

MARX
ENGELS
OPERE

26

KARL MARX   FRIEDRICH ENGELS

OPERE VOLUMUL 26

PARTEA A II-A

Proletari din toate țările, uniți-vă!

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS
OPERE

EDITURA POLITICĂ

1983

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

VOLUMUL 26

Partea a II-a

EDITURA POLITICĂ
București, 1983

Prezenta traducere a fost întocmită în colectivul de redacție al Editurii politice după originalul apărut în editura „Dietz“, Berlin, 1967, completat cu unele note din ediția rusă apărută în Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1963.

KARL MARX

**Teorii
asupra plusvalorii**

(Volumul al IV-lea al „Capitalului“)

Partea a II-a
Capitolele VIII—XVIII

Domnul Rodbertus. Digresiune. O nouă teorie a rentei funciare ¹

[1. *Excedentul de plusvaloare în agricultură.
Dezvoltarea mai lentă a agriculturii în comparație
cu industria în condițiile capitalismului*]

[X-445] Herr Rodbertus. *Dritter Brief an von Kirchmann von Rodbertus. Widerlegung der Ric[ardoschen] Lehre von der Grundrente und Begründung einer neuen Rententheorie. Berlin, 1851.*

În prealabil următoarea observație: cînd spunem că salariul necesar = 10 ore, acest lucru poate fi lămurit în modul cel mai simplu astfel: dacă în medie munca de 10 ore (adică suma de bani care reprezintă 10 ore) dă muncitorului agricol ziler posibilitatea de a-și cumpăra toate mijloacele de subzistență necesare — produse agricole industriale etc. —, acesta este salariul mediu pentru unskilled labour ¹). Aici, prin urmare, este vorba de *valoarea* acelei părți din produsul zilnic al muncitorului care trebuie să-i revină lui. Această valoare există în primul rînd sub forma *mărfii* pe care el o produce, adică a unei anumite *cantități din această marfă*, în schimbul căreia, după ce se scade partea pe care el o consumă din marfa respectivă (if ²) el poate produce mijloacele de subzistență necesare. Așadar, în evaluarea „venitului“ său necesar aici intră și manufactura, agricultura etc., nu numai *valoarea de întrebuințare* pe care el o produce. Dar acest lucru este cuprins în conceptul de *marfă*. Muncitorul produce marfă, și nu produs pur și simplu. Prin urmare, asupra acestui lucru nu este nevoie să insistăm.

D-l Rodbertus examinează în primul rînd cum stau lucrurile într-o țară în care proprietatea asupra pămîntului și pro-

---

¹) — muncă necalificată. — *Nota trad.*

²) — dacă. — *Nota trad.*

prietatea asupra capitalului *nu* sînt separate una de alta și ajunge la concluzia importantă că renta (prin care el înțelege întreaga *plusvaloare*) reprezintă pur și simplu munca neplătită sau cantitatea de produse în care este întrucipată această muncă neplătită.

În primul rînd, trebuie remarcat că R[odbertus] are în vedere numai creșterea plusvalorii *relative*, adică creșterea plusvalorii în măsura în care această creștere rezultă din productivitatea sporită a muncii, și nu creșterea plusvalorii, în măsura în care această creștere rezultă din prelungirea zilei de muncă. Orice plusvaloare absolută este, firește, într-un sens relativă. Munca trebuie să fie suficient de productivă pentru ca muncitorul să nu-și cheltuiască tot timpul pentru întreținerea propriei lui vieți. Dar tocmai aici începe deosebiră. Dealtfel, dacă inițial munca este puțin productivă, nu-i mai puțin adevărat că și trebuințele sînt minime (ca în cazul sclavului) și că nici stăpînii nu trăiesc mult mai bine decît slugile. Productivitatea relativă a muncii, necesară pentru apariția unui acaparator de profit, a unui parazit, este foarte redusă. Și dacă întîlnim o rată ridicată a profitului acolo unde munca este încă foarte neproductivă, unde nu se folosesc mașini, unde nu există diviziunea muncii etc., aceasta se explică numai prin aceea că, așa cum este cazul în parte în India, trebuințele muncitorului sînt reduse și el însuși le reduce și mai mult, în parte, prin aceea că neproductivitatea muncii este identică cu un raport mic între capitalul fix și partea de capital investită în salariu, sau, ceea ce este același lucru, că în raport cu capitalul total, partea de capital care este cheltuită pe muncă este mai mare sau, în sfîrșit, prin aceea că timpul de muncă este extrem de prelungit. Acest din urmă caz are loc în țări (de pildă Austria etc.) în care există deja modul de producție capitalist, dar care sînt nevoite să concureze cu țări mult mai dezvoltate. Aici, salariul poate fi mic, în parte, pentru că trebuințele muncitorului sînt mai reduse și, în parte, pentru că produsele agricole sînt mai ieftine sau, ceea ce pentru capitalist înseamnă același lucru, au o valoare bănească mai mică. În acest caz cantitatea de produs este mică în raport cu ceea ce se consideră necesar să fie salariul muncitorului de exemplu în decurs de 10 ore. Dar dacă în loc de 12 ore muncitorul lucrează 17, aceasta poate compensa. În general, nu trebuie să credem că, datorită faptului că într-o țară dată valoarea relativă a muncii scade pe măsură ce crește productivitatea muncii, salariul în diferite țări ar fi invers proporțional cu productivitatea muncii. Lucru-

rile stau tocmai invers. Cu cît o țară este mai productivă în comparație cu alta pe piața mondială, cu atît salariile în această țară sînt mai ridicate în comparație cu alte țări. În Anglia nu numai salariul nominal, ci și salariul real este mai ridicat decît pe continent. Muncitorul mănîncă mai multă carne și-și satisface mai multe trebuințe. Faptul acesta este însă valabil numai pentru muncitorul industrial, nu și pentru cel agricol. Dar salariul nu este mai ridicat în raport cu productivitatea muncitorilor englezi.

Renta funciară în general — așadar forma modernă a proprietății funciare — însăși existența ei ca atare, ar fi posibilă, independent de diferența de rentă funciară determinată de fertilitatea diferită a terenurilor, chiar și numai datorită faptului că salariul mediu al muncitorilor agricoli este inferior salariului mediu al muncitorilor industriali. Întrucît aici capitalistul, la început în virtutea tradiției (se știe doar că fermierul de altădată devine capitalist înainte de a deveni capitaliști fermierii), cedează o parte din cîștigul său landlordului, el se despăgubește scăzînd salariul sub nivelul existent. Fuga muncitorilor de la sate trebuia să ducă la o creștere a salariilor și ele într-adevăr au crescut. Dar de îndată ce începe să se facă simțită această presiune, se introduc mașini etc., și la sate se creează din nou o suprapopulație (relativă) (Vide ¹⁾ Anglia). Plusvaloarea poate fi sporită fără o prelungire a timpului de muncă și fără o creștere a forței productive a muncii, și anume prin scăderea salariului sub nivelul tradițional. Într-adevăr, așa stau lucrurile pretutîndeni unde producția agricolă se desfășoară în mod capitalist. Acolo unde aceasta nu se poate obține cu ajutorul mașinilor, se obține prin transformarea terenurilor arabile în pășuni pentru oi. Aici, prin urmare, ar exista posibilitatea rentei funciare [446] pentru că, *de fapt*, salariul muncitorilor nu este egal cu salariul mediu. Această posibilitate a existenței rentei funciare ar fi absolut independentă de *prețul produsului*, care este egal cu valoarea lui.

A doua cale de sporire a rentei funciare, constînd în a vinde la același preț o cantitate mai mare de produs, este cunoscută și de Ricardo, dar el nu o ia în considerare, întrucît el calculează renta funciară per cuarter și nu per acru. El nu ar spune că renta funciară a crescut, pentru că 20 de cuar-

---

¹⁾ — Vezi. — *Nota trad.*

teri $\times$ 2 șilingi fac mai mult decât 10 cuarteri $\times$ 2 șilingi sau 10 cuarteri $\times$ 3 șilingi (*în felul acesta* renta funciară poate crește chiar dacă prețul scade).

Dealtfel, oricum ar fi explicată renta funciară, ea prezintă față de industrie *deosebirea esențială* că în industrie un excedent de plusvaloare, de surplus value, se obține prin ieftinire, în timp ce în agricultură se obține prin scumpire. Dacă prețul mediu al unui pfund de fire = 2 șilingi, iar eu îl pot produce cu 1 șiling, atunci, pentru a cucerii piața, îl voi vinde neapărat cu 1 șiling și jumătate sau, în orice caz, cu ceva mai puțin de 2 șilingi. Este chiar absolut necesar, căci o producție mai ieftină presupune o producție pe o scară mai mare. Astfel aprovizionez piața relativ mai bine decât înainte. Trebuie să vînd *mai mult* decât vindeam înainte. Deși 1 pfund de fire costă 1 șiling numai în cazul cînd produc circa 10 000 de pfunzi în loc de 8 000 cît produceam înainte. Ieftinirea provine exclusiv din faptul că acum capitalul fix se repartizează la 10 000 de pfunzi. Dacă aș vinde numai 8 000 de pfunzi, déchet ¹⁾ a mașinilor ar spori cu $1/5 = 20\%$ prețul unui pfund. Așadar, ca să pot vinde 10 000 de pfunzi, vînd firele sub doi șilingi. Chiar și la acest preț, obțin totuși un profit suplimentar de $1/2$ șiling, adică de 50% la valoarea produsului meu, care este de un șiling și care cuprinde deja profitul obișnuit. În orice caz, în felul acesta eu determin scăderea prețului de piață și rezultatul este că, în genere, consumatorul obține produsul la un preț mai scăzut. În agricultură însă eu vînd cu 2 șilingi, deoarece, dacă pămîntul meu mai fertil ar fi fost suficient, nu s-ar fi trecut la cultivarea pămîntului mai puțin fertil. Dacă, firește, suprafața pămîntului fertil sau fertilitatea pămîntului sărac ar crește iar eu aș putea satisface cererea, ar dispărea însăși problema. Ricardo nu numai că nu neagă acest lucru, dar îl și subliniază în mod expres.

Așadar, chiar admitînd că deosebirea de fertilitate a solu-lui explică numai deosebirea dintre rentele funciare și nu renta funciară ca atare, rămîne valabilă legea potrivit căreia, în timp ce în industrie profitul suplimentar se obține de regulă ca urmare a ieftinirii produsului, în agricultură mărimea relativă a rentei apare nu numai ca urmare a scumpirii relative a produsului (adică a faptului că prețul produsului obținut pe pămînt fertil depășește valoarea acestui produs), ci și ca urmare a faptului că produsul ieftin se vinde la prețul pro-

¹⁾ — uzura. — *Nota trad.*

dusului mai scump. Dar, așa cum am mai arătat (Proudhon)², aceasta este pur și simplu o lege a concurenței, datorată nu „pământului“, ci „producției capitaliste“.

Apoi, Ricardo ar avea dreptate și într-un alt punct, numai că el, după obiceiul economiștilor, transformă un fenomen istoric într-o lege eternă. Acest fenomen istoric constă în dezvoltarea relativ rapidă a manufacturii (ramura burgheză propriu-zisă a industriei), comparativ cu agricultura. Aceasta din urmă a devenit mai productivă, dar nu în aceeași măsură ca industria. Acolo unde productivitatea industriei a crescut de 10 ori, productivitatea agriculturii a crescut, poate, de 2 ori. Agricultura a devenit deci *relativ* mai neproductivă, deși în mod absolut a devenit mai productivă. Aceasta nu face decât să dovedească dezvoltarea extrem de *quere*¹⁾ a producției burgheze și contradicțiile ei inerente, dar nu infirmă justetea tezei potrivit căreia agricultura devine relativ mai neproductivă, cu alte cuvinte că, în comparație cu produsul industrial, valoarea produsului agricol crește și totodată crește renta funciară. Faptul că pe măsura dezvoltării producției capitaliste munca agricolă a devenit relativ mai neproductivă față de munca industrială nu înseamnă decât că productivitatea agriculturii nu a crescut cu aceeași rapiditate și în același grad.

Să presupunem că raportul dintre industria A și industria B este de 1 : 1. Se știe că inițial agricultura este mai productivă, deoarece aici acționează o mașină produsă chiar de natură, și nu numai forțe ale naturii; muncitorul individual lucrează de la bun început cu o mașină. De aceea, în antichitate și în evul mediu produsele agricole erau relativ mult mai ieftine decât cele industriale, ceea ce reiese (vezi Wade)³ chiar din proporția în care ambele intră în salariul mediu.

Să admitem că raportul 1 : 1 arată totodată productivitatea ambelor [industrii]. Dacă acum industria A = 10, adică și-a înzecit productivitatea, în timp ce industria B = 3, adică doar și-a triplat-o, raportul dintre cele două industrii, care înainte era 1 : 1, va fi acum 10 : 3, sau 1 : 3/10. Relativ, productivitatea industriei B a scăzut cu 7/10, deși în mod absolut s-a triplat. Pentru renta cea mai ridicată este — raportat la industrie — ca și cum renta ar fi crescut fiindcă fertilitatea celui mai prost pământ s-a redus cu 7/10.

De aici nu rezultă în nici un caz, cum crede Ricardo, că rata profitului a scăzut pentru că salariul a crescut ca urmare a scumpirii relative a produselor agricole [447]; se știe că

¹⁾ — ciudată. — *Nota trad.*

salariul mediu nu este determinat de valoarea relativă, ci de valoarea absolută a produselor care intră în el. De aici rezultă însă în orice caz că rata profitului (propriu-zis rata plusvalorii) nu a crescut în măsura în care a crescut forța productivă a industriei și anume din cauza productivității relativ mai mici a agriculturii (nu a pământului). Acest lucru este absolut exact. Reducerea timpului de muncă necesar este neînsemnată în comparație cu progresul industriei. Aceasta se manifestă în faptul că țări ca Rusia etc. pot să bată Anglia în privința produselor agricole. Valoarea mai scăzută a banilor în țările mai bogate (adică cheltuielile de producție a banilor relativ reduse pentru țările mai bogate) nu prezintă aici nici o importanță. Întrebarea este de ce în concurența cu țările mai sărace ea nu afectează produsele lor industriale, ci numai produsele lor agricole. (Dealtfel aceasta nu dovedește că țările sărace produc mai ieftin, că munca lor agricolă este mai productivă. Chiar și în U[nited] St[ates], așa cum reiese din datele statistice recente, cantitatea de grâu ce se vinde la un preț dat a crescut, dar nu pentru că un acru a furnizat mai mult, ci pentru că s-au cultivat mai mulți acri. Nu se poate spune că pământul este mai productiv acolo unde el există en masse și unde suprafețe mari lucrate fără efort, dau cu aceeași muncă un produs absolut mai mare decât suprafețe mult mai mici în țări mai dezvoltate.)

Trecerea la pământul mai *neproductiv* nu constituie o dovadă incontestabilă că agricultura ar fi devenit mai neproductivă. Dimpotrivă, aceasta poate dovedi că ea a devenit mai productivă, că pământul nefertil se cultivă nu [numai] pentru că prețurile produselor agricole au atins un nivel destul de ridicat pentru a recupera investițiile de capital, ci și pentru că mijloacele de producție au atins un nivel de dezvoltare atât de ridicat, încât pământul neproductiv a devenit „productiv“ și poate da nu numai profitul obișnuit, ci și rentă funciară. Ceea ce este fertil pentru o [anumită] treaptă de dezvoltare a forței productive este nefertil pentru o treaptă inferioară.

În agricultură, prelungirea absolută a timpului de muncă — deci creșterea plusvalorii absolute — este posibilă numai într-o măsură neînsemnată. În agricultură nu se poate lucra la lumină artificială. Vara și primăvara munca poate să înceapă, desigur, mai devreme. În schimb iarna, când zilele sînt mai scurte, nu se poate efectua în genere decât o cantitate relativ mică de muncă. Prin urmare, din acest punct de vedere, *plusvaloarea absolută este mai mare în industrie, în*

afară de cazul cînd ziua normală de muncă este reglementată prin lege. Perioada îndelungată în cursul căreia produsul agricol se află în procesul de producție fără ca pentru el să se folosească muncă, constituie a doua cauză care face ca masa *plusvalorii* create în agricultură să fie mai mică. Pe de altă parte însă, în agricultură, cu excepția unor ramuri cum sînt creșterea vitelor, creșterea oilor pe pășuni etc., unde populația este înlăturată în mod absolut, raportul dintre numărul oamenilor ocupați și capitalul constant investit continuă să fie — chiar și într-o agricultură foarte avansată — mult mai mare decît în industrie, în orice caz mult mai mare decît în ramurile dominante ale industriei. Așadar, din acest punct de vedere, în agricultură rata profitului poate fi mai mare decît în industrie, chiar dacă, datorită cauzelor arătate, masa plusvalorii este relativ mai mică decît ar fi fost în industrie în cazul folosirii *aceluiiași* număr de oameni, împrejurare care este însă, în parte, paralizată de scăderea salariului muncitorilor agricoli sub nivelul mediu. Și dacă în agricultură ar exista cauze (mai sus au fost menționate) care să determine o creștere a ratei profitului (nu temporar, ci în medie în comparație cu industria), însăși existența landlorzilor ar face ca acest profit suplimentar, în loc să intre în procesul de egalizare a ratei generale a profitului, să se consolideze și să revină landlordului.

[2. *Raportul dintre rata profitului și rata plusvalorii.*
Valoarea materiei prime agricole ca element al capitalului
constant în agricultură]

În forma ei generală, problema la care trebuie să se dea un răspuns la R[odbertus] este următoarea :

Forma generală a capitalului avansat este :

<i>Capital constant</i>	<i>Capital variabil</i>
<i>Mașini — Materie primă</i>	<i>Forță de muncă</i>

Cele două elemente ale capitalului constant sînt în genere : mijloacele de muncă și obiectul muncii. Acesta din urmă nu trebuie să fie neapărat o marfă, un produs al muncii. De aceea el poate să nu existe ca *element al capitalului*, deși există întotdeauna ca *element al procesului de muncă*. Pămîntul este materia primă pentru agricultor, zăcămintele de cărbune — pentru producătorul de cărbune, apa — pentru pescar, și chiar pădurea — pentru vînător⁴. Dar capitalul există în

formă deplină atunci cînd toate cele trei elemente ale procesului muncii apar și ca trei elemente ale capitalului, adică atunci cînd toate trei sînt mărfuri, valori de întrebuintare care au valoare de schimb și sînt produse ale muncii. În acest caz, toate aceste trei elemente intră și în procesul de valorificare, deși mașinile nu intră în acest proces în măsura în care intră în procesul muncii, ci numai în măsura în care sînt consumate de acest proces.

Așadar, problema este următoarea : poate oare lipsa unuia din aceste elemente să ridice *rata profitului* (nu *rata plusvalorii*) într-o ramură industrială, în care acest element lipsește ? Răspunsul îl dă într-o formă generală însăși formula :

Rata profitului este egală cu raportul dintre plusvaloare și suma totală a capitalului avansat.

Întreaga analiză se face presupunîndu-se că *rata plusvalorii*, adică repartizarea valorii produsului între capitalist și muncitorul salariat, rămîne neschimbată.

$$[448] \text{ Rata plusvalorii} = \frac{p}{v} ; \text{ rata profitului} = \frac{p}{c + v} ; \text{ întru-}$$

cît p' — rata plusvalorii — este dată, este dat și v , iar $\frac{p}{v}$ este

presupus a fi o mărime constantă. Prin urmare, $\frac{p}{c + v}$ poate

schimba mărimile numai în cazul cînd se schimbă $c + v$, și deoarece v este dat, $\frac{p}{c + v}$ poate să crească sau să scadă numai

dacă scade sau crește c . Și anume $\frac{p}{c + v}$ crește sau scade nu în raport de c față de v , ci în raport de c față de suma $c + v$.

Dacă $c = 0$, $\frac{p}{c + v} = \frac{p}{v}$. Cu alte cuvinte, în acest caz, rata

profitului este egală cu rata plusvalorii, ceea ce exprimă limita pe care rata profitului nu o poate depăși, întrucît nici un procedeu de *calcul* nu poate modifica mărimile v și p . Dacă

$v = 100$, iar $p = 50$, atunci $\frac{p}{v} = \frac{50}{100} = \frac{1}{2} = 50\%$. Dacă la

aceasta se adaugă un capital constant de 100, atunci rata profitului $= \frac{50}{150 + 100} = \frac{50}{250} = \frac{1}{5} = 20\%$. Rata profitului se

reduce la jumătate. Dacă la 100 se adaugă 150, atunci rata

profitului reprezintă $\frac{50}{150 + 100} = \frac{50}{250} = \frac{1}{5} = 20\%$. În primul caz,

capitalul total = v, adică capitalul variabil, și de aceea rata profitului este și ea egală cu rata plusvalorii. În al doilea caz, capitalul total = $2 \times v$, și de aceea rata profitului nu reprezintă decât jumătate din rata plusvalorii. În al treilea caz, capitalul total = $2\frac{1}{2} \times 100 = 2\frac{1}{2} \times v = \frac{5}{2} \times v$. Aici v reprezintă numai $\frac{2}{5}$ din capitalul total. Plusvaloarea reprezintă $\frac{1}{2}$ din v, $\frac{1}{2}$ din 100, și de aceea numai $\frac{1}{2}$ din $\frac{2}{5}$ din capitalul total, adică numai $\frac{2}{10}$ din capitalul total $\frac{250}{10} = 25$, iar $\frac{2}{10}$ din 250 = 50.2/10 reprezintă însă 20%.

Așadar, atât s-a stabilit apriori. Dacă v și $\frac{p}{v}$ rămân invaria-

bile, este absolut indiferent cum se compune mărimea lui c. Dacă c este de o mărime dată, de exemplu 100, este absolut indiferent dacă se împarte în 50 materie primă și 50 mașini sau în 10 materie primă și 90 mașini, sau chiar în 0 materie primă și 100 mașini, sau invers, căci ceea ce determină rata

profitului este raportul $\frac{p}{c + v}$; aici nu ne interesează cum se

raportează, ca părți de valoare, la întregul c elementele producției din care este constituit c. De exemplu, în producția de cărbune, materia primă (minus cărbunele care, la rîndul lui, servește ca materie instrumentale¹⁾) poate fi considerată egală cu 0 și se admite că întregul capital constant este format din mașini (inclusiv construcțiile, uneltele de muncă). Pe de altă parte, se poate considera că la un croitor mașinile = 0 (și anume acolo unde marii croitori nu folosesc încă mașini de cusut și, pe de altă parte, așa cum se mai întâmplă acum la Londra, fac economii pînă și la încăperi, obligîndu-și muncitorii să lucreze ca outdoor labourers²⁾). Aceasta este o *inovație* în cadrul căreia cea de-a doua *diviziune a muncii* apare din nou *sub forma celei dintii*⁵ și întregul capital constant se reduce la materie primă. Dacă producătorul de cărbune cheltuiește 1 000 pentru mașini și 1 000 pentru salarii, ditto croitorul 1 000 pentru materie primă și 1 000 pentru salarii, atunci, la o rată egală a plusvalorii, rata profitului va fi și ea, în ambele cazuri, egală. Dacă presupunem că plusvaloarea = 20%, atunci rata profitului = 10% în ambele cazuri, și anume:

¹⁾ — material auxiliar. — *Nota trad.*

²⁾ — muncitori la domiciliu. — *Nota trad.*

$$\frac{200}{2\ 000} = \frac{2}{20} = \frac{1}{10} = 10\%.$$

Prin urmare, dacă raportul dintre părțile componente ale lui *c* — materie primă și mașini — trebuie să influențeze rata profitului, acest lucru este posibil numai în două cazuri: 1) dacă în urma schimbării acestui raport se modifică mărimea absolută a lui *c*; 2) dacă, datorită acestui raport dintre părțile componente ale lui *c*, se modifică mărimea *v*. Aici ar trebui să aibă loc *changes*¹⁾ organice chiar în producție și nu o simplă tautologie și anume că, dacă o parte din *c* reprezintă o parte mai mică din suma totală, cealaltă parte din *c* trebuie să reprezinte o parte mai mare.

În real bill²⁾ al unui *english farmer*³⁾, *wages*⁴⁾ reprezintă 1 690 de l. st., *manure*⁵⁾ = 686, *seed*⁶⁾ = 150, *grains for cows*⁷⁾ = 100. Așadar, pentru „materii prime“ 936 l. st., mai mult de jumătate din ceea ce reprezintă *wages*. (Vezi *Newman F. W. „Lectures on Pol. Ec.“* Lond. 1851, p. 166).

„În Flandra“ (belgiană) „îngrășămintele și finul se importă din Olanda“ (pentru cultivarea inului etc. În schimb se exportă în, *linseed*⁸⁾ etc.) „...În orașele olandeze, gunoiul a devenit un obiect de comerț și, de regulă, este vândut la prețuri mari Belgiei... La vreo 20 de mii de Antwerpen, în susul fluviului Schelde, pot fi văzute depozite pentru îngrășămintele importate din Olanda. Comerțul îl face o companie capitalistă care folosește în acest scop vase olandeze“ etc. (*Banfield*)⁶⁾

Prin urmare, chiar un îngrășămint ca bălegarul a devenit un articol de comerț, fără să mai vorbim de făina de oase, guano, potasiu etc. Nu este numai o schimbare formală în producție, constând în aceea că un element al producției este evaluat în bani. Din motive de *productivitate* se introduc în pământ substanțe noi, și se vînd substanțe vechi. Nici aici nu este decît o deosebire pur formală între modul de producție capitalist și modurile de producție anterioare. Chiar comerțul cu semințe a căpătat o însemnătate mai mare numai pe măsură ce a început să fie înțeleasă importanța alternării semințelor. De aceea, în ceea ce privește agricultura propriuzisă, ar fi ridicol să se spună că aici nu intră „materie primă“

¹⁾ — schimbări. — *Nota trad.*

²⁾ — contul real. — *Nota trad.*

³⁾ — fermier englez. — *Nota trad.*

⁴⁾ — salariile. — *Nota trad.*

⁵⁾ — îngrășămintele. — *Nota trad.*

⁶⁾ — sămința. — *Nota trad.*

⁷⁾ — nutrețul. — *Nota trad.*

⁸⁾ — semințe de in. — *Nota trad.*

— și anume materie primă ca marfă —, indiferent dacă ea este produsă chiar de agricultură sau este cumpărată, procurată din afară ca marfă, după cum ar fi ridicol să se spună că pentru constructorul de mașini [449] mașina, pe care el o folosește, nu intră ca element al valorii în capitalul său.

Țăranul german, care an de an își produce singur elementele producției, sămînță, îngrășăminte etc. și care consumă împreună cu familia o parte din cerealele sale, cheltuiește bani (pentru producția propriu-zisă) numai pentru cumpărarea citorva unelte agricole și pentru salarii. Să presupunem că valoarea tuturor cheltuielilor lui = 100 (din care 50 se plătesc în bani). El consumă jumătate [din produs] în natura (cheltuielile de producție). Cealaltă jumătate el o vinde și realizează, să zicem, 100. Venitul lui brut (= 100). Iar dacă el îl calculează la un capital de 50, aceasta reprezintă 100% [profit]. Dacă o treime din 50 este pentru rentă și o treime pentru impozite (în total $33\frac{1}{3}$), rămîn $16\frac{2}{3}$, ceea ce față de 50 reprezintă $33\frac{1}{3}\%$. În realitate însă, el are numai $16\frac{2}{3}\%$ [din 100 cheltuiți]. Țăranul a socotit pur și simplu greșit și s-a păcălit. Fermierul capitalist nu face asemenea greșeli de calcul.

Prin contractul de arendare în parte (de pildă în provincia Berry), spune *Mathieu de Dombasle*, „*Annales agricoles*“ etc. *Paris 1828*, (a 4-a livraison) :

„Proprietarul funciar dă pămînt, clădiri și, de obicei, toate sau o parte din vitele și uneltele agricole necesare producției ; la rîndul său, fermierul dă munca sa și nimic sau aproape nimic altceva. Produsele pămîntului se împart pe din două“ (p. 301). „Fermierii care iau pămînt în parte sînt, de regulă, oameni nevoiași“ (p. 302). „Dacă, avansînd 1000 de franci, fermierul care ia pămînt în parte obține un spor de 1500 de franci la produsul brut“ (așadar 500 de franci cîștig brut), „el trebuie să împartă acest produs brut pe din două cu proprietarul funciar și primește, deci, numai 750 de franci, adică pierde 250 de franci din avansul său“ (p. 304). „În vechiul sistem de agricultură, cheltuielile de producție se făceau aproape exclusiv în natura, din produsele pentru hrana vitelor și din cele pentru consumul agricultorului și familiei lui ; bani peșin nu se cheltuiau aproape de loc. Numai această împrejurare putea să ducă la concluzia că proprietarul funciar și fermierul pot să împartă între ei recolta, care nu a fost consumată în timpul producției ; dar acest procedeu este posibil numai într-o agricultură de acest fel, adică o *agricultură mizeră* ; de îndată ce în agricultură se aduc oarecare îmbunătățiri, se observă că acest lucru este posibil numai cu unele cheltuieli prealabile, care în totalitatea lor trebuie să fie reținute din produsul brut, pentru a putea fi folosite în producția anului următor. O împărțire devine un obstacol de nebiruit în calea oricărei îmbunătățiri“ (l.c. p. 307).

[3. Valoare și preț mediu⁷ în agricultură. Rentă absolută]

[a) Egalizarea ratei profitului în industrie]

Domnul R[odbertus] pare, în genere, să conceapă reglarea prin concurență a profitului normal, sau a profitului mediu, sau a ratei generale a profitului ca și cum concurența ar reduce mărfurile la *valorile* lor *reale*, adică ar reglementa în așa fel raporturile dintre prețurile lor ca și cum cantitățile relative de timp de muncă materializate în diferite mărfuri s-ar exprima în bani sau într-o altă marfă care servește ca măsură a valorii. Aceasta nu înseamnă, bineînțeles, că prețul unei mărfi ar fi sau ar trebui să fie vreodată, într-un anumit moment, egal cu valoarea ei. [După Rodbertus, lucrurile se petrec în felul următor :] Prețul mărfii A, de pildă, se ridică peste valoarea ei, în așa fel încît un timp prețul se menține ferm la acest nivel ridicat sau chiar continuă să crească. O dată cu aceasta profitul lui A se ridică peste profitul mediu, întrucît el nu își apropiază numai propriul său timp de muncă „neplătit“, ci și o parte din timpul de muncă neplătit „produs“ de alți capitaliști. Acestui fapt îi corespunde o scădere a profitului într-o sferă sau alta a producției, dacă prețurile în bani ale celorlalte mărfuri rămîn neschimbate. Dacă marfa intră ca mijloc de subzistență general în consumul muncitorilor, aceasta va provoca o scădere a ratei profitului în toate celelalte ramuri ; dacă intră ca parte componentă a capitalului constant, aceasta va provoca o scădere a ratei profitului în sferile de producție în care ea constituie un element al capitalului constant.

Ultimul caz posibil este ca marfa să nu intre ca element component în vreun capital constant și nici să nu constituie un mijloc de subzistență *necesar* pentru muncitori (căci mărfurile pe care muncitorul poate să le cumpere sau să nu le cumpere, după cum dorește, el le consumă în calitate de consumator în general și nu în calitate de muncitor), ci să fie un obiect de consum, un obiect de consum individual în general. Dacă marfa, ca obiect de consum, intră în consumul capitalistului industrial, urcarea prețului ei nu ar afecta cu nimic suma plusvalorii sau rata plusvalorii. Dar dacă capitalistul ar vrea să-și mențină consumul la nivelul anterior, partea din profit (din plusvaloare) pe care el o cheltuiește pentru consumul individual ar crește în raport cu partea pe care o

folosește pentru reproducția industrială. Astfel aceasta din urmă ar scădea. Așadar, ca urmare a creșterii prețurilor în A sau a creșterii profitului în A peste rata lui medie, după un anumit interval de timp (determinat tot de reproducție) ar scădea masa profitului în B, C etc. Dacă articolul A ar intra exclusiv în consumul capitaliștilor neindustriali, ei ar consuma acum din marfa A mai mult decât înainte, iar din mărfurile B, C etc. mai puțin. Cererea de mărfuri B, C etc. ar scădea; prețurile lor ar scădea și, în acest caz, creșterea prețului mărfii A, sau creșterea profitului în A peste rata medie, ar determina în B, C etc. o scădere a profitului sub rata medie (spre deosebire de cazurile precedente, când prețurile în bani ale mărfurilor B, C etc. [450] au rămas neschimbate), prin aceea că ar scădea prețurile în bani la B, C etc. Capitalurile din B, C etc., unde rata profitului a scăzut sub nivelul obișnuit, ar părăsi sferile lor de producție și ar migra în sfera de producție A; acest lucru este valabil mai ales pentru partea de capital care reappare permanent pe piață; acest capital ar pătrunde, firește, în sfera mai rentabilă A. Drept urmare, prețul articolului A ar scădea după cîtva timp sub valoarea lui și ar continua să scadă în cursul unei perioade mai lungi sau mai scurte, pînă ce s-ar produce din nou o mișcare în sens contrar. În sferile B, C etc. ar avea loc fenomenul invers, în parte datorită faptului că oferta de mărfuri B, C a scăzut din pricina refluxului de capital, adică în parte datorită schimbărilor organice care au loc chiar în aceste sfere, iar în parte datorită schimbărilor care au avut loc în A și care acum exercită asupra sferelor B, C etc. o acțiune în sens contrar.

Remarcăm în treacăt: este posibil ca, efectuînd mișcarea descrisă mai sus, prețurile în bani ale lui B, C etc. (se presupune că valoarea banilor este constantă) să nu mai atingă niciodată nivelul lor anterior, cu toate că se ridică peste valoarea mărfurilor B, C etc. și, în consecință, rata profitului în B, C etc. se ridică și ea peste rata generală a profitului. Perfecționări, invenții, economii mai mari de mijloace de producție etc. nu se fac în perioadele în care prețurile cresc peste nivelul lor mediu, ci în acelea în care prețurile scad sub acest nivel, și deci profitul scade și el sub rata lui obișnuită. În perioada în care prețurile lui B, C etc. scad, poate să scadă și *valoarea lor reală*, cu alte cuvinte, se poate micșora minimumul de timp de muncă necesar pentru producerea acestor mărfuri. În acest caz, marfa poate reveni la vechiul ei preț bănesc numai dacă creșterea prețului mărfii peste valoarea ei este egală cu diferența dintre prețul care exprimă noua ei valoare

și prețul care exprima vechea ei valoare, mai mare. În acest caz, *prețul* mărfii ar schimba valoarea ei, influențând oferta, cheltuielile de producție.

Dar rezultatul mișcării de mai sus este următorul: dacă se ia media creșterilor și scăderilor prețului mărfurilor peste sau sub valoarea lor, sau perioadele de egalizare a creșterilor și scăderilor — perioade care se repetă în permanență —, *prețul mediu* este egal cu *valoarea*, deci, și profitul mediu dintr-o sferă de producție dată = rata generală a profitului; căci, deși în această sferă odată cu creșterea sau scăderea prețurilor — sau odată cu creșterea sau scăderea cheltuielilor de producție, prețul rămânând neschimbat — profitul a crescut sau a scăzut față de rata lui anterioară, în medie pentru perioada respectivă, marfa s-a vândut la *valoarea* ei; deci, profitul obținut = rata generală a profitului. Aceasta este concepția lui A. Smith, și în special a lui *Ricardo*, căci el e mai consecvent în aplicarea conceptului real al valorii. De la ei a fost preluată de domnul Rodbertus. Această concepție este însă greșită.

Care este rezultatul concurenței dintre capitaluri? *Prețul mediu* al mărfurilor în decursul unei perioade de egalizare este de așa natură, încît în fiecare sferă aceste prețuri asigură producătorilor de mărfuri aceeași rată a profitului, de exemplu, 10⁰/₀. Ce înseamnă de fapt aceasta? Că prețul fiecărei mărfi depășește cu 1/10 cheltuielile de producție făcute de capitalist pentru a o produce. În termeni generali, aceasta nu înseamnă decît că capitaluri de mărimi egale dau profituri egale, că prețul fiecărei mărfi depășește cu o zecime prețul capitalului avansat, consumat sau reprezentat în ea. Dar este absolut greșit să se afirme că în diferite sfere capitalurile produc, în raport cu mărimea lor, aceeași plusvaloare (aici facem total abstracție de cazurile în care un capitalist cere să se muncească mai mult decît altul și presupunem pentru toate sferile aceeași durată *absolută* a zilei de muncă. Deosebirea dintre duratele absolute ale zilelor de muncă se compensează, în parte, în zilele de muncă cu durată diferită, prin intensitatea muncii etc., în parte, aceste deosebiri reprezintă pur și simplu profituri suplimentare arbitrare, excepții etc.), chiar dacă se presupune că ziua de muncă absolută este aceeași în toate sferile, adică chiar dacă se presupune că rata plusvalorii este dată.

La capitaluri de mărimi *egale* — și în ipoteza de mai sus — masa plusvalorii produse de ele diferă, în *primul rînd*, în funcție de raportul dintre părțile lor organice componente,

adică dintre capitalul variabil și capitalul constant, în al doilea rând, în funcție de timpul lor de circulație, în măsura în care acest timp este determinat de raportul dintre capitalul fix și capitalul circulant, precum și de raportul dintre diferitele perioade de reproducție a diferitelor feluri de capital fix, în al treilea rând, în funcție de durata perioadei de producție propriu-zise, spre deosebire de durata timpului de muncă însuși⁸, ceea ce, de asemenea, determină o diferență esențială în raportul dintre perioadele de producție și perioadele de circulație. (Primul dintre raporturile arătate, raportul dintre capitalul constant și capitalul variabil, poate să provină din cauze foarte diferite; el poate fi, de exemplu, un raport pur formal, și anume în cazul când materia primă prelucrată într-o sferă de producție este mai scumpă decât cea prelucrată în altă sferă de producție; sau poate să provină dintr-o productivitate diferită a muncii etc.).

Așadar, dacă mărfurile s-ar vinde la valorile lor, sau dacă prețurile medii ale mărfurilor ar fi egale cu valorile lor, rata profitului ar fi cu totul diferită în diferite sfere de producție; într-un caz ea ar reprezenta 50%, în altul 40, 30, 20, 10% etc. Dacă se ia, de pildă, cantitatea totală a mărfurilor din sfera A în decurs de un an, valoarea ei ar fi egală cu capitalul avansat pentru producerea ei + munca neplătită pe care ea o conține. Ditto în sferile B și C. Deoarece însă cantitatea de muncă neplătită conținută în A, B, C este diferită, fiind, de pildă, mai mare în A decât în B, iar în B mai mare decât în C, înseamnă că mărfurile A ar da producătorilor lor, să zicem $3P$ ($P = \text{plusvaloare}$), mărfurile $B = 2P$, mărfurile $C = P$. Și cum rata profitului este determinată de raportul dintre plusvaloare și capitalul avansat, care conform ipotezei este același în sferile A, B, C, înseamnă că [451] — dacă notăm cu C capitalul avansat — diferitele rate ale profitului vor reprezenta în aceste sfere $\frac{3P}{C}$, $\frac{2P}{C}$, $\frac{P}{C}$. Concurența dintre capi-

taluri poate deci egaliza ratele profitului numai stabilind, în cazul citat de pildă, pentru sferile A, B, C rate ale profitului care să reprezinte $\frac{2P}{C}$, $\frac{2P}{C}$, $\frac{2P}{C}$. Atunci A își va vinde marfa

cu $1P$ mai ieftin decât valoarea ei, iar C — cu $1P$ mai scump. În A prețul mediu va fi mai scăzut, iar în C mai ridicat decât valoarea mărfurilor A, C.

După cum arată cazul B, este posibil, desigur, ca prețul mediu să coincidă cu valoarea mărfii. Aceasta se întâmplă

atunci cînd plusvaloarea produsă chiar în sfera B este egală cu profitul mediu, cînd, prin urmare, în această sferă diferențele părți ale capitalului se raportează una la alta tot așa cum se raportează atunci cînd suma totală a capitalurilor, capitalul clasei capitaliștilor, se consideră ca o *mărime* unică la care se calculează plusvaloarea totală, indiferent în ce sferă a capitalului total a fost produsă. În acest capital total se egalizează timpurile de circulație etc. ; se calculează de exemplu că acest capital total circulă în decurs de un an etc. Se constată într-adevăr că fiecare parte din acest *capital total* participă la plusvaloarea totală proporțional cu propria ei mărime, primind o parte alicotă de plusvaloare. Și întrucît fiecare capital individual ar trebui să fie considerat shareholder ¹⁾ la acest capital total, ar fi just ca, *în primul rînd, rata profitului* la acest capital individual să fie aceeași ca la oricare alt capital, [căci] capitaluri de mărime egală dau profituri egale, și, *în al doilea rînd*, — care decurge în mod firesc din primul — ca masa profitului să depindă de mărimea capitalului, de numărul de spheres in that general capital which are owned by the capitalist ²⁾. Concurența dintre capitaluri caută să considere fiecare capital ca parte a capitalului total și în raport de aceasta să regleze participarea acestuia la plusvaloare, să regleze deci și profitul. Prin egalizările ei concurența reușește să facă plus ou moins ³⁾ acest lucru. (Aici nu interesează cauzele pentru care în unele sfere concurența întîmpină anumite piedici). Cu alte cuvinte, aceasta nu înseamnă decît că capitaliștii tind (această tendință este însă concurența) să repartizeze între ei întreaga cantitate de muncă neplătită pe care o estorchează clasei muncitoare — sau produsele acestei cantități de muncă — nu în raport cu supramunca produsă nemijlocit de un anumit capital, ci în raport, *în primul rînd*, cu partea alicotă din capitalul total pe care o reprezintă acest anumit capital și, *în al doilea rînd*, în raport cu supramunca pe care o produce capitalul total. Capitaliștii, confrăți-dușmani, își împart prada — munca străină apropiată — în așa fel încît în medie fiecare își apropiază o cantitate egală de muncă neplătită ⁹.

Această egalizare este realizată de concurență prin reglarea prețurilor medii. În aceste prețuri medii însă, marfa crește peste [valoarea ei] sau coboară sub valoarea ei așa încît ea nu poate da o rată a profitului mai mare decît o altă marfă.

¹⁾ — participant. — *Nota trad.*

²⁾ — părți din acest capital total care aparțin capitalistului. — *Nota trad.*

³⁾ — mai mult sau mai puțin. — *Nota trad.*

Este, prin urmare, greșit să se afirme că concurența dintre capitaluri ar duce la stabilirea ratei generale a profitului prin egalizarea prețurilor mărfurilor la valoarea lor. Dimpotrivă, concurența duce la stabilirea ratei generale a profitului prin aceea că transformă valorile mărfurilor în prețuri medii, în care o parte din plusvaloarea unei mărfi este transmisă altei mărfi etc. Valoarea unei mărfi = cantitatea de muncă, plătită și neplătită, cuprinsă în ea. Prețul mediu al unei mărfi = cantitatea de muncă plătită (materializată sau vie) cuprinsă în ea + o cotă medie de muncă neplătită, indiferent dacă era sau nu cuprinsă în aceeași proporție chiar în această marfă, cu alte cuvinte, indiferent dacă valoarea mărfii respective conține mai multă sau mai puțină muncă neplătită.

(b) Formularea problemei rentei funciare]

Este posibil — mă voi ocupa de această chestiune într-o cercetare ulterioară, care nu este legată de obiectul cărții de față¹⁰ — ca anumite sfere ale producției să funcționeze în împrejurări care se opun reducerii valorilor mărfurilor la prețuri medii în sensul arătat mai sus, adică în împrejurări care nu permit concurenței această victorie. Dacă așa ar sta lucrurile în ceea ce privește, de pildă, renta terenurilor agricole sau renta minelor (există rente care se explică exclusiv prin monopol, de exemplu renta pentru folosirea apei în Lombardia, [în] unele părți ale Asiei, precum și chiria locuințelor, în măsura în care este o rentă a proprietății funciare), rezultatul ar fi că, în timp ce produsul tuturor capitalurilor industriale ar crește, sau s-ar reduce la prețul mediu, cel al agriculturii ar rămâne egal cu valoarea lui, care ar depăși prețul mediu. Există oare aici piedici care fac ca din plusvaloarea produsă în această sferă de producție să fie apropiată, ca proprietate a acestei sfere, o cantitate mai mare decât ar trebui potrivit legilor concurenței, mai mare decât aceea care ar corespunde cotei de capital investite în această ramură a industriei?

Dacă capitaluri industriale care produc, nu temporar, ci prin însăși natura sferelor lor de producție, cu 10, 20 sau 30% mai multă plusvaloare [452] decât capitaluri industriale de aceeași mărime din alte sfere de producție, dacă, zic, în pofida concurenței, aceste capitaluri ar fi în stare să păstreze pentru sine această plusvaloare suplimentară și să facă imposibilă intrarea ei în calculul general (în repartizarea) care determină general rate of profit¹⁾, rezultatul ar fi că în sferele de pro-

¹⁾ — rata generală a profitului. — Nota trad.

ducție ale acestor capitaluri s-ar detașa doi încasatori, the one who would get the general rate of profit, and the other who would get the surplus exclusively inherent to this sphere ¹⁾. Pentru a-și putea investi capitalul în această sferă, fiecare capitalist ar trebui să plătească, să cedeze acestei privilegiate surplusul respectiv, reținându-și the general rate of profit. like every other capitalist, and dependent upon the same chances ²⁾. Dacă așa ar sta lucrurile în agricultură, scindarea plusvalorii în profit și rentă nu ar constitui cîtusi de puțin o dovadă că aici munca ar fi în sine „mai productivă“ [în sensul producerii] of surplus value ³⁾, decît în manufactură; nu ar exista, prin urmare, nici un temei să se atribuie pămîntului vreo putere miraculoasă, ceea ce este, dealtfel, în sine un lucru ridicol, deoarece, *valoarea fiind egală cu munca, plusvaloarea nu poate fi nicidecum egală cu pămîntul* (chiar dacă plusvaloarea relativă poate să depindă de fertilitatea naturală a pămîntului, aceasta nu ar putea în nici un caz să determine existența unor prețuri mai ridicate la produsele pămîntului. Mai curînd invers). Nu ar fi necesar să se recurgă nici la teoria lui Ricardo, care, fiind legată într-un mod neplăcut de aberațiile malthusiene, duce la concluzii infame și, printre altele, chiar dacă din punct de vedere teoretic nu contrazice teoria mea asupra plusvalorii relative, din punct de vedere practic îi micșorează totuși în mare parte însemnătatea.

La Ricardo problema este următoarea: Renta funciară (de pildă în agricultură), acolo unde — așa cum presupune Ricardo — agricultura se practică pe baze capitaliste, unde există un farmer, nu poate fi decît un excedent peste profitul general. Este absolut indiferent dacă ceea ce primește landlordul este într-adevăr egal cu această rentă în sensul economic-burghez, sau nu este decît un simplu scăzămînt din salariu (vide ⁴⁾ Irlanda), sau reprezintă în parte un scăzămînt din profitul fermierului, care în acest caz scade sub nivelul mediu al profitului. Toate aceste cazuri posibile sînt aici absolut indiferente. În sistemul burghez, *renta* constituie o formă caracteristică, specifică a plusvalorii, numai în măsura în care este un excedent peste profit (peste profitul general).

¹⁾ — unul care ar încasa rata generală a profitului și altul care ar încasa surplusul propriu exclusiv acestei sfere. — *Nota trad.*

²⁾ — rata generală a profitului, ca oricare alt capitalist și avînd aceleași șanse. — *Nota trad.*

³⁾ — de plusvaloare. — *Nota trad.*

⁴⁾ — vezi. — *Nota trad.*

Dar cum este posibil acest lucru ? Marfa grâu se vinde, ca oricare alta, la valoarea ei, adică se schimbă pe alte mărfuri în raport cu timpul de muncă cuprins în ea. (Aceasta este prima premisă greșită, care complică în mod artificial problema. Mărfurile se schimbă la valoarea lor numai în mod excepțional. *Prețurile lor medii* se stabilesc altfel. Vide supra 1)). Fermierul cultivator de grâu obține același profit ca și toți ceilalți capitaliști. Aceasta dovedește că el, ca și toți ceilalți, își apropiază timpul de muncă neplătit al muncitorilor lui. Așadar de unde mai apare renta ? Ea trebuie să reprezinte timp de muncă. De ce în agricultură supramunca trebuie să se împartă în profit și rentă în timp ce în industrie este egală numai cu profitul ? Și cum este în genere posibil acest lucru, dacă profitul în agricultură = profitul din oricare altă sferă de producție ? (Ideile greșite ale lui Ric[ardo] despre profit și confundarea vădită a acestuia cu plusvaloarea sînt de asemenea dăunătoare aici. Îi complică problema.)

Ric[ardo] rezolvă *dificultatea* presupunîndu-o *in principle* 2) inexistentă (și acesta este, într-adevăr, *singurul mod* de a rezolva principial o dificultate. Dar acest lucru se poate face în două feluri. Fie arătînd că ceea ce contrazice principiul nu este decît o *aparență*, o aparență care decurge din expunerea problemei înseși. Fie — cum face R[icardo] — *înlăturînd* dificultatea dintr-un *punct*, care este luat apoi drept punct de plecare, pentru a putea explica existența ei într-un alt punct.)

El ia un punct în care capitalul fermierului, asemenea capitalului oricărui alt capitalist, dă numai profit {indiferent dacă este vorba de partea din capitalul unei ferme, sau de partea din pămîntul unei ferme, care nu dă rentă ; așadar, în general de capitalul investit în agricultură, care nu dă rentă}. Acesta este punctul său de plecare și el poate fi exprimat astfel : Inițial capitalul fermierului dă numai profit (deși această formă *fals-istorică* este aici neesențială, comună și altor „legi“ ale economiștilor burghezi) nu rentă funciară. El nu se deosebește de oricare alt capital industrial. Renta apare exclusiv datorită creșterii cererii de cereale, creștere în urma căreia, spre deosebire de celelalte ramuri de producție, trebuie să se recurgă la un pămînt „mai puțin“ fertil. De pe urma scumpirii mijloacelor de subzistență, fermierul (presupusul fermier inițial) suferă la fel ca oricare alt întreprinzător

1) — vezi mai sus. — *Nota trad.*

2) — în principiu. — *Nota trad.*

capitalist, pentru că și el trebuie să plătească mai mult muncitorilor săi. Dar el câștigă datorită faptului că prețul mărfii sale s-a ridicat peste valoarea ei, în primul rînd, în măsura în care valoarea relativă a celorlalte mărfuri care intră în capitalul constant al fermierului scade în comparație cu cea a mărfii lui, ceea ce înseamnă că el le cumpără mai ieftin, în al doilea rînd, în măsura în care el posedă într-o marfă mai scumpă plusvaloarea care îi revine. În felul acesta, profitul acestui fermier se ridică peste rata medie a profitului, care însă a scăzut. Hence ¹⁾, un alt capitalist trece la cultivarea terenului nr. II mai puțin fertil, care la această rată mai mică a profitului poate furniza produsul la prețul obținut pe terenul I sau poate chiar ceva mai ieftin. Oricum, pe terenul nr. II avem acum din nou [453] situația normală în care plusvaloarea se reduce pur și simplu la profit ; în schimb însă am explicat renta pentru terenul I, și anume prin aceea că există un dublu preț de producție, prețul de producție pentru terenul II, care este, totodată prețul de piață pentru terenul I. Exact ca în cazul unei mărfi industriale care, produsă în condiții mai favorabile, dă un surplus gain ²⁾ temporar. Prețul grîului, care pe lângă profit conține și rentă, constă într-adevăr tot numai din muncă materializată, este egal cu valoarea lui, dar nu este egal cu valoarea cuprinsă în el, ci cu valoarea de pe terenul II. Două prețuri de piață sînt imposibile. {În timp ce Ricardo îl introduce pe fermierul II deoarece a scăzut rata profitului, Stirling îl introduce deoarece salariul a scăzut, nu a crescut din cauza prețurilor la cereale. Acest salariu scăzut permite fermierului II să cultive [terenul] nr. II cu vechea rată a profitului, deși acest teren este nefertil ¹¹. După ce existența rentei funciare a fost explicată astfel, restul se deduce ușor. *Deosebirea dintre rentele funciare*, în raport cu fertilitatea diferită etc. rămîne, firește, valabilă. Aceasta însă nu înseamnă că trebuie neapărat să se treacă la terenuri din ce în ce mai proaste.

Aceasta este deci teoria lui Ricardo. Întrucît prețul sporit al grîului, care-i dă fermierului I un profit suplimentar, nu dă fermierului II nici măcar rata profitului de pînă atunci, ci una mai mică, este evident că produsul nr. II conține mai multă valoare decît produsul nr. I sau că el este produsul unui timp de muncă mai mare, conține un cuantum de muncă mai mare, așadar, pentru producerea aceluiași produs, de

¹⁾ — Așadar. — *Nota trad.*

²⁾ — câștig suplimentar. — *Nota trad.*

pildă, a unui cuarter de grâu, este nevoie de mai mult timp de muncă. Creșterea rentei va fi în raport cu această creștere a nefertilității pământului sau cu sporirea cuanturilor de muncă necesare pentru a produce, de pildă, un cuarter de grâu. Se înțelege că Ric[ardo] nu ar fi vorbit despre „creșterea” rentei, dacă ar fi sporit pur și simplu numărul cuarterilor la care se plătește rentă, ci dacă un cuarter ar fi crescut, de pildă, de la 30 la 60 de șilingi. El uită, ce-i drept, uneori că *mărimea absolută a rentei poate să crească atunci cînd scade rata rentei, tot așa cum absolute amount of profit¹⁾ poate să crească with a decreasing rate of profit²⁾*.

Unii încearcă să ocolească dificultatea (*Carey* f.i. ³⁾), negînd existența ei într-o manieră diametral opusă. După ei, renta funciară este pur și simplu dobînda la capitalul investit anterior în pămînt ⁴⁾. Aceasta înseamnă că ea este a form of profit ⁴⁾. Aici, prin urmare, *existența rentei funciare este negată, și în urma unui asemenea mod de a o explica nu mai rămîne într-adevăr nimic din ea.*

Alții, de pildă *Buchanan*, o consideră pur și simplu o consecință a monopolului. Vezi și *Hopkins* ¹³⁾. Pentru el renta nu este decît *surcharge* ⁵⁾ la valoare.

La domnul *Opdyke* ¹⁴⁾, în mod caracteristic for a Yankee ⁶⁾, proprietatea funciară sau renta funciară devine „the legalized reflexion of the value of capital“ ⁷⁾ *.

La Ricardo cercetarea problemei este îngreuiată de cele două ipoteze greșite. E adevărat că nu Ricardo a descoperit teoria rentei. West și Malthus și-au publicat lucrările înaintea lui. Dar source ⁸⁾ este *Anderson*. Remarcabilă însă la Ricardo (deși nici despre West nu se poate spune că n-a înțeles deloc legătura reală) este legătura dintre teoria rentei funciare și teoria valorii. Malthus, așa cum arată polemica lui de mai tîrziu cu Ric[ardo] în problema rentei funciare, nici măcar

---

* [486] Așa cum *Opdyke* numește proprietatea funciară „the legalized reflexion of the value of capital“, tot așa capitalul este „the legalized reflexion to others people labour“ ⁹⁾ [486]

1) — masa absolută a profitului. — Nota trad.

2) — atunci cînd scade rata profitului. — Nota trad.

3) — de exemplu. — Nota trad.

4) — o formă a profitului. — Nota trad.

5) — adaos. — Nota trad.

6) — pentru un yankeu. — Nota trad.

7) — reflectarea legalizată a valorii capitalului. — Nota trad.

8) — izvorul. — Nota trad.

9) — reflectarea legalizată a muncii altor oameni. — Nota trad.

nu a înțeles teoria pe care a împrumutat-o de la Anderson). Dacă se pornește de la principiul just că valoarea mărfurilor este determinată de timpul de muncă necesar pentru producerea lor (și că valoarea în genere nu este decît timp de muncă social materializat), rezultă că *prețul mediu* al mărfurilor este determinat de timpul de muncă necesar pentru producerea lor. Această concluzie ar fi justă dacă s-ar dovedi că *prețul mediu* = valoare. Eu însă dovedesc că, tocmai fiindcă valoarea mărfurilor este determinată de *timpul de muncă*, prețul mediu al mărfurilor (exceptînd cazul *unic* cînd, într-o anumită sferă de producție, așa-numita *rată a profitului* individuală, adică profitul determinat de plusvaloarea produsă chiar în această sferă de producție, este egal cu rata medie a profitului la capitalul total) *nu poate fi niciodată* egal cu valoarea lor, deși această determinare a prețului mediu nu este decît derivată din valoarea bazată pe determinarea prin timpul de muncă.

De aici rezultă, d'abord ¹⁾ că mărfurile al căror preț mediu (if ²⁾ se face abstracție de valoarea capitalului constant) se descompune în salariu și profit, atît salariul cît și profitul aflîndu-se la nivelul lor normal, adică fiind salariu mediu și profit mediu, se pot vinde peste sau sub propria lor valoare. Prin urmare, așa cum faptul că plusvaloarea unei mărfi își găsește expresia numai în rubrica profitului normal nu dovedește cîtuși de puțin că această marfă se vinde la valoarea ei, tot așa faptul că, pe lîngă profit, marfa aduce și [454] rentă funciară nu dovedește deloc că această marfă se vinde peste valoarea ei imanentă. Dacă *rata medie a profitului*, sau *rata generală a profitului la capital*, realizată de o marfă, poate fi sub rata profitului proprie acestei mărfi și determinată de plusvaloarea ei reală, rezultă că dacă, pe lîngă această rată medie a profitului, mărfurile dintr-o anumită sferă de producție dau și o a doua cantitate de plusvaloare, care poartă o denumire aparte, de pildă *rentă funciară*, aceasta nu înseamnă că profitul + rentă funciară, deci suma profit + rentă funciară este mai mare decît plusvaloarea cuprinsă în marfa însăși. Întrucît profitul poate fi mai mic decît plusvaloarea imanentă a mărfii, sau decît cantitatea de muncă neplătită cuprinsă în ea, nu este obligatoriu ca profitul + rentă funciară să fie mai mare decît plusvaloarea imanentă a mărfii.

Rămîne de explicat, firește, de ce fenomenul are loc într-o anumită sferă a producției, spre deosebire de celelalte sfere

¹⁾ — în primul rînd. — *Nota trad.*

²⁾ — dacă. — *Nota trad.*

ale producției. Dar problema ar fi mult ușurată. Această marfă s-ar deosebi de alte mărfuri prin faptul că : la o parte din aceste alte mărfuri prețul lor mediu este *peste* valoarea lor immanentă, dar numai pentru a *ridica* rata profitului lor la nivelul ratei generale a profitului ; la o altă parte a acestor alte mărfuri, prețul lor mediu este *sub* valoarea lor immanentă, dar numai atît cît e necesar pentru ca rata profitului lor să *scadă* la nivelul ratei generale a profitului ; în sfîrșit, la o a treia parte a acestor mărfuri, prețul lor mediu = valoarea lor immanentă, dar numai *pentru că* dau rata generală a profitului atunci cînd ele se vînd la valoarea lor *immanentă*. Marfa care dă rentă funciară se deosebește de toate aceste trei cazuri. În toate împrejurările prețul la care se vinde această marfă este de așa natură. încît dă *un profit mai mare decît cel mediu*, determinat de rata generală a profitului la capital.

Întrebarea este care dintre aceste trei cazuri sau cîte din cele trei cazuri pot avea loc ? Oare în prețul mărfii se *realizează întreaga plusvaloare cuprinsă în ea* ? În această situație este exclus cazul 3, în care este vorba de mărfuri a căror întreagă plusvaloare se realizează în prețul lor mediu, pentru că numai cu această condiție ele dau profitul obișnuit. Prin urmare, acest caz nu este luat în considerație. În această situație cu atît mai puțin poate avea loc cazul 1, în care plusvaloarea realizată în prețul mărfii este *peste* plusvaloarea ei immanentă. Căci se presupune tocmai că în prețul mărfii „se realizează plusvaloarea cuprinsă în ea“. Prin urmare, cazul acesta este analog cu cazul 2, în care figurează mărfuri a căror plusvaloare immanentă este mai mare decît plusvaloarea realizată în prețul lor mediu. Ca și la aceste mărfuri, profitul acestei plusvalori — care este egalizată prin scăderea ratei generale a profitului — constituie aici profitul la capitalul investit. Spre deosebire de *marfa 2*, *excedentul plusvalorii imanente a mărfii* peste acest profit este însă realizat și în aceste mărfuri excepționale, dar el nu revine posesorului capitalului, ci unui alt posesor, și anume, posesorului pămîntului, al natural agent ¹⁾, al minei etc.

Sau poate că prețul acestor mărfuri se umflă într-atît, încît dă mai mult decît *rata medie a profitului* ? Aceasta se întîmplă, de pildă, în cazul prețurilor de monopol propriu-zise. În orice sferă de producție în care capitalul și munca pot fi folosite *freely* ²⁾, a cărei producție, în ceea ce privește masa capi-

1) — factorului natural. — *Nota trad.*

2) — liber. — *Nota trad.*

talului investit, este subordonată legilor generale, o asemenea ipoteză ar fi nu numai *petitio principii*¹⁾, ci ar fi în contradicție flagrantă cu bazele științei, cu bazele producției capitaliste, a cărei expresie teoretică este tocmai această știință. Căci o asemenea ipoteză ar presupune tocmai ceea ce trebuie explicat, și anume faptul că într-o anumită sferă de producție prețul mărfii trebuie neapărat să dea mai mult decît rata generală a profitului, mai mult decît profitul mediu, și că în acest scop marfa trebuie vîndută peste valoarea ei. S-ar presupune deci că produsele agricole se sustrag legilor generale ale valorii mărfurilor și ale producției capitaliste. Toate acestea s-ar presupune pentru că existența aparte a rentei alături de profit creează *prima facie*²⁾ o asemenea aparență. Așadar, ipoteza este absurdă.

Nu rămîne deci decît să se presupună că în această sferă deosebită a producției există condiții deosebite, influențe în virtutea cărora prețurile mărfurilor realizează [întreaga] lor plusvaloare immanentă, spre deosebire de mărfurile care figurează în [cazul] 2 și care în prețul lor realizează din plusvaloarea cuprinsă în ele numai atît cît le permite rata generală a profitului, în loc ca prețurile lor medii să scadă atît de mult sub plusvaloarea lor, încît să dea numai rata generală a profitului sau profitul lor mediu să nu fie mai mare decît în toate celelalte sfere de producție ale capitalului.

Cu aceasta, problema s-a simplificat mult. Nu mai este vorba de a explica cum se face că prețul unei mărfi, pe lîngă profit, dă și rentă, adică încalcă în aparență legea generală a valorii și, ridicînd prețul mărfii peste plusvaloarea ei immanentă, aduce la un capital de o mărime dată mai mult decît îi revine potrivit ratei generale a profitului, ci este vorba de a arăta cum se face că, în egalizarea mărfurilor la prețuri medii, această marfă nu trebuie să cedeze celorlalte mărfuri din plusvaloarea ei immanentă încît ei să-i rămînă nu numai profitul mediu, ci realizează și o parte din propria ei plusvaloare care constituie un excedent peste profitul mediu, așa încît un fermier care-și investește capitalul în această sferă de producție poate să-și vîndă marfa la prețuri care îi asigură profitul obișnuit și-i dau totodată posibilitatea de a plăti unei terțe persoane, landlordului, excedentul plusvalorii mărfii peste acest profit.

[455] În această formă simpla formulare a problemei duce la propria ei rezolvare.

¹⁾ — paralogism. — *Nota trad.*

²⁾ — la prima vedere. — *Nota trad.*

[c] *Proprietatea privată asupra pământului
ca condiție necesară a existenței rentei absolute.
Scindarea în profit și rentă a plusvalorii obținute
în agricultură]*

Problema este foarte simplă: *proprietatea* privată a unor persoane asupra pământului, minelor, apelor etc. dă acestora posibilitatea să obțină, să capteze, să acapareze *excedentul de plusvaloare peste profit* (profitul mediu, rata profitului determinată de rata generală a profitului) cuprins în mărfurile din aceste sfere deosebite ale producției, din aceste sfere deosebite de investire a capitalului și să împiedice intrarea acestui excedent în procesul general în care se formează rata generală a profitului. O parte din această plusvaloare este acaparată chiar în orice întreprindere industrială, întrucît pentru terenul folosit (terenul pe care se află clădirea fabricii etc., casa de muncă etc.) se plătește pretutindeni rentă, căci chiar acolo unde se poate dispune de pământ într-un mod absolut liber fabricile se construiesc numai în regiuni cu o populație mai mult sau mai puțin densă și cu multe căi de comunicație.

Dacă mărfurile obținute pe pământul cel mai prost ar aparține celei de-a 3-a categorii de mărfuri, al căror preț mediu = valoarea lor, adică dacă ar fi dintre mărfurile care realizează în prețul lor întreaga lor plusvaloare imanentă, întrucît numai astfel dau profitul obișnuit, acest pământ nu ar da rentă, iar proprietatea asupra pământului ar fi doar nominală. Dacă la acest pământ s-ar plăti vreo *arendă*, acest lucru nu ar dovedi decît că micii capitaliști, cum se întîmplă pe alocuri în Anglia (vezi *Newman*)¹⁵, se mulțumesc cu un profit *sub* cel mediu. Același lucru se întîmplă în toate cazurile cînd rata rentei este mai mare decît diferența dintre plusvaloarea *immanentă* a mărții și *profitul mediu*. Există chiar terenuri a căror cultivare acoperă cel mult salariul, căci, deși în tot cursul zilei sale de muncă muncitorul muncește aici numai pentru sine, timpul său de muncă depășește timpul de muncă socialmente *necesar*. Munca este atît de neproductivă, în comparație cu productivitatea dominantă în *această* ramură de muncă, încît, deși omul muncește pentru sine douăsprezece ore, abia dacă [obține] atîta produs cît un muncitor care lucrează în condiții de producție mai favorabile în opt ore. Este același raport ca la țesătorul manual care concura power-loom-ul¹⁾. Produsul

¹⁾ — războiul de țesut mecanic. — *Nota trad.*

acestui țesător manual conținea, firește, douăsprezece ore de muncă, dar era egal numai cu opt — sau chiar și mai puține — ore de muncă socialmente *necesare*, și de aceea avea o valoare de numai opt ore de muncă necesară. Dacă într-un asemenea caz un cottier ¹⁾ plătește arendă, aceasta nu este deoit un scăzământ din salariul lui *necesar* și nu reprezintă plusvaloare, și cu atât mai puțin un excedent peste profitul mediu.

Să presupunem că într-o țară ca U[nited] S[tates], numărul fermierilor care își fac concurență este încă atât de mic, iar apropierea pământului are încă un caracter atât de formal, încât fiecare găsește un teren liber pentru a-și investi capitalul în cultivarea pământului, fără permisiunea proprietarilor sau fermierilor care au cultivat pământ înaintea lui. În aceste condiții este posibil ca — exceptând terenurile care, situate fiind în regiuni foarte populate, au un monopol — în decursul unei perioade mai mult sau mai puțin îndelungate plusvaloarea produsă de fermier peste profitul mediu să nu se realizeze în prețul produsului său, ca fermierul să trebuiască să împartă cu confrății capitaliști plusvaloarea obținută, așa cum se întâmplă cu plusvaloarea tuturor mărfurilor care ar da un profit suplimentar, adică un profit care să depășească rata generală a profitului, dacă în prețul acestor mărfuri s-ar realiza întreaga plusvaloare pe care o conține. În acest caz, rata generală a profitului ar crește, deoarece grâul etc. s-ar vinde, ca și celelalte mărfuri industriale, *sub* valoarea lui. Această vânzare *sub* valoare nu ar constitui o excepție, ci, dimpotrivă, ar împiedica grâul să constituie o excepție față de celelalte mărfuri din aceeași categorie.

Să presupunem, în al doilea rînd, că într-o țară ar exista pământ de o singură calitate, și anume de o asemenea calitate, încît, dacă întreaga plusvaloare cuprinsă în marfă s-ar realiza în prețul acesteia din urmă, marfa ar da capitalului profitul obișnuit. În acest caz nu s-ar plăti nici o rentă funciară. Această dispariție a rentei funciare nu ar afecta cîtuși de puțin rata generală a profitului, nu ar determina o creștere sau o scădere a ei, tot așa cum rata profitului nu este afectată de faptul că din aceeași categorie fac parte și alte produse, neagricole. Aceste mărfuri fac parte din categoria respectivă tocmai pentru că *plusvaloarea* lor *imanentă* este egală cu *profitul mediu*, prin urmare, ele nu pot schimba mărimea

---

¹⁾ — țăran sărac. — *Nota trad.*

acestui profit, ci, dimpotrivă, se află în concordanță cu el și nu exercită nici o influență asupra lui, deși sînt influențate de el.

Să presupunem, în al treilea rînd, că într-o țară există un singur fel de pămînt, și că este atît de nefertil, iar capitalul investit în el atît de neproductiv, încît produsul respectiv aparține categoriei de mărfuri în care plusvaloarea este sub profitul mediu. Aici, plusvaloarea (deoarece datorită productivității scăzute a agriculturii salariul ar crește pretutindeni) ar putea să aibă un nivel mai ridicat, firește, numai acolo unde ar fi posibilă prelungirea timpului de muncă absolut; apoi, acolo unde materia primă, de pildă fierul etc., nu ar fi un produs al pămîntului arabil sau ar fi — ca, de pildă, bumbacul, mătasea etc. — un obiect de import și produs al unui pămînt mai fertil. În acest caz, pentru a aduce profitul obișnuit, prețul mărfii [agricole] ar trebui să conțină o plusvaloare mai mare decît cea imanentă mărfii. Ca urmare, rata generală a profitului ar scădea, deși nu ar exista rentă. Sau să presupunem că în cazul 2 pămîntul este foarte neproductiv. Atunci, faptul că plusvaloarea acestui produs agricol este egală cu profitul mediu ar constitui un indiciu că în general aici profitul mediu este scăzut, întrucît, în agricultură, din douăsprezece ore de muncă poate că unsprezece sînt necesare numai pentru a produce salariul, iar plusvaloarea nu reprezintă decît o oră sau chiar mai puțin.

[456] Aceste cazuri diferite ilustrează următoarele :

În primul caz, *dispariția sau absența rentei funciare* este legată și există alături de o *rată ridicată a profitului* în comparație cu alte țări, unde renta funciară s-a dezvoltat.

În cazul al doilea, *dispariția sau absența rentei funciare* nu afectează cîtuși de puțin rata profitului.

În cazul al treilea, în comparație cu alte țări în care există rentă funciară, ea este legată de o rată generală a profitului *scăzută, relativ scăzută* și constituie un indiciu al acesteia.

De aici reiese așadar că, privită în sine, dezvoltarea unei rente funciare aparte nu are absolut nimic comun cu *productivitatea muncii agricole*, deoarece absența sau dispariția rentei poate fi legată și de o rată a profitului în creștere, și de o rată a profitului care rămîne neschimbată, și de o rată a profitului în scădere.

Problema aici nu este deci de a ști de ce în agricultură etc. are loc *acapararea excedentului plusvalorii peste profitul*

mediu ; dimpotrivă, mai curînd problema este de a ști în virtutea căror cauze trebuie să aibă aici loc un fenomen contrar ?

Plusvaloarea nu este altceva decît muncă neplătită ; profitul mediu, sau profitul normal, nu este altceva decît cantitatea de muncă neplătită which each capital of a given value magnitude, is supposed to realise ¹⁾ ; cînd se spune că profitul mediu reprezintă 10%, aceasta nu înseamnă decît că la un capital de 100 de unități revin 10 unități de muncă neplătită sau că o muncă materializată egală cu 100 dispune de o muncă neplătită reprezentînd 1/10 din propria ei mărime. *Excedentul plusvalorii peste profitul mediu* înseamnă, prin urmare, că o marfă (prețul ei, sau acea parte din prețul ei care constă din plusvaloare) cuprinde o cantitate de muncă neplătită mai mare decît aceea care formează profitul mediu și care *constituie* deci, în prețul mediu al mărfurilor, *excedentul prețului mărfii peste cheltuielile ei de producție*. În fiecare marfă, cheltuielile de producție reprezintă capitalul avansat, iar excedentul peste aceste cheltuieli de producție reprezintă *munca neplătită* de care dispune capitalul avansat ; prin urmare, raportul dintre acest excedent al prețului și cheltuielile de producție reprezintă *rata* potrivit căreia un capital de o mărime dată — folosit în producția de mărfuri — dispune de muncă neplătită, indiferent dacă munca neplătită cuprinsă în marfa unei *anumite* sfere de producție este sau nu egală cu această *rată*.

Ce-l silește pe capitalist să-și vîndă marfa la prețul mediu — faptul că acest preț mediu vine din afară, îi este *împus*, nu este cîtuși de puțin rezultatul unei acțiuni libere a sa. El ar prefera să-și vîndă marfa peste valoarea ei, așadar ce-l silește să-și vîndă marfa la un preț care-i aduce numai un profit mediu și la care realizează mai puțină muncă neplătită decît cuprinde efectiv propria lui marfă ? — Constrîngerea exercitată prin concurența de celelalte capitaluri. Căci orice capital de aceeași mărime ar putea și el să se îndrepte spre ramura de producție A, unde raportul dintre munca neplătită și capitalul avansat, de pildă 100 de l.st., este mai mare decît în sferile de producție B, C etc., ale căror produse satisfac și ele, prin valoarea lor de întrebuințare, o trebuință socială, ca și marfa din sfera de producție A.

Prin urmare, din moment ce există sfere de producție în care anumite condiții naturale de producție — ca, de pildă,

¹⁾ — pe care orice capital de o mărime de valoare dată se presupune că o realizează. — *Nota trad.*

pământ arabil, zăcăminte de cărbune, de minereu de fier, o cădere de apă etc., condiții fără de care nu poate avea loc procesul de producție și nu poate fi produsă marfa din sfera respectivă — nu se află în mâinile proprietarilor sau ale posesorilor de muncă materializată, în mâinile capitaliștilor, ci în alte mâini, acest al doilea grup de *proprietari de condiții de producție* declară capitalistului :

Dacă îți dau în folosință aceste condiții de producție, tu vei realiza un profit mediu, îți vei apropria o cantitate normală de muncă neplătită. Dar producția ta dă un excedent de plusvaloare, de muncă neplătită, peste rata profitului. Acest excedent tu nu trebuie să-l verși în casa comună, așa cum voi, capitaliștii, faceți de obicei, ci mi-l însușesc eu, îmi aparține mie. O asemenea tranzacție poate să-ți convină, căci în această sferă de producție capitalul tău îți aduce tot atît cît în orice altă sferă, în plus, aceasta este o ramură de producție foarte solidă. În afară de 10% muncă neplătită, care reprezintă profitul mediu, capitalul tău îți dă aici și un *surplus* de 20% muncă neplătită. Pe aceștia mi-i vei plăti mie și, pentru a putea face acest lucru, vei adăuga la prețul mărfii aceste 20% de muncă neplătită, nu le vei da la contul comun al tuturor capitaliștilor. Așa cum proprietatea ta asupra uneia dintre condițiile de muncă — asupra capitalului, a muncii materializate îți dă posibilitatea să-ți apropriezi de la muncitori o anumită cantitate de muncă neplătită, tot așa proprietatea mea asupra unei alte condiții de producție — asupra pământului etc. — îmi dă posibilitatea să iau de la tine și de la întreaga clasă a capitaliștilor acea parte de muncă neplătită care depășește profitul tău mediu. Legea voastră cere ca, în condiții normale, un capital egal să-și aproprieze o cantitate egală de muncă neplătită, iar prin intermediul concurenței voi, capitaliștii, vă puteți [457] constrînge unii pe alții să respectați această lege. Well ! Eu îți aplic și ție aceeași lege. Din munca neplătită a muncitorilor tăi să nu-ți apropriezi decît atît cît ți-ai putea apropria folosind același capital în oricare altă sferă de producție. Dar această lege nu are nici o legătură cu excedentul muncii neplătite pe care tu l-ai „produs“ peste cota ei normală. Cine mă poate împiedica să-mi apropriez acest „excedent“ ? De ce să-l arunc, așa cum faceți voi, în cazanul comun al capitalului în vederea repartizării lui în cadrul clasei capitaliștilor, pentru ca fiecare să primească o parte alicotă din acest excedent, proporțional cu

share ¹⁾ pe care o deține din capitalul total ? Eu nu sînt capitalist. Condiția de producție, pe care ți-o dau în folosință este un dar al naturii, și nu muncă materializată. Puteți voi să fabricați pămînt, sau apă, sau mine, sau zăcăminte de cărbune ? Quod non ²⁾. Prin urmare, mie nu mi se poate aplica mijlocul de constrîngere care poate fi folosit împotriva ta, pentru a te sili să cedezi o parte din supramunca acaparată de tine. Așa că dă-o încoace ! Singurul lucru pe care-l pot face confrății tăi capitaliști este să-ți facă concurență, ție, nu mie. Dacă vei intenționa cumva să-mi plătești un profit suplimentar mai mic decît diferența dintre *timpul de supramuncă* apropiat de tine și partea de supramuncă care-ți revine conform legii capitalului, vor veni confrății tăi capitaliști și, prin concurența lor, te vor sili să-mi plătești *fairly to the full amount* I am empowered to squeeze from you ³⁾.

Ar mai trebui dezvoltat : 1) trecerea de la proprietatea funciară feudală la renta funciară comercială, reglată de producția capitalistă, sau, pe de altă parte, trecerea acestei proprietăți funciare feudale în proprietate funciară țărăneasă liberă ; 2) cum apare renta funciară în țări ca U[nited] S[tates], unde inițial pămîntul nu a fost apropiat și unde, cel puțin formal, modul de producție burghez este de la bun început predominant ; 3) formele asiatice de proprietate funciară încă existente. Toate acestea nu-și au locul aici.

Așadar, potrivit acestei teorii, proprietatea privată asupra obiectelor din natură, ca pămîntul, apa, zăcămintele de minereu etc., proprietatea asupra acestor condiții de producție, asupra acestei condiții naturale a producției, nu constituie o sursă din care provine valoare, deoarece valoarea este egală numai cu timpul de muncă materializat ; nu este nici o sursă din care provine plusvaloarea suplimentară, adică excedentul de muncă neplătită peste munca neplătită cuprinsă în profit. Această proprietate este însă o sursă de venit. Este un titlu, un mijloc care dă proprietarului acestei condiții de producție posibilitatea de a-și apropria — în sfera de producție în care obiectul proprietății lui constituie o condiție de producție — cea parte de muncă neplătită estoreată de capitalist care, în caz contrar, ar fi vărsată, ca excedent peste profitul obișnuit, în casa capitalului. Această proprietate constituie un mijloc de a stăvili acest

¹⁾ — partea. — *Nota trad.*

²⁾ — Nicidecum. — *Nota trad.*

³⁾ — corect *întreaga sumă*, pe care am dreptul s-o storc de la tine. — *Nota trad.*

proces, care se desfășoară în celelalte sfere ale producției capitaliste, și de a reține în limitele acestei sfere deosebite a producției plusvaloarea produsă în ea, astfel încât plusvaloarea să se împartă acum între capitalist și proprietarul funciar. În felul acesta proprietatea funciară devine, ca și capitalul, un titlu asupra muncii neplătite, asupra muncii efectuate gratuit. Și așa cum în capital munca materializată a muncitorului apare ca o forță care-l domină pe acesta din urmă, tot așa în proprietatea funciară faptul că ea dă proprietarului posibilitatea de a lua capitalistului o parte din munca neplătită, creează aparența că proprietatea funciară este sursă de valoare.

Aceasta explică renta funciară modernă, existența ei. Mărimea diferită a rentei funciare *la aceeași investiție de capital* poate fi explicată numai prin fertilitatea diferită a terenurilor. Mărimea diferită a rentei *la aceeași fertilitate* poate fi explicată numai prin *mărimea diferită a investițiilor de capital*. În primul caz, renta funciară crește pentru că rata ei crește în funcție de capitalul investit (precum și în funcție de suprafața terenului). În cazul al doilea, ea crește pentru că la aceeași rată sau chiar la o rată în sine diferită (dacă cea de-a doua doză de capital este mai puțin productiv) crește masa rentei.

Potrivit acestei teorii nu este necesar nici ca terenul cel mai prost să nu dea rentă funciară, nici ca să dea rentă. De asemenea nu este deloc necesar ca productivitatea agriculturii să scadă, deși, dacă nu este înlăturată pe cale artificială (ceea ce este posibil), deosebirea în ceea ce privește productivitatea este mult mai mare în agricultură decât în sferile producției industriale. Când se vorbește despre o productivitate mai mare sau mai mică, se are în vedere *același* produs. În ce raport se găsesc diferite produse unele față de altele este altă problemă.

Renta funciară, calculată la suprafața terenului, este suma totală a rentei, the amount of rent ¹⁾. Ea poate crește fără să crească rata rentei. Dacă valoarea banilor rămîne neschimbată, valoarea relativă a produselor agriculturii poate să crească nu pentru că agricultura ar deveni mai neproductivă, ci pentru că, deși devine mai productivă, nu este la fel de productivă ca industria. Dimpotrivă, creșterea prețurilor în bani ale produselor agriculturii, dacă valoarea banilor rămîne neschimbată, este posibilă numai în cazul cînd crește însăși valoarea lor,

---

¹⁾ — masa rentei. — *Nota trad.*

adică în cazul cînd agricultura devine neproductivă (numai dacă nu există, ca la alte mărfuri, presiunea momentană of demand upon supply ¹⁾).

În industria bumbacului, pe măsură ce această industrie s-a dezvoltat, prețul materiei prime a scăzut continuu ; ditto în industria fierului etc., în industria cărbunelui etc. Aici creșterea rentei a fost posibilă nu pentru că a crescut rata ei, ci numai pentru că s-a investit mai mult capital.

Ricardo consideră că forțe ale naturii ca aerul, lumina, electricitatea, aburul, apa, sînt gratuite, pe cînd pămîntul — dat fiind că suprafața lui e limitată — nu este gratuit. Prin urmare, chiar numai din această cauză, agricultura este mai puțin productivă decît alte ramuri de producție. Dacă pămîntul ar fi *common unappropriated* ²⁾ și dacă ar exista în cantitate nelimitată, ca celelalte elemente și forțe ale naturii, producția ar fi mult mai rodnică.

[458] D'abord ³⁾, dacă de pămînt, ca element, ar putea dispune oricine în mod liber, ar lipsi unul dintre principalele elemente pentru *formarea capitalului*. Una dintre condițiile esențiale ale producției și — dacă nu socotim omul și munca lui — unica condiție primordială a producției nu ar putea fi înstrăinată, apropiată și, prin urmare, nu s-ar putea opune muncitorului ca proprietate străină, transformîndu-l astfel în muncitor salariat. Productivitatea muncii în sensul ricardian, adică în sensul capitalist al acestui cuvînt, „producerea“ de muncă străină neplătită, ar fi prin urmare imposibilă. Cu aceasta producția capitalistă ar lua în genere sfîrșit.

Cît privește forțele naturii la care se referă Ricardo, în parte, firește, se poate dispune de ele în mod gratuit, și pe capitalist ele nu-l costă nimic. Cărbunele îl costă, însă aburul nu-l costă nimic pe capitalist, dacă are apă gratis. Să luăm, de pildă, aburul. Proprietățile aburului au existat întotdeauna. Dar folosirea lui industrială este o descoperire științifică nouă, pe care capitalistul și-a apropiat-o. Datorită acestei descoperiri a crescut productivitatea muncii și, implicit, plusvaloarea relativă. Aceasta înseamnă : cantitatea de muncă neplătită, apropiată de capitalist în decursul unei zile de muncă, a crescut datorită aburului. Prin urmare, deosebirea dintre forța productivă a aburului și forța productivă a pămîntului constă numai în faptul că prima aduce muncă neplătită capitalistului,

¹⁾ — a cererii asupra ofertei. — *Nota trad.*

²⁾ — în genere fără stăpîn. — *Nota trad.*

³⁾ — În primul rînd. — *Nota trad.*

iar cealaltă proprietarului funciar, care o ia nu de la muncitor, ci de la capitalist. De aici încîntarea lui pentru „lipsa de proprietate“ asupra acestui element.

Aici sînt juste următoarele : În cadrul modului de producție capitalist, capitalistul nu este numai un agent necesar, ci și agentul dominant al producției. Proprietarul funciar este, dimpotrivă, cu totul de prisos în acest mod de producție. Tot ce se cere pentru modul de producție capitalist este ca pămîntul să *nu* fie common property ¹⁾, ca el să se opună clasei muncitoare ca o condiție de producție, care nu-i aparține, și acest scop este atins în întregime atunci cînd pămîntul devine proprietate de stat, deci cînd renta funciară revine statului. Proprietarul funciar, agentul atît de important al producției în antichitate și în evul mediu, este în lumea industrială an useless superfetation ²⁾. De aceea burghezul radical (desides with an eyie to the suppression of all other taxes ³⁾) ajunge în teorie la negarea proprietății funciare private, pe care ar vrea s-o transforme, sub forma proprietății de stat, în common property a clasei burgheze, a capitalului. În practică însă îi lipsește curajul, întrucît un atac împotriva unei forme de proprietate — a unei forme de proprietate privată asupra condițiilor de muncă — ar fi foarte periculos și pentru cealaltă formă. În afară de aceasta, burghezul s-a teritorializat și el.

[4. Teza lui Rodbertus potrivit căreia în agricultură
valoarea materiei prime nu intră în cheltuielile
de producție]

Să revenim la d-l R[odbertus].

După R[odbertus], în agricultură materia primă nu intră de loc în calcul, deoarece țăranul german, după cum ne asigură el, nu consideră că sămînța, nutrețul etc. ar constitui o cheltuială, nu calculează aceste cheltuieli de producție, adică face deci un calcul *greșit*. Reiese că în Anglia, unde de mai bine de 150 de ani fermierul calculează bine, *nu* ar trebui să existe *nici un fel* de rentă funciară. Concluzia nu ar fi cea la care ajunge R[odbertus] și anume că fermierul plătește o rentă pentru că rata profitului lui este mai mare decît în industrie, ci pentru că, printr-un calcul *greșit*, el se mulțumește cu o

¹⁾ — proprietate comună. — *Nota trad.*

²⁾ — o excrescență inutilă. — *Nota trad.*

³⁾ — care, în plus, trage cu ochiul la desființarea tuturor celorlalte impozite. — *Nota trad.*

rată a profitului *mai mică* decât în industrie. Dr. Quesnay, el însuși fiu de fermier și bun [cunoscător] al esenței arenzii, francez, nu l-ar fi apreciat pe Rodbertus. Căci la rubrica „avances“ ¹⁾, printre „avances annuelles“ ²⁾ Quesnay evaluează la 1 000 mil. valoarea „materiei prime“ pe care fermierul o folosește, deși o reproduce în natura.

Dacă într-o ramură a industriei nu există aproape deloc capital fix sau utilaj, într-o altă ramură — întreaga industrie a transporturilor, industrie care produce deplasarea dintr-un loc în altul (cu ajutorul trăsurilor, căilor ferate, navelor etc.) — nu există deloc materie primă, ci numai unelte de producție. Aceste ramuri industriale dau oare și rentă funciară în afară de profit? Prin ce se deosebește această ramură industrială de industria minieră, de pildă? În ambele cazuri există numai utilaj și materii instrumentale ³⁾, ca, de pildă, cărbune pentru nave, locomotive și mine, nutreț pentru cai etc. De ce rata profitului trebuie să se calculeze pentru o ramură de producție altfel decât pentru alta? Să presupunem că avances pe care țăranul le face în natura pentru producție reprezintă $\frac{1}{5}$ din capitalul total avansat de el; la aceasta trebuie adăugate $\frac{4}{5}$, care reprezintă avances pentru cumpărarea de mașini și pentru salarii; să admitem că aceste cheltuieli = 150 de cuarteri. Dacă obține 10⁰/₀ profit, acesta va reprezenta 15 cuarteri. Produsul brut ar fi deci 165 de cuarteri. Dacă ar reține $\frac{1}{5}$, adică 30 de cuarteri, și ar calcula cei 15 cuarteri numai la 120, atunci profitul lui ar fi de 12 $\frac{1}{2}$ ⁰/₀.

Acest lucru ar putea fi exprimat și astfel: Valoarea produsului lui, sau produsul lui = 165 de cuarteri (= 330 l. st.). El își evaluează avances la 120 de cuarteri (= 240 l. st.). 10⁰/₀ din acestea = 12 cuarteri (= 24 l. st.). Dar produsul lui brut = 165 de cuarteri, din care se rețin, așadar, 132 de cuarteri și rămân 33 de cuarteri. Dar din acești 33 de cuarteri 30 se cheltuiesc în natura. Rămîne, așadar, profit suplimentar 3 cuarteri (= 6 l. st.). Profitul lui total = 15 cuarteri (= 30 l. st.) în loc de 12 cuarteri (= 24 l. st.). Prin urmare, el poate să plătească o rentă de 3 cuarteri, sau de 6 l. st., și să-și închipuie totodată că a obținut, ca și orice alt capitalist, un profit de 10⁰/₀. Dar acești 10⁰/₀ există numai în închipuire. În fact ⁴⁾ avances nu reprezintă 120 de cuarteri, ci 150 de cuarteri, iar 10⁰/₀ din aceștia înseamnă 15 cuarteri, sau 30 l. st. În fact el

1) — avansuri. — *Nota trad.*

2) — avansuri anuale. — *Nota trad.*

3) — material auxiliar. — *Nota trad.*

4) — În realitate. — *Nota trad.*

obține cu 3 cuarteri mai puțin, adică cu $\frac{1}{4}$ din cei 12 cuarteri obținuți de el [459], sau $\frac{1}{5}$ din profitul total pe care ar fi trebuit să-l obțină, deoarece tocmai $\frac{1}{5}$ din avances nu a fost calculată de el ca avances. De îndată ce ar învăța să calculeze ca un capitalist, el ar înceta să plătească renta funciară, care ar fi egală numai cu diferența dintre rata profitului său și rata obișnuită a profitului.

Cu alte cuvinte, produsul muncii neplătite cuprins în 165 de cuarteri = 15 cuarteri, = 30 l.st. = 30 de săptămâni de muncă. Dacă aceste 30 de săptămâni de muncă, sau 15 cuarteri, sau 30 l.st. sînt calculate la avansurile totale de 150 de cuarteri, ele reprezintă numai 10⁰/₀; dacă sînt calculate numai la 120 de cuarteri, ele reprezintă o rată a profitului mult mai mare. Căci 10⁰/₀ la 120 de cuarteri ar fi 12 cuarteri, pe cînd 15 cuarteri la 120 de cuarteri reprezintă 12 $\frac{1}{2}$ ⁰/₀ și nu 10⁰/₀. Cu alte cuvinte: deși țăranul a făcut o parte din avansuri, el nu a calculat ca un capitalist, nu a calculat la întreaga sumă a avansurilor sale supramunca economisită și de aceea ea ar reprezenta o rată mai ridicată a profitului în comparație cu celelalte ramuri de producție și ar putea să dea o rentă, la baza căreia ar sta, prin urmare, numai o greșeală de calcul. Dacă țăranul ar ști că, pentru a evalua în bani avansul lui și pentru a-l considera deci marfă, el nu trebuie neapărat să-l transforme în prealabil în *bani reali*, adică să-l vîndă, toată povestea ar lua sfîrșit.

Fără această greșeală de calcul (pe care o pot face numeroși țărani germani, dar nici un fermier capitalist) renta rodber-tusiană ar fi imposibilă. Ea este posibilă numai acolo unde materia primă intră în cheltuielile de producție, dar nu este posibilă acolo unde ea nu intră în aceste cheltuieli. Ea este posibilă numai acolo unde materia primă intră fără a fi calculată. Dar nu este posibilă acolo unde materia primă nu intră, deși d-l Rodbertus nu vrea să deducă renta dintr-o greșeală de calcul, ci din absența unui articol real în avansuri.

Să luăm industria minieră sau pescuitul. Aici materia primă intră în producție numai ca materie instrumentale, și de aceea putem face abstracție de ea, căci (cu foarte rare excepții) folosirea mașinilor presupune întotdeauna și consumul de materii instrumentale — mijloacele lor de subzistență. Să presupunem că rata generală a profitului este de 10⁰/₀. 100 l.st. se investesc în mașini și salarii. De ce profitul la 100 trebuie să fie mai mare de 10, nu pentru că aproximativ 100 s-a investit în materie primă, mașini și salarii? Sau 100 s-a investit în materie primă și salarii? Dacă aici există vreo deosebire,

ea ar putea proveni numai din faptul că în cazuri diferite raportul dintre valoarea capitalului constant și aceea a capitalului variabil ar fi în genere diferit. Acest raport diferit ar da o plusvaloare diferită chiar în cazul când s-ar presupune că rata plusvalorii este constantă. Or, raportul dintre o plusvaloare diferită și capitaluri de mărime egală ar trebui să dea, firește, profituri inegale. Pe de altă parte însă, rata generală a profitului nu înseamnă altceva decât că se produce o egalizare a acestor inegalități, că se face abstracție de părțile componente organice ale capitalului și că plusvaloarea se limitează în așa fel încît capitaluri de mărime egală aduc profituri egale.

Potrivit legilor generale ale plusvalorii, principiul că masa plusvalorii depinde de mărimea capitalului investit nu este aplicabil capitalurilor din sfere de producție diferite, ci diferitelor capitaluri din aceeași sferă de producție, unde se presupune un raport identic între părțile componente organice ale capitalului. Dacă spun de exemplu: masa profitului corespunde, în filatură de exemplu, mărimii capitalurilor investite (ceea ce nu este într-unu totul exact, dacă nu se adaugă: presupunînd că productivitatea este constantă), eu nu spun în fond decât că, la un anumit grad de exploatare a filatorilor, suma exploatării depinde de numărul de filatori exploatați. Dimpotrivă, dacă spun că masa profitului în diferite ramuri de producție corespunde mărimii capitalurilor investite, aceasta înseamnă că pentru fiecare capital de o mărime dată rata profitului este aceeași, adică masa profitului se poate schimba numai o dată cu schimbarea mărimii acestui capital, ceea ce, cu alte cuvinte, nu înseamnă decât că rata profitului este independentă de raportul organic dintre părțile componente ale capitalului dintr-o anumită sferă de producție, că în genere ea este independentă de mărimea plusvalorii create în aceste anumite sfere de producție.

Producția minieră ar trebui considerată din capul locului ca făcînd parte din industrie și nu din agricultură. Pe ce bază? Pe baza faptului că nici un produs minier nu intră din nou în natura — așa cum iese din mină —, ca element al producției, în capitalul constant al exploatării miniere (aceiași lucru este valabil pentru pescuit, vînătoare, unde investițiile se reduc, într-o măsură și mai mare, exclusiv la mijloace de muncă și la salariu, sau la munca propriu-zisă). [460] Cu alte cuvinte, deoarece fiecare element al producției miniere, chiar dacă își ia materia primă din mină, înainte de a intra din nou ca element în această producție nu își schimbă

numai forma, dar se și transformă în marfă, adică trebuie *cumpărat*. Unica excepție o constituie cărbunele. Acesta însă apare pentru prima oară ca mijloc de producție într-un stadiu de dezvoltare în care exploatarea minei este un capitalist instruit, care ține o contabilitate italiană, în cadrul căreia nu numai că își trece în propriul său cont avansurile făcute, nu numai că apare ca debitor al propriei sale case, dar și propria lui casă este debitoarea ei înseși. Așadar, tocmai aici, unde materia primă într-adevăr nu figurează la cheltuieli, trebuie să predomină de la bun început calculul capitalist, ceea ce face imposibilă eroarea pe care o face țăranul.

Să luăm acum manufactura, și anume, acele ramuri ale ei în care toate elementele procesului muncii figurează și ca elemente ale procesului de valorificare, unde, prin urmare, toate elementele producției intră în producerea noii mărfi, și ca cheltuieli, ca valori de întrebuințare, care posedă o valoare, ca *mărfuri*. Aici există o diferență esențială între manufacturer, care produce primul semifabricat, și toți cei care urmează după el, a căror materie primă nu numai că intră în producție ca marfă, dar constituie chiar o marfă de gradul al doilea, adică o marfă care a căpătat o formă distinctă de forma naturală a primei mărfi, a produsului brut, și a parcurs faza a doua a procesului de producție. De pildă, filatorul. Materia lui primă este bumbacul, produs brut (deja marfă) dar produs brut ca marfă. Pentru țesător însă, materia primă o constituie firele, produsul filatorului; pentru imprimer și boiangiu, materia primă o constituie țesătura, produsul țesătorului, iar toate aceste produse, care apar din nou ca materie primă într-una din fazele următoare ale procesului, sînt totodată mărfuri ¹⁶. [460]

[461] Se pare că aici am ajuns din nou la o problemă de care ne-am mai ocupat de două ori pînă acum: prima oară cînd am examinat concepțiile lui John Stuart Mill ¹⁷ și a doua oară cînd am examinat în general raportul dintre capitalul constant și venit ¹). Faptul că această problemă apare mereu dovedește că aici mai este ceva care trebuie lămurit. De fapt [această problemă] ține de capitolul al III-lea, care tratează despre profit ¹⁸. Este însă mai bine s-o examinăm aici.

(Așadar, de exemplu :

4 000 de pfunzi de bumbac = 100 l.st. ; 4 000 de pfunzi de fire = 200 l.st. ; 4 000 de yarzi de stambă = 400 l.st.

---

¹) Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 26, partea I, București, Editura politică, 1980, p. 113—115 și 197. — *Nota trad.*

Potrivit acestei presupuneri, 1 pfund de bumbac = 6 pence, 1 pfund de fire = 1 șiling, 1 yard de [stambă] = 2 șilingi.

Presupunînd că rata profitului este 10%, atunci :

la 100 l.st. — cheltuielile = $90^{10/11}$ și profitul = $9^{1/11}$

(A) *bumbac* T (țăran) I

la 200 l.st. — cheltuielile = $181^{9/11}$ și profitul = $18^2/11$

(B) *fire* F (filator) II

la 400 l.st. — cheltuielile = $363^7/11$ și profitul = $36^4/11$

(C) *țesătură* T (țesător) III

În cadrul acestei ipoteze este absolut indiferent dacă cele $90^{10/11}$ l.st. ale lui A, conțin și ele un profit sau nu. Ele nu conțin profit dacă reprezintă un capital constant care se înlocuiește singur. Tot așa este indiferent pentru B dacă cele 100 l.st. care reprezintă valoarea produsului A conțin sau nu profit și la fel stau lucrurile cu C în ceea ce privește produsul B.

Situația lui T (cotton-growers ¹⁾) sau I, a lui F (filatorului sau II și a lui [T] (țesătorului) sau III, se prezintă în felul următor :

I) *Cheltuieli* = $90^{10/11}$, *Profit* = $9^{1/11}$, *Total* = 100.

II) *Cheltuieli* = $(100(I) + 81^{9/11})$, *Profit* = $18^2/11$, *Total* = 200.

III) *Cheltuieli* = $(200(II) + 163^7/11)$, *Profit* = $36^4/11$, *Total* = 400.

Suma totală = 700.

Profitul = $9^{1/11} + 18^2/11 + 36^4/11$ [= $63^7/11$].

Capitalul avansat în toate cele trei ramuri : $90^{10/11} + 181^{9/11} + 363^7/11 = 636^4/11$.

Excedentul lui 700 față de $636^4/11 = 63^7/11$. Dar $63^7/11 : 636^4/11 = 10 : 100$.

Dacă continuăm analiza acestor fleacuri, obținem :

I) *Cheltuieli* = $90^{10/11}$, *Profit* = $9^{1/11}$, *Total* = 100.

II) *Cheltuieli* = $100(I) + 81^{9/11}$, *Profit* = $10 + 18^2/11$, *Total* = 200.

III) *Cheltuieli* = $200(II) + 163^7/11$, *Profit* = $20 + 16^4/11$, *Total* = 400.

I nu trebuie să plătească profit, deoarece se presupune că capitalul său constant, reprezentînd $90^{10/11}$, nu conține profit, ci este numai capital constant. În cheltuielile lui II intră, în calitate de capital constant, întregul produs al lui I. Partea [din] capitalul constant, egal cu 100, înlocuiește profitul de $9^{1/11}$ la I. În cheltuielile lui III intră întregul produs II = 200 ; înlocuiește, prin urmare, un profit de $18^2/11$. Aceasta însă nu înseamnă nicidecum că profitul lui I este cu ceva mai mare decît profitul II și III, căci capitalul pe care el trebuie să-l

¹; — cultivatorului de bumbac. — *Nota trad.*

înlocuiască este în aceeași proporție mai mic, iar profitul este raportul față de mărimea capitalului, absolut indiferent de modul cum se compune capitalul.

Să presupunem acum că III produce totul singur. Atunci lucrurile se schimbă *în aparență*, căci cheltuielile lui iau acum aspectul următor :

$90^{10}/_{11}$ — în producția bumbacului ; $181^9/_{11}$ — în producția firelor și $363^7/_{11}$ — în producția țesăturilor. El cumpără toate cele trei ramuri de producție și, în consecință, trebuie să angajeze în fiecare din ele un anumit capital constant. Să adunăm aceste sume : $90^{10}/_{11} + 181^9/_{11} + 363^7/_{11} = 636^4/_{11}$. $10^0/_0$ dau exact $63^7/_{11}$, ca și mai sus, numai că acum totul intră în buzunarul unei singure persoane, în timp ce înainte aceste $63^7/_{11}$ se împărțeau între I, II și III.

[462] De unde atunci aparența înșelătoare ?

Dar în prealabil o altă observație.

Dacă din cele 400, în care $36^4/_{11}$ reprezintă profitul țesătorului, scădem acest profit, avem $400 - 36^4/_{11} = 363^7/_{11}$, care reprezintă cheltuielile lui. Din această sumă, 200 sînt folosite pentru plata firelor. Din aceste 200, $18^2/_{11}$ reprezintă profitul filatorului. Dacă scădem aceste $18^2/_{11}$ din suma de $363^7/_{11}$, care reprezintă cheltuielile, rămîn $345^5/_{11}$. Dar cele 200 plătite filatorului cuprind în plus și cele $9^1/_{11}$, care reprezintă profitul cultivatorului de bumbac. Scăzînd acest profit din $345^5/_{11}$, rămîn $336^4/_{11}$. Dacă scădem aceste $336^4/_{11}$ din 400, adică din valoarea totală a țesăturii găsim că ea conține un profit de $63^7/_{11}$.

Dar un profit de $63^7/_{11}$ la $336^4/_{11}$ reprezintă $18^3/_{27}^0/_0$.

Înainte aceste $63^7/_{11}$ se calculau la $636^4/_{11}$ și dădeau un profit de $10^0/_0$. Excedentul valorii totale de 700 peste $636^4/_{11}$ reprezenta tocmai $63^7/_{11}$. Așadar, potrivit acestui calcul, la 100 de unități din același capital ar reveni $18^3/_{37}^0/_0$, pe cînd în calculul anterior reveneau numai $10^0/_0$.

Cum se împacă una cu alta ?

Să presupunem că I, II și III sînt una și aceeași persoană, care însă nu-și investește concomitent cele trei capitaluri, unul în cultivarea bumbacului, altul în filatură, al treilea în țesătorie, ci, abia după ce a terminat cultivarea bumbacului începe să-l toarcă și abia după ce termină cu torsul începe țesutul.

Atunci calculul ar fi următorul :

El cheltuiește $90^{10}/_{11}$ l. st. pentru cultivarea bumbacului. Obține 4000 de pfunzi de bumbac. Pentru a torce această cantitate, el trebuie să cheltuiască în continuare pe mașini,

matiere instrumentale și salarii, $81\frac{9}{11}$ l.st. Cu ajutorul acestora el produce 4 000 de pfunzi de fire. În sfârșit, el transformă aceste fire în 4 000 de yarzi de țesături și face în acest scop o nouă cheltuială de $163\frac{7}{11}$ l.st. Adunând acum toate cheltuielile făcute, capitalul avansat de el va reprezenta $90\frac{10}{11}$ l.st. + $81\frac{9}{11}$ l.st. + $163\frac{7}{11}$ l.st. adică $336\frac{4}{11}$ l.st. Din care 10% reprezintă $33\frac{7}{11}$, căci $336\frac{4}{11} : 33\frac{7}{11} = 100 : 10$. Dar $336\frac{4}{11}$ l.st. + $33\frac{7}{11}$ l.st. = 370 l.st. El ar vinde deci 4 000 de yarzi de țesătură cu 370 l.st. în loc de 400 l.st., le-ar vinde cu 30 l.st. mai ieftin, adică cu $7\frac{1}{2}\%$ mai ieftin decât înainte. Prin urmare, dacă valoarea țesăturii ar fi indeed ¹⁾ = 400 l.st., el și-ar putea vinde marfa cu usual profit ²⁾ de 10% și ar putea plăti și o rentă de 30 l.st., căci rata profitului său ar fi în loc de $33\frac{7}{11}$ mai degrabă $63\frac{7}{11}$ la $336\frac{4}{11}$ avans, adică $18\frac{34}{37}\%$, așa cum am văzut mai sus. Și acesta pare a fi în fact maniera în care calculează d-l Rodbertus renta funciară.)

În ce constă deci the fallacy ³⁾? În primul rînd reiese că dacă filatura și țesătoria ar fi legate între ele, ar trebui [după Rodbertus] să dea rentă funciară exact ca în cazul cînd filatura ar fi legată de agricultură sau cînd agricultura ar fi o îndeletnicire separată.

Este evident că aici sînt două probleme distincte.

În primul rînd, aici noi calculăm $63\frac{7}{11}$ l.st. la un capital de $336\frac{4}{11}$ l.st., cînd ar trebui să le calculăm la trei capitaluri cu o valoare totală de $636\frac{4}{11}$ l.st.

În al doilea rînd, la ultimul capital al lui III am considerat că cheltuielile reprezintă $336\frac{4}{11}$ l.st. în loc de $363\frac{7}{11}$ l.st.

Aceste două puncte trebuie examinate separat.

În primul rînd, dacă III, II și I sînt una și aceeași persoană, întregul produs al recoltei de bumbac este transformat în fire și astfel nici o parte din această recoltă nu este folosită pentru înlocuirea capitalului agrar. El nu folosește o parte din capital în [463] cultivarea bumbacului — cheltuieli pentru cultivarea bumbacului, sămîntă, salarii, mașini — și o altă parte pentru filat, ci întîi investește o parte din capital în cultivarea bumbacului, apoi această parte + o altă parte în filat, iar apoi primele două părți, deja sub formă de fire + o a treia parte, în țesătorie. Cînd cei 4 000 de yarzi de țesătură sînt gata, cum poate să înlocuiască el elementele producției lor? Cît timp a țesut, nu a filat și nu a avut nici materialul necesar pentru filat, iar cît timp a filat, nu a cultivat bumbac. Așadar,

¹⁾ — realmente. — *Nota trad.*

²⁾ — profitul obișnuit. — *Nota trad.*

³⁾ — greșeala. — *Nota trad.*

elementele producției lui *nu pot fi înlocuite*. Să ne ajutăm și să spunem : da, omul nostru vinde acești 4 000 de yarzi și apoi „cumpără“ cu cele 400 l.st. fire și elementele bumbacului. Ce înseamnă aceasta ? Că realmente admitem trei capitaluri care sînt ocupate, angajate și avansate simultan în producție. Pentru ca firele să fie cumpărate, ele trebuie să existe, pentru ca bumbacul să fie cumpărat, el trebuie să existe și pentru ca ele să existe și deci să poată înlocui firele țesute și bumbacul filat capitalurile trebuie angajate în producție concomitent cu capitalul angajat în țesătorie și să se transforme în bumbac și fire în același timp în care firele se transformă în țesătură.

Prin urmare, fie că III reunește toate cele trei ramuri de producție, fie că acestea sînt împărțite între trei producători, trebuie să existe concomitent trei capitaluri. Dacă vrea să producă pe *aceeași* scară, el nu poate folosi la cultivarea bumbacului și la torsul lui același capital pe care l-a folosit la țesătorie. Fiecare din aceste capitaluri este angajat în producție, iar faptul că se înlocuiesc reciproc nu are nici o legătură cu problema care ne interesează. Capitalurile care se înlocuiesc reciproc reprezintă capital constant care trebuie să fie investit și să acționeze concomitent în fiecare din cele trei ramuri. 400 l. st. conțin un profit de $63\frac{7}{11}$ l. st. pur și simplu fiindcă noi am admis că III primește în afară de propriul lui profit de $36\frac{4}{11}$ l. st. și profitul pe care trebuie să-l plătească lui II și I și care, potrivit ipotezei, se realizează în marfa sa. Acest profit ei nu l-au obținut însă la cele $363\frac{7}{11}$ l. st. ale lui, ci țaranul l-a obținut separat la cele $90\frac{10}{11}$ l. st. ale sale, iar filatorul la cele $181\frac{9}{11}$ ale sale. Dacă III ia întregul profit, el nu l-a obținut în nici un caz la cele $363\frac{7}{11}$ l. st. investite în țesătorie, ci la acest capital plus celelalte două capitaluri investite în filatură și în cultivarea bumbacului.

În al doilea rînd : dacă calculăm $336\frac{4}{11}$ și nu $363\frac{7}{11}$ l. st. pentru cheltuielile capitalistului III o facem deoarece :

Noi calculăm că el cheltuiește pentru cultivarea bumbacului numai $90\frac{10}{11}$ l. st. și nu 100. Dar el are nevoie de întregul produs, care reprezintă 100 l. st. și nu $90\frac{10}{11}$. Profitul de $9\frac{1}{11}$ este cuprins în acest produs. Altfel el ar investi un capital de $90\frac{10}{11}$ l. st. care nu i-ar aduce *nici un profit*. Cultivarea bumbacului nu i-ar aduce nici un profit. Ar acoperi doar cheltuielile de $90\frac{10}{11}$ l. st. Nici filatul nu i-ar aduce profit, ci întregul produs ar acoperi doar cheltuielile.

În acest caz, cheltuielile lui se reduc într-adevăr la $90\frac{10}{11} + 81\frac{9}{11} + 163\frac{7}{11} = 336\frac{4}{11}$. Acesta ar fi deci capitalul avansat

de el. 10% din acesta ar fi $33\frac{7}{11}$ l. st. Valoarea produsului = 370 l. st. Valoarea nu ar fi cu nici o centimă mai mare deoarece, potrivit ipotezei, cele două părți — I și II — nu au adus nici un profit. De aceea III ar proceda mult mai bine dacă s-ar despărți de I și II, rămânând la vechea metodă de producție. Căci în loc de $63\frac{7}{11}$ l. st. pe care I, II și III le aveau de consumat înainte, III are acum singur numai $33\frac{7}{11}$ l. st., în timp ce înainte, când ai săi cofratres ¹⁾ consumau împreună cu el, avea de consumat $36\frac{4}{11}$ l. st. El ar fi într-adevăr un prost om de afaceri. Ar economisi o cheltuială de $9\frac{1}{11}$ l. st. în II numai pentru că n-ar obține nici un profit în I, și ar economisi o cheltuială de $18\frac{2}{11}$ l. st. în III numai pentru că n-ar obține profit în II. Cele $90\frac{10}{11}$ l. st. obținute de el în cultivarea bumbacului și cele $81\frac{9}{11} + 90\frac{10}{11}$ obținute în filarea firelor nu ar face decât să se înlocuiască pe ele însele. Și numai capitalul al treilea, investit în țesătorie, capitalul de $90\frac{10}{11} + 81\frac{9}{11} + 163\frac{7}{11}$, ar aduce un profit de 10%. Aceasta ar însemna, prin urmare, că 100 l. st. dau un profit de 10% în țesătorie, dar nu dau nici o centimă în filatură și în cultivarea bumbacului. Acest lucru ar fi, într-adevăr, foarte plăcut pentru III dacă I și II ar fi persoane distincte de el, dar în nici un caz dacă, pentru a-și apropria această economisire de profit, el reunește cele trei ramuri în prețioasa lui persoană. Economisirea avansului din profit (adică din partea componentă [464] a capitalului constant al uneia dintre aceste trei ramuri, reprezintă profit pentru celelalte) provine deci din faptul că în realitate produsele lui I și II nu ar conține nici un fel de profit și în aceste ramuri nu s-ar fi depus nici un fel de supramuncă, ele considerându-se pe sine simpli muncitori salariați, limitându-se să-și înlocuiască doar cheltuielile de producție, adică cheltuielile pentru capital constant și pentru salarii. Dar în aceste cazuri — afară doar de cazul când I și II n-ar vrea să lucreze pentru III, ceea ce ar face însă ca profitul să intre în contul acestuia din urmă — s-ar lucra în general mai puțin, iar pentru III ar fi absolut indiferent dacă munca, pe care el trebuie s-o plătească a fost cheltuită numai pentru salariu sau pentru salariu și profit. Pentru el ar fi același lucru, căci el cumpără și plătește produsul, marfa.

Este absolut indiferent dacă capitalul constant este înlocuit, total sau parțial, *in natura*, adică dacă este înlocuit de producătorii mărfii pentru care el este capital constant. D'abord,

¹⁾ — confrăți. — *Nota trad.*

orice capital constant trebuie să fie înlocuit în cele din urmă *in natura* : mașina cu mașină, materia primă cu materie primă, materiale instrumentale cu materiale instrumentale. În agricultura capitalul constant poate intra în producție și ca *marfă*, adică poate fi mijlocit direct prin cumpărare și vânzare. El trebuie, firește, — în măsura în care în reproducție intră substanțe organice —, să fie înlocuit cu produse ale aceleiași sfere de producție. Dar nu este obligatoriu ca înlocuirea lui să fie făcută de producătorii individuali în cadrul acestei sfere de producție. Cu cât agricultura se dezvoltă mai mult, cu atât toate elementele ei intră în mai mare măsură în procesul producției agricole ca mărfuri, nu numai formal, ci efectiv, adică ele vin din afară, sînt produse ale altor producători (sămînță, îngrășăminte, vite, produse animale etc.). În industrie, deplasarea neîncetată a fierului, de pildă, spre uzina constructoare de mașini și a mașinilor spre exploatarea de minereu de fier are un caracter tot atât de permanent ca și deplasarea grului din hambar spre ogor și de pe ogor spre hambarul fermierului. În agricultură, produsele se înlocuiesc nemijlocit. Fierul nu poate înlocui mașinile. Dar fierul, care are aceeași valoare ca mașina, înlocuiește unuia mașina, iar celuilalt fierul, în măsura în care mașina este înlocuită, în ceea ce privește valoarea, prin fier.

Este cu totul de neînțeles ce deosebire ar rezulta pentru rata profitului dacă, cheltuind $90^{10/11}$ l. st. pentru a obține produsul de 100 l. st., agricultorul s-ar apuca să calculeze, punînd, de pildă, 20 l. st. pentru sămînță etc., 20 pentru mașini etc., iar $50^{10/11}$ pentru salarii. El cere 10% profit la întreaga sumă. Cele 20 de l. st. de produs pe care el le echivalează cu sămînța nu conțin profit. Dar nu-i mai puțin adevărat că ele reprezintă totuși 20 l. st., la fel ca și cele 20 l. st. sub formă de mașini, care cuprind un profit, să zicem, de 10% , deși asta poate fi ceva pur formal. Cele 20 l. st. sub formă de mașini ar putea să nu conțină în realitate nici un profit, la fel ca și cele 20 l. st. sub formă de sămînță. Acest lucru se întîmplă, de pildă, în cazul cînd cele 20 l. st. despre care am vorbit reprezintă doar o înlocuire a părților componente ale capitalului constant al constructorului de mașini, pe care acesta și le procură, să zicem, din agricultură.

După cum este greșit să se afirme că toate mașinile intră în agricultură ca capital constant al acesteia, tot așa de greșit este să se spună că toată materia primă intră în industrie. O parte considerabilă rămîne în agricultură, nefiind decît o reproducție de capital constant. O altă parte intră, ca mijloace

de subzistență, direct în venit, iar în parte — ca, de pildă, fructele, peștele, vitele etc. nu trec prin „procesul industriei“. Ar fi deci nedrept să punem industria să plătească întreaga materie primă „fabricată“ de agricultură. Desigur că în ramurile industriei în care, pe lângă salarii și mașini, intră, sub formă de cheltuieli, și materia primă, în aceste ramuri capitalul avansat trebuie să fie mai mare decât în *acele* ramuri ale agriculturii care furnizează această materie primă ce intră în producție în modul arătat. S-ar putea presupune de asemenea că, dacă în aceste ramuri ale industriei ar exista o rată *proprie* a profitului (deosebită de cea generală), ea ar fi aici mai mică decât în agricultură, și anume din cauză că aici se folosește mai puțină muncă. Așadar, un capital constant mai mare și un capital variabil mai mic, în condiții când rata plusvalorii este aceeași, dau în mod necesar o rată a profitului mai mică. Acest lucru este valabil însă și pentru anumite ramuri ale industriei, în comparație cu alte ramuri ale ei, precum și pentru anumite ramuri ale agriculturii (în sens economic) în comparație cu alte ramuri ale ei. Mai puțin ca oriunde acest lucru ar avea loc în agricultura propriu-zisă, pentru că aceasta, deși furnizează industriei materie primă, totuși propria sa sferă cuprinde, ca părți diferite ale cheltuielilor ei, materie primă, mașini și salarii; industria însă în nici un caz nu plătește agriculturii *materia primă*, acea parte din capitalul constant pe care agricultura o înlocuiește din propria ei producție și nu prin schimbul de produse industriale.

[5. *Premisele greșite ale teoriei rentei a lui Rodbertus*]

[463] Un scurt rezumat al ideilor d-lui R[odbertus].

La început el înfățișează situația — așa cum și-o reprezintă el — în care proprietarul funciar (care se administrează singur) este în același timp capitalist și proprietar de sclavi. Apoi se produce separarea. Partea din „produsul muncii“ luată de la muncitorii — „renta naturală unică“ — se împarte acum în „rentă funciară și câștig la capital“ (p. 81—82). (*D-l Hopkins* — vezi caietul¹⁹ — explică acest lucru într-un mod mai simplu, mai primitiv). Apoi d-l R[odbertus] împarte „produsul brut“ și „produsul fabricat“ (p. 89) între proprietarul funciar și capitalist — *petitio principii*. Un capitalist produce produse brute iar altul produse fabricate. Landlordul nu fabrică *nimic* și nici nu este „proprietarul produselor brute“. Această

concepție a proprietarului [„proprietarul produselor brute“] este caracteristică „proprietarilor funciari germani“, cum este R[odbertus]. În Anglia, producția capitalistă a început simultan în industrie și în agricultură.

Modul în care se formează „partea de câștig la capital“ (rata profitului) este dedus de d-l R[odbertus] pur și simplu din faptul că în bani există acum „măsura“ câștigului, pentru „a exprima raportul dintre câștig și capital“, ceea ce și „oferă etalonul pentru egalizarea câștigurilor la capital“ (p. 94). Habar n-are că această *egalitate a profitului contrazice* în fiecare ramură de producție egalitatea dintre „rentă“ și munca neplătită și că din această cauză trebuie să existe o discrepantă între valoarea mărfurilor și prețurile lor medii. Această rată a profitului devine normală și pentru agricultură, deoarece „*venitul adus de bunuri se poate calcula numai la capital*“, iar în industrie „se folosește o parte mult mai mare din capitalul național“ (p. 95). Nici un cuvânt despre faptul că, o dată cu dezvoltarea producției capitaliste, însăși agricultura este supusă unor schimbări radicale — nu numai formal, ci și material — și că proprietarul funciar este redus la rolul unui simplu receptacle ¹⁾, încetînd de a mai fi agent al producției. După Rodbertus,

„în industrie figurează ca *material* în capital și *valoarea produsului total al agriculturii*, ceea ce nu poate avea loc în producția de materii prime“ (p. 95).

În ceea ce privește produsul total, este *inexact*.

Apoi Rodbertus se întreabă dacă, în afară de profitul industrial, de profitul la capital, „rămîne o parte de rentă pentru produsul brut“, și „din ce cauză“ (p. 96).

Căci el presupune

„că produsul brut, ca și produsul fabricat, se schimbă corespunzător muncii cheltuite, că valoarea produsului brut este egală numai cu munca cheltuită pentru obținerea lui“ (p. 96).

Este adevărat că, așa cum spune R[odbertus], acest lucru este presupus și de Ricardo. Este însă greșit, cel puțin *prima facie*, căci mărfurile nu se schimbă la valorile lor ci la prețuri mijlocii care se deosebesc de aceste valori, fapt ce decurge din determinarea valorii mărfurilor prin „timpul de muncă“, din această lege aparent contradictorie. Pentru ca produsul brut să poată da, peste profitul mediu, și o rentă funciară distinctă

¹⁾ — sac de bani. — *Nota trad.*

de acesta, este necesar ca produsul brut să *nu se vîndă* la prețul mediu ; tocmai acest lucru ar trebui explicat. Dar să vedem cum operează Rodbertus.

„Eu *am presupus* că renta“ (*plusvaloarea*, timpul de muncă neplătit) „*se împarte proporțional cu valoarea produsului prim și a produsului fabricat*, și că această valoare este determinată de munca cheltuită“ (timpul de muncă). (p. 96—97).

Să examinăm, în primul rînd, această primă *presupunere*. Ea nu face decît să spună, cu alte cuvinte, că raportul dintre *plusvalorile* cuprinse în mărfuri este identic cu raportul dintre *valorile* acestor mărfuri, sau, cu alte cuvinte, raportul dintre cantitățile de muncă *neplătită*, cuprinse în mărfuri este identic cu raportul dintre cantitățile de *muncă* cuprinse în general în aceste mărfuri. Dacă raportul dintre cantitățile de muncă cuprinse în mărfurile A și B este de 3 : 1, atunci și raportul dintre cantitățile de muncă *neplătită*, sau dintre *plusvalorile* cuprinse în ele, este tot de 3 : 1. Nimic nu poate fi mai greșit. Să presupunem că, la un timp de muncă necesar reprezentînd, de exemplu, 10 ore, o marfă este produsul muncii a 30 de muncitori, iar altă marfă produsul muncii a 10 muncitori. Dacă cei 30 de muncitori lucrează numai 12 ore pe zi, plusvaloarea produsă de ei = 60 de ore = 5 zile (5×12), iar dacă cei 10 muncitori lucrează 16 ore pe zi și plusvaloarea produsă de ei reprezintă ditto 60 de ore. De aceea valoarea mărfii A va fi = $30 \times 12 = 120 \times 3 = 360$ de ore de muncă, sau 30 de zile de muncă (12 ore = o zi de muncă), iar valoarea mărfii B va fi = 160 de ore de muncă = $13\frac{1}{3}$ zile de muncă. *Valorile* mărfurilor A și B = $360 : 160 = 36 : 16 = 9 : 4 = 3 : 1\frac{1}{3}$. Plusvalorile cuprinse în aceste mărfuri se raportează ca 60 la 60, sau ca 1 : 1. Ele ar fi egale, deși raportul dintre valori ar fi $3 : 1\frac{1}{3}$.

[466] Prin urmare, raportul dintre plusvalorile mărfurilor nu este identic cu raportul dintre valorile lor, în primul rînd, atunci cînd plusvalorile absolute sînt diferite, adică atunci cînd prelungirea timpului de muncă peste limitele muncii necesare este inegală, adică atunci cînd *ratele plusvalorii* sînt diferite.

În al doilea rînd, dacă se presupune că ratele plusvalorii sînt aceleași, atunci plusvalorile — lăsînd la o parte celelalte împrejurări, legate de circulație și de procesul de reproducție — nu depind de cantitățile relative de muncă conținute în două mărfuri, ci de raportul dintre partea de capital cheltuită pe salarii și partea cheltuită pe capital constant, adică pe materii

prime și mașini, iar acest raport poate fi cu totul diferit la mărfuri de aceeași valoare, indiferent dacă aceste mărfuri sînt „produse agricole“ sau „produse fabricate“, ceea ce nu are în genere nici o legătură cu această chestiune, cel puțin la prima vedere.

De aceea este profund greșită prima presupunere a d-lui R[odbertus] și anume că din determinarea valorii mărfurilor prin timpul de muncă ar rezulta că cantitățile de muncă neplătită, sau plusvalorile, conținute în diferite mărfuri ar fi direct proporționale cu valorile. Așadar este greșit și că

„renta se împarte proporțional cu valoarea produsului prim și a produsului fabricat“ dacă „această valoare este determinată de munca cheltuită“ (p. 96, 97).

„Prin aceasta, bineînțeles, se spune implicit și că mărimea acestor părți de rentă nu este determinată de mărimea capitalului, la care se calculează cîștigul, ci de munca agricolă sau industrială cheltuită nemijlocit + munca ce trebuie adăugată în urma uzurii uneltelor și mașinilor“ (p. 97).

Tot greșit. Mărimea plusvalorii (și aceasta este aici „partea de rentă“ căci renta este concepută ca ceva general, spre deosebire de profit și de renta funciară) depinde numai de munca cheltuită nemijlocit, și nu de uzura capitalului fix sau de valoarea materiei prime, în general nu depinde de vreuna dintre părțile capitalului constant.

Această uzură determină firește proporția în care urmează să fie reprodus capitalul fix. (Producerea lui depinde totodată de formarea de capital nou, de acumularea capitalului). Dar supramunca efectuată în cadrul producerii capitalului fix nu are nici o legătură cu sfera de producție, în care acest capital fix intră ca atare, după cum nu are legătură, de pildă, supramunca efectuată în cadrul producerii materiei prime. Dimpotrivă, pentru toate aceste ramuri de producție — pentru agricultură, pentru construcția de mașini și pentru industria prelucrătoare — este valabilă în egală măsură teza că în toate acestea plusvaloarea este determinată numai de masa de muncă folosită, dacă rata plusvalorii este dată, și numai de rata plusvalorii, dacă masa de muncă folosită este dată. D-l R[odbertus] încearcă „să strecoare“ uzura pentru a scoate „materia primă“.

Dimpotrivă — consideră d-l Rodbertus — „partea de capital care constă din valoarea materialului“ nu poate influența [niciodată] mărimea părților de rentă, deoarece, „de pildă“, în munca cheltuită pentru obținerea unui anumit produs, ca firele sau țesăturile, nu poate intra munca cheltuită pentru lînă ca produs brut“ (p. 97).

Timpul de muncă cerut pentru filat sau țesut depinde sau, mai bine zis, nu depinde de timpul de muncă necesar pentru producerea mașinii, adică de *valoarea ei*, exact în aceeași măsură în care depinde sau, mai bine zis, nu depinde de timpul de muncă necesar pentru producerea materiei prime. Atît mașina cît și materia primă intră în procesul muncii, dar nici una și nici alta nu intră în procesul de valorificare.

„Dimpotrivă, valoarea produsului brut, sau valoarea materialului, figurează totuși ca *cheltuire de capital* în cadrul sumei capitalului la care proprietarul calculează, ca cîștig, partea de rentă care revine produsului fabricat. În *capitalul agrar însă această parte de capital lipsește*. Agricultura *nu are nevoie de un produs al unei producții anterioare și care să-i servească drept material, căci în agricultură începe în genere producția*; un bun analog materialului ar putea fi în agricultura pămîntul, dar se presupune că acesta nu implică nici o cheltuială“ (p. 97, 98).

Așa vede lucrurile țăranul german. În agricultură (cu excepția mineritului, a pescuitului, a vînătorii, dar *nu și a creșterii vitelor*), sămînța, nutrețul, vitele, îngrășămintele minerale etc. reprezintă materialul [467] din care se fabrică, și acest material este un produs al *muncii*. Odată cu dezvoltarea agriculturii pe scară mare se dezvoltă și aceste „*cheltuieli*“. Orice producție, din momentul în care nu mai este vorba de simplă acaparare și apropiere, este reproducție și de aceea are nevoie „de produsul unei producții anterioare care să-i servească drept material“. Tot ceea ce în producție constituie un rezultat este totodată o premisă. Cu cît marea agricultură se dezvoltă mai mult, cu atît ea cumpără mai multe produse ale „unei producții anterioare“ și cu atît vinde mai multe produse proprii. Ca mărfuri, aceste cheltuieli — ele au fost transformate în marfă cu ajutorul banilor de calcul — intră formal în agricultură de îndată ce fermierul devine în general dependent de vînzarea produsului lui și încep să se fixeze prețuri la diferite produse agricole (de pildă la fîn), întrucît și în agricultură apare o separare a sferelor de producție. Chiar și în capul țăranului ar trebui să fie o întregă confuzie, dacă el ar calcula ca *incasare* cuarterul de grîu pe care-l vinde și nu ar considera ca „*cheltuială*“ cuarterul de grîu pe care-l restituie pămîntului. Dealtfel, d-l R[odbertus] n-are decît să încerce în genere „să înceapă“ undeva „o producție“ de in sau de mătase, de pildă, fără „produse ale unei producții anterioare“. Este o absurditate crasă.

La fel de absurde sînt toate celelalte concluzii ale lui Rodbertus :

„Prin urmare, atît agriculturii cît și industriei le sînt comune cele două părți de capital, care influențează determinarea *mărimii* părților rentei ; nu le este însă comună partea de capital care nu exercită o astfel de influență, dar la care — laolaltă cu celelalte părți — se calculează, ca cîștig, partea de rentă determinată de părțile de capital arătate mai sus ; aceasta există numai la capitalul industrial. Dacă așadar se presupune că valoarea produsului prim, ca și a produsului fabricat, se orientează după munca cheltuită și renta se împarte, proporțional cu această valoare, între posesorul produsului brut și cel al produsului fabricat, *dacă în virtutea celor de mai sus părțile de rentă obținute în producția de produse brute și de produse fabricate sînt proporționale cu cantitățile de muncă pe care le-a necesitat produsul respectiv, totuși între capitalurile folosite în agricultură și în industrie, la care se repar-tizează, ca cîștig, aceste părți de rentă* — și anume în industrie în întregime, iar în agricultură după procentul cîștigului obținut *în industrie* — nu există același raport care există între cantitățile de muncă menționate și părțile de rentă determinate de ele. Dimpotrivă, *la o mărime egală a părților de rentă aferente produsului brut și produsului fabricat, capitalul industrial va depăși capitalul agrar cu întreaga mărime a valorii materialului cuprinsă în el, și intrucît această valoare a materialului sporește capitalul industrial, la care se calculează, ca cîștig, partea de rentă care revine în acest capital, fără a spori însă și cîștigul*, ceea ce duce de asemenea la o *scădere a procentului cîștigului la capital* care reglează și profitul în *agricultură*, înseamnă că din partea de rentă care revine agriculturii trebuie să rămînă în mod necesar o parte care nu este absorbită de *calcularea cîștigului potrivit acestui procent*“ (p. 98, 99).

Prima premisă greșită : dacă produsul industrial și produsul agricol se schimbă la *valorile* lor (adică în raport cu timpul de muncă necesar pentru producerea lor), atunci ele aduc posesorilor lor *plusvalori* de mărime egală, sau cantități egale de muncă neplătită. Plusvalorile *nu* se raportează unele la altele așa cum se raportează valorile.

A doua premisă greșită : intrucît R[odbertus] presupune deja existența unei *rate a profitului* (pe care el a botezat-o „procentul cîștigului la capital“). înseamnă că este greșită premisa că mărfurile *se schimbă la valorile* lor. O premisă o exclude pe cealaltă. Pentru a avea o *rată* (generală) *a profitului*, este necesar ca *valorile* mărfurilor să se fi *modificat* și transformat deja în *prețuri medii* sau să se afle într-un proces continuu de modificare în această direcție. În această rată generală se egalizează *ratele speciale ale profitului*, care în fiecare sferă de producție sînt determinate de raportul dintre *plusvaloare* și *capitalul avansat*. De ce însă nu se întîmplă același lucru în agricultură ? Tocmai aceasta este problema. La R[odbertus] însă este greșit însuși modul de a pune problema, pentru că el presupune în *primul rînd* că *rata* generală *a profitului* există deja și, în *al doilea rînd*, că

ratele *speciale* ale profitului (deci și diferențele dintre ele) *nu* sînt egalizate, adică el presupune că mărfurile se schimbă la *valorile* lor.

A *treia premisă greșită*: *valoarea materiei prime nu intră în agricultură*. Avansurile care se fac aici sub formă de sămînță etc. sînt însă părți componente ale capitalului constant și farmerul le calculează *ca atare*. În aceeași măsură în care agricultura devine o simplă ramură a industriei — producția capitalistă se instaurează la sate — [468] în aceeași măsură în care agricultura produce pentru piață, adică produce *mărfuri*, obiecte pentru vînzare și nu pentru consumul propriu, în aceeași măsură ea își ține evidența cheltuielilor și consideră drept marfă fiecare obiect al ei, indiferent dacă agricultorul cumpără obiectul respectiv chiar de la el (adică din *producția proprie*) sau de la o terță persoană. În aceeași măsură în care *produsele* devin mărfuri, devin, firește, mărfuri și *elementele producției*, deoarece aceste elemente sînt și ele produse de același fel. Prin urmare, deoarece grîul, fînul, vitele, semințele de tot felul etc. *se vînd* ca mărfuri, — și tocmai vînzarea acestor produse este esențială și nu folosirea lor pentru consumul direct — în producție ele intră tot ca *mărfuri*: și farmerul ar fi a real blockhead ¹⁾ dacă nu ar ști să folosească banii ca bani de calcul. La început, totuși, acesta este aspectul formal al calculului. Dar în aceeași măsură *se dezvoltă* și condițiile în care un farmer cumpără *produsele pe care le cheltuiește în producție* — sămînță, vite străine, îngrășăminte, substanțe minerale etc. și vinde produsele care constituie *venitul* lui, condițiile în care la fiecare farmer aceste cheltuieli intră în producție ca cheltuieli și prin forma lor (forma marfă-bani), deoarece sînt *mărfuri cumpărate*. (De acum ele sînt întotdeauna pentru fermier mărfuri, părți componente ale capitalului său. Cînd le restituie în naturali ²⁾ producției, el le socotește *vîndute* lui însuși în calitate de producător). Și această stare de lucruri se extinde pe măsură ce agricultura se dezvoltă și produsul final se produce tot mai mult în maniera industrială, potrivit modului de producție capitalist.

Este greșită, așadar, afirmația că în industrie ar intra o parte de capital care *nu* intră în agricultură.

Dacă, prin urmare, potrivit *premisei* (greșite) a lui R[odbertus], „părțile de rentă“ (adică cotele-parte la plusvaloare) furnizate de produsul agricol și de produsul industrial sînt

¹⁾ — un mare prost. — *Nota trad.*

²⁾ — în formă naturală — *Nota trad.*

proporționale cu *valorile* produsului agricol și produsului industrial, dacă, cu alte cuvinte, un produs industrial și un produs agricol cu *valori de mărime egală* aduc posesorilor lor o *plusvaloare* de mărime egală, adică conțin *cantități egale de muncă neplătită*, nu apare de loc vreo disproporție prin faptul că în industrie intră o parte din capital (pentru materie primă) care, nu intră în agricultură, așa încît, de pildă, aceeași plusvaloare să se calculeze în industrie la un capital *sporit* cu această parte componentă, ceea ce ar da o rată a profitului redusă. Căci aceeași parte-capital intră în agricultură. Nu mai rămîne deci decît întrebarea dacă *în aceeași proporție*. Dar atunci am avea de-a face cu *deosebiri pur cantitative*, în timp ce d-l R[odbertus] vrea o deosebire „*calitativă*“. Asemenea *deosebiri cantitative* au loc în diferitele sfere *industriale* ale producției. Ele se egalizează în rata generală a profitului. De ce atunci nu se egalizează deosebirile dintre industrie și agricultură (if there are such differences ¹⁾ ?) De vreme ce d-l R[odbertus] admite participarea agriculturii la *rata generală a profitului*, de ce nu admite participarea ei și la formarea ratei generale a profitului ? Aici el desigur, se poticnește.

A patra premisă greșită : o premisă greșită și arbitrară este că R[odbertus] include *uzura mașinilor* etc., adică una dintre părțile *capitalului constant*, în *capitalul variabil*, adică în partea de capital care creează plusvaloarea și, în special, determină rata plusvalorii, dar *nu* include aici materia primă. Această *eroare de calcul* se face pentru ca rezultatul calculului să fie cel dorit.

A cincea premisă greșită : dacă vrea să facă o deosebire între agricultură și industrie, d-l R[odbertus] ar trebui să știe că acel *element al capitalului* care constă din mașini, unelte, adică din capital fix, aparține *în întregime industriei*. În măsura în care intră ca element într-un capital sau altul, acest element al capitalului intră întotdeauna numai în *capitalul constant* și nu poate spori *plusvaloarea* nici măcar cu o centimă. Pe de altă parte, ca *produs al industriei*, el este un rezultat obținut într-o anumită sferă de producție. Prețul lui, sau partea de valoare, pe care el o reprezintă în întregul capital al societății, exprimă, prin urmare, și o *anumită cantitate de plusvaloare* (exact așa cum se întîmplă cu materia primă). Acest element intră, ce-i drept, în produsul agricol, dar provine din industrie. Dacă în calculele sale d-l R[odbertus] consideră materia primă ca element al capitalului, care vine în

¹⁾ — dacă există asemenea deosebiri. — *Nota trad.*

industrie din afară, atunci el trebuie să considere mașinile, uneltele, recipientele, construcțiile etc. ca element al capitalului, care vine în agricultură din afară. Și astfel, în industrie intră numai salariul și materia primă (căci capitalul fix, în măsura în care nu constă din materie primă, este un produs al industriei, propriul ei produs); în agricultură însă intră numai salariul [469] și mașinile etc., adică capitalul fix, deoarece *materia primă*, în măsura în care nu este cuprinsă în uneltele etc., este un produs al agriculturii. În acest caz ar trebui să se cerceteze cum se prezintă calculul în industrie după ce dispăre o „parte“ a cheltuielilor de producție.

În al șaselea rînd: Este perfect adevărat că în industria minieră, în pescuit, vînătoare, în exploatarea forestieră (în măsura în care pădurile cresc de la sine) etc., într-un cuvînt în industria extractivă (adică în producția extractivă care nu are o reproducție în naturali), nu intră și materie primă, excepțînd matières instrumentales. Acest lucru nu este valabil pentru agricultură.

Dar nu este mai puțin [adevărat] că *acelasi lucru* are loc într-o ramură foarte importantă a industriei, și anume în *industria transporturilor*. Aici se fac *cheltuieli* numai pentru mașini, matières instrumentales și salarii.

În sfîrșit, nu încapе îndoială că în alte ramuri ale industriei, relativement parlant¹⁾, intră numai materia primă și salariul, dar nu intră mașinile, capitalul fix etc., ca, de pildă, în croitorie etc.

În toate aceste cazuri, mărimea profitului, adică raportul dintre plusvaloare și capitalul avansat, nu depinde de împrejurarea dacă capitalul avansat — după ce se scade partea variabilă a capitalului sau partea cheltuită pe salarii — constă din mașini sau din materie primă sau din ambele, ci depinde de raportul dintre această parte de capital și partea de capital care se cheltuiește pe salarii. Ca urmare, în diferite sfere ale producției ar trebui să existe (facem abstracție de modificările pe care le provoacă circulația) diferite rate ale profitului, a căror egalizare o constituie tocmai rata generală a profitului.

D-l Rodbertus intuește deosebirea dintre plusvaloare și formele ei speciale, și mai ales dintre plusvaloare și profit. Dar el greșește ținta, pentru că în lucrarea lui este vorba din capul locului de interpretarea unui anumit fenomen (renta funciară), și nu [de] descoperirea legii generale.

¹⁾ — relativ vorbind. — *Nota trad.*

În toate ramurile producției are loc un proces de *reproducție*; dar această reproducție industrială coincide cu reproducția naturală numai în agricultură, nu însă și în *industria extractivă*. De aceea, în aceasta din urmă, produsul în forma lui naturală nu devine din nou un element al propriei sale reproducții {exceptând cazurile când participă la ea sub formă de materie instrumentale}.

Agricultura, creșterea vitelor etc. se deosebesc de celelalte ramuri de producție, *în primul rînd, nu prin faptul* că produsul devine un mijloc de producție, căci același lucru se întîmplă și cu toate produsele industriale care nu posedă forma definitivă de mijloace de subzistență individuale, precum și cu cele care posedă această formă, în măsura în care ele devin mijloace de producție ale *producătorului*, care se reproduce și își menține capacitatea de muncă prin consumarea lor; *în al doilea rînd, nu prin faptul* că intră în producție ca *mărfuri*, deci ca părți componente ale capitalului; ele intră în producție sub aceeași formă în care ies din ea: ele ies din producție ca mărfuri și reintră în producție ca mărfuri; marfa este atît premisa cît și rezultatul producției capitaliste, *în al treilea rînd* [rămîne] *deci numai faptul* că ele intră, ca mijloace ale propriei lor producții, în procesul de producție, ale cărui produse sînt. Același lucru se întîmplă și cu mașinile. Mașina construiește mașină. Cărbunele ajută la scoaterea cărbunelui din mină, cărbunele transportă cărbune etc. În agricultură, aceasta apare ca un proces natural dirijat de om, deși acest proces îl creează „un pic“ și pe omul însuși, în celelalte ramuri de producție, apare nemijlocit ca acțiune a producției.

Dar dacă, bazîndu-se pe acest fapt, d-l R[odbertus] își închipuie că *produsele agricole* nu pot intra în procesul de reproducție ca „mărfuri“, dată fiind forma specifică în care ele intră aici ca „valori de întrebuițare“ (în sens tehnologic), el este pe un drum complet greșit și se bazează, evident pe amintirea vremurilor cînd agricultura încă nu era trade ¹⁾, cînd numai *excedentul* produselor ei peste ceea ce consuma producătorul devenea *marfă* și cînd aceste produse, în măsura în care intrau în producție, nu erau pentru agricultură *mărfuri*. El dovedește aici o neînțelegere fundamentală a influenței pe care modul de producție capitalist o exercită asupra producției. Pentru acesta, orice produs care are valoare — care este, prin urmare, în sine *marfă* — este calculat totodată ca marfă.

1) — afacere. — *Nota trad.*

[6. *Neînțelegerea de către Rodbertus a raportului dintre prețul mediu și valoare în industrie și în agricultură. Legea prețului mediu*]

Să presupunem că în industria minieră, de pildă, capitalul constant, format numai din mașini, = 500 l. st., iar capitalul care se cheltuiește pe salarii este ditto = 500 l. st.; dacă plusvaloarea = 40⁰/₀, adică 200 l. st., profitul = 20⁰/₀. Am avea :

Capital constant (mașini)	Capital variabil	Plusvaloare
500	500	200

Dacă în ramurile manufacturii (sau și în ramurile agriculturii), în care intră materie primă, s-ar cheltui un capital variabil de aceeași mărime, dacă, mai departe, folosirea acestuia (adică angajarea acestui număr determinat de muncitori) ar cere mașini etc. în sumă de 500 l. st., atunci s-ar adăuga într-adevăr, ca un al treilea element, valoarea materialului, să zicem, tot de 500 l. st. În acest caz, am avea, așadar :

Capital constant		Capital variabil	Plusvaloare
Mașini	Materie primă		
500 +	500 = 1 000	500	200

Aceste 200 l. st. de plusvaloare ar trebui calculate acum la 1 500 l. st., ceea ce ar reprezenta numai 13¹/₃⁰/₀. Exemplul citat rămîne valabil dacă în primul caz se ia un exemplu din industria transporturilor. Dacă însă, dimpotrivă, în cazul al doilea proporția ar fi de așa natură încît mașinile să coste 100, iar materia primă 400, rata profitului ar rămîne aceeași.

[470] D-l Rodbertus își închipuie, prin urmare, că în timp ce în agricultură se cheltuiește 100 pentru salarii + 100 pentru mașini, în industrie se cheltuiește 100 pentru mașini, 100 pentru salarii și x pentru materii prime. Schema ar fi următoarea :

I. *Agricultură*

Capital constant mașini	Capital variabil	Plusvaloare	Rata profitului
100	100	50	$\frac{50}{200} = \frac{1}{4}$

II. Industrie

Capital constant		Capital variabil	Plusvaloare	Rata profitului
Materie primă mașini				
x	100	100	50	$\frac{50}{200 + x}$

așadar rata profitului este în orice caz mai mică de 1/4. De aici renta funciară în I.

În primul rînd, această deosebire între agricultură și manufactură este *imaginară*, non existent¹⁾; prin urmare, fără *every bearing* for that form of landrent which determines all others²⁾.

În al doilea rînd, d-l R[odbertus] ar putea găsi această diferență dintre ratele profitului in any two peculiar branches of industry³⁾, diferență ce depinde de *raportul dintre mărimea capitalului constant și cea a capitalului variabil*, raport care, la rîndul său, poate să fie determinat, dar poate și să nu fie determinat de intrarea materiei prime. În ramurile industriale în care intră și materie primă și mașini, valoarea materiei prime, adică mărimea relativă pe care ea o reprezintă în capitalul total, are, firește, după cum am arătat mai sus, o importanță foarte mare²⁰. Acest fapt nu are nici o legătură cu renta funciară.

„Numai în cazul cînd valoarea produsului prim scade sub munca cheltuită este posibil ca și în agricultură întreaga *parte de rentă care revine produsului prim să fie absorbită de cîștigul calculat la capital*; căci, în acest caz, această parte de rentă poate să scadă în așa măsură, încît între ea și capitalul agrar, deși acesta nu conține valoarea materialului, să se creeze totuși un raport egal cu cel existent între partea de rentă care revine produsului fabricat și capitalul industrial, deși acesta din urmă conține și valoarea materialului; prin urmare, numai în acest caz este posibil ca nici în agricultură să nu rămînă vreo rentă în afară de cîștigul la capital. Dar în măsura în care, de regulă, schimbul existent tinde cel puțin să se conformeze legii potrivit căreia valoarea este egală cu munca cheltuită, în aceeași măsură există, de regulă, și rentă funciară; dacă însă nu se obține nici un fel de rentă funciară, ci numai cîștig la capital, aceasta nu este starea inițială, cum presupune Ricardo, ci numai o anomalie“ (p. 100).

Prin urmare, rămînînd la exemplul de mai sus, tabloul va fi [același]; pentru mai multă claritate vom presupune doar că materia primă = 100 l. st.

¹⁾ — inexistentă. — *Nota trad.*

²⁾ — *nici o însemnătate* pentru acea formă a rentei funciare care le determină pe toate celelalte. — *Nota trad.*

³⁾ — în oricare două ramuri specifice ale industriei. — *Nota trad.*

I. Agricultură

Capital constant Mașini	Capital variabil	Plusva- loare	Va- loare	Preț	Profit
100	100	50	250	233 $\frac{1}{2}$	[33 $\frac{1}{3}$ =] 16 $\frac{2}{3}$ 0/0

II. Industrie

Capital constant Materie primă	Capital variabil	Plusva- loare	Va- loare	Preț	Profit
100	100	50	350	350	50 = 16 $\frac{2}{3}$ 0/0

Aici rata profitului în agricultură și industrie s-ar egaliza, nelăsând nimic pentru rentă, deoarece produsul agricol se vinde cu 16 $\frac{2}{3}$ l. st. *sub valoarea* lui. Chiar dacă acest exemplu ar fi pe atît de just pe cît e de greșit *pentru agricultură*, chiar și în acest caz faptul că valoarea produsului brut scade „*sub munca cheltuită*“ ar corespunde în întregime *legii prețurilor medii*. În realitate însă trebuie explicat de ce „*cu titlu de excepție*“ acest lucru, în parte, *nu are loc* în agricultură și de ce aici întreaga plusvaloare (sau, cel puțin, o parte mai mare decît în celelalte ramuri de producție, *surplusul* peste rata medie a profitului) *rămîne* în prețul produsului acestei ramuri deosebite a producției, în loc să fie calculată în formarea ratei generale a profitului. Aici se vede că R[odbertus] nu știe ce este rata (generală) a profitului și ce este prețul mediu.

Pentru a lămuri această *lege*, ceea ce este mult mai important decît R[odbertus], vom lua cinci exemple. Admitem că rata plusvalorii este aceeași în toate cazurile.

Nu este deloc necesar să comparăm mărfuri a căror valoare este o mărime *egală*; mărfurile trebuie comparate numai după *valoarea lor*. Pentru simplificare, se compară aici mărfuri produse de capitaluri de mărime egală.

[471]

	Capitalul constant Mașini	Materie primă	Capital variabil salarii	Plusva- loare	Rata plusva- lorii	Profit	Rata pro- fitului	Valoarea produ- sului
I	100	700	200	100	50 $\frac{0}{0}$	100	10 $\frac{0}{0}$	1 100
II	500	100	400	200	50 $\frac{0}{0}$	200	20 $\frac{0}{0}$	1 200
III	50	350	600	300	50 $\frac{0}{0}$	300	30 $\frac{0}{0}$	1 300
IV	700	vacat ¹⁾	300	150	50 $\frac{0}{0}$	150	15 $\frac{0}{0}$	1 150
V	vacat	500	500	250	50 $\frac{0}{0}$	250	25 $\frac{0}{0}$	1 250

1) — lipsește. — *Nota trad.*

Aici avem în categoriile I, II, III, IV și V (cinci sfere de producție) respectiv mărfuri ale căror *valori* reprezintă 1 100, 1 200, 1 300, 1 150 și 1 250 l. st. Acestea ar fi prețurile în bani, la care aceste mărfuri s-ar schimba, în cazul când s-ar schimba la *valorile* lor. În toate aceste sfere de producție, capitalul avansat are *aceeași* mărime = 1 000 l. st. Dacă aceste mărfuri s-ar schimba la valorile lor, rata profitului ar fi în I numai 10%, în II de două ori mai mult — 20%, în III — 30%, în IV — 15%, în V — 25%. Dacă adunăm aceste rate deosebite ale profitului, obținem : 10% + 20% + 30% + 15% + 25% = 100%.

Dacă considerăm întregul capital avansat în toate cele cinci sfere de producție, vedem că o parte din el (I) dă 10%, o altă parte (II) 20% etc. Media pe care o dă întregul capital este egală cu media pe care o dau aceste cinci părți. Și aceasta reprezintă :

$$\frac{100 \text{ (suma totală a [ratelor] profitului)}}{5 \text{ (numărul diferitelor rate ale profitului)}}$$

adică 20%.

Și, într-adevăr, găsim că capitalul de 5 000 l. st., avansat în cele cinci sfere, dă un profit egal cu 100 + 200 + 300 + 150 + 250 = 1 000. Așadar 1 000 la 5 000 = 1/5 = 20%. În același mod, dacă calculăm *valoarea produsului total*, vedem că ea reprezintă 6 000 l. st. ; surplusul peste cele 5 000 l. st. de capital avansat reprezintă 1 000 l. st., sau 20% la *capitalul avansat*; raportat însă la *întregul produs*, acest surplus reprezintă 1/6, sau 16²/₃%. (Acesta este însă alt calcul).

Prin urmare, pentru ca fiecare din capitalurile avansate I, II, III etc. sau, ceea ce este același lucru, *capitaluri de mărime egală*, sau *capitaluri considerate numai sub raportul mărimii lor*, adică numai din punctul de vedere al proporției în care ele constituie părți ale capitalului total avansat, — pentru ca fiecare din aceste capitaluri să participe la plusvaloarea care revine la capitalul total, fiecăruia dintre ele îi poate reveni numai 20% profit, dar tocmai atât și trebuie în mod necesar [472] să-i revină. Or, pentru ca acest lucru să fie posibil, produsele diferitelor sfere trebuie să fie vândute când *peste* valoarea lor, când, într-o măsură mai mare sau mai mică, *sub* valoarea lor. Cu alte cuvinte, plusvaloarea totală trebuie să se repartizeze între ele nu în raport cu plusvaloarea produsă în *fiecare* sferă de producție *aparte*, ci în raport cu *mărimea* capitalurilor avansate. Toate sferile de producție trebuie să-și

vîndă produsul cu 1 200 l. st., pentru ca astfel excedentul valorii produsului peste capitalul avansat să reprezinte 1/5 din acesta din urmă, adică 20%.

Prin această repartizare obținem :

	Valoarea produsului	Plusvaloare	Prețul mediu	Raportul dintre prețul mediu și valoare	[Raportul dintre profit și plusvaloare în procente]	Profitul calculat
I	1 100	100	1 200	<i>Excedentul prețului mediu peste valoare</i> 100	<i>Excedentul profitului peste plusvaloare</i> 100% ₀	200
II	1 200	200	1 200	0 <i>Valoare = preț</i>	0	200
III	1 300	300	1 200	<i>Scăderea prețului mediu sub valoare</i> 100	<i>Scăderea profitului sub plusvaloare</i> 33 ¹ / ₃ %	200
IV	1 150	150	1 200	<i>Excedentul prețului peste valoare</i> 50	<i>Excedentul profitului peste plusvaloare</i>	200
V	1 250	250	1 200	<i>Excedentul valorii peste preț</i> 50	<i>Excedentul plusvalorii peste profit</i> 20 <i>Scăderea profitului sub plusvaloare</i> 20% ₀	200

Aici vedem că numai într-un singur caz (II) prețul mediu = valoarea mărfii, întrucît *plusvaloarea* este aici întîmplător egală cu *profitul mediu normal de 200*. În toate celelalte cazuri, de la o marfă se ia și la altă marfă se adaugă cînd mai multă, cînd mai puțină plusvaloare etc.

Ceea ce d-l R[odbertus] ar fi trebuit să arate este tocmai de ce în *agricultură nu se* [poate] întîmpla acest lucru, [de ce] în *agricultură* marfa trebuie să se vîndă la *valoarea ei*, și nu la *prețul mediu*.

Datorită concurenței se produce o egalizare a profiturilor, adică o reducere a *valorilor* mărfurilor la *prețurile medii*. Așa cum capitalistul individual, după cum spune d-l Malthus, așteaptă profit în aceeași măsură de la fiecare parte a capitalului său²¹ — ceea ce, cu alte cuvinte, nu înseamnă decât că el consideră fiecare parte a capitalului (independent de funcția ei *organică*) drept sursă de profit de-sine-stătătoare, că drept o asemenea sursă îi *apare* fiecare parte a capitalului —, la fel fiecare capitalist, în raport cu clasa capitaliștilor, consideră *capitalul* său ca sursă a unui profit tot atât de mare, ca acela pe care-l aduce orice alt capital de *mărime egală*; adică fiecare capital dintr-o sferă de producție este considerat doar ca *parte a capitalului total avansat în producția totală* și pretinde partea sa din plusvaloarea totală — din masa totală de muncă neplătită sau de produse ale muncii neplătite — în raport cu mărimea sa, cu acțiunea sa, în raport cu partea alicotă din capitalul total. Această *aparență* confirmă capitalistului — căruia în genere în concurență totul îi *apare* răsturnat, și nu numai lui, ci și unora dintre cei mai devotați farisei și cărturari ai lui — că capitalul este o sursă de venit *independentă* de muncă, întrucît, de fapt, profitul la capital din fiecare sferă de producție nu este cîtuși de puțin determinat numai de cantitatea de muncă neplătită, pe care însuși capitalul respectiv o „*produce*”; acest profit ajunge în cazanul comun al masei cîștigului, de unde capitaliști individuali capătă cote în raport cu cotele lor de participare la capitalul total.

Așadar, Rodb[ertus] susține o absurditate. În treacăt, mai trebuie remarcat că în unele ramuri ale agriculturii, ca, de pildă, în creșterea vitelor ca ocupație de-sine-stătătoare, capitalul variabil, adică capitalul investit în salarii, este extrem de mic în comparație cu partea constantă a capitalului.

„Prin natura ei, *arenda* este întotdeauna *rentă funciară*” (p. 113).

Greșit. *Arenda* se plătește întotdeauna landlordului; voilă tout¹⁾. Dar dacă, așa cum se întâmplă foarte adesea în practică, ea reprezintă, în parte sau în întregime, un scăzămînt din profitul normal sau din salariul normal, {plusvaloarea reală, adică profitul + renta, nu reprezintă niciodată un scăzămînt din salariu, ci acea parte din produsul muncii muncitorului care rămîne după ce *din* acest produs se scade salariul} atunci,

¹⁾ — asta e tot. — *Nota trad.*

din punct de vedere economic, ea nu este rentă funciară, lucru pe care practica ni-l dovedește imediat, de îndată ce [473] concurența restabilește salariul normal și profitul normal.

Prin urmare, în *prețurile medii*, la care concurența tinde neîncetat să reducă valorile mărfurilor, are loc, cu excepția cazului II din tabelul de mai sus, o neîncetată *adăugare la valoare* pentru produsul unei sfere de producție și o neîncetată *scădere din valoare* pentru produsul altei sfere și numai astfel se formează *rata generală a profitului*. La mărfurile din sfera de producție în care raportul dintre capitalul variabil și suma totală a capitalului avansat {rata supramuncii fiind presupusă aceeași} corespunde raportului mediu caracteristic capitalului social, valoarea este egală cu prețul mediu; aici, prin urmare, nu are loc nici *adăugare la valoare*, nici *scădere din valoare*. Dacă însă în urma unor împrejurări speciale, pe care nu le vom analiza aici, în anumite sfere de producție valoarea mărfurilor, cu toate că *depășește* prețul mediu, nu este supusă unei *scăderi* (în medie, și nu ca fenomen temporar), această rețineră a *întregii plusvalori* într-o sferă de producție, care are loc cu toate că ridică *valoarea* mărfii peste *prețul mediu* și de aceea dă o rată a profitului mai mare decât cea medie, trebuie considerată ca un privilegiu al acestor sfere de producție. Ca o *particularitate*, ca o *excepție*, aici trebuie să se ia în considerație și să se explice nu faptul că *prețul mediu* al mărfurilor scade *sub* valoarea lor — acesta este un fenomen general și o premisă necesară a egalizării —, ci cauza care face ca mărfurile respective, spre deosebire de celelalte mărfuri, să se vîndă tocmai *la* valoarea lor, care *depășește* prețul mediu.

Prețul mediu al unei mărfi este egal cu *cheltuielile ei de producție* (capitalul avansat în ea sub formă de salarii, materie primă, mașină sau sub altă formă) + profitul mediu. Prin urmare, dacă, ca în exemplul de mai sus, profitul mediu = 20%, = 1/5, prețul mediu al mărfii = C (capitalul avansat) + $\frac{P}{C}$ (rata medie a profitului). Dacă $C + \frac{P}{C}$ este egal cu

valoarea acestei mărfi, adică dacă plusvaloarea M produsă în această sferă de producție este egală cu P, atunci valoarea mărfii este egală cu prețul ei mediu. Dacă $C + \frac{P}{C} < \text{valoarea}$

mărfii, dacă deci plusvaloarea M produsă în această sferă este > decât P, atunci valoarea mărfii *coboară* la prețul ei mediu și o parte din plusvaloarea ei se adaugă la valoarea

altor mărfuri. În sfârșit, dacă $C + \frac{P}{C} >$ valoarea mărfii, adică dacă $M < P$, atunci valoarea mărfii se ridică la prețul ei mediu, adăugându-i-se plusvaloarea produsă în alte sfere de producție.

În sfârșit, dacă există mărfuri care se vînd la valoarea lor, cu toate că valoarea lor este $> C + \frac{P}{C}$, sau mărfuri a căror valoare nu coboară în nici un caz în așa măsură încît ea să poată fi redusă la prețul lor mediu normal $C + \frac{P}{C}$, înseamnă că aici trebuie să existe condiții specifice, care asigură acestor mărfuri o situație excepțională. În acest caz, profitul realizat în aceste sfere de producție este *mai mare* decît rata generală a profitului. Dacă capitalistul obține aici un profit egal cu rata generală a profitului, *landlordul* poate să primească profitul suplimentar, sub forma rentei funciare.

[7. *Concepția greșită a lui Rodbertus.
asupra factorilor care determină rata profitului
și rata rentei funciare*]

Ceea ce eu numesc rata profitului și rata dobînzii sau rata rentei funciare, R[odbertus] numește

„*Nivelul cîștigului la capital și cel al dobînzii*“ (p. 113). Acestea „se determină prin raportarea lor la capital... La toate națiunile civilizate, un capital de 100 este luat ca unitate de măsură pentru calcularea mărimii. Prin urmare, cu cît este mai mare raportul numeric care exprimă cîștigul sau dobînda la 100, cu alte cuvinte, cu cît un capital dă «mai multe procente», cu atît cîștigul și dobînda sînt mai mari“. (p. 113—114).

„*Nivelul rentei funciare și cel al arenzii* se determină prin raportarea lor la un teren determinat“ (p. 114).

Nu e bine. Rata rentei funciare trebuie calculată, în primul rînd, la capital, trebuie calculată deci ca *excedent al prețului unei mărfi peste cheltuielile ei de producție* și peste partea din preț care formează profitul. Calculînd în acri sau în morgenî unde legătura lăuntrică dispăre, d-l R[odbertus] [474] consideră forma *aparentă* a lucrului, pentru că ea îi explică unele fenomene. Renta pe care o dă un acru este rental ; the

absolute amount of rent. *It may rise if the rate of rent remains the same or is even lowered*¹⁾.

„Nivelul valorii pământului este determinat de capitalizarea rentei funciare date de un teren determinat. Cu cât este mai mare suma capitalului, care se obține prin capitalizarea rentei funciare date de un teren cu o suprafață determinată, cu atât valoarea pământului este mai mare“ (p. 114).

Cuvîntul „nivel“ este aici o aberație. Raport față de ce exprimă? Este limpede că [o capitalizare la o dobîndă de] 10% dă o sumă mai mare decît o capitalizare [la] o dobîndă de 20%, dar aici unitatea de măsură este 100. „Nivelul valorii pământului“ este o expresie tot atît de generală ca și *nivelul ridicat sau scăzut al prețurilor mărfurilor în general*.

D-l R[odbertus] vrea să afle :

„Ce anume determină mărimea cîștigului la capital și mărimea rentei funciare?“ (p. 115).

[a] Prima teză a lui Rodbertus]

Mai întîi el se întrebă : ce anume determină „*nivelul rentei în general*“, adică ce determină *rata plusvalorii*?

„I. La o valoare dată a produsului, sau la un produs conținînd o cantitate de muncă dată, sau, ceea ce este același lucru, la un produs național dat, nivelul rentei este, în general invers proporțional cu nivelul salariului și direct proporțional cu nivelul productivității muncii în general. Cu cît salariul este mai scăzut, cu atît renta este mai mare ; cu cît este mai mare productivitatea muncii în general, cu atît salariul este mai scăzut și renta mai mare“ (p. 115, 116).

„Nivelul“ rentei — rata plusvalorii — depinde, spune R[odbertus], de „*mărimea părții rămase pentru rentă*“ (p. 117), după scăderea salariului din produsul total, cu mențiunea că aici „*poate fi lăsată la o parte acea parte din valoarea produsului, care servește pentru înlocuirea capitalului*“ (p. 117).

Asta-i just (mă refer la faptul că, în această analiză a plusvalorii, partea constantă a capitalului „este lăsată la o parte“).

Oarecum ciudată este ideea că

„dacă salariul scade, adică pe viitor reprezintă o parte mai mică din întreaga valoare a produsului, capitalul *total*, la care trebuie să fie calculată ca cîștig *cealaltă parte a rentei*“, (adică profitul industrial) „se micșorează. Dar *nivelul cîștigului și nivelul rentei funciare este*

¹⁾ — cuantumul rentei ; suma absolută a rentei. *Ea poate crește cînd rata rentei rămîne aceeași sau chiar scade.* — Nota trad.

constituit numai de raportul dintre valoare care devine câștig la capital sau rentă funciară și capitalul, resp. suprafața la care această valoare se calculează ca atare. De aceea, dacă salariul lasă pentru rentă o valoare mai mare, atunci chiar la un *capital micșorat* și la un teren de aceeași suprafață trebuie să se calculeze ca câștig la capital și ca rentă funciară, o cantitate mai mare de valoare; mărimea relativă a ambelor — care decurge de aici — crește și, prin urmare, luate împreună, sau renta în general, se ridică... se presupune că valoarea produsului rămâne în genere neschimbată... *Numai faptul că se micșorează salariul cheltuit pe muncă încă nu înseamnă că se micșorează munca cheltuită pentru obținerea produsului*" (p. 117, 118).

Această ultimă afirmație este justă. Dar este greșit că, atunci când scade capitalul variabil, adică capitalul care se cheltuiește pe salarii, trebuie să scadă neapărat și *capitalul constant*; cu alte cuvinte, este greșit că *rata profitului* {lăsând aici la o parte referirea cu totul deplasată la raportul dintre plusvaloare și suprafața terenului etc.} trebuie să crească pentru că crește *rata plusvalorii*. Salariul scade, de pildă, pentru că munca devine mai productivă, și această devenire mai productivă [Produktiverwerden] se exprimă în toate cazurile în aceea că în același interval de timp același muncitor prelucurează mai multă materie primă; așadar, această parte a capitalului constant, crește, ditto mașinile și valoarea lor. Prin urmare, rata profitului poate să scadă odată cu scăderea salariului. *Rata profitului* depinde de *mărimea plusvalorii*, care nu este determinată numai de rata plusvalorii, ci și de numărul muncitorilor ocupați.

R[odbertus] determină just salariul necesar ca fiind egal cu

„*suma întreținerii necesare*, sumă care, într-o anumită țară și într-o anumită perioadă de timp, constituie o *cantitate determinată, reală, aproximativ egală, de produs*“ (p. 118).

[475] Dar tezele cu privire la raportul invers dintre profit și salariu și la determinarea acestui raport de către productivitatea muncii, pe care le-a enunțat Ricardo, d-l Rodbertus le expune într-o manieră extrem de *confuză, inconsecventă*, din cale afară de stângace. În parte, această confuzie provine din faptul că, în loc să ia ca unitate de măsură timpul de muncă, el ia fără nici un rost *cantitățile de produs* și face niște distincții absurde între „*nivelul valorii produsului*“ și „*mărimea valorii produsului*“.

Prin „*nivelul valorii produsului*“, individul înțelege pur și simplu raportul dintre produs și timpul de muncă. Dacă *același* timp de muncă furnizează *multe* produse, atunci *valoarea produselor*, adică *valoarea* fiecărui produs, este scăzută; în caz contrar, invers. Dacă o zi de muncă ar da la

început 100 de pfunzi de fire, iar apoi 200 de pfunzi, în cazul al doilea valoarea firelor ar fi de două ori mai mică decât în primul caz. În primul caz valoarea unui pfund de fire = $\frac{1}{100}$ de zi de muncă ; în cazul al doilea = $\frac{1}{200}$ de zi de muncă. Întrucît muncitorul primește aceeași cantitate de produs, indiferent dacă *valoarea* acestuia este *ridicată sau scăzută*, adică indiferent dacă produsul conține mai multă sau mai puțină muncă, salariul și profitul sînt invers proporționale și, în funcție de productivitatea muncii, salariul reprezintă o parte mai mult sau mai puțin importantă din produsul total. El exprimă acest lucru în următoarele fraze confuze :

„...dacă salariul, ca întreținere necesară, reprezintă o anumită cantitate reală de produs, el trebuie să reprezinte, atunci cînd valoarea produsului este ridicată, o valoare mare, iar cînd valoarea produsului este scăzută, o valoare mică ; de aceea, întrucît se presupune că în repartiziune intră aceeași valoare a produsului, salariul trebuie să absoarbă, atunci cînd valoarea produsului este ridicată, o parte mare din această valoare, iar cînd valoarea produsului este scăzută, o parte mică, lăsînd astfel pentru rentă o parte considerabilă sau, respectiv, neînsemnată din valoarea produsului. Dacă este valabilă regula potrivit căreia valoarea produsului este egală cu cantitatea de muncă cheltuită pentru producerea lui, înseamnă că *nivelul valorii produsului* este determinat *exclusiv de productivitatea muncii*, sau de raportul dintre masa produsului și cantitatea de muncă cheltuită pentru producerea lui... Dacă aceeași cantitate de muncă produce mai mult produs, cu alte cuvinte dacă productivitatea crește, atunci aceeași cantitate de produs conține mai puțină muncă ; și, dimpotrivă, dacă aceeași cantitate de muncă produce mai puțin produs, cu alte cuvinte dacă productivitatea scade, atunci aceeași cantitate de produs conține mai multă muncă. Dar *cantitatea de muncă* determină *valoarea produsului*, iar *valoarea corespunzătoare* a unei anumite cantități de produs determină *nivelul valorii produsului*“... Prin urmare, „renta în general trebuie să fie... *cu atît mai ridicată, cu cît este mai ridicată productivitatea muncii în general*“ (p. 119, 120).

Dar acest lucru este exact numai în cazul cînd produsul pe care-l produce muncitorul face parte din categoria obiectelor care intră, ca mijloace de subzistență, în consumul muncitorului, prin tradiție sau în virtutea necesității. Dacă nu, atunci această productivitate nu are nici o influență asupra nivelului relativ al salariului și profitului și nici asupra *mărimii plus-valorii* în general. Muncitorului îi va reveni, ca salariu, *aceeași parte din valoarea* întregului produs, indiferent dacă numărul produselor sau cantitatea de produs, în care se exprimă această parte de valoare, va fi mare sau mică. În *repartizarea valorii* produsului nu au loc în acest caz nici un fel de schimbări, oricare ar fi schimbările ce ar interveni în productivitatea muncii.

[b) A doua teză a lui Rodbertus]

„II.) Dacă — la o valoare dată a produsului — este dat nivelul rentei în general, atunci nivelul rentei funciare și, respectiv, nivelul câștigului la capital se află într-un raport invers atît unul față de altul cît și față de productivitatea respectivă a muncii în producția de materii prime și în producția de produse industriale. Cu cît renta funciară este mai ridicată sau mai scăzută, cu atît câștigul la capital este mai scăzut sau mai ridicat și invers; cu cît productivitatea muncii în producția de materii prime sau de produse industriale este mai ridicată sau mai scăzută, cu atît renta funciară sau câștigul la capital sînt mai scăzute sau mai ridicate și deci, dacă intervertim, cu atît sînt mai ridicate sau mai scăzute câștigul la capital sau renta funciară“ (p. 116).

Mai întîi am avut (la teza I) [teza] ricardiană potrivit căreia salariul și profitul sînt *invers* proporționale.

Acum avem a doua teză ricardiană — altfel depănată, sau, rather ¹⁾, încălțită de Rodbertus — potrivit căreia profitul și renta sînt *invers* proporționale.

Este perfect clar că, dacă o *plusvaloare dată* se împarte între capitalist și proprietarul funciar, partea unuia este cu atît mai mare cu cît este mai mică partea celuilalt, și viceversa. Dar d-l Rod[bertus] pune aici și ceva of his own ²⁾ și acest ceva trebuie analizat mai amănunțit.

În primul rînd, d-l Rodbertus consideră ca o nouă descoperire teza că *plusvaloarea în general* („acea valoare a produsului muncii care urmează să fie împărțită ca rentă în general“), *plusvaloarea* totală estorcată de capitaliști, „constă din valoarea produsului brut + valoarea produsului fabricat“ (p. 120).

La început d-l Rod[bertus] ne repetă „descoperirea“ sa că în agricultură nu există „valoarea materialului“ [476]. De data aceasta într-un torent de cuvinte :

„Partea de rentă, care revine produsului fabricat și care determină procentul câștigului la capital, se repartizează ca câștig nu numai la capitalul efectiv cheltuit pentru fabricarea produsului respectiv, ci și la întreaga valoare a produsului brut, valoare care de asemenea figurează, ca *valoare a materialului*, în fondul întreprinderii fabricantului; dar această valoare a materialului este inexistentă pentru partea de rentă care revine la produsul prim și *din care se scade câștigul la capitalul cheltuit în producția materiei prime*, câștig calculat după procentul câștigului existent în industrie“ (firește! după procentul câștigului existent ¹⁾), „iar restul constituie renta funciară“ (p. 121).

¹⁾ — mai degrabă. — *Nota trad.*

²⁾ — de la el. — *Nota trad.*

Repetăm : quod non !¹⁾

Să admitem — ceea ce d-l Rodb[ertus] *nu a demonstrat* și, dat fiind modul său de a gândi, nici nu poate demonstra — că o *rentă funciară există*, că, prin urmare, o parte determinată din plusvaloarea produsului prim revine landlordului.

Să admitem apoi că, „la o valoare dată a produsului, nivelul rentei în general“ (*rata plusvalorii*) „este de asemenea dat“ (p. 121). Aceasta înseamnă că într-o marfă de 100 l. st., de pildă, 50 l. st. = $\frac{1}{2}$ să zicem reprezintă munca neplătită; această jumătate constituie deci fondul din care se plătesc toate rubricile plusvalorii : rentă, profit etc. În acest caz este cât se poate de limpede că, la împărțirea acestor 50 l. st., unul dintre shareholders²⁾ primește cu atât mai mult cu cât altul primește mai puțin, și viceversa, sau că profitul și renta funciară sînt invers proporționale. Se pune acum întrebarea ce anume determină împărțirea în aceste două părți ?

În orice caz, rămîne valabil că venitul întreprinzătorului (fie el agricultor sau fabricant) este egal cu plusvaloarea, pe care el o obține din vînzarea produsului industrial (storcînd această plusvaloare din munca muncitorilor în sfera lui de producție) și că renta funciară (acolo unde ea nu se obține direct din *produsul industrial*, ca în cazul unei *căderi de apă* vîndute industriașului ; ceea ce este valabil și pentru *renta caselor de locuit* etc., căci casele doar nu sînt *produse brute*) provine numai din profitul suplimentar (din partea plusvalorii care nu intră în rata generală a profitului) pe care-l conțin produsele prime și care este plătit de farmer landlordului.

Este perfect adevărat că, dacă valoarea produsului prim crește [sau scade], în ramurile industriale care folosesc materii prime, rata profitului va scădea sau va crește invers proporțional cu valoarea produsului brut. Dacă valoarea bumbacului se dublează, la un salariu dat și la o rată a plusvalorii dată rata profitului scade, așa cum am arătat mai sus cu ajutorul unui exemplu concret²⁾. Dar același lucru se întîmplă și în agricultură. Dacă recolta este proastă, iar producția trebuie să continue în proporțiile anterioare (admitem aici că mărfurile se vînd la *valoarea* lor), atunci o parte mai mare din produsul total sau din valoarea lui ar trebui redată pămîntului, și, după scăderea salariului — în cazul cînd acesta din urmă rămîne neschimbat — o parte mai mică din produs ar constitui plusvaloarea farmerului ; prin urmare, va rămîne

¹⁾ — nu este așa ! — *Nota trad.*

²⁾ — participanți. — *Nota trad.*

și o cantitate mai mică de valoare pentru a fi împărțită între el și landlord. Deși unitatea de produs ar avea o valoare mai mare decât înainte, totuși nu numai cantitatea de produs rămasă, ci și *partea de valoare* rămasă ar fi mai mică. Întrucâtva altfel stau lucrurile atunci când, dată fiind cererea, produsul urcă *peste* valoarea lui, și urcă atît de mult, încît o cantitate mai mică de produs are acum un *preț* mai mare decât avea înainte o cantitate mai mare. Dar aceasta este *în contradicție* cu ceea ce am stabilit, că produsele se vînd la valoarea lor.

Dimpotrivă, să admitem că recolta de bumbac s-a dublat și partea din recoltă care se restituie nemijlocit pămîntului — sub formă de îngrășăminte și de sămînță de exemplu — costă mai puțin decât înainte. În acest caz, partea de valoare care-i rămîne cultivatorului de bumbac după ce se scade salariul, este mai mare decât înainte. Rata profitului ar crește aici, tot așa cum ar crește și în industria bumbacului. Chiar așa și este. Într-un cot de stambă partea de valoare care reprezintă produsul brut este acum mai mică decât înainte, pe cînd partea care reprezintă valoarea prelucrării este mai mare decât înainte. Să presupunem că un cot de stambă costă 2 șilingi, dacă valoarea bumbacului cuprinsă în el = 1 șiling. Dacă acum prețul bumbacului scade de la 1 șiling la 6 pence (ceea ce, în ipoteza că *valoarea* bumbacului este egală cu prețul lui, este posibil numai pentru că cultura bumbacului a devenit mai productivă), atunci valoarea unui cot de stambă = 18 pence. Ea a scăzut cu $\frac{1}{4}$, adică cu 25%. Acolo însă unde cultivatorul de bumbac vindea înainte 100 de pfunzi la prețul de 1 șiling pfundul, el trebuie să vîndă acum 200 de pfunzi la prețul de 6 pence pfundul. Înainte, valoarea reprezenta 100 de șilingi; acum reprezintă tot 100 de șilingi. Deși înainte bumbacul reprezenta o parte mai mare din valoarea produsului, cultivatorul de bumbac primea pentru bumbacul lui, care îi aducea 100 de șilingi la prețul de 1 șiling pfundul, numai 50 coți de stambă; acum — chiar dacă în același timp în cultura bumbacului ar scădea rata plusvalorii — el primește pentru cei 100 de șilingi ai săi, vînzînd pfundul de bumbac cu 6 pence, $66\frac{2}{3}$ coți.

Presupunînd că mărfurile se vînd la *valoarea* lor, este greșit să se considere că venitul producătorilor, care participă la producerea produsului, depinde *în mod necesar* de proporția în care valorile produselor lor intră ca părți componente [477] în *valoarea totală* a produsului.

Să presupunem că într-o ramură valoarea produsului total reprezintă 300 l. st., în altă ramură — 900 l. st., în a treia — 1 800 l. st. ; se iau aici diferite mărfuri industriale, inclusiv mașini.

Dacă ar fi adevărat că proporția, în care valoarea întregului produs, se împarte între valoarea produsului brut și valoarea produsului fabricat, determină, totodată, și proporția în care plusvaloarea — renta, cum spune Rod[bertus] — se împarte în profit și rentă funciară, atunci lucrul acesta ar trebui să fie valabil și pentru diferite produse din diferite sfere de producție, în care materia primă și produsul fabricat participă în proporții diferite.

Dacă, din valoarea de 900 l. st., 300 l. st. revin produsului fabricat și 600 l. st. produsului brut ; dacă 1 l. st. = 1 zi de muncă ; dacă, mai departe, *rata plusvalorii* este dată, de pildă 2 ore la 10, într-o zi normală de muncă — de 12 ore, atunci cele 300 l. st. [produsul fabricat] conțin 300 de zile de muncă, iar cele 600 l. st. [produsul brut] — de două ori mai mult, 2×300 . Într-un produs, suma plusvalorii = 600 de ore, iar în celălalt = 1 200 de ore. Aceasta nu înseamnă decât că, dacă rata plusvalorii este dată, *mărimea* ei depinde de numărul muncitorilor, adică de numărul muncitorilor ocupați concomitent. Apoi, dat fiind că se presupune (dar nu se demonstrează) că din plusvaloarea care intră în valoarea produselor agricole, o parte revine landlordului ca rentă funciară, ar trebui să rezulte de aici și că, de fapt, *mărimea rentei funciare* crește în aceeași proporție în care crește valoarea produsului agricol comparativement ¹⁾ cu „produsul industrial“.

În exemplul de mai sus, raportul dintre produsul agricol și produsul industrial = $2 : 1 = 600 : 300$. Să presupunem acum că acest raport = $300 : 600$. Întrucît renta funciară depinde de plusvaloarea pe care o conține produsul agricol, este clar că, dacă în primul caz plusvaloarea este egală cu 1 200 de ore, iar în cel de-al doilea caz numai cu 600 de ore, renta funciară, din moment ce reprezintă o parte *determinată* din această plusvaloare, trebuie să fie în primul caz mai mare decât în al doilea. Cu alte cuvinte, cu cît *partea de valoare* pe care produsul agricol o reprezintă în valoarea întregului produs este *mai mare*, cu atît *partea din plusvaloarea întregului produs* care revine produsului agricol este mai mare, întrucît fiecare parte din valoarea produsului conține o anumită parte de plusvaloare, și cu cît este mai mare *partea din plusvaloarea*

¹⁾ — în comparație. — *Nota trad.*

întregului produs, care revine produsului agricol, cu atât este mai mare renta funciară, deoarece în *renta funciară* este reprezentată o parte proporțională determinată din *plusvaloarea produsului agricol*.

Presupunînd că *renta funciară* = $\frac{1}{10}$ din plusvaloarea agricolă, ea este = 120 [de ore] dacă valoarea produsului agricol din 900 = 600 l. st.; și = numai 60 de ore dacă ea = 300. Astfel *mărimea* rentei funciare s-ar schimba într-adevăr odată cu *mărimea* valorii produsului agricol și deci odată cu *mărimea* relativă a valorii produsului agricol în raport cu produsul industrial. Dar „*nivelul*“ rentei funciare și al profitului, adică rata lor, nu ar avea *absolut nici o legătură* cu acest fenomen. În primul caz, valoarea produsului = 900 l. st., dintre care 300 l. st. reprezintă produsul industrial și 600 l. st. produsul agricol. Din această sumă, 600 de ore de plusvaloare revin produsului industrial și 1 200 de ore produsului agricol. În total 1 800 de ore. Din acestea, rentei funciare îi revin 120 de ore, profitului 1 680 de ore. În al doilea caz, valoarea produsului = 900 l. st. 600 l. st. = industrie, 300 l. st. = agricultură. Prin urmare, industriei îi revine o plusvaloare de 1 200 [de ore], iar agriculturii de 600 de ore. În total 1 800. Din această sumă rentei funciare îi revin 60 de ore, profitului însă îi revin 1 200 de ore în industrie + 540 de ore în agricultură. În total 1 740. În al doilea caz, produsul industrial este (în ceea ce privește valoarea) de două ori mai mare decît produsul agricol, în primul caz — invers. În cazul al doilea, *renta funciară* = 60 de ore, în primul caz = 120 de ore. Ea pur și simplu a crescut în aceeași proporție în care a crescut valoarea produsului agricol. De cîte ori a crescut această *mărime* din urmă, de atîtea ori a crescut și *mărimea* rentei funciare. Avînd în vedere plusvaloarea totală, 1 800, *renta funciară* reprezintă în primul caz $\frac{1}{15}$, iar în al doilea $\frac{1}{30}$.

Dacă, odată cu *mărimea părții de valoare* care revine produsului agricol, crește aici și *mărimea rentei funciare* și odată cu această *mărime* a ei crește și *partea ei proporțională în plusvaloarea totală*; dacă, prin urmare, și *partea de plusvaloare* care revine rentei funciare crește în raport cu *partea de plusvaloare* care revine profitului, [aceasta se întîmplă] numai *pentru că* Rod[bertus] presupune că *renta funciară* participă într-o *proporție determinată* la *plusvaloarea produsului agricol*. Așa și trebuie să fie realmente, din moment ce acest fapt este *dat* sau *presupus*. Dar aceasta

nu reiese de la sine din vorbăria d-lui Rodb[ertus] despre „valoarea materialului“ și pe care am reprodus-o mai sus, la pagina 476, *chiar la începutul ei*¹⁾.

Cît privește însă *nivelul* rentei funciare, nici acesta nu crește *în raport* cu [plusvaloarea cuprinsă în] produsul la care participă renta funciară, căci acest [raport reprezintă], ca și mai înainte, $\frac{1}{10}$. *Mărimea* rentei funciare crește deoarece acest *produs crește*, și deoarece mărimea ei crește, fără ca „nivelul“ ei să fi crescut, nivelul ei crește în comparație cu cantitatea de profit, sau cu partea de profit, din [478] valoarea acestui produs total. Întrucît *s-a presupus* că o parte mai mare din valoarea produsului total dă rentă, că o parte mai mare din *plusvaloare* poate fi transformată în rentă, este firesc ca partea de plusvaloare transformată în rentă să fie mai mare. Toate acestea nu au absolut nici o legătură cu „valoarea materialului“. Iar faptul că

„o rentă mai mare“ se dovedește a fi totodată și „mai ridicată“ „întrucît suprafața terenului sau numărul de morgeni, la care se calculează această rentă funciară, a rămas neschimbat și, prin urmare, la fiecare morgen revine o sumă mai mare de valoare“ (p. 122),

este o absurditate. Aceasta înseamnă să măsoari „nivelul“ rentei cu ajutorul unui „etalon“ a cărui folosire înseamnă ocolirea dificultății pe care o prezintă problema propriu-zisă.

Deoarece nu știm încă ce este renta, ar trebui să modificăm întrucîtva exemplul de mai sus și să lăsăm pentru produsul agricol aceeași *rată a profitului* ca și pentru produsul industrial, adăugînd numai $\frac{1}{10}$ pentru renta funciară; lucrurile ar arăta altfel și ar fi mai clar ce anume se cere căci se presupune că rata profitului este *aceeași*.

	Produsul industrial	Produsul agricol	
I	600 l.st.	300 l.st.	1 200 [de ore] plusvaloare pentru industrie, 600 de ore pentru agricultură, 60 de ore pentru renta funciară. Total 1 860 [de ore din care] 1 800 profit.
II	300 l.st.	600 l.st.	600 [de ore] plusvaloare pentru industrie, 1 200 de ore pentru agricultură, 120 de ore pentru renta funciară. Total 1 920 [de ore, din care] 1 800 profit.

În cazul II renta funciară este de două ori mai mare decît în cazul I, deoarece partea din valoarea produsului, de care

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 72—73. — *Nota red.*

ea se lipește ca un parazit, și anume produsul agricol, este aici mai mare decât produsul industrial. În ambele cazuri masa profitului rămâne aceeași, = 1 800 de ore. În primul caz $\frac{1}{31}$, în cel de-al doilea $\frac{1}{16}$ din plusvaloarea totală.

Dacă Rod[bertus] vrea cu orice preț să atribuie „valoarea materialului“ exclusiv industriei, el ar trebui mai întâi să împovăreze exclusiv agricultura cu partea de capital constant care constă din mașini etc. Această parte a capitalului intră în agricultură ca un produs livrat ei de industrie, ca un „produs industrial“ care servește ca mijloc de producție pentru „produsul brut“.

Cît privește industria, acea parte din valoarea mașinilor care constă din „materie primă“, a fost deja *debitată* în contul industriei la rubrica „materie primă“ sau „valoarea materialului“, deoarece aici este vorba de conturi între două firme. Această parte, prin urmare, nu poate fi contabilizată de două ori. *Cealaltă parte din valoarea mașinilor*, folosită în industrie, constă din „muncă industrială“ adăugată (trecută și prezentă) și aceasta se împarte în salariu și profit (muncă plătită și muncă neplătită). Astfel, partea de capital avansată aici (în afară de partea cuprinsă în materia primă a mașinilor) constă *numai* din salariu și, prin urmare, nu sporește numai suma capitalului avansat, ci și masa plusvalorii, care urmează să fie calculată la acest capital avansat deci profitul.

(Eroarea care se face în asemenea calcule constă întotdeauna în faptul că, de exemplu, uzura mașinilor sau a uneltelor, cuprinsă chiar în mașină, în valoarea ei, deși poate fi redusă în ultimă analiză la *muncă* — fie munca cuprinsă în materia primă, fie munca ce transformă în mașină etc. materia primă —, totuși această *muncă trecută* nu intră niciodată nici în profit, nici în salariu, ci figurează — în măsura în care timpul de muncă necesar pentru reproducție nu s-a schimbat — numai ca o condiție produsă a producției; oricare ar fi în procesul muncii valoarea de întrebuințare a acestei condiții a producției, ea nu figurează în procesul de valorificare decât ca valoare a capitalului constant. Este un lucru foarte important pe care l-am explicat atunci cînd am analizat problema schimbului dintre capitalul constant și venit¹⁾. Dar, în afară de aceasta, ideea trebuie dezvoltată în secțiunea referitoare la acumularea capitalului).

¹⁾ Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 26, partea I, București, Editura politică, 1980, p. 221—229. — *Nota red.*

Cînd este vorba însă de agricultură, adică de simpla producție a produselor prime sau de așa-numita producție de materii prime, aici, dimpotrivă, în *decontările reciproce dintre firma „producție de materii prime“ și firma „fabricare“*, acea parte din valoarea capitalului care intră în agricultură și care constă din mașini, umelte etc., fiind o parte a capitalului constant. nu poate fi în nici un caz considerată altfel decît ca un element care intră în capitalul agricol, dar care nu sporește *plusvaloarea* acestuia din urmă. Dacă datorită folosirii mașinilor etc. munca agricolă devine mai productivă, ea va fi mai puțin productivă cu atît cu cît va fi mai mare prețul acestor mașini etc. Valoarea de întrebuințare a mașinilor și nu *valoarea* lor este aceea care sporește productivitatea muncii agricole sau a oricărei alte munci. În afară de aceasta, exact la fel s-ar putea spune că productivitatea muncii industriale este condiționată în primul rînd de existența materiei prime și de proprietățile ei. Dar și aici valoarea de întrebuințare a materiei prime și nu valoarea ei este aceea care constituie pentru industrie o condiție a producției. Valoarea este mai curînd a drawback ¹⁾. Prin urmare, [479] *mutatis mutandis* ²⁾, pentru mașini etc. este perfect valabil ceea ce d-l Rod[bertus] spune despre „valoarea materialului“ in respect to the industrial capital ³⁾.

„De pildă, *munca cheltuită* pentru produsul specific, care este grîul sau bumbacul, nu poate fi determinată prin munca cheltuită pentru plug sau gin ⁴⁾, ca mașini (și nici de munca cheltuită pentru canalul de scurgere a apei sau pentru grajd). „Dimpotrivă, valoarea mașinii, sau valoarea-mașină, figurează totuși în suma capitalului, la care proprietarul calculează, ca cîștig, partea de rentă care revine produsului brut“ (cf. Rod[bertus], p. 97) ²³⁾.

Cu alte cuvinte : partea din valoarea grîului și bumbacului care reprezintă valoarea plugului uzat sau a gin-ului uzat, nu este rezultatul muncii depuse la aratul pămîntului sau la egrenarea bumbacului, ci este rezultatul muncii care a produs plugul sau gin-ul. Această parte componentă a valorii intră în produsul agricol, deși nu a fost produsă în agricultură. Pentru ea agricultura este doar un stadiu intermediar, căci prin această parte de valoare agricultura nu face decît să înlocuiască plugurile și gin-urile uzate cu altele noi, pe care le cumpără de la constructorul de mașini.

¹⁾ — un neajuns. — *Nota trad.*

²⁾ — schimbînd ceea ce trebuie schimbat. — *Nota trad.*

³⁾ — în ceea ce privește capitalul industrial. — *Nota trad.*

⁴⁾ — mașină de egrenat bumbac. — *Nota trad.*

Aceste mașini, unelte, clădiri și alte produse industriale folosite în agricultură constau din două părți : 1) din materia primă a acestor produse industriale și [2) din munca adăugată la materia primă]. Deși această materie primă este produsul agriculturii, ea nu este totuși decât acea parte din produsul agricol care nu intră niciodată nici în salariu, nici în profit. Chiar dacă în agricultură nu ar exista nici un fel de capitaliști, agricultorul, ca și în cazul precedent, nu ar putea totuși să treacă în contul său, ca salariu, această parte din produsul său. În fact ¹⁾, el ar trebui s-o dea gratuit fabricantului de mașini, pentru ca acesta să-i facă din ea mașina de care are nevoie și, în afară de aceasta, ar trebui să plătească munca adăugată la materia primă respectivă (= salariu + profit). Așa se și întâmplă în realitate. Constructorul de mașini cumpără materia primă, dar, cumpărând mașina, agricultorul trebuie să răscumpere această materie primă. Este ca și când el n-ar fi vândut nimic constructorului de mașini, ci i-ar fi împrumutat numai materia primă, pentru ca acesta să-i dea forma de mașină. Așadar acea parte din valoarea mașinilor folosite în agricultură care se reduce la materie primă, deși este produsul muncii agricole și constituie o parte din valoarea creată de această muncă, aparține totuși producției și nu producătorului, și de aceea figurează la acesta din urmă printre cheltuielile lui, ca și sămînța. Cealaltă parte însă, care reprezintă munca industrială investită în mașini, este un „produs industrial“, care intră în agricultură în calitate de mijloc de producție, exact așa cum materia primă intră ca mijloc de producție în industrie.

Așadar, dacă este adevărat că firma „producție brută“ furnizează firmei „industrie“ „valoarea-material“, care intră ca element în capitalul fabricantului, nu este mai puțin adevărat că firma „industrie“ furnizează firmei „producție brută“ valoarea-mașină, care intră în întregime (*included* ²⁾) *partea care constă din materie primă*) în capitalul fermierului, cu toate că această „parte componentă a valorii“ nu aduce fermierului plusvaloare. Tocmai de aceea în high agriculture ³⁾, cum îi spun englezii, rata profitului *apare* mai mică decât în agricultura primitivă, deși în prima rata plusvalorii este mai mare.

Totodată, d-l Rod[bertus] găsește aici dovada peremptorie că pentru existența *avansului de capital* este indiferent dacă

¹⁾ — De fapt. — *Nota trad.*

²⁾ — inclusiv. — *Nota trad.*

³⁾ — agricultura dezvoltată. — *Nota trad.*

acea parte din valoarea produsului care se investește în capitalul constant este înlocuită în natura și de aceea este socotită doar ca marfă, ca valoare — bani — sau dacă este realmente înstrăinată și trece prin procesul vânzării-cumpărării. Dacă, de pildă, producătorul de materie primă ar da gratuit constructorului de mașini fierul, cuprul, lemnul etc. cuprinse în mașina acestuia, așa încît la vânzarea mașinii constructorul de mașini ar calcula din aceasta munca adăugată și uzura propriei lui mașini, atunci mașina cumpărată l-ar costa pe agricultor exact atît cît îl costă acum, iar în producția lui ar figura ca capital constant, ca avans, aceeași *parte componentă a valorii*, exact așa cum este absolut indiferent dacă țăranul își vinde recolta în întregime și, cu partea din valoarea ei care reprezintă sămînța (materia primă), cumpără sămînța de la altcineva — bunăoară pentru a face change ¹⁾ atît de necesară a soiului de sămînță, căci astfel evită degenerarea provocată de împerecherea consangvină — sau dacă oprește direct din produsul său această parte componentă a valorii și o restituie pămîntului.

Dar, pentru a-și putea construi calculul, d-l Rod[bertus] caracterizează greșit partea de capital constant care constă din mașini.

Al doilea punct care trebuie examinat în teza a doua a d-lui Rod[bertus] este următorul : el vorbește despre produsele industriale și produsele agricole care formează *venitul*, ceea ce este cu totul altceva decît produsele industriale și agricole, care formează *produsul anual total*. Chiar dacă în ceea ce privește produsul anual total ar fi just să se spună că, după ce din el se scade partea de capital agrar care constă din mașini etc. [480] și partea de produs agricol care se restituie nemijlocit producției agricole, [repartizarea] *plusvalorii* între farmer și manufacturer, deci și repartizarea plusvalorii care-i revine fermierului, între acesta și landlord, trebuie să fie determinată de *mărimea* părților pe care industria și agricultura le au în valoarea totală a produselor ; chiar dacă toate acestea ar fi exacte, mai rămîne de văzut dacă acest lucru este valabil atunci cînd este vorba de produsele care formează *fondul social al veniturii*. Venitul (aici se exclude partea care, la rîndul ei, se transformă în capital *nou*) constă din produse care intră în consumul individual și tocmai aici se pune întrebarea cît anume scot din acest cazan capitaliștii, fermierii și landlorzii. Această cotă este oare determinată de partea pe

¹⁾ — schimbarea. — *Nota trad.*

care industria și producția de materii prime o au în *valoarea* produselor care constituie venitul? Sau de cotele, în care se împarte, între munca agricolă și munca industrială, valoarea întregului produs care constituie venitul?

Masa de produse din care constă venitul exclude, după cum am arătat mai înainte ¹⁾, toate produsele care intră în producție ca unelte de muncă (mașini), materii instrumentale, semifabricate și materii prime pentru semifabricate și constituie o parte din produsul anual al muncii. Această masă nu exclude numai *capitalul constant* al producției de materii prime, ci și *capitalul constant* al constructorilor de mașini și întregul *capital constant* al fermierilor și al capitaliștilor, capital care, deși intră în procesul muncii, *nu intră* în procesul de valorificare. Ea exclude, de asemenea, nu numai *capitalul constant*, ci și acea parte din produsele nedestinate consumului individual, care reprezintă *venitul* producătorilor lor și care, în vederea înlocuirii *capitalului constant* folosit, intră în *capitalul* producătorilor de produse ce se consumă ca venit.

Masa de produse în care se cheltuiește venitul, care deci reprezintă în fapt partea de *avuție* care, — atît în ceea ce privește *valoarea de întrebuințare*, cît și în ceea ce privește *valoarea de schimb*, constituie venitul, — această masă de produse poate fi considerată, așa cum am arătat mai înainte ²⁾, ca fiind formată numai din *munca nou adăugată* (în cursul anului), din care cauză se și reduce *numai* la venit, adică la salariu și la profit (acesta din urmă se împarte, la rîndul lui, în *profit*, *rentă*, *impozite* etc.), fără ca vreo particulă din ea să conțină *valoarea materiei prime*, care intră în producție, sau *valoarea uzurii mașinilor*, care intră în producție, într-un cuvînt *valoarea mijloacelor de muncă*. Prin urmare, dacă noi (lăsînd cu totul la o parte formele derivate ale venitului, căci ele nu arată decît că posesorul venitului cedează altuia fie pentru servicii etc., fie pentru plata unei datorii etc., partea lui alicotă din masa de produse amintită) vom examina acest venit și vom admite că salariul reprezintă 1/3 din venit, profitul 1/3 și *renta funciară* 1/3 și că *valoarea produsului* = 90 l. st., atunci fiecare va putea să obțină din masa totală produse reprezentînd 30 l. st.

Întrucît masa de produse care formează venitul constă din *munca nou adăugată* (în cursul anului), s-ar părea că lucru-

---

¹⁾ Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 26, partea I, București, Editura politică, 1980, p. 221—229. — *Nota red.*

²⁾ — Op. cit., p. 212—221. — *Nota red.*

rile se prezintă cît se poate de simplu : dacă în această masă de produse munca agricolă intră în proporție de 2/3, iar munca industrială în proporție de 1/3, manufacturers și agriculturists își împart între ei valoarea în acest raport. 1/3 din această valoare pentru manufacturers, 2/3 pentru agriculturists, iar mărimea proporțională a plusvalorii realizate în industrie și în agricultură (presupunînd că în ambele rata plusvalorii este aceeași) ar corespunde părților pe care industria și agricultura le au în valoarea produsului total ; cît privește renta funciară, ea ar crește în raport cu masa profitului fermierului, căci pe aceasta ea stă ca un parazit. Totuși acest mod de tratare a problemei este greșit. O parte din valoare, care constă din muncă agricolă, constituie *venitul* fabricanților de capital fix destinat să înlocuiască partea din acest capital care a fost uzată în agricultură. Raportul *părților componente ale valorii în produsele care formează venitul*, dintre munca agricolă și cea industrială, nu exprimă nicidecum *raportul* în care valoarea acestei mase de produse sau chiar această masă de produse, se repartizează între manufacturers și farmers, și nici *raportul* în care industria și agricultura participă la producția totală.

Mai departe, Rodbertus] spune :

„Pe de altă parte însă, numai productivitatea muncii în producția de materii prime, resp. în industrie, determină nivelul corespunzător al materii produsului brut, resp. al produsului industrial, sau părțile pe care acestea le reprezintă în valoarea produsului total. Valoarea produsului prim va fi cu atît mai ridicată, cu cît va fi mai scăzută productivitatea muncii în producția de materii prime, și invers. Exact la fel valoarea produsului industrial va fi cu atît mai ridicată cu cît va fi mai scăzută productivitatea muncii în industrie, și invers. De aceea, dacă nivelul rentei în general este dat, înseamnă că, deoarece valoarea ridicată a produsului brut determină o rentă funciară ridicată și un cîștig scăzut la capital, iar o valoare ridicată a produsului industrial determină un cîștig ridicat la capital și o rentă funciară scăzută, nivelul rentei funciare și nivelul cîștigului la capital trebuie să fie într-un raport invers nu numai unul față de altul, ci și față de productivitatea muncii respective, adică față de productivitatea muncii în producția de materii prime și a muncii în industrie“ (p. 123).

Dacă se compară productivitatea în două sfere de producție *diferite*, comparația nu poate fi decît relativă. Aceasta înseamnă : se ia ca punct de plecare un moment oarecare, în care valorile a două produse, de pildă valoarea fuiorului de cînepă și cea a pînzei, și deci cantitățile corelative de timp de muncă cuprins în ele, se raportează ca 1 la 3. Dacă acest raport se schimbă, va fi just să se spună că s-a schimbat productivitatea acestor munci diferite. Dar ar fi greșit să se afirme că producția de aur este „mai neproductivă“ decît producția de fier,

deoarece timpul de muncă necesar pentru producerea unei uncii de aur [481] = 3, iar timpul necesar pentru producerea unei tone de fier idem = 3.

Raportul valoric dintre două mărfuri arată că una dintre ele costă mai mult timp de muncă decît cealaltă, dar pe această bază nu se poate spune că una este „mai productivă“ decît cealaltă. Acest lucru ar fi adevărat numai atunci cînd în ambele cazuri timpul de muncă s-ar cheltui pentru producerea *acelorași* valori de întrebuintare.

Prin urmare, dacă raportul dintre valoarea produsului prim și valoarea produsului industrial = 3 : 1, aceasta nu înseamnă nicidecum că industria este de trei ori mai productivă decît agricultura. Numai în cazul cînd acest raport s-ar schimba, devenind de pildă : 4 : 1 sau 3 : 2 sau 2 : 1 etc., s-ar putea spune, că în ambele ramuri productivitatea relativă s-a schimbat. Așadar, în cazuri de creștere sau de scădere.

[c] *A treia teză a lui Rodbertus*

„III. Nivelul *cîștigului la capital* este determinat exclusiv de *nivelul valorii produsului* în general și de nivelul valorii produsului brut și a produsului fabricat în special, sau de raportul dintre productivitatea muncii în general și productivitatea muncii în producția de materii prime și în industrie în special ; *nivelul rentei funciare* depinde, în afară de aceasta, de *mărimea valorii produsului*, adică de *cantitatea de muncă sau de forță productivă folosită în producție în condițiile unui grad de productivitate dat*“ (p. 116, 117).

Cu alte cuvinte : *rata profitului* depinde exclusiv de *rata plusvalorii*, iar aceasta este determinată exclusiv de *productivitatea muncii* ; dimpotrivă, *rata rentei funciare* depinde și de masa de muncă folosită (de numărul de muncitori) în condițiile unei anumite productivități a muncii date.

În această afirmație sînt aproape tot atitea greșeli cîte cuvinte.

În primul rînd, *rata profitului* nu este determinată exclusiv de *rata plusvalorii* ; despre aceasta vom vorbi imediat. În primul rînd însă este greșit că *rata plusvalorii* depinde exclusiv de productivitatea muncii. *Productivitatea muncii* fiind *dată*, *rata plusvalorii* se schimbă în funcție de *durata timpului de supramuncă*. Prin urmare, *rata plusvalorii* nu depinde numai de productivitatea muncii, ci și de *cantitatea de muncă folosită*, căci *cantitatea de muncă neplătită* poate crește (la aceeași productivitate) fără ca totodată să crească

cantitatea de muncă *plătită*, adică fără să crească partea de capital care se cheltuiește pe salarii. Plusvaloarea — absolută sau relativă (iar Rod[bertus], urmându-l pe Ricardo, nu o cunoaște decît pe aceasta din urmă), — nu este posibilă dacă munca nu este cel puțin atît de productivă, încît din ziua de muncă, după ce se scade timpul necesar reproducției proprii a muncitorului, să rămînă și un timp de supramuncă. Dar din moment ce se presupune existența timpului de supramuncă, în condițiile unui *minimum de productivitate dat*, rata plusvalorii se schimbă o dată cu schimbarea duratei timpului de supramuncă.

Prin urmare, în primul rînd, este greșit că rata profitului — îndeosebi rata plusvalorii sau „nivelul cîștigului la capital” — este determinată exclusiv de productivitatea muncii exploatare de capital. În al doilea rînd, să presupunem ca fiind dată rata plusvalorii, care, dacă productivitatea muncii este dată, se schimbă în funcție de schimbarea duratei zilei de muncă, iar dacă ziua de muncă normală este dată, se schimbă în funcție de productivitatea muncii. Atunci însăși plusvaloarea va fi diferită în funcție de numărul muncitorilor, din a căror fiecare zi de muncă se stoarce o anumită cantitate de plusvaloare, cu alte cuvinte în funcție de mărimea capitalului variabil care se cheltuiește pe salarii. Dar rata profitului depinde de raportul dintre această plusvaloare și capitalul variabil + capitalul constant. Dacă rata plusvalorii este dată, mărimea plusvalorii depinde, firește, de mărimea capitalului variabil, dar nivelul profitului, adică rata profitului, depinde de raportul dintre această plusvaloare și capitalul total avansat. Aici, prin urmare, rata profitului va fi determinată, firește, de prețul materiei prime (s’îl y en a ¹⁾ în ramura industrială respectivă) și de valoarea mașinilor de o anumită efficiency ²⁾.

De aceea este profund greșit ceea ce afirmă Rod[bertus] :

„În aceeași proporție în care, datorită creșterii valorii produsului, crește și suma cîștigului la capital, crește prin urmare și suma valorii capitalului la care urmează să fie calculat cîștigul, așa încît proporția anterioară dintre cîștig și capital nu se schimbă cituși de puțin în urma acestei creșteri a cîștigului la capital” (p. 125).

Acest lucru este just numai dacă este o tautologie : la o rată a profitului dată {foarte diferită de rata plusvalorii și

1) — dacă există. — Nota trad.

2) — eficiență. — Nota trad.

chiar de plusvaloare}, *mărimea capitalului folosit este indiferentă*, tocmai fiindcă se presupune că rata profitului este *constantă*. În general însă rata profitului poate să crească deși *productivitatea* muncii rămîne *constantă*, sau poate să *scadă* deși productivitatea muncii crește, chiar dacă crește în every department ¹⁾.

Apoi apare din nou artificii grosolan cu renta funciară (p. 125, 126), a cărei simplă creștere, face să crească rata ei, întrucît în fiecare țară ea se calculează la „un număr invariabil de morgeni“ (p. 126). Dacă crește masa profitului (rata profitului fiind dată), crește și *masa capitalului*, de la care ea se obține ; dacă însă crește renta funciară, atunci — [pretinde Rodbertus] — se schimbă numai un factor, renta, în timp ce etalonul ei, „numărul de morgeni“, rămîne fix, invariabil.

[482], „De aceea renta funciară poate crește ca urmare a unei cauze care apare pretutindeni în cursul dezvoltării economice a societății, ca urmare a creșterii muncii folosite în producție, cu alte cuvinte ca urmare a *creșterii populației*, fără o *creștere* concomitentă a valorii produsului brut, deoarece chiar și numai faptul că renta funciară se obține de la o *cantitate mai mare* de produs brut trebuie să aibă un asemenea rezultat“ (p. 127).

La p. 128 Rod[bertus] face curioasa descoperire că, chiar dacă renta funciară ar dispărea cu desăvîrșire în urma scăderii produsului brut *sub* valoarea lui normală, ar fi cu neputință

„ca *cîștigul la capital să poată reprezenta vreodată 100%*“ (cu condiția ca marfa să se vîndă la valoarea ei) ; „oricît de ridicat ar fi profitul, el trebuie să fie întotdeauna mult mai mic“ (p. 128).

And why ? ²⁾

„Deoarece el“ (cîștigul la capital) „rezultă exclusiv din raportul de împărțire a valorii produsului. De aceea el poate fi întotdeauna doar o *fracțiune* din această unitate“ (p. 127, 128).

Acest lucru, domnule Rod[bertus], depinde în întregime de modul *dumitale* de a calcula.

Să presupunem că capitalul constant avansat este 100, salariul avansat = 50, iar produsul muncii peste aceste 50 reprezintă 150. În acest caz calculul ar fi următorul :

¹⁾ — în fiecare sferă. — *Nota trad.*

²⁾ — de ce ? — *Nota trad.*

capital constant	capital variabil	plusvaloare	valoare	cheltuieli de producție	profit	procente
100	50	150	300	150	150	100%

Pentru ca un asemenea caz să fie posibil, este necesar doar ca muncitorul să lucreze $\frac{3}{4}$ din ziua de muncă pentru al său master, aşadar, se presupune că pentru reproducția proprie este suficient $\frac{1}{4}$ din timpul de muncă. Fireşte, dacă d-l Rod[bertus] ia valoarea totală a produsului = 300, și nu ține seamă de excedentul ei peste cheltuielile de producție, ci spune : acest produs urmează să fie împărțit între capitalist și muncitor, atunci în fact partea capitalistului poate reprezenta numai o parte din acest produs, chiar dacă ar fi egală cu $\frac{999}{1000}$. Dar acest calcul este greșit sau, în orice caz, inutil,

din mai toate punctele de vedere. Când cineva cheltuiește 150 și încasează 300, de obicei el nu spune că realizează 50% profit, decît dacă socotește 150 la 300 în loc să socotească la 150.

Să presupunem că în exemplul de mai sus muncitorul a lucrat 12 ore : 3 ore pentru sine, 9 ore pentru capitalist. Să presupunem acum că el lucrează 15 ore : prin urmare, 3 ore pentru sine și 12 ore pentru capitalist ; potrivit raportului anterior din producție la capitalul constant ar trebui să se adauge o cheltuială de 25 (în fact mai puțin, întrucît cheltuielile pentru mașini nu ar crește în aceeași proporție în care crește cantitatea de muncă). Deci :

capital constant	capital variabil	plusvaloare	valoare	cheltuieli de producție	profit	procente
125	50	200	375	175	200	114 $\frac{2}{7}$ %

Apoi Rod[bertus] vine din nou cu creșterea „la infinit a rentei funciare“, deoarece, în primul rînd, el ia simpla creștere a mărimii ei drept urcare a ei, adică vorbește despre o urcare a ei și în cazul cînd aceeași rată a rentei funciare se plătește la o masă mai mare de produse. În afară de aceasta el ia ca unitate de calcul „morgenul“. Două lucruri care nu au nimic comun.

Problemele următoare — de notat foarte succint deoarece nu au nici o legătură cu scopul pe care îl urmăresc.

„Valoarea pămîntului“ este „renta funciară capitalizată“. De aceea, această expresie bănească a ei depinde de nivelul curent al dobînzii. La 4 $\frac{0}{10}$ capitalizate valoarea pămîntului trebuie

înmulțită cu 25 (căci $4\% = \frac{1}{25}$ din 100) la 5% capitalizate —

cu 20, (căci $5\% = \frac{1}{20}$ din 100). În valoarea pământului, aceasta

ar reprezenta o diferență de 20% (p. 131). Chiar și dacă valoarea banilor scade, *renta funciară*, deci și *valoarea pământului*, ar crește nominal, deoarece aici capitalul nu crește proporțional și în expresia lui bănească — așa cum se întâmplă în cazul capitalului cu un plus de expresie [în bani] sub forma dobânzii sau a profitului. Dimpotrivă, *renta funciară* exprimată într-o cantitate mai mare de bani trebuie să se împartă, „la un număr invariabil de morgeni de pământ“ (p. 132).

D-l Rod[bertus] își rezumă în felul următor știința aplicând-o la Europa :

1. „...La națiunile europene, productivitatea muncii în general — a muncii în producția de materii prime și în industrie — a crescut... ca urmare, partea din produsul național care este destinată salariului s-a micșorat, iar partea care rămâne a rentei s-a mărit... prin urmare, *renta în general s-a urcat*“ (p. 138, 139).

2. „...Productivitatea industriei a crescut într-o măsură mai mare decât productivitatea producției de materii primare... datorită acestui fapt, în prezent, la aceeași mărime a valorii produsului național, partea de rentă care revine produsului brut este mai mare decât cea care revine produsului industrial; prin urmare, cu toată creșterea rentei în general, a crescut totuși numai *renta funciară, în timp ce câștigul la capital, dimpotrivă, a scăzut*“ (p. 139).

Așadar, aici d-l Rod[bertus], la fel ca Ricardo, explică separat urcarea rentei funciare și scăderea ratei profitului; scăderea uneia echivalează cu urcarea celeilalte, iar urcarea rentei funciare se explică prin *neproductivitatea relativă* [483] a agriculturii. Undeva ¹⁾ Ricardo spune chiar destul de clar că nu este vorba de o neproductivitate absolută, ci de una „relativă“. Dar, chiar dacă ar fi afirmat contrarul, aceasta nu ar fi rezultat din principiul enunțat de el, întrucât adevăratul autor al concepției susținute de Ric[ardo], Anderson, vorbește clar despre capacitatea absolută a oricărui teren de a fi îmbunătățit.

Dacă „plusvaloarea“ în general (profitul și renta) a crescut, atunci, în raport cu capitalul constant, rata întregii rente nu numai că poate să scadă, dar chiar trebuie să scadă, deoarece a crescut productivitatea muncii. Cu toate că numărul muncitorilor ocupați a sporit și gradul exploatării lor a crescut,

¹⁾ — Vezi volumul de față, p. 364. — *Nota red.*

capitalul care se cheltuiește în general pe salarii, deși ca mărime absolută crește, totuși ca mărime *relativă* scade; aceasta pentru că o parte mereu crescândă a capitalului total o constituie capitalul pus în mișcare de acești muncitori, ca avans — produs al muncii trecute —, intră în producție ca o *premisă* a ei. De aceea rata profitului și a rentei funciare luate împreună — scad, cu toate că a crescut nu numai suma lor (mărimea lor absolută), ci și gradul de exploatare a muncii. E un lucru pe care d-l Rod[bertus] nu este în stare să-l vadă, deoarece pentru el capitalul constant este o invenție a industriei, necunoscută în agricultură.

Cît privește însă mărimea *relativă* a profitului și a rentei funciare, din faptul că agricultura este în mod relativ mai puțin productivă decît industria nu rezultă nicidecum că din această cauză *rata profitului* trebuie să scadă în mod absolut. Dacă înainte raportul dintre rata profitului și renta funciară era egală cu 2 : 3, iar acum este egal cu 1 : 3, înseamnă că înainte ea reprezenta $\frac{2}{3}$, din renta funciară, iar acum reprezintă numai $\frac{1}{3}$; sau, dacă înainte [profitul] reprezenta $\frac{2}{5}$ din plusvaloarea totală $\frac{8}{20}$, iar acum numai $\frac{1}{4}$, înainte $\frac{8}{20}$, iar acum numai $\frac{5}{20}$, înseamnă că a scăzut cu $\frac{3}{20}$, sau cu 15% de exemplu.

Să presupunem că valoarea unui pfund de bumbac = 2 șilingi. Ea scade la 1 șiling. 100 de muncitori, care înainte transformau în fire 100 de pfunzi de bumbac într-o zi, transformă acum în fire 300 de pfunzi de bumbac.

Cheltuirea de capital la 300 de pfunzi de bumbac reprezenta înainte 600 de șilingi; acum ea reprezintă numai 300 de șilingi; să presupunem, de asemenea, că în ambele cazuri mașinile = $\frac{1}{10}$ = 60 de șilingi. În sfârșit, pentru a transforma în fire 300 de pfunzi de bumbac era înainte necesar să se plătească pentru 300 de muncitori 300 de șilingi, iar acum se plătește numai pentru 100 [de muncitori] 100 de șilingi. Întrucît productivitatea muncii muncitorilor „a crescut” și noi trebuie să presupunem că ei sînt retribuți aici cu produsul propriei lor munci, să admitem că înainte plusvaloarea reprezenta 20% din salariu, iar acum 40%.

Așadar, 300 de pfunzi de fire costă :

I) în primul caz :

600 materie primă, 60 mașini, 300 salarii, 60 plusvaloare, total 1 020 de șilingi ;

II) în cazul al doilea :

300 materie primă, 60 mașini, 100 salarii, 40 plusvaloare, total 500 de șilingi.

Cheltuieli de producție, în primul caz, 960 de șilingi, profit 60 de șilingi, rata profitului $6\frac{1}{4}\%$.

Cheltuieli de producție, în cazul al doilea, 460 de șilingi, profit 40 de șilingi [rata profitului] $8\frac{16}{23}\%$.

Presupunând că renta reprezenta $\frac{1}{3}$ din fiecare pfund de bumbac, în primul caz ea era egală cu 200 de șilingi = 10 l. st., iar în al doilea caz = 100 de șilingi = 5 l. st. Aici renta a scăzut, deoarece produsul brut s-a ieftinit cu 50% . Dar întregul produs s-a ieftinit cu peste 50% . Raportul dintre munca industrială adăugată [și valoarea materiei prime] era în primul caz $360 : 600 = 6 : 10 = 1 : 1\frac{2}{3}$; iar în cazul al doilea $140 : 300 = 1 : 2\frac{1}{7}$. Productivitatea muncii industriale a crescut într-o măsură mai mare decât productivitatea muncii agricole; cu toate acestea, în primul caz rata profitului este mai scăzută, iar renta mai ridicată decât în cazul al doilea. În ambele cazuri renta reprezintă $\frac{1}{3}$ din materia primă.

Să presupunem că în cazul al II-lea masa materiei prime s-a dublat și că s-au tors 600 de pfunzi de bumbac; în acest caz raportul ar fi următorul:

II. 600 de pfunzi = 600 [de șilingi] materie primă, 120 [de șilingi] — mașini, 200 [de șilingi] — salarii, 80 [de șilingi] — plusvaloare. Total 920 [de șilingi] cheltuieli de producție, 80 de șilingi profit, $8\frac{16}{23}\%$ rata profitului.

Rata profitului ar crește comparativ cu cazul I. Renta ar fi la fel de mare ca în cazul I. 600 pfunzi de fire ar costa numai 1 000 de șilingi, în timp ce înainte costau 2 040 de șilingi.

[484] Din faptul că produsul agricol e relativ mai scump nu rezultă nicidecum că acesta dă o rentă [mai mare]. Dar din moment ce se presupune că renta crește, ca procent, la fiecare parte de valoare a produsului agricol — cum presupune Rodbertus, căci pretinsa lui demonstrație este absurdă — din această presupunere rezultă, firește, că renta crește odată cu scumpirea produsului agricol.

„...ca urmare a creșterii populației s-a mărit considerabil și suma valorii produsului național... de aceea acum, în cadrul națiunii, se obține *mai mult* salariu, *mai mult* profit, *mai multă* rentă funciară... această *sporire* a sumei rentei funciare a atras după sine și o creștere a nivelului rentei funciare, pe când, în ceea ce privește salariul și profitul, *sporirea* sumei globale a fiecăruia dintre ele nu a putut avea un asemenea efect (p. 139).

[8. *Adevărata esență a legii denaturate de Rodbertus*]

Să eliminăm acum toate aberațiile d-lui Rod[bertus] (fără să mai vorbim despre acele deficiențe din concepțiile lui despre care am vorbit amănunțit mai sus, de pildă, că rata plusvalorii („*nivelul rentei*“) poate crește numai dacă *munca este mai productivă*, ceea ce denotă, așadar, *ignorarea plusvalorii absolute* etc.); și anume aberația că în agricultura propriuzisă (capitalistă) „*valoarea materialului*“ nu intră în cheltuieli;

a doua aberație, faptul că cea de-a doua parte a capitalului constant care intră în agricultură și în industrie, *mașinile* etc. nu este considerată ca o „*parte componentă a valorii*“ care, ca și „*valoarea materialului*“, nu este rezultatul muncii depuse în sfera de producție în care ea intră sub formă de mașini și la care de asemenea trebuie deci să se calculeze câștigul obținut în fiecare sferă de producție, deși nici *valoarea* mașinilor, ca și „*valoarea*“ materialului, nu adaugă nici o centimă la acest câștig, deși atît mașinile cît și materia primă sînt mijloace de producție și intră ca atare în procesul muncii;

a treia aberație, faptul că pentru agricultură el nu calculează ca cheltuieli, *întreaga* „*parte componentă a valorii*“ pe care o constituie „*mașinile*“ etc. care intră aici și că fracțiunea din această parte componentă a valorii, care nu se reduce la materie primă, el nu o consideră ca pe un debit al agriculturii față de industrie, pentru achitarea căruia agricultura trebuie să livreze *gratuit* industriei o parte din materia primă, parte care nu intră, prin urmare, în cheltuielile industriei, considerate ca un tot întreg;

a patra aberație, faptul că în toate ramurile industriei intră, pe lîngă mașini și matéries instrumentales ale acestora, și „*valoarea materialului*“, ceea ce însă nu se întîmplă de loc nici în industria transporturilor, nici în industria extractivă;

a cincea aberație, faptul că el nu vede că în numeroase ramuri ale industriei (ce-i drept cele care furnizează mai mult finished produce¹⁾ pentru consum), intră în afară de capital variabil și „*materie primă*“, dar cealaltă parte componentă a capitalului constant este aproape total inexistentă sau reprezintă o mărime minimă, incomparabil mai mică decît în marea industrie și în agricultură;

a șasea aberație, faptul că el confundă prețurile medii ale mărfurilor cu valorile lor.

¹⁾ — produs finit. — *Nota trad.*

Dacă eliminăm toate aceste aberații, care-i permit să deducă a sa explicare a rentei funciare din *calculul* greșit pe care-l face fermierul și el însuși, astfel încît renta funciară ar trebui să dispară pe măsură ce fermierul începe să *calculeze corect*, cheltuielile pe care le face, atunci rămîne, ca esență, doar următoarea afirmație :

Cînd produsele prime se vînd la *valorile* lor, valoarea lor este peste *prețurile* medii ale celorlalte mărfuri, sau peste *propriul lor preț mediu*, adică depășește cheltuielile de producție plus profitul mediu, și, prin urmare, dă un *profit suplimentar*, care formează *renta funciară*. Aceasta înseamnă, mai departe, că în producția de materii prime capitalul variabil (presupunînd că *rata plusvalorii* este aceeași) este mai mare, în comparație cu capitalul constant, decît — în medie — în sferile de producție care aparțin industriei (ceea ce nu înseamnă că în unele ramuri industriale acesta nu este mai ridicat decît în agricultură). Sau într-o formă și mai generală : agricultura face parte din acea categorie a sferelor industriale ale producției, în care raportul dintre capitalul variabil și capitalul constant este mai ridicat decît în medie în sferile industriei. De aceea plusvaloarea în agricultură, calculată la cheltuielile ei de producție, trebuie să fie mai mare decît — în medie — în sferile industriei. Ceea ce, la rîndul său, înseamnă că *rata specifică* a profitului în agricultură depășește *rata medie*, sau *generală a profitului*. Aceasta nu înseamnă decît că în fiecare sferă a producției *rata specifică* a profitului, dacă *rata plusvalorii* este aceeași și dacă plusvaloarea este dată, depinde de raportul dintre capitalul variabil și capitalul constant în sferile respective.

Nu am avea deci, în cazul de față, decît aplicarea, la o ramură deosebită a producției, a legii pe care eu am expus-o în linii *generale*.

[485] Apoi :

1. ar trebui demonstrat că agricultura aparține acelor sfere specifice ale producției în care *valoarea mărfurilor* depășește *prețurile* lor *medii* și în care, prin urmare, profitul, dacă este apropiat în cadrul acestor sfere și nu este cedat în vederea egalizării ratei generale a profitului, depășește *profitul mediu*, așa încît în afară de acesta din urmă dă și un *profit suplimentar*. Acest punct 1 pare valabil pentru media agriculturii, întrucît aici este încă relativ predominantă munca manuală, iar modului de producție burghez îi este proprie dezvoltarea mai rapidă a industriei decît a agriculturii. Aceasta este, de-

altfel, o deosebire *istorică*, care poate să dispară. Tot aici trebuie căutată și cauza fenomenului că valoarea mijloacelor de producție pe care industria le furnizează agriculturii scade în general, în timp ce valoarea materiilor prime pe care agricultura le furnizează industriei crește în general; datorită acestui fapt, într-o mare parte a industriei capitalul constant este relativ mai mare ca valoare decât în agricultură. În majoritatea cazurilor, acest lucru nu este valabil pentru industria extractivă.

2. Nu trebuie să se spună, cum face Rodbertus, că dacă, potrivit legii generale, produsul agricol se vinde în medie la *valoarea* lui, el trebuie să dea profit suplimentar, alias rentă funciară, ca și cum o asemenea vânzare a mărfii la *valoarea* ei, dar *peste* prețul ei mediu, ar fi legea generală a producției capitaliste. *Dimpotrivă*, trebuie arătat de ce în producția de materii prime — *ca excepție și spre deosebire* de acea *categorie de produse industriale a căror valoare este și ea peste prețul lor mediu* — valorile *nu* scad la nivelul prețurilor medii și, datorită acestui fapt, dau profit suplimentar, alias rentă funciară. Aceasta se explică pur și simplu prin existența *proprietății funciare*. Egalizarea are loc numai prin aceea că un capital acționează împotriva altui capital, căci numai capitaluri care acționează unele asupra altora au puterea de a înfăptui legile imanente ale capitalului. În această măsură au dreptate cei care deduc renta funciară din *monopol*; așa cum numai *monopolul* capitalului dă capitalistului posibilitatea de a stoarce muncitorului supramuncă, tot așa monopolul proprietății funciare dă proprietarului funciar posibilitatea de a stoarce capitalistului partea de supramuncă care ar putea constitui *un profit suplimentar* permanent. Cei care deduc renta funciară din monopol greșesc atunci când consideră că monopolul ar permite proprietarului funciar să urce *prețul mărfii peste valoarea ei*. Dimpotrivă, el permite menținerea *valorii mărfii la un nivel superior prețului ei mediu*, face posibilă vânzarea mărfii la valoarea ei, și nu la un preț *superior* valorii ei.

Modificată astfel, chestiunea este justă. Ea explică *existența rentei funciare*, în timp ce Ricardo explică numai *existența unor rente funciare diferite* și de fapt lipsește *proprietatea funciară* de orice efect *economic*. Apoi, ea înlătură afirmația — la Ric[ardo], de altfel, doar arbitrară și superfluă pentru argumentarea lui — că producția agricolă devine tot mai puțin productivă; dimpotrivă, admite că aceasta devine mai productivă. Este vorba de faptul că, pe temelia burgheză, agricultura este *relativ mai puțin productivă* — cu alte cuvinte,

dezvoltă mai încet forțele productive ale muncii — decît industria. Ric[ardo] are dreptate cînd deduce „plusvaloarea suplimentară” în agricultură nu dintr-o mai mare fertilitate, ci dintr-o mai mare nefertilitate.

[9. *Corelația dintre renta diferențială și renta absolută.*
Caracterul istoric al rentei funciare.
Despre metoda de cercetare la Smith și Ricardo]

În ceea ce privește *diferența dintre rentele funciare* la aceeși investiție de capital pe terenuri de aceeași mărime, ea se explică prin *diferența de fertilitate naturală*, în special, și, în primul rînd, pentru produsele din care se obține pîinea, principalul aliment ; la terenuri de aceeași mărime și de aceeași fertilitate însă, ea se explică prin *investiția de capital inegală*. Prima diferență, cea *naturală*, determină o deosebire nu numai în ceea ce privește mărimea, ci și în ceea ce privește nivelul sau rata rentei funciare în raport cu capitalul cheltuit ; cea de-a doua *diferență*, cea *industrială*, determină doar *creșterea* rentei funciare proporțional cu mărimea capitalului cheltuit. Rezultate diferite pot fi și în cazul unor investiții succesive de capital pe unul și același teren. Existența unor *profituri suplimentare diferite*, sau *rente funciare diferite*, pe terenuri cu o fertilitate diferită nu este încă ceea ce deosebește agricultura de industrie. Ceea ce o deosebește este *caracterul fix* al acestor profituri suplimentare, care aici au o bază naturală (aceasta, ce-i drept poate fi plus ou moins ¹⁾ egalizată), pe cînd în industrie, la același profit mediu, ele au întotdeauna doar *un caracter efemer* și apar întotdeauna *numai* pentru că se trece la folosirea unor mașini mai productive și a unor metode de muncă mai eficiente. În industrie, profitul suplimentar obținut prin *reducerea* prețurilor medii este dat întotdeauna de capitalul *cel mai productiv*, care vine ultimul. În agricultură însă, cauza profitului suplimentar *poate fi* — și foarte adesea *trebuie să fie* — nu creșterea absolută a fertilității celor mai bune terenuri, ci creșterea relativă a fertilității lor, determinată de faptul că se iau în cultură terenuri *mai puțin fertile*. În industrie, productivitatea *relativă* mai ridicată, profitul suplimentar (care dispare) *trebuie să fie întotdeauna* rezultatul unei creșteri absolute a productivității capitalului nou investit în comparație cu cel anterior. În industrie, nici

¹⁾ — mai mult sau mai puțin. — *Nota trad.*

un capital (nu vorbim aici de creșterea momentană a cererii) nu poate da *un profit suplimentar* care să fie *determinat* de faptul că în ramura respectivă intră *pentru prima oară* capitaluri mai puțin productive.

[486] Dar și în agricultură (cum admite Ricardo) pământul mai fertil — pământul care, fie că este mai fertil de la natură fie că, datorită noilor progrese ale tehnologiei, devine mai fertil decât vechiul pământ în vechile [condiții] — *poate* fi luat în exploatare mai târziu, *poate* chiar să scoată din exploatare (așa cum se întâmplă în industria minieră și în producția de produse coloniale) o parte din vechiul pământ sau să introducă pe vechiul pământ un alt fel de agricultură, care furnizează *alt* produs. Faptul că *diferențele* dintre rentele funciare (profiturile suplimentare) *se fixează* mai mult sau mai puțin, o deosebesc de industrie. Dar nu pământul, ci *concurența, producția capitalistă* este cauza care face ca condițiile de producție medii să determine *prețul de piață* și în felul acesta să ridice peste *prețul* produsului respectiv și chiar peste *valoarea* lui, acel preț al produsului, care se află sub acest nivel mediu; prin urmare, aceasta nu este o lege a naturii, ci o lege socială.

Potrivit acestei teorii, nu este necesar nici ca cel mai prost pământ să plătească *rentă funciară*, nici ca acest pământ să nu plătească *nici o rentă*. Tot așa este posibil ca și acolo unde *nu se obține nici o rentă funciară*, ci numai profitul obișnuit, sau *chiar* acolo unde *lipsește și acesta din urmă*, să se plătească totuși *arendă*, adică proprietarul funciar să primească *rentă funciară*, deși *din punct de vedere economic aici nu există nici un fel de rentă funciară*.

În primul rînd. Să admitem că *rentă funciară* (profit suplimentar) *se plătește numai de la pământul mai bun (mai fertil)*. Aici renta funciară „ca atare“ nu există. În asemenea cazuri, *profitul suplimentar* de cele mai multe ori nici nu se fixează ca *rentă funciară*, întocmai așa cum nu se fixează profitul suplimentar în industrie (acest lucru are loc, de pildă, în *Vestul Statelor Unite* ale Americii de Nord)²⁴ [486].

[486] Așa se întâmplă acolo unde, pe de o parte, o mare suprafață of disposable land¹⁾ *nu a fost* relativ²⁾ *apropriată* și unde, pe de altă parte, fertilitatea naturală este destul de mare pentru ca, în pofida *dezvoltării neînsemnate* a producției capitaliste, prin urmare în pofida raportului mare dintre capi-

1) — de pământ disponibil. — *Nota trad.*

2) — relativ. — *Nota trad.*

talul variabil și capitalul constant, values ¹⁾ produselor agricole să fie egale cu (uneori *sub*) *prețurile* lor *medii*. Dacă le-ar depăși, concurența le-ar coborî la acest nivel. A spune însă, așa cum face Rod[bertus], de pildă, că statul percepe f.i. a dollar or so per acre ²⁾, un preț neînsemnat, aproape nominal, este absurd. Cu același drept s-ar putea afirma că pentru funcționarea fiecărei ramuri industriale statul percepe un „impozit profesional“ ³⁾. În *acest caz* acționează legea lui Ricardo. Rentă funciară există aici numai pentru pământuri relativ mai fertile, dar în cea mai mare parte ea nu este încă fixată, ci este variabilă, ca și profitul suplimentar în industrie. Terenul care nu plătește rentă funciară, *nu o plătește din cauză că este nefertil, ci, dimpotrivă, din cauză că este fertil*. Terenurile mai bune plătesc rentă deoarece au o fertilitate *mai mare* decât cea medie, din cauza fertilității lor relativ *mai ridicate*.

Dar în țările în care există *proprietate funciară*, același caz — și anume că terenul luat în cultură ultimul *nu plătește rentă funciară* — ar fi posibil în virtutea unor cauze diametral *opuse*. Aceasta s-ar întâmpla dacă *valoarea* cerealelor, de pildă, ar fi atît de scăzută (și acest nivel scăzut nu ar avea nici o legătură cu faptul că se plătește rentă funciară), încît pentru terenul luat în cultură ultimul, datorită fertilității lui relativ scăzute, această valoare n-ar fi decît egală cu *prețul mediu*, ceea ce înseamnă, așadar, că, dacă, aici s-ar cheltui aceeași cantitate de muncă ca și pe terenul purtător de rentă, *numărul cuarterilor*, să zicem (la capitalul cheltuit), ar fi atît de mic, încît cu valoarea medie a produselor cerealiere nu s-ar obține decît *prețul mediu* al grîului, de pildă.

[487] Să presupunem, f.i. ⁴⁾ că, [la] o cheltuie de capital de 100 l. st., ultimul teren care dă *rentă* (și terenul cu *renta cea mai mică* reprezintă *renta pură*, celelalte — *renta diferențiată*) produce un produs egal cu 120 l. st., sau 360 de cuarteri de grîu a $\frac{1}{3}$ l. st. cuarterul. În acest caz 3 cuarteri de grîu = 1 l. st. reprezintă să zicem = 1 săptămîină de muncă. 100 l. st. = 100 de săptămîni de muncă, iar 120 l. st. = 120 de săptămîni de muncă. 1 cuarter de grîu = $\frac{1}{3}$ de săptămîină de muncă = 2 zile, și din aceste 2 zile, sau din 24 de ore (if the normal working day = 12 hours ⁵⁾) o cincime [de zi] sau

¹⁾ — valorile. — *Nota trad.*

²⁾ — de pildă un dolar sau cam atît per acru. — *Nota trad.*

³⁾ — Comp. volumul de față p. 162. — *Nota red.*

⁴⁾ — de pildă. — *Nota trad.*

⁵⁾ — dacă ziua de muncă normală = 12 ore. — *Nota trad.*

$4\frac{4}{5}$ ore, reprezintă munca neplătită, egală cu plusvaloarea cuprinsă într-un cuarter. 1 cuarter = $\frac{1}{3}$ l. st. = $6\frac{2}{3}$ șilingi sau $6\frac{6}{9}$ [șilingi].

Prin urmare, dacă cuarterul se vinde la valoarea lui și profitul mediu = 10%, prețul *mediu* al celor 360 cuarteri ar fi = 110 l. st. sau prețul mediu al unui cuarter = $6\frac{1}{9}$ șilingi. Valoarea ar fi cu 10 l. st. peste prețul mediu. Și întrucît profitul mediu = 10%, renta funciară ar fi = jumătate din plusvaloare, = l. st., sau $\frac{5}{9}$ șilingi la 1 cuarter. Terenurile de calitate mai bună, care la aceeași cheltuire de 120 de săptămîni de muncă (din care însă numai 100 reprezintă muncă plătită, indiferent dacă e materializată sau vie) aduc un număr mai mare de cuarteri, ar da, la prețul de $6\frac{6}{9}$ șilingi per cuarter, o rentă mai ridicată. Dar cel mai prost pămînt cultivat ar da o rentă de 10 l. st. la un capital de 100 l. st., sau $\frac{5}{9}$ șilingi la cuarterul de grîu.

Să presupunem că se ia în cultură un teren nou care la 120 de săptămîni de muncă dă numai 330 de cuarteri. Dacă valoarea a 3 cuarteri = 1 l. st., valoarea a 330 de cuarteri = 110 l. st. Acum însă 1 cuarter ar fi = 2 zile $2\frac{2}{11}$ ore, în timp ce înainte era = numai 2 zile. Înainte un cuarter era = $6\frac{6}{9}$ șilingi, sau 1 cuarter = 6 șilingi și 8 pence; acum, întrucît 1 liră sterlină = 6 zile, 1 cuarter = 7 șilingi, 3 pence și $1\frac{1}{11}$ farthing. Pentru a fi vîndut la valoarea lui, la care să dea, ca și înainte, o rentă de $\frac{5}{9}$ șilingi, un cuarter ar trebui să se vîndă acum cu 7 pence și $1\frac{1}{11}$ farthing mai scump. Valoarea grîului produs pe un teren mai bun este aici *sub valoarea* grîului produs pe terenul cel mai prost; dacă acest, cel mai prost teren, își vinde produsul la prețul unui cuarter de grîu obținut pe terenul mai bun din categoria cea mai apropiată, sau care aduce rentă, atunci îl vinde *sub valoarea* lui, dar la prețul lui *mediu*, adică la prețul la care terenul cel mai prost dă profitul obișnuit de 10%. Prin urmare, acest teren poate fi cultivat și poate aduce capitalistului profitul mediu obișnuit.

În două cazuri terenul cel mai prost ar aduce aici și rentă în afară de profit.

Sau în cazul cînd *valoarea* unui cuarter de grîu ar depăși $6\frac{6}{9}$ șilingi (*prețul* unui cuarter ar putea depăși $6\frac{6}{9}$ șilingi — adică valoarea lui —, ca urmare a cererii, dar acest caz nu-l analizăm; $6\frac{6}{9}$ șilingi, prețul unui cuarter, care dădea o rentă de 10 l. st. pentru cel mai prost dintre terenurile cultivate înainte, era = *valoarea* grîului de pe *acest* teren, care dă o rentă funciară nediferențiată), adică în cazul [cînd] cel mai prost dintre terenurile cultivate înainte, precum și toate cele-

lalte terenuri — pentru a da *aceeași* rentă — ar fi relativ nefertile, astfel încât valoarea produselor lor ar depăși cu mult prețul lor mediu și prețul mediu al celorlalte mărfuri. Prin urmare, faptul că *noul* teren cel mai prost nu dă rentă funciară nu este o urmare a nefertilității lui, ci a *fertilității relative a celorlalte terenuri*. Cel mai prost pământ cultivat purtător de rentă reprezintă, față de noua categorie de teren în care se investește un nou capital, *renta în genere*, *renta nediferențiată*. Iar renta de pe cel mai prost teren purtător de rentă nu este mai mare tocmai din cauza *fertilității* acestui teren purtător de rentă.

Să presupunem că, în afară de ultimul teren purtător de rentă, există încă trei categorii. Categoria II (superioară categoriei I ultima categorie de teren purtător de rentă) aduce cu $\frac{1}{5}$ mai multă rentă, deoarece acest teren este cu $\frac{1}{5}$ mai fertil decât categoria I, categoria III aduce și ea cu $\frac{1}{5}$ mai multă rentă decât categoria II, pentru că este cu $\frac{1}{5}$ mai fertilă decât aceasta din urmă; la fel și categoria IV, pentru că este cu $\frac{1}{5}$ mai fertilă decât categoria III. Întrucât în categoria I renta = 10 l. st., în categoria II ea va fi = $10 + \frac{1}{5} = 12$ l. st., în categoria III = $12 + \frac{1}{5} = 14\frac{2}{5}$ l. st. iar în categoria IV = $14\frac{2}{5} + \frac{1}{5} = 17\frac{7}{25}$ l. st.²⁵.

Dacă fertilitatea categoriei IV ar fi mai mică, atunci renta categoriilor III—I inclusiv ar fi [488] mai mare, iar renta categoriei IV ar fi și în cifre absolute mai mare (dar raportul dintre ele ar fi același?). Lucrul acesta poate fi interpretat în două feluri. Dacă categoria I ar fi mai fertilă, atunci renta categoriilor II, III și IV ar fi relativ mai mică. Pe de altă parte, categoria I se raportează la categoria II, categoria II la III și categoria III la IV, așa cum se raportează la categoria I categoria de teren nou luată în cultură și care nu este purtătoare de rentă. Noua categorie de teren nu aduce rentă pentru că *valoarea* grâului categoriei I nu depășește prețul mediu al produsului obținut pe noul teren. Ea l-ar depăși în cazul când categoria I ar fi mai puțin fertilă. Atunci noul teren ar da și el rentă. Dar același lucru este valabil și pentru categoria I. Dacă categoria II ar fi mai fertilă, atunci terenul I nu ar da de loc rentă sau ar da o rentă mai mică; la fel stau lucrurile și cu categoria II față de III și cu categoria III față de IV. Prin urmare în ultimă instanță are loc aici o succesiune inversă: fertilitatea absolută a categoriei IV determină renta categoriei III. Dacă categoria IV ar fi și mai fertilă, atunci categoriile III, II și I ar da o rentă mai mică sau nu ar da de loc rentă. Renta pe care o dă categoria I, renta

nediferențiată, este determinată deci de fertilitatea categoriei IV, după cum faptul că noul teren nu dă rentă este determinat de fertilitatea categoriei I. Aici acționează deci *legea lui Storch*, potrivit căreia renta *celui mai fertil* teren determină renta ultimului teren, care dă în genere rentă²⁶, ceea ce înseamnă că determină și diferența dintre terenul care dă rentă nediferențiată și terenul care nu dă de loc rentă.

Prin urmare, faptul că aici categoria a cincea, terenul I' nou luat în cultură, (spre deosebire de I) *nu dă rentă*, nu se datorează *propriei* lui *nefertilități*, ci *nefertilității* lui *relative* în comparație cu categoria I, adică fertilității relative a categoriei I în comparație cu I'.

Sau valoarea produsului categoriilor de teren purtătoare de rentă — I, II, III, IV —, 6 șilingi și 8 pence per cuarter (pentru mai multă verosimilitate se poate pune *bushel* în loc de cuarter), este egală cu *prețul mediu* al categoriei I' și se află *sub* propria ei valoare. Dar aici sînt posibile multe trepte intermediare. Dacă la o investiție de capital de 100 l. st. terenul I' ar da any quantity of qrs. between its real return of 330 bushels¹⁾ și recolta terenului I = 360 de busheli, adică dacă ar da 333, 340, 350 *pînă la* 360 — x busheli, atunci valoarea unui bushel, egală cu 6 șilingi și 8 pence, ar fi peste *prețul mediu* (per bushel) în categoria I', și acest teren, luat ultimul în cultură, ar da rentă. Faptul că acest teren dă în genere *profitul mediu* se datorează *nefertilității* relative a lui I, prin urmare a terenurilor I—IV. Faptul că *nu dă rentă* se datorează fertilității relative a lui I și *propriei* lui *nefertilități* relative. Terenul I', ultimul luat în cultură, ar putea da rentă dacă valoarea unui cuarter *ar depăși* suma de 6 șilingi și 8 pence, adică dacă I, II, III, IV ar fi *nefertile*, întrucît valoarea grîului ar fi mai mare. El ar putea să dea rentă și în cazul cînd valoarea unui bushel ar fi egală cu 6 șilingi și 8 pence, adică în cazul cînd fertilitatea lui I, II, III, IV ar rămîne *cea de mai înainte, dată*, în cazul cînd el ar fi mai fertil, dînd mai mult de 330 de busheli și, *prin urmare*, valoarea de 6 șilingi și 8 pence per bushel ar fi mai mare decît *prețul mediu* al unui bushel pe acest teren, cu alte cuvinte, dacă *prețul* lui mediu ar fi acum *sub* 6 șilingi și 8 pence, adică *sub* valoarea grîului cultivat pe I, II, III, IV. Dacă valoarea depășește *prețul mediu*, apare un profit suplimentar peste *profitul mediu* și deci posibilitatea *rentei*.

¹⁾ — un număr oarecare de cuarteri cuprins între recolta lui reală de 330 busheli. — *Nota trad.*

Vedem așadar : În *diferite* sfere de producție, de pildă industria și agricultura, faptul că valoarea depășește prețul mediu dovedește mai marea *nefertilitate* a sferei de producție care dă profit suplimentar, un *excess* ¹⁾ de valoare peste prețul mediu. Dimpotrivă, în cadrul *aceleiași* sfere, acest fapt dovedește o *mai mare productivitate* a capitalului în comparație cu alte capitaluri din aceeași sferă de producție. În exemplul de mai sus, I dă rentă funciară, în general vorbind, pentru că, în agricultură raportul dintre capitalul variabil și capitalul constant este mai mare decât în industrie, adică în agricultură trebuie adăugată mai multă muncă nouă la munca materializată, și pentru că, datorită existenței proprietății funciare, acest excedent al valorii *peste* prețul mediu nu se egalizează prin concurența dintre capitaluri. Dar I dă în genere rentă funciară și pentru că valoarea de 6 șilingi și 8 pence per bushel nu este *sub* prețul mediu al produsului obținut pe acest teren, adică pentru că acest teren nu este atît de nefertil încît valoarea propriului lui produs să nu fie mai mare de 6 șilingi și 8 pence per bushel, iar *prețul* produsului său este determinat de valoarea grîului furnizat de II, III, IV, sau, mai precis, de terenul II și nu de valoarea produsului propriu al acestui teren. Dacă acum acest *preț de piață* nu va fi decât egal cu *prețul mediu al produsului propriu* sau dacă va depăși acest preț mediu, cu alte cuvinte dacă *valoarea* lui va *depăși prețul lui mediu*, aceasta depinde de productivitatea proprie a acestui teren.

Tocmai de aceea este greșită concepția lui Rod[bertus] că orice capital care dă în agricultură profit mediu *trebuie* să dea și rentă funciară. Această concluzie greșită decurge din [489] premisa lui greșită. El judecă în felul următor : capitalul dă în agricultură, să zicem, 10 l. st. Întrucît însă în agricultură spre deosebire de industrie *nu* intră *materie primă*, cele 10 l. st. se calculează aici la o sumă mai mică. Așadar, se obține mai mult de 10⁰%. Dar problema este următoarea : nu este vorba aici de faptul că nu ar intra materie primă (cu atît mai mult cu cît aceasta intră în agricultura propriu-zisă ; dar chiar dacă *nu* ar intra în agricultură, faptul nu ar avea nici o importanță, dacă în agricultură ar fi relativ mai multe *mașini* etc.) ; nu acest fapt face ca valoarea produselor agricole să depășească *prețul mediu* (al lor propriu și prețul mediu al celorlalte mărfuri) ci faptul că aici raportul dintre capitalul variabil și cel constant este mai mare decât raportul existent

¹⁾ — excedent. — *Nota trad.*

nu în diferite sfere *ale producției* industriale, ci *în medie* în industrie. Această deosebire *generală* determină, prin mărimea ei, mărimea și existența rentei funciare pe terenul I — a rentei funciare absolute, nediferențiate, care de aceea este și *cea mai mică*. Prețul grâului pe terenul I' — teren nou luat în cultură, care nu dă rentă funciară — nu este determinat de *valoarea* propriului lui produs, ci de valoarea produsului obținut pe terenul I, prin urmare de *prețul de piață* mediu al grâului furnizat de categoriile I, II, III, IV.

Privilegiul produsului agriculturii (determinat de proprietatea funciară), constând în faptul că produsul nu se vinde la *prețul* mediu, ci la *valoarea* lui, atunci când această valoare *depășește* prețul mediu, nu se extinde nicidecum asupra produselor obținute pe diferite categorii de teren, asupra produselor, diferite ca valoare, obținute în cadrul *aceleiași sfere* de producție. Față de produsele industriale, pretenția lor se rezumă la a fi vândute la valorile lor. Față de celelalte produse din aceeași sferă, ele sînt determinate de prețul de piață și depinde de fertilitatea terenului I dacă valoarea, egală aici cu prețul de piață mediu, este destul de ridicată sau de scăzută, adică dacă această fertilitate a lui I este destul de ridicată sau de scăzută pentru ca I', când produsul său se vinde la *această* valoare, să aibă o parte infimă, o parte mare sau să nu aibă nici o parte în diferența generală dintre valoarea grâului și prețul său mediu. Dar d-l Rod[bertus], deoarece nu face în genere nici o distincție între valori și prețuri medii, deoarece consideră ca o lege generală pentru toate mărfurile, nu ca un privilegiu al produselor agricole faptul că ele se vînd la valorile *lor*, ajunge, firește, să creadă că și produsul de pe cel mai prost teren trebuie să se vîndă la valoarea *lui* individuală. În concurența cu produsele *de același fel*, el pierde însă acest privilegiu.

Se poate întîmpla însă ca prețul mediu al lui I' să depășească valoarea lui I, adică 6 șilingi și 8 pence per bushel. Într-adevăr, pentru ca terenul I' să fie luat în cultură, se poate admite (deși acest lucru nu este într-un totuși just) că cererea trebuie să crească. Așadar, prețul grâului de pe terenul I ar trebui să crească *peste valoarea* lui, să depășească 6 șilingi și 8 pence, și această creștere să fie stabilă. În acest caz este luat în cultură terenul I'. Dacă la prețul de 6 șilingi și 8 pence el poate să dea profit mediu — deși valoarea produsului lui *depășește* acest preț — și să satisfacă cererea, prețul grâului va fi redus la 6 șilingi și 8 pence, întrucît acum cererea corespunde din nou ofertei; în felul acesta, categoria I trebuie

să-și vîndă din nou produsul cu 6 șilingi și 8 pence, ca și categoriile II, III, IV și, prin urmare, și I'. Dimpotrivă, dacă *prețul mediu* al produsului categoriei I' ar fi de 7 șilingi și 8 pence, astfel încît numai la acest preț (care ar fi mult sub valoarea lui individuală) categoria de care vorbim ar da profitul obișnuit, atunci, dacă nu există alte posibilități de a satisface cererea, valoarea unui bushel s-ar stabili la nivelul de 7 șilingi și 8 pence, iar prețul — corespunzător cererii — al unui bushel de grîu în categoria I ar crește peste valoarea lui individuală. În categoriile II, III, IV, prețul unui bushel depășește deja valoarea lor individuală. El ar crește și mai mult. Dar dacă s-ar prevedea un import de cereale, care în nici un caz să nu îngăduie o asemenea fixare, atunci terenul de categoria I' ar putea fi luat totuși în cultură, dacă s-ar găsi mici farmers, care să se mulțumească cu un profit mai mic decît cel mediu. Acest lucru se întîmplă mereu în agricultură, ca și în industrie. Și în acest caz ca și în cazul cînd terenul I' dă profit mediu, s-ar putea plăti rentă funciară, dar aceasta ar fi pur și simplu un scăzămînt din profitul fermierului. Dacă nici acest lucru nu ar fi posibil, landlordul ar putea da în arendă acest pămînt unor cottiers¹⁾, care, ca și hand-loom-weaver²⁾ sînt preocupați în primul rînd să-și scoată salariul, plătiind landlordului, sub formă de rentă, surplusul, mare sau mic. Acest surplus poate fi chiar, ca și la hand-loom-weaver, un simplu scăzămînt — nu din produsul muncii, ci din *plata muncii*. În toate aceste cazuri s-ar putea plăti rentă funciară. Într-un caz, ea ar fi un scăzămînt din profitul capitalistului. În celălalt, landlordul și-ar apropria supramunca muncitorului pe care de obicei și-o apropiază capitalistul. În ultimul caz, landlordul ar trăi pe seama salariului muncitorului, cum fac adeseori și capitaliștii. Dar o *producție capitalistă* pe scară largă este posibilă numai acolo unde ultimul pămînt luat în cultură dă, cel puțin, profitul mediu, adică numai acolo unde valoarea produsului categoriei I asigură categoriei I' cel puțin prețul mediu.

Vedem aici cum deosebirea dintre *valoare* și *prețul mediu* rezolvă admirabil problema și arată că atît Ricardo cît și adversarii lui au dreptate²⁷.

[XI—490] Dacă I — terenul care dă rentă funciară absolută — ar fi unicul teren cultivat, el ar vinde bushelul de grîu la *valoarea* lui, adică la 6 șilingi și 8 pence, sau 6⁶/₉

1) — țărani săraci. — *Nota trad.*

2) — țesătorul manual. — *Nota trad.*

şilingi, şi nu şi-ar reduce preţul la preţul mediu, exprimat în $6\frac{1}{9}$ şilingi, sau în 6 şilingi şi $1\frac{1}{3}$ pence. Dacă cererea ar creşte, dacă întregul pământ al ţării ar fi de aceeaşi calitate şi dacă suprafaţa pământului cultivat ar creşte de zece ori, atunci, presupunînd că I dă o rentă de 10 l. st. la 100 l. st., renta ar creşte la 100 l. st., deşi ar exista o *singură calitate de pământ*. Dar din punctul de vedere al ratei sau al nivelului ei, renta nu ar creşte nici în raport cu *capitalul avansat*, nici în raport cu suprafaţa *pământului cultivat*. S-ar cultiva de zece ori mai mulţi acri şi s-ar avansa de zece ori mai mult capital. Am avea aici, prin urmare, o simplă sporire a *sumei totale a rentei*, a masei rentei, dar nu a nivelului ei. Rata profitului nu ar scădea, căci valoarea şi preţul produselor agricole ar rămîne aceleaşi. Un capital de zece ori mai mare poate da, fireşte, de zece ori mai multă rentă decît un capital de zece ori mai mic. Pe de altă parte, dacă pe aceeaşi suprafaţă de pământ s-ar folosi de zece ori mai mult capital, cu acelaşi rezultat, atunci rata rentei, în raport cu capitalul investit, ar rămîne *aceeaşi*; ea ar creşte în raport cu suprafaţa pământului cultivat, dar tot nu ar schimba cu nimic rata profitului.

Dar să presupunem acum că cultivarea lui I a devenit mai rentabilă nu pentru că s-a schimbat calitatea pământului, ci pentru că s-a cheltuit mai mult capital constant şi mai puţin capital variabil, mai mult capital pentru maşini, cai, îngrăşăminte minerale etc. şi mai puţin pentru salarii; atunci valoarea grîului s-ar apropia de preţul lui mediu şi de preţul mediu al produselor industriale, căci s-ar reduce partea de capital variabil în raport cu cel constant. În acest caz renta ar scădea, iar rata profitului ar rămîne neschimbată. Dacă în metoda de producţie s-ar produce aici o schimbare în sensul că raportul dintre capitalul variabil şi cel constant s-ar egaliza cu raportul mediu existent între ele în industrie, excedentul valorii grîului, peste preţul lui mediu ar dispărea şi, totodată, ar dispărea şi renta, profitul suplimentar. I n-ar mai plăti rentă, iar proprietatea funciară ar fi pur nominală (dacă schimbarea în metoda de producţie nu ar fi însoţită de încorporarea adiţională de capital în pământ, astfel încît la expirarea termenului arendării proprietarul ar primi dobîndă la un capital, pe care nu l-a avansat, ceea ce şi constituie unul dintre principalele mijloace de îmbogăţire a proprietarilor funciari şi cauza pentru care în Irlanda are loc disputa în jurul lui tenantry-right¹⁾). Dacă în afară de I ar exista şi II, III, IV,

¹⁾ — dreptului de arendare. — *Nota trad.*

asupra cărora s-ar extinde această nouă metodă de producție, ele ar da totuși rente funciare datorită mai marii lor fertilități naturale în comparație cu I și pe măsura acestei fertilități mai mari. În acest caz, I n-ar mai da rentă funciară, iar rentele din II, III și IV ar scădea în mod corespunzător, întrucât raportul general al productivității în agricultură s-ar egaliza cu cel din industrie. Renta din II, III, IV ar corespunde legii ric[ardiene]; ea ar fi pur și simplu egală și ar exista tot numai ca profit suplimentar al pământului mai fertil față de cel mai puțin fertil, așa cum profiturile suplimentare asemănătoare există și în industrie, numai că aici ele nu au baza naturală de fixare.

Legea ric[ardiană] ar acționa și în cazul când nu ar exista de loc proprietate funciară. O dată cu desființarea proprietății funciare și în condițiile menținerii producției capitaliste, acest profit suplimentar izvorât din diferența de fertilitate ar continua să existe. Dacă statul și-ar apropria proprietatea funciară, iar producția capitalistă ar continua să existe, renta terenurilor din categoriile II, III, IV s-ar plăti statului, dar renta ca atare s-ar menține. Dacă proprietatea funciară ar fi *proprietatea poporului*, ar înceta în general să existe baza producției capitaliste, bază care stă la originea autonomizării condițiilor de muncă față de muncitor.

O problemă care va trebui analizată mai târziu, legată de renta funciară : cum poate să crească renta funciară ca *valoare* și masă în condițiile unei culturi intensive, deși rata rentei funciare în raport cu capitalul avansat scade? Se pare că acest lucru este posibil numai datorită creșterii *masei capitalului avansat*. Dacă renta funciară reprezintă $\frac{1}{5}$ și devine $\frac{1}{10}$, atunci $20 \times \frac{1}{5} = 4$, iar $50 \times \frac{1}{10} = 5$. Acesta este singurul rezultat. Dar dacă, în condițiile unei culturi intensive, s-ar stabili în agricultură același raport de producție care există în medie în industrie — și nu numai o *apropiere* de acest raport — renta pentru terenul cel mai puțin fertil ar dispărea iar pentru pământul cel mai fertil ea s-ar reduce, la simpla diferență dintre terenuri. Renta *absolută* ar dispărea.

Să admitem acum că în urma sporirii cererii s-a trecut de la categoria I la categoria II. I plătește rentă absolută, II ar plăti o rentă diferențiată, dar *prețul grâului* (valoarea pentru I, valoarea suplimentară pentru II) ar rămâne același. De asemenea nu s-ar schimba nici rata profitului. Așa ar merge lucrurile pînă la IV. Prin urmare, dacă am aduna tot capitalul

investit în I, II, III, IV ar crește și *nivelul* rentei, rata ei. Dar rata medie a profitului în categoriile II, III, IV ar rămâne egală cu rata profitului din categoria I, care este egală cu rata profitului din industrie, cu rata generală a profitului. Așadar, în condițiile [491] trecerii la un pământ mai fertil, renta poate crește ca amount and rate¹⁾, cu toate că rata profitului și prețul grâului rămân neschimbate. Aici creșterea nivelului și masei rentei ar fi provocată de creșterea productivității capitalului în II, III, IV și nu de scăderea productivității lui în I. Dar, spre deosebire de ceea ce se întâmplă în mod necesar în industrie, productivitatea sporită nu ar provoca aici o creștere a profitului și o scădere a prețului mărfii și a salariului.

Dar dacă trecerea s-ar face în sens invers — de la IV la III, II și I — atunci prețul s-ar ridica la 6 șilingi și 8 pence, la care grâul de pe terenul I mai dă o rentă de 10 l. st. la 100 l. st. Și anume: renta de la grâul obținut pe IV este egală cu $177\frac{1}{2}$ l. st. la 100 l. st., din care însă $77\frac{1}{2}$ l. st. reprezintă excedentul prețului produsului lui peste valoarea produsului I. I ar da la 100 l. st. (renta fiind de 10 l. st., iar valoarea unui *bushel* — 6 șilingi și 8 pence) 360 de busheli de grâu. II — 432 busheli. III — $518\frac{2}{3}$ busheli și IV — $622\frac{2}{3}$ busheli. Dar prețul de 6 șilingi și 8 pence per bushel ar da lui IV $77\frac{1}{2}$ l. st. rentă suplimentară la 100 l. st. IV vinde 3 busheli cu 1 l. st. sau $622\frac{2}{3}$ busheli cu $207\frac{9}{25}$ l. st. Dar valoarea lui reprezintă numai 120 l. st., ca în I; ceea ce depășește reprezintă excedentul pretului lui peste valoarea lui²⁸. IV ar vinde *cuarterul* sau *rather*²⁾ bushelul la valoarea lui, dacă l-ar vinde cu 3 șilingi și $10^{\frac{8}{27}}$ pence, și la acest preț ar obține o rentă de 10 l. st. la 100 l. st. Dacă acum se trece de la IV la III, de la III la II și de la II la I, prețul unui bushel (și, împreună cu el, renta) crește, pînă cînd în cele din urmă ajunge la 6 șilingi și 8 pence în categoria I, unde acest preț dă acum o rentă funciară egală cu cea care se obținea înainte în IV. O dată cu creșterea prețului, rata profitului ar scădea, în parte pentru că ar crește valoarea mijloacelor de subzistență și a materiei prime. Trecerea de la IV la III s-ar putea face în modul următor. Ca urmare a cererii, prețul în categoria IV crește peste valoarea produsului ei și deci această categorie nu dă numai rentă, ci și rentă suplimentară. Ca urmare se trece la cultivarea lui III, care, la acest preț, nu trebuie să dea nici o rentă, în condițiile profitului mediu obișnuit. Dacă,

1) — masă și ca rată. — *Nota trad.*

2) — mai degrabă. — *Nota trad.*

datorită faptului că prețul produsului lui IV a crescut, nu scade rata profitului, ci salariul, III va da profitul mediu. Dar, ca urmare a ofertei lui III, salariul trebuie să se ridice din nou la nivelul normal; [atunci] scade rata profitului în III etc.

Prin urmare, în cazul acestei mișcări descendente, rata profitului scade, ținând seama de *presupunerile făcute*, și anume, că III nu poate da rentă la prețul lui IV și că III poate fi cultivat, dînd rata anterioară profitului, numai pentru că momentan salariul a scăzut sub nivelul lui.

În condițiile acestor presupuneri legea ric[ardiană] este din nou [posibilă]. Dar nu necesară; nici în concepția lui. Ea este doar *posibilă* în anumite condiții. În realitate însă mișcările se întretaie.

Cele spuse epuizează în fond teoria rentei.

La d-l Rod[bertus], dată fiind a sa „valoare a materialului“, renta funciară rezidă în natura eternă, cel puțin a producției capitaliste. La noi, într-o *diferență istorică* a părților componente organice ale capitalului, diferență care în parte poate fi egalizată și poate chiar să dispară complet o dată cu dezvoltarea agriculturii. Deosebirea care decurge numai din diferența de fertilitate naturală a solului rămîne firește chiar dacă ar dispărea renta *absolută*. Dar, chiar făcînd total abstracție de o posibilă egalizare a deosebirilor naturale, această *rentă diferențială* este legată de reglarea prețului de piață și deci va dispărea odată cu prețul și cu producția capitalistă. Ar rămîne numai faptul că *munca socială cultivă terenuri cu fertilitate diferită*, cu adăugarea că, în pofida deosebirii în ceea ce privește cantitatea de muncă folosită, această muncă poate să devină mai productivă pe toate terenurile. Dar faptul că produsul terenului mai prost costă o cantitate mai mare de muncă nu va genera nicidecum consecința care are loc în orînduirea burgheză, și anume că și produsul terenurilor mai bune trebuie plătit cu o cantitate mai mare de muncă. Dimpotrivă, munca economisită pe terenul IV ar fi folosită pentru ameliorarea terenului III, munca economisită pe terenul III — pentru ameliorarea terenului II, iar munca economisită pe terenul II — pentru ameliorarea terenului I; prin urmare întregul capital pe care acum îl înghit proprietarii funciari ar servi pentru egalizarea muncii pe diferite terenuri și pentru reducerea cantității totale de muncă care se cheltuiește în genere în agricultură.

[492] {Dacă A. Smith, așa cum am văzut mai sus ¹⁾, la început înțelege just valoarea și raportul dintre profit, salariu etc. ca părți componente ale valorii, apoi însă pornește pe o cale opusă și, presupunând ca date prețurile salariului, profitului și rentei funciare, vrea să le determine ca mărimi autonome și să constituie din ele *prețul mărfii*, această trecere înseamnă pur și simplu că mai întâi el examinează lucrurile în cadrul *legăturii* lor *interioare*, iar după aceea le examinează *în forma denaturată în care apar ele în cadrul concurenței*. Ambele concepții se împletesc la el într-un chip naiv, fără ca el să observe contradicția dintre ele. Ric[ardo], dimpotrivă, *face abstracție* în mod conștient de forma concurență, de apariția pe care o creează concurența, pentru a examina *legile ca atare*. Lui trebuie să i se reproșeze, pe de o parte, faptul că, făcând abstracție de concurență, nu merge totuși destul de departe, nu merge pînă la capăt, de pildă, atunci cînd examinează *valoarea* mărfii, el include din capul locului în determinarea ei tot felul de relații concrete; pe de altă parte însă, trebuie să i se reproșeze faptul că pentru el forma de manifestare reprezintă o confirmare sau o expresie *nemijlocită, directă*, a legilor generale; el nu cercetează cîtuși de puțin *dezvoltarea* acestei forme. În ceea ce privește primul dintre aceste momente, abstracția lui este foarte incompletă; în ce privește cel de-al doilea, ea este o abstracție formală, care în sine e falsă.}

[10. Rata rentei și rata profitului.

Raportul dintre productivitatea din agricultură și productivitatea din industrie pe diferite trepte ale dezvoltării istorice]

Să ne întoarcem acum pe scurt la ceea ce a mai rămas de examinat la Rod[bertus].

„*Sporirea* salariului, a cîștigului la capital și a rentei funciare, provenită dintr-o *sporire* a valorii produsului național, nu poate să *mărească* în cadrul națiunii nici salariul, nici cîștigul la capital, căci salariul mai mare se împarte acum între mai mulți muncitori, iar cîștigul sporit revine la un capital care a crescut în aceeași proporție, pe cînd renta funciară trebuie în orice caz să *crească*, căci ea revine întotdeauna la terenuri a căror *mărime rămîne neschimbată*. În felul acesta, *sporirea* considerabilă a *valorii pămîntului* — care nu este altceva decît renta funciară capitalizată la dobînda obișnuită, este suficient explicată fără a se recurge la neproductivitatea crescîndă a muncii agricole, care contrazice direct ideea că societatea umană este capabilă de perfecționare, după cum contrazice și toate faptele din domeniul agriculturii și al statisticii” (p. 160, 161).

¹⁾ Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 26, partea I, București, Editura politică, 1980, p. 40—56, 67—69. — *Nota red.*

D'abord ¹⁾, trebuie arătat că Ricardo nu încearcă *nicăieri* să explice „*sporirea considerabilă a valorii pământului*“. Pentru el aceasta nu este *deloc o problemă*. Mai departe, el spune, ceea ce Ricardo însuși a afirmat textual (vezi mai departe la Ricardo) — că, în condiții cînd valoarea cerealelor sau a produsului agricol rămîne neschimbată, iar rata rentei funciare este dată, renta poate să crească ²⁾. Dar nici această creștere nu reprezintă pentru Ricardo o problemă. Sporirea cuantumului rentei, atunci cînd rata rentei rămîne aceeași nu este o problemă pentru el. Pentru el problema este sporirea *ratei rentei*, adică a rentei raportate la agricultural capital ³⁾ avansat; de aceea pentru el problema nu este sporirea valorii *masei* produsului agricol, ci a valorii, de pildă a unui cuarter de grîu, a aceleiasi cantități de agricultural produce ⁴⁾ cu care crește excedentul valorii lui peste prețul lui mediu și deci excedentul rentei peste rata profitului. D-l Rod[bertus] trece aici peste problema pe care și-a pus-o Ric[ardo] (fără să mai vorbim despre concepția greșită a lui Rodbertus despre „valoarea materialului“).

Firește că și *rata rentei* poate să crească față de capitalul avansat, adică valoarea relativă a produsului agricol în comparație cu produsul industrial, cu toate că agricultura devine permanent tot *mai productivă*. Și acest fenomen poate avea loc din două motive :

În *primul rînd să luăm exemplul de mai sus*, unde se trece de la I la II, III, IV, adică la terenuri tot mai fertile (fără ca oferta acestora să fie suficientă pentru a se renunța la cultivarea lui I sau pentru a face ca diferența dintre valoare și prețul mediu să se reducă într-atît încît IV, III, II să dea rente proporțional mai mici, iar I să nu dea de loc rentă). Dacă I dă 10 l. st. rentă, II — 20 l. st., III — 30 l. st., IV — 40 l. st. și dacă în toate cele patru categorii s-au investit cîte 100 l. st., atunci la I renta va reprezenta $\frac{1}{10}$, sau 10⁰/₁₀₀ din capitalul avansat, la II — $\frac{2}{10}$, sau 20⁰/₁₀₀, la III — $\frac{3}{10}$, sau 30⁰/₁₀₀, și la IV — $\frac{4}{10}$ sau 40⁰/₁₀₀. În total, 100 l. st. la 400 l. st. capital avansat, ceea ce dă ca rată medie a rentei $\frac{100}{4}$, adică 25⁰/₁₀₀.

Dacă considerăm întregul capital investit în agricultură, renta reprezintă acum 25⁰/₁₀₀. Dacă în continuare ar fi cultivat numai

¹⁾ — În primul rînd. — *Nota trad.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 339—340 — *Nota red.*

³⁾ — capital agrar. — *Nota trad.*

⁴⁾ — produs agricol. — *Nota trad.*

terenul I (cel mai nefertil), renta ar reprezenta 40 l. st. la 400 l. st., adică 10⁰/₀, ca și mai înainte, și nu ar crește cu 15⁰/₀. Dar în primul caz (dacă la o investiție de 100 l. st. în I revin 330 de busheli) s-ar produce numai 1 320 de busheli la prețul de 6 șilingi și 8 pence per bushel, pe cînd în cazul al doilea se produc 1 518 busheli la același preț. În ambele cazuri a fost avansat același capital²⁹.

Aici însă creșterea *nivelului* rentei este doar aparentă³⁰. Într-adevăr, dacă calculăm investiția de capital în raport cu produsul, în I trebuie cheltuite 100 l. st. pentru a produce 330 de busheli și 400 l. st. pentru a produce 1 320 de busheli. Acum însă trebuie cheltuite numai 100 + 90 + 80 + 70, adică în total 340 l. st.³¹, pentru a produce 1 320 de busheli. 90 l. st. produc în II tot atît cît 100 l. st. în I; 80 în III — tot atît cît 90 în II; 70 în IV — tot atît cît 80 în III. În II, III și IV rata rentei funciare a crescut în comparație cu I.

Dacă considerăm societatea în ansamblu, vedem că pentru producerea *aceluiași* produs s-a investit un capital de 340 l. st. în loc de 400 l. st., adică numai 85⁰/₀ din capitalul [anterior].

[493] Cei 1 320 de busheli sînt doar altfel repartizați decît în primul caz. Fermierul trebuie să dea acum la 90 l. st. cît dădea înainte la 100 l. st., la 80 l. st. tot atîta cît dădea înainte la 90 l. st., și la 70 l. st. tot atîta cît dădea înainte la 80 l. st. Dar investițiile de capital de 90, 80, 70 l. st. îi dau acum exact atîta produs cît îi dădea înainte o investiție de capital de 100 l. st. El dă mai mult nu pentru că trebuie să investească un capital mai mare pentru a furniza același produs, ci pentru că investește mai puțin capital, nu pentru că capitalul său a devenit mai puțin productiv, ci pentru că acest capital a devenit mai productiv, dar el continuă să-și vîndă produsul la prețul produsului lui I, ca și cum pentru producerea aceleiași cantități de produs ar folosi același capital ca și înainte.

[*În al doilea rînd.*] În afară de această creștere a *ratei rentei* — creștere care coincide cu creșterea inegală a profitului suplimentar în unele ramuri ale industriei, deși în industrie această creștere nu se fixează — mai este posibil numai un al doilea caz, și anume cazul cînd *rata rentei* poate să crească, cu toate că valoarea produsului rămîne aceeași, așadar munca nu devine mai neproductivă. Acest caz are loc fie atunci cînd productivitatea în agricultură rămîne *aceeași* ca înainte, dar crește productivitatea în industrie, și această creștere se exprimă într-o scădere a ratei profitului; adică atunci cînd raportul dintre capitalul variabil și capitalul constant scade sau cînd productivitatea crește și în agricultură, dar nu în aceeași pro-

porție ca în industrie, ci într-una mai mică. Dacă în agricultură productivitatea crește în proporție de 1 : 2, iar în industrie în proporție de 1 : 4, acesta este *relativ* același lucru ca atunci când în agricultură productivitatea ar fi rămas aceeași, iar în industrie s-ar fi dublat. În acest caz, în industrie capitalul variabil ar scădea în raport cu capitalul constant de două ori mai rapid decât în agricultură.

În ambele cazuri rata profitului în industrie ar scădea, iar ca urmare a *scăderii* ei ar crește *rata* rentei funciare. În celelalte cazuri, rata profitului nu scade în mod absolut (mai curînd rămîne *constantă*), dar scade în raport cu renta funciară, nu pentru că scade ea *însăși*, ci pentru că crește renta funciară, rata rentei funciare în raport cu capitalul avansat.

Ricardo nu distinge aceste cazuri. Cu excepția acestor cazuri rata rentei funciare poate să crească (dacă, așadar, ca urmare a creșterii productivității în industrie, se schimbă raportul general dintre capitalul constant și capitalul variabil și *de aceea* crește excedentul valorii produsului agricol peste prețul lui mediu, sau dacă rata profitului, deși constantă, scade relativ din cauza rentelor diferențiale ale capitalului investit pe terenuri mai fertile) dacă rata profitului scade fără ca industria să fi devenit mai productivă. Or, acest lucru este posibil numai în cazul cînd crește salariul sau cînd, datorită neproductivității mari a agriculturii, crește valoarea materiei prime. În acest caz, scăderea ratei profitului și creșterea nivelului rentei funciare constituie rezultatul aceleiași cauze : a neproductivității agriculturii, a capitalului investit în agricultură. Aceasta este concepția lui Ric[ardo]. Dacă valoarea banilor *rămîne neschimbată*, acest lucru trebuie să se manifeste în creșterea *prețurilor* produselor brute. Dacă creșterea prețurilor este *relativă*, ca în cazul examinat mai sus, nici o schimbare a prețului banilor nu poate să sporească în mod absolut prețurile în bani ale produselor agricole față de produsele industriale. Dacă valoarea banilor scade cu 50%, un cuarter de grîu care valora 3 l. st. va valora 6 l. st., dar și un pîfund de fire care valora 1 șiling va valora 2 șilingi. De aici se vede că schimbarea valorii banilor nu poate explica niciodată creșterea *absolută* a prețurilor în bani ale produselor agricole în comparație cu produsele industriale.

În genere trebuie să admitem că în condițiile modului de producție anterior, precapitalist, agricultura este mai *productivă* decât industria, deoarece aici natura participă ca mașină și organism, în timp ce în industrie forțele naturii sînt înlocuite aproape exclusiv de forța omului (ca, de pildă, în pro-

ducția meșteșugărească etc.). În perioada de avânt a producției capitaliste productivitatea se dezvoltă în industrie mai rapid decât în agricultură, deși dezvoltarea industriei *presupune* că în agricultură *s-a și produs* o schimbare importantă în raportul dintre capitalul constant și capitalul variabil, respectiv că un număr mare de oameni au fost alungați din agricultură. Ulterior productivitatea crește în ambele, deși în ritm inegal. Dar, pe o anumită treaptă de dezvoltare a industriei, această disproporție trebuie să se atenueze, adică productivitatea agriculturii trebuie să crească relativ mai rapid decât productivitatea industriei. La aceasta contribuie : 1) Înlocuirea fermierului inactiv cu businessman ¹⁾, cu farming capitalist ²⁾, transformarea agricultorilor în adevărați muncitori salariați, agricultură pe scară mare, deci cu capitaluri concentrate ; 2) dar mai ales : baza științifică propriu-zisă a mării industrii, mecanica, care în secolul al XVIII-lea a atins într-o anumită măsură apogeul dezvoltării. Abia în secolul al XIX-lea, mai ales în ultimele decenii ³⁾, se dezvoltă științele care constituie *nemișlocit* pentru agricultură bazele ei specifice într-o măsură mai mare decât pentru industrie [494] : chimia, geologia și fiziologia.

Este absurd să se vorbească despre productivitatea mai mare sau mai mică a două ramuri de producție *diferite*, pornind de la simpla comparare a valorii mărfurilor lor. Dacă în 1800 un pfund de bumbac costa 2 șilingi și un pfund de fire 4 șilingi și dacă în 1830 valoarea lînii reprezenta 2 șilingi sau 18 pence iar valoarea firelor 3 șilingi sau 1 șiling și 8 pence, avem posibilitatea să comparăm raportul în care a crescut productivitatea în aceste două ramuri. Dar numai pentru că se ia ca punct de plecare prețul din 1800. Ar fi însă absurd ca din faptul că un pfund de bumbac costă 2 șilingi și un pfund de fire 3 șilingi, adică din faptul că munca producătoare de lînă este de două ori mai mare decât munca [nou adăugată] a filatorului, să se conchidă că un fel de muncă este de două ori mai productiv decât celălalt, după cum ar fi absurd să se afirme că, deoarece pînza este mai ieftină decât pictura pe pînză a artistului, munca acestuia din urmă este mai puțin productivă decât munca celui dintîi.

Aici sînt juste numai următoarele dacă în același timp se include sensul capitalist, al lui *productiv* — producător de plus-valoare, [și] totodată [se iau în considerație] masele relative ale produsului :

¹⁾ — omul de afaceri. — *Nota trad.*

²⁾ — fermierul capitalist. — *Nota trad.*

³⁾ adică în deceniile al 5-lea și al 6-lea. — *Nota red.*

Dacă, potrivit condițiilor de producție existente în industria bumbacului, pentru a da de lucru în această ramură la 100 de muncitori, care sînt plătiți cu 100 l. st., trebuie să se cheltuiască în medie 500 l. st. pentru materii prime, mașini etc. (valoarea acestora din urmă fiind dată) și dacă, pe de altă parte, pentru a da de lucru, în producția de grâu, la 100 de muncitori, care sînt plătiți tot cu 100 l. st., trebuie să se cheltuiască în medie 150 l. st. pentru materii prime și mașini, — atunci în I capitalul variabil ar reprezenta $\frac{1}{6}$ din capitalul total, de 600 l. st., și $\frac{1}{5}$ din capitalul constant; în II, capitalul variabil ar reprezenta $\frac{2}{5}$ din capitalul total, de 250 l. st., și $\frac{2}{3}$ din capitalul constant. În consecință, fiecare 100 l. st. investite în I pot conține numai $16\frac{2}{3}$ l. st. capital variabil și trebuie să conțină $83\frac{1}{3}$ l. st. capital constant în II, dimpotrivă, 40 l. st. capital variabil și 60 l. st. capital constant. În I, capitalul variabil reprezintă $\frac{1}{6}$ din capitalul total, adică $16\frac{2}{3}\%$, în II 40% . Se știe cît de jalnice sînt actualele istorii ale prețurilor. Ele nici nu pot să fie decît jalnice atîta timp cît teoria nu le va arăta ce anume trebuie să cerceteze. Dacă rata plusvalorii este dată, de pildă, = 20% , plusvaloarea ar reprezenta în I $3\frac{1}{3}$ l. st. (adică profitul ar fi egal cu $3\frac{1}{3}\%$). În II însă ar reprezenta 8 l. st. (adică profitul ar fi egal cu 8%). Munca în I nu ar fi atît de productivă ca în II, deoarece ar fi mai productivă (adică nu atît de productivă în ceea ce privește plusvaloarea, deoarece ar fi mai productivă în ceea ce privește produsul). Este limpede — remarcăm în treacăt — că, de pildă, în industria bumbacului raportul $1 : \frac{1}{6}$ este posibil numai în cazul cînd capitalul constant (aceasta depinde de mașini etc.) este cheltuit, să spunem, în proporție de 10 000 l. st. iar salariul în proporție de 2 000 l. st., așa încît capitalul total reprezintă 12 000. Dacă s-ar investi numai 6 000, din care salariul ar reprezenta 1 000, mașinile ar fi neproductive etc. Cu 100 l. st. nu s-ar putea face nimic. Pe de altă parte, s-ar putea ca la o investiție de 23 000 l. st. să se producă o sporire atît de mare a randamentului mașinilor, alte economii etc., încît cele $19\ 166\frac{2}{3}$ l. st. nu ar reveni în întregime capitalului constant, ci o cantitate mai mare de materie primă și aceeași masă de muncă ar avea nevoie de *mai puține* mașini etc. (ca valoare), la care s-ar face astfel o economie de 1 000 l. st. Atunci, prin urmare, ar crește din nou raportul dintre capitalul variabil și cel constant, dar numai pentru că a crescut capitalul absolut. Aceasta este un obstacol împotriva scăderii ratei profitului. Două capitaluri de cîte 12 000 l. st. vor produce aceeași cantitate de marfă ca un capital de 23 000 l. st.,

dar, în primul rînd, mărfurile ar fi mai scumpe, întrucît au costat o investiție mai mare cu 1 000 l. st. și, în al doilea rînd, rata profitului ar fi mai mică, întrucît în capitalul de 23 000 l. st. capitalul variabil $> \frac{1}{6}$ din capitalul total, și deci mai mare decît în suma a două capitaluri de cîte 12 000 l. st. [494].

[494] Atunci cînd, pe de o parte, odată cu progresul industriei, mașinile devin mai eficiente și mai ieftine, deci această parte a capitalului constant din agricultură scade, atunci cînd mașinile se folosesc aici doar în *aceeași cantitate* ca înainte, dar această cantitate crește mai rapid decît se ieftinesc mașinile, deoarece acest element este încă slab dezvoltat în agricultură, pe de altă parte, odată cu productivitatea mai mare a agriculturii scade prețul materiilor prime — vezi bumbacul —, așa încît materia primă ca parte componentă a procesului muncii nu crește în aceeași proporție în care crește ca parte componentă a procesului de valorificare³².

Chiar *Petty* ne spune că, pe vremea lui, landlorzii se temeau de îmbunătățiri în agricultură, deoarece ele duceau la scăderea prețurilor produselor agricole și a rentei funciare (nivelul ei), că din același motiv ei se temeau și de *sporirea suprafeței*, ca și de cultivarea unor pămînturi înainte nefolosite, ceea ce echivalează cu sporirea suprafeței de pămînt. (În Olanda, această sporire a suprafeței de pămînt trebuie înțeleasă într-un sens și mai direct.) El spune :

„Landlorzii sînt nemulțumiți de secarea mlaștinilor, de defrișarea pădurilor, de împrejmuirea pămînturilor obștii, de cultivarea sparcetei și a trifoiului, deoarece duc la scăderea prețurilor alimentelor“ (p. 230, „*Polit. Arithm.*“, Lond. 1699).

(„Renta care se plătește în întreaga Anglie, în Wales și în cîmpiile Scoției reprezintă aproximativ 9 000 000 l.st. pe an“) (l.c., p. 231). [494]

[494] *Petty* combate această părere, iar D'Avenant dezvoltă [495] ideea că *nivelul rentei* poate să scadă, dar masa rentei, sau suma totală a rentei, poate să crească. D'Avenant spune :

„Rentele pot să scadă în unele localități și în unele comitate și totuși întregul pămînt al națiunii“ (el are în vedere valoarea pămîntului) „[se poate] îmbunătăți mereu ; de pildă, dacă se defrișează parcuri și păduri, dacă se valorifică și se împrejmuiesc pămînturile obștii, dacă se seacă mlaștini și multe terenuri se ameliorează prin cultivare și îngrășare, aceasta trebuie să ducă, firește, la scăderea valorii acelor pămînturi care au fost pe deplin ameliorate mai înainte și nu mai sînt susceptibile de noi ameliorări ; în felul acesta renta persoanelor particulare scade, dar în

același timp, datorită acestor ameliorări, crește renta generală a regatului“ (p. 26—27). „În 1666—1688, rentele particulare au scăzut, dar creșterea sumei generale a rentei în regat a fost în această perioadă relativ mai mare decât în anii precedenți, deoarece ameliorările funciare au fost mai mari și au avut un caracter mai general decât oricând înainte“. (p. 28, D’Avenant, „Discourses on the Publick Revenues etc., Part. II, London 1698.)

Aici vedem și că, prin nivelul rentei, englezul înțelege întotdeauna raportul dintre rentă și capital, și nicidecum raportul dintre rentă și *întregul pământ* al regatului (sau în general [dintre rentă] și acru, ca d-l Rodbertus).

Capitolul nouă

Observații cu privire
la istoria descoperirii așa-numitei legi
ricardiene. [Observații suplimentare
cu privire la] Rodbertus (Digresiune)

[1. *Descoperirea rentei diferențiale de către Anderson.
Denaturarea concepțiilor lui Anderson în interesul
proprietarilor funciari de către Malthus, plagiatorul său*]

Anderson a fost un fermier practician. Prima lucrare în care el analizează în treacăt natura rentei a apărut în 1777³³, într-o vreme când, pentru o mare parte a publicului, sir James Steuart era încă un economist de prestigiu, dar, în același timp, atenția generală era îndreptată spre „*Wealth of Nations*“, care apăruse cu un an înainte³⁴. În comparație cu aceasta, lucrarea fermierului scoțian care, tratând o problemă litigioasă de ordin strict practic nu se ocupa ex professo¹⁾ de rentă, ci explica doar între altele natura ei, nu putea să atragă atenția. În această lucrare, Anderson analizează renta doar accidental, nu ex professo. Tot în treacăt vorbește el despre această teorie a sa într-o lucrare sau două din culegerea editată chiar de el, care a apărut în trei volume, sub titlul: „*Essays. Relating to Agriculture and rural Affairs*“, 3 vol., Edinburgh, 1775—1796. De asemenea în „*Recreations in Agriculture. Natural-History, Arts etc.*“, London, editată între 1799—1802 (A se vedea la British Museum³⁵), sînt cuprinse numai lucrări destinate direct fermierilor și agronomilor. Dacă Anderson și-ar fi dat seama de importanța descoperirii făcute și ar fi prezentat-o publicului într-o lucrare separată, ca „*Inquiry into the Nature of Rent*“²⁾, sau dacă măcar s-ar fi priceput, cît de cît, să-și exploateze propriile idei cu același talent cu care concetățeanul său MacCulloch a exploatat ideile altora, atunci situația ar fi fost alta. Reproduseri ale teoriei

---

1) — în mod special. — *Nota trad.*

2) — „Cercetări cu privire la natura rentei“. — *Nota trad.*

lui au apărut în 1815, și chiar de la început sub forma unor cercetări *teoretice* separate despre natura rentei, după cum arată și titlurile respectivelor lucrări ale lui West și Malthus :

Malthus : „*Inquiry into the Nature and Progress of Rent*“.
West : „*Essay on the Application of Capital to Land*“.

Malthus a folosit, apoi, teoria rentei a lui Anderson pentru a da pentru prima oară o fundamentare economică-politică și în același timp reală (naturală-istorică) legii populației formulate de el, căci ideea absurdă despre progresia aritmetică și progresia geometrică, pe care el o împrumutase de la autorii dinaintea lui, era o ipoteză pur himerică. Mr. Malthus at once „improved“ the occasion ¹⁾. *Ric[ardo]*, însă a făcut din această teorie a rentei așa cum spune el însuși în prefață ³⁶, una dintre principalele verigi în sistemul general al economiei politice, dându-i astfel, fără să mai vorbim de aspectul practic al problemei, o importanță teoretică cu totul nouă.

Este incontestabil că Ricardo nu-l cunoștea pe Anderson, deoarece în prefața la a sa economie politică el îi consideră descoperitori pe West și Malthus. Judecînd după maniera originală în care expune legea, se pare că nici West nu-l cunoștea pe Anderson, la fel cum Tooke nu-l cunoștea pe Steuart. Altfel stau lucrurile cu d-l Malthus. O analiză amănunțită a lucrării lui arată că Malthus îl cunoaște pe Anderson și îl folosește. În general Malthus a fost un *plagiator de profesie*. [496] Este suficient să comparăm *prima ediție* a lucrării lui despre populație ³⁷ cu lucrarea reverendului Townsend ³⁸, citată de mine mai înainte, pentru a ne convinge că Malthus nu prelucrează ideile lui Townsend ca un producător independent, ci le copiază și le parafrazează ca un plagiator servil, deși *nu-l numește nicăieri, tăinuindu-i existența*.

Caracteristic este modul în care Malthus l-a folosit pe Anderson. Anderson susținuse primele de export la exportul de cereale, și taxele vamale de import, împotriva importului de cereale, nu din interes pentru landlorzi, ci fiindcă era convins că asemenea legislație „*ar reduce prețul mediu al cerealelor*“ și ar asigura o dezvoltare egală a forțelor productive ale agriculturii. Malthus a preluat de la Anderson această utilitate practică deoarece el — un adevărat member of Established Church of England ²⁾ — era un sicofant de profesie al aristocrației funciare, ale cărei rente, sinecure, risipă, rapacitate etc. s-a străduit să le justifice *din punct de vedere economic*.

¹⁾ — Dl. Malthus „a profitat“ imediat de ocazie. — *Nota trad.*

²⁾ — membru al bisericii de stat din Anglia. — *Nota trad.*

Malthus apără interesele burgheziei industriale numai în măsura în care ele coincid cu interesele proprietății funciare, ale aristocrației, adică le apără *împotriva* maselor poporului, proletariatul; acolo însă unde interesele aristocrației funciare și ale burgheziei industriale se despart și intră în conflict unele cu altele, Malthus se situează de partea aristocrației împotriva burgheziei. De aici pledoaria lui pentru „lucrătorii *neproductivi*“, pentru supraconsum etc.

Anderson, dimpotrivă, a încercat să explice deosebirea dintre pământul care plătește rentă și pământul care nu plătește rentă, sau dintre pământuri care plătesc rente inegale, prin nefertilitatea *relativă* a pământului care *nu* aduce rentă sau aduce o rentă *mai mică*, în comparație cu pământul care aduce rentă sau care aduce o rentă mai mare. Dar el a spus clar și răspicat că acest grad de fertilitate relativă a *diferitelor* categorii de pământ, deci și nefertilitatea relativă a categoriilor mai proaste de pământ, în comparație cu cele mai bune, nu are nimic comun cu fertilitatea *absolută* a agriculturii. *Dimpotrivă*, el nu a subliniat numai că fertilitatea absolută a *tuturor* categoriilor de pământ poate să crească neconținut și trebuie să crească odată cu creșterea populației, dar a mers mai departe și a afirmat că *inegalitatea* în ceea ce privește *fertilitatea* diferitelor categorii de pământ poate să se *egalizeze* tot mai mult. El a spus că actuala treaptă de dezvoltare a agriculturii în Anglia nu dă nici cea mai vagă idee despre *posibila* ei dezvoltare. În legătură cu aceasta, el spunea că într-o țară prețul cerealelor poate fi ridicat, iar renta scăzută, pe când în altă țară prețul cerealelor poate fi scăzut, iar renta ridicată; aceasta decurgea din principiul său, căci în ambele țări nivelul rentelor și existența rentelor sînt determinate de *diferența* dintre pământul fertil și pământul nefertil, dar în nici una din aceste țări, de fertilitatea absolută; în fiecare din aceste țări ele sînt determinate numai de deosebirea în ceea ce privește gradul de fertilitate a categoriilor de pământ existente, dar în nici una de fertilitatea medie a acestor categorii de pământ. De aici el a tras concluzia că fertilitatea absolută a agriculturii nu are absolut nimic comun cu renta. De aceea, așa cum vom vedea mai jos ¹⁾, el s-a declarat ulterior adversar hotărît al teoriei malthusiene a populației, fără ca măcar să bănuiască că propria sa teorie a rentei trebuia să servească ca fundamentare a acestei născociri monstruoase. Anderson explica creșterea prețurilor la cereale în Anglia în perioada

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 149. — *Nota red.*

1750—1801, în comparație cu perioada 1700—1750, nu prin luarea în cultură a unor categorii de pământ tot mai puțin fertile, ci prin influența exercitată de legislație asupra agriculturii în cursul acestor două perioade.

Ce face însă Malthus ?

În locul himerei sale (tot un plagiat) cu privire la progresia geometrică și progresia aritmetică, pe care a păstrat-o ca „frază de efect“, el a folosit teoria lui Anderson pentru confirmarea teoriei sale asupra populației. Malthus a păstrat utilitatea practică a teoriei lui Anderson, în măsura în care ea corespundea intereselor landlorzilor, ceea ce dovedește îndeajuns că el înțelegea tot atât de puțin ca Anderson legătura dintre această teorie și sistemul economiei burgheze ; el a îndreptat această teorie împotriva proletariatului, fără a intra în examinarea contraargumentelor autorului ei. Progresul teoretic și practic, care trebuia făcut pornindu-se de la această teorie — teoretic pentru determinarea *valorii* mărfii etc. și pentru cercetarea naturii proprietății funciare, practic împotriva necesității proprietății private asupra pământului *pe baza producției burgheze* și, mai concret, împotriva tuturor măsurilor de stat ca de pildă, *cornlaws*¹⁾, care stimulau creșterea acestei proprietăți funciare — a fost lăsat de el în seama lui Ricardo. Singura utilitate practică, la care a ajuns Malthus, a fost o pledoarie pentru taxele vamale protecționiste cerute de landlorzi în 1815, un serviciu de sicofant făcut aristocrației și o nouă *justificare* a mizeriei producătorilor avuției, o nouă apologie a exploataților muncii. Din acest punct de vedere — un serviciu de sicofant făcut capitaliștilor industriali.

Specifică pentru Malthus este *profunda josnicie* a caracterului, josnicie pe care nu și-o poate permite decât un popă, [497] care vede în mizeria oamenilor pedeapsa pentru păcatul original și nu se poate lipsi în genere de „pămînteasca vale a plîngerii“, dar care totodată, ținînd seama de veniturile bisericesti pe care le încasează și folosind dogma predestinării, găsește extrem de avantajos „să indulcească“ claselor dominante șederea în această vale a plîngerii. „Josnicia“ acestui caracter se manifestă și pe plan științific. În *primul rînd*, în *plagiatul* nerușinat, practicat ca meserie. În *al doilea rînd*, în concluzia *plină de precauție* și nu *lipsită de precauție* pe care o trage din premisele științifice.

¹⁾ — legile cerealelor. — *Nota trad.*

[2. Dezvoltarea forțelor productive
ca principiu fundamental al lui Ricardo în aprecierea
fenomenelor economice. Apologia făcută de Malthus
celor mai reacționare elemente ale claselor dominante.
Infirmarea efectivă de către Darwin a teoriei populației
a lui Malthus]

Ricardo consideră că modul de producție capitalist este cel mai avantajos pentru producție în general, cel mai avantajos pentru crearea de avuție, și, pentru epoca sa, are dreptate. El vrea *producție pentru producție* și are dreptate. A obiecta la aceasta, cum făceau adversarii sentimentali ai lui Ricardo, că producția ca atare nu este totuși un scop în sine, înseamnă a uita că producția pentru producție nu este altceva decât dezvoltarea forțelor productive omenești, adică *dezvoltarea bogăției naturii umane ca scop în sine*. Dacă am opune acestui scop binele indivizilor, cum făcea Sismondi, ar însemna să afirmăm că dezvoltarea speciei trebuie ținută în loc pentru a se asigura binele indivizilor că deci nu s-ar putea duce, să zicem, nici un război, în care în orice caz ar pieri un număr de indivizi. (Sismondi are dreptate numai în măsura în care se ridică împotriva economiștilor care *estompează*, care neagă această opoziție). Că această dezvoltare a capacităților speciei *om*, deși are loc inițial pe seama majorității indivizilor umani și a unor întregi clase umane, distruge în cele din urmă acest antagonism și coincide cu dezvoltarea individului, că cea mai înaltă dezvoltare a individualității este plătită cu un proces istoric, în care indivizii sînt sacrificați, acest lucru nu va fi înțeles, fără a mai vorbi de sterilitatea unor asemenea raționamente înălțătoare, căci avantajele speciei în lumea oamenilor, ca și în cea a animalelor și plantelor, își croiesc drum întotdeauna pe seama avantajelor indivizilor, deoarece aceste avantaje ale speciei coincid cu *avantajele indivizilor*, ceea ce constituie tocmai forța acestor privilegiați.

Brutalitatea lui Ricardo nu a fost așadar numai *onestă din punct de vedere științific*, ci și *necesară din punct de vedere științific* pentru poziția lui. De aceea însă îi este și cu totul indiferent dacă dezvoltarea forțelor productive dă o lovitură de moarte proprietății funciare sau muncitorilor. Ricardo salută și deprecierea de către acest progres a capitalului burgheziei industriale. Ce importanță are dacă dezvoltarea forței productive a muncii depreciază la jumătate capitalul fix existent, spune Ricardo. Productivitatea muncii omenești s-a

dublat. Aici avem deci *probitate științifică*. Și dacă în ansamblu concepția lui Ricardo corespunde intereselor *burgheziei industriale*, aceasta se întâmplă numai *pentru că, și în măsura în care* interesele ei coincid cu interesele producției sau cu interesele dezvoltării productive a muncii omenești. Acolo unde burghezia se opune acestei dezvoltări, Ricardo o tratează tot atât de brutal cum tratează și în alte cazuri proletariatul și aristocrația.

Dar *Malthus!* Ce *misérable*⁴⁾ scoate din premisele date științific (și de fiecare dată *furate* de el) numai concluzii „*plăcute*“ (utile) aristocrației împotriva burgheziei și ambelor *împotriva* proletariatului. De aceea el nu vrea *producție pentru producție*, ci numai producție în măsura în care ea sprijină sau întărește *ceea ce există* și este în avantajul claselor dominante.

Chiar prima sa lucrare³⁹, unul dintre cele mai elocvente exemple de succes al plagiatului pe seama lucrărilor originale, urmărea scopul *practic* de a demonstra „din punct de vedere economic“, în interesul guvernului *existent* în Anglia și al *aristocrației funciare*, caracterul utopic al tendințelor de perfectibilitate ale revoluției franceze și *ale partizanilor ei din Anglia*. Într-un cuvânt, aceasta a fost un panegiric la adresa orînduirii existente *împotriva* dezvoltării istorice; ea a fost în plus o justificare a războiului împotriva Franței revoluționare.

Lucrările sale din 1815 cu privire la taxele vamale protecționiste și la renta funciară⁴⁰ erau în parte menite să confirme apologia anterioară a mizeriei producătorilor, dar în primul rînd urmăreau să apere reacționara proprietate funciară împotriva capitalului „*luminat*“, „*liberal*“ și „*progresist*“, și mai ales să justifice *pasul înapoi* al legislației engleze care se proiecta pe atunci în interesul aristocrației, împotriva burgheziei industriale⁴¹. În sfîrșit, [498] ale sale „*principles of political economy*“, îndreptate *împotriva* lui Ricardo, urmăreau în fond să reducă cerințele absolute ale „*capitalului industrial*“ și ale legilor sub acțiunea cărora se dezvoltă productivitatea lui, la „*limitele convenabile*“ și „*de dorit*“ din punctul de vedere al intereselor de atunci ale aristocrației funciare și ale „*Established Church*“ (căreia îi aparținea Malthus), ale pensionarilor guvernului și ale consumatorilor de impozite. Dar pe un om care se străduiește să *adapteze* știința la un punct de vedere luat nu din sfera propriu-zisă a științei (oricît de eronată ar putea fi ea), ci *din afară*, la un punct de vedere

4) — Acest miserabil. — *Nota trad.*

dictat de interese străine științei, exterioare ei, pe un asemenea om eu îl numesc „josnic“.

Din partea lui Ricardo nu este nimic josnic dacă îi pune pe proletari pe același plan cu mașinile, cu vitele de muncă sau cu marfa, deoarece (din punctul lui de vedere) „producția“ este favorizată de faptul că ei sînt doar mașini sau vite de muncă, sau deoarece în producția burgheză ei sînt realmente doar mărfuri. Acesta este stoic, obiectiv, științific. În măsura în care poate fi filantrop fără a *păcătui* față de știința sa, Ric[ardo] este întotdeauna filantrop, cum a și fost în *practică*.

Popa Malthus însă îi reduce pe muncitori, de dragul producției, la situația de vite de muncă, îi condamnă chiar la moarte prin inaniție și la celibat. Cînd aceleași cerințe ale producției reduc landlordului „renta“, cînd ele amenință „zečiuiala“ bisericii de stat sau interesele „consumatorilor de impozite“, sau cînd o parte a burgheziei industriale, și anume partea ale cărei interese frînează progresul, este sacrificată acelei părți a burgheziei care reprezintă progresul producției, pe scurt cînd vreun interes al aristocrației este opus intereselor burgheziei, sau cînd vreun interes al păturilor conservatoare și stagnante ale burgheziei este opus intereselor burgheziei progresiste, în toate aceste cazuri „popa“ Malthus nu sacrifică producției interesul particular, ci se străduiește din răspuțeri să sacrifice cerințele producției intereselor particulare ale claselor dominante sau ale unor grupuri de clasă existente. În acest scop el își falsifică concluziile științifice. În aceasta constă josnicia lui în ceea ce privește știința, păcatul lui față de știință, fără să mai vorbim de plagiatul său nerușinat, din care și-a făcut o meserie. Concluziile științifice ale lui Malthus „menajează“ interesele claselor dominante în general și pe cele ale elementelor reacționare ale acestor clase în special; adică el falsifică știința pentru a servi aceste interese. Dimpotrivă, cînd este vorba de clasele asuprite, concluziile lui sînt brutale. El nu numai că e brutal, dar își afișează brutalitatea, se fălește în mod cinic cu ea și, în măsura în care concluziile sale sînt îndreptate împotriva celor oropsiți, el le duce la extrem, depășind chiar măsura care, din punctul lui de vedere, ar mai putea fi cît de cît justificată din punct de vedere științific*.

---

* [499] Ricardo de pildă (vezi mai sus), atunci cînd teoria lui îl duce la concluzia că creșterea salariului peste minimul lui nu sporește valoarea mărfurilor, spune acest lucru fără înconjur. Malthus vrea să mențină un nivel scăzut al salariului, pentru ca burghezul să profite. [499].

Ura clasei muncitoare din Anglia față de Malthus, — „*mountebank-parson*“¹⁾ cum îl numește *grosolan* Cobbett (Cobbett este, într-adevăr, unul dintre cei mai mari scriitori politici ai Angliei acestui secol, dar el nu avea studiile unui profesor universitar din Leipzig⁴² și era dușmanul declarat al „*learned languages*“²⁾, este deci pe deplin justificată ; printr-un instinct sigur, poporul a simțit că nu avea de-a face cu un *homme de science*³⁾ ci cu un avocat venal, cu un sicofant nerușinat aflat în solda claselor dominante.

Autorul unei idei poate exagera ideea respectivă onest ; dar un plagiator care o exagerează face întotdeauna „o afacere“ din această exagerare.

Lucrarea lui Malthus „*On Population*“, prima ediție, nu conține nici un cuvânt științific, *nou* ; această lucrare nu este decât o agasantă predică capucină, o versiune à la Abraham a Santa Clara⁴³ a considerațiilor lui Townsend, Steuart, Wallace, Herbert etc. Și întrucît ea vrea realmente să se impună numai prin forma *populară*, ura *poporului* împotriva ei este pe deplin îndreptățită.

Singurul merit al lui Malthus, în comparație cu jalnicii profesori de armonie ai economiei burgheze, constă tocmai în faptul că a pus în evidență lipsa de armonie, pe care *în nici un caz nu a descoperit-o el*, dar pe care în orice caz, cu cinismul popii mulțumit de sine, o fixează, o dichisește și o face cunoscută.

[499] În introducerea la cartea sa „*On the Origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life*“, London, 1860, (5th thousand), *Charles Darwin* spune :

„În capitolul următor vom studia *lupta pentru existență* ce se dă între toate ființele organice din lume, luptă care e cauzată în mod inevitabil de marea proporție geometrică a înmulțirii acestora. Aceasta e doctrina lui *Malthus*, aplicată întregului regn animal și vegetal“. [Versiunea românească, p. 46].

În excelența sa lucrare, *Darwin* nu a observat că, descoperind progresia „geometrică“ în regnul animal și vegetal, el a *răsturnat* teoria lui Malthus. Teoria lui Malthus se bazează tocmai pe faptul că el a opus progresia geometrică a omului lansată de Wallace himericei progresii „*aritmetice*“ a plan-

1) — popă șarlatan. — *Nota trad.*

2) — „limbajului erudit“. — *Nota trad.*

3) — om de știință. — *Nota trad.*

telor și animalelor. În cartea lui Darwin, de pildă acolo unde se vorbește despre dispariția speciilor, găsim și o infirmare istorică-naturală amănunțită (fără să mai vorbim despre ideea fundamentală a lui Darwin) a istoriei lui Malthus. În măsura în care teoria lui Malthus se bazează pe teoria rentei a lui Anderson, ea a fost infirmată *chiar de Anderson*⁴⁴ [499].

[3. *Denaturarea de către Roscher a istoriei concepțiilor asupra rentei funciare. Exemple de obiectivitate științifică la Ricardo. Renta în producția agrară și în producția industrială. Dubla acțiune a concurenței*]

[499] Prima lucrare în care Anderson expune în treacăt teoria rentei era o lucrare polemică *practică* consacrată protecționismului și nu rentei. Ea a apărut în 1777 și chiar titlul : „*An Enquiry into the Nature of the Corn Laws, with a view to the new Corn-Bill proposed for Scotland*“, *Edinburgh, 1777*“ arată că ea urmărea în primul rînd un scop practic și, în al doilea rînd, că se referea direct la un act legislativ, în care interesele industriașilor erau diametral opuse intereselor landlorzilor.

Legea din 1773 (în Anglia ; în legătură cu aceasta vezi catalogul lui *MacCulloch*⁴⁵) urma (se pare) să fie introdusă în Scoția în 1777 (de văzut la Museum).

„Legea din 1773“ — spune Anderson — „a fost determinată de intenția *fățiș mărturisită* de a reduce pentru industriașii noștri prețul cerealelor, pentru ca prin încurajarea importului poporul nostru să fixeze un preț mai mic“. (p. 50 „*A calm Investigation of the circumstances that have led to the present scarcity of grain in Britain*“, *London, 1810.*)

Lucrarea lui Anderson a fost, așadar, o lucrare polemică în apărarea intereselor agricultorilor (inclusiv ale landlorzilor) (protecționism), împotriva intereselor industriașilor. El a publicat-o declarînd „*avowedly*“⁴⁾ că este o lucrare de poziție. Teoria rentei este atinsă aici numai în treacăt și chiar în lucrările lui de mai târziu, care se referă mereu, într-o măsură mai mare sau mai mică, *la lupta de interese*, despre care am vorbit, ea este din nou amintită o dată sau de două ori, doar în treacăt, fără a avea nicăieri pretenția de a prezenta vreun interes științific sau de a fi un obiect *de-sine-stătător* al

4) — deschis. — *Nota trad.*

expunerii. De aici ne putem da seama în ce măsură este justă următoarea observație a lui *Wilhelm Tucidide Roscher*⁴⁶, care, după cit se vede, nu cunoaște lucrările lui Anderson :

Este de mirare că o teorie, care în 1777 a rămas *aproape* neobservată, a început deodată, în 1815 și în anii următori, să fie cu mult interes apărută de unii și combătută de alții, căci această teorie privea antagonismul dintre monied și landed interest¹⁾, care între timp se accentuase“ (p. 297—298 „*Die Grundlagen der Nationalökonomie*“, 3. Auflage, 1858).

În această frază, cite cuvinte atâtea denaturări. În primul rînd, formulîndu-și concepția, Anderson nu i-a dat forma unei „teorii“ cum au făcut West, Malthus și Ricardo. În al doilea rînd, această teorie nu a rămas „aproape“ neobservată, ci „complet“ neobservată. În al treilea rînd, ea a fost enunțată în treacăt pentru prima oară într-o lucrare, în care era vorba în special, de opoziția de interese dintre manufacturers și landlords, opoziție care în 1777 se accentuase, „se referea“ numai la această luptă practică de interese, dar „nu se referea“ de loc la teoria generală [500] a economiei politice. În al patrulea rînd, în 1815 această teorie era propovăduită de unul dintre cei care o reproduceau, de Malthus, tot în interesul apărării legilor cerealelor, așa cum făcuse Anderson. Una și aceeași teorie a fost folosită de autorul ei și [de] Malthus pentru apărarea proprietății funciare, iar de David Ricardo împotriva proprietății funciare. S-ar putea spune deci, cel mult, că unii dintre adepții ei apărau interesele proprietății funciare iar alții luptau împotriva acestor interese, dar nu s-ar putea spune că în 1815 luptau împotriva acestei teorii apărătorii proprietății funciare (căci Malthus a apărut această teorie pînă la Ricardo), sau că această teorie a fost apărută de adversarii proprietății funciare (David Ricardo nu a trebuit „să apere“ această teorie împotriva lui Malthus, deoarece el însuși vedea în Malthus pe unul dintre autorii ei și un precursor al său ; el a trebuit „să combată“ numai concluziile practice pe care Malthus le-a tras din această teorie). În al cincilea rînd, opoziția dintre „monied“ and „landed interest“, la care „se referă“ Wilhelm Tucidide Roscher, n-a avut pînă acum absolut nici o legătură nici cu teoria rentei a lui Anderson, nici cu reproducerea, apărarea și combaterea ei. Din cartea lui John Stuart Mill (p. 109—110 „*Essays on some unsettled questions of Political Economy*“, London, 1844), Wilhelm Tucidide ar fi putut

¹⁾ — interesul capitalului bănesc și cel al proprietății funciare. — Nota trad.

să aștepte că prin monied classe¹⁾ englezul înțelege 1) creditorii, 2) acești creditorii sînt oameni care trăiesc în general din dobînzii sau sînt *creditori de profesie*, ca bancherii, agenții de schimb etc. După cum observă același Mill, toți acești oameni, ca „monied class“, se opun sau cel puțin se deosebesc de *producing class*²⁾ (prin care Mill înțelege pe „capitaliștii industriali“ besides the workingmen³⁾). Așadar, Wilhelm Tucidide ar fi trebuit să vadă că interesele „clasei producătoare“, adică ale industriașilor, ale capitaliștilor industriali, și cele ale clasei capitaliștilor posesori de bani sînt două lucruri cu totul diferite și că aceste clase sînt clase diferite. Wilhelm Tucidide ar fi trebuit să vadă, de asemenea, că lupta dintre capitaliștii industriali și landlorzi nu a fost, așadar, de loc o luptă între „monied interest“ și „landed interest“. Dacă Wilhelm Tucidide ar fi cunoscut istoria legilor cerealelor din 1815 și lupta care s-a dat în jurul lor, el ar fi știut, chiar și numai din lucrările lui Cobbett, că borough-mongers⁴⁾ (landed interest) și loan-mongers⁵⁾ (monied interest) au luptat împreună împotriva industrial interest. Dar Cobbett este „grobian“. În sfîrșit, din istoria perioadei 1815—1847, Wilhelm Tucidide ar fi trebuit să știe că, în lupta care s-a dat în jurul legilor cerealelor, monied interest, în cea mai mare parte, și în parte chiar commercial interest (de pildă la Liverpool) s-au *aliat* cu landed interest împotriva manufacturing interest [500].

[502] (Pe d-l Roscher ar fi putut să-l mire cel mai mult faptul că *aceeași* „teorie“ a fost folosită în 1777 pentru „landed interest“, iar în 1815 *împotriva* lor și abia *atunci* a atras atenția⁴⁷⁾.) [502].

[500] Dacă aș dori să relev la fel de amănunțit toate cazurile de grosolană denaturare a istoriei pe care le întîlnim în însemnările literar-istorice ale lui Wilhelm Tucidide, ar trebui să scriu o lucrare tot atît de voluminoasă ca ale sale „Grundlagen“, și o asemenea lucrare într-adevăr „not worth the paper it was written upon“⁶⁾. Ce urmări dăunătoare poate avea, la rîndul ei, ignoranța erudită a unui Wilhelm Tucidide pentru cercetătorii din alte domenii ale științei se vede din exemplul d-lui A. Bastian, care, în lucrarea sa „*Der Mensch in der*

¹⁾ — clasa capitalistilor posesori de bani. — *Nota trad.*

²⁾ — clasa producătoare. — *Nota trad.*

³⁾ — cu excepția muncitorilor. — *Nota trad.*

⁴⁾ — persoane care cumpără și vind voturile unui district electoral. — *Nota trad.*

⁵⁾ — persoane care dau bani cu împrumut. — *Nota trad.*

⁶⁾ — nu ar valora cît hîrtia pe care ar fi scrisă. — *Nota trad.*

Geschichte“, 1860, vol. I, p. 347, Notă, citează sus-arătatul fragment din Wilhelm Tucidide pentru a ilustra o teză „psihologică“. Despre Bastian, de altfel, nu se poate spune : „materiam superabat opus“ ¹⁾. Mai curînd „opus“ nu face față propriului său material brut. În afară de aceasta, datorită puținelor științe pe care le „cunosc“, am constatat că d-l *Bastian*, care cunoaște „toate“ științele, se bizuie foarte des pe somități à la Wilhelm Tucidide, ceea ce este în genere inevitabil pentru „un savant universal“.

[501] Sper că nu mi se va reproșa că sînt „neîndurător“ cu Wilhelm Tucidide. Cît de „neîndurător“ este cu știința acest bucher ! Despre „absența totală a adevărului“ în lucrările lui, eu pot vorbi, în orice caz, cu același drept cu care el se încumetă să vorbească pe un ton condescendent despre „semi-adevărurile“ lui Ricardo ⁴⁸. În plus, Wilhelm Tucidide este departe de a fi „onest“ în indicarea bibliografiei subiectului respectiv. Cine nu este „respectable“ nu există pentru el nici din punct de vedere istoric ; de pildă, Rodbertus nu există pentru [el ca] teoretician al rentei funciare, fiindcă este „comunist“. În afară de aceasta, Wilhelm Tucidide nu este corect nici față de „respectable writers“ ²⁾. De pildă, pentru MacCulloch, Bailey există și este chiar considerat ca un om care a făcut epocă. Pentru Wilhelm Tucidide, el nu există. Pentru a dezvolta și a populariza în Germania economia politică ca *știință* [502], oameni ca Rod[bertus] ar trebui să fondeze o revistă deschisă tuturor cercetătorilor (dar nu pedanților, bucherilor și vulgarizatorilor) și care să aibă ca principal scop demascarea ignoranței erudiților, atît în domeniul științei propriu-zise cît și în domeniul istoriei ei [502].

[501] Anderson a fost departe de a cerceta raportul dintre a sa teorie a rentei și sistemul economiei politice, și acest lucru nu trebuie să ne mire cu atît mai mult cu cît prima sa carte a apărut la un an după „Wealth of Nations“ a lui A. Smith, adică într-un moment cînd, în genere, „sistemul economiei politice“ era abia în curs de formare, căci nici sistemul lui Steuart nu apăruse decît cu cîțiva ani înainte. Dar, în limitele subiectului special tratat de Anderson, materialul de care dispunea el era fără doar și poate mai amplu decît cel de care dispunea Ricardo. Așa cum în teoria banilor, care reproducea teoria lui Hume, Ricardo a avut în față în

¹⁾ — „meșteșugul întrece materialul“ (Ovidiu, „*Metamorfoze*“, II, 5. — *Nota trad.*

²⁾ — „scriitorii respectabili“. — *Nota trad.*

special evenimentele din perioada 1797—1809, așa și în teoria rentei, care reproducea teoria lui Anderson, el a avut în față numai fenomenele economice legate de creșterea prețurilor la cereale în 1800—1815.

Pentru caracterizarea lui Ricardo este semnificativă următoarea afirmație a sa :

„Aș regreta foarte mult dacă *considerente legate de foloasele vreunei clase* ar duce la frinarea creșterii avuției și populației țării“ (p. 49, Ricardo „*An Essay on the Influence of a low Price of Corn on the Profits of Stock etc.*“ London, 1815 2nd ed.). [Versiunea românească : David Ricardo, Opere alese, vol. II, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 153].

Dacă import of corn ¹⁾ este liber „*land is abandoned*“ ²⁾ (l. c., p. 46). Așadar, proprietatea funciară este sacrificată în interesul dezvoltării producției.

Dar tot în condițiile importului liber de cereale :

„Nu se poate contesta că o anumită cantitate de capital s-ar pierde. Dar ce reprezintă posedarea unui capital sau păstrarea lui : un scop sau un mijloc ? Fără îndoială un mijloc. Ceea ce ne trebuie este o *abundență de bunuri*“ (de avuție în general), „și dacă s-ar putea demonstra că sacrificând o parte din capitalul nostru am putea spori producția anuală“ (die jährliche Produktion) „de produse destinate a servi pentru plăcerea și fericirea noastră nu ar trebui să cîrtim în legătură cu pierderea unei părți din capitalul nostru“ (p. 60, „*On Protection to Agriculture*“, 4th ed. London, 1822). [Versiunea românească, vol. II, p. 238].

Prin „our capital“ ³⁾ Ricardo nu înțelege capitalul care ne aparține nouă sau lui, ci capitalul pe care *capitaliștii* îl investesc în pămînt. Dar cine este acest noi ? — este media națiunii. Sporirea avuției „noastre“ înseamnă sporirea avuției sociale, care ca atare constituie un scop, indiferent de participării la această avuție !

„Unei persoane cu un capital de 20 000 l. al cărei profit ar fi de 2 000 l. pe an îi va fi indiferent dacă capitalul său va întrebuința 100 sau 1 000 de oameni, dacă marfa produsă se vinde cu 10 000 sau cu 20 000 l., cu condiția ca în toate cazurile profitul său să nu scadă sub 2 000 l. Nu este la fel interesul unei națiuni ? Cu condiția ca venitul ei net real, renta și profitul ei să fie aceleași, nu are importanță dacă națiunea se compune din 10 000 000 sau din 12 000 000 de locuitori“. (p. 416, „*Principles of Political Economy*“, 3rd ed.). [Versiunea românească, vol. I, p. 255—256].

¹⁾ — importul de cereale. — *Nota trad.*

²⁾ — „pămîntul este abandonat“. — *Nota trad.*

³⁾ — „capitalul nostru“ — *Nota trad.*

Aici „proletariatul“ este sacrificat avuției. În măsura în care proletariatul îi este indiferentă existența avuției, avuției îi este indiferentă existența lui. Masa în sine — masa ome-nească — „worth nothing“¹⁾. Aceste trei exemple [502] ilustrează imparțialitatea științifică a lui Ricardo.

Pămîntul, (natura) etc. este elementul în care se investește capitalul folosit în agricultură. De aceea, renta funciară este egală aici cu excedentul *valorii* produsului muncii, creat în acest element, *peste* prețul mediu al acestui produs. Dacă însă vreun element al naturii (sau o substanță), care este proprietatea privată a unui individ intră în vreo altă producție, a cărei bază (fizică) el nu o constituie, renta funciară — dacă apare numai datorită faptului că elementul respectiv intră pur și simplu în producție — nu poate să conștie din excedentul *valorii* acestui produs *peste prețul mediu*, ci numai din excedentul prețului mediu (*general* al acestui produs *peste propriul său preț mediu*. De pildă, o cădere de apă poate înlocui unui manufacturer the steam-engine²⁾, dîndu-i posibilitatea de a economisi cărbune. Posedînd această cădere de apă, el își va vinde tot timpul produsul, firele de pildă, la un preț mai mare decît *prețul lor mediu* și va obține un profit suplimentar. Acest profit suplimentar revine proprietarului funciar sub formă de rentă, dacă el este posesorul căderii de apă. În cartea sa despre „rentă“, d-l Hopkins relevă că în Lancashire căderile de apă dau nu numai rentă, ci și — în funcție de forța lor naturală de cădere — *rentă diferențială*⁴⁹⁾. Aici renta nu este altceva decît surplusul *prețului de piață mediu* al produsului *peste prețul lui mediu individual* [502].

[502] {În cadrul *concretenței* trebuie să deosebim o dublă mișcare de egalizare. În cadrul aceleiași sfere de producție, capitalurile egalizează la același *preț de piață* prețurile mărfurilor produse în sfera respectivă, indiferent de raportul dintre valorile acestor mărfuri și acest preț. *Prețul de piață mediu* ar trebui să fie egal cu valoarea mărfii, dacă nu [s-ar] produce egalizarea între *diferitele* sfere de producție. Între aceste sfere diferite, concurența egalizează valorile la *prețurile medii*, în măsura în care acțiunea reciprocă a capitalurilor nu este frînată, nu este împiedicată de o a treia forță, — de proprietatea funciară etc.}

1) — „nu valorează nimic“. — *Nota trad.*

2) — mașina cu abur. — *Nota trad.*

[4. Greșelile și confuziile lui Rodbertus
în problema raportului dintre valoare și plusvaloare
în cazul scumpirii produsului]

Este cu totul greșită ideea lui Rodbertus că, dacă o marfă este *mai scumpă* decât alta, adică dacă conține mai mult timp de muncă, ea trebuie să conțină de asemenea mai mult *timp de muncă neplătit*, mai mult *timp de supramuncă*, admițându-se că *rata plusvalorii este aceeași sau că gradul de exploatare a muncitorilor în diferite sfere este același*. Dacă *aceeași* muncă, dată pe un pământ nefertil 1 cuarter de grâu, iar pe un pământ fertil 3 cuarteri (indiferent dacă anotimpul este favorabil sau nefavorabil), dacă *aceeași* muncă dată pe un pământ foarte bogat în aur 1 uncie de aur, iar pe un pământ mai puțin bogat în aur sau pe un pământ secătuit numai $\frac{1}{3}$ de uncie, dacă se cere același timp de muncă atît pentru producerea unui pfund de lînă cît și pentru transformarea a 3 pfunzi de lînă în fire, înseamnă, în primul rînd, că valorile unui cuarter de grâu și a 3 cuarteri, a unei unci de aur și a $\frac{1}{3}$ de uncie, a unui pfund de lînă și a 3 pfunzi de fire de lînă (minus valoarea lînii cuprinsă în ele) sînt egale. Ele conțin cantități egale de timp de muncă, deci, conform presupunerii, și *cantități egale* de timp de supramuncă. Evident, cantitatea de supramuncă cuprinsă într-un cuarter este mai mare, în schimb însă în primul caz avem numai 1 cuarter de grâu, pe cînd în cel de-al doilea 3 cuarteri, sau în primul caz avem 1 pfund de bumbac, pe cînd în cel de-al doilea 3 pfunzi de fire (minus valoarea materialului). Așadar, *masele* sînt egale. Dar egale sînt și *mărimile proporționale ale plusvalorii* dacă comparăm 1 unitate dintr-o marfă cu 1 unitate din cealaltă. 1 cuarter sau 1 pfund de lînă conține, conform presupunerii, tot atîta muncă cît 3 cuarteri sau 3 pfunzi de fire. De aceea capitalul cheltuit pe salarii este de aceeași mărime cu plusvaloarea. 1 pfund de lînă conține o cantitate de timp de muncă de trei ori mai mare decât 1 pfund de fire. Dacă plusvaloarea este de trei ori mai mare, nu e mai puțin ade-vărat însă că ea revine la un capital de trei ori mai mare, cheltuit pe salarii. Așadar raportul rămîne *același*.

Rod[bertus] face aici un calcul cu totul greșit și compară în mod absolut greșit capitalul cheltuit pe *salarii* cu [503] *cantitatea* mai mare sau mai mică de mărfuri, în care este materializat acest salariu. Dar acesta este un calcul absolut greșit, dacă, așa cum *presupune* el, *salariul* este *dat* sau *rata*

plusvalorii este dată. Aceeași cantitate de muncă, de pildă 12 ore, poate fi exprimată în x sau $3x$ marfă. Într-un caz $1x$ marfă ar conține aceeași cantitate de muncă și de supramuncă ca și $3x$ marfă din cazul celălalt; dar în nici unul dintre aceste cazuri nu s-ar cheltui mai mult de o zi de muncă și în nici unul dintre ele rata plusvalorii nu ar fi mai mare, de pildă, de $\frac{1}{5}$. În primul caz, $\frac{1}{5}$ din $1x$ s-ar afla față de x în același raport în care în cazul al doilea $\frac{1}{5}$ din $3x$ se află față de $3x$; și dacă pe fiecare dintre acești $3x$ îi vom denumi x' , x'' , x''' , fiecare x' , x'' , x''' ar conține $\frac{4}{5}$ muncă plătită și $\frac{1}{5}$ muncă neplătită. Pe de altă parte, este perfect adevărat că, dacă în condiții de productivitate scăzută a muncii trebuie produsă tot atâta marfă cât se produce în condiții de productivitate mai mare, marfa va conține mai multă muncă și deci mai multă supramuncă. Dar în acest caz se cheltuiește corespunzător un capital mai mare. Pentru a produce $3x$ trebuie să se cheltuiască (pe salarii) de trei ori mai mult capital decât pentru a se produce $1x$.

Este, desigur, în afară de orice îndoială că manufactura poate prelucra mai multă materie primă decât îi furnizează agricultura; prin urmare, nu poate, de pildă, să transforme în fire mai mulți pfunzi de lână decât au fost produși. De aceea, dacă la filarea lînii productivitatea muncii se triplează, atunci — presupunînd că condițiile de producție a lînii rămîn *neschimbate* — în producția de lână va trebui să se cheltuiască de trei ori mai mult timp decât înainte, va trebui să se investească de trei ori mai mult capital, în timp ce pentru transformarea în fire a acestei triple cantități de lână nu va fi nevoie decât de același timp de muncă al filatorului. Dar *rata* ar rămîne aceeași. Una și aceeași muncă a filatorului ar avea aceeași valoare ca și înainte și ar conține aceeași cantitate de plusvaloare. Munca producătoare de lână ar conține de trei ori mai multă plusvaloare, dar corespunzător cu aceasta *s-ar tripla* și munca cuprinsă în lână sau capitalul avansat pentru salarii. Așadar, o plusvaloare de trei ori mai mare s-ar calcula la un capital de trei ori mai mare. Prin urmare, *pe această bază* nu se poate spune că în filatură rata plusvalorii ar fi mai mică decât în producția de lână. Se poate spune numai că aici capitalul cheltuit pe salarii este de trei ori mai mare decât dincolo (căci aici se presupune că schimbările în filarea și în producerea lînii nu decurg din vreo schimbare în capitalul lor constant).

Aici este necesar să deosebim următoarele. Aceeași muncă + capital constant dau mai puțin produs într-un sezon nefa-

vorabil decât într-unul favorabil, pe un pământ nefertil decât pe un pământ fertil, într-o mină mai puțin bogată decât într-una mai bogată. Prin urmare, primul *produs* este mai scump, adică la aceeași cantitate de produse conține aici *mai multă* muncă și mai multă *supramuncă*; în schimb, în cazul al doilea există o *cantitate* mai mare din aceste produse. Mai departe: în fiecare produs singular din ambele categorii, *raportul* dintre munca plătită și cea neplătită nu este cîtuși de puțin afectat de acest lucru, căci dacă produsul singular conține mai puțină muncă neplătită, atunci, conform presupunerii, el conține în aceeași proporție mai puțină muncă plătită. Într-adevăr, aici se presupune că raportul dintre părțile organice componente ale capitalului — dintre capitalul variabil și capitalul constant — a rămas neschimbat. Se presupune că *una și aceeași sumă de capital variabil și capital constant* dă, în condiții diferite, *cantități de produse diferite, mai mari sau mai mici*.

Se pare că d-l Rod[bertus] confundă mereu aceste lucruri și din simpla scumpire a produsului trage concluzia, ca și cînd ar fi ceva de la sine înțeles, că *plusvaloarea este mai mare*. În ceea ce privește *rata*, o asemenea concluzie ar fi greșită chiar și numai în virtutea presupunerii făcute, iar în ceea ce privește suma o asemenea concluzie ar fi justă numai dacă într-un caz s-a avansat mai mult capital decât în celălalt, adică dacă produsul mai scump se produce în aceeași cantitate în care se producea înainte produsul mai ieftin sau dacă sporirea cantității produsului mai ieftin (ca în cazul de mai sus cu filatura) presupune o sporire corespunzătoare a cantității produsului mai scump.

[5. *Negarea rentei absolute de către Ricardo — o urmare a greșelilor lui în teoria valorii*]

[504] Ricardo știe, dar uită uneori că renta, și deci valoarea pămîntului, poate să crească chiar dacă *rata rentei* rămîne aceeași sau chiar scade, că crește deci și productivitatea agriculturii. În orice caz, Anderson știe acest lucru și îl știau chiar Petty și D'Avenant. Dar nu despre aceasta este vorba.

Ricardo lasă la o parte *problema rentei absolute*, pe care în *numele teoriei o neagă*, deoarece pornește de la premisa greșită că, dacă valoarea mărfurilor este determinată de timpul de muncă, *prețurile medii ale mărfurilor trebuie să fie egale cu valorile lor* (de aceea el și ajunge la concluzia practică gre-

șită că concurența pământurilor mai fertile trebuie să elimine din cultură pământurile mai puțin fertile, chiar și în cazul când acestea din urmă aduceau rentă). Dacă *valorile* mărfurilor și *prețurile* lor *medii* ar fi identice, renta funciară absolută — adică renta de pe cel mai prost dintre pământurile cultivate, sau renta de pe pământul cultivat *inițial* — ar fi în amândouă aceste cazuri imposibilă. Ce este *prețul mediu* al mărfii ? Este capitalul total (capitalul constant + capitalul variabil) cheltuit pentru producerea acestei mărfi + timpul de muncă cuprins în profitul mediu, care reprezintă, să zicem, 10⁰%. Prin urmare, dacă capitalul care funcționează într-un element oarecare ar produce — numai pentru că acesta este un element *deosebit* al naturii, de pildă, pământul — o *valoare mai mare* decât *prețul mediu*, valoarea acestei mărfi ar *depăși* valoarea ei, și acest excedent de *valoare* ar contrazice conceptul de valoare, potrivit căruia valoarea este egală cu o anumită cantitate de timp de muncă. Un element al naturii, ceva cu totul diferit de timpul de muncă social, ar *crea* valoare. Dar acest lucru nu este posibil. Prin urmare, capitalul investit în pământ, în pământ ca atare, nu poate *da* rentă. Cel mai prost pământ este pământ *ca atare*. Dacă pământul *mai bun* aduce rentă, aceasta nu dovedește decât că în agricultură diferența dintre munca *socialmente necesară* și munca *individualmente necesară* se fixează, deoarece aici ea are o bază dată de natură, în timp ce în industrie ea dispare mereu.

Rezultă că nu poate exista *rentă funciară absolută* ci numai *rentă funciară diferențială*. Căci a admite existența rentei absolute înseamnă a admite că *aceeași cantitate de muncă* (materializată, investită în capitalul constant, și cumpărată cu salariul) creează *valori diferite* în funcție de elementul în care [este investită munca] sau de materialul pe care îl prelucrează. A admite însă că această *diferență de valoare* există, deși în fiecare sferă de producție se materializează în produs *unul și același timp de muncă*, înseamnă a admite că *valoarea nu este determinată de timpul de muncă*, ci de ceva diferit de el. Această deosebire dintre *mărimile valorii* ar suprima conceptul valorii, ar suprima teza că substanța valorii o constituie timpul de muncă social, că deci deosebirea de valoare nu poate fi decât cantitativă și că această deosebire cantitativă poate fi egală numai cu diferența dintre cantitățile de timp de muncă social cheltuit.

Prin urmare, din acest punct de vedere, menținerea categoriei *valoare* — adică nu numai determinarea mărimilor valorii

prin mărimile diferite ale timpului de muncă, ci și determinarea substanței valorii prin munca socială — implică *negarea rentei funciare absolute*. Or, negarea rentei funciare absolute poate fi exprimată în două feluri.

Intii. Pământul *cel mai prost* nu poate da rentă. La pământurile de calitate mai bună, renta se explică prin aceea că prețul de piață este același atât pentru produsele obținute pe terenurile mai fertile cit și pentru cele obținute pe terenurile mai puțin fertile. Dar pământul *cel mai prost este pământ ca atare*. El nu este diferențiat în sine. El se deosebește de investiția de capital din industrie doar ca o sferă *deosebită* a investiției de capital. Dacă acest pământ ar aduce rentă, ea ar decurge din faptul că *aceeași cantitate de muncă* investită în *sfere de producție diferite* s-ar exprima în *valori diferite*, așa încât valoarea nu ar fi determinată de cantitatea de muncă, iar produse, care conțin cantități de muncă egale, nu ar fi egale.

[505]. [Doi] Sau *pământul cultivat inițial* nu poate da rentă funciară. Căci ce este pământul cultivat inițial? Este pământul nici mai bun, nici mai prost, care s-a cultivat „inițial”. Este pământ ca atare. Pământ nediferențiat. Inițial investiția de capital din agricultură se poate deosebi de investiția de capital din industrie numai în ceea ce privește *sferele* în care sînt investite aceste capitaluri. Întrucît însă cantități egale de muncă se exprimă în *valori egale*, nu există absolut nici un motiv ca un capital investit în pământ să dea, pe lângă profit, și rentă, în afară de cazul cînd *aceeași* cantitate de muncă investită în această sferă ar produce o valoare *mai mare*, astfel încît excedentul acestei valori peste valoarea produsă în industrie să reprezinte un profit suplimentar, egal cu renta. Dar aceasta ar însemna să afirmi că pământul ca atare creează valoare, adică ar însemna să suprimi însuși conceptul de valoare.

Așadar, pământul cultivat *inițial* nu poate da *inițial* nici o rentă; altfel teoria valorii ar fi în întregime răsturnată. De aici se ajunge ușor (*deși nicidecum în mod obligatoriu*, așa cum se vede la Anderson) la ideea că *inițial* oamenii nu aleg, firește, pentru cultură, pământul *cel mai prost*, ci pământul *cel mai bun*, că, prin urmare, un pământ care inițial nu dădea rentă începe ulterior să dea rentă, deoarece oamenii sînt nevoiți să treacă la cultivarea unor pământuri tot mai proaste, și că în felul acesta, în cadrul acestei coborîri în *infern*, al acestei treceri la pământuri tot mai proaste, odată cu dezvoltarea civilizației și cu creșterea populației, renta trebuie să

apară pe *pământul cel mai fertil care se cultiva inițial*, și apoi treptat pe pământurile următoare din punctul de vedere a calității, în timp ce *pământul cel mai prost*, care este întotdeauna pământ ca atare — o *sferă deosebită* de investire a capitalului —, nu dă *niciodată* nici un fel de rentă. Între toate acestea există o corelație mai mult sau mai puțin logică.

Dimpotrivă, dacă se știe că prețurile medii și valorile nu sînt identice, că prețul mediu al unei mărfi poate fi egal cu valoarea ei, dar poate fi de asemenea mai mare sau mai mic decît această valoare, problema dispăre, și odată cu ea dispar și *ipotezele* de rezolvare a ei. Rămîne numai următoarea problemă : de ce în agricultură *valoarea mărfii* sau, în orice caz, *prețul ei* nu *depășește* valoarea ei, ci *prețul ei mediu* ? Dar această problemă nu are nimic comun cu baza teoriei, cu determinarea propriu-zisă a valorii.

Ricardo știe, desigur, că „valorile *relative*“ ale mărfurilor se modifică în funcție de raportul diferit dintre capitalul fix și capitalul cheltuit pe salarii, capitaluri care intră în producția acestor mărfuri {aceste două capitaluri nu reprezintă o opoziție ; opuse unul altuia sînt capitalul fix și capitalul circulant, iar acesta din urmă nu cuprinde numai salariul, ci și materia primă și *matières instrumentales*¹⁾. De pildă, în industria minieră și în pescuit ar putea să existe între capitalul cheltuit pe salarii și capitalul fix același raport care există în croitorie între capitalul cheltuit pe salarii și capitalul cheltuit pe materie primă}. Dar Ricardo știe, de asemenea, că aceste valori relative se egalizează prin intermediul concurenței. Mai mult, apariția acestei deosebiri el o admite numai pentru ca, din aceste investiții de capital diferite, să rezulte *același profit mediu*. Aceasta înseamnă că valorile *relative*, despre care vorbește el, nu sînt altceva decît *prețurile medii*. Lui nici nu-i trece prin minte că *valoarea și prețul mediu* sînt două lucruri diferite. El ia ca punct de plecare numai *identitatea* lor. Deoarece însă o asemenea identitate *nu există* atunci cînd raportul dintre părțile organice componente ale capitalului este diferit, el o presupune ca un fapt inexplicabil, determinat de concurență. De aceea el nici nu-și pune întrebarea de ce valorile produselor agricole nu se egalizează la prețuri [506] medii. Dimpotrivă, el consideră că ele *se egalizează* și pune problema tocmai din acest punct de vedere.

Este cu totul inexplicabil de ce indivizi à la Wilhelm Tucicide se agită pentru teoria rentei funciare a lui Ric[ardo]. Din

¹⁾ — materiale auxiliare. — *Nota trad.*

punctul lor de vedere „semiadevărurile“ lui Ric[ardo], după cum se exprimă condescendent Tucidide, își pierd *întreaga* valoare.

Pentru Ricardo, problema există numai fiindcă valoarea este determinată de timpul de muncă. La acești indivizi lucrurile se prezintă cu totul altfel. După Roscher, natura ca atare are valoare. Vezi aceasta mai departe ⁵⁰. Aceasta înseamnă că Roscher habar nu are ce este valoarea. Ce-l împiedică deci să considere că *valoarea pământului* intră de la bun început în cheltuielile de producție și formează renta, să ia ca premisă valoarea pământului, adică renta, pentru a explica renta?

La acești indivizi, expresia „cheltuieli de producție“ nu înseamnă nimic. Vedem acest lucru la Say. Valoarea mărfii este determinată de cheltuielile de producție, capital, pământ și muncă. Dar, acestea sînt determinate de cerere și ofertă. Aceasta înseamnă că, în general, nu avem aici nici o determinare. Întrucît pământul prestează „servicii productive“ de ce prețul acestor „servicii“ nu ar fi determinat de cerere și ofertă, ca în cazul serviciilor prestate de muncă sau de capital? Și deoarece, „serviciile pământului“ se află în posesiunea unui anumit grup de vînzători, de ce marfa lor să nu aibă un prix courant ¹⁾ și, ca atare, de ce renta funciară să nu existe ca element al prețului?

Vedem deci că Wilhelm Tucidide nu avea nici un motiv „să fie atît de pornit“ împotriva teoriei ric[ardiene].

[6. Teza lui Ricardo

cu privire la creșterea continuă a prețurilor la cereale.

Tabelul prețurilor medii la cereale în anii 1641—1859]

Dacă lăsăm la o parte renta funciară absolută, în teoria lui Ric[ardo] rămîne următoarea problemă :

Populația și, odată cu ea, cererea de produse agricole cresc. Prețul acestor produse crește, așa cum se întîmplă în asemenea cazuri în industrie. Dar în industrie această urcare a prețurilor încetează, de îndată ce cererea și-a făcut efectul și a determinat o creștere a ofertei de mărfuri. Acum produsul scade la valoarea lui anterioară sau chiar sub această valoare. În agricultură însă acest *produs adițional* nu este aruncat pe piață nici la prețul anterior și nici la un preț mai scăzut.

¹⁾ — preț de piață. — *Nota trad.*

El costă mai mult și aceasta determină o creștere continuă a prețurilor de piață și totodată o creștere a rentei. Cum poate fi explicat acest fenomen altfel decât prin faptul că se recurge mereu la pământuri tot mai puțin fertile, că este necesară tot mai multă muncă pentru producerea aceluiași produs, că agricultura decade tot mai mult? De ce în Anglia — abstracție făcând de influența deprecierei — din 1797 până în 1815, prețurile produselor agricole au crescut, paralel cu creșterea rapidă a populației? Faptul că ulterior ele au scăzut din nou, nu dovedește nimic. Nu dovedește nimic nici faptul că a încetat importul de pe piețele din străinătate. Dimpotrivă. Aceasta nu a făcut decât să creeze condiții propice, pentru ca legea rentei funciare să se poată manifesta în forma ei pură. Căci tocmai încetarea importului din străinătate a făcut ca, în interiorul țării, să se treacă la cultivarea unor pământuri tot mai puțin fertile. Acest fenomen nu poate fi explicat prin creșterea absolută a rentei, căci a crescut nu numai suma totală a rentei, ci și rata rentei. A crescut și prețul cuarterului de grâu etc. Acest fenomen nu poate fi explicat prin depreciere, deoarece o depreciere ar putea explica numai de ce, în condițiile unei înalte dezvoltări a productivității în industrie, prețul produselor industriale a scăzut și deci prețul produselor agricole a crescut relativ. Deprecierea nu ar putea explica de ce prețurile produselor agricole au continuat să crească în mod absolut, independent de această creștere relativă. Tot atât de puțin s-ar putea considera ca fiind o urmare a scăderii ratei profitului. Scăderea ratei profitului nu ar putea explica niciodată schimbarea prețurilor, ci numai schimbarea în repartizarea valorii sau a prețului între landlord, manufacturer și muncitor.

În ceea ce privește deprecierea, să presupunem că 1 l. st. dinainte este egală cu 2 l. st. de astăzi. Un cuarter de grâu, care înainte costa 2 l. st., costă acum 4 l. st. Dacă produsul industrial s-a ieftinit de 10 ori, atunci înainte el valora 20 de șilingi, iar acum 2 șilingi. Dar acum acești 2 șilingi = 4 șilingi. Deprecierea, ca și recoltele proaste, ar putea, desigur, să exercite aici o anumită influență.

[507] Dar făcând abstracție de toate acestea, se poate admite că în starea de atunci a agriculturii (în ceea ce privește grâul) se cultiva un pământ nefertil. Ulterior însă același pământ a devenit fertil, întrucât — în ceea ce privește rata lor — rentele diferențiale au scăzut, după cum arată cel mai bun barometru — prețurile grâului.

Din anii cu prețurile cele mai ridicate, 1800 și 1801 și 1811 și 1812, primii au fost ani de recoltă proastă, iar ceilalți — ani de maximă depreciere. Anii 1817 și 1818 au fost de asemenea ani de depreciere. Dar dacă excludem acești ani, va rămâne, credem (a se verifica mai târziu), prețul mediu într-o perioadă sau alta.

Comparând prețurile la grâu etc. în diferite perioade, este interesant să comparăm, totodată, *cantitățile produse* cu prețul de atîta și atîta per cuarter, deoarece numai în felul acesta este vizibilă influența pe care o exercită asupra prețurilor o cantitate suplimentară de cereale.

I

Average wheat prices ¹⁾

Yearly average price ²⁾	Prețul cel mai ridicat	Prețul cel mai scăzut
1641—1649 ... 60 ș. 5 ² / ₃ p.	[75 ș. 6 p. (1645)]	[42 ș. 8 p. (1646)]
1650—1659 ... 45 ș. 8 ⁹ / ₁₀ p.	68 ș. 1 p. (1650)	23 ș. 1 p. (1651)
1660—1669 ... 44 ș. 9 p.	65 ș. 9 p. (1662)	32 ș. 0 p. (1666 și 1667)
1670—1679 ... 44 ș. 8 ⁹ / ₁₀ p.	61 ș. 0 p. (1674)	33 ș. 0 p. (1676)
1680—1689 ... 35 ș. 7 ⁸ / ₁₀ p.	41 ș. 5 p. (1681)	22 ș. 4 p. (1687)
1690—1699 ... 50 ș. 4 ¹ / ₁₀ p.	63 ș. 1 p. (1695)	30 ș. 2 p. (1691)

Așadar, în decurs de 50 de ani, din 1650 *pînă în* 1699, prețul mediu (anual) reprezintă 44 de șilingi și 2¹/₅ pence.

Într-un interval (de 9 ani) din 1641 pînă în 1649 cel mai ridicat preț mediu anual — 75 de șilingi și 6 pence — este cel din anul revoluționar 1645, apoi 71 de șilingi și 1 pence în 1649, 65 de șilingi și 5 pence în 1647, iar prețul cel mai scăzut — 42 de șilingi și 8 pence — în 1646.

II

Yearly average price	Prețurile cele mai ridicate și prețurile cele mai scăzute în fiecare decennial period ³⁾	
1700—1709 ... 35 ș. 4 ¹ / ₁₀ p.	69 ș. 9 p. (1709)	25 ș. 4 p. (1707)
1710—1719 ... 43 ș. 6 ⁷ / ₁₀ p.	69 ș. 4 p. (1710)	31 ș. 1 p. (1719)
1720—1729 ... 37 ș. 3 ⁷ / ₁₀ p.	48 ș. 5 p. (1728)	30 ș. 10 p. (1723)
1730—1739 ... 31 ș. 5 ⁵ / ₁₀ p.	58 ș. 2 p. (1735)	23 ș. 8 p. (1732)
1740—1749 ... 31 ș. 7 ⁹ / ₁₀ p.	45 ș. 1 p. (1740)	22 ș. 1 p. (1743 și 1744)

Prețul mediu (anual) în decurs de 50 de ani, *din* 1700 *pînă în* 1749 : 35 de șilingi și 9²⁹/₅₀ pence.

¹⁾ — Prețurile medii la grâu. — *Nota trad.*

²⁾ — Prețul mediu anual. — *Nota trad.*

³⁾ — perioadă decenală. — *Nota trad.*

III

[508]

Yearly average price

Highest and lowest prices¹⁾
in fiecare decennial period

1750—1759 ... 36 ş. $4\frac{5}{10}$ p.	53 ş. 4 p. (1757)	28 ş. 10 p. (1750)
1760—1769 ... 40 ş. $4\frac{9}{10}$ p.	53 ş. 9 p. (1768)	26 ş. 9 p. (1761)
1770—1779 ... 45 ş. $3\frac{2}{10}$ p.	52 ş. 8 p. (1774)	33 ş. 8 p. (1779)
1780—1789 ... 46 ş. $9\frac{2}{10}$ p.	52 ş. 8 p. (1783)	35 ş. 8 p. (1780)
1790—1799 ... 57 ş. $6\frac{5}{10}$ p.	78 ş. 7 p. (1796)	43 ş. 0 p. (1792)

Prețul mediu anual în decurs de 50 de ani, din 1750 pînă în 1799 : 45 de şilingi și $3\frac{13}{50}$ pence.

IV

Yearly average price

Highest and lowest yearly average
prices in fiecare decennial period

1800—1809 ... 84 ş. $8\frac{5}{10}$ p.	119 ş. 6 p. (1801)	58 ş. 10 p. (1803)
1810—1819 ... 91 ş. $4\frac{9}{10}$ p.	113 ş. 10 p. (1800)	65 ş. 7 p. (1815)
	126 ş. 6 p. (1812)	
	109 ş. 9 p. (1813)	74 ş. 4 p. (1814)
	106 ş. 5 p. (1810)	74 ş. 6 p. (1819)
1820—1829 ... 58 ş. $9\frac{7}{10}$ p.	68 ş. 6 p. (1825)	44 ş. 7 p. (1822)
1830—1839 ... 56 ş. $8\frac{5}{10}$ p.	66 ş. 4 p. (1831)	39 ş. 4 p. (1835)
1840—1849 ... 55 ş. $11\frac{4}{10}$ p.	69 ş. 5 p. (1847)	44 ş. 6 p. (1849)
1850—1859 ... 53 ş. $4\frac{7}{10}$ p.	74 ş. 9 p. (1855)	40 ş. 4 p. (1850)

Yearly average în decurs de 50 de ani, din 1800 pînă în 1849 : 69 de şilingi și $6\frac{9}{50}$ pence.

Yearly average în decurs de 60 de ani, din 1800 pînă în 1859 : 66 de şilingi și $9\frac{14}{15}$ pence.

Aşadar, yearly averages :

1641—1649	60 ş. $5\frac{2}{3}$ p.
1650—1699	44 ş. $2\frac{1}{5}$ p.
1700—1749	35 ş. $9\frac{29}{50}$ p.
1750—1799	45 ş. $3\frac{13}{50}$ p.
1800—1849	69 ş. $6\frac{9}{50}$ p.
1850—1859	53 ş. $4\frac{7}{10}$ p.

West însuși spune :

„Într-un sistem de agricultură îmbunătățit, un pămînt de calitatea a doua sau a treia poate fi lucrat cu cheltuieli la fel de mici ca un pămînt de cea mai bună calitate în vechiul sistem“ (*Sir Edw. West. „Price of Corn and Wages of Labour“*, London, 1826, p. 98).

¹⁾ — prețurile cele mai ridicate și prețurile cele mai scăzute. —
Nota trad.

[7. Hopkins despre deosebirea
dintre renta absolută și renta diferențială
și dintre munca productivă și munca neproductivă,
despre proprietatea privată ca genază a rentei funciare]

Hopkins sesizează just deosebirea dintre renta absolută și renta diferențială :

„Principiul concurenței face ca în aceeași țară să fie cu neputință existența a două rate ale profitului ; acesta determină *rentele funciare relative*, dar nu *media generală a rentei*“ (p. 30 Th. Hopk[ins]. „*On Rent of Land, and its Influence on Subsistence and Population*“, London, 1828).

[508 a] Hopkins face următoarea deosebire între munca productivă și cea neproductivă, sau, după cum se exprimă el, între munca primară și munca secundară :

„Dacă toți muncitorii ar fi folosiți în aceleași scopuri în care sînt folosiți șlefuitorii de diamante și cîntăreții de operă, ar dispărea în scurt timp *avuția* necesară pentru existența lor, pentru că *nici o parte din avuția produsă nu ar deveni capital*. Dacă o mare parte din muncitori ar efectua asemenea muncă, salariul ar avea un nivel redus, căci numai o parte relativ mică din ceea ce se produce ar fi folosită ca capital ; dar dacă numai puțini muncitori ar efectua asemenea muncă, ceea ce înseamnă că aproape toți ar fi plugari, cizmari, țesători etc., s-ar produce mult capital, iar salariul ar putea avea un nivel relativ ridicat“ (l.c.p. 84,85). „Alături de șlefuitorul de diamante și de cîntărețul de operă trebuie puși toți cei care lucrează pentru landlorzi sau pentru rentieri și care primesc, sub formă de salariu, o parte din venitul acestora, adică de fapt toți cei a căror muncă se reduce la producerea unor obiecte de delectare pentru landlorzi și rentieri : în schimbul muncii lor, acești muncitori primesc o parte din renta landlordului sau o parte din venitul rentierului. Ei sînt cu toții muncitori productivi, dar întreaga lor muncă nu face decît să transforme avuția existentă sub forma rentei funciare și a venitului anual obținut de pe urma capitalului bănesc într-o altă formă, care să satisfacă într-o măsură mai mare pe landlord și pe rentier. De aceea acești muncitori sînt producători *secundari*. Toți ceilalți muncitori sînt producători *primari*“ (l.c.p. 85).

Diamantul și cîntul, ambele muncă materializată, pot fi transformate ca toate mărfurile, în bani, iar ca *bani* pot fi transformate în capital. Dar în această transformare a banilor în capital trebuie să distingem două momente. Toate mărfurile pot fi transformate în bani, iar ca bani pot fi transformate în capital, pentru că în forma lor ca *bani* dispăre atît valoarea lor de întrebuințare cît și forma naturală particulară a acesteia din urmă. Mărfurile reprezintă muncă materializată în acea formă socială în care această muncă poate fi schimbată pe orice muncă reală, fiind deci convertibilă în orice formă de

504

1. Diferența dintre valoarea nominală și valoarea reală este diferența dintre valoarea nominală și valoarea reală.
 2. Diferența dintre valoarea nominală și valoarea reală este diferența dintre valoarea nominală și valoarea reală.
 3. Diferența dintre valoarea nominală și valoarea reală este diferența dintre valoarea nominală și valoarea reală.

I

Valoarea nominală	Valoarea reală	Diferența
1644 - 49	60	584
1650 - 59	49	1601
1660 - 69	44	1616
1670 - 79	44	1626
1680 - 89	35	1645
1690 - 99	50	1640

Suma: 1650 - 69 = 1581
 1660 - 69 = 1591
 1670 - 79 = 1591
 1680 - 89 = 1591
 1690 - 99 = 1591

II

Valoarea nominală	Valoarea reală	Diferența
1700 - 1709	39	1661
1710 - 1719	43	1667
1720 - 1729	37	1683
1730 - 1739	34	1696
1740 - 1749	31	1709

Suma: 1750 - 39 = 1711
 1760 - 49 = 1711
 1770 - 59 = 1711
 1780 - 69 = 1711
 1790 - 79 = 1711

III

(varte)

O pagină din „Teorii asupra plusvalorii“ în manuscrisul lui Marx, cu un tabel cuprinzând prețurile medii ale grăului în perioada 1641—1749.

muncă reală. Pentru ca, dimpotrivă, mărfurile — care sînt produs al muncii — să intre ca atare din nou în capitalul productiv [ca] element al acestuia, depinde de faptul dacă natura valorii lor de întrebuintare le permite să intre din nou în procesul de producție, fie ca condiții obiective ale muncii (unealtă de producție și material), fie ca condiție subiectivă a muncii (mijloc de subzistență pentru muncitori), (deci ca elemente ale capitalului constant sau ale capitalului variabil).

„În Irlanda, potrivit unei estimări modeste și recensămîntului din 1821, întregul produs net, care revine landlordului, statului și beneficiarilor zeciuiei reprezintă 20 750 000 l.st., pe cînd suma totală a salariilor reprezintă numai 14 114 000 l.st.“ (Hopkins, l.c.p. 94).

„În Italia, agricultorii plătesc în general landlordului, cu titlu de rentă, jumătate și chiar mai mult de jumătate din produs, și aceasta în condiții în care agricultura are un nivel scăzut, iar capitalul lor fix este extrem de neînsemnat. Majoritatea populației este formată din producători secundari și landlorzi, iar producătorii primari constituie, de regulă, clasa celor săraci și asupriți“ (p. 101, 102).

„Aceeși situație era în Franța în timpul lui Ludovic al XIV-lea [și în timpul lui Ludovic al XV-lea și Ludovic al XVI-lea]. După Young, renta, zeciuiala și impozitele reprezentau 140 905 304 l.st. Agricultura era într-o stare deplorabilă. Populația Franței număra pe atunci 26 363 074 de suflete. Chiar dacă populația muncitoare număra 6 000 000 de familii, cifră vădit exagerată, chiar și în acest caz fiecare familie muncitoare trebuia să furnizeze anual landlorzilor, bisericii și statului, direct sau indirect, în medie, circa 23 l.st. avuție netă. După calculele făcute de Young, dacă se ține seama și de toate celelalte considerente, la 1 familie muncitoare revin anual 42 l.st. și 10 șilingi de produs, din care 23 l.st. sînt cedate altor persoane, iar 19 l.st. și 10 șilingi îi rămîn pentru propria ei existență“ (l.c.p. 102—104).

Dependența populației față de capital

„Greșeala d-lui Malthus și a adepților lui constă în aceea că ei presupun că micșorarea populației muncitorești nu va atrage după sine o micșorare corespunzătoare a capitalului“ (l.c. p. 118). „D-l Malthus uită că cererea este limitată de cantitatea mijloacelor existente pentru a se plăti salariile“ și că „aceste mijloace nu apar de la sine, ci sînt întotdeauna create în prealabil prin muncă“ (l.c.p. 122).

Aceasta este o concepție justă asupra acumulării capitalului. Dar means ¹⁾, adică cantitatea de surplus produce ²⁾ sau de surpluslabour ³⁾, pot să crească — fără ca masa muncii să crească în aceeași măsură.

¹⁾ — mijloacele. — *Nota trad.*

²⁾ — plusprodus. — *Nota trad.*

³⁾ — supramuncă. — *Nota trad.*

„Este ciudată această puternică tendință de a prezenta avuția *excedentară* ca o *binefacere* pentru clasa muncitoare, pe motiv că îi dă *posibilitatea să muncească*. Dar chiar dacă face acest lucru, îl face, evident [509] nu pentru că este *excedentară*, pentru că are această capacitate, ci pentru că este avuție, adică ceva *creat de muncă*, în timp ce o cantitate adițională de muncă este prezentată ca ceva *dăunător* claselor muncitoare, deși această muncă *produce* de trei ori mai mult decât consumă“ (l.c.p. 126).

„Dacă prin folosirea celor mai bune mașini întreaga producție primară ar putea fi sporită de la 200 la 250 sau 300, în timp ce venitulul *net* și profitului i-ar reveni, ca și înainte, numai 140, este evident că producătorilor primari le-ar rămâne ca fond de salarii 110 sau 160 în loc de 60“ (l.c.p. 128).

„Situația muncitorilor *se înrăutățește* fie pentru că forța lor productivă este prejudiciată, fie pentru că li se ia ceea ce au produs“ (l.c.p. 129).

„Nu, spune d-l Malthus, *greutatea poverii tale* nu are nici o legătură cu mizeria ta ; ea provine exclusiv din faptul că *prea mulți oameni duc această povară*“ (l.c.p. 134).

„*Materiile prime* [fac excepție de la principiul general potrivit căruia valoarea de schimb a tuturor mărfurilor este determinată de *cheltuielile de producție*, dar pretenția pe care *proprietarii* lor o au asupra produsului] face ca *renta funciară* să intre în valoare“ (p. 11, *Th. Hopkins. Economical Enquiries relative to the Laws which regulate Rent, Profit, Wages, and the Value of Money*, London, 1822).

„O *rentă*, sau un preț pentru folosință, decurge în mod firesc din *proprietate* sau din instituirea unui *drept de proprietate*“ (l.c.p. 13).

„Rentă poate aduce tot ceea ce posedă următoarele proprietăți : în primul rind, raritatea într-o măsură sau alta ; în al doilea rind, capacitatea de a ajuta munca în marea operă a producției“ (l.c.p. 14). „Nu trebuie, desigur, să presupunem cazul cînd, „*în comparație cu munca și cu capitalul care ar putea fi investite*, pămîntul este atît de abundent“ [abundance or scarcity of land ¹] sînt, firește, *relative* ; ele se raportează la the disposable quantity of labour and capital ²), „încît ar fi imposibil să se ceară rentă, pentru că pămîntul nu ar fi o raritate“ (l.c.p. 21).

„În unele țări, lordul poate estorca 50%, pe cînd în altele nici 10% În regiunile fertile din Orient, omul poate trăi cu $\frac{1}{3}$ din produsul muncii sale, investite în pămînt ; dimpotrivă, în unele regiuni din Elveția și din Norvegia, o încasare de 10% ar putea să ducă la depopularea țării... Nu vedem nici un fel de alte limite *naturale* pentru rentă, care ar putea fi încasată, în afară de posibilitățile limitate ale platnicilor“ (p. 31) și „în afară de *concurența dintre pămînturile mai proaste și pămînturile mai bune*, acolo unde există pămînturi de proastă calitate“ (p. 33, 34).

„În Anglia sînt multe pămînturi comunale, a căror fertilitate naturală este egală cu cea pe care o *aveau, înainte de a fi fost luate în cultură, majoritatea pămînturilor cultivate astăzi*; și totuși *cheltuielile pentru cultivarea acestor pămînturi comunale* sînt atît de mari, încît nu ar putea plăti *dobînda obișnuită* la banii cheltuiți pentru îmbună-

1) — abundența sau raritatea pămîntului — *Nota trad.*

2) — cantitatea de muncă și de capital disponibilă. — *Nota trad.*

tăfiri funciare, iar pentru plata rentei funciare, adică a rentei pentru fertilitatea naturală a pământului nu ar rămîne în general nimic; și aceasta în ciuda tuturor avantajelor folosirii imediate a unei munci care se bucură de ajutorul unor capitaluri întrebuițate cu pricepere, și care este asigurată cu mărfuri industriale ieftine, și cu toate că, în plus, există drumuri bune care trec prin apropiere etc. Proprietarii funciari din zilele noastre pot fi considerați ca proprietari ai întregii munci acumulate, cheltuite în decurs de secole pentru a aduce pământul la nivelul de productivitate pe care-l are în prezent“ (l.c.p. 35).

Această din urmă împrejurare este deosebit de importantă pentru renta funciară, mai ales atunci cînd se produce brusc o creștere considerabilă a populației, cum s-a întîmplat în 1780—1815 datorită dezvoltării industriei, și cînd, în legătură cu aceasta, se trece *brusc* la cultivarea unor mari întinderi de pămînt înainte necultivate. Pămîntul luat în cultură poate fi tot atît de fertil ca și cel vechi, și chiar mai fertil decît a fost acesta din urmă, înainte de a se fi acumulat în el *cultura secolelor*. Dar condiția pe care trebuie să-și îndeplinească noul pămînt, pentru a fi în măsură să-și vîndă produsul la un preț care să nu fie mai ridicat, decît cel al produsului obținut pe vechiul pămînt, este ca fertilitatea lui să fie egală, în primul rînd, cu fertilitatea naturală a pămîntului cultivat [510] și, în al doilea rînd, cu fertilitatea lui artificială, creată prin cultură, dar devenită acum naturală. Prin urmare, pămîntul luat în cultură trebuie să fie mult mai fertil decît era vechiul pămînt înainte de a fi fost cultivat.

Unii însă ar putea să spună :

Fertilitatea terenului cultivat se bazează în primul rînd pe fertilitatea lui naturală. Depinde, așadar, de proprietățile naturale ale pămîntului nou cultivat ca el să posede sau nu această fertilitate, care vine de la natură și este determinată de factori naturali. În ambele cazuri, această fertilitate nu costă nimic. Dar cealaltă parte a fertilității pămîntului cultivat este un produs artificial datorat culturii, investiției de capital. Această parte a productivității a costat cheltuieli de producție, care se plătesc sub formă de dobîndă la capitalul fix investit în pămînt. Această parte a rentei funciare este pur și simplu dobînda la capitalul fix unit cu pămîntul. De aceea, ea intră în cheltuielile de producție ale produsului de pe vechiul pămînt cultivat. Prin urmare, nu avem decît să investim un capital egal în pămîntul nou cultivat și acesta va dobîndi și el cea de-a doua parte a fertilității; ca și în primul caz, dobînzile la capitalul cheltuit pentru crearea acestei fertilități vor intra în prețul produsului. De ce, în acest caz, pămîntul nou — fără a fi mult mai fertil — nu ar

putea fi cultivat fără ca prețul produsului să crească? Dacă fertilitatea naturală este aceeași, atunci diferența este determinată numai de investiția de capital, iar în ambele cazuri dobînda la acest capital intră în egală măsură în cheltuielile de producție.

Acest raționament este însă greșit. O parte din *cheltuielile* făcute cu desțelenirea etc. nu se mai plătește ulterior, deoarece, după cum a remarcat și *Ricardo*, fertilitatea creată astfel s-a contopit în parte cu *calitățile naturale* ale pămîntului (deci cheltuielile de defrișare, asanare, drenare, nivelare, de modificare chimică a solului ca urmare a unor procese chimice repetate etc.). Așadar, pentru a-și putea vinde produsul la același preț ca și ultimul dintre pămînturile deja cultivate, pămîntul nou cultivat trebuie să fie destul de fertil pentru ca acest preț să-i acopere acea parte a cheltuielilor de desțelenire care la pămîntul nou cultivat intră în cheltuielile de producție, dar care a încetat să intre în *cheltuielile* pămîntului cultivat anterior și s-a contopit aici cu fertilitatea naturală a pămîntului.

„O *cădere de apă* avînd o poziție avantajoasă oferă exemplul unei rente plătite pentru un dar al naturii apropiat și avînd una dintre cele mai prețioase însușiri imaginabile. Este un lucru foarte bine înțeles în districtele industriale, unde se plătesc rente considerabile pentru mici căderi de apă, mai ales dacă înălțimea de la care cade apa este mare. Forța care se obține de la asemenea căderi de apă este egală cu forța pe care o dau marile mașini cu abur; de aceea, folosirea acestor căderi de apă, chiar dacă se plătește o rentă mare, este tot atît de avantajoasă ca și investirea unor mari sume de bani în instalarea și în exploatarea unor mașini cu abur. Printre căderile de apă, unele sînt mai mari, altele mai mici. Vecinătatea cu o manufactură constituie de asemenea un avantaj, care aduce o rentă mai ridicată. În comitatele York și Lancaster, între renta plătită pentru cea mai neînsemnată cădere de apă și renta plătită pentru cea mai mare cădere de apă există, după cît se pare, o diferență mult mai mare decît cea care există între renta pentru 50 de acri de pămînt din cel mai nefertil și renta pentru 50 de acri de pămînt din cel mai fertil, folosit ca pămînt arabil obișnuit“ (Hopkins, l.c.p. 37, 38).

[8. *Cheltuielile de desțelenire.*

*Perioadele de creștere a prețurilor la cereale și
perioadele de scădere a lor (1641—1859)]*

Dacă comparăm average prices¹⁾ citate mai sus și excludem ceea ce se datorează, în primul rînd, deprecierei (1809—1813) și,

¹⁾ — prețurile medii; vezi volumul de față, p. 137—138. — *Nota trad.*

în al doilea rînd, anilor cu recoltă deosebit de slabă, ca de pildă anii 1800 și 1801, vedem că un element foarte important este *suprafața pămîntului nou cultivat* at a given moment or during a given period ¹⁾. Urcarea prețului pe pămînturile cultivate denotă aici *creșterea populației* și deci un excedent al prețului ; pe de altă parte, aceeași creștere a cererii determină *the cultivation of fresh soil* ²⁾. Dacă această masă a crescut *relativ* foarte mult, prețul sporit, *prețul mai ridicat* în comparație cu perioada precedentă, nu dovedește decît că o mare parte din *cheltuielile de desțelenire* intră în additional quantity of food created ³⁾. Dacă prețul cerealelor nu ar fi crescut, nu ar fi avut loc *the creation* ⁴⁾. Rezultatul *acestei sporiri*, scăderea prețului, poate să apară abia ulterior, deoarece în prețul [of] recently ⁵⁾ created food an element of cost of production or

1) — la un moment dat sau într-o perioadă dată. — *Nota trad.*

2) — cultivarea unor pămînturi noi. — *Nota trad.*

3) — cantitatea adițională de alimente produsă. — *Nota trad.*

4) — producerea. — *Nota trad.*

5) Textul care urmează, începînd cu „recently“ și pînă la „are cultivated“ (p. 147) a fost scris de Marx în limba engleză. — *Nota red.*)
 Versiunea românească : alimentelor recent produse intră un element al cheltuielilor de producție, sau al prețului, care la capitalurile investite anterior în pămînt sau pe vechile suprafețe ale pămîntului cultivat a fost de mult amortizat. Diferența ar fi și mai mare dacă, datorită creșterii productivității muncii, cheltuielile legate de cultivarea unui pămînt nou nu ar scădea considerabil față de nivelul lor trecut.

Transformarea pămîntului nou, indiferent dacă va fi mai fertil, la fel de fertil sau mai puțin fertil decît pămîntul vechi, aducerea lui într-o stare (și această stare este determinată de gradul general de pregătire a pămîntului în vederea agriculturii, dominant pe pămîntul deja cultivat) care îl *face apt* pentru investiția de capital și de muncă în *aceleași condiții* în care capitalul și munca se investesc în medie pe pămîntul deja cultivat, — această pregătire trebuie să fie plătită de cheltuielile pentru transformarea pămîntului necultivat în pămînt cultivat. Această diferență în cheltuielile de producție trebuie să fie acoperită de pămîntul nou cultivat. Dacă diferența nu intră în prețul produsului obținut pe pămîntul nou cultivat, sînt posibile numai două cazuri în care poate fi obținut acest rezultat. Sau produsul pămîntului nou cultivat nu se vinde la *valoarea lui reală*. El se vinde la un preț inferior valorii lui, ceea ce se întîmplă în realitate cu cea mai mare parte a pămîntului care nu aduce rentă, deoarece prețul produsului lui nu este determinat de *propria lui valoare*, ci de valoarea produsului produs pe pămîntul mai fertil. Sau pămîntul nou cultivat trebuie să fie *atît de fertil* încît produsul lui, atunci cînd se vinde la valoarea lui immanentă, proprie, conform cantității de muncă materializată în el, să se vîndă la un preț mai scăzut decît produsul pămîntului deja cultivat.

Dacă diferența dintre *valoarea lui inerentă* și *prețul de piață* determinat de valoarea pămîntului cultivat ar *reprezenta, să zicem, 50%* și dacă, pe de altă parte, *dobînda* care intră în cheltuielile de producție a acestui produs, și care se calculează la capitalul cheltuit pentru ridi-

price enters, that has long become extinct in the older applications of capital to land, or in the older portions of the soil cultivated. The difference would be even greater if, consequent upon the increased productivity of labour, the cost appropriating soil to cultivation, had not greatly fallen, as compared to the costs of cultivation in former, bygone periods.

[511] The transformation of new land, whether more or equally or less fertile than old land, into such a state (and this state is given by the general rate of adaptation to culture prevailing on the existing land under cultivation) *as to enable it* for application of capital and labour — under *the same conditions* under which capital and labour is employed on the average quantity of cultivated soil — this adaptation must be paid for by the costs of converting waste land into cultivated land. This difference of cost must be borne by the newly cultivated land. If it not enters into the price of its produce, there are only two cases possible, under which such a result can be realized. *Either* the produce of the newly cultivated land is not sold *at its real value*. Its price stands below its value, as is in fact the case with most of the land bearing no rent, because its price is not constituted by *its own value*, but by the value of the produce derived from more fertile

---

carea noului pământ pe treapta de productivitate care este socotită normală pe pământul vechi ar reprezenta și ea 5⁰%, atunci pământul nou cultivat ar da un produs care, la prețul de piață anterior, ar putea să plătească salariile, profiturile și rentele obișnuite. Dacă dobinda la capitalul cheltuit ar fi de numai 4⁰%, în timp ce fertilitatea pământului nou ar depăși cu peste 4⁰% fertilitatea pământului vechi, prețul de piață — după ce se scade ceea ce, socotit la o dobândă de 4⁰%, se cuvine capitalului cheltuit pentru a aduce noul pământ într-o stare „cultivabilă” — ar da un excedent, adică produsul ar putea să se vândă sub *prețul de piață determinat* de valoarea produsului obținut pe pământul cel mai puțin fertil. În consecință odată cu prețul de piață al produsului ar scădea, în genere, și rentele.

Renta absolută este excedentul *valorii* peste *prețul mediu* al produsului brut. *Renta diferențială* este excedentul *prețului de piață* al produsului produs pe un pământ mai fertil peste *valoarea* produsului propriu al acestui pământ mai fertil.

De aceea, dacă într-un anumit interval de timp o parte relativ mare din cantitatea adițională de alimente reclamată de creșterea populației se produce pe un pământ nou cultivat, și odată cu aceasta crește sau rămâne neschimbat *prețul produsului brut*, aceasta încă nu dovedește că în țara respectivă fertilitatea solului ar fi în descreștere, ci numai că fertilitatea nu a crescut în așa măsură încât să acopere noul element al cheltuielilor de producție, și anume dobinzile la capitalul cheltuit pentru a ridica pământul necultivat la nivelul condițiilor de producție obișnuite, în care, în stadiul respectiv al dezvoltării, se cultivă vechile pământuri. — *Nota trad.*

soils. Or the newly cultivated land must be *so fertile*, that, if it was sold at its immanent, own value, according to the quantity of labour realized in it, it would be sold at a less price than the price of produce grown on the formerly cultivated soil.

If the difference between its *inherent value* and the *market price* settled by the value of the cultivated soil is such, that it *amounted for instance to 5 p.c.* and if on the other hand the *interest*, entering into its costs of production on the part of the capital employed to bring it up to the level of productive ability, common to the old soils, amounted also to 5 p.c., then the newly cultivated land would grow produce, able to pay at the old market price the usual wages, profits and rents. If the interest of the capital employed amounted to 4 p.c. only while its degree of fertility exceeded 4 p.c., as compared to the older soils, the market price, after the deduction of the 4 p.c. interest for the capital employed to bring the new land into a "cultivable" state would leave a surplus, or it might be sold at a lower price than *the market price settled by the value of the least fruitful soil*. Rents consequently would generally be lowered, together with the market price of the produce.

Absolute rent is the excess of *value* over the *average price* of raw produce. *Differential rent* is the excess of the *market price* of the produce grown on favoured soils over the *value* of their own produce.

If, therefore, the *price of raw produce* rises or remains constant in periods in which a relatively large part of the additional food, required by the increase of population, is produced on soil which from a state of wasteness has been converted into a state of cultivation, this constancy or rise of prices does not prove that the fertility of the land has decreased, but only that it has not increased to such a degree as to counteract the fresh element of production — formed by the interest of capital applied with a view to bringing the uncultivated land to a level of the common conditions of production, under which the old soil — in a given state of development — are cultivated.

Prin urmare, chiar *un preț constant sau în creștere* — dacă întinderea relativă a pământului nou cultivat este diferită în perioade diferite — nu dovedește că pământul nou ar fi nefertil sau că ar da *mai puține produse*, ci numai că în valoarea produselor lui intră un element al cheltuielilor which has

become extinct in the older cultivated soils¹⁾ și că acest element nou al cheltuielilor rămîne în vigoare, cu toate că în noile condiții de producție cheltuielile de desțelenire sînt foarte scăzute în comparație cu cheltuielile care au fost necesare pentru a aduce pămîntul vechi from its *original, natural* state of fertility to its present state²⁾. Ar trebui deci [512] stabilită *proporția relativă* a enclosures³⁾ în diferite perioade⁵¹.

În general, tabelul de mai sus (p. 507, 508) ne arată următoarele :

Dacă se iau în considerare *decennial periods*⁴⁾, se constată că : În perioada 1641—1649 prețul mediu este mai ridicat decît în oricare altă perioadă decenală pînă la 1860, cu excepția deceniilor 1800—1809 și 1810—1819.

Dacă se iau în considerare *perioade de 50 de ani*, se constată că în perioada 1650—1699 prețul mediu este mai ridicat decît în perioada 1700—1749, iar în perioada 1750—1799 el este mai ridicat decît în perioada 1700—1749 și mai scăzut decît în perioada 1800—1849 (sau 1859).

Scăderea prețurilor are loc regulat în perioada 1810—1859, în timp ce în perioada 1750—1799, deși prețul mediu pe această perioadă de 50 de ani e mai mic, are loc o mișcare în linie ascendentă ; creșterea are loc cu aceeași regularitate cu care are loc scăderea în perioada 1810—1859.

Într-adevăr, în comparație cu perioada 1641—1649, are loc o scădere generală și neîntreruptă a prețului mediu pe deceniu, pînă în momentul cînd, în ultimile două decenii ale primei jumătăți a secolului al XVIII-lea, această scădere atinge *punctul limită (punctul cel mai scăzut)*.

Începînd de la mijlocul secolului al XVIII-lea, se produce o creștere care începe cu un preț (36 de șilingi și $4\frac{5}{10}$ pence în 1750—1759) inferior prețului mediu pe a doua jumătate a secolului al XVII-lea și aproximativ corespunzător, cu o oarecare depășire, prețului mediu pe perioada 1700—1749, adică prețului de 35 de șilingi și $9\frac{23}{50}$ pence (prețului din *prima* jumătate a secolului al XVIII-lea). Această mișcare în linie ascendentă continuă neîntrerupt și în cursul celor două perioade decenale 1800—1809 și 1810—1819. În ultima dintre aceste perioade, ea atinge punctul său culminant. Din acel moment are

¹⁾ — care a fost amortizat pe vechile pămînturi cultivate. — *Nota trad.*

²⁾ — din starea lui de fertilitate inițială, naturală, în starea lui actuală. — *Nota trad.*

³⁾ — împrejmuirilor. — *Nota trad.*

⁴⁾ — *perioade decenale*. — *Nota trad.*

loc din nou cu regularitate o mișcare în linie descendentă. Dacă luăm media pe perioada de creștere 1750—1819, prețul ei mediu (ceva mai mult de 57 de șilingi per cuarter) este egal cu punctul de plecare al perioadei de scădere care începe din 1820 (și anume ceva mai mult de 58 de șilingi pe decennial period 1820—1829), exact așa cum punctul de plecare al celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea [este egal] cu prețul mediu din prima lui jumătate.

Cît de mult pot influența unele împrejurări — recoltă proastă, deprecierea banilor etc. — cifra medie se vede clar din orice exemplu aritmetic. De pildă, $30 + 20 + 5 + 5 + 5 = 65$. Media = 13, deși aici ultimele trei cifre sînt invariabil = 5. Dimpotrivă $12 + 11 + 10 + 9 + 8 [= 50]$, media = 10, deși, dacă am șterge din primul șir cifrele 30 și 20, care constituie excepții, media oricăror trei ani din șirul al doilea ar fi mai mare.

Dacă se scad cheltuielile diferențiale pentru capitalul investit succesiv în desțelenire — capital care for a certain period enters as an item into cost ¹⁾ — s-ar putea ca prețurile din anii 1820—1859 să fie mai mici decît cele anterioare. Și acesta pare a fi, în parte, ceea ce au avut în vedere imbecilii care explică renta prin dobinda la capitalul fix investit în pămînt.

[9. Anderson contra Malthus.

Teza lui Anderson cu privire la productivitatea crescîndă a agriculturii și influența ei asupra rentei diferențiale]

Anderson spune în :

„*A Calm Investigation of the circumstances that have led to the present scarcity of grain in Britain*“, Lond. 1801 :

„Din 1700 pînă în 1750 are loc o scădere continuă a prețurilor la cuarterul de grîu de la 2 l.st., 18 șilingi și 1 penny la 1 l.st., 12 șilingi și 6 pence ; din 1750 pînă în 1800 o creștere continuă a prețurilor de la 1 l.st., 12 șilingi și 6 pence la 5 l.st., și 10 șilingi per cuarter“ (p. 11).

Prin urmare, spre deosebire de West, Malthus și Ricardo, Anderson nu avea în fața ochilor fenomenul unilateral al unei scări crescînde a prețurilor la cereale (în perioada 1750—1813), ci, dimpotrivă, un fenomen dublu : un secol întreg, în a cărui

¹⁾ — pentru o anumită perioadă intră ca un post în cheltuielile de producție. — *Nota trad.*

primă jumătate scara prețurilor la cereale este în continuă scădere, iar în cea de-a doua — în continuă creștere. El afirmă categoric :

„Populația a crescut deopotrivă atât în prima cît și în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea“ (l.c.p.12).

El este un adversar declarat al teoriei populației⁵² și susține categoric capacitatea crescîndă și perenă a pămîntului de a se ameliora.

„Pămîntul poate fi îmbunătățit tot mai mult prin influențe și prelucrări chimice“ (l.c.p. 38)⁵³.

[513]. „În cadrul unui sistem rațional de gospodărie, productivitatea pămîntului poate să crească an de an în cursul unei perioade nelimitate, avînd posibilitatea să atingă în cele din urmă un nivel pe care abia dacă ni-l putem imagina astăzi“. (l.c.p. 35, 36).

„Se poate spune cu certitudine că populația actuală este atât de neînsemnată în comparație cu cea pe care ar putea s-o hrănească această insulă, încît problema este departe de a merita să fie luată în considerație“ (p. 37).

„Pretutindeni unde populația crește, trebuie să crească neapărat și producția țării, *afară de cazul cînd se permite unei influențe de ordin moral să tulbure economia naturii*“ (p. 41).

„Teoria populației“ este „o prejudecată dintre cele mai primejdioase“ (p. 54). Cu ajutorul unor exemple luate din istorie, el se străduiește să demonstreze că „productivitatea agriculturii“ crește odată cu creșterea populației și scade odată cu scăderea ei (p. 55, 56, 60, 61 și urm.).

În cadrul unei concepții juste asupra *rentei* era firesc să se nască în primul rînd ideea că renta nu provine din pămînt, ci din *produsul agriculturii*, adică din muncă, din *prețul produsului muncii*, de pildă al grîului. Din *valoarea produsului agricol*, din munca investită în pămînt, și nu din pămînt — acest lucru este just subliniat de Anderson.

„Nu renta pămîntului determină prețul produsului acestuia, ci prețul acestui produs determină renta funciară, deși prețul acestui produs este adesea cel mai ridicat în țările în care renta funciară are nivelul cel mai scăzut“.

{Prin urmare, renta nu are nici o legătură cu productivitatea *absolută* a agriculturii}.

„Acesta pare a fi un paradox, care se cere explicat. În fiecare țară există diferite calități de pămînt, care în ceea ce privește gradul lor de fertilitate se deosebesc simțitor unele de altele. Să presupunem acum că ele sînt împărțite în diverse categorii, pe care le vom însemna cu literele A, B, C, D, E, F etc. Categoria A cuprinde pămînturile cu cea

mai mare fertilitate, iar toate literele următoare reprezintă diferite categorii de pământ, care au o fertilitate cu atât mai scăzută, cu cât sînt mai depărtate de prima categorie. Deoarece însă *cheltuielile de cultivare a pămîntului cel mai puțin fertil sînt la fel de mari ca și cele legate de cultivarea pămîntului cel mai fertil, sau chiar mai mari decît ele*, rezultă în mod necesar că, *dacă aceeași cantitate de cereale, indiferent de pămîntul pe care a fost obținută, se poate vinde la unul și același preț*, profitul de pe urma cultivării pămîntului cel mai fertil trebuie să fie mult mai mare decît profitul de pe urma cultivării celorlalte pămînturi“

{adică decît excess of price over the expenses or the price of the capital advanced ¹⁾}

„și deoarece acesta“ {adică profitul} „continuă să scadă pe măsură ce scade fertilitatea, în cele din urmă trebuie să se ajungă într-o situație în care, *cheltuielile de cultivare a unor categorii de pămînt inferioare să fie egale cu valoarea întregului produs*“ (p. 45—48).

Ultima categorie de pămînt nu aduce nici o rentă (citată după MacCulloch, „The Literature of polit. econ.“, London, 1845. Mc[Culloch] citează aici din „An Enquiry into the Nature of the Corn Laws“, sau din „Recreations in Agriculture, Natural History, Arts“ etc., London, 1799—1802? De verificat la Museum ⁵⁴).

Ceea ce Anderson numește aici „value of the whole produce“ ²⁾ nu pare a fi, în concepția lui, altceva decît *prețul de piață*, la care se vinde produsul, indiferent dacă acest produs a fost obținut pe un pămînt mai bun sau mai prost. La categoriile de pămînt cu fertilitate mai mare, acest „preț“ (value ³⁾) dă un excess ⁴⁾ mare sau mai mic peste expenses ⁵⁾. Ultimul produs nu dă un astfel de excedent. Pentru acest produs, *prețul mediu*, adică prețul [determinat] de cheltuielile de producție plus profitul mediu, coincide cu prețul de piață al produsului, prin urmare aici nu există nici un fel de profit suplimentar, care, după părerea lui Anderson, este singurul care poate forma renta. La Anderson, renta este egală cu excedentul *prețului de piață* al produsului peste *prețul său mediu*. (Teoria valorii încă nu-l preocupă deloc pe Anderson). Prin urmare, dacă — datorită nefertilității deosebite a unui teren — *prețul mediu* al produsului obținut pe acest teren coincide cu *prețul de piață* al produsului, acest excedent

1) — excedentul prețului peste cheltuielile sau peste prețul capitalului avansat. — *Nota trad.*

2) — „valoarea întregului produs“. — *Nota trad.*

3) — valoare. — *Nota trad.*

4) — excedent. — *Nota trad.*

5) — cheltuieli. — *Nota trad.*

dispare, adică nu apare un fond for the formation of rent¹⁾. Anderson nu spune că ultimul pământ cultivat *nu poate da nici un fel de rentă*. El spune numai că, în cazul cînd expenses (cheltuielile de producție + profitul mediu) sînt atît de mari încît diferența dintre prețul de piață al produsului și prețul său mediu dispare, dispare și renta, și că acest lucru are loc inevitabil dacă se merge tot mai jos pe scara categoriilor de pământ. A[nderson] spune clar că premisa pentru această formare a rentei este un anumit *preț de piață egal* pentru cantități de produs egale obținute în condiții de producție inegal de favorabile. Profitul suplimentar sau excedentul profitului obținut pe categoriile de pământ mai bune în comparație cu cele mai proaste, spune el, apare în mod necesar „if an equal quantity of corn, the produce of each field, can be sold at the same price“²⁾. Așadar, dacă se presupune că există un preț de piață general.

[514] Anderson nu consideră nicidecum — așa cum ar putea să pară din fragmentul citat mai sus — că diferitele *degrees of fertility*³⁾ sînt pur și simplu un produs al naturii. Dimpotrivă,

„infinita diversitate a pămînturilor“ se datorește, în parte, faptului că „din starea lor inițială aceste pămînturi au fost aduse în cu totul altă stare, prin diferite metode de cultură, prin folosirea îngrășămintelor“ etc. (p. 5. „*An Inquiry into the Causes etc.*“, Edinburgh, 1779.)

Pe de o parte, dezvoltarea productivității muncii generale ușurează deștelenirea pămînturilor ; pe de altă parte însă, cultivarea mărește diferența dintre pămînturi, căci este foarte posibil ca pămîntul cultivat A și pămîntul necultivat B să fi avut aceeași original fertility⁴⁾, adică dacă din fertilitatea pămîntului A am scădea acea parte de fertilitate care astăzi, ce-i drept, este pentru acest pămînt o fertilitate naturală, dar care înainte i-a fost creată *în mod artificial*. Prin urmare, însăși cultivarea mărește the diversity of natural fertility between cultivated and waste lands⁵⁾.

Anderson spune clar că pămîntul, pentru al cărui produs prețul mediu și prețul de piață coincid, *nu poate da rentă* :

1) — pentru formarea rentei. — *Nota trad.*

2) — *dacă o cantitate de cereale egală*, indiferent pe ce pămînt a fost produsă, poate fi vîndută la *aceiași preț*. — *Nota trad.*

3) — *grade de fertilitate*. — *Nota trad.*

4) — fertilitate inițială. — *Nota trad.*

5) — diferența de fertilitate naturală dintre pămînturile cultivate și cele necultivate. — *Nota trad.*

„Dacă sint două ogoare al căror produs corespunde aproximativ exemplului de mai sus, și anume de pe unul se obțin 12 busheli, care acoperă cheltuielile, iar de pe celălalt 20 de busheli, *ameliorarea lor* nu necesită nici un fel de *cheltuieli nemijlocite*; pentru al doilea ogor fermierul poate plăti, de pildă, o rentă funciară mai mare chiar decît 6 busheli, în timp ce pentru primul ogor nu [plătește] nici o rentă. Dacă 12 busheli ajung tocmai pentru a acoperi cheltuielile de cultivare, atunci pentru pămîntul *cultivat* care dă numai 12 busheli nu se poate plăti nici un fel de rentă“ (p. 107—109 vol. III, *Essays relating to agriculture and rural affairs*“, Edinburgh-London 1775—1796).

Și el continuă imediat :

„Dar nu ne putem aștepta ca arendașul, în cazul cînd cantitatea mai mare de produs *s-ar obține nemijlocit* datorită cheltuirii de capital făcute de el și datorită sirguinței lui, să poată plăti ca rentă o *parte* aproximativ identică de produs; dacă însă, în decursul *unei anumite perioade de timp*, *fertilitatea pămîntului a rămas constant la același nivel ridicat*, fermierul ar fi mulțumit să plătească o rentă de mărirea stabilită aici chiar dacă *inițial sporirea fertilității pămîntului s-ar datora* propriei lui sirguințe“ (l.c.p. 109, 110).

Așadar, produsul obținut pe cel mai bun pămînt cultivat reprezintă, de pildă, 20 de busheli per acru; din aceștia, 12 busheli acoperă conform ipotezei, *expenses* (advances¹⁾ + profitul mediu). În acest caz, 8 busheli *pot* fi plătiți ca rentă. Admițînd că un bushel = 5 șilingi, atunci 8 busheli, sau 1 cuarter = 40 de șilingi sau 2 l. st., iar 20 de busheli = 5 l. st. (2¹/₂ cuartermi). Din aceste 5 l. st. *expenses* reprezintă 12 busheli, sau 60 de șilingi, adică 3 l. st. Se plătește o rentă de 2 l. st., sau 8 busheli. Din cele 3 l. st. care reprezintă *expenses* — la o rată a profitului egală cu 10⁰/₁₀ — 54⁶/₁₁ șilingi reprezintă cheltuielile și 5⁵/₁₁ șilingi profitul. (54⁶/₁₁ : 5⁵/₁₁ = 100 : 10). Să presupunem acum că fermierul trebuie să facă pe un pămînt necultivat, a cărui fertilitate este egală cu fertilitatea *inițială* a pămîntului care produce 20 de busheli, diverse *ameliorări* menite to bring it into such a state of cultivation as appropriate to the general state of agriculture²⁾. Să presupunem că aceasta îl costă pe fermier, în afară de cei 54⁶/₁₁ șilingi sau, dacă includem în *expenses* și profitul, în afară de cei 60 de șilingi, încă 36⁴/₁₁ șilingi; 10⁰/₁₀ din aceștia reprezintă 3⁷/₁₁ șilingi, și numai după 10 ani, dacă fermierul va vinde tot timpul 20 de busheli cu 5 șilingi bushelul, el va putea să înceapă să plătească rentă, abia după ce capitalul său va fi fost reprodus. Din acest moment, fertilitatea artifi-

¹⁾ — capitalul avansat. — *Nota trad.*

²⁾ — să-l aducă într-un stadiu de cultivare corespunzător stadiului general al agriculturii. — *Nota trad.*

cială, creată a pământului s-ar considera ca inițială și ar reveni landlordului.

Deși pământul nou cultivat este tot atât de fertil cum a fost inițial cel mai bun dintre pământurile cultivate, totuși pentru produsul pământului nou cultivat prețul de piață și prețul mediu coincid, pentru că în acesta din urmă intră un articol de cheltuieli deja amortizat pentru pământul cel mai bun, la care fertilitatea artificial creată coincide to a certain extent ¹⁾ cu fertilitatea naturală. La pământul nou cultivat, însă, partea de fertilitate, care a fost creată artificial prin investiții de capital este încă cu totul distinctă de fertilitatea naturală a solului. Pământul nou cultivat, chiar dacă ar poseda aceeași fertilitate inițială ca și cel mai bun dintre pământurile cultivate, *nu ar putea deci să dea nici un fel de rentă*. După zece ani însă el ar putea nu numai în genere să dea rentă, ci chiar să dea o rentă la fel de mare ca și cea mai bună categorie de pământ *cultivată* anterior. Anderson sesizează, așadar, aici, ambele fenomene :

1) că renta diferențială a landlordului este, în parte, rezultatul fertilității pe care fermierul a dat-o în mod artificial pământului ;

2) că, după un anumit interval de timp, această fertilitate artificială apare ca original productivity of soil ²⁾, deoarece între timp pământul a suferit anumite transformări, iar procesul cu ajutorul căruia a fost realizată această transformare a dispărut, nu mai este vizibil.

[515] Dacă aş înființa astăzi o cotton-mill ³⁾, cheltuind în acest scop 100 000 l. st., aş avea o more efficient mill ⁴⁾ decât cea înființată de predecesorul meu cu zece ani în urmă. Eu nu plătesc diferența dintre productivitatea care există în prezent în construcția de mașini, în construcții în genere etc., și productivitatea care a existat acum zece ani. Dimpotrivă, această diferență îmi permite să plătesc *mai puțin* pentru o fabrică cu productivitate egală sau *aceeași sumă* pentru o fabrică cu o productivitate mai mare. Altfel stau lucrurile în agricultură. Deosebirea dintre original fertilities of soils is magnified by that part of the so-called natural fertility of the soil which, in fact has been once *produced* by men, but has now become incorporated to the soil and is no longer to be

¹⁾ — într-o anumită măsură. — *Nota trad.*

²⁾ — productivitatea inițială a pământului. — *Nota trad.*

³⁾ — filatură de bumbac. — *Nota trad.*

⁴⁾ — filatură mai productivă. — *Nota trad.*

distinguished from its original fertility¹⁾. Pentru a ridica la acest nivel *mai înalt* de fertilitate un pământ necultivat avînd aceeași fertilitate inițială ca urmare a dezvoltării forței productive of general labour²⁾ nu sînt necesare aceleași cheltuieli care au fost necesare to bring the original fertility of the cultivated soil to its now apparently original fertility, but still, more or less expense is required to bring that equalization about³⁾. De aceea prețul mediu al noului produs este mai mare decît prețul mediu al vechiului produs, iar diferența dintre prețul de piață și prețul mediu se micșorează și poate chiar să dispară cu totul. Să admitem însă că, în cazul de mai sus, pămîntul nou cultivat este atît de fertil, încît după an additional expense of 40 sh.⁴⁾ (inclusiv profitul) el nu dă 20, cî 28 de busheli. În acest caz fermierul ar putea plăti o rentă de 8 busheli sau 2 l. st. De ce ? Fiindcă pămîntul nou cultivat dă cu 8 busheli mai mult decît pămîntul vechi, așa încît, cu toate că prețul mediu e mai ridicat, el dă, la același preț de piață, același excess of price⁵⁾. Dacă nu ar implica nici un fel de extra expense, fertilitatea lui ar fi de două ori mai mare decît a vechiului pămînt⁵⁵⁾. Cu expense, ea este la fel de mare.

[10. *Inconsistența criticii făcute de Rodbertus teoriei rentei a lui Ricardo. Neînțelegerea de către Rodbertus a particularităților agriculturii capitaliste*]

Revenim acum pentru ultima oară la Rod[bertus].

„Ea“ (teoria rentei a lui Rod[bertus]) deduce... toate aspectele salariului, rentei etc. din *împărțirea produsului muncii*, împărțire care se produce inevitabil dacă există două condiții preliminare : o productivitate suficientă a muncii și proprietatea asupra pămîntului și capitalului. Ea arată că numai o productivitate suficientă a muncii determină *posibilitatea economică a unei asemenea împărțiri*, deoarece, datorită acestei productivități, valoarea produsului dobîndește un conținut real atît de mare, încît de pe urma lui pot trăi și alte persoane, care nu muncesc ;

¹⁾ — fertilitățile inițiale ale pămînturilor este amplificată de cea parte a așa-numitei fertilități naturale a pămîntului care, de fapt, a fost *produsă* cîndva de oameni, dar care acum s-a integrat pămîntului și nu mai poate fi distinsă de fertilitatea inițială a acestuia. — *Nota trad.*

²⁾ — a muncii generale. — *Nota trad.*

³⁾ — pentru a aduce fertilitatea inițială a pămîntului cultivat la nivelul fertilității care acum pare inițială ; totuși atingerea acestui nivel egal implică și astăzi cheltuieli mai mari sau mai mici. — *Nota trad.*

⁴⁾ — o cheltuială adițională de 40 de șilingi. — *Nota trad.*

⁵⁾ — surplus de preț. — *Nota trad.*

ea arată, de asemenea, că numai proprietatea asupra pământului și capitalului determină *realitatea juridică a unei asemenea împărțiri*, obligându-i pe muncitori să-și împartă produsul cu posesorii care nu muncesc ai pământului și capitalului într-o asemenea proporție, încît tocmai ei, muncitorii, primesc din acest produs numai atît cît să-și poată ține zilele". (Rodbertus, l.c.p. 156, 157).

A. Smith tratează problema în două moduri. *Împărțirea produsului muncii*, acesta fiind considerat dat și fiind vorba, în fond, de *cota-parte din valoarea de întrebuințare*. Această concepție este împărtășită și de d-l Rod[bertus]. Ea se întilnește și la Ricardo, și acest lucru îi poate fi imputat, cu atît mai mult cu cît el nu se limitează la fraza generală, ci vrea să se ocupe temeinic de *determinarea valorii prin timpul de muncă*. Mutatis mutandis ¹⁾ această concepție este aplicabilă mai mult sau mai puțin tuturor modurilor de producție în care muncitorii și posesorii condițiilor obiective ale muncii formează clase diferite.

Dimpotrivă, cea de-a doua concepție a lui Smith este caracteristică modului de producție capitalist. De aceea, este și singura formulă rodnică din punct de vedere teoretic. Aici Smith consideră profitul și renta ca provenind din *supramunca*, pe care muncitorul o adaugă obiectului muncii peste partea de muncă, prin care muncitorul reproduce numai propriul său salariu. Acolo unde producția se bazează exclusiv pe valoarea de schimb, acest punct de vedere este singurul just. El conține procesul dezvoltării, în timp ce, în prima concepție, *timpul de muncă* este presupus a fi constant.

La Ricardo, unilateralitatea decurge și din faptul că el vrea să demonstreze în genere că diferitele categorii sau relații economice *nu contrazic teoria valorii*, în loc să urmărească *dezvoltarea* acestora, cu toate contradicțiile lor aparente, pornind de la această bază, sau să prezinte dezvoltarea acestei baze.

[516] „Dv. ²⁾ știți că încă de pe timpul lui A. Smith *toți economiștii* sînt de acord că *valoarea produsului se împarte în salariu, rentă funciară și cîștigul la capital*; prin urmare, ideea că veniturile diferitelor clase, și în special părțile de rentă, sînt bazate pe *împărțirea produsului* nu este nouă" (Certainly not! ³⁾) „În același timp însă, *toți economiștii* se abat de la drumul cel bun. Toți, inclusiv școala ricardiană, fac în *primul rînd* greșeala că nu consideră *întregul produs, bunul finit, întregul produs național*, ca un tot la care participă muncitorii, proprietarii funciari și capitaliștii, ci consideră *împărțirea produsului prim* ca o

1) — Cu schimbările corespunzătoare. — *Nota trad.*

2) von Kirchmann. — *Nota red.*

3) — Bineînțeles că nu! — *Nota trad.*

împărțire aparte, între cei trei participanți, iar împărțirea produsului industrial tot ca o împărțire aparte numai între doi participanți. Prin urmare, aceste sisteme consideră produsul brut în sine și produsul industrial în sine, separat, ca pe un bun aparte care constituie venitul“ (p. 162).

În primul rînd, A. Smith i-a îndreptat, de fapt, pe o cale greșită pe toți economiștii de mai târziu, inclusiv Ricardo, precum și pe d-l Rodbertus, prin aceea că el descompune „întreaga valoare a produsului în salariu, rentă funciară și câștig la capital“ [p. 162], uitînd astfel de existența capitalului constant, care constituie de asemenea o parte a valorii. Lipsa acestei distincții făcea imposibilă orice tratare științifică a acestei probleme, fapt demonstrat în expunerile mele ¹⁾. În această privință, fiziocrații au mers mai departe. „Avances primitives și annuelles“ ²⁾ ale lor sînt distincte ca o parte a valorii produsului anual sau ca o parte a produsului anual propriu-zis, care nu se descompune din nou nici pentru națiune și nici pentru individ în salariu, profit sau rentă. În concepția fiziocraților, fermierii, livrînd clasei sterile materia primă, îi înlocuiesc acesteia avansurile (transformarea acestei materii prime în mașini revine „sterililor“), în timp ce, pe de altă parte, fermierii își înlocuiesc singuri, din propriul lor produs, o parte din avansurile făcute (sămînță, vite de rasă și pentru tăiere, îngrășăminte etc.), iar partea cealaltă (mașini etc.) ei o înlocuiesc primind-o de la stériles în schimbul materiei prime.

În al doilea rînd, d-l Rod[bertus] greșește atunci cînd identifică *împărțirea valorii* cu *împărțirea produsului*. „Bunul care constituie venitul“ nu are nici o legătură directă cu această *împărțire a valorii* produsului. Economiștii știu tot atît de bine ca și Rod[bertus] că acele părți de valoare care revin, de pildă, producătorilor de fire și care se exprimă în anumite cantități de aur se realizează în produse de tot felul — agricole și industriale. Acest lucru este presupus, deoarece acești producători produc *mărfuri* și nu produse pentru consumul lor nemijlocit. Întrucît valoarea supusă împărțirii, adică partea de valoare, care în genere se reduce la venit, se creează în cadrul fiecărei sfere de producție independent de celelalte sfere — deși, ca urmare a diviziunii muncii, fiecare sferă de producție le presupune pe celelalte —, Rod[bertus] face un pas înapoi și o confuzie atunci cînd, în loc să considere această

¹⁾ Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 26, partea I, București Editura politică, 1980, p. 70—125. — *Nota red.*

²⁾ — „avansurile inițiale și anuale“. — *Nota trad.*

creare de valoare în forma ei pură, se încurcă din capul locului cu întrebarea : ce parte din produsul total existent al națiunii asigură aceste părți de valoare posesorilor lor ? La el, împărțirea *valorii produsului* devine imediat *împărțirea valorilor de întrebuințare*. Deoarece el atribuie această confuzie altor economiști, devine necesar corectivul propus de el, în sensul ca produsele industriale și produsele prime să fie considerate en bloc ¹⁾, ceea ce implică un mod de examinare care nu are legătură cu crearea de valoare și, ca atare, este greșit, dacă se pune totodată chestiunea de a explica cum se creează valoarea.

În *valoarea* produsului industrial, în măsura în care acesta se reduce la venit și în măsura în care fabricantul nu plătește rentă funciară, fie pentru pământul afectat construcțiilor, fie pentru căderi de apă etc., își au partea numai *capitalistul și muncitorul salariat*. În *valoarea produsului agricol* își au partea de cele mai multe ori trei persoane. Acest lucru îl recunoaște și d-l Rod[bertus]. Explicația pe care o dă el acestui fenomen nu schimbă nimic. Dar dacă alți economiști, îndeosebi Ricardo, pornesc de la *împărțirea în două părți* — între capitalist și muncitorul salariat — și-l introduc pe primitorul rentei funciare abia mai târziu, ca pe o excrescență de un fel deosebit, aceasta corespunde întru totul esenței producției capitaliste. Munca materializată și munca vie sînt cei doi [517] factori, pe a căror contrapunere se bazează producția capitalistă. Capitalistul și muncitorul salariat sînt singurii agenți și factori ai producției a căror relație reciprocă și opoziție decurg din esența modului de producție capitalist.

Împrejurările în care capitalistul este, la rîndul său, nevoit să împartă cu terțe persoane, care nu lucrează, o parte din supramunca sau din surplusvalue însușită de el, apar abia în a doua instanță. Tot de domeniul producției ține și faptul că exceptînd partea din valoarea produsului care se plătește ca salariu, și după ce se scade partea din valoare, egală cu capitalul constant, *întreaga plusvaloare* trece *direct din mîinile muncitorului în mîinile capitalistului*. În raport cu muncitorul, capitalistul este posesorul *direct* al întregii plusvalori, indiferent de felul cum ar împărți-o el apoi cu capitalistul creditor, cu proprietarul funciar etc. Producția, după cum remarcă James Mill ⁵⁶ ar putea deci să continue neîntrerupt, dacă ar dispărea primitorul rentei funciare și dacă locul lui ar fi luat de stat. Pentru modul de producție capitalist, proprietarul funciar privat nu este nicidecum un agent necesar

¹⁾ — laolaltă. — *Nota trad.*

al producției, deși pentru acest mod de producție este necesar ca pământul să fie proprietatea cuiva, dar nu a muncitorului, deci, de pildă, a statului. Această reducere, întemeiată pe esența *modului de producție capitalist*, — spre deosebire de cel feudal, antic etc. — a claselor care participă nemijlocit la producție, deci și a participanților nemijlociți la valoarea produsă și apoi la produsul, în care se realizează această valoare, *la capitaliști și muncitori salariați, fără proprietarul funciar* (care apare abia post festum, nu ca *rezultat* al modului de producție capitalist ci ca relație de proprietate asupra forțelor naturii *moștenită* de acesta), departe de a fi la Ricardo etc. o greșeală, reprezintă, dimpotrivă, expresia teoretică adecvată a modului de producție capitalist, exprimă diferența specifică ¹⁾ a acestui mod de producție. D-l Rod[bertus] este încă prea „moșier“ de viță veche prusiană ca să înțeleagă acest lucru. Acest lucru devine clar și imperios abia atunci când capitalistul pune stăpânire pe agricultură și, ca în cea mai mare parte a Angliei, se transformă pretutindeni în conducător al agriculturii, așa cum este al industriei, *înlăturându-l pe proprietarul funciar* de la orice participare directă la procesul de producție. Prin urmare, ceea ce d-l Rodbertus consideră aici „abatere de la drumul bun“ nu este decât drumul bun neînțeles de el; care continuă să fie prizonierul unor concepții izvorite din modul de producție precapitalist.

„Nici el“ (Ricardo) „nu împarte produsul *finit* între participanți. ci, asemenea celorlalți economiști, consideră fiecare dintre cele două produse — produsul agricol și cel industrial — ca un produs aparte, care urmează a fi împărțit“ (l.c.p. 167).

Nu produsul, domnule Rodbertus, ci *valoarea* produsului și acest lucru este absolut just. Produsul „finit“ și împărțirea lui nu au absolut nimic comun cu această împărțire a valorii.

„Proprietatea asupra capitalului este pentru el“ (Ricardo) „ceva dat și *chiar anterior* proprietății funciare... În felul acesta el începe nu cu temeurile, ci cu *faptul* împărțirii produsului, și întreaga lui teorie se limitează la examinarea cauzelor care determină și modifică *raportul de împărțire* a produsului... Împărțirea produsului numai în *salariu și câștig la capital* este considerată de el *inițială* și inițial unică“ (l.c.p. 167).

Nici acest lucru nu-l înțelegeți, domnule Rod[bertus]. Din punctul de vedere al producției capitaliste, *proprietatea asupra capitalului* apare într-adevăr ca „inițială“, deoarece ea este genul de proprietate pe care se bazează producția capitalistă

¹⁾ — deosebirea specifică. — *Nota trad.*

și care în *aceasta* funcționează ca factor și agent, ceea ce nu se întâmplă cu proprietatea funciară. Aceasta din urmă *apare* aici ca ceva derivat, deoarece proprietatea funciară modernă este de fapt proprietate *feudală* transformată de acțiunea exercitată asupra ei de capital, așadar, în forma ei de proprietate funciară modernă *derivată* ea este rezultatul producției capitaliste. Că acest fapt, așa cum este el și cum se manifestă el în societatea modernă, este considerat de Ricardo și ca ceva *istoricește* inițial (în timp ce dv., în loc să vă opriți asupra forme moderne, rămâneți prizonierul amintirilor de moșier) constituie o eroare pe care o fac economiștii burgezi atunci când se referă la toate legile economice burgeze, care le apar ca „legi ale naturii“ deci și ca „prius“ ¹⁾ istoric.

[518] Dar că acolo unde nu este vorba de *valoarea* produsului, ci de *produsul propriu-zis*, Ric[ardo] are în vedere împărțirea *întregului* produs „finit“, acest lucru d-l Rod[bertus] ar fi putut să-l vadă chiar din prima frază a prefeței lui Ricardo :

„*Produsul pământului* — tot ceea ce se obține de pe suprafața lui prin aplicarea unită a muncii, mașinilor și capitalului, se împarte între trei clase ale societății și anume: proprietarul de pământ, posesorul fondului sau al capitalului necesar pentru cultivarea lui și muncitorii prin a căror muncă este cultivat („*Princ. of Pol. Ec.*“ Preface. 3^d ed. London 1821) [versiunea românească, vol. I, p. 57].

Și Ricardo continuă :

„Dar, pe diferitele trepte de dezvoltare a societății, proporția ce revine fiecăreia din aceste clase din produsul total al pământului sub numele de rentă, profit și salariu diferă în mod esențial“ (l.c.) [versiunea românească, ibidem].

Aici este vorba de repartitia „of the *whole produce*“ ²⁾ și nu a produsului industrial sau a produsului brut. Dar această proporție din „the *whole produce*“, presupunând că acesta din urmă este dat, este determinată exclusiv de mărimea cotelor-parte pe care, în cadrul fiecărei sfere de producție, le are în „*valoarea*“ propriului său produs, fiecare participant. Această „*valoare*“ este convertibilă și exprimabilă în a certain aliquot part of the „*whole produce*“ ³⁾. Urmîndu-l pe A. Smith, Ric[ardo] greșește aici numai prin faptul că uită că nu „the *whole produce*“ is divided in rent, profit, and wages, ci that

¹⁾ — „precedent“. — *Nota trad.*

²⁾ — „*produsul total*“. — *Nota trad.*

³⁾ — într-o anumită parte alicotă din „*produsul total*“. — *Nota trad.*

part of it „will be allotted“ in the shape of capital to one or some of these 3 classes ¹⁾).

„Sau, poate, ați dori să afirmați că, după cum *inițial* legea egalității câștigului la capital a trebuit să ducă la scăderea prețurilor produselor prime până ce renta funciară a dispărut cu desăvârșire, iar apoi, ca urmare a urcării prețurilor, această rentă funciară a trebuit să apară din nou din diferența de productivitate dintre pământul mai fertil și pământul mai puțin fertil, tot așa și în *prezent* avantajele obținerii de rentă funciară alături de câștigul obișnuit la capital ar trebui să-i determine pe capitaliști să cheltuiască capital pentru noi desteleniri și ameliorări, până când suprasaturarea pieței, provocată de acestea, va duce din nou la scăderea prețurilor în așa măsură încât la cele mai puțin convenabile investiții de capital renta funciară să dispară cu desăvârșire. *Cu alte cuvinte, aceasta ar echivala cu afirmația că legea egalității câștigurilor la capital suprimă pentru produsul prim o altă lege potrivit căreia, valoarea produselor este determinată de munca cheltuită*, în timp ce în primul capitol al lucrării chiar Ricardo folosește prima lege pentru a demonstra pe cea de-a doua“ (l.c.p. 174).

Desigur, domnule Rod[bertus], legea „*egalității câștigului la capital*“ nu suprimă legea potrivit căreia „*valoarea*“ produselor este determinată de „munca cheltuită“; dar ea suprimă realmente premisa lui Ricardo că *prețul mediu* al produselor este egal cu „*valoarea*“ lor. Aici însă important nu este de a ști dacă valoarea „*produsului prim*“ scade la *prețul mediu*. *Dimpotrivă*: ca urmare a existenței proprietății funciare, „*produsul brut*“ se bucură de privilegiul special că valoarea lui *nu* scade la *prețul mediu*. Dacă *valoarea* lui ar scădea într-adevăr — și acest lucru ar fi posibil, cu toate că ea cuprinde ceea ce dv. numiți „*valoarea materialului*“ — la același nivel cu *prețul mediu* al mărfurilor, renta funciară ar dispărea. Categoriile de pământ care astăzi, poate, nu dau nici un fel de rentă se află în această situație, pentru că *prețul de piață* al produselor brute este egal cu *prețul mediu* propriu al produselor acestor categorii de pământ, așa încât ele, ca urmare a concurenței categoriilor de pământ mai fertile, *pierd* privilegiul de a-și vinde produsul la „*valoarea*“ *lui*.

„Este oare posibil ca încă *înainte* de a se fi trecut la agricultură să fi existat capitaliști care obțineau câștig și care își investeau capitalurile potrivit cerințelor legii egalității acestuia?“ (How verry silly !²⁾)... „Admit că, dacă în prezent ar pleca [519] o expediție din niște țări civilizate într-o țară nouă, virgină, iar participanții mai bogați la această

¹⁾ — „întregul produs“ se împarte în rentă, profit și salariu și doar o parte din el „revine“ sub formă de capital uneia sau câtorva din aceste 3 clase. — *Nota trad.*

²⁾ — Ce absurditate ! — *Nota trad.*

expediție ar fi aprovizionați cu alimente și unelte luate din țara cu cultură veche, adică ar fi aprovizionați cu capital, pe cînd participanții mai săraci s-ar alătura celor bogați în speranța de a primit în slujba lor un salariu ridicat, în acest caz capitaliștii ar considera că ceea ce le rămîne după ce se scade salariul muncitorilor este un cîștig al lor, căci au adus cu ei din metropolă lucruri și noțiuni care există de cînd lumea“ (p. 174, 175).

Tocmai asta e, domnule Rod[bertus] ! Întreaga concepție a lui Ric[ardo] are sens numai în cadrul premisei că modul de producție capitalist este dominant. Cum exprimă Ricardo această *premisă*, — că el face sau nu un *hysteron proteron* ¹⁾ de ordin istoric, nu are nici o importanță pentru problema în discuție. *Premisa* este necesară, deci nu așa cum procedați dv. introducînd aici gospodăria țărănească, care nu cunoaște contabilitatea capitalistă și de aceea nu calculează sămînța etc. la capitalul avansat ! „Nonsensul“ nu este al lui Ric[ardo], ci al lui Rod[bertus], căci acesta din urmă acreditează ideea că capitaliștii și muncitorii au existat „înainte ca pămîntul să fi fost cultivat“ (l.c. 176).

„Abia atunci cînd... în societate apare capitalul, cînd devine cunoscut și începe să fie plătit cîștigul la capital... trebuie, potrivit concepției lui Ricardo, să înceapă cultivarea pămîntului“ (p. 178).

Ce prostie ! Abia atunci cînd între agricultor și proprietarul funciar se interpune, ca farmer, un capitalist — indiferent că este vorba de fostul tenant ²⁾, care prin înșelăciune se transformă în capitalist-farmer, sau de un industriaș, care, în loc să-și investească capitalul în industrie, îl investește în agricultură —, începe, desigur, nu „cultivarea pămîntului“ în general, ci cultivarea „capitalistă“ a pămîntului, care prin forma și conținutul ei se deosebește considerabil de formele anterioare de agricultură.

„În fiecare țară, cea mai mare parte a pămîntului a devenit proprietate privată cu mult înainte ca el să fi fost cultivat, în orice caz cu mult înainte ca în industrie să se fi format rata cîștigului la capital“ (p. 179).

Pentru a înțelege concepția lui Ric[ardo] în această problemă, Rod[bertus] ar fi trebuit să fie englez, și nu proprietar funciar pomeranian, și să cunoască istoria of enclosure of

¹⁾ — eroare care constă în a considera ca inițial și anterior ceea ce este posterior și ulterior, denaturare a succesiunii reale. — *Nota red.*

²⁾ — vasal. — *Nota trad.*

commons and waste land ¹⁾. D-l Rod[bertus] citează exemplul Americii. Aici statul vinde

„coloniștilor, parcele, ce-i drept, la un preț derizoriu, care însă trebuie, în orice caz, să reprezinte rentă funciară“ (p. 179, 180).

Nicidecum. Acest preț nu constituie rentă funciară, după cum, de pildă, un impozit general pe veniturile din industrie nu ar putea constitui o *rentă industrială* sau, după cum orice impozit, în general, nu poate să constituie nici un fel de „rentă“.

„Cauza creșterii rentei, arătată la punctul b“ (ca urmare a creșterii populației sau a sporirii *cantității de muncă folosite*) „constituie, afirmam eu, un avantaj al rentei funciare față de câștigul la capital. Această cauză nu poate să ducă *niciodată* la o sporire a câștigului la capital. Este adevărat că în urma creșterii valorii produsului național, în condiții cînd *productivitatea rămîne aceeași*, dar forța productivă crește (cînd populația crește), națiunea are *mai mult* câștig la capital, dar acest câștig *sporit* la capital revine întotdeauna la un capital care *a sporit* în aceeași *proporție*; prin urmare, rata câștigului rămîne la *nivelul anterior*“ (p. 184, 185).

Inexact. Cantitatea de supramuncă neplătită crește dacă, de pildă, timpul de supramuncă reprezintă 3, 4 sau 5 ore în loc de 2 ore. Masa capitalului avansat nu crește odată cu creșterea masei acestei supramunci *neplătite* d'abord ²⁾ pentru că acest nou excedent de supramuncă *nu se plătește*, adică nu implică nici un fel de investiție de capital; în al doilea rînd, pentru că investițiile de capital fix nu cresc în proporția în care crește aici folosirea lui. Nu se folosesc mai multe fusuri etc. Firește, ele se uzează mai repede, dar nu în proporția în care crește folosirea lor. Prin urmare, la aceeași productivitate, profitul înregistrează aici o creștere, deoarece nu a crescut numai plusvaloarea, ci și *rata plusvalorii*. În agricultură acest lucru este imposibil din cauza condițiilor naturale. Pe de altă parte, *productivitatea* se schimbă rapid odată cu creșterea capitalului investit. Făcînd abstracție de diviziunea muncii și de mașini, deși capitalul investit este mare în mod absolut, totuși, datorită economiei de condiții de producție, el nu este relativ chiar atît de mare. Rata profitului ar putea deci să crească, chiar dacă plusvaloarea (nu numai *rata ei*) ar rămîne aceeași.

[520] Complet greșită și specifică proprietarului funciar pomeranian este următoarea afirmație a lui Rod[bertus]:

¹⁾ — împrejmuirii pămînturilor comunale și pămînturilor necultivate.

— *Nota trad.*

²⁾ — în primul rînd. — *Nota trad.*

„Este posibil ca în cursul acestor 30 de ani“ (din 1800 pînă în 1830), „datorită parcelării sau chiar *deștelenirii de noi* pămînturi, să fi apărut *numeroase* proprietăți noi, iar renta funciară sporită să fi ajuns astfel să se împartă între *mai mulți* proprietari, dar în 1830 *numărul de morgeni la care ea se repartiza nu era mai mare decît în 1800*; aceste terenuri nou repartizate sau nou cultivate *figurau și anterior*, cu întreaga lor suprafață, *printre terenurile existente*, ceea ce înseamnă că renta funciară mai mică din 1800 *se repartiza și asupra lor și*, de asemenea, influența în Anglia nivelul rentei funciare în general, ca și renta mai mare din 1830“ (p. 186).

Stimate pomeranian ! De ce transpui mereu și cu atîta dezinvoltură, în Anglia, relațiile tale prusiene ? Englezul nu consideră de loc că, dacă, așa cum a fost cazul (acest lucru trebuie verificat), în 1800—1830 au fost „împrejmuite“ 3 000 000 sau 4 000 000 de acri⁵⁷, renta se repartiza la aceste 4 000 000 de acri și înainte de 1830, și în 1800. Aceste 4 000 000 de acri erau, dimpotrivă, waste land or commons, care nu aduceau nici un fel de rentă și nu aparțineau nimănui“.

Dacă Rod[bertus], ca și Carey (dar în altă manieră), încearcă să-i demonstreze lui Ric[ardo] că de cele mai multe ori, din cauze de ordin fizic și de altă natură, nu era cultivat în primul rînd pămîntul „cel mai fertil“, trebuie să spunem că aceasta nu are nici o legătură cu Ric[ardo]. „Cel mai fertil“ este întotdeauna pămîntul care, în condițiile de producție date, este „mai fertil“ decît celelalte pămînturi.

În bună parte, obiecțiile formulate de Rodbertus împotriva lui Ricardo decurg din faptul că Rodbertus identifică în mod naiv relațiile de producție „pomeraniene“ cu cele „engleze“. Ric[ardo] presupune producția capitalistă, în care — acolo unde ea există într-o formă dezvoltată, ca în Anglia — farming-capitalist se separă de landlord. Rod[bertus] însă consideră relații care, prin natura lor, sînt străine modului de producție capitalist și pentru care acesta din urmă nu este decît o suprastructură. Așa, de pildă, ceea ce spune d-l Rod[bertus] despre poziția centrelor economice în cadrul complexelor economice este pe deplin valabil pentru Pomerania, dar nu și pentru Anglia, unde modul de producție capitalist, afirmîndu-se tot mai puternic cu începere din ultima treime a secolului al XVI-lea, și-a asimilat toate condițiile existente și în diferite perioade a înlăturat progresiv premisele istorice — sate, clădiri și oameni — pentru a asigura o investiție „cît mai productivă“ a capitalului.

Este greșit și ceea ce spune Rod[bertus] despre „investiția capitalului“ :

„Ricardo] limitează renta funciară la suma care se plătește proprietarului funciar pentru folosirea *forțelor inițiale naturale și indestructibile ale pământului*. Procedînd astfel, el scade din renta funciară tot ceea ce, pe pămînturile deja cultivate, ar trebui să se atribuie capitalului. Este limpede însă că, din venitul obținut de pe un teren, Ricardo nu este îndrituit să aloce drept parte convenită capitalului mai mult decît ceea ce reprezintă în întregime *dobînda obișnuită în țară*. Căci în caz contrar el ar trebui să admită în dezvoltarea economică a țării două rate diferite ale cîștigului : una, care ar rezulta din agricultură și care ar aduce un cîștig mai mare decît cîștigul dominant în industrie, și o altă rată, care ar rezulta din industrie — ipoteză care ar răsturna însă întregul lui sistem bazat pe egalitatea ratei cîștigului“ (p. 215, 216).

Din nou concepția proprietarului funciar pomeranian, care ia capital cu împrumut pentru a spori rentabilitatea proprietății sale funciare și de aceea vrea, din considerente teoretice și practice, să plătească creditorului său doar „*dobînda obișnuită în țară*“. În Anglia însă lucrurile stau altfel. Aici the farmer, the farming-capitalist este acela care investeste capital pentru ameliorarea pămîntului. De la acest capital, întocmai ca și de la capitalul investit de el direct în producție, el nu cere *dobînda obișnuită în țară*, ci *profitul obișnuit în țară*. El nu împrumută proprietarului funciar un capital, pentru folosirea căruia acesta trebuie să-i plătească *dobînda „obișnuită în țară“*. Poate că el însuși ia capital cu împrumut sau folosește propriul său capital suplimentar pentru ca acesta din urmă să-i aducă profitul industrial „*obișnuit în țară*“ și care este cel puțin de două ori mai mare decît *dobînda obișnuită în țară*.

Dealtfel, Ricardo știe ceea ce știa încă Anderson și into the bargain ¹⁾ afirmă categoric că [521] forța productivă a pămîntului, creată datorită capitalului, se contopește apoi cu forța productivă „*naturală*“ a pămîntului și de aceea sporește renta. Rod[bertus] habar nu are de acest lucru și de aceea bate cîmpii.

Eu am dat deja o definiție exactă a proprietăți funciare moderne :

„Renta, în sensul lui Ricardo, este proprietatea funciară sub forma burgheză, adică proprietatea feudală adaptată condițiilor producției burgheze“ (p. 156. „*Misère de la Phil*“, Paris, 1847) ⁵⁸.

Tot acolo făceam următoarea observație justă :

„După ce presupune producția burgheză ca fiind o condiție necesară pentru existența rentei, Ricardo aplică totuși renta la proprietatea funciară din toate epocile și din toate țările. Este greșeala comună tuturor economiștilor care pre-

¹⁾ — pe deasupra. — *Nota trad.*

zintă relațiile producției burgheze ca pe niște categorii veșnice“ (l.c.p. 160) ⁵⁹.

De asemenea, remarcam în mod just că „terres capitaux“ ⁴⁾ pot fi sporite ca toate celelalte capitaluri :

Pământurile-capital pot fi *sporite* la fel ca orice alte mijloace de producție. Nu li se adaugă nimic la materie, cum spune d-l Proudhon, dar *se înmulțesc pământurile care servesc drept mijloace de producție*. Ajunge să faci o nouă investiție de capital în pământuri deja transformate în mijloace de producție, ca să fie sporit pământul-capital fără să se adauge pământului materie, adică fără să fie mărită suprafața de pământ“ (l.c.p. 165) ⁶⁰.

Continuă să fie valabilă deosebirea dintre industrie și agricultură, pe care am subliniat-o atunci :

„În primul rînd, aici nu se pot *înmulți după plac*, ca în producția industrială, *uneltele de producție cu același grad de productivitate*, adică terenurile cu fertilitate egală. Apoi, pe măsură ce populația crește, încep să fie cultivate terenuri de o calitate inferioară sau se fac pe același teren noi investiții de capital, proporțional mai puțin rentabile decît primele“ (l.c.p. 157) ⁶¹.

Rodbertus spune :

„Dar trebuie să atrag atenția și asupra altei împrejurări care face, ce-i drept mult mai treptat, dar în schimb mult mai frecvent, ca mașinile agricole proaste să devină mașini agricole bune ⁶². Această împrejurare este *cultivarea neîntreruptă* a pământului, care dacă se face după un sistem rațional, ameliorează de la sine pământul fără nici o investiție extraordinară de capital“. (p. 222.)

Este un lucru pe care l-a spus încă Anderson. Cultivarea îmbunătățește pământul.

„Ar fi trebuit să dovedești că în decursul vremii populația muncitoare ocupată în agricultură a crescut într-o proporție mai mare decît producția produselor alimentare, sau, cel puțin, decît restul populației din țară. Numai așa s-ar fi putut trage concluzia incontestabilă că odată cu creșterea producției agricole a trebuit să se cheltuiască pentru obținerea ei tot mai multă muncă. Dar tocmai asupra acestui punct sînteți contrazis de statistică“. (p. 274.) „Da, vă puteți convinge chiar că [pretutinden] domnește următoarea regulă : cu cît populația unei țări este mai densă, cu atît proporția celor care se ocupă cu agricultura este mai mică... Același fenomen se observă atunci cînd se produce o creștere a populației unei țări ; partea de populație care *nu* se ocupă cu agricultura va crește aproape pretutinden într-o proporție mai mare“ (p. 275.)

Se știe însă că, în parte, aceasta se datorește faptului că tot mai mult pământ arabil este transformat în pășuni pentru vite,

⁴⁾ — pământurile-capital. — *Nota trad.*

pentru oi, iar în parte, faptului că atunci cînd producția se desfășoară pe o scară mai mare, în cadrul agriculturii mari, munca devine mai productivă. *Dar și faptului* — și d-l Rodbertus nici nu observă acest lucru — că o mare parte din populația neagricolă cooperează cu agricultura, furnizîndu-i capital constant — și acesta din urmă crește odată cu progresul agriculturii — ca, de pildă, îngrășăminte minerale, semințe de import, tot felul de mașini.

După cum spune (p. 78) d-l Rodbertus,

„în prezent“ (în Pomerania) „agricultorul nu consideră drept capital nutrețul pentru vitele de muncă produs în gospodăria lui proprie“.

[522] „Capitalul ca atare, sau în sensul pe care îl are din punctul de vedere al economiei naționale, este un produs folosit pentru o nouă producție... Dar în ceea ce privește acel ciștig deosebit, pe care el trebuie să-l aducă, cu alte cuvinte în sensul în care înțeleg capitalul *întreprinzătorii de azi*, pentru a fi capital el trebuie neapărat să apară sub formă de „cheltuieli“ (p. 77).

Dar această noțiune de „cheltuieli“ nu implică, cum crede Rod[bertus], ca produsul, în calitate de marfă, să fie cumpărat de la alții. Dacă o parte sau alta din produs, în loc să fie *vîndută* ca marfă, intră din nou în procesul de producție, ea intră în el *ca marfă*. Ea este socotită mai întîi ca „bani“, și de acest lucru oamenii își dau seama cu atît mai limpede cu cît toate aceste „cheltuieli“ care se fac și în agricultură, figurează concomitent ca „mărfuri“ pe piață: vite, furaje, îngrășăminte, cereale de sămînță, și, în general, tot felul de semințe. Dar în „Pomerania“, după cît se vede, toate acestea nu intră la rubrica „cheltuieli“.

„Valoarea rezultatelor deosebite ale acestor munci diferite“ (industrie și producția de materie primă) „nu reprezintă încă venitul propriu-zis care revine posesorului lor, ci numai un criteriu pentru calcularea acestui venit. Venitul acesta, obținut de cutare sau cutare persoană, este o parte din venitul social, care este creat numai prin efectul comun al muncii depuse în agricultură și în industrie și ale cărui *părți* sînt create, prin urmare, tot numai prin efectul comun al acestei munci“ (p. 36).

Și ce rezultă de aici? Realizarea acestei *valori* nu poate fi decît realizarea ei în valoare de întrebuițare. Dar nu despre asta este vorba aici. În afară de aceasta, însăși noțiunea de *salariu necesar* ne obligă să ne întrebăm cîtă valoare cuprind mijloacele de subzistență — în produse agricole și industriale — care sînt necesare pentru întreținerea muncitorului.

Done with 1).

---

1) — Am încheiat. — *Nota trad.*

Teoria prețului de cost ⁶³ a lui Ricardo
și Adam Smith. (Infirmare)

[A. Teoria prețului de cost a lui Ricardo]

[1. Falimentul teoriei fiziocraților
și dezvoltarea concepțiilor asupra rentei funciare]

Teza lui Anderson (întîlnită în parte și la A. Smith) potrivit căreia „nu renta pămîntului determină prețul produsului acestuia, ci prețul acestui produs determină renta funciară“ ¹⁾, a răsturnat teoria fiziocraților. S-a stabilit, așadar, că sursa rentei este prețul produsului agricol, și nu acest produs sau pămîntul. Totodată a fost respinsă concepția că renta este offspring ²⁾ productivității exclusive a agriculturii, productivitate care, la rîndul ei, ar fi the offspring al fertilității deosebite a solului. Căci dacă *aceeași cantitate de muncă* ar fi folosită într-un domeniu deosebit de productiv și de aceea și munca ar fi deosebit de productivă, acest lucru s-ar putea exprima numai în faptul că munca ar fi reprezentată printr-o masă relativ *mare de produse*, și de aceea prețul unei unități de produs ar fi relativ scăzut, dar în nici un caz acest lucru nu s-ar putea exprima într-un rezultat opus, și anume că prețul produsului acestei munci ar fi mai *mare* decît prețul altor produse în care este materializată aceeași cantitate de muncă și că, în consecință, spre deosebire de prețul celorlalte mărfuri, în afară de profit și salariu, prețul lui ar da și *rentă*. (Analizînd renta, A. Smith revine în parte la concepția fiziocrată, după ce mai înainte a combătut-o, sau, în orice caz, a respins-o prin modul său inițial de a trata renta ca parte a supramuncii.)

Această respingere a concepției fiziocrate este exprimată de Buchanan în următoarele cuvinte :

---

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 150. — *Nota red.*

²⁾ — rezultatul. — *Nota trad.*

„A socoti că agricultura dă un produs, și în consecință o rentă, deoarece natura acționează împreună cu activitatea umană în procesul de producție, este o pură închipuire. Renta provine nu din produse, ci din prețul la care se vinde produsul; iar acest preț se obține nu pentru că natura contribuie la producție, ci pentru că este prețul care adaptează consumul la ofertă“⁶⁴.

Prin respingerea acestei concepții a fiziocraților — care era însă pe deplin justificată în *its deeper sens*¹⁾, deoarece pentru ei renta era singura formă a plusvalorii, iar capitalist și labourers together²⁾, doar salariați³⁾ ai landlordului — au rămas posibile numai următoarele concepții :

[523] [Întii] : Concepția că *renta* provine⁴⁾ din *prețul de monopol* al produselor agricole, iar prețul de monopol din faptul că proprietarii funciari dețin *monopolul* asupra pământului. Potrivit acestei concepții, *prețul* produsului agricol *depășește* întotdeauna *valoarea* lui. Aici există a *surcharge of price*⁵⁾, iar legea valorii mărfurilor este încălcată de *monopolul* proprietății funciare.

Renta provine din *prețul de monopol* al produselor agricole, deoarece oferta lor este întotdeauna *sub* nivelul cererii, sau cererea *depășește* întotdeauna nivelul ofertei. De ce însă oferta nu se ridică la *nivelul* cererii ? De ce o ofertă *suplimentară* nu egalizează acest raport și nu înlătură astfel, potrivit acestei teorii, posibilitatea *oricărei* rente ? Pentru a explica acest lucru, Malthus recurge, pe de o parte, la ficțiunea că produsele agricole și-ar crea nemijlocit consumatorii (despre aceasta vom vorbi mai târziu, când ne vom ocupa de disputa lui cu Ricardo) iar pe de altă parte, la teoria andersoniană, deoarece *additional supply*⁶⁾ costă mai multă muncă, agricultura devine mai puțin productivă. Deci în măsura în care această concepție nu se bazează pe o simplă ficțiune, ea coincide cu teoria ricardiană. Și aici *prețul depășește valoarea, surcharge*⁷⁾.

Teoria ricardiană : nu există *rentă funciară absolută*, ci numai *rentă diferențială*. Și aici *prețul* produselor agricole purtătoare de rentă *depășește* valoarea lor individuală și, în măsura în care în genere există rentă, ea există datorită *excedentului prețului produselor agricole peste valoarea lor*. Dar aici acest excedent al prețului *peste* valoare nu contrazice

1) — în sensul ei mai profund. — *Nota trad.*

2) — capitalistul și muncitorii laolaltă. — *Nota trad.*

3) — salariați. — *Nota trad.*

4) Vezi volumul de față, p. 28. — *Nota red.*

5) — un adaos la preț — *Nota trad.*

6) — oferta suplimentară. — *Nota trad.*

7) — adaosul. — *Nota trad.*

teoria generală a valorii (deși faptul rămîne), deoarece în cadrul fiecărei sfere de producție *valoarea* mărfurilor respective nu este determinată de valoarea individuală, ci de *valoarea* pe care aceasta din urmă o are în condițiile *generale* de producție din sfera respectivă. Și aici, prețul produselor purtătoare de rentă este un *preț de monopol*, dar un monopol care există în toate sferele de producție și care numai în această sferă se fixează, și de aceea ia o formă deosebită de cea a profitului suplimentar, forma de rentă. Și aici *excedentul cererii peste ofertă*, sau, ceea ce este același lucru, *additional demand*¹⁾ nu poate fi satisfăcută printr-o *additional supply* la *prețurile* pe care le avea *original supply*²⁾, înainte ca prețurile să fi crescut ca urmare a creșterii cererii față de ofertă. Și aici *renta* (renta diferențială) *apare* ca urmare a *excedentului prețului peste valoare*, a creșterii prețurilor la produsele obținute de pe pământul mai bun *peste valoarea lor*, care generează *additional supply*.

*Renta nu este decît dobînda la capitalul investit în pămînt*³⁾. Această concepție are comun cu concepția lui Ricardo faptul că neagă *renta funciară absolută*. Ea este nevoită să recunoască *renta diferențială*, atunci cînd terenurile, în care se investesc capitaluri egale aduc rente de mărimi diferite. De aceea, în fapt, ea se reduce la concepția ricardiană că un anumit pămînt nu aduce *rentă* și că, acolo unde se obține rentă *propriu-zisă*, aceasta este rentă diferențială. Dar această concepție nu poate să explice renta pe un pămînt în care *nu s-a investit nici un capital*, cum ar fi renta căderilor de apă, minelor etc. În realitate această concepție n-a fost altceva decît o încercare făcută *de pe poziții capitaliste* de a salva renta, sub denumirea de *dobîndă*, de la atacurile lui Ricardo.

În sfîrșit : Ricardo consideră că pe un pămînt care nu dă rentă prețul produsului este egal cu valoarea lui, deoarece el este egal cu *prețul mediu*, adică avansul + profitul mediu. Prin urmare el consideră greșit că valoarea mărții este egală cu prețul ei mediu. Dacă această premisă greșită cade, devine posibilă renta absolută, deoarece *valoarea* produselor agricole, ca și valoarea unei întregi categorii de alte mărfuri, *depășește* prețul lor mediu, dar din cauza proprietății funciare nu se egalizează la prețul mediu ca aceste alte mărfuri. Așadar, această concepție recunoaște, împreună cu teoria monopolului,

¹⁾ — cererea suplimentară. — *Nota trad.*

²⁾ — oferta inițială. — *Nota trad.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 28, 143—144, 149. — *Nota red.*

că proprietatea funciară ca atare are o legătură directă cu renta ; împreună cu Ricardo ea recunoaște renta diferențială, în sfârșit, ea consideră că existența rentei absolute nu încalcă nicidecum legea valorii.

[2. *Determinarea valorii prin timpul de muncă la Ricardo. Baza istorică și neajunsurile metodei lui de cercetare*]

Ricardo pornește de la determinarea of the relative values (sau exchangeable values) of commodities by „the quantity of labour“¹⁾. (Ulterior vom urmări diferitele sensuri în care folosește Ricardo cuvântul „value“²⁾. Pe aceasta se întemeiază critica pe care o face Bailey, totodată *neajunsurile* lui Ricardo.) Caracterul acestei „labour“³⁾ nu este cercetat profund. Dacă două mărfuri sînt echivalente, sau echivalente într-o anumită proporție, sau, ceea ce este același lucru, dacă, ținîndu-se seama [524] de *cantitatea de muncă pe care o conțin, ele nu sînt identice în ceea ce privește mărimea, este limpede totodată că, în ceea ce privește substanța lor, deoarece sînt valori de schimb, ele sînt identice. Substanța lor este munca. De aceea ele sînt „valori“. Mărimea lor diferă în funcție de cantitatea mai mare sau mai mică de substanță de acest fel pe care o conțin. Dar forma — determinarea specifică a muncii ca creatoare de valoare de schimb sau ca ceva ce se exprimă în valori de schimb —, caracterul acestei munci, nu este cercetat de Ricardo. De aceea el nu înțelege legătura dintre această muncă și bani, nu înțelege că ea trebuie să-și găsească neapărat expresia în bani. De aceea, el nu înțelege deloc legătura dintre determinarea valorii de schimb a mărfii prin timpul de muncă și nevoia mărfurilor de a ajunge la formarea banilor. De aici teoria sa greșită cu privire la bani. De la bun început este vorba la el numai despre *mărimea valorii*. Adică între mărimile valorilor-marfă există același raport ca între cantitățile de muncă necesare pentru producerea acestor mărfuri. De la aceasta pornește Ric[ardo]. El arată în mod expres că A. Smith constituie punctul său de plecare (ch. I, sectio I)⁶⁵.*

¹⁾ — valorilor relative (sau a valorilor de schimb) ale mărfurilor prin „cantitatea de muncă“. — *Nota trad.*

²⁾ — valoare. — *Nota trad.*

³⁾ — munci. — *Nota trad.*

Metoda lui Ric[ardo], constă în următoarele : el pornește de la determinarea mărimii valorii mărfii prin timpul de muncă și apoi *cercetează* dacă celelalte relații, categorii economice, *contrazic* sau nu această determinare a valorii, sau în ce măsură o modifică. Se vede imediat atît baza istorică a acestei metode — caracterul ei științificește necesar în istoria economiei politice — cît și insuficiența ei științifică, insuficiență care nu se manifestă numai în modul de expunere (formal), ci duce la rezultate greșite, deoarece sare peste verigi intermediare necesare și încearcă să demonstreze *în chip nemișlocit* congruența categoriilor economice.

Din punct de vedere istoric, această metodă de cercetare era justificată și necesară. Cu A. Smith, economia politică ajunsese la o anumită unitate, domeniul ei fusese într-o anumită măsură conturat, așa încît Say a putut s-o expună, plat sistematizată, într-un manual școlar. În perioada dintre Smith și Ricardo nu apar decît cercetări disparate : despre munca productivă și neproductivă, despre bani, teoria populației, proprietatea funciară și impozite. Însuși Smith se mișcă cu multă naivitate într-o permanentă contradicție. Pe de o parte, el urmărește legătura lăuntrică a categoriilor economice sau structura ascunsă a sistemului economic burghez. Pe de altă parte, alături de aceasta el prezintă legătura așa cum este dată virtual în fenomenele concurenței și cum se arată deci atît observatorului empiric cît și omului practic angrenat și interesat în procesul producției burgheze. La Smith amîndouă aceste moduri de a înțelege — dintre care unul cercetează legătura lăuntrică a sistemului burghez, fiziologia lui, ca să spunem așa, iar celălalt nu face decît să descrie, să catalogheze, să expună și să încadreze în definiții schematiche fenomenele de suprafață ale procesului vieții, așa cum se văd și se înfățișează — nu merg numai delimitat unul alături de celălalt, ci și unul peste celălalt și se contrazic permanent. La el acest lucru are o justificare (cu excepția unor studii speciale despre bani), deoarece sarcina lui era în realitate o dublă sarcină. Pe de o parte, încercarea de a aprofunda fiziologia lăuntrică a societății burgheze, pe de altă parte însă, prima încercare de a descrie formele de viață ale acestei societăți așa cum se manifestă ele în exterior, de a înfățișa legătura ei manifestată în exterior și, parțial, de a găsi pentru aceste fenomene terminologia și conceptele corespunzătoare, așadar, parțial, de a le reproduce pentru prima oară în limbă și în procesul de gîndire. O muncă îl interesează în aceeași măsură ca și cealaltă și, întrucît ambele se desfășoară independent una de alta, rezultă

aici un mod de reprezentare cu totul contradictoriu : o concepție exprimă mai mult sau mai puțin just legătura lăuntrică, pe cînd cealaltă — care apare la fel de justificată ca și prima și lipsită de de orice raport lăuntric cu ea, de orice legătură lăuntrică cu ea — exprimă legătura care *se manifestă* în exterior. Succesorii lui A. Smith, în măsura în care nu reprezintă reacția unor concepții mai vechi, depășite față de el, pot merge nestingherit înainte în cercetările și în considerațiile lor speciale, pornind invariabil de la A. Smith, indiferent dacă aderă la partea esoterică sau la cea exoterică a operei lui sau, cum se întîmplă aproape întotdeauna, confundînd aceste părți. În cele din urmă însă apare în mijlocul lor Ricardo și strigă științei : „Stai ! Baza, punctul de plecare al fiziologiei sistemului burghez — al înțelegerii conexiunii lui organice lăuntrice și a procesului său vital — este determinarea valorii prin timpul de muncă. De la aceasta pornește Ricardo și silește apoi știința să iasă din inerția de pînă atunci și să-și explice în ce măsură celelalte categorii dezvoltate și proclamate de ea — relațiile de producție și de schimb — corespund sau contra-zic formele acestei baze, punctul de plecare, în ce măsură în general știința care reflectă, care reproduce doar formele de manifestare ale procesului (și deci înseși aceste manifestări), corespunde bazei pe care se întemeiază legătura lăuntrică, adevărata fiziologie a societății burgheze, sau formează punctul ei de plecare, în general, atitudinea ei față de această contradicție dintre mișcarea aparentă și mișcarea reală a sistemului. Tocmai în aceasta constă marea [525] importanță istorică a lui Ricardo pentru știință și acesta este motivul pentru care anostul Say, căruia Ricardo i-a smuls terenul de sub picioare și-a vărsat tot focul în fraza que „sous prétexte de l'étendre“ (la science), „on l'a poussée dans le vide“ ¹⁾ ⁶⁶. De acest merit științific este strîns legat faptul că Ricardo dezvăluie și formulează opoziția economică dintre clase, așa cum o arată legătura lăuntrică, și că, datorită acestui fapt, economia politică sesizează și dezvăluie însăși rădăcina luptei istorice și a procesului de dezvoltare. De aceea *Carey* (de văzut mai tîrziu pasajul respectiv) — îl denunță pe Ricardo ca părinte al comunismului :

„Sistemul d-lui Ricardo este un sistem al dezbinării... Întregul său sistem are tendința de a semăna vrajbă între clase și națiuni... Cartea

¹⁾ — că „sub pretextul că o dezvoltă“ (știința) „a împins-o în gol“.
— *Nota trad.*

lui este un adevărat îndreptar pentru uzul demagogilor care aspiră la putere prin reforme agrare, războaie și jafuri" (p. 74, 75. H. [C]. Carey, „*The Past, the Present, and the Future*“, Philadelphia, 1848.)

Dacă deci, pe de o parte, este incontestabil caracterul îndreptățit din punct de vedere științific și marea valoare istorică a metodei de cercetare ric[ardiene], pe de altă parte, însă, este neîndoielnică insuficiența ei științifică, așa cum se va arăta amănunțit în cele ce urmează.

De aici și arhitectonica nespuse de ciudată și necesarmente eronată a lucrării sale. Întreaga lucrare are (în ediția a treia) 32 de capitole. Dintre acestea, 14 tratează despre *impozite*, adică nu conțin decât *aplicarea* principiilor teoretice⁶⁷. Capitolul 20, „Value and Riches, their Distinctive Properties“, nu este decât o analiză a deosebirii dintre valoarea de întrebuințare și valoarea de schimb, deci o completare la primul capitol „*On Value*“. Capitolul 24, „Doctrine of A. Smith concerning the Rent of Land“ precum și capitolul 28 „On the comparative value of gold, corn and labour etc.“ și capitolul 32, „Mr. Malthus's Opinions on Rent“, sînt simple completări la teoria rentei funciare a lui Ricardo și, în parte, o apărare a acestei teorii, adică o simplă anexă la capitolele II și III, care tratează despre rentă. Capitolul 30, „On the Influence of demand on supply on Prices“, este doar o anexă la capitolul 4, „On natural and market price“. O a doua anexă la același capitol este capitolul 19, „On sudden changes in the channels of trade“. Capitolul 31, „*On Machinery*“, este o simplă anexă la capitolele 5 și 6, „On Wages“ și „On Profits“. Capitolul 7, „On Foreign Trade“ și capitolul 25, „On Colonial Trade“, reprezintă, ca și capitolele despre impozite, doar o aplicare a principiilor expuse în capitolele precedente. Capitolul 21 „Effects of Accumulation on Profits and Interest“, este o anexă la capitolele despre renta funciară, profit și salariu. Capitolul 26, „On Gross and Net Revenue“, este o anexă la capitolele despre salariu, profit și rentă. În sfîrșit, capitolul 27, „On Currency and Banks“, este în carte un capitol cu totul izolat și nu reprezintă decât o dezvoltare, în parte o modificare a concepțiilor expuse în lucrările lui anterioare despre bani.

Așadar, teoria ricardiană este prezentată numai în primele șase capitole ale cărții. Vorbind despre arhitectonica ei greșită, mă refer tocmai la această parte. Cealaltă parte (cu excepția capitolului despre bani) constă din aplicații, explicații și completări, care prin însuși caracterul conținutului lor sînt nesistematizate și nu au cituși de puțin pretenția de a avea vreo

arhitectonică. În partea teoretică (primele șase capitole), arhitectonica greșită nu este însă întimplătoare, ea este determinată de însăși metoda de cercetare a lui Ricardo și de sarcina precisă pe care și-a pus-o în cercetarea sa. Această arhitectonică exprimă insuficiența științifică a acestei metode de cercetare.

Ch. I tratează „*On Value*“. El se împarte în șapte secțiuni. În prima secțiune se cercetează propriu-zis dacă *salariul contrazice* determinarea valorilor mărfurilor prin timpul de muncă pe care acestea îl conțin. În secțiunea a treia se demonstrează că intrarea în valoarea mărfii a ceea ce eu numesc capital constant *nu* contrazice determinarea valorii și că creșterea sau scăderea salariului de asemenea nu influențează valoarea mărfurilor. În secțiunea a patra se cercetează în ce măsură folosirea mașinilor și a altui capital fix și durabil, în măsura în care în diferite sfere de producție el intră în proporții diferite în capitalul total, schimbă determinarea of exchangeable values ¹⁾ prin timpul de muncă. În secțiunea a cincea se cercetează în ce măsură urcarea sau scăderea salariului modifică determinarea valorilor prin timpul de muncă, dacă în diferite sfere de producție se folosesc capitaluri de durabilitate diferită și cu un timp de rotație diferit. Vedem, așadar, că în acest prim capitol nu sînt presupuse numai *mărfurile* — și nu sînt de presupus nici în continuare dacă se examinează valoarea ca atare —, ci salariul, capitalul, profitul și chiar, după cum vom vedea, rata generală a profitului, diferitele forme ale capitalului, așa cum decurg ele din procesul circulației, precum și deosebirea dintre „natural and market price“ ²⁾, care în cele două capitole care urmează, ch. II și III : „*On Rent*“ și „*On Rent of Mines*“ are chiar un rol hotărîtor. În deplină concordanță cu mersul cercetării lui Ricardo, acest al 2-lea capitol, „*On Rent*“, [526] — capitolul al 3-lea „*On Rent of Mines*“ nu face decît să-l completeze — începe tot cu întrebarea : *Contrazic* oare proprietatea funciară și renta funciară determinarea valorilor mărfurilor prin timpul de muncă ?

„Rămîne totuși de cercetat — astfel își începe Ricardo capitolul 2, „*On Rent*“, — dacă luarea în proprietate a pămîntului și crearea, în consecință, a rentei va determina vreo variațiune a valorii relative a mărfurilor, independent de cantitatea de muncă necesară pentru producerea lor“ (p. 53. „*Princ. of. Pol. Ec.*, 3d edit. Lond., 1821) [Versiunea românească, vol. I, p. 85].

¹⁾ — valorilor de schimb. — *Nota trad.*

²⁾ — prețul natural și prețul de piață. — *Nota trad.*

Pentru a duce la bun sfârșit această cercetare, Ricardo nu introduce numai en passant¹⁾ raportul dintre „market price“ and „real price“ (monetary expression of value)²⁾, ci presupune întreaga producție capitalistă și întreaga sa concepție asupra raportului dintre salariu și profit. De aceea capitolul 4, „On Natural and Market price“, capitolul 5, „On Wages“ și capitolul 6, „On Profits“, nu sînt numai presupuse, ci și amplu dezvoltate în primele două capitole „On Value“ și „On Rent“, precum și în ch. III, care este o anexă la II. În următoarele trei capitole, în măsura în care ele aduc în general ceva nou din punct de vedere *teoretic*, sînt umplute pe alocuri lacunele, se introduc suplimentar determinări mai exacte, care în mare parte ar trebui, pe bună dreptate, să-și afle locul în capitolul I și II.

Așadar, întreaga operă a lui Ricardo este cuprinsă în primele două capitole. Aici, relațiile de producție burgheze dezvoltate, deci și categoriile dezvoltate ale economiei politice, sînt confruntate cu principiul lor, cu determinarea valorii, și li se cere să arate în ce măsură corespund nemijlocit acestui principiu sau cum se raportează la devierile aparente pe care le introduc în raportul valoric al mărfurilor. Aceste două capitole cuprind întreaga critică făcută de el economiei politice anterioare, ruptura sa hotărîită cu contradicția dintre modul esoteric și cel exoteric de cercetare, contradicție generală la A. Smith, și oferă totodată unele rezultate cu totul noi și uimitoare. De aici, înalta desfătare teoretică pe care o procură primele două capitole, căci ele conțin o critică concisă a vechiului, care luase amploare și ajunsese în impas, și prezintă întregul sistem economic burghez ca fiind subordonat unei singure legi fundamentale, degajînd din noianul și multitudinea de fenomene chintesența. Dar satisfacția teoretică pe care o procură primele două capitole because of their originality³⁾, prin unitatea concepției fundamentale, simpleness⁴⁾, caracterul concentrat, profunzimea, noutatea și comprehensiveness⁵⁾, se pierde inevitabil pe parcursul lucrării. Și aici ne captivează pe alocuri originalitatea unor expuneri. În ansamblu însă este obositoare și plicticoasă. Continuarea expunerii nu este și o dezvoltare a ei. Acolo unde expunerea nu se rezumă

1) — în treacăt. — *Nota trad.*

2) — „prețul de piață“ și „prețul real“ (expresia bănească a valorii). — *Nota trad.*

3) — prin originalitatea lor. — *Nota trad.*

4) — simplitatea. — *Nota trad.*

5) — bogăția conținutului. — *Nota trad.*

la aplicarea formală, monotonă a aceluiași principii la un material eterogen, grupat în mod artificial după criterii exterioare, sau la apărarea polemică a acestor principii, ea nu cuprinde decât fie repetări, fie completări, cel mult ultimele părți ale cărții ne oferă ici și colo câte o concluzie uimitoare.

În critica pe care o facem lui Ricardo trebuie să deosebim ceea ce el însuși nu a deosebit. [În primul rînd], a sa *teorie a plusvalorii* care, desigur, există la el, deși el nu deosebește plusvaloarea de formele ei speciale : profitul, renta, dobînda. În al doilea rînd, a sa *teorie a profitului*. Vom începe cu aceasta din urmă, deși locul ei nu este în această secțiune, ci în anexa istorică la *secțiunea a III-a* ⁶⁸.

[3. Confuzia pe care o face Ricardo
în problema valorii „absolute” și a valorii „relative”.
Neînțelegerea de către el a formei valoare]

În prealabil încă citeva observații despre modul cum confundă Ric[ardo] determinările „valorii”. Pe aceasta se bazează polemica lui Bailey cu el. Dar ea este importantă și pentru noi.

La început Ricardo numește valoarea „*value in exchange*” ¹⁾ și împreună cu A. Smith o definește ca fiind „*the power of purchasing other goods*” ²⁾ (p. 1, „Principles”). Aceasta este valoarea de schimb așa cum apare ea, în primul rînd. Apoi însă el trece la determinarea reală a valorii.

„Cantitatea relativă de mărfuri pe care o produce munca este aceea care determină valoarea lor relativă actuală sau trecută” (l.c.p. 9.) [Versiunea românească, vol. I, p. 64, 65].

Aici „relative value” nu este altceva decât exchangeable value, determinată prin timpul de muncă. Dar *relative value* mai poate avea și alt sens, și anume în măsura în care valoarea de schimb a unei mărfi eu o exprim în valoarea de întrebuințare a alteia, de pildă valoarea de schimb a zahărului în valoarea de întrebuințare a cafelei.

„Valoarea relativă a două mărfuri se schimbă, iar noi vrem să știm în care din aceste mărfuri a avut loc în realitate schimbarea” (p. 9.) [Versiunea românească, vol. I, p. 65.]

¹⁾ — *valoare de schimb*. — Nota trad.

²⁾ — „puterea de a cumpăra alte bunuri”. — Nota trad.

Which variation ? ¹⁾ Ulterior această „relative value“ este numită de Ricardo și „comparative value“ (p. 448 sq.). Noi vrem să știm în care marfă s-a produs „schimbarea“. Adică schimbarea „valorii“ care mai sus a fost denumită relative value. De pildă, un pfund de zahăr = 2 pfunzi de cafea. Mai tirziu, 1 pfund de zahăr = 4 pfunzi de cafea. „Schimbarea“ pe care vrem s-o aflăm, este următoarea : s-a schimbat oare „*timpul de muncă necesar*“ pentru producerea cafelei sau zahărului, zahărul costă oare acum de două ori mai mult timp de muncă decît înainte sau cafeaua costă de două ori mai puțin timp de muncă decît înainte, și care dintre aceste „variations“ în timpul de muncă respectiv necesar pentru producerea acestor mărfuri a determinat această schimbare în *raportul* lor de *schimb*. Așadar, această „relative sau comparative value“ a zahărului și cafelei — raportul în care se schimbă ele — este diferită de relative value în primul sens. În primul ei sens, relative value a zahărului este determinată de masa de zahăr care [527] poate fi produsă în cursul unui anumit timp de muncă. În cazul al doilea, relative value a zahărului [și cafelei] exprimă raportul în care ele se schimbă, iar schimbările în acest raport pot rezulta din faptul că „relative value“ în primul sens s-a schimbat în ceea ce privește cafeaua sau zahărul. Raportul în care se schimbă ele poate rămîne *același*, deși „valorile“ lor „relative“ în primul sens s-au schimbat. 1 pfund de zahăr poate să fie, ca și mai înainte, = 2 pfunzi de cafea, cu toate că timpul de muncă necesar pentru producerea zahărului și cafelei s-a dublat sau a scăzut la jumătate. *Schimbările în valoarea lor comparativă*, adică în cazul cînd valoarea de schimb a zahărului se exprimă în cafea și invers, ies la iveală numai atunci cînd *valorile* lor *relative* în primul sens, adică valorile determinate prin cantitatea de muncă, *s-au schimbat în măsură diferită*, adică numai atunci cînd s-a produs o schimbare în *raportul* dintre ele. Schimbările absolute, dacă nu modifică raportul inițial, adică dacă au aceeași mărime și se produc în aceeași direcție, nu vor determina nici o schimbare în valorile comparative ale acestor mărfuri și nici în *prețurile* lor *bănești*, deoarece valoarea banilor, dacă se schimbă, se schimbă în egală măsură pentru ambele mărfuri. De aceea, indiferent dacă exprim valorile acestor două mărfuri în propriile lor valori de întrebuințare, comparate una cu alta, sau le exprim în preț lor bănesc, exprimînd ambele valori în valoarea de întrebuințare a unei a treia mărfi —, aceste valori *relative* sau *comparative*, sau aceste prețuri rămîn aceleași, iar

---

¹⁾ — Care schimbare ? — *Nota trad.*

schimbările lor trebuie deosebite de schimbările *valorilor* lor *relative* în primul sens, adică în măsura în care ele exprimă exclusiv schimbarea cantității timpului de muncă necesar pentru *propria* lor producere, adică a timpului de muncă *materializat în ele însele*. Această din urmă *relative value* apare deci ca „*absolute value*“ în comparație cu *relative value* în al doilea sens, acela al exprimării reale a valorii de schimb a unei mărfi în valoarea de întrebuițare a alteia sau în bani. Tocmai de aceea întâlnim la Ricardo expresia „*absolute value*“ pentru „*relative value*“ în primul sens.

Dacă, în exemplul de mai sus, 1 pfund de zahăr continuă să coste aceeași cantitate de timp de muncă ca și mai înainte, atunci „valoarea“ lui „relativă“ în primul sens nu s-a schimbat. Dacă însă cafeaua costă o cantitate de muncă de două ori mai mică atunci valoarea zahărului, exprimată în cafea, s-a schimbat, deoarece s-a schimbat „*relative value*“ a cafelei în primul sens. În felul acesta, *relative values* ale zahărului și cafelei apar ca fiind deosebite de „*absolute values*“ ale lor, și această deosebire iese la iveală pentru că nici *comparative value* a zahărului, de pildă, nu s-a schimbat în comparație cu acele mărfuri ale căror *absolute values* au rămas *neschimbate*.

„Chestiunea asupra căreia doresc să atrag atenția cititorului se referă la efectul produs de *variațiile valorii relative a mărfurilor* și nu de *variațiile valorii lor absolute*“ (p. 15.) [Versiunea românească, vol. I, p. 67].

Această „*absolute*“ *value* este denumită de Ricardo și „*real value*“¹⁾ sau pur și simplu „*value*“ (de pildă p. 16.) [Versiunea românească, vol. I, p. 68].

Vezi întreaga polemică a lui Bailey cu Ricardo, în: „*A Critical Dissertation on the Nature, Measures, and Causes of Value*“; *chiefly in reference to the writings of Mr. Ricardo and his followers. By the Author of Essays on the Formation and Publication of Opinions*“, London, 1825. (Vezi, de asemenea, de același autor: „*A Letter to a Polit. Economist*“; *occasioned by an article in the Westminster Review*: etc.“ Lond., 1826) care se poartă în parte în jurul acestor momente diferite în determinarea conceptului de valoare, momente care la Ricardo nu sînt dezvoltate, ci figurează numai de fapt și se confundă, și în care Bailey nu găsește decît „contradicții“. În al doilea rînd, [Bailey este] împotriva „valorii absolute“ sau a „valorii reale“, spre deosebire de *valoarea comparativă* (sau *valoarea relativă* în al doilea sens).

1) — „valoare reală“. — *Nota trad.*

„În loc să considere valoarea ca un raport între două lucruri“ — spune Bailey în prima din lucrările citate — „ei“ (Ricardo and his followers¹⁾) „o consideră ca un rezultat pozitiv, produs de o anumită cantitate de muncă“ (l.c.p. 30).

Ei consideră „valoarea ca ceva imanent și absolut“ (l.c.p. 8.)

Acest din urmă reproș este determinat de modul defectuos de tratare la Ricardo, deoarece el nu cercetează deloc valoarea din punctul de vedere al formei — al formei determinate pe care o ia munca ca substanță a valorii —, ci numai mărimile valorii, cantitățile acestei munci abstract-generale și, în această formă, ale muncii sociale, care determină deosebirea între mărimile valorii mărfurilor. Altminteri, Bailey ar fi văzut că relativitatea conceptului valoare nu se suprimă nicidecum prin aceea că toate mărfurile, în măsura în care sînt valori de schimb, nu sînt altceva decît expresii *relative* ale timpului de muncă social, și că relativitatea lor nu constă nicidecum numai în raportul în care mărfurile se schimbă între ele, ci și în raportul dintre toate valorile de schimb și această muncă socială ca substanță a lor.

Dimpotrivă, după cum vom vedea mai departe, lui Ricardo ar trebui să i se reproșeze mai curînd că el uită foarte frecvent această „real“ sau „absolute value“ și are în vedere numai „relative“, sau „comparative values“.

[528] Așadar :

[4.] *Cum tratează Ricardo profitul, rata profitului, prețurile medii etc.*

[a] *Confuzia pe care o face Ricardo între capitalul constant și capitalul fix, între capitalul variabil și cel circulant. Explicația greșită dată de el schimbării valorilor relative]*

În secțiunea a III-a a capitolului 1, Ricardo arată că, dacă spun că valoarea mărfii este determinată prin timpul de muncă, acest lucru este valabil atît pentru munca cheltuită în ultimul proces de muncă nemijlocit în vederea producerii mărfii respective, cît și pentru timpul de muncă cheltuit în vederea obținerii materiei prime și a mijloacelor de muncă necesare pentru producerea acestei mărfii. Acest lucru nu este valabil, prin urmare, numai pentru timpul de muncă conținut în munca nou adăugată, cumpărată, plătită cu salariu, ci și

¹⁾ — și discipolii săi. — *Nota trad.*

pentru timpul de muncă pe care-l conține acea parte a mărfii pe care eu o numesc capital constant. Neajunsul reiese chiar din titlul acestei secțiuni a III-a a capitolului 1. El glăsuiește :

„Nu numai munca întrebuițată direct la producerea mărfurilor influențează valoarea acestora, ci la fel, și munca întrebuițată la producerea de instrumente, unelte și clădiri cu care se ajută această muncă“ (p. 16.) [Versiunea românească, vol. I, p. 68.]

Aici este omisă materia primă ; or, munca folosită pentru obținerea materiei prime se deosebește și ea de „*labour applied immediately to commodities*“ ¹⁾ în aceeași măsură ca și munca folosită pentru producerea mijloacelor de muncă : „*implements, tolls and buildings*“ ²⁾. Dar Ricardo are deja în minte secțiunea următoare. În această secțiune el presupune că în producția diverselor mărfuri mijloacele de muncă folosite intră ca *părți componente egale ale valorii*. În secțiunea următoare el examinează deosebirea care apare ca urmare a intrării capitalului fix [în mărfuri] în *proporții diferite*. De aceea Ricardo nu ajunge la conceptul de *capital constant*, din care o parte constă din capital fix, iar cealaltă — materia primă și materiile instrumentale ³⁾ — din capital circulant, tot așa cum capitalul *circulant* nu include numai capitalul variabil, ci și materia primă etc., precum și toate mijloacele de subzistență care intră în *consum în general* ⁶⁹ (numai în consumul muncitorilor).

Proporția în care capitalul constant intră într-o marfă nu influențează *valorile* mărfurilor, cantitățile relative de muncă cuprinse în mărfuri, dar influențează direct diferitele cantități de *plusvaloare* sau de *supramuncă*, cuprinse în mărfuri, care conțin aceeași cantitate de timp de muncă. De aceea, această proporție diferită duce la *prețuri medii* care se deosebesc de valori.

Referitor la secțiunile a IV-a și a V-a ale capitolului 1, trebuie remarcat în primul rînd că, în loc să se ocupe de extrem de importanta deosebire în ceea ce privește proporția în care capitalul constant și capitalul variabil formează părțile componente ale unei mase egale de capital în diferite sfere de producție, deosebire care influențează *producția nemijlocită de plusvaloare*, Ricardo se ocupă exclusiv de deosebirile în ceea ce privește forma capitalului și proporțiile diferite în care același capital primește această formă diferită, de *deosebirile de formă* așa cum decurg ele *din procesul de circulație a capi-*

¹⁾ — „munca folosită nemijlocit pentru producerea mărfurilor“. — *Nota trad.*

²⁾ — „instrumente, unelte și clădiri“. — *Nota trad.*

³⁾ — materiale auxiliare. — *Nota trad.*

talului ; deci de capitalul fix și capitalul circulant, capitalul mai mult sau mai puțin fix (adică capitalul fix de durată diferită) și viteza inegală de circulație sau de rotație a capitalului. În cercetarea sa, Ric[ardo] procedează în felul următor : el presupune o *rată generală a profitului*, sau un *profit mediu de aceeași mărime* pentru diferite investiții de capital de aceeași mărime sau pentru diferite sfere de producție, în care se folosesc capitaluri de aceeași mărime, sau, ceea ce este același lucru, el presupune un profit proporțional cu *mărimea capitalurilor folosite* în diferite sfere de producție. În loc să *presupună* această *rată generală a profitului*, Ric[ardo] ar fi trebuit, dimpotrivă, să cerceteze în ce măsură *existența* ei corespunde în genere determinării valorii prin timpul de muncă, și atunci ar fi găsit că, în loc să-i corespundă, prima *facie*¹⁾ ea o *contrazice*, că prin urmare *existența* ei trebuie expusă mai întâi cu ajutorul unei serii întregi de verigi intermediare, expunere foarte diferită de o simplă încadrare în legea valorii. Astfel, el ar fi ajuns la cu totul altă idee despre natura profitului și nu l-ar fi identificat cu plusvaloarea.

După ce face *această presupunere*, Ric[ardo] își pune întrebarea cum influențează creșterea sau scăderea salariului „*relative values*“, dacă capitalul fix și capitalul circulant intră în proporții diferite ? Sau, mai bine zis, el își *închipuie* că pune astfel întrebarea. În realitate însă el o pune cu totul altfel. Și iată cum : el se întreabă cum acționează creșterea sau scăderea salariului asupra *profiturilor respective*, în cazul capitalurilor al căror timp de circulație este diferit și în care diferitele forme de capital intră în proporții diferite. Și aici el găsește firesc că, după cum intră etc. mult sau puțin capital fix, creșterea sau scăderea salariului trebuie să acționeze foarte diferit asupra capitalurilor, după cum o parte mai mare sau mai mică din acestea constă din capital variabil, adică din capital cheltuit nemijlocit pe salarii. Prin urmare, pentru a egaliza din nou profiturile în diferitele [529] sfere de producție, alias pentru a restabili *rata generală a profitului*, prețurile mărfurilor, spre deosebire de *valorile* lor, trebuie să fie regulate în chip diferit. *Așadar*, — conchide el mai departe — în cazul creșterii sau scăderii salariului, aceste deosebiri influențează „*relativ values*“. El ar fi trebuit să spună invers. Deși aceste deosebiri nu afectează cîtuși de puțin valorile în sine, totuși, datorită influenței inegale exercitate asupra profiturilor din diferite sfere, ele creează prețuri medii care se

¹⁾ — la prima vedere. — *Nota trad.*

deosebesc de valorile propriu-zise, sau, cum vom spune noi, *prețuri de cost* care nu sînt determinate direct de valorile mărfurilor, ci de capitalul avansat pentru producerea acestor mărfuri plus profitul mediu. Prin urmare, el ar fi trebuit să spună : aceste *prețuri de cost* medii sînt deosebite de *valorile mărfurilor*. În loc de aceasta el conchide că sînt *identice* și, cu această premisă *greșită*, trece la examinarea rentei funciare.

Ricardo greșește și atunci cînd consideră că numai prin cele trei cazuri analizate de el ajunge pentru prima oară la „variations“ în „relative values“, independent de timpul de muncă cuprins în ele ; prin urmare, de fapt, la deosebirea dintre prețurile de cost și valorile mărfurilor. Această *deosebire* el a *admis-o* deja presupunînd o *rată generală a profitului*, adică presupunînd că, în pofida raporturilor diferite existente între părțile componente organice ale capitalurilor, acestea din urmă aduc un profit proporțional cu *mărimea* lor, pe cînd plusvaloarea adusă de ele este determinată în întregime de cantitatea de timp de muncă neplătit pe care ele o absorb și care, la un salariu dat, depinde în întregime de mărimea părții de capital cheltuite pe salariu și nu de mărimea absolută a capitalului.

Iată ce cercetează el de fapt : presupunînd *prețuri de cost deosebite* de valorile mărfurilor — și *odată cu rata generală a profitului* este presupusă și această deosebire — cum se modifică reciproc, proporțional aceste *prețuri de cost* (care, pentru variație, se numesc acum „relative values“), prin creșterea sau scăderea salariului și în condițiile unor raporturi diferite între părțile componente organice ale capitalului ? Dacă ar fi aprofundat problema, Ricardo ar fi constatat că simpla existență a unei *rate generale a profitului* — date fiind deosebirile în ceea ce privește părțile componente organice ale capitalului, care la început, în procesul nemijlocit al producției, apar ca deosebire între capitalul constant și capitalul variabil, iar apoi se accentuează și mai mult datorită deosebirilor care decurg din procesul circulației — *determină prețuri de cost* deosebite de *valori*, chiar dacă s-ar presupune că *salariul rămîne constant*, așadar, o deosebire absolut independentă de creșterea sau de scăderea salariului, și o nouă determinare a formei. El ar fi văzut, de asemenea, că înțelegerea acestei deosebiri are pentru întreaga teorie o importanță incomparabil mai mare și mai hotărîtoare decît analiza făcută de el în ceea ce privește schimbările pe care creșterea sau scăderea salariului le determină în *prețurile de cost* ale mărfurilor. Concluzia la care se limitează el — și această limitare cores-

punde întregului caracter al cercetării sale — constă în următoarele : dacă se iau în considerație *schimbările produse în prețurile de cost* (sau, cum se exprimă el, în „relative values“) ale mărfurilor, schimbări care, dată fiind compoziția organică diferită a capitalurilor investite în diferitele sfere de producție, decurg din schimbările pe care le suferă salariul, din creșterea sau din scăderea lui, atunci legea rămâne valabilă, faptul că „relative values“ ale mărfurilor sînt determinate prin timpul de muncă, nu contrazice legea, căci celelalte schimbări, mai mult decît efemere, în prețurile de cost ale mărfurilor rămîn explicabile numai printr-o schimbare în timpul de muncă necesar pentru producerea lor.

Dimpotrivă, ca un mare merit trebuie considerat faptul că Ricardo confundă deosebiriile dintre capitalul fix și capitalul circulant cu timpul de rotație diferit al capitalului și deduce toate aceste deosebiri din *timpul de circulație* diferit, prin urmare în fapt din *timpul de circulație al capitalului sau din timpul de reproducție al capitalului*.

Vrem să examinăm mai întii aceste deosebiri, în măsura în care el le expune mai cu seamă în sect. IV (ch. I), iar apoi vom examina maniera în care el le permite să acționeze sau să determine variații în „relative values“.

1. „În orice stadiu al societății, sculele, uneltele, clădirile și mașinile folosite în diferitele genuri de activitate pot avea *diferite grade de durabilitate* și pot reclama *cantități diferite de muncă pentru a fi produse*“ (l.c.p. 25.) [Versiunea românească, vol. I, p. 72].

În ceea ce privește „different portions of labour to produce them“¹⁾, aceasta poate să însemne — și acesta pare să fie singurul punct de vedere al lui Ricardo — că uneltele cu durabilitate mai mică necesită, în parte pentru repararea lor, în parte pentru reproducerea lor, *mai multă* muncă (muncă nemijlocită care se repetă), sau poate să însemne de asemenea că mașini etc., cu *același degree of durability*²⁾ mai mult sau mai puțin scumpe, pot fi produsul unei cantități mai mari sau mai mici de muncă. Acest din urmă punct de vedere, foarte important pentru raportul dintre capitalul constant și capitalul variabil, nu are nici o legătură cu problema examinată de Ric[ardo] și de aceea el nici nu-l folosește ca un punct de vedere de-sine-stătător.

¹⁾ — „cantitățile diferite de muncă pentru a fi produse“. — *Nota trad.*

²⁾ — grad de durabilitate. — *Nota trad.*

[530] 2. „De asemenea, proporțiile în care se poate combina capitalul care trebuie să întrețină munca“ (capitalul variabil) „și capitalul investit în unelte, mașini și clădiri“ (capitalul fix) „pot fi variate“. Avem, așadar, o „diferență în gradul de durabilitate a capitalului fix și această varietate a proporțiilor în care se pot combina cele două feluri de capital“ (p. 25) [Versiunea românească, vol. I, p. 72].

Se vede imediat de ce pe el nu-l interesează partea de capital constant care există sub formă de materie primă. Aceasta din urmă face parte din capitalul circulant. Dacă salariul crește, aceasta nu provoacă o *sporire a cheltuielilor* pentru partea din capital care este formată din mașini și care nu trebuie să fie înlocuită, ea continuând să existe, dar provoacă o creștere a cheltuielilor pentru partea care este formată din *materia primă* deoarece aceasta din urmă trebuie completată în permanență și, deci, reprodusă în permanență.

„Alimentele și îmbrăcămintea consumate de muncitor, clădirea în care lucrează, instrumentele cu care este ajutată munca lui, sint toate de *natură perisabilă*. Există totuși o mare diferență în ceea ce privește durata acestor capitaluri diferite... După cum este repede perisabil și reclamă să fie *des reproduș*, sau se consumă încet, capitalul este clasificat în categoria de capital circulant sau de capital fix“. (p. 26.) [Versiunea românească, vol. I, p. 72].

Prin urmare, deosebirea dintre capitalul fix și capitalul circulant se reduce aici la deosebirea în ceea ce privește *timpul de reproducție* (care coincide cu timpul de circulație).

3. „Trebuie de asemenea observat că capitalul *circulant* poate *circula* sau se poate *reîntoarce la cel care îl folosește în intervale de timp foarte inegale*. *Griul* * cumpărat de un arendaș spre a fi semănat este în comparație cu griul cumpărat de un brutar spre a-l transforma în piine, un capital fix. Unul îl lasă în pământ și nu-l poate obține îndărăt timp de un an; celălalt îl poate transforma în făină, îl poate vinde clienților săi sub formă de piine și își are capitalul liber în decurs de o săptămână spre a reîncepe același lucru sau spre a-i da orice altă întrebuintare“. (p. 26, 27.) [Versiunea românească, vol. I, p. 73].

De unde provine această deosebire în timpurile de circulație ale diferitelor capitaluri circulante? [Din faptul] că unul și același capital într-un caz rămîne un timp mai îndelungat în *sfera producției propriu-zise*, cu toate că *procesul muncii* nu continuă în tot cursul acestei perioade. Așa stau lucrurile cu vinul, care este ținut în pivnițe ca să se învechească, cu anumite procese chimice care au loc la tăbăcitul pieilor, la vopsit etc.

* Aici vede d-l Rod[bertus] că în Anglia sămînța se cumpără.

„Două activități economice pot, așadar, întrebuița *aceeași sumă de capital*; dar acesta poate fi împărțit în mod foarte diferit în ceea ce privește partea de capital fix și aceea de capital circulant“ (p. 27.) [Versiunea românească, vol. I, p. 73].

4. „La fel, doi fabricanți pot întrebuița aceeași sumă de capital fix și aceeași sumă de capital circulant; dar *durabilitatea capitalului lor fix* (și deci timpul lui de reproducție) „poate fi foarte inegală. Unul poate avea mașini cu abur în valoare de 10 000 l.st., iar celălalt corăbii de aceeași valoare“ (p. 27, 28.) [Versiunea românească, vol. I, p. 73].

Ca urmare... „a gradelor diferite de durată a capitalului lor sau, ceea ce este același lucru... *a timpului ce trebuie să treacă* înainte ca o partidă de mărfuri să poată fi adusă pe piață“, (p. 30.) [Versiunea românească, vol. I, p. 74].

5. „Este inutil să spunem că mărfurile, *pentru producția cărora s-a folosit aceeași cantitate de muncă*, vor avea o valoare de schimb diferită, dacă nu vor putea fi aduse *pe piață în același timp*“ (p. 34.) [Versiunea românească, vol. I, p. 76].

1) Așadar, deosebirea în ceea ce privește raportul dintre capitalul fix și cel circulant. 2) Deosebirea în ceea ce privește rotația capitalului *circulant* ca urmare a unei întreruperi a procesului de muncă, în timp ce procesul de producție continuă. 3) Deosebirea în ceea ce privește *durabilitatea* capitalului fix. 4) Deosebirea în ceea ce privește perioada de timp în care marfa este în genere supusă procesului de muncă (fără vreo întrerupere în timpul de muncă, fără deosebire între timpul de producție și timpul de muncă⁷⁰ înainte de a putea intra în procesul circulației propriu-zise. Acest ultim caz este înfățișat de Ricardo astfel :

„Să presupunem că întrebuițez pentru producerea unei mărfi, într-un an, 20 de oameni, cu o cheltuială de 1 000 l. st., și că la sfârșitul anului întrebuițez din nou 20 de oameni, pentru un alt an, și cheltuiesc încă 1 000 l.st., pentru a termina și perfecționa aceeași marfă pe care o aduc pe piață după doi ani. În caz că *profitul este de 10%*, atunci trebuie să vînd marfa cu 2 310 l.st., deoarece am întrebuițat un capital de 1 000 l.st. pentru un an și un capital de 2 100 l.st. pentru încă un an. Un altul întrebuițează exact aceeași cantitate de muncă, dar o întrebuițează în întregime în primul an; el folosește 40 de oameni și cheltuiește 2 000 l. vinzînd la sfârșitul anului marfa cu 10% profit, adică cu 2 200 l. Iată, deci, două mărfuri, *pentru care s-a întrebuițat exact aceeași cantitate de muncă*, din care una se vinde pentru 2 310 l., iar cealaltă pentru 2 200 l.“ (p. 34.) [Versiunea românească, vol. I, p. 76].

[531] Dar cum determină această deosebire — fie în ceea ce privește degree of durability of fixed capital, or the time of revolution of circulating capital, or a variety in the proportions in which the two sorts of capital may be combined¹⁾,

¹⁾ — durabilitatea capitalului fix sau timpul de rotație al capitalului circulant, fie în ceea ce privește varietatea proporțiilor în care se pot combina cele două feluri de capital. — *Nota trad.*

fie, în sfârșit, în ceea ce privește the different time, in which commodities, upon which the same quantity of labour is bestowed ¹⁾ — o schimbare în *relative values* of these commodities ²⁾ ? La început Ricardo spune că, datorită faptului că

„această diferență... și această varietate a proporțiilor“ etc. „introduc, pe lângă cantitatea de muncă mai mare sau mai mică necesară pentru producerea mărfurilor, o nouă cauză de variație a valorii relative, iar această cauză este urcarea sau scăderea valorii muncii“. (p. 25, 26.) [Versiunea românească, vol. I, p. 72].

Dar cum se demonstrează acest lucru ?

„O urcare a salariilor muncii nu poate să nu influențeze în mod inegal mărfuri produse în astfel de condiții diferite“ (p. 27.) [Versiunea românească, vol. I, p. 73].

și anume, acolo unde — în cazul folosirii unor capitaluri de aceeași mărime in different trades ³⁾ — un capital constă mai ales din capital fix și numai în mică parte din capital „employed in the support of labour“ ⁴⁾, în timp ce pentru celălalt capital lucrurile stau tocmai invers. În primul rînd, este absurd să se vorbească de influențarea „mărfurilor“. El are în vedere *valorile* lor. Dar în ce măsură sînt ele influențate de aceste împrejurări ? Not at all ⁵⁾. În ambele cazuri influențat este profitul. De pildă, o persoană care investește în capital variabil numai $\frac{1}{5}$ din capitalul său, la același salariu și la aceeași rată a supramuncii, poate să producă la 100 — dacă rata plusvalorii = 20% — numai 4 unități [de plusvaloare] ; o alta însă, care investește sub formă de capital variabil $\frac{4}{5}$ din capitalul său, produce 16 unități de plusvaloare. Căci în primul caz capitalul cheltuit pentru salariu = $\frac{100}{5} = 20$, iar $\frac{1}{5}$ (sau 20%) din 20 = 4. În al doilea caz însă, capitalul cheltuit pentru salariu = $\frac{4}{5} \times 100 = 80$, iar $\frac{1}{5}$ sau [20%] din 80 = 16. În primul caz profitul ar fi egal cu 4, iar în cel de-al doilea cu 16. Profitul mediu pentru ambele ar fi $\frac{16 + 4}{2}$ sau $\frac{20}{2} = 10\%$.

1) — timpul diferit în care mărfurile pentru care s-a cheltuit aceeași cantitate de muncă. — *Nota trad.*

2) — *valorile relative* ale acestor mărfuri. — *Nota trad.*

3) — în diferite ramuri de activitate. — *Nota trad.*

4) — „folosit pentru întreținerea muncii“. — *Nota trad.*

5) — Deloc. — *Nota trad.*

Acesta și este, propriu-zis, cazul despre care vorbește Ricardo. În consecință, dacă ambele persoane și-ar vinde marfa la prețul de cost, și acest lucru îl *presupune* Ricardo, fiecare ar vinde-o cu 110. Să presupunem acum că salariul crește, de pildă, cu 20% față de nivelul său anterior. Înainte i se plătea muncitorului 1 l. st., iar acum trebuie să i se plătească 1 l. st. și 4 șilingi, sau 24 de șilingi. Prima dintre cele două persoane trebuie să cheltuiască sub formă de capital constant, ca și înainte, 80 l. st. (deoarece Ric[ardo] face aici abstracție de material, putem și noi să facem același lucru), iar pentru cei 20 de muncitori angajați mai cheltuiește peste cele 20 l. st. încă 80 de șilingi, adică cu 4 l. st. mai mult. Prin urmare, capitalul său trebuie să fie acum 104 l. st. Din 110 l. st. îi vor rămâne numai 6 l. st., profit, deoarece, în loc să-i producă o plusvaloare mai mare, muncitorii i-au produs o plusvaloare mai mică. 6 l. st. la 104, reprezintă $5\frac{10}{13}\%$. Dimpotrivă, cealaltă persoană, care anga-

jează 80 de muncitori, ar trebui să plătească în plus 320 de șilingi, adică cu 16 l. st. mai mult. Ea ar trebui, prin urmare, să cheltuiască 116 l. st. Și dacă ar fi nevoită să-și vîndă marfa cu 110, ar avea în loc de profit o pierdere de 6 l. st. Dar acest caz are loc numai pentru că profitul mediu a modificat raportul dintre cheltuielile pentru muncă și plusvaloarea produsă de ea.

Așadar, în loc să cerceteze importantul fenomen al variațiilor care trebuie să se producă pentru ca cel care cheltuiește pentru salarii 80 l. st. din 100 să nu obțină un profit de patru ori mai mare decît cel care cheltuiește pentru salarii numai 20 l. st. din 100, Ricardo cercetează problema secundară, și anume, cum se face că, după ce această mare diferență a fost egalizată — deci în condiții în care rata profitului este dată —, any alteration of that rate of profit ¹⁾ ca urmare a creșterii of wages f.i. ²⁾, îl afectează mult mai mult pe cel care, cu un capital de 100 l. st., folosește mai mulți muncitori decît pe cel care, cu un capital de 100 l. st. folosește mai puțini muncitori, și de aceea — la aceeași rată a profitului — la unul prețurile mărfurilor, sau *prețurile de cost*, trebuie să crească, iar celălalt să scadă, pentru ca rata profitului să rămînă în continuare aceeași.

Primul exemplu pe care-l dă Ricardo nu are absolut nici o legătură cu „any rise in the value of labour“ ³⁾, deși în prealabil el ne-a anunțat că tocmai din această cauză trebuie să

¹⁾ — orice schimbare a acestei rate a profitului. — *Nota trad.*

²⁾ — salariilor, de pildă. — *Nota trad.*

³⁾ — vreo creștere a valorii muncii. — *Nota trad.*

aibă loc întreaga schimbare în „the relative values“ ¹⁾. Iată acest exemplu :

„Să presupunem că două persoane întrebuințează fiecare, timp de un an, cite 100 de oameni pentru construirea a două mașini și că o altă persoană folosește același număr de oameni pentru cultura griului ; fiecare dintre mașini, la sfârșitul anului va avea aceeași valoare ca griul, deoarece fiecare dintre ele a fost produsă cu aceeași cantitate de muncă. Să presupunem că proprietarul uneia din mașini va întrebuința mașina sa în anul următor spre a produce stofă, cu ajutorul a 100 de oameni, și că proprietarul celeilalte mașini o va întrebuința spre a produce, de asemenea, cu ajutorul a 100 de oameni articole de bumbac, în timp ce arendașul continuă să întrebuințeze, ca și mai înainte, 100 de oameni pentru cultura griului. În cursul celui de-al doilea an, toți aceștia vor întrebuința aceeași cantitate de muncă“ {adică vor cheltui pentru salarii același capital, dar nu vor folosi the same quantity of labour ²⁾},

„dar bunurile, ca și mașinile, atît ale producătorului de stofă cît și ale producătorului de țesături de bumbac, vor fi produsul muncii anuale a două sute de oameni, întrebuințați timp de un an ; sau, mai curînd, a muncii a 100 de oameni întrebuințați timp de doi ani ; pe cînd griul ar fi produs de munca a 100 de oameni, timp de un an și, în consecință, dacă griul ar valora 500 l., mașina și stofa producătorului de stofă ar trebui să valoreze 1 000 l., iar mașina și articolele de bumbac ale producătorului de țesături de bumbac *ar trebui să valoreze, de asemenea, dublul valorii griului. Ele însă vor avea o valoare mai mare decît dublul valorii griului, deoarece profitul capitalului producătorului de stofă și al producătorului de țesături de bumbac din primul an s-a adăugat la capitalul lor*, pe cînd cel al arendașului a fost cheltuit și consumat. Ca urmare deci a *gradelor diferite de durată a capitalurilor* sau, ceea ce este același lucru, ca urmare a *timpului ce trebuie să treacă înainte ca o partidă de mărfuri să poată fi adusă pe piață*, acestea nu au valoare exact în *proporția cantității de muncă întrebuințată pentru producerea lor* — adică nu în proporție de 2 la 1, ci ceva mai mult, spre a *compensa timpul mai lung ce trebuie să treacă înainte ca cea mai valoroasă să poată fi adusă pe piață*. Să presupunem că pentru munca fiecărui muncitor s-ar plăti 50 l. pe an sau că s-ar întrebuința un capital de 5 000 l. și că *profitul ar fi de 10%*, atunci valoarea fiecărei mașini, ca și aceea a griului va fi, la sfârșitul primului an, 5 500 l. În al doilea an fabricanții și arendașul vor întrebuința din nou 5 000 l. fiecare pentru întreținerea muncii și, prin urmare vor vinde din nou bunurile lor cu 5 500 l. ; dar ca cei doi oameni care întrebuințează mașinile să fie în raport de egalitate cu arendașul, nu trebuie să obțină numai 5 500 l. pentru capitalul egal 5 000 l. întrebuințat pentru muncă, ci în plus o sumă de 550 l. ca profit la suma de 5 500 l. pe care au investit-o în mașini și, în consecință“ (tocmai pentru că aceeași rată anuală a profitului, de 10%, este presupusă ca fiind o necesitate și o lege) „bunurile lor trebuie vîndute cu 6 050 l.“

¹⁾ — valorile relative. — *Nota trad.*

²⁾ — aceeași cantitate de muncă. — *Nota trad.*

{Așadar, ca urmare a profitului mediu — a *ratei generale a profitului* pe care Ric[ardo] o *presupune*, — apar *prețurile medii* sau *prețurile de cost*, care se *deosebesc* de valorile mărfurilor}.

„Iată deci, capitaliști care întrebuițează *anual exact aceeași cantitate de muncă* pentru producerea mărfurilor lor, și cu toate acestea, valoarea acestor bunuri pe care le produc *diferă din cauza cantității diferite de capital fix* sau de muncă acumulată, întrebuițată de fiecare în parte“.

{Not on account of that, but on account of both those ragamuffings having the fixed idea that both of them must draw the same spoil from „the support they have given to labour“ ; or that, whatever the respective *values* of their commodities, those commodities must be sold at *average prices*, giving each of them the same rate of profit ¹⁾}.

„Stofa și articolele de bumbac sînt de aceeași valoare, deoarece sînt produsul unor cantități egale de muncă și al unor cantități egale de capital fix ; griul nu este, însă, de *aceeași valoare*“ {ar fi trebuit să se spună *costprice* ²⁾} „cu aceste mărfuri *deoarece el este produs în ceea ce privește capitalul fix, în condiții diferite*“. (p. 29—31) [Versiunea românească, vol. I, p. 74—75].

Pentru a ilustra un lucru cît se poate de simplu, Ricardo dă acest exemplu atît de stîngaci și atît de confuz, în loc să spună direct : întrucît capitaluri de mărime egală, indiferent de raportul dintre părțile lor organice și de timpul lor de circulație, dau *profituri egale*, ceea ce ar fi imposibil dacă mărfurile s-ar vinde la *valorile lor* etc., mărfurile au *prețuri de cost* care se deosebesc de valorile lor. Dealtfel acest lucru este cuprins în conceptul de *rată generală a profitului*.

Să revedem acest exemplu complicat și să-l reducem la *genuine dimensions* ³⁾, care sînt departe de a fi „complicate“. Vom începe în acest scop cu sfîrșitul și vom releva *simultaneously for a clearer understanding, that Ricardo „supposes“* ⁴⁾ că fermierul și fabricantul de produse din bumbac, nu plătesc nimic pentru materia primă, că, mai departe, fermierul nu cheltuiește nici un capital pentru unelte de muncă și că, în

¹⁾ — Nu datorită acestui fapt, ci datorită faptului că cei doi ticăloși au ideea fixă că fiecare trebuie să ia aceeași pradă din „întreținerea pe care au dat-o muncii“ sau că mărfurile lor, indiferent de *valoarea* lor, trebuie să se vîndă la *prețuri medii*, care să aducă fiecăruia dintre ei aceeași rată a profitului. — *Nota trad.*

²⁾ — preț de cost. — *Nota trad.*

³⁾ — dimensiunile reale. — *Nota trad.*

⁴⁾ — totodată pentru o mai clară înțelegere, că Ricardo „presupune“. — *Nota trad.*

sfirșit, nici o parte din capitalul fix investit de țilharul de fabricant de țesături de bumbac, nu intră, ca uzură, în produsul obținut de acesta. Deși toate aceste presupuneri sînt absurde, în sine însă, ele nu prejudiciază exemplul.

Cu aceste presupuneri, exemplul dat de Ric[ardo], abordat de la sfirșit, este următorul : fermierul cheltuiește 5 000 l. pe salarii ; canalia de fabricant de produse din bumbac cheltuiește 5 000 l. pe salarii și 5 500 pe mașini. Așadar, primul cheltuiește 5 000 l. st., iar celălalt 10 500 l. st., adică [533] de două ori mai mult decît primul. Dacă ambii trebuie să obțină un profit de 10%, fermierul trebuie să-și vîndă marfa cu 5 500, iar fabricantul de țesături de bumbac cu 6 050 l. st. (deoarece se presupune că nici o parte din cele 5 500 l. st. investite în mașini nu intră, ca uzură, în valoarea produsului). Este cu totul de neînțeles ce altceva și-a explicat prin aceasta Ricardo, în afară de faptul că prețurile de cost ale mărfurilor, în măsura în care sînt determinate de valoarea avansurilor cuprinse în mărfuri plus unul și același procent anual de profit, se deosebesc de valorile mărfurilor și că această deosebire decurge din faptul că mărfurile se vînd la prețuri care dau una și aceeași rată a profitului la capitalul avansat ; pe scurt că această deosebire între *cost prices* și *values* este identică cu *rata generală a profitului*. Chiar deosebirea dintre capitalul fix și capitalul circulant, pe care Ricardo o introduce aici este în exemplul de față un simplu subterfugiu. Căci dacă, de pildă, cele 5 500 l. st. suplimentare pe care le investește fabricantul de țesături de bumbac ar consta din materie primă și dacă fermierul nu ar avea nevoie de sămînță etc., rezultatul ar fi exact același. Din acest exemplu nu reiese, de asemenea, ceea ce spune Ricardo, that ¹⁾

„valoarea acestor mărfuri pe care le produc“ (the cotton-manufacturer and the farmer ²⁾) „diferă din cauza *cantității diferite de capital fix* sau de muncă acumulată, întrebuițată de fiecare în parte“. (p. 31.) [Ver-siunea românească, vol. I, p. 74].

Căci, potrivit presupunerii lui Ricardo, capitalul fix întrebuițat de cotton-manufacturer reprezintă 5 500 l. și cel întrebuițat de farmer 0 ; unul îl întrebuițează, celălalt nu. Așadar, ei nu-l întrebuițează în nici un caz „in different quantities“ ³⁾, după cum nu se poate spune despre doi oameni, dintre care unul consumă carne, iar celălalt nu consumă, că

¹⁾ — că. — *Nota trad.*

²⁾ — fabricantul de țesături de bumbac sau fermierul. — *Nota trad.*

³⁾ — „cantități diferite“. — *Nota trad.*

ei consumă carne „in different quantities“. Este însă adevărat, deși aici acest lucru este foarte greșit obținut cu ajutorul unui „or“ ¹⁾, că ei întrebunțează „accumulated labour“ adică muncă materializată „in different quantities“, și anume unul pentru 10 500 l. st., iar celălalt numai pentru 5 000 l. st. Dar faptul că ei întrebunțează „different quantities of accumulated labour“ nu înseamnă decît că ei investesc în întreprinderile lor „different quantities of capital“ ²⁾, că masa profitului este în funcție de această diferență între mărimile capitalurilor întrebunțate de ei, deoarece se presupune că *rata profitului este aceeași*, și că, în sfîrșit, această diferență în ceea ce privește masa profitului, masă care e proporțională cu mărimea capitalurilor, își găsește expresia, se manifestă, în prețurile de cost respective ale mărfurilor. De unde provine însă clumsiness ³⁾ în exemplul lui Ric[ardo] ?

„Avem aici doi capitaliști care întrebunțează *anual exact aceeași cantitate de muncă* pentru producerea mărfurilor lor și cu toate acestea valoarea acestor bunuri pe care le produc diferă“. (p. 30, 31.) [Versiunea românească, vol. I, p. 74].

Aceasta înseamnă că ei nu întrebunțează the same quantity of labour — immediated and accumulated labour, taken together ⁴⁾ — dar întrebunțează aceeași cantitate de capital variabil, care se cheltuiește pentru salariu, aceeași cantitate de muncă vie. Și, întrucît banii se schimbă pe accumulated labour, adică pe mărfuri care există sub formă de mașini etc. numai potrivit legii mărfurilor, întrucît *plusvaloarea* provine numai din apropierea fără plată a unei părți din munca vie, este clar (căci, potrivit presupunerii nici o parte din mașină nu intră, ca dechét, în marfă) că ambii capitaliști pot obține același profit numai în cazul cînd profitul și plusvaloarea sînt identice. Cotton-manufacturer ar trebuie să-și vîndă marfa, ca și fermierul, cu 5 500 l. st., cu toate că el cheltuiește de două ori și ceva mai mult capital. Și chiar dacă mașinile ar intra în întregime în marfă, el și-ar putea vinde marfa numai cu 11 000 l. st., adică nu ar obține nici 5⁰/₁₀ profit, în timp ce fermierul obține 10⁰/₁₀. Dar, la asemenea profituri *inegale*, fermierul și fabricantul și-ar vinde mărfurile la *valorile* lor, presupunînd că cele 10⁰/₁₀ obținute de fermier reprezintă munca neplătită reală, cuprinsă în marfa lui. Dacă ei își vînd

1) — „sau“. — *Nota trad.*

2) — „cantități diferite de capital“. — *Nota trad.*

3) — stingăcia. — *Nota trad.*

4) — aceeași cantitate de muncă — muncă nemijlocită și muncă acumulată luate laolaltă. — *Nota trad.*

mărfurile cu un profit egal, atunci una din două : ori fabricantul adaugă în mod arbitrar 5% la mărfurile lui, și atunci mărfurile fabricantului și ale fermierului, luate la un loc, se vînd *peste* valorile lor ; ori plusvaloarea reală, pe care o obține fermierul reprezintă circa 15%, și amîndoi obțin pentru mărfurile lor un profit mediu de 10%. În acest caz, deși cost-price al mărfii respective este de fiecare dată mai mare sau mai mic decît valoarea ei, *toate* mărfurile se vînd *la valoarea lor*, iar egalizarea profiturilor este determinată de suma plus-valorii cuprinse în mărfuri. Aici, în fraza de mai sus a lui Ricardo, dacă ar fi modificată în mod corespunzător, există ideea justă că raportul dintre capitalul variabil și capitalul constant, la aceeași mărime a capitalului investit, trebuie să producă mărfuri cu valori diferite ca mărime și de aceea cu profit diferit, că egalizarea acestor profituri trebuie să genereze *prețuri de cost diferite* de valorile mărfurilor.

„Avem aici doi capitaliști care întrebunțează anual exact aceeași cantitate de muncă“ (immediate, living ¹⁾) „pentru producerea mărfurilor lor și cu toate acestea valoarea acestor bunuri pe care le produc diferă din cauza cantității diferite de capital fix sau de muncă acumulată, întrebunțată de fiecare în parte“ (i.e. have cost-price different from their values ²⁾). (p. 30, 31). [Versiunea românească, vol. I, p. 74].

La Ricardo această idee nu este clară. Ea explică numai caracterul confuz și vădit greșit al exemplului, care pînă acum n-a avut nici o legătură cu „different quantities of fixed capital employed“ ³⁾.

Să continuăm acum analiza noastră. În primul an, fabricantul construiește o mașină cu 100 de oameni ; în același interval de timp, fermierul produce cereale, tot cu 100 de oameni. În anul următor fabricantul pune în funcțiune mașina și cu ajutorul ei produce țesături de bumbac, în care scop angajează iarăși 100 de oameni. Fermierul, dimpotrivă, folosește din nou 100 de oameni pentru cultura cerealelor. Să presupunem, zice Ricardo, că valoarea cerealelor reprezintă anual 500 l. st. Să presupunem că munca neplătită = 25% [din cea plătită], ceea ce la 400 = 100. În acest caz, mașina ar avea și ea la sfîrșitul primului an o valoare de 500 l. st., din care 400 l. st. = muncă plătită și 100 l. st. = valoarea muncii neplătite. Să admitem [534] că la sfîrșitul anului următor întreaga mașină este uzată și că a intrat în valoarea țesăturii de bumbac. De fapt, Ricardo admite acest lucru, deoarece la

¹⁾ — nemijlocită, vie. — *Nota trad.*

²⁾ — adică au un preț de cost diferit de valorile lor. — *Nota trad.*

³⁾ — cantitățile diferite de *capital fix* întrebunțat. — *Nota trad.*

sfirșitul anului următor el compară cu „the value of the corn“ ¹⁾ nu numai the value of the cotton goods, but the „value of the cotton goods and the machine“ ²⁾.

Well ! Atunci, la sfirșitul anului următor, valoarea țesăturii de bumbac trebuie să fie egală cu 1 000 l. st., și anume 500 l. st., reprezintă valoarea mașinii, iar 500 valoarea muncii nou adăugate. Dimpotrivă, valoarea cerealelor reprezintă 500 l. st. și anume 400 l. st. salariu și 100 l. st. muncă neplătită. Până acum nu avem aici nimic care să *contrazică legea valorii*. Cotton-manufacturer obține 25% profit, adică exact atit cît obține corn-manufacturer, dar marfa celui dintii reprezintă 1 000 l. st., pe cînd marfa celui de-al doilea 500 l. st., deoarece marfa celui dintii conține munca a 200 de oameni, pe cînd marfa celuiilalt conține anual numai munca a 100 de oameni. Mai departe : cele 100 l. st. profit (plusvaloare) pe care cotton-manufacturer le-a obținut în primul an prin construirea mașinii, care a absorbit fără plată $\frac{1}{5}$ din timpul de muncă al muncitorilor care au construit-o, — aceste 100 l. st. se realizează pentru el abia în anul următor, căci el acum realizează în valoarea țesăturii de bumbac și valoarea mașinii. Dar tocmai aici apare dificultatea. Cotton-manufacturer vinde marfa cu peste 1 000 l. st., adică la o valoare mai mare decît cea cuprinsă în marfa lui, în timp ce fermierul cu 500 l. st., adică la valoarea presupusă a cerealelor. Prin urmare, dacă schimbul ar trebui să aibă loc numai între aceste două persoane, adică dacă fabricantul ar lua cereale de la fermier, iar fermierul țesături de bumbac de la fabricant, ar fi ca și cum fermierul și-ar vinde marfa *sub* valoarea ei, obținînd mai puțin de 25%, iar fabricantul și-ar vinde țesăturile de bumbac *peste* valoarea lor. Să ne debarasăm de cei doi capitaliști (clothman ³⁾ și cotton-man ⁴⁾, pe care Ricardo îi introduce în exemplul său fără să fie nevoie, și să modificăm fraza în așa fel încît să fie vorba numai despre cotton-man. În acest exemplu, le double emploi ⁵⁾ este deocamdată de prisos. Așadar :

„Ele însă“ (țesăturile de bumbac) „*vor avea o valoare mai mare decît dublul valorii grîului, deoarece profitul capitalului... producătorului de țesături de bumbac din primul an s-a adăugat la capitalul lor, pe cînd cel al arendașului a fost cheltuit și consumat*“.

¹⁾ — „valoarea cerealelor“. — *Nota trad.*

²⁾ — valoarea țesăturilor de bumbac, ci „valoarea țesăturilor de bumbac și a mașinii“. — *Nota trad.*

³⁾ — fabricantul de postav. — *Nota trad.*

⁴⁾ — fabricantul de țesături de bumbac. — *Nota trad.*

⁵⁾ — dubla întrebuintare. — *Nota trad.*

(Această ultimă frază, care înfrumusețează în spirit burghez lucrurile, este aici complet lipsită de sens din punct de vedere teoretic. Considerentele morale nu au nici o legătură cu problema examinată).

„*Ca urmare deci, a gradelor diferite de durată a capitalurilor lor, sau, ceea ce este același lucru, ca urmare a timpului ce trebuie să treacă înainte ca o partidă de mărfuri să poată fi adusă pe piață, acestea nu au valoare exact în proporția cantității de muncă întrebuințată pentru producerea lor — adică nu în proporție de doi la unu, ci ceva mai mult, spre a compensa timpul mai lung ce trebuie să treacă înainte ca cea mai valorosă să poată fi adusă pe piață*“ (p. 30). [Versiunea românească, vol. I, p. 74].

Dacă fabricantul și-ar vinde marfa la valoarea ei, ar vinde-o cu 1 000 l. st., de două ori mai scump decât cerealele, pentru că marfa lui conține de două ori mai multă muncă : 500 l. st. accumulated labour în mașini (din acestea el nu a plătit 100 l. st.) și 500 l. st. în munca pentru producerea țesăturii de bumbac, din care de asemenea nu a plătit 100 l. st. El însă calculează în felul următor : în primul an cheltuiesc 400 l. st. și prin exploatarea muncitorilor [eu] creez o mașină care valorează 500 l. st. Obțin deci un profit de 25%. În anul următor cheltuiesc 900 l. st., 500 pentru mașina de care am vorbit și 400 tot pentru muncă. Ca să [obțin] acum din nou un profit de 25%, trebuie să vînd țesăturile de bumbac cu 1 125 l. st., adică cu 125 l. st. peste valoarea lor. Căci cele 125 l. st. nu reprezintă nici munca cuprinsă în țesăturile de bumbac, munca acumulată în primul an, nici munca nou adăugată în anul următor. Suma totală a muncii cuprinse în stambă reprezintă numai 1 000 l. st. Să presupunem, pe de altă parte, că ambii își schimbă mărfurile între ei, sau că jumătate din capitaliști se află în situația fabricantului de țesături de bumbac, iar cealaltă jumătate în situația fermierului. De unde obține prima jumătate de capitaliști cele 125 l. st. care trebuie să-i fie plătite ? *Din ce fond ? Este evident că le va primi numai de la cea de-a doua jumătate de capitaliști. Dar atunci este clar că această a doua jumătate nu va obține 25% profit. Sub pretextul ratei generale a profitului, prima jumătate de capitaliști ar înșela, așadar, pe cea de-a doua jumătate, în timp ce în fact ¹⁾ rata profitului ar fi pentru fabricant 25%, iar pentru fermier sub 25%. Prin urmare, lucrurile trebuie să se petreacă altfel.*

Pentru ca exemplul să fie mai corect și mai clar, să presupunem că în anul următor fermierul cheltuiește 900 l. st.

¹⁾ — de fapt. — *Nota trad.*

Astfel, profitul fiind de 25⁰/₀, el obține în *primul an* 100 l. st. la cele 400 l. st. cheltuite de el, în *anul al doilea* 225, adică în total 325 l. st. Dimpotrivă, fabricantul obține în primul an 25⁰/₀ la cele 400 l. st., iar în anul următor numai 100 l. st. la 900 l. st. (căci plusvaloare aduc numai cele 400 l. st. cheltuite pe salarii, nu și cele 500 l. st. investite în mașini), adică numai 11¹/₉⁰/₀. Sau să zicem că fermierul cheltuiește din nou 400 l. st.; în acest caz, el va obține atît în primul cît și în cel de-al doilea an 25⁰/₀; în total, în amîndoi anii 200 l. st., la cele 800 l. st. cheltuite, adică tot 25⁰/₀. Dimpotrivă, fabricantul obține în primul an 25⁰/₀, în anul următor 11¹/₉, în doi ani el va obține deci 200 l. st. la 1 300 l. st. cheltuite, adică 15⁵/₁₃⁰/₀. Prin urmare, la o egalizare a profiturilor, fabricantul ar obține 20⁵/₂₆⁰/₀ și tot atît ar obține și fermierul⁷¹. Acesta ar fi profitul mediu. Acesta ar da pentru marfa fermierului sub 500 l. st., iar pentru marfa fabricantului peste 1 000 l. st.

[535] În orice caz, aici fabricantul cheltuiește în primul an 400 l. st., în anul al doilea 900 l. st., în timp ce fermierul cheltuiește de fiecare dată numai 400 l. st. Dacă, în loc să producă țesături de bumbac, fabricantul ar construi o casă (dacă ar fi constructor), atunci la sfîrșitul primului an cele 500 l. st. ar sta investite într-o casă neterminată și el ar trebui să cheltuiască pe muncă alte 400 l. st. pentru terminarea casei. Fermierul, al cărui capital s-a rotit în cursul anului, poate să capitalizeze din nou o parte din cele 100 l. st. profit, de pildă 50 l. st., cheltuindu-le din nou pe muncă, ceea ce în supposed case¹⁾ fabricantul nu poate face. Pentru ca în ambele cazuri rata profitului să fie *aceeași*, marfa unuia trebuie să se vîndă *peste* valoarea ei, iar marfa celuilalt *sub* valoarea ei. Întrucît concurența tinde să egalizeze valorile la prețurile de cost, acest lucru se și întîmplă în realitate.

Dar Ricardo greșește cînd afirmă că a variation in the relative values²⁾ are loc aici „on account of the different degrees of durability of capitals“ sau „on account of the time which must elapse before one set of commodities can be brought to market“³⁾. Dimpotrivă, *rata generală a profitului*, dinainte presupusă, este aceea care, cu toată deosebirea de valori, pe care o determină procesul circulației, creează *prețuri*

¹⁾ — în cazul de față. — *Nota trad.*

²⁾ — o variație în valorile relative. — *Nota trad.*

³⁾ — „ca urmare a gradelor diferite de durabilitate a capitalurilor“ sau „ca urmare a timpului ce trebuie să treacă înainte ca o partidă de mărfuri să poată fi adusă pe piață“. — *Nota trad.*

de cost identice, care se *deosebesc* de aceste valori, determinate numai prin timpul de muncă.

Exemplul folosit de Ricardo se descompune de fapt în două exemple. În ultimul dintre ele, durability of capital¹⁾, sau caracterul său de capital fix, nu are nici un rol. Este vorba numai de capitaluri de mărime diferită, din care însă se cheltuiește pentru salarii aceeași sumă de capital, același capital variabil, iar profiturile trebuie să fie egale, deși plusvalorile și valorile lor trebuie să fie diferite.

În primul exemplu *durabilitatea* capitalului nu are nici un rol. Este vorba de *un proces de muncă mai îndelungat* — de o rămânere mai îndelungată a mărții în sfera producției, înainte de a putea intra în sfera circulației, înainte de a fi *gata*. Aici fabricantul folosește în anul al doilea un capital mai mare decât cel folosit de fermier, deși în cursul ambilor ani el cheltuiește un capital variabil egal cu cel cheltuit de fermier. Datorită însă faptului că marfa lui rămâne un timp mai scurt în procesul muncii, datorită transformării ei mai rapide în bani, fermierul poate să investească în anul următor un capital variabil mai mare. În afară de aceasta, la fermier, partea de profit, care se consumă sub formă de venit, poate intra în consum la sfârșitul primului an, pe când la fabricant ea poate intra în consum abia la sfârșitul anului următor. El trebuie deci să cheltuiască pentru întreținerea sa un capital suplimentar, pe care să și-l *avanseze*. Dealtfel, de măsura în care capitalurile care se rotesc în decurs de un an își capitalizează din nou profiturile, deci de mărimea reală a profiturilor create, depinde aici în întregime posibilitatea compensării cazului al doilea, a *egalizării* profiturilor. Unde nu este nimic, nu se egalizează nimic. Aici capitalurile nu produc valori — deci plusvalori, deci profituri — proporțional cu mărimea lor. Pentru ca ele să le producă în acest mod trebuie să existe *prețuri de cost* care să se deosebească de valori.

Ricardo dă un al treilea exemplu, dar acesta coincide *între totul* cu primul dintre cele două exemple și nu conține nici un cuvânt nou.

„Să presupunem că întrebuițez pentru producerea unei mărfi, într-un an, 20 de oameni, cu o cheltuială de 1 000 l.st. și că la sfârșitul anului întrebuițez din nou 20 de oameni, pentru un alt an, și cheltuiesc încă 1 000 l.st. pentru a termina și perfecționa aceeași marfă, pe care o aduc pe piață după doi ani. În caz că profitul este de 10%, atunci trebuie să vînd marfa cu 2 310 l.st., *deoarece* am întrebuițat un capital de 1 000

¹⁾ — durabilitatea capitalurilor. — *Nota trad.*

l.st. pentru un an și un capital de 2 100 l.st. pentru încă un an. Un altul întrebuințează exact aceeași cantitate de muncă, dar o întrebuințează în întregime în primul an; el folosește 40 de oameni și cheltuiește 2 000 l.st., vinzind la sfârșitul anului marfa cu un *profit* de 10%, adică cu 2 200 l.st. Iată, deci, două mărfuri pentru care s-a întrebuințat exact aceeași cantitate de muncă, din care una se vinde cu 2 310, iar cealaltă cu 2 200 l.st.

Acest caz *pare* să difere de ultimul, dar este *de fapt* același“. (p. 34, 35.) [Versiunea românească, vol. I, p. 76].

Is not only the same „in fact“, but in appearance“ too ¹⁾, numai că într-un caz marfa se numește „mașină“, iar aici se numește pur și simplu „commodity“. În primul exemplu fabricantul a cheltuit în primul an 400 l. st., iar în anul următor 900 l. st., ; de data aceasta, în primul an se cheltuiesc 1 000 l. st., iar în anul următor 2 100 l. st., fermierul cheltuia în primul an 400 l. st., iar în anul următor tot 400 l. st. De data aceasta a doua persoană cheltuiește în primul an 2 000 l. st., iar în anul următor nu mai cheltuiește nimic. Aceasta este toată deosebirea. Dar fabula docet ²⁾ se referă în ambele cazuri la faptul că unul cheltuiește în al doilea an întregul produs al primului an (inclusiv plusvaloarea), plus an additional sum ³⁾.

Stingăcia acestor exemple arată că Ricardo se luptă cu o dificultate care nu-i este clară nici lui însuși și pe care nu reușește s-o depășească. The clumsiness ⁴⁾ constă în următoarele: primul dintre cele două exemple în care se descompune primul exemplu trebuie să includă *durabilitatea* capitalului; dar nu o include; Ric[ardo] a făcut ca pentru el acest lucru să fie *imposibil*, deoarece în marfă el nu include ca uzură nici o parte din capitalul fix, adică omite tocmai momentul în care se manifestă *modul specific de circulație a capitalului fix*. El demonstrează doar că, datorită duratei mai mari a procesului de muncă, se folosește un capital *mai mare* decît atunci cînd procesul de muncă durează mai puțin. Exemplul al treilea trebuie să illustreze ceva deosebit de aceasta, dar în realitate ilustrează același lucru. Al doilea dintre cele două exemple, în care se descompune primul exemplu, [536] trebuie să arate ce deosebiri apar în urma faptului că capitalul fix participă în proporții diferite. În loc de aceasta, el demonstrează doar deosebirea dintre două capitaluri de mărime *inegală*, deși ambele cheltuiesc pentru salarii aceeași parte de capital. În

¹⁾ — Este același nu numai „de fapt“ ci și în aparență. — *Nota trad.*

²⁾ — textual: fabula ne învață; aici în sens de concluziile. — *Nota trad.*

³⁾ — o sumă adițională. — *Nota trad.*

⁴⁾ — Stingăcia. — *Nota trad.*

plus, aici figurează un manufacturer care produce fără bumbac și fără fire și un fermier care produce fără sămînță și fără unelte ! Inconsistența totală și chiar absurditatea acestui exemplu decurge în mod necesar din neclaritatea lui lăuntrică.

(b) *Confundarea de către Ricardo a prețului de cost cu valoarea și contradicțiile ce decurg de aici în a sa teorie a valorii. Neînțelegerea de către el a procesului egalizării ratei profitului și transformării valorilor în prețuri de cost*

În cele din urmă el formulează astfel morala tuturor acestor illustrations ¹ :

„Diferența de valoare provine în ambele cazuri din *profitul* care a fost acumulat sub formă de capital, și este doar o *justă compensație*“ (ca și cum aici ar fi vorba de justice ²) „*pentru timpul în care profitul nu a fost consumat*“. (p. 35.) [Versiunea românească, vol. I, p. 76].

Aceasta nu înseamnă altceva decît că, *într-un timp de circulație dat, de pildă într-un an*, capitalul trebuie să dea 10⁰/₀ indiferent de timpul său de circulație specific și absolut independent de *plusvalorile diferite* pe care, făcînd abstracție de procesul circulației, *capitaluri de mărime egală* trebuie să le producă în *different trades* ³) în raport cu părțile lor componente organice.

Concluzia pe care ar fi trebuit s-o tragă Ricardo este următoarea :

[*În primul rînd*], capitaluri de aceeași mărime produc *mărfuri de valori inegale* și de aceea dau *plusvalori* sau *profituri inegale*, deoarece valoarea este determinată de timpul de muncă, iar masa timpului de muncă, realizată de un capital, nu depinde de mărimea lui absolută, ci de mărimea capitalului variabil, a capitalului cheltuit pe salarii. *În al doilea rînd*, chiar dacă se presupune că capitaluri de mărime egală produc *valori egale* (deși, în majoritatea cazurilor, inegalitatea din sfera circulației coincide cu inegalitatea în sfera producției), totuși, în funcție de *procesul* lor de circulație diferă *intervalul de timp* în cursul căruia ele își pot *apropria și pot transforma în bani cantități egale de muncă neplătită*. Aceasta creează deci o a doua diferență între valorile, plusvalorile și profiturile pe care capitaluri de *mărime egală* trebuie să le aducă în *different trades*, într-un anumit *interval de timp*.

¹) — exemple. — *Nota trad.*

²) — justețe. — *Nota trad.*

³) — diferite ramuri de producție. — *Nota trad.*

De aceea, dacă *profiturile* trebuie să fie egale ca percentage ¹⁾ la capital, de exemplu, într-un an, așa încât capitaluri de mărime egală dau profituri egale în intervale de timp egale, *prețurile* mărfurilor trebuie să fie inevitabil diferite de *valorile* lor. Aceste *prețuri de cost* ale tuturor mărfurilor, luate la un loc, vor fi *egale* ca sumă cu *valorile lor*. De asemenea, profitul total va fi egal cu plusvaloarea totală pe care aceste capitaluri luate la un loc, le aduc, de pildă, în decurs de un an. *Profitul mediu* și, prin urmare, *prețurile de cost* ar fi ceva imaginar și lipsit de temeii, dacă nu am lua ca bază determinarea valorii. Egalizarea plusvalorilor în different trades nu schimbă cîtuși de puțin mărimea absolută a acestei plusvalori totale; ea schimbă numai *repartizarea* ei în different trades. Dar *determinarea acestei plusvalori* decurge numai din determinarea valorii prin timpul de muncă. Fără aceasta, profitul mediu este o medie *din nimic*, o pură fancy ²⁾. El ar putea să reprezinte la fel de bine 1 000% ca și 10%.

Toate exemplele lui Ric[ardo] nu-i servesc decît pentru a introduce prin contrabandă *premisea unei rate generale a profitului*. Și acest lucru se întîmplă în capitolul 1, „On value“, în timp ce wages ³⁾ sînt examinate de Ricardo, chipurile, abia în capitolul al 5-lea, iar profitul abia în capitolul al 6-lea. Pentru Ricardo rămîne un mister modul în care din simpla determinare a „*valorii*“ mărfurilor decurge plusvaloarea lor, profitul și apoi chiar *rata generală a profitului*. Singurul lucru pe care îl arată în fact exemplele citate mai sus este că *prețurile* mărfurilor, în măsura în care sînt determinate de rata generală a profitului, sînt complet diferite de *valorile* mărfurilor. Și dacă ajunge la această deosebire, este numai pentru că el a presupus ca law ⁴⁾ *rata profitului*. Vedem, așadar, că, deși unii îi reproșează lui Ricardo o tratare prea abstractă, mult mai just ar fi să i se reproșeze contrarul, și anume insuficientă putere de abstractizare, incapacitatea de a da uitării profitul atunci cînd examinează valorile mărfurilor, fapt care apare în fața lui din sfera concurenței.

Deoarece, în loc să deducă din determinarea valorii deosebirea dintre *prețurile de cost* și *valori*, Ric[ardo] admite că influențe independente de timpul de muncă determină înseși aceste „*valori*“, — aici ar fi fost cazul să rețină conceptul de

1) — procentaj. — *Nota trad.*

2) — fantezie. — *Nota trad.*

3) — salariile. — *Nota trad.*

4) — lege. — *Nota trad.*

„absolute value“ or „real value“, or „value“¹⁾, pur și simplu — și uneori suprimă legea lor, acest fapt a fost folosit de adversarii lui — ca, de pildă, Malthus — pentru a ataca întreaga lui [537] teorie a valorii, căci Malthus remarcă pe bună dreptate că diferențele dintre părțile componente organice ale capitalului și timpurile de rotație ale capitalurilor în diferitele ramuri se dezvoltă odată cu progresul producției, așa încît ar fi trebuit să se ajungă la punctul de vedere al lui A. Smith, potrivit căruia determinarea valorii prin timpul de muncă corespunde tot mai puțin timpurilor „civilizate“. (Vezi și Torrens.) Pe de altă parte, discipolii lui Ricardo au recurs la cele mai lamentabile născociri scolastice pentru a încadra aceste fenomene în limitele principiului fundamental (vezi [James] Mill și lamentabilul MacCulloch)⁷².

Fără a se opri la concluzia care decurge din propriile lui exemple — și anume că absolut independent de creșterea sau de scăderea salariului, adică în ipoteza că salariul este constant, prețurile de cost ale mărfurilor trebuie să fie diferite de valorile lor, dacă prețurile de cost sînt determinate de același percentage of profit — în această secțiune Ricardo trece la examinarea influenței pe care creșterea sau scăderea salariului o exercită asupra prețurilor de cost în care sînt deja egalizate valorile.

În fond, problema este cît se poate de simplă.

Fermierul cheltuiește 5 000 l. st. cu un profit de 10% ; marfa lui = 5 500 l. st. Dacă profitul scade cu 1%, coborînd de la 10% la 9% datorită faptului că salariul a crescut și că această creștere a provocat scăderea profitului, atunci fermierul își va vinde marfa, ca și mai înainte, cu 5 500 l. st. (căci se presupune că și-a cheltuit pe salarii întregul capital). Dar din aceste 5 500 l. st. el nu va avea 500, ci numai $454\frac{14}{109}$. Capitalul fabricantului constă din 5 500 l. st. pentru mașini și 5 000 l. st. pentru muncă. Aceste din urmă 5 000 l. st. își găsesc expresia, ca și mai înainte, în 5 500 l. st., dar acum el nu cheltuiește 5 000 l. st., ci $5\,045\frac{95}{109}$, și obține la această sumă, ca și fermierul, un profit de numai $454\frac{14}{109}$ l. st. La capitalul fix de 5 500 l. st. însă el nu mai poate calcula 10% sau 550 l. st., ci numai 9% sau 495 l. st. Prin urmare, el își va vinde marfa cu 5 995 l. st. în loc de 6 050 l. st. ; în felul acesta, ca urmare a creșterii salariului, prețul în bani al mărfii fermierului a rămas același, în timp ce prețul în bani al mărfii fabricantului a scăzut, ceea ce înseamnă că, în comparație cu

¹⁾ — „valoare absolută“ sau „valoare relativă“ sau „valoare“. — *Nota trad.*

valoarea mărfii fabricantului, valoarea mărfii fermierului a crescut. Esențial este aici că, dacă fabricantul și-ar vinde marfa la aceeași valoare ca mai înainte, el ar obține un profit mai mare decât cel mediu, deoarece creșterea salariului afectează direct numai partea de capital care se cheltuiește pe salarii. În acest exemplu sînt deja *presupuse* prețuri de cost care sînt reglate de un profit mediu de 10% și care se *deosebesc de valorile mărfurilor*. Problema este cum influențează creșterea sau scăderea profitului prețurile de cost în funcție de raportul diferit care există, în întregul capital cheltuit, între capitalul fix și capitalul circulant. Acest exemplu [la Ricardo p. 31, 32] nu are nici o legătură cu problema esențială, *cu transformarea valorilor în prețuri de cost*. El este destul de bun, deoarece aici Ric[ardo] arată în general că creșterea salariului, care, dacă compoziția organică a capitalurilor este aceeași, nu determină decât o scădere a profitului, fără a influența — contrar concepției vulgare — valorile mărfurilor, în schimb, dacă compoziția lor organică nu este aceeași, determină doar *scăderea* prețurilor unora dintre mărfuri și nu urcarea prețurilor *tuturor mărfurilor*, așa cum consideră concepția vulgară. Aici avem scăderea prețurilor mărfurilor ca urmare a scăderii ratei profitului sau, ceea ce este același lucru, ca urmare a creșterii salariului. În cazul fabricantului, o mare parte din *prețul de cost* al mărfii este determinată de profitul mediu, pe care fabricantul îl calculează la capitalul fix. Prin urmare, dacă această rată a profitului scade sau crește ca urmare a creșterii sau scăderii salariului, *prețul acestor mărfuri* scade sau crește în mod corespunzător (as to that part of the price resulting from the profit calculated upon the fixed capital¹⁾). Același lucru este valabil și pentru „circulating capitals returnable at distant periods and vice versa“²⁾ (McCulloch [p. 300]). Dacă capitaliștii care folosesc un capital variabil mai mic ar continua să includă în prețul mărfii profitul aferent capitalului lor fix la vechea rată a profitului, atunci rata profitului lor ar crește, și anume, ar crește în măsura în care ei folosesc mai mult capital fix decât capitaliștii al căror capital este format într-o proporție mai mare din capital variabil. Concurența ar egaliza această situație.

„Ricardo“ — spune anostul Mac — „a fost primul care a cercetat influența fluctuațiilor salariului asupra valorii mărfurilor atunci cînd

¹⁾ — corespunzător cu partea prețului rezultată din profitul calculat la capitalul fix. — *Nota trad.*

²⁾ — „capitalurile circulante care se *reîntorc* după perioade mai lungi și invers“. — *Nota trad.*

capitalurile angajate în producerea lor nu sînt de aceeași durabilitate" (p. 298, 299). „Ricardo nu s-a limitat să arate că creșterea salariului nu poate duce la urcarea prețurilor *tuturor* mărfurilor, ci a stabilit, de asemenea, că în multe cazuri o *creștere a salariului* duce în mod necesar la o *scădere a prețurilor*, iar o *scădere a salariului* la o *urcare a prețurilor*" (p. 229, McCulloch, „The Principles of Political Economy“, Edinburgh 1825).

Ricardo își demonstrează teza presupunînd, în primul rînd, existența unor *prețuri de cost* reglate de *rata generală a profitului*.

În al doilea rînd : „Nu poate avea loc nici o *urcare a valorii muncii* fără o *scădere a profitului*“ (p. 31.) [Versiunea românească, vol. I, p. 75].

Astfel, încă în ch. 1, „On Value“, sînt presupuse legi care în ch. 5 și 6, „On Wages“ și „Profits“, urmează să fie deduse din capitolul „On Value“. Observăm în treacăt că [538] Ricardo ajunge la concluzia complet greșită că, întrucît „there can be no rise in the value of labour without a fall of profits“, there can be no rise of profits without a fall in the value of labour¹⁾. Prima lege se referă la plusvaloare. Deoarece însă profitul este raportul dintre plusvaloare și întregul capital avansat, profitul poate să crească fără ca valoarea muncii să se schimbe dacă valoarea capitalului constant scade. În general, Ric[ardo] confundă plusvaloarea cu profitul. De aici legile lui greșite cu privire la profit și la rata profitului.

Morala generală a acestui ultim exemplu :

„Gradul de modificare a valorii relative a bunurilor, datorită unei sporiri sau micșorări a muncii“ (sau, ceea ce este același lucru, datorită unei scăderi sau creșteri a ratei profitului) „va depinde de proporția în care se află capitalul fix față de întregul capital întrebuințat. Toate mărfurile care sînt produse cu mașini de mare valoare sau în clădiri de mare valoare, sau care reclamă scurgerea unui timp îndelungat înainte de a putea fi aduse pe piață, vor înregistra o scădere a valorii lor relative în timp ce toate acelea care sînt produse în cea mai mare parte prin muncă sau care vor fi aduse repede pe piață vor înregistra o creștere a valorii relative“. (p. 32.) [Versiunea românească, vol. I, p. 75].

Ric[ardo] revine din nou la singurul lucru care îl preocupă propriu-zis în această cercetare. Aceste variations in the cost-prices of commodities resulting from a rise or fall in wages²⁾, sînt neînsemnate, în comparație cu cele care rezultă, în aceleași cost-prices, din variations in the values of commodities

¹⁾ — „nu poate avea loc nici o urcare a valorii muncii fără o scădere a profitului“, nu poate avea loc nici o urcare a profitului fără o scădere a valorii muncii. — *Nota trad.*

²⁾ — variații în prețurile de cost ale mărfurilor, care rezultă din creșterea sau scăderea salariilor. — *Nota trad.*

{Ric[ardo] is far from expressing this truth in these adequate terms}, ale quantity of labour employed in their production¹⁾. Așadar, în linii generale se poate face „abstracție“ de acest lucru și atunci legea valorii rămîne justă și din punct de vedere practic. (El ar fi trebuit să adauge că înseși cost-prices rămîn inexplicabile dacă nu există values, as determined by the time of labour²⁾). Acesta este adevăratul mers al cercetării lui. Și, într-adevăr, este clar că, în pofida transformării valorilor mărfurilor în *prețuri de cost*, am presupus existența prețurilor de cost {și aceste prețuri de cost trebuie deosebite de *prețurile de piață*; ele reprezintă prețurile de piață medii ale mărfurilor în different trades. Însuși *prețul de piață* cuprinde în sine o medie, întrucît prețurile *mărfurilor din aceeași sferă de producție* sînt determinate de prețurile mărfurilor produse în *condițiile de producție medii* ale acestei sfere. În nici un caz însă în *condițiile cele mai proaste*, cum admite Ric[ardo] atunci cînd analizează renta; căci cererea medie depinde de un anumit preț, chiar și în cazul cerealelor. Prin urmare, o anumită cantitate de mărfuri oferită pe piață nu se vinde *peste* acest preț. Altfel ar scădea cererea. De aceea, producătorii ale căror mărfuri nu sînt produse în condiții medii, ci în condiții *sub* (below) nivelul celor medii, trebuie adesea să-și vîndă marfa nu numai sub valoarea ei, ci și sub *prețul ei de cost*, căci, deși valorile mărfurilor se transformă în *prețuri de cost*, orice asemenea *schimbare* a acestor prețuri de cost, care nu rezultă dintr-o scădere sau creștere permanentă — a permanent alteration in the rate of profit³⁾, schimbare ce se poate statornici numai în decursul unui șir de ani, poate fi determinată numai și exclusiv de o *schimbare a valorilor* lor, de o schimbare a cantității de timp de muncă necesare pentru producerea lor.

„Cititorul va observa, totuși, că această cauză a variației mărfurilor“ (adică a cost-prices⁴⁾, sau, cum *consideră* el, a relative values of commodities⁵⁾ „este relativ slabă în ceea ce privește efectele sale... Nu tot așa se întîmplă cu cealaltă mare cauză a variațiunii valorii mărfurilor, și anume cu creșterea sau micșorarea cantității de muncă necesare pentru a le produce... Modificarea pe scară largă a ratei profitului este efectul unor cauze care nu operează decît în decurs de ani, în timp

1) — variațiile în valorile mărfurilor {Ric[ardo] este departe de a exprima acest adevăr în termeni atît de adecvați}, ale cantității de muncă întrebuintată pentru producerea lor. — *Nota trad.*

2) — valori determinate prin timpul de muncă. — *Nota trad.*

3) — o schimbare permanentă a ratei profitului. — *Nota trad.*

4) — prețurilor de cost. — *Nota trad.*

5) — valorilor relative ale mărfurilor. — *Nota trad.*

ce modificări în cantitatea de muncă necesară pentru producerea de mărfuri au loc zilnic. Orice perfecționare a mașinilor, uneltelor, clădirilor, a metodelor de obținere a materiilor prime, economisește muncă și ne permite să producem marfa, la care se folosește perfecționarea, cu mai multă ușurință, ceea ce în consecință îi modifică *valoarea*. Deci, luând în considerație cauzele variațiilor valorii mărfurilor, cu toate că ar fi greșit dacă am trece cu totul cu vederea efectul produs de o creștere sau de o scădere a muncii, ar fi, tot atât de greșit, a-i atribui o importanță prea mare". (p. 32, 33) [Versiunea românească, vol. I, p. 75, 76].

Așadar, Ricardo va face complet abstracție de acestea.

Toată această secție IV of ch. I „*On value*“¹⁾ este atât de confuză, încît, deși în alineatul introductiv, Ricardo își exprimă dorința de a *analiza* influența *schimbărilor* pe care *creșterea sau scăderea salariului* le determină în valoarea mărfurilor ca urmare a compoziției organice diferite a capitalului, în realitate însă el ilustrează acest lucru numai în treacăt și, dimpotrivă, cea mai mare parte a secțiunii a IV-a abundă de fapt în exemple care arată că, *absolut independent de creșterea sau scăderea salariului* — în condiții în care el însuși presupune că salariul *e constant* — *admiterea* [539] unei *rate generale a profitului* trebuie să ducă la prețuri de cost deosebite de valorile mărfurilor, chiar independent de difference of fixed și circulating capital²⁾. Lucru pe care el îl uită din nou la sfîrșitul secțiunii.

Analiza din secțiunea a IV-a este precedată de următoarele cuvinte :

„Această diferență în gradul de *durabilitate* a capitalului fix și această *varietate a proporțiilor* în care se pot combina cele două feluri de capital introduce, pe lângă cantitatea de muncă mai mare sau mai mică necesară pentru producerea mărfurilor, o nouă cauză de variație a valorii lor relative, iar *această cauză este urcarea sau scăderea valorii muncii*“. (p. 25, 26.) [Versiunea românească, vol. I, p. 72].

În realitate însă, prin exemplele sale, el arată în primul rînd că numai *rata generală a profitului* permite diferitelor combinații ale felurilor de capital (și anume, capital variabil și capital constant etc.) să exercite o influență, care face ca prețurile de cost ale mărfurilor să difere de valorile lor ; prin urmare, că deci, ea și nu the value of labour³⁾, care aici se presupune a fi constantă, este the cause of those variations⁴⁾. Apoi, abia în al doilea rînd, el presupune ca fiind date prețuri de cost care, datorită ratei generale a profitului, diferă de

¹⁾ — secțiune a IV-a a cap. I, „*Despre valoare*“. — *Nota trad.*

²⁾ — diferența dintre capitalul fix și capitalul circulant. — *Nota trad.*

³⁾ — valoarea muncii. — *Nota trad.*

⁴⁾ — *cauza* acestor schimbări. — *Nota trad.*

valori, și analizează influența exercitată asupra lor de variations in the value of labour ¹⁾. El nu analizează problema nr. 1, problema principală, ci uită total de ea și încheie secțiunea așa cum a început-o :

...după cum s-a arătat în această secțiune, fără vreo variațiune a cantității de muncă, *urcarea valorii muncii* nu determină decît o scădere a valorii de schimb a acelor bunuri pentru producerea cărora se întrebunțează *capital fix* ; cu cît este mai mare suma capitalului fix, cu atît mai mare va fi scăderea“. (p. 35.) [Versiunea românească. vol. I, p. 77].

Iar în secțiunea următoare, a V-a (ch. I), el continuă aceeași linie, adică analizează numai variațiile pe care cost-prices ale mărfurilor le pot suferi din cauza *unei variații in the value of labour, or wages* ²⁾, dar nu în cazul cînd proporția dintre capitalul fix și capitalul circulant este diferit la *two equal capitals in two different occupations* ³⁾, ci în cazul cînd there is „*unequal durability of fixed capital*“ sau „*unequal rapidity in the return of the capitals to their owners*“ ⁴⁾. Intuirea justă a deosebirii dintre *cost-prices și values* datorate ratei generale a profitului, pe care am întilnit-o încă în secțiunea a IV-a, nu mai apare aici. Aici se analizează numai *problema secundară a variației prețurilor de cost*. De aceea, această secțiune aproape că nici nu prezintă vreun interes teoretic, cu excepția problemei deosebirilor dintre formele de capital care decurg din procesul circulației, problemă atinsă în mod accidental aici.

„În măsura în care capitalul fix este mai puțin durabil, el se apropie de natura capitalului circulant. Acesta va fi consumat, iar valoarea sa reprodusă într-un timp mai scurt, spre a conserva capitalul fabricantului“. (p. 36.) [Versiunea românească, vol. I, p. 77].

Aici vedem că atît *less durability* ⁵⁾ cît și deosebirea dintre capitalul fix și capitalul circulant se reduce la deosebirea în ceea ce privește *timpul de reproducție*. Aceasta este, indiscutabil, o determinare foarte importantă. Dar nicidecum unica. Capitalul fix intră în întregime în procesul muncii și numai succesiv, parte cu parte, în procesul valorificării. Aceasta este o altă deosebire fundamentală în ceea ce privește forma de circulație a capitalului fix și a celui circulant. Mai departe :

¹⁾ — variațiile valorii muncii. — *Nota trad.*

²⁾ — în valoarea muncii sau a salariilor. — *Nota trad.*

³⁾ — două capitaluri egale din două activități diferite. — *Nota trad.*

⁴⁾ — „*există durabilitate inegală a capitalului fix*“ sau „*rapiditate inegală de reîntoarcere a capitalurilor la posesorii lor*“. — *Nota trad.*

⁵⁾ — durabilitatea mai redusă. — *Nota trad.*

capitalul fix intră în procesul circulației, *în mod necesar*, numai prin *valoarea sa de schimb*, în timp ce *valoarea sa de întrebuințare* se consumă în procesul muncii și nu trece nicăieri. Aceasta constituie încă o deosebire importantă în ceea ce privește *forma circulației*. Ambele deosebiri în ceea ce privește forma circulației privesc și timpul de circulație, dar nu sînt de loc identice cu gradele și cu deosebirile în ceea ce privește timpul de circulație.

Un capital cu o durabilitate mai mică cere o cantitate mai mare de *muncă permanentă*

„spre a fi menținut în starea lui de eficiență inițială ; dar munca astfel întrebuințată trebuie considerată ca fiind în realitate consumată pentru marfa fabricată, care trebuie să capete o valoare în proporție cu această muncă“. (p. 36—37.) [Versiunea românească, vol. I, p. 77]. „Dar dacă uzura mașinii ar fi mare, dacă cantitatea de muncă necesară pentru a o ține în stare de eficiență ar fi aceea a 50 de oameni anual, atunci ar trebui să cer un preț suplimentar pentru bunurile mele, egal cu acela care ar fi obținut de orice alt fabricant care întrebuințează 50 de oameni pentru producerea de alte bunuri și care nu întrebuințează nici un fel de mașină. Dar o urcare a salariilor muncii nu va influența în mod egal mărfurile produse cu mașini care se uzează repede și mărfurile produse cu mașini care se uzează încet. În producția unora, se va transfera în mod continuu asupra *mărfurilor produse o mare cantitate de muncă*“

{dar obsedat de a sa rate of profits el nu vede că în același timp și relativ a great deal of surplus labour would be continually transferred to the commodity ¹⁾}

„iar în producția celorlalte se va transfera o cantitate foarte mică“

{Hence very little surplus labour, hence much less value, if the commodities exchanged according to their values ²⁾.}

„Prin urmare, orice urcare a salariilor, sau, ceea ce este același lucru, [540] orice scădere a profitului, va micșora valoarea relativă a acelor mărfuri care ar fi produse cu un capital de natură mai durabilă și vor determina creșterea proporțională a valorii relative a acelor care sînt produse cu un capital mai perisabil. O scădere a salariilor va avea exact efectul contrar“. (p. 37, 38.) [Versiunea românească, vol. I, p. 77—78].

Cu alte cuvinte : fabricantul care folosește a fixed capital of less durability ³⁾ folosește proporțional mai puțin capital fix

¹⁾ — o cantitate relativ mare de supramuncă ar fi transferată continuu asupra mărfii. — *Nota trad.*

²⁾ — Deci o cantitate foarte mică de supramuncă, deci mult mai puțină valoare, dacă mărfurile se schimbă la valorile lor. — *Nota trad.*

³⁾ — un capital fix cu o durabilitate mai redusă. — *Nota trad.*

și mai mult capital pentru salarii decît cel care folosește a capital of greater durability¹⁾. Acest caz coincide, prin urmare, cu cel precedent, în care era vorba de efectele variației salariului asupra a două capitaluri, dintre care unul folosește relativ, proporțional, un capital fix mai mare decît celălalt. There is nothing new²⁾.

Celelalte considerații ale lui Ric[ardo] în legătură cu mașinile (p. 38—40). [Versiunea românească, vol. I, p. 288], vor fi analizate acolo unde ne vom ocupa de ch. 31 („On Machinery“)³⁾.

Este demn de relevat cît de mult se apropie Ricardo, în final, de o concepție justă, atît de mult încît pare că găsește cuvîntul potrivit, dar el părăsește imediat drumul cel bun și revine — lucru pe care îl vom ilustra îndată cu propriile lui cuvinte — la ideea influenței pe care alteration in the value of labour⁴⁾ o exercită asupra prețurilor de cost, idee dominantă la el, și își încheie cercetarea cu această *reflecție secundară*.

Pasajul este acesta :

„Se va vedea, deci, că în stadiile primitive ale societății, înainte de a se fi folosit multe mașini sau capital durabil mărfurile produse de capitaluri egale sînt de valoare aproape egală și se urcă sau scad, numai în raport una față de alta, în funcție de cantitatea mai mare sau mai mică de muncă cerută pentru producerea lor“.

{această apodoză este prost formulată ; dealtfel ea nu se referă la value, ci la *commodities* și de aceea este lipsită de sens, afară de cazul cînd este vorba de prețurile lor ; căci a spune că values scad în raport cu timpul de muncă echivalează cu a spune că values fall or rise as they fall or rise⁵⁾ ;

„dar, după introducerea acestor instrumente costisitoare și durabile, mărfurile produse prin întrebuințarea de capitaluri egale sînt de o valoare foarte inegală, și cu toate că ele pot totuși să fie expuse la o creștere sau scădere relativă una față de cealaltă, după munca mai multă sau mai puțină care este necesară pentru producerea lor, ele sînt supuse și unei alte variații, chiar dacă este una de importanță minoră, anume aceea a urcării sau a scăderii salariilor și profitului. Întrucît bunuri care se vînd cu 5 000 l., pot fi produse cu un capital egal în sumă cu acela din care se produc și alte bunuri care se vînd cu 10 000 l., profitul la fabricarea lor va fi același ; dar aceste profituri ar fi inegale, dacă prețurile bunurilor nu ar varia odată cu urcarea sau scăderea ratei profitului“ (p. 40, 41.) [Versiunea românească, vol. I, p. 79].

¹⁾ — un capital cu o durabilitate mai mare — *Nota trad.*

²⁾ — Aici nu e nimic nou. — *Nota trad.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 603—605. — *Nota red.*

⁴⁾ — Variația valorii muncii. — *Nota trad.*

⁵⁾ — valorile scad sau cresc după cum ele scad sau cresc. — *Nota trad.*

De fapt aici Ric[ardo] spune următoarele :

Capitaluri de mărime egală produc mărfuri de *valori egale* dacă raportul dintre părțile lor componente organice este *același*, dacă au cheltuit părți egale pentru salarii și pentru condiții de muncă. Atunci în mărfurile produse de aceste capitaluri se materializează cantități egale de muncă și deci valori egale {facem abstracție de deosebirea care poate fi introdusă de procesul circulației}. Dimpotrivă, *capitaluri de mărime egală* produc mărfuri *of very unequal value*¹⁾, dacă compoziția lor organică este diferită, și anume dacă în aceste capitaluri partea care funcționează ca capital fix se află într-un raport foarte diferit față de partea care se cheltuiește pe salarii. În primul rând, numai o parte din capitalul fix intră în marfă ca parte componentă a valorii, ceea ce face, prin urmare, ca *mărimile valorii* să fie foarte diferite după cum pentru producerea mărfii s-a investit mult sau puțin capital fix. În al doilea rând, partea cheltuită pe salarii — socotind la 100, adică la o masă de capital de mărime egală — poate fi mult mai mică, ceea ce înseamnă că va fi mult mai mică și întreaga muncă întruchipată în marfă, deci și supramunca, dacă e dată o zi de muncă de aceeași durată, care constituie plusvaloarea. De aceea, dacă aceste capitaluri de mărime egală care produc mărfuri de *valori inegale*, conțin *plusvalori inegale*, deci și *profituri inegale*, — dacă aceste capitaluri, deoarece sînt egale ca mărime, trebuie să dea profituri egale, *prices of the goods* (as determined by the general rate of profit on a given outlay)²⁾ trebuie să se deosebească foarte mult de *values of the goods*³⁾. De aici nu rezultă că *values* și-ar fi schimbat natura, ci că *prices* se deosebesc de *values*. Faptul că Ric[ardo] nu a ajuns la această concluzie este cu atît mai uimitor, cu cît el vedea doar că chiar dacă se presupun prețuri de cost, determinate de rata generală a profitului, schimbarea ratei profitului (sau a ratei salariului) trebuie să provoace inevitabil o schimbare în aceste prețuri de cost, pentru ca rata profitului [541] în diverse ramuri de producție să rămînă aceeași. În ce măsură deci trebuie să fie mai accentuată acea schimbare a valorilor inegale, determinată de stabilirea ratei generale a profitului, de vreme ce această *general rate of profit*⁴⁾ nu este în genere

1) — de o valoare foarte inegală. — *Nota trad.*

2) — *prețurile bunurilor* (în măsura în care ele sînt determinate de rata generală a profitului la cheltuielile respective). — *Nota trad.*

3) — *valorile bunurilor*. — *Nota trad.*

4) — *rată generală a profitului*. — *Nota trad.*

decît egalizarea of different rates of surplus value ¹⁾ cuprinse în diferitele mărfuri produse de capitaluri egale.

După ce, chiar dacă nu a dezvoltat și nu a înțeles deosebirea dintre cheltuieli și valoare, dintre prețurile de cost și valorile mărfurilor, în orice caz a constatat de fapt această deosebire, Ric[ardo], încheie cu următoarea frază :

„D-l Malthus pare să creadă că este o parte a doctrinei mele părerea că *costul și valoarea* unui lucru ar fi una și aceeași ; *asa este*, în cazul cînd sub denumirea de cost dînsul înțelege «*costul de producție*», *inclu-zînd profitul*“ (p. 46, notă.) [Versiunea românească. vol. I, p. 82]. (Prin urmare cheltuielile plus profitul determinat de rata generală a profitului).

Cu această falsă confundare a prețului de cost cu valoarea, pe care el însuși o combate, el trece apoi la analiza rentei.

Cele spuse de Ricardo în sec. VI, ch. I, despre influența variațiilor in the value of labour upon the cost-price of gold ²⁾ :

„Nu poate fi considerat oare aurul ca o marfă produsă cu o astfel de proporție din cele două feluri de capital încît ele să fie cît mai apropiate de cantitatea medie, folosită la producerea celor mai multe mărfuri ? Nu pot fi oare aceste proporții atît de egal distanțate de cele două extreme, una în care este folosit puțin capital fix și alta în care este folosită puțină muncă, încît să formeze o medie justă între ele ?“ (p. 44.) [Versiunea românească, vol. I, p. 81].

se referă mai curînd la mărfurile la care raportul dintre diferitele părți componente organice ale valorii este mediu, iar timpul lor de circulație și de reproducție este de asemenea mediu. La aceste mărfuri prețul de cost și valoarea coincid, întrucît profitul mediu coincide cu plusvaloarea lor reală, dar aceasta se întîmplă numai cu ele.

Pe cît de nesatisfăcătoare este în secțiunea a IV-a și a V-a ale capitolului I analiza influenței pe care variațiile valorii muncii o exercită asupra „valorilor relative“, problemă care este secundară (din punct de vedere teoretic) în comparație cu problema transformării valorilor în prețuri de cost datorită ratei medii a profitului, — pe atît de importantă este concluzia pe care o trage de aici Ric[ardo], înlăturînd una dintre principi-palele erori, mereu repetate de pe vremea lui A. Smith și anume aceea că creșterea salariului, în loc să ducă la scăderea profitului, raises the prices of commodities ³⁾. Este adevărat

¹⁾ — diferitelor cantități de plusvaloare. — *Nota trad.*

²⁾ — valorii muncii asupra prețului de cost al aurului. — *Nota trad.*

³⁾ — sporește prețurile mărfurilor. — *Nota trad.*

că această concluzie este cuprinsă în însuși conceptul *valoare*, și nu se modifică cituși de puțin prin transformarea valorilor în preț de cost, întrucît aceasta din urmă privește în genere numai *repartizarea plusvalorii produse de capitalul total* între diferitele trades sau different capitals in different spheres of production¹⁾. A fost însă foarte important faptul că Ric[ardo] a subliniat acest lucru și a arătat că problema se pune chiar invers. De aceea el spune, pe bună dreptate, în secțiunea a VI-a a capitolului I :

„Înainte de a termina acest subiect, socotesc că trebuie să remarc că Adam Smith și toți scriitorii care l-au urmat au susținut fără nici o excepție, pe cît știu, că o urcare a prețului muncii este urmată, fără excepție, de o urcare a prețului tuturor mărfurilor“.

{Aceasta, corespunde celei de-a doua definiții a valorii, dată de A. Smith, definiție potrivit căreia valoarea este egală cu quantity of labour a commodity can purchase²⁾.}

„Sper că am reușit să arăt că o asemenea părere nu are nici un temei și că numai prețul acelor mărfuri va crește pentru care s-a întrebuițat mai puțin capital fix decît pentru acel mijlocitor în care au fost exprimate prețurile“ (aici „relative value“ = expression of value in money³⁾) „și că prețurile tuturor celorlalte mărfuri pentru care s-a cerut mai mult capital fix vor scădea, în mod cert, cînd salariile se urcă. Dimpotrivă, dacă salariile scad, vor scădea numai prețurile mărfurilor pentru care s-a folosit proporțional mai puțin capital fix decît la mijlocitorul în care se exprimă prețurile ; prețurile tuturor celorlalte mărfuri, pentru producția cărora e nevoie de mai mult capital fix, se vor urca în mod cert“ (p. 45.) [Versiunea românească, vol. I, p. 81].

În ce privește prețurile în *bani*, această afirmație pare *greșită*. Dacă, dintr-o cauză sau alta, valoarea aurului crește sau scade, aurul [va crește sau] va scădea proporțional cu toate mărfurile care se evaluează cu ajutorul lui. De aceea, în pofida instabilității sale, aurul figurează ca un mijlocitor relativ constant între mărfuri, și, de vreme ce așa stau lucrurile, este cu totul inexplicabil în ce mod diferitele combinații relative de capital fix și capital circulant, care au loc în producția aurului în comparație cu mărfurile, pot să determine o deosebire sau alta ar exprima în grîu, ca intermediar al lor, diferența dintre prețurile lor. Dar tocmai aici se vedește

¹⁾ — ramuri sau diferitele capitaluri din diferite sfere de producție. — *Nota trad.*

²⁾ — cantitatea de muncă pe care o marfă o poate cumpăra. — *Nota trad.*

³⁾ — „valoarea relativă“ = expresia valorii în bani. — *Nota trad.*

premissa greșită a lui Ric[ardo] că banii, în măsura în care servesc ca mijloc de circulație, se schimbă ca marfă pe alte mărfuri. Mărfurile se evaluează în bani încă înainte ca banii să le pună în circulație. Să presupunem că, în locul aurului, rolul de intermediar îl îndeplinește grâul. Dacă, de pildă, ca urmare a creșterii salariului, prețul de producție al grâului ca marfă — în care, în raport cu capitalul constant, capitalul variabil intră în proporții care depășesc media acestui raport — ar înregistra o creștere relativă, toate celelalte mărfuri s-ar evalua în grâu, care are o „valoare relativă“ mai mare. Mărfurile în care intră mai mult capital fix s-ar exprima într-o cantitate mai mică de grâu decît înainte, nu pentru că prețul lor specific ar fi scăzut în comparație cu grâul, ci pentru că prețul a scăzut în general. O marfă care conține aceeași cantitate de muncă [vie], în opoziție cu *accumulated labour*¹⁾, ca și grâul, ar exprima creșterea prețului ei prin aceea că s-ar exprima într-o cantitate mai mare de grâu [542] decît o marfă al cărei preț în raport cu grâul, a scăzut. Dacă aceleași cauze care determină creșterea prețului grâului ar face să crească, de pildă, prețul hainelor, deși hainele nu se vor exprima într-o cantitate mai mare de grâu decît înainte, mărfurile al căror preț a scăzut însă în comparație cu grâul, de pildă stămburile, se vor exprima într-o cantitate mai mică de grâu. Stămburile și hainele ar exprima în grâu, ca intermediar al lor, diferența dintre prețurile lor.

Dar Ricardo are în vedere altceva. El are în vedere următoarele : datorită creșterii salariului, prețul grâului ar crește în comparație cu stamba dar nu în comparație cu hainele ; prin urmare, hainele s-ar schimba pe grâu la vechiul lui preț, iar stamba s-ar schimba pe grâu la prețul lui ridicat. Ipoteza că variațiile în prețul salariului în Anglia ar putea duce, de pildă, la schimbarea prețului de cost al aurului în California, unde salariul nu a crescut este în sine cît se poate de absurdă. Între diferite țări, egalizarea *valorilor* prin timpul de muncă, și cu atît mai mult egalizarea *prețurilor de cost* prin rata generală a profitului, nu are loc în această formă nemijlocită. Dar să luăm chiar grâul, care e un produs autohton. Prețul cuarterului de grâu a crescut, să zicem, de la 40 la 50 de șilingi, adică cu 25⁰%. Dacă prețul hainei a crescut tot cu 25⁰%, ea va costa, ca și înainte, 1 cuarter de grâu. Dacă prețul stambii a scăzut cu 25⁰%, aceeași cantitate de stambă care înainte costa 1 cuarter de grâu va costa acum numai 6 busheli de

1) — munca acumulată. — *Nota trad.*

grâu⁷³. Și această exprimare în grâu reprezintă exact raportul dintre prețul stambei și cel al hainei, întrucît ele se măsoară cu *aceeași* măsură : 1 cuarter de grâu.

Dar concepția este și mai absurdă. *Prețul mărfii*, care servește ca măsură a valorilor și deci ca bani nu există în genere, căci altfel ar trebui să am, în afară de marfa care servește ca bani, și o altă marfă care să servească ca bani, adică double measure of values¹⁾. Valoarea relativă a banilor este exprimată în nenumăratele prețuri ale tuturor mărfurilor ; căci în fiecare dintre aceste prețuri, în care valoarea de schimb a mărfii este exprimată în bani, valoarea de schimb a banilor este exprimată în valoare de întrebuințare a mărfii respective. De aceea nu se poate vorbi despre creșterea sau scăderea *prețului* banilor. Pot să spun : prețul exprimat în grâu al banilor sau prețul lor exprimat în haine a rămas același : prețul lor exprimat în stambă a crescut, ceea ce echivalează cu a spune că prețul în bani al stambei a scăzut. Dar nu pot spune că *prețul* banilor a crescut sau a scăzut. Ricardo însă consideră într-adevăr că prețul banilor exprimat de pildă în stambă, a crescut sau prețul în bani al stambei a scăzut tocmai fiindcă a crescut valoarea relativă a banilor în comparație cu stamba, în timp ce în comparație cu hainele sau cu grâul banii și-au păstrat valoarea. Prin urmare cele două valori se măsoară cu măsuri *diferite*.

Această secțiune a VI-a „*On an invariable measure of value*“ tratează despre „*măsura valorilor*“, dar nu conține nimic important. Corelația dintre valoare, măsura ei imanentă — timpul de muncă — și necesitatea unei măsuri *exterioare* a valorilor mărfurilor nu este de loc înțeleasă ; nici nu se pune o asemenea problemă.

Chiar de la început se vede maniera superficială :

„Cînd valoarea relativă a mărfurilor variază, *ar fi de dorit* să avem mijlocul de a stabili cu precizie a căror valoare reală a scăzut și a căror a crescut, iar aceasta nu s-ar putea face decît prin compararea lor, pe rînd, cu un anumit etalon invariabil al valorii, care să nu fie supus la nici una din fluctuațiile la care sînt expuse celelalte mărfuri“. (p. 41, 42). Dar „nu există nici o marfă care să nu fie ea însăși expusă la aceleași variațiuni... cu alte cuvinte nu există nici o marfă care să nu necesite mai multă sau mai puțină muncă pentru producerea sa“. (p. 42.) [Versiunea românească, vol. I, p. 79—80].

Dar chiar dacă ar exista o asemenea marfă, influențele pe care le are rise or fall of wages²⁾ și different combinations of

1) — [o] dublă măsură a valorilor. — *Nota trad.*

2) — creșterea sau scăderea salariului. — *Nota trad.*

fixed and circulating capital, fixed capital of the same durability the length of time before it can be brought to market ¹⁾ ar împiedica-o

„să fie o măsură perfectă a valorii, cu ajutorul căreia să se poată stabili cu precizie variațiile tuturor celorlalte lucruri“. (p. 43) „Ea ar fi o măsură perfectă a valorii pentru toate lucrurile produse exact în aceleași condiții ca ale sale, dar nu pentru altele“. (l.c.) [Versiunea românească, vol. I, p. 80].

Cu alte cuvinte, dacă variază aceste „other things“ ²⁾ am putea spune (dacă valoarea banilor nu ar crește sau nu ar scădea) că variația se datorește creșterii sau scăderii „valorilor lor“, adică a cantității de timp de muncă necesar pentru producerea lor. Cît privește însă celelalte things, nu putem ști dacă „variations“ ale prețurilor lor în bani nu provin din *alte cauze etc.* La aceste raționamente extrem de nereușite va trebui să revenim ulterior (cînd vom revedea teoria banilor).

Ch. I. sectio VII. În afară de teoria importantă a salariilor, profiturilor și rentelor „relative“, la care vom reveni mai tîrziu, această secțiune nu conține decît teoria potrivit căreia, atunci cînd valoarea banilor scade sau crește, creșterea sau scăderea corespunzătoare a salariului profitului și rentei nu schimbă nimic în corelația dintre ele, ci doar în expresia lor în bani. Dacă aceeași marfă se exprimă într-o cantitate dublă de lire sterline, tot așa se exprimă și acea parte din această marfă care se transformă în profit, salariu sau rentă. Dar raportul dintre aceste trei părți și valorile reale, pe care acestea le reprezintă, rămîne același. De asemenea, dacă profitul reprezintă o cantitate dublă de lire sterline, nu trebuie să uităm însă că 100 l. st. se exprimă acum în 200 l. st. ; prin urmare, raportul dintre profit și capital, adică rata profitului, rămîne și ea neschimbată. Schimbările care survin în expresia monetară se reflectă concomitent în profit și capital, ca și în profit, salariu, rentă. Acest lucru este valabil și pentru aceasta din urmă, întrucît ea nu se calculează per acru, ci la capitalul cheltuit pentru cultivarea pămîntului etc. Pe scurt, în acest caz schimbările nu se produc în mărfuri etc. :

„O creștere a salariilor din cauza aceasta va fi, în mod invariabil, însoțită de o urcare a prețului măfurilor ; dar în asemenea cazuri se va

¹⁾ — diferitele combinații de capital fix și capital circulant, capitalul fix de aceeași durabilitate, intervalele de timp care trebuie să treacă pînă cînd ea ajunge pe piață. — *Nota trad.*

²⁾ — alte lucruri. — *Nota trad.*

găsi că munca și toate celelalte mărfuri nu au variat una față de cealaltă și că variația s-a limitat doar la bani". (p. 47) [Versiunea românească, vol. I, p. 82].

[5] *Prețuri medii sau prețuri de cost
și prețuri de piață*

[a) *Observații introductive : valoare individuală și valoare
de piață ; valoare de piață și preț de piață*]

[543] Pentru a dezvolta teoria rentei diferențiale, Ricardo formulează în *ch. II „On Rent“* următoarea teză :

„*Valoarea de schimb a tuturor mărfurilor*, fie că sînt fabricate, fie că sînt produse ale minelor sau produse ale solului, este întotdeauna reglementată nu de cantitatea mai redusă de muncă care ar fi suficientă pentru producerea lor în condițiile cele mai favorabile, și de care profită exclusiv acei care au înlesniri speciale de producție, ci de cantitatea mai mare de muncă întrebuințată în mod necesar pentru producerea lor, de către cei care nu au asemenea înlesniri, de către cei care *continuă* să le producă în condițiile cele mai nefavorabile — înțelegînd prin condițiile cele mai nefavorabile acelea în care cantitatea de produs cerută face încă necesară continuarea producției". (p. 60, 61.) [Versiunea românească, vol. I, p. 88].

Această ultimă observație nu este întrutotul justă. „Quantity of produce required“ ¹⁾ nu este o mărime fixă. [Ar trebui să se spună :] A certain quantity of produce required within certain limits of price ²⁾. Dacă acesta din urmă crește peste aceste limite, împreună cu cererea scade și „quantity required“.

Într-o formă generală, teza de mai sus ar putea fi exprimată astfel : valoarea mărfii — care este produsul unei anumite sfere de producție — este determinată de munca necesară pentru a produce *întreaga masă, întreaga sumă* a mărfurilor acestei sfere de producție, și nu de timpul de muncă special necesar fiecărui capitalist sau întreprinzător în cadrul acestei sfere de producție. Condițiile generale ale producției și productivitatea generală a muncii în această sferă specială a producției, de pildă în *cotton-manufacture* ³⁾, sînt condițiile medii ale producției și productivitatea medie a muncii în această sferă, în *cotton-manufacture*. Prin urmare, cantitatea de muncă

¹⁾ — „Cantitatea de produs cerută“ — *Nota trad.*

²⁾ — O anumită cantitate de produs cerută, în anumite limite ale prețului. — *Nota trad.*

³⁾ — manufactura de bumbac. — *Nota trad.*

prin care se determină valoarea unui cot de pînză, de pildă, nu este cantitatea de muncă, pe care acesta o conține, cantitatea de muncă pe care a cheltuit-o pentru acest cot de pînză fabricantului respectiv, ci cantitatea medie cu care toți fabricanții de textile produc pe piață un cot de pînză. Cît privește condițiile speciale în care produc capitaliștii individuali, de pildă, în industria bumbacului, ele se împart în mod necesar în trei categorii. Unii produc în condiții *medii*, adică condițiile de producție individuale în care ei produc coincid cu condițiile de producție *generale* din această sferă. Raportul mediu este raportul lor *real*. Productivitatea muncii lor este la nivel mediu. Valoarea *individuală* a mărfurilor lor coincide cu valoarea *generală* a acestor mărfuri. Dacă, de pildă, ei vînd pînza cu 2 șilingi cotul, adică la valoarea medie, ei o vînd la *valoarea* pe care o reprezintă în natura coții de pînză produși de ei. Alții produc în condiții *mai bune* decît cele medii. Valoarea *individuală* a mărfurilor lor este *sub* valoarea generală a mărfurilor de acest gen. Și dacă ei își vînd mărfurile la această valoare generală, ei le vînd *peste* valoarea lor individuală. În sfîrșit, alții produc în condiții de producție care sînt *sub* cele medii.

Deci, „quantity of produce required“ într-o anumită sferă de producție nu este o mărime fixă. Dacă valoarea mărfurilor depășește *certain limits* ¹⁾ ale valorii medii, „quantity of produce required“ scade, sau această quantity is required at a given price — or at least, within certain limits of price ²⁾. De aceea este *posibil* de asemenea ca ultima categorie să trebuiască să-și vîndă mărfurile *sub* valoarea lor individuală, după cum categoria care se află în condițiile cele mai bune își vinde întotdeauna mărfurile *peste* valoarea lor individuală. Depinde de raportul numeric sau de raportul proporțional al mărimilor acestor categorii ⁷⁴, care dintre ele va stabili definitiv valoarea medie. Dacă categoria medie este precumpănitoare numericește, ea va stabili valoarea medie. Dacă această categorie este puțin numeroasă, iar categoria care produce *în condiții sub cele medii* este numericește mare și le domină pe celelalte două, ea va stabili [the] general value of the produce of that sphere ³⁾, deși aceasta nu înseamnă nicidecum — și este chiar prea puțin

¹⁾ — anumite limite. — *Nota trad.*

²⁾ — cantitatea este cerută la un preț dat — sau cel puțin în anumite limite ale prețului. — *Nota trad.*

³⁾ — valoarea generală a produsului din această sferă. — *Nota trad.*

probabil — ca hotărîtor să fie aici tocmai acela dintre capitaliștii acestei categorii, care la rîndul său, este pus în condițiile cele mai puțin favorabile (see ¹⁾ Corbet) ⁷⁵.

Mais laissons ça à part ²⁾. Rezultatul general este : valoarea generală pe care o au produsele din această categorie, este aceeași pentru toate, indiferent de modul cum se raportează ea la valoarea individuală a fiecărui produs. Această valoare comună este valoarea de piață a acestor mărfuri, adică valoarea cu care ele apar pe piață.

Exprimată în bani, această valoare de piață este prețul de de piață după cum, în general, valoarea exprimată în bani, reprezintă prețul. Prețul de piață real este cînd peste, cînd sub această valoare de piață și numai întîmplător coincide cu ea. Dar în cursul unei anumite perioade oscilațiile se egalizează și de aceea se poate spune că media prețurilor de piață reale este tocmai prețul de piață, care reprezintă valoarea de piață. Indiferent dacă în momentul respectiv prețul de piață real coincide ca mărime, cantitativ, cu această valoare de piață sau nu, în orice caz prețul de piață și valoarea de piață au următoarea determinare calitativă comună : toate mărfurile din aceeași sferă de producție aflate pe piață (calitatea lor este presupusă, desigur, identică) au unul și același preț, sau reprezintă, de fapt, valoarea generală a mărfurilor din această sferă.

[544] De aceea teza de mai sus a lui Ricardo, pe care el a emis-o în legătură cu teoria rentei, a fost formulată de discipolii săi în sensul că pe aceeași piață nu pot exista concomitent două prețuri de piață diferite, sau că produse de același fel aflate concomitent pe piață au unul și același preț, sau, întrucît aici putem face abstracție de caracterul întîmplător al acestui preț — una și aceeași valoare de piață.

Așadar, concurența — în parte dintre capitaliști, în parte dintre cumpărătorii de mărfuri și dintre aceștia și capitaliști, — face aici ca valoarea fiecărei mărfi dintr-o anumită sferă de producție să fie determinată de masa totală a timpului de muncă social, pe care o cere masa totală de mărfuri din această sferă anumită a producției sociale, și nu de valorile individuale ale mărfurilor luate în parte, cu alte cuvinte nu de timpul de muncă cheltuit de fiecare producător și vînzător pentru fiecare marfă în parte.

¹⁾ — vezi. — Nota trad.

²⁾ — Să trecem însă peste asta. — Nota trad.

De aici rezultă însă de la sine că acei capitaliști care fac parte din prima categorie, în care condițiile de producție sînt mai favorabile decît condițiile de producție medii, obțin în în toate împrejurările un profit suplimentar, ceea ce înseamnă că profitul lor *depășește* rata generală a profitului din această sferă. Prin urmare concurența nu stabilește *valoarea de piață*, sau *prețul de piață*, prin *egalizarea profiturilor în cadrul fiecărei sfere de producție*. (Pentru analiza de față, această deosebire nu prezintă importanță, întrucît deosebirile în ceea ce privește condițiile de producție — hence different rates of profits ¹⁾ pentru capitaliștii individuali — din *aceeași sferă se mențin indiferent de raportul dintre market price și market value* ²⁾.) *Dimpotrivă*: aici concurența egalizează *diferitele valori individuale la aceeași valoare de piață, egală, lipsită de deosebiri*, tocmai prin aceea că admite *deosebirea între profiturile individuale, între profiturile capitaliștilor individuali și abaterile acestor profituri de la rata medie a profitului din sfera respectivă*. Ea chiar creează aceste abateri prin stabilirea *uneia și aceleiași valori de piață* pentru mărfuri, care au fost produse în condiții de producție nu la fel de favorabile, adică în condiții diferite în ceea ce privește productivitatea muncii, și care, prin urmare, reprezintă *cantități inegale de timp de muncă individual*. O marfă produsă în condiții mai favorabile conține o cantitate mai mică de timp de muncă decît o marfă produsă în condiții mai puțin favorabile, dar ea se vinde la același preț, are aceeași valoare, ca și cum ar conține același timp de muncă, pe care în realitate nu-l conține.

[b) *Confundarea de către Ricardo a procesului formării valorii de piață cu procesul formării prețurilor de cost*]

Pentru a-și construi teoria rentei, Ricardo are nevoie de două teze, care nu numai că nu exprimă *una și aceeași* acțiune a concurenței, ci exprimă chiar o acțiune *contrarie*. Prima teză afirmă că produsele *aceleiași sfere se vînd la aceeași valoare de piață*, că concurența impune deci *rate ale profitului diferite*, abateri de la rata generală a profitului. A doua afirmă că *rata profitului trebuie să fie aceeași pentru orice investiție de capital*, sau că concurența creează o *rată generală a profitului*. Prima lege este valabilă pentru *diferitele capitaluri autonome*,

¹⁾ — deci rate diferite ale profiturilor. — *Nota trad.*

²⁾ — prețul de piață și valoarea de piață. — *Nota trad.*

investite în *aceeași sferă de producție*. A doua este valabilă pentru capitalurile investite în *sfere de producție diferite*. Prin prima sa acțiune concurența creează *valoarea de piață*, adică *aceeași valoare* pentru mărfurile din *aceeași sferă de producție*, deși această *valoare identică* trebuie să genereze *profituri diferite*, așadar, *aceeași valoare*, în *pozida existenței, sau, mai bine zis, în virtutea existenței unor rate diferite* ale profitului. Prin a doua acțiune (care de altfel se și exercită altfel; concurența dintre capitaliștii din *diferite sfere*, este aceea care azvârle capitalul dintr-o sferă în alta, pe când cealaltă concurență, în măsura în care nu are loc între cumpărători, are loc între capitalurile din *una și aceeași sferă*), concurența creează *prețul de cost*, adică *aceeași rată a profitului* în diferite sfere de producție, deși această *rată a profitului identică* contrazice inegalitatea valorilor și, prin urmare, poate fi creată numai prin intermediul unor *prețuri care se deosebesc de valori*.

Intrucât pentru a sa teorie a rentei Ric[ardo] are nevoie și de una și de alta — *de o valoare egală*, sau *de un preț egal*, în condițiile unei *rate a profitului inegale*, și *de o rată a profitului egală* în condițiile unor *valori inegale* — este foarte ciudat că el n-a sesizat această dublă determinare și că chiar în capitolul în care vorbește ex professo despre *prețul de piață*, în ch. IV, „*On Natural and Market Price*“, el nu se ocupă de loc de *prețul de piață* sau de *valoarea de piață*, deși în pasajul citat mai sus el se bazează pe aceasta din urmă pentru a explica *renta diferențială* ca profit suplimentar cristalizat în rentă. [545] Dimpotrivă, el se ocupă numai de reducerea *prețurilor*, în *diferite sfere de producție*, la *prețuri de cost*, sau la *prețuri medii*, adică de valorile de piață din diferite sfere de producție în raporturile lor reciproce, nu de constituirea valorii de piață în fiecare sferă; or, fără această constituire nu există în genere nici valori de piață.

Valorile de piață din fiecare sferă de producție, deci *prețurile de piață* din fiecare sferă de producție (dacă *prețul de piață* corespunde „*prețului natural*“, adică exprimă pur și simplu *valoarea în bani*), ar da rate ale profitului foarte diferite, deoarece în *diferite sfere de producție* capitaluri egale (făcând total abstracție de deosebirile care decurg din diferitele lor procese de circulație) folosesc capital constant și capital variabil în proporții foarte inegale, și de aceea dau plusvalori, deci și profituri, foarte inegale. Egalizarea diferitelor valori de piață, în urma căreia în diferite sfere se stabilește *aceeași rată a profitului*,

iar capitaluri egale dau același profit mediu, devine posibilă numai prin faptul că *valorile de piață* se transformă în *prețuri de cost*, care sînt diferite de valorile reale *.

În cadrul *aceleiași* sfere de producție concurența realizează determinarea *valorii mărfii produse în sfera respectivă* prin timpul de muncă mediu cerut aici, în această sferă, cu alte cuvinte, stabilirea *valorii de piață*. Concurența dintre *diferitele* sfere de producție realizează *stabilirea aceleiași rate generale a profitului* în *diferite* sfere prin egalizarea diferitelor valori de piață la prețuri de piață, care reprezintă *prețuri de cost* diferite de valorile de piață reale. Așadar, în acest al doilea caz concurența nu tinde nicidecum să asimileze prețurile mărfurilor în valorile lor, ci, dimpotrivă, tinde să reducă valorile lor la prețuri de cost care, diferite de ele, să suprimă deosebiriile dintre valorile lor și prețurile de cost.

În ch. IV Ricardo se ocupă numai de această din urmă mișcare, pe care, oricît de ciudat ar părea, el o consideră ca o reducere a prețurilor mărfurilor — prin concurență — la valorile lor, ca o reducere a „market price“ ¹⁾ (preț care se deosebește de valoare) la „natural price“ ²⁾ (valoarea exprimată în bani). Această blunder ³⁾ este determinată, de altfel, de eroarea făcută încă în ch. I, „On value“, de a identifica prețul de cost cu valoarea ⁴⁾, ceea ce, la rîndul său, se datorește faptului că acolo unde trebuie să analizeze numai „valoarea“, adică acolo unde el are în față numai „marfa“, Ricardo a introdus fără rost *rata generală a profitului* și toate premisele care decurg din relațiile de producție capitaliste mai dezvoltate.

De aceea întreaga analiză făcută de Ricardo în ch. IV este extrem de superficială. El pornește de la „accidental and temporary variations of price“ ⁵⁾ (p. 80) mărfurilor, datorate raporturilor variabile dintre cerere și ofertă.

„Prin urcarea sau scăderea prețurilor, *profitul* se ridică peste sau se micșorează sub *nivelul său general*, iar capitalul fie că este încurajat să intre, fie că este avertizat să se retragă din *întrebuințarea particulară* în care a avut loc variația“. (p. 80.) [Versiunea românească, vol. I, p. 98].

---

* Este posibil ca *rata plusvalorii* să nu se egalizeze în diferite sfere de producție (de pildă, ca urmare a duratei inegale a timpului de muncă). Egalizarea nu este necesară, deoarece se egalizează înseși plusvalorile.

---

1) — „prețului de piață“. — *Nota trad.*

2) — „prețul natural“. — *Nota trad.*

3) — eroare. — *Nota trad.*

4) Vezi volumul de față, p. 210. — *Nota red.*

5) — „variațiile accidentale și temporare ale prețului“. — *Nota trad.*

Aici este deja presupusă existența unui „*general level of profit* ¹⁾” între diferitele sfere de producție, between „the particular employments” ²⁾. Ar fi trebuit să se examineze însă în primul rînd cum se stabilește *general level of prices* ³⁾ în cadrul aceleiași employment și *general level of profit* între different employments. Atunci Ric[ardo] ar fi văzut că această din urmă operație presupune deja peregrinări ale capitalului sau o *partition of the whole social capital between its different spheres of employment* ⁴⁾, determinată de concurență. Din moment ce se presupune că în diferite sfere valorile de piață, sau prețurile de piață medii, sînt reduse la *prețuri de cost* care dau aceeași rată medie a profitului, {dar aceasta are loc numai în sferele în care nu intervine proprietatea funciară; în sferele în care ea intervine, concurența în cadrul acestor sfere poate să aducă prețurile la valoare, precum și valoarea la valoarea de piață, dar nu poate s-o reducă pe aceasta din urmă la prețul de cost}, abaterile mai mult sau mai puțin constante ale prețului de piață — în sus sau în jos — de la prețul de cost, care au loc în anumite sfere, vor determina o nouă migrare și o nouă repartizare a capitalului social. Prima migrare are loc pentru a se stabili *prețurile de cost* diferite de valori — a doua — pentru a se egaliza *prețurile de piață reale* la prețurile de cost, în măsura în care prețurile de piață se ridică peste prețurile de cost sau scad sub acestea. Prima este transformarea valorilor în prețuri de cost. A doua este oscilarea prețurilor de piață accidentale, reale [546], în diferite sfere, în jurul prețului de cost, care apare acum ca „*natural price*”, deși se deosebește de valoare și nu este decît rezultatul of [a] social action ⁵⁾. Tocmai această din urmă mișcare, mai superficială, este analizată de Ric[ardo], mișcare pe care, fără să-și dea seama, o confundă uneori cu cealaltă. Firește „the same principle” ⁶⁾ le determină pe ambele și anume the principle that ⁷⁾.

„Atîta timp cît fiecare este liber să-și întrebuițeze capitalul după cum îi place, el va căuta în mod natural acea întrebuițare care este cea mai avantajoasă; el va fi, desigur, nesatisfăcut cu un profit de 10%, dacă depășind capitalul său poate obține un profit de 15%. Această dorință neîncetată din partea tuturor celor care folosesc capital de a părăsi o

¹⁾ — „nivel general al profitului”. — Nota trad.

²⁾ — între „întrebuițările particulare”. — Nota trad.

³⁾ — *nivelul general al prețurilor*. — Nota trad.

⁴⁾ — *repartizare a întregului capital social între diferitele sfere de întrebuițare*. — Nota trad.

⁵⁾ — unei acțiuni sociale. — Nota trad.

⁶⁾ — „același principiu”. — Nota trad.

⁷⁾ — principiul că. — Nota trad.

afacere mai puțin profitabilă, pentru una mai avantajoasă, are o puternică tendință de a egaliza rata profitului tuturor, sau de a o fixa în asemenea proporții încât să ofere, după aprecierea părților, o compensație pentru orice avantaje pe care unii le pot avea, sau pot părea că le au, față de ceilalți“. (p. 81.) [Versiunea românească, vol. I, p. 98].

Această tendency face ca masa totală a timpului de muncă social să se repartizeze, corespunzător cu nevoile sociale, *între diferitele sfere de producție*. În același timp, datorită acestui fapt, valorile din diferite sfere se transformă în prețuri de cost, iar, pe de altă parte, în fiecare sferă de producție se egalizează abaterile prețurilor reale de la prețurile de cost.

Toate acestea au pornit de la A. Smith. Ricardo însuși spune :

„Nici un alt autor nu a arătat mai bine și mai clar decât dr. Smith tendința capitalului de a se transfera dintr-o activitate în care bunurile produse nu acoperă prin prețul lor *toate cheltuielile* producerii și aducerii lor pe piață, *inclusiv profitul obișnuit*“, (prin urmare nu acoperă *prețurile de cost.*) (p. 342, notă). [Versiunea românească, vol. I, p. 221]

Meritul lui Ricardo, a cărui eroare provine în genere din faptul că aici el *nu are o atitudine critică* față de A. Smith, constă în aceea că el determină mai exact această migration of capital from one sphere to the other ¹⁾, sau, mai bine zis, însuși modul în care se operează ea. Dar el a putut face acest lucru numai pentru că în vremea lui creditul era mai dezvoltat decât în timpul lui Smith. Ric[ardo] spune :

„Este, poate, foarte greu de trasat stadiile prin care este efectuată această schimbare ; ea este efectuată de un fabricant *nu schimbându-și în mod absolut întrebuințarea capitalului, ci numai micșorînd cantitatea de capital pe care o are în această întrebuințare*. În toate țările bogate există un număr de oameni care formează așa-numita *clasă a împrumutătorilor de bani* * ; acești oameni *nu sînt angajați în nici o activitate, ci trăiesc din dobînda banilor lor, folosiți la scontarea de polițe sau la împrumuturi acordate părții mai active a societății*. Bancherii întrebuințează, de asemenea, un capital important pentru aceleași operațiuni. Capitalul astfel întrebuințat formează un capital circulant de mari proporții și este întrebuințat în măsură mai mică sau mai mare, în toate activitățile dintr-o țară. Nu există, poate, nici un fabricant, oricît de bogat, care să-și limiteze afacerea la proporțiile pe care i le permit propriile

---

* Aici Roscher ar putea să vadă încă o dată ce înțelege englezul prin „monied class“ ²⁾. „Monied class“ este aici în directă opoziție cu „industrious part of the community“ ³⁾ ⁷⁶.

---

¹⁾ — migrare a capitalului dintr-o sferă în alta. — *Nota trad.*

²⁾ — „clasa posesorilor de bani“. — *Nota trad.*

³⁾ — „partea activă a societății“. — *Nota trad.* [Cf. volumul de față, p. 123—126. — *Nota red.*].

fonduri ; el face uz întotdeauna de o porțiune din acest capital flotant, pe care o mărește sau micșorează după intensitatea cererii pentru mărfurile sale. Cînd cererea pentru mătăsuri crește și cea pentru stofe scade, fabricantul de stofe nu se îndreaptă cu capitalul său spre industria mătăsii, ci reduce numărul de muncitori și încetează cu cererea de împrumut de la bancheri și împrumutătorii de bani, în timp ce cazul fabricantului de mătase este invers ; acesta tinde să întrebuițeze mai mulți muncitori și aceasta îi sporește motivul de a se împrumuta ; el *împrumută mai mult, și prin aceasta capitalul existent pe piață este transferat de la o întrebuițare la alta fără nevoia ca vreun fabricant să-și încetze ocupația sa obișnuită*. Dacă privim piețele unui oraș mare și vedem cu cîtă regularitate sînt aprovizionate atît cu mărfuri din țară cît și din străinătate în cantitățile în care sînt cerute, cu toate variațiile cererii decurgînd din capriciile gustului sau din schimbări în numărul populației, fără ca să producă adesea, fie efectele unei saturații dintr-o ofertă prea mare, fie un preț enorm de urcat datorită unei oferte care ar fi neegală cererii, trebuie să mărturisim că *principiul care repartizează capitalul fiecărui gen de activitate în cantitate precisă în care este cerut acționează într-o măsură mai mare decît se presupune în general*“. (p. 81, 82.) [Versiunea românească, vol. I, p. 98—99].

Așadar, *creditul* este acela care pune la dispoziția fiecărei sfere de producție capitalul întregii clase a capitaliștilor, dar nu proporțional cu capitalul-proprietate a capitaliștilor din această sferă, ci potrivit nevoilor producției lor, — pe cînd în cadrul concurenței capitalul individual apare ca autonom față de celelalte — *creditul* este atît rezultatul cît și condiția producției capitaliste, și aceasta ne oferă o admirabilă trecere de la *concurența capitalurilor la capital ca credit*.

[c) *Ambele determinări ale „prețului natural“ la Ricardo. Variațiile prețurilor de cost în funcție de variațiile în productivitatea muncii*]

La începutul capitolului al IV-lea Ricardo spune că prin *natural price* ¹⁾ el înțelege *value* a mărfurilor, adică *prețul* determinat prin timpul lor de muncă relativ, iar prin *market price accidental and temporary deviations* ²⁾ de la acest *natural price*, egal cu *value* [547]. În tot capitolul însă, el înțelege prin *natural price* — și chiar în expresii foarte categorice — cu totul altceva, și anume *prețul de cost*, care este diferit de *value*. De aceea, în loc să arate cum transformă concurența valorile în prețuri de cost și, prin urmare, creează permanent *deviations from the values* ³⁾, el, urmîndu-l pe A. Smith, arată

¹⁾ — preț natural. — *Nota trad.*

²⁾ — abaterile accidentale și temporare. — *Nota trad.*

³⁾ — abateri permanente de la valori. — *Nota trad.*

cum concurența reduce market prices in different trades la cost-prices ¹⁾.

Astfel la începutul capitolului al IV-lea se spune :

„Considerînd munca drept bază a valorii mărfurilor, iar cantitatea relativă de muncă necesară pentru producția lor drept regulă care determină cantitățile respective de bunuri ce vor fi date în schimbul celorlalte, nu trebuie să se presupună că negăm deviațiile accidentale și temporare ale prețului de fapt sau prețului de piață al mărfurilor, față de acest preț al lor originar și natural“. (p. 80.) [Versiunea românească, vol. I, p. 98].

Aici, deci *natural price* este egal *value*, iar market price nu este decît deviations [of] actual price from value ²⁾.

Dimpotrivă :

„Să presupunem că toate mărfurile sînt la prețul lor *natural* și, în consecință, că profitul capitalului în toate genurile de activitate are exact aceeași rată sau diferă numai în măsura în care, după aprecierea părților, echivalează cu un avantaj real sau închipuit, de care pot beneficia sau se pot lipsi“. (p. 83.) [Versiunea românească, vol. I, p. 99].

Aici, prin urmare, *natural price* este egal cu *cost price*, adică cu prețul în care raportul dintre profit și advances ³⁾ cuprinse în marfă este același, deși cantități egale de valoare cuprinse în mărfuri produse de capitaluri din diferite ramuri conțin cantități de plusvaloare foarte inegale și deci profituri inegale. Pentru a aduce același profit, prețul trebuie deci să fie diferit de valoarea mărfii. Pe de altă parte, capitaluri de mărimi egale produc mărfuri cu mărimi de valoare foarte inegale, după cum în marfă intră o cantitate mai mare sau mai mică de capital fix. Despre aceasta însă vom vorbi la circulația capitalurilor.

Iată de ce prin acțiunea nivelatoare a concurenței Ric[ardo] înțelege numai oscilarea [of] actual prices, sau [of] actual market prices, în jurul lui cost-prices sau al *natural price* as distinguished from *value* ⁴⁾, egalizarea [of] market price in different trades to general cost-prices ⁵⁾, adică tocmai la prices deosebite de real values in the different trades ⁶⁾ :

„Așadar, dorința pe care o are fiecare capitalist de a-și transfera fondurile dintr-un gen de activitate mai puțin rentabilă în altul mai

¹⁾ — prețurile de piață din diferite ramuri de activitate la prețuri de cost. — *Nota trad.*

²⁾ — deviații ale prețului de fapt de la valoare. — *Nota trad.*

³⁾ — cheltuielile. — *Nota trad.*

⁴⁾ — prețului natural ca ceva distinct de valoare. — *Nota trad.*

⁵⁾ — prețului de cost sau al prețului de piață în diferite ramuri la prețuri de cost generale. — *Nota trad.*

⁶⁾ — valorile reale în diferite ramuri. — *Nota trad.*

rentabil este ceea ce împiedică ca *prețul de piață* al mărfurilor să continue pentru multă vreme să fie mult peste, sau mult sub *prețul lor natural*. Această concurență este aceea care potrivește *valoarea de schimb* a mărfurilor“ (precum și *different real values*) „în așa fel, încît, după plata salariilor pentru munca necesară producerii lor și a tuturor celorlalte cheltuieli cerute pentru a repune capitalul întrebuițat în starea sa *inițială* de eficiență, *valoarea rămasă sau surplusul* să fie în *fiecare* activitate proporțional cu *valoarea capitalului* întrebuițat“. (p. 84.) [Versiunea românească, vol. I, p. 100].

Este exactly [the] case ¹⁾. Concurența adjusts the prices in different trades ²⁾ în așa fel, încît „the remaining value or overplus“ ³⁾, profitul, corespunde [to the] *value of the capital employed* ⁴⁾ dar nu [to the] real value a mărfii, nu [to the] real overplus of value which it contains after the deduction of expenses. To bring this adjustment about the price of one commodity must be raised above, and the other be depressed below their respective real values ⁵⁾. Concurența face ca, în different trades, prețurile de piață să nu oscileze în jurul valorii mărfurilor, ci în jurul prețului lor de cost, adică în jurul *expenses + the general rate of profit* ⁶⁾, cuprinse în marfă.

Ricardo continuă :

„În capitolul al șaptelea din «*Wealth of Nations*» tot ce se referă la această chestiune este tratat cu foarte multă pricepere“ (p. 84.) [Versiunea românească, vol. I, p. 100].

În fact ⁷⁾. Încrederea necritică în tradiția smitheană îl împinge aici pe Ric[ardo] pe un drum greșit.

Ric[ardo] încheie capitolul, ca de obicei, declarînd că în cele ce urmează will „leave entirely out of consideration“ ⁸⁾ (p. 85) de devierile întîmplătoare ale prețurilor de piață de la prețul de cost, dar el pierde din vedere că nu a examinat de loc devierile *constante* ale prețurilor de piață — în măsura în care ele corespund prețurilor de cost — de la valorile reale ale mărfurilor, și că a înlocuit valoarea prin prețul de cost.

1) — perfect adevărat. — *Nota trad.*

2) — reglează prețurile în diferite ramuri. — *Nota trad.*

3) — „*valoarea rămasă sau surplusul*“. — *Nota trad.*

4) — valorii capitalului întrebuițat. — *Nota trad.*

5) — surplusului real al valorii pe care ea îl conține după scăderea cheltuielilor. Pentru a le regla, prețul unei mărfi trebuie să se ridice peste, iar cel al altei mărfi să scadă sub valorile lor reale respective. — *Nota trad.*

6) — cheltuielilor + rata generală a profitului. — *Nota trad.*

7) — Într-adevăr. — *Nota trad.*

8) — nu se va „ocupa de loc“. — *Nota trad.*

Ch. XXX „On the influence of demand and supply on prices“

Aici Ric[ardo] susține că prețul permanent este determinat de *prețul de cost*, și nu de *supply or demand*¹⁾, așadar, prețul permanent este determinat de *valoarea* mărfurilor numai în măsura în care această valoare determină prețul de cost. Dacă se presupune că prețurile mărfurilor sînt în așa fel reglate încît toate dau un profit de 10⁰/₀, atunci orice change²⁾ constantă a lor va fi determinată de o change în valorile lor, în timpul de muncă necesar pentru producerea lor. Așa cum această valoare continuă să determine [the] general rate of profit, tot așa schimbările ei continuă să determine [the] variations in [the] cost-prices³⁾, deși aceasta nu înseamnă, desigur, că se *suprimă diferența dintre aceste prețuri de cost și valori*. Se suprimă numai ceea ce trece dincolo de limitele acestei diferențe, căci diferența dintre valoare și prețul real nu trebuie să fie [548] mai mare decît *diferența dintre prețurile de cost și valori, determinată de rata generală a profitului*. Odată cu changes in the values of commodities⁴⁾ se schimbă și prețurile lor de cost. Se formează a „*new natural price*“ (p. 460)⁵⁾. Dacă, de exemplu, un muncitor poate să producă 20 de pălării, în același timp în care înainte producea 10 pălării și dacă salariul reprezintă $\frac{1}{2}$ din expense⁶⁾ pentru 1 pălărie, atunci pentru 20 de pălării expense, cost of production⁷⁾, în măsura în care constă din salariu, s-a redus la jumătate. Căci acum pentru producerea a 20 de pălării se plătește același salariu care se plătea înainte pentru producerea a 10 pălării. Prin urmare, fiecare pălărie conține numai jumătate din cheltuielile anterioare pentru salariu. Dacă fabricantul de pălării ar vinde pălăriile la prețul anterior, el le-ar vinde peste prețul lor de cost. Dacă înainte profitul era de 10⁰/₀ (presupunînd că cheltuielile necesare pentru confecționarea unui anumit număr de pălării reprezentau inițial 50 pentru materie primă etc. și 50 pentru muncă), acum el ar fi de $46\frac{2}{3}\frac{0}{0}$. Ele reprezintă acum 50 pentru materie primă etc. și 25 pentru salariu. Dacă marfa se vinde la vechiul

1) — ofertă sau cerere. — Nota trad.

2) — schimbare. — Nota trad.

3) — variațiile în prețurile de cost. — Nota trad.

4) — schimbările în valorile mărfurilor. — Nota trad.

5) — un „nou preț natural“ [Versiunea românească, vol. I, p. 277—279]. — Nota trad.

6) — cheltuiala. — Nota trad.

7) — cheltuiala, costul de producție [Cf. Versiunea românească, vol. I, p. 279]. — Nota trad.

preț, profitul reprezintă $\frac{35}{75}$, sau $46\frac{2}{3}\%$. Ca urmare a scăderii valorii, noul natural price va scădea aici în așa măsură încît prețul va da un profit de numai 10% . Scăderea valorii sau a timpului de muncă necesar pentru producerea mărfii își găsește expresia în faptul că pentru *aceeași cantitate* de marfă se cheltuiește mai puțin timp de muncă și deci mai puțin *timp de muncă plătit*, mai puțin *salariu* și, de asemenea, scad cheltuielile, scade salariul (*cantitativ* ; aceasta *nu presupune* scăderea *ratei salariului*) care se plătește proporțional pentru producerea *fiecărei unități* de marfă. Așa se petrec lucrurile în cazul cînd schimbarea valorii are loc chiar în producția de pălării. Dacă ea ar avea loc în producția de materie primă sau de unelte de muncă, atunci în sferile respective acest fapt s-ar exprima tot într-o reducere of expense of wages for the production of a certain given quantity of produce ¹⁾, iar pentru hat-manufacturer ²⁾ același fapt și-ar găsi expresia în aceea că capitalul său constant l-ar costa mai puțin. *Cost-prices*, sau „*natural prices*“ (care nu au absolut nimic comun cu „*nature*“), pot suferi o dublă scădere în urma unei change — în cazul de față fall — *in the value of commodities* ³⁾

[*în primul rînd*], cînd scade salariul cheltuit pentru producerea of a given quantity of commodities ⁴⁾, deoarece a scăzut masa absolută a muncii — paid labour și unpaid labour ⁵⁾ — cheltuită pentru această cantitate

în al doilea rînd, cînd, datorită sporirii sau scăderii productivității muncii (ambele sînt posibile : prima, cînd capitalul variabil scade în raport cu cel constant ; a doua, cînd salariul crește ca urmare a scumpirii mijloacelor de subzistență), se modifică raportul dintre plusvaloare și valoarea mărfii sau valoarea muncii cuprinse în această marfă, prin urmare, cînd crește sau scade rata profitului, cînd amount of labour ⁶⁾ se repartizează diferit.

Această din urmă împrejurare ar putea determina variații în prețurile de producție, sau în prețurile de cost, numai în măsura în care asupra acestora exercită o influență [the] varia-

1) — a cheltuielii legate de plata salariilor pentru producerea unei cantități de produs date. — *Nota trad.*

2) — fabricantul de pălării. — *Nota trad.*

3) — scădere — *în valoarea mărfurilor*. — *Nota trad.*

4) — unei cantități de mărfuri date. — *Nota trad.*

5) — muncă plătită și muncă neplătită. — *Nota trad.*

6) — masa de muncă. — *Nota trad.*

tions in the value of labour¹⁾. În primul caz, the value of labour rămîne aceeași. În ultimul însă nu se schimbă valoarea mărfurilor, ci numai repartizarea între labour și surplus labour²⁾. Dar, în acest caz s-ar produce totuși o schimbare în productivitate, deci în valoarea mărfii *singulare*. Același capital va produce într-un caz mai multe mărfuri, iar în celălalt mai puține mărfuri decît înainte. Masa mărfurilor în care el este reprezentat ar avea *aceeași valoare, dar marfa singulară* ar avea o valoare diferită. Valoarea salariului nu determină, ce-i drept, valoarea mărfurilor, dar valoarea mărfurilor (care intră în consumul muncitorilor) determină valoarea salariului.

Dacă prețurile de cost ale mărfurilor în different trade sînt date, ele cresc sau scad relativ unele față de altele o dată cu schimbarea valorilor mărfurilor. Dacă crește productivitatea muncii, adică se micșorează timpul de muncă necesar pentru producerea unei anumite mărfi și, în consecință, scade valoarea ei — indiferent dacă această change of productivity³⁾ are loc în munca cheltuită în ultimul stadiu, sau în munca pe care o conține capitalul constant necesar pentru producerea mărfii —, atunci trebuie să scadă în mod corespunzător și prețul de cost al acestei mărfii. [The] *absolute amount*⁴⁾ a muncii cheltuite pentru producerea ei s-a micșorat; ca atare s-a micșorat și masa de paid labour, pe care o conține această marfă, [the] amount a salariului cheltuit pentru producerea ei, chiar dacă rata salariului a rămas aceeași. Dacă marfa s-ar vinde la vechiul ei preț de cost, ea ar da un profit mai ridicat decît [the] general rate of profit, pentru că înainte acest profit reprezenta 10% la cheltuieli mai ridicate. Acum, la cheltuieli mai mici, profitul ar reprezenta mai mult de 10%. Invers, cînd productivitatea muncii scade, real values ale mărfurilor cresc. Dacă rata profitului este dată, sau, ceea ce este același lucru, dacă prețurile de cost sînt date, creșterea sau scăderea relativă a acestor prețuri depinde de creșterea sau de scăderea, de schimbarea valorilor reale ale mărfurilor. În locul vechilor prețuri de cost apar new cost-prices⁵⁾ sau, cum se exprimă Ric[ardo] urmîndu-l pe Smith, „new natural prices“⁶⁾.

1) — variațiile în valoarea muncii. — *Nota trad.*

2) — muncă și supramuncă. — *Nota trad.*

3) — schimbare a productivității — *Nota trad.*

4) — masa absolută. — *Nota trad.*

5) — „noi prețuri de cost“ — *Nota trad.*

6) — „noi prețuri naturale“. — *Nota trad.*

În ch. XXX, citat mai sus, Ric[ardo] identifică, chiar și ca denumire, *natural price*, adică prețul de cost, cu *natural value* ¹⁾, adică cu valoarea determinată prin timpul de muncă :

„Prețul lor“ (of monopolised commodities) ²⁾ „nu are nici o legătură necesară cu *valoarea lor naturală* ; însă *prețurile* mărfurilor, care sînt supuse concurenței... vor depinde, în ultimă instanță, de... *costul lor de producție*. (p. 465.) [Versiunea românească, vol. I, p. 279].

Aici, prin urmare, cost-prices, sau natural prices, sînt identificate [549] cu „*natural value*“, adică cu „*value*“.

Această confuzie explică de ce post Ricardum ³⁾ mulți indivizi ca, de pildă, însuși Say, au putut să considere „the cost of production“ drept ultim regulator al prețurilor, fără a avea cea mai vagă idee despre determinarea valorii prin timpul de muncă și, mai mult chiar, negînd direct această determinare și susținînd-o concomitent pe cealaltă.

Toată această blunder a lui Ric[ardo] și, de aici, tratarea greșită a rentei funciare etc., precum și legile greșite cu privire la *rata profitului* etc., provin din faptul că el nu deosebește *plusvaloarea de profit* și, în general, ca și ceilalți economiști tratează în linii mari *determinările de formă* fără a le aprofunda. În cele ce urmează vom arăta cum a ajuns el să fie captat de Smith [549].

[XII-636] (La cele de mai sus trebuie adăugat că R[icardo] nu cunoaște nici o altă deosebire între *value* și *natural price*, în afară că acesta din urmă este monetary expression [of] value ⁴⁾ și, prin urmare, se poate schimba în urma schimbării valorii [of] precious metals ⁵⁾, chiar dacă nu s-au produs schimbări în valoare. Dar o asemenea schimbare privește numai evaluarea, [the] expression [of] value in money ⁶⁾). Așa, de pildă, el spune :

„El“ (comerțul exterior) „poate fi însă reglementat doar prin modificarea *prețului natural*, și nu a *valorii naturale* la care pot fi produse mărfurile în acele țări, și aceasta se efectuează prin modificarea distribuiri metalelor nobile“. (l.c., p. 409.) [Versiunea românească, vol. I, p. 253] [XII—636].

1) — valoarea naturală. — *Nota trad.*

2) — al mărfurilor monopolizate. — *Nota trad.*

3) — după Ricardo. — *Nota trad.*

4) — expresia bănească a valorii. — *Nota trad.*

5) — metalelor nobile. — *Nota trad.*

6) — expresia în bani a valorii. — *Nota trad.*

[B. Teoria prețului de cost a lui Smith]

- [1. Premisele greșite ale teoriei prețului de cost a lui Smith. Inconsecvența lui Ricardo, datorată menținerii identificării smithiene a valorii cu prețul de cost]

[XI-549] Relativ la A. Smith de remarcat în primul rînd că și el este de părere că

„există întotdeauna un mic număr de mărfuri... al căror preț se descompune numai în două părți : în salariile muncii și profitul capitalului. („Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations“, Paris 1802], 1, I, ch. VI, v.I,p. 103) [Versiunea românească, vol. I, p. 38].

Așadar, această deosebire de Ricardo poate fi omisă cu desăvîrșire.

După ce la început arată că valour échangeable¹⁾ se reduce la cantitatea de muncă, că valoarea cuprinsă în valour échangeable, după ce se scade materia primă etc., se scindează în partea de muncă care se plătește muncitorului, și partea, care nu i se plătește, care se scindează în profit și rentă (iar profitul, la rîndul său, se poate scinda în profit și dobîndă), Smith face o cotitură bruscă, și, în loc să descompună valour échangeable în salariu, profit și rentă, le declară pe acestea ca fiind, dimpotrivă, factori care formează valour échangeable și le pune, ca valour échangeables autonome, să formeze valour échangeable a produsului, constituie valour échangeable a mărfii din valorile salariului, profitului și rentei, determinate independent de ea și în chip autonom. În loc ca valoarea să fie sursa lor, devin ele sursa valorii.

„Salariul, profitul și renta sînt cele trei surse primare ale oricărui venit ca și ale oricărei valori de schimb“. (t.I, I, ch.VI, p. 105). [Versiunea românească, vol. I, p. 39].

După ce a dezvăluit legătura lăuntrică, el se lasă din nou dominat de aparența fenomenului, de legătura lucrurilor așa cum se manifestă ea în cadrul concurenței, iar în cadrul concurenței totul apare întotdeauna răsturnat, cu capul în jos.

¹⁾ — valoarea de schimb. — Nota trad.

Pornind de la acest punct de vedere greșit, Smith stabilește deosebirea dintre „*prix naturel des marchandises*“¹⁾ și „*prix de marché*“²⁾ al lor. Ric[ardo] o preia dar uită că, „*prix naturel*“ al lui A. Smith nu este, potrivit premiselor acestuia, decât *prețul de cost* rezultat din concurență și că chiar la Smith acest preț de cost este identic cu „*value*“ a mărfii numai în măsura în care el uită concepția sa mai profundă și rămîne la ideea greșită, dedusă din *aparența* superficială, că *échangeable value* [of] *commodities*³⁾ s-ar forma prin adunarea valorilor of wages, profit and rent⁴⁾, determinate autonom. Combătînd pretutindeni această idee, Ricardo preia însă de la Smith confundarea sau identificarea — bazată pe aceeași idee — a *valeur échangeable* cu *cost-price* sau *natural price*. La Smith această confuzie este justificată, deoarece întreaga lui cercetare cu privire la *prix naturel*, pornește de la cea de-a doua concepție a sa, greșită, asupra *valorii*. La Ric[ardo] însă ea nu poate fi justificată prin nimic, deoarece el nu preia nicăieri această concepție greșită a lui Smith, ci, dimpotrivă, o combate ex professo ca fiind o inconsecvență. Cu *prix naturel*, Smith a reușit însă să-l prindă din nou în plasă.

După ce a alcătuit valoarea mărfii din *valorile salariului, profitului și rentei*, determinate independent de ea și în chip autonom, Smith se întreabă cum se determină aceste valori elementare. Și aici Smith pornește de la fenomen, considerîndu-l, așa cum apare în cadrul concurenței.

Ch. VII b. I „*Du prix naturel des marchandises, et de leur prix de marché*“.

„În orice societate sau în orice regiune există un nivel obișnuit, sau mijlociu, al salariului, profitului și rentei“ (l.c.t. I, p. 110). Aceste „niveleuri obișnuite sau mijlocii pot fi numite *niveluri naturale* ale salariilor, profitului și rentei pentru la timpul și locul în care ele prevalează de obicei“. „Cînd prețul unei mărfi nu este nici mai mare nici mai mic decît acela care este suficient pentru a plăti renta pămîntului, salariile muncii și profiturile capitalului întrebuițat potrivit nivelurilor lor *naturale*, atunci marfa este vîndută la *prețul ei natural*“ (p. 111). [Versiunea românească, vol. I, p. 41].

Ceea ce înseamnă că prețul natural este *prețul de cost* al mărfii, iar prețul de cost coincide cu valoarea mărfii, întrucît s-a presupus că valoarea acesteia din urmă este formată din valorile salariului, profitului și rentei.

¹⁾ — „*prețul natural* al mărfurilor“. — *Nota trad.*

²⁾ — *prețul de piață*. — *Nota trad.*

³⁾ — valoarea de schimb a mărfurilor. — *Nota trad.*

⁴⁾ — salariilor, profitului și rentei. — *Nota trad.*

„Marfa este în acest caz [550] *vîndută exact cu cît valorează*“ (marfa se vinde atunci la *valoarea* ei), „ou“ (sau) „*cu cît l-a costat* în realitate pe acela care o aduce pe piață“, (la *valoarea* ei sau la *prețul ei de cost* pentru cel care aduce această marfă pe piață), „pentru că, deși în limbajul comun ceea ce se numește *preț de cost* al unei mărfi, *nu cuprinde profitul* persoanei care o revinde, totuși dacă o revinde la un preț care să nu-i îngăduie să obțină *rata obișnuită a profitului* din localitate, această persoană este, evident, un om care pierde în îndeletnicirea sa, deoarece întrebuițind *capitalul* său în vreo altă direcție ar fi putut să realizeze *acest profit*“ (p. 111.) [Versiunea românească, vol. I, p. 41]

Aici avem întreaga istorie a apariției lui *prix naturel*, exprimată chiar corespunzător în ceea ce privește limbajul și logica, întrucît dacă *valoarea* mărfii se formează din prețurile salariului, profitului și rentei, iar *valoarea* adevărată a acestora din urmă, la rîndul ei, se formează exact în același mod, este clar că, atunci cînd ele se află la *nivelul lor natural*, *valoarea mărfii* este identică cu *prețul ei de cost*, iar acesta din urmă cu *prix naturel* al mărfii. Nivelul profitului, adică rata profitului, ca și rata salariului, se presupune a fi ceva *dat*. Pentru *formarea* prețului de cost ele sînt, într-adevăr, date. Ele îi servesc ca premise. De aceea și pentru capitalistul individual ele apar ca fiind date. Pe el nu-l interesează cît de puțin cum, unde și de ce apar. Smith se situează aici pe punctul de vedere al capitalistului individual, al agentului producției capitaliste, care stabilește prețul de cost al mărfii sale. Atîta pentru salarii etc., atîta reprezintă rata generală a profitului. *Ergo*¹⁾: Astfel îi apare acestui capitalist operația, prin intermediul căreia se stabilește *prețul de cost* al mărfii, sau *valoarea mărfii*, căci el știe de asemenea că prețul de piață este uneori mai mare, uneori mai mic decît acest preț de cost, care de aceea îi apare ca preț ideal al mărfii, ca preț absolut la ei, spre deosebire de oscilațiile prețului ei, pe scurt *ca valoare* a ei, în măsura în care în genere capitalistul are timp să se gîndească la asemenea lucruri. Și, transpunîndu-se în vîltoarea concurenței, Smith este rezonabil și nerezonabil, urmînd logica specifică a capitalistului prins în această sferă. El ridică obiecția : în viața de toate zilele, prin *cheltuieli* nu se înțelege *profitul*, pe care îl obține cel ce vinde (profit care reprezintă în mod necesar un excedent peste cheltuielile lui). De ce atunci incluzi profitul în prețul de cost ? Împreună cu chibzuitul capitalist căruia i se pune această întrebare, A. Smith răspunde astfel:

¹⁾ — *Prin urmare*. — *Nota trad.*

Profitul în general trebuie să intre în prețul de cost, deoarece eu aș fi înșelat, chiar și în cazul cînd în prețul de cost ar intra numai un profit de 9% în loc de 10% ⁷⁷.

Naivitatea cu care privește Smith lucrurile, pe de o parte, prin prisma unui agent al producției capitaliste și le înfățișează exact așa cum apar ele acestuia și cum le concepe el, așa cum determină ele activitatea lui practică și cum se petrec în aparență, în timp ce, pe de altă parte, același Smith dezvăluie pe alocuri legătura mai profundă dintre fenomene — această naivitate conferă cărții un farmec deosebit.

Aici se vede de asemenea de ce Smith, trecînd peste marile sale îndoieli în această problemă, descompune valoarea mărfii numai în rentă, profit și salariu, omițînd capitalul constant, deși îl recunoaște, firește, la fiecare capitalist „în parte”. Într-adevăr, în caz contrar ar trebui să se spună că valoarea mărfii constă din salariu, profit și rentă, la care se adaugă partea de valoare a mărfii care nu constă din salariu, profit și rentă. Aceasta înseamnă că valoarea ar trebui stabilită independent de salariu, profit și rentă.

Dacă, pe lîngă faptul că acoperă cheltuielile legate de salariul mediu etc., prețul mărfii dă și un profit mediu și — în cazurile cînd în cheltuieli intră și renta funciară — o rentă medie, atunci marfa se vinde la *prețul ei natural*, sau la *prețul ei de cost* și anume la prețul de cost egal cu *valoarea ei*, deoarece, după Smith, valoarea ei nu este altceva decît suma valorilor naturale ale salariului, profitului și rentei.

[551] În rest, după ce a adoptat punctul de vedere al concurenței și a *presupus* rata profitului etc. ca ceva dat, Smith tratează just le „*prix naturel*” sau *prețul de cost*, și anume acest preț de cost spre deosebire de prețul de piață.

„*Prețul natural*, sau *valoarea* întreagă a rentei, muncii și profitului care trebuie plătite pentru ea” (marfa) „să ajungă pe piață”. (l.c.p. 112.) [Versiunea românească, vol. I, p. 41—42].

Acest preț de cost al mărfii este diferit de *prix actuel* ¹⁾ sau de *prix de marché* ²⁾ al ei (p. 112). Acesta din urmă depinde de cerere și ofertă.

Cheltuielile de producție ale mărfii, sau *prețul ei de cost* reprezintă tocmai „*la valeur entière des rentes, salaires et profits qu'il en coûte pour amener cette marchandise au mar-*

¹⁾ — prețul real. — *Nota trad.*

²⁾ — prețul de piață — *Nota trad.*

ché“¹⁾). Dacă cererea și oferta coincid, le prix de marché este egal cu „le prix naturel“.

„Cînd cantitatea adusă pe piață este tocmai suficientă pentru a satisface cererea efectivă și deloc mai mare... evident că *prețul de piață* va fi atunci, exact... *prețul natural* al mărfii...” (p. 114). „*Prețul natural* este, deci, ca să spunem așa, prețul central în jurul căruia gravitează continuu prețurile tuturor mărfurilor. Diferite eventuale împrejurări le pot menține o vreme, urcate, peste prețul natural, după cum uneori le pot scădea chiar, întrucîtva, și sub acesta“ (t.I,l.c.p.116). [Versiunea românească, vol. I, p. 42, 43].

De aici Smith conchide apoi că în general

„cantitatea de muncă folosită anual pentru a aduce o marfă oarecare pe piață“ va corespunde nevoilor societății sau „cererii efective“. (p. 117.) [Versiunea românească, vol. I, p. 43].

Ceea ce Ric[ardo] consideră ca *apportionnement*²⁾ a capitalului total între different trades apare aici în forma mai naivă a activității necesare pentru a se produce „o anumită marfă“. Aici egalizarea prețurilor — între vînzătorii *aceleiași* mărfi — la *prețul de piață* și *egalizarea prețurilor de piață ale diferitelor mărfuri* la prețul de cost se încrucișează încă haotic.

Smith atinge aici numai în treacă problemă influenței pe care variation in the real values of commodities³⁾ o exercită asupra prețurilor naturale sau asupra prețurilor de cost.

Îndeosebi în agricultură

„aceeași cantitate de muncă va produce, în ani diferiți, cantități foarte diferite de mărfuri, în timp ce în altele [ramuri de producție] va produce întotdeauna aceeași cantitate sau aproape aceeași. Același număr de muncitori în agricultură vor produce, în ani diferiți, cantități foarte diferite de cereale, vin, ulei vegetal, hamei etc. Dar același număr de torcători sau țesători vor produce, în fiecare an, aceeași sau aproape aceeași cantitate de pinzeturi și țesături de lînă... În celelalte feluri de activitate“ (nu în agricultură), „*produsul cantităților egale de muncă fiind întotdeauna același* sau aproape același“ (adică atîta timp cît condițiile de producție rămîn aceleași). „el poate fi mult mai exact adaptat cererii efective“. (p. 117—118.) [Versiunea românească, vol. I, p. 43].

Aici Smith constată că simpla change in [the] productivity⁴⁾ des „quantités égales de travail“⁵⁾, deci în valorile reale ale mărfurilor, schimbă cost-prices. El redevine superficial prin

¹⁾ — „valoarea întregă a rentelor, salariilor și profiturilor care trebuie plătite, pentru a aduce această marfă pe piață“. — *Nota trad.*

²⁾ — repartizare. — *Nota trad.*

³⁾ — variația în valorile reale ale mărfurilor. — *Nota trad.*

⁴⁾ — schimbare în productivitate. — *Nota trad.*

⁵⁾ — „cantităților egale de muncă“. — *Nota trad.*

reducerea la raportul dintre supply and demand¹⁾. Potrivit propriilor sale raționamente, modul în care tratează problema este greșit. Căci dacă în agricultură „des quantités égales de travail“ furnizează, datorită condițiilor atmosferice etc., mase diferite de produse, și în industrie etc., după cum a arătat tot el, „des quantités égales de travail“, datorită mașinilor, diviziunii muncii etc. furnizează mase foarte diferite de produs. Așadar, nu în *aceasta* constă deosebirea dintre agricultură și celelalte ramuri de producție. Deosebirea constă în faptul că într-un caz „forța productivă“ este folosită „într-o măsură dinainte stabilită“, iar în celălalt ea depinde de capriciile naturii. Cert este însă că *valoarea mărfurilor*, sau [the] quantity of labour²⁾, care, în funcție de productivitatea muncii, has to be expended on a given commodity³⁾, schimbă prețurile lor de cost.

În pasajul de mai jos, A. Smith arată cum migration of capitals⁴⁾ dintr-o ramură în alta stabilește prețul de cost în diferitele ramuri. La el însă această idee nu este exprimată clar ca la Ric[ardo]. Căci dacă [552] prețul mărfii scade sub „prețul“ ei *natural*, aceasta se întâmplă, după Smith, pentru că unul dintre elementele acestui preț scade sub nivelul *natural*, sau sub rata *naturală*. Așadar nu *numai* prin retragerea *capitalurilor* sau prin migrarea lor, ci prin aceea că labour, capital or land migrează dintr-o ramură într-alta. Aici concepția lui Smith este mai consecventă decât cea a lui Ric[ardo], dar este greșită.

„Oricare ar fi partea din acest preț“ (*natural*) „care s-ar plăti sub nivelul ei *natural*, persoanele al căror interes va fi atins, vor resimți pierderea și vor reduce imediat, *fie atîta din pămînt, fie atîta din muncă, fie atîta din capitalul* ce era întrebuințat în producția bunurilor respective, pînă ce, în curînd cantitatea adusă pe piață nu va fi *mai mare* decât e necesar pentru a satisface cererea efectivă. *Prețul de piață*, al ei, deci se va ridica în scurt timp, la *prețul* ei *natural* sau, cel puțin așa va fi cazul acolo unde va fi o libertate perfectă“. (p. 125). [Versiunea românească, vol. I, p. 45—46].

Aceasta este diferența esențială în felul în care înțeleg Smith și [Ric]ardo egalizarea la „*prix naturel*“. [Concepția] lui Smith se bazează pe presupunerea greșită că cele 3 elemente determină autonom valoarea mărfii, în timp ce concepția lui Ric[ardo] se bazează pe presupunerea justă că numai *rata medie a profitului* (salariul fiind dat) stabilește prețurile de cost.

1) — ofertă și cerere. — *Nota trad.*

2) — cantitatea de muncă. — *Nota trad.*

3) — trebuie cheltuită pentru o marfă dată. — *Nota trad.*

4) — migrarea capitalurilor. — *Nota trad.*

[2. Teoria lui Smith cu privire la „rata naturală”
a salariului, profitului și rentei]

„Prețul natural” variază după nivelul natural al fiecărei părți componente a lui : salariu, profit și rentă”. (p. 127.) [Versiunea românească, vol. I, p. 46].

Și iată că, în ch. VIII, IX, X, și XI ale cărții I, Smith încearcă să determine [le] „taux naturel”¹⁾ al acestor „parties constituantes”²⁾ — salariul, profitul și renta — și variațiile acestui nivel.

Ch. VIII : „Des salaires du travail”.

La începutul capitolului despre salarii, Smith, părăsind punctul de vedere iluzoriu al concurenței, analizează în primul rând adevărata natură a plusvalorii, și profitul și renta ca simple forme ale acesteia.

În privința salariului el are un punct de vedere pentru a determina [le] taux naturel, adică valoarea capacității de muncă [Arbeitsvermögen] înseși, *salariul necesar*.

„Un om trebuie întotdeauna să poată trăi din munca sa, iar salariul trebuie să fie cel puțin suficient pentru a-l întreține. Salariul trebuie să fie în cele mai multe împrejurări, chiar ceva mai mare decât atât ; altfel ar fi imposibil pentru muncitor să întemeieze o familie, iar cursul vieții, al unor asemenea muncitori, n-ar putea dura mai mult de o generație” (p. 136.) [Versiunea românească, vol. I, p. 49].

Acest lucru este lipsit de orice semnificație, deoarece el nu se întreabă deloc cum se determină valoarea mijloacelor de subsistență necesare, adică a *mărfii* în general. Și, întrucât s-a îndepărtat de la concepția sa fundamentală, aici Smith este nevoit să spună : prețul salariului este determinat de prețul mijloacelor de subsistență, iar prețul mijloacelor de subsistență este determinat de prețul salariului. După ce a presupus că *valoarea* salariului a fost fixată, el descrie cu precizie oscilațiile acesteia, așa cum se manifestă ele în cadrul concurenței, și împrejurările care le provoacă. Aceasta ține de partea exoterică și nu interesează aici.

[El se referă] în special la accroissement, la *acumularea* capitalului, dar nu ne spune ce o determină, căci această accroissement poate să fie rapidă ori când rata salariului este relativ scăzută, iar productivitatea muncii este mare (în acest caz creșterea salariului este întotdeauna doar o urmare a unei perma-

1) — „nivelul natural”. — *Nota trad.*

2) — „părți componente” — *Nota trad.*

nente scăderi anterioare a acestuia, ori cînd rata acumulării este scăzută, dar productivitatea muncii este mare. În primul caz, el ar fi trebuit, pornind de la punctul său de vedere, să deducă rata salariului din rata profitului, adică din rata salariului, iar în al doilea caz din gross amount of profit ¹⁾, ceea ce l-ar fi pus iarăși în fața necesității de a cerceta valoarea mărfii.)

El vrea să deducă valoarea mărfii din valoarea muncii ca element component al acesteia. Pe de altă parte, el deduce nivelul salariului, din faptul că

„salariile... nu variază odată cu prețul alimentelor“ (p. 149) și că „salariile variază, mai mult decît prețul alimentelor, de la un loc la altul“ (l.c.p. 150) [Versiunea românească, vol. I, p. 53].

De fapt, tot acest capitol nu conține nimic la obiect în afară de determinarea *minimului de salariu*, alias a valorii capacității de muncă [Arbeitsvermögen]. Aici Smith revine instinctiv la concepția sa mai profundă, dar apoi o abandonează din nou, așa încît chiar și determinarea de mai sus nu [înseamnă] nimic. Căci prin ce se determină valoarea mijloacelor de subzistență necesare, așadar, valoarea mărfurilor în general? În parte, prin natural price of labour ²⁾. Și prin ce se determină acesta? prin value of necessities, or commodities in general ³⁾. Jalnică dilemă. În rest capitolul acesta nu conține absolut nimic despre subiectul propriu-zis, despre *natural price of labour* [553] ci se limitează la analiza creșterii salariului peste nivelul „ratei naturale“, adică în raport cu rapiditatea acumulării capitalului, cu acumularea lui progresivă. Apoi sînt analizate diferitele stări ale societății, în care cazul acesta are loc, iar la sfîrșit Smith dă o lovitură directă determinării valorii mărfii prin salariu și a salariului prin valoarea mijloacelor de subzistență necesare, demonstrînd că în Anglia, după cît se pare, [nu] are loc o asemenea determinare. Aici intervine — întrucît salariul este determinat de mijloacele de subzistență [necesare] nu numai pentru traiul, ci [și] pentru reproducerea populației — și ceva care seamănă cu teoria malthusiană a populației.

După ce, va să zică, a încercat să demonstreze că în secolul al XVIII-lea salariul, mai ales în Anglia, *a crescut*, A. Smith se întreabă dacă acest lucru trebuie considerat „comme un avantage ou comme un inconvenient pour la société“ ⁴⁾ (l. c. p. 159).

¹⁾ — masa profitului. — *Nota trad.*

²⁾ — prețul natural al muncii. — *Nota trad.*

³⁾ — valoarea mijloacelor de subzistență sau a mărfurilor în general. — *Nota trad.*

⁴⁾ — „ca un avantaj sau un inconvenient pentru societate“. — *Nota trad.*

Cu acest prilej el revine în treacăt la concepția sa mai profundă potrivit căreia profitul și renta nu sînt decît părți *din produsul* muncitorului. Muncitorii spune el,

„alcătuiesc majoritatea întregii societăți. Dar oare ar putea fi considerat vreodată ca un dezavantaj pentru întreg ceea ce îmbunătățește soarta părții celei mai mari a acestui întreg ? Desigur că nici o societate nu poate fi înfloritoare și fericită, dacă majoritatea membrilor ei sînt săraci și vrednici de plîns. Pe lângă aceasta, e echitabil ca cei care hrănesc, îmbracă și procură locuință *întregii mase* a poporului, să *aibă atîta parte din produsul propriei lor munci* încît să li se *dea posibilitatea* să fie *destul* de bine hrăniți, îmbrăcați și adăpostiți“ (p. 159—160.) [Versiunea românească, vol. I, p. 56].

Cu acest prilej el ajunge la teoria populației :

„Sărăcia, deși fără indoială că descurajează căsătoria, nu o împiedică însă întotdeauna. Se pare că ea este chiar favorabilă nașterilor... Sterilitatea, așa de frecventă printre femeile din lumea bogată, este foarte rară la femeile de condiție inferioară... Dar sărăcia, deși nu împiedică venirea pe lume a copiilor, este în schimb extrem de nefavorabilă creșterii lor. Planta plîpîndă se naște însă într-un teren așa de rece și într-o climă atît de aspră, încît curînd ea se vestejește și moare... Toate speciile de animale se înmulțesc, firește, în raport cu mijloacele de existență și nici o specie nu s-ar putea înmulți vreodată fără aceste mijloace. Dar într-o societate civilizată, lipsa mijloacelor de existență poate limita înmulțirea genului uman numai în părțile de jos ale populației... *Cererea de oameni*, întocmai ca aceea de orice altă marfă, *determină în mod necesar producția de oameni*, stimulînd-o cînd merge prea încet, și oprînd-o cînd înaintează prea repede“ (l.c.p. 160—163). [Versiunea românească, vol. I, p. 56—57].

Legătura dintre minimul de salariu și diferitele stări ale societății este următoarea :

„Salariile plătite muncitorilor cu ziua și servitorilor de tot felul trebuie să fie astfel stabilite încît să îngăduie *continuitatea în existență* a muncitorilor zilieri și a servitorilor potrivit cu creșterea, micșorarea sau stagnarea cererii, pe care ar determina-o nevoile societății. (l.c.p. 164) (La société ! c'est à dire — le capital¹⁾).

El arată apoi că sclavul este „mai scump“ decît muncitorul liber, deoarece acesta din urmă *își supraveghează singur* „uzura“, *în timp ce pentru primul* această supraveghere este „sous l'administration d'un maître peu attentif ou d'un inspecteur négligent“²⁾ (l. c. p. 164). Muncitorul liber cheltuiește „ou économie“ „fondul“ pentru înlocuirea „uzurii“, în timp ce, în cazul sclavului, acest fond este risipit, administrat dezordonat.

¹⁾ — Societatea ! adică capitalul. — *Nota trad.*

²⁾ — sub administrația unui stăpin neglijent sau a unui administrator nepăsător. — *Nota trad.*

„Fondul destinat pentru a reface, sau pentru a repara, dacă se poate spune astfel, pe un sclav istovit este de obicei administrat de un stăpîn neglijent sau de un administrator nepăsător, pe cînd fondul destinat să îndeplinească același serviciu față de omul liber este administrat chiar de omul liber. Dezordinea care domnește de obicei în afacerile bogatului, evident că va intra și în administrarea făcută de stăpîn pentru servitor; iar stricta cumpătare și prea marea atenție la economie a săracului apar firesc și în administrarea făcută de celălalt“ (p. 164.) [Versiunea românească, vol. I, p. 57—58].

Din determinarea minimului de salariu, sau a prix naturel du travail ¹⁾, rezultă că acesta este mai scăzut la muncitorul salariat decît la sclav. Această idee se întrezărește la Smith :

„Munca făcută de omenii liberi este în cele din urmă mai ieftină decît aceea realizată de sclavi“ (p. 165). „După cum răsplata generoasă a muncii este efectul creșterii bogăției, tot ea este și cauza creșterii populației. A te plînge de creșterea populației înseamnă a te jeluți [554] de cauzele și efectele necesare celei mai mari prosperități publice“. (p. 165) [Versiunea românească, vol. I, p. 58].

În continuare, Smith pledează pentru un salariu ridicat :

El „nu numai că încurajează înmulțirea populației“, dar îi „sporește și hărnicia. Salariile muncii sînt stimulentele dat hărniciei care, întocmai ca orice altă calitate a omului, progresează în proporție cu stimulentele pe care îl primește. O hrană îmbelșugată mărește puterea fizică a muncitorului, iar plăcuta nădejde că își va îmbunătăți situația... îl însuflețește să-și exercite această putere pînă la cel mai înalt grad. Prin urmare acolo unde salariile sînt urcate, vom găsi totdeauna muncitori mai activi, mai sirguincioși și mai întreprinzători decît acolo unde ele sînt scăzute“. (l.c.p. 166.) [Versiunea românească, vol. I, p. 58].

Dar un salariu ridicat îi stimulează pe muncitori la surmenaj și la ruina prematură a capacității lor de muncă [Arbeitsvermögen] :

„Cînd sînt corect plătiți cu bucată, muncitorii sînt în stare să lucreze peste măsură și în cîțiva ani să-și ruineze sănătatea și organismul“ (p. 166, 167). „Dacă patronii ar asculta întotdeauna de impulsul rațiunii și al umanității, ar avea deseori motivul să modereze, iar nu să stimuleze mai mult, sforțarea multora dintre lucrătorii lor“. (p. 168.) [Versiunea românească, vol. I, p. 58, 59].

În continuare, el susține, dimpotrivă, că „o existență puțin mai îmbelșugată decît cea normală poate face pe unii lucrători ceva mai inactivi“. (p. 169).

---

¹⁾ — prețului natural al muncii. — *Nota trad.*

El analizează apoi dacă este adevărat că în anii cu recoltă bună muncitorii sînt mai inactivi decît în cei cu recoltă proastă și cum stau lucrurile mai ales în privința raportului între salariu și *prix des denrées*¹⁾. Aici apare din nou inconsecvența.

„Prețul în bani al muncii este în mod necesar determinat de două împrejurări : cererea de muncă și prețul bunurilor necesare și al celor de înlesnire a traiului... Prețul în bani al muncii este determinat de ceea ce se cere pentru a cumpăra aceste cantități“ (de obiecte de primă necesitate și de confort.) (l.c.p. 175.) [Versiunea românească, vol. I, p. 61].

[În continuare el analizează] de ce — legat de cererea de muncă — salariul poate să crească în anii cu recoltă bună și să scadă în anii cu recoltă proastă. (p. 176 și urm.)

În anii cu recoltă bună și în cei cu recoltă proastă, cauzele se paralizază.

„Sărăcia dintr-un an de scumpete, micșorînd cererea de muncă, tinde să coboare prețul muncii, după cum prețul ridicat al mijloacelor de existență tinde să-l urce. Belșugul dintr-un an de ieftinătate, din contra; măriind cererea de muncă, tinde să urce prețul muncii, după cum ieftinătatea mijloacelor de trai tinde să-l micșoreze. În variațiile obișnuite ale prețurilor mijloacelor de existență, aceste două cauze opuse par a se contrabalansa, ceea ce explică, probabil, în parte, rațiunea pentru care salariile sînt pretutindeni cu mult mai fixe și mai constante decît prețul mijloacelor de existență“. (p. 177.) [Versiunea românească, vol. I, p. 61].

În sfîrșit, după toate aceste zigzaguri, el opune din nou salariului ca sursă a valorii mărfurilor concepția sa inițială, mai profundă, potrivit căreia valoarea mărfurilor este determinată de cantitatea de muncă ; și dacă, în anii buni sau cînd capitalul crește, muncitorul primește *mai multe* mărfuri, el și produce mai multe mărfuri, sau unitatea de marfă conține o cantitate mai mică de muncă. Prin urmare, muncitorul poate primi o cantitate mai mare de mărfuri cu o valoare mai mică și deci — aceasta este concluzia consecventă — profitul poate crește cu toate că a crescut salariul absolut.

„Urcarea salariilor sporește evident prețul multor mărfuri, *măriind partea din preț care se descompune în salariu*, și astfel tinde să micșoreze consumul acestor mărfuri, atît în interior cît și în străinătate. Totuși aceeași cauză care urcă salariile, și anume mărirea capitalului, tinde să mărească forțele productive ale muncii, și să facă astfel încît o cantitate mai mică de muncă să producă o cantitate mai mare de bunuri“... [Ceea ce are loc prin] diviziunea muncii, folosirea mașinilor, invenții etc. ... „Astfel, ca urmare a acestor progrese, multe mărfuri *vor fi produse printr-o muncă mult mai redusă decît înainte, așa încît urcarea prețului muncii este mai mult decît compensată prin micșorarea cantității ei*“. (p. 177, 178.) [Versiunea românească, vol. I, p. 61—62].

¹⁾ — prețul mijloacelor de subzistență. — *Nota trad.*

Munca se plătește mai bine, dar fiecare marfă conține mai puțină muncă, prin urmare este mai puțin de plătit. Astfel Smith anulează sau, mai bine zis, paralizează, compensează teoria sa greșită potrivit căreia salariul, ca unul dintre elementele componente ale valorii, determină valoarea mărfii, prin teoria sa justă potrivit căreia valoarea mărfii este determinată de cantitatea de muncă cuprinsă în ea.

[555] *Ch. IX : Des Profits des capitaux.*

Aici, prin urmare, urmează să se determine natural tax a celui de-al doilea element, care determină și constituie natural price, sau valoarea mărfurilor. Considerațiile lui Smith privind cauza scăderii ratei profitului (p. 179, 189, 190, 193, 196, 197 etc.) [Versiunea românească, vol. I, p. 63, 66, 67, 68, 69 etc.] vor fi examinate mai târziu ¹⁾.

Aici Smith este deci într-o mare încurcătură. El spune că chiar determinarea „ratei medii“ a salariului nu înseamnă decât că aceasta este „taux habituel des salaires“ ²⁾ (p. 179), rata efectiv dată a salariului. Mais ceci même ne peut guère s'obtenir à l'égard des profits des capitaux“ ³⁾. Pe lângă că e în funcție [de] reușita sau de nereușita întreprinzătorului, „ce profit se ressent... de chaque variation qui survient dans le prix des marchandises“ ⁴⁾ (p. 180), ori noi trebuie să determinăm tocmai [le] prix naturel al acestor marchandises prin natural tax of profit, ca unul din elementele componente ale „valorii“. Acest lucru este dificil chiar și in one single trade for a single capitalist ⁵⁾.

„A preciza care ar fi profitul mijlociu al negoțurilor de tot felul exercitate într-un regat mare, este și mai greu“ (p. 180.) [Versiunea românească, vol. I, p. 63].

Despre „profits moyens des capitaux“ ne putem face însă „quelque idée d'après l'intérêt de l'argent“ ⁶⁾.

„Se poate stabili ca o maximă, că ori unde se poate realiza mult cu ajutorul banilor, se va plăti de obicei mult pentru folosirea lor ; și cu

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 481 și 514. — *Nota red.*

²⁾ — „rata obișnuită a salariilor“. — *Nota trad.*

³⁾ — „Iar în ceea ce privește profiturile, nici acest lucru nu se poate determina decât rareori [Versiunea românească, vol. I, p. 63]. — *Nota trad.*

⁴⁾ — „acest profit este influențat... de orice variație care intervine în prețul mărfurilor“. — *Nota trad.*

⁵⁾ — într-o singură ramură pentru un singur capitalist. — *Nota trad.*

⁶⁾ — „profiturile medii ale capitalurilor“. — *Nota trad.*

⁷⁾ — o idee după dobînda la bani. — *Nota trad.*

cit se va realiza mai puțin cu ajutorul banilor, cu atât se va da de obicei, mai puțin pentru ei". (p. 180, 181). [Versiunea românească, vol. I, p. 63].

Smith nu spune că rata dobânzii determină profitul. El spune categoric contrariul. Dar în ceea ce privește rata dobânzii în diferite epoci etc. există date, care nu există pentru rata profitului. Așadar, ratele dobânzii sînt simptome după care se poate aprecia starea aproximativă a ratei profitului. Problema însă nu era de a compara starea diferitelor rate date ale profitului, ci de a determina *natural tax a profitului*. Smith se refugiază într-o analiză secundară a situației dobânzii în diferite epoci, care nu are absolut nici o legătură cu problema pe care și-a pus-o. Smith examinează în linii mari diferite epoci din Anglia, compară apoi Anglia cu Scoția, Franța, Olanda și găsește că, cu excepția coloniilor din America

„salariile urcate și profiturile urcate, *rareori pot merge mînd în mînd*, cu excepția împrejurărilor speciale din noile colonii". (p. 187). [Versiunea românească, vol. I, p. 66].

Aici A. Smith încearcă, aproximativ în același spirit ca și Ric[ardo], dar într-un mod oarecum mai reușit, să explice profiturile ridicate :

„Într-o colonie nouă, pentru un anumit timp, capitalul, în raport cu întinderea teritoriului ei și cu densitatea populației, este mai redus decît în cea mai mare parte a altor țări. Locuitorii au mai mult pămînt cultivat decît au capital. De aceea, capitalul pe care îl au, îl întrebuintează *numai pentru cultivarea pămînturilor celor mai fertile și mai favorabil situate*, în apropiere de țărmul mării și de-a lungul malurilor rîurilor navigabile. Astfel de pămînturi sînt deseori cumpărate cu un preț mai mic chiar decît valoarea produsului lor natural". (Adică, în fact, nu costă nimic). „Capitalul plasat în cumpărări și ameliorări de astfel de pămînturi, trebuie să aducă un profit foarte mare și, în consecință, profitul permite plata unei dobînzii foarte ridicate. Acumularea rapidă de capital, într-o afacere așa de profitabilă, îngăduie plantatorului să utilizeze mai mulți muncitori decît poate găsi într-o nouă așezare. Mîna de lucru pe care o găsește, trebuie să fie deci foarte bine retribuită. Pe măsură ce *colonia se dezvoltă, profiturile capitalului se micșorează treptat. Cînd pămînturile cele mai fertile și mai bine situate au fost toate ocupate, atunci, prin cultivarea unui pămînt inferior ca situație și calitate, se obține un profit mai mic*, și o dobîndă mai redusă pentru capitalul astfel investit. Ca urmare, în majoritatea coloniilor noastre procentul dobînzii... s-a redus simțitor în cursul acestui secol". (p. 187—189). [Versiunea românească, vol. I, p. 66].

Aceasta, deși cu o altă motivare, constituie una dintre bazele explicației ric[ardiene] a scăderii profitului. În ansamblu, Smith

explică aici totul prin concurența dintre capitaluri, o dată cu creșterea cărora profitul scade și odată cu scăderea cărora el crește, pe cind salariul, dimpotrivă, crește sau, respectiv, scade.

[556] „După cum micșorarea capitalului național sau a fondurilor destinate activității economice scade salariile, tot așa, ea mărește profitul și în consecință, dobînda. O dată scăzute salariile, proprietarii capitalului rămas în țară pot aduce pe piață produsele lor cu cheltuială mai mică decît înainte; și de vreme ce se întrebuițează capital mai puțin decît înainte pentru a satisface piața, ei vor putea vinde mai scump aceste produse“ (p. 191—192.) [Versiunea românească, vol. I, p. 67].

[Smith] vorbește apoi despre cea mai ridicată și despre cea mai scăzută rată posibilă.

„Cel mai urcat nivel al profitului poate ajunge să absoarbă, din prețul celor mai multe mărfuri, tot ceea ce ar fi revenit rentei pămîntului și să lase numai ceea ce e suficient ca să plătească munca, de a le produce și a le aduce pe piață, potrivit celui mai scăzut nivel la care munca poate fi oriunde plătită, adică simpla întreținere a muncitorului“. (p. 197—198.) [Versiunea românească, vol. I, p. 69].

„Cel mai scăzut nivel al profitului obișnuit trebuie să fie întotdeauna ceva mai mare, decît cel suficient pentru a compensa pierderile ocazionale, la care este expusă orice întrebuițare de capital. Numai acest surplus este profitul net sau curat“ (p. 196.) [Versiunea românească, vol. I, p. 68].

In fact Smith caracterizează singur ceea ce spune el despre „*natural tax of profit*“ :

„În Marea Britanie, comerțianții consideră ca un profit *bun, moderat și rezonabil*, de două ori valoarea dobînzii, termeni care — socotesc eu — nu exprimă altceva *decît un profit obișnuit și normal*“. (p. 198.) [Versiunea românească, vol. I, p. 69].

Și într-adevăr, Smith nu numește acest „profit commun et d'usage“ nici modéré, nici honnête dar îl numește „*natural tax of profit*“; în același timp însă, el nu ne spune ce este aceasta și cum se determină ea, deși tocmai cu ajutorul acestei „*natural tax of profit*“ trebuie să determinăm „*natural price*“ [of] commodity ¹⁾).

„În țările care progresează rapid din punctul de vedere al bogăției, profitul scăzut poate compensa, în prețul multor mărfuri, salariile ridicate ale muncii; și face ca aceste țări să vîndă tot atît de ieftin ca și vecinii lor care progresează mai încet și la care salariile pot fi mai mici“. (p. 199) [Versiunea românească, vol. I, p. 69].

¹⁾ — „prețul natural“ al mărfii. — *Nota trad.*

Aici profitul scăzut și salariul ridicat nu se află față în față într-o acțiune reciprocă, ci ambele sînt generate de aceeași cauză — [the] quick growth or accumulation of capital ¹⁾. Ambele intră în preț, îl *constituie*. De aceea, dacă unul este ridicat, pe cînd celălalt este scăzut, prețul rămîne neschimbat etc.

Aici Smith concepe profitul exclusiv ca surcharge ²⁾, căci la sfîrșitul capitolului el spune :

„În realitate, profiturile ridicate tind, mai mult decît salariile ridicate, să urce *prețurile* mărfurilor“ (p. 199). [Versiunea românească, vol. I, p. 69]. De pildă, dacă salariul tuturor muncitorilor ocupați în fabriques des toiles ³⁾ ar crește cu 2 pence pe zi, aceasta ar face ca prețul unei „bucăți de pînză“ să crească cu numai 2 pence, luate de atîtea ori cîți muncitorii au participat la fabricarea ei și „înmulțite cu numărul zilelor în care ei au efectuat această muncă. Partea din prețul produsului, descompusă în salariu, se va urca, în toate stadiile manufacturii, numai în progresie aritmetică cu creșterea salariilor. Dar dacă profitul diferiților patroni ai acestor lucrători s-ar ridica cu 5%, partea din prețul produsului care se descompune în profit se va ridica, în toate stadiile manufacturii în *progresie geometrică* cu creșterea profitului... La urcarea prețului mărfurilor urcarea salariilor operează ca și dobînda simplă la mărirea unei datorii. Creșterea profitului operează ca și dobînda compusă“ (p. 200, 201.) [Versiunea românească, vol. I, p. 69, 70].

La sfîrșitul acestui capitol, Smith ne arată de asemenea *de la cine* a preluat el întreaga concepție potrivit căreia prețul mărfii, sau valoarea ei, se compune din valorile salariilor și profiturilor, și anume de la „amis du commerce“ ⁴⁾, de la fanaticii practici ai concurenței.

„Comercianții și patronii noștri manufacturieri se plîng mult de efectele rele ale salariilor urcate, atunci cînd ele produc urcări de prețuri, deoarece urcarea salariilor ar scădea vînzarea bunurilor lor, ătit în țară cît și în străinătate. Ei însă nu spun nimic despre efectele rele ale profitului urcat ; ei tac [557] în ceea ce privește efectele primejdioase ale cîștigurilor lor. Ei se plîng numai de acelea ale altora“ (p. 201.) [Versiunea românească, vol. I, p. 70].

Ch. X „Des salaires et des profits dans les divers emplois du travail et des capitaux“. El se ocupă numai de amănunte, adică [este] consacrat concurenței și în felul lui este foarte bun. Caracter cu totul exoteric.

¹⁾ — creșterea rapidă sau acumularea capitalului. — *Nota trad.*

²⁾ — adaos. — *Nota trad.*

³⁾ — fabricile de pînzeturi. — *Nota trad.*

⁴⁾ — „prieteniile comerțului“ — *Nota trad.* (expresia aparține lui Fourier). — *Nota red.*

{Muncă productivă și muncă neproductivă :

„Loteria în studiul dreptului este deci departe de a fi o loterie perfect corectă ; iar această profesiune, întocmai ca multe alte profesii libere și onorabile este, evident, din punctul de vedere al câștigului bănesc, prost plătită. (t.I, l.I, ch. X, p. 216, 217.) [Versiunea românească, vol. I, p. 76].

Același lucru spune el despre soldați :

„Ei sînt plătiți mai puțin decît muncitorii obișnuiți, iar în felul cum se face azi serviciul militar, ostenele lor sînt mult mai mari“. (p. 223.) [Versiunea românească, vol. I, p. 78].

Despre matrozii din flota militară :

„Deși destoinicia și îndemînarea marinarilor sînt cu mult mai mari decît ale aproape tuturor meseriașilor, și deși viața lor întreagă constituie un șir de munci grele și primejdioase... salariile lor nu sînt mai mari decît cele ale muncitorilor obișnuiți din portul care reglementează nivelul salariilor marinarilor“ (t.I, l.I, ch. X, p. 224) [Versiunea românească, vol. I, p. 78].

Ironic :

„Fără îndoială ar fi nepotrivit să se compare un vicar sau un capelan cu un lucrător zilier din orice meserie obișnuită. Totuși plata unui vicar sau a unui capelan poate să fie, pe drept cuvînt, considerată a fi de aceeași natură cu salariul unui lucrător zilier“. (t.I, l.I, ch. X, p. 271.) [Versiunea românească, vol. I, p. 93].

În ceea ce-i privește pe „*gens-de-lettres*“¹⁾, Smith arată limpede că din cauza numărului lor prea mare ei sînt underpaid²⁾ și amintește că înainte de inventarea tiparului „*étudiant et mendiant*“³⁾ (t. I, ch. X, p. 276—277) însemnau unul și același lucru, și, se pare că, în a certain sense, era valabil și pentru *gens-de-lettres*.)

Capitolul conține numeroase observații subtile și remarci importante.

„În aceeași societate sau în aceeași regiune, ratele medii și obișnuite ale profitului în diferitele utilizări ale capitalului vor fi mult mai apropiate de același nivel decît salariile în bani ale diferitelor categorii de muncă“. (l.c.p. 228.) [Versiunea românească, vol. I, p. 79].

„*Lărgirea pieții*, dînd plasament marii capitaluri, micșorează profitul *aparent* ; dar necesitatea aprovizionării de la distanțe mari, mărește prețul de cost. Se pare că în cele mai multe cazuri, micșorarea de o parte aproape compensează creșterea de altă parte“ (la mărfuri ca pîinea, carnea etc.) (l.c.p. 232.) [Versiunea românească, vol. I, p. 81].

¹⁾ — „oamenii de litere“. — *Nota trad.*

²⁾ — prost plătiți. — *Nota trad.*

³⁾ — „student și cerșetor“. — *Nota trad.*

„În orașele mici și la sate, din cauza *pieței restrinse*, comerțul nu se poate extinde în măsura în care crește capitalul. În astfel de locuri, deci, deși nivelul profiturilor unei anumite persoane poate să fie ridicat, însă totalul acestor profituri — și, în consecință, și acela al acumulării lor anuale — nici o dată nu poate fi prea mare. În orașele mari, din contră, comerțul se poate extinde pe măsură ce capitalul crește, iar creditul unui om cumpătat și prosper crește mult mai repede decât capitalul său. Comerțul său se extinde în proporție cu creșterea capitalului și a creditului“ (l.c.p. 233). [Versiunea românească, vol. I, p. 81].

În ceea ce privește datele *statistice greșite* cu privire la salarii, de pildă în secolele al XVI-lea, al XVII-lea etc., Smith remarcă foarte just că acestea nu reprezintă decât salariile cot-tiers-ilor ¹⁾ de pildă, care, atunci când nu lucrau în propriile cottages ²⁾ sau pentru stăpînii lor (care le puneau la dispoziție „o colibă, o mică grădină de zarzavat, nutreț cît să-și hrănească o vacă și, poate, unul sau doi acri de pămînt arabil de calitate inferioară“, și care le plăteau foarte puțin cînd le dădeau de lucru)

„erau dispuși să-și cedeze timpul lor de prisos, în schimbul unei retribuții neînsemnate și lucrau pentru un salariu mai mic decît alți lucrători“ (p. 241). Totuși se pare că mulți autori care au cules date asupra prețului muncii și al tainurilor în timpurile vechi și s-au complăcut în a le prezenta ca uimitor de mici, par a fi considerat această *retribuție zilnică sau săptămînală* ca fiind *retribuția lor totală*. (p. 242.) [Versiunea românească, vol. I, p. 83—84].

Într-adevăr, el face remarca generală justă :

„Această egalitate în totalul avantajelor și al dezavantajelor diferitelor întreprinderi ale muncii și capitalului, poate avea loc numai la acele întreprinderi care constituie singura sau principala ocupație a celor ce le practică“ (p. 240.) [Versiunea românească, vol. I, p. 83].

Dealtfel, această idee a fost expusă destul de bine încă de Stewart, mai ales în ceea ce privește *agricultural wages* ³⁾ — de îndată ce timpul devine prețios ⁷⁸.

[558] În ceea ce privește *acumularea capitalului la orașe în evul mediu*, Smith remarcă foarte just în acest capitol că ea a fost determinată îndeosebi de exploatarea satului (atît de către commerce ⁴⁾ cît și de către métiers ⁵⁾). (Lor li s-au alăturat cămătarii. De asemenea, [la] haute finance ⁶⁾, într-un cuvînt neguțătorii de bani).

1) — țaranilor săraci. — *Nota trad.*

2) — colibe, aici în sens de gospodării. — *Nota trad.*

3) — salariile în agricultură. — *Nota trad.*

4) — comerț. — *Nota trad.*

5) — meșteșuguri. — *Nota trad.*

6) — marea finanță. — *Nota trad.*

„E adevărat că, drept consecință a acestor regulamente, orice categorie“ (în orașele corporative) „era obligată să cumpere produsele de care avea nevoie de la altă categorie din oraș, ceva mai scump decît ar fi putut să le obțină altfel. Dar în schimb, la rîndul ei, fiecare categorie locală avea posibilitatea să-și vîndă produsele ceva mai scump, așa încît în afacerile dintre diferitele categorii din oraș, nu era în pierdere nici una de pe urma acestor regulamente. Dar în schimburile cu satul toți erau mari cîștigători ; tocmai în aceste din urmă schimburi constă întregul comerț care susține și îmbogățește orașul. Fiecare oraș își ia de la sat toată întreținerea și toate materiile prime pentru activitatea economică. El le plătește mai ales în două feluri : întîi trimițînd îndărăt satelor o parte din aceste materii prime prelucrate și manufacturate, în care caz prețul lor e sporit cu salariile lucrătorilor și profiturile patronilor sau ale celor care îi utilizează direct. Al doilea, trimițînd la țară o parte atît din produsul brut cît și din cel prelucrat adus în oraș, fie din părțile îndepărtate ale țării, fie din alte țări, în care caz, de asemenea, prețul inițial al acestor mărfuri e sporit cu salariile căraușilor sau ale marinarilor și cu profiturile comercianților care îi folosesc. Ceea ce se cîștigă în prima din aceste două ramuri de comerț alcătuiește profitul pe care orașul îl scoate din manufacturile sale : ceea ce se cîștigă în cea de-a doua alcătuiește profitul pe care orașul îl scoate prin comerțul său interior și exterior. Salariile lucrătorilor și profiturile diferiților patroni însumează întregul cîștig realizat în amîndouă. Prin urmare, orice reglementări care tind să mărească aceste salarii și profituri mai mult decît ar fi ele altfel, tind a face orașul capabil să cumpere, cu o cantitate mai mică de muncă a lui produsul unei cantități mai mari de muncă a satului“.

{Aici deci, Smith revine la determinarea justă a valorii. Ultima frază, l. c. t. I, l. I, ch. X, p. 259. [Versiunea românească, vol. I, p. 89]. Determinarea valorii prin *quantité du travail* ¹⁾. A se da ca exemplu cînd se va examina concepția lui asupra plusvalorii. Dacă prețurile mărfurilor, care se schimbă între oraș și sat, sînt de așa natură încît reprezintă cantități egale de travail ²⁾, ele sînt egale cu valorile lor. Prin urmare, nici într-o parte nici în cealaltă, profitul și salariul nu pot determina aceste valori, dimpotrivă, împărțirea acestor valori determină profitul și salariul. De aceea Smith consideră că orașul, care schimbă o *quantité du travail* mai mică pe una mai mare din munca satului, scoate — în comparație cu satul — un profit suplimentar și un salariu suplimentar. Ceea ce nu s-ar întîmpla, dacă orașul nu ar vinde satului mărfurile peste valoarea lor. În acest caz, „profits et salaires“ nu s-ar ridica „au dessus de ce qu'ils devraient être naturellement“ ³⁾. Prin urmare, dacă profitul și salariul reprezintă ce qu'ils doivent être naturellement ⁴⁾, ele nu

¹⁾ — cantitatea de muncă. — Nota trad.

²⁾ — cantități de muncă egale. — Nota trad.

³⁾ — peste ceea ce ele ar trebui să fie în mod natural. — Nota trad.

⁴⁾ — ceea ce ele trebuie să fie în mod natural. — Nota trad.

determină valoarea mărfurilor, ci, dimpotrivă, sînt ele determinate de ea. Aceasta înseamnă că profitul și salariul pot lua naștere numai din împărțirea *valorii* mărfii, valoare care este *dată*, care le este presupusă ; dar această valoare nu poate fi determinată de, nu poate rezulta din profiturile și salariile pe care ea însăși le presupune}.

„Regulamentele dau comercianților și meseriașilor din oraș superioritatea față de narii proprietari de pămînt, fermierii și muncitorii de la sat, și distrug acea egalitate naturală care, altfel ar avea loc în comerțul care se face între ei. *Toată producția anuală a muncii societății este împărțită anual* între aceste două diferite categorii de oameni. Prin aceste regulamente“ (orașenești), „se acordă locuitorilor de la oraș, *o parte mai mare* decît li s-ar cuveni ; iar celor de la sat, una mai mică. *Prețul* cu care orașul plătește în realitate proviziile și materialele, pe care le importă anual, este cantitatea de produse manufacturate și diferite mărfuri pe care le exportă anual. *Cu cît se vînd mai scump cele din urmă*, cu atît mai ieftin sînt cumpărate cele dintîi. Munca de la oraș devine mai avantajoasă, iar cea de la sat mai dezavantajoasă“ (p. 258—260.) [Versiunea românească, vol. I, p. 89].

Așadar, chiar din punctul de vedere al lui Smith, dacă mărfurile orașului și cele ale satului s-ar vinde în raport cu *quantité de travail* pe care o conțin, ele s-ar vinde la *valorile* lor, și deci pentru ambele profitul și salariul nu ar putea să determine *aceste valori*, ci, dimpotrivă, ele ar fi determinate de valorile mărfurilor. Egalizarea profiturilor, — diferite datorită poziției organice diferite a capitalurilor — nu ne interesează aici, căci ea nu creează deosebiri între profituri, ci, dimpotrivă, le egalizează.

[559] „Locuitorii de la oraș, *fînd concentrați în același loc*, se pot asocia cu ușurință. Cele mai neînsemnate munci exercitate în oraș au fost, astfel, în diferite locuri, grupate în bresle...“ (p. 261.). „Locuitorii de la sate, răspîndiți în locuri distanțate, nu se pot asocia ușor. Ei nu numai că nu au fost niciodată grupați în bresle, dar nici spiritul de breaslă nu a prevalat niciodată între ei. Nu s-a crezut că e necesară o ucenicie pentru a învăța agricultura, activitatea cea mai importantă de la sate“ (p. 262.) [Versiunea românească, vol. I, p. 90].

În felul acesta, Smith ajunge la dezavantajele „diviziunii muncii“. Țăranul depune o activitate care solicită intelectul într-o măsură mai mare decît activitatea muncitorului manufacturier, subordonat diviziunii muncii :

„Conducerea operațiilor, care variază după fiecare schimbare a timpului precum și după multe alte împrejurări, cere o judecată și o pricepere mult mai mare în agricultură decît în alte profesii, unde operațiile sînt întotdeauna aceleași sau aproape aceleași“ (p. 236) [Versiunea românească, vol. I, p. 90].

Diviziunea muncii dezvoltă forța productivă *socială* a muncii, sau forța productivă a muncii *sociale*, dar o face pe seama *capacității productive generale a muncitorului*. Și orice creștere a *forței productive sociale* se opune muncitorului ca forță productivă sporită a puterii care îl domină, a *capitalului*, și nu a *propriei sale* munci. Dacă muncitorul de la oraș este mai evoluat decît cel de la sat, aceasta se datorește numai faptului că, prin caracterul ei, munca îl obligă să trăiască în societate, în timp ce pe celălalt munca lui îl obligă să fie în contact nemijlocit cu *natura*.

„Superioritatea pe care activitatea orașelor o are pretutindeni în Europa față de activitatea satelor, nu se datorează numai breslelor și legilor de breaslă. Este susținută de multe alte reglementări. *Taxe vamale mari*, asupra produselor manufacturate străine și asupra tuturor mărfurilor importate de comercianții străini, au toate același scop“. (p. 265). Aceste „reglementări apără“ (orașele) „de concurența străinilor“. (l.c.) [Versiunea românească, vol. I, p. 91].

Aceasta nu mai este treaba burgheziei de la orașe, ci a burgheziei care legiferează pe scară națională, ca corps de nation ¹⁾, sau cel puțin ca stare a treia sau inferioară în cadrul parlamentelor. Măsuri potrivnice satului, specifice burgheziei orașenești, sînt accizele și taxele de barieră, în general impozitele indirecte, care sînt de proveniență orașenească (vezi *Hüllmann*) ⁷⁹, în timp ce impozitele directe sînt de proveniență rurală. S-ar putea crede că acciza, de pildă, este un impozit cu care orașul se impune indirect pe sine însuși. Locuitorul rural este nevoit într-adevăr să avanseze acest impozit, dar și-l recuperează în prețul produsului. În evul mediu însă lucrurile nu se petreceau astfel. Prin măsuri coercitive, cererea pentru produsele lui, în măsura în care în genere el le transforma în marfă și în bani, era în majoritatea cazurilor limitată de jurisdicția orașenească, așa încît el nu putea să majoreze prețul produsului său cu întreaga sumă a impozitului orașenesec.

„În Marea Britanie, superioritatea activității economice de la oraș față de cea de la sat pare a fi fost, înainte, mai mare decît astăzi. Salariile, astăzi, la sat, se apropie mai mult de salariile din manufacturi; iar profiturile capitalului plasat în agricultură se apropie de cele ale capitalului plasat în comerț și în manufacturi, mai mult — se spune — decît în secolul trecut“ (17) „sau decît la începutul celui de față“ (18). „Această schimbare poate fi privită drept consecința necesară, deși foarte tîrzie, a încurajării exagerate date activității economice de la orașe. Capitalul acumulat în oraș a devenit, cu timpul, așa de mare, încît nu mai poate fi investit, cu vechiul profit, în acea activitate de la orașe proprie

1) — parte principală a națiunii. — *Nota trad.*

acestora. Acea activitate economică are limitele ei, întocmai ca oricare alta ; iar *mărirea capitalului, măbind concurența*, desigur că reduce profitul. *Scăderea profitului la orașe silește capitalul să emigreze la sate*, unde, creînd o nouă cerere de muncă, ridică în mod necesar salariile. Și *atunci capitalul se răspîndește*, dacă pot să mă exprim astfel, *pe toată suprafața țării, și fiind plasat în agricultură, este în parte restituit sateilor, în detrimentul cărora se acumulase în mare măsură, mai înainte la orașe*". (p. 266, 267.) [Versiunea românească, vol. I, p. 91].

În *ch. XI, b. I.* Smith încearcă să determine *natural tax of rent*", al celui de-al treilea element care constituie valoarea mărfii. Lăsăm această problemă pentru cînd vom reveni la Ricardo.

Din cele spuse pînă acum reiese clar următorul lucru : dacă A. Smith identifică *natural price* sau *cost-price al mărfii, cu valoarea mărfii*, aceasta se întîmplă după ce în prealabil a abandonat concepția sa justă asupra *valorii* și a înlocuit-o cu o concepție care este sugerată de fenomenele concurenței și decurge din ele. În cadrul concurenței, nu *valoarea*, ci *prețul de cost* este acela care apare ca regulator al *prețurilor de piață*, ca *preț immanent*, ca să spunem așa ca valoare a mărfurilor. La rîndul său, acest preț de cost apare în cadrul concurenței ca ceva dat, ca ceva determinat de rata medie dată a salariului, profitului și rentei. Tocmai de aceea Smith încearcă să le stabilească pe acestea din urmă independent de *valoarea* mărfii, considerîndu-le, dimpotrivă, ca elemente ale prețului natural. Ricardo, al cărui obiectiv principal a fost combaterea acestei aberații a lui Smith [560], își însușește totuși consecința ei *necesară*, dar la el — dacă ar fi fost consecvent — *cu totul imposibilă*, și anume *identificarea valorilor cu prețurile de cost*.

[Capitolul unsprezece]

Teoria rentei a lui Ric[ardo]

[1. *Condițiile istorice ale dezvoltării teoriei rentei de către Anderson și Ricardo*]

Principalul a fost făcut la analiza lui Rod[bertus]. Aici vom face numai câteva gleamings ¹⁾.

În primul rînd, din punct de vedere istoric, de remarcat :

Ric[ardo] are în fața sa, în primul rînd, perioada pe care, în mare măsură a trăit-o, 1770—1815, în care prețurile la cereale au crescut continuu, Anderson însă are în față secolul al XVIII-lea, la sfîrșitul căruia el și-a scris lucrările ; de la începutul acestui secol și pînă la mijlocul lui, prețurile la grîu au scăzut continuu, iar de la mijlocul secolului pînă la sfîrșitul lui au crescut continuu. De aceea, Anderson nu face nicăieri o legătură între legea descoperită de el și scăderea productivității agriculturii sau scumpirea normală a produsului {la Anderson, un fenomen nefiresc}. Ric[ardo] face această legătură. Anderson consideră că abrogarea legilor cerealelor (pe vremea aceea prime de export) a constituit cauza urcării prețurilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Ric[ardo] știa că promulgarea legilor cerealelor (în 1815) urmărea să împiedice scăderea prețurilor și, to a certain degree ²⁾, trebuia s-o împiedice. Tocmai în legătură cu aceasta el sublinia că, lăsată în voia ei, legea rentei funcționare trebuie să ducă, *în cadrul unui anumit teritoriu*, la cultivarea pămînturilor mai puțin fertile și deci la scumpirea produselor agricole, la creșterea rentei pe seama industriei și a masei populației. Și aici Ric[ardo] avea dreptate din punct de vedere practic și istoric. Anderson, dimpotrivă, considera că legile cerealelor (el se pronunța și pentru duty on imports ³⁾)

---

¹⁾ — spicui. — *Nota trad.*

²⁾ — într-o anumită măsură. — *Nota trad.*

³⁾ — taxe de import. — *Nota trad.*

trebuiau să contribuie la dezvoltarea uniformă a agriculturii în cadrul *unui anumit teritoriu*, că pentru a se dezvolta uniform agricultura are nevoie de garanții și că, prin urmare, această dezvoltare trebuie să ducă de la sine, în virtutea legii rentei funciare descoperite de el, la sporirea productivității agriculturii și deci la scăderea prețurilor medii ale produselor agricole.

Amândoi pornesc însă de la o concepție care pe continent pare foarte stranie, și anume că : 1) nu există proprietate funciară care să constituie o piedică pentru orice investiție a capitalului în agricultură ; 2) că se trece de la pământuri mai bune la pământuri mai proaste (la Ric[ardo] această trecere este absolută, dacă se face abstracție de întreruperile provocate de reacția științei și industriei ; la Anderson este relativă, deoarece terenurile mai proaste redevin mai bune) ; 3) că există întotdeauna capital, o cantitate suficientă de capital, care să fie investită în agricultură.

Cît privește punctele 1 și 2, celor de pe continent trebuie să le pară, desigur, foarte straniu că, într-o țară în care, după cum își închipuie ei, proprietatea funciară feudală s-a păstrat în forma cea mai închisată, economiștii — și Anderson, și Ricardo — pornesc de la presupunerea că *nu există* proprietate funciară. Acest fapt se explică :

în primul rînd : prin specificul legii engleze denumite „law of enclosures“ ¹⁾, care nu prezintă nici o analogie cu împărțirea pămînturilor comunale pe continent ;

în al doilea rînd : nicăieri în lume producția capitalistă, începînd de pe vremea lui Henric al VII-lea, nu a procedat atît de radical cu relațiile *tradiționale* ale agriculturii, nu și-a creat condiții atît de adecvate, subordonîndu-și-le. În această privință, Anglia este țara cea mai revoluționară din lume. Toate relațiile tradiționale din punct de vedere istoric, nu numai configurația așezărilor rurale, ci așezările rurale înseși, nu numai punctele locuite de agricultural population, ci această populație însăși, nu numai centrele gospodăriei naturale, ci această gospodărie însăși au fost înlăturate fără scrupule acolo unde ele erau în contradicție cu producția capitalistă rurală sau contraveneau acesteia. Pentru german, de pildă, relațiile economice sînt determinate de relațiile tradiționale ale comunelor, de poziția centrelor economice, de anumite concentrări ale populației. La englez, condițiile istorice ale agriculturii au fost *creat* treptat de către capital, începînd de pe la sfîrșitul secolului al XV-lea. Expresia tehnică „clearing of estates“ ²⁾, [obișnuită] în Regatul

1) — „legea cu privire la împrejmuiri“. — *Nota trad.*

2) — „curățirea domeniilor“. — *Nota trad.*

Unit, nu se întâlnește în nici o țară de pe continent. Dar ce înseamnă „clearing of estates“ ? Aceasta înseamnă că nu s-a ținut seama deloc nici de populația locală, ea a fost izgonită, nici de satele existente, — ele au fost șterse de pe fața pământului, nici de construcțiile gospodărești, — ele au fost dărimate pînă-n temelii —, nici de ramurile agriculturii —, ele au fost schimbate dintr-o lovitură, de pildă, pămînturi arabile au devenit pășuni pentru vite, condițiile de producție nu au fost acceptate, așa cum existau ele tradițional, ci *au fost create* istoricește în forma în care ele corespundeau în funcție de împrejurări, unei cît mai rentabile investiții a capitalului. În această măsură, prin urmare, *nu există proprietate funciară* ; se lasă capitalului — fermierului — libertatea de a gospodări, deoarece interesează exclusiv obținerea unui venit bănesc. Proprietarul funciar pomeranian ¹⁾, care nu are în cap deoît tradiționalele (angestammte) pămînturi comunale, centre economice, colegiu agricol etc., poate, așadar, să fie îngrozit de concepția „neistorică“ a lui Ricardo asupra [561] dezvoltării relațiilor agrare. În felul acesta însă, el nu face decît să arate cu cîtă naivitate confundă condițiile din Pomerania cu cele din Anglia. Pe de altă parte, nu se poate spune nicidecum că Ric[ardo], care pornește de la relațiile din Anglia, este la fel de mărginit ca proprietarul funciar pomeranian, care gîndește în limitele relațiilor din Pomerania. Relațiile din Anglia sînt singurele în care s-a dezvoltat în mod adecvat *proprietatea funciară modernă*, adică proprietatea funciară *modificată* de producția capitalistă. În această privință, concepția engleză este clasică pentru modul de producție modern, pentru modul de producție capitalist. Concepția pomeraniană, dimpotrivă, consideră relația evoluată prin prisma unei forme istoricește inferioară, încă neadecvată.

Majoritatea criticilor continentali ai lui Ric[ardo] pornesc chiar de la relații în care modul de producție capitalist în genere nu există deloc, nici într-o formă adecvată, nici într-o formă neadecvată. Este ca și cînd un meșter breslaș ar vrea să aplice în întregime în atelierul său de breslaș legile enunțate de A. Smith, care presupun libera concurență.

Premisa trecerii de la pămînturi mai bune la pămînturi mai proaste — ceea ce, după cum spune And[erson], este relativ, pentru fiecare treaptă de dezvoltare a forței productive a muncii, și nu absolut, cum consideră Ric[ardo] — putea să apară numai într-o țară ca Anglia, unde, pe un teritoriu relativ mic,

¹⁾ Aluzie la Rodbertus. — *Nota red.*

capitalul a procedat fără scrupule, indeletnicindu-se veacuri de-a rindul cu adaptarea tuturor relațiilor tradiționale ale agriculturii. Așadar, această premisă putea să apară numai acolo unde producția capitalistă în agricultură există nu de ieri, ca pe continent, și unde nu mai are de luptat cu vechea tradiție.

O a doua împrejurare a fost, la englezi, concepția luată din coloniile lor. Am văzut ¹⁾ că baza întregii concepții a lui Ric[ardo] există încă la Smith care se referă în mod expres la colonii. În aceste colonii — și mai ales acolo unde se produceau exclusiv produse destinate comerțului, ca, de pildă, tutun, bum-bac, zahăr etc. și nu mijloace de subsistență obișnuite, unde coloniștii nu veneau pentru hrană, ci înființau întreprinderi comerciale — hotărâtoare era, firește, la o poziție dată fertilitatea, iar la o fertilitate dată poziția pământului. Ei nu au procedat ca germanii, care s-au stabilit în Germania pentru a-și construi acolo așezările, ci ca oameni care, călăuziți de motivele producției burgheze, voiau să producă mărfuri, pornind de la puncte de vedere care erau de la început determinate nu de produs, ci de vânzarea lui. Faptul că Ric[ardo] și alți autori englezi au luat din colonii această concepție emanând de la niște oameni care erau ei înșiși produsul modului de producție capitalist, și au aplicat-o întregului mers al istoriei universale, faptul că ei considerau în general modul de producție capitalist ca ceva care precedă agricultura, ceea ce a și fost pentru acești coloniști, faptul acesta se explică prin aceea că în coloniile menționate ei au găsit în general — numai într-o formă mai pregnantă, fără lupta împotriva relațiilor tradiționale, deci într-o formă clară — aceeași dominație a producției capitaliste în agricultură, care în propria lor țară este pretutindeni evidentă. De aceea, este perfect explicabil că un profesor sau proprietar funciar german, dintr-o țară care se deosebește de toate celelalte prin totala ei lipsă de colonii, găsește că această concepție este „greșită“.

În sfârșit, premisa deplasării permanente a capitalului dintr-o ramură de producție în alta, această premisă fundamentală a lui Ric[ardo], nu înseamnă nimic altceva decât premisa dominației producției capitaliste dezvoltate. Acolo unde aceasta din urmă nu a fost încă instaurată, nu există nici această premisă. Proprietarului funciar pomeranian i se va părea ciudat, de pildă, că Ric[ardo] și ceilalți autori englezi nici nu se gândesc măcar că agricultura ar putea să nu aibă capital. Englezul se poate plînge, desigur, că are puțin pământ în comparație cu capitalul, dar nu se va plînge niciodată că are puțin capital în comparație cu

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 242. — Nota red.

pământul. Prin prima împrejurare, Wakefield, Chalmers etc. încearcă să explice scăderea ratei profitului. Cea de-a doua nu este menționată de nici un autor din Anglia unde, *capital is always redundant in all trade* ¹⁾, fapt menționat de Corbet ca fiind de la sine înțeles. Dacă însă ne gândim la condițiile din Germania, la marile dificultăți ale proprietarului funciar de a-și procura bani — pentru că în majoritatea cazurilor aici el se ocupă cu agricultura și nu o clasă de capitaliști complet independentă de el —, devine explicabil de ce d-l Rodbertus, de pildă, se arată mirat de „fiecțiunea ricardiană, că rezerva de capital se conformează dorinței de a o folosi“ (p. 211). Ceea ce îi lipsește englezului este tocmai „field of action“ ²⁾, locul pentru plasarea rezervei de capital existente. Dar o „dorință de capital“, pentru o „plasare“ nu manifestă în Anglia singura clasă care trebuie să plaseze capitalul, clasa capitaliștilor.

[562] Aceste „dorințe de capital“ sînt pomeraniene.

Autorii englezi nu i-au obiectat lui Ric[ardo] că nu există o rezervă de capital, pentru o anume plasare, ci că retragerea de capitaluri din agricultură întîmpină greutăți tehnice specifice etc.

Așadar, această manieră de defăimare critică-continentală a lui Ricardo arată doar că acești „înțelepți“ pornesc de la o treaptă inferioară de dezvoltare a condițiilor de producție.

[2. *Tratarea greșită de către Ricardo a prețului de cost și influența ei asupra teoriei ricardiene a rentei*]

Și acum la obiect.

Pentru a înțelege bine problema, trebuie în primul rînd să facem abstracție de *renta diferențială*, singura care există la Ric[ardo]. Prin *rentă diferențială* înțeleg *deosebirea de mărime a rentei* — rentă mai mare sau mai mică care ia naștere din *deosebirea în ceea ce privește fertilitatea diferitelor categorii de pământ*. (Dacă fertilitatea este aceeași, renta diferențială poate să rezulte numai din mărimea diferită a capitalului investit. Acest caz nu există pentru problema noastră, nu are legătură cu ea). Această rentă diferențială corespunde pur și simplu *profiturilor suplimentare pe care le obține la prețul de piață dat, sau, mai bine zis, la valoarea de piață reală în fiecare ra-*

¹⁾ — capitalul există întotdeauna din abundență în toate ramurile. — *Nota trad.*

²⁾ — „cîmpul de activitate“. — *Nota trad.*

mură a industriei — de pildă în cotton-spinning ¹⁾ — capitalistul care are condiții de producție *mai bune* decât condițiile medii de producție din ramura respectivă, căci *valoarea* mărfii dintr-o anumită sferă de producție nu este determinată de *cantitatea de muncă*, cheltuită pentru producerea mărfii singulare, ci de cantitatea de muncă cheltuită pentru producerea *mărfii*, care se produce în condițiile *medii* ale sferei respective. Aici deosebirea dintre industrie și agricultură constă numai în faptul că în industrie profiturile suplimentare intră în buzunarul capitalistului, pe cînd în agricultură ele intră în buzunarul proprietarului funciar ; apoi în faptul că în industrie ele *sînt fluide* nu capătă consistență, sînt realizate cînd de un capitalist, cînd de altul și mereu dispar din nou, pe cînd în agricultură ele se *fixează* datorită bazei lor naturale stabile (cel puțin pentru un timp mai mult sau mai puțin îndelungat), bază care constă în *deosebiriile dintre soluri*.

Prin urmare, trebuie să facem abstracție de această rentă diferențială, dar totodată trebuie să relevăm că ea este posibilă deopotrivă atît în cazul cînd se trece de la un pămînt mai bun la unul mai prost cît și în cazul cînd se trece de la un pămînt mai prost la unul mai bun. În ambele cazuri se presupune doar că pămîntul nou cultivat este necesar, dar că el este suficient doar pentru a satisface [the] additional demand²⁾. Dacă pămîntul mai bun, luat în cultură, ar da *mai mult* decât este necesar pentru a satisface additional demand, atunci o parte din pămîntul prost sau, în funcție de proporțiile [of] additional demand, tot pămîntul prost ar fi scos *din cultură* și pe acest pămînt ar înceta în orice caz *cultivarea aceluia produs* care constituie baza rentei funciare, adică cultivarea grîului în Anglia, a orezului în India. Așadar, renta diferențială nu presupune o *înrăutățire progresivă a agriculturii* ; ea poate să decurgă și dintr-o *îmbunătățire progresivă* a ei. Chiar și acolo unde ea presupune trecerea la pămînturi mai proaste, această *trecere în linie descendentă* poate, în primul rînd, să fie determinată de o *îmbunătățire a forțelor productive* ale agriculturii, deoarece *numai* o forță productivă mai ridicată face posibilă cultivarea pămîntului mai prost la un *preț* îngăduit de cerere. În al doilea rînd, *pămîntul mai prost* poate fi ameliorat și totuși diferențele se mențin, deși [ele] se atenuază într-o măsură mai mare, așa încît are loc numai o micșorare *relativă, compa-*

¹⁾ — filatură. — *Nota trad.*

²⁾ — cererea suplimentară. — *Nota trad.*

rativă a productivității, pe cînd *productivitatea absolută crește*. Chiar aceasta este premisa lui Anderson, a primului autor al legii ric[ard]iene.

Apoi, in the second instance ¹⁾, aici trebuie să avem în vedere numai *renta agricolă propriu-zisă*, adică renta de pe pămîntul care furnizează principalul mijloc de subzistență vegetal. Încă Smith a arătat că rentele de pe pămîntul care furnizează alte produse, creșterea animalelor etc., sînt determinate de *această rentă*, fiind deci *derivate*, determinate de legea rentei, dar nu determinante ale acestei legi ; prin urmare, considerate în sine, ele nu oferă material pentru înțelegerea legii rentei în condițiile ei inițiale pure. Ele nu au nimic primordial.

This settled ²⁾, întrebarea este în fond următoarea : există oare o *rentă absolută* ? Adică o rentă care rezultă din faptul că capitalul este investit în agricultură, și nu în industrie, și care este total independentă de *renta diferențială* sau de *profiturile suplimentare* date de capitalul investit într-un pămînt mai bun ?

Acum este clar că Ric[ardo] răspunde, cum era de așteptat, *negativ* la această întrebare, din moment ce a pornit de la premisa *greșită* că *valorile și prețurile medii ale mărfurilor sînt identice*. Dacă ar fi așa, afirmația că, dacă [563] prețul constant al produselor agricole dă în afară de profitul mediu și *rentă*, un excedent permanent peste acest profit mediu, atunci prețul produselor agricole *depășește prețul lor de cost*, deoarece acest preț de cost este egal cu avansurile + profitul mediu and nothing else ³⁾, — este o tautologie. Prin faptul că prețurile produselor agricole *ar depăși* prețul lor de cost, ele ar da în mod necesar un profit suplimentar, *ar depăși* deci valoarea lor. Nu ar rămîne decît să se presupună că produsele agricole se vînd mereu *peste* valoarea lor, ceea ce, presupune, de asemenea, că toate celelalte produse se vînd *sub* valoarea lor, sau că valoarea în general este ceva cu totul diferit de ceea ce se înțelege necesarmente prin ea în teorie. *Aceeași cantitate de muncă* (nemijlocită și acumulată), — ținînd seama de toate egalizările care au loc între diversele capitaluri ca urmare a deosebiriilor dintre ele care decurg din procesul circulației, — ar crea în agricultură o valoare *mai mare* decît în industrie. Valoarea mărfii *nu* ar fi deci determinată de cantitatea de muncă pe care o conține. Prin aceasta s-ar răsturna întreaga

¹⁾ — în al doilea rînd. — *Nota trad.*

²⁾ — Acest lucru stabilit. — *Nota trad.*

³⁾ — și nimic altceva. — *Nota trad.*

temelie a economiei politice. Prin urmare, conchide just Ric[ardo], no absolute rents ¹⁾. Este posibilă numai renta diferențială ; adică, valoarea produsului agricol obținut pe terenul cel mai prost este egală cu *prețul de cost* al produsului ; ca [la] oricare altă marfă [acesta este egal] cu valoarea lui. Capitalul investit în terenul cel mai prost este un capital care se deosebește de capitalul investit în industrie numai prin *modul de investire*, ca formă specifică de investire. Aici, prin urmare, se manifestă caracterul general-valabil al legii valorii. *Renta diferențială* — și aceasta este unica rentă pe pământul mai bun — nu este altceva decât profitul suplimentar pe care, datorită faptului că în *fiecare* sferă de producție există o *singură valoare pe piață, identică* pentru întreaga sferă, îl dau capitalurile care acționează în condiții mai bune decât cele medii și ea se fixează numai în agricultură, pentru că aici are o *bază naturală*, în plus, din cauza reprezentantului acestei baze naturale, din cauza *proprietarului funciar*, ea nu ajunge în buzunarul capitalistului, ci în cel al proprietarului funciar.

Odată cu premisa lui Ricardo că *prețul de cost = valoarea* cade și întregul lui raționament. Dispare interesul teoretic care îl silește să nege renta absolută. Dacă valoarea unei mărfi se deosebește de prețul ei de cost, dacă toate mărfurile se împart în mod necesar în trei categorii, în așa fel încît prețul de cost al unor mărfuri este egal cu valoarea lor, valoarea altor mărfuri este *sub* prețul lor de cost, iar valoarea celei de-a treia categorii de mărfuri este *peste* prețul lor de cost, — atunci faptul că *prețul* produselor agricole dă rentă funciară, ar dovedi doar că produsul agricol face parte din categoria de mărfuri a căror valoare *depășește* prețul lor de cost. Singura problemă care ar mai rămîne de rezolvat ar fi următoarea : de ce, spre deosebire de celelalte mărfuri a căror valoare *depășește*, de asemenea, prețul lor de cost, valoarea produselor agricole nu este redusă, prin concurența capitalurilor, la *prețul lor de cost* ? Răspunsul ni-l dă chiar întrebarea. Pentru că, potrivit presupunerii, acest caz are loc numai în măsura în care concurența capitalurilor poate să influențeze această egalizare, ceea ce, la rîndul său, poate avea loc numai în măsura în care toate condițiile de producție sau sînt create chiar de capital, sau stau în egală măsură la dispoziția lui ca forțe elementare ale naturii. Ceea ce însă nu este valabil pentru pămînt, deoarece aici există *proprietatea funciară*, iar producția capitalistă își începe cariera în cadrul *premisei existenței proprietății funciare*, care nu a rezultat din

¹⁾ — nu există rente absolute. — *Nota trad.*

producția capitalistă, ci a existat încă *înaintea* ei. Așadar, răspunsul la întrebare este dat de simpla existență a proprietății funciare. Capitalul poate doar să subordoneze agricultura condițiilor producției capitaliste. Dar el nu poate să lipsească *proprietatea funciară* de posibilitatea de a reține acea parte a produsului agricol pe care capitalul ar putea să și-o aproprieze, dar nu prin propria sa acțiune, ci *numai în condițiile non-existenței proprietății funciare*. Dacă există proprietate funciară însă, capitalul este nevoit să lase proprietarului funciar excedentul valorii peste prețul de cost. Dar această deosebire nu decurge decât din deosebirea compoziției părților componente *organice* ale capitalului. Toate mărfurile a căror valoare, corespunzător acestei compoziții organice, *depășește* prețul de cost arată prin aceasta că au fost create de o muncă *relativ* mai puțin productivă decât cele a căror valoare este egală cu prețul de cost și încă mai puțin productivă decât mărfurile a căror valoare este *sub* prețul de cost ; căci ele cer o cantitate mai mare de muncă *nemișcătoare* în comparație cu *munca trecută* cuprinsă în capitalul constant, cer o cantitate mai mare de muncă pentru a pune în mișcare un anumit capital. Această deosebire are un caracter *istoric* ; ea poate deci să dispară. Aceeși argumentare care arată că existența *rentei funciare absolute* este posibilă, arată, de asemenea, că realitatea ei, existența ei, nu este decât un fapt istoric, propriu unei *anumite* trepte de dezvoltare a agriculturii, dar că pe o treaptă superioară poate să dispară.

Ricardo explică renta diferențială printr-o *scădere absolută a productivității* agriculturii, pe care ea nu o presupune și pe care nici Anderson nu a presupus-o. În schimb, el neagă renta funciară absolută, deoarece [564] presupune că *compoziția organică* a capitalului este aceeași în industrie și în agricultură, așadar, neagă *dezvoltarea mai redusă* — existență numai ca fapt istoric — a forței productive a muncii în agricultură, în comparație cu industria. Prin aceasta el comite, din punct de vedere istoric, o dublă greșală : pe de o parte, consideră că productivitatea muncii este *absolut aceeași* în agricultură și în industrie, ceea ce înseamnă că neagă o simplă deosebire *istorică* în ceea ce privește gradul lor respectiv de dezvoltare, pe de altă parte, presupune *scăderea absolută a productivității în agricultură* și o declară ca lege a dezvoltării acesteia. Primul lucru îl face pentru a putea spune că *prețul de cost* pe pământul mai prost este egal cu *valoarea* ; pe cel de-al doilea îl face pentru a putea explica deosebirile dintre [*prețurile*] *de cost* pe pământurile mai bune și

valoarea lor. Toată eroarea decurge din confundarea *prețului* de cost cu *valoarea*.

Cu aceasta, deci, teoria ric[ardiană] este lichidată. Despre rest am vorbit la Rod[bertus].

[3. Insuficiența definiției ricardiene a rentei]

După cum am mai spus ¹⁾, Ric[ardo] își începe capitolul arătînd că rămîne de cercetat „whether the *appropriation* of land, and the consequent creation of rent“ ²⁾ ([„On the principles...“, London 1821], p. 53), este în contradicție cu determinarea valorii prin timpul de muncă. Și mai departe :

„Adam Smith... nu poate avea dreptate cînd crede că *principiul originar care reglementează valoarea de schimb a mărfurilor*, și anume, cantitatea relativă de muncă de care sînt produse, *poate fi cîtuși de puțin modificat prin luarea în proprietate a pămîntului și plata rentei*“ (p. 67.) [Versiunea românească, vol. I, p. 91].

Această legătură directă și conștientă care există la Ric[ardo] între teoria rentei și determinarea *valorii* constituie meritul lui teoretic. În rest, acest *chapter II „On Rent“* este rather ³⁾ mai prost decît expunerea lui West. În acest capitol există multe quirees, petiții principii ⁴⁾, iar problema este tratată necorespunzător.

În cazul *rentei agricole propriu-zise*, pe care aici Ric[ardo] o consideră pe bună dreptate ca rentă κατ' ἐξοχήν⁵⁾, renta este ceea ce se plătește pentru permisiunea de a investi capital, de a produce în mod capitalist, în *elementul pămînt*. Aici pămîntul este *element al producției*. Altfel stau lucrurile, de pildă, în cazul rentei pentru construcții, căderi de apă etc. Forțele naturii, pentru a căror folosire se plătește aici renta, intră în producție ca o *condiție* a ei, fie ca forță productivă, fie ca o conditio sine qua non, dar ele nu sînt *elementul* acestei anumite sfere de producție. De asemenea, în cazul rentei minelor de cărbune etc., pămîntul este rezervorul valorilor de întrebuințare, care trebuie să fie smulse din adîncurile lui. Aici se plătește pentru pămînt, nu pentru că ar fi, ca în agricultură, *elementul*

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 175. — *Nota red.*

²⁾ — „dacă luarea în proprietate a pămîntului, și crearea, în consecință, a rentei“. [Versiunea românească, vol. I, p. 85]. — *Nota trad.*

³⁾ — întrucîtva. — *Nota trad.*

⁴⁾ — lucruri discutabile, erori de logică. — *Nota trad.*

⁵⁾ — în adevăratul înțeles al cuvîntului. — *Nota trad.*

în care trebuie să aibă loc producția și nu pentru că ar intra în producție ca una dintre condițiile de producție, ca în cazul căderii de apă sau al terenului de construcție, ci pentru că el, ca rezervor, conține *valorile de întrebuințare* care urmează a fi obținute prin intermediul industriei.

Definiția lui Ricardo :

„*Renta* este acea parte din produsul pământului care se plătește landlordului pentru folosința forțelor originare și indestructibile ale solului“ (p. 53.) [Versiunea românească, vol. I, p. 85].

este nesatisfăcătoare. În primul rând, solul nu posedă „indestructible powers“¹⁾. (A se face, în legătură cu aceasta, o notă la sfârșitul acestui capitol). În al doilea rând, solul nu posedă nici „original“ powers²⁾, întrucât el nu reprezintă în general nimic „originar“, ci este produsul unui proces istoric-natural. Dar passons șa³⁾. Prin „original“ powers ale solului trebuie să înțelegem aici forțele pe care solul le posedă independent de influența activității omului, deși, pe de altă parte, forțele pe care i le imprimă activitatea omului devin și ele exact în aceeași măsură original powers ale solului, ca și cele pe care i le-au imprimat procesele naturale. În rest, este exact că renta se plătește pentru [*the*], *use*“⁴⁾ obiectelor naturii, indiferent dacă este vorba de folosirea „original powers“ ale solului, sau de forța unei căderi de apă, sau a unui teren de construcții, sau de folosirea bogățiilor existente în ape sau în adâncurile pământului.

Spre deosebire de *renta agricolă* propriu-zisă, A. Smith vorbește (arată Ricardo) despre renta care se plătește pentru lemnul din pădurile virgine, despre rent of coal mines and of stone quarries⁵⁾. Modul în care Ric[ardo] respinge această distincție este rather strange⁶⁾.

Ricardo începe prin a spune că rent of land nu trebuie confundată cu the interest and profit of capital⁷⁾ (p. 53) și anume la capitalul

„care a fost întrebuințat în îmbunătățirea calității pământului și pentru construirea clădirilor necesare pentru asigurarea și păstrarea produsului“ (p. 54.) [Versiunea românească, vol. I, p. 85].

¹⁾ — „forțe indestructibile“. — *Nota trad.*

²⁾ — forțe „originare“. — *Nota trad.*

³⁾ — să trecem peste asta. — *Nota trad.*

⁴⁾ — „folosirea“. — *Nota trad.*

⁵⁾ — renta minelor de cărbune și carierelor de piatră. — *Nota trad.*

⁶⁾ — oarecum ciudat. — *Nota trad.*

⁷⁾ — dobânda și profitul la capital. — *Nota trad.*

De aici Ricardo trece imediat la cazurile de mai sus, despre care vorbește A. Smith. Referitor la pădurile virgine :

„Nu este oare, totuși, evident că persoana care plăteea ceea ce el“ (Smith) „numește rentă, o plăteea avînd în vedere *marfa valoroasă* care se afla pe teren și că ea îi este acum *replătită cu un profit din vânzarea materialului lemnos* ?“ (p. 54.) [Versiunea românească, vol. I, p. 85].

La fel în ceea ce privește *stone quarries*¹⁾ și *coal mines*²⁾.

„Compensarea dată pentru [565] mină sau carieră se plătește pentru cărbunile sau piatra care pot fi scoase din ele și nu are o legătură cu forțele originare și indestructibile ale pămîntului. Aceasta este o deosebire de mare importanță în cercetarea referitoare la rentă și la profit ; de aceea, s-a stabilit că legile care reglementează evoluția rentei sînt cu totul deosebite de acelea care reglementează evoluția profitului și rareori ele acționează în același sens“. (p. 54, 55.) [Versiunea românească, vol. I, p. 86].

Foarte ciudată logică. Trebuie să se facă o distincție, între *renta* care se plătește proprietarului funciar pentru [the] „use“ [of the] „*original and indestructible powers of the soil*“³⁾ și *interest* and profit ce i se plătește la capitalul pe care l-a cheltuit pentru *ameliorarea* solului etc. „*Compensation*“⁴⁾ care se plătește proprietarului unor păduri naturale pentru dreptul de „a scoate“ din ele lemn sau proprietarului unor mine de cărbune sau al unei cariere de piatră pentru dreptul de „a extrage“ din ele cărbune și piatră nu este *rentă*, pentru că nu este plătită pentru [the] use „of the original and indestructible powers of the soil“. Very well !⁵⁾. Dar Ricardo raționează ca și cum această „*compensation*“ ar fi unul și același lucru cu profitul și dobînda ce se plătesc pentru capitalul investit în ameliorarea pămîntului ! Dar este complet greșit ! Oare proprietarul unei „păduri virgine“ a investit în ea „capital“ pentru ca această pădure virgină să aibă „lemn“, sau proprietarul carierei de piatră și cel al minei de cărbune au investit în acestea „capital“ pentru ca ele să conțină „piatră“ și „cărbune“ ? De unde deci „*compensation*“ ? Ea nu este în nici un caz profit sau interest of capital⁶⁾, cum vrea să insinueze Ricardo. Ea este pur și simplu „*rent*“, și nothing else⁷⁾, deși nu este rent în sensul în care a definit-o Ric[ardo]. Dar aceasta nu arată decît că de-

1) — carierele de piatră. — *Nota trad.*

2) — minele de cărbune. — *Nota trad.*

3) — folosirea „forțelor originare și indestructibile ale solului“. — *Nota trad.*

4) — „*Compensarea*“. — *Nota trad.*

5) — Perfect. — *Nota trad.*

6) — dobînda la capital. — *Nota trad.*

7) — nimic altceva. — *Nota trad.*

finiția pe care el o dă rentei exclude acele forme în care „compensation“ se plătește pentru simple *obiecte ale naturii* în care nu este materializată nici un fel de muncă omenească, ea fiind plătită *proprietarului* acestor obiecte ale naturii fie și numai pentru faptul că este „proprietar“, *proprietar funciar*, indiferent dacă acest pământ este pământ arabil, pădure, heleșteu, cădere de apă, teren de construcții etc. Dar, spune Ric[ardo], persoana care plătește pentru dreptul de a tăia copacii unei păduri virgine *plătește* în consideration of the *valuable commodity which was then standing on the land*, and actually repaid himself with a profit, by the sale of the timber¹⁾. Un moment! Dacă Ric[ardo] numește aici copacul „*valuable commodity*“, [the] wood „*standing on the land*“, în pădurea virgină, aceasta nu înseamnă decât că $\delta\upsilon\upsilon\acute{\alpha}\mu\epsilon\tau$ ²⁾ el este *valoare de întrebuințare*. Și această valoare de întrebuințare este exprimată aici în cuvântul „*valuable*“. Dar nu este de loc „*commodity*“. Pentru a fi, ar trebui să aibă și valoare de schimb, adică să reprezinte the realization of a certain quantity of labour expended upon it³⁾. El devine commodity numai datorită faptului că este tăiat, scos din pădure, transportat și transformat din wood in timber⁴⁾. Sau poate că devine commodity numai datorită faptului că se vinde? Atunci și un teren cultivabil devine commodity prin simplul act al *vânzării*?

Ar trebui deci să spunem așa : renta este [the] *price paid to the owner of natural forces or mere productions of nature* for the right of using those forces, or appropriating (by labour) those productions⁵⁾. Aceasta este, realmente, forma în care apare inițial al rent⁶⁾. Dar atunci tot rămîne de rezolvat o problemă, și anume cum este posibil ca lucruri care nu au *value* să aibă *price* și cum se împacă aceasta cu teoria generală of values⁷⁾. Problema : *în ce scop* o persoană plătește „a compensation“ for the right of removing wood from the land upon which it

1) — avînd în vedere *marfa valoroasă care se afla pe teren* și că ea îi este acum *replătită cu un profit* din vânzarea materialului lemnos“ [Versiunea românească, vol. I, p. 85]. — *Nota trad.*

2) — potențial. — *Nota trad.*

3) — materializarea unei anumite cantități de muncă cheltuită pentru producerea lui. — *Nota trad.*

4) — copac în material lemnos. — *Nota trad.*

5) — prețul plătit proprietarului forțelor naturii sau doar al produselor naturii pentru dreptul de a folosi aceste forțe sau de a apropria (prin muncă) aceste produse. — *Nota trad.*

6) — orice rentă. — *Nota trad.*

7) — a valorilor. — *Nota trad.*

stands ¹⁾ nu are nici o legătură cu problema reală. Problema este : din ce *fond* plătește ea ? Da, spune Ricardo, *by the sale of the timber* ²⁾. Prin urmare, din *prețul* materialului lemnos. Și într-adevăr prețul este de așa natură, *that the man* ³⁾, după cum spune Ricardo, „*actually repaid himself with a profit*“. Așadar, acum știm despre ce este vorba. Prețul materialului lemnos trebuie să fie cel puțin egal cu suma de bani, representing the quantity of labour necessary to fell the timber, to remove it, to transport it, to bring it to the market ⁴⁾. Dar profitul obținut de acest om, care, după cum spune Ricardo, „*repays*“ himself, este un adaos la această *valoare*, la the value of exchange ⁵⁾ pe care prin [the] labour expended ⁶⁾ abia acum a dat-o lemnului ? Dacă Ric[ardo] ar fi spus acest lucru, el ar fi ajuns la cea mai primitivă reprezentare, care se află sub nivelul propriei sale teorii. Nu. Profitul reprezintă, presupunând că acest om este un capitalist, partea din muncă investită de el în producerea „materialului lemnos“ pe care el *n-a plătit-o*, și el ar obține, putem spune, același profit dacă ar pune în mișcare aceeași mass of labour in cotton-spinning ⁷⁾. (Dacă acest om nu este capitalist, profitul este egal cu cantitatea din munca sa care reprezintă mai mult decât salariul său și care ar constitui profitul capitalistului, în cazul când acesta l-ar angaja, dar care acum constituie propriul său profit, deoarece el este propriul său muncitor salariat și propriul său capitalist, în *una și aceeași* persoană). Dar aici apare *ugly word* ⁸⁾ că acest exploatare de păduri „*actually repaid himself with a profit*“. Aceasta imprimă întregii tranzacții un caracter foarte plat și corespunde reprezentării primitive pe care o poate avea despre sursa profitului său capitalistul care exploatează pădurea. Întii el plătește proprietarului pădurii virgine pentru valoarea de întrebuințare a lemnului, care însă nu are „valoare“ (value in exchange) și care, atîta timp cît „stands upon the land“, nu are nici valoare de întrebuințare. El îi plătește, să zicem, 5 l.st. per tonă. Apoi el vinde populației același lemn (fără a mai socoti celelalte

¹⁾ — „o compensare“ pentru dreptul de a ridica lemnul de pe terenul pe care se află. — *Nota trad.*

²⁾ — „din vânzarea materialului lemnos“. — *Nota trad.*

³⁾ — încît persoana. — *Nota trad.*

⁴⁾ — care reprezintă cantitatea de muncă necesară pentru a tăia materialul lemnos, a-l scoate, a-l transporta, a-l aduce pe piață. — *Nota trad.*

⁵⁾ — valoarea de schimb. — *Nota trad.*

⁶⁾ — munca cheltuită. — *Nota trad.*

⁷⁾ — cantitate de muncă într-o filatură. — *Nota trad.*

⁸⁾ — expresia nepotrivită. — *Nota trad.*

cheltuieli făcute de el) cu 6 l.st. tona și astfel recuperează într-adevăr cele 5 l.st. cu un profit de 20⁰/₀. „Actually repaid himself with a profit“. Dacă proprietarul pădurii nu ar fi cerut decît o „compensation“ de 2 l.st. (40 de șilingi), exploatatorul pădurii ar fi vîndut tona de material lemnos cu 2 l.st. și 8 șilingi în loc de 6 l.st. [566]. Deoarece el își adaugă întotdeauna același procent de profit, rezultă că în cazul de față prețul materialului lemnos ar fi mai mare sau mai mic, după cum renta este mai mare sau mai mică. Aceasta din urmă ar intra în preț ca element component dar nu ar fi nicidecum rezultatul prețului. Indiferent dacă „rent“ („compensation“) se plătește proprietarului pămîntului pentru folosirea „forțelor“ pămîntului sau pentru „folosirea“ „produselor naturale“ ale pămîntului, acest lucru nu schimbă absolut nimic în relația economică, nu schimbă nimic în faptul că se plătește pentru „a natural thing“ (power or produce of the earth) upon which no previous human labour has been spent ¹⁾. Și astfel în pagina a doua a capitolului său, „On Rent“, Ric[ardo], dorind să ocolească o dificultate, își răstoarnă întreaga sa teorie. Se pare că în această problemă A. Smith a fost mult mai perspicace.

La fel stau lucrurile și cu stone-quarries ²⁾ și coal-mines ³⁾.

„Compensarea *dată* pentru o mină sau carieră se plătește pentru cărbunele sau piatra care pot fi scoase din ele și nu are nici o legătură cu *forțele originare* și indestructibile ale pămîntului“. (p. 54, 55.) [Ver-siunea românească, vol. I, p. 86].

Nu ! Dar are o foarte strînsă connection with the „original and destructible *productions* of the soil“ ⁴⁾. Cuvîntul „value“ este aici la fel de ugly cum au fost mai sus expresia „repaid with a profit“.

Ricardo nu folosește niciodată cuvîntul *value* pentru utility ⁵⁾, sau *usefulness* ⁶⁾, sau „value in use“ ⁷⁾. El vrea oare, prin urmare, să spună că „compensation“ se plătește proprietarului carierelor de piatră sau al minelor de cărbune pentru „value“ pe care cărbunele sau piatra ar avea-o bevore [they] are removed from

¹⁾ — „un lucru dat de natură“ (forță sau produs al pămîntului) pentru care nu s-a cheltuit pînă atunci muncă omenească. — *Nota trad.*

²⁾ — carierele de piatră. — *Nota trad.*

³⁾ — minele de cărbune. — *Nota trad.*

⁴⁾ — legătura cu „produsele originare și destructibile ale pămîntului“. — *Nota trad.*

⁵⁾ — utilitate. — *Nota trad.*

⁶⁾ — caracter util. — *Nota trad.*

⁷⁾ — „valoare de întrebuințare“. — *Nota trad.*

the quarry and the mine — in their original state ? ¹⁾. Atunci, el răstoarnă întreaga sa teorie a valorii. Sau valoare înseamnă aici, așa cum ar fi trebuit să se și spună, valoarea de întrebuințare *potențială*, și deci și valoarea *de schimb prospectivă* a cărbunelui și a pietrei ? Dar aceasta nu înseamnă decît că proprietarului lor i se plătește *rentă* pentru permisiunea de a folosi „original composition of the soil“ ²⁾ în vederea producerii cărbunelui și a pietrei. Și este cu totul de neînțeles de ce aceasta nu trebuie să se numească tot „rentă“, ca și în cazul cînd se dă permisiunea de a folosi „forțele“ pămîntului pentru a produce grîu. Astfel ajungem din nou la răsturnarea întregii teorii a rentei, cum s-a văzut din exemplul cu pădurea. În cadrul unei teorii juste, problema nu prezintă nici un fel de dificultate. Munca cheltuită pentru „producerea“ {nu pentru reproducerea} lemnului, cărbunelui, pietrei (această muncă nu creează, ce-i drept, aceste produse ale naturii, dar rupe legătura lor inițială cu pămîntul și astfel le „produce“ ca lemn, cărbune, piatră, susceptibile de întrebuințare) sau capitalul aparțin, evident, sferelor de producție în care partea de capital cheltuită pe salariu este mai mare decît aceea cheltuită pe capital constant ; munca nemijlocită este mai mare decît munca „trecută“, al cărei rezultat servește ca mijloc de producție. Prin urmare, dacă marfa se vinde aici la valoarea ei, această valoare depășește *prețul ei de cost*, adică *déchet* ³⁾ uneltelor, salariul și profitul mediu. *Surplusul poate*, prin urmare, să fie plătit sub formă de rentă [to the] owner of forest, quarry sau coal-mine ⁴⁾.

Dar cum se explică aceste clumsy manoeuvres ⁵⁾ ale lui Ric[ardo], folosirea greșită a cuvîntului „value“ etc. ? De ce această clinging ⁶⁾ de tratarea rentei ca plată pentru [the] use of „original and indestructible powers of the land“ ⁷⁾ ? Răspunsul îl vom găsi, poate, mai tîrziu. În orice caz, el vrea să deosebească renta agricolă propriu-zisă, să sublinieze trăsăturile ei specifice și să deschidă drumul rentei diferențiale, așa încît pentru aceste forțe originare să se poată plăti numai în măsura în care ele ating different degree of power.

¹⁾ — înainte de a fi scoase din carieră sau din mină — în starea lor originară. — *Nota trad.*

²⁾ — „compoziția originară a pămîntului“. — *Nota trad.*

³⁾ — uzura. — *Nota trad.*

⁴⁾ — proprietarului pădurii, carierei de piatră sau minei de cărbune. — *Nota trad.*

⁵⁾ — manevre stîngace. — *Nota trad.*

⁶⁾ — cramponare. — *Nota trad.*

⁷⁾ — folosirea „forțelor originare și indestructibile ale pămîntului“. — *Nota trad.*

[Capitolul doisprezece]

Tabele cu explicații privind renta diferențială

[1. Modificări în masa și rata rentei]

La cele de mai sus trebuie adăugat : Să presupunem că au fost descoperite mine de cărbune și cariere de piatră mai productive sau mai avantajoase situate, așa încît aceeași cantitate de muncă dă mai mult produs decît în cele vechi, și anume o *cantitate de produs* care satisface întreaga cerere. În acest caz, prețul — deci valoarea — cărbunelui, pietrei, materialului lemnos ar scădea și, ca urmare, ar trebui să fie închise vechile mine de cărbune și cariere de piatră. Ele nu ar da nici profit, nici salariu, nici rentă. Cu toate acestea, *noile* mine ar trebui să dea rentă, cum dădeau înainte cele vechi, deși una *mai mică* (în ceea ce privește rata). Căci orice sporire a productivității muncii micșorează — în raport cu capitalul constant, aici în raport cu capitalul investit în unelte de producție — capitalul investit [în] salariu. Este oare adevărat ? Este oare adevărat și aici, unde schimbarea în [the] productivity of labour ¹⁾ nu decurge dintr-o schimbare a *modului de a produce*, ci din productivitatea naturală a minei sau a carierei de piatră, sau din pozițiile lor ? Singurul lucru pe care-l putem spune aici este că *aceeași* cantitate de capital dă în acest caz mai multe tone de cărbune sau de piatră că, prin urmare, fiecare tonă conține mai puțină muncă. că toate tonele conțin însă aceeași cantitate de muncă sau chiar mai multă, dacă, pe lângă vechea demand, supplied by the old mines and quarries ²⁾, noile mine sau cariere de piatră satisfac și o additional demand ³⁾, și anume o additional demand care depășește diferența dintre productivitatea vechilor mine și cariere de piatră și productivitatea celor noi. Dar prin aceasta nu s-ar

---

¹⁾ — productivitatea muncii. — *Nota trad.*

²⁾ — cerere, pe care o satisfac vechile mine și cariere de piatră.
— *Nota trad.*

³⁾ — cerere suplimentară. — *Nota trad.*

schimba *compoziția organică* a capitalului *investit*. Este adevărat că prețul unei tone, al fiecărei tone în parte, ar conține mai puțină rentă, dar numai pentru că fiecare tonă ar conține în general mai puțină muncă, și deci, mai puțin salariu și mai puțin profit. Aceasta nu ar afecta însă *raportul dintre rata rentei și profit*. Așadar, nu putem spune [567] decât următoarele :

Dacă demand rămîne aceeași, dacă, prin urmare, cantitatea de cărbune și de piatră care urmează să fie produsă este *aceeași* atunci, pentru a produce *aceeași* masă de mărfuri, în minele și în carierele de piatră noi, mai productive, se investește *acum mai puțin capital* decât se investea înainte în vechile mine și cariere de piatră. În felul acesta, scade valoarea totală a întregii mase de mărfuri, prin urmare și total amount of rent [and] profit ¹⁾, a salariului și a capitalului constant investit. Dar raportul dintre rentă și profit nu se schimbă, după cum nu se schimbă nici raportul dintre profit și salariu sau dintre profit și capitalul cheltuit, deoarece nu a avut loc nici o schimbare *organică* în capitalul investit. S-au schimbat numai *mărimea*, nu și *compoziția organică* a capitalului investit, deci nu și modul de a produce.

Dacă trebuie satisfăcută o *additional demand*, dar o additional demand egală cu diferența dintre productivitatea minelor și carierelor de piatră noi și productivitatea celor vechi, atunci se investește *un capital de aceeași mărime* cu cel dinainte. Valoarea fiecărei tone scade. Dar întreaga cantitate de tone are aceeași valoare ca și înainte. Dacă considerăm fiecare tonă în parte, constatăm că odată cu valoarea cuprinsă în ea a scăzut și mărimea părților de valoare, care se transformă în profit și rentă. Deoarece însă mărimea *capitalului* și, odată cu aceasta, valoarea totală a produsului lui au rămas aceleași și nici nu s-a produs vreo schimbare *organică* în *compoziția* lui, *absolute amount of rent and profit* ²⁾ a rămas aceeași.

Dacă *additional demand* este atât de mare, încît, la o investiție de capital egală cu cea dinainte, deosebirea de productivitate între noile și vechile mine și cariere de piatră nu o poate acoperi, atunci în minele noi trebuie să se investească *additional capital* ³⁾. În acest caz, dacă odată cu sponirea întregului capital investit nu intervine o schimbare în diviziunea muncii, în folosirea mașinilor, dacă, prin urmare, nu intervine *nici o schimbare* în *compoziția organică* a capitalului, [the] *amount of rent* [and]

1) — suma totală a rentei și profitului. — *Nota trad.*

2) — *masa absolută a rentei și profitului.* — *Nota trad.*

3) — capital adițional. — *Nota trad.*

profit crește, deoarece a crescut valoarea produsului total, valoarea numărului total de tone, deși valoarea fiecărei tone în parte a scăzut, și deci a scăzut și acea parte din valoarea acesteia din urmă care se descompune în rentă și profit.

În toate aceste cazuri rata rentei *nu se schimbă*, deoarece nu se schimbă *compoziția organică* a capitalului investit (oricât s-ar schimba mărimea lui). Dacă, dimpotrivă, schimbarea decurge din schimbarea compoziției organice a capitalului, din micșorarea părții de capital care se cheltuiește pe salariu în comparație cu capitalul cheltuit pe mașini etc., așa încît, prin urmare, se schimbă însăși modul de a produce, atunci *rata rentei* scade, deoarece se micșorează diferența dintre valoarea mărfii și prețul de cost. În cele trei cazuri de mai sus, aceasta nu se micșorează. Căci dacă scade valoarea, în aceeași măsură scade și prețul de cost al unei unități de marfă, deoarece pentru aceasta din urmă has been expended less paid + unpaid labour ¹⁾.

Așadar, dacă creșterea productivității muncii sau scăderea valorii unei certain measure of the commodities produced ²⁾ este determinată numai de o change in [the] productivity [of] natural elements ³⁾, de deosebirea în [the] natural degree of fertility of soils, mines, quarries ⁴⁾ etc. the amount of rent ⁵⁾ poate să scadă ca urmare a faptului că în condițiile schimbate a less quantity of capital is employed ⁶⁾; ea poate rămîne constantă dacă există o additional demand: ea poate să crească dacă additional demand depășește diferența de productivitate dintre natural agencies ⁷⁾ vechi ai producției, care se exploatau mai înainte, și cei exploatați în prezent. Dar rata rentei ar putea să crească numai odată cu o change in the organic composition of the capital employed ⁸⁾.

Așadar, nu este necesar ca *amount of rent* să scadă atunci cînd se abandonează pămînturile, carierele sau minele mai sărace etc. Mai mult, *rata rentei* nici nu poate să scadă dacă această abandonare este pur și simplu consecința unei *mai mici* productivități naturale a lor.

¹⁾ — s-a cheltuit mai puțină muncă plătită + muncă neplătită. — *Nota trad.*

²⁾ — anumite cantități de mărfuri produse. — *Nota trad.*

³⁾ — schimbare în productivitatea elementelor naturale. — *Nota trad.*

⁴⁾ — în ceea ce privește gradul natural de productivitate al solului minelor, carierelor. — *Nota trad.*

⁵⁾ — masa rentei. — *Nota trad.*

⁶⁾ — se folosește o cantitate mai mică de capital. — *Nota trad.*

⁷⁾ — agenții naturali. — *Nota trad.*

⁸⁾ — schimbare în compoziția organică a capitalului investit. — *Nota trad.*

Ric[ardo] confundă ceea ce este just, că în acest caz, într-o anumită state of demand [the] amount of rent ¹⁾ poate să scadă — ceea ce înseamnă că ea depinde de faptul dacă mărimea capitalului investit se micșorează, rămâne neschimbată sau crește — cu ceea ce este fundamenal greșit, că rate of rent trebuie să scadă, fapt care este imposibil în condițiile premisei date, întrucît se consideră că n-a avut loc nici o change in the organic composition of capital, deci că nu s-a produs nici o schimbare care să afecteze raportul dintre valoare și cost-price, singurul raport care determină rate of rent.

[2. Diferite combinații ale rentei diferențiale și rentei absolute.
Tabelele A, B, C, D, E]

Dar cum se prezintă în cazul de mai sus differential rents ?

Să presupunem că sînt exploatare trei categorii de coal-mines, I, II, III, dintre care I dă rentă absolută, II dă o rentă de două ori mai mare decît I, iar III o rentă de două ori mai mare decît II sau de patru ori mai mare decît I. În acest caz, categoria I, dă o rentă absolută R , II dă o rentă egală cu $2R$, iar III egală cu $4R$. Să presupunem acum că se descoperă o nouă categorie, nr. IV, mai productivă decît I, II și III și atît de mare, încît în ea se poate investi un capital egal cu cel investit în I. În acest caz, — the former state of demand remaining constant ²⁾ — în categoria IV se investește același capital care s-a investit înainte în I. Ca urmare, I s-ar închide. Ar trebui retrasă și o parte din capitalul investit în II, III și IV și ar fi suficient pentru a înlocui pe I și o parte din II, dar nu to supply the whole demand, without part of II continuing to be worked ³⁾. Să presupunem, de exemplu, că IV poate să dea, cu același capital care înainte a fost investit în I, întreaga producție a lui I și jumătate din producția lui II. Prin urmare, dacă în II s-ar investi, ca și înainte, $\frac{1}{2}$ din capital, în III vechiul capital, iar în IV un capital nou, the whole market would be supplied ⁴⁾.

[568] What the were the changes that had taken place, or how would the changes accomplished affect the general rental, the rents of I, II, III, and IV ?

¹⁾ — situație a cererii, suma rentei. — Nota trad.

²⁾ — dacă cererea rămîne constantă. — Nota trad.

³⁾ — pentru a satisface întreaga cerere, dacă II nu ar continua să fie în exploatare. — Nota trad.

⁴⁾ — întreaga piață ar fi aprovizionată. — Nota trad.

The *absolute rent*, derived from IV, would, in amount and rate, be absolutely the same as that formerly derived from I ; in fact the *absolute rent*, in amount and rate, would also before have been the same on I, II, and III, always supposing that the *same amount of capital* was employed in those different classes. The value of the produce of IV would be exactly identical to that formerly employed on I, because it was the produce of a capital of *the same magnitude* and of a capital of the *same organic composition*. Hence the difference between value and cost-price must be the same ; hence the rate of rent. Besides, the amount must be the same, because — at a *given rate of rent* — capitals of the same magnitude would have been employed. But, since the value of the coal is not determined by the value of the coal derived from IV, it would bear a surplus rent, or an overplus over its *absolute rent* ; a rent derived, not from any difference between cost-price and value, but of the difference between the *market value* and the *individual value* of the produce No. IV ¹⁾.

Cînd spunem că renta absolută sau diferența dintre valoare și prețul de cost este *aceeași* în I, II, III, IV, presupunînd că *mărimea* capitalului investit în ele, și deci [the] amount of rent with a given rate of rent ²⁾, este *aceeași*, acest lucru trebuie înțeles astfel : valoarea (individuală) a cărbunelui din I este mai mare decît valoarea cărbunelui din II, iar valoarea cărbunelui din II este mai mare decît valoarea cărbunelui din III, deoarece o tonă de cărbune din I conține mai multă muncă decît una din II, iar o tonă din II conține mai multă muncă decît o tonă de cărbune din III. Deoarece însă *compoziția organică* a capitalului

¹⁾ — Care ar fi deci schimbările care ar interveni sau cum ar influența schimbările intervenite suma totală a rentei, rentele din I, II, III și IV ?

Renta absolută de la IV ar fi, în ceea ce privește masa și rata ei, absolut identică cu cea obținută de la I ; într-adevăr, în ceea ce privește masa și rata ei, *renta absolută* ar fi fost și înainte *aceeași* în I, II și III dacă s-ar porni mereu de la presupunerea că în aceste categorii diferite au fost folosite *capitaluri egale*. Valoarea produsului IV ar fi absolut identică cu cea a produsului anterior I, pentru că ar fi produsul unui capital de *aceeași mărime* și de *aceeași compoziție organică*. De aceea și diferența dintre valoare și prețul de cost, deci și rata rentei, trebuie să fie *aceeași*. Mai mult, masa rentei trebuie să fie și ea *aceeași*, deoarece — *rata rentei* fiind dată — s-ar investi capitaluri de *aceeași mărime*. Deoarece însă valoarea cărbunelui nu este determinată de valoarea cărbunelui extras în IV, aceasta din urmă ar da o rentă suplimentară sau un excedent peste *renta sa absolută*, rentă care nu rezultă din diferența dintre valoare și prețul de cost, ci din diferența dintre *valoarea de piață* și *valoarea individuală* a produsului categoriei IV. — *Nota trad.*

²⁾ — masa rentei la o rată dată a rentei. — *Nota trad.*

este aceeași în toate cele trei cazuri, această change nu afectează *renta absolută individuală* dată de categoriile I, II și III. Căci dacă valoarea tonei în I este mai mare, este mai mare și prețul ei de cost; ea este mai mare numai în măsura în care un *capital mai mare*, de aceeași compoziție organică, este folosit pentru producerea unei tone în I în comparație cu II, iar în II în comparație cu III. Prin urmare, această diferență dintre valorile lor coincide cu diferența dintre *prețurile lor de cost*, adică cu diferența dintre capitalul relativ expended to produce one ton of coal on I, II and III ¹⁾. Deosebirea dintre mărimile de valoare în cele trei categorii nu afectează deci *diferența dintre valoare și prețul de cost* în diferitele categorii. Dacă valoarea este mai mare, este *corespunzător mai mare și prețul de cost*; căci valoarea crește numai în proporția în care crește și cheltuiala de *capital* sau de muncă; prin urmare raportul dintre valoare și prețul de cost rămîne același, deci și *renta absolută*.

Să vedem însă, mai departe, cum stau lucrurile cu *renta diferențială*.

În primul rînd, în întreaga producție de cărbune din II, III și IV se investește acum mai puțin capital. Căci capitalul din IV este tot atît de mare cît era capitalul din I. În afară de aceasta, s-a retras jumătate din capitalul investit în II. Prin urmare, [the] amount of rent în II scade în orice caz la jumătate. Cît privește investițiile de capital, o change s-a produs numai în II, căci în IV se investește același capital care era investit mai înainte în I. Am presupus de asemenea că în I, II și III au fost investite capitaluri de aceeași mărime, de pildă capitaluri de cîte 100 t. în fiecare, în total 300, deci acum au mai rămas în II, III și IV numai 250 sau $\frac{1}{6}$ din capital has been withdrawn from the production of coal ²⁾.

În același timp însă a scăzut *valoarea de piață* a cărbunelui. Am văzut că I dă R, II 2 R, iar III 4 R. Dacă admitem că produsul a 100 l.st. în I = 120 l.st., din care R = 10 și 10 = profitul, atunci valoarea de piață în II reprezintă 130 (10 profit și 20 rentă), iar în III reprezintă 150 l.st., adică (10 profit și 40 rentă). Dacă produsul din I = 60 de tone (1 tonă = 2 l.st.) produsul din II = 65 de tone, produsul din III = 75 de tone, iar producția totală = 60 + 65 + 75 = 200 de tone. Deoarece însă, 100 în IV produce acum tot atît cît reprezenta înainte întreaga producție a lui I și jumătate din producția lui II, adică

¹⁾ — cheltuit pentru producerea unei tone de cărbune în I, II și III.
— *Nota trad.*

²⁾ — a fost retrasă din producția de cărbune. — *Nota trad.*

$60 + 32\frac{1}{2} = 92\frac{1}{2}$ tone, la valoarea de piață anterioară aceste $92\frac{1}{2}$ tone ar valora 185 l.st. și deci ar da o rentă de 75 l.st., întrucît profitul = 10 l.st. ; prin urmare, întrucît renta absolută = 10 l.st., $7\frac{1}{2}$ R.

Ca și înainte, II, III, IV, dau tot 200 de tone de cărbune, căci $32\frac{1}{2} + 75 + 92\frac{1}{2} = 200$ de tone.

Dar cum stau lucrurile acum cu valoarea de piață și differential rents ?

Pentru a răspunde la această întrebare să vedem ce mărime are *absolute individual rent* din II. Presupunem că diferența absolută dintre *prețul de cost și valoare* în această sferă de producție = 10 l.st., = renta, pe care o dădea cea mai săracă mină, deși — cu excepția cazului cînd prin valoarea sa I ar determina în mod *absolut valoarea de piață* — acest lucru nici nu este necesar. [569] Dacă într-adevăr ar fi așa, atunci, în I (în cazul cînd cărbunele din I se vinde la valoarea lui) renta ar reprezenta în general excedentul valorii în această *sferă de producție* peste prețul de cost propriu și peste general cost-price of commodities ¹⁾. Prin urmare, II își vinde produsele la valoarea lor dacă vinde cele 65 tone cu 120 l.st., adică cu $1\frac{14}{13}$ l.st. tona. Faptul că în loc de aceasta el vindea tona cu 2 l.st. se datora doar excedentului valorii de piață determinate de I peste valoarea lui individuală, nu excedentului *valorii* lui, ci al *valorii* lui *de piață peste prețul lui de cost*.

Mai departe, potrivit ipotezei, II vinde în loc de 65 numai $32\frac{1}{2}$ tone, deoarece investeste în mină un capital de numai 50 l.st. în loc de 100 l.st.

Prin urmare, II vinde acum $32\frac{1}{2}$ tone cu 60 l.st., 10 l.st. la 50 l.st. reprezintă 20⁰/. Din 60 l.st., 5 l.st. reprezintă profit și 5 l.st. rentă.

Așadar avem pentru II : valoarea produsului, a tonei = $1\frac{14}{13}$ l.st. ; numărul de tone — $32\frac{1}{2}$; valoarea totală a produsului = 60 l.st. ; *renta* = 5 l.st. Renta a scăzut de la 20 la 5. Dacă s-ar investi *aceeași amount of capital* ²⁾, renta ar scădea numai la 10. Prin urmare, în ceea ce privește rata ei, renta nu a scăzut decît la jumătate. Adică, ea a scăzut cu întreaga diferență cu care *valoarea de piață* determinată înainte de I depășea propria lui valoare și deci se afla peste diferența care rezultă din diferența dintre valoarea proprie și prețul de cost. Renta lui diferențială era egală cu 10 ; renta lui este acum = 10 = renta lui absolută. Așadar, în II, prin reducerea valorii de piață la

¹⁾ — prețul de cost general al mărfurilor. — *Nota trad.*

²⁾ — masă de capital. — *Nota trad.*

valoarea (cărbonului din II), renta diferențială a dispărut, deci a dispărut și rate of rent umflată, dublată datorită acestei rente diferențiale. Ea s-a redus de la 20 la 10. Apoi de la 10 la 5, deoarece, la această *rată a rentei dată*, capitalul investit în II a scăzut la jumătate.

Întrucît *valoarea de piață* este determinată acum de valoarea din II, de $1^{11}/_{13}$ l.st. per tonă, *valoarea de piață* a celor 75 de tone produse în III = $136^{6}/_{13}$ l.st., din care renta = $28^{6}/_{13}$ l.st. Înainte renta = 40 l.st. Ea a scăzut deci cu $11^{7}/_{13}$ l.st. Înainte diferența dintre ea și renta absolută reprezenta 30. Acum reprezintă numai $18^{6}/_{13}$ l.st. (căci $18^{6}/_{13} + 10 = 28^{6}/_{13}$). Înainte ea era = 4 R. Acum ea este = numai 2 R + $8^{6}/_{13}$ l.st. Deoarece mărirea capitalului investit în III a rămas aceeași, această scădere a rentei este determinată exclusiv de scăderea *ratei rentei diferențiale*, adică de scăderea excedentului valorii de piață din III peste valoarea lui individuală. Înainte întreaga sumă a rentei în III era egală cu excedentul unei *mai ridicate valori de piață* peste prețul de cost; acum însă ea este egală doar cu excedentul unei *mai scăzute* valori de piață peste prețul de cost⁸⁰; așadar, diferența se apropie de renta absolută din III. Cu un capital de 100 l.st. III produce 75 de tone a căror valoare = 120 l.st.; deci 1 tonă = $1^{3}/_{5}$ l.st. În loc de aceasta, în condițiile prețului de piață anterior, III vinde cu 2 l.st. tona, adică cu $2/5$ l.st. mai scump. La 75 de tone, această reprezenta $2/5 \times 75 = 30$ l.st., și aceasta era într-adevăr renta diferențială a rentei [III]; căci renta lui era = 40 l.st. (10 rentă absolută și 30 rentă diferențială). Acum III vinde tona la noua valoare de piață, adică cu numai $1^{11}/_{13}$ l.st. Așadar cu cît peste valoarea ei? $3/5 = 39/65$ și $1^{11}/_{13} = 55/65$. Prin urmare, vinde tona cu $16/65$ l.st. mai scump⁸¹. La 75 de tone aceasta reprezintă $18^{6}/_{13}$ l.st., și aceasta este exact renta diferențială, care este, prin urmare, întotdeauna egală cu numărul de tone înmulțit cu excedentul valorii de piață al unei tone peste valoarea [individuală] a tonei. Acum mai trebuie calculată scăderea rentei cu $11^{7}/_{13}$ l.st. Excedentul valorii de piață peste valoarea din III a scăzut de la $2/5$ l.st. per tonă (cînd se vindea cu 2 l.st.) la $16/65$ l.st. per tonă (cînd tona de cărbune se vinde cu $1^{14}/_{13}$ l.st.), prin urmare de la $2/5 = 26/65$ la $16/65$, adică cu $10/65$ l.st. La 75 de tone aceasta reprezintă $750/65 = 150/13 = 11^{7}/_{13}$ și aceasta este exactly [the] amount¹⁾ cu care a scăzut renta în III.

[570] $92^{1}/_{2}$ tone din IV costă la $1^{14}/_{13}$ l.st. [pro tonă] $170^{10}/_{13}$ l.st. Aici renta = $60^{10}/_{13}$, iar renta diferențială = $50^{10}/_{13}$ l.st.

1) — exact suma. — *Nota trad.*

Dacă $92\frac{1}{2}$ tone ar fi vândute la valoarea lor, adică cu 120 l.st., o tonă ar costa $1\frac{11}{37}$. În loc de aceasta ea se vinde cu $1\frac{11}{13}$. Dar $1\frac{11}{13} = \frac{407}{481}$ și $1\frac{11}{37} = \frac{143}{481}$. Ceea ce dă în IV un excedent de $\frac{264}{481}$ al valorii de piață [a cărbunelui] peste valoarea lui. La $92\frac{1}{2}$ tone aceasta face exact $50\frac{10}{13}$ l.st., renta diferențială în IV.

Să comparăm acum ambele cazuri în [tabelele] A și B.

A

Categorie	Capital	Rentă absolută	Tone	Valoarea de piață per tonă	Valoarea individuală	Valoare totală	Rentă diferențială
	l.st.	l.st.		l.st.	l.st.	l.st.	l.st.
I	100	10	60	2	2	120	0
II	100	10	65	2	$1\frac{11}{13}$	130	10
III	100	10	75	2	$1\frac{3}{5}$	150	30
Total	300	30	200			400	40

Numărul total de tone = 200. Total rentă absolută = 30.

Total rentă diferențială = 40 l.st. Total rentă = 70 l.st.

B

Categorie	Capital	Rentă absolută	Tone	Valoarea de piață per tonă	Valoarea individuală	Valoare totală	Rentă diferențială
	l.st.			l.st.	l.st.		
II	50	5	$32\frac{1}{2}$	$1\frac{11}{13}$	$1\frac{11}{13}$	60	0
III	100	10	75	$1\frac{11}{13}$	$1\frac{3}{5}$	$138\frac{6}{13}$	$18\frac{6}{13}$
IV	100	10	$92\frac{1}{2}$	$1\frac{11}{13}$	$1\frac{11}{37}$	$170\frac{10}{13}$	$50\frac{10}{13}$
Total	250	25	200			$369\frac{3}{13}$	$69\frac{3}{13}$

Capital total = 250 l.st. Rentă absolută = 25 l.st. Rentă diferențială = $69\frac{3}{13}$ l.st. Total rentă = $94\frac{3}{13}$ l.st. Valoarea totală a celor 200 de tone a scăzut de la 400 la $369\frac{3}{13}$ l.st.

Aceste două tabele sugerează considerații extrem de importante.

În primul rând vedem că suma *rentei absolute* crește sau scade în raport cu capitalul investit în agricultură⁸², în raport cu masele totale de capital investite în I, II, III. *Rata acestei rente absolute* — întrucât ea este total independentă de diferența în ceea ce privește calitatea categoriilor de teren, ea decurgând, dimpotrivă, din diferența dintre valoare și prețul [de cost], diferență care este determinată de *compoziția organică* a capitalului agricol, de modul de a produce și nu de teren — este total independentă de mărimea capitalurilor investite. În

II B *suma* rentei absolute scade de la 10 la 5, deoarece capitalul a scăzut de la 100 la 50, jumătate [571] din capital a fost retras.

Înainte de a face noi considerații în legătură cu cele două tabele, vom prezenta și alte tabele. Am văzut că în tabelul B valoarea de piață a scăzut la $1^{11/13}$ l.st. per tonă. Dar la această *valoare* încă nu va fi necesar ca produsul I A să dispară complet de pe piață, iar categoria II B să fie nevoită să investească numai jumătate din capitalul anterior. Întrucît în I din valoarea totală a mărfii de 120 l.st., renta = 10 l.st., sau = $1/12$ din valoarea totală, acest lucru este valabil și pentru valoarea fiecărei tone în parte, care este egală cu 2 l.st. Dar $2/12$ l.st. = $1/6$ l.st., sau $3^{1/3}$ șilingi (câci $3^{1/3}$ șilingi $\times$ 60 = 10 l.st.). *Prețul de cost* al unei tone din I reprezintă, prin urmare, [2 l.st. — $3^{1/3}$ șilingi, =] 1 l.st. și $16^{2/3}$ șilingi. [Noua] valoare de piață este $1^{11/13}$ l.st., sau 1 l.st. și $16^{12/13}$ șilingi, = $16^{2/3}$ șilingi reprezintă însă = 16 șilingi și 8 pence, sau $16^{26/39}$ șilingi. Dar $16^{12/13}$ șilingi = $16^{36/39}$ șilingi sau cu $^{10/39}$ șilingi mai mult. Aceasta ar fi renta per tonă la noua valoare de piață, ceea ce — calculat la 60 de tone — dă o rentă totală de $15^{5/13}$ șilingi. Prin urmare, la 100 capital nu am nici $1^0/0$ rentă. Pentru ca I A să nu dea rentă, valoarea de piață ar trebui să scadă la nivelul prețului ei de cost [al acestei categorii], adică la 1 l.st. și $16^{2/3}$ șilingi, sau $1^{5/6}$ l.st. (sau $1^{10/12}$ l.st.). În acest caz renta din I A ar dispărea. Dar s-ar putea ca ea să fie exploatată în continuare cu un profit de $10^0/0$. Această exploatare ar înceta numai dacă valoarea de piață ar continua să scadă sub [prețul de cost] de $1^{5/6}$ l.st.

Cît privește II B, în tabelul B se presupune că jumătate din capital este retras. Deoarece însă valoarea de piață de $1^{11/13}$ l.st. dă încă o rentă de $10^0/0$, ea dă această rentă deopotrivă pentru 100 l.st. ca și pentru 50 l.st. Dacă, prin urmare, se presupune că jumătate din capital este retras, acest lucru se presupune numai pentru că în aceste condiții II B continuă să dea o rentă absolută de $10^0/0$. Într-adevăr, dacă [II] B ar continua să producă 65 de tone în loc de $32^{1/2}$, piața ar ajunge să fie supra-saturată, iar valoarea de piață a lui IV, care predomină pe piață, ar scădea în așa măsură încît, pentru ca II B să continue să dea rentă absolută, ar fi necesar ca investiția de capital să fie redusă. Este însă clar că, atunci cînd întregul capital de 100 dă o rentă de $9^0/0$, suma toată este mai mare decît în cazul cînd capitalul de 50 dă o rentă de $10^0/0$. Prin urmare, dacă situația pieței ar face ca pentru satisfacerea cererii existente să fie necesar să se folosească în II un capital de numai 50, renta ar trebui să scadă la 5 l.st. În realitate însă ea ar scădea și mai

mult, dacă s-ar presupune că cele $32\frac{1}{2}$ tone în plus nu pot găsi o desfacere permanentă și, în consecință, ar fi înlăturate de pe piață. Valoarea de piață ar scădea atât de mult, încît în II B nu ar dispărea numai renta, dar ar fi afectat și profitul. Ar urma apoi o retragere de capital în scopul de a micșora oferta, pînă cînd, în cele din urmă, capitalul ar ajunge la proporțiile juste, la 50 l.st., și atunci valoarea de piață s-ar stabili la $1\frac{11}{13}$ l.st., cînd ea ar da din nou rentă absolută în II B, dar numai pentru jumătate din capitalul investit anterior. Și în acest caz, rolul hotărîtor l-ar avea IV și III care domină pe piață.

Aceasta însă nu înseamnă nicidecum că, dacă, la prețul de $1\frac{11}{13}$ l.st. per tonă, piața absoarbe numai 200 de tone, ea nu ar putea să absoarbă încă $32\frac{1}{2}$ tone, în condiții cînd valoarea de piață scade, cînd deci, ca urmare a presiunii pe care o exercită asupra pieței cele $32\frac{1}{2}$ tone suplimentare, valoarea de piață a celor $232\frac{1}{2}$ tone scade. Prețul de cost al unei tone în II B este de $1\frac{9}{13}$ l.st., sau 1 l.st. și $13\frac{11}{13}$ șilingi. Valoarea de piață este însă de $1\frac{11}{13}$ l.st., sau 1 l.st. și $16\frac{12}{13}$ șilingi. Dacă valoarea de piață scade atât de mult încît I A nu mai dă rentă, adică scade la nivelul prețului de cost în I A, la 1 st. și $16\frac{2}{3}$ șilingi sau la $1\frac{5}{6}$ l.st., sau $1\frac{10}{12}$ l.st., atunci pentru ca II B să-și investească întregul capital cererea ar trebui să crească considerabil, căci în I A exploatarea ar putea să fie continuată, pentru că aici se obține profitul obișnuit. Piața ar trebui să absoarbă nu cu $32\frac{1}{2}$ tone mai mult, ci cu $92\frac{1}{2}$ tone, adică în loc de 200 de tone ar trebui să absoarbă $292\frac{1}{2}$ tone, prin urmare [aproape] cu 50% mai mult. Aceasta este o sporire foarte însemnată. Așadar, pentru ca sporul să fie moderat, valoarea de piață trebuie să scadă numai atât încît I A să fie înlăturat de pe piață. Cu alte cuvinte, prețul de piață ar trebui să scadă sub prețul de cost al lui I A, adică sub $1\frac{10}{12}$ l.st., să zicem la $1\frac{9}{12}$ l.st., sau la 1 l.st. și 15 șilingi. Și după aceasta el ar continua să fie mult mai mare decît prețul de cost în II B.

Așadar, la tabelele A și B vrem să adăugăm încă trei tabele C, D și E. Pentru C presupunem că cererea crește, că toate categoriile din A și B pot continua să producă, dar la valoarea de piață a lui B, în timp ce I A continuă să dea rentă. Pentru D presupunem că ea este suficientă pentru ca I A, fără a da rentă, să continue să dea profitul obișnuit. Pentru E vom considera că prețul scade în așa măsură, încît I A este înlăturat, de pe piață [572], dar în același timp scăderea prețului face ca piața să absoarbă $32\frac{1}{2}$ tone suplimentare din II B.

Cazul înfățișat în tabelele A și B este posibil. Este posibil ca, atunci cînd renta scade de la 10 l.st. la mai puțin de 16 șilingi,

I A să înceteze acest fel de exploatare a pământului și să-l dea în arendă pentru altă sferă de exploatare, așa încît să poată da o rentă funciară mai mare. Dar în acest caz II B ar fi nevoit, ca urmare a procesului descris mai sus, să retragă jumătate din capitalul său, dacă odată cu stabilirea noii valori de piață nu s-a produs o extindere a pieței.

C

Categorie	Capital	Rentă absolută	Tone	Valoare de piață per tonă	Valoare individuală	Valoare totală	Rentă	Rentă diferențială
	I.st.	I.st.		I.st.	I.st.	I.st.	I.st.	I.st.
I	100	$^{10}/_{13}$	60	$^{11}/_{13}$	2	$110^{10}/_{13}$	$^{10}/_{13}$	$-9^{3}/_{13}$
II	100	10	65	$^{11}/_{13}$	$^{11}/_{13}$	120		0
III	100	10	75	$^{11}/_{13}$	$^{13}/_{5}$	$138^{9}/_{13}$		$+18^{6}/_{13}$
IV	100	10	$92^{1}/_{2}$	$^{11}/_{13}$	$^{11}/_{37}$	$170^{10}/_{13}$		$+50^{10}/_{13}$
Total	400	$30^{10}/_{13}$	$292^{1}/_{2}$			540		$69^{3}/_{13}$

D

Categorie	Capital	Rentă absolută	Valoare de piață per tonă	Preț de cost	Număr de tone	Valoare totală	Rentă diferențială
	I.st.	I.st.	I.st.	I.st.		I.st.	I.st.
I	100	0	$^{5}/_{6}$	$^{5}/_{5}$	60	110	0 (—)
II	100	$9^{1}/_{6}$	$^{5}/_{6}$	$[^{9}/_{13}]$	65	$119^{1}/_{6}$	— (latentă)
III	100	10	$^{5}/_{6}$	$[^{7}/_{15}]$	75	$137^{1}/_{2}$	$+17^{1}/_{2}$
IV	100	10	$^{5}/_{6}$	$[^{7}/_{37}]$	$92^{1}/_{2}$	$169^{7}/_{12}$	$+49^{7}/_{12}$
Total	400	$29^{1}/_{6}$			$292^{1}/_{2}$	$536^{1}/_{4}$	$67^{1}/_{12}$

E

Categorie	Capital	Rentă absolută	Valoare de piață per tonă	Preț de cost	Număr de tone	Valoare totală	Rentă diferențială
	I.st.	I.st.	I.st.	I.st.		I.st.	I.st.
II	100	$3^{3}/_{4}$	$^{3}/_{4}$	$^{9}/_{13}$	65	$113^{3}/_{4}$	— (lipsește)
III	100	10	$^{3}/_{4}$		75	$131^{1}/_{4}$	$+11^{1}/_{4}$
IV	100	10	$^{3}/_{4}$		$92^{1}/_{2}$	$161^{7}/_{8}$	$+41^{7}/_{8}$
Total	300	$23^{3}/_{4}$			$232^{1}/_{2}$	$406^{7}/_{8}$	$53^{1}/_{8}$

[573] Vom pune acum tabelul A, B, C, D și E într-un tabel general, dar așa cum ar fi trebuit să apară de la început: *Capital*, *Valoare totală*, *Produs total*, *Valoare de piață per tonă*, *Valoare individuală*, *Valoare diferențială*⁸³, *Preț de cost*, *Rentă absolută*, *Rentă absolută în tone*, *Rentă diferențială*, *Rentă diferențială în tone*, *Rentă totală*. Apoi totalurile la toate categoriile în fiecare tabel⁸⁴.

[575] *Explicarea tabelului (p. 574) 1)*

1) Vezi tabelul inserat la p. 288—289. — *Nota red.*

Se presupune că s-a cheltuit un capital de 100 (capital constant și capital variabil) și că munca pe care el o pune în mișcare dă o supramuncă (muncă neplătită) egală cu $\frac{1}{5}$ din capitalul total avansat sau o plusvaloare egală cu $\frac{100}{5}$. Dacă, prin urmare, capitalul avansat = 100 l.st., *valoarea* produsului total ar trebui să fie = 120 l.st. Mai departe, presupunând că profitul mediu = 10%, 110 l.st. reprezintă *prețul de cost* al produsului total, în exemplul de mai sus, al cărbunelui. La rata dată a plusvalorii sau a supramuncii, cele 10 l.st. de capital se transformă într-o *valoare* de 120 l.st., indiferent dacă minele exploatare sînt bogate sau sărace; într-un cuvînt, *productivitatea diferită* a muncii, indiferent dacă se datorește unor condiții naturale diferite ale muncii sau unor condiții sociale diferite ale ei, sau unor condiții tehnologice diferite, nu schimbă cu nimic principiul că *valoarea mărfurilor este egală cu cantitatea de muncă materializată în ele.*

Așadar, dacă se spune că *valoarea produsului* produs de un capital de 100 l.st. = 120 l.st., aceasta nu înseamnă decît că *produsul* conține timpul de muncă materializat în cele 100 l.st. capital + $\frac{1}{6}$ din timpul de muncă neplătit, dar apropiat de capitalist. Valoarea totală a produsului este = 120 l.st. indiferent dacă capitalul de 100 produce într-o categorie de mine 60 de tone, în alta 65 sau 75 sau $92\frac{1}{2}$ tone. Este însă clar că *valoarea unei părți alicote*, fie că se măsoară în tone, ca în cazul de față, fie că se măsoară în cuarteri, coți etc., este cu totul diferită în funcție de productivitate. Ca să rămînem la tabelul nostru (aceiași lucru se poate spune despre orice altă masă de mărfuri rezultată din producția capitalistă), *valoarea unei tone* = 2 l.st. cînd produsul total al capitalului = 60 de tone, prin urmare, 60 de tone valorează 120 l.st., cu alte cuvinte, ele reprezintă un timp de muncă egal cu cel materializat în 120 l.st. Dacă produsul total = 65 de tone, *valoarea unei tone* = 1 l.st. și $16\frac{12}{13}$ șilingi, sau $1\frac{11}{13}$ l.st.; dacă el reprezintă 75 de tone, *valoarea unei tone* este = $1\frac{3}{5}$ l.st. sau 1 l.st. și 12 șilingi; în sfîrșit, dacă reprezintă $92\frac{1}{2}$ tone, *valoarea unei tone* = $1\frac{11}{37}$ l.st., sau 1 l.st. și $5\frac{35}{37}$ șilingi. Întrucît masa totală a mărfurilor sau a tonelor produse de capitalul de 100 are întotdeauna și aceeași *valoare*, = 120 l.st., întrucît această masă reprezintă întotdeauna aceeași *cantitate totală de muncă*, masîrînsă în 120 l.st., tocmai de aceea *valoarea fiecărei tone în parte este diferită în funcție de faptul dacă una și aceeași valoare se exprimă în 60, 65, 75 sau $92\frac{1}{2}$ tone*, adică în funcție de deosebiri în ceea ce privește productivitatea muncii. Această deosebire în ceea ce privește productivitatea muncii este aceea care face ca *una și*

aceeași cantitate de muncă să se exprime cînd într-o mai mică masă totală de mărfuri, cînd în una mai mare, astfel încît *fiecare parte alicotă* a acestei mase totale conține cînd o cantitate absolută mai mare de muncă cheltuită, cînd una mai mică, adică are, în funcție de aceasta, cînd o valoare mai mare, cînd una mai mică. Această valoare diferită a tonei, depinzînd de faptul dacă capitalul de 100 l.st. a fost investit în mine mai bogate sau în mine mai puțin bogate, adică de productivitatea diferită a muncii, este tocmai ceea ce figurează în tabel ca *valoare individuală* a unei tone.

De aceea nu este nimic mai greșit decît ideea că, dacă — în condiții cînd productivitatea muncii crește — valoarea unității de marfă scade, atunci *valoarea totală* a produsului produs de un anumit capital — de 100, de pildă — crește pentru că a crescut masa mărfurilor în care este reprezentată această valoare totală. Valoarea unității de marfă scade numai din cauză că *valoarea totală* — cantitatea totală de muncă cheltuită — se exprimă într-o masă mai mare de valori de întrebuițare, de produse, și de aceea la fiecare unitate de produs revine o parte alicotă mai mică din valoarea totală sau din munca cheltuită, și anume numai în *măsura* în care unitatea de produs absoarbe o cantitate mai mică de muncă sau în *măsura* în care îi revine o parte mai mică din valoarea totală.

Inițial am analizat *unitatea de marfă* ca rezultat și produs direct al unei anumite cantități de muncă. Acum, cînd marfa apare ca *produs al producției capitaliste*, lucrurile se schimbă formal în felul următor: Masa valorilor de întrebuițare produsă reprezintă o *cantitate de timp de muncă*, egală cu cantitatea de timp de muncă cuprinsă în capitalul (constant și variabil) consumat la producerea ei + timpul de muncă neplătit, apropiat de capitalist. Dacă, exprimat în bani, timpul de muncă cuprins în acest capital este = 100 l.st., dacă aceste 100 l.st. de capital conțin 40 l.st. capital cheltuit pe salarii și dacă timpul de supramuncă reprezintă 50% din capitalul variabil, adică dacă rata plusvalorii = 50%, atunci valoarea masei totale de mărfuri produse de capitalul de 100 l.st. va fi = 120 l.st. După cum am văzut în prima parte a lucrării de față⁸⁵, pentru ca mărfurile să poată circula, valoarea lor de schimb trebuie mai întii să se transforme în *preț*, adică să fie exprimată în bani. Prin urmare [576] dacă produsul total nu este vreun obiect indivizibil, (de pildă o casă), în care să fie reprezentat întregul capital, dacă nu este vreo *marfă unică* al cărei preț potrivit ipotezei = 120 l.st., adică valoarea totală exprimată în bani,

atunci capitalistul, înainte de a-și aduce mărfurile pe piață, trebuie să calculeze *prețul* pe unitate de marfă. Aici *prețul* = monetary expression of value ¹⁾.

În funcție de productivitatea diferită a muncii, valoarea totală de 120 l.st. se va repartiza asupra unei cantități mai mari sau mai mici de produse, și deci valoarea unei *unități* de produs va fi potrivit cu aceasta — proporțional — egală cu o parte alicotă mai mare sau mai mică din 120 l.st. Calculul este aici foarte simplu. Dacă produsul total = 60 de tone de cărbune, de pildă, atunci 60 de tone = 120 l.st., iar o tonă = $\frac{120}{60} = 2$ l.st. ; dacă produsul = 65 de tone, atunci valoarea unei tone = $\frac{120}{65} = 1\frac{11}{13}$ l.st. sau 1 l.st., și 16 $\frac{12}{13}$ șilingi (= 1 l.st., 16 șilingi și 11 $\frac{1}{13}$ pence) ; dacă produsul = 75 de tone, valoarea unei tone = $\frac{120}{75}$ l.st. = 1 l.st. și 12 șilingi ; dacă produsul = 92 $\frac{1}{2}$ tone, valoarea unei tone = 1 $\frac{11}{37}$ l.st. = 1 l.st. și 5 $\frac{35}{37}$ șilingi. Prin urmare, valoarea (*prețul*) unei unități de marfă este egală cu *valoarea totală* a produsului împărțită la cantitatea totală de produse, măsurată în unitățile de măsură corespunzătoare lor ca valori de întrebuințare, în tone, ca mai sus, în cuarteri, coți etc.

Dacă, așadar, *prețul* unei unități de marfă este egal cu valoarea totală a masei de mărfuri produse de capitalul de 100 împărțită la cantitatea totală de mărfuri, atunci valoarea totală = *prețul* unei unități de marfă înmulțit cu cantitatea totală a acestor mărfuri, sau cu *prețul* unei anumite cantități de marfă, înmulțit cu întreaga masă de mărfuri măsurată cu această unitate. Mai departe : valoarea totală constă din valoarea capitalului avansat în producție + plusvaloarea, din timpul de muncă cuprins în capitalul avansat + timpul de supramuncă apropiat de capital sau timpul de muncă neplătit. Prin urmare, fiecare parte alicotă din masa de mărfuri conține plusvaloare în aceeași proporție în care ea conține valoare. După cum cele 120 l.st. se repartizează la 60, 65, 75 sau 92 $\frac{1}{2}$ tone, cele 20 l.st. de plusvaloare se repartizează și ele la cantitatea respectivă. Dacă numărul de tone = 60 și deci valoarea unei tone = $\frac{120}{60} = 2$ l.st. sau 40 de șilingi, atunci $\frac{1}{6}$ din acești 40 de șilingi, sau din 2 l.st. adică 6 $\frac{2}{3}$ șilingi, reprezintă partea de plusvaloare care revine la 1 tonă. Proporția de plusvaloare este într-o tonă, care costă 2 l.st., aceeași cu cea din 60 de tone care costă 120 l.st. [Raportul] dintre plusvaloare și valoare rămâne în *prețul* unității de marfă același ca și în valoarea totală a întregii mase de mărfuri. În cazul de mai sus, fiecare tonă conține din plusvaloarea totală $\frac{20}{6} = \frac{2}{6} = \frac{1}{3}$ l.st. din 20 = $\frac{1}{6}$ din 40 de șilingi, ca mai

¹⁾ — expresia în bani a valorii. — *Nota trad.*

sus. De aceea plusvaloarea unei tone, înmulțită cu 60, este egală cu plusvaloarea totală produsă de capital. Dacă partea de valoare care revine la o unitate de produs, partea alicotă din valoarea totală, este mai mică datorită faptului că s-a mărit cantitatea de produse, adică datorită creșterii productivității muncii, este mai mică și partea de plusvaloare care revine la fiecare unitate de produs, acea parte alicotă din plusvaloarea totală pe care o cuprinde unitatea de produs. Aceasta nu afectează însă raportul dintre plusvaloare, dintre valoarea nou creată, și valoarea avansată și doar reproducă. Într-adevăr, am văzut ¹⁾ că, deși productivitatea muncii nu influențează valoarea totală a produsului, ea poate totuși să sporească plusvaloarea, dacă produsul intră în consumul muncitorului, dacă, prin urmare, scade *salariul normal* sau, ceea ce este același lucru, dacă *valoarea capacității de muncă* se micșorează în urma scăderii prețului unor mărfuri, sau, ceea ce este același lucru, al cantității respective de mărfuri. Întrucît o productivitate mai mare a muncii creează plusvaloarea relativă, ea nu sporește valoarea totală a produsului, ci partea din această valoare totală care reprezintă plusvaloarea, adică munca neplătită. În felul acesta, dacă la o productivitate mai mare a muncii fiecărei unități de produs îi revine o parte mai mică de valoare, — deoarece a crescut masa totală a mărfurilor, în care este reprezentată această valoare — dacă deci, prețul unei unități de produs scade, totuși, în condițiile menționate mai sus, va crește partea din acest preț în care este reprezentată *plusvaloarea*, adică va crește raportul dintre plusvaloare și valoarea reproducă {aici, unde încă nu este vorba de profit, ar trebui propriu-zis să continuăm să spunem : raportul dintre plusvaloare și capitalul variabil în primul rînd}. Dar aceasta se întîmplă numai pentru că, datorită creșterii productivității muncii în *valoarea totală* a produsului a crescut partea pe care o reprezintă plusvaloarea. Aceeași cauză — productivitatea sporită a muncii — în virtutea căreia aceeași cantitate de muncă se exprimă într-o masă mai mare de produse și, în consecință, scade valoarea părții alicote a acestei mase sau *prețul* unității de produs, scade valoarea capacității de muncă și deci sporește supramunca, sau munca neplătită cuprinsă în *valoarea produsului total*, hinc ²⁾ și în *prețul* unității de marfă. De aceea, deși *prețul unei unități de marfă* scade, deși *cantitatea totală de muncă cuprinsă în ea* — deci și valoarea ei — scade,

¹⁾ Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 26, partea I, București, Editura politică, 1980, p. 189—193. — *Nota red.*

²⁾ — deci. — *Nota trad.*

partea componentă proporțională a acestei valori care constă din plusvaloare, crește ; cu alte cuvinte într-o cantitate totală mai mică de muncă [577], cuprinsă în unitatea de marfă, este materializată o cantitate mai mare de muncă neplătită decît înainte, cînd munca era mai puțin productivă și deci prețul unei unități de marfă era mai mare, deci cantitatea totală de muncă cuprinsă în unitatea de marfă era mai mare. Deși în acest caz o tonă conține mai puțină muncă și de aceea este mai ieftină, ea conține mai multă supramuncă și de aceea dă mai multă plusvaloare.

Intrucît, în condițiile concurenței, totul apare fals, denaturat, capitalistul individual își închipuie : 1) că profitul obținut de el la unitatea de marfă scade datorită micșorării prețului acesteia, dar că el obține un profit mai mare datorită creșterii masei de mărfuri (aici confuzia provine și din faptul că are loc o creștere a masei profitului, masă care, datorită sporirii capitalului investit, crește chiar și la o rată a profitului mai scăzută) ; 2) că el stabilește prețul unității de marfă și, prin operația de înmulțire, stabilește valoarea totală a produsului, în timp ce în realitate operația inițială este cea de împărțire, iar înmulțirea intervine abia în al doilea rînd și se bazează pe această împărțire ca pe o premisă a sa. Economistul vulgar nu face de fapt decît să traducă într-un limbaj, chipurile, mai teoretic the queer notions ¹⁾ ale capitaliștilor, angrenați în concurență, încercînd să dea autenticitate acestor reprezentări.

Să revenim acum la tabelul nostru.

Valoarea totală a produsului creat de un capital de 100, sau a masei de mărfuri create de el, = 120 l.st. ; masa de mărfuri poate fi mare sau mică, în funcție de gradul diferit al productivității muncii. Prețul de cost al acestui produs total, indiferent de mărimea lui, = 110 l.st., dacă, așa cum am presupus, profitul mediu = 10%. Excedentul valorii produsului total, indiferent de mărimea lui = 10 l.st., = $\frac{1}{12}$ din valoarea totală, sau = $\frac{1}{10}$ din capitalul avansat. Acest excedent al valorii peste prețul de cost al produsului total, aceste 10 l.st. constituie renta. Ea, evident, nu depinde de productivitatea diferită a muncii ca urmare a diferitelor degrees [of] natural fertility ²⁾ a minelor, categoriilor de pămînt, pe scurt ca urmare a productivității [of] natural element in which the capital of 100 has been employed, for those different degrees in the productivity of the labour employed, arising from the different degrees of fertility in the

¹⁾ — reprezentările bizare. — *Nota trad.*

²⁾ — grade de fertilitate naturală. — *Nota trad.*

natural agent ¹⁾, nu împiedică produsul total să dea o valoare de 120 l.st., un preț de cost de 110 l.st., deci excedentul valorii peste prețul de cost să fie egal cu 10 l.st. Tot ce poate face *concurența dintre capitaluri* este ca *prețul de cost* al mărfurilor create de un capitalist cu 100 l.st. în producția de cărbune, în această sferă specifică a producției, să fie egal cu 110 l.st. Ea însă nu-l poate sili să-și vîndă produsul cu 110 l.st., deși acesta valorează 120 l.st., lucru pe care îl face în celelalte ramuri industriale. Aici intervine landlordul și pune mîna pe cele 10 l.st., De aceea eu numesc această rentă *rentă absolută*. De aceea în tabel ea rămîne mereu *aceeași*, oricît s-ar schimba productivitatea minelor de cărbune, și deci productivitatea muncii. Dar ea nu se exprimă în *același număr de tone* dacă gradul de productivitate a minelor este diferit și, deci, este diferit și gradul de productivity of labour ²⁾. Căci, în funcție de productivitatea diferită a muncii, cantitatea de muncă cuprinsă în 10 l.st. se exprimă într-o cantitate mai mare sau mai mică de valori de întrebuințare, într-un număr mai mare sau mai mic de tone. Continuarea analizei tabelului ne va arăta dacă, în condițiile unei deosebiri în ceea ce privește [the] degree of fertility ³⁾, această *rentă absolută* se plătește întotdeauna total sau parțial.

Pe piață există însă cărbune din mine cu productivitate diferită, pe care eu le-am numerotat cu I, II, III, IV, începînd cu cel mai scăzut grad de productivitate. De pildă, prima categorie cea în care produsul capitalului de 100 l.st. este 60, a doua categorie, cea în care este 65 de tone etc. Prin urmare, un capital de aceeași mărime — 100 l.st. —, cu aceeași compoziție organică, în aceeași sferă de producție, are aici o productivitate inegală, pentru că gradul de productivitate a muncii este diferit în funcție de gradul de productivitate a minei, pămîntului, pe scurt în funcție de natural agent ⁴⁾. Dar concurența stabilește o *valoare de piață* pentru aceste produse, care au o *valoare individuală* diferită. Această valoare de piață însăși nu poate fi *niciodată mai mare* decît valoarea individuală a produsului categoriei *celelalte mai puțin productive*. Dacă ar fi mai mare, aceasta nu ar dovedi decît că *prețul de piață* depășește *valoarea de piață*. Dar *valoarea de piață* trebuie să exprime *valoarea reală*. Este posibil ca, produsele unor categorii să aibă o *valoare* care

¹⁾ — elementul natural în care a fost investit capitalul de 100, căci aceste grade diferite ale productivității muncii folosite care decurg din gradele diferite de fertilitate ale factorului natural. — *Nota trad.*

²⁾ — productivitate a muncii. — *Nota trad.*

³⁾ — gradul de fertilitate. — *Nota trad.*

⁴⁾ — factorul natural. — *Nota trad.*

să fie mai mare sau mai mică decât valoarea de piață. Dacă ea este *mai mare* decât valoarea de piață, atunci diferența dintre valoarea de piață și prețul lor de cost este *mai mică* decât diferența dintre valoarea lor individuală și prețul lor de cost. Întrucât însă renta absolută = diferența dintre valoarea lor individuală [578] și prețul lor de cost, în acest caz valoarea de piață a produselor astfel obținute nu poate da întreaga *rentă absolută*. Dacă valoarea de piață ar scădea la prețul lor de cost, ea nu ar da de loc *rentă*. Aceste produse nu ar putea da *rentă*, deoarece renta nu este decât diferența dintre valoare și prețul de cost, iar pentru ele, individual, datorită valorii de piață, această diferență ar dispărea. În acest caz, diferența dintre valoarea lor individuală și valoarea de piață este *negativă*. Adică valoarea de piață se va deosebi de valoarea lor individuală printr-o *mărime negativă*. Deosebirea dintre valoarea de piață și valoarea individuală eu o numesc, în general, *valoare diferențială*. Pentru mărfurile aflate în condițiile arătate aici, am pus înaintea valorii diferențiale semnul minus.

Dimpotrivă, dacă *valoarea individuală* a produselor unei categorii de mine de cărbune (unei categorii de pământ) este *mai mică* decât valoarea de piață înseamnă că *valoarea de piață este mai mare* decât valoarea lor individuală. Valoarea dominantă în sfera lor de producție, sau valoarea de piață, dă, prin urmare, un *excedent peste* valoarea lor individuală. Dacă, de pildă, valoarea de piață a unei tone = 2 l.st., valoarea diferențială a unei tone, a cărei valoare individuală = 1 l.st. și 12 șilingi = 8 șilingi. Și cum — în categoria în care valoarea individuală a unei tone este de 1 l.st. și 12 șilingi — un capital de 100 l.st. produce 75 de tone, valoarea diferențială toată a acestor 75 de tone va fi = 8 șilingi $\times$ 75 adică 30 l.st. Acest excedent al valorii de piață pentru produsul total al acestei categorii *peste* valoarea lui individuală, datorat productivității relativ mai mari a pământului sau a minei, constituie *renta diferențială*, deoarece prețul de cost rămâne pentru capital același ca și mai înainte. Această *rentă diferențială* este mai mare sau mai mică, după cum este mai mare sau mai mic excedentul *valorii de piață peste valoarea individuală*, excedent care, la rînd său, poate fi mai mare sau mai mic în funcție de *productivitatea relativ mai mare sau mai mică* a categoriei de mine sau de pământ, unde a fost obținut produsul respectiv, în comparație cu categoria mai puțin productivă, al cărei produs exercită o influență hotărîtoare asupra valorii de piață.

În sfîrșit, trebuie remarcat de asemenea că *prețurile de cost individuale* ale produselor din diferite categorii sînt diferite. De

pildă, în categoria în care un capital de 100 l.st. dă 75 de tone, prețul de cost al unei unități de marfă va fi de 1 l.st. și $9\frac{1}{3}$ șilingi, deoarece valoarea totală = 120 l.st. iar prețul de cost total = 110 l.st.; și dacă valoarea de piață ar fi egală cu valoarea individuală din această categorie, adică = 1 l.st. și 12 șilingi, atunci cele 75 de tone, vândute cu 120 l.st.; ar da o rentă de 10 l.st., în timp ce 110 l.st. ar reprezenta prețul lor de cost.

Dar prețul de cost individual al unei tone este, firește, diferit în funcție de numărul de tone în care se exprimă capitalul de 100 l.st. sau în funcție de valoarea individuală a unei unități de produs în diferite categorii. De pildă, dacă capitalul de 100 l.st. produce 60 de tone, valoarea unei tone = 2 l.st., iar prețul ei de cost = 1 l.st. și $16\frac{2}{3}$ șilingi; 55 de tone ar reprezenta 110 l.st., sau prețul de cost al produsului total. Dacă însă capitalul de 10 l.st., produce 75 de tone, valoarea unei tone = 1 l.st. și 12 șilingi, iar prețul ei de cost = 1 l.st. și $9\frac{1}{3}$ șilingi, și din produsul total $68\frac{3}{4}$ tone ar costa 110 l.st., adică ar acoperi prețul de cost. În aceeași proporție în care este diferită valoarea individuală, este diferit și prețul de cost individual, adică prețul de cost al unei tone în diferitele categorii.

Toate cele cinci tabele arată că *renta absolută* este întotdeauna egală cu excedentul valorii mărfii peste propriul ei preț de cost, *renta diferențială*, dimpotrivă, este egală cu excedentul valorii de piață a mărfii peste valoarea ei individuală, *renta totală* s'il y en a¹⁾ în afară de *renta absolută*) = excedentul valorii de piață peste valoarea individuală + excedentul valorii individuale peste prețul de cost, sau = excedentul valorii de piață peste prețul de cost individual.

Întrucât aici nu interesează decît expunerea legii generale a rentei ca ilustrare a teoriei mele asupra valorilor și prețurilor de cost, urmînd ca examinarea amănunțită a rentei funciare să fie făcută abia acolo [579] unde voi trata ex professo proprietatea funciară, am înlăturat toate momentele care complică lucrurile: *influența poziției* minelor sau a categoriilor de pămînt, gradul diferit de productivitate a dozelor de capital folosite în una și aceeași mină sau pe unul și același pămînt; raportul dintre rentele obținute în diferite subdiviziuni ale uneia și aceleiași sfere de producție, de pildă în diferitele ramuri ale agriculturii; raportul dintre rentele obținute în ramuri de producție diferite, dar care se pot transforma una în alta, ca, de pildă,

1) — dacă există. — *Nota trad.*

atunci cînd pămîntul este sustras agriculturii cu scopul de a fi folosit pentru construcții de case etc. Toate acestea nu-și au locul aici.

[3. Analiza tabelelor]

Să trecem acum la examinarea tabelelor. Ele arată cum legea generală explică o mare diversitate de combinații, în timp ce Ric[ardo], dat fiind că nu cunoaște legea generală a rentei, înțelege doar unilateral și esența rentei diferențiale, și de aceea, cu ajutorul unei abstractizări forțate, vrea să reducă la one single case ¹⁾ o mare diversitate de fenomene. Tabelele înseși, mai ales pentru scopul nostru special, nu trebuie să arate totalitatea combinațiilor, ci numai pe cele mai importante.

[a) *Cu privire la tabelul A.
Raportul dintre valoarea individuală
și valoarea de piață*]

În tabelul A, valoarea de piață a unei tone de cărbune este determinată de valoarea individuală a unei tone din categoria I, unde minele sînt cel mai puțin productive și unde, prin urmare, productivitatea muncii este cea mai scăzută și, ca atare, masa produselor furnizate de investiția de capital de 100 l.st. este cea mai mică și unde deci prețul unității de produs (preț determinat de valoarea acestuia) este cel mai ridicat.

Se presupunem că piața absoarbe 200 de tone, ni plus, ni moins ²⁾.

Valoarea de piață nu poate fi mai mare decît valoarea unei tone din categoria I, adică mai mare decît valoarea mărfii produse în cele mai defavorabile condiții de producție. Faptul că II și III vînd tona peste *valoarea ei individuală*, se explică prin aceea că aici condițiile de producție sînt mai favorabile decît pentru celelalte mărfuri produse în *aceeași sferă* (trade), prin urmare, aceasta nu contravine legii valorii. Dimpotrivă, dacă valoarea de piață ar depăși valoarea unei tone din I, acest lucru ar fi posibil numai pentru că produsul lui I, independent de orice valoare de piață, s-ar vinde *peste* valoarea lui. În general, o deosebire între valoarea de piață și valoare apare nu pentru că produsele se vînd în mod absolut *peste* valoarea lor, ci pentru că valoarea pe care o are un produs dintr-o sferă poate

¹⁾ — un singur caz. — *Nota trad.*

²⁾ — nici mai mult, nici mai puțin. — *Nota trad.*

să fie diferită de valoarea unui produs oarecare, adică pentru că *timpul de muncă necesar* pentru producerea produsului total — în cazul de față 200 de tone — poate să fie diferit de timpul de muncă în care se produce o parte din aceste tone, în cazul de față tonele din categoriile II și III, pe scurt, pentru că *produsul total* obținut este produsul unor munci de diferite degrees of productivity ¹⁾. De aceea deosebirea dintre valoarea de piață și valoarea individuală a unui produs poate fi legată numai de deosebirea dintre diferitele *degrees of productivity* la care o anumită cantitate de muncă creează diferitele părți ale produsului total. Aceasta nu poate face niciodată ca valoarea să fie determinată *independent* de cantitatea de muncă cheltuită în general în sfera de producție respectivă. Dacă valoarea de piață a unei tone ar depăși 2 l.st., acest lucru ar fi posibil numai pentru că, indiferent de raporturile ei cu categoriile II și III, categoria I și-ar vinde în general produsul *peste* valoarea lui. În acest caz, ca urmare a state of the market, of demand and supply ²⁾, *prețul de piață* ar depăși *valoarea de piață*. Dar valoarea de piață, despre care este vorba aici, și cu care, conform presupunerii, este aici egal prețul de piață, nu poate fi *mai mare decât ea însăși*.

Aici, valoarea de piață este *egală* cu valoarea produsului categoriei I, care în plus furnizează $\frac{3}{10}$ din întregul produs aflat pe piață, deoarece categoriile II și III dau numai atîta produs cît este necesar pentru a acoperi întreaga cerere, adică — pentru a satisface additional demand ³⁾, peste cererea care este acoperită de produsul categoriei I. Categoriile II și III nu au, așadar, nici un motiv să vîndă sub 2 l.st. din moment ce întregul produs poate fi vîndut la prețul de 2 l.st. Ele nu pot vinde nici [580] *peste* 2 l.st., deoarece categoria I vinde tona cu 2 l.st.

Această lege, în virtutea căreia *valoarea de piață* nu poate fi *mai mare* decât *valoarea* individuală a produsului obținut în *cele mai proaste condiții de producție*, dar care acoperă o parte a ofertei necesare, este răstălmăcită de Ric[ardo] în sensul că valoarea de piață nu poate să scadă *sub* valoarea acestui produs, adică trebuie să fie întotdeauna determinată de valoarea lui. Mai încolo vom vedea cît de greșit este acest lucru.

Întrucît în categoria I valoarea de piață a unei tone și valoarea individuală a unei tone coincid, *renta* dată de ea reprezintă excedentul absolut al valorii produsului peste prețul său

¹⁾ — grade de productivitate. — *Nota trad.*

²⁾ — situației pieței, a cererii și ofertei. — *Nota trad.*

³⁾ — cererea suplimentară. — *Nota trad.*

[Categorie]	Capital l. st.	Numărul tonelor	Valoare totală l. st.	Valoare de plată per tonă	Valoare individuală per tonă	Valoare diferențială per tonă	Preț de cost per tonă	Rentă absolută l. st.	Rentă diferențială l. st.	Rentă absolută în tone	Rentă diferențială în tone	Suma totală a rentei l. st.	Suma totală a rentei în tone
A													
I	100	60	120	2 l. st. = 40 ș.	2 l. st. = 40 ș.	0	$1^5/6$ l. st. = 1 l. st. $16^2/3$ ș.	10	0	5	0	10	5
II	100	65	130	2 l. st. = 40 ș.	$1^{11}/13$ l. st. = 1 l. st. $16^{12}/13$ ș.	$2/13$ l. st. = $3^1/13$ ș.	$1^9/13$ l. st. = 1 l. st. $13^{11}/13$ ș.	10	10	5	5	20	10
III	100	75	150	2 l. st. = 40 ș.	$1^3/5$ l. st. = 1 l. st. 12 ș.	$2/5$ l. st. = 8 ș.	$1^7/15$ l. st. = 1 l. st. $9^1/3$ ș.	10	30	5	15	40	20
Total :	300	200	400					30	40	15	20	70	35
B													
II	50	$32^1/2$	60	$1^{11}/13$ l. st. = 1 l. st. $16^{12}/13$ ș.	$1^{11}/13$ l. st. = 1 l. st. $16^{12}/13$ ș.	0	$1^9/13$ l. st. = 1 l. st. $13^{11}/13$ ș.	5	0	$2^7/24$	0	5	$2^7/24$
III	100	75	$138^6/13$	$1^{11}/13$ l. st. = 1 l. st. $16^{12}/13$ ș.	$1^3/5$ l. st. = 1 l. st. 12 ș.	$16/65$ l. st. = $4^{12}/13$ ș.	$1^7/15$ l. st. = 1 l. st. $9^1/3$ ș.	10	$18^6/13$	$5^5/12$	10	$28^6/13$	$15^5/12$
IV	100	$92^1/2$	$170^{10}/13$	$1^{11}/13$ l. st. = 1 l. st. $16^{12}/13$ ș.	$1^{11}/37$ l. st. = 1 l. st. $5^{35}/37$ ș.	$26^4/481$ l. st. = $10^{470}/481$ ș.	$1^7/37$ l. st. = 1 l. st. $3^{29}/37$ ș.	10	$50^{10}/13$	$5^5/12$	$27^1/2$	$60^{10}/13$	$32^{11}/12$
Total :	250	200	$369^3/13$					25	$69^3/13$	$13^{13}/24$	$37^1/2$	$94^3/13$	$51^1/24$
C													
I	100	60	$110^{10}/13$	$1^{11}/13$ l. st. = 1 l. st. $16^{12}/13$ ș.	2 l. st. = 40 ș.	$-2/13$ l. st. = $-3^1/13$ ș.	$1^5/6$ l. st. = 1 l. st. $16^2/3$ ș.	$10/13$ l. st. = $15^5/13$ ș.	0	$5/12$	0	$10/13$ l. st. = $15^5/13$ ș.	$5/12$
II	100	65	120	$1^{11}/13$ l. st. = 1 l. st. $16^{12}/13$ ș.	$1^{11}/13$ l. st. = 1 l. st. $16^{12}/13$ ș.	0	$1^9/13$ l. st. = 1 l. st. $13^{11}/13$ ș.	10	0	$5^5/12$	0	10	$5^5/12$
III	100	75	$138^6/13$	$1^{11}/13$ l. st. = 1 l. st. $16^{12}/13$ ș.	$1^3/5$ l. st. = 1 l. st. 12 ș.	$+16/65$ l. st. = $+4^{12}/13$ ș.	$1^7/15$ l. st. = 1 l. st. $9^1/3$ ș.	10	$18^6/13$	$5^5/12$	10	$28^6/13$	$15^5/12$
IV	100	$92^1/2$	$170^{10}/13$	$1^{11}/13$ l. st. = 1 l. st. $16^{12}/13$ ș.	$1^{11}/37$ l. st. = 1 l. st. $5^{35}/37$ ș.	$+26^4/481$ l. st. = $+10^{470}/481$ ș.	$1^7/37$ l. st. = 1 l. st. $3^{29}/37$ ș.	10	$50^{10}/13$	$5^5/12$	$27^1/2$	$60^{10}/13$	$32^{11}/12$
Total :	400	$292^1/2$	540					$30^{10}/13$	$69^3/13$	$16^2/3$	37^1_2	100	$54^1/6$
D													
I	100	60	110	$1^5/6$ l. st. = 1 l. st. $16^2/3$ ș.	2 l. st. = 40 ș.	$-1/6$ l. st. = $-3^1/3$ ș.	$1^5/6$ l. st. = 1 l. st. $16^2/3$ ș.	0	0	0	0	0	0
II	100	65	$119^1/6$	$1^5/6$ l. st. = 1 l. st. $16^2/3$ ș.	$1^{11}/13$ l. st. = 1 l. st. $16^{12}/13$ ș.	$-1/78$ l. st. = $-10/39$ ș.	$1^9/13$ l. st. = 1 l. st. $13^{11}/13$ ș.	$9^1/6$	0	5	0	$9^1/6$	5
III	100	75	$137^1/2$	$1^5/6$ l. st. = 1 l. st. $16^2/3$ ș.	$1^3/5$ l. st. = 1 l. st. 12 ș.	$+7/30$ l. st. = $+4^2/3$ ș.	$1^7/15$ l. st. = 1 l. st. $9^1/3$ ș.	10	$17^1/2$	$5^5/11$	$9^6/11$	27^1_2	15
IV	100	$92^1/2$	$169^7/12$	$1^5/6$ l. st. = 1 l. st. $16^2/3$ ș.	$1^{11}/37$ l. st. = 1 l. st. $5^{35}/37$ ș.	$+119/222$ l. st. = $+10^{80}/111$ ș.	$1^7/37$ l. st. = 1 l. st. $3^{29}/37$ ș.	10	$49^7/12$	$5^5/11$	$27^1/22$	$59^7/12$	$32^1/2$
Total :	400	292^1_2	$536^1/4$					$29^1/6$	$67^1/12$	$15^{10}/11$	$36^{13}/22$	$96^1/4$	$52^1/2$
E													
II	100	65	$113^3/4$	$1^3/4$ l. st. = 1 l. st. 15 ș.	$1^{11}/13$ l. st. = 1 l. st. $16^{12}/13$ ș.	$-1^{12}/13$ ș.	$1^9/13$ l. st. = 1 l. st. $13^{11}/13$ ș.	$3^3/4$	0	$2^1/7$	0	$3^3/4$	2^1_7
III	100	75	$131^1/4$	$1^3/4$ l. st. = 1 l. st. 15 ș.	$1^3/5$ l. st. = 1 l. st. 12 ș.	+3 ș.	$1^7/15$ l. st. = 1 l. st. $9^1/3$ ș.	10	11^1_4	$5^5/7$	$6^3/7$	$21^1/4$	$12^1/7$
IV	100	$92^1/2$	$161^7/8$	$1^3/4$ l. st. = 1 l. st. 15 ș.	$1^{11}/37$ l. st. = 1 l. st. $5^{35}/37$ ș.	$+9^2/37$ ș.	$1^7/37$ l. st. = 1 l. st. $3^{29}/37$ ș.	10	$41^7/8$	$5^5/7$	$23^{13}/14$	$51^7/8$	$29^9/14$
Total :	300	$232^1/2$	$406^7/8$					$23^3/4$	$53^1/8$	$13^4/7$	$30^5/14$	$76^7/8$	$43^{13}/14$

de cost, *renta absolută* egală cu 10 l.st. Categoria II dă o rentă diferențială de 10 l.st., iar categoria III o rentă diferențială de 30 l.st., deoarece valoarea de piață determinată de categoria I furnizează categoriei II un excedent de 10 l.st., iar categoriei III un excedent de 30 l.st. peste *valoarea individuală* a produselor lor, deci și peste renta absolută de 10 l.st., care reprezintă excedentul valorii individuale peste prețul de cost. Categoria II dă deci o rentă totală de 20 l.st., iar categoria III o rentă totală de 10 l.st., deoarece valoarea de piață dă un excedent de 20 l.st., respectiv 40 l.st., peste prețul lor de cost.

Noi presupunem că se trece de la I, categoria de mine cea mai puțin productivă, la categoria mai productivă II și, de la aceasta din urmă la categoria și mai productivă III. Deși categoriile II și III sînt mai productive decît I, ele satisfac numai $\frac{1}{10}$ din total demand ¹⁾, și de aceea, așa cum am arătat ceva mai sus, își pot vinde produsul cu 2 l.st., deși valoarea lui reprezintă, respectiv, numai 1 l.st. și $16\frac{12}{13}$ șilingi și 1 l.st. și 12 șilingi. Este clar că, atunci cînd se furnizează o anumită cantitate de produs necesară pentru satisfacerea cererii, și cînd există o gradație în productivity of labour ²⁾, care satisface diferențele părți ale acestei cereri, indiferent dacă trecerea are loc într-un sens sau altul, în ambele cazuri valoarea de piață a categoriilor mai productive se ridică *peste valoarea lor individuală* : într-un caz pentru că ele *găesc* valoarea de piață *determinată* de categoria mai puțin productivă, iar additional supply din partea lor nu este destul de mare pentru a atrage după sine schimbarea valorii de piață, determinate de categoria I ; iar în cazul al doilea, pentru că valoarea de piață, pe care la început o determinau ele, respectiv era determinată de categoriile III sau II, este determinată acum de categoria I, care dă additional supply cerută de piață și o poate furniza numai la o valoare mai mare, care determină acum valoarea de piață.

[b] *Legătura dintre teoria rentei a lui Ricardo și concepția productivității descrescînde a agriculturii. Schimbările ratei rentei absolute în corelația lor cu schimbările ratei profitului*

În cazul de față Ric[ardo] ar spune, de pildă : Punctul de plecare este categoria III. Additional supply este furnizată întîi de categoria II ; în sfîrșit, ultima additional supply cerută de

1) — întreaga cerere. — *Nota trad.*

2) — productivitatea muncii. — *Nota trad.*

piață este furnizată de categoria I și deoarece categoria I poate furniza additional supply de 60 de tone numai cu 120 l.st., cu 2 l.st. per tonă, iar această supply este cerută, valoarea de piață a unei tone, care la început era 1 l.st. și 12 șilingi, iar apoi 1 l.st. și $16\frac{12}{13}$ șilingi, se ridică acum la 2 l.st. Dar tot atât de adevărat este și că, în cazul cînd, dimpotrivă, se ia ca punct de plecare categoria I, care satisface cererea de 60 de tone cu 2 l.st. per tonă, și apoi additional supply este furnizată de categoria II, produsul categoriei II se va vinde la valoarea de piață de 2 l.st., cu toate că individual value a sa este de numai 1 l.st. și $16\frac{12}{13}$ șilingi ; căci cele 125 de tone cerute pot fi, ca și înainte, furnizate numai cu condiția ca cele 60 de tone ale categoriei I să fie furnizate la valoarea de 2 l.st., per tonă. Același lucru se va întimpla și în cazul cînd este necesară o nouă additional supply de 75 de tone, iar categoria III furnizează numai 75 de tone, satisfăcînd numai această additional demand ¹⁾, așa încît este nevoie, ca și înainte, de cele 60 de tone din categoria I cu 2 l.st. Dacă categoria I ar satisface întreaga cerere de 200 de tone, ele s-ar vinde cu 400 l.st. La acest preț se vînd ele și acum, căci categoriile II și III nu își vînd produsul la prețul la care ele ar putea satisface additional demand de 140 de tone, [XII-581] ci la prețul la care ar putea s-o satisfacă categoria I, care dă numai $\frac{3}{10}$ din produs. Masa produsului cerut de piață, egală cu 200 de tone, se vinde aici cu 2 l.st. tona deoarece $\frac{3}{10}$ din această cantitate pot fi produse numai cu 2 l.st. tona, indiferent de ordinea în care s-au produs additional portions of the demand ²⁾ : începînd cu III prin II la I sau începînd cu I prin II la III.

Ricardo spune : Dacă punctul de plecare îl constituie produsele categoriilor III și II, valoarea lor de piață trebuie să se ridice la valoarea (la el prețul de cost) a produsului din categoria I, pentru că cele $\frac{3}{10}$ furnizate de categoria I sînt necesare pentru satisfacerea cererii, aici fiind vorba de *masa de produse cerută* și nu de valoarea individuală a diferitelor porțiuni ale acestei mase. Dar tot atât de adevărat este și că, atunci cînd punctul de plecare îl constituie categoria I, iar categoriile II și III dau numai additional supply, cele $\frac{3}{10}$ date de categoria I rămîn, ca și înainte, la fel de necesare ; dacă, așadar, categoria I determină valoarea de piață în descending line ³⁾, în *virtutea aceluiași cauze* ea o determină și în ascending line ⁴⁾. Prin ur-

1) — cerere suplimentară. — *Nota trad.*

2) — porțiunile adiționale ale cererii. — *Nota trad.*

3) — linie descendentă. — *Nota trad.*

4) — linie ascendentă. — *Nota trad.*

mare, tabelul A ne arată că Ric[ardo] greșește atunci când consideră că renta diferențială *determină* trecerea de la mine sau terenuri mai productive la altele mai puțin productive, adică scăderea productivității muncii. Renta diferențială este perfect compatibilă și cu o mișcare în sens *invers*, deci și cu o productivitate crescândă a muncii. Care dintre acetse două mișcări are loc într-un caz sau altul — este o chestiune care nu are legătură nici cu esența rentei diferențiale, nici cu existența ei, și prezintă numai un interes *istoric*. În realitate, linia ascendentă și cea descendentă se vor întretaia, additional demand va fi satisfăcută când prin trecerea la o categorie mai productivă, când la una mai puțin productivă de terenuri, mine, natural agent, always supposed ¹⁾ că oferta făcută de natural agent al unei noi categorii — indiferent dacă este mai productivă sau mai puțin productivă —, este doar egală cu additional demand, adică nu provoacă nici un fel de schimbări în *raportul dintre cerere și ofertă* și, în consecință, duce deci la *schimbarea valorii de piață* nu atunci când oferta poate fi făcută cu cheltuieli mai puține, ci numai atunci când ea poate fi făcută cu cheltuieli mai mari.

Așadar, tabelul A ne dezvăluie din capul locului falsitatea acestei premise fundamentale a lui Ric[ardo], care, după cum se vede din exemplul lui Anderson, nu era necesară nici în cazul unei concepții greșite asupra rentei absolute.

Dacă se trece de la III la II și de la II la I — adică dacă trecerea se face în descending line, with a recourse to natural agents of a gradually decreasing fertility ²⁾ — la început categoria III, în care este investit un capital de 100 l.st. își vinde mărfurile la valoarea lor, cu 120 l.st. Aceasta reprezintă 1 l.st. și 12 șilingi per tonă, deoarece categoria III produce 75 de tone. Dacă este necesară o additional supply de 65 de tone, atunci categoria I, care folosește un capital de 100 l.st., își vinde produsul tot la valoarea sa, cu 120 l.st. Aceasta înseamnă 1 l.st. și $16\frac{12}{13}$ șilingi per tonă. Dacă, în sfârșit, este necesară o additional supply de 60 de tone, care poate fi furnizată numai de categoria I, atunci aceasta din urmă își vinde produsul tot la valoarea sa, egală cu 120 l.st., ceea ce reprezintă 2 l.st. per tonă. În felul acesta categoria III ar începe să dea o rentă diferențială de $18\frac{6}{13}$ l.st. de îndată ce pe piață apare categoria II, în timp ce înainte ea dădea numai o rentă absolută de 10 l.st. Categoria

¹⁾ — factorul natural, presupunând întotdeauna. — *Nota trad.*

²⁾ — linie descendentă, recurgându-se la factori naturali tot mai ne-productivi. — *Nota trad.*

II ar începe să dea o rentă diferențială de 10 l.st. de îndată ce pe scenă ar apărea categoria I, dar renta diferențială a categoriei III s-ar ridica la 30 l.st.

Dacă, coborînd de la categoria III la I, Ricardo nu mai găsește în categoria I rentă, aceasta se datorește faptului că la examinarea categoriei III el a pornit de la ideea că nu există niciun fel de rentă absolută.

Firește, între linia ascendentă și cea descendentă există o deosebire. Dacă trecerea are loc de la categoria I la III, așa încît categoriile II și III furnizează numai additional supply, valoarea de piață rămîne egală cu valoarea individuală a produsului categoriei I, adică cu 2 l.st. Și dacă profitul mediu, după cum s-a presupus aici, reprezintă 10%, se poate admite că în calcul a intrat prețul cărbunelui (respectiv prețul grîului; pretutindeni tona de cărbune poate fi înlocuită cu un cuarter de grîu etc.), căci cărbunele intră atît în consumul muncitorului, ca mijloc de subzistență, cît și — într-o măsură însemnată — în capitalul constant, ca materie instrumentale ¹⁾. Prin urmare, se poate admite de asemenea, că rata plusvalorii ar fi mai mare și totodată chiar plusvaloarea ar fi mai mare, deci și *rata profitului* ar fi mai mare de 10%, dacă categoria I ar fi mai productivă, adică valoarea unei tone de cărbune ar fi *sub* 2 l.st. Dar tocmai acest din urmă lucru a avut loc atunci cînd punctul de plecare îl constituia categoria III. Valoarea [de piață] a unei tone de cărbune, egală atunci numai cu 1 l.st. și 12 șilingi, a crescut la 1 l.st. și 16¹²/₁₃ șilingi, o dată [582] cu apariția pe piață a categoriei II, și în cele din urmă, la 2 l.st., o dată cu apariția categoriei I. Se poate admite prin urmare — presupunînd că toate celelalte împrejurări : durata supramuncii, celelalte condiții de producție etc. sînt constante și unchanged ²⁾ — că, atunci cînd se cultiva numai categoria III, rata profitului era mai mare (*rata plusvalorii* era mai mare, deoarece unul dintre elementele salariului era mai ieftin ; faptul că rata plusvalorii era mai mare înseamnă că și masa plusvalorii era mai mare, deci și rata profitului era mai mare ; pe lîngă aceasta însă, în condițiile plusvalorii modificate în felul acesta, rata profitului era mai mare și pentru că unul dintre elementele capitalului constant era mai ieftin), că rata profitului a scăzut o dată cu apariția pe piață a produsului categoriei II și a coborît în cele din urmă la 10%, la nivelul cel mai scăzut, o dată cu apariția produsului categoriei I. Așadar, în acest caz ar trebui să se

1) — material auxiliar. — *Nota trad.*

2) — neschimbate. — *Nota trad.*

presupună că rata profitului era egală (fără să se țină seama de datele inițiale) cu 12⁰/₀, de pildă, atunci când se cultiva numai categoria III, că a scăzut la 11⁰/₀, când pe piață a apărut II și că, în cele din urmă, a scăzut la 10⁰/₀, când pe piață a apărut categoria I. În acest caz renta absolută a categoriei III ar fi 8 l.st., deoarece prețul de cost ar reprezenta 112 l.st. ; ea ar fi de 9 l.st. după ce pe piață ar apărea categoria II, deoarece prețul de cost ar reprezenta acum 111 l.st. și s-ar ridica în cele din urmă la 10 l.st., deoarece prețul de cost ar scădea la 110 l.st. Aici, prin urmare, ar avea loc a change¹⁾ chiar în rata *rentei absolute*, și anume în raport invers cu schimbarea *ratei profitului*. Rata *rentei* ar crește progresiv, *deoarece* rata profitului ar scădea progresiv. Iar aceasta din urmă ar scădea ca urmare a scăderii productivității muncii în mine, în agricultură etc. și, respectiv, a scumpirii tot mai accentuate a mijloacelor de subzistență și a materialelor auxiliare, scumpire corespunzătoare acestei scăderi.

[c) *Considerații privind influența schimbării valorii mijloacelor de subzistență și a materiei prime (deci și a valorii mașinilor) asupra compoziției organice a capitalului*]

Aici, *rata rentei* a crescut *deoarece* a scăzut *rata profitului*. Oare aici ea a scăzut pentru că s-a produs o schimbare în compoziția organică a capitalului ? Dacă compoziția medie a capitalului a fost C⁸⁰ V²⁰, a rămas ea oare aceeași ? Se presupune că ziua normală de muncă rămîne neschimbată. În caz contrar, influența scumpirii mijloacelor de subzistență ar fi paralizată. Aici trebuie să distingem două momente. În primul rînd, o scumpire a mijloacelor de subzistență, care duce la micșorarea supramuncii și a plusvalorii. În al doilea rînd, o scumpire a capitalului constant, *deoarece*, așa cum în cazul cărbunelui crește valoarea materialului auxiliar, în cazul grîului crește valoarea unui alt element al capitalului constant, sămînța, sau, ca urmare a scumpirii grîului, poate să crească prețul de cost al unui alt raw produce (material)²⁾. În sfîrșit, dacă produsul care s-a scumpit a fost fierul, arama etc., atunci a crescut valoarea materiei prime necesare în unele ramuri industriale și valoarea materiei prime a mașinilor (inclusiv a recipientelor) pentru toate ramurile industriale.

¹⁾ — schimbare. — *Nota trad.*

²⁾ — produs brut (materie [primă]). — *Nota trad.*

Pe de o parte se presupune că nu s-a produs nici o schimbare în compoziția organică a capitalului ; adică se presupune că în modul de a produce nu au avut loc schimbări care să mărească sau să micșoreze, în raport cu masa capitalului constant investit, cantitatea de muncă vie, care trebuie folosită. Ca și înainte, se cere *aceiași număr de muncitori* (limits of the normal working day remaining the same ¹⁾ pentru prelucrarea aceleiași mase de materie primă, cu ajutorul aceleiași număr de mașini etc. sau — acolo unde materia primă lipsește — pentru punerea în mișcare a aceleiași număr de mașini, unelte etc. Dar în afară de acest prim punct de vedere, de care trebuie să se țină seama atunci când este vorba de compoziția organică a capitalului, mai există un altul, și anume schimbarea *valorii* elementelor capitalului, deși acesta din urmă, ca valori de întrebuințare, se folosesc în aceleași cantități ca și înainte. Aici iarăși trebuie să deosebim următoarele cazuri :

În primul rând : schimbarea *valorii* afectează ambele elemente — elementul variabil și elementul constant — *în aceeași măsură*. În practică, acest lucru nu ar trebui să se întâmple *niciodată*. Scumpirea unor produse agricole, ca grâul etc., scumpește salariul (necesar) și materia primă (de pildă sămînța). Scumpirea cărbunelui mărește salariul necesar și valoarea materialului auxiliar al majorității ramurilor industriale. Dar, în primul caz, mărirea salariilor are loc în toate ramurile producției, iar scumpirea materiei prime numai în unele. Cît privește cărbunele, el intră în salariu într-o măsură mai mică decît în producție. Prin urmare, e puțin probabil ca în *general capital* ²⁾ schimbarea *valorii* cărbunelui și a grâului să poată *afecta în aceeași măsură* ambele elemente ale capitalului. Dar să admitem că un asemenea caz este posibil.

Să presupunem că valoarea produsului capitalului $C^{80} V^{20}$ este egală cu 120. Pentru *general capital*, *valoarea* produsului coincide cu *prețul de cost* al acestuia din urmă. Diferența dintre valoare și prețul de cost este egalizată pentru *general capital*. Să presupunem că creșterea *valorii* unui articol, cum este cărbunele, care, potrivit presupunerii, intră *proporțional în aceeași măsură* în ambele părți componente ale capitalului, determină pentru ambele elemente o creștere a cheltuielilor cu $\frac{1}{10}$. În acest caz, cu C^{80} nu se pot cumpăra decît atîtea mărfuri cît se puteau cumpăra înainte cu [circa] C^{70} , iar cu V^{20} nu se pot

¹⁾ — limitele zilei normale de muncă rămînînd aceleași. — *Nota trad.*

²⁾ — *capitalul total*. — *Nota trad.*

plăți decît atîția muncitori cîți puteau fi plătiți înainte cu [circa] V^{18} . Sau, pentru a continua producția la nivelul anterior, trebuie să se cheltuiască acum [circa] C^{90} și V^{22} . Ca și înainte, valoarea produsului reprezintă 120, dar acum se cheltuiește 112 (90 capital constant și 22 capital variabil). Prin urmare, profitul este egal cu 8, ceea ce la 112 reprezintă $\frac{1}{14}$, adică $7\frac{1}{7}\%$. Așadar, valoarea produsului pentru care s-a cheltuit un capital de 100, este egală acum cu $107\frac{1}{7}$.

În ce proporție intră acum C și V în acest capital nou ? Înainte raportul dintre V și C era egal cu 20 : 80, adică cu 1 : 4 ; acum el este egal cu 22 : 90, sau 11 : 45 ; $\frac{1}{4} = \frac{45}{180}$; $\frac{11}{45} = \frac{44}{180}$. Prin urmare, în raport cu capitalul constant, capitalul variabil [583] a scăzut cu $\frac{1}{180}$. Prin urmare, pentru a admite, potrivit ipotezei, că scumpirea cărbunelui etc. influențează, *proporțional, în aceeași măsură* ambele părți ale capitalului, trebuie să avem $C^{88} + V^{22}$. Căci valoarea produsului = 120 ; s-au cheltuit $88 + 22 = 110$. Rămîn 10 ca profit. $22 : 88 = 20 : 80$. Raportul dintre C și V a rămas *același* ca și în capitalul anterior. Ca și înainte, raportul $V : C = 1 : 4$. Dar un profit de 10 la 110 reprezintă $\frac{1}{11}$, adică $9\frac{1}{11}\%$. Și dacă producția trebuie să continue la scara anterioară, trebuie să se investească un capital de 110, așa cum înainte trebuia să se investească 100, iar valoarea produsului reprezintă, ca și înainte, 120^{86} . Dar pentru un capital de 100 de unități, compoziția organică ar fi $C^{80} + V^{20}$, valoarea produsului fiind $109\frac{1}{11}$.

[În al doilea rînd] : Dacă în exemplul citat mai sus valoarea lui C^{80} ar rămîne constantă și s-ar schimba numai valoarea lui V, așa încît în loc de V^{20} am avea V^{22} , atunci raportul anterior 20 : 80, sau 10 : 40, s-ar transforma acum în 22 : 80, sau 11 : 40. Dacă s-ar produce o schimbare de acest fel, capitalul ar reprezenta $C^{80} + V^{22}$, iar valoarea produsului 120 ; prin urmare, cheltuielile ar reprezenta 102, iar profitul 18, adică $17\frac{33}{51}\%$. [Raportul este] de $22 : 18 = 21\frac{29}{51} : 17\frac{33}{51}$. Dacă V^{22} reprezintă capitalul care trebuie cheltuit pe salariu pentru a pune în mișcare un capital constant în valoare de 80, atunci $21\frac{29}{51}$ sînt necesare pentru a pune în mișcare un capital constant în valoare de $78\frac{22}{51}$. În cadrul acestui raport, din capitalul de 100 de unități numai $78\frac{22}{51}$ ar putea să revină mașinilor și materiei prime, iar $21\frac{29}{51}$ ar trebui să revină salariului, pe cînd înainte reveneau 80 materiei prime etc. și numai 20 salariului. Acum valoarea produsului este egală cu $117\frac{33}{51}$. Iar compoziția capitalului : $C^{78\frac{22}{51}} + V^{21\frac{29}{51}}$. Dar $21\frac{29}{51} + 17\frac{33}{51} = 39\frac{11}{51}$. În compoziția organică anterioară, întreaga muncă adăugată reprezenta

40 ; acum ea reprezintă $39^{11}/_{51}$ sau cu $40/_{51}$ mai puțin decît înainte, *deoarece* capitalul constant nu și-a schimbat valoarea, dar munca trebuie să fie întrebuințată la un capital constant mai mic, prin urmare, cînd capitalul folosit reprezintă 100 de unități, poate fi pusă în mișcare o cantitate de muncă ceva mai mică decît înainte, deși retribuită mai scump.

Așadar, dacă o schimbare survenită într-unul din elementele cheltuielilor — aici scumpirea, creșterea valorii — nu determină decît schimbarea salariului (necesar), atunci au loc următoarele : în primul rînd, scade rata plusvalorii ; în al doilea rînd, la un capital dat poate fi folosit mai puțin capital constant, mai puține materii prime și mașini. Masa absolută a acestei părți a capitalului scade în comparație cu capitalul variabil, ceea ce, dacă toate celelalte condiții rămîn neschimbate, trebuie să determine întotdeauna o creștere a ratei profitului (dacă valoarea capitalului constant rămîne neschimbată). *Masa* lui scade, deși *valoarea* lui rămîne *aceeași*. Dar *rata plusvalorii* și *plusvaloarea* însăși scade, deoarece, în condiții cînd rata plusvalorii scade, numărul muncitorilor ocupați nu crește. Rata plusvalorii — a supramuncii — scade într-o măsură mai mare decît rata raportului dintre capitalul constant și capitalul variabil. Și, anume, pentru a pune în mișcare *aceeași masă de capital constant*, este necesar să se folosească *același număr de muncitori*, ca și înainte, adică să se folosească *aceeași cantitate absolută de muncă*. Dar, din această cantitate absolută de muncă, o parte mai mare revine muncii necesare și o parte mai mică supramuncii. Prin urmare, *aceeași cantitate de muncă* trebuie retribuită mai scump. De aceea, *unul și același capital*, de pildă 100, cheltuiește mai puțin pe capital constant, deoarece trebuie să cheltuiască mai mult pe capital variabil, pentru a pune în mișcare un capital constant mai mic. Aici scăderea ratei plusvalorii nu este însoțită de o creștere a cantității absolute a muncii, folosite de un anumit capital sau de o creștere a numărului de muncitori angajați de capital. Prin urmare, plusvaloarea însăși nu poate crește aici în condiții cînd scade rata plusvalorii.

Dacă, prin urmare, compoziția organică a capitalului rămîne neschimbată în măsura în care părțile ei componente sînt considerate sub aspectul lor material, ca valori de întrebuințare, dacă, prin urmare, schimbarea în această compoziție nu este determinată de schimbarea *modului de a produce* în sfera de producție în care este investit capitalul respectiv, ci numai de

creșterea *valorii forței de muncă* și deci de creșterea salariului necesar, ceea ce echivalează cu scăderea supramuncii sau cu scăderea ratei plusvalorii, scădere care în cazul de față nu poate fi — nici total, nici parțial — paralizată de o creștere a numărului de muncitori angajați de un capital de mărime dată, de pildă 100 de unități, — atunci scăderea ratei profitului este determinată pur și simplu de scăderea plusvalorii. Aceeași cauză determină aici o schimbare în compoziția organică a capitalului, care — dacă modul de a produce rămâne neschimbat și dacă rămâne neschimbat raportul dintre masele de muncă nemijlocită și accumulated labour ¹⁾ — este determinată numai de faptul că s-a schimbat *valoarea (valoarea proporțională)* a maselor folosite. Același capital folosește [584] mai puțină muncă nemijlocită, proporțional cu cantitatea mai mică de capital constant folosită, dar plătește mai scump această mai mică cantitate de muncă. El poate folosi numai o cantitate mai mică de capital constant, pentru că cantitatea mai mică de muncă care pune în mișcare această mai mică cantitate de capital constant absoarbe o parte mai mare din capitalul total. Pentru a pune în mișcare 78 de unități de capital constant, trebuie să se cheltuiască pe capital variabil, să zicem, 22 de unități, în timp ce înainte — pentru a pune în mișcare 80 C — era de ajuns să se cheltuiască numai 20 V.

Așa stau lucrurile, prin urmare, în cazul când scumpirea unui produs a cărui producere depinde de proprietatea funciară, afectează numai salariul. Un rezultat contrar ar fi în cazul ieftinirii acestui produs.

Dar să luăm cazul presupus mai sus. Să admitem că scumpirea unui produs agricol afectează, *proporțional, în aceeași măsură* atât capitalul constant cât și capitalul variabil. Aici, prin urmare, potrivit ipotezei, nu are loc nici un fel de change în *compoziția organică a capitalului*. În primul rînd, nu se produce nici o schimbare în modul de a produce. Aceeași cantitate absolută de immediate labour ²⁾ pune în mișcare o cantitate de accumulated labour egală cu cea dinainte. Raporturile dintre aceste mase de muncă rămîn neschimbate. În al doilea rînd, nu se produc schimbări în raportul valoric dintre accumulated labour și immediate labour. Dacă valoarea uneia dintre ele crește sau scade, atunci *proporțional* cu aceasta are loc o schimbare corespunzătoare a valorii celeilalte, și deci raportul dintre ele

1) — muncă acumulată. — *Nota trad.*

2) — muncă nemijlocită. — *Nota trad.*

rămîne neschimbat. Dar înainte : $C^{80} V^{20}$, valoarea produsului = 120. Acum : $C^{88} V^{22}$, valoarea produsului = 120. Aceasta dă 10 la 110, sau $9\frac{1}{11}\%$ profit, prin urmare, pentru $C^{80} V^{20}$ o valoare de $109\frac{1}{11}$.

Înainte aveam :

Capital constant	Capital variabil	Plus-valoare	Rata profitului	Rata plusvalorii
80	20	20	20%	100%

Acum avem :

Capital constant	Capital variabil	Plus-valoare	Rata profitului	Rata plusvalorii
80	20	$9\frac{1}{11}$	$9\frac{1}{11}\%$	$45\frac{5}{11}\%$

C^{80} reprezintă aici o cantitate mai mică de materie primă etc.; V^{20} — o cantitate absolută corespunzător mai mică de muncă. Materia primă etc. s-a scumpit ; de aceea cantitatea de materie primă etc., cumpărată cu 80, este mai mică ; prin urmare, și pentru că *modul de a produce* a rămas neschimbat, ea cere o cantitate mai mică de imediate labour. Dar această mai puțină imediate labour valorează tot atît cît valora înainte mai multă imediate labour și s-a scumpit în aceeași măsură — și deci s-a micșorat tot în aceeași măsură — ca și materia primă etc. Prin urmare, dacă plusvaloarea ar rămîne neschimbată, rata profitului ar scădea în măsura în care s-a scumpit materia primă etc., în măsura în care s-a schimbat raportul dintre valoarea capitalului variabil și valoarea capitalului constant. Dar rata plusvalorii nu a rămas aceeași, ci s-a schimbat în aceeași măsură în care a crescut valoarea capitalului variabil.

Să luăm un [alt] exemplu :

Valoarea unui pfund de bumbac a crescut de la 1 șiling la 2 șilingi. Cu 80 l.st. {presupunem aici că mașinile etc. sînt = 0} se puteau cumpăra înainte 1 600 de pfunzi de bumbac. Acum însă se pot cumpăra numai 800 de pfunzi de bumbac. Pentru transformarea în fire a celor 1 600 de pfunzi înainte trebuia să se cheltuiască pentru salarii 20 l. st., ceea ce corespunde, să zicem, unui număr de 20 de muncitori. Pentru prelucrarea celor 800 de pfunzi nu e nevoie decît de 10 muncitori, deoarece modul de a produce a rămas același. 10 muncitori ar fi costat înainte 10 l.st., iar acum costă 20 l.st., exact așa cum cei 800 de pfunzi de bumbac ar fi costat înainte 40 l.st., iar acum costă 80. Să presupunem că profitul înainte reprezenta 20%. În felul acesta se presupune că :

	Capital constant	Capital variabil	Plus-valoare	Rata plusvalorii	Rata profitului	Produs	Prețul unui pfund de fire
I	80 l. = 1 600 pfunzi de bumbac	20 l. = 20 muncitori	20 l.	100%	20%	1 600 pfunzi de fire	1 ș. 6 p.
II	80 l. = 800 pfunzi de bumbac	20 l. = 10 muncitori	10 l.	50%	10%	800 pfunzi de fire	2 ș. 9 p.

Și, într-adevăr, dacă plusvaloarea creată de 20 de muncitori = 20 l.st., atunci plusvaloarea creată de 10 muncitori = 10 l.st.; dar, pentru a o produce, trebuie să se plătească, ca și înainte, 20 l.st., pe cînd în condițiile anterioare s-ar fi plătit numai 10. Aici valoarea produsului, [585] a unui pfund de fire, trebuie în orice caz să crească, deoarece produsul conține o cantitate mai mare de muncă, de accumulated labour (în bumbacul care intră într-un pfund de fire) și de imediate labour.

Dacă ar crește numai valoarea bumbacului, iar salariul ar rămîne același, atunci pentru transformarea în fire a 800 de pfunzi de bumbac ar fi nevoie, ca și înainte, de numai 10 muncitori. Dar acești 10 muncitori ar și costa numai 10 l.st. Prin urmare, plusvaloarea lui 10 ar fi, ca și înainte, 100%. Pentru a transforma în fire 80 de pfunzi de bumbac este nevoie de 10 muncitori pentru care se cheltuiește un capital de 10 l.st. Prin urmare, capitalul total cheltuit ar fi de 90 l.st. În această ipoteză s-ar considera tot timpul că la 80 de pfunzi de bumbac revine 1 muncitor. De aceea la 800 de pfunzi revin 10 muncitori, iar la 1 600 de pfunzi — 20 de muncitori. Cîți pfunzi de bumbac ar putea deci să transforme acum în fire întregul capital de 100 l.st. ? Cu $88\frac{8}{9}$ l.st. s-ar putea cumpăra bumbac, iar $11\frac{1}{9}$ ar putea fi cheltuite pe salariu.

Raportul ar fi următorul :

	Capital constant	Capital variabil	Plus-valoare	Rata plusvalorii	Rata profitului	Produs	Prețul unui pfund de fire
III	$88\frac{8}{9} = 88\frac{8}{9}$ pfunzi	$11\frac{1}{9}$ l. = $11\frac{1}{9}$ muncitori	$11\frac{1}{9}$ l.	100%	$11\frac{1}{9}\%$	$888\frac{8}{9}$ pfunzi de fire	2 ș. 6 p.

În acest caz nu au loc schimbări în valoarea capitalului variabil și, în consecință, rata plusvalorii rămîne neschimbată.

În cazul I capitalul variabil se raportează la capitalul constant ca 20 : 80, sau ca 1 : 4. În cazul III el se raportează la capitalul constant ca $11\frac{1}{9} : 88\frac{8}{9}$, sau ca 1 : 8 ; prin urmare, aici, capitalul

variabil este relativ de două ori mai mic, deoarece *valoarea* capitalului constant s-a dublat. Același număr de muncitori transformă în fire aceeași cantitate de bumbac, dar capitalul de 100 l.st. poate acum să angajeze, numai $11\frac{1}{9}$ muncitori, pe cînd cu cele $88\frac{8}{9}$ l.st. care au rămas se pot cumpăra numai $888\frac{8}{9}$ pfunzi de bumbac în loc de 1 600, ca în cazul I. *Rata plusvalorii* a rămas aceeași. Dar, ca urmare a schimbării valorii capitalului constant, un capital de 100 l.st. nu mai poate să angajeze același număr de muncitori ca înainte ; raportul dintre capitalul variabil și capitalul constant s-a schimbat. Ca urmare a acestui fapt s-a micșorat masa plusvalorii și, o dată cu ea, profitul, deoarece această plusvaloare se calculează, ca și înainte, la aceeași cheltuire de capital. În primul caz, capitalul variabil (egal cu 20 l.st.) reprezenta $\frac{1}{4}$ din cel constant, (20 : 80). sau $\frac{1}{5}$ din capitalul total. Acum el ($11\frac{1}{9}$ l.st.) reprezintă numai $\frac{1}{9}$ din capitalul constant ($11\frac{1}{9} : 88\frac{8}{9}$) și $\frac{1}{9}$ din 100 l.st., din capitalul total. Dar $100\frac{0}{100}$ la $\frac{100}{5}$ l.st., sau la 20 l.st., reprezintă 20 l.st., pe cînd $100\frac{0}{100}$ la $\frac{100}{9}$ l.st. sau la $11\frac{1}{9}$ l.st., reprezintă numai $11\frac{1}{9}$ l.st. Dacă salariul rămîne același, sau dacă valoarea capitalului variabil rămîne aceeași, mărimea absolută a capitalului variabil scade, deoarece a crescut *valoarea capitalului constant*. De aceea se micșorează partea procentuală a capitalului variabil, și totodată plusvaloarea, mărimea ei absolută, deci și rata profitului.

Schimbarea *valorii capitalului constant* în condiții cînd *valoarea capitalului variabil rămîne neschimbată* și cînd *modul de a produce rămîne neschimbat*, cînd, prin urmare, se menține același raport între cantitățile de muncă, materia primă și mașinile folosite în producție, determină în compoziția organică a capitalului aceeași variație ca în cazul cînd *valoarea capitalului constant* ar fi rămas aceeași, dar s-ar fi folosit o *masă mai mare* de capital cu valoare neschimbată (*așadar* și o *sumă mai mare ca valoare*) în comparație cu capitalul cheltuit pentru muncă. Consecința necesară este scăderea profitului. (Invers, atunci cînd valoarea capitalului constant scade).

Dimpotrivă, o *schimbare* în *valoarea capitalului variabil* (în cazul de față o creștere) mărește raportul dintre *capitalul variabil* și cel *constant*, prin urmare și partea procentuală a capitalului variabil sau partea proporțională, pe care el o reprezintă în capitalul total. Cu toate acestea, *aici rata profitului* nu crește, ci *scade*. Aceasta deoarece *modul de a produce* a rămas *același*. Ca și înainte, se folosește aceeași cantitate de muncă vie pentru transformarea în produs a aceleiași mase de materii prime, mașini etc. Aici, ca și mai sus, cu același capital de 100 l.st. poate

[586] fi pusă în mișcare numai o masă mai mică of immediate and accumulated labour¹⁾, dar această cantitate mai mică costă mai mult. Salariul necesar a crescut. O parte mai mare din această cantitate mai mică de muncă înlocuiește munca necesară, așa dar, o parte mai mică constituie supramunca. Rata plusvalorii a scăzut, și o dată cu aceasta s-a micșorat și numărul de muncitori sau cantitatea totală de muncă aflată la dispoziția aceluiași capital. Capitalul variabil a crescut în raport cu capitalul constant, deci și în raport cu capitalul total, deși *masa de muncă* folosită proporțional cu masa de capital constant a scăzut. De aceea plusvaloarea scade și o dată cu ea rata profitului. În cazul precedent, rata profitului a scăzut pentru că, în condiții când *rata plusvalorii rămîne neschimbată*, capitalul variabil *s-a micșorat* în raport cu capitalul constant, deci și în raport cu capitalul total ; sau, plusvaloarea a scăzut pentru că, în condiții când *rata plusvalorii rămîne neschimbată*, s-a redus numărul muncitorilor, s-a micșorat înmulțitorul ei. De data aceasta rata profitului scade, deoarece capitalul variabil *crește* în raport cu capitalul constant, și deci în raport cu capitalul total, dar această creștere a capitalului variabil este însoțită de micșorarea cantității de muncă folosite (muncă folosită *de același capital*) ; sau plusvaloarea scade deoarece *scăderea ratei* ei este legată de o micșorare a cantității de muncă folosite. Munca *plătută* s-a mărit în raport cu capitalul constant, dar cantitatea totală de muncă folosită s-a micșorat.

Prin urmare, aceste schimbări în valoare influențează întotdeauna plusvaloarea, a cărei absolute amount²⁾ se micșorează în ambele cazuri, deoarece se micșorează unul dintre cei doi factori ai ei sau amîndoi se micșorează simultan ; într-un caz ea se micșorează pentru că, în condiții când rata plusvalorii rămîne aceeași, scade numărul muncitorilor, iar în cazul celălalt pentru că scade atît rata plusvalorii cît și numărul muncitorilor folosiți per 100 de unități de capital.

Ajungem în sfîrșit, la cazul II, cînd schimbarea valorii produsului agricol influențează *proporțional egal* ambele părți ale capitalului și cînd, prin urmare, această *change of value* nu este însoțită de o *change in the organic composition of capital*³⁾.

Valoarea unui pfund de fire crește în acest caz (vezi p. 584)⁴⁾ de la 1 șiling și 6 pence la 2 șilingi și 9 pence, căci acum el este produsul unui timp de muncă mai mare decît înainte. El conține

¹⁾ — de muncă nemijlocită și muncă acumulată. — *Nota trad.*

²⁾ — masă absolută. — *Nota trad.*

³⁾ — schimbare în compoziția organică a capitalului. — *Nota trad.*

⁴⁾ Vezi volumul de față, p. 299. — *Nota red.*

tot *atita immediate labour* cît conținea înainte (chiar dacă mai multă muncă plătită și mai puțină muncă neplătită), dar mai multă acumulată labour. Schimbarea in the value of cotton ¹⁾ de la 1 șiling la 2 șilingi face ca în valoarea unui pfund de fire să intre acum 2 șilingi în loc de 1 șiling.

Dar la p. 584 exemplul II este greșit prezentat.

Am avut :

	Capital constant	Capital variabil	Plusvaloare	Rata plusvalorii	Rata profitului	Produs	Prețul unui pfund de fire
I	80 l. = 1 600 pfunzi de bumbac	20 l. = 20 muncitori	20 l.	100%	20%	1 600 pfunzi de bumbac	1 ș. 6 p

Munca a 20 de muncitori se exprimă în 40 l.st. Jumătate din această sumă este aici muncă neplătită, de aceea plusvaloarea reprezintă 20 l.st. Potrivit acestui raport, 10 muncitori vor produce 20 l.st., din care 10 l.st. salariu și 10 l.st. plusvaloare.

Dacă, prin urmare, valoarea capacității de muncă [Arbeitsvermögen] ar crește în aceeași proporție ca valoarea materiei prime, adică dacă s-ar dubla, ea ar fi egală cu 20 l.st. pentru 10 muncitori, după cum înainte era egală cu 20 l.st. pentru 20 de muncitori. În acest caz nu ar exista supramuncă. Căci, dacă, exprimată în bani, valoarea creată de 10 muncitori este egală cu 20 l.st., cea creată de 20 de muncitori este egală cu 40 l.st. Acest lucru este imposibil. În acest caz ar dispărea baza producției capitaliste.

Deoarece însă schimbarea valorii capitalului constant și a valorii capitalului variabil trebuie să fie (proporțional) *egală*, acest caz ar trebui prezentat în alt mod. Astfel, dacă presupunem că valoarea bumbacului a crescut cu $\frac{1}{3}$, cu 80 l.st. se cumpără acum 1 200 pfunzi de bumbac, pe cînd înainte se puteau cumpăra 1 600 de pfunzi. Înainte 1 l.st. = 20 de pfunzi de fire, sau 1 pfund de fire = $\frac{1}{20}$ dintr-o liră sterlină = 1 șiling. Acum 1 l.st. = 15 pfunzi de fire, sau 1 pfund de fire = $\frac{1}{15}$ l.st., adică = $1\frac{1}{3}$ șiling, sau 1 șiling și 4 pence. Înainte 1 muncitor costa 1 l.st., acum el costă $1\frac{1}{3}$ l.st., adică 1 l.st. și $\frac{2}{3}$ șilingi, sau 1 l.st., 6 șilingi și 8 pence. La 15 muncitori aceasta reprezintă 20 l.st. ($15 \text{ l.st.} + \frac{15}{3} \text{ l.st.}$) [587]. Deoarece 20 de muncitori produc o valoare de 40 l.st., 15 muncitori vor produce

¹⁾ — în valoarea bumbacului. — *Nota trad.*

o valoare de 30 l.st. Din această valoare, 20 l.st. reprezintă acum salariul lor, iar 10 l.st. reprezintă plusvaloarea, sau munca neplătită.

Prin urmare avem :

	Capital constant	Capital variabil	Plusvaloare	Rata plus-valorii	Rata profitului	Produs	Prețul unui pfund de fire
IV	80 l. = 1 200 pfunzi de bumbac	20 l. = 15 oameni	10 l.	50%	10%	1 200 pfunzi de fire	1 ș. 10 p.

Din acești 1 șiling și 10 pence, bumbacului îi revine 1 șiling și 4 pence, iar muncii 6 pence.

Produsul s-a scumpit deoarece bumbacul s-a scumpit cu $\frac{1}{3}$. Dar produsul nu s-a scumpit cu $\frac{1}{3}$. Înainte, în cazul I, el costa 18 pence ; prin urmare, dacă s-ar fi scumpit cu $\frac{1}{3}$, ar fi costat acum 18 + 6, adică 24 de pence, dar costă numai 22 de pence. Înainte 1 600 de pfunzi de fire conțineau o cantitate de muncă egală cu 40 l.st., prin urmare 1 pfund de fire conținea o cantitate de muncă egală cu $\frac{1}{40}$ l.st., adică $\frac{20}{40}$, sau $\frac{1}{2}$ șiling, adică 6 pence. Acum 1 200 de pfunzi [de fire] conțin o cantitate de muncă egală cu 30 l.st. ; prin urmare, munca ce revine la 1 pfund de fire reprezintă de asemenea $\frac{1}{40}$ l.st., adică $\frac{1}{2}$ șiling, sau 6 pence. Deși munca s-a scumpit în aceeași măsură ca și materia primă, cantitatea de muncă nemijlocită pe care o conține 1 pfund de fire a rămas aceeași ca înainte ; dar această cantitate conține acum mai multă muncă plătită și mai puțină muncă neplătită. De aceea o asemenea schimbare a valorii salariului nu schimbă nimic în valoarea unui pfund de fire, de produs. Aici muncii îi revin, ca și înainte, numai 6 pence, în timp ce bumbacului îi revin acum 1 șiling și 4 pence, în loc de 1 șiling. Și, în general, dacă marfa se vinde la valoarea ei, schimbarea valorii salariului nu poate determina schimbări în prețul produsului. Numai că înainte din 6 pence salariului îi reveneau 3 pence și plusvalorii tot 3 pence, pe când acum din 6 pence 4 reprezintă salariul și 2 plusvaloarea. Într-adevăr, 3 pence salariu la 1 pfund de fire fac la 1 600 de pfunzi de fire $3 \times 1\,600$ de pence, adică 20 l.st., iar 4 pence la un pfund fac la 1 200 de pfunzi de fire $4 \times 1\,200$ de pence, adică 20 l.st. Dar 3 pence în raport cu 15 pence (1 șiling bumbacul plus 3 pence salariul) reprezintă în primul caz $\frac{1}{5}$ profit, adică 20% profit. Dimpotrivă, 2 pence în raport cu 20 pence (16 pence bumbac plus 4 pence salariu) reprezintă $\frac{1}{10}$, sau 10% profit.

Dacă în exemplul de mai sus prețul bumbacului ar rămâne același, [am avea] : 1 muncitor transformă în fire, deoarece în toate exemplele modul de a produce rămâne *același*, 80 de pfunzi de bumbac, iar 1 pfund este din nou = 1 șiling.

Acum capitalul se împarte astfel ⁸⁷ :

Capital constant	Capital variabil	Plusvaloare	Rata plus-valorii	Rata profitului	Produs	Prețul unui pfund de fire
$73\frac{1}{3} = 1\ 466\frac{2}{3}$ pfunzi de bumbac	$26\frac{2}{3}$ l. (20 oameni)	$13\frac{1}{3}$ l.	50%	$13\frac{1}{3}\frac{0}{0}$	$1\ 466\frac{2}{3}$ pfunzi	$16\frac{6}{11}$ ș.

Acest calcul este imposibil, căci, dacă un muncitor transformă în fire 80 de pfunzi de bumbac, 20 de muncitori transformă 1 600 de pfunzi și nu $1\ 466\frac{2}{3}$, deoarece s-a presupus că *modul de a produce a rămas același*. Plata diferită a muncitorului nu poate schimba nimic în acest fapt. Prin urmare, exemplul trebuie prezentat altfel :

Capital constant	Capital variabil	Plusvaloare	Rata plus-valorii	Rata profitului	Produs	Prețul unui pfund de fire
II $75\text{ l.} = 1\ 500$ pfunzi de bumbac	25 l. ($18\frac{3}{4}$ oameni)	$12\frac{1}{2}$ l.	50%	$12\frac{1}{2}\frac{0}{0}$	1 500 pfunzi de fire	16 ș. 6 p.

Din aceste 6 pence salariului îi revin 4 pence, iar profitului 2 pence. 2 pence față de 16 pence reprezintă $\frac{1}{8}$, adică $12\frac{1}{2}\frac{0}{0}$.

Dacă, în sfârșit, valoarea capitalului variabil ar rămâne neschimbată, 1 muncitor = 1 l.st., în timp ce valoarea capitalului constant s-ar schimba, astfel încât 1 pfund de bumbac să coste, în loc de 1 șiling, 1 șiling și 4 pence, sau 16 pence, atunci am avea următoarele :

Capital constant	Capital variabil	Plusvaloare	Rata plus-valorii	Rata profitului	Produs	Prețul unui pfund de fire
III $84\frac{4}{19}\text{ l.} =$ $1\ 263\frac{3}{19}$ pfunzi de bumbac	$15\frac{15}{19}$ l. (= $15\frac{15}{19}$ oameni)	$15\frac{15}{19}$ l.	100%	$15\frac{15}{19}\frac{0}{0}$	$1\ 263\frac{3}{19}$ pfunzi [de fire]	1 ș. 10 p.

[588] Profitul = 3 pence. Aceasta reprezintă la 19 pence exact $15\frac{15}{19}\frac{0}{0}$.

Să comparăm acum toate cele 4 cazuri, începînd cu I, în care încă nu s-a produs vreo schimbare a valorii :

	Capital constant	Capital variabil	Plusvaloare	Rata plusvalorii	Rata profitului	Produs	Prețul unui pfund de fire	Profit
I	80 l. = 1 600 pfunzi de bumbac	20 l. = 20 muncitori	20 l.	100 ⁰ / ₀	20 ⁰ / ₀	1 600 pfunzi de fire	1 ș. 6 p.	3 p.
II	75 l. = 1 500 pfunzi de bumbac	25 l. = 18 ³ / ₄ muncitori	12 ¹ / ₂ l.	50 ⁰ / ₀	12 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	1 500 pfunzi de fire	1 ș. 6 p.	2 p.
III	84 ⁴ / ₁₉ l. = 1 263 ³ / ₁₉ pfunzi [de bumbac]	15 ¹⁵ / ₁₉ l. = 15 ¹⁵ / ₁₉ muncitori	15 ¹⁵ / ₁₉ l.	100 ⁰ / ₀	15 ¹⁵ / ₁₉ ⁰ / ₀	1 263 ³ / ₁₉ pfunzi de fire	1 ș. 10 p.	3 p.
IV	80 l. = 1 200 pfunzi de bumbac	20 l. = 15 oameni	10 l.	50 ⁰ / ₀	10 ⁰ / ₀	1 200 pfunzi de fire	1 ș. 10 p.	2 p.

Prețul produsului variază în III și IV deoarece a variat valoarea capitalului constant. Dimpotrivă, schimbarea valorii capitalului variabil nu determină nici un fel de schimbări în prețul produsului, deoarece cantitatea absolută de imediate labour rămîne neschimbată, împărțindu-se doar în chip diferit în necessary labour și surplus labour.

Dar cum stau lucrurile în cazul IV, unde schimbarea valorii a afectat *proportional egal* și capitalul constant și capitalul variabil, unde ambele au crescut în valoare cu cîte $\frac{1}{3}$?

Dacă ar fi crescut numai salariul (II), profitul ar fi scăzut de la 20⁰/₀ la 12¹/₂⁰/₀ adică cu 7¹/₂⁰/₀. Dacă ar fi crescut numai capitalul constant (III), atunci el ar fi scăzut de la 20⁰/₀ la 15¹⁵/₁₉, adică cu 4⁴/₁₉⁰/₀. Dacă ambele cresc în egală măsură, el scade de la 20 la 10, adică cu 10⁰/₀. Dar de ce nu cu 7¹/₂ + 4⁴/₁₉⁰/₀, adică cu 11²⁷/₃₈, care reprezintă *suma* diferențelor din II și III ? Este necesar să examinăm mai îndeaproape ce este cu acești 11²⁷/₃₈, datorită cărora profitul ar fi trebuit să scadă (IV) nu la 10⁰/₀, ci la 8¹¹/₃₈⁰/₀. Masa profitului este determinată de suma plusvalorii, sumă care, dacă rata plusvalorii este dată, este determinată de *numărul* muncitorilor. În I sînt 20 de muncitori, iar jumătate din timpul lor de muncă este unpaid ¹). În II, numai $\frac{1}{3}$ din munca totală este unpaid labour ²), de unde scăderea ratei plusvalorii ; în afară de aceasta, se folosesc cu $\frac{1}{4}$ mai puțin muncitori așadar, o scădere a *numărului* sau a muncii totale. În III, rata plusvalorii este din nou aceeași ca în I, one half of the

¹) — neplătit. — *Nota trad.*

²) — muncă neplătită. — *Nota trad.*

working day unpaid ¹⁾ dar, ca urmare a creșterii valorii capitalului constant — numărul muncitorilor scade de la 20 la $15^{15/19}$, sau cu $4^4/19$. În IV, numărul muncitorilor se micșorează (după ce și rata plusvalorii a scăzut din nou la același nivel ca în II, și anume la $1/3$ din ziua de muncă) cu 5 și anume de la 20 la 15. În comparație cu I, numărul muncitorilor s-a micșorat în IV cu cinci, în II — cu $3^3/4$, iar în comparație cu III cu $15/19$; dar el nu s-a micșorat — în comparație cu I — cu $1^1/4 \times 4^4/19$, adică cu $5^{35/76}$. Altminteri numărul muncitorilor ocupați în IV ar fi fost egal cu $14^{41/76}$.

Reiese deci că *schimbările în valoarea mărfurilor care intră în capitalul constant sau în cel variabil, în condiții când modul de a produce rămîne neschimbat sau compoziția materială a capitalului rămîne neschimbată* (adică raportul dintre imediate și, accumulated labour rămîne neschimbat), *nu* duc la schimbări în [the] organic composition of the capital, dacă afectează, *proportional egal*, capitalul constant și capitalul variabil ca în IV (unde bumbacul, de pildă, se scumpește în aceeași măsură cu grîul consumat de muncitori). Aici rata profitului scade (în condiții când crește valoarea capitalului constant și a capitalului variabil), în primul rînd, pentru că, în urma creșterii salariului scade rata plusvalorii și în al doilea rînd, pentru că se micșorează *numărul* muncitorilor.

Cînd schimbarea valorii afectează numai capitalul constant sau numai capitalul variabil, ea acționează ca schimbare în compoziția organică a capitalului și determină o schimbare asemănătoare în *raportul de valoare* dintre părțile componente ale capitalului, deși modul de a produce rămîne neschimbat. Dacă este afectat numai capitalul variabil, acesta crește în raport cu capitalul constant [589] și cu capitalul total, dar scade nu numai rata plusvalorii, ci și numărul muncitorilor ocupați. În acest caz (II) se folosește deci și mai puțin capital constant (a cărui valoare rămîne neschimbată).

Dacă schimbarea valorii afectează numai capitalul constant capitalul variabil se micșorează în raport cu capitalul constant și cu capitalul total. Deși rata plusvalorii rămîne aceeași, masa ei scade, deoarece [scade] *numărul* muncitorilor ocupați (III).

În sfîrșit, sê poate întîmpla ca schimbarea valorii să afecteze atît capitalul constant cît și capitalul variabil, dar *nu în aceeași măsură*. Acest caz trebuie redus la cele de mai sus. Să presupunem, de pildă, că schimbarea valorii afectează în așa măsură capitalul constant și capitalul variabil, încît valoarea primului

¹⁾ — jumătate din ziua de muncă este neplătită. — *Nota trad.*

crește cu 10%, iar a celui de-al doilea cu 5%. În acest caz, deoarece ambele s-au scumpit cu 5%, unul cu $5 + 5$, iar celălalt cu 5, am avea cazul IV. Dar întrucît capitalul constant s-ar schimba în plus cu încă 5%, am avea cazul III.

Mai sus am presupus pur și simplu creșterea valorii. Scăderea ei produce un efect contrar. De pildă, atunci cînd trecerea se face de la IV la I, ar trebui examinat cazul cînd are loc scăderea *proporțională egală* a valorii, care afectează ambele părți componente ale capitalului. Pentru efectul simplei scăderi [a unei părți componente], ar trebui modificate cazurile II și III. [589].

[600] La cele de mai sus în legătură cu influența pe care o are variation of value upon the organic composition of capital ¹⁾ adaug : la capitaluri investite în *diferite ramuri de producție*, cînd în celelalte privește compoziția materială a acestor capitaluri este aceeași, deosebirea în ceea ce privește compoziția lor organică poate fi determinată, prin urmare, de faptul că mașinile sau materialele folosite au o *valoare* mai mare. De pildă, dacă cotton, silk, linen and wool ²⁾ ar avea absolut aceeași compoziție materială, simpla deosebire în ceea ce privește costul materialelor folosite ar determina o asemenea schimbare [600].

[d] *Variațiile rentei totale în funcție
de variația valorii de piață*

[589] Să revenim la tabelul A din care a reieșit că presupunerea că rata profitului de 10% s-a format ca urmare a scăderii profitului (deoarece inițial, cînd se exploata numai categoria III, rata profitului era mai ridicată ; apoi, o dată cu apariția categoriei II, rata profitului a scăzut în comparație cu nivelul anterior cînd era exploatată numai categoria III, dar a continuat să fie mai mare decît în I unde este de 10%), că în anumite condiții această presupunere poate fi justă — și anume în cazul cînd am avea de-a face într-adevăr cu descending line ³⁾ —, dar ea nu decurge nicidecum în mod necesar din deosebirea dintre rente, din simpla existență a rentelor diferențiale ; atunci cînd avem de-a face cu ascending line ⁴⁾, această deosebire dintre rente presupune, dimpotrivă, că rata profitului rămîne tot timpul aceeași.

¹⁾ — schimbarea valorii asupra compoziției organice a capitalului. — *Nota trad.*

²⁾ — bumbacul, mătasea, inul și lina. — *Nota trad.*

³⁾ — linia descendentă. — *Nota trad.*

⁴⁾ — linia ascendentă. — *Nota trad.*

Tabelul B. Aici, așa cum am arătat mai sus, concurența dintre categoriile III și IV obligă [pe cultivatorul] categoriei II să-și retragă jumătate din capital. În cazul liniei descendente acest lucru apare invers și anume că an additional supply of $32\frac{1}{2}$ tons ¹⁾ cere, hence ²⁾ în categoria II un capital de numai 50 l.st.

Dar în tabel lucrul cel mai interesant este următorul : înainte s-au investit 300 l.st. capital, iar acum numai 250 l.st., adică cu $\frac{1}{6}$ mai puțin ; cantitatea produsului a rămas însă aceeași : 200 de tone. Prin urmare, productivitatea muncii a crescut, iar valoarea unei unități de marfă a scăzut. La fel și *valoarea totală* a mărfii a scăzut de la 400 l.st. la $369\frac{3}{13}$ l.st. În comparație cu A, valoarea de piață a unei tone a scăzut de la 2 l.st. la 1 l.st. și $16\frac{12}{13}$ șilingi, deoarece noua valoare de piață este determinată de *valoarea individuală* a produsului categoriei II, și nu, ca înainte, de valoarea individuală mai mare a produsului categoriei I. În pofida tuturor acestor împrejurări — micșorarea capitalului investit, scăderea valorii totale a produsului în condiții când masa producției rămâne neschimbată, scăderea valorii de piață, exploatarea unor categorii mai productive — în comparație cu A, renta din B a crescut în expresie absolută cu $24\frac{3}{13}$ l.st. ($94\frac{3}{13}$ l.st. față de 70 l.st.). Dacă cercetăm în ce măsură participă diferitele categorii la sporirea sumei totale a rentei, constatăm că în categoria II rata rentei absolute a rămas aceeași deoarece 5 l.st. la 50 l.st. reprezintă 10%, dar *masa* rentei a scăzut la jumătate, de la 10 l.st. la 5 l.st., deoarece investiția de capital în II B s-a redus la jumătate, de la 100 l.st. la 50 l.st. În loc să sporească suma totală a rentei, categoria II B o micșorează cu 5 l.st. Apoi, în II B renta diferențială dispăre cu desăvârșire, deoarece acum valoarea de piață este egală cu valoarea individuală a produsului categoriei II ; aceasta duce la o a doua micșorare a sumei totale a rentei cu 10 l.st. Prin urmare, în total, micșorarea rentei în categoria II reprezintă 15 l.st.

În categoria III suma rentei absolute este aceeași, dar, ca urmare a scăderii valorii de piață, a scăzut și valoarea diferențială, hence differential rent ³⁾. Ea reprezintă 30 l.st. Acum ea reprezintă numai $18\frac{6}{13}$ l.st. Aceasta este o scădere cu $11\frac{7}{13}$ l.st. Prin urmare, pentru categoriile II și III, luate la un loc, renta a scăzut cu $26\frac{7}{13}$ l.st. Așadar, rămâne de explicat creșterea sumei totale a rentei nu cu $24\frac{3}{13}$ l.st., cum pare la prima ve-

¹⁾ — o ofertă suplimentară de $32\frac{1}{2}$ tone — *Nota trad.*

²⁾ — așadar. — *Nota trad.*

³⁾ — deci renta diferențială. — *Nota trad.*

dere, ci cu $50^{10/13}$ l.st. Dar, mai departe, pentru B în comparație cu A, renta absolută I A a dispărut o dată cu dispariția chiar a categoriei I. Aceasta reprezintă, prin urmare, o nouă scădere cu 10 l.st. Așadar, *summa summarum* trebuie să se dea explicații pentru $60^{10/13}$ l.st. Dar aceasta este tocmai suma totală a rentei noii categorii IV B. Prin urmare, creșterea sumei totale a rentei în B poate fi explicată numai prin renta categoriei IV B. Renta absolută a categoriei IV B, ca și cea a tuturor celorlalte categorii, este egală cu 10 l.st. Renta diferențială de $50^{10/13}$ l.st. rezultă însă [590] din faptul că valoarea diferențială a produsului categoriei IV = $10^{470/481}$ șilingi per tonă și trebuie să fie înmulțită cu $92^{1/2}$, căci acesta este numărul tonelor obținute. Productivitatea categoriilor II și III a rămas aceeași : categoria cea mai puțin productivă a fost complet înlăturată, și cu toate acestea suma totală a rentei crește, deoarece numai renta diferențială din categoria IV, dată fiind productivitatea relativ ridicată a acesteia din urmă, este mai mare decât era totalul rentei diferențiale în A. Renta diferențială nu depinde de productivitatea absolută a categoriilor cultivate, de faptul că $\frac{1}{2}$ II, III, IV [B sînt] mai productive decât I, II și III [A] și totuși, renta diferențială pentru $\frac{1}{2}$ II, III, IV [B] este mai mare decât era pentru I, II, III [A] deoarece cea mai mare parte din produsul furnizat — $92^{1/2}$ tone — se obține într-o categorie în care valoarea diferențială este mai mare decât era în genere în I, II, III A. Dacă într-o categorie sau alta valoarea diferențială este *dată*, suma absolută a rentei diferențiale a categoriei respective depinde, firește, de cantitatea de produs obținută în această categorie. Dar însăși această *cantitate* a fost deja luată în considerare la calcularea și la formarea valorii diferențiale. Deoarece, la un capital de 100 l.st., categoria IV produce $92^{1/2}$ tone — ni plus ni moins ¹⁾, valoarea ei diferențială în B, unde valoarea de piață este egală cu 1 l.st. și $16^{12/13}$ șilingi per tonă, reprezintă 10 șilingi etc. per tonă.

În A întreaga sumă a rentei reprezintă 70 l.st. la un capital de 300 l.st., adică $23^{1/3}\%$. Dimpotrivă, în B, dacă facem abstracție de $3^{1/13}$, ea reprezintă 94 la 250, adică $37^{3/5}\%$.

Tabelul C. Aici se presupune că, după ce se adaugă categoria IV și valoarea de piață începe să fie determinată de categoria II, cererea nu rămîne neschimbată, ca în *tabelul B*, ci crește o dată cu scăderea prețului, așa încît întreaga cantitate suplimentară de $92^{1/2}$ tone, furnizată de categoria IV, este absorbită de piață. La prețul de 2 l.st. per tonă ar fi fost absorbite

¹⁾ — nici mai mult nici mai puțin. — *Nota trad.*

numai 200 de tone ; la prețul de $1^{11}/_{13}$ l.st. cererea crește la $292^{1}/_{2}$ tone. Este greșit să se presupună că la prețul de $1^{11}/_{13}$ l.st. per tonă limitele pieței rămân neapărat aceleași ca la prețul de 2 l.st. per tonă. Dimpotrivă, o dată cu scăderea prețului piața se lărgeste tot a certain extent ¹⁾, chiar dacă este vorba de un mijloc de subzistență atît de general ca grîul.

Acesta este unicul punct pe care vrem să-l relevăm în primul rînd în legătură cu tabelul C.

Tabelul D. Aici se presupune că $292^{1}/_{2}$ tone sînt absorbite de piață numai în cazul cînd valoarea de piață scade la $1^{5}/_{6}$ l.st., ceea ce reprezintă prețul de cost al unei tone din categoria I, care, prin urmare, nu dă nici un fel de rentă, ci numai profitul obișnuit de 10%. Acesta este cazul pe care Ricardo îl consideră normal și la care trebuie deci să ne oprim mai mult.

Aici, ca și în tabellele precedente, se ia de prime abord ascending line ²⁾, mai tîrziu vom examina același proces în descending line ³⁾.

Dacă categoriile II, III și IV ar furniza numai o additional supply ⁴⁾ de 140 de tone, adică o additional supply pe care piața o absoarbe la prețul de 2 l.st. per tonă, categoria I ar continua să determine valoarea de piață.

Dar lucrurile nu stau astfel. Pe piață există un surplus de $92^{1}/_{2}$ tone, produs de categoria IV. Dacă această cantitate ar fi în general o producție excedentară care depășește în mod absolut nevoile pieții, categoria I ar fi complet înlăturată de pe piață, iar categoria II ar trebui să-și retragă jumătate din capital, așa cum se întîmplă în tabelul B. În acest caz, categoria II ar determina valoarea de piață ca în tabelul B. Dar acum se presupune că, dacă valoarea de piață, scade și mai mult, piața poate să absoarbă aceste $92^{1}/_{2}$ tone. Cum va avea loc acest proces ? Categoriile IV, III și $^{1}/_{2}$ din categoria II domină în mod absolut piața. Aceasta înseamnă că, dacă piața nu ar putea să absoarbă în nici un caz mai mult de 200 de tone, aceste categorii ar înlătura de pe piață categoria I.

Dar să luăm mai întîi situația de fapt. Pe piață există $292^{1}/_{2}$ tone, în timp ce înainte existau numai 200 de tone. Categoria II ar vinde marfa la valoarea ei individuală, cu $1^{11}/_{13}$ l.st. pentru a-și face loc și pentru a înlătura de pe piață categoria I, a cărei valoare individuală este de 2 l.st. Întrucît însă nici la această valoare de piață nu este loc pentru $292^{1}/_{2}$ tone, categoriile IV

1) — într-o anumită măsură. — *Nota trad.*

2) — în primul rînd linia ascendentă. — *Nota trad.*

3) — linie descendentă. — *Nota trad.*

4) — ofertă suplimentară. — *Nota trad.*

și III prezează asupra categoriei II pînă cînd prețul de piață va scădea la $1\frac{5}{6}$ l.st. ; la acest preț, categoriile IV, III, II și I vor găsi loc pe piață pentru produsele lor, care la *acest* [591] preț de piață absorb *întregul* produs. Datorită acestei scăderi a prețului, cererea și oferta se echilibrează. De îndată ce additional supply depășește limitele pieții — care corespund valorii de piață anterioare — fiecare categorie se străduiește, firește, să arunce pe piață întregul ei produs, înlăturînd produsul celorlalte categorii. Aceasta se poate face numai prin scăderea prețului, și anume prin scăderea lui la un nivel, la care pot fi desfăcute *toate* produsele. Dacă această scădere a prețului este atît de mare, încît categoriile I, II etc. trebuie să-și vîndă marfa *sub* prețul de cost⁸⁸, ele vor trebui, firește, să-și retragă (capitalul din producție]. Dacă se constată însă că, pentru a pune produsul în concordanță cu situația existentă pe piață, scăderea prețului nu trebuie să fie atît de mare, întregul capital poate continua să funcționeze în respectiva sferă de producție la această nouă valoare de piață a produsului.

Dar, mai departe, este clar că în aceste condiții valoarea de piață a produsului nu este determinată de terenurile mai proaste I și II, ci de terenurile mai bune III și IV, și că, prin urmare, renta pe *terenurile mai bune* este aceea care determină renta de pe terenurile mai proaste, ceea ce *Storch* a înțeles just pentru cazul de față⁸⁹.

Categoria IV vinde la un preț la care poate arunca pe piață întregul său produs, înlăturînd orice împotrivire din partea celorlalte categorii. Acest preț este de $1\frac{5}{6}$ l.st. Dacă ea ar vinde la un preț mai ridicat, limitele pieței s-ar reduce iar procesul eliminării reciproce ar reîncepe.

Categoria I determină valoarea de piață numai în ipoteza că additional supply a categoriei II etc. nu este decît additional supply pe care piața o absoarbe în limitele valorii de piață a lui I. Dacă aceasta este mai mare, categoria I este cu desăvîrșire pasivă și, prin locul pe care îl deține pe piață, nu face decît să provoace o reacție corespunzătoare din partea categoriilor II, III și IV, pînă cînd în cele din urmă prețul va scădea în așa măsură încît piața să poată absorbi întregul produs furnizat. Atunci se constată că la această valoare de piață, determinată de fapt de categoria IV, această categorie plătește — peste renta absolută — și o rentă diferențială de $49\frac{7}{12}$ l.st., categoria III plătește — peste renta absolută — și o rentă diferențială de $17\frac{1}{2}$ l.st., iar categoria II nu mai plătește nici o rentă diferențială ci numai o parte, $9\frac{1}{6}$ l.st., în loc de 10 l.st., din renta absolută deci nu întreaga sumă a rentei absolute. De ce ? Pentru că noua valoare

de piață de $1\frac{5}{6}$ l.st., deși depășește prețul de cost (al produsului categoriei II), este totuși *sub* valoarea lui individuală. Dacă această valoare de piață ar fi *egală* cu valoarea lui individuală, categoria II ar plăti o rentă absolută de 10 l.st., care este egală cu diferența dintre valoarea individuală și prețul de cost. Deoarece însă noua valoare de piață este sub aceasta — renta actuală pe care o plătește este egală cu diferența dintre valoarea de piață și prețul de cost, iar această diferență este mai mică decât diferența dintre valoarea individuală a acestui produs și prețul lui de cost —, această categorie plătește numai o parte din renta ei absolută, $9\frac{1}{6}$ l.st. în loc de 10 l.st.

{Renta actuală este egală cu diferența dintre valoarea de piață și prețul de cost}.

Renta absolută = diferența dintre valoarea individuală și prețul de cost.

Renta diferențială = diferența dintre valoarea de piață și valoarea individuală.

Renta actuală sau *totală* = renta absolută + renta diferențială, cu alte cuvinte = excedentul valorii de piață peste valoarea individuală + excedentul valorii individuale peste prețul de cost, sau = diferența dintre valoarea de piață și prețul de cost.

Prin urmare, dacă valoarea de piață = valoarea individuală, renta diferențială = 0, iar renta totală = diferența dintre valoarea individuală și prețul de cost.

Dacă valoarea de piață este > valoarea individuală, *renta diferențială* = excedentul valorii de piață peste valoarea individuală, iar renta totală = această rentă diferențială + renta absolută.

Dacă valoarea de piață este < valoarea individuală, dar mai mare decât prețul de cost, renta diferențială este o mărime negativă, prin urmare renta totală = renta absolută + această rentă diferențială negativă, adică excedentul valorii individuale peste valoarea de piață.

Dacă valoarea de piață = prețul de cost, renta este în general = 0.

Pentru a pune toate acestea în ecuație, notăm renta absolută cu RA., renta diferențială cu RD., renta totală cu RT., valoarea de piață cu VP., valoarea individuală VI., iar prețul de cost cu PC. Avem următoarele ecuații :

$$[592] \quad 1) \quad RA = VI - PC = + y.$$

$$2) \quad RD = VP - VI = x.$$

$$3) \quad RT = RA + RD = VP - VI + VI - PC = y + x = \\ = VP - PC.$$

If ${}^1) VP > VI$, atunci $VP - VI = +x$. Hence ${}^2)$: RD este o mărime pozitivă, iar $RT = y + x$.

Și $VP - PC = y + x$. Sau $VP - y - x = PC$ sau $VP = y + x + PC$.

If $VP < VI$, atunci $VP - VI = -x$. Hence RD este o mărime negativă, iar $RT = y - x$.

Și atunci $VP - PC = y - x$. Sau $VP + x = VI$. Sau :
 $VP + x - y = PC$. Sau $VP = y - x + PC$.

If $VP = VI$, atunci $RD = 0$, $x = 0$; because ${}^3)$ $VP - VI = 0$. Hence $RT = RA + RD = RA + 0 = VP - VI + VI - PC = 0 + VI - PC = VI - PC$; $= VP - PC = +y$.

If $VP = PC$, atunci RT sau $VP - PC = 0$.

În condițiile presupuse mai sus, categoria I nu plătește nici o rentă. De ce? Pentru că renta absolută = diferența dintre valoarea individuală și prețul de cost. Dar renta diferențială = diferența dintre valoarea de piață și valoarea individuală. Aici însă valoarea de piață = prețul de cost al produsului categoriei I. În categoria I valoarea individuală = 2 l.st. per tonă, valoarea de piață = $1\frac{5}{6}$ l.st. Prin urmare, în categoria I, renta diferențială = $1\frac{5}{6}$ l.st. - 2 l.st., adică = $-\frac{1}{6}$ l.st. Dar, renta absolută a categoriei I = 2 l.st. - $1\frac{5}{6}$ l.st., adică = diferența dintre valoarea ei individuală și prețul ei de cost = $+\frac{1}{6}$ l.st. Prin urmare, deoarece renta actuală a categoriei I este = renta absolută ($\frac{1}{6}$ l.st.) și renta diferențială ($-\frac{1}{6}$ l.st.), [ea] este = $+\frac{1}{6}$ l.st. - $\frac{1}{6}$ l.st. = 0. În felul acesta, ea nu plătește nici rentă diferențială, nici rentă absolută, ci numai prețul de cost. Valoarea produsului ei = 2 l.st.; se vinde cu $1\frac{5}{6}$ l.st., adică cu $\frac{1}{12}$, sau $8\frac{1}{3}\%$, sub valoarea lui. Categoria I nu poate vinde mai scump, deoarece nu ea determină piața ci categoriile IV, III, II. Ea nu poate decât să furnizeze o additional supply la prețul de $1\frac{5}{6}$ l.st.

Categoria I nu plătește rentă deoarece valoarea de piață = prețul ei de cost.

Acest fapt se datorește însă :

În primul rînd, nefertilității relative a categoriei I. Aceasta trebuie să furnizeze 60 additional tons ${}^4)$ cu $1\frac{5}{6}$ l.st. tona. Să presupunem că la un capital de 100 l.st., în loc de 60 de tone, ea dă 64 de tone, deci cu o tonă mai puțin decât categoria II. Aceasta

${}^1)$ - Dacă. - *Nota trad.*

${}^2)$ - Deci. - *Nota trad.*

${}^3)$ - deoarece. - *Nota trad.*

${}^4)$ - tone adiționale. - *Nota trad.*

înseamnă că în categoria I trebuie să se investească numai $93\frac{3}{4}$ l.st. capital pentru a se obține 60 de tone. Valoarea individuală a unei tone în categoria I ar fi $1\frac{7}{8}$ l.st., sau 1 l.st. și $17\frac{1}{2}$ șilingi, iar prețul ei de cost ar fi de 1 l.st. și $14\frac{3}{8}$ șilingi. Deoarece însă valoarea de piață = $1\frac{5}{6}$ l.st. = 1 l.st. $16\frac{2}{3}$ șilingi, diferența dintre valoarea de piață și prețul de cost = $2\frac{7}{24}$ șilingi. La 60 de tone aceasta ar reprezenta [593] o rentă de 6 l.st. $17\frac{1}{2}$ șilingi.

Prin urmare, dacă toate condițiile ar rămâne neschimbate, iar categoria I ar deveni mai fertilă cu $\frac{1}{15}$ (căci $\frac{60}{15} = 4$) decît este acum, ea ar mai plăti o parte de rentă absolută, pentru că ar exista o diferență între valoarea de piață și prețul ei de cost, deși mai mică decît diferența dintre valoarea ei individuală și prețul ei de cost. Aici, prin urmare, pămîntul cel mai prost, dacă ar fi mai fertil decît este, ar conțina să dea rentă. Dacă categoria I ar fi în mod absolut mai fertilă decît este, atunci categoriile II, III, IV ar fi *relativ mai puțin fertile* în comparație cu ea. Diferența dintre valoarea ei individuală și valorile lor individuale ar fi mai mică. Prin urmare, faptul că categoria I *nu dă rentă* se datorează în aceeași măsură atît împrejurării că ea însăși nu este în mod absolut mai fertilă, cît și împrejurării că categoriile II, III, IV nu sînt *relativ mai puțin fertile*.

În al doilea rînd însă : Fertilitatea categoriei I este dată, 60 de tone la un capital de 100 l.st. Dacă categoriile II, III, IV și îndeosebi IV, care apare pe piață în calitate de concurent nou, ar fi nu numai relativ, ci și *absolut* mai puțin fertile decît categoria I, aceasta din urmă ar putea da rentă, deși ea ar constitui doar o parte din renta absolută. Într-adevăr, deoarece piața absoarbe $292\frac{1}{2}$ tone la prețul de $1\frac{5}{6}$ l.st. tona, o cantitate mai mică, de pildă 280 de tone, ar fi absorbită la o valoare de piață mai mare decît $1\frac{5}{6}$ l.st. Dar orice valoare de piață care depășește $1\frac{5}{6}$ l.st., adică prețul de cost al categoriei I, dă pentru categoria I o rentă egală cu valoarea de piață minus prețul de cost al produsului categoriei I.

Prin urmare, se poate spune de asemenea că categoria I nu dă rentă din cauza fertilității absolute a categoriei IV, deoarece atîta timp cît pe piață o concureau numai II și III ea dădea rentă, și ar fi continuat să dea, deși mai puțin ca înainte, chiar în pofida apariției categoriei IV, în pofida ofertei suplimentare, dacă la o cheltuire de capital de 100 l.st. categoria IV ar produce numai 80 de tone, nu $92\frac{1}{2}$ tone.

În al treilea rînd : Am presupus că, la o cheltuire de capital de 100 l.st., renta absolută reprezintă 10 l.st., adică 10% la

capital, sau $\frac{1}{11}$ din prețul de cost, că prin urmare în agricultură valoarea a 100 l.st. capital = 120 l.st., din care 10 l.st. reprezintă profitul.

Dar nu trebuie să se creadă că, dacă [spunem] : în agricultură s-a cheltuit un capital de 100 l.st. și dacă o zi de muncă este = 1 l.st., în agricultură se cheltuiesc 100 de zile de muncă. În general, dacă un capital de 100 l.st. = 100 de zile de muncă, niciodată, indiferent de ramura de producție în care s-ar cheltui acest capital [valoarea nou creată nu este = 100 zile de muncă]. Presupunând că 1 l.st. aur este egală cu o zi de muncă de 12 ore și că aceasta este ziua de muncă normală, se pune în primul rând întrebarea care este aici rata exploatării muncii ? Adică câte ore din cele 12 lucrează muncitorul pentru sine, pentru reproducerea (ca echivalent) a salariului său, și câte ore lucrează el *gratis* pentru capitalist ? [Cît de mare este] deci timpul de muncă pe care capitalistul îl *vinde* fără a-l fi *plătit* și care de aceea formează sursa plusvalorii, sursa sporirii capitalului ? Dacă această rată = 50% , muncitorul lucrează 8 ore pentru sine și 4 ore gratis pentru capitalist. Produsul = 12 ore = 1 l.st. (deoarece, potrivit ipotezei, 1 l.st. aur conține 12 ore de timp de muncă). Din aceste 12 ore = 1 l.st., 8 ore înlocuiesc capitalistului salariul, iar 4 ore formează plusvaloarea capitalistului. Așadar, la un salariu de $13\frac{1}{3}$ șilingi, plusvaloarea = $6\frac{2}{3}$ șilingi, sau la o cheltuire de capital de 1 l.st. = 10 șilingi, deci la 100 l.st. o plusvaloare de 50 l.st. În acest caz, valoarea mărfii produse cu un capital de 100 l.st. ar fi de 150 l.st. Cîștigul capitalistului constă, în genere, din vânzarea muncii neplătite pe care o conține produsul. Din vânzarea a ceea ce nu s-a plătit provine cîștigul normal.

[594] Cea de-a doua întrebare este însă următoarea : care este *compoziția organică* a capitalului ? Partea din valoarea capitalului, care constă din mașini etc. și materii prime, *se reproduce pur și simplu* în produs, apare din nou, rămîne neschimbată. Această parte componentă a capitalului, trebuie plătită de capitalist la *valoarea* ei. Ea intră, prin urmare, în produs ca o valoare dată, *presupusă*. Numai munca folosită de capitalist, intră *în întregime* în valoarea produsului, este cumpărată în întregime de capitalist, deși el o plătește numai parțial. Admițînd că rata exploatării muncii este cea de mai sus, la capitaluri *de mărime egală* mărimea plusvalorii va depinde deci de *compoziția lor organică*. Dacă capitalul a = $C^{80} V^{20}$, valoarea produsului = 110, iar profitul = 10% (deși 50% este muncă neplătita). Dacă capitalul b = $C^{40} V^{60}$, valoarea produsului = 130, iar profitul = 30% , deși și în acest caz 50% este muncă

neplătită. Dacă capitalul $c = C^{60} V^{40}$, valoarea produsului = 120 l.st., iar profitul = 20%, cu toate că și aici munca neplătită este tot 50%. Avem, prin urmare, la aceste trei capitaluri, egale cu 300, un profit total de $10 + 30 + 20 = 60$. La 100 aceasta reprezintă în medie 20%. Și acest profit mediu este adus de fiecare dintre aceste capitaluri dacă marfa produsă este vîndută cu 120 l.st. Capitalul $a : C^{80} V^{20}$ vinde cu 10 l.st. *peste* valoare ; capitalul $b : C^{40} V^{60}$ vinde cu 10 l.st. *sub* valoare, iar capitalul $c : C^{60} V^{40}$ vinde produsul *la* valoarea lui. În ansamblu, mărfurile se vînd la valoarea lor : $120 + 120 + 120 = 360$ l.st. Într-adevăr, valoarea produselor $a + b + c = 110 + 130 + 120 = 360$ l.st. Dar prețurile diferitelor categorii sînt în parte *peste*, în parte *sub* și în parte la *nivelul* valorii lor, fapt datorită căruia fiecare aduce un profit de 20%. Valorile mărfurilor astfel modificate reprezintă prețurile lor de cost, pe care concurența le stabilește permanent ca centre de gravitație ale prețurilor de piață.

Să presupunem că, la 100 l.st. investite în agricultură compoziția este $C^{60} V^{20}$ (ceea ce, dealtfel, este poate prea puțin pentru V) ; valoarea produsului va fi deci = 120. Dar o asemenea valoare ar fi egală *cu prețul de cost* din industrie. De aceea vom presupune pentru cazul de mai sus că prețul mediu pentru capitalul de 100 l.st. este egal 110 l.st. Și acum vom spune : dacă produsul agricol se vinde la valoarea lui, valoarea lui este cu 10 l.st. *mai mare* decît prețul de cost. El dă o rentă de 10% și noi considerăm că în cadrul producției capitaliste e *normal* ca produsul agricol, spre deosebire de celelalte produse, să nu se vîndă la *prețul lui de cost*, ci la *valoarea* lui, dată fiind *proprietatea funciară*. Compoziția capitalului total va fi $C^{80} V^{20}$ dacă profitul mediu este 10%. Noi presupunem că capitalul agrar este $C^{60} V^{40}$, sau că în compoziția lui revine pentru salariu — *immediate labour*¹⁾ — mai mult decît revine în suma totală a capitalului folosit în celelalte ramuri de producție. Aceasta arată că în ramura respectivă, productivitatea muncii a crescut *relativ mai puțin*. E adevărat că în unele ramuri ale agriculturii, de pildă creșterea vitelor, compoziția poate fi $C^{90} V^{10}$ adică raportul $V : C$ poate fi mai mic decît în capitalul industrial total. Dar nu această ramură determină renta, ci agricultura propriu-zisă, și anume partea ei care produce principalul *mijloc de subzistență*, de pildă grîul etc. În celelalte ramuri ale agriculturii renta nu este determinată de compoziția capitalului investit în [595] ele, ci de aceea a capitalului care

1) — muncă nemijlocită. — *Nota trad.*

este folosit în producția principalelor mijloace de subzistență. Însăși existența producției capitaliste presupune că principalul element al mijloacelor de subzistență este hrana vegetală și nu cea animală. Raportul dintre rentele existente în diferitele ramuri ale agriculturii is a secondary question ¹⁾, care nu ne interesează aici și care rămîne în afara analizei noastre.

Așadar, pentru ca renta absolută să reprezinte 10⁰/₀, se presupune că compoziția organică medie generală a capitalului neagrar = $C^{80} V^{20}$, cea a capitalului agrar = $C^{60} V^{40}$.

Acum se pune întrebarea dacă o altă compoziție a capitalului agrar, de pildă $C^{50} V^{50}$ sau $C^{70} V^{30}$, ar exercita vreo influență asupra cazului presupus în tabelul *D*, unde categoria I nu dă nici un fel de rentă. În primul caz, valoarea produsului ar fi egală cu 125 l.st., în cazul al doilea cu 115 l.st. În primul caz diferența care decurge din the different composition from the not agricultural capital ²⁾ = 15 l.st., în al doilea = 5 l.st. Cu alte cuvinte, diferența dintre valoarea produsului agricol și prețul lui de cost ar fi în primul caz cu 50⁰/₀ mai mare decât am presupus noi, iar în al doilea caz cu 50⁰/₀ mai mică.

Dacă ar avea loc primul caz, adică dacă valoarea produsului obținut de capitalul de 100 l.st. ar fi egală cu 125 l.st., în tabelul *A* valoarea unei tone în categoria I ar fi egală cu $2\frac{1}{12}$ l.st. Și aceasta ar fi valoarea de piață pentru *A*, deoarece aici valoarea de piață este determinată de categoria I. Dimpotrivă, prețul de cost pentru *I A* ar fi, ca și înainte, $1\frac{5}{6}$ l.st. Dar deoarece, potrivit ipotezei, cele 292 $\frac{1}{2}$ tone pot fi vîndute numai cu $1\frac{5}{6}$ l.st. per tonă, nu s-ar schimba nimic în această privință nici dacă capitalul agrar ar fi $C^{70} V^{30}$ sau dacă diferența dintre valoarea produsului agricol și prețul său de cost ar reprezenta numai 5 l.st., adică numai jumătate din cît s-a presupus. Așadar, dacă se presupune că prețul de cost și deci compoziția organică medie a capitalului neagrar = $C^{80} V^{20}$ este constantă, pentru cazul de față [*D*] nu ar exista o diferență, indiferent dacă aceasta este mai ridicată sau mai joasă, chiar dacă diferența ar fi însemnată pentru tabelul *A* și ea ar schimba renta absolută cu 50⁰/₀.

Să presupunem acum cazul invers: compoziția capitalului agrar este, ca și înainte, $C^{60} V^{40}$, iar compoziția capitalului neagrar se schimbă. În loc de $C^{80} V^{20}$ ea este $C^{70} V^{30}$ sau $C^{90} V^{10}$. În primul caz, profitul mediu = 15 l.st., sau cu 50⁰/₀ mai mare decât în cazul presupus; în celălalt, profitul mediu = 5 l.st.,

¹⁾ — este o chestiune secundară. — *Nota trad.*

²⁾ — compoziția diferită a capitalului neagrar. — *Nota trad.*

sau cu 50% mai mic. În primul caz, renta absolută = 5 l.st. Aceasta, prin urmare, nu ar da nici o diferență pentru I D. În cazul al doilea, renta absolută = 15 l.st. Nici aceasta nu ar da vreo diferență pentru I D. Pentru acest caz I D, prin urmare, toate acestea nu au importanță, deși ele au importanță pentru tabelele A, B, C și E, adică pentru determinarea absolută a rentei absolute și a rentei diferențiale de fiecare dată cînd o nouă categorie — indiferent dacă linia este ascendentă sau descendentă — furnizează la vechea valoare de piață numai necessary additional demand ¹⁾.

Acum se pune următoarea întrebare :

Acest caz D este oare practic posibil ? Și, în primul rînd, este el oare, cum presupune Ricardo, cazul *normal* ? El ar putea fi cazul normal numai în următoarele condiții :

Sau atunci cînd capitalul agrar = $C^{80} V^{20}$, adică ar avea compoziția organică medie a capitalului neagrar, așa încît *valoarea* produsului agrar = *prețul de cost al produsului neagrar*. Deocamdată, acest lucru este greșit din punct de vedere statistic. Presupunerea că productivitatea muncii în agricultură este *relativ* mai mică este în orice caz mai obiectivă decît presupunerea lui Ricardo cu privire la scăderea absolută *progresivă* a productivității muncii agricole.

[596] În ch. I „*On Value*“, Ricardo presupune că în minele de aur și de argint compoziția capitalului este medie (este adevărat că el vorbește aici numai despre capitalul fix și capitalul circulant; deci noi „vom corecta“). În cadrul unei asemenea premise, aceste mine ar putea să dea întotdeauna numai rentă diferențială, dar niciodată rentă absolută. Dealtfel însăși această premisă se bazează, la rîndul ei, pe o altă premisă, și anume că additional supply furnizată de minele mai productive este întotdeauna mai mare decît additional supply cerută la vechea valoare de piață. Dar este cu totul de neînțeles de ce să nu se poată produce la fel de bine fenomenul contrar. Însăși existența rentei diferențiale dovedește că este posibilă o additional supply fără schimbarea *valorii de piață date*. Căci IV sau III sau II nu ar da rentă diferențială dacă nu și-ar vinde produsele la valoarea de piață a produsului categoriei I, indiferent de modul cum s-ar determina ea, adică la o valoare de piață determinată *independent* de mărimea absolută a ofertei acestor categorii.

Sau : cazul D ar trebui să fie întotdeauna cazul normal, dacă [împrejurările] presupuse în cadrul lui ar fi întotdeauna normale, adică dacă din cauza concurenței categoriilor IV, III și

¹⁾ — cererea suplimentară necesară. — *Nota trad.*

II, și mai ales din cauza concurenței categoriei IV, categoria I ar fi întotdeauna nevoită să-și vîndă produsul *sub* valoarea lui, la întreaga sumă a rentei absolute, adică să-l vîndă la *prețul de cost*. Simpla existență a rentei diferențiale în IV, III și II dovedește că ele își vînd produsele la o valoare de piață *care depășește* valoarea lor individuală. Dacă Ric[ardo] presupune că în I nu poate avea loc un asemenea fenomen, aceasta se datorește numai faptului să el *presupune* imposibilitatea rentei absolute, ceea ce constituie o consecință necesară a premisei că *valoarea este indentică cu prețul de cost*.

Să luăm *cazul C*, în care $292\frac{1}{2}$ tone își găsesc desfacerea la valoarea de piață de 1 l.st. $16\frac{12}{13}$ șilingi. Vom porni, ca și Ricardo de la categoria IV. Atîta timp cît sînt necesare numai $92\frac{1}{2}$ tone, categoria IV vinde tona cu 1 l.st. $5\frac{35}{37}$ șilingi, adică marfa produsă de capitalul de 100 l.st. este vîndută la valoarea de 120 l.st., ceea ce dă o rentă absolută de 10 l.st. De ce ar trebui categoria IV să-și vîndă marfa *sub* valoarea ei, la *prețul ei de cost*? Atîta timp cît ea este singura pe piață, categoriile III, II, I nu-i pot face concurență. Însuși *prețul de cost* al lui III *depășește* valoarea, care asigură categoriei IV o rentă de 10 l.st. și într-o măsură și mai mare depășește această valoare prețurile de cost ale lui II și I. Așadar, III etc., n-ar putea să-i facă concurență nici dacă ar vinde aceste tone chiar și la prețul lor de cost.

Să presupunem că există o singură categorie de pămînt mai bun sau cel mai prost, categoria IV sau I, sau III sau II — din punctul de vedere al teoriei acest lucru nu are nici o importanță — să presupunem că această categorie există *de la natură*, adică de la natură *în raport* cu masa capitalului și a muncii date, în genere disponibilă și care poate fi absorbită de această ramură de producție, așa încît ea nu pune nici un fel de limite, ci este un field of action ¹⁾ relativ nelimitat pentru masa de muncă și de capital existentă; să presupunem, prin urmare, că nu există rentă diferențială, căci nu se exploatează pămînturi cu natural fertility ²⁾ *diferită*, prin urmare, nu există nici un fel de rentă diferențială (sau ea este aici cu totul neînsemnată); să presupunem, apoi, că nu există nici *proprietate funciară*, ceea ce înseamnă că nu există rentă absolută, prin urmare, nu există în genere *nici un fel de rentă* (pentru că, potrivit ipotezei, nu există nici rentă diferențială). Aceasta este o tautologie. Căci existența *rentei funciare absolute* nu numai că presupune pro-

¹⁾ — cîmp de activitate. — *Nota trad.*

²⁾ — fertilitate naturală. — *Nota trad.*

prietatea funciară, ci chiar este *proprietatea funciară presupusă*, adică proprietatea funciară determinată și modificată de acțiunea producției capitaliste. Această tautologie nu contribuie cu *nimic* la rezolvarea problemei, căci noi explicăm formarea rentei funciare absolute tocmai prin *rezistența* pe care o opune proprietatea funciară în agricultură egalizării capitaliste a valorilor mărfurilor la prețurile medii. Suprimând această acțiune a proprietății funciare — această rezistență, rezistența specifică pe care concurența capitalurilor o întâmpină în acest field of action — suprimăm, firește, însăși premisa existenței rentei funciare. În plus, premisa este contradictorie: pe de o parte, o producție capitalistă dezvoltată (lucru pe care-l vede foarte bine d-l Wakefield în a sa teorie colonială⁹⁰), iar pe de altă parte, inexistența proprietății funciare. De unde ar putea să apară în acest caz muncitori salariați?

Ceva *asemănător* are loc în colonii, chiar dacă din punct de vedere *legal* proprietatea funciară există — întrucît guvernul dă gratuit terenuri, cum se făcea la început în timpul colonizării altor teritorii de către Anglia — și chiar dacă [597] guvernul introduce realmente proprietatea funciară vînzînd pămînt, dar la un preț derizoriu, 1 dollar or something of the sort per acre¹⁾, ca în Statele Unite.

Aici trebuie să deosebim două tipuri de colonii.

Intîii: este vorba de coloniile propriu-zise, ca Statele Unite, Australia etc. Aici masa coloniștilor care se ocupă cu agricultura, deși aduc din metropolă un capital mai mult sau mai puțin însemnat, nu reprezintă o *clasă capitalistă*, iar producția lor nu este o producție *capitalistă*. Ei sînt more or less self-working peasants²⁾ pentru care principalul constă în primul rînd în a-și asigura *propria întreținere*, în a-și produce means of subsistence³⁾, al căror produs principal nu devine deci *marfă* și nu este destinat comerțului. Excedentul peste cele necesare consumului propriu, este vîndut, schimbat pe mărfuri industriale etc. importate. O altă parte, mai mică, a acestor coloniști întemeiază pe litoral sau pe malurile rîurilor navigabile etc. orașe comerciale. Nici aici nu poate fi vorba încă de o producție capitalistă. Dar chiar atunci cînd aceasta din urmă începe să se dezvolte treptat, astfel încît pentru self-working and self-

1) — 1 dolar sau cam așa ceva per acru. — *Nota trad.*

2) — mai mult sau mai puțin țărani care își lucrează singuri pămîntul. — *Nota trad.*

3) — mijloacele de subsistență. — *Nota trad.*

owning farmer ¹⁾ începe să devină hotărâtoare vânzarea produselor și câștigul obținut din această vânzare, chiar și în această situație se constată că, atâta timp cât capitalul și munca au în față pământul cu întreaga lui opulență naturală, adică atât timp cât el rămîne, practic vorbind, un *illimited field of action* ²⁾, atâta timp continuă să existe și prima formă a colonizării, și de aceea producția nu este reglată *niciodată* de cerințele pieței la o valoare de piață dată. Tot ceea ce coloniștii din prima categorie produc *peste* ceea ce ei consumă nemijlocit este adus pe piață și vîndut la orice preț, cu condiția să obțină mai mult decît ceea ce reprezintă salariul. Ei sînt, și rămîn mult timp, concurenții fermierilor, care produc deja pe o bază mai mult sau mai puțin capitalistă, și care mențin astfel în permanență prețul de piață al produsului agricol *sub* valoarea lui. De aceea fermierul care cultivă un pămînt mai prost, va fi foarte mulțumit dacă, vînzîndu-și ferma, va realiza profitul mediu, dacă își va recupera capitalul investit, lucru care în majoritatea cazurilor nu se întîmplă. Aici, prin urmare, concurează două împrejurări esențiale : producția capitalistă nu este încă dominantă în agricultură ; în al doilea rînd, proprietatea funciară, deși există din punct de vedere legal, în realitate ea nu se manifestă decît sporadic ; la drept vorbind, ea nu este decît posesiune funciară. Cu alte cuvînte, deși proprietatea funciară există din punct de vedere legal, totuși, datorită raportului *elementar* dintre pămînt de o parte, și muncă și capital, de altă parte, ea încă nu este în stare să opună rezistență capitalului, să transforme agricultura într-un *field of action* deosebit de not agricultural industry ³⁾, să opună o rezistență specifică *investirii de capital*.

În cel de-al doilea fel de colonii — plantations ⁴⁾ — care au avut de la început caracterul unor întreprinderi care produc pentru speculații comerciale, pentru piața mondială —, există producție capitalistă, deși numai formal, deoarece sclavia negrilor exclude munca salariată liberă, adică însăși baza producției capitaliste. Dar aici avem de-a face cu *capitaliști*, a căror întreprindere funcționează datorită sclavilor negri. Modul de a produce, introdus de ei nu a izvorît din sclavagism, ci s-a grefat pe el. În acest caz, capitalistul și proprietarul funciar este una și aceeași persoană. Și existența pămîntului *ca element al naturii*

¹⁾ — fermierul care-și lucrează singur pămîntul și este proprietar al pămîntului. — *Nota trad.*

²⁾ — cîmp de activitate nelimitat. — *Nota trad.*

³⁾ — ramurile de producție neagricole. — *Nota trad.*

⁴⁾ — plantațiile. — *Nota trad.*

față de capital și de muncă nu opune nici o rezistență investirii de capital și, prin urmare, nici concurenței capitalurilor. Aici nu se creează nici o clasă de fermieri diferită de cea a landlor-zilor. Cît timp se menține această stare de lucruri nimic nu poate împiedica prețul de cost să regleze valoarea de piață.

Toate aceste premise nu au nimic comun cu premisele în cadrul cărora există *rentă funciară absolută*, și anume cu o producție capitalistă dezvoltată, de o parte, iar de altă parte, cu o proprietate funciară care nu numai că există legal, ci și opune realmente o rezistență capitalului, apără acest field of action de invazia capitalului și numai în anumite condiții îi face loc acestuia din urmă.

În cadrul acestor premise, renta funciară absolută va exista chiar în cazul că se va exploata numai categoria IV, sau III, sau II, sau I. Capitalul poate să obțină un nou loc în singura categorie de pământ existentă, numai atunci cînd plătește rentă funciară, adică atunci cînd vinde produsul agricol la *volarea* lui. Și numai în aceste împrejurări poate fi vorba de o comparație și de o diferență între capitalul investit în agricultură (adică într-un element natural ca atare, într-o ramură primară de producție) și capitalul investit în not agricultural industry.

Problema următoare este însă aceasta :

În cazul cînd se pornește de la categoria I, este clar că, dacă categoriile II, III, IV furnizează numai additional supply ¹⁾ la vechea valoare de piață, ele își vor vinde produsele la valoarea de piață determinată de categoria I, prin urmare, în afară de rentă absolută, ele vor da și rentă diferențială în funcție de fertilitatea lor relativă. Dacă, dimpotrivă, se pornește de la categoria IV, se pare că [598] aici pot fi unele obiecții.

Așadar, am văzut că II are rentă absolută dacă își vinde produsul la valoarea lui, adică cu $1^{14}/_{13}$ l.st., sau cu 1 l.st. și $16^{12}/_{13}$ șilingi.

În tabelul D, *prețul de cost* al categoriei III, categoria imediat următoare (în descending line ²⁾), este mai mare decît *valoarea* produsului categoriei IV, care dă o rentă de 10 l.st. De aceea aici nu poate fi vorba de concurență sau de underselling ³⁾, chiar dacă categoria III și-ar vinde produsul la prețul de cost. Dar dacă categoria IV nu mai satisface cererea, dacă piața cere mai mult de $92^{1}/_{2}$ tone, prețul produsului va crește. În cazul de mai sus, el ar trebui să crească cu $3^{43}/_{111}$ șilingi per tonă

1) — oferta suplimentară. — *Nota trad.*

2) — linie descendentă. — *Nota trad.*

3) — vânzare sub preț. — *Nota trad.*

înainte ca III să poată apărea în calitate de concurent care-și vinde produsul cel puțin la *prețul de cost*. Se pune întrebarea : se manifestă el oare ca atare ? Vrem să prezentăm sub alt aspect acest caz. Cererea nu ar trebui să crească neapărat cu 75 de tone pentru ca prețul categoriei IV să crească la 1 l.st. și 12 șilingi, adică la valoarea individuală a categoriei III ; acest lucru este cu atât mai puțin obligatoriu pentru *produsul agricol dominant*, a cărui ofertă insuficientă provoacă o urcare a prețului mult mai mare decât cea care corespunde cifrei *aritmetice* a scăderii ofertei. Dar dacă prețul categoriei IV ar crește la 1 l.st. și 12 șilingi, la această valoare de piață egală cu valoarea sa individuală, categoria III ar da rentă absolută, iar categoria VI rentă diferențială. Dacă în general există un additional demand, categoria III poate vinde la valoarea ei individuală, deoarece ea determină valoarea de piață și, în această situație, nu ar exista nici un motiv ca *proprietarul funciar* să renunțe la rentă.

Să presupunem însă că prețul de piață al categoriei IV nu se ridică decât la 1 l.st. și $9\frac{1}{3}$ șilingi, adică la *prețul de cost* al categoriei III. Sau, pentru a pune în evidență acest caz : prețul de cost al produsului categoriei III reprezintă numai 1 l.st. și 5 șilingi, adică este cu numai $1\frac{8}{37}$ șilingi mai mare decât *prețul de cost* al categoriei IV. El trebuie să fie mai mare, deoarece fertilitatea pământurilor din categoria III este mai mică decât cea din categoria IV. Poate oare acum categoria III să fie exploatată și să concureze categoria IV, care își vinde produsul peste prețul de cost al categoriei III, și anume cu 1 l.st. $5\frac{35}{37}$ șilingi ? Depinde dacă există sau nu există additional demand. În cazul când există, prețul de piață al categoriei IV se ridică peste valoarea lui, adică peste 1 l.st. și $5\frac{35}{37}$ șilingi. Categoria III ar vinde în orice caz *peste prețul de cost*, deși nu cu atât de mult încât să poată primi întreaga sumă a rentei ei absolute.

Sau în cazul când *nu* există additional demand. Aici sînt iarăși posibile două cazuri. Concurența categoriei III ar putea să existe numai atunci cînd fermierul care cultivă categoria III este în același timp *proprietarul* ei, în calitatea lui de capitalist, proprietatea funciară nu-i pune piedici, nu-i opune rezistență, deoarece el nu dispune de ea în calitate de capitalist, ci în calitate de proprietar funciar. Concurența ei ar sili categoria IV să-și vîndă produsul sub prețul anterior, adică sub 1 l.s. și $5\frac{35}{37}$ șilingi, chiar sub prețul de cost al produsului categoriei III, care reprezintă 1 l.st. și 5 șilingi. În felul acesta, categoria III ar fi eliminată. Și categoria IV ar putea întotdeauna să elimine ca-

tegoria III. Este suficient ca ea să reducă prețul la propriul ei preț de cost, care este inferior celui din categoria III. Dar dacă piața se lărgeste ca urmare a *scăderii prețului*, provocată de categoria III, ce se întâmplă? Sau piața se lărgeste într-atît încît categoria IV poate, ca și înainte, să vîndă cele 92 $\frac{1}{2}$ tone ale ei, în pofida faptului că au apărut 75 de tone noi, sau piața nu se lărgeste într-atît, și de aceea o parte din produsul categoriilor IV și III este excedentară. În acest caz, categoria IV, atîta timp cît domină pe piață, reduce prețul, pînă cînd capitalul din categoria III este redus la limită, adică pînă cînd în categoria III se va investi numai atît capital cît este suficient pentru a absorbi întregul produs al categoriei IV. Dar la prețul de 1 l.st. și 5 șilingi ar putea fi vîndut întregul produs, și, deoarece categoria III ar vinde la acest preț o parte din produs, nici categoria IV n-ar putea vinde mai scump. Acesta ar fi însă unicul caz posibil al unei supraproducții temporare, care, fără a fi determinată de o additional demand, duce însă la lărgirea pieței. Și acest caz este posibil numai atunci cînd în categoria III capitalistul și proprietarul funciar sînt una și aceeași persoană, prin urmare cînd se presupune că proprietatea funciară nu există ca forță opusă capitalului, deoarece capitalistul însuși este proprietar funciar și proprietarul funciar este sacrificat capitalistului. Dacă însă în categoria III proprietatea funciară se opune ca atare capitalului, atunci nu există nici un motiv ca proprietarul funciar să-și ofere acrii spre cultivare, fără a primi în schimb o rentă, adică nu există nici un motiv ca el să îngăduie cultivarea lor înainte ca prețul categoriei IV să urce cel puțin *peste* prețul de cost al categoriei III. Dacă această creștere este [599] neînsemnată, în orice țară cu producție capitalistă categoria III va rămîne în afara sferei de activitate a capitalului, cu excepția cazului cînd nu poate da rentă sub nici o altă formă. Dar în nici un caz ea nu va fi cultivată, înainte de a începe să dea rentă, înainte ca prețul categoriei IV să fie *peste* prețul de cost al categoriei III și deci categoria IV să înceapă să dea, pe lîngă vechea rentă, și o rentă diferențială. Odată cu creșterea în continuare a cererii, prețul categoriei III ar ajunge la nivelul valorii lui, deoarece *prețul de cost* al categoriei II este *peste* valoarea individuală a categoriei III. Categoria II ar începe să fie cultivată de îndată ce prețul categoriei III ar depăși 1 l.st., și 13 $\frac{11}{13}$ șilingi, adică de îndată ce ar începe să dea o rentă oarecare pentru categoria II.

Dar iată că în tabelul *D* se presupune că categoria I *nu* dă nici o rentă. Această categorie nu dă rentă numai pentru că,

reprezentînd, potrivit ipotezei, pămîntul deja cultivat, ea este nevoită, din cauza schimbării valorii de piață în urma apariției categoriei IV, să-și vîndă produsul *sub* valoarea lui, la *prețul* său de *cost*. Această categorie ar continua să fie cultivată numai în cazul cînd proprietarul funciar ar fi el însuși fermier, și deci, în acest *caz individual*, proprietatea funciară *dispare* în fața capitalului, sau în cazul cînd fermierul este un mic capitalist, care se mulțumește cu mai puțin de 10% profit, sau un muncitor, care vrea să obțină ceva mai mult decît salariul său sau numai pe acesta din urmă și care-și cedează supramunca, egală cu 10 sau 9 sau < 10 l.st. proprietarului funciar și nu capitalistului. Deși în ambele cazuri proprietarului funciar i se plătește *fermage* ¹⁾, din punct de vedere economic însă aceasta nu este rentă, iar aici ne interesează numai renta. Într-un caz farmer-ul este simplu labourer ²⁾, în celălalt — ceva intermediar între labourer și capitalist.

Nimic mai absurd decît afirmația să proprietarul funciar nu-și poate *retrage* de pe piață acrii de pămînt cu aceeași ușurință cu care un capitalist își retrage capitalul dintr-o ramură de producție. Cea mai bună dovadă o constituie vastele întinderi de pămînt fertil care rămîn necultivate în cele mai dezvoltate țări din Europa, ca, de pildă, în Anglia, pămîntul este scos din agricultură și afectat construirii de căi ferate sau case, sau rezervat acestor scopuri, sau pămînturile pe care landlordul le-a transformat în poligoane de tragere sau terenuri de vînătoare, ca, de pildă, în partea muntoasă a Scoției etc. Cea mai bună dovadă o constituie de asemenea lupta zadarnică a muncitorilor englezi pentru luarea în posesiune a pămînturilor necultivate.

De remarcat : În toate cazurile cînd renta absolută scade sub suma ei, fie în urma faptului că valoarea de piață este sub valoarea individuală a acestei categorii, ca în II D, fie în urma faptului că, datorită concurenței pămîntului mai bun, o parte din capital must be withdrawn from the worse one ³⁾ ca în II B, fie în cazurile cînd renta dispare complet, ca în I D, se presupune :

1. că, acolo unde ea dispare complet, proprietarul funciar și capitalistul sînt *una și aceeași* persoană, ceea ce înseamnă că aici, pe scară individuală și cu titlu de excepție, dispare rezistența pe care proprietatea funciară o opune capitalului și

¹⁾ — arendă. — *Nota trad.*

²⁾ — muncitor. — *Nota trad.*

³⁾ — trebuie retrasă de pe pămîntul mai prost. — *Nota trad.*

acea limitation of the field of action to the latter by the former ¹⁾. Avem aici același caz ca în colonii, dar numai pe scară individuală : dispare premisa proprietății funciare ;

2. că concurența pământurilor mai bune sau, de asemenea, concurența pământurilor mai proaste (in descending line ²⁾) creează o supraproducție și mărește în mod forțat piața, creează un additional demand prin scăderea forțată a prețului. Dar aici avem în întregime tocmai cazul pe care Ric[ardo] nu-l presupune, căci el pornește întotdeauna de la premisa că se satisface numai necessary additional demand ³⁾ ;

3. că II și I în tabelele B, C, D nu dau de loc rentă sau nu dau întreaga sumă a rentei absolute, deoarece concurența pământurilor mai fertile le obligă să-și vândă produsul *sub valoarea lui*. Ric[ardo], dimpotrivă, presupune că ele îl vînd la *valoarea lui* și că valoarea de piață este întotdeauna determinată de *pământul cel mai prost*, pe cînd tocmai în cazul I D, pe care el îl consideră normal, are loc contrarul. În afară de aceasta, raționamentul lui pornește întotdeauna de la ipoteza unei descending line of production.

Cînd compoziția medie a capitalului neagrar = $C^{80} V^{20}$, rata plusvalorii = 50%, astfel că dacă compoziția capitalului agrar ar fi = $C^{90} V^{10}$, adică dacă ar fi mai mare decît compoziția capitalului industrial, ceea ce [600] pentru producția capitalistă este fals din punct de vedere istoric, nu ar exista *rentă funciară absolută* dacă [ea] este $C^{60} V^{20}$, ceea ce nu s-a întîmplat încă niciodată pînă acum, tot *nu există* rentă absolută ; dacă este mai mică, adică $C^{60} V^{40}$, va exista *rentă funciară absolută*.

Pornind de la această teorie, în funcție de raportul dintre diferite categorii, de raportul lor față de piață, adică în funcție de măsura în care o categorie sau alta domină piața, avem :

A. Ultima categorie plătește rentă absolută. Ea determină valoarea de piață, deoarece toate categoriile *furnizează la această valoare de piață n u m a i necessary supply* ⁴⁾.

B. Ultima categorie determină valoarea de piață ; plătește rentă absolută, întreaga ei rată, dar nu întreaga ei sumă anterioară, deoarece concurența categoriilor III și IV o silește to withdraw part of the capital from the production ⁵⁾.

¹⁾ — limitare a cîmpului de activitate a acestuia din urmă de către prima. — *Nota trad.*

²⁾ — în linie descendentă. — *Nota trad.*

³⁾ — cererea suplimentară necesară. — *Nota trad.*

⁴⁾ — oferta necesară. — *Nota trad.*

⁵⁾ — să retragă din producție o parte din capital. — *Nota trad.*

C. Oferta *excedentară* furnizată de categoriile I, II, III și IV la valoarea de piață anterioară, provoacă scăderea acesteia din urmă, iar valoarea de piață scăzută, reglată de categoriile superioare, mărește piața. Categoria I plătește numai o parte din renta absolută, categoria II — numai rentă absolută.

D. Aceeași dominare a *valorii de piață* de către categoriile mai bune, sau a categoriilor mai proaste de către oversupply ¹⁾, suprimă renta în categoria I, iar în categoria II o reduce sub nivelul sumei absolute ; și, în sfârșit,

E. prin scăderea valorii de piață sub prețul de cost al produsului categoriei I, categoriile mai bune înlătură de pe piață categoria I. Acum categoria II reglează valoarea de piață, deoarece la această nouă valoare de piață toate cele trei categorii furnizează doar oferta necesară [600].

[600] Acum să revenim la Ricardo.

Se înțelege de la sine că, atunci când vorbim despre compoziția capitalului agrar, nu includem valoarea pământului, sau prețul lui. Acesta din urmă nu este decît rentă funciară capitalizată.

---

¹⁾ — oferta suplimentară. — Nota trad.

Teoria rentei a lui Ricardo. [Sfârșit]

[1. Premisa ricardiană a inexistenței proprietății funciare. Trecerea la noi terenuri în funcție de poziția și de fertilitatea lor]

Să revenim la Ric[ardo], ch. II „On rent“ :

La început întâlnim aceeași „teorie colonială“ cunoscută încă de Smith¹). Aici va fi suficient să relevăm pe scurt doar legătura logică :

„La colonizarea inițială a unui ținut în care există din abundență pământ bogat și fertil, din care numai o foarte mică parte e necesar să fie cultivată pentru întreținerea populației existente sau poate fi cultivată cu capitalul de care dispune populația, acolo nu va exista nici o rentă ; pentru că nimeni nu va plăti ceva pentru folosința pământului atunci când acesta se găsește din abundență însă neînșușit de nimeni și, în consecință“ (pentru că n-a fost transformat în proprietate, lucru pe care Ricardo îl uită apoi cu desăvârșire) „se află la dispoziția oricui ar putea să și-l aleagă spre a-l cultiva“. (p. 55.) [Versiunea românească, vol. I, p. 86].

{Aici, prin urmare, se presupune că nu există proprietate funciară. Deși acest mod de reprezentare a procesului este *aproximativ* just pentru *settlings of modern peoples*²), el este, totuși, în primul rând, inaplicabil unei producții capitaliste dezvoltate ; de asemenea, ar fi greșit să ne închipuim că acesta a fost mersul istoric în bătrîna Europă}.

„Conform principiilor comune ale ofertei și cererii, nu poate să se plătească nici o rentă pentru asemenea pământ, din motivul pentru care nu se plătește nimic pentru folosința aerului și apei sau a oricărui alt dar al naturii care există în *cantitate nelimitată*... dar nici o cheltuială nu se face pentru folosirea acestor [601] agenți naturali, deoarece sînt

---

¹) Vezi volumul de față, p. 242 și 254. — *Nota red.*

²) — coloniile popoarelor moderne. — *Nota trad.*

inepuizabili și la dispoziția fiecărui individ... Dacă orice pămînt ar avea *aceleași* proprietăți, dacă s-ar afla în *cantitate nelimitată* și de *calitate uniformă*, atunci nu s-ar putea cere nimic pentru folosința lui" (deoarece în general *n-ar putea* fi transformat în *proprietate privată*), „în afară de cazul cînd s-ar bucura de *avantaje particulare datorită situării sale*" (și at the disposal of a proprietor¹⁾ ar fi trebuit să adauge el). „*Deci numai pentru că pămîntul nu este nelimitat* în cantitate și uniform în calitate și pentru că odată cu dezvoltarea populației se cultivă pămînt de *calitate inferioară sau situat mai puțin avantajos se plătește rentă pentru folosirea sa*. Cînd, odată cu dezvoltarea societății, se cultivă pămînt cu fertilitate de gradul doi, atunci începe să se plătească *imediat rentă* pentru cel de *primă calitate*, iar mărimea *acelei rente va depinde de diferența în calitate a celor două porțiuni de pămînt*". (p. 56, 57.) [Ver-siunea românească, vol. I, p. 86—87].

La aceasta trebuie să ne oprim. Aici legătura logică este următoarea :

Dacă un pămînt — și acest lucru îl *presupune* Ric[ardo] atunci cînd vorbește de „*first settling of a country*"²⁾ (teoria colonială a lui *Smith*) — dacă un pămînt bogat și fertil există în raport cu actual population³⁾ și cu capitalul ca orice *element din natură*, adică este practic *illimited*⁴⁾, dacă, mai departe, „*abundant quantity*"⁵⁾ din acest pămînt „*was not yet appropriated*"⁶⁾, și *de aceea*, deoarece „*not yet appropriated*", „*at the disposal of whosoever might choose to cultivate it*"⁷⁾, — în acest caz, firește, nu se plătește nimic pentru use of land, no rent⁸⁾. Dacă pămîntul ar fi nu numai în raport cu capitalul și cu populația, ci ar fi *efectiv* un *illimited element*⁹⁾ (*illimited* ca aerul și apa) dacă ar fi în „*unlimited quantity*"¹⁰⁾, atunci apropierea lui de către o persoană *n-ar putea* să excludă de fapt apropierea lui de către o altă persoană. *N-ar putea* să existe nici un fel de *private property in the soil*¹¹⁾ (și nu numai privată, dar nici „*obștească sau de stat*"). În acest caz, — dacă întregul pămînt ar fi *of the same quality*¹²⁾, nu s-ar

1) — la dispoziția unui proprietar. — *Nota trad.*

2) — „*colonizarea inițială a unui ținut*". — *Nota trad.*

3) — populația existentă. — *Nota trad.*

4) — nelimitat. — *Nota trad.*

5) — „*o mare cantitate*". — *Nota trad.*

6) — „*încă nu a devenit proprietate*". — *Nota trad.*

7) — „*se află la dispoziția oricui ar dori să-l cultive*". — *Nota trad.*

8) — folosința pămîntului, nu există rentă. — *Nota trad.*

9) — element nelimitat. — *Nota trad.*

10) — „*cantitate nelimitată*". — *Nota trad.*

11) — proprietate privată asupra pămîntului. — *Nota trad.*

12) — de *aceeași* calitate. — *Nota trad.*

putea cere nici o rentă. Cel mult s-ar plăti o rentă [to the possessor of land¹⁾ care „possessed peculiar advantages of situation“²⁾.

Prin urmare, dacă în condițiile presupuse de Ric[ardo] — și anume că pământul „*nu a devenit proprietate*“ și „*de aceea*“ uncultivated land este „at the disposal of whosoever might choose to cultivate it“ — se plătește rentă, acest lucru este posibil numai because „land is not unlimited in quantity and uniform in quality“³⁾, adică pentru că există diferite categorii de pământ și aceeași categorie de pământ este „limited“⁴⁾. Noi spunem că atunci, în cadrul premiselor lui Ricardo, poate fi plătită numai renta diferențială. Dar, în loc să aibă în vedere această limitare, he jumps at once to the conclusion⁵⁾, că, independent de premisa sa cu privire la *inexistența proprietății funciare*, absolute rent is never paid for the use of land⁶⁾, ci numai rentă diferențială.

Poanta este ca : dacă, în raport cu capitalul, pământul ar exista ca orice alt element, capitalul ar acționa în agricultură *exact așa* cum acționează în orice altă ramură de producție. N-ar exista *proprietate funciară* și nici rentă. Dacă o parte din pământ este mai fertilă decât alta, ar putea exista cel mult profituri suplimentare, ca în industrie. În agricultură ele se fixează ca rentă diferențială, datorită faptului că aici deosebirea în ceea ce privește different degrees of fertility of the soil⁷⁾, constituie pentru ele o bază naturală.

Dimpotrivă, dacă pământul 1. este limitat, 2. apropiat, capitalul găsește, ca premisă, *proprietatea funciară* — și tocmai așa stau lucrurile acolo unde se dezvoltă producția capitalistă ; acolo unde premisa n-a existat așa cum a existat în bătrâna Europă, el și-o creează singur, ca în Statele Unite —, așa încît pământul nu reprezintă pentru capital de la bun început un field of action existent de la natură. Hence⁸⁾ renta funciară există independent de renta diferențială. Dar și trecerile de la o categorie de pământ la alta, fie în linie ascendentă : I, II, III, IV, fie în linie descendentă : IV, III, II, I,

1) — posesorului pământului. — *Nota trad.*

2) — „are o poziție deosebit de avantajoasă“. — *Nota trad.*

3) — pentru că „pământul nu este nelimitat în cantitate și uniform în calitate“. — *Nota trad.*

4) — limitată. — *Nota trad.*

5) — el sare dintr-o dată la concluzia. — *Nota trad.*

6) — pentru folosința pământului nu se plătește niciodată rentă absolută. — *Nota trad.*

7) — gradele de fertilitate diferită ale solului. — *Nota trad.*

8) — de aceea. — *Nota trad.*

se fac în acest caz altfel decât în cadrul *premisei ric[ardiene]*. Căci întrebuințarea capitalului întâmpină rezistența proprietății funciare atât în categoria I cât și în categoriile II, III și IV, și o întâmpină, în egală măsură, în cazul trecerii inverse de la categoria IV la III etc. Dacă se trece de la categoria IV la III etc., nu este suficient ca prețul produsului categoriei IV să crească într-atât încât în categoria III capitalul să poată fi folosit cu un profit mediu. El trebuie să crească în așa măsură, încât categoria III să poată plăti rentă. Dacă trecerea se face de la categoria I la categoria II etc., se înțelege de la sine că prețul care a dat rentă în categoria I, va da în categoria II nu numai această rentă, ci și rentă diferențială. Prin premisa sa a *inexistenței proprietății funciare*, Ric[ardo] nu a desființat, firește, legea care este determinată de *existența proprietății funciare* și indisolubil legată de ea.

După ce arată cum ar putea să apară renta diferențială în cadrul *premisei sale*, Ric[ardo] continuă :

„Cînd se cultivă pămînt de calitate a treia, începe imediat să se plătească rentă pentru cea de-a doua, iar aceasta este reglementată, ca și mai înainte, de diferența forțelor lor productive. În același timp, renta pentru pămîntul de calitate a întii va crește, deoarece aceasta trebuie să fie întotdeauna superioară rentei pentru pămîntul de calitate a doua, din cauza diferenței dintre produsul pe care-l dau cu o anumită cantitate de capital și de muncă. Cu fiecare spor de populație, care va obliga o țară să recurgă la pămînt de calitate mai slabă“

(Dar aceasta nu înseamnă nicidecum *that every step in the progress of population will oblige a country to have recourse to land of worse quality* ¹⁾).

„pentru a fi în stare să mărească oferta [602] de alimente, renta tuturor pămînturilor mai fertile va crește“. (p. 57.) [Versiunea românească, vol. I, p. 87].

Acest lucru este all right ²⁾.

Ricardo trece apoi la un exemplu. Dar acest exemplu, abstracție făcînd de ceea ce urmează să fie spus mai tîrziu, presupune o descending line ³⁾. Aceasta nu este însă decât o *presupunere*. Pentru a o strecura el spune :

„La colonizarea inițială a unui ținut, în care există *din* „abundență pămînt bogat și fertil... încă neînsușit de nimeni“. (p. 55.) [Versiunea românească, vol. I, p. 86].

¹⁾ — că orice spor de populație va obliga țara să recurgă la pămînturi de calitate mai slabă. — *Nota trad.*

²⁾ — absolut exact. — *Nota trad.*

³⁾ — linie descendentă. — *Nota trad.*

Dar rezultatul ar fi același dacă, în raport cu numărul coloniștilor, acolo ar exista „an abundance of poor and sterile soil — not yet appropriated“ ¹⁾. Nu richness sau fertility of the soil ²⁾, constituie premisa pentru neplătirea *niciunui fel de rentă*, ci faptul că pământul este illimited, unappropriated și uniform in quality, whatever might be *the quality* in respect to the degree of its fertility ³⁾. De aceea, în continuare Ric[ardo] însuși își formulează *premisă* astfel :

„Dacă *orice pământ* ar avea *aceleași* proprietăți, dacă s-ar afla în *cantitate nelimitată și de calitate uniformă*, atunci, nu s-ar putea cere nimic pentru folosința lui“. (p. 56.) [Versiunea românească, vol. I p. 86].

El nu spune și nu poate spune, if it „*were rich and fertile*“ ⁴⁾, deoarece o asemenea condiție nu ar avea *absolut nici o legătură* cu legea. Dacă, în loc să fie rich and fertil, pământul ar fi poor and sterile, fiecare colonist ar trebui să cultive a greater proportion of the whole land ⁵⁾ și, în consecință, o dată cu creșterea populației — chiar dacă există unappropriated land ⁶⁾ — el s-ar apropia mai repede de momentul când abundența practică de pământ, nelimitarea lui de fapt in proportion to population and capital ⁷⁾, ar dispărea.

Este, ce-i drept, în afară de orice îndoială că coloniștii vor alege, desigur, pământul cel mai fertil și nu pământul cel mai puțin fertil, și anume pământul cel mai fertil în funcție de mijloacele de cultivare de care dispun. Dar aceasta nu este singura condiție care le limitează alegerea. Pentru ei este hotărâtoare în primul rând, *poziția*, poziția față de mare, de marile fluvii etc. În vestul Americii etc. pământul putea fi oricât de fertil, dar settlers ⁸⁾ se așezau, firește, în Noua Anglie, în Pennsylvania, Carolina de Nord, Virginia etc., cu alte cuvinte pe coasta de est a Atlanticului. Și dacă-și alegeau pământul cel mai fertil, ei alegeau numai *pământul cel mai fertil din această regiune*. Aceasta nu i-a împiedicat să treacă mai târziu la cultivarea pământului *mai fertil* din vestul țării,

¹⁾ — din abundență pământ sărac și nefertil încă neapropiat. — *Nota trad.*

²⁾ — bogăția sau fertilitatea pământului. — *Nota trad.*

³⁾ — nelimitat, neapropiat și uniform în ceea ce privește calitatea, indiferent care ar fi *această* calitate sub raportul fertilității. — *Nota trad.*

⁴⁾ — dacă el „*este bogat și fertil*“. — *Nota trad.*

⁵⁾ — o parte mai mare din întreaga suprafață de pământ. — *Nota trad.*

⁶⁾ — pământ neapropiat. — *Nota trad.*

⁷⁾ — în raport cu populația și capitalul. — *Nota trad.*

⁸⁾ — coloniștii. — *Nota trad.*

de îndată ce creșterea populației, formarea capitalurilor, dezvoltarea căilor de comunicație și apariția orașelor au făcut accesibil *pământul mai fertil* din această regiune *mai îndepărtată*. Ei nu caută *regiunea cea mai fertilă, ci regiunea cu cea mai bună poziție*, iar în aceasta din urmă, firește — celelalte condiții în ceea ce privește poziția fiind *egale* —, *pământul cel mai fertil*. Dar aceasta nu dovedește că se trece de la o regiune mai fertilă la una mai puțin fertilă, ci numai că în *aceeași* regiune — poziția fiind *aceeași* — pământul mai fertil este cultivat, firește, înaintea celui mai puțin fertil.

Dar Ricardo, după ce *îmbunătățește* formularea „abundance of rich and fertile land“¹⁾, înlocuind-o în mod just cu formularea *land of the „same properties, unlimited in quantity, uniform in quality“*²⁾ — ajunge la exemplificare și, de aici, sare iar la prima premisă greșită :

„*Pământul cel mai fertil și cel mai favorabil situat va fi cultivat cel dintâi...*“ (p. 60) [Versiunea românească, vol. I, p. 88].

El simte slăbiciunea și falsitatea afirmației lui și de aceea pune pentru „most fertile land“³⁾ o *nouă condiție* : and most favorably situated“⁴⁾, care inițial lipsea. Or, este evident că el ar fi trebuit să spună : „The most fertile land *within* the most favourable situation“⁵⁾, căci nu se poate merge cu absurditatea pînă acolo încît regiunea care în mod întîmplător are poziția cea mai favorabilă pentru newcomers⁶⁾ — prin faptul că pot menține legături cu patria, cu the old folks at home⁷⁾ și cu lumea exterioară —, este „the most fertile region“ din întreaga țară, care n-a fost încă explorată de coloniști și nici nu poate fi explorată imediat.

Așadar, premisa liniei descendente, a trecerii de la o regiune mai fertilă la una mai puțin fertilă, este total neavenită. Se poate spune cel mult că în prima regiune care este cultivată pentru că are poziția cea mai favorabilă, nu se plătește nici o rentă pînă cînd în această regiune se trece de la pământul mai fertil la pământul mai puțin fertil. Dacă însă acum se trece la o altă regiune, *mai fertilă* decît prima, atunci, potrivit

¹⁾ — abundența de pămînt bogat și fertil. — *Nota trad.*

²⁾ — pămînt „cu *aceleași* proprietăți, nelimitat în cantitate și uniform în calitate. — *Nota trad.*

³⁾ — „pămîntul cel mai fertil“ — *Nota trad.*

⁴⁾ — „și cel mai favorabil situat“. — *Nota trad.*

⁵⁾ — „pămîntul cel mai fertil cu poziția cea mai favorabilă“. — *Nota trad.*

⁶⁾ — noii-veniți. — *Nota trad.*

⁷⁾ — părinții. — *Nota trad.*

ipotezei, ea este *worse situated*¹⁾. De aceea este posibil that the greater fertility of the soil is more than counterbalanced by the greater disadvantage of the situation²⁾, și în acest caz pământul din regiunea I va continua să plătească rentă. Deoarece însă „poziția“ este o împrejurare care se schimbă istoricește odată cu dezvoltarea economică și deoarece ea *trebuie să se îmbunătățească* continuu pe măsura extinderii căilor de comunicație, apariției de noi orașe, creșterii populației etc., este clar că produsul produs în regiunea II începe by and by³⁾ să fie furnizat pe piață la un preț care trebuie, dimpotrivă, să reducă renta (pentru același produs) în regiunea I și că, pe măsură ce disadvantage of the situation⁴⁾ dispăre, regiunea II începe treptat să apară ca the more fertile soil⁵⁾.

[603] De aceea este clar

că, acolo unde Ric[ardo] enunță just și cuprinzător condiția necesară pentru apariția rentei diferențiale : „all land... of the same properties... unlimited in quantity... uniform in quality⁶⁾, nu este inclusă trecerea de la un pământ mai fertil la unul mai puțin fertil ;

că și istoricește această presupunere este greșită în ceea ce privește colonizarea Statelor Unite, pe care împreună cu A. Smith o are în vedere Ricardo, și de aceea îndreptătea opoziția lui Carey în această privință ;

că și el răstoarnă lucrurile, adăugînd ceea ce spune despre „situation“ : „The most fertile, and most favorably situated, land will be first cultivated“⁷⁾ ;

că, în *dovedirea* premisei sale *arbitrare*, [Ricardo] folosește un *exemplu* în care este *presupus ca fiind dat* ceea ce abia trebuie demonstrat, și anume trecerea de la pământuri mai bune la pământuri din ce în ce mai proaste ; în sfîrșit,

că el {ce-i drept, de data aceasta with an eye to the explanation of the tendency in the general rate of profit to fall⁸⁾} face această presupunere tocmai pentru că altfel nu-și poate

1) — mai prost situată. — Nota trad.

2) — ca fertilitatea mai mare a solului să fie mai mult decât contrararată de marelă dezavantaj al poziției. — Nota trad.

3) — treptat. — Nota trad.

4) — dezavantajul poziției. — Nota trad.

5) — pământul cel mai fertil. — Nota trad.

6) — „orice pământ... cu aceleași proprietăți... în cantitate nelimitată... de calitate uniformă. — Nota trad.

7) — „poziție“ : „Pământul cel mai fertil și cel mai favorabil situat va fi cultivat cel dintîi. — Nota trad.

8) — cu intenția de a explica tendința de scădere a ratei generale a profitului. — Nota trad.

explica *renta diferențială*, cu toate că ea nu depinde nicidecum de faptul că se trece de la I la II, III, IV sau de la IV la III, II, I.

[2. *Afirmația lui Ricardo că renta diferențială nu poate influența prețul cerealelor. Renta absolută — cauză a creșterii prețurilor produselor agricole*]

În exemplu se presupun trei calități de pământ, nr. 1, 2, 3, care la aceeași investiție de capital dau [un produs net de] 100, 90 și 80 de cuarteri de cereale. Nr. 1 este cultivat cel dintîi „în a new country, where there is an abundance of fertile land compared with the population, and where therefore it is only necessary to cultivate No. 1“¹⁾ (p. 57). În acest caz, „the whole net produce“²⁾ va aparține „agricultorului“ și „will be the profits of the stock which he advances“³⁾. (p. 57.) Aici {nu ne ocupăm de plantații} este cît se poate de deplasat și faptul că acest „net produce“ este considerat de la bun început ca profit of stock⁴⁾, deși pînă acum nu s-a presupus *nici un fel de producție capitalistă*. Să zicem însă că însuși colonistul sosit din „the old country“⁵⁾ îl consideră astfel. Dacă populația va crește în așa măsură încît va fi necesar să se treacă la cultivarea pămîntului nr. 2, nr. 1, va începe să dea o rentă de 10 cuarteri. Aici se presupune, firește, că pămînturile nr. 2 și 3 „nu au devenit proprietate“ și că, in proportion to population and capital“⁶⁾, ele au rămas, practic „unlimited“⁷⁾. În caz contrar, lucrurile ar putea lua o altă întorsătură. Așadar, în cadrul acestei premise, nr. 1 va da o rentă de 10 cuarteri.

„deoarece în cazul acesta fie că trebuie să existe două rate ale profitului pentru capitalul folosit în agricultură, fie că trebuie retrași 10 cuarteri, sau valoarea a 10 cuarteri, din produsul nr. 1, pentru vreun alt scop, dacă proprietarul pămîntului sau vreo altă persoană cultivă

¹⁾ — „într-o țară nouă în care există o abundență de pământ fertil în comparație cu populația și unde, prin urmare, este necesar să se cultive numai pămîntul nr. 1“. [Versiunea românească, vol. I, p. 87]. — *Nota trad.*

²⁾ — „întregul produs net“. — *Nota trad.*

³⁾ — „va reprezenta profitul capitalului pe care îl avansează“. — [Versiunea românească, vol. I, p. 87]. — *Nota trad.*

⁴⁾ — profit la capital. — *Nota trad.*

⁵⁾ — țara veche. — *Nota trad.*

⁶⁾ — în raport cu populația și cu capitalul. — *Nota trad.*

⁷⁾ — „nelimitate“. — *Nota trad.*

pământul nr. 1, acești 10 cuarteri vor constitui în mod egal rentă ; de aceea, cultivatorul de la nr. 2 va obține același rezultat cu capitalul său, fie că el cultivă pământul nr. 1 plătind 10 cuarteri rentă, fie că va continua să cultive nr. 2 neplătind nici o rentă“. (p. 58.) [Versiunea românească, vol. I, p. 87].

In fact, there would be two rates of profit in agricultural capital ¹⁾ adică nr. 1 ar da un *profit suplimentar* (care în acest caz se poate consolida sub formă de rentă) de 10 cuarteri. Dar că în *una și aceeași sferă de producție*, on capital of the same description, hence on agricultural capital ²⁾ sînt posibile și chiar inevitabile nu două, ci multe very different rates of profits ³⁾, ne-o spune chiar Ricardo cu numai două pagini mai încolo :

„Pământul cel mai fertil și cel mai favorabil situat va fi cultivat cel dintîi, iar valoarea de schimb a produselor acestuia va fi determinată în același fel ca și valoarea de schimb a tuturor celorlalte mărfuri — de totalul cantității de muncă necesară de la început pînă la sfîrșit sub diverse forme, pentru a le produce și a le aduce pe piață. Dacă se ia în cultură pământ de calitate inferioară, valoarea de schimb a produselor agricole se va urca din cauză că pentru producerea lor se cere mai multă muncă. *Valoarea de schimb a tuturor mărfurilor*, fie că sînt fabricate, fie că sînt produse ale minelor sau produse ale solului, este întotdeauna reglementată nu de cantitatea mai redusă de muncă, care ar fi suficientă pentru producerea lor în condițiile cele mai favorabile, și de care profită exclusiv acei care au înlesniri speciale de producție, ci de cantitatea mai mare de muncă întrebuintată în mod necesar pentru producerea lor de cei care nu au asemenea înlesniri, de cei care continuă să le producă în condițiile cele mai nefavorabile — înțelegînd prin condițiile cele mai nefavorabile, acelea în care cantitatea de produs cerută face însă necesară continuarea producției“ {la prețul anterior}. (p. 60, 61.) [Versiunea românească, vol. I, p. 88].

Prin urmare, în fiecare ramură *deosebită* a producției nu există numai două, ci *many rates* of profit, that is to say, deviations of the general rate of profit ⁴⁾.

Aici nu este necesar să ne oprim asupra unei alte ilustrări a exemplului în care este vorba despre efectul diferitelor părți de capital on the same land ⁵⁾ (p. 58—59). Menționăm doar două teze :

¹⁾ — În realitate, ar exista două rate ale profitului la capitalul agrar. — *Nota trad.*

²⁾ — la același gen de capital, deci la capitalul agrar. — *Nota trad.*

³⁾ — foarte diferite rate ale profitului. — *Nota trad.*

⁴⁾ — *multe rate* ale profitului, adică multe abateri de la rata generală a profitului. — *Nota trad.*

⁵⁾ — pe același pământ. — *Nota trad.*

[1] „Renta este întotdeauna diferența dintre produsul obținut prin întrebuințarea a două [604] cantități egale de capital și de muncă“. (p. 59.) [Versiunea românească, vol. I, p. 88].

Aceasta înseamnă că există numai rentă diferențială (conform presupunerii că nu există *proprietate funciară*). Căci :

[2] „Nu pot exista două rate ale profitului“. (p. 59.) [Versiunea românească, vol. I, p. 88].

„Este adevărat că pe cel mai bun pământ se va obține mereu același produs cu aceeași muncă ca și mai înainte, dar valoarea acestuia se va urca datorită scăderii produsului obținut de acei care întrebuințează capital și muncă nouă pe pământuri mai puțin fertile. Deci, cu toate că avantajele pământurilor fertile față de pământurile inferioare nu se pierd niciodată, ci se transferă doar de la cultivator sau consumator la land-lord, totuși, deoarece se cere mai multă muncă pentru pământurile inferioare și deoarece numai din asemenea pământuri ne putem aproviziona cu produse agricole suplimentare — valoarea relativă a acestor produse va continua în mod permanent să depășească nivelul său anterior și va face ca schimbul lor să se facă pentru mai multe pălării, stofă, ghete etc. pentru producția cărora nu s-a cerut o asemenea cantitate suplimentară de muncă“. (p. 62. 63.) [Versiunea românească, vol. I, p. 89].

„Așadar, motivul pentru care valoarea relativă a produselor agricole crește constă în aceea că se folosește mai multă muncă pentru producerea ultimei porțiuni obținute și nu din cauză că s-a plătit rentă land-lordului. Valoarea grâului este determinată de cantitatea de muncă întrebuințată pentru producerea lui, pe acea calitate de pământ sau cu acea parte de capital care nu plătește rentă. Grâul nu este urcat fiindcă se plătește rentă, ci se plătește rentă, fiindcă grâul este urcat; și s-a observat în mod just că nu ar avea loc nici o scădere în prețul grâului chiar dacă landlorzii ar renunța la renta lor în întregime. O asemenea măsură ar avea doar ca efect să facă pe unii arendași să trăiască ca boierii, dar nu ar micșora cantitatea de muncă necesară pentru a obține produse agricole pe cele mai puțin productive din pământurile cultivate“. (p. 63.) [Versiunea românească, vol. I, p. 89—90].

După cele spuse de mine mai sus nu este necesar să mai explic caracterul eronat al tezei that „the value of corn is regulated by the quantity of labour bestowed on its production on that quality of land... which pays no rent“¹⁾. Am arătat că, indiferent dacă ultima categorie de pământ plătește rentă sau nu plătește nici o rentă, dacă plătește renta absolută în întregime sau numai o parte din ea, sau dacă în afară de rentă absolută plătește și rentă diferențială (în cazul liniei ascendente), acest lucru depinde în parte de line of direction, whether it is ascendant or descending²⁾ și, în orice împrejurări,

¹⁾ — că „valoarea grâului este determinată de cantitatea de muncă întrebuințată pentru producerea lui, pe acea calitate de pământ... care nu plătește rentă“. — *Nota trad.*

²⁾ — linia orientării, de faptul că aceasta este ascendentă sau descendentă. — *Nota trad.*

de raportul dintre composition of agricultural capital as compared with the composition of not agricultural capital¹⁾ și că dacă se presupune existența rentei absolute ca urmare a diferenței în compoziție, ambele cazuri depind de starea pieței, că tocmai cazul citat de Ric[ardo] poate avea loc numai în următoarele două condiții (deși atunci fermage, although no rent can be paid²⁾, sau dacă landed property does not exist, either in law or in fact³⁾, sau dacă pământul mai bun furnizează o additional supply⁴⁾ care can find its place within the market⁵⁾ numai în cazul scăderii valorii de piață.

Dar și în afară de aceasta, pasajul reprodus mai sus mai cuprinde numeroase afirmații greșite și unilaterale. Raw produce⁶⁾ poate crește în comparative value⁷⁾, care aici nu înseamnă altceva decât valoarea de piață, nu numai datorită cauzei de mai sus ci și în cazul când înainte el se vindea sub valoarea lui, poate chiar sub prețul lui (de cost, ceea ce se întâmplă întotdeauna în a certain state of society⁸⁾, când producția produsului prim servește încă în principal la subzistența agriculturului (precum și atunci când produsul orășenesc își asigură un preț de monopol, ca în evul mediu); în al doilea rând, atunci când produsul prim se vinde la valoarea lui spre deosebire de celelalte mărfuri, care se vînd la prețul de cost.

În sfîrșit, în ceea ce privește renta diferențială, este adevărat că pentru prețul cerealelor este indiferent că landlordul renunță la ea și fermierul o bagă în buzunar. În ceea ce privește renta absolută este greșit. Este greșit că aici landed property⁹⁾ nu enhances the price of the raw produce¹⁰⁾. Dimpotrivă, acest lucru are loc întrucît intervenția of landed property causes that the raw produce is sold at its value which exceeds its cost-price¹¹⁾. Să presupunem, ca și mai

1) — compoziția capitalului agrar în comparație cu compoziția capitalului neagrar. — *Nota trad.*

2) — se poate plăti arenda, chiar dacă nu se plătește rentă. — *Nota trad.*

3) — proprietatea funciară nu există, de drept sau de fapt. — *Nota trad.*

4) — ofertă suplimentară. — *Nota trad.*

5) — poate găsi loc pe piață. — *Nota trad.*

6) — produsul prim. — *Nota trad.*

7) — în valoare comparativă. — *Nota trad.*

8) — într-un anumit stadiu al societății. — *Nota trad.*

9) — proprietatea funciară. — *Nota trad.*

10) — mărește prețul produsului brut. — *Nota trad.*

11) — proprietății funciare face ca produsul prim să se vîndă la valoarea lui, care depășește prețul lui de cost. — *Nota trad.*

înainte, că capitalul neagrar mediu = $C^{80} V^{20}$, plusvaloarea = 50% astfel că rata profitului va fi 10%, iar valoarea produsului 110. Să admitem acum, dimpotrivă, că capitalul [605] agrar = $C^{60} V^{40}$, iar valoarea produsului = 120. Raw produce se va vinde la această valoare. Dacă proprietatea funciară n-ar exista din punct de vedere juridic sau dacă n-ar exista de fapt din cauza abundenței relative de pământ, ca în colonii, el s-ar vinde cu 115. Într-adevăr, profitul total de la primul capital și de la al doilea (de la 200) = 30, deci profitul mediu = 15. Produsul neagrăricol s-ar vinde cu 115 în loc de 110, iar produsul agricol cu 115 în loc de 120. Prin urmare, produsul agricol ar scădea cu $\frac{1}{12}$ în valoarea sa relativă în comparație cu produsul neagrăricol; dar pentru ambele capitaluri, pentru capitalul total — pentru capitalul agricol și cel industrial luate la un loc — *profitul mediu* ar crește cu 50%, de la 10 la 15 [605].

[636] Vorbind despre concepția sa asupra rentei, Ricardo spune :

„Eu o consider întotdeauna ca un rezultat al unui *monopol* parțial, care nu reglementează, în realitate, niciodată prețul“

(prin urmare nu acționează niciodată ca *monopol* și deci nici nu este un *rezultat* al monopolului. Pentru el, monopolul nu ar putea avea alt rezultat decât acela că renta ajunge nu în buzunarul arendașului, ci în cel al proprietarului unor terenuri de calitate mai bună),

„ci este mai degrabă un efect al acestuia. Dacă toți landlorzii ar renunța la *rentă*, eu sînt de părere că mărfurile produse prin cultura pământului nu ar fi mai ieftine deoarece există întotdeauna o parte din aceleași mărfuri produse prin cultivarea pământului pentru care *nu se plătește* și nu se poate plăti nici o rentă, întrucît *surplusul produsului* este suficient numai pentru plata profitului capitalului“. (*Ric[ardo]*. „*Princ.*“ l.c. 332, 333.) [Versiunea românească, vol. I, p. 218].

Aici surplus — produce = excess ¹⁾ peste produsul absorbit de salariu. Afirmăția lui Ric[ardo] este justă numai în cazul cînd se presupune că a certain land never pays rent ²⁾, cînd acest pământ sau, mai bine zis, produsul lui, reglează valoarea de piață. Dacă însă produsul acestui pământ nu plătește rentă din cauză că valoarea de piață este reglată de un pământ mai fertil, aceasta nu dovedește nimic.

¹⁾ — plusprodusul = excedentul. — *Nota trad.*

²⁾ — un anumit pământ nu plătește niciodată rentă. — *Nota trad.*

Într-adevăr, dacă renta diferențială ar fi „relinquished by landlords“¹⁾ ea ar reveni arendașilor. Dimpotrivă, cedarea rentei absolute ar atrage după sine scăderea prețului produselor agricole și ar face ca prețul produselor industriale să crească în măsura în care ar crește, în urma acestui proces, profitul mediu. [636].

[605] „Urcarea rentei este *întotdeauna* efectul creșterii bogăției țării și a *greutății de a-și procura alimentele necesare pentru populația sporită*“. (p. 65, 66.) [Versiunea românească, vol. I, p. 91].

Această ultimă afirmație este greșită.

„Bogăția crește cel mai repede în acele țări în care pământul disponibil este cel mai fertil, unde sint cele mai puține restricții la import și unde, prin îmbunătățiri în agricultură, producția poate fi sporită fără nici o creștere în cantitatea proporțională de muncă — acolo *prin urmare, unde renta crește încet*“. (p. 66, 67.) [Versiunea românească, vol. I, p. 91].

Absolute amount of rent²⁾ poate să crească și atunci când *rata rentei* rămîne neschimbată, dar crește — odată cu creșterea populației — numai capitalul investit în agricultură; ea poate să crească atunci când categoria I nu dă rentă, când categoria II plătește numai o parte din renta absolută, dar în același timp, renta diferențială, ca urmare a fertilității relativ ridicate a categoriilor mai bune de pământ, a crescut considerabil etc. (vezi tabelul)³⁾.

[3. Concepția lui Smith și Ricardo asupra „prețului natural“ al produsului agricol]

„Dacă prețul urcat al grîului ar fi efectul și nu cauza rentei, prețul ar fi influențat, în mod proporțional după cum renta ar fi urcată sau scăzută, iar *renta ar fi o parte componentă a prețului*. Dar regulatorul prețului grîului este acel grîu care a fost produs cu cea mai mare cantitate de muncă, iar renta nu intră și nu poate să intre, nici în cea mai mică măsură ca o *parte componentă a prețului său*... Materiile prime intră în compoziția celor mai multe mărfuri, dar *valoarea* acestor materii prime, întocmai ca a grîului, este reglementată de *productivitatea ultimei porțiuni de capital întrebuințată pentru cultivarea pământului și care nu plătește nici o rentă*; iar *renta prin urmare, nu este o parte componentă a prețului mărfurilor*“. (p. 67.) [Versiunea românească, vol. I, p. 91].

1) — „cedată de landlorzi“. — *Nota trad.*

2) — Suma absolută a rentei. — *Nota trad.*

3) Vezi tabelul inserat între p. 288 și 289. — *Nota red.*

Aici este multă confuzie ca urmare a faptului că se amestecă „*natural price*“ (căci despre acest preț este vorba aici) cu *value*. Ric[ardo] a preluat această confuzie de la Smith. La acesta din urmă ea era întrucîtva justificată, deoarece, și în măsura în care, Smith renunță la propria sa definiție justă a valorii. Nici renta, nici profitul și nici salariul nu constituie a *component part of the value of a commodity* ¹⁾. Dimpotrivă. *The value of a commodity being given the different parts into which that value may be divided, belong either to the category of accumulated labour (constant capital) or wages or profit or rent* ²⁾. Atunci însă cînd este vorba de *natural price*, sau de *prețul de cost*, Smith poate vorbi despre *părțile lui componente* ca despre premise date. Numai datorită confuziei pe care o face între „*natural price*“ și *value*, aplică el valorii mărfii acest procedeu.

În afară de prețul materiei prime și al mașinilor (pe scurt al capitalului constant), care în fiecare sferă de producție îi apare capitalistului ca o mărime dată din afară și care la fiecare capitalist intră în producție cu un preț *determinat*, la stabilirea prețului mărfii sale capitalistul trebuie să facă două lucruri diferite : să adauge *prețul salariului* și acesta îi apare (within certain limits ³⁾) de asemenea dinainte dat. Prin *natural price* al unei mărfi nu se înțelege *prețul de piață* ci prețul de piață mediu pe o perioadă mai mult sau mai puțin îndelungată, sau punctul central spre care tinde prețul de piață. Prin urmare, aici *prețul salariului* este dat în general de valoarea capacității de muncă [Arbeitsvermögen]. Dar *rata profitului* — natural tax of profit —, este dată de *valoarea totalității mărfurilor pe care o creează* totalitatea capitalurilor folosite în not agricultural industry ⁴⁾. Ea este tocmai excedentul acestei valori peste valoarea capitalului constant cuprins în aceste mărfuri + valoarea salariului. Plusvaloarea totală, creată de acest capital total constituie the absolute amount of profit ⁵⁾. Raportul dintre această absolute amount to the whole capital advanced determines the general rate of profit ⁶⁾. Așadar, și această general rate of profit apare ca ceva dat din

¹⁾ — o parte componentă a valorii unei mărfi. — *Nota trad.*

²⁾ — *Valoarea unei mărfi fiind dată*, diferitele părți în care se poate *diviza* această valoare aparțin fie categoriei muncă acumulată (capital constant), fie categoriei salariu, profit sau rentă. — *Nota trad.*

³⁾ — în anumite limite. — *Nota trad.*

⁴⁾ — producția neagricolă. — *Nota trad.*

⁵⁾ — masa absolută a profitului. — *Nota trad.*

⁶⁾ — masă absolută și întregul capital avansat determină rata generală a profitului. — *Nota trad.*

afară nu numai pentru capitalistul individual, ci și pentru capitalul din fiecare sferă de producție. La prețul cheltuielilor pentru materie primă etc. [606] cuprinse în produs și la natural price of wages¹⁾ el trebuie să adauge, prin urmare, the general profit, say of 10 p.c., to form thus as it must appear to him — by way of addition of component parts, or by composition, the natural price of a commodity²⁾. De nivelul prețului de piață existent în momentul respectiv depinde dacă la vânzarea mărfii se plătește natural price, mai mare sau mai mic. În *prețul de cost*, spre deosebire de *valoarea*, intră numai salariul și profitul, iar renta numai în măsura în care a intrat deja în prețul materiei prime, al mașinilor etc. Prin urmare nu ca rentă pentru capitalist, căruia în general the price of raw produce, machinery³⁾, pe scurt prețul capitalului constant, îi apare ca *ceva întreg*, dinainte dat.

Renta nu intră ca parte componentă în *prețul de cost*. Dacă în anumite împrejurări produsul agricol se vinde la prețul lui de cost, *nu există nici un fel de rentă*. În acest caz proprietatea funciară nu există din punct de vedere *economic* pentru capital, și anume nu există în cazul când produsul categoriei de pământ care vinde la prețul de cost, reglează valoarea de piață a produsului sferei respective. (În categoria I din tabelul D, lucrurile se prezintă altfel⁹¹⁾).

Sau *renta* (absolută) *există*. În acest caz produsul agricol se vinde peste *prețul lui de cost*. El se vinde la *valoarea lui* care depășește *prețul lui de cost*. În *valoarea de piață* a produsului intră însă și renta, sau, mai bine zis, ea formează o parte din această valoare. Dar fermierului renta îi apare ca *ceva dinainte dat*, tot așa cum îi apare industriașului profitul. Ea este dată prin excedentul *valorii* produsului agricol peste *prețul lui de cost*. Fermierul însă calculează la fel ca și capitalistul: first advances⁴⁾, în al doilea rând salariul, în al treilea rând profitul mediu și, în sfârșit, renta, care de asemenea îi apare ca fiind dată. Acesta este *pentru el* natural price of wheat f.i.⁵⁾. Depinde însă numai de state of the market⁶⁾ în fiecare moment dat ca acest preț să-i fie plătit sau nu.

¹⁾ — prețul natural al salariului. — *Nota trad.*

²⁾ — profitul general, să zicem 10⁰/₁₀₀, pentru a obține — așa cum îi apare lui — prin adunarea părților componente, sau, prin reunirea lor, prețul natural al mărfii. — *Nota trad.*

³⁾ — prețul produsului brut, al mașinilor — *Nota trad.*

⁴⁾ — în primul rând cheltuielile. — *Nota trad.*

⁵⁾ — prețul natural al grului de exemplu. — *Nota trad.*

⁶⁾ — de starea pieței. — *Nota trad.*

Dacă, se ține seama în mod obiectiv de *deosebirea* dintre *prețul de cost și valoare*, este clar că renta nu poate intra *niciodată* în prețul de cost ca *parte constitutivă* și că despre părți constitutive poate fi vorba numai atunci când se are în vedere prețul de cost, spre deosebire de valoarea mărfii. (Ca și profitul suplimentar, renta diferențială nu intră *niciodată* în *prețul de cost*, deoarece ea este întotdeauna numai sau the excess of the market cost price⁹² over individual cost price, or excess of the market value over individual value⁴⁾).

Prin urmare, Ric[ardo] are dreptate, în fond, atunci când, în opoziție cu A. Smith, afirmă că renta nu intră *niciodată* în prețul de cost. Pe de altă parte însă, el nu are dreptate, căci el nu demonstrează acest lucru prin stabilirea unei distincții între preț de cost și valoare, ci prin identificarea lor, așa cum face și A. Smith; se știe doar că nici renta, nici profitul, nici salariul nu reprezintă *constituent parts of value*, although value is dissolvable into wages and profits and rent²⁾ și chiar cu drepturi egale în toate aceste trei părți, *dacă* există toate trei. Raționamentul lui Ric[ardo] este următorul: renta nu este constituent part of the natural price of agricultural produce³⁾, deoarece prețul produsului obținut pe pământul cel mai prost = *prețul de cost* al acestui produs = *valoarea acestui produs*, determină valoarea de piață a produsului agricol. Prin urmare, renta nu formează nici o part of the value⁴⁾, pentru că nu formează nici o part of the *natural price*, iar acesta = *value*. Dar tocmai aici este greșeala. Prețul produsului obținut pe pământul cel mai prost este egal cu *prețul său de cost*, fie în cazul când acest produs se vinde *sub* valoarea lui, adică în nici un caz pentru că se vinde, după cum spune Ricardo, *la valoarea* lui; fie în cazul când produsul agricol face parte din categoria de mărfuri în care, *cu titlu de excepție*, valoarea și prețul de cost *sînt identice*. Acesta este cazul în care plusvaloarea obținută într-o anumită sferă de producție cu un capital dat, de exemplu 100, coincide întimplător cu plusvaloarea care revine, în medie, unei părți alicote *egale* din capitalul total (de pildă, la 100). Aceasta este, prin urmare, confuzia pe care o face Ric[ardo].

1) — excedentul prețului de cost pe piață peste prețul de cost individual, sau excedentul valorii de piață peste valoarea individuală. — *Nota trad.*

2) — *părți constitutive ale valorii*, deși valoarea poate fi descompusă în salariu, profit și rentă. — *Nota trad.*

3) — o parte constitutivă a prețului natural al produsului agricol. — *Nota trad.*

4) — parte a valorii. — *Nota trad.*

As to ¹⁾ *A. Smith* : dat fiind că el identifică cost price cu value, pornind de la această premisă greșită el este îndreptățit să afirme că, asemenea profitului și salariului, renta este „constituent parts of the natural price“. Dimpotrivă, o inconsecvență din partea lui este faptul că, în cursul expunerii ulterioare, el afirmă totuși că renta nu intră în natural price în același mod ca salariul și profitul. El comite această inconsecvență pentru că observarea realității înconjurătoare și o analiză justă îl fac să ajungă în cele din urmă la constatarea că există o oarecare deosebire între modul cum se determină natural price of not agricultural produce ²⁾ și modul cum se determină market value of agricultural produce ³⁾. Dar despre aceasta vom vorbi mai amănunțit acolo unde ne vom ocupa de teoria rentei a lui Smith.

[4. *Ricardo despre îmbunătățirile în agricultură și despre influența lor asupra rentei funciare*]

[607] „Am văzut că renta va crește cu fiecare porțiune de capital suplimentar a cărei folosire devine necesară pe pământul cu productivitate mai mică“.

(Dar nu every portion of additional capital yields a less productive return ⁴⁾).

„Din aceleași principii rezultă că orice împrejurări în societățile care ar face inutilă întrebuințarea aceleiași sume de capital pentru cultura pământului și care ar face, prin urmare, mai productivă ultima porțiune de capital întrebuințată, ar determina scăderea rentei“. (p. 68.) [Ver-siunea românească, vol. I, p. 92]

Adică [la scăderea] rentei absolute, dar nu în mod necesar [a] rentei diferențiale. (Vezi tabelul B).

Asemenea împrejurări pot fi „reduction in the capital of a country“ ⁵⁾ însoțită de o scădere a populației, dar și dezvoltarea mai înaltă a productive powers of agricultural labour ⁶⁾ :

„Aceleași efecte pot fi însă obținute, cînd bogăția și populația unei țări sporesc, dacă sporul este însoțit de astfel de îmbunătățiri remarcabile

¹⁾ — În ceea ce-l privește pe. — *Nota trad.*

²⁾ — prețul natural al produsului neagricol. — *Nota trad.*

³⁾ — valoarea de piață a produsului agricol. — *Nota trad.*

⁴⁾ — fiecare porțiune de capital suplimentar dă o cantitate mai mică de produs. — *Nota trad.*

⁵⁾ — micșorarea capitalului țării. — *Nota trad.*

⁶⁾ — forțelor productive ale muncii în agricultură. — *Nota trad.*

aduse agriculturii încît ele vor avea efect de reducere a necesității de a se cultiva și pămînturile mai sărace, sau de a cheltui aceeași sumă de capital pentru cultivarea de porțiuni mai fertile“. (p. 68, 69.) [Versiunea românească, vol. I, p. 92]

(Aici Ric[ardo] uită în chip ciudat : improvements as shall have the effect of improving the quality of poorer lands and converting these into richer ones ¹⁾), un punct de vedere care predomină la Anderson).

Este foarte greșită următoarea teză a lui Ric[ardo] :

„Cu aceeași populație și nu mai multă, nu poate avea loc nici o cerere pentru vreo cantitate suplimentară de griu“ (p. 69.) [Versiunea românească, vol. I, p. 92].

Fără a mai vorbi de faptul că with a fall in the price of corn an additional demand for other raw produce, green vegetables, meat etc. will spring up ²⁾ și că din cereale se poate face rachiu etc., trebuie să relevăm că Ric[ardo] pornește aici de la presupunerea că întreaga population consumes as much corn it likes. This is false ³⁾.

{ „Creșterea enormă a consumului nostru în anii 1848, 1849, 1850 arată că înainte acesta era la noi *sub strictul necesar* și că prețurile s-au menținut la un nivel ridicat din cauza ofertei insuficiente“ (p. 158, F. W. Newman, „Lectures on Pol. Ec.“, Lond. 1851.)

Tot Newman spune :

„Argumentul lui Ricardo“, that rent cannot enhance price ⁴⁾ „se bazează pe presupunerea că în realitate posibilitatea de a cere rentă nu poate să determine niciodată o *micșorare a ofertei*. Dar de ce nu ? Există vaste regiuni care ar putea fi cultivate imediat, dacă pentru ele nu s-ar cere rentă, și care *rămîn în mod artificial necultivate* fie din cauză că proprietarii funciari le pot da în arendă în condiții convenabile ca terenuri de vînătoare, fie din cauză că ei preferă sălbăticia romantică unei mici rente nominale pe care ar putea s-o obțină dacă ar permite cultivarea acestor pămînturi“. (p. 159)}

Căci este în genere greșit să se afirme că dacă el își retrage pămîntul from the production of corn, he may not get a rent

¹⁾ — îmbunătățirile care ar trebui să aibă ca efect îmbunătățirea calității pămînturilor mai sărace și transformarea lor în pămînturi mai bogate. — *Nota trad.*

²⁾ — o dată cu scăderea prețului la cereale apare o cerere suplimentară pentru alte produse brute — legume, carne etc. — *Nota trad.*

³⁾ — populația consumă cereale cît vrea. Acest lucru este greșit. — *Nota trad.*

⁴⁾ — renta nu poate să mărească prețul. — *Nota trad.*

by converting it into pasture or building grounds or as in some countries of High Scotland, into artificials woods for hunting purposes ¹⁾.

Ricardo distinge două feluri de improvements in agriculture ²⁾.
Primul fel

„cele care sporesc forțele productive ale pământului... fie mai buna rotație a culturilor, fie alegerea mai bună a îngrășămintelor. Aceste îmbunătățiri ne dau posibilitatea să obținem același produs de pe o întindere mai mică de pământ“. (p. 70.) [Versiunea românească, vol. I, p. 93].

În acest caz, după părerea lui Ricardo, *renta trebuie să scadă*.

„Dacă, de exemplu, porțiunile succesive de capital produc 100, 90, 80, 70 pe timpul cît voi întrebuința aceste patru porțiuni renta va fi 60, sau diferența între :

$$\left. \begin{array}{l} 70 \text{ și } 100 = 30 \\ 70 \text{ și } 90 = 20 \\ 70 \text{ și } 80 = 10 \\ \hline 60 \end{array} \right\} \text{ în timp ce produsul va fi } \left\{ \begin{array}{l} 100 \\ 90 \\ 80 \\ 70 \\ \hline 340 \text{ de cuarteri,} \end{array} \right.$$

și atîta timp cît întrebuințez aceste porțiuni, *renta va rămîne aceeași* cu toate că produsul fiecărei porțiuni va crește în mod *egal*“. [Versiunea românească, vol. I, p. 93].

(Dacă ar avea an *unequal* augmentation ³⁾ renta, cu *toată* fertilitatea *sporită*, ar putea să crească.)

„Dacă în loc de 100, 90, 80, 70 produsul ar crește la : 125, 115, 105 și 95 renta ar rămîne mereu 60 sau diferența între

$$[608] \left. \begin{array}{l} 95 \text{ și } 125 = 30 \\ 95 \text{ și } 115 = 20 \\ 95 \text{ și } 105 = 10 \\ \hline = 60 \end{array} \right\} \text{ în timp ce produsul ar fi sporit } \left\{ \begin{array}{l} 125 \\ 115 \\ 105 \\ 95 \\ \hline 440 \end{array} \right.$$

la 440

Dar, cu un asemenea spor de produs, *fără un spor de cerere* n-ar putea exista nici un motiv pentru a se întrebuința atît de mult capital

¹⁾ — din producția de cereale nu mai poate să obțină rentă prin transformarea lui în pășune sau în terenuri de construcții sau, ca în unele părți din regiunea muntoasă a Scoției, în păduri amenajate pentru vînătoare. — *Nota trad.*

²⁾ — îmbunătățiri în agricultură. — *Nota trad.*

³⁾ — o creștere *inegală*. — *Nota trad.*

pentru cultura pământului ; o porțiune de capital ar fi retrasă și în consecință, ultima porțiune de capital ar produce 105 în loc de 95, iar renta ar scădea la 30 sau diferența între

$$\left. \begin{array}{l} 105 \text{ și } 125 = 20 \\ 105 \text{ și } 115 = \frac{10}{30} \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{pe cind produsul va continua să fie} \\ \text{adekvat nevoilor populației, căci va} \\ \text{fi de 345 cuarteri} \end{array} \left\{ \begin{array}{l} 125 \\ 115 \\ \frac{105}{345} \end{array} \right.$$

(p. 71, 72.) [Versiunea românească, vol. I, p. 93—94].

Fără a mai vorbi de faptul că, atunci cînd prețul scade, cererea poate să crească și în cazul cînd *nu a avut loc o creștere* a populației (chiar Ricardo admite că cererea a crescut cu 5 cuarteri), trebuie să relevăm că el pornește de la premisa trecerii neconținute la pămînturi mai puțin fertile, tocmai pentru că în fiecare an populația crește, adică crește acea parte a populației care consumă cereale, se hrănește cu pîine, și această parte crește mai repede decît populația în ansamblu, întrucît pîinea constituie principalul produs alimentar pentru majoritatea populației. De aceea nu este nicidecum *obligatoriu* să se presupună că creșterea productivității capitalului [agrar] nu este însoțită de o creștere a cererii și că, prin urmare, în aceste condiții renta scade. Ea poate să crească dacă *improvement*¹⁾ are efecte inegale asupra diferenței in the degree of fertility²⁾.

În rest, nu încapă îndoială (tabelele *B* și *E*) că creșterea fertilității, în condiții cînd cererea rămîne neschimbată, poate nu numai să înlătore de pe piață pămîntul cel mai prost, ci să și determine retragerea from the production of corn³⁾ a unei părți din capitalul investit într-un pămînt mai fertil (tabelul *B*). În acest caz, *renta în cereale scade*, dacă pe diferențele categoriei de pămînt produsul crește *in mod egal*.

Apoi Ric[ardo] trece la cel de-al doilea fel de *agricultural improvements* :

„Dar există îmbunătățiri care pot determina scăderea valorii relative a produsului fără să reducă *renta în grîu*, deși vor reduce *renta în bani a pămîntului*. Astfel de îmbunătățiri nu sporesc forțele productive ale pămîntului, dar ne permit să obținem produsul lui *cu mai puțină muncă*. Ele sînt îndreptate mai degrabă asupra *formării capitalului folosit în agricultură decît asupra cultivării pămîntului*. *Perfecționări ale instrumentelor agricole*, cum sînt plugul și mașina de treierat, economii în folosirea de cai în agricultură și o mai bună cunoaștere a meseriei veterinare, sînt de această natură. *Capital mai puțin*, ceea ce e același

¹⁾ — îmbunătățirea. — *Nota trad.*

²⁾ — dintre gradele de fertilitate. — *Nota trad.*

³⁾ — din producția de cereale. — *Nota trad.*

lucru cu *muncă mai puțină*, va fi întrebuințat în agricultură; dar *pentru a obține același produs nu poate fi cultivat mai puțin pământ*. Dacă îmbunătățirile de acest fel influențează sau nu *renta grâului*, depinde de faptul dacă diferența între produsul obținut prin întrebuințarea diferitelor porțiuni de capital a sporit, a rămas neschimbată sau s-a micșorat¹⁾.

{Ric[ardo] ar trebui să recunoască acest lucru și acolo unde este vorba de natural fertility of soils¹⁾. Trecerea la noi categorii de pământ micșorează renta diferențială, o lasă neschimbată sau o mărește, după cum diferența dintre produsele obținute de capitalurile folosite pe aceste different more fertile soils be increased, stationary, or diminished²⁾.}

„Dacă patru porțiuni de capital, 50, 60, 70, 80, sînt întrebuințate în agricultură, dînd fiecare *aceleași rezultate*, și dacă vreo perfecționare în formarea acestui capital îmi permite să retrag 5 din fiecare, așa încît ele vor reprezenta numai 45, 55, 65 și 75, nici o schimbare nu va avea loc în ceea ce privește renta grâului. Dacă însă îmbunătățirile ar fi de asemenea natură, încît mi-ar permite să fac toată economia la acea porțiune de capital care este folosită cu productivitatea cea mai mică, renta grâului va scădea imediat deoarece va scădea diferența între capitalul cel mai productiv [609] și capitalul cel mai puțin productiv; și, *această diferență este ceea ce constituie renta*“ (p. 73, 74.) [Versiunea românească, vol. I, p. 94].

Acest lucru este just în ceea ce privește *renta diferențială*, singura care există la Ric[ardo].

Dar Ric[ardo] nu atinge cîtuși de puțin problema reală. În rezolvarea acestei probleme nu este vorba de faptul că scade valoarea cuarterului de grâu și nici de faptul dacă trebuie să fie cultivată aceeași *suprafață de pământ*, aceeași suprafață din fiecare dintre categoriile de pământ care se cultivau înainte, ci de faptul dacă de *ieftinirea capitalului constant*, care, conform presupunerii, costă acum less labour³⁾, este legată *scăderea, creșterea sau menținerea proporțiilor anterioare ale cantității de imediate labour în agricultură employed*⁴⁾. Pe scurt, dacă în interiorul capitalului are loc sau nu o schimbare organică.

Să luăm exemplul nostru din tabelul A (p. 574, capitalul XI⁵⁾) și în loc de tone să punem qr. of wheat⁶⁾.

1) — fertilitatea naturală a pămînturilor. — *Nota trad.*

2) — pămînturi cu fertilitate diferită crește este staționară sau scade. — *Nota trad.*

3) — mai puțină muncă. — *Nota trad.*

4) — muncă nemijlocită folosită în agricultură. — *Nota trad.*

5) Vezi tabelul inserat între p. 288—289. — *Nota red.*

6) — cuarteri de grâu. — *Nota trad.*

Aici se presupune că compoziția capitalului neagrar = $C^{80} V^{20}$, compoziția capitalului agrar = $C^{60} V^{40}$ și că în ambele cazuri rata plusvalorii = 50% . Hence the rent on the latter capital, or the excess of its value over its cost-price ¹⁾ = 10 l. st. Așadar am avea :

Cate- gorie	Capital l. st.	Cuarteri de cereale	Valoare totală l. st.	Valoare de piață per cuarter l. st.	Valoare individuală per cuarter
I	100	60	120	2	2 l. st. = 40 sh.
II	100	65	130	2	$1\frac{11}{13}$ l. st. = 1 l. st. $16\frac{12}{13}$ sh.
III	100	75	150	2	$1\frac{3}{5}$ l. st. = 1 l. st. 12 sh.
Total	300	200	400		

	Valoare diferențială per cuarter	Preț de cost per cuarter	Rentă absolută l. st.	Rentă diferen- țială l. st.	Rentă absolută cuarteri
I	0	$1\frac{5}{6}$ l. st. = 1 l. st. $16\frac{2}{3}$ sh.	10	0	5
II	$\frac{2}{13}$ l. st. = $3\frac{1}{13}$ sh.	$1\frac{0}{13}$ l. st. = 1 l. st. $13\frac{11}{13}$ sh.	10	10	5
III	$\frac{2}{5}$ l. st. = 8 sh.	$1\frac{7}{15}$ l. st. = 1 l. st. $9\frac{1}{3}$ sh.	10	30	5
		Total	30	40	15

	Rentă diferen- țială cuarteri	Suma totală a rentei l. st.	Suma totală a rentei cuarteri
I	0	10	5
II	5	20	10
III	15	40	20
Total	20	70	35

Pentru a cerceta această problemă în forma ei pură este necesar să se presupună că prin ieftinirea *capitalului constant* (100) *mărimile capitalului investit în I, II, III* vor fi influențate în mod egal în toate cele trei categorii, căci influența *inegală* afectează doar renta diferențială și, ca atare, nu are nici o legătură cu problema ce ne interesează. Să presupunem, așadar, că datorită *îmbunătățirilor*, aceeași masă de capital care înainte valora 100 l. st. valorează acum numai 90 l. st., adică valoarea ei se reduce cu $\frac{1}{10}$, sau cu 10% . Se pune întrebarea : ce efecte au îmbunătățirile asupra compoziției organice a capitalului agrar ?

¹⁾ — Deci renta ultimului capital sau excedentul valorii lui peste prețul de cost. — *Nota trad.*

Categoria	Capital l. st.	Cuar- teri	Va- loare de piață l. st.	Valoarea de piață a unui quartier	Valoarea indivi- duală a unui quartier	Valoarea diferențială a unui quartier	Prețul de cost al unui quartier
A							
I	100	60	120	2 l. st. = 40 ș.	2 l. st. = 40 ș.	0	$1\frac{5}{6}$ l. st. = =1 l.st. $16\frac{2}{3}$ ș.
II	100	65	130	2 l. st. = 40 ș.	$1\frac{11}{13}$ l. st. = =1 l.st. $16\frac{12}{13}$ ș.	$\frac{2}{13}$ l. st. = = $3\frac{1}{13}$ ș.	$1\frac{9}{13}$ l. st. = =1 l.st. $13\frac{11}{13}$ ș.
III	100	75	150	2 l. st. = 40 ș.	$1\frac{3}{5}$ l. st. = = 1 l. st. 12 ș.	$\frac{2}{5}$ l.st.=8 ș.	$1\frac{7}{15}$ l. st. = =1 l.st. $9\frac{1}{3}$ ș.
Total	300	200	400				
B							
I	90	60	108	$1\frac{4}{5}$ l. st. = = 1 l. st. 16 ș.	$1\frac{4}{5}$ l. st. = = 1 l. st. 16 ș.	0	$1\frac{39}{60}$ l. st. = = 1 l. st. 13 ș.
II	90	65	117	$1\frac{4}{5}$ l. st. = = 1 l. st. 16 ș.	$1\frac{43}{65}$ l. st. = =1 l.st. $13\frac{13}{16}$ ș.	$\frac{9}{65}$ l. st. = = $2\frac{10}{13}$ ș.	$1\frac{34}{65}$ l. st. = =1 l.st. $10\frac{6}{13}$ ș.
III	90	75	135	$1\frac{4}{5}$ l. st. = = 1 l. st. 16 ș.	$1\frac{11}{25}$ l. st. = = 1 l. st. $8\frac{4}{5}$ ș.	$\frac{9}{25}$ l. st. = = $7\frac{1}{5}$ ș.	$1\frac{8}{25}$ l. st. = =1 l.st. $6\frac{2}{5}$ ș.
Total	270	200	360				
C							
I	$86\frac{2}{5}$	60	$102\frac{3}{5}$	$1\frac{74}{100}$ l. st. = =1 l. st. $14\frac{1}{5}$ ș.	$1\frac{74}{100}$ l. st. = =1 l.st. $14\frac{1}{5}$ ș.	0	$1\frac{73}{125}$ l. st. = =1 l.st. $11\frac{17}{25}$ ș.
II	$86\frac{2}{5}$	65	$111\frac{3}{20}$	$1\frac{74}{100}$ l. st. = =1 l. st. $14\frac{1}{5}$ ș.	$1\frac{188}{325}$ l. st. = =1 l.st. $11\frac{37}{65}$ ș.	$\frac{171}{1300}$ l.st.= = $2\frac{11}{65}$ ș.	$1\frac{754}{1625}$ l.st.= =1 l.st. $9\frac{79}{325}$ ș.
III	$86\frac{2}{5}$	75	$128\frac{1}{4}$	$1\frac{74}{100}$ l. st. = =1 l. st. $14\frac{1}{5}$ ș.	$1\frac{46}{125}$ l. st. = =1 l. st. $7\frac{9}{25}$ ș.	$\frac{171}{500}$ l.st.= = $6\frac{21}{25}$ ș.	$1\frac{167}{625}$ l. st. = =1 l.st. $5\frac{43}{125}$ ș.
Total	$259\frac{1}{5}$	200	342				
D							
I	90	60	110	$1\frac{5}{6}$ l. st. = =1 l. st. $16\frac{2}{3}$ ș.	$1\frac{5}{6}$ l. st. = = 1 l.st. $16\frac{2}{3}$ ș.	0	$1\frac{13}{20}$ l. st. = = 1 l.st. 13 ș.
II	90	65	$119\frac{1}{6}$	$1\frac{5}{6}$ l. st. = =1 l. st. $16\frac{2}{3}$ ș.	$1\frac{9}{13}$ l. st. = =1 l.st. $13\frac{11}{13}$ ș.	$\frac{11}{78}$ l.st.= = $2\frac{32}{39}$ ș.	$1\frac{34}{65}$ l. st. = =1 l.st. $10\frac{6}{13}$ ș.
III	90	75	$137\frac{1}{2}$	$1\frac{5}{6}$ l. st. = =1 l. st. $16\frac{2}{3}$ ș.	$1\frac{7}{15}$ l. st. = = 1 l. st. $9\frac{1}{3}$ ș.	$\frac{11}{30}$ l.st.= = $7\frac{1}{3}$ ș.	$1\frac{8}{25}$ l. st. = =1 l.st. $6\frac{2}{5}$ ș.
Total	270	200	$366\frac{2}{3}$				

Rentă absolută l. st.	Rentă diferențială l. st.	Rentă absolută cuarțeri	Rentă diferențială cuarțeri	Suma totală a rentei l. st.	Suma totală a rentei cuarțeri	[Compoziția organică a capitalului și rata rentei absolute]
10	0	5	0	10	5	60 c + 40 v pentru un <i>capital neindustrial</i> de 100 l. st.
10	10	5	5	20	10	80 c + 20 v pentru capitalul industrial
10	30	5	15	40	20	Rentă absolută — 10 ⁰ / ₀
30	40	15	20	70	35	
9	0	5	0	9	5	54 c + 36 v pentru un <i>capital neindustrial</i> de 90 l. st.
9	9	5	5	18	10	60 c + 40 v pentru un capital agrar de 100 l. st.
9	27	5	15	36	20	Rentă absolută — 10 ⁰ / ₀
27	36	15	20	63	35	
7 ¹⁴ / ₂₅	0	4 ⁸ / ₁₉	0	7 ¹⁴ / ₂₅	4 ⁸ / ₁₉	54 c + 32 ² / ₅ v pentru un <i>capital neindustrial</i> de 86 ² / ₅ l. st. 62 ¹ / ₂ c + 37 ¹ / ₂ v pentru un capital agrar de 100 l. st.
7 ¹⁴ / ₂₅	8 ¹¹ / ₂₀	4 ⁸ / ₁₉	5	16 ¹¹ / ₁₀₀	9 ⁸ / ₁₉	Valoarea produsului unui capital de 100 l. st. — 118 ³ / ₄ l. st.
7 ¹⁴ / ₂₅	25 ¹³ / ₂₀	4 ⁸ / ₁₉	15	33 ²¹ / ₁₀₀	19 ⁸ / ₁₉	Deci rentă absolută — 8 ³ / ₄ ⁰ / ₀
22 ¹⁷ / ₂₅	34 ¹ / ₅	13 ⁵ / ₁₉	20	56 ²² / ₂₅	33 ⁵ / ₁₉	
11	0	6	0	11	6	50 c + 40 v pentru un <i>capital neindustrial</i> de 90 l. st. 55 ⁵ / ₉ c + 44 ⁴ / ₉ v pentru un capital agrar de 100 l. st.
11	9 ¹ / ₆	6	5	20 ¹ / ₆	11	Valoarea produsului unui capital de 100 l. st. — 122 ² / ₉ l. st.
11	27 ¹ / ₂	6	15	38 ¹ / ₂	21	Rentă absolută — 12 ² / ₉ ⁰ / ₀
33	36 ² / ₃	18	20	69 ² / ₃	38	

Dacă raportul dintre capitalul cheltuit pe salarii [și capitalul constant] rămîne neschimbat și dacă 100 l. st. = $C^{60} V^{40}$ atunci 90 l. st. = $C^{54} V^{36}$ și în acest caz valoarea celor 60 de cuarteri produși pe pământul $I = 108$ l. st. Dacă însă *ieftinirea* s-a exprimat în faptul că același capital constant, care valora înainte 60 l. st. valorează acum numai 54 l. st., iar V (sau capitalul cheltuit pe salarii) în loc de 36, valorează numai $32\frac{2}{5}$ l. st. (scade cu încă $\frac{1}{10}$), atunci în loc de 100 l. st. s-ar cheltui $86\frac{2}{5}$. Compoziția acestui capital ar fi $C^{54} V^{32\frac{2}{5}}$. Calculată la 100 compoziția ar fi $C^{62\frac{1}{2}} V^{37\frac{1}{2}}$. În aceste condiții, valoarea celor 60 de cuarteri din $I = 102\frac{3}{5}$ l. st. Să presupunem, în sfârșit, că, deși valoarea capitalului constant a scăzut, capitalul care se cheltuiește pe salarii a rămas *neschimbat* ca mărime absolută, ceea ce înseamnă că a crescut în *raport* cu capitalul constant, așa încît capitalul cheltuit de 90 l. st. = $C^{50} V^{40}$ compoziția calculată la 100 = $C^{55\frac{5}{9}} V^{44\frac{4}{9}}$.

Să vedem acum cum se prezintă lucrurile în toate aceste trei cazuri cu renta în cereale și cu renta în bani. În cazul B raportul dintre C și V rămîne neschimbat, deși valoarea amîndurora scade. În cazul C [610] valoarea lui C scade, dar relativ scade într-o măsură și mai mare valoarea lui V . În cazul D scade numai valoarea lui C , dar nu și valoarea lui V .

Mai întii vom reproduce tabelul inițial, de la pagina precedentă [iar apoi îl vom compara cu noile tabele B , C și D , care ilustrează sus-arătatele cazuri de schimbări în valoarea părților componente organice ale capitalului agrar] ⁴⁾.

[611] Din tabelul alăturat vedem :

Inițial, în A , raportul a fost $C^{60} V^{40}$; capitalul investit în fiecare categorie = 100 l. st. Renta în bani = 70 l. st., iar renta în cereale 35 de cuarteri.

În B , capitalul constant s-a ieftinit, așa încît în fiecare categorie se investesc numai 90 l. st., dar în mod corespunzător s-a ieftinit și capitalul variabil, astfel încît *raportul* rămîne același. Aici *renta în bani* scade, renta în cereale rămîne aceeași; *renta absolută* ⁹³ rămîne *aceeași*. Renta în bani scade pentru că scade capitalul investit. Renta în cereale rămîne neschimbată, deoarece, cu mai puțini bani, se produc mai multe cereale care [se repartizează] în același mod ca înainte.

În C avem o ieftinire a capitalului constant; dar și mai mult scade V , așa încît capitalul constant se scumpește relativ.

⁴⁾ Urmează tabelele reproduse alăturat în anexă. Unele rubrici din tabelele C și D nu au fost completate de Marx. Cifrele care lipseau au fost puse de redacție. — *Nota red.*

Renta absolută scade. Renta în cereale scade, scade și renta în bani. Renta în bani scade, deoarece capitalul în general s-a micșorat considerabil, iar renta în cereale scade, deoarece a scăzut renta absolută, în timp ce diferențele au rămas aceleași, așadar, toate scad în egală măsură.

În *D* însă are loc un caz diametral opus. Scade numai capitalul constant, capitalul variabil rămâne același. *Aceasta a fost premisa lui Ric[ardo]*. În acest caz, datorită micșorării capitalului, renta în bani scade foarte puțin ca mărime absolută, numai cu $\frac{1}{3}$ l. st. dar crește considerabil în raport cu capitalul cheltuit. Dimpotrivă, renta în cereale, crește ca mărime absolută. De ce? Pentru că renta absolută a crescut de la 10 la $12\frac{2}{9}$ ^{0/0}, ceea ce se datorește creșterii lui *V* în raport cu *C*.

Așa dar :

Capital	Rentă absolută %	Rentă absolută l.	Rentă diferențială l.	Rentă absolută cuar-teri	Rentă diferențială cuar-teri	Suma totală a rentei	Suma totală a rentel cuar-teri
A) $C^{60} V^{40}$	10	30	40	15	20	70	35
B) $C^{54} V^{36}$ ($C^{60} V^{40}$)	10	27	36	15	20	63	35
C) $C^{54} V^{32} \frac{2}{5}$, ($C^{62} \frac{1}{2} V^{37} \frac{1}{2}$)	$8\frac{3}{4}$	$22\frac{17}{25}$	$34\frac{1}{5}$	$13\frac{5}{9}$	20	$56\frac{22}{25}$	$33\frac{5}{19}$
D) $C^{50} V^{40}$ ($C^{35} \frac{5}{9} V^{44} \frac{4}{9}$)	$12\frac{2}{9}$	33	$36\frac{2}{3}$	19	20	$69\frac{2}{3}$	38

Ricardo continuă :

„Tot ceea ce micșorează *inegalitatea dintre produsul* obținut de la porțiunile de capital succesiv întrebuințate pe același pământ sau pe un pământ nou, tinde să reducă renta, iar tot ce *sporește această inegalitate* produce, în mod necesar, un efect contrar și tinde să o ridice“. (p. 74.) [Versiunea românească, vol. I, p. 94].

The inequality can be increased, while capital is withdrawn and while sterility decreases, or even while the less fertile land is thrown out of the market ¹⁾.

{Proprietar funciar și capitalist. În articolul său de fond din 15 iulie 1862, ziarul „Morning Star“ ⁹⁴, propunându-și să lămurească cine este obligat să sprijine (de bunăvoie sau în mod silit) pe muncitorii din industria bumbacului din Lancashire etc. aflați într-o situație precară din cauza crizei de bumbac și a războiului civil din America, scrie :

¹⁾ — Inegalitatea poate crește în timp ce capitalul este retras și în timp ce nefertilitatea scade sau în timp ce pământul mai puțin fertil este înlăturat de pe piață. — *Nota trad.*

„Acești oameni au dreptul legitim de a fi sprijiniți pe seama proprietății pe care ei au creat-o, în principal, prin sîrguința lor... Se spune că cei care mulțumită industriei bumbacului au strîns mari averi au primii datorii de a acorda un ajutor generos. Acest lucru este în afară de orice îndoială... Comercianții și industriașii au făcut acest lucru... Dar ei sînt oare singurii care au făcut avere de pe urma industriei bumbacului? Desigur că nu. Proprietarii funciari din Lancashire și din North Cheshire au primit o parte imensă din averea astfel creată. Acești proprietari s-au bucurat de avantajul deosebit de a primi o parte din averea fără a contribui cîtusi de puțin, nici cu brațele și nici cu mintea. La activitatea industriei care a creat-o... Proprietarul filaturii a contribuit cu capitalul său, cu experiența sa, cu vigilența sa neobosită la [612] crearea acestei impunătoare industrii, care este astăzi atît de greu încercată; muncitorul-filator a contribuit cu priceperea sa, cu timpul său și cu munca sa fizică; dar ce au dat proprietarii funciari din Lancashire? Absolut nimic, literalmente nimic; și totuși ei au avut de pe urma acestei industrii cîștiguri mai substanțiale decît orice altă clasă... Nu înapoe nici o îndoială că creșterea venitului anual al acestor mari landlorzi, determinată numai de această cauză, este enormă: după toate probabilitățile, venitul lor a crescut de cel puțin trei ori“.

Capitalistul este exploatatorul nemijlocit al muncitorilor; el nu este numai apropiatorul direct, but creator of *surplus labour*¹⁾. Deoarece însă (pentru capitalistul industrial) acest lucru poate avea loc numai prin intermediul procesului de producție și în cursul acestui proces el este un purtător al funcțiilor acestei producții, conducătorul ei. Landlordul, dimpotrivă, posedă, în proprietatea funciară (pentru renta absolută) și în diferența naturală dintre categoriile de pămînt (renta diferențială) un titlu care-i dă posibilitatea să bage în buzunar o parte din această surplus labour²⁾ sau surplus value³⁾, deși el nu participă în nici un fel la conducerea și la crearea ei. De aceea, atunci cînd se produc coliziuni, capitalistul îl consideră pur și simplu o superfetation⁴⁾, o excrescență sibarită, un parazit al producției capitaliste care îi complică existența.}

Ch. III „On the Rent of Mines“

Aici din nou :

„Această rentă“ (of mines⁵⁾), „ca și renta pămîntului, este efectul și niciodată cauza *valorii urcate* a produsului lor“. (p. 76.) [Versiunea românească, vol. I, p. 96].

Cît privește renta absolută, ea nu este nici efectul, nici cauze of the „high value“, ci efect of the excess of value over

1) — ci și inventatorul supramuncii. — *Nota trad.*

2) — supramuncă. — *Nota trad.*

3) — plusvaloare. — *Nota trad.*

4) — protuberanță. — *Nota trad.*

5) — a minelor. — *Nota trad.*

cost-price. That this excess is paid for the produce of the mine, or the land, and thus absolute rent becomes formed, is the effect, not of that *excess*, because it exists for a whole class of trades, where it is not entered into the price of the produce of those particular trades, but is the effect of *landed property*.

In regard to *differential rent* it may be said, that it is the effect of „*high value*“ ; so far as by „*high value*“ is understood the excess of the market value of the produce over its real or individual value, for the relatively more fertile classes of land or mine.

That Ric[ardo] understands by the „exchangeable value“ regulating the produce of the poorest land or mine, nothing but *cost-price*, by *cost-price* nothing but the advances + the ordinary profit, and that he falsely identifies this *cost-price* with real value, will be also seen from the following passage ¹⁾ :

„Metalul produs în cea mai săracă mină aflată în exploatare trebuie să aibă cel puțin o valoare de schimb nu numai suficientă ca să procure toată îmbrăcămintea, alimentele și celelalte obiecte de primă necesitate consumate de cei folosiți la munca de exploatare a minei și la aducerea produsului pe piață, dar, să aducă, totodată și profitul obișnuit și uzual celui care a avansat capitalul necesar pentru punerea în funcțiune a întreprinderii. Câștigul ce se obține la capitalul folosit în cea mai săracă mină, care nu aduce nici o rentă, va reglementa renta tuturor celorlalte mine mai productive. *Această mină este presupusă a produce profitul obișnuit al capitalului. Tot ceea ce produce mai mult celelalte mine față de aceasta va fi plătit în mod necesar, proprietarilor ca rentă*“ . (p. 76—77.) [Versiunea românească, vol. I, p. 96]

Aici, prin urmare, se spune fără înconjur : *renta = excess of the price (exchangeable value este aici același lucru) of*

¹⁾ — cauza „*valorii urcate*“, ci efectul excedentului valorii peste prețul de cost. Faptul că acest excedent se plătește pentru produsul minei sau al pământului și că astfel se obține *renta absolută* nu este efectul acestui *excedent*, căci el există pentru o întreagă categorie de ramuri de producție unde nu intră în prețul produsului respectivei ramuri de producție, ci este consecința *proprietății funciare*.

Referitor la *renta diferențială* se poate spune că este efectul „*valorii urcate*“ în măsura în care prin „*valoare urcată*“ se înțelege excedentul valorii de piață a produsului peste valoarea lui reală sau individuală, care există pentru categoriile de pământ și de mine relativ mai productive.

Că prin „*valoarea de schimb*“ care reglează produsul pe pământul cel mai sărac sau în mina cea mai săracă, Ric[ardo] nu înțelege nimic altceva decât *prețul de cost*, iar prin prețul de cost nimic altceva decât cheltuielile + profitul obișnuit și că el identifică în mod greșit acest preț de cost cu valoarea reală, se poate vedea din următorul pasaj. — *Nota trad.*

the agricultural produce over its cost-price, that is over the value of capital advanced + the usual (average) profits of stock ¹⁾. Prin urmare, dacă *valoarea* produsului agricol este mai mare decât prețul lui de cost, el poate plăti rentă independent de diferențele dintre terenuri, și în acest caz *the poorest land and the poorest mine pay the same absolute rent as the richest* ²⁾. Dacă *valoarea* lui nu ar depăși prețul lui de cost, renta ar putea decurge numai din *excess of the market value over the real value of the produce derived from relatively more fertile soils* ³⁾ etc.

„Dacă am putea obține oricând, cu cantități egale de muncă și cu cantități egale de capital fix, cantități egale de aur din minele care nu plătesc renta..., cantitatea“ (de aur) „ar spori o dată cu cererea, dar valoarea lui ar rămâne invariabilă“. (p. 79.) [Versiunea românească, vol. I, p. 97].

Ceea ce este valabil pentru aur și pentru mine este valabil și pentru cereale și pământ. Prin urmare, dacă s-ar exploata întotdeauna aceleași categorii de pământ și dacă la aceeași cheltuire de muncă ele ar da întotdeauna același produs [613], *valoarea* unui pfund de aur sau a unui cuarter de grâu ar rămâne neschimbată, deși cantitatea lor ar crește o dată cu *cererea*. Așadar, *ar crește și renta lor* (suma rentei, dar nu rata ei), fără să se producă vreo schimbare în *price of produce* ⁴⁾. S-ar folosi mai mult capital, although with constantly uniform productivity ⁵⁾. Aceasta este una dintre cauzele importante ale creșterii sumei absolute a rentei quite apart from any rise in the price of produce, and, therefore, without any proportional change in the rents paid by produce of different soils and mines ⁶⁾.

¹⁾ — *excedentul prețului (valoarea de schimb este aici același lucru) produsului agricol peste prețul de cost, adică peste valoarea capitalului avansat + profitul obișnuit (mediu) la capital. — Nota trad.*

²⁾ — pământul cel mai sărac și mina cea mai săracă dau aceeași rentă absolută ca cele mai bogate. — *Nota trad.*

³⁾ — *excedentul valorii de piață peste valoarea reală a produsului obținut pe pământurile relativ mai fertile. Nota trad.*

⁴⁾ — prețul produsului. — *Nota trad.*

⁵⁾ — deși tot timpul cu aceeași productivitate. — *Nota trad.*

⁶⁾ — independent de creșterea prețului produsului și deci fără o schimbare proporțională în rentele plătite de produsul diferitelor pământuri și mine. — *Nota trad.*

[5. *Critica pe care o face Ricardo teoriei rentei a lui Smith și unor teze ale lui Malthus*]

Ch. XXIV. „*Doctrine of A. Smith concerning the rent of land*“.

Acest capitol este foarte important pentru înțelegerea deosebirii dintre Ric[ardo] și A. Smith. Aminăm pentru mai târziu analizarea mai profundă a acestei deosebiri (în ceea ce-l privește pe A. Smith), deoarece de doctrina lui A. Smith ne vom ocupa ex professo după cea a lui Ricardo.

Ric[ardo] începe prin a cita un pasaj din A. Smith, în care acesta determină în mod just, după părerea lui Ricardo, cazurile în care prețul produsului agricol dă rentă și cazurile în care nu dă. După aceea însă, el consideră din nou că some parts of the produce of land¹⁾ de pildă produsele alimentare, trebuie să dea întotdeauna rentă.

Cu acest prilej, Ricardo spune și acest lucru este important pentru el :

„Cred că pînă acum în fiecare țară, de la cea mai primitivă pînă la cea mai înaintată, există pămînt de o asemenea calitate încît nu poate da un produs mai mare decît cel necesar pentru înlocuirea capitalului întrebuițat în el împreună cu profitul obișnuit și general în acea țară. Știm cu toții că acesta este cazul în America și, totuși, nimeni nu susține că principiile care reglementează renta sînt diferite în această țară față de Europa“. (p. 389, 390.) [Versiunea românească, vol. I, p. 243—244].

Aceste principii sînt, fără îndoială, esențialmente „diferite“. Acolo unde nu există proprietate funciară, de fapt sau de drept, nu poate exista rentă funciară absolută. Expresia adecvată a proprietății funciare o constituie renta absolută, și nu cea diferențială. A spune că aceleași principii reglementează renta funciară și acolo unde există proprietate funciară, și acolo unde ea nu există, înseamnă a afirma că forma economică a proprietății funciare nu depinde de existența sau inexistența proprietății funciare.

Ce trebuie să însemne, apoi, that „there is land of such a quality that it cannot yield a produce more than sufficiently valuable to replace the stock... with the ordinary profits“²⁾. Dacă aceeași cantitate de muncă produce 4 cuarteri, produsul

¹⁾ — unele produse ale pămîntului. — *Nota trad.*

²⁾ — că „există pămînturi a căror calitate nu le îngăduie să dea un produs a cărui valoare să depășească ceea ce este suficient pentru a înlocui capitalul... și pentru a plăti profitul obișnuit“. — *Nota trad.*

nu are o valoare mai mare decît atunci cînd ea produce 2 cuarteri, deși într-un caz valoarea unui cuarter este de două ori mai mare decît în celălalt. Așadar, nu depinde de mărimea acestei „valori“ a produsului luată ca atare, ca produsul să dea sau să nu dea rentă. Produsul poate da rentă numai atunci cînd valoarea lui este mai mare decît prețul lui de cost, care este reglat de prețul de cost al tuturor celorlalte produse, sau, cu alte cuvinte, de cantitatea de muncă neplătită pe care un capital de 100 de unități bănești și-o apropiază în medie în fiecare ramură de producție. Dar chestiunea dacă valoarea unui produs depășește sau nu prețul lui de cost nu depinde nicicum de mărimea lui absolută, ci de compoziția organică a capitalului folosit la producerea lui în comparație cu compoziția medie a capitalului folosit în producția neagrăcolă.

„Dacă ar fi însă adevărat că Anglia a înaintat atît de mult în cultura pămîntului încît în prezent să nu mai fi rămas pămînturi care să nu producă rentă, ar fi totuși adevărat că mai înainte trebuie să fi fost asemenea pămînturi ; și că nu are importanță pentru problemă dacă au rămas sau nu, deoarece dacă există în Marea Britanie capital întrebuițat în agricultură care să aducă doar restituirea capitalului cu profitul său obișnuit, este indiferent dacă este întrebuițat pe pămînt vechi sau nou. Dacă un arendaș consimte să ia în arendă un pămînt pe 7 sau 14 ani el își poate propune să întrebuițeze un capital de 10 000 l. st. știind că la prețul existent al grîului și al produselor agricole, poate înlocui acea parte din capitalul său pe care este obligat să o cheltuiască, să plătească renta și să obțină rata generală a profitului. El nu va întrebuița 11 000 l. st. decît în cazul cînd ultima mie de lire sterline poate fi întrebuițată atît de productiv, încît să-i producă profitul obișnuit al capitalului. *În calculația sa, ca să știe dacă este cazul s-o întrebuițeze sau nu, el va ține seama numai de faptul dacă prețul produselor agricole este suficient pentru a-i rambursa cheltuielile și profitul deoarece el știe că nu va avea de plătit nici o rentă suplimentară.* Chiar la expirarea contractului său de arendă renta sa nu va fi urcată ; deoarece, dacă landlordul i-ar cere rentă din cauză că a întrebuițat suplimentar această 1 000 l. st., el o va retrage ; întrucît prin plasamentul său, după cum presupunem el obține numai profitul obișnuit și general pe care îl poate obține din oricare altă întrebuițare a capitalului ; și în consecință, el nu ar putea plăti rentă la acesta în afară de cazul cînd prețul produselor agricole s-ar urca în continuare, sau, ceea ce este același lucru, în afară de cazul cînd rata obișnuită și generală a profitului ar scădea“. (p. 390, 391.) [Versiunea românească, vol. I, p. 244].

Aici Ric[ardo] recunoaște că și pămîntul cel mai prost poate da rentă. Cum explică el acest lucru ? Cea de-a doua porțiune de capital folosită pe pămîntul cel mai prost pentru additional supply, become necessary in consequence of an [614] additional demand ¹⁾, dă posibilitatea de a acoperi prețul de cost numai

¹⁾ — oferta suplimentară devenită necesară ca urmare a unei cereri suplimentare. — *Nota trad.*

în cazul creșterii prețului cerealelor. Prin urmare, prima porțiune de capital va da acum un surplus peste acest preț de cost, adică va da rentă. Lucrurile se prezintă deci astfel : încă *înainte* de investirea celei de-a doua porțiuni, *prima porțiune folosită pe pământul cel mai prost* dă rentă, pentru că valoarea de piață depășește prețul de cost. Prin urmare, problema nu e decât de a ști dacă valoarea de piață trebuie să *depășească* și valoarea produsului obținut pe pământul cel mai prost sau dacă, dimpotrivă, nu cumva avem aici o situație în care *valoarea produsului depășește prețul lui de cost*, iar creșterea prețului a făcut deci să fie posibilă vânzarea acestui produs la *valoarea* lui.

Mai departe : de ce *prețul* trebuie să atingă un nivel la care să fie egal cu prețul de cost, adică cu capitalul avansat + profitul mediu ? Aceasta rezultă din concurența capitalurilor din diferitele ramuri de producție, din deplasarea de capitaluri dintr-o ramură de producție în alta, adică este consecința acțiunii pe care un capital o exercită asupra altuia. Dar prin ce acțiune ar putea capitalul să silească proprietatea funciară să lase valoarea produsului să scadă la prețul de cost ? *Withdrawal of capital from agriculture* ¹⁾ nu poate avea un asemenea efect dacă nu este însoțită de *fall of the demand for agricultural produce* ²⁾. *Retragerea capitalului* ar avea în acest caz un rezultat opus : ar urca prețul de piață al produselor agricole peste valoarea lor. *Transfer of new capital* ³⁾ în agricultură de asemenea nu poate face nimic în această privință. Căci tocmai concurența capitalurilor dă landlordului posibilitatea de a cere capitalistului să se mulțumească cu „an average profit“ ⁴⁾ și să-i plătească lui excedentul valorii *over the price affording this profit* ⁵⁾.

S-ar pune însă întrebarea : dacă proprietatea funciară dă această putere de a vinde produsul la valoarea lui, *peste* prețul lui de cost, de ce nu ar da ea și puterea de a vinde produsul *peste* valoarea lui, adică la orice preț de monopol ? Pe o mică insulă unde nu există comerț exterior de cereale, pâinea, produsele alimentare, ca și orice alt produs, ar putea, fără doar și poate, să se vîndă la prețuri de monopol, adică la prețuri limitate numai de situația cererii, adică a *cererii solvabile* ;

1) — Retragerea capitalului din agricultură. — *Nota trad.*

2) — scăderea cererii de produse agricole. — *Nota trad.*

3) — Transferarea capitalului nou în agricultură. — *Nota trad.*

4) — „un profit mediu“. — *Nota trad.*

5) — peste prețul care-i dă acest profit. — *Nota trad.*

or, mărimea și gama acestei cereri solvabile sînt extrem de diferite, în funcție de nivelul prețului la care se oferă produsul respectiv.

Abstracție făcînd de aceste cazuri excepționale — despre ele nici nu poate fi vorba în țările europene; pînă și în Anglia o mare parte din pămînturile fertile au fost retrase în mod *artificial*, din agricultură, și în general de pe piață, pentru a urca valoarea celorlalte părți —, proprietatea funciară poate să influențeze și să paralizeze acțiunea capitalurilor, concurența lor, numai în măsura în care concurența capitalurilor modifică determinarea *valorilor mărfurilor*. Transformarea valorilor în prețuri de cost nu este decît o urmare și un rezultat al dezvoltării producției capitaliste. La început mărfurile se vînd (în medie) la valorile lor. În agricultură, existența proprietății funciare împiedică excepția.

Cînd un fermier ia în arendă pămînt pe termen de 7 sau 14 ani, spune Ric[ardo], el calculează că, dacă va investi un capital de 10 000 l. st., de pildă, *valoarea cerealelor* (valoarea de piață medie) îi va permite să recupereze cheltuielile + profitul mediu + renta stabilită prin contract. Prin urmare, întrucît el „ia în arendă” pămînt, *punctul de plecare [prius]* îl constituie pentru el valoarea de piață medie, adică valoarea produsului, iar profitul și renta nu sînt decît părți în care se *descomune* această valoare, dar care nu o formează. *Prețul de piață dat* este pentru capitalist ceea ce *valoarea* produsului, luată ca premisă, este pentru teorie și pentru legătura launtrică a producției. Dar iată ce concluzie trage de aici Ric[ardo]. Dacă fermierul adaugă 1 000 l. st., el nu se întreabă decît dacă, la *prețul de piață dat*, ele îi vor aduce profitul obișnuit. Prin urmare, Ric[ardo] gîndește, pare-se astfel: determinant este *prețul de cost*, iar în acest preț de cost intră ca element regulator *profituri*, și nu *renta*.

În primul rînd, nici profitul nu intră în prețul de cost ca element constitutiv. Potrivit ipotezei, fermierul consideră *prețul de piață* ca punct de plecare [prius] și calculează dacă la prețul de piață existent cele 1 000 de lire suplimentare îi vor aduce profitul obișnuit. Acest profit nu este deci cauza, ci efectul acestui preț. Dar, gîndește mai departe Ric[ardo], însași investirea celor 1 000 l. st. este determinată doar de împrejurarea dacă prețul va da sau nu profitul obișnuit. Prin urmare, profitul este momentul determinant pentru investirea celor 1 000 l. st., pentru prețul de producție [Produktionspreis].

Mai departe, dacă capitalistul ar constata că aceste 1 000 l. st., nu-i vor aduce usual profit ¹⁾, el nu le-ar investi. În consecință, nu s-ar produce o cantitate suplimentară de produse alimentare. Dacă ea ar fi necesară pentru additional demand ²⁾ cererea ar trebui să sporească prețul, adică prețul de piață, la un nivel la care să dea profit. Prin urmare, spre deosebire de rentă, profitul intră ca element constitutiv, nu pentru că ar crea *valoarea* produsului, ci pentru că însuși produsul [615] nu se creează dacă prețul lui nu se urcă în așa măsură încît pe lîngă cheltuieli să plătească și rata obișnuită a profitului. Dimpotrivă, în *acest* caz nu este necesar ca prețul să se urce atît de mult încît să plătească rentă. Hence, there exists an essential difference between rent and profit ³⁾, și într-un anumit sens se poate spune că profitul este a constitutive element of price ⁴⁾, în timp ce renta nu este. (Aceasta este, evident, și o reticență a lui A. Smith).

În cazul de față acest lucru este exact.

But why ? ⁵⁾.

Pentru că în *acest* caz proprietatea funciară *nu se poate* opune capitalului ca proprietate funciară, și prin urmare, chiar potrivit ipotezei, aici *lipsește* tocmai combinația în cadrul căreia se formează renta, renta absolută. Cantitatea adițională de cereale produsă de cea de-a doua porțiune de capital în sumă de 1 000 l. st., în condiții cînd *valoarea de piață* rămîne *neschimbata*, prin urmare în condițiile unei cereri suplimentare care are loc numai în ipoteza că *prețul* rămîne *neschimbata*, această cantitate suplimentară de cereale trebuie să se vîndă *sub* valoarea ei, la prețul de cost. Acest additional produce al celor 1 000 l. st., se află, așadar, în aceleași condiții ca în cazul cînd s-ar trece la cultivarea unui pămînt nou și mai puțin fertil, care *nu* determină valoarea de piață și-și poate furniza cantitatea suplimentară de cereale numai cu condiția că o furnizează la valoarea de piață *anterioară*, adică la un preț *determinat, independent de această nouă producție*. În aceste condiții, numai fertilitatea relativă a acestui additional soil ⁶⁾ decide dacă el dă sau nu rentă, și aceasta se întîmplă tocmai pentru că el *nu* determină valoarea de piață. Exact

¹⁾ — profitul obișnuit. — *Nota trad.*

²⁾ — cererea suplimentară. — *Nota trad.*

³⁾ — Prin urmare, aici există o diferență esențială între rentă și profit. — *Nota trad.*

⁴⁾ — un element constitutiv al prețului. — *Nota trad.*

⁵⁾ — Dar de ce ? — *Nota trad.*

⁶⁾ — pămîntul suplimentar. — *Nota trad.*

așa stau lucrurile cu cele 1 000 l. st. adiționale pe pământul vechi. Și tocmai de aici ajunge Ricardo la concluzia *contrară*, că pământul suplimentar sau porțiunea adițională de capital *determină valoarea de piață*, deoarece la *valoarea de piață* dată, care *s-a stabilit independent*, prețul produsului lor nu dă rentă, ci numai profit, nu acoperă valoarea, ci numai prețul de cost al acestui produs! *Quelle contradictio in adjecto!* ¹⁾ ?

Dar *aici* produsul se produce totuși, cu toate că nu dă rentă! *Certainly* ²⁾ ! Pe pământul luat *în arendă* de fermier, *pentru el*, pentru capitalist, proprietatea funciară ca element de sine-stătător, care opune rezistență, nu există în tot cursul perioadei în care, în virtutea contractului de arendă, el însuși este de fapt un proprietar funciar. Prin urmare, acum capitalul se mișcă în acest element, fără a întâmpina vreo rezistență; iar capitalului îi este suficient prețul de cost al produsului. În același mod, la expirarea termenului arendării, fermierul va regla, firește, renta în funcție de limitele în care investirea capitalului în agricultură dă un produs care poate fi vândut la *valoarea* lui și deci poate da rentă. O investire de capital, care la *valoarea de piață* dată nu dă un excedent peste prețul de cost, nu este luată în considerare la stabilirea proporțiilor rentei, după cum capitalul nu ar plăti — sau nu s-ar stipula în contract — rentă de la un pământ a cărui nefertilitate relativă face ca prețul de piață să plătească numai prețul de cost al produsului acestui pământ.

În practică lucrurile nu se petrec întocmai cum le prezintă Ricardo. Dacă arendașul are *spare capital* ³⁾ sau dacă-l dobândește în cursul primilor ani ai unei areni încheiate pe 14 ani, el nu pretinde *profitul obișnuit*. El ar face acest lucru numai în cazul când ar lua cu împrumut capitalul adițional. Căci ce ar face cu capitalul disponibil? Ar mai lua în arendă încă o bucată de pământ? Producția agricolă permite într-o măsură mult mai mare o investire intensivă de capital decât o cultivare extensivă a pământului cu ajutorul unui capital mai mare. Sau, dacă în imediate vicinity ⁴⁾ a vechiului pământ nu se găsește pământ de luat în arendă, atunci — dacă arendașul are două ferme separate — activitatea lui de conducere și de supraveghere ar fi fărâmițată într-o măsură mult mai mare decât ar fi în industria prelucrătoare activitatea unui fabricant

¹⁾ — Ce contradicție între determinat și determinant! — *Nota trad.*

²⁾ — Firește. — *Nota trad.*

³⁾ — capital disponibil. — *Nota trad.*

⁴⁾ — imediata vecinătate. — *Nota trad.*

care ar avea șase fabrici. Sau poate că arendașul dă banii cu dobîndă unui bancher, să-i investească în rente de stat, în acțiuni ale căilor ferate etc. ? În acest caz el renunță de la bun început la cel puțin jumătate sau la o treime din profitul obișnuit. Prin urmare, dacă poate investi acești bani ca additional capital în vechea fermă, obținînd chiar mai puțin decît profitul mediu, de pildă 10% dacă profitul mediu reprezintă 12%, el tot va avea un cîștig de 100%, dacă dobînda obișnuită este de 5%. Pentru el investirea celor 1 000 l. st. în [616] vechea fermă va continua deci să fie o operație avantajoasă.

De aceea Ric[ardo] greșește profund atunci cînd identifică investirea de capital adițional [în același pămînt] cu application of additional capital to new soils¹⁾. În primul caz, chiar în cadrul producției capitaliste, nu este necesar ca produsul să dea cel puțin profitul obișnuit. El trebuie să dea peste rata obișnuită a dobînzii numai atît cît este necesar ca it is worth while the trouble and the risk of the farmer to prefer the industrial employment of his spare capital to the „monied“ employment of that capital²⁾.

Cu totul absurdă este însă, după cum am arătat, concluzia pe care Ric[ardo] o trage din acest raționament :

„Dacă mintea cuprinzătoare a lui Adam Smith s-ar fi îndreptat asupra acestui fapt, el nu ar fi susținut că renta formează *una din părțile componente ale prețului produselor agricole* ; deoarece prețul este pretutindeni *reglementat* de venitul obținut la cea ultimă porțiune de capital pentru care nu se plătește nici un fel de rentă“. (p. 391.) [Ver-siunea românească, vol. I, p. 244].

Exemplul pe care îl dă dovedește tocmai *dimpotrivă* that the application to land of this last portion of capital has been regulated by a *market price* independent of that application, existing before it took place, and, there fore allowing no rent, but only profit³⁾. Este perfect adevărat că pentru producția capitalistă profitul este unicul regulator. Și de aceea este adevărat că nu ar exista rentă absolută dacă producția ar fi reglată *exclusiv* de capital. Renta absolută apare tocmai acolo

¹⁾ — folosirea unui capital adițional pe un pămînt nou. — *Nota trad.*

²⁾ — să merite pentru un timp osteneala și riscul fermierului, ca să prefere folosirea în industrie a capitalului său disponibil folosirii acestui capital în calitate de „bani“. — *Nota trad.*

³⁾ — că folosirea acestei ultime porțiuni de capital la cultivarea pămîntului este reglată de un *preț de piață*, independent de această folosire, preț care există încă înainte ca ea să aibă loc și care de aceea nu dă rentă, ci numai profit. — *Nota trad.*

unde condițiile de producție dau proprietarului funciar puterea de *a limita the exclusive regulation of production by capital* ¹⁾.

În al doilea rînd, Ric[ardo] (p. 391 și urm.) îi reproșează lui A. Smith că dezvoltă principiul just al rentei [numai] acolo unde este vorba de minele de cărbune ; el spune :

„Întregul principiu al rentei este explicat aici admirabil și cu claritate, dar fiecare cuvînt se aplică la fel la pămînt ca și la mine ; totuși el afirmă că «alta este situația la suprafața pămîntului»“. (p. 392.) [Versiunea românească, vol. I, p. 245].

A. Smith simte că în anumite împrejurări landlordul are puterea de a opune capitalului o împotrivire efectivă, de a-l face să simtă forța proprietății funciare și de a cere în consecință rentă absolută, și că în alte împrejurări el nu are această putere ; dar că tocmai producția de produse alimentare statornicește legea rentei, în timp ce in other applications of capital to land ²⁾ renta este determinată de renta agricolă.

„Proporția, atît a produsului cît și a rentei“ (spune A. Smith), „este în raport cu fertilitatea *absolută*, și nu cu fertilitatea relativă a pămîntului“ (p. 392) [Versiunea românească, vol. I, p. 245].

Combătîndu-l pe Smith, Ric[ardo] se apropie, atît cît acest lucru îi este în genere posibil, de adevăratul principiu al rentei. El spune :

„Să presupunem însă că *nu ar exista nici un pămînt care să nu dea rentă* ; în acest caz *suma rentei de la pămîntul cel mai slab va fi în raport cu valoarea produsului care depășește cheltuielile de capital și profitul obișnuit al capitalului* ; Același principiu va reglementa renta unui pămînt de o calitate mai bună, sau mai favorabil situat și, ca atare, renta acestui pămînt va depăși renta pămîntului mai inferior, datorită avantajelor superioare pe care le posedă ; același lucru se poate spune de cele de calitate a treia și tot așa pînă la cele de calitate cea mai bună. Nu este oare evident atunci că *fertilitatea relativă a pămîntului* este cea care determină porțiunea din produs care va fi plătită drept rentă a pămîntului, după cum *productivitatea relativă a minelor* este aceea care determină partea din produsul lor care va fi plătită ca rentă a minelor ?“ (p. 392, 393) [Versiunea românească, vol. I, p. 245].

Aici Ricardo enunță principiul just al rentei. Dacă pămîntul cel mai prost plătește rentă, dacă prin urmare renta se plătește independent de different natural fertility of the soils —

1) — reglarea exclusivă a producției de către capital. — *Nota trad.*

2) — la celelalte investiții de capital în pămînt. — *Nota trad.*

absolut rent¹⁾ — această rentă trebuie să fie egală cu „the excess of the *value* of the produce above the expenditure of capital and the ordinary profits of stock“ that is to say = the excess of the *value* of the produce above its cost-price²⁾. Ricardo presupune că nu poate exista un asemenea excedent, deoarece, în contradicție cu propriul său principiu, el acceptă în mod greșit dogma [617] smithiană că *value* = cost price of the produce³⁾.

În rest, Ricardo cade iarăși în greșeală.

Renta diferențială ar fi determinată, firește, de „relative fertility“⁴⁾. Dar renta absolută nu ar avea nimic comun cu „natural fertility“.

Pe de altă parte însă, Smith ar avea dreptate atunci când afirmă că renta efectivă, pe care o dă pământul cel mai prost, poate să depindă de absolute fertility a celorlalte pământuri și de relative fertility a celui mai prost pământ sau de absolute fertility a celui mai prost pământ și de relative fertility a celorlalte categorii de pământ.

Actual amount of rente⁵⁾ pe care o dă pământul cel mai prost, nu depinde de excess of *value* of its own produce over its cost-price⁶⁾, cum consideră Ricardo, ci de excess of the *market value* over its cost-price⁷⁾. Acestea sînt însă două lucruri cu totul diferite. Dacă *produsul celui mai prost pământ determină* the market price — atunci the market value = its real value, hence, the excess of its market value over its cost price = the excess of its own individual, its real value over its cost-price⁸⁾. Dacă însă prețul de piață este determinat — independent de produsul celui mai prost pământ — de celelalte categorii de pământ, lucrurile se prezintă altfel. Ric[ardo] presupune descending line⁹⁾. El presupune că pământul cel mai

¹⁾ — deosebiri de fertilitate naturală a pământurilor — renta absolută. — *Nota trad.*

²⁾ — „excedentul *valorii* produsului peste capitalul cheltuit și profitul obișnuit la capital“ adică = excedentul *valorii* produsului peste prețul lui de cost. — *Nota trad.*

³⁾ — valoarea = prețul de cost al produsului. — *Nota trad.*

⁴⁾ — „fertilitatea relativă“. — *Nota trad.*

⁵⁾ — Masa efectivă a rentei. — *Nota trad.*

⁶⁾ — excedentul *valorii* propriului său produs peste prețul lui de cost. — *Nota trad.*

⁷⁾ — excedentul *valorii de piață* peste prețul lui de cost. — *Nota trad.*

⁸⁾ — prețul de piață, — atunci valoarea de piață = valoarea lui reală, deci excedentul *valorii* lui de piață peste prețul lui de cost = excedentul propriei lui valori individuale, al *valorii* lui reale, peste prețul lui de cost. — *Nota trad.*

⁹⁾ — linia descendentă. — *Nota trad.*

prost este cultivat *ultimul* și că este cultivat (în cazul presupus) numai atunci când additional demand has necessitated an additional supply at the value of the produce derived from the worst and last cultivated soil ¹⁾. În acest caz valoarea produsului celui mai prost pământ reglează valoarea de piață. În cazul unei linii ascendente, acest lucru se întâmplă (chiar din punctul lui de vedere) numai dacă additional supply a categoriilor mai bune de pământ nu este decît egală cu additional demand la vechea valoare de piață. Dacă additional supply este mai mare decît această cerere, Ric[ardo] presupune întotdeauna că vechiul pământ trebuie să fie scos *din cultură*, în timp ce de aici reiese numai că vechiul pământ va da o *rentă mai scăzută* ca înainte (sau nu va da deloc rentă). În cazul unei linii descendente se întâmplă același lucru. Dacă additional supply este de așa natură încît poate fi furnizată numai la *vechea valoare de piață*, măsura în care această valoare de piață depășește prețul de cost al produsului noului pământ, mai prost, decide dacă — și în ce măsură — pământul mai prost va da sau nu rentă. În ambele cazuri renta pământului este determinată de fertilitatea *absolută*, și nu de cea relativă. De fertilitatea absolută a noului pământ depinde în ce măsură valoarea de piață a produsului categoriilor de pământ mai bune *depășește* valoarea reală proprie, individuală, a produsului obținut pe noul pământ.

Aici A. Smith face o distincție justă între land și mines ²⁾, întrucît în privința acestora din urmă el presupune că *nicio dată* nu se trece la categorii mai proaste, ci întotdeauna la categorii *mai bune*, și că ele furnizează întotdeauna mai mult decît ceea ce reprezintă additional supply necesară. Renta de pe categoria cea mai proastă depinde atunci de fertilitatea ei absolută.

„După ce A. Smith a declarat că există unele mine *care pot fi exploatare numai de proprietarii lor*, întrucît vor produce doar atît cît să acopere cheltuielile de exploatare împreună cu profitul obișnuit al capitalului întrebuințat, *ne-am putea aștepta să admită că speciale sînt acelea care reglementează prețul produsului tuturor minelor*. Dacă minele vechi nu pot oferi cantitatea întreagă de cărbune cerută, *prețul cărbunelui se va urca* și va continua să se urce pînă cînd proprietarul unei mine noi și inferioare găsește că poate obține profitul obișnuit al capitalului, explotînd mina sa... Se vede deci, că *întotdeauna mina cea mai săracă este aceea care reglementează prețul cărbunelui*. A. Smith

¹⁾ — cererea adițională a făcut necesară o ofertă adițională la valoarea produsului obținut pe pământul cel mai prost și ultimul cultivat. — *Nota trad.*

²⁾ — pământ și mine. — *Nota trad.*

însă este de altă părere : el observă că «cea mai bogată mină de cărbune reglementează, de asemenea, și prețul cărbunelui la toate celelalte mine din vecinătatea sa. Atît proprietarul cît și întreprinzătorul găsesc, unul că ea poate da o rentă mai mare, celălalt că poate da un profit mai mare, vînzînd cu un preț mai ieftin decît toți vecinii lor. Vecinii sînt în curînd obligați să vîndă *la același preț*, cu toate că nu și-o pot permite la fel de ușor și cu toate că acest lucru, întotdeauna, scade — iar citeodată în întregime — atît renta cît și profitul lor. Unele mine sînt atunci părăsite cu totul ; altele nu pot produce rentă și *pot fi exploatare doar de proprietar*». Dacă cererea de cărbune [617 a] se va reduce sau dacă prin noi procese cantitatea va fi sporită, *prețul va scădea și unele mine vor fi părăsite ; dar în orice caz prețul trebuie să fie suficient ca să acopere cheltuielile și profitul acelei mine care este exploatare fără ca să fie încărcată cu plata rentei*. Așadar, mina cea mai săracă este cea care reglementează prețul. De fapt, însuși Adam Smith stabilește acest lucru în altă parte, deoarece spune : «*Prețul cel mai scăzut, la care se poate vinde cărbunele pe un timp mai îndelungat, este la fel ca al tuturor celorlalte mărfuri, prețul care este suficient cel puțin să înlocuiască împreună cu profitul obișnuit, capitalul ce trebuie întrebuințat pentru aducerea lui pe piață. La o mină de cărbune, pentru care proprietarul funciar nu poate primi rentă, dar pe care trebuie să o exploateze singur, sau dacă nu, să renunțe cu totul la ea, prețul cărbunelui trebuie în general să se apropie de acest preț*» (p. 393—395.) [Versiunea românească, vol. I, p. 246].

A. Smith greșește atunci cînd declară drept *caz general* ceea ce nu e decît o combinație specială a pieței, combinație în cadrul căreia pe piață domină cea mai productivă categorie de mine (sau de terenuri). Dacă însă este presupus acest caz, raționamentul lui este (în general) just și al lui Ricardo greșit. Smith presupune că, datorită situației cererii și productivității relativ ridicate a minei celei mai bune, aceasta din urmă poate să arunce pe piață întregul ei produs numai atunci cînd își vinde cărbunele mai ieftin decît concurenții ei, adică atunci cînd prețul produsului ei este *sub* vechea valoare de piață. Drept urmare scade prețul produsului și pentru minele mai sărace. Prețul pe piață scade. Această scădere *micșorează* în toate cazurile *renta* minelor mai sărace și poate să ducă chiar la dispariția ei totală. Căci $renta = excess\ of\ market\ value\ over\ cost-price\ of\ the\ produce$, whether that market value be = the individual value of the produce of a certain class, or mines, or not ¹⁾. Smith nu observă că profitul poate să scadă numai atunci cînd withdrawal of capital and diminution of the amount of production becomes necessary ²⁾. Dacă prețul de

¹⁾ — excedentul valorii de piață peste prețul de cost al produsului, indiferent dacă această valoare de piață este sau nu valoarea individuală a produsului unei anumite categorii de pămînt sau de mine. — *Nota trad.*

²⁾ — devin necesare retragerea capitalului și diminuarea proporțiilor producției. — *Nota trad.*

piață, care under the given circumstances ¹⁾ este reglat by the produce of the best mines, so low, as to afford no excess above cost-price for the produce of the worst mine ²⁾, atunci mina cea mai săracă poate fi exploatată numai de proprietarul ei. La acest preț de piață, nici un capitalist nu-i va plăti rentă. În acest caz, proprietatea sa asupra pământului nu-i dă nici o putere asupra capitalului, dar suprimă pentru el împotrivirea pe care o întâmpină ceilalți capitaliști atunci când vor să-și investească capitalul în pământ. Pentru el proprietatea funciară *nu există*, întrucît el însuși este proprietar funciar. El poate, prin urmare, să-și folosească pământul pentru extracția de cărbune, ca și pentru every other trade ³⁾, adică poate să-l folosească în cazul cînd prețul de piață al produsului — pe care îl găsește [deja] stabilit, și nu-l determină el, — îi dă profitul mediu, acoperă *prețul de cost* al produsului.

Și de aici Ricardo conchide că Smith se contrazice singur ! Din faptul că prețul de piață anterior stabilește în ce măsură noi mine pot fi date în exploatare de către proprietarii lor, adică pot fi exploatate în condiții cînd proprietatea funciară dispare pentru că la prețul de piață anterior ele asigură întreprinzătorului *prețul de cost*, el trage concluzia că acest preț de cost determină prețul de piață ! Dar aici el recurge din nou la descending line ⁴⁾ și afirmă că mina mai puțin productivă poate fi exploatată numai în cazul cînd prețul de piață al produsului se ridică peste valoarea produsului minelor mai bune ; în realitate însă nu este necesar decît ca el să depășească prețul de cost sau chiar numai să-l acopere la minele cele mai sărace, exploatate de proprietarii lor. În plus, dacă Ricardo consideră că, „if by new processes the quantity“ (of coal) „should be increased, the price would fall, and some mines would be abandoned“ ⁵⁾, — aceasta depinde numai de degree of the fall of price ⁶⁾ și de state of demand ⁷⁾. Dacă la o asemenea scădere a prețurilor, piața poate să absoarbă întregul produs, minele sărace vor continua să dea rentă în condiții cînd scăderea prețului de piață lasă totuși an excess

¹⁾ — în împrejurările date. — *Nota trad.*

²⁾ — de produsul celor mai bune mine, scade atît de mult încît produsul celei mai sărace mine nu dă nici un excedent peste prețul de cost. — *Nota trad.*

³⁾ — oricare altă ramură de producție. — *Nota trad.*

⁴⁾ — linia descendentă. — *Nota trad.*

⁵⁾ — „prin noi procese cantitatea“ (de cărbune) „va fi sporită, prețul va scădea și unele mine vor fi părăsite“. — *Nota trad.*

⁶⁾ — măsura scăderii prețului. — *Nota trad.*

⁷⁾ — situația cererii. — *Nota trad.*

of market value over the cost-price of the more sterile mines ¹⁾ și vor fi exploatare de proprietarii lor, dacă market value only covers, is adequate to, this cost-price ²⁾. În ambele cazuri însă este absurd să se spună că prețul de cost al celei mai sărace mine reglează prețul de piață. Firește, regulates the cost-price of the worst mine the proportion of the price of its produce to the regulating market-price, and decides *therefore* the question whether or not [618] it can be worked ³⁾. Dar chestiunea dacă la un *preț de piață dat* poate fi exploatat un teren sau o mină de o anumită productivitate nu are, evident, nimic comun și nu coincide nicidecum cu chestiunea dacă prețul de piață este reglat de prețul de cost al produsului minei respective. Dacă la o *valoare de piață sporită* ar fi necesară sau posibilă o *additional supply* ⁴⁾, valoarea de piață ar fi reglată de pământul cel mai sărac, dar atunci acesta ar da și rentă absolută. Tocmai în legătură cu acest caz Smith presupune *contrarul*.

În al treilea rând, Ric[ardo] (p. 395 sq.) îi reproșează lui Smith faptul că el consideră că cheapness of raw produce ⁵⁾, de pildă înlocuirea grânelor cu cartofii, înlocuire care determină o scădere a salariului și o reducere a cheltuielilor de producție, face ca landlordului să-i revină a larger share as well as a larger quantity ⁶⁾. Împotriva acestei păreri Ric[ardo] obiectează :

„nici o parte din această porțiune suplimentară nu ar reveni rentei, ci în întregime și în mod invariabil profitului... Atît timp cît se vor cultiva pămînturi de aceeași calitate și atît timp cît nu va avea loc nici o modificare în ceea ce privește fertilitatea sau avantajele lor relative, *renta va rămîne mereu la aceeași proporție față de produsul brut*“ (p. 396.) [Versiunea românească, vol. I, p. 246—247].

Această afirmație este, fără doar și poate, greșită. Rent would fall in share, and, therefore, *relatively* in quantity ⁷⁾. Cartoful, devenit principal produs alimentar, ar micșora valoarea capacității de muncă [Arbeitsvermögen], timpul de muncă

¹⁾ — un excedent al valorii de piață peste prețul de cost al minelor mai sărace. — *Nota trad.*

²⁾ — acoperă doar acest preț de cost, îi este adecvat. — *Nota trad.*

³⁾ — reglementează raportul dintre prețul produsului ei și prețul de piață regulator și *de aceea* decide dacă ea poate fi exploatată sau nu. — *Nota trad.*

⁴⁾ — ofertă suplimentară. — *Nota trad.*

⁵⁾ — ieftinătatea produselor agricole. — *Nota trad.*

⁶⁾ — o parte mai mare și o cantitate mai mare. — *Nota trad.*

⁷⁾ — Partea rentei și deci mărimea ei relativă va scădea. — *Nota trad.*

necesar s-ar reduce, timpul de supramuncă și deci *rata* plus-valorii ar crește, prin urmare, celelalte condiții rămânând egale, compoziția organică a capitalului s-ar schimba, valoarea părții variabile ar scădea în raport cu valoarea părții constante, deși *masa* de muncă vie folosită ar rămîne aceeași. De aceea *rata profitului* ar crește. În acest caz am avea o scădere a rentei absolute și o scădere relativă a rentei diferențiale (vezi p. 610, tabelul C)¹⁾. Această cauză ar avea efecte egale atât asupra capitalului agricol cît și asupra celui neagricol. Rata generală a profitului ar crește și *de aceea* renta ar scădea.

Ch. XXVIII. „On the comparative value of gold, corn, and labour, in rich and poor countries“

„Eroarea pe care o face d-rul Smith în întreaga sa lucrare constă în presupunerea că valoarea grîului este constantă ; că în timp ce valoarea tuturor celorlalte bunuri se poate urca, valoarea grîului nu se poate urca niciodată. După el, grîul are întotdeauna aceeași valoare, deoarece el poate hrăni întotdeauna același număr de oameni. În același mod se poate spune că stofa are întotdeauna aceeași valoare, deoarece se pot face din ea același număr de haine. Ce are a face valoarea cu capacitatea de a hrăni și îmbrăca ?“ (p. 449, 450.) [Versiunea românească, vol. I, p. 271—272].

„...Dr. Smith... a susținut cu atîta pricepere teoria potrivit căreia prețul natural al mărfurilor reglementează în cele din urmă prețul lor de piață“. (p. 451.) [Versiunea românească, vol. I, p. 272].

„...Aurul, estimat în grîu, poate fi de valoare foarte diferită în două țări diferite. Am încercat să arăt că valoarea aurului va fi scăzută în țări bogate și urcată în țări sărace ; Adam Smith este de altă părere : el crede că valoarea aurului, estimată în grîu, este mai urcată în țările bogate“. (p. 454.) [Versiunea românească, vol. I, p. 273].

Ch. XXXII. „Mr. Malthus's Opinions on Rent“

„Renta este creatoare de valoare, dar nu creatoare de avuție“⁹⁵ (p. 485, 486.) [Versiunea românească, vol. I, p. 289].

„Vorbind de prețul urcat al grîului, d-l Malthus, evident, nu se referă la prețul pe cuarter sau pe bushel, ci mai degrabă la excedentul prețului cu care se vinde întregul produs, peste costul său de producție, incluzînd întotdeauna în termenul „costul său de producție“ atât profitul cît și salariile. 150 de cuarteri de grîu cu 3 l. st. și 10 șilingi cuarterul vor aduce o rentă mai mare landlordului decît 100 de cuarteri cu 4 l. st. presupunînd că costul de producție ar fi același în ambele cazuri“ (p. 487). „Oricare ar fi natura pămîntului, renta urcată trebuie să depindă de prețul ridicat al produsului ; dar atunci cînd există un preț urcat, renta trebuie să fie urcată proporțional cu abundența și nu cu raritatea“. (p. 492.) [Versiunea românească, vol. I, p. 290, 292].

„Întrucît renta este efectul prețului urcat al grîului, pierderea de rentă este efectul unui preț scăzut. Grîul străin nu intră niciodată în

¹⁾ Vezi în volumul de față, tabelul inserat între p. 351 și p. 352. — *Nota red.*

---

concurență cu un asemenea grîu indigen care dă rentă ; scăderea prețului afectează în mod invariabil pe landlord, pînă cînd este absorbită întreaga rentă ; — dacă prețul scade în continuare și mai mult, el nu va da nici profitul obișnuit al capitalului, capitalul va părăsi atunci agricultura pentru a se îndrepta spre o altă întrebuințare, iar grîul, care a fost cultivat mai înainte cu ajutorul acestui capital, va fi atunci și numai atunci importat. Din pierderea de rentă va rezulta o pierdere de valoare, de valoare estimată în bani, dar această pierdere va fi un câștig de bogăție. Cantitatea produselor agricole și a celorlalte produse la un loc va spori ; datorită ușurinței mai mari cu care ele sînt produse, cu toate că vor spori în cantitate, vor scădea în valoare“. (p. 519.) [Ver-siunea românească, vol. I, p. 304].

[Capitolul paisprezece]

Teoria rentei a lui A. Smith

[1. Contradicții în tratarea problemei]

[619] Nu ne vom opri aici asupra modului interesant în care tratează S[mith] următoarea problemă : cum renta obținută la principalul produs alimentar vegetal determină toate celelalte strictly agricultural rents ¹⁾ (creșterea animalelor, silvicultura, cultura plantelor tehnice), deoarece aceste ramuri de producție se pot transforma reciproc una în alta. El exclude cultura orezului, acolo unde orezul constituie principal vegetable means of subsistence ²⁾, deoarece terenurile cultivate cu orez nu pot fi transformate în finețe, în ogoare semănate cu grâu etc., și nici acestea din urmă nu pot fi transformate în terenuri cultivate cu orez.

Smith definește just *renta* ca „*prix payé pour l'usage de la terre*“ ³⁾ ([„Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations...“, Paris 1802], t.I., p. 299), [Versiunea românească „Avuția națiunilor“, vol. I, p. 102] — prin pământ trebuie să înțelegem aici orice forță a naturii ca atare, deci și apa etc.

În opoziție cu concepția stranie a lui Rod[bertus] ⁹⁶, Smith enumeră încă în introducere părțile componente ale capitalului agrar :

„capitalul cu care își procură sămînța“ (materia primă), „plătește munca, își cumpără și întreține vitele de muncă și celelalte *unelte agricole*“ (l. c.) [Versiunea românească, vol. I, p. 102].

Dar ce este acest „*prix payé pour l'usage de la terre*“ ?

---

¹⁾ — rente agricole în sensul strict al cuvîntului. — *Nota trad.*

²⁾ — principalul mijloc de subzistență vegetal. — *Nota trad.*

³⁾ — „preț plătit pentru folosința pămîntului“. — *Nota trad.*

„Orice parte din produs sau din prețel produsului, care întrece această porțiune“ (qui paie le capital avancé ¹⁾ „și profitul obișnuit“), *proprietarul pământului încearcă, firește, să și-o rezerve pentru el drept rentă a pământului său* (l.c.p. 300).

„Această porțiune poate încă fi considerată ca *renta naturală* a pământului“. (p. 300.) [Versiunea românească, vol. I, p. 102].

Smith obiectează împotriva confundării rentei cu dobânda la capitalul investit în pământ :

„Proprietarul pretinde rentă chiar pentru un pământ neameliorat“. (p. 300—301.) [Versiunea românească, vol. I, p. 102],

și chiar această a doua formă a rentei²⁾, adaugă el, are particularitatea că dobânda la capitalul folosit pentru ameliorarea pământului reprezintă dobânda la capitalul investit de fermier nu de proprietar.

„El“ (le propriétaire) „cere câteodată rentă și pentru ceea ce este absolut imposibil să fie o ameliorare făcută de om“. (p. 301.) [Versiunea românească, vol. I, p. 102].

Smith afirmă categoric că *proprietatea funciară, proprietarul funciar ca proprietar „exige la rente“*³⁾. Considerînd așadar, renta ca simplă consecință a existenței *proprietății funciare*, Smith o tratează ca *preț de monopol*, lucru absolut just, întrucît numai ca urmare a faptului că intervine proprietatea funciară produsul se vinde la un preț mai mare decît prețel de cost, se vinde la valoarea lui.

„Renta pământului, considerată ca prețel plătit pentru folosirea pământului, este, firește, un preț de monopol“. (p. 302) [Versiunea românească, vol. I, p. 103].

Acesta este într-adevăr prețel pe care te silește să-l plătești monopolul proprietății asupra pământului și care, fiind sub acest raport, preț de monopol, se deosebește de prețurile produselor industriale.

Din punctul de vedere al capitalului — iar în producție domină capitalul — *prețel de cost* cere numai ca produsul să plătească în afară de cheltuielile avansate și profitul mediu. În acest caz, produsul, indiferent dacă va fi produs de la terre ⁴⁾ sau oricare alt produs, *poate*

¹⁾ — care plătește capitalul avansat. — *Nota trad.*

²⁾ — adică renta de pe un pământ ameliorat. — *Nota trad.*

³⁾ — pretinde rentă. — *Nota trad.*

⁴⁾ — produs al pământului. — *Nota trad.*

„să ajungă pe piață“. „Dacă prețul obișnuit este mai mare decât altul, surplusul față de acest preț va merge, în mod natural, la renta pământului. Dacă el nu este mai mare, deși marfa poate fi adusă pe piață, el nu poate îngădui o rentă a pământului. Dacă prețul va fi sau nu va fi mai mare, depinde de cerere“ (t.I, p. 302, 303). [Versiunea românească, vol. I, p. 103].

Întrebarea este, de ce renta intră în preț altfel decât salariul și profitul? Inițial Smith a descompus în mod just valoarea în salariu, profit și rentă (lăsând la o parte capitalul constant). Dar el s-a abătut imediat pe un drum opus și a identificat valoarea cu prețul natural (adică prețul mediu al mărfurilor sau prețul de cost al acestora determinat de concurență) formându-l pe acesta din urmă din salariu, profit și rentă.

„Aceste trei părți par a constitui, mijlocit sau nemijlocit, întregul preț“ (t. I, l. I, ch. VI, p. 101). [Versiunea românească, vol. I, p. 38].

„Totuși, în societățile cele mai înaintate există totdeauna un mic număr de mărfuri, al căror preț se descompune numai în două părți, salariile muncii și profitul capitalului, și, un număr și mai mic încă, al căror preț constă în întregime numai din salariile muncii. În prețul peștelui de mare, de exemplu, o parte plătește munca pescarilor, și alta profitul capitalului plasat în pescărit. Renta are numai rareori o parte [620] din acest preț... În unele părți ale Scoției unii oameni săraci își fac o meserie din stringerea de-a lungul țărmului mării, a acelor variate pietricele, cunoscute de obicei sub numele de *pietricele de Scoția*. Prețul, plătit pentru ele de către *cioplitor* constituie în întregime salariul muncii lor; nu intră în preț nici rentă, nici profit. Dar prețul total al fiecărui produs trebuie să se descompună în una sau alta sau în toate aceste trei părți“ (vol. I, p. 103—104). (t.I, l. I, ch. VI, p. 103, 104). [Versiunea românească, vol. I, p. 38—39].

În pasajele citate (ca și în general în capitolul al 6-lea care tratează despre „părțile componente ale prețurilor mărfurilor“) sînt puse laolaltă descompunerea valorii în salariu etc. și formarea prețului din salariu etc. (Capitolul al 7-lea tratează pentru prima oară despre „prix naturel și prix de marché“).

I. I, ch. I, II, II tratează despre „division du travail“¹⁾ ch. IV despre monnaie²⁾. În aceste capitole ca și în cele următoare se dă în treacăt o definiție a valorii. Ch. V tratează despre *prix réel* și *prix nominal* des marchandises³⁾, despre transformarea valorii în preț: ch. IV: „Des parties constituantes du prix des marchandises“⁴⁾; ch. VII despre *prix naturel* și

1) — „diviziunea muncii“. — *Nota trad.*

2) — bani. — *Nota trad.*

3) — prețul real și prețul nominal al mărfurilor. — *Nota trad.*

4) — „Despre părțile constitutive ale prețului mărfurilor“. — *Nota trad.*

prix de marché ¹⁾). Apoi *ch. VIII* — despre *salaires* ²⁾, *ch. IX* — despre *profit des capitaux* ³⁾; *ch. X* despre *salaires și profits dans les divers emplois du travail et des capitaux* ⁴⁾; în sfârșit, *ch. XI* — despre *rente de la terre* ⁵⁾).

Aici însă vrem să atragem atenția în primul rînd asupra următoarelor: potrivit tezelor citate mai sus există mărfuri al căror preț constă numai din salariu, după cum există și mărfuri al căror preț constă numai din salariu și profit și, în sfârșit, mărfuri al căror preț constă din salariu, profit și rentă. De aceea:

„prețul total al unei mărfi trebuie să se descompună... în una sau alta sau în toate aceste trei părți“.

În concordanță cu aceasta nu ar exista, prin urmare, nici un temei să se spună că renta intră în preț altfel decît profitul și salariul; ar trebui însă să se spună că renta și profitul intră în preț altfel decît salariul, deoarece acesta din urmă intră întotdeauna, pe cînd renta și profitul nu întotdeauna. *De unde provine așadar, deosebirea?*

Mai departe, Smith ar fi trebuit să analizeze următoarea problemă: este oare posibil ca acele puține mărfuri, în al căror preț intră numai *salariul*, să se vîndă *la valoarea lor*, sau *pauvres gens* ⁶⁾ care strîng *cailloux d'Ecosse* ⁷⁾, nu sînt oare mai curînd muncitori salariați ai *șlefuitorilor*, care le plătesc pentru marfa furnizată numai un salariu obișnuit, adică le plătesc pentru *întreaga zi de muncă*, care *la prima vedere le aparține în întregime*, numai atît cît primește un muncitor în celelalte ramuri, în care o parte din ziua sa de muncă constituie profitul și nu-i aparține lui, ci capitalistului? Smith ar fi trebuit fie să confirme aceasta, fie, dimpotrivă, să declare că în cazul de față profitul numai în *aparență* nu se deosebește de salariu. El însuși spune:

„Cînd aceste trei diferite feluri de venit aparțin unor diferite persoane, ele se deosebesc ușor; dar cînd aparțin aceleiași persoane, uneori se confundă una cu alta, cel puțin în limbajul obișnuit“. (t. I, l. I, ch. VI, p. 106.) [Versiunea românească, vol. I, p. 40].

1) — *prețul natural și prețul de piață*. — *Nota trad.*

2) — *salarii*. — *Nota trad.*

3) — *profitul la capitaluri*. — *Nota trad.*

4) — *salarii și profit în diferitele utilizări ale muncii și ale capitalului*. — *Nota trad.*

5) — *renta pămîntului*. — *Nota trad.*

6) — *oamenii săraci*. — *Nota trad.*

7) — *pietricele de Scoția*. — *Nota trad.*

Or, la Smith problema se prezintă în felul următor :

Dacă lucrătorul independent (ca și *pauvres gens en Ecosse*) folosește numai muncă (neavînd nevoie de capital), folosește, în general, numai munca sa și elementele date de natură, atunci prețul, descompunîndu-se, se reduce numai la salariu. Dacă un lucrător folosește și un mic capital, el reunește într-o singură persoană și pe cel care primește salariu și pe cel care primește profit. Dacă, în sfîrșit, el folosește munca sa, capitalul său și proprietatea sa funciară, în el sînt reunite trei persoane — proprietarul funciar, fermierul și muncitorul.

{Întreaga absurditate a lui Smith iese la iveală într-una din frazele cu care își încheie capitolul al 6-lea din cartea I :

„După cum într-o țară civilizată sînt puține mărfuri, a căror *valoare de schimb rezultă numai din muncă*“ (aici munca și *salariul* se identifică) „*renta și profitul* contribuind într-o mare măsură la valoarea de schimb a celor mai multe mărfuri, tot așa *produsul anual al muncii din această țară*“ (aici, deci, mărfurile sînt echivalente totuși cu *produsul muncii* deși nu „întreaga valoare a acestui produs provine exclusiv din muncă“) „*va fi suficient ca să cumpere sau să dispună de o cantitate mult mai mare de muncă decît aceea întrebuițată în producerea, pregătirea și aducerea acestui produs pe piață*“. (l.c.p. 108, 109.) [Ver-siunea românească, vol. I, p. 40].

Produit du *travail* ¹⁾ nu este egal cu *valeur* de ce produit ²⁾. Mai curînd (s-ar putea înțelege) această *valeur surchargée* par l'addition du profit et de la rente ³⁾. De aceea produit du *travail* poate să cumpere, să dispună de o cantitate mai mare de muncă, adică poate cumpăra sub formă de muncă o valoare mai mare decît cea pe care o reprezintă cantitatea de muncă cuprinsă în produs. Această teză ar fi justă dacă ar fi formulată astfel :

[621] *Smith spune :*

Chiar din propriul lui punct de vedere ar fi trebuit să spună :

„După cum într-o țară civilizată sînt puține mărfuri a căror *valoare de schimb rezultă numai din muncă* *renta și profitul* contribuind într-o mare măsură la valoarea de

„Comme dans un pays civilisé il n'y a que très-peu de marchandises dont *toute la valeur échangeable* se resout en *salaires* seulement, et que, dans la très-majeure partie

¹⁾ — Produsul *muncii*. — *Nota trad.*

²⁾ — valoarea acestui produs. — *Nota trad.*

³⁾ — valoarea este sporită prin adăugarea profitului și a rentei. — *Nota trad.*

schimb a celor mai multe mărfuri, tot așa produsul anual al muncii din această țară va fi suficient ca să cumpere sau să dispună de o cantitate mult mai mare de muncă decât aceea întrebuintată în producerea, pregătirea și aducerea acestui produs pe piață“.

d'entr'elles, une forte portion de cette valeur se résout en rente et profits, il en résulte que le produit annuel du travail de ce pays suffira toujours pour acheter et commander une quantité de travail beaucoup plus grande que celle qu'il a fallu payer“ (deci și employer) „pour faire croître ce produit, le préparer et l'amener au marché“¹⁾.

(Aici Smith se întoarce din nou la cea de-a doua concepție a lui asupra valorii, despre care spune chiar în acest capitol :

„Trebuie observat că valoarea reală a diferitelor părți componente ale prețului este măsurată cu cantitatea de muncă pe care fiecare din ele o poate cumpăra sau de care poate dispune. Munca“ (în acest sens) „măsoară valoarea nu numai a acelei părți din preț care revine muncii“ (trebuie spus : salariului), „ci și valoarea părții care se descompune în rentă și a părții care se descompune în profit“ (t. I, l. I. ch. VI, p. 100) [Versiunea românească, vol. I, p. 38].

(În capitolul VI predomină încă „descompunerea valorii în salariu, profit și rentă“. Numai în capitolul VII, care tratează despre prix naturel și prix de marché, începe să precumpănească idcea că prețul se formează din aceste elemente constitutive).

Așadar : *valeur échangeable du produit annuel du travail*²⁾ nu constă numai din salariul pentru munca folosită în producerea acestui produs, ci și din profit și rentă. Dar *dispunerea* de această muncă sau *cumpărarea* ei se realizează numai prin intermediul acelei părți a valorii, care se descompune în salariu. Astfel se poate pune în mișcare o masă mult mai mare de muncă în cazul când o parte din profit și din rentă este folosită pentru a se cumpăra munca sau pentru a se dispune de muncă, adică în cazul când această parte este

¹⁾ — Întrucît într-o țară civilizată există foarte puține mărfuri a căror *valoare de schimb* se descompune numai în salarii, și întrucît o parte considerabilă din valoarea majorității mărfurilor se descompune în rentă și profit, rezultă că produsul anual al muncii acestei țări va fi întotdeauna suficient pentru a cumpăra și a dispune de o *cantitate* mult mai mare de *muncă* decât cea care trebuie *plătită* (deci și folosită) „la cultivarea, prelucrarea și aducerea pe piață a acestui produs“. — *Nota trad.*

²⁾ — *valoarea de schimb a produsului anual al muncii.* — *Nota trad.*

transformată în salariu. Se ajunge deci la următoarele : la valeur échangeable du produit annuel du travail se résout en travail payé (salaires) et *travail non payé* (profit et rente)¹. Și iată că, dacă din această parte a valorii, care se descompune în muncă neplătită, o parte oarecare va fi transformată în salariu, se va putea cumpăra o cantitate de muncă mai mare decît în cazul cînd pentru o nouă cumpărare de muncă se rezervă numai acea parte din această valoare, care constă din salariu }.

Așadar, să revenim acum la obiectul nostru.

„Un meseriaș independent, care are *destul capital*, atît pentru a cumpăra materiale, cît și pentru a se întreține pînă ce își duce produsele pe piață, va cîștiga atît *salariul unui ziler* care lucrează la *meșter*, cît și profitul pe care acest meșter îl realizează prin vînzarea a ceea ce acest ziler produce. Totuși, cîștigul său se numește de obicei *profit*, iar salariul, și în acest caz, se confundă cu profitul. Un grădinar care își cultivă singur grădina, întrunește în persoana sa *trei persoane diferite : pe proprietarul funciar, pe fermier și pe muncitor*. Prin urmare, produsul obținut îi va plăti renta pentru cel dintîi, profitul pentru cel de-al doilea și salariul pentru cel de-al treilea. Cu toate acestea, întreg acest venit e considerat de obicei un cîștig din *munca sa*. Atît renta cît și profitul, în acest caz, se confundă cu salariul“ (t. I, l. I, ch. VI, p. 108.) [Versiunea românească, vol. I, p. 40].

Aici este realmente o confuzie. Oare „*toate acestea*“ nu reprezintă „le fruit de son travail“ ?²) Și oare relațiile producției capitaliste — în care, odată cu separarea muncii de condițiile ei obiective, muncitorul, capitalistul și proprietarul funciar se opun unul altuia ca trei persoane diferite — nu sînt transpuse aici asupra acestui grădinar, atunci cînd le produit de son travail or rather the value of that produce is regarded, part of it as wages, in payment of his labour, part of it as profit, an account of the capital employed, and part of it as rent, as the portion falling due to the land or rather the proprietor of the land“ ?³) În cadrul producției capitaliste este absolut just pentru relațiile de muncă, în care elementele menționate (de fapt) nu sînt separate unele de altele, să se presupună că ele sînt separate unele de altele și astfel acest

¹) — valoarea de schimb a produsului anual al muncii se descompune în muncă plătită (salarii) și *muncă neplătită* (profit și rentă). — *Nota trad.*

²) — „produsul muncii lui“. — *Nota trad.*

³) — produsul muncii lui sau, mai exact, valoarea acestui produs este considerată parte ca salariu, care constituie retribuirea muncii lui, parte ca profit la capitalul folosit și parte ca rentă, care revine pămîntului sau mai exact proprietarului funciar ? — *Nota trad.*

grădinar să fie considerat ca fiind propriul [622] său ziler și propriul său proprietar funciar în una persoană¹⁾. Dar este vădit că aici se strecoară la Smith ideea vulgară că salariul provine din muncă, iar profitul și renta — independent de munca muncitorului — din capital și pământ ca din izvoare de-sine-stătătoare, din care provine nu apropierea muncii altuia, ci însăși averea. La Smith se împletesc în acest fel bizar cele mai profunde concepții cu cele mai absurde idei create de conștiința vulgară, prin abstractizarea fenomenelor izolate ale concurenței.

După ce Smith mai întâi *a descompus* valoarea în salariu, profit și rentă, el, dimpotrivă, *formează* apoi valoarea din salariu, profit și rentă, determinate independent de valoare. După ce uită astfel propriile lui concluzii juste cu privire la originea profitului și a rentei, el poate să spună :

„Salariul, profitul și renta sînt cele *trei surse primare* ale oricărui venit, ca și ale *oricărei valori de schimb*“. (t. I, l. I, ch. VI, p. 105.) [Versiunea românească, vol. I, p. 39].

Conform propriei lui argumentări, el ar fi trebuit să spună :

„La *valeur* d'une marchandise procède exclusivement du travail (de la quantité du travail) fixé dans cette marchandise. Cette valeur se résout en salaire, profit et rente. Salaire, profit et rente sont les formes primitives, dans lesquelles l'ouvrier, le capitaliste, et le propriétaire participent à la valeur créée par le travail de l'ouvrier. Dans ce sens ils sont les trois *sources* primitives de tout *revenue*, quoique aucune de ces soit-disant sources entre dans la constitution de la valeur“²⁾.

Din pasajele citate vedem cum în ch. VI care tratează despre „*parties constituantes du prix des marchandises*“³⁾, Smith ajunge să descompună prețul în salariu, atunci cînd la producție participă numai munca (nemișlocită), să-l descompună în salariu și profit, cînd în locul lucrătorului independent există zilerul care lucrează pentru capitalist (adică există

¹⁾ — într-o singură persoană. — *Nota trad.*

²⁾ — *Valoarea* unei mărfi provine exclusiv din muncă (din cantitatea de muncă) fixată în această marfă. Această valoare se descompune în salariu, profit și rentă. Salariul, profitul și renta sînt formele inițiale în care muncitorul, capitalistul și proprietarul participă la valoarea creată de muncitor. În acest sens ele reprezintă cele trei surse inițiale ale oricărui venit, deși nici una dintre aceste așa-numite surse nu participă la crearea valorii“. — *Nota trad.*

³⁾ — „*părțile constitutive ale prețului mărfurilor*“. — *Nota trad.*

capital), și, în sfârșit, în salariu, profit și rentă, când în afară de capital și muncă participă la producție „pământul“, presupunându-se totuși că pământul este proprietate, adică pe lângă muncitor și capitalist apare și proprietarul (deși Smith face observația că toate aceste trei figuri caracteristice, sau două dintre ele, pot fi reunite în una singură).

În ch. VII, care tratează despre *prix naturel* și *prix de marché*, renta — la fel ca și salariul și profitul — este prezentată ca parte constitutivă a prețului natural (în cazul când la producție participă pământul). Acest fapt este atestat de următoarele pasaje :

(I, I, ch. VII)

„Când prețul unei mărfi oarecare nu este nici mai mare nici mai mic decât acela care este suficient pentru a plăti *renta pământului*, *salariile muncii* și *profiturile capitalului* întrebuițat pentru a produce, a prepara, a aduce această marfă pe piață, potrivit nivelurilor lor *naturale*, atunci marfa este vîndută pe ceea ce s-ar putea numi *prețul ei natural*. Marfa este în acest caz vîndută *exact cu atît cît valorează*“ (p. 111, I). [Versiunea românească, vol. I, p. 41]. (Aici prețul natural este identificat cu valoarea mărfii).

„*Prețul de piață* al fiecărei mărfi este determinat de raportul dintre cantitatea adusă în fapt pe piață și cererea celor dispuși să plătească *prețul natural* al mărfii sau *valoarea întreagă a rentei*, muncii și profitului, *care trebuie plătite pentru a aduce marfa pe piață*“ (vol. I, p. 112.) [Versiunea românească, vol. I, p. 41—42].

„Cînd cantitatea unei mărfi aduse pe piață *nu îndestulează* cererea efectivă, toți cei dispuși să plătească *valoarea întreagă a rentei, salariului și profitului*, care trebuie plătite pentru a aduce această marfă pe piață, nu pot fi satisfăcuți cu cantitatea pe care o doresc... *Prețul de piață se va ridica* mai mult sau mai puțin peste *prețul natural*, fie după gradul de lipsă, fie după bogăția și pofta de lux a concurenților, care se întîmplă să stimuleze, mai mult sau mai puțin, jocul concurenței (I, p. 113.) [Versiunea românească, vol. I, p. 42].

„Cînd cantitatea adusă pe piață întrece cererea efectivă ea nu poate fi în întregime vîndută celor dispuși să plătească întreaga valoare a rentei, salariului și profitului care trebuie plătite pentru aducerea ei pe piață... *Prețul de piață* va scădea mai mult sau mai puțin, sub *prețul natural*, după cum surplusul în mai mare sau în mai mică măsură activează concurența între vînzători sau după cum se întîmplă să fie de o importanță mai mare sau mai mică pentru ei de a se debarasa imediat de o marfă“ (I, p. 114.) [Versiunea românească, vol. I, p. 42].

„Cînd cantitatea adusă pe piață este tocmai suficientă pentru a satisface cererea efectivă, evident, *prețul de piață* va fi, atunci, exact... *prețul natural*. Concurența între negustori îi silește pe toți să accepte acest preț, dar nu-i silește să accepte un preț mai mic“ (I, p. 114—115.) [Versiunea românească, vol. I, p. 42].

[623] Potrivit lui Smith, *propriétaire withdraw his land or transfer it from the production of one commodity (as wheat)*

to that of *another* (as pasture f.i.) if, in consequence of the state of the market, his rent sinks below, or rises above, its natural tax ¹⁾.

„Ori de cite ori această cantitate“ amenée au marché ²⁾ „depășește cererea efectivă, unele din părțile componente ale prețului ei trebuiesc plătite sub *nivelul lor natural*. Dacă această parte este *renta*, interesul proprietarilor de pământ îi va îndemna imediat să *retragă o parte din pământul lor*“. (I, p. 115.) [Versiunea românească, vol. I, p. 42].

„Dacă, dimpotrivă, cantitatea adusă pe piață *rămîne* vreodată sub *cererea efectivă*, unele din părțile componente ale prețului se vor urca peste nivelul lor *natural*. Dacă se *urcă renta*, interesul tuturor proprietarilor de pământ îi va determina, firește, să rezerve mai mult pământ pentru cultivarea acestui produs“ (v. I, p. 116.) [Versiunea românească, vol. I, p. 43].

„Variațiile întâmplătoare și trecătoare ale *prețului de piață* al unei mărfi oarecare *cad*, mai ales, asupra acelor părți din preț care se descompun în salariu și profit. Partea care se descompune în *rentă* este mai puțin afectată de ele“ (I, 118—119.) [Versiunea românească, vol. I, p. 43].

„*Prețul de monopol* este, în orice moment, cel mai ridicat ce se poate obține. Din contră, *prețul natural*, sau prețul liberei concurențe, este cel mai mic posibil, dacă nu în orice moment, ce e drept, în orice caz pentru un timp destul de îndelungat“ (I, p. 124.) [Versiunea românească, vol. I, p. 45].

„*Prețul de piață* al unei mărfi poate continua a fi mult timp urcat peste *prețul ei natural*, rareori poate să se mențină, mai mult timp mai jos decât acest preț. Dacă o parte oarecare din el va fi *plătită sub nivelul ei natural*, persoanele al căror interes va fi atins vor resimți pierderea și vor reduce *imediat*, fie *atîta din pământ*, fie *atîta din muncă*, fie *atîta din capitalul* ce era întrebuințat în producția bunurilor respective, pînă ce în curînd, cantitatea adusă pe piață nu va fi mai mare decât e necesar pentru a satisface cererea efectivă. *Prețul de piață* al ei, deci, se va ridica, în scurt timp la *prețul ei natural*; sau cel puțin așa va fi cazul acolo unde va fi o libertate perfectă“ (I, p. 125.) [Versiunea românească, vol. I, p. 45—46].

După o asemenea tratare a problemei în ch. VII, este foarte greu de înțeles pe ce bază afirmă Smith, în ch. XI, b. I. „*De la rente et de la terre*“, că *renta* nu intră întotdeauna în preț acolo unde pământul, devenit proprietate, participă la producție; cum poate Smith să facă o deosebire între modul în care intră în preț *renta* și modul în care intră în preț *profitul* și *salariul*, după ce în capitolele VI și VII el a con-

¹⁾ — proprietarul își retrage pământul sau îl trece de la producerea unei mărfi (de exemplu grâu) la producerea alteia (de exemplu pășuni) dacă, drept urmare a situației pieții, *renta* lui scade sub rata ei *naturală* sau depășește această rată. — *Nota trad.*

²⁾ — adusă pe piață. — *Nota trad.*

siderat renta, absolut la fel ca profitul și ca salariul, ca *partie constituante*¹⁾ a *prețului natural*. Dar să revenim la ch. XI (b. I).

Am văzut că acolo renta este definită ca *un excedent*, care rămîne din *prețul produsului* după ce s-au plătit cheltuielile avansate de capitalist (fermier) + the average profit²⁾.

În ch. XI Smith răstoarnă absolut totul. Renta nu mai intră în *prix naturel*. Sau, mai exact, A. Smith recurge aici la un *prix ordinaire*³⁾, care, de regulă, se deosebește de *prix naturel*, deși în ch. VII am văzut că *prix ordinaire* nu rămîne niciodată în cursul unei perioade îndelungate *sub prix naturel* și niciodată nu este posibil ca el să plătească, în cursul unei perioade îndelungate, o oarecare parte constitutivă a *prețului natural* sub rata sa naturală, și cu atît mai puțin să nu o plătească deloc, așa cum se afirmă acum în ceea ce privește renta. Smith nu ne spune nimic nici despre faptul dacă produsul se vinde *sub valoarea lui*, atunci cînd nu plătește renta, sau se vinde *peste valoarea lui*, cînd plătește renta.

„Pînă acum *prix naturel* al unei mărfi era „*valoarea întreagă a rentei*, salariului și profitului *care trebuie plătite pentru a aduce marfa pe piață*“ (I, p. 112.) [Versiunea românească, vol. I, p. 42].

Acum auzim :

„*Deobicei pe piață pot fi aduse* numai acele părți din producția solului al căror *preț obișnuit* este suficient ca să *reconstituie capitalul folosit ca să le aducă pe piață, împreună cu profitul lor obișnuit*“ (p. 302—303.) [Versiunea românească, vol. I, p. 103].

Prin urmare, *prix ordinaire* nu este *prix naturel*, și pentru ca marfa să ajungă pe piață nu este nevoie să se plătească *prix naturel*.

[624] Pînă acum ni s-a spus că, atunci cînd *prix ordinaire* (acolo se spunea *prix de marché*) nu este suficient pentru a plăti *întreaga rentă* („la valeur entière de la rente“⁴⁾), pămîntul trebuie retras din producție pînă cînd *prix de marché* se va ridica la nivelul *prețului natural* și va plăti întreaga rentă. Acum, dimpotrivă :

„*Dacă prețul obișnuit este mai mare decît atît*“ (pentru a înlocui le capital et payer les profits ordinaires de ce capital⁵⁾), *surplusul* față de

¹⁾ — parte constitutivă. — *Nota trad.*

²⁾ — profitul mediu. — *Nota trad.*

³⁾ — preț obișnuit. — *Nota trad.*

⁴⁾ — „valoarea întreagă a rentei“. — *Nota trad.*

⁵⁾ — capitalul și pentru a plăti profitul obișnuit la acest capital. — *Nota trad.*

acest preț va merge, în mod natural, la renta pământului. Dacă el nu este mai mare, deși *marfa poate fi adusă pe piață*, el nu poate îngădui o rentă proprietarului pământului. Dacă prețul va fi sau nu va fi mai mare, depinde de cerere" (ch. XI, I.1), (I, p. 302, 303), [Versiunea românească, vol. I, p. 103].

Din parte constitutivă a *prețului natural* renta se transformă dintr-o dată într-un *excedent peste prix suffisant* ¹⁾, a cărui existență sau neexistență depinde de state of demand ²⁾. *Prix suffisant* însă este prețul necesar pentru ca marfa să ajungă pe piață, și deci să fie produsă, adică este *prețul de producție* [*Produktionspreis*] al mărfii. Căci prețul care este o condiție necesară pentru ca marfa să fie oferită, o condiție necesară pentru ca în general aceasta să fie produsă, să apară pe piață ca marfă, is of course ³⁾, *prețul ei de producție*, sau *prețul de cost*. Aceasta este *conditio sine qua non* a existenței ei. Pe de altă parte, cererea pentru unele produse ale pământului este întotdeauna de așa natură încât *prețul lor obișnuit* dă un excedent peste prețul de producție și, prin urmare, aduce rentă. Pentru altele, cererea poate să fie aceeași, dar poate fi și alta.

„Există câteva părți din producția solului, pentru care cererea este întotdeauna de așa natură, încât să îngăduie un preț mai mare decât ar fi suficient pentru a le aduce pe piață; și sint altele pentru care cererea poate, sau nu poate fi atât de mare, încât să îngăduie acest preț mai urcat. Primele întotdeauna îngăduie o rentă proprietarului pământului; ultimele, uneori pot, altele nu pot îngădui această rentă după diferitele împrejurări" (I.c.I, p. 303.) [Versiunea românească, vol. I, p. 103].

Așadar, în loc de *prix naturel* avem aici *prix suffisant*. *Prix ordinaire* însă se deosebește de acest *prix suffisant*. Când *include* renta, *prix ordinaire depășește prix suffisant*. Când *exclue* renta, *el este egal* cu acesta. Pentru *prix suffisant* este chiar caracteristic faptul că *exclue* renta. *Prix ordinaire* este *mai mic* decât *prix suffisant* dacă înlocuiește numai capitalul și nu plătește *average profit*. Prin urmare, *prix suffisant* este în realitate *prețul de producție*, sau *prețul de cost*, sub forma în care Ricardo l-a extras prin abstractizare din teoria lui A. Smith și sub care el apare, într-adevăr, din punctul de vedere al producției capitaliste, adică este prețul care, în afară de *avances du capitaliste paye les profits ordinaires* ⁴⁾;

¹⁾ — *prețul suficient*. — *Nota trad.*

²⁾ — situația cererii. — *Nota trad.*

³⁾ — este, desigur. — *Nota trad.*

⁴⁾ — cheltuielile capitalistului plătește profitul obișnuit. — *Nota trad.*

este prețul mediu pe care îl creează concurența dintre capitaliști in different employments of capital¹⁾. Tocmai această abstractizare a unor fenomene izolate ale concurenței face ca Smith să opună *prețului natural*, formulat chiar de el, *prețul suficient*, deși în tratarea prețului natural de către Smith, suficient pentru o perioadă mai mult sau mai puțin îndelungată este declarat, dimpotrivă, numai prețul obișnuit care plătește părțile constitutive ale prețului natural : renta, profitul, salariul. Întrucît capitalistul conduce producția mărfurilor, prix suffisant este acela care este suficient pentru producția capitalistă, suficient din punctul de vedere al capitalului, iar acest preț suficient pentru capital does not include rent, but does, in the contrary, exclude it²⁾.

Pe de altă parte, acest *sufficient price*³⁾ nu este totuși suficient pentru unele produse ale pămîntului. Pentru acestea din urmă *ordinary price*⁴⁾ trebuie să fie atît de ridicat, încît să dea un excedent oarecare peste sufficient price și să aducă astfel rentă proprietarului funciar. Pentru alte produse ale pămîntului aceasta depinde, spune autorul, de împrejurări. Contradicția care constă în faptul că sufficient price nu este suficient, că prețul, suficient pentru ca produsul să ajungă pe piață, nu este suficient pentru ca el să ajungă acolo, — această contradicție nu-l deranjează pe Smith.

Deși el nu privește nici o clipă înapoi, la ceea ce a dezvoltat în ch. V, VI și VII, își dă totuși seama (văzînd însă în aceasta nu o contradicție, ci o nouă descoperire, pe care a făcut-o pe neașteptate) că cu acest sufficient price el a răsturnat întreaga sa teorie a natural price“.

„Trebuie să se observe deci“ (aceasta este forma extraordinar de naivă în care Smith trece de la o afirmație la alta diametral opusă) „că *renta intră în alcătuirea prețurilor mărfurilor* în alt fel decît salariul și profitul. Salariul sau profitul mare sau mic sînt cauzele prețului mare sau mic [625] pe cînd *renta, mare sau mică, este efectul acestui preț. Prețul produsului e mare sau mic din cauza salariilor și profiturilor, mari sau mici, ce trebuie plătite pentru a aduce un anumit produs pe piață. Dar, după cum prețul este ridicat sau scăzut, mult mai mult sau foarte puțin mai mult, sau atît cît e suficient ca să plătească salariile și profiturile, se îngăduie o rentă ridicată sau scăzută sau chiar nici un fel de rentă“ . (p. 303, 304). [Versiunea românească, vol. I, p. 103].*

¹⁾ — în diferitele sfere de investire a capitalului. — *Nota trad.*

²⁾ — nu include renta, ci, dimpotrivă, o exclude. — *Nota trad.*

³⁾ — *preț suficient*. — *Nota trad.*

⁴⁾ — *prețul obișnuit*. — *Nota trad.*

Reține atenția în primul rînd fraza de încheiere. Așadar, *prix suffisant*, prețul de cost, qui ne paye que salaires et profits¹⁾, exclude renta. Dacă produsul se plătește cu *un preț care depășește considerabil prix suffisant*, atunci el plătește o rentă ridicată. Dacă se plătește numai cu ceva mai mult, el plătește o rentă mică. Dacă produsul se plătește *exact cu prix suffisant*, el nu plătește nici o rentă. Dacă prețul real al produsului coincide cu *prețul lui suficient*, care plătește profit și salariu, el nu plătește nici o rentă. Renta este întotdeauna un *excedent* peste *prix suffisant*. Prin natura sa, *prix suffisant* exclude renta. *Aceasta este teoria lui Ricardo*. El acceptă ideea prețului suficient, a prețului de cost, care este a lui A. Smith; evită inconsecvența lui A. Smith, care constă în admiterea deosebirii dintre prețul suficient și prețul natural, și promovează în mod consecvent [această idee]. După toate aceste inconsecvențe, Smith continuă să fie atît de inconsecvent, încît pentru unele produse ale pămîntului cere un preț care să fie *plus fort*²⁾ decît *prețul lor suficient*. Dar chiar această inconsecvență este și ea rezultatul unei „observări“ mai juste.

Totuși, începutul pasajului citat este într-adevăr uimitor de naiv. În ch. VII, Smith a arătat că renta, profitul și salariul intră în egală măsură în *componența prețului natural*, după ce *dissolution of value into rent, profits and wages*³⁾ a fost schimbată în *composition of value by the natural price of rent, profits and wages*⁴⁾. Acum el spune că renta intră into „*the composition of the price of commodities*“⁵⁾ altfel decît profitul și salariul. Și anume în care *alt* mod intră into *that composition*⁶⁾. Tocmai în acela că renta nu *intră deloc* în această componență. Aici primim pentru prima oară o explicație adevărată a *sufficient price*⁷⁾. *Prețul mărfurilor* este scump sau ieftin, ridicat sau scăzut din cauză că salariul și profitul — ratele lor naturale — sînt ridicate sau scăzute. Marfa nu ajunge pe piață, nu se produce, dacă nu se plătesc aceste profituri și salarii ridicate sau scăzute. Ele formează *prețul de producție* al mărfii, *prețul ei de cost*; deci ele sînt realmente *elemente constitutive ale valorii sau ale prețului*. Dimpotrivă, *renta* nu intră în *prețul de cost*, în *prețul de pro-*

1) — care plătește doar salariile și profiturile. — *Nota trad.*

2) — mai ridicat. — *Nota trad.*

3) — descompunerea valorii în rentă, profit și salariu. — *Nota trad.*

4) — compunerea valorii din prețul natural al rentei, profitului și salariului. — *Nota trad.*

5) — în „*componența prețului mărfurilor*“. — *Nota trad.*

6) — în *această componență*. — *Nota trad.*

7) — prețului suficient. — *Nota trad.*

ducție. Ea nu este un element constitutiv al *exchangeable value* ¹⁾ a mărfii. Ea se plătește numai atunci cînd *ordinary price* al mărfii depășește *prețul ei suficient*. Profitul și salariul ca *elemente constitutive* ale *prețului* sînt *cauze* ale *prețului*; *renta*, dimpotrivă, este numai un *rezultat* al *prețului*, numai o *urmare* a lui. Ea nu intră deci ca element în componența *prețului*, spre deosebire de profit și salariu. Și aceasta înseamnă în limbajul lui Smith că *renta* intră în componența *prețului altfel* decît profitul și salariul. El nu-și dă deloc seama, după cît se pare, că răstoarnă întreaga sa teorie a *prețului natural*. Căci ce înseamnă la el „*natural price*”? Înseamnă centrul în jurul căruia gravitează *prețul de piață*, acel *sufficient price* sub care produsul nu poate să scadă dacă, în decursul unei perioade de timp cît de cît îndelungate, el trebuie să ajungă pe piață, să fie produs.

Așadar, acum *renta* este *excedentul peste prețul natural*, în timp ce înainte ea era *element constitutiv al prețului natural*; acum este o consecință, înainte era o cauză a *prețului*.

Nu există, dimpotrivă, nici o contradicție în afirmația lui Smith potrivit căreia pentru anumite produse ale pămîntului condițiile pieței sînt întotdeauna de așa natură, încît *prețul lor obișnuit* trebuie să depășească *prețul lor suficient*, cu alte cuvinte sînt de așa natură, încît *proprietatea funciară* dispune de puterea de a ridica *prețul* peste nivelul care ar fi suficient pentru capitalist dacă el n-ar întîmpina nici o influență opusă.

[626] După ce, în ch. XI, a aruncat peste bord ch. V, VI și VII, el continuă împerturbabil: acum să abordăm mai îndeaproape problema și să analizăm 1) produsul de la *terre* ²⁾, care dă întotdeauna *rentă*, 2) *produits de la terre*, care uneori o dau, alteori nu și, în sfîrșit, 3) schimbările care au loc, în diferite perioade ale dezvoltării societății, în valoarea relativă a acestor două feluri de produse, atît în ceea ce privește raportul dintre ele, cît și raportul dintre ele și mărfurile industriale.

[2. Teza lui Smith cu privire la caracterul deosebit al cererii de produse agricole. Elementul fiziocrat din teoria *rentei* a lui Smith]

„Prima secțiune. Despre produsul pămîntului care dă întotdeauna *rentă*“.

¹⁾ — valorii de schimb. — *Nota trad.*

²⁾ — produsul pămîntului. — *Nota trad.*

El începe cu teoria populației. *Produsele alimentare* creează întotdeauna *cerere* pentru ele. Când cantitatea produselor alimentare crește, crește și numărul oamenilor, consumatori ai produselor alimentare. Oferta acestor mărfuri creează deci cererea lor.

„*Intrucît oamenii, ca toate celelalte animale, se înmulțesc în mod natural, în raport cu mijloacele de întreținere, există întotdeauna mai mult sau mai puțin o cerere de alimente. Acestea pot întotdeauna să obțină sau să dispună de o cantitate mai mare sau mai mică de muncă ; și întotdeauna se poate găsi cineva dispus să lucreze în scopul de a obține alimentele*“. (I. I, ch. XI I, p. 305.) [Versiunea românească, vol. I, p. 103—104].

„Dar solul, aproape în toate împrejurările produce“ [why ? ¹⁾] „o cantitate de alimente mai mult decât suficientă pentru a întreține toată munca necesară spre a le aduce pe piață, în modul cel mai larg în care acea muncă a fost vreodată întreținută. De asemenea, *surplusul* este întotdeauna mai mult decât suficient ca să reconstituie capitalul care angajează această muncă, împreună cu profitul lui. Ceva, deci, rămîne întotdeauna ca rentă, pentru proprietarul solului“. (I.c.I, p. 305, 306.) [Versiunea românească, vol. I, p. 104].

Aceasta sună cu totul *fiziocratic* și nu dovedește și nici nu explică de ce „*prix*“ al acestei *marchandise* particuliere ²⁾ dă un excedent peste „*prix suffisant*“, adică rentă.

Ca exemplu Smith dă *pășunile și terenurile necultivate*. Urmează apoi o frază despre *renta diferențială* ;

„*Renta pămîntului variază nu numai cu fertilitatea lui, oricare i-ar fi producția, dar și cu situația lui oricare i-ar fi fertilitatea*“ (I, p. 306.) [Versiunea românească, vol. I, p. 104].

În cazul de față renta și profitul apar ca simplu *excedent* care rămîne după ce s-a scăzut din *produs* partea care în *natura* îl hrănește pe muncitor. (Aceasta este o concepție specific fiziocrată care în realitate se bazează pe faptul că în condițiile dominației agriculturii omul trăiește aproape exclusiv din produse agricole și că industria, manufactura apare ca o muncă auxiliară rurală, exercée sur le *produit local de la nature* ³⁾).

„Așa că este întreținută o cantitate mai mare de muncă din această producție ⁴⁾ ; iar *surplusul din care se scoate profitul fermierului și renta proprietarului de pămînt* este micșorat“. (p. 307) [Versiunea românească, vol. I, p. 104].

¹⁾ — de ce ? — *Nota trad.*

²⁾ — mărfi deosebite. — *Nota trad.*

³⁾ — exercitată asupra *produsului local* al naturii. — *Nota trad.*

⁴⁾ adică din producția unui teren mai îndepărtat de piață. — *Nota red.*

De aceea, cultivarea grîului trebuie să aducă un profit mai mare decît păture ¹⁾.

„*Un cîmp de cereale, de o fertilitate moderată, produce o cantitate mult mai mare de produse alimentare, decît cea mai bună pășune, de o întindere egală*“.

{Aici, prin urmare, nu este vorba de preț, ci de cantitatea naturală absolută de nourriture pour l'homme ²⁾.}

„Deși cultivarea lui cere *mult mai multă muncă, surplusul* care rămîne după ce s-a retras sămînța și cheltuiala de *întreținere a acestei munci*, este totuși cu mult mai mare“.

{Deși grîul valorează o *cantitate mai mare de muncă*, totuși *excedentul* de produse alimentare pe care îl dă — în afara retribuirii muncii — terenul cultivat cu grîu depășește excedentul pe care îl dau pășunile folosite pentru creșterea animalelor. Și acest excedent are o *valoare mai mare*, nu fiindcă grîul valorează o cantitate mai mare de muncă, ci fiindcă excedentul sub formă de grîu conține mai multe substanțe nutritive.}

„Presupunînd că o livră de carne nu a ajuns *vreodată să valoreze mai mult* decît o livră de piine, acest *surplus mai mare*“ (la grîu) — {căci aceeași suprafață de pămînt dă mai mulți pfunzi de grîu decît de carne} „ar avea pretutindeni o *valoare mai mare*“ (căci se presupune că o livră de piine este egală cu o livră de carne (ca valoare) și că pe de aceeași suprafață de pămînt rămîne, după ce muncitorii au primit partea necesară hranei lor, un număr mai mare de pfunzi de cereale decît de carne) „și ar constitui un fond mai mare și pentru profitul fermierului: cît și pentru *renta* proprietarului“ (p. 308, 309.) [Versiunea românească, vol. I, p. 105].

După ce înlocuiește *prix naturel* cu *prix suffisant* și stabilește că *renta* este excedentul peste *prix suffisant*, Smith uită că în general aici este vorba de *prix* și deduce *renta* din raportul dintre cantitatea de *nourriture* ³⁾ furnizată de agricultură și cantitatea de *nourriture* pe care o consumă cultivatorul pămîntului.

În point of fact ⁴⁾, dacă facem abstracție de acest mod *fiziocrat* de tratare, Smith *presupune* că *prețul* produsului agricol, care constituie principalul produs alimentar, aduce, în afară de profit, și *rentă*. Pornind de la această bază, el continuă.

¹⁾ — pășunea. — *Nota trad.*

²⁾ — hrană pentru om. — *Nota trad.*

³⁾ — hrană, aici — produse alimentare. — *Nota trad.*

⁴⁾ — de fapt. — *Nota trad.*

O dată cu dezvoltarea culturilor agricole, suprafața pășunilor naturale devine insuficientă pentru creșterea animalelor, pentru satisfacerea cererii de carne de măcelărie. În acest scop trebuie folosit pământul cultivat. [627] Prin urmare, prețul cărnii trebuie să crească într-atît, încît să poată plăti nu numai munca folosită în creșterea vitelor, ci și

„profitul și renta pe care proprietarul de pămînt și fermierul le-ar fi putut scoate dintr-un asemenea teren cultivat. Vitele care pasc chiar pe cele mai mlăștinoase terenuri, cînd sînt aduse pe aceeași piață, se vînd, în raport cu greutatea sau calitatea lor, cu același preț ca și vitele crescute pe solul cel mai ameliorat. Proprietarii acelor mlăștini profită de acest fapt și ridică renta pămîntului lor în raport cu prețul vitelor lor“.

(Aici el deduce în mod just renta diferențială din excedentul valorii de piață peste valoarea individuală. Dar în acest caz valoarea de piață nu crește fiindcă se face trecerea de la un teren mai bun la unul mai prost, ci fiindcă are loc o trecere de la un teren mai puțin fertil la unul mai fertil).

„În modul acesta, o dată cu progresul ameliorațiunilor, renta și profitul pășunilor neameliorate sînt determinate, într-o oarecare măsură, de renta și profitul pășunilor ameliorate ; iar acestea, la rîndul lor, de renta și profitul cerealelor“. (I, 310, 311.) [Versiunea românească, vol. I, p. 105, 106].

„Dar acolo unde nu există... avantaj local renta și profitul din cereale sau renta și profitul din oricare alte produse care constituie hrana vegetală obișnuită a populației determină, firește, renta și profitul pășunilor de pe pămîntul transformat în pășuni“. (p. 315).

„Folosirea pășunilor artificiale, a napilor, a morcovilor, a verzei și altor mijloace, care se utilizează pentru a face ca o întindere egală de pămînt să dea hrană unui număr mai mare de vite decît dau pășunile naturale, ar putea reduce întrucîtva superioritatea pe care, într-o țară înaintată, prețul cărnii de măcelărie o are față de prețul pîinii. De altfel, se pare că așa a și fost“ etc. (p. 315.) [Versiunea românească, vol. I, p. 107].

După ce definește în modul arătat mai sus raportul dintre renta obținută în sfera creșterii vitelor și renta obținută în agricultură, Smith continuă :

„În toate țările mari, majoritatea terenurilor cultivate este utilizată fie la producerea alimentelor, fie a nutrețului. Renta și profitul acestora determină renta și profitul tuturor celorlalte terenuri cultivate. Dacă o anumită altă producție va realiza mai puțin, pămîntul va fi transformat imediat în terenuri pentru cultivarea cerealelor sau în pășune ; iar dacă alta va produce mai mult, o parte din terenurile cultivate cu cereale și pășuni, va trece curînd la acea producție“ (I, p. 318.) [Versiunea românească, vol. I, p. 108].

Apoi vorbește despre viticultură, horticultură, legumicultură etc. :

„Prin urmare, renta și profitul acestor producții — care cer, fie o mai mare cheltuială inițială de ameliorare în scop de a face pământul propriu pentru ele, fie o mai mare cheltuială anuală de cultură — deși sînt adesea cu mult superioare rentei și profitului cerealelor și pășunilor, totuși, cînd nu sînt mai mari decît atît cît să compenseze aceste cheltuieli extraordinare, sînt și ele în general, determinate de renta și profitul recoltelor comune“. (I, p. 323, 324.) [Versiunea românească, vol. I, p. 110].

Apoi se referă la cultivarea trestiei de zahăr și a tutunului în colonii.

„În felul acesta, renta terenurilor cultivate, ale căror produse constituie hrana omului, determină renta majorității celorlalte soluri cultivate“ (I, p. 334). „În Europa, grîul este principalul produs al solului, care servește direct la hrana omului. Prin urmare, exceptînd situațiile speciale, renta terenurilor de grîu determină în Europa, renta tuturor celorlalte terenuri cultivate (l. c., p. 331, 332.) [Versiunea românească, vol. I, p. 112].

În continuare, Smith revine la teoria fiziocrată în forma pe care i-a dat-o el, și anume la teza potrivit căreia nourriture își creează consumatori. Dacă cultura grîului este înlocuită cu o altă cultură care pe terre la plus commune¹⁾, cultivat în aceleași condiții, dă o cantitate mult mai mare de produse alimentare,

„renta proprietarului, *sau surplusul cantității de hrană*, care i-ar rămîne după ce plătește munca și reconstituie capitalul fermierului împreună cu profitul obișnuit, va fi desigur cu mult mai mare. Oricare ar fi nivelul salariului cu care munca este plătită de obicei în această țară, acest surplus mai mare poate întotdeauna întreține o cantitate mai mare de muncă și, în consecință, dă posibilitatea proprietarului de pămînt să cumpere sau să dispună de o cantitate mai mare din ea“ (I, p. 332.) [Versiunea românească, vol. I, p. 112]

Dă ca *exemplu* orezul.

„În Carolina, unde *plantatorii*, ca și în alte colonii engleze, sînt în general și fermieri și proprietari de pămînt și unde, în consecință renta se confundă cu profitul...“ (I, p. 333.) [Versiunea românească, vol. I, p. 113].

[628] Totuși, cîmpul de orez

„nu este potrivit nici pentru cereale, pășuni sau viță de vie și — ce e drept, nici pentru alt produs vegetal folositor oamenilor ; iar cîmpurile potrivite pentru asemenea culturi, nu sînt bune pentru culturi de orez. Deci, chiar în țările cu culturi de orez, renta terenurilor de orez nu poate determina renta celorlalte terenuri cultivate, care nu pot fi niciodată folosite pentru cultivarea acestui produs“ (I, p. 334.) [Versiunea românească, vol. I, p. 113].

¹⁾ — pămîntul cel mai obișnuit. — *Nota trad.*

Al doilea exemplu pe care-l dă este cartoful (mai sus critica pe care o face Ric[ardo] ¹⁾). Dacă în locul cerealelor principalul produs alimentar ar fi cartoful, atunci,

„aceeași întindere de pământ de cultură va întreține un număr mult mai mare de oameni, iar muncitorii, ar fi, în general, hrăniți cu cartofi ; și mai mare va fi surplusul care va rămâne după ce se va reconstitui întreg capitalul și se va remunera munca folosită în cultură. De asemenea, o parte mai mare din acest surplus aparține proprietarului de pământ. Populația va crește, iar rentele se vor urca mult față de nivelul lor de azi“ (I, p. 335.) [Versiunea românească, I, p. 113].

Cu câteva observații pe care le face în continuare în legătură cu le pain de farine, d'avoine și les pommes de terre ²⁾ se încheie prima secțiune a ch. XI.

Vedem că această primă secțiune, în care este vorba de produsul pământului, care dă întotdeauna rentă, poate fi rezumată în felul următor : presupunându-se că renta de la principalul produs vegetal este dată dinainte, aici se explică cum reglementează ea renta în sfera creșterii vitelor, în viticultură, horticultură etc. Despre natura rentei ca atare aici nu se spune nimic în afară de o frază generală despre faptul că — și aceasta dacă din nou se presupune că renta există — fertilitatea pământului și poziția lui determină nivelul rentei. Dar aceasta se referă numai la deosebirea dintre diferite rente, la deosebirile în ceea ce privește mărimea lor. Dar de ce acest produs dă întotdeauna rentă ? De ce prețul lui obișnuit depășește întotdeauna prețul lui suficient ? Smith face aici abstracție de preț și ajunge din nou la fiziocrație. Dar pretutindeni trece ca un fir roșu ideea că demand ³⁾ de produse agricole este întotdeauna atât de mare din cauză că aceste produse creează pe cei care le cer, creează pe propriii lor demandeurs ⁴⁾. Dar chiar dacă se presupune acest lucru, rămâne totuși neclar de ce cererea trebuie să depășească oferta și în virtutea acestui fapt să ridice prețul peste prețul suficient. Dar aici, pe nesimțite iese din nou la suprafață amintirea prețului natural care cuprinde atât renta, cât și profitul și salariul și care se plătește în cazul când oferta și cererea corespund una alteia :

„Când cantitatea adusă pe piață este tocmai suficientă pentru a satisface cererea efectivă și deloc mai mare, evident că prețul pieței va fi, atunci, exact... prețul natural“ (I, p. 114.) [Versiunea românească, vol. I, p. 42].

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 369—370. — *Nota red.*

²⁾ — piinea de griu, de ovăz și cartofii. — *Nota trad.*

³⁾ — cererea. — *Nota trad.*

⁴⁾ — consumatori. — *Nota trad.*

Caracteristic este însă faptul că nicăieri în această secțiune Smith nu exprimă această idee. Chiar la începutul capitolului al XI-lea el a spus că renta nu intră în preț ca parte constitutivă a lui. Contradicția este cât se poate de evidentă.

[3. *Cum tratează Smith raportul dintre ofertă și cerere la diferite feluri de produse ale pământului. Concluziile lui privind teoria rentei*]

„Secțiunea a doua: despre produsul solului care uneori îngăduie, iar alteori nu îngăduie renta“.

Propriu-zis în această secțiune se analizează pentru prima oară natura generală a rentei.

„Hrana omului se pare că este singurul produs al solului care întotdeauna și în mod necesar dă o rentă oarecare proprietarului de pământ“ (de ce „întotdeauna“ și „în mod necesar“, nu se arată). „Alte soiuri de produse, uneori pot, alte ori nu pot da rentă, după împrejurări“ (l. c., I, p. 337.) [Versiunea românească, vol. I, p. 114].

„După hrană, cele două mari trebuințe ale omului sînt îmbrăcămintea și locuința“ (l. c., p. 338). Pământul, „în starea primitivă de la început“, dă material pentru îmbrăcăminte și locuința unui număr mai mare de oameni „decît acela căruia îi poate procura alimente“. Din cauza „suprabundenței de aceste materiale“ în comparație cu numărul oamenilor, pe care-l poate hrăni pământul, adică în comparație cu populația, aceste materiaux¹⁾ au un „preț“ mic sau chiar nu au nici un „preț“. O parte considerabilă a acestor „matières“²⁾ rămîne nefolosită și inutilă „iar prețul celor folosite este considerat egal numai cu munca și cheltuiala necesare pentru a le face potrivite pentru folosință“. Dar acest preț nu aduce „nici un fel de rentă proprietarului solului“. Cînd însă pământul este cultivat, numărul persoanelor „pe care-l poate hrăni“, adică numărul populației depășește masa acestor materiale furnizate de pământ, sau cel puțin depășește masa „produselor pe care aceste persoane ar dori să le aibă și pentru care ele sînt gata să plătească“. Apare o „disette“³⁾ relativă de aceste materiale, „iar acest lucru le mărește în mod necesar valoarea“. „Adesea este o cerere de încă mai multe produse decît cele ce se pot obține“. În acest caz pentru ele se plătește un preț care depășește cheltuiala aducerii lor pe piață. Prețul lor, prin urmare, poate întotdeauna îngădui o oarecare rentă proprietarului de pământ“ (I, p. 338, 339.) [Versiunea românească, vol. I, p. 114, 115].

[629] Așadar aici renta este explicată prin aceea că cererea depășește oferta mărții care poate fi livrată la prețul suficient.

La început, ca materiale pentru îmbrăcăminte erau folosite pieile și blănurile „celor mai mari animale“. La popoarele de păstori și vînători,

1) — produse. — Nota trad.

2) — „materiale“. — Nota trad.

3) — „lipsă“. — Nota trad.

care folosesc mai ales hrana animală, „fiecare om *aprovizionându-se cu alimente, se aprovizionează cu mai multe obiecte de îmbrăcăminte* decât avea nevoie“. Fără commerce étranger¹⁾, cea mai mare parte a lor ar fi aruncată ca fiind inutilă. Commerce étranger, cerind acest excess of matières²⁾, le ridică prețul „*peste cheltuiala aducerii lor pe piață*. Prețul lor, prin urmare, poate întotdeauna îngădui o oarecare rentă proprietarului de pământ“... Datorită desfacerii ei în Flandra, lina englezescă a sporit întrucitva „renta terenului pe care era produsă“. (I, p. 339, 340.) [Versiunea românească, vol. I, p. 115].

În acest caz comerțul exterior sporește în așa măsură *prețul produsului accesoriu al agriculturii, încît pămîntul pe care este produs poate să dea some rent*³⁾.

„Materialele de construcții de locuințe nu pot fi întotdeauna transportate la distanță așa de mare ca materialele de îmbrăcăminte și nu pot deveni, atît de ușor, obiect de comerț exterior. Cînd sînt *supraabundente* în țara producătoare, adesea se întîmplă chiar în actuala situație comercială a lumii, să rămînă fără *valoare* pentru *proprietarul solului*“. Astfel o carieră de piatră poate aduce rentă în apropierea Londrei, dar nu în numeroase endroits d'Ecosse et Wales⁴⁾. La fel stau lucrurile și în ceea ce privește lemnul de construcții. Acesta din urmă aduce rentă „într-o țară populată și bine cultivată“, dar putrezește „în numeroase regiuni din America de Nord“. Proprietarul ar fi fericit să scape de el. „Atunci cînd materialele de construcții sînt așa de abundente, partea utilizată valorează numai cît munca și cheltuiala pentru a o face potrivită pentru utilizare. Ea nu îngăduie nici o rentă proprietarului de pământ, care, în general, dă în folosință acest pământ oricui se ostenește să i-l ceară. Totuși cererea din partea națiunilor mai bogate îi dă uneori posibilitatea să obțină o rentă“. (I, p. 340, 341.) [Versiunea românească, vol. I, p. 115—116].

Țările sînt populate, nu în proporție cu numărul oamenilor pe care producția lor poate să-i *îmbrace și să-i adăpostească*, ci în proporție cu numărul celor pe care îi *poate hrăni*. Cînd ai asigurată hrana, este ușor să găsești îmbrăcăminte și locuința necesară. Pe cînd chiar dacă le ai la îndemînă pe acestea din urmă adeseori poate fi greu să găsești hrană. Pînă și în cîteva locuri din teritoriile stăpînite de Anglia ceea ce se numește casă, se poate clădi într-o singură zi de muncă a unui singur om“... La popoarele sălbatice și la cele barbare este suficient 1/100 din munca anuală pentru a obține îmbrăcăminte și locuința necesare lor. Celelalte 99/100 din munca anuală sînt adesea necesare pentru procurarea hranei. „Dar cînd, prin ameliorarea și cultivarea pămîntului, *munca unei familii poate procura hrană pentru două familii*, munca unei jumătăți din societate devine suficientă pentru a procura hrană pentru societatea întreașă“. Cealaltă jumătate poate satisface alte besoins⁵⁾ și fantaisies⁶⁾ ale oamenilor. Objets principaux⁷⁾ ale acestor besoins și fantaisies sînt *le vêtement, le logement, le mobilier* de la maison et ce qu'on appelle

1) — comerț exterior. — *Nota trad.*

2) — excedent de materiale. — *Nota trad.*

3) — o oarecare rentă. — *Nota trad.*

4) — localități din Scoția și Wales. — *Nota trad.*

5) — nevoi. — *Nota trad.*

6) — fantezii. — *Nota trad.*

7) — Obiectele principale. — *Nota trad.*

le train ou *l'équipage* ¹⁾). Nevoia de hrană este limitată. Trebuințele menționate mai sus sînt nelimitate. Cei care au un surplus de produse alimentare „vor fi întotdeauna dispuși ca să schimbe acest surplus”. „Cei săraci, în scopul de a obține hrană”, se ocupă cu satisfacerea acestor „fantezii” ale bogaților și se și concurează unii pe alții. Numărul muncitorilor crește odată cu creșterea cantității de produse alimentare, adică crește corespunzător cu dezvoltarea agriculturii. „Ocupațiile” lor permit să se facă „o întinsă subdiviziune a muncii”, de aceea mai rapid decît numărul muncitorilor crește cantitatea de materii prime prelucrate de ei. „De aici se naște cererea de orice fel de material, pe care inventivitatea omului îl poate întrebuița fie ca utilitate, fie ca ornament, în construcții, vestminte, echipaj ori mobilă casnică; de minerale și fosile conținute în măruntaiele pămîntului, de metale nobile și pietre prețioase”.

„Astfel, hrana nu este sursa inițială a rentei; dar orice altă parte a producției solului, care îngăduie pînă la urmă o rentă, datorește acest spor de valoare perfecționării forțelor de muncă, pentru a produce hrana cu ajutorul ameliorațiilor și culturii pămîntului” (I, p. 342—345.) [Versiunea românească, vol. I, p. 116—117].

Ceea ce afirmă Smith aici reprezintă baza justă a fiziocrației, și anume că orice creare de plusvaloare (inclusiv rentă) se întemeiază pe productivitatea relativă a agriculturii. Prima formă reală a plusvalorii este surplus of agricultural produce ²⁾ (produse alimentare); iar prima formă reală a supramuncii se exprimă în faptul că munca unui singur om este suficientă pentru producerea produselor alimentare pentru doi oameni. În rest, aceasta nu are nici o legătură cu dezvoltarea acestei forme specifice a plusvalorii pe care o reprezintă rentă, formă care presupune producția capitalistă.

Smith continuă :

„Celelalte părți ale produsului pămîntului” (în afară de produsele alimentare) „care ulterior dau rentă, nu o dau întotdeauna. Chiar și în țările în care pămîntul se cultivă în condiții foarte bune, cererea de aceste produse nu este întotdeauna destul de mare încît să îngăduie un preț mai mare decît ar fi suficient ca să plătească munca și să refacă, dimpreună cu profitul său obișnuit, capitalul utilizat pentru a le aduce pe piață. [630] Pentru ca acest lucru să fie sau să nu fie așa, depinde de diferite împrejurări” (I, p. 345.) [Versiunea românească, vol. I, p. 117].

Așadar aici avem din nou : rentă este generată de faptul că cererea este mai mare decît oferta la *prix suffisant*, care nu cuprinde rentă, ci numai salariul și profitul. Ce altceva poate să însemne aceasta decît că oferta la *prix suffisant* este

¹⁾ — îmbrăcămintea, locuința, mobilierul casnic și ceea ce se numește trenă sau echipaj. — Nota trad.

²⁾ — surplusul de produs agricol. — Nota trad.

atît de mare, încît *propriété* nu poate opune nici o rezistență egalizării capitalurilor sau muncii ? Că chiar dacă proprietatea există legal, ea nu există de fapt, sau nu poate acționa ca atare. Greșeala lui S[mith] constă în neînțelegerea faptului că proprietatea, vînzînd la *valoare*, vinde *peste prix* suffisant. Pozitiv la Smith în comparație cu Ric[ardo] este că el înțelege că proprietatea poate sau nu să-și dea la iveală însemnătatea economică numai în funcție de diferite împrejurări. Această parte a expunerii lui trebuie deci urmărită pas cu pas. El începe cu minele de cărbune, trece la lemne, iar după aceea revine la minele de cărbune etc. Să-l lăsăm deci să înceapă cu *lemnele*.

„*Prețul lemnelor* variază odată cu situația agriculturii, aproape la fel și exact din același motiv pentru care variază și prețul vitelor. La început, în starea primitivă a agriculturii, cea mai mare parte din fiecare ținut era acoperită cu păduri, care pe atunci reprezentau numai o sarcină, fără nici o valoare pentru proprietar, care bucuros le-ar fi cedat cuiva ca să le taie. Pe măsură ce agricultura înaintează, pădurile sînt parțial tăiate, pentru a mări suprafețele arabile ; iar parțial sînt distruse ca o consecință a înmulțirii vitelor care mănîncă sau rod rădăcinile copacilor și copacii tineri. „Acestea, deși nu se înmulțesc în aceeași proporție ca cerealele, care se obțin *numai prin activitatea omului*, se înmulțesc totuși sub îngrijirea și ocrotirea omului“. Raritatea lemnului face ca atunci să i se ridice *prețul*. El îngăduie o rentă bună, așa încît pe pămîntul arabil (sau pe pămîntul bun pentru agricultură) se fac plantații de păduri. Așa stau lucrurile în Marea Britanie. Renta pe care o dau pădurile nu poate niciodată, în cursul unei perioade îndelungate, să depășească renta de pe pămînturile arabile sau pășuni. Dar ea poate să atingă același nivel“ (I, p. 347—349.) [Versiunea românească, vol. I, p. 117—118].

Prin urmare, renta pe care o dau pădurile este, prin natura ei, realmente identică cu renta pe care o dau pășunile. Ea face parte din aceeași categorie, deși lemnul nu este un produs alimentar. O categorie economică nu este determinată de *valoarea de întrebuințare* a produsului ; ea este determinată aici de faptul dacă pămîntul respectiv poate fi transformat în pămînt arabil, sau nu, și invers.

Minele de cărbune. Productivitatea sau neproductivitatea minelor depinde în general, așa cum remarcă în mod just S[mith], de cantitatea mai mare sau mai mică de minereu care poate fi extrasă din diferite mine, cantitatea de muncă cheltuită fiind aceeași. *Productivitatea scăzută* a minelor poate anihila poziția lor *favorabilă*, așa încît să devină absolut imposibil de a exploata aceste mine. Pe de altă parte, poziția *nefavorabilă* poate anihila *productivitatea ridicată* a minelor, așa

încît aceste mine, în pofida productivității lor naturale, să nu poată fi exploatare. Așa se întîmplă mai ales acolo unde nu sînt ni bonnes routes, ni navigation ¹⁾. (I, p. 346—347). [Versiunea românească, vol. I, p. 117].

Există mine al căror produs poate acoperi numai *prix suffisant*. De aceea ele aduc profit întreprinzătorului, dar nu dau nici o rentă funciară. Din această cauză proprietarul este nevoit să le exploateze el însuși. În felul acesta el primește „les profits ordinaires sur le capital qu'il emploie“ ²⁾. În Scoția există multe asemenea mine. Exploatarea lor în alt mod ar fi imposibilă.

„Proprietarul lor nu ar permite nimănui să le lucreze fără plata unei rente ; și nimeni nu ar fi în măsură să-i plătească vreo rentă“. (I, p. 346.) [Versiunea românească, vol. I, p. 117].

Aici Smith determină just condițiile în care, atunci cînd pămîntul *devine proprietate*, nu se plătește rentă. Acest lucru se întîmplă atunci cînd propriétaire și entrepreneur sînt reu-niți în *una și aceeași* persoană. Mai înainte el ne-a spus că acest lucru se întîmplă în colonii. Aici un fermier nu poate cultiva pămîntul fiindcă nu poate plăti rentă. Dar proprietarul îl poate cultiva cu un profit, deși pămîntul nu-i dă nici o rentă. Este cazul, de pildă, în coloniile din vestul Americii, deoarece aici este întotdeauna posibilă apropierea unor pămînturi noi. Pămîntul ca atare nu constituie un element care acționează în sens opus și concurența dintre propriétaires care își cultivă singuri pămîntul este aici, de fapt, o concurență între muncitori sau între capitaliști. În ceea ce privește minele de cărbune sau minele în general, în cazul presupus, lucrurile stau altfel. Valoarea de piață determinată de minele care furnizează supply ³⁾ tocmai la această valoare dă pentru minele mai puțin productive sau pentru cele cu o poziție mai proastă o rentă mai mică sau nu dă nici un fel de rentă, ci doar acoperă prețul de cost. Aceste mine pot fi exploatare numai de oameni care nu întîmpină rezistența pe care o opune proprietatea, și care exclude posibilitatea de a dispune liber de pămînturi, adică de oameni care reunes în persoana lor pe proprietar și pe capitalist ; acest [lucru este valabil] numai în cazurile cînd *propriété*, ca element autonom, opus capitalului, dispăre de fapt. Acest caz se deosebește de ceea ce se întîmplă

¹⁾ — nici drumuri bune, nici navigație. — *Nota trad.*

²⁾ — „profitul obișnuit la capitalul investit“. — *Nota trad.*

³⁾ — oferta. — *Nota trad.*

în colonii prin faptul că acolo propriétaire nu poate interzice nimănui să exploateze un teren *nou*. Aici însă el poate. El nu permite decît sieși să exploateze mina. Aceasta nu-i dă posibilitatea de a primi rentă, dar îi permite ca, după ce înlătură celelalte persoane, să obțină un profit de pe urma investiției capitalului său în mină.

Ce spune Smith aici despre reglarea rentei de către mina cea mai productivă am analizat deja mai sus, cînd am vorbit despre Ric[ardo] și despre polemica lui ¹⁾. Aici trebuie menționat numai următorul pasaj :

„Prețul cel mai scăzut“ (mai sus sufficient price) „la care pot fi vînduți cărbunii timp mai îndelungat, este — ca și al tuturor celorlalte mărfuri — prețul abia suficient ca să reconstituie, împreună cu profitul său obișnuit, capitalul ce trebuie utilizat a-i aduce pe piață“. (I, p. 350.) [Versiunea românească, vol. I, p. 118].

Vedem că *prix suffisant* a luat locul lui *prix naturel*. Ric[ardo] le identifică, și pe bună dreptate.

[631] Smith afirmă că

renta minelor de cărbune este mult mai mică decît renta de la produsele agricole : aici $\frac{1}{3}$, acolo $\frac{1}{5}$ reprezintă une rente très forte ²⁾, $\frac{1}{10}$ la rente ordinaire ³⁾. *Minele metalifere* depind în mai mică măsură de poziție, întrucît [produsele lor] sînt mai ușor transportabile, piața mondială le este mai accesibilă. De aceea valoarea lor este în mai mare măsură în funcție de productivitate decît de poziție, în timp ce pentru minele de cărbune lucrurile stau tocmai invers. Produsele celor mai îndepărtate (unele de altele) mine metalifere se concurează. „Prin urmare, prețul metalelor comune și mai ales al metalelor prețioase, din cele *mai bogate* mine din lume influențează, desigur, mai mult sau mai puțin, prețul metalelor extrase din oricare altă mină“ (I, p. 351, 352.) [Versiunea românească, vol. I, p. 119].

„Așa dar, prețul metalului din orice mină fiind determinat într-o anumită măsură de prețul aceluiași metal la cea mai bogată mină din lume actualmente exploatată, nu poate face altceva, în majoritatea minelor, decît să plătească puțin mai mult decît cheltuielile de exploatare. Acest preț îngăduie *rareori* o rentă prea ridicată pentru proprietarii de pămînt. Se pare deci că renta, în majoritatea minelor, nu este decît o mică parte din prețul metalelor comune și o parte și mai mică din prețul metalelor prețioase. Munca și profitul alcătuiesc cea mai mare parte din amîndouă“ (I, p. 353, 354.) [Versiunea românească, vol. I, p. 119].

Aici Smith explică just cazul tabelului C ⁴⁾.

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 367—370. — *Nota red.*

²⁾ — o rentă foarte ridicată. — *Nota trad.*

³⁾ — renta obișnuită. — *Nota trad.*

⁴⁾ Vezi tabelul inserat între p. 349 și 350. — *Nota red.*

Vorbind despre metalele nobile, Smith repetă definiția dată de el prețului suficient, pe care îl pune în locul prețului natural cind tratează despre *rentă*. Acolo unde vorbește despre producția neagrăcolă, el nu are nevoie de acest lucru, deoarece, potrivit definiției pe care a dat-o inițial, *prix suffisant* și *prix naturel* coincid ; este tocmai prețul care plătește avances du capital + the average profit ¹⁾.

„Prețul cel mai scăzut cu care se pot vinde metalele prețioase... pe o durată de timp considerabilă este determinat de aceleași principii, care fixează prețul obișnuit cel mai scăzut al tuturor celorlalte produse. Capitalul care trebuie întrebuințat în mod obișnuit — adică alimentele, îmbrăcămintea și clădirile care de obicei sînt necesare pînă a aduce aceste produse de la mină, pe piață — determină acest preț. El trebuie să fie suficient ca să înlocuiască cel puțin capitalul, împreună cu profitul său (obișnuit)“. (I, p. 359.) [Versiunea românească, vol. I, p. 121].

În ceea ce privește *pietrele prețioase*, el remarcă :

„*Cererea de pietre prețioase* provine numai din frumusețea lor. Ele nu sînt de nici un alt folos decît ca podoabe ; iar meritul frumuseții lor este *mult mărit de raritatea, sau de greutatea și cheltuiala cu scoaterea lor din mină*. Așa fiind, salariul și profitul alcătuiesc, în cele mai multe împrejurări, aproape totalitatea prețului lor mare. Rentei nu-i revine decît o foarte mică parte, adesea nici una și numai minele cele mai bogate permit o rentă cît de cît apreciabilă“ (I, p. 361.) [Versiunea românească, vol. I, p. 122].

Aici este posibilă numai renta diferențială :

„Cum prețul metalelor prețioase și al pietrelor prețioase este determinat în toată lumea de prețul lor la minele cele mai bogate din lume, renta pe care o mină din acestea o poate da proprietarului este în raport nu cu bogăția ei *absolută*, ci cu ceea ce se poate numi bogăția ei *relativă* sau cu superioritatea ei asupra altor mine de același fel. Dacă s-ar descoperi noi mine cu mult superioare celor din Potosi, așa cum acestea sînt superioare celor din Europa, valoarea argintului ar putea fi așa de mult scăzută încît nu ar mai merita să fie exploatate nici minele din Potosi“. (I, p. 362.) [Versiunea românească, vol. I, p. 122].

Produsele minelor de metale nobile și pietre prețioase mai puțin productive nu dau nici un fel de rentă, din simplul motiv că valoarea de piață este determinată *întotdeauna* de mina cea mai productivă, iar în decursul timpului se descoperă mine tot mai productive, așa încît mișcarea are loc în permanență pe linie ascendentă. Ele se vor vinde, prin urmare, *sub* valoarea lor, numai la prețul lor de cost.

¹⁾ — avansul de capital + profitul mediu. — *Nota trad.*

„Un produs a cărui valoare derivă mai ales din raritatea lui, se depreciază, firește, prin abundență“ (I, p. 363.) [Versiunea românească, vol. I, p. 123].

Apoi Smith ajunge din nou la concluzii relativ greșite.

„Cu totul alta este situația în ce privește proprietatea suprafeței terenurilor. Valoarea producției și a rentei lor este în raport cu fertilitatea lor *absolută*, iar nu cu fertilitatea lor relativă. Terenul, care produce o anumită cantitate de hrană, materiale pentru vestimente și locuință, poate întotdeauna hrăni, îmbrăca și adăposti un anumit număr de oameni și, *oricare ar fi partea cuvenită proprietarului de pământ*“ (problema este tocmai whether he takes any share of the produce, and in what proportion¹⁾), „totdeauna ea [632] va da acestuia puterea de a dispune, proporțional, de munca acestor oameni și de mărfurile pe care această muncă le poate furniza“. (vol. I, p. 363, 364).

„Valoarea terenurilor celor mai sterpe, nu e micșorată de vecinătatea celor mai fertile. Dimpotrivă, valoarea lor este în general mărită de această vecinătate. Numărul mare de oameni întreținuți de terenurile fertile *oferă și pentru o bună parte din producția pământurilor sterpe, o piață* pe care această producție nu ar putea-o găsi la cei care se pot întreține din cultivarea acelor pământuri“. [Versiunea românească, vol. I, p. 123].

(Dar acest lucru se întâmplă numai atunci când aceste pământuri nefertile *nu* produc *același produs* ca pământurile fertile în vecinătatea cărora se află, numai atunci când *produsul* pământurilor nefertile *nu concurează* cu produsul pământurilor mai fertile. În acest caz Smith are dreptate, și acest lucru are într-adevăr o mare importanță pentru înțelegerea modului în care, total amount of rent from different sorts of natural production may increase in consequence of the fertility of the soils which yield food²⁾).

„Tot ceea ce mărește fertilitatea solului în produse alimentare, mărește nu numai valoarea terenurilor ameliorate“ (toate acestea pot micșora această valoare³⁾ și chiar s-o reducă la zero) „ci contribuie la creșterea valorii multor alte terenuri, creînd o nouă cerere pentru produsele lor“ sau, *mai exact*, o cerere pour *des nouveaux produits*⁴⁾. (p. 364.) [Versiunea românească, vol. I, p. 123].

În toate acestea la Smith rămîne neexplicată renta absolută, a cărei existență el o admite pentru pământul care produce food⁵⁾. El remarcă în mod just că ea poate să nu existe pentru

¹⁾ — dacă el ia o parte din produs și cît anume. — *Nota trad.*

²⁾ — datorită fertilității pământului care produce hrană, suma totală a rentei pe care o dau diferitele feluri de produse ale pământului, poate să crească. — *Nota trad.*

³⁾ — valoare. — *Nota trad.*

⁴⁾ — pentru noi produse. — *Nota trad.*

⁵⁾ — hrană. — *Nota trad.*

celelalte pămînturi, de pildă pentru mine, deoarece acestea din urmă există într-un număr *relativ* atît de nelimitat (în comparație cu cererea), încît aici proprietatea funciară nu poate să opună nici un fel de rezistență capitalului; din punct de vedere economic ea nu există, chiar dacă există din punct de vedere juridic.

(Vezi p. 641 despre *house rent* 1))⁹⁷ [632]

[641] (Vezi p. 632) Despre *house rent*, A. Smith spune :

„Acea parte din chiria totală a unei case, care depășește ceea ce este *suficient* pentru a obține acest *profit* rezonabil“ (to the builder²), „revine, firește, rentei terenului și, acolo unde terenul și clădirea aparțin la două persoane diferite, ea se plătește în majoritatea cazurilor în întregime proprietarului terenului... Pentru casele de la țară, la o oarecare distanță de orașele mari, dat fiind că terenuri libere se găsesc din belșug, renta terenului este extrem de neînsemnată sau nu mai mare decît aceea pe care ar aduce-o terenul pe care se află casa, dacă acest teren ar fi folosit pentru agricultură“ (b. V, ch. II). [Versiunea românească, vol. II, p. 254].

Pentru ground rent of houses³), *poziția* are, în ceea ce privește renta diferențială, aceeași importanță hotărîtoare pe care o are, pentru agricultural rent⁴), fertilitatea (și poziția) pămîntului.

A. Smith, avînd, ca și fiziocrații, predilecție pentru agricultură și pentru landlord, împărtășește concepția acestora potrivit căreia ea constituie cel mai potrivit objects of taxation⁵). El spune :

„Ambele, atît renta terenului de construcție cît și renta obișnuită a pămîntului sînt un fel de venit de care, în multe cazuri, proprietarul beneficiază fără nici un fel de grijă sau eforturi din partea lui. Și dacă o parte din acest venit, îi va fi luată ca o contribuție la acoperirea cheltuielilor statului, nu s-ar descuraja prin aceasta nici un fel de muncă. Produsul anual al pămîntului și muncii societății, avuția reală și venitul real al marii mase a populației ar putea rămîne neschimbate după plata unui asemenea impozit. Iată de ce renta terenurilor de construcție și renta obișnuită a pămîntului constituie, poate, veniturile cele mai indicate pentru o impunere specială (b. V, ch. 2)⁹⁸. [Versiunea românească, vol. II, p. 257].

Împotriva acestui fapt Ricardo (p. 230)⁹⁹ aduce obiecții absolut filistine [641].

1) — renta imobilelor. — *Nota trad.*

2) — de către cel care a construit. — *Nota trad.*

3) — renta funciară a imobilelor. — *Nota trad.*

4) — renta în agricultură. — *Nota trad.*

5) — obiect de impunere. — *Nota trad.*

[4. *Analiza schimbării prețurilor la produsele pământului, făcută de Smith*]

[632] *Secțiunea a treia. Despre variațiile în raportul dintre valorile respective ale aceluși fel de produs, care îngăduie întotdeauna rentă și ale aceluia care câteodată îngăduie și câteodată nu îngăduie rentă* (b. I, vol. II, ch. XI).

„Într-o țară roditoare de la natură, dar în care cea mai mare parte este cu desăvîrșire necultivată, vitele, păsările, vinatul de orice fel vor avea o putere de cumpărare foarte mică, deoarece se dobîndesc cu o foarte mică cantitate de muncă (II, p. 25). [Versiunea românească, vol. I, p. 131].

Modul *ciudat* în care Smith confundă măsuri de la valoare par la *quantité du travail*¹⁾ cu *prix du travail*²⁾ sau cu *quantité du travail qu'une marchandise peut commander*³⁾ reiese și din pasajul de mai sus, dar mai ales din pasajul de mai jos, care ne arată de asemenea cum a ajuns Smith ca pe alocuri să considere cerealele ca măsuri de la valoare⁴⁾.

„În orice stadiu al societății, în orice grad de propășire, *grînele sînt produsul activității omenești*. Dar producția medie a oricărui fel de muncă e întotdeauna adaptată mai mult sau mai puțin exact, consumului mediu, iar oferta medie e adaptată cererii medii. Dealtfel, în orice stadiu de progres, cultivarea unor cantități egale de grîne, pe același sol și sub aceeași climă, va cere, în medie, o cantitate aproape egală de muncă, sau, ceea ce revine la același lucru, *prețul unor cantități aproape egale*, deoarece creșterea continuă a forțelor productive ale muncii, într-un stadiu de îmbunătățire a culturilor va fi mai mult sau mai puțin contrabalansată de sporirea continuă a prețului vitelor, principalele instrumente ale agriculturii. Pentru toate aceste motive, putem fi deci încredințați, că, în orice condiții ale societății, în orice stadiu de progres, *cantități egale de grîne vor reprezenta exact sau vor fi echivalente cu cantități egale de muncă*, mai degrabă decît cu cantități egale de orice soi de produse brute ale solului. Grînele, după cum s-a mai arătat, reprezintă în toate stadiile de avuție și de progres... o măsură de valoare mai potrivită decît oricare altă marfă sau categorie de mărfuri... De altfel, *grînele*, sau oricare ar fi altul alimentul vegetal obișnuit și preferat al populației, constituie, în orice țară civilizată, *partea principală a hranei omului muncitor*... Prețul în bani al muncii depinde deci mai mult de prețul mediu în bani al grînelor, hrana muncitorului, decît de acela al cărnii de măcelărie sau al oricărei alte categorii de produse brute ale solului. Valoarea reală a aurului și argintului, cantitatea reală de muncă ce ele pot cumpăra depinde mai mult de cantitatea de grîne, pe care o

1) — măsurarea valorii prin cantitatea de muncă. — *Nota trad.*

2) — prețul muncii. — *Nota trad.*

3) — cantitatea de muncă de care poate dispune o marfă. — *Nota trad.*

4) — măsură a valorii. — *Nota trad.*

pot cumpăra sau de care pot dispune decît de aceea de carne de măcelărie sau de oricare altă categorie de produse brute ale solului“. (II, p. 26—28.) [Versiunea românească, vol. I, p. 131—132].

Comparînd valoarea aurului cu cea a argintului, Smith expune din nou concepția sa despre „sufficient price“ și [633] arată clar că *aceasta nu exclude renta* :

„O marfă poate fi considerată *scumpă* sau *ieftină* nu numai după mărimea sau micimea absolută a prețului ei obișnuit, ci după cum acest preț este mai mult sau mai puțin deasupra prețului celui mai scăzut, la care poate fi ea adusă pe piață pentru un interval de timp mai îndelungat. *Acest cel mai scăzut preț este cel care abia dacă reconstituie, cu un profit moderat, capitalul necesar pentru aducerea mărfii pe piață. Este prețul care nu îngăduie nimic proprietarului de pămînt ; în componența lui nu intră deloc renta, prețul descompunîndu-se în întregime, în salariu și profit*“. (II, p. 81). [Versiunea românească, vol. I, p. 148].

„Prețul diamantelor și al altor pietre prețioase ar putea fi chiar mai apropiat de prețul cel mai scăzut la care pot fi aduse ele pe piață, decît însuși prețul aurului“. (II, p. 83) [Versiunea românească, vol. I, p. 149].

Există trei categorii de produse prime (vol. II, p. 89). *Prima* categorie cuprinde produsele a căror înmulțire nu depinde aproape deloc — sau nu depinde de loc — de munca omenească ; *a doua* categorie cuprinde produsele a căror cantitate poate fi sporită corespunzător cererii ; cea *de-a treia* categorie cuprinde produsele asupra cărora, sub raportul sporirii lor cantitative, munca omenească „n'a qu'une puissance bornée ou incertaine“ ¹⁾.

Prima categorie : peștele, păsările rare, gibier ²⁾ de tot felul, aproape toate oiseaux sauvages ³⁾, îndeosebi păsările călătoare etc. Cererea de aceste produse crește foarte mult odată cu creșterea avuției și a luxului.

„Cantitatea de asemenea bunuri, rămînînd deci aceeași sau aproape aceeași, în timp ce concurența pentru dobîndirea lor crește neconținut, prețul lor se poate urca la orice grad de exagerare“ (II, p. 91.) [Versiunea românească, vol. I, p. 151].

Categoria a doua. „Constă din acele plante și animale utile pe care, în regiuni necultivate, natura le produce atît de îmbelșugat, încît sînt de valoare redusă sau fără valoare, și care, pe măsură ce culturile înaintază, sînt silite să cedeze locul altor produse, mai rentabile. Într-o lungă perioadă din cursul perfecționărilor, cantitatea lor descrește neconținut, iar cererea de asemenea produse, în același timp, crește continuu. De aceea, valoarea lor reală, cantitatea reală de muncă pe care o vor obține sau o vor comanda crește treptat, pînă cînd, în cele din urmă, ajunge atît de urcată, încît le face produse tot atît de rentabile ca

¹⁾ — „nu are decît o putere limitată sau incertă“. — *Nota trad.*

²⁾ — vînatul. — *Nota trad.*

³⁾ — păsările sălbatice. — *Nota trad.*

oricare altele pe care activitatea omului le poate cultiva pe solul cel mai fertil și mai bine cultivat. Când a atins acest nivel, firește că nu mai poate merge mai sus. Dacă s-ar mai urca, s-ar folosi curînd mai mult pămînt și mai multă muncă pentru a spori cantitatea lor“ (II, p. 94, 95.) [Versiunea românească, vol. I, p. 152]. Spre exemplu *bétail* ¹⁾.

„Dintre diversele bunuri care compun această categorie de produse brute, vitele sînt, poate, cele al căror preț se urcă cel dintii la acest nivel, în cursul perfecționărilor“ (II, p. 96, 97.) [Versiunea românească, vol. I, p. 153]. „După cum vitele sînt printre primele, care ating acest preț, *vînatul* este, poate, printre ultimele produse din această categorie, care obțin acest preț [sc. which makes it worth while cultivating soil in order to feed them²⁾]. Prețul vînatului în Marea Britanie, oricît de exagerat ar părea, nu ajunge să compenseze cheltuielile unui parc de cerbi, lucru bine cunoscut tuturor celor ce au o oarecare experiență în acest domeniu“. (II, p. 104.) [Versiunea românească, vol. I, p. 155].

„În orice gospodărie rurală, grăunțele risipite din hambare și grajduri, vor întreprinde un anumit număr de *păsări de curte*. Acestea fiind hrănite cu ceea ce altfel s-ar risipi, nu sînt altceva decît „nimic nu se pierde“ și, deoarece pe fermier ele nu-l costă aproape nimic, el își poate îngădui să le vîndă foarte ieftin“. Atîta timp cit această ofertă este suficientă, păsările de curte sînt tot atît de ieftine ca și carnea de măcelărie. Odată cu creșterea avuției crește cererea și, ca urmare, prețul păsărilor de curte *depășește* prețul cărnii de măcelărie pînă cînd „face rentabilă cultura solului în scopul creșterii păsărilor“. „Spre exemplu, în *Franța* etc. (II, p. 105, 106.) [Versiunea românească, vol. I, p. 156].

Porcul, ca și păsările, „este ținut la început ca un nimic nu se pierde“. El se hrănește cu resturi. În cele din urmă însă prețul crește într-atît, încît devine necesar să se cultive pămînt special pentru creșterea porcilor. (II, p. 108—190.) [Versiunea românească, vol. I, p. 156—157].

Laptele, *laiterie* ³⁾ (II p. 110 și urm.) (Untul, brînză *ibid.*)

Creșterea treptată a *prețului* acestor produse prime dovedește, după părerea lui Smith, numai că aceste produse devin treptat *produse ale muncii omenești*, în timp ce înainte ele erau aproape exclusiv *produse ale naturii*. Transformarea lor din produse ale naturii în produse ale muncii este rezultatul dezvoltării culturii care limitează tot mai mult spontaneous productions ⁴⁾ ale naturii. Dealtfel, o parte considerabilă din produsele menționate mai sus se vînd, în condiții de producție mai puțin dezvoltate, *sub valoarea lor*. Ele încep să se vîndă *la valoarea lor*, de îndată ce dintr-un produs accesoriu se transformă într-un produs de sine-stătător al unei ramuri oarecare a agriculturii (hence the rise in prices ⁵⁾).

¹⁾ — vitele. — *Nota trad.*

²⁾ — adică prețul care justifică cultivarea pămîntului în scopul de a le hrăni. — *Nota trad.*

³⁾ — lactatele. — *Nota trad.*

⁴⁾ — produsele spontane — *Nota trad.*

⁵⁾ — de aici creșterea prețurilor. — *Nota trad.*

„Este neîndoielnic că pământul unei țări nu poate fi complet cultivat și ameliorat, cit timp *prețul* tuturor produselor pe care munca omului le cultivă pe acel pământ, n-a ajuns încă atât de mare *încît să acopere cheltuielile unei ameliorațiuni și culturii desăvîrșite*. Pentru aceasta, e nevoie ca prețul fiecărui produs în parte să fie de așa natură încît să plătească mai întii renta unui bun teren de cereale, acesta fiind regulatorul rentei majorității celorlalte terenuri de cultura și în al doilea rînd, să plătească munca și cheltuielile fermierului așa cum sînt ele plătite în mod obișnuit la un bun teren de cereale; sau cu alte cuvinte *să reconstruiască cu profitul obișnuit, capitalul plasat în producție*. Această *urcare a prețului* fiecărui produs în parte trebuie să fie, bineînțeles, [634] anterioară perfecționărilor și culturii solului destinat acestui produs... Acum aceste diferite produse brute au ajuns să *valoreze* nu numai o mai mare cantitate de argint, ci și o mai mare cantitate de muncă și de subzistențe decît înainte. După cum *aducerea lor pe piață costă o mai mare cantitate de muncă și de subzistențe, tot astfel, o dată aduse acolo, ele reprezintă, ori sînt echivalente, cu o mai mare cantitate de muncă și de subzistențe*“. (II, p. 113—115.) [Versiunea românească, vol. I, p. 138].

Aici vedem din nou cum Smith se poate folosi de valcur, as determined by the quantity of labour it can by ¹⁾, numai în măsura în care el o confundă cu value as determined by the quantity of labour required for their production ²⁾.

Categoria a treia. Aceasta trebuie să cuprindă produs brut

„asupra căruia, eficacitatea activității omului pentru sporirea cantității este ori limitată, ori nesigură“. (II, p. 115) [Versiunea românească, vol. I, p. 159].

Cantitatea de *lînă și de piei* este limited par le nombre du gros et menu bétail qu'on entretien ³⁾. Dar accessoires ⁴⁾ au o piață largă în timp ce vitele încă nu au o asemenea piață. Carnea de măcelărie se limitează aproape întotdeauna la piața internă. La laine et les peaux crues ⁵⁾, în majoritatea cazurilor, au încă pe primele trepte ale civilizației piețe externe. Ele sînt extrem de ușor transportabile și furnizează matières ⁶⁾ pentru multe produse industriale. De aceea, țările mai dezvoltate din punct de vedere industrial le pot servi ca piață într-o perioadă în care industria autohtonă încă nu are nevoie de ele.

¹⁾ — valoarea determinată de cantitatea de muncă pe care o poate cumpăra. — *Nota trad.*

²⁾ — valoarea determinată de cantitatea de muncă necesară pentru producerea ei. — *Nota trad.*

³⁾ — limitată de numărul existent de vite mari și mici. — *Nota trad.*

⁴⁾ — *produsele accesorii*. — *Nota trad.*

⁵⁾ — lina și pieile netăbăcite. — *Nota trad.*

⁶⁾ — materiale. — *Nota trad.*

„În țările prost cultivate și deci slab populate, prețul lînii și al pieilor crude în raport cu prețul animalului întreg e întotdeauna mai mare decît în țările unde, perfecționările fiind mai avansate și populația mai deasă există o cerere mai mare de carne de măcelărie“. Același lucru este valabil și pentru „suif“¹⁾. Odată cu dezvoltarea industriei și cu creșterea populației, prețul animalului crește mai mult pe seama *corpului* decît a *lînii și pieilor*. Căci odată cu dezvoltarea industriei și cu creșterea populației se lărgește piața pentru carne, în timp ce produsele accesorii menționate și-au găsit încă mai multe piață în afara granițelor țării. Dar, odată cu dezvoltarea industriei autohtone, prețul la lînă etc. crește totuși și el întrucîtva (II, p. 115—119.) [Versiunea românească, vol. I, p. 159].

Peștele (II, p. 129, 130). Dacă cererea de pește crește, oferta cere o mai mare cantitate de muncă. „Peștele va trebui căutat în general la distanțe mai mari, vor trebui utilizate corăbii mai mari și folosite tot felul de unelte mai costisitoare“. „În acest caz“ piața „nu va putea fi satisfăcută fără o cheltuire de muncă“ care depășește cheltuirea „de muncă care era necesară pentru a aproviziona piața cu pește în măsura în care avea ea nevoie înainte“. „Prin urmare, *prețul real* al acestei mărfi se urcă în mod firesc, în cursul perfecționărilor“ (II, p. 130.) [Versiunea românească, vol. I, p. 163].

Aici, prin urmare, Smith determină *prix-réel* prin *quantité de travail nécessaire pour la production de la denrée*²⁾.

Smith consideră că o dată cu dezvoltarea civilizației *prețul real al produselor alimentare vegetale* (blé³⁾ etc.) scade în mod necesar.

„După cum extinderea ameliorațiunilor și a culturilor face să se urce în mod necesar, mai mult sau mai puțin prețul oricărui aliment de origine animală, în raport cu prețul grînelor, tot ea face, după părerea mea, să scadă neapărat prețul oricărui soi de aliment de origine vegetală. Ea urcă prețul alimentelor de origine animală, deoarece o mare parte din solul care le produce, fiind făcut apt pentru cultura grînelor, trebuie să producă proprietarului și fermierului rentă și profit, ca și solul cultivat cu grîne. Ea scade prețul alimentelor de origine vegetală, deoarece prin sporirea fertilității pămîntului, sporește și abundența acestor alimente. Ameliorațiunile asigură mai multe soiuri de alimente vegetale, care revin mai ieftin pe piață, deoarece necesită mai puțin pămînt decît grînele fără a necesita mai multă muncă. Așa sînt cartofii și porumbul... Pe lîngă acestea, există mai multe feluri de legume, care în stadiul rudimentar al agriculturii sînt limitate la grădinile de zarzavat și se lucrează numai cu sapa, iar în stadiul de perfecționare ajung să fie introduse în cîmpurile obișnuite și lucrate cu plugul, cum sînt morcovii; napii, varza etc.“ (II, p. 145, 146.) (I. I, ch. XI) [Versiunea românească, vol. I, p. 168].

¹⁾ — „seu“. — *Nota trad.*

²⁾ — prețul real prin cantitatea de muncă necesară pentru producerea mărfii. — *Nota trad.*

³⁾ — griu. — *Nota trad.*

Smith vede că *prețurile mărfurilor industriale* au scăzut de regulă, pretutindeni unde

„prețul real al *materiilor prime* nu se urcă de loc sau nu se urcă prea mult“. (I.c. II, p. 149) [Versiunea românească, vol. I, p. 169].

Pe de altă parte, el afirmă că *prix réel du travail*¹⁾, adică salariul, a crescut odată cu dezvoltarea producției. Așadar, și după părerea lui, prețurile mărfurilor nu cresc în mod obligatoriu din cauza creșterii salariului sau a prețului muncii, deși salariul [este] „une partie constituante du prix naturel“ and even du „prix suffisant“ sau „du prix le plus bas auquel les marchandises puissent être portées au marché“²⁾. Dar cum explică Smith acest lucru? Prin scăderea profitului? Nu. Prin scăderea rentei? Tot nu. (Deși el admite că, odată cu dezvoltarea civilizației, rata generală a profitului scade). El spune :

„Ca urmare a introducerii unor mașini mai bune, [635] a unei mai mari îndemnări, a unei mai potrivite diviziuni și repartiții a muncii — toate acestea fiind efectele firești ale perfecționărilor — *se cere o cantitate mult mai mică de muncă* pentru executarea fiecărei lucrări parțiale, și chiar dacă *prețul real al muncii* s-ar urca foarte mult, ca urmare a *stării de prosperitate* a societății, totuși *mare reducerea cantității de muncă* va aduce, în general, mai mult decît o compensare pentru o oricît de mare urcare a prețului, ce ar putea surveni“ (II, p. 148.) [Versiunea românească, vol. I, p. 169].

Așadar, *valoarea mărfurilor* scade din cauză că scade cantitatea de muncă necesară pentru producerea lor, ea scade cu toate că *prix réel du travail* crește. Dacă aici prin *prix réel du travail* se înțelege *valoarea* [muncii], atunci profitul trebuie să scadă atunci cînd *prix des marchandises*³⁾ scade ca urmare a scăderii valorii lor. Dacă însă prin aceasta se înțelege totalitatea mijloacelor de subzistență pe care le primesc muncitorii, teza smithiană este justă, chiar în cazul cînd profitul crește.

Pretutindeni unde Smith face o analiză reală, el folosește definiția justă a valorii; acest lucru se vede chiar la sfîrșitul capitolului în care analizează de ce *draps de laine*⁴⁾ erau mai scumpe în secolul al XVI-lea etc.

1) — prețul real al muncii. — *Nota trad.*

2) — o parte constitutivă a prețului natural și chiar a prețului suficient, sau a „prețului celui mai scăzut la care mărfurile pot fi aduse pe piață“. — *Nota trad.*

3) — prețul mărfurilor. — *Nota trad.*

4) — țesăturile de lînă. — *Nota trad.*

„Aducerea mărfurilor pe piață costa o mai mare cantitate de muncă. O dată pe piață, ele trebuiau deci să fie cumpărate sau să fie schimbate la *prețul* unei cantități mai mari de muncă“ (II, p. 156.) [Versiunea românească, vol. I, p. 171].

Aici greșeala este numai în cuvântul *prix*.

[5. *Concepțiile lui Smith asupra dinamicii rentei și aprecierea făcută de el asupra intereselor diferitelor clase sociale*]

Conclusion du chapitre ¹⁾. A. Smith își încheie capitolul despre rentă cu observația că

„orice îmbunătățire a condițiilor generale ale societății tinde fie direct, fie indirect, să urce renta reală a pământului. (II, p. 157, 158) „Extinderea ameliorațiilor și a culturilor tinde a urca renta direct. Partea din produs a proprietarului de pământ crește neapărat odată cu sporirea produsului“ (II, p. 158). Creșterea „prețului real al acelor produse brute ale pământului, care la început sînt efectul extinderii ameliorațiilor și culturii pământului, și apoi cauza dezvoltării lor ulterioare“, de pildă urcarea prețului vitelor, sporește în primul rînd la *valeur réele* de la part du propriétaire ²⁾, iar în al doilea rînd și la *proportion de cette part* ³⁾, căci, „după ce urcă prețul real al acestui produs *nu cere mai multă muncă decît înainte*. Prin urmare, o parte din produs mai mică decît înainte este suficientă pentru a reconstitui, împreună cu profitul obișnuit, capitalul care utilizează această muncă. În consecință, o mai mare proporție din ea va aparține proprietarului de pământ“ (II, p. 158, 159.) [Versiunea românească, vol. I, p. 172].

Exact în același mod explică Ric[ardo] sporirea părții care reprezintă renta în condițiile scumpirii cerealelor cultivate pe pământuri mai fertile. Dar această scumpire nu este determinată de ameliorările agricole, și de aceea Ric[ardo] ajunge la o concluzie diametral opusă celei la care ajunge S[mith].

S[mith] arată apoi că orice dezvoltare a forței productive a muncii în industrie este în folosul proprietarului :

„Orice reduce prețul real al acestora din urmă ⁴⁾ urcă prețul real al celor dintii“ ⁵⁾ (II, p. 159). Mai departe, cu *toute augmentation dans la richesse réele de la société* ⁶⁾ crește și populația, odată cu populația crește și cererea de *agricultural produce* ⁷⁾ și totodată *capital employed*

1) — Încheierea capitolului. — *Nota trad.*

2) — valoarea reală a părții proprietarului. — *Nota trad.*

3) — mărimea acestei părți. — *Nota trad.*

4) — al produselor industriale. — *Nota red.*

5) — al produselor agricole. — *Nota red.*

6) — creșterea avuției reale a societății. — *Nota trad.*

7) — produse agricole. — *Nota trad.*

in agricultură¹⁾, iar „odată cu creșterea produsului crește și renta“ (l.c.). Dimpotrivă, toate împrejurările contrare care împiedică creșterea avuției societății duc la scăderea rentei, și deci și la micșorarea avuției reale a proprietarului funciar. (l.c.p. 160.) [Versiunea românească, vol. I, p. 172—173].

De aici S[mith] conchide că interesele landlorzilor (propriétaires) sînt întotdeauna în armonie cu „intérêt général de la société“²⁾. Același lucru în ceea ce privește interesele *muncitorilor* (II, p. 161, 162). Dar Smith este atît de cinstit încît face aici o distincție :

„Clasa proprietarilor funciari va avea poate mai mult de cîștigat de pe urma prosperității societății decît aceea“ (a muncitorilor) „dar nici o clasă nu suferă atît de crunt din cauza declinului societății, cum suferă clasa muncitorilor“ (l.c. p. 162.) [Versiunea românească, vol. I, p. 173].

Dimpotrivă, interesele capitaliștilor (manufacturiers și marchands³⁾) nu sînt identice cu

„interesul general al societății“ (l.c. p. 163). „Interesele celor care își investesc capitalul într-o oarecare ramură a comerțului sau a industriei *se deosebesc întotdeauna*, în anumite privințe, de interesele societății și sînt chiar *opuse lor*“ (II, p. 164, 165). „...o clasă ale cărei interese [636] nu sînt niciodată identice cu interesele societății, o clasă care în general are interesul să înșele societatea și chiar s-o oprime ; și care, de aceea, în multe ocazii, a înșelat-o și a oprimat-o“ (II, p. 165)¹⁰⁰. [636] [Versiunea românească, vol. I, p. 174].

1) — capitalul investit în agricultură. — *Nota trad.*

2) — „interesul general al societății“. — *Nota trad*

3) — industriași și comercianți. — *Nota trad.*

Teoria plusvalorii a lui Ricardo

[A. Ricardo despre profit și rentă]

[1. Confuzia pe care o face Ricardo între legile plusvalorii și legile profitului]

[636] Ricardo nu cercetează nicăieri *plusvaloarea* separat și izolat de formele ei specifice — profitul (dobînda) și renta. De aceea raționamentele lui cu privire la compoziția organică a capitalului, care are o importanță fundamentală, se mărginesc la deosebirile în compoziția organică a capitalului preluate de la A. Smith (în fond de la fiziocrați) în forma în care aceste deosebiri rezultă din procesul circulației (capital fix și capital circulant), el nu vorbește însă nicăieri de deosebiri în compoziția organică a capitalului în însuși procesul de producție, sau nici nu le cunoaște. De aici confuzia pe care o face între *valoare și prețul de cost*, teoria greșită a rentei, legile eronate cu privire la cauzele creșterii și scăderii ratei profitului etc..

Profitul și plusvaloarea sînt identice numai în măsura în care capitalul avansat este identic cu capitalul investit direct în salarii. (Aici renta nu figurează, deoarece plusvaloarea este apropiată mai întîi de capitalist în întregime, [oricare] ar fi părțile pe care el trebuie să le cedeze apoi partenerilor săi. De fapt, chiar și la R[icardo] renta apare ca o parte separată, desprinsă din profit.) Astfel, în raționamentele sale despre profit și salariu, Ric[ardo] face abstracție de partea constantă a capitalului, care nu se investește în salarii. El consideră lucrurile ca și cum întregul capital se investește nemijlocit în salarii. Prin urmare, în *această măsură* obiectul cercetărilor sale îl constituie *plusvaloarea nu profitul* și de aceea se poate vorbi de o teorie a plusvalorii lui Ricardo. Pe de altă parte însă, el crede că vorbește despre profit ca atare, și, într-adevăr, peste tot apar la el puncte de vedere care pornesc de la premisa profitului și nu a plusvalorii. Acolo unde expune

just legile plusvalorii, el le denaturează prin faptul că le formulează nemijlocit ca legi ale profitului. Pe de altă parte, el vrea să prezinte în mod nemijlocit, fără verigi intermediare, legile profitului ca legi ale plusvalorii.

Atunci cînd vorbim despre a sa teorie a plusvalorii, vorbim deci de teoria profitului, întrucît el confundă profitul cu plusvaloarea, adică analizează profitul numai în raport cu capitalul variabil, cu partea din capital investită în salarii. Vom analiza mai tîrziu ceea ce spune el despre profit spre deosebire de plusvaloarea.

Faptul că plusvaloarea poate fi considerată numai în raport cu capitalul variabil, cu capitalul investit nemijlocit în salarii — și fără cunoașterea plusvalorii nu este posibilă nici o teorie a profitului —, corespunde în așa măsură fondului problemei, încît Ricardo consideră întregul capital drept capital variabil și face abstracție de capitalul constant, deși în unele locuri el amintește de capitalul constant sub forma de *advances* ¹⁾.

[637] Ricardo vorbește (ch. XXVI „*On Gross and Net Revenue*“) despre :

„activități în care profitul este proporțional cu capitalul și nu cu cantitatea de muncă întrebuințată“ ([„*On the principles...*“ 3rd. ed.], p. 418.) [Versiunea românească, vol. I, p. 256].

La ce se reduce întreaga teorie a lui Ricardo cu privire la *average profit* ²⁾ (pe care se bazează a sa teorie a rentei), că profits „are in proportion to the *capital* and *not* in proportion to the *quantity of labour employed* ³⁾“. Dacă ele ar fi „in proportion to the quantity of labour employed“ ⁴⁾, atunci capitaluri egale ar da profituri extrem de *inegale*, deoarece profitul la aceste capitaluri ar fi egal cu plusvaloarea produsă în ramura respectivă, iar plusvaloarea nu este în funcție de mărimea capitalului în general, ci de mărimea capitalului variabil, sau de *quantity of labour employed*. Așadar, cum se poate afirma că numai pentru un anumit fel de întreprindere a capitalului, numai pentru *anumite ramuri de producție* este valabil în mod excepțional faptul that in them profits are proportionate to the amount of capital instead of

¹⁾ — avansuri. — *Nota trad.*

²⁾ — profitul mediu. — *Nota trad.*

³⁾ — că profiturile sînt proporționale cu capitalul și nu cu cantitatea de muncă întrebuințată“ — *Nota trad.*

⁴⁾ — „proporționale cu cantitatea de muncă întrebuințată“. — *Nota trad.*

the quantity of labour employed ¹⁾ ? Cînd rata plusvalorii este dată, masa plusvalorii pentru un anumit capital este întotdeauna în funcție nu de mărimea absolută a capitalului, ci de quantity of labour employed. Pe de altă parte, cînd average rate of profit ²⁾ este dată, [the] amount of profit ³⁾ este întotdeauna în funcție de amount of capital employed ⁴⁾ și nu de quantity of labour employed. Ric[ardo] vorbește clar despre activități ca

„comerțul de tranzit, comerțul exterior cu țările îndepărtate și activități în care se cer mașini costisitoare“. (l.c.p. 418.) [Versiunea românească, vol. I, p. 256].

Aceasta înseamnă că el vorbește despre activități în care este investit un capital constant relativ mare și un capital variabil relativ mic. Acestea sînt totodată activități în care, în comparație cu altele, *masa totală* a capitalului avansat este mare, cu alte cuvinte activități care se pot desfășura numai cu ajutorul unor *capitaluri mari*. Cînd rata profitului este dată, the amount of profits în general este în funcție de *mărimea* capitalurilor avansate. Dar aceasta nu constituie nicidecum o trăsătură caracteristică a activităților în care se folosesc capitaluri mari și un capital constant mare (întotdeauna una este legată de cealaltă), în comparație cu activitățile în care se folosesc capitaluri mici, ci reprezintă doar un caz particular al tezei potrivit căreia capitaluri egale ca mărime aduc profituri egale și că, prin urmare, un capital mai mare aduce un profit mai mare decît un capital mai mic. Acest lucru nu are nici o legătură cu „[the] quantity of labour employed“. Dar în general rata profitului mai mare sau mai mică este într-adevăr în funcție de total quantity of labour employed by the capital of the whole class of capitalists, and from the proportional quantity of *unpaid* labour employed; and, lastly, from the proportion between the capital employed in labour, and the capital merely reproduced as a condition of production ⁵⁾.

¹⁾ — că în acestea profiturile sînt proporționale cu mărimea capitalului investit, nu cu cantitatea de muncă întrebuințată. — *Nota trad.*

²⁾ — rata medie a profitului. — *Nota trad.*

³⁾ — mărimea profitului. — *Nota trad.*

⁴⁾ — mărimea capitalului întrebuințat. — *Nota trad.*

⁵⁾ — cantitatea totală de muncă întrebuințată de capitalul întregii clase a capitaliștilor și de cantitatea relativă de muncă *neplătită* întrebuințată și, în sfîrșit, de raportul dintre capitalul întrebuințat pentru muncă și capitalul produs doar ca o condiție a producției. — *Nota trad.*

Ric[ardo] însuși combate părerea lui A. Smith despre o rată mai ridicată a profitului în foreign trade

„profiturile mari pe care le obțin uneori anumiți negustori în comerțul exterior vor ridica rata generală a profitului în țară“ (l.c. ch. VII „On Foreign trade“, p. 132).

El spune :

„se susține că egalitatea profiturilor se va produce prin urcarea generală a profitului ; iar eu sînt de părere că profitul din afacerea favorabilă va coborî repede la nivelul general“ (p. 132, 133.) [Versiunea românească, vol. I, p. 124].

În ce măsură este justă părerea lui that exceptional profits ¹⁾ (dacă ele nu sînt determinate de faptul că prețul de piață se ridică peste valoare), în *profida egalizării*, nu ridică rata generală a profitului, în ce măsură, mai departe, este justă părerea lui că comerțul exterior și extinderea pieței *nu* pot să ridice rata profitului, vom vedea mai departe ²⁾. Dacă însă admitem că părerea lui este justă, dacă admitem în general „the equality of profits“ ³⁾, atunci cum poate el să facă deosebire între activitățile „where profits are in *proportion to the capital*“ ⁴⁾ și others where they are „in proportion to the quantity of labour employed“ ⁵⁾ ?

În ch. XXVI „On Gross and Net Revenue“ Ric[ardo] spune :

„Eu admit că, din cauza naturii rentei, un anumit capital întrebuințat în agricultură, pe oricare pămînt, afară de ultimul pămînt cultivat, pune în mișcare o cantitate mai mare de muncă decît un capital egal, întrebuințat în industrie și comerț“ (l.c.p. p. 419.) [Versiunea românească, vol. I, p. 257].

Toată această frază este un nonsens. În primul rînd, potrivit lui Ricardo, pe land last cultivated a greater quantity of labour employed ⁶⁾ decît pe toate celelalte terenuri. De aceea apare, după părerea lui, renta pe celelalte terenuri. Cum e posibil, deci ca, pe toate terenurile, *în afară* de cele care sînt luate în cultură ultimele, un capital dat să pună în mișcare mai multă muncă decît în industrie și comerț ? Faptul că produsul

¹⁾ — că profiturile excepționale. — *Nota trad.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 479 și p. 516—517. — *Nota red.*

³⁾ — egalitatea profiturilor. — *Nota trad.*

⁴⁾ — „în care profiturile sînt *proporționale cu capitalul*. — *Nota trad.*

⁵⁾ — cele în care ele sînt „*proporționale cu cantitatea de muncă întrebuințată*“. — *Nota trad.*

⁶⁾ — ultimul teren cultivat se întrebuințează o cantitate mai mare de muncă. — *Nota trad.*

celor mai bune pământuri are o *valoare de piață mai ridicată* decât valoarea lor *individuală*, care este determinată de quantity of labour employed by the capital that cultivates them ¹⁾ acest fapt nu este identic cu faptul că this capital „puts in motion a greater quantity of labour than an equal capital employed in manufactures and trade“ ²⁾ ? Ar fi fost just însă, firește, dacă Ric[ardo] ar fi spus că, în afară de deosebirele în ceea ce privește fertilitatea pământului, renta își are în general izvorul în faptul că capitalul investit în agricultură, în raport cu partea constantă a capitalului, pune în mișcare o cantitate mai mare de muncă decât un capital de mărime medie care este folosit în not agricultural industry ³⁾.

[638] Ric[ardo] scapă din vedere că există cauze care măresc sau reduc profitul și exercită, în general, o influență asupra lui, în condiții în care *plusvaloarea este dată*. Deoarece identifică plusvaloarea cu profitul, el este consecvent atunci când vrea să demonstreze că creșterea și scăderea ratei profitului este determinată numai de împrejurările care determină creșterea sau scăderea ratei plusvalorii. Mai departe, el scapă din vedere faptul că dacă facem abstracție de împrejurările care, în condiții când masa plusvalorii este dată, exercită o influență asupra *ratei profitului* cu toate că nu exercită o influență asupra *masei profitului*, rata profitului este în funcție de *masa plusvalorii* și nicidecum de *rata plusvalorii*. Dacă rata plusvalorii, a supramuncii este dată, masa plusvalorii este în funcție de compoziția organică a capitalului, adică de numărul de muncitori pe care îi angajează un capital of given value ⁴⁾, de exemplu de 100 l. st. Compoziția organică a capitalului fiind dată, masa plusvalorii depinde de rata plusvalorii. Ea este determinată, prin urmare, de ambii factori : de numărul de muncitori ocupați în același timp și de rata supramuncii. Dacă capitalul crește, indiferent de compoziția organică — în cazul când presupunem că deși capitalul a crescut, compoziția organică rămîne neschimbată — masa plusvalorii se mărește. Această nu schimbă însă cu nimic faptul că la un capital of given value, de exemplu cu 100 de unități, masa plusvalorii rămîne neschimbată. Dacă aici reprezintă 10, la un capital de

¹⁾ — cantitatea de muncă folosită de capitalul care le cultivă. — *Nota trad.*

²⁾ — acest capital „pune în mișcare o cantitate mai mare de muncă decât un capital egal folosit în industrie și comerț“. — *Nota trad.*

³⁾ — producția neagrăcolă. — *Nota trad.*

⁴⁾ — de o valoare dată. — *Nota trad.*

1 000 de unități ea va fi de 100, dar prin aceasta proporția nu se schimbă cu nimic.

Ricardo :

„Nu pot exista *două rate de profit în același fel de activitate* și, ca atare, cînd valoarea produsului este în proporții diferite față de capital, aceea care diferă este renta și nu profitul“ (ch. XII „*Land Tax*“, p. 212, 213.) [Versiunea românească, vol. I, p. 161].

Acest lucru este valabil numai pentru o rată normală a profitului „in the same employment“ ¹⁾. Apoi, în directă contradicție cu fraza citată mai sus ²⁾ :

„Valoarea de schimb a tuturor mărfurilor, fie că sînt fabricate, fie că sînt produse ale minelor sau produse ale solului, este întotdeauna reglementată, nu de cantitatea mai redusă de muncă care ar fi suficientă pentru producerea lor în condițiile cele mai favorabile și de care profită exclusiv cei care au înlesniri speciale de producție, ci de cantitatea cea mai mare de muncă întrebuințată în mod necesar pentru producerea lor de acei care nu au asemenea înlesniri, de acei care *continuă* să le producă în condițiile cele mai nefavorabile — înțelegînd prin *condițiile cele mai nefavorabile, acelea în care cantitatea de produs cerută face încă necesară continuarea producției*“. (ch. II „*On Rent*“ p. 60, 61.) [Versiunea românească, vol. I, p. 88].

În ch. XII „*Land Tax*“, Ric[ardo] aduce, între altele, obiecții lui Say, și aci vedem că englezul are întotdeauna în vedere deosebiri economice, în timp ce continentalul, de regulă, le uită :

„Dl. Say presupune că «un landlord, prin *sîrguința, economia și îndemînarea sa*, își sporește venitul anual cu 5 000 de franci», dar un landlord nu are nici un mijloc să întrebuințeze *sîrguința, economia și îndemînarea pe pămîntul său, decît dacă îl lucrează el însuși*; și atunci el face îmbunătățirile în calitate de capitalist și de arendaș, iar nu în calitate de landlord. Nu se poate concepe că el ar putea să sporească produsul de pe ferma sa printr-o îndemînare *specială a sa*“ {prin urmare, și în ceea ce privește „*skill*“, plus ou moins ³⁾ vorbărie) fără ca mai întîi să fi sporit cantitatea capitalului întrebuințat în acea fermă“ (p. 219.) [Versiunea românească, vol. I, p. 159].

În *chapter XIII „Taxes on Gold“* (important pentru teoria banilor a lui Ric[ardo]) — Ricardo aduce unele completări sau dezvoltă determinarea *prețului de piață* și a *prețului natural*. Ele se reduc la aceea că egalizarea celor două prețuri are loc mai repede sau mai lent, după cum ramura respectivă a economiei permite o creștere sau o micșorare rapidă sau lentă

¹⁾ — „în același fel de activitate“. — *Nota trad.*

²⁾ *Vezi* volumul de față, p. 215 și p. 336. — *Nota red.*

³⁾ — „îndemînarea“ mai mult sau mai puțin. — *Nota trad.*

a ofertei, iar aceasta înseamnă, la rîndul său, un *aflux rapid sau lent* de capitaluri în ramura respectivă sau un *reflux* din această ramură. În legătură cu raționamentele lui Ric[ardo] cu privire la renta funciară s-au adus din diferite părți obiecții (Sismondi și alții) că el scapă din vedere dificultățile pe care le prezintă *retragerea capitalului* pentru fermierul care folosește un capital fix mare etc. (Istoria Angliei din perioada 1815—1830 a demonstrat aceasta într-o mare măsură). Oricît de justă ar fi această obiecție, ea *nu se referă cîtuși de puțin* la teorie, *nu o atinge în nici un fel*, deoarece aici este vorba tot timpul numai de acțiunea, mai intensă sau mai puțin intensă, a unei legi economice. Cu totul altfel stau însă lucrurile cu *obiecția* contrară, în legătură cu application of new capital to new soils ¹⁾. Ricardo presupune că acest lucru poate să aibă loc *fără intervenția* landlordului, că aici capitalul operează într-un element [639] în care mișcarea lui nu întîmpină nici o rezistență. Acest lucru este însă *fundamental greșit*. Pentru a demonstra această premisă, pentru a demonstra că așa se întîmplă acolo unde producția capitalistă și proprietatea funciară sînt deja dezvoltate, Ricardo presupune întotdeauna cazuri în care proprietatea funciară — fie de fapt, fie de drept — *nu există și producția capitalistă, cel puțin în agricultură, de asemenea nu este încă dezvoltată*.

Cît privește tezele menționate mai sus, ele sînt următoarele :

„Urcarea prețurilor mărfurilor datorită impunerii sau datorită greutăților de producție va avea loc, în ultimă instanță, în toate cazurile ; dar durata *intervalului de timp* înainte ca prețul pieții să se conformeze prețului natural trebuie să *depindă de natura mărfii și de ușurința cu care poate fi redusă cantitatea acesteia*. Dacă cantitatea mărfii impuse, nu ar putea fi redusă, dacă, spre exemplu, capitalul arendașului sau al pălărierului nu ar putea fi retras, pentru a fi plasat în altă parte, atunci nu ar avea nici o consecință faptul că profitul acestora s-a redus sub nivelul general datorită punerii unui impozit ; în afară de cazul în care cererea pentru mărfurile lor ar spori, aceștia n-ar putea nicicînd urca prețul de piață al griului și al pălăriilor pînă la prețul lor natural urcat. Amenințările lor că vor părăsi întrebuintărea dată capitalului și că își vor transfera capitalul în afaceri mai favorabile, vor fi considerate ca o simplă amenințare care nu ar putea fi tradusă în fapt ; și, în consecință, prețul nu s-ar urca printr-o scădere a producției. *Mărfurile de orice fel pot fi reduse totuși cantitativ, iar capitalul poate fi transferat dintr-o afacere care aduce un profit mai mic în acelea care aduc unul mai mare, dar cu grade diferite de rapiditate*. În măsura în care oferta unei anumite mărfi poate fi mai ușor redusă, fără neajunsuri pentru producător, prețul ei se va urca mai repede după ce dificultatea producerii acesteia a sporit prin impunere sau pe oricare altă cale“.

(p. 214—215.) [Versiunea românească, vol. I, p. 162].

¹⁾ — folosirea unui capital nou pe terenuri noi. — *Nota trad.*

„Concordanța dintre prețurile de piață și cele naturale ale tuturor mărfurilor depinde întotdeauna de ușurința cu care poate fi sporită sau redusă oferta. În cazul aurului, caselor și muncii, ca și în cazul altor lucruri, acest efect nu poate fi, în anumite condiții, produs cu repeziune. În ceea ce privește însă, mărfurile care se consumă și se reprodus din an în an, ca : pălăriile, ghetetele, grîul și stofa, situația este cu totul alta ; acestea pot fi reduse, dacă e nevoie, iar intervalul pînă ce oferta ajunge să fie redusă în proporția reclamată de sporirea greutății de a le produce, nu poate fi prea lung“ (p. 220, 221.) [Versiunea românească, vol. I, p. 165].

[2. Diferite cazuri de schimbare a ratei profitului]

În același ch. XIII, „*Taxes on Gold*“ R[icardo] spune :

„*Renta* nu este o *creare*, ci mai curînd o *transferare de bogăție*“.
(p. 221.) [Versiunea românească, vol. I, p. 165].

Is profit a *creation* of wealth, or is it not rather a *transfer* of the surplus labour, from the workman to the capitalist? As to *wages* too, they are, in fact, no *creation* of wealth. But they are not transfer. They are the appropriation of part of the produce of the labour to those who produced it¹⁾.

În același capitol, Ric[ardo] spune :

„Un impozit pe produsele agricole de pe suprafața pămîntului va cădea... asupra *consumatorului* și nu va influența în nici un fel *renta* în afară de cazul cînd, prin reducerea fondurilor pentru întreținerea muncii, se reduc salariile, scade populația și se micșorează cererea de grîu“.
(p. 221.) [Versiunea românească, vol. I, p. 165].

Că R[icardo] are dreptate cînd afirmă că „a tax on *raw produce* from the surface of the earth“²⁾ nu este suportat de landlord, nici de fermier, ci de *consumator*, nu ne interesează aici. Eu însă afirm că, dacă el are dreptate, acest impozit poate să mărească *renta* în timp ce Ricardo presupune că acest impozit nu o afectează decît în cazul cînd, scumpind mijloacele de subzistență etc., reduce capitalul, populația și cererea de cereale. Ric[ardo] sugerează că o scumpire a produsului agricol afectează *rata profitului* numai în măsura în care scumpește

1) — Profitul este o *creare* de *avuție*, nu este el oare mai curînd un *transfer* de *supramuncă* de la muncitor la capitalist? Cît privește salariul, nici acesta nu este, de fapt, *creare* de *avuție*. Dar nu este nici transfer. Este apropierea unei părți din produsul muncii de către cei care l-au produs. — *Nota trad.*

2) — „un impozit pe produsele agricole de pe suprafața pămîntului“
— *Nota trad.*

mijloacele de subzistență necesare muncitorilor. Just este aici faptul că numai pe această cale scumpirea *produselor agricole* poate să afecteze *rata plusvalorii* deci și *plusvaloarea* însăși, și, deci, prin aceasta poate să afecteze și *rata profitului*. Dar *plusvaloarea* fiind dată, o scumpire a „raw produce from the surface of the earth“ ¹⁾ ar ridica valoarea capitalului constant în comparație cu capitalul variabil, ar mări raportul dintre capitalul constant și cel variabil și de aceea ar reduce *rata profitului*, măbind în consecință *renta*. Ric[ardo] pornește de la teza [640] că, întrucît scumpirea sau ieftinirea *produsului agricol* nu afectează salariul, nu afectează nici profitul; căci — raționează el {cu excepția unui pasaj asupra căruia vom reveni mai târziu ²⁾} — *rata profitului* rămîne aceeași indiferent dacă valoarea capitalului avansat scade sau crește. Așadar, dacă valoarea capitalului avansat crește, crește și valoarea produsului și, în mod corespunzător, și acea parte din produs care constituie plusprodusul, adică profitul. Invers, în cazul cînd valoarea capitalului avansat scade. Acest lucru e valabil numai în cazul cînd, ca urmare a scumpirii materiilor prime sau ca urmare a impozitelor sau a altor cauze, valoarea capitalului variabil și a capitalului constant se schimbă în *aceeași proporție*. În acest caz *rata profitului* rămîne neschimbată, deoarece [no] change in the organic composition of the capital has taken place ³⁾. Chiar în acest caz e necesar să se presupună, ceea ce are loc atunci cînd schimbările au un caracter temporar, și anume că salariul rămîne neschimbat, deși raw produce poate să se scumpească sau să se ieftinească (salariul rămînînd astfel neschimbat, indiferent dacă valoarea lui de întrebuințare crește sau scade în condițiile unei valori date, constante).

Sînt posibile următoarele cazuri :

În primul rînd două deosebiri principale :

A) Ca urmare a unor *schimbări survenite în modul de producție* se modifică și *raportul* dintre masa capitalului constant și masa capitalului variabil investit. În acest caz *rata plusvalorii* rămîne aceeași dacă se presupune că salariul este constant (ca valoare) {respectiv ca timp de muncă (pe care îl reprezintă)}. Dar însăși *plusvaloarea* este afectată atunci cînd se schimbă numărul muncitorilor folosiți de același capital,

¹⁾ — produsului agricol de pe suprafața pămîntului. — *Nota trad.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 474—475. — *Nota red.*

³⁾ — [nu] a avut loc o schimbare în compoziția organică a capitalului. — *Nota trad.*

adică atunci cînd mărimea capitalului variabil se schimbă. Dacă, ca urmare a schimbărilor survenite în modul de producție, mărimea capitalului constant scade relativ, crește plusvaloarea, prin urmare și rata profitului. În cazul contrar, rezultatul va fi contrar.

Aici se presupune tot timpul că valoarea pro tanto, de pildă la 100 capital constant și capital variabil, rămîne *aceeași*.

Aici este imposibil ca schimbarea în modul de producție să afecteze în egală măsură atît capitalul constant cît și capitalul variabil, adică, de exemplu, capitalul constant și capitalul variabil — fără să se schimbe valoarea — să crească sau să scadă, în aceeași măsură. Căci necesitatea scăderii sau creșterii capitalului constant și capitalului variabil e întotdeauna legată aici de schimbările survenite în productivitatea muncii. Schimbarea în modul de producție influențează *diferit* și nu în mod egal capitalul constant și capitalul variabil, ceea ce nu are nici o legătură cu faptul că, la o anumită *compoziție organică a capitalului*, se folosește un capital mai mare sau mai mic.

B) *Modul de producție rămîne același. Schimbarea în raportul dintre capitalul constant și capitalul variabil, în condiții cînd masa lor relativă rămîne aceeași, (astfel că atît unul cît și celălalt reprezintă aceeași parte ca și înainte din capitalul total), are loc ca urmare a schimbării valorii mărfurilor care intră în capitalul constant sau în capitalul variabil.*

Aici sînt posibile următoarele :

[1] Valoarea capitalului constant rămîne aceeași, cea a capitalului variabil crește sau scade. Acest lucru ar afecta întotdeauna plusvaloarea, deci și rata profitului.

[2] Valoarea capitalului variabil rămîne aceeași, cea a capitalului constant crește sau scade. Atunci rata profitului în primul caz va scădea, în al doilea caz va crește.

[3] Dacă ambele scad simultan, dar nu în aceeași proporție întotdeauna, unul va crește sau va scădea în raport cu celălalt.

[4] Valoarea capitalului constant și cea a capitalului variabil — atît în cazul cînd ambele cresc cît și în cazul cînd ambele scad — se schimbă *în aceeași* proporție. Dacă ambele cresc, rata profitului scade, dar nu din cauza creșterii valorii capitalului constant, ci din cauza creșterii valorii capitalului variabil, și ca urmare a acestui fapt, scade plusvaloarea (crește numai valoarea capitalului variabil, cu toate că acest capital pune *în mișcare*, ca și înainte, același număr sau, poate, un număr mai mic de muncitori). Dacă ambele scad, rata profi-

tului crește, dar nu din cauză că scade valoarea capitalului constant, ci din cauză că scade (ca valoare) capitalul variabil și, prin urmare, crește plusvaloarea.

C) *Schimbare în modul de producție și schimbare în valoarea elementelor care constituie capitalul constant sau capitalul variabil.* Aici, o schimbare poate paraliza pe cealaltă dacă, de pildă, masa capitalului constant crește în timp ce valoarea lui scade, sau rămâne aceeași (deci scade și ea *pro tanto* la fiecare 100 de unități), sau dacă masa capitalului constant scade, dar valoarea lui crește în aceeași proporție sau rămâne aceeași (respectiv crește *pro tanto*). În acest caz nu s-ar produce nici un fel de schimbare în compoziția organică a capitalului. Rata profitului ar rămâne neschimbată. Dar, cu excepția capitalului agrar, este cu neputință un caz în care masa capitalului constant să scadă în raport cu capitalul variabil, iar valoarea lui să crească.

Această paralizare nu e posibilă în cazul capitalului variabil (în condiții cînd salariul real e același).

Așadar, cu excepția acestui singur caz, este posibil doar ca valoarea și masa capitalului constant să scadă sau să crească concomitent în raport cu capitalul variabil; prin urmare, valoarea capitalului constant crește sau scade în mod absolut în raport cu capitalul variabil. Acest caz a fost deja examinat. Dacă ele scad sau cresc concomitent, [641] dar în proporții diferite, aceasta — după cum s-a presupus — se reduce întotdeauna la faptul că valoarea capitalului constant crește sau scade în raport cu capitalul variabil.

Aceasta include și un alt caz. Căci dacă crește masa capitalului constant, masa capitalului variabil scade relativ, și invers. La fel stau lucrurile cu valoarea [641].

[3. *Schimbări opuse în valoarea capitalului constant și a capitalului variabil și influența lor asupra ratei profitului*]

[642] La 640 C de remarcat și următoarele :

E posibil ca salariul să crească, iar capitalul constant să scadă în ceea ce privește valoarea și nu în ceea ce privește masa. Dacă sporirea sau scăderea ar corespunde una alteia la ambele poluri, s-ar putea ca rata profitului să rămînă neschimbată. Dacă, de exemplu, capitalul constant = 60 l. st., salariul = 40 și rata plusvalorii = 50%, produsul = 120 l. st. Rata profitului = 20%. Dacă acum capitalul constant ar scădea la

40 l. st., deși masa lui ar rămîne aceeași, și dacă salariul ar crește la 60 l. st., iar plusvaloarea ar scădea de la 50 la $33\frac{1}{3}\%$, produsul = 120 l. st., iar rata profitului = 20% . Acest lucru este greșit.

Potrivit presupunerii, valoarea totală a cantității de muncă folosite = 60 l. st. De aceea, dacă salariul ar crește la 60 l. st., plusvaloarea, deci și rata profitului = 0. Și chiar dacă el nu ar crește atît de mult, fiecare creștere a lui ar provoca, totuși, o scădere a plusvalorii. Dacă salariul ar crește la 50 l. st., plusvaloarea = 10 l. st.; dacă s-ar ridica la 45 l. st., plusvaloarea = 15 l. st. etc. Prin urmare, în toate împrejurările, plusvaloarea și rata profitului scad în aceeași măsură. Căci plusvaloarea și rata profitului se calculează aici la un capital total care rămîne neschimbat. La un capital (capitalul total) de mărime egală rata profitului nu trebuie neapărat să crească sau să scadă o dată cu creșterea sau scăderea ratei plusvalorii, ci o dată cu creșterea sau cu scăderea masei absolute a plusvalorii. Dacă în exemplul dat mai sus inul scade atît de mult încît cantitatea de in transformată în fire de același număr de muncitori ar putea fi cumpărată cu 40 l. st., am avea :

Capital constant	Capital variabil	Plus-valoare	Valoarea produsului	Capital avansat	Rata profitului
40	50	10	100	90	$11\frac{1}{9}\%$

Rata profitului ar scădea sub 20% .

Dacă dimpotrivă :

Capital constant	Capital variabil	Plus-valoare	Valoarea produsului	Capital avansat	Rata profitului
30	50	10	90	80	$12\frac{1}{2}\%$

Am avea :

Capital constant	Capital variabil	Plus-valoare	Valoarea produsului	Capital avansat	Rata profitului
20	50	10	80	70	$14\frac{2}{7}\%$

Potrivit ipotezei, scăderea valorii capitalului constant paralizază întotdeauna numai parțial creșterea valorii capitalului variabil. În această ipoteză, ea nu poate s-o paralizeze total, deoarece, pentru ca rata profitului să fie = 20% , 10 l. st. ar trebui să reprezinte $\frac{1}{5}$ din capitalul total avansat. Acest lucru

însă ar fi posibil în cazul cînd capitalul variabil = 50 l. st., numai dacă capitalul constant = 0. Dar dacă admitem că capitalul variabil se ridică numai la 45 l. st., plusvaloarea = 15 l. st. Și dacă presupunem că capitalul constant scade la 30 l. st., în acest caz :

Capital constant	Capital variabil	Plusvaloare	Valoarea produsului	Capital avansat	Rata profitului
30	45	15	90	75	20%

În acest caz deci ambele mișcări s-ar paraliza reciproc. [643] Să admitem, mai departe :

Capital constant	Capital variabil	Plusvaloare	Valoarea produsului	Capital avansat	Rata profitului
20	45	15	80	85	23 $\frac{1}{13}$ %

Prin urmare, în acest caz, chiar în condițiile scăderii plusvalorii, rata profitului ar crește datorită scăderii mult mai mari a valorii capitalului constant. Cu același capital de 100 l. st. s-ar putea folosi mai mulți muncitori, chiar dacă ar crește salariul și ar scădea rata plusvalorii. În pofida scăderii ratei plusvalorii, plusvaloarea, deci și profitul, ar crește, deoarece ar crește numărul muncitorilor. Raportul de mai sus — C²⁰ V⁴⁵ — ne va da, la o cheltuială de capital de 100 l. st. următorul raport :

Capital constant	Capital variabil	Plusvaloare	Valoarea produsului	Capital avansat	Rata profitului
30 $\frac{10}{13}$	69 $\frac{3}{13}$	23 $\frac{1}{13}$	123 $\frac{1}{13}$	100	23 $\frac{1}{13}$ %

[641] Raportul dintre rata plusvalorii și numărul de muncitori este aici foarte important. Ric[ardo] nu-l analizează deloc [643].

Este clar că ceea ce s-a considerat mai sus ca *variație în compoziția organică* a unui capital poate fi valabil, și ca deosebire, sub raportul *compoziției organice*, între diferitele *capitaluri*, între capitalurile din diferite ramuri de producție.

În primul rînd : în locul unei variații în compoziția organică a unui capital vom avea o diferență între *compozițiile organice ale diferitelor capitaluri*.

În al doilea rînd : [în locul] schimbării compoziției organice, datorită *schimbării de valoare* în cele două părți ale unui capital, vom avea o diferență ca valoare a *materiilor prime și a mașinilor folosite de diferite capitaluri*. Pentru capitalul

variabil acest lucru nu este valabil, deoarece s-a presupus un salariu egal în diferitele trades. Diversitatea în ceea ce privește *valoarea* of different days of labour in different trades ¹⁾ nu are nici o legătură cu aceasta. Dacă munca unui bijutier e mai scumpă decât munca unui labourer ²⁾, atunci și timpul de supramuncă al bijutierului este proporțional mai scump decât timpul de supramuncă al unui peasant ³⁾ ¹⁰¹. [641].

[4. Confundarea prețului de cost
cu valoarea în teoria profitului a lui Ricardo]

[641] În ch. XV „*Taxes on Profit*“ Ric[ardo] spune :

„Impozitele pe acele mărfuri care în general sînt denumite mărfuri de lux cad numai asupra acelor care fac uz de ele.. Însă impozitele pe obiectele de primă necesitate nu afectează pe consumatorii lor în raport cu cantitatea pe care aceștia o consumă, ci, adeseori, într-o proporție mult mai mare“. De exemplu, a tax on corn ⁴⁾ „modifică rata profitului la capital. Tot ceea ce contribuie la urcarea salariilor muncii reduce profitul capitalului ; de aceea, orice impozit asupra unei mărfi consumate de muncitor are tendința de a micșora rata profitului“ (p. 231.) [Versiunea românească, vol. I, p. 171].

Taxes on consumers sînt, în același timp, taxes on producers în măsura în care obiectul impozitului nu intră numai în consumul individual, ci și în consumul productiv, sau intră numai în acesta din urmă. Acest lucru nu este valabil numai pentru *necessaries, consumed by workmen* ⁵⁾. Este valabil pentru toate materialele *industrially consumed by the capitalist* ⁶⁾. Fiecare asemenea impozit scade rata profitului, deoarece ridică valoarea capitalului constant în raport cu cel variabil. De exemplu, impozitul pe in sau pe lînă. [642] Prețul inului crește. Din această cauză, cu un capital de 100 l. st., filatorul de in nu va mai putea să cumpere aceeași cantitate de in. Deoarece modul de producție a rămas același, el are nevoie de același număr de muncitori ca să transforme în fire aceeași cantitate de in. Inul însă, în raport cu capitalul cheltuit pentru salarii, are acum o valoare mai mare decât înainte. Prin urmare, rata profitului scade. Creșterea prețului firelor de in nu-l va avantaja.

¹⁾ — diferitelor zile de muncă în diferite ramuri de activitate. — *Nota trad.*

²⁾ — muncitor. — *Nota trad.*

³⁾ — țăran. — *Nota trad.*

⁴⁾ — un impozit pe cereale. — *Nota trad.*

⁵⁾ — obiectele de primă necesitate consumate de muncitori. — *Nota trad.*

⁶⁾ — consumate în industrie de către capitalist. — *Nota trad.*

Nivelul absolut al acestui preț îi este în genere indiferent. Este vorba numai de excedentul prețului, peste prețul avansului. Dacă acum el ar vrea să ridice prețul întregului produs nu numai în măsura în care a crescut prețul inului, dar într-o măsură care să permită ca aceeași cantitate de fire să-i aducă același profit ca mai înainte, cererea, deja scăzută în urma urcării prețului materiilor prime necesare pentru fire, ar scădea și mai mult ca urmare a faptului că prețul produsului a fost mărit artificial prin creșterea profitului. Cu toate că rata profitului este dată on an average ¹⁾ ¹⁰² în asemenea cazuri, acest adaos nu există ¹⁰². [642]

[643] Ch. XV „*Taxes on Profits*“ — Ric[ardo] spune :

„Am discutat, într-o parte anterioară a lucrării, efectele împărțirii capitalului în *capital fix* și *capital circulant*, sau, *mai curînd*, în *capital durabil* și *capital perisabil*, asupra prețurilor mărfurilor. Am arătat că doi fabricanți ar putea să întrebuițeze exact același capital și ar putea să obțină de la acesta ca profit exact aceeași sumă, dar că ei și-ar vinde mărfurile pentru sume de bani foarte diferite, după cum capitalul de care se folosesc s-ar consuma și reproduce repede sau încet. Unul ar putea să vîndă bunurile sale pentru 4 000 l.st., celălalt pentru 10 000 l.st., folosind fiecare din ei un capital de 10 000 l.st. și obținînd fiecare un profit de 20% sau 2 000 l.st. Capitalul unuia ar putea consta, de exemplu, din 2 000 l.st. capital circulant, urmînd a fi produs, și din 8 000 l.st. capital fix în clădiri și mașini ; capitalul celuilalt dimpotrivă ar putea consta din 8 000 l.st. capital circulant și numai din 2 000 capital fix, în mașini și clădiri. Acum, dacă fiecare dintre aceste persoane ar fi impusă cu 10% asupra venitului său, sau 200 l.st., pentru a face ca afacerea sa să-i aducă *rata generală a profitului*, trebuie să urce bunurile sale de la 10 000 l.st. la 10 200 l.st. ; celălalt ar fi, de asemenea, obligat să urce prețul bunurilor sale de la 4 000 l.st. la 4 200 l.st. Înainte de impunere bunurile vindute de unul din acești fabricanți erau de 2½ mai valoroase decît bunurile celuilalt ; după impunere ele vor fi de 2,42 ori mai valoroase ; o categorie de bunuri se va urca cu 2% ; cealaltă categorie cu 5% ; astfel, un impozit pe venit, dacă valoarea banilor continuă să rămînă nemodificată, modifică prețurile și valoarea relativă a mărfurilor“ (p. 234, 235.) [Versiunea românească, vol. I, p. 172—173].

În acest ultim „and“ — „prices and value“ ²⁾ — este greșeala. Această change of prices ³⁾ n-ar face decît să demonstreze — exact ca în cazul împărțirii inegale a capitalului în capital fix și capital circulant — că, pentru *stabilirea ratei generale a profitului*, prețurile determinate, reglate de ea, sau prețurile de cost, trebuie să fie foarte diferite de *valorile* mărfurilor. Iar acest punct de vedere extrem de important nu există pentru Ric[ardo].

1) — în medie. — *Nota trad.*

2) — „și“ — „prețuri și valoare“. — *Nota trad.*

3) — schimbare a prețurilor. — *Nota trad.*

În același capitol el spune :

„Dacă într-o țară nu există impunere, iar valoarea banilor scade, abundența lor produce pe fiecare piață efecte similare“ {aici este ideea ridicolă că scăderea valorii banilor ar trebui să fie însoțită de o abundență a lor pe orice piață} [644]. „Dacă carnea se urcă cu 20%, pîinea, berea, gîhetele, munca și *fiecare marfă* se urcă de asemenea cu 2% ; acest lucru trebuie să se întîmple astfel, pentru a asigura fiecărei activități economice aceeași rată a profitului. Dar el nu mai este adevărat cînd vreuna din aceste mărfuri este impusă ; dacă, în acest caz, ele s-ar urca toate în raport cu scăderea valorii banilor, *profitul ar deveni inegal ; în cazul mărfurilor impuse profitul s-ar urca peste nivelul general, iar capitalul ar trece de la o întrebuintare la alta pînă s-ar restabili un echilibru al profitului, care s-ar produce numai după modificarea prețurilor relative*“ (p. 237.) [Versiunea românească, vol. I, p. 173].

Și acest *equilibrium of profits*¹⁾ se stabilește, în general, prin aceea că *relative values, real values of commodities* are altered, and so adapted to each other that they corresponded, not to their real value, but to the yielding of the average profit²⁾.

[5. *Raportul dintre rata generală a profitului și rata rentei absolute. Influența exercitată de scăderea salariului asupra prețului de cost*]

În ch. XVII : „*Taxes on other Commodities than raw produce*“ Ric[ardo] spune :

„D-l Buchanan consideră că grîul și produsele agricole au preț de monopol fiindcă acestea produc rentă : toate mărfurile care produc rentă, presupune dînsul, trebuie să aibă preț de monopol ; și de aici el trage concluzia că toate impozitele pe produsele agricole vor cădea asupra landlordului și nu asupra consumatorului.

«*Prețul grîului care dă întotdeauna rentă*», spune dînsul, «*nefiind în nici un fel influențat de cheltuielile de producție, aceste cheltuieli trebuie să fie plătite din rentă ; și de aceea, cînd ele cresc sau scad, consecința nu este un preț mai urcat sau mai scăzut, ci o rentă mai urcată sau mai scăzută. Din acest punct de vedere, toate impozitele asupra personalului de serviciu al fermei, pe cai, sau pe uneltele agricole sînt, în realitate, impozite funciare — sarcina căzînd asupra arendașului în timpul cît arendarea este în curs, și asupra landlordului cînd arendarea ajunge să fie reinnoită. În același fel, toate acele unelte agricole perfecționate care*

¹⁾ — echilibru al profiturilor. — *Nota trad.*

²⁾ — *valorile relative, valorile reale* ale mărfurilor se modifică și se adaptează în așa fel unele la altele încît nu corespund valorii lor reale, ci profitului mediu pe care ele trebuie să-l aducă. — *Nota trad.*

scutesc pe arendaș de cheltuieli, cum sînt mașinile de treierat și secerat, și toate acele mijloace care-i înlesnesc accesul la piață, cum sînt drumurile bune, canalele și podurile, cu toate că reduc costul la origine al grîului, *nu reduc și prețul său de piață*. Așadar, tot ceea ce se economisește prin aceste îmbunătățiri aparține landlordului ca o parte din renta sa».

„Este clar“ (spune Ric[ardo]), „că dacă admitem baza pe care își clădește d-l Buchanan argumentarea sa, și anume că prețul grîului produce întotdeauna rentă, atunci toate consecințele pe care le susține vor urma de la sine“ (p. 292, 293.) [Versiunea românească, vol. I, p. 198].

This is by means evident¹⁾. Bruchanan nu își fundamentează argumentarea pe faptul că *all corn yields a rent*²⁾ ci pe faptul că *all corn which yields a rent is sold at a monopoly price*³⁾ și că *monopoly price*, în sensul în care este înțeles de A. Smith și de Ricardo, înseamnă „the very highest price at which the consumers are willing to purchase the commodity“⁴⁾ 103.

Dar tocmai acest lucru este greșit. Corn, which yields a rent (lăsînd la o parte renta diferențială), nu se vînd at a monopoly price în sensul în care înțelege Buchanan. Ele se vînd la preț de monopol numai în măsura în care se vînd peste *prețul lor de cost, la valoarea lor*. Prețul lor este determinat de quantity of labour realized in it⁵⁾ și nu de expenses of its production⁶⁾, iar renta este un excedent al valorii peste prețul de cost, deci este determinată de acesta din urmă: renta este cu atît mai mare, cu cît prețul de cost este mai mic în raport cu valoarea și cu atît mai mică, cu cît prețul de cost este mai mare în raport cu valoarea. Toate improvements⁷⁾ aduse micșorează valoarea cerealelor pentru că [ele reduc] cantitatea de muncă necesară pentru producerea lor. Dar dacă ele vor duce sau nu la scăderea rentei, acest lucru este în funcție de diferite împrejurări. Dacă cerealele se ieftinesc și, ca urmare, salariul scade, rata plusvalorii crește. În acest caz ar scădea și cheltuielile fermierului pentru sămînță, pentru furajul vitelor etc. În felul acesta ar crește rata profitului în toate celelalte ramuri de producție neagricole, deci și în agricultură. În ramurile de producție neagricole, masele relative

1) — Acest lucru nu este deloc evident. — *Nota trad.*

2) — orice cereale aduc o rentă. — *Nota trad.*

3) — orice cereale care aduc o rentă se vînd la un *preț de monopol*. — *Nota trad.*

4) — „prețul cel mai ridicat la care consumatorii acceptă să cumpere marfa“. — *Nota trad.*

5) — cantitatea de muncă materializată în ele. — *Nota trad.*

6) — cheltuielile producerii lor. — *Nota trad.*

7) — îmbunătățirile. — *Nota trad.*

de muncă nemijlocită și acumulată rămân neschimbate ; numărul muncitorilor rămâne același (în raport cu capitalul constant), dar valoarea capitalului variabil scade și, prin urmare, plusvaloarea [645] crește, deci și rata profitului. *Ca urmare, plusvaloarea și rata profitului [ar crește] și în agricultură. Aici renta scade, pentru că rata profitului crește. Cerealele se ieftinesc, dar prețul lor de cost crește. De aceea diferența dintre valoarea lor și prețul lor de cost se micșorează.*

Potrivit ipotezei noastre, pentru un capital mediu neagrar raportul = $C^{80} V^{20}$, rata plusvalorii = 50%; de aceea plusvaloarea = 10; iar rata profitului = 10%. Prin urmare, valoarea produsului unui capital mediu de 100, cu o compoziție organică medie, este egală cu 110.

Să admitem acum că, în urma ieftinirii prețurilor cerealelor, salariul a scăzut cu $\frac{1}{4}$; atunci același număr de muncitori care lucrează cu un capital constant de 80 l. st., adică cu aceeași cantitate de materii prime și cu același număr de mașini, costă doar 15 l. st. Și aceeași cantitate de mărfuri va avea o valoare de $C^{80} V^{15} + 15$, deoarece cantitatea de muncă depusă de acești muncitori, potrivit ipotezei noastre, este egală cu 30 l. st. Prin urmare, valoarea aceleiași mase de mărfuri este, ca și înainte, egală cu 110 l. st. Dar capitalul cheltuit reprezintă acum numai 95 l. st., iar 15 l. st. din 95 l. st. reprezintă $15^{15}/_{19}^{0}/_{0}$. La aceeași masă de capital cheltuit sau la un capital de 100 l. st. raportul ar fi: $C^{84} \frac{4}{19} V^{15} \frac{15}{19}$. Profitul însă = cu $15^{15}/_{19}$ l. st. Valoarea produsului = $115^{15}/_{19}$ l. st. Dar, potrivit ipotezei, capitalul agrar = $C^{60} V^{40}$ și valoarea produsului lui = 120 l. st. Renta = 10 l. st. atît timp cît prețul de cost = 110 l. st. Acum ea ar fi egală doar cu $4^{4}/_{19}$ l. st. Căci $115^{15}/_{19}$ l. st. + $4^{4}/_{19}$ l. st. = 120 l. st.

Aici vedem : capitalul mediu de 100 l. st., a produs mărfuri al. căror preț de cost reprezintă $115^{15}/_{19}$ l. st., în loc de 110 l. st. Va crește din această cauză prețul mediu al mărfii ?

Valoarea mărfii ar rămîne aceeași, deoarece e necesară aceeași cantitate de muncă pentru transformarea în produs a aceleiași cantități de materii prime și de mașini. Dar, același capital de 100 l. st. a pus în mișcare o cantitate mai mare de muncă și, în locul celor 80 l. st. dinainte, a transformat acum în produs $84^{4}/_{19}$ l. st. capital constant. Dar, în aceeași masă de muncă, munca neplătită reprezintă o parte mai mare. Rezultă creșterea profitului și a *valorii totale* a întregii mase de mărfuri produsă de un capital de 100 l. st. Valoarea unei unități de marfă a rămas aceeași, dar cu un capital de 100 l. st.

s-au produs mai multe unități de marfă care au *aceeași valoare*. Dar cum ar sta lucrurile cu prețul de cost în diferite ramuri de producție ?

Să admitem că un capital neagrar constă din următoarele capitaluri :

		Produs	Diferența dintre valoare și prețul de cost
1.	$C^{80} V^{20}$	Pentru ca ele să = 110 (valoarea = 110)	0
2.	$C^{60} V^{40}$	poată vinde la = 110 (valoarea = 120)	-10
3.	$C^{85} V^{15}$	aceleași prețuri = 110 (valoarea = $107\frac{1}{2}$)	+ $2\frac{1}{2}$
4.	$C^{95} V^5$	de cost = 110 (valoarea = $102\frac{1}{2}$)	+ $7\frac{1}{2}$

Astfel, capitalul mediu = $C^{80} V^{20}$.

În cazul 2 diferența = -10, în cazurile 3 și 4 = +10. Pentru întregul capital de 400 = 0 - 10 + 10 = 0. Dacă capitalul de 400 vinde cu 440, mărfurile produse de acest capital se vînd la *valoarea lor*. Aceasta înseamnă 10%. Dar [în] cazul 2 mărfurile s-ar vinde cu 10 l. st. sub valoarea lor, în cazul 3 cu $2\frac{1}{2}$ l. st. peste valoarea lor, iar în cazul 4 cu $7\frac{1}{2}$ l. st. peste valoarea lor. Numai în cazul 1 marfa se vinde la valoarea ei, atunci cînd se vinde la prețul ei de cost, egal cu 100 l. st. capital + 10 l. st. profit.

[646] Dar care ar fi raportul dacă salariul ar scădea cu $\frac{1}{4}$?

Pentru capitalul 1 : În loc de $C^{80} V^{20}$ avem acum $C^{84} V^{15} \frac{4}{19}$, profit = $15\frac{15}{19}$, valoarea produsului = $115\frac{15}{19}$.

Pentru capitalul 2 : Pentru salarii se cheltuiesc numai 30 l. st., căci $\frac{1}{4}$ din 40 = 10, iar 40 - 10 = 30. Produsul = $C^{60} V^{30}$ și plusvaloarea = 30. (Căci *valoarea muncii folosite* = 60 l. st.). La un capital de 90 l. st. = $33\frac{1}{3}\%$. La 100 raportul : $C^{66} V^{\frac{2}{3}} V^{33} \frac{1}{3}$ și *valoarea* = $133\frac{1}{3}$. Rata profitului = $33\frac{1}{3}\%$.

Pentru capitalul 3 : Pentru salarii se cheltuiesc numai $11\frac{1}{4}$ l. st., căci $\frac{1}{4}$ din 15 = $3\frac{3}{4}$, iar 15 - $3\frac{3}{4}$ = $11\frac{1}{4}$. Produsul ar fi $C^{85} V^{11} \frac{1}{4}$ și plusvaloarea = $11\frac{1}{4}$. (Valoarea muncii folosite = $22\frac{1}{2}$). La un capital de $96\frac{1}{4}$ l. st. Dar acesta = $11\frac{53}{77}\%$. La 100 raportul = $C^{88} V^{\frac{24}{77}} V^{115} \frac{3}{77}$. Rata profitului = $11\frac{53}{77}$ și produsul = $111\frac{53}{77}$.

Pentru capitalul 4 : Pentru salarii se cheltuiesc numai $3\frac{3}{4}$ l. st., căci $\frac{1}{4}$ din 5 = $1\frac{1}{4}$, și 5 - $1\frac{1}{4}$ - $3\frac{3}{4}$. Produsul $C^{95} V^3 \frac{3}{4}$ și plusvaloarea = $3\frac{3}{4}$ (deoarece valoarea muncii totale = $7\frac{1}{2}$). La un capital de $98\frac{3}{4}$ l. st. Acesta = $3\frac{63}{79}\%$. Pentru 100 raportul : $C^{96} V^{\frac{16}{79}} V^3 \frac{63}{79}$. Rata profitului = $3\frac{63}{79}\%$. Valoarea = $103\frac{63}{79}$.

Așadar am avea :

	Rata profi- tului	Produs	Diferența dintre prețul de cost și valoare
1. C ⁸⁴ $\frac{4}{19}$ V ¹⁵ $\frac{15}{19}$ 15 ¹⁵ / ₁₉	Pentru	= 116 (val. = 115 ¹⁵ / ₁₉)	+ ⁴ / ₁₉
2. C ⁶⁶ $\frac{2}{3}$ V ³³ $\frac{1}{3}$ 33 ¹ / ₃	ca ele	= 116 (val. = 133 ¹ / ₃)	-17 ¹ / ₃
3. C ⁸⁸ $\frac{24}{77}$ V ¹¹ $\frac{53}{77}$ 11 ⁵³ / ₇₇	să se	= 116 (val. = 111 ⁵³ / ₇₇)	+42 ⁴ / ₇₇
4. C ⁹⁶ $\frac{6}{79}$ V ³ $\frac{63}{79}$ 3 ⁶³ / ₇₉	vindă la aceleași prețuri de cost	= 116 (val. = 103 ⁶³ / ₇₉)	+12 ¹⁶ / ₇₉
Total	400	64 (dacă nu se ia în considerație fracția)	

Acesta reprezintă 16⁰%. Mai exact, ceva mai mult de 16¹/₇⁰%. Calculul nu este absolut exact, pentru că nu am ținut seama de fracție la calcularea profitului mediu și nu am introdus această fracție în calculul următor, din care cauză la II diferența în minus apare puțin mai mare, iar pentru I, III, IV [diferența în plus] puțin mai mică. Vedem însă că altfel diferențele pozitive și negative s-ar fi anulat. Vedem însă că ar fi crescut considerabil vânzarea mărfurilor, pe de o parte, în II, sub valoarea lor, iar [pe de altă parte] în III, și în special în IV) — peste valoarea lor. Este adevărat că la o unitate de produs această creștere sau scădere nu este atât de mare cum pare aici, deoarece în toate cele patru categorii se folosește mai multă muncă și de aceea o cantitate mai mare de capital constant (materii prime și mașini) se transformă în produs; astfel, creșterea sau scăderea menționate mai sus s-ar repartiza la o masă de mărfuri mai mare. Totuși ele ar fi considerabile.

Astfel, scăderea salariului a determinat o sporire a prețului de cost pentru I, III, IV, o sporire foarte însemnată pentru IV. Este aceeași lege pe care Ricardo a expus-o când a stabilit diferența dintre capitalul circulant și capitalul fix¹⁰⁴, dar în privința căreia n-a demonstrat — și nici n-a putut să demonstreze — că această lege este compatibilă cu legea valorii și că valoarea produsului raportată la capitalul total rămâne aceeași.

[647] Cu mult mai complicate vor fi calculul și egalizarea dacă vom mai ține seama și de deosebirile în compoziția organică a capitalului care decurg din procesul circulației. În calculul nostru am admis că întregul *capital constant* avansat intră în produs, deci el cuprinde numai *uzura* capitalului fix, de pildă în decurs de un an (întrucât profitul este calculat pe un an). Altfel, valorile maselor de produse ar fi fost

extrem de diferite, în timp ce aici ele se schimbă numai o dată cu capitalul variabil. În al doilea rînd, rata plusvalorii fiind aceeași, iar timpul de circulație diferit, ar rezulta deosebiri însemnate în ceea ce privește *masa plusvalorii produse* în raport cu capitalul avansat. Făcînd abstracție de diferența în ceea ce privește capitalul variabil, între masele plusvalorilor ar exista același raport care există între mase de valori diferite, produse de capitaluri egale ca mărime. Rata profitului este mult mai scăzută în cazul cînd capitalul fix constituie o parte relativ mare din capitalul constant, și mult mai ridicată în cazul cînd capitalul circulant constituie o parte relativ mare din capital, și foarte ridicată cînd capitalul variabil este relativ mare în comparație cu capitalul constant, în care, totodată, partea capitalului fix este relativ mică. Dacă, la capitaluri diferite, în capitalul constant raportul dintre capitalul circulant și capitalul fix ar fi *același*, atunci hotărîtoare ar fi numai deosebirea dintre capitalul variabil și capitalul constant. Dacă raportul dintre capitalul variabil și capitalul constant ar fi același, [hotărîtoare] ar fi doar deosebirea dintre capitalul fix și capitalul circulant, diferența existentă chiar înăuntrul capitalului constant.

Așa cum am văzut, rata profitului fermierului ar crește, în toate împrejurările, dacă, ca urmare a ieftinirii cerealelor, ar crește rata generală a profitului la capitalul neagrar. Că rata profitului la acest capital s-ar mări în mod direct, aceasta este încă o problemă și depinde, de bună seamă, de caracterul îmbunătățirilor aduse. Dacă îmbunătățirile sînt de așa natură încît capitalul cheltuit pentru salarii s-ar micșora considerabil în raport cu capitalul cheltuit pentru mașini etc., nu e necesar ca rata profitului fermierului să crească nemijlocit. Dacă, de exemplu, îmbunătățirile aduse sînt de așa natură încît fermierul are nevoie de un număr de muncitori mai mic cu $\frac{1}{4}$, acum el ar trebui să cheltuiască pentru salarii, în loc de 40 l. st., cît a cheltuit înainte, doar 30. Așadar, capitalul său va fi acum $C^{60} V^{30}$, sau — calculat la 100 — $C^{66} \frac{2}{3} V^{33} \frac{1}{3}$. Întrucît munca plătită cu 40 dă o plusvaloare de 20, munca plătită cu 30 dă 15. Iar cea plătită cu $33\frac{1}{3}$ dă $16\frac{2}{3}$. Astfel, compoziția organică s-ar apropia de cea a capitalului neagrar. Iar în cazul arătat mai sus, în condițiile scăderii concomitente a salariului cu $\frac{1}{4}$, ar putea chiar să scadă *sub* aceasta¹⁰⁵. În acest caz, renta (renta absolută) ar dispărea.

După pasajul de mai sus despre Buchanan, Ricardo continuă :

„Sper însă, că am lămurit suficient de clar că, pînă cînd într-o țară pămîntul nu este complet și pînă la cel mai înalt grad cultivat, există întotdeauna o porțiune din capitalul întrebuințat în agricultură care nu produce nici o rentă, și“ (!) „că această parte de capital al cărei produs este împărțit, la fel ca și în industrie, între profit și salarii, este aceea care reglementează prețul grîului. Întrucît, deci prețul grîului, care nu conține rentă este influențat de cheltuielile de producție, aceste cheltuieli nu pot fi plătite din rentă. Consecința, prin urmare, a acestor cheltuieli sporite este un preț mai urcat, iar nu o rentă mai scăzută“ (l.c. p. 293.) [Versiunea românească, vol. I, p. 198].

Întrucît renta absolută este egală cu excedentul valorii produsului agricol peste prețul său de producție, este clar că tot ceea ce micșorează *cantitatea totală* de muncă necesară pentru production of corn ¹⁾ etc. micșorează renta, pentru că micșorează valoarea, deci excedentul valorii peste prețul de producție. În măsura în care prețul de producție constă din expenses ²⁾ efectuate, scăderea lui este identică și merge mîna în mîna cu reducerea valorii. Dar în măsura în care prețul de producție (sau „expenses“) = the capital advanced + average profit ³⁾, se întîmplă tocmai invers. Valoarea de piață a produsului scade, dar acea parte a ei care este egală cu prețul de producție crește atunci cînd, ca urmare a scăderii valorii de piață a cerealelor, crește rata generală a profitului. Renta, prin urmare, scade pentru că expenses în acest sens — și în acest sens le înțelege, de obicei, Ric[ardo] cînd vorbește despre cost of production — cresc. Îmbunătățirile în agricultură care determină creșterea capitalului constant în raport cu capitalul variabil ar reduce simțitor renta chiar și în cazul cînd cantitatea totală de muncă cheltuită s-ar micșora doar într-o măsură neînsemnată, s-ar micșora într-atît, încît n-ar avea nici un fel de repercusiuni asupra salariului (nici o influență directă asupra plusvalorii). Dacă în urma acestor îmbunătățiri, capitalul $C^{60} V^{40}$ s-ar transforma în $C^{66} \frac{2}{3} V^{33} \frac{1}{3}$ (de exemplu ca rezultat al creșterii salariului, determinate de emigrație, război, descoperirea de noi piețe, datorită concurenței cerealelor din alte țări, prosperity in the not agricultural industry ³⁾), fermierul ar putea să fie nevoit să caute mijloace ca să folosească mai mult capital constant și mai puțin capital variabil; aceleași împrejurări ar putea influența și după introducerea îmbunătățirilor, și de aceea salariul nu s-ar micșora cu toate îmbunătățirile aduse), [648] valoarea produsului agricol ar

¹⁾ — producția de cereale. — *Nota trad.*

²⁾ — cheltuielile. — *Nota trad.*

³⁾ — capitalul avansat + profitul mediu. — *Nota trad.*

⁴⁾ — dezvoltării producției neagricole. — *Nota trad.*

scădea de la 120 la $116\frac{2}{3}$, adică cu $3\frac{1}{3}$. Rata profitului ar rămâne, ca și mai înainte =: 10⁰/₀. Renta ar scădea de la 10 la $6\frac{2}{3}$, iar această scădere a rentei ar avea loc fără nici o scădere a salariului.

Renta absolută poate să crească din cauză că, datorită unui nou progres în industrie, rata generală a profitului scade. Rata profitului poate să scadă prin faptul că are loc o creștere a rentei deoarece valoarea produsului agricol, și deci diferența dintre valoarea sa și prețul de cost crește. (Totodată rata profitului scade, deoarece salariul crește.)

Renta absolută poate să scadă deoarece valoarea produsului agricol scade și rata generală a profitului crește. Ea poate să scadă deoarece valoarea produsului agricol scade ca urmare a unei schimbări în compoziția organică a capitalului, fără ca rata profitului să crească. Ea poate să dispară complet de îndată ce *valoarea produsului agricol și prețul lui de cost* devin egale, așa încît capitalul agrar are aceeași compoziție organică cu capitalul mediu neagrar.

Teza lui Ric[ardo] ar fi justă numai în cazul cînd ar fi exprimată astfel : cînd valoarea produsului agricol = prețul lui de cost, nu există nici un fel de rentă absolută. Ea este însă greșită, deoarece el spune : nu există rentă absolută *deoarece* valoarea și prețul de cost sînt în general identice, atît în industrie cît și în agricultură*. Agricultură ar aparține mai curînd unei categorii industriale de excepție, dacă în ea valoarea și prețul de cost ar fi identice.

Admițînd că nu există pămînt care să nu aducă rentă, Ric[ardo] consideră că, chiar în acest caz, faptul că cel puțin există porțiuni de capital care, investite în pămînt, nu aduc nici un fel de rentă constituie un sprijin suficient în favoarea tezei lui. Prima împrejurare este tot atît de lipsită de importanță pentru teorie ca și a doua. În realitate întrebarea este : determină oare produsele acestor terenuri sau acestor capitaluri valoarea de piață ? Sau, dimpotrivă, ele trebuie să-și vîndă produsele *sub* valoarea lor pentru că oferta lor adițională poate fi vîndută numai *la* valoarea de piață, reglată independent de ele, și nu *peste* această valoare de piață ? În ceea ce privește porțiunile de capital investite ulterior, pro-

---

* [663] (Că Ricardo identifică cu bună știință *value* cu cost of production [o dovedește următorul pasaj] : „D-l Malthus pare să creadă că este o parte a doctrinei mele părerea că *costul* și *valoarea* unui lucru ar fi una și aceeași ; așa este cazul cînd sub denumirea de cost el înțelege «costul de producție», *incluzînd* profitul“ (l.c. p. 46.) [663] [Versiunea românească, vol. I, p. 82].

blema e simplă, deoarece aici, la additional doses *landed property* nu există pentru fermier, și pe el, în calitate de capitalist, îl interesează numai prețul de cost; chiar în cazul cînd posedă additional capital pentru el este mai avantajos să-l investească în pămîntul arendat de el, obținînd un profit chiar *sub medie*, decît să-l dea cu *împrumut* și, prin urmare, să primească numai dobîndă și nu profit. În ceea ce privește domeniile aceste soils¹⁾ care nu plătesc rentă, constituie părți componente ale unor posesiuni funciare care plătesc rentă; de acestea din urmă ele sînt inseparabile, împreună cu ele se dau în arendă, cu toate că separat ele nu pot fi date în arendă nici unui fermier capitalist (dar ele pot fi date în arendă foarte bine unui țaran sărac, precum și unui mic capitalist). Aceste petice de pămînt nu se opun fermierului ca „*landed property*“²⁾. Sau proprietar³⁾ trebuie să le cultive singur. Fermierul nu poate să plătească rentă pentru ele, iar landlordul nu le va da *gratuit* în arendă, cu excepția cazului cînd el vrea ca în felul acesta, pămîntul său să fie cultivat fără ca el să facă cheltuieli.

Altfel ar sta lucrurile dacă într-o țară oarecare compoziția organică a capitalului agrar ar fi egală cu compoziția organică medie a capitalului neagrar, ceea ce presupune o înaltă dezvoltare a agriculturii sau o slabă dezvoltare a industriei. În acest caz valoarea produsului agricol ar fi egală cu prețul lui de cost. Atunci s-ar putea plăti numai rentă diferențială. Domeniile care nu dau rentă diferențială și pot să dea *numai* rentă funciară n-ar putea să dea vreo rentă. Căci atunci cînd fermierul vinde [produsele] la valoarea lor, ele pot să acopere numai prețul lor de cost. Așadar, el nu plătește rentă. În acest caz proprietarul este nevoit să cultive el însuși aceste terenuri sau să încaseze sub formă de arendă o parte din profitul sau chiar din salariul arendașului său. Faptul că acest caz ar putea avea loc într-o țară n-ar împiedica un caz contrar într-o altă țară. Acolo unde însă industria — prin urmare producția capitalistă — este slab dezvoltată, nu există fermieri capitaliști, deoarece premisa existenței lor o constituie producția capitalistă în agricultură. Aici avem de-a face cu relații total diferite de organizarea economică în care proprietatea funciară există economicște doar ca o rentă funciară.

1) — terenuri. — *Nota trad.*

2) — „proprietate funciară“. — *Nota trad.*

3) — proprietarul. — *Nota trad.*

În același ch. XVII Ric[ardo] spune :

„,Produsele agricole nu au preț de monopol, fiindcă prețul de piață al orzului și al griului este la fel reglementat de *costul lor de producție* ca și prețul de piață al stofei și al pînzei. Singura diferență este că numai o porțiune din *capitalul* întrebuițat în agricultură reglementează prețul griului și anume acea parte care nu plătește rentă, în timp ce la *producția mărfurilor fabricate fiecare porțiune a capitalului este întrebuițată cu aceleași rezultate*; și *întrucît nici o porțiune nu plătește rentă, fiecare porțiune este în mod egal un regulator de preț*“ (l.c.p. 290, 291.) [Versiunea românească, vol. I, p. 197].

Această afirmație that every portion of capital is employed with the same results¹⁾ și că nici una nu plătește rentă (care însă aici se numește profit suplimentar) este nu numai greșită, dar și [650]¹⁰⁶, combătută, așa cum am văzut²⁾ mai înainte, chiar de Ric[ardo].

Trecem acum la examinarea teoriei plusvalorii a lui Ric[ardo].

[B. Ricardo despre plusvaloare]

1. Cantitatea de muncă și valoarea muncii

Ricardo începe ch. I „*On Value*“ cu *Sect. I*, intitulată :

„Valoarea unei mărfi, sau cantitatea din oricare altă marfă cu care poate fi schimbată, depinde de *cantitatea* relativă de *muncă* necesară pentru producerea ei și nu de compensația mai mare sau mai mică ce se plătește pentru *această muncă*“. [Versiunea românească, vol. I, p. 61].

În maniera specifică întregii sale cercetări, Ric[ardo] își începe cartea cu afirmația că determinarea valorii mărfurilor prin timpul de muncă *nu* vine în contradicție cu *salariul*, sau cu compensația diferită a acestui timp de muncă, adică a acestei cantități de muncă. Chiar de la bun început el se referă la confuzia pe care o face A. Smith, între determinarea valorii mărfurilor prin proporțional *quantity of labour* required for their production and the *value of labour*³⁾ (sau compensation of labour⁴⁾).

¹⁾ — fiecare porțiune a capitalului este întrebuițată cu aceleași rezultate. — *Nota trad.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 215, 336 și 413—414. — *Nota red.*

³⁾ — *cantitatea de muncă* proporțională necesară pentru producerea lor și *valoarea muncii*. — *Nota trad.*

⁴⁾ — compensația muncii. — *Nota trad.*

Este clar că cantitatea de muncă proporțională cuprinsă în două mărfuri A și B nu este cîtuși de puțin afectată de faptul că muncitorii care produc mărfurile A și B primesc din produsul muncii lor o cantitate mai mare sau mai mică. Valoarea mărfurilor A și B este determinată de *cantitatea de muncă* pe care a costat-o producerea lor și nu de *cheltuielile pentru muncă* făcute de posesorii mărfurilor A și B. Cantitatea de muncă și valoarea muncii sînt două lucruri diferite. Între cantitatea de muncă cuprinsă respectiv în mărfurile A și B și partea din munca cuprinsă în A și B care *este plătită* de posesorii A și B sau chiar *efectuată de ei înșiși* nu există nici o legătură. Mărfurile A și B nu se schimbă proporțional cu cantitatea de muncă *plătită*, ci proporțional cu cantitatea totală de muncă, atît plătită cît și neplătită, cuprinsă în ele.

„Adam Smith, care a definit atît de precis sursa originară a valorii de schimb și care ar fi fost obligat să susțină, în conformitate cu aceasta, că toate lucrurile devin de o valoare mai mare sau mai mică după cum s-a cheltuit mai multă sau mai puțină muncă la producerea lor, a stabilit el însuși un alt etalon de măsură a valorii spunînd că bunurile sînt de o valoare mai mare sau mai mică, după cum pot fi *schimbate cu mai mult sau mai puțin din acest etalon de măsură... ca și cum acestea ar fi două expresii echivalente* și ca și cum, din cauză că munca unui om a devenit de două ori mai eficientă și, în consecință, poate produce cantitatea dublă dintr-o marfă, el ar primi în mod necesar în schimbul acesteia“ (adică al muncii sale) „dublul cantității pe care o primea mai înainte. Dacă aceasta ar fi adevărat, dacă *răsplata muncitorului ar fi întotdeauna în raport cu ceea ce acesta produce, atunci cantitatea de muncă cheltuită pentru o marfă și cantitatea de muncă ce s-ar putea procura cu acea marfă ar fi egale* și fiecare dintre el ar putea măsura exact variațiile celorlalte lucruri. Dar ele nu sînt egale“ (p. 5.) [Versiunea românească, vol. I, p. 63].

A. Smith nu afirmă nicăieri that „these were two equivalent expressions“¹⁾. Dimpotrivă, el spune : deoarece în producția capitalistă salariul muncitorului *nu* mai este egal cu produsul său, deci cantitatea de muncă ce reprezintă valoarea mărfii și cantitatea de marfă pe care muncitorul o poate cumpăra cu această muncă sînt două lucruri diferite, *tocmai din acesată cauză* cantitatea relativă de muncă cuprinsă în mărfuri nu mai determină valoarea lor ; aceasta din urmă este mai curînd determinată de *valoarea muncii*, de cantitatea de muncă pe care eu — cu ajutorul unei anumite mase de mărfuri — o pot cumpăra, pot dispune de ea. De aceea *value of labour* devine, măsura valorilor, în locul *cantității relative de muncă*. Ric[ardo] îi răspunde just lui A. Smith că *canti-*

¹⁾ — că „acestea sînt două expresii echivalente“. — *Nota trad.*

tatea relativă de muncă cuprinsă în două mărfuri nu este în nici un caz în funcție de cantitatea din această muncă care revine muncitorului, de felul cum este retribuită această muncă și că, prin urmare, dacă *relative quantity of labour*¹⁾ era măsura valorii mărfurilor înainte de apariția salariului (a salariului care se deosebește de valoarea produsului), nu există nici un temei ca această cantitate relativă de muncă să nu rămână aceeași măsură a valorii și după apariția salariului. El răspunde în mod just că A. Smith putea să folosească ambele expresii atita timp cât erau echivalente, dar că aceasta nu constituie un temei pentru a folosi o expresie greșită în locul celei exacte, atunci când ele au încetat să fie echivalente.

Dar prin aceasta Ric[ardo] n-a rezolvat nicidecum problema care constituie baza interioară a contradicției la A. Smith. *Value of labour* și *quantity of labour* rămân „*equivalent expressions*“, în măsura în care este vorba de *muncă materializată*. [651] Ele nu mai sînt echivalente de îndată ce trecem la schimbul dintre *munca materializată și munca vie*.

Două mărfuri se schimbă corespunzător cu *munca materializată în ele*. Cantități egale de muncă materializată se schimbă între ele. Timpul de muncă este „*standard measure*”²⁾ a lor, și tocmai de aceea ele „*more or less valuable, in proportion as they will exchange for more or less of this standard measure*”³⁾. Dacă marfa A conține o zi de muncă, această marfă se schimbă pe oricare cantitate dintr-o altă marfă care conține tot o zi de muncă și ea este „*more or less valuable*“ în funcție de raportul în care se schimbă pe o cantitate mai mare sau mai mică de muncă materializată în alte mărfuri, căci acest raport de schimb exprimă cantitatea relativă de muncă cuprinsă în ea însăși, este identic cu această cantitate relativă de muncă.

Dar munca salariată este *marfă*. Ea reprezintă chiar baza pe care se desfășoară producția de *produse ca mărfuri*. Asupra ei nu acționează însă *legea valorii*. Așadar, această lege în general nu domină producția capitalistă. Aici este o contradicție. Aceasta este o primă problemă pentru A. Smith. A doua problemă, pe care mai târziu o vom întîlni într-o formă mai dezvoltată la Malthus, constă în aceea că *valorificarea* unei mărfi (ca capital) nu este determinată de proporția în

1) — *cantitatea relativă de muncă*. — *Nota trad.*

2) — măsura standard. — *Nota trad.*

3) — „valorează mai mult sau mai puțin, după cum sînt schimbate pe o cantitate mai mare sau mai mică din această măsură standard. — *Nota trad.*”

care munca este cuprinsă în marfă, ci de proporția în care marfa dispune de *muncă străină*, permite dominația asupra unei cantități *mai mari* de muncă străină decît cantitatea de muncă pe care o conține ea însăși. Acesta este, în fond, al doilea motiv *secret* pentru a afirma : odată cu apariția producției capitaliste valoarea mărfurilor este determinată nu de munca pe care o conțin, ci de munca vie de care dispun, deci de *valoarea muncii*.

Ric[ardo] răspunde simplu că așa stau lucrurile în producția capitalistă. El nu numai că nu rezolvă problema, dar nici nu o sesizează la A. Smith. Conform întregii structuri a cercetării sale, el se limitează la a demonstra că valoarea variabilă a muncii, pe scurt salariul, *nu suprimă* determinarea valorii *mărfurilor*, diferite de munca însăși, prin cantitatea relativă de muncă cuprinsă în ele. „*They are not equal*“¹⁾, și anume — „the quantity of labour bestowed on a commodity, and the quantity of labour which that commodity would purchase“²⁾. El se limitează la a constata acest fapt. Dar prin ce se deosebește marfa muncă de alte mărfuri? Una este *muncă vie*, cealaltă muncă *materializată*. Prin urmare, doar două forme diferite ale muncii. De ce pentru una este valabilă o lege care nu este valabilă pentru cealaltă, dacă deosebirea dintre ele este numai formală? Ric[ardo] nu răspunde, el nici nu pune această întrebare.

Nu ajută la nimic atunci cînd spune :

„Nu este oare valoarea muncii... tot alit de variabilă, fiind la fel de influențată, ca și toate celelalte lucruri“ (trebuia spus mărfuri), „de raportul dintre cerere și ofertă, care variază în mod uniform odată cu fiecare schimbare în condițiile societății, cum și de prețul variabil al alimentelor și al altor obiecte de primă necesitate, pentru procurarea cărora se cheltuiesc salariile obținute din muncă“ (p. 7.) [Versiunea românească, vol. I, p. 63—64].

Că *price of labour*³⁾, asemenea prețului altor mărfuri, se schimbă odată cu cererea și oferta, aceasta, după părerea lui Ric[ardo] însuși, nu dovedește nimic cînd este vorba de *value of labour*, tot așa cum o schimbare a prețurilor la alte mărfuri odată cu schimbarea cererii și ofertei nu spune nimic relativ la *value of other commodities*⁴⁾. Totuși, nici faptul că „wages

1) — „*Ele nu sînt egale*“. — *Nota trad.*

2) — „cantitatea de muncă investită într-o marfă și cantitatea de muncă pe care o poate cumpăra această marfă“ — *Nota trad.*

3) — prețul muncii. — *Nota trad.*

4) — valoarea altor mărfuri. — *Nota trad.*

of labour“ 1) — care nu sînt decît o altă expresie a valorii muncii — sînt influențate de „the varying price of food and other necessaries, on which the wages of labour are expended“ 2) nu ne explică de ce value of labour este determinată (sau pare determinată) altfel decît value altor commodities. Or, și acestea sînt influențate de varying price of other commodities which enter into their production, against which they are exchanged 3). Iar *expenditure* of the wages of labour upon food and necessaries nu este decît *exchange* [of] value of labour against food and necessaries 4). Întrebarea este de ce munca și mărfurile pe care ea este schimbată nu se schimbă conform legii valorii, după cantitățile relative de muncă ?

Pusă astfel problema este în sine insolubilă, întrucît ca premisă este luată legea valorii, și este insolubilă din cauză că mărfii i se opune munca ca atare, din cauză că o anumită cantitate de muncă nemijlocită, ca atare, este opusă unei anumite cantități de muncă materializată.

Acest neajuns al expunerii ricardiene a contribuit, așa cum vom vedea mai tîrziu, la destrămarea școlii ricardiene și a dus la ipoteze absurde.

[652] Wakefield spune pe bună dreptate :

„Dacă am considera munca ca marfă, iar capitalul, produs al muncii, ca altă marfă și dacă valorile acestor două mărfuri sînt determinate de aceeași cantitate de muncă, atunci cantitatea de muncă dată s-ar schimba în orice condiții pe o cantitate de capital care a fost produsă cu aceeași cantitate de muncă ; munca trecută s-ar schimba întotdeauna pe aceeași cantitate de muncă prezentă. Dar valoarea muncii în raport cu alte mărfuri — cel puțin în măsura în care salariul este în funcție de împărțirea între capitalist și muncitor, — nu este determinată de cantități identice de muncă, ci de raportul dintre cerere și ofertă“ (E. G. Wakefield, Nota la p. 230 din volumul I al ediției sale din A. Smith „Wealth of Nations“, London 1836).

Acesta este calul de bătaie și pentru Bailey ; vom vedea mai tîrziu. La fel și pentru Say, care se bucură foarte mult că dintr-o dată cererii și ofertei i se atribuie aici un rol hotărîtor 107.

1) — „salariile“. — Nota trad.

2) — „schimbarea prețului la alimente și la alte mijloace de subzistență necesare pe care se cheltuiește salariul“. — Nota trad.

3) — schimbarea prețului la alte mărfuri care participă la producerea lor, pe care ele se schimbă. — Nota trad.

4) — schimbarea valorii muncii pe alimente și alte mijloace de subzistență necesare. — Nota trad.

La 1. Mai trebuie remarcat : Ch. I, sect. 3, se intitulează astfel :

„Nu numai *munca întrebuințată direct* la producerea mărfurilor influențează valoarea acestora ci, la fel, și *munca întrebuințată* la producerea de instrumente, unelte și clădiri cu care se ajută această muncă“ [David Ricardo „On the principles...“, London 1821, p. 16.] [Versiunea românească, vol. I, p. 68].

Prin urmare, valoarea mărții este determinată atît de cantitatea de muncă *materializată (trecută)* necesară pentru producerea ei cît și de cantitatea de muncă *vie (prezentă)* necesară pentru producerea ei. Cu alte cuvinte : *deosebirea formală* dintre munca materializată și cea vie sau dintre cea trecută și cea prezentă (nemijlocită) nu exercită nici o influență asupra unora sau altora dintre cantitățile de muncă. Dacă această deosebire nu are nici un fel de importanță pentru determinarea valorii mărfurilor, de ce capătă ea o importanță hotărîtoare atunci cînd munca trecută (capitalul) se schimbă pe munca vie ? De ce această deosebire trebuie să suprima aici legea valorii, dacă ea *ca atare* — așa cum s-a văzut în cazul mărții — nu are importanță pentru determinarea valorii ? Ric[ardo] nu dă răspuns la această întrebare și nici nu o pune. [652].

2. Valoarea capacității de muncă. Value of labour

Pentru a determina plusvaloarea, Ric[ardo], ca și fiziocrații, A. Smith etc., trebuie să determine în primul rînd *valoarea capacității de muncă*, sau, așa cum o numește el urmîndu-l pe A. Smith și pe predecesorii săi, *the value of labour*.

Cum este determinată *valoarea muncii*, sau *prețul ei natural* ? Căci, după Ric[ardo], *natural price* nu este decît *monetary expression of value*¹⁾.

„*Munca*, la fel ca toate celelalte lucruri care sînt cumpărate și vîndute și a căror cantitate poate să crească sau să scadă“ (adică asemenea tuturor celorlalte mărfuri), „are prețul său natural și prețul său de piață. *Prețul natural al muncii* este acel preț care este necesar pentru a da posibilitate muncitorilor atît să se întrețină cît și să-și perpetueze rasa fără nici o creștere sau scădere“ (ar fi trebuit spus : with that rate of increase, required by the average progress of production²⁾), „Capacitatea muncitorului de a se întreține pe sine și familia sa care poate fi

¹⁾ — expresia în bani a valorii. — *Nota trad.*

²⁾ — cu rată de creștere, necesară pentru creșterea medie a producției. — *Nota trad.*

necesară pentru a menține numărul muncitorilor... depinde de prețul alimentelor, al obiectelor de primă necesitate și lucrurilor de confort, cerute pentru susținerea muncitorului și a familiei sale. Creșterea prețului alimentelor și a obiectelor de primă necesitate va determina creșterea prețului natural al muncii; scăderea prețului lor va determina scăderea prețului natural al muncii". (p. 86.) [Versiunea românească, vol. I, p. 101].

„Nu trebuie să se înțeleagă că prețul natural al muncii, chiar când este estimat în alimente și obiecte de primă necesitate, este absolut fix și constant. El variază la diferite epoci, în aceeași țară, și diferă mai ales de la țară la țară. Aceasta depinde în mod esențial de obiceiurile și tradițiile poporului". (p. 91.) [Versiunea românească, vol. I, p. 103].

Așadar, *value of labour* este determinată de *mijloacele de subzistență* care prin tradiție sînt *necesare* într-o societate dată pentru întreținerea muncitorilor și perpetuarea speciei lor.

Dar de ce? În virtutea cărei legi *value of labour* este determinată tocmai în acest fel?

La această întrebare, Ric[ardo] nu dă, de fapt, nici un alt răspuns, decît că legea of supply and demand reduce prețul mediu al muncii la mijloacele de subzistență necesare (necesare din punct de vedere fizic sau social într-o societate dată) pentru întreținerea muncitorului [653]. Aici, într-unul din principalele puncte ale întregului sistem, el determină *valoarea* prin *cerere și ofertă*, cum remarcă nu fără răutate Say (vezi traducerea lui Constancio)¹⁰⁸.

El nu ar fi trebuit să vorbească de *muncă*, ci de *capacitatea de muncă* [Arbeitsvermögen]. Atunci însă și *capitalul* ar fi apărut ca o condiție materială a muncii opusă muncitorului în calitate de forță separată, autonomă. Capitalul ar fi apărut dintr-o dată ca o *relație socială determinată*. Astfel pentru Ricardo el se deosebește de „immediate labour“¹⁾ numai ca „accumulated labour“²⁾. Este ceva pur și simplu material, un simplu element al *procesului muncii*, din care nu se poate nicidecum deduce raportul dintre muncă și capital, dintre salariu și profit.

„Capitalul este acea parte din bogăția unei țări care este întrebuințată în producție și constă din alimente, îmbrăcăminte, unelte, materii prime, mașini etc. necesare pentru a face munca eficientă“ (p. 89.) [Versiunea românească, vol. I, p. 102]. „Capital mai puțin, ceea ce e același lucru cu muncă mai puțină“... (p. 73.) [Versiunea românească, vol. I, p. 94]. „Muncă și capital, adică *muncă acumulată*“... (l.c.p. 499.) [Versiunea românească, vol. I, p. 295].

1) — „muncă nemijlocită“. — *Nota trad.*

2) — „muncă acumulată“. — *Nota trad.*

Saltul pe care îl face aici Ricardo a fost sesizat just de *Bailey* :

„Ricardo ocolește destul de ingenios o dificultate care, la prima vedere, amenință să-i răstoarne teoria potrivit căreia valoarea depinde de cantitatea de muncă folosită în producție. Dacă se adoptă acest principiu în mod riguros, rezultă că *valoarea muncii* depinde de *cantitatea de muncă folosită pentru producerea ei*, — ceea ce, evident, este o absurditate. De aceea, printr-o manevră dibace, d-l Ricardo face ca valoarea muncii să depindă de cantitatea de muncă necesară pentru producerea salariului ; cu alte cuvinte, el susține, ca să folosim propriul său limbaj, că *valoarea muncii trebuie evaluată* după cantitatea de muncă necesară pentru producerea salariului, ceea ce pentru el înseamnă cantitatea de muncă necesară pentru a produce banii sau mărfurile care i se dau muncitorului. Tot atât de bine s-ar putea spune că valoarea postavului nu se evaluează după cantitatea de muncă cheltuită pentru producerea lui, ci după cantitatea de muncă folosită pentru producerea argintului care s-a dat în schimbul postavului“ (p. 50, 51 „*A Critical Dissertation on the Nature, Measures, and Causes of Value*“ etc. Lond. 1825) ¹⁾.

Această obiecție este *cuvînt cu cuvînt* justă. Ricardo distinge, face distincție *între nominal și real wages* ²⁾. Nominal wages este salariul exprimat în bani, money wages :

Nominal wages is „numărul de lire care trebuie plătite anual muncitorului“, iar „*real wages* is „numărul zilelor de muncă necesare spre a obține aceste lire“ (Ric[ardo] l.c. p. 152.) [Versiunea românească, vol. I, p. 132].

Întrucît wages = obiectele de primă necesitate ale muncitorului, iar valoarea acestui wages (real wages) = valoarea acestor obiecte de primă necesitate, este evident că și valoarea acestora din urmă = real wages = munca de care poate dispune acest salariu. Dacă se schimbă valoarea obiectelor de primă necesitate, se schimbă și valoarea salariului real. Să presupunem că obiectele necesare muncitorului ar consta numai din cereale și că cantitatea de mijloace de subzistență necesare pentru el reprezintă un cuarter de cereale pe lună. Atunci valoarea salariului = valoarea unui cuarter de cereale ; dacă crește sau scade valoarea cuarterului de cereale, crește sau scade valoarea muncii pe o lună. Dar oricît ar crește sau oricît ar scădea valoarea unui cuarter de cereale (oricît de multă sau oricît de puțină muncă ar conține un cuarter de cereale) ea este întotdeauna egală cu valoarea muncii pe o lună.

¹⁾ Vezi K. *Marx* și F. *Engels*. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 511. — *Nota red.*

²⁾ — salariul nominal și salariul real. — *Nota trad.*

Avem aici *motivul ascuns* al afirmației lui A. Smith potrivit căreia imediat ce apare capitalul, deci și munca salariată, valoarea produsului nu mai este reglată de quantity of labour bestowed upon the produce, but [by] the quantity of labour it can command¹⁾. Valoarea cerealelor (and of other necessities²⁾ determinată de timpul de muncă se schimbă, dar atîta timp cît se plătește natural price of labour, cantitatea de muncă de care poate să dispună un cuarter de cereale rămîne aceeași. În comparație cu cerealele ea are o valoare relativă permanentă. De aceea și la Smith value of labour și value of corn³⁾, (for food⁴⁾); vezi D. Hume¹⁰⁹ sînt standard measures of value, because a certain quantity of corn so long as the natural price of labour is paid, commands a certain quantity of labour, whatever be the quantity of labour bestowed upon one qr. of corn⁵⁾. Una și aceeași cantitate de muncă dispune întotdeauna de una și aceeași valoare de întrebuintare, sau, rather⁶⁾, una și aceeași valoare de întrebuintare dispune întotdeauna de una și aceeași cantitate de muncă.

Pe această cale, R[icardo] însuși determină value of labour, its natural price⁷⁾. Ricardo spune : un cuarter de cereale are o valoare extrem de diferită, cu toate că el dispune întotdeauna de una și aceeași [654] cantitate de muncă, sau una și aceeași cantitate de muncă dispune întotdeauna de acest cuarter. Da, spune A. Smith ; oricît s-ar schimba valoarea, determinată de timpul de muncă, a unui cuarter de cereale, muncitorul trebuie întotdeauna să plătească (să sacrifice) una și aceeași cantitate de muncă pentru a-l cumpăra. Prin urmare, valoarea cerealelor se schimbă, dar valoarea muncii nu se schimbă pentru că 1 lună de muncă = 1 cuarter de cereale. Dar și valoarea cerealelor se schimbă numai în măsura în care avem în vedere munca necesară pentru producerea lor. Dacă însă considerăm cantitatea de muncă pe care se schimbă acest cuarter de cereale și pe care el o pune în mișcare, valoarea

1) — cantitatea de muncă cheltuită pentru un produs, ci de cantitatea de muncă de care poate să dispună el. — *Nota trad.*

2) — și altor obiecte de primă necesitate. — *Nota trad.*

3) — valoarea muncii și valoarea cerealelor. — *Nota trad.*

4) — pentru hrană. — *Nota trad.*

5) — etaloane ale valorii, deoarece o anumită cantitate de cereale, dacă plătește prețul natural al muncii, dispune de o anumită cantitate de muncă, independent de cantitatea de muncă cheltuită pentru un cuarter de cereale. — *Nota trad.*

6) — mai exact. — *Nota trad.*

7) — valoarea muncii, prețul ei natural. — *Nota trad.*

ei nu se schimbă. Și tocmai de aceea quantity of labour, against which a qr. of corn is exchanged is the *standard measure of value* ¹⁾. Iar valorile altor mărfuri se raportează la muncă tot așa cum ele se raportează la cereale. O cantitate de cereale dată dispune de a given quantity of labour. A given quantity of every other commodity commands a certain quantity of corn. Hence every other commodity — or rather the value of every other commodity is expressed by the quantity of labour it commands, since it is expressed by the quantity of corn it commands and the latter is expressed by the quantity of labour it commands ²⁾.

Cum se determină însă raportul de valoare al altor mărfuri față de cereale (necessaries)? Prin quantity of labour they command ³⁾. Și cum este determinată quantity of labour they command? Prin quantity of corn that labour commands ⁴⁾. Aici Smith ajunge inevitabil într-un cercle vicios. (Totuși, menționăm în treacăt că el nu folosește *niciodată* această measure of value acolo unde face o analiză reală). În plus, el confundă aici munca, ceea ce face deseori și Ric[ardo], despre care el, ca și Ric[ardo], spune că este „*the foundation of the value of commodities*“ ⁵⁾ în timp ce „*the comparative quantity of labour which is necessary to their production*“ ⁶⁾ este „*the rule which determines the respective quantities of goods which shall be given in exchange of each other*“ ⁷⁾ (Ricardo, l.c. p. 80), [Versiunea românească, vol. I, p. 98] — confundă această măsură *immanentă* a valorii cu măsura *exterioară*, cu *banii*, care presupun determinarea valorii.

A. Smith greșește atunci când, din faptul că o cantitate de muncă dată poate să fie schimbată pe o cantitate de valori de întrebuițare date, trage concluzia că această *cantitate determinată de muncă* servește drept măsură a valorii și că

¹⁾ — cantitatea de muncă pe care se schimbă cuarterul de cereale este *etalonul valorii*. — *Nota trad.*

²⁾ — o cantitate de muncă dată. O cantitate dată dintr-o marfă oarecare dispune de o cantitate de cereale dată. Prin urmare, oricare altă marfă — sau, mai exact, valoarea oricărei alte mărfi — se exprimă în cantitatea de muncă de care dispune, căci ea se exprimă în cantitatea de cereale de care dispune, iar aceasta din urmă se exprimă în cantitatea de muncă de care dispune. — *Nota trad.*

³⁾ — cantitatea de muncă de care dispune. — *Nota trad.*

⁴⁾ — cantitatea de cereale de care dispune munca. — *Nota trad.*

⁵⁾ — „*baza valorii mărfurilor*“ — *Nota trad.*

⁶⁾ — „*cantitatea relativă de muncă necesară pentru producția lor*“. — *Nota trad.*

⁷⁾ — regula care determină cantitățile respective de bunuri ce vor fi date în schimbul celorlalte. — *Nota trad.*

are întotdeauna *una și aceeași valoare*, în timp ce una și aceeași cantitate de valori de întrebuințare poate să aibă o valoare de schimb extrem de diferită. Dar Ric[ardo] greșește de două ori, întrucît el, în primul rînd, nu înțelege problema, care a determinat greșeala lui Smith, și în al doilea rînd, întrucît el însuși, făcînd cu totul abstracție de legea valorii mărfurilor și recurgînd la law of supply and demand ¹⁾, nu determină *valoarea muncii* prin cantitatea de muncă bestowed upon the *force of labour*, but upon the wages allotted to the labourer ²⁾, adică de fapt el spune : valoarea muncii este determinată de valoarea banilor care se plătesc pentru ea ! Și prin ce este determinată aceasta ? Prin ce este determinată masa banilor plătiți ? Prin cantitatea de valori de întrebuințare care dispune de o anumită cantitate de muncă sau de care dispune o anumită cantitate de muncă și astfel el dă dovadă *literalmente* de aceeași inconsecvență pe care el i-o reproșează lui A. Smith.

Totodată, așa cum am văzut, aceasta îl împiedică să înțeleagă deosebirea specifică dintre *marfă și capital*, dintre schimbul mărfii pe marfă și schimbul capitalului pe marfă, corespunzător cu legea schimbului de mărfuri.

Exemplul de mai sus era : 1 cuarter de cereale = 1 lună de muncă, presupunînd că o lună de muncă = 30 zile de muncă. (Ziua de muncă = 12 ore). În acest caz valoarea unui cuarter de cereale < 30 de zile de muncă. Dacă un cuarter de cereale ar fi produsul a 30 zile de muncă, valoarea muncii = produsul ei. Prin urmare, n-ar exista nici o plusvaloare, deci nici profit. N-ar exista nici un fel de capital. Deci, în realitate, valoarea unui cuarter de cereale este întotdeauna < 30 de zile de muncă, dacă este vorba de salariul pentru 30 de zile de muncă. Plusvaloarea depinde de cît de mic este acesta. De pildă, 1 cuarter de cereale = 25 de zile de muncă. Atunci plusvaloarea = 5 zile de muncă, = $\frac{1}{6}$ din timpul de muncă total. Dacă 1 cuarter (8 busheli) = 25 zile de muncă, 30 de zile de muncă = 1 cuarter și $1\frac{3}{5}$ busheli. Astfel, *valoarea* a 30 zile de muncă (adică salariul) este întotdeauna mai mică decît valoarea produsului, care conține 30 de zile de muncă. Prin urmare valoarea cerealelor nu este determinată [655] de munca de care ele dispun, pe care se schimbă, ci de munca

¹⁾ — legea cererii și ofertei. — *Nota trad.*

²⁾ — cheltuită pentru *forța de muncă*, ci pentru salariul care revine muncitorului. — *Nota trad.*

cuprinsă în ele. Dimpotrivă, *valoarea a 30 de zile de muncă* este determinată întotdeauna de 1 cuarter de cereale, indiferent care ar fi valoarea acestuia.

3. Plusvaloarea

Dacă facem abstracție de faptul că Ric[ardo] confundă munca cu capacitatea de muncă, în rest el definește just *average wages*¹⁾ sau *value of labour*. Și anume ea nu este determinată, spune el, nici de banii, nici de mijloacele de subzistență primite de muncitori, ci de *timpul de muncă pe care îl costă producerea acestora, din urmă, de cantitatea de muncă care este materializată în mijloacele de subzistență obținute de muncitor*. Aceasta numește Ricardo *real wages*. (Vezi mai jos).

Această determinare rezultă la el în mod necesar. Deoarece *value of labour* este determinată de *valoarea mijloacelor de subzistență necesare* pentru care această *value is to be expended*²⁾, iar *value of necessaries, like that of all other commodities, is determined by the quantity of labour bestowed upon them*³⁾, rezultă de la sine that the value of labour = the value of necessaries = *the quantity of labour bestowed upon these nécessaires*⁴⁾.

Dar, oricât de exactă ar fi această formulă (dacă facem abstracție de faptul că aici se compară nemijlocit munca și capitalul), ea nu este totuși suficientă. Pentru înlocuirea salariului său muncitorul *reproduce* — și prin urmare, dacă avem în vedere continuitatea acestui proces — *produce*, deși indirect, produsele care servesc întreținerii vieții sale {el poate să producă produse care nu intră de loc în consumul său, și chiar dacă el produce mijloace de subzistență necesare, datorită diviziunii muncii, el produce numai a single part of necessaries f.i. corn and gives it only one form⁵⁾ (de pildă

1) — salariul mediu. — *Nota trad.*

2) — valoare este cheltuită. — *Nota trad.*

3) — valoarea mijloacelor de subzistență necesare, ca și aceea a tuturor celorlalte mărfuri este determinată de cantitatea de muncă cheltuită pentru ele. — *Nota trad.*

4) — că valoarea muncii = valoarea mijloacelor de subzistență necesare = *cantitatea de muncă cheltuită pentru aceste mijloace de subzistență necesare*. — *Nota trad.*

5) — o parte din mijloacele de subzistență necesare, de exemplu cereale și le dă o singură formă. — *Nota trad.*

of corn, ont of bread ¹⁾}}, produce însă o marfă care posedă valoarea mijloacelor sale de subzistență sau produce valoarea mijloacelor sale de subzistență. Prin urmare, dacă considerăm consumul zilnic mediu al muncitorului, aceasta înseamnă : timpul de muncă pe care îl conțin mijloacele de subzistență necesare consumate de el într-o zi constituie o parte din ziua sa de muncă. O parte din zi el muncește pentru a reproduce valoarea mijloacelor sale de subzistență necesare ; marfa produsă în decursul acestei părți din ziua de muncă are aceeași valoare, sau conține tot atîta timp de muncă cît conțin mijloacele de subzistență necesare consumate de muncitor într-o zi. De valoarea acestor mijloace de subzistență necesare (deci de productivitatea socială a muncii și nu de productivitatea ramurii de producție în care lucrează) depinde cît de mare este partea zilei sale de muncă consacrată reproducerii sau producerii valorii mijloacelor sale de subzistență, adică a echivalentului lor.

Ric[ardo], firește, presupune că timpul de muncă pe care îl conțin mijloacele de subzistență necesare zilnic = timpul de muncă în decursul căruia muncitorul este nevoit să muncească zilnic pentru a reproduce valoarea acestor mijloace de subzistență necesare. Dar, întrucît nu arată că o parte din ziua de muncă a fiecărui muncitor este destinată nemijlocit reproducerii valorii propriei sale capacități de muncă [Arbeitsvermögen], el introduce o dificultate și face imposibilă înțelegerea raportului. De aici rezultă o dublă confuzie. Originea plusvalorii nu este clară, și de aceea urmașii lui Ricardo i-au reproșat că el nu a înțeles, nu a dezvoltat natura plusvalorii. De aici, în parte, încercările scolastice ale acestora de a o explica. Întrucît însă în felul acesta originea și natura plusvalorii nu sînt prezentate clar, supramunca + munca necesară — pe scurt ziua de muncă totală sînt considerate ca o mărime fixă, se pierd din vedere deosebirile în mărimea plusvalorii, rămîn neînțelese productivitatea capitalului, constrîngerea la supramuncă exercitată de către el — pe de o parte în sensul producerii plusvalorii absolute, și pe de altă parte — tendința interioară proprie capitalului de a reduce timpul de muncă necesar ; prin urmare, nu se lămurește justificarea istorică a capitalului. Dimpotrivă, A. Smith a dat o formulare justă. În măsura în care era important ca valoarea să fie redusă la muncă, în aceeași măsură era important ca plusvaloarea să fie redusă la supramuncă, și aceasta în expresii absolut precise.

¹⁾ — de cereale, nu de piine. — Nota trad.

Ric[ardo] pornește de la faptul că există producția capitalistă. Valoarea muncii < valoarea produsului creat. Valoarea produsului este deci > valoarea muncii care îl produce sau > valoarea salariului. Excedentul valorii produsului *peste* valoarea salariului = plusvaloarea. (Ric[ardo] vorbește greșit despre *profit*, dar el identifică aici, așa cum am arătat mai înainte, profitul cu plusvaloarea și în realitate vorbește de aceasta din urmă). La el este un fapt că valoarea produsului > valoarea salariului. Cum se realizează acest fapt rămîne neclar. Ziua de muncă totală *este* mai mare decît partea zilei de muncă, necesară pentru producerea salariului. De ce ? nu explică. De aceea *mărimea zilei de muncă totale* este considerată în mod greșit ca *fixă*, iar de aici rezultă nemijlocit concluzii greșite. Ca urmare, mărirea sau micșorarea plusvalorii poate fi explicată *numai* prin creșterea sau scăderea productivității muncii sociale care produce mijloace de subzistență necesare. Cu alte cuvinte, cunoaște numai plusvaloarea relativă.

[656] Este clar că, dacă muncitorul ar folosi întreaga sa zi de muncă pentru a produce propriile sale mijloace de subzistență (adică mărfuri egale cu valoarea propriilor sale mijloace de subzistență), nu ar fi posibilă nici un fel de plusvaloare și, prin urmare, nici producția capitalistă și nici munca salariată. Pentru ca aceasta să existe, productivitatea muncii sociale trebuie să fie suficient de dezvoltată ca să se creeze un excedent al zilei de muncă totale peste timpul de muncă necesar pentru reproducerea salariului, deci ca să existe o *supramuncă* oarecare. Dar tot atît de clar este că, dacă în condițiile timpului de muncă dat (mărimea zilei de muncă) poate exista o productivitate a muncii cu totul diferită, pe de altă parte — cînd productivitatea muncii este dată — timpul de muncă, mărimea zilei de muncă poate fi cu totul diferit. Mai departe, este clar că, dacă este necesar să se presupună un anumit nivel de dezvoltare a productivității muncii ca să poată exista *supramuncă*, numai *posibilitatea* acestei supramunci (adică existența acestui minim necesar al productivității muncii) nu creează însă, ea singură, *realitatea* ei. Pentru aceasta e necesar ca mai întîi muncitorul să fie *constrîns* să muncească peste limita indicată mai sus, iar muncitorul este constrîns la aceasta de capital. Toate acestea, prin urmare și întreaga luptă pentru stabilirea unei zile de muncă normale, lipsesc la Ric[ardo].

Pe o treaptă inferioară de dezvoltare a productivității sociale a muncii, deci cînd supramunca este relativ mică, clasa care

trăiește din muncă străină este în general restrînsă în comparație cu numărul muncitorilor. Ea poate să crească (relativ) considerabil, pe măsură ce crește productivitatea muncii, prin urmare și plusvaloarea relativă.

Mai departe, se presupune că *valoarea muncii*, în diferite epoci, în aceeași țară, sau în aceeași epocă, în diferite țări, se schimbă considerabil. Totuși patria producției capitaliste sînt zonele temperate. Forța productivă *socială* a muncii poate fi foarte puțin dezvoltată și cu toate acestea tocmai în producția mijloacelor de subsistență necesare acest lucru poate să fie compensat pe de o parte de fertilitatea factorilor naturali (ca cea a solului), iar pe de altă parte de nevoile limitate ale locuitorilor (din cauza climei etc.); ambele, de pildă, există în India. În stadiile inițiale, minimul de salariu poate să fie, datorită nevoilor sociale nedezvoltate, foarte redus (cantitativ în ceea ce privește valorile de întrebuintare) și totuși să coste multă muncă. Dar chiar dacă munca necesară pentru producerea lui nu ar fi decît de mărime mijlocie, totuși plusvaloarea produsă, deși mare în raport cu salariul (cu timpul de muncă necesar), adică chiar în condițiile unei rate a plusvalorii ridicate, ar fi, exprimată în valori de întrebuintare, tot atît de redusă (relativ) ca însuși salariul.

Să zicem că timpul de muncă necesar = 10 ore, supramunca = 2 ore, ziua de muncă totală = 12 ore. Dacă timpul de muncă necesar = 12 ore, supramunca = $2\frac{2}{5}$, iar ziua totală = $14\frac{2}{5}$ ore, valorile produse ar fi foarte diferite. În primul caz = 12 ore, în al doilea caz = $14\frac{2}{5}$ ore. La fel mărimile absolute ale plusvalorilor. Într-un caz = 2 ore, în celălalt = $2\frac{2}{5}$ ore. Totuși *rata plusvalorii* sau a *supramuncii* ar fi aceeași, deoarece $2 : 10 = 2\frac{2}{5} : 12$. Dacă în cazul al doilea capitalul variabil cheltuit ar fi fost mai mare, ar fi fost mai mare și plusvaloarea sau supramunca apropiată de el. Dacă în ultimul caz supramunca ar fi crescut cu $\frac{5}{5}$ ore în loc de $\frac{2}{5}$, așa încît ea să reprezinte 3 ore, iar ziua de muncă totală = 15 ore, *rata plusvalorii* ar fi crescut cu toate că *timpul de muncă necesar*, sau minimul salariului, ar fi crescut, căci $2 : 10 = \frac{1}{5}$, iar $3 : 12 = \frac{1}{4}$. Și una și alta ar fi putut avea loc dacă din cauza scumpirii cerealelor etc. minimul salariului ar fi crescut de la 10 la 12 ore. Astfel, chiar și în acest caz rata plusvalorii nu numai că ar putea să rămînă neschimbată, ci ar putea să mai crească, și odată cu ea ar crește și masa plusvalorii.

Să presupunem însă că salariul necesar a rămas egal, ca mai înainte, cu 10 ore, supramunca = 2 ore, toate celelalte condiții rămînînd neschimbate (aici, prin urmare, nu se ia deloc

în considerare reducerea cheltuielilor de producție pentru capitalul constant). Dacă muncitorul lucrează acum cu $2\frac{2}{5}$ ore mai mult, din care 2 ore sînt apropiate de el, supramunca reprezintă $\frac{2}{5}$. În acest caz cresc în aceeași măsură și salariul și plusvaloarea, iar salariul va reprezenta o mărime mai mare decît salariul necesar sau timpul de muncă necesar.

Dacă vom lua o mărime *dată* și o vom împărți în două părți, e clar că una dintre ele poate crește doar cu atît cu cît cealaltă scade și invers. Dar în condițiile în care mărimile cresc (variază), lucrurile nu stau deloc așa. Iar ziua de muncă reprezintă tocmai o astfel de mărime crescîndă (atîta timp cît nu este cucerită ziua de muncă normală). În cazul acestor mărimi ambele părți pot crește fie proporțional, fie neproporțional. Creșterea uneia nu este condiționată de micșorarea celeilalte și invers. Acesta este dealtfel unicul caz în care salariul și plusvaloarea pot să crească, sub raportul *valorii de schimb*, ambele în același timp, iar în anumite condiții chiar în *aceeași măsură*. În ceea ce privește valoarea lor de întrebuintare, aceasta se înțelege de la sine; ea poate să crească, [657] cu toate că valoarea muncii, de pildă, scade. În perioada dintre 1797 și 1815, cînd în Anglia au crescut considerabil prețurile la cereale și salariul nominal, a crescut mult și durata zilei de muncă în principalele ramuri industriale care treceau prin faza unei dezvoltări impetuoase, ceea ce cred că a împiedicat scăderea ratei profitului (întrucît a împiedicat scăderea ratei plusvalorii). Dar în acest caz ziua de muncă normală se prelungește în toate împrejurările și, în concordanță cu aceasta, se scurtează perioada normală de viață a muncitorului, deci și durata normală a capacității sale de muncă [Arbeitsvermögen]. Aceasta are loc atunci cînd prelungirea zilei de muncă este permanentă. Dacă ea are doar un caracter temporar, urmărind să compenseze scumpirea temporară a salariului (cu excepția copiilor și femeilor), ea poate să nu aibă nici un fel de alte urmări în afară de împiedicarea scăderii ratei profitului în întreprinderile în care prelungirea timpului de muncă este posibilă datorită însuși caracterului lor. (În agricultură aceasta are loc în cea mai mică măsură).

Toate acestea Ric[ardo] nu le-a luat de loc în considerație, deoarece el nu cercetează nici originea plusvalorii, nici plusvaloarea absolută, și de aceea consideră ziua de muncă ca o mărime dată. Prin urmare, pentru cazul de mai sus, *legea lui* că plusvaloarea și salariul (el spune în mod greșit profit și salariu), privity sub raportul valorii de schimb, pot să crească sau să scadă numai *invers proporțional, este greșită*.

Să presupunem [două cazuri], unul în care timpul de muncă necesar rămîne același și supramunca rămîne de asemenea aceeași. Așadar, $10 + 2$; ziua de muncă = 12 ore, plusvaloarea = 2 ore; rata plusvalorii = $\frac{1}{5}$.

[În celălalt caz]. Timpul de muncă necesar rămîne același; supramunca crește de la 2 la 4 ore. Așadar ziua de muncă $10 + 4 = 14$ ore; plusvaloarea = 4 ore; rata plusvalorii = $4 : 10 = \frac{4}{10} = \frac{2}{5}$.

În ambele cazuri, timpul de muncă necesar este același; dar plusvaloarea într-un caz este de două ori mai mare decît în celălalt, iar ziua de muncă în cazul al doilea este cu $\frac{1}{6}$ mai mare decît în primul caz. Mai departe, valorile produse, corespunzător cantităților de muncă cheltuite, sînt foarte diferite, deși salariul este același; în primul caz = 12 ore, în cazul al doilea = $12 + \frac{12}{6} = 14$. Așadar este greșit că, în ipoteza *aceleiași salariu* (sub raportul valorii și timpului de muncă necesar) între plusvalorile cuprinse în două mărfuri există același raport ca între cantitățile de muncă cuprinse în aceste mărfuri. Aceasta este exact numai în cazul cînd *ziua de muncă normală* rămîne aceeași.

Să presupunem mai departe că, datorită creșterii forței productive a muncii, salariul necesar s-ar reduce de la 10 la 9 ore (deși în ceea ce privește valorile de întrebuițare cheltuite rămîne constant) și că timpul de supramuncă se reduce de asemenea de la 2 la $1\frac{4}{5}$ ($\frac{9}{5}$) ore. În acest caz $10 : 9 = 2 : 1\frac{4}{5}$. Prin urmare, timpul de supramuncă s-ar reduce în aceeași proporție ca și timpul necesar. Rata plusvalorii ar fi în ambele cazuri aceeași, deoarece $2 = \frac{10}{5}$ și $1\frac{4}{5} = \frac{9}{5}$. $1\frac{4}{5} : 9 = 2 : 10$. Cantitatea de valori de întrebuițare care poate fi cumpărată cu plusvaloarea, ar rămîne, potrivit ipotezei, de asemenea aceeași. (Dar aceasta s-ar referi numai la valorile de întrebuițare, la mijloacele de subsistență necesare.) Ziua de muncă s-ar reduce de la 12 la $10\frac{4}{5}$ ore. Masa valorilor, care se produc în cazul al doilea, ar fi mai mică decît în primul caz. Și cu toate că cantitățile de muncă sînt inegale, rata plusvalorii ar fi în ambele cazuri aceeași.

La analiza plusvalorii am deosebit: plusvaloarea și rata plusvalorii. Pentru o singură zi de muncă plusvaloarea = numărul absolut de ore pe care îl reprezintă: 2, 3 etc. Rata plusvalorii = raportul dintre acest număr de ore și numărul de ore care reprezintă timpul de muncă necesar. Această deosebire este foarte importantă fie și pentru faptul că arată că ziua de muncă are o durată diferită. Dacă plusvaloarea = 2 ore, ea reprezintă $\frac{1}{5}$, cînd timpul de muncă necesar = 10 ore și

$\frac{1}{6}$, cînd timpul de muncă necesar = 12 ore. Într-un caz ziua de muncă = 12 ore, în celălalt = 14 ore. În primul caz rata plusvalorii este mai mare, iar muncitorul lucrează în cursul zilei un număr mai mic de ore. În al doilea caz rata plusvalorii este mai mică, valoarea capacității de muncă [Arbeitsvermögen] este mai mare și totodată muncitorul lucrează în cursul zilei un număr mai mare de ore. Aici vedem că plusvaloarea rămînînd aceeași (ziua de muncă însă fiind diferită), rata plusvalorii poate fi diferită. Iar în exemplul dat mai sus, $10 : 2$ și $9 : 1\frac{1}{5}$, am văzut că, în condiții în care rata plusvalorii rămîne aceeași (dar ziua de muncă e diferită), plusvaloarea însăși poate fi diferită (într-un caz 2, în altul $1\frac{1}{5}$).

Mai sus (ch. 2) am arătat că atunci cînd ziua de muncă este dată (este dată durata ei) respectiv timpul de muncă necesar este dat — prin urmare cînd rata plusvalorii este dată — masa plusvalorii depinde de *numărul* de muncitori folosiți în același timp de același capital¹¹⁰. Aceasta era o tautologie. Căci dacă o zi de muncă îmi dă 2 ore excedentare, 12 zile de muncă îmi mai dau 24 de [ore] excedentare, sau 2 zile excedentare. Totuși această teză este deosebit de importantă pentru determinarea profitului, care este egal cu raportul dintre plusvaloare și capitalul avansat, și, prin urmare, depinde de mărimea absolută a plusvalorii. Acest lucru este important, deoarece capitaluri de aceeași mărime, dar cu o compoziție organică diferită, folosesc un număr diferit de muncitori și, deci, trebuie să producă o plusvaloare diferită, deci un profit diferit. Cînd rata plusvalorii scade, profitul poate să crească, iar cînd rata plusvalorii crește, profitul poate să scadă sau să rămînă același, dacă creșterea sau scăderea ratei plusvalorii este compensată de mișcarea inversă în numărul de muncitori folosiți. Aici vedem, de la bun început, cît de greșit este să se identifice legile [658] creșterii și scăderii plusvalorii cu legile creșterii și scăderii profitului. Dacă analizăm numai legea plusvalorii, apare ca o tautologie teza potrivit căreia, în condițiile cînd rata plusvalorii este dată (și ziua de muncă este dată), masa absolută a plusvalorii depinde de masa capitalului folosit. Căci creșterea acestei mase de capital și creșterea numărului de muncitori folosiți simultan, sînt, potrivit ipotezei, identice, sau sînt numai expresii ale unuia și aceluiași fapt. Dacă însă trecem la analiza profitului, unde masa capitalului total folosit și masa numărului de muncitori folosiți sînt cu totul diferite pentru capitaluri de mărime egală, importanța acestei legi este evidentă.

Ricardo pornește de la *mărfuri* de valoare dată, adică de la mărfuri care reprezintă o cantitate de muncă *dată*. Și pentru acest punct de plecare, plusvaloarea absolută și plusvaloarea relativă par să coincidă întotdeauna. (Aceasta explică, în orice caz, caracterul unilateral al procedeeului lui și corespunde întrutotul metodei lui de cercetare, de a porni de la *valoarea* mărfurilor determinată de timpul de muncă dat în ele și de a cerceta apoi în ce măsură aceasta este influențată de salariu, profit etc.). Or, aceasta este o aparență înșelătoare deoarece aici nu este vorba de marfă ci de producția capitalistă, de mărfuri ca produse ale capitalului.

Un capital folosește un anumit număr de muncitori, de pildă 20, și salariul = 20 l. st. Pentru simplificare vom considera capitalul fix = 0, adică nu-l vom lua deloc în calcul. Presupunem că acești 20 de muncitori, lucrînd cîte 12 ore pe zi, transformă în fire bumbac în valoare de 80 l. st. Dacă pfundul de bumbac costă 1 șiling, 20 de pfunzi costă 1 l. st., iar 80 l. st. = 1 600 de pfunzi de bumbac. Dacă în 12 ore 20 de muncitori prelucrează 1 600 de pfunzi de bumbac, într-o oră ei prelucrează $\frac{1600}{12}$ pfunzi = $133\frac{1}{3}$ pfunzi. Așadar, dacă timpul de muncă necesar = 10 ore, timpul de supramuncă = 2 ore și acestea = $266\frac{2}{3}$ pfunzi de fire. Valoarea a 1 600 de pfunzi de fire va fi de 104 l. st. Căci dacă 10 ore de muncă = 20 l. st., 1 oră de muncă = 2 l. st., iar 2 ore de muncă = 4 l. st., deci 12 ore de muncă = 24 l. st. (80 l. st. [materii prime] + 24 l. st. = 104 l. st.).

Dacă însă se presupune că muncitorii lucrează în plus 4 ore, produsul lor = 8 l. st. (am în vedere plusvaloarea creată de ei, produsul lor in fact = 28 l. st.¹¹¹). Produsul total = $121\frac{1}{3}$ l. st.¹¹². Aceste $121\frac{1}{3}$ l. st. = $1 866\frac{2}{3}$ pfunzi de fire. Întrucît condițiile de producție au rămas aceleași, 1 pfund de fire ar avea aceeași valoare ca și înainte; el va conține același timp de muncă. Potrivit presupunerii și salariul necesar ar rămîne constant (valoarea lui, timpul de muncă cuprins în el).

Indiferent dacă acești $1 866\frac{2}{3}$ pfunzi de fire se produc în condițiile din primul caz sau în cele din al doilea, adică în condiții în care supramunca reprezintă 2 ore sau 4 ore, în ambele cazuri valoarea lor ar fi aceeași. Și anume $266\frac{2}{3}$ pfunzi de bumbac transformați în fire, peste cei 1 600 de pfunzi de mai înainte, vor valora $13\frac{1}{3}$ l. st. Dacă pe acestea le adăugăm la cele 80 l. st. plătite pentru 1 600 pfunzi de bumbac, vom avea $93\frac{1}{3}$ l. st. și în ambele cazuri 4 ore de muncă în plus a 20 de muncitori = cu 8 l. st. În total pentru muncă, — 28 l. st. deci $121\frac{1}{3}$ l. st. În ambele cazuri salariul este

același. În ambele cazuri pfundul de fire costă $1\frac{3}{10}$ șilingi. Întrucît valoarea unui pfund de bumbac = 1 șiling, pentru munca nouă adăugată cuprinsă în 1 pfund de fire vor rămîne în ambele cazuri $\frac{3}{10}$ șilingi, sau $3\frac{3}{5}$ pence (sau $1\frac{8}{5}$ pence).

Și totuși, în condițiile presupuse, în fiecare pfund de fire raportul dintre valoare și plusvaloare ar fi foarte diferit. În primul caz — întrucît munca necesară = 20 l. st., iar supramunca = 4 l. st., sau prima = 10 ore, iar a doua = 2 ore — raportul dintre supramuncă și munca necesară = $2 : 10 = \frac{2}{10}$ sau $1 : 5$. (La fel $4 \text{ l. st.} : 20 \text{ l. st.} = \frac{4}{20} = \frac{1}{5}$). În $3\frac{3}{5}$ pence ale unui pfund de fire este cuprinsă, prin urmare, în acest caz $\frac{1}{5}$ muncă neplătită = $\frac{18}{25}$ pence, sau $\frac{72}{25}$ farthingi, adică $2\frac{22}{25}$ farthingi. În al doilea caz însă, munca necesară = 20 l. st. (10 ore de muncă), supramunca = 8 l. st. (4 ore de muncă). Raportul dintre supramuncă și munca necesară = $8 : 20 = \frac{8}{20} = \frac{4}{10} = \frac{2}{5}$. Așadar, în $3\frac{3}{5}$ pence ale unui pfund de fire, muncă neplătită reprezintă $\frac{2}{5}$ din întreaga muncă neplătită, adică $5\frac{19}{25}$ farthingi, sau 1 pence și $1\frac{19}{25}$ farthingi. Plusvaloarea cuprinsă într-un pfund de fire, [659] deși în ambele cazuri acest pfund are aceeași valoare și deși în ambele cazuri se plătește același salariu, într-un caz este de două ori mai mare decît în celălalt. Într-o unitate de marfă, ca parte alicotă a produsului, se înțelege de la sine că raportul dintre valoarea muncii și plusvaloare trebuie să fie același ca și în întregul produs.

Într-un caz capitalul avansat pentru bumbac = $93\frac{1}{3}$ l. st., dar cît reprezintă cel avansat pentru salariu? Aici pentru 1 600 de pfunzi salariul = 20 l. st., deci pentru cantitatea suplimentară de $266\frac{2}{3}$ pfunzi = $3\frac{1}{3}$ l. st. Prin urmare, $23\frac{1}{3}$ l. st. Cheltuirea totală = capital $93\frac{1}{3}$ l. st. + $23\frac{1}{3}$ l. st. = $116\frac{2}{3}$ l. st. Produsul = $121\frac{1}{3}$ l. st. (Cheltuirea suplimentară de capital [variabil] de $3\frac{1}{3}$ l. st. ar da o plusvaloare de numai $13\frac{1}{3}$ șilingi [= $\frac{2}{3}$ l. st.]. $20 \text{ l. st.} : 4 \text{ l. st.} = 3\frac{1}{3} \text{ l. st.} : \frac{2}{3} \text{ l. st.}$).

În celălalt caz, dimpotrivă, cheltuirea de capital ar fi numai $93\frac{1}{3}$ l. st. + 20 l. st. = $113\frac{1}{3}$ l. st., iar la 4 l. st. plusvaloare s-ar mai adăuga 4 l. st. În ambele cazuri s-au produs cantități egale de fire, iar valoarea ambelor este aceeași, adică ele reprezintă cantități totale de muncă egale, dar aceste cantități totale de muncă egale sînt puse în mișcare de capitaluri neegale ca mărime, deși salariul este același; zilele de muncă, dimpotrivă, sînt neegale ca mărime, și de aceea cantitățile de muncă neplătite sînt diferite. Dacă considerăm un pfund de fire, salariul plătit sau cantitatea de muncă plătită în el este diferită. Același salariu se repartizează aici la o masă mai

mare de mărfuri nu fiindcă într-un caz munca este mai productivă decît în celălalt, ci fiindcă masa totală de supramuncă neplătită pusă în mișcare este într-un caz mai mare decît în celălalt. De aceea cu *aceeași* cantitate de muncă *plătită* într-un caz se produc mai mulți pfunzi de fire decît în celălalt, deși în total în ambele cazuri se produc cantități egale de fire care reprezintă cantități egale de muncă totală (plătită și neplătită). Dacă, dimpotrivă, în al doilea caz productivitatea muncii ar crește, atunci în toate împrejurările (oricare ar fi raportul dintre plusvaloare și capitalul variabil) valoarea unui pfund de fire ar scădea.

Prin urmare, în acest caz ar fi greșit să se spună că — întrucît *valoarea* unui pfund de fire este dată, = 1 șiling $3\frac{3}{5}$ pence, valoarea muncii adăugate este și ea dată, = $3\frac{3}{5}$ pence, iar salariul, potrivit ipotezei, este *același*, adică *timpul de muncă necesar* —, plusvaloarea trebuie să fie aceeași, iar două capitaluri, celelalte condiții fiind egale, ar produce fire obținînd același profit. Acest lucru ar fi exact dacă ar fi vorba despre 1 pfund de fire, dar aici este vorba despre un capital care a produs $1\ 866\frac{2}{3}$ pfunzi de fire. Pentru a ști cît de mare este profitul lui la un pfund (adică, propriu-zis, plusvaloarea), trebuie să știm cît de mare este ziua de muncă sau cît de mare este cantitatea de muncă neplătită (productivitatea fiind dată) pusă în mișcare de el. Dar acest lucru nu se poate vedea pe unitatea de marfă.

Așadar Ric[ardo] analizează numai ceea ce eu am denumit *plusvaloare relativă*. El pornește de la premisa (de la care au pornit, după cît se pare, și Smith și predecesorii săi) că *mărimea zilei de muncă este dată*. (La Smith sînt amintite cel mult deosebiri în mărimea zilei de muncă în *diferite* ramuri de muncă, deosebiri care dispar sau se compensează prin intensitatea relativ mai mare a muncii, prin dificultatea ei, prin vicisitudinile ei etc.). Pornind de la această premisă, el tratează în general corect plusvaloarea relativă. Dar, înainte de a vorbi despre principalele puncte ale analizei făcute de el, vom cita încă cîteva pasaje care caracterizează concepția lui Ricardo.

„Munca unui milion de oameni în fabrici va produce întotdeauna *aceeași* valoare, dar nu va produce întotdeauna aceeași bogăție“ (l.c. p. 320.) [Versiunea românească, vol. I, p. 212].

Aceasta înseamnă că produsul muncii lor de o zi va fi întotdeauna produsul a 1 000 000 de zile de muncă, va conține *același* timp de muncă, ceea ce este inexact sau ar putea fi

exact numai în cazul cînd pretutindeni s-ar stabili *aceeași* zi de muncă normală, ținîndu-se seama de different difficulties etc. of different branches of labour ¹⁾.

Totuși, chiar și în acest caz, în forma generală în care este exprimată aici, această teză este greșită. Să presupunem că ziua de muncă normală este de 12 ore. Să presupunem că produsul anual exprimat în bani al muncii unui om, reprezintă 50 l. st. și că valoarea banilor rămîne neschimbată. În acest caz produsul creat de 1 000 000 de oameni va fi întotdeauna egal cu 50 000 000 l. st. pe an. Să presupunem că munca necesară = 6 ore, în acest caz capitalul cheltuit pentru acest 1 000 000 de oameni reprezintă 25 000 000 l. st. pe an. Plusvaloarea reprezintă tot 25 000 000 l. st. Produsul ar fi întotdeauna egal cu 50 000 000, indiferent dacă muncitorii primesc 25 000 000, 30 000 000 sau 40 000 000. Dar în primul caz plusvaloarea ar fi egală cu 25 000 000, în al doilea cu 20 000 000, iar în al treilea cu 10 000 000. Dacă capitalul avansat ar consta numai din capital *variabil*, adică numai din capitalul cheltuit pentru *salariul* acestui milion de oameni, Ric[ardo] ar avea dreptate. Prin urmare, el ar avea dreptate numai într-un *singur* caz, și anume, atunci cînd capitalul total ar fi egal cu capitalul variabil; o premisă frecvent întîlnită atît la Ricardo cît și la A. Smith [660], în măsura în care el vorbește despre capitalul întregii societăți, și care în condițiile producției capitaliste nu există în nici o ramură de producție și cu atît mai puțin în întreaga producție socială.

Partea capitalului constant, care intră în procesul muncii, fără să intre în procesul valorificării nu intră în produs (în *valoarea produsului*) și de aceea nu ne interesează deloc aici, unde este vorba despre *valoarea produsului anual*, oricît de important ar fi să se țină seama de această parte a capitalului constant la determinarea ratei generale a profitului. Altfel stau însă lucrurile cu partea capitalului constant, care intră în produsul anual. Am văzut că o parte din această parte a capitalului constant, sau ceea ce într-o sferă a producției apare ca fiind capital constant, în altă sferă, de-a lungul *aceleiași* perioade de producție care durează un an, apare ca produs nemijlocit al muncii, că deci o parte importantă din capitalul cheltuit anual, care din punctul de vedere al capitalistului izolat sau al unei anumite sfere de producție *apare* ca fiind capital constant, din punctul de vedere al societății

¹⁾ — diferitele dificultăți etc. din diferite ramuri de activitate. — *Nota trad.*

sau al clasei capitaliștilor se reduce la capital *variabil*. Prin urmare, această parte este cuprinsă în cele 50 000 000 de care am vorbit, în acea parte din aceste 50 000 000 care reprezintă capitalul variabil, sau se cheltuiește pentru salariu.

Altfel stau lucrurile însă cu *partea capitalului constant* care se folosește pentru înlocuirea capitalului constant folosit în industrie și agricultură, cu partea folosită din capitalul constant, ocupat în ramurile de producție care produc capital constant, materii prime în forma lor primară, capital fix și matiere instrumentale¹⁾. Valoarea acestei părți apare din nou, este reprodusă în produs. De mărimea existență a acestei valori (se presupune că productivitatea muncii nu se schimbă; deși, oricum s-ar schimba, această valoare are întotdeauna o mărime *determinată*) depind în întregime proporțiile în care intră în valoarea întregului produs. (În medie, dacă facem abstracție de unele excepții din agricultură, de mărimea acestui capital constant care reprezintă o premisă a producției va depinde, firește, și masa produselor, adică masa *avuției*, produsă de 1 000 000 de oameni, în sensul în care Ric[ardo] deosebește *avuția de valoare*). Această parte a valorii produsului nu ar exista fără o nouă muncă anuală depusă de 1 000 000 de oameni. Pe de altă parte, munca depusă de 1 000 000 de oameni nu ar da aceeași masă de produs fără acest capital constant, care există independent de munca lor efectuată în decursul anului. Capitalul constant intră în procesul muncii ca o condiție a producției, dar pentru reproducerea acestei părți a valorii nu se cheltuiește nici o oră de muncă în plus. Astfel, ca valoare, ea nu este un rezultat al muncii depuse într-un an, deși, *fără* această muncă efectuată în decursul anului valoarea ei nu ar putea fi reprodusă în produs.

Presupunând că partea din capitalul constant care intră în produs = 25 000 000, valoarea produsului a 1 000 000 de oameni = 75 000 000, dacă ar fi = 10 000 000, atunci ar fi de numai 60 000 000 etc. Întrucât, în procesul dezvoltării capitaliste, raportul dintre capitalul constant și capitalul variabil crește, valoarea produsului anual a 1 000 000 de oameni are tendința de a crește în mod constant, proporțional cu creșterea muncii trecute, care participă ca factor în activitatea productivă anuală a acestui 1 000 000 de oameni. Chiar și de aici se vede că Ric[ardo] nu putea să înțeleagă nici esența acumulării, nici natura profitului.

---

¹⁾ — materiale auxiliare. — *Nota trad.*

Odată cu creșterea raportului dintre capitalul constant și capitalul variabil crește și productivitatea muncii, forțele productive produse cu ajutorul cărora acționează munca socială. Este adevărat că datorită aceleiași creșteri a productivității muncii o parte din capitalul constant existent se depreciază continuu, întrucât valoarea lui nu este reglată de timpul de muncă, care a costat el inițial, ci de timpul de muncă ce trebuie cheltuit pentru reproducerea lui, iar acest timp de muncă se micșorează continuu odată cu creșterea productivității muncii. Deși din această cauză valoarea lui nu crește proporțional cu masa lui, ea crește totuși, căci masa lui crește mai repede decât scade valoarea lui. Dar asupra concepțiilor lui Ric[ardo] despre acumulare vom reveni.

În orice caz, chiar și acum este lipede că, dacă se presupune că ziua de muncă este dată, valoarea produsului a un milion de oameni în decurs de un an va fi extrem de diferită în funcție de deosebirile în ceea ce privește masa capitalului constant, care intră în produs, și că, în pofida creșterii productivității muncii, această valoare va fi mai mare acolo unde capitalul constant reprezintă o parte mare din capitalul total decât în acele condiții sociale, în care el reprezintă o parte relativ mică din capitalul total. Odată cu progresul productivității muncii sociale, care — în forma în care are loc aici — este însoțit de o creștere a capitalului constant, o parte relativ tot mai mare a produsului anual al muncii va reveni de aceea capitalului ca atare și, prin urmare, proprietatea capitalistă (fără a mai vorbi de venit) va spori continuu, iar partea din valoare pe care o creează fiecare muncitor în parte și chiar întreaga clasă muncitoare va scădea [661] tot mai mult în raport cu produsul muncii lor trecute, care li se opune în calitate de capital. De aceea, înstrăinarea și opoziția dintre capacitatea de muncă [Arbeitsvermögen] și condițiile obiective ale muncii care în capital au o existență separată independentă se vor accentua încontinuu. (Aici facem abstracție de capitalul variabil, de acea parte din produsul muncii de un an de care este nevoie pentru reproducția clasei muncitoare; dar chiar și aceste mijloace de subsistență ale clasei muncitoare i se opun în calitate de capital).

Concepția lui Ric[ardo] că ziua de muncă reprezintă o *mărime dată, limitată, fixă*, este exprimată și altfel, ca de pildă :

„Ele“ (the wages of labour and the profit of stock¹⁾) „sînt împreună, întotdeauna *de aceeași valoare*“ (l.c. p. 499, ch. XXXII, „Mr. M[althus]’s opinions on rent.“) [Versiunea românească, vol. I, p. 295].

Cu alte cuvinte, aceasta înseamnă : timpul de muncă (ziua de muncă), al cărui produs *se împarte* între wages of labour și profits of stock, este întotdeauna *același, este constant*.

„Salariile și profitul, la un loc vor fi *de aceeași valoare*“ (l.c. p. 491, notă). [Versiunea românească, vol. I, p. 291].

N-are rost să repet că aici în loc de profit trebuie să se citească întotdeauna surplus value²⁾.

„Salariile și profitul luate împreună vor continua să *fie mereu de aceeași valoare*“ (p. 490, 491). [Versiunea românească, vol. I, p. 291].

„Salariile trebuie estimate după *valoarea lor reală*, respectiv după *cantitatea de muncă și capital întrebuințată la producerea lor*, și nu după *valoarea lor nominală*, fie în haine, pălării, bani sau griu“ (l.c.ch.I : „On Value“, p. 50). [Versiunea românească, vol. I, p. 83—84].

Valoarea mijloacelor de subzistență pe care le primește muncitorul (pe care le cumpără cu salariul său) — pâine, îmbrăcăminte etc. — este determinată de timpul de muncă total necesar pentru producerea lor : atît de cantitatea muncii nemijlocite cît și de cantitatea muncii materializate necessary for their production³⁾. Dar Ric[ardo] încurcă lucrurile prin faptul că nu se exprimă clar, nu spune „their *real value*, viz. that quantity of their working day required to reproduce the value of their own necessities, the equivalent of the necessities paid of them, or exchanged for their labour. „Real wages“ ar trebui determinat prin average time⁴⁾, pe care trebuie să-l lucreze zilnic muncitorul pentru a produce sau a reproduce propriul său salariu.

„Muncitorul este plătit în realitate cu un preț urcat pentru munca sa numai atunci cînd salariul său poate cumpăra produsul unei mari cantități de muncă“ (p. 322). [Versiunea românească, vol. I, p. 213].

¹⁾ — salariul și profitul la capital. — *Nota trad.*

²⁾ — plusvaloare. — *Nota trad.*

³⁾ — necesară pentru producerea lor. — *Nota trad.*

⁴⁾ — „*valoarea lui reală*, adică acea cantitate din ziua lui de muncă ce este necesară pentru a reproduce valoarea propriilor lui mijloace de subzistență necesare, echivalentul mijloacelor de subzistență necesare plătite de acesta, sau schimbate pe munca lui. „Salariul real“ ar trebui determinat prin timpul mediu. — *Nota trad.*

4. Plusvaloarea relativă [*Salariul relativ*]

Plusvaloarea relativă este, în fapt, singura formă a plusvalorii care, sub denumirea de *profit* este analizată de R[icardo]. [El consideră :]

Cantitatea de muncă necesară pentru producerea unei mărfi și cuprinsă în ea determină valoarea mărfii, care în virtutea acestui fapt este o *mărime dată, determinată*. Această mărime se împarte între muncitorul salariat și capitalist. (Ca și Smith, Ricardo nu ia aici în considerație capitalul constant). Este clar că partea unuia poate să crească sau să scadă numai în măsura în care scade sau crește partea celuilalt. Întrucît valoarea mărfurilor își are originea în munca muncitorilor, în orice condiții premisa o constituie însăși munca, iar aceasta nu este posibilă fără ca muncitorul să trăiască, să-și întrețină existența, deci să primească salariul necesar (minimumul de salariu, salariul = valoarea capacității de muncă [*Arbeitsvermögen*]). Astfel, salariul și plusvaloarea — aceste două categorii, în care se împarte valoarea mărfii sau produsul însuși — nu numai că sînt invers proporționale, dar momentul primordial, determinant este dinamica salariului. Creșterea sau scăderea lui influențează mișcarea inversă a profitului (plusvalorii). Salariul crește sau scade nu fiindcă scade sau crește profitul (plusvaloarea), ci, dimpotrivă, plusvaloarea (profitul) scade sau crește fiindcă crește sau scade salariul. *Plusprodusul* (de fapt ar trebui să se spună *plusvaloarea*), care rămîne după ce clasa muncitoare primește partea ei din produsul anual creat prin propria ei muncă, formează substanța pe seama căreia trăiește clasa capitaliștilor.

Întrucît valoarea mărfurilor este determinată de cantitatea de muncă cuprinsă în ele, iar salariul și plusvaloarea (profitul) reprezintă numai *părțile*, proporțiile în care cele două clase de producători își repartizează valoarea mărfii, este clar că, deși creșterea sau scăderea salariului determină rata plusvalorii (profitului), ele însă nu afectează valoarea mărfii sau prețul ei (as monetary expression of the value of a commodity ¹⁾). Proporția în care întregul se împarte între doi shareholders ²⁾ nu face ca acest întreg să fie mai mare sau mai mic. Prin urmare, afirmația că *creșterea salariului urcă prețurile mărfurilor* este o prejudecată; ea duce numai la

¹⁾ — ca expresie bănească a valorii unei mărfi. — *Nota trad.*

²⁾ — participanți. — *Nota trad.*

scăderea profitului (plusvalorii). Chiar și excepțiile citate de Ric[ardo], în care creșterea salariului ar avea ca rezultat scăderea valorilor de schimb la unele mărfuri și creșterea valorilor de schimb la altele, sînt greșite, în măsura în care este vorba de *valori*, și sînt exacte numai pentru *prețurile de cost*.

[662] Întrucît rata plusvalorii (profitului) este determinată de nivelul relativ al salariului, atunci cum este determinat acesta? Dacă facem abstracție de concurență, el este determinat de prețul mijloacelor de subzistență necesare. Iar acest preț, la rîndul său, este în funcție de productivitatea muncii care este cu atît mai ridicată cu cît pămîntul este mai fertil (Ric[ardo] presupune producția capitalistă). Fiecare „improvement“¹⁾ micșorează prețul mărfurilor, al mijloacelor de subzistență. Astfel salariul sau *value of labour*²⁾ crește sau scade invers proporțional cu dezvoltarea forței productive a muncii, întrucît aceasta din urmă produce mijloacele de subzistență necesare, care intră în *average consumption*³⁾ al clasei muncitoare. Prin urmare, rata plusvalorii (profitului) scade sau crește direct proporțional cu dezvoltarea forței productive a muncii, deoarece această dezvoltare face ca salariul să scadă sau să crească,

Rata profitului (plusvalorii) nu poate să scadă fără ca salariul să crească, și nu poate să crească, fără ca salariul să scadă.

Valoarea salariului nu trebuie apreciată după cantitatea mijloacelor de subzistență pe care o primește muncitorul, ci după cantitatea de muncă necesară pentru a produce mijloacele de subzistență (în fact, după partea din ziua de muncă pe care și-o apropiază muncitorul), după *partea proportională* pe care o primește muncitorul din produsul total sau, mai exact, din valoarea totală a acestui produs. Este posibil ca salariul muncitorului, evaluat în valori de întrebuintare (cantitate de marfă sau bani), să crească (dacă productivitatea muncii crește) și, totuși, sub raportul valorii să scadă, și invers. Unul dintre marile merite ale lui R[icardo] este analiza salariului relativ sau proporțional și fixarea lui ca o categorie. Pînă la el salariul era considerat întotdeauna unilateral, iar muncitorul — animal de muncă. Aici însă el este considerat în raportul lui social. Poziția claselor unele față de

1) — „perfecționare“. — *Nota trad.*

2) — valoarea muncii. — *Nota trad.*

3) — consumul obișnuit. — *Nota trad.*

altele este determinată în mai mare măsură de salariul relativ decât de mărimea lui absolută.

Tezele de mai sus, vor fi ilustrate acum cu unele citate din R[icardo].

„*Valoarea* unui cerb, produsul *muncii de o zi* a vînătorului, va fi exact egală cu valoarea peștelui, produsul *muncii de o zi* a pescarului. Valoarea relativă a peștelui și a vînătorului va fi în întregime determinată de cantitatea de muncă încorporată în fiecare, *oricare ar fi cantitatea produsă* sau oricît de *urcate sau scăzute ar fi în general, salariile sau profitul*. Dacă... un pescar... ar întrebuința zece oameni a căror muncă anuală ar costa 100 l.st. și care i-ar procura *într-o zi* prin munca lor, douăzeci de somoni ; dacă... un vînător întrebuințează de asemenea zece oameni a căror *muncă anuală* costă 100 l.st. și care i-ar procura *într-o zi* zece cerbi, atunci prețul natural al unui cerb ar fi de 2 somoni, indiferent dacă proporția din *întregul produs ce revine oamenilor care l-au obținut* ar fi mare sau mică. Proporția care trebuie plătită ca *salarii* este de cea mai mare importanță în problema *profitului*, deoarece se poate imediat vedea că profitul va fi urcat sau scăzut, exact în proporția în care salariul va fi scăzut sau urcat ; dar aceasta nu va putea influența cu nimic valoarea relativă a peștelui sau a vînătorului, deoarece salariul este în același timp, în ambele ocupații, urcat sau scăzut” (Ch. I, „*On Value*“ p. 20, 21.) [Versiunea românească, vol. I, p. 70].

Vedem că Ric[ardo] deduce întreaga valoare a mărffii din *labour [of] men employed*¹⁾. Ceea ce se împarte între ei și capital este propria lor muncă, sau produsul acestei munci ; sau valoarea acestui produs.

„Nici o modificare în salariul muncii nu poate produce vreo modificare în valoarea relativă a acestor mărfuri, căci presupunînd că salariul se ridică, nu înseamnă că e nevoie de o *cantitate mai mare de muncă*, în vreuna din aceste ocupații, ci că munca este *plătită cu un preț mai urcat*... Salariile ar putea să se urce cu 20%, iar profitul să scadă, în consecință, într-o proporție mai mare sau mai mică, fără ca să ocaziona zece mai mică modificare în valoarea relativă a acestor mărfuri” (l.c., p. 23). [Versiunea românească, vol. I, p. 71].

„Nu poate avea loc nici o urcare a *valorii muncii* fără o scădere a profitului. Dacă griul trebuie *împărțit* între arendaș și muncitor, cu cît este mai mare *partea* celui din urmă, cu atît este mai mică *partea* ce rămîne celui dintîi. Astfel, dacă stofa sau articolele de bumbac *ar fi împărțite* între muncitor și patronul său) cu cît este mai mare *partea* celui dintîi, cu atît mai mică rămîne a celui din urmă” (l.c., p. 31). [Versiunea românească, vol. I, p. 75].

[663] „Adam Smith și toți scriitorii care l-au urmat au susținut, fără nici o excepție, pe cite știi, că o *urcare a prețului muncii* este urmată, fără excepție, de o *urcare a prețului tuturor mărfurilor*. Sper că am reușit să arăt că o asemenea părere nu are nici un temei” (l.c., p. 45). [Versiunea românească, vol. I, p. 81].

¹⁾ — munca oamenilor ocupați. — *Nota trad.*

„O creștere a salariilor provocată de împrejurarea că muncitorul este mai bine retribuit sau datorită dificultății de procurare a obiectelor de primă necesitate pentru care sînt cheltuite salariile, nu produc, cu excepția unor anumite cazuri, creșterea prețului, dar au un efect important asupra scăderii profitului“. Altfel stau lucrurile cînd rise of wages¹⁾ are loc datorită „modificării valorii banilor“. „Într-un caz“ (și anume în ultimul din cele amintite) „nu se va destina pentru întreținerea muncitorilor o proporție mai mare din munca anuală făcută în țară ; în celălalt caz, se va destina în acest scop o cantitate mai mare“ (l.c. p. 48.) [663]. [Versiunea românească, vol. I, p. 83].

[663] „Creșterea prețului alimentelor și obiectelor de primă necesitate va determina creșterea prețului natural al muncii scăderea prețului lor va determina scăderea prețului natural al muncii“ (l.c. p. 86.) [Versiunea românească, vol. I, p. 101].

„Surplusul de produs care a rămas după satisfacerea nevoilor populației existente trebuie în mod necesar să fie în raport cu ușurința de producție, respectiv cu numărul mai mic de persoane întrebuințate în producție“ (p. 93). [Versiunea românească, vol. I, p. 104].

„Nici arendașul care cultivă acea cantitate de pămînt, care reglementează prețul, nici fabricantul care fabrică bunuri nu sacrifică nici o porțiune din produs pentru rentă. *Întreaga valoare a mărfurilor lor este împărțită* numai în două porțiuni : una o constituie profitul capitalului și cealaltă, salariile muncii“ (l.c. p. 107). [Versiunea românească, vol. I, p. 111].

„Dar presupunînd că prețul mătăsurilor, catifelelor, mobilelor și al oricăror alte mărfuri care nu sînt cerute de muncitor, s-ar urca din cauză că se cheltuiește mai multă muncă pentru ele, nu va influența acest lucru profitul ? Cu siguranță că nu, deoarece nimic nu poate influența profitul, decît o urcare a salariilor ; mătăsurile și catifelele nu sînt consumate de către muncitor și, în consecință, nu pot determina o urcare a salariilor“ (l.c. p. 118). [Versiunea românească, vol. I, p. 116—117].

„Dacă munca a zece oameni pe un pămînt de o anumită calitate dă 180 de cuarteri de grîu, iar valoarea va fi de 4 l.st. cuarterul, sau 720 l.st. (p. 110)... în toate cazurile, aceeași sumă de 720 l.st., trebuie să fie împărțită între salarii și profit... Fie că salariile, fie că profitul crește sau scade, această sumă de 720 l.st. este aceea din care trebuie amîndouă să fie acoperite. Pe de o parte, profitul nu poate niciodată să se urce atît de sus, ca să absoarbă așa de mult din aceste 720 l.st. încît să nu mai rămînă muncitorilor cu ce să-și poată procura obiectele de primă necesitate ; pe de altă parte, salariile nu se pot niciodată urca atît de sus, ca să nu lase nici o porțiune din această sumă pentru profit“ (l.c. p. 113). [Versiunea românească, vol. I, p. 112, 114].

„Profitul *depinde de salariile urcate sau scăzute*, salariile depind de prețul obiectelor de primă necesitate și prețul obiectelor de primă necesitate depinde, mai ales, de prețul alimentelor deoarece toate celelalte lucruri trebuincioase pot fi sporite aproape fără limită“. (l.c. p. 119.) [Versiunea românească, vol. I, p. 117].

„Cu toate că se produce o valoare mai mare“ (dacă calitatea solului se înrăutățește), „o proporție mai mare din ceea ce rămîne din această valoare după plata rentei este consumată de producători“ {Ricardo îi

1) — creșterea salariului. — Nota trad.

identifică aici pe muncitori cu producătorii} „și aceasta, și numai ea, este aceea care reglementează profitul“ (l.c. p. 127.) [Versiunea românească, vol. I, p. 121].

„Calitatea esențială a unei îmbunătățiri constă în micșorarea cantității de muncă întrebuințată anterior pentru a produce o marfă, iar această micșorare nu poate avea loc fără o scădere a prețului mărfii sau a valorii sale relative“ (l.c. p. 70.) [Versiunea românească, vol. I, p. 93].

„Reduceți costul de producție al pălăriilor și prețul lor va scădea, până la urmă, la noul lor preț natural, cu toate că cererea poate se va dubla, tripla sau cvadrupla. Reduceți costul de întreținere a oamenilor, prin micșorarea prețului natural al alimentelor și îmbrăcămintei cu care se întreține viața, și salariile vor scădea, până la urmă, cu toate că cererea pentru muncitori [664] va putea spori foarte mult“ (l.c. p. 460.) [Versiunea românească, vol. I, p. 277].

„În proporția în care se ia mai puțin pentru salarii, se va lua mai mult pentru profit și viceversa“ (l.c. p. 500.) [Versiunea românească, vol. I, p. 295].

„A fost unul din obiectivele acestei lucrări să arăt că, cu fiecare scădere a valorii reale a obiectelor de primă necesitate, vor scădea și salariile muncii și că profitul capitalului se va urca; cu alte cuvinte ca dintr-o valoare anuală anumită, o porțiune mai mică va fi plătită clasei muncitoare și o porțiune mai mare aceluia ale căror fonduri întrebuințează această clasă“. [Versiunea românească, vol. I, p. 300].

{Numai în această expresie, care a intrat în întregime în limbajul uzual, Ric[ardo] enunță natura capitalului, chiar dacă nu o intuiește. Nu accumulated labour employed by the labouring class by the labourers themselves, but it is „funds“, „accumulated labour“, „employing this class“, employing present, immediate labour 1).}

„Să presupunem că valoarea mărfurilor produse într-o anumită fabrică este de 1 000 l.st. și că ea este împărțită între patron și muncitorii săi“ (în această expresie se reflectă din nou natura capitalului : capitalistul este stăpîn, iar muncitorii sînt muncitorii lui) „în proporție de 800 l.st. muncitorilor, și 200 l.st. patronului. Dacă valoarea acestor mărfuri ar scădea la 900 l.st. și 100 l.st. ar fi economisite din salariile muncii ca urmare a scăderii obiectelor de primă necesitate, venitul net al patronului nu ar suferi nici o schimbare“ (p. 511, 512.) [Versiunea românească, vol. I, p. 300—301].

„Dacă prin perfecționări aduse mașinilor încălțămîntea și îmbrăcămintea muncitorului ar putea fi produse cu un sfert din munca necesară astăzi pentru producția lor, ele ar scădea, probabil, cu 75⁰/₁₀₀; dar e greu de presupus că prin aceasta, muncitorul ar fi pus în situația ca în permanență să consume patru haine sau patru perechi de ghete în loc de una, întrucît, probabil că salariul său în scurt timp va trebui să se adapteze, ca efect al concurenței și al sporului de populație, la noua valoare a obiectelor de consum pentru care își cheltuiește salariul. În cazul cînd aceste îmbunătățiri s-ar extinde asupra tuturor obiectelor con-

1) — munca acumulată este folosită de clasa muncitoare, de muncitorii înșiși, ci „fondurile“, „munca acumulată“, „folosesc această clasă“, folosesc munca prezentă, nemijlocită. — Nota trad.

sumate de muncitor, atunci, probabil, după cîțiva ani îl vom găsi în posesia doar a unui mic surplus care să-l satisfacă, sau chiar a nici unuia, cu toate că valoarea de schimb a acestor mărfuri, comparată cu aceea a altor mărfuri în fabricarea cărora nu s-au făcut asemenea perfecționări, a înregistrat o importantă scădere și cu toate că aceste mărfuri au fost produse printr-o cantitate de muncă mult mai redusă“ (l.c. p. 8.) [Versiunea românească, vol. I, p. 64].

„Cînd salariile se urcă, aceasta are loc întotdeauna pe seama profitului și cînd ele scad, profitul întotdeauna se urcă“ (l.c. p. 491, notă). [Versiunea românească, vol. I, p. 291].

„Mi-am dat silința să arăt în cursul acestei întregi lucrări că rata profitului nu poate crește nicicînd decît printr-o scădere a salariilor și că o scădere continuă a salariilor nu poate avea loc decît în urma ieftinirii obiectelor de primă necesitate pe care se cheltuiesc salariile. Dacă, așadar, prin *extinderea comerțului exterior* sau prin *perfecționarea mașinilor*, alimentele și obiectele de primă necesitate pot fi aduse pe piață cu un preț redus, profitul va crește. Dacă, în loc să cultivăm griu în țară sau să fabricăm noi înșine îmbrăcămintea și celelalte obiecte de primă necesitate ale muncitorilor, descoperim o piață nouă de unde ne-am putea aproviziona cu aceste mărfuri la un preț mai ieftin, salariile vor scădea, iar profitul va crește; dar dacă mărfurile obținute mai ieftin, prin extinderea comerțului exterior, sau prin perfecționarea mașinilor, ar fi exclusiv mărfuri consumate de către cei bogați, nici o schimbare nu va avea loc în rata profitului. Rata salariilor nu ar fi influențată cu toate că vinul, catifelele, mătăsurile și alte mărfuri scumpe ar scădea cu 50% și, în consecință, profitul ar continua să rămînă neschimbat.

Deci, comerțul exterior cu toate că este de mare folos pentru o țară deoarece sporește cantitatea și varietatea obiectelor pe care se cheltuiește venitul și, prin abundența și ieftinătatea mărfurilor, stimulează la economie“ (și why not incentives to spending¹⁾?) „și la *acumularea de capital*, nu are tendința de a urca profitul capitalului atîta timp cît *mărfurile importate nu sînt din categoria acelor pe care se cheltuiesc salariile muncii*.

Observațiile care au fost făcute cu privire la comerțul exterior se aplică în mod egal și la comerțul interior. Rata profitului *nu este niciodată sporită*“

{mai sus el a spus exact contrarul; el consideră, probabil, că never unless by the improvements mentioned the value of labour is diminished²⁾}

„printr-o *mai bună repartizare a muncii, prin inventarea de mașini, prin construirea de drumuri și canale* sau prin *oricare alte mijloace care reduc munca fie la fabricarea, fie la transportul bunurilor*. Acestea sînt cauze care influențează prețul și sînt întotdeauna foarte favorabile consumatorilor, deoarece ele îl pun pe consumator în situația să obțină în schimbul aceleiași munci sau a *valorii produsului aceleiași munci*, o cantitate mai mare din marfa la care se aplică perfecționarea; dar ele n-au nici un efect asupra profitului. Pe de altă parte, orice [665] reducere

¹⁾ — de ce nu stimulează la cheltuieli. — *Nota trad.*

²⁾ — valoarea muncii nu scade niciodată, cu excepția îmbunătățirilor amintite. — *Nota trad.*

a salariilor muncii mărește profitul dar nu produce nici un efect asupra prețului mărfurilor. Una este avantajoasă tuturor claselor, deoarece toate clasele sînt consumatoare“.

(dar cît de advantageous to the labouring class¹), întrucît Ric[ardo] presupune că aceste mărfuri, dacă ele intră în consumul salariului, îl reduc pe acesta, iar dacă nu reduc salariul prin ieftinirea lor, ele nu intră în ele ?) ;

„cealaltă este doar în beneficiul producătorilor ; aceștia cîștigă mai mult, însă fiecare lucru rămîne la prețul lui de mai înainte“.

(Și iarăși cum este posibil acest lucru dacă Ric[ardo], presupune că diminution in the wages of labour, which raises profits²), are loc tocmai pentru că prețul mijloacelor de subzistență necesare a scăzut și deci în nici un caz nu se poate spune că „every thing remains at its former price“³).

„În primul caz ei obțin tot atît ca mai înainte ; însă fiecare lucru“ (o nouă greșală ; ar fi trebuit să se spună : every thing necessarily excluded⁴) „pe care se cheltuiesc cîștigurile lor și-a redus valoarea de schimb“ (p. 137, 138.) [Versiunea românească, vol. I, p. 125—126].

Vedem că acest paragraf este formulat extrem de incorect. Dar, făcînd abstracție de partea formală, toate acestea sînt juste dacă în loc de rate of profit⁵) se citește „rate of surplus-value⁶), ca în toată această analiză a plusvalorii relative. Chiar și cînd este vorba de obiecte de lux, perfecționările menționate pot să mărească rata generală a profitului, întrucît rata profitului din aceste sfere, ca și din toate celelalte, participă la egalizarea tuturor ratelor profitului, la o rată medie a profitului. Dacă în asemenea cazuri, datorită influențelor amintite, valoarea capitalului constant scade în raport cu cel variabil sau se reduce durata timpului de rotație (adică are loc o schimbare în procesul circulației), rata profitului crește. Mai departe, influența exercitată de foreign trade⁷) a fost tratată absolut unilateral. Esențial pentru producția capitalistă este transformarea produsului în marfă, iar acest lucru este legat esențialmente de extinderea pieței, de crearea pieței mondiale și, prin urmare, de foreign trade.

1) — avantajoasă clasei muncitoare. — *Nota trad.*

2) — scăderea salariului muncii, care sporește profitul. — *Nota trad.*

3) — „fiecare lucru rămîne la prețul anterior“. — *Nota trad.*

4) — orice lucru în afară de articolele de primă necesitate. — *Nota trad.*

5) — rata profitului. — *Nota trad.*

6) — „rata plusvalorii“. — *Nota trad.*

7) — comerțul exterior. — *Nota trad.*

Dar dacă lăsăm la o parte acest lucru, Ri[cardo] formulează teza justă, că toate improvements ¹⁾, indiferent dacă sînt determinate de diviziunea muncii, de îmbunătățirea mașinilor, de perfecționarea mijloacelor de transport sau de comerțul exterior, pe scurt toate mijloacele care contribuie la scurtarea în industrie sau în transportul mărfurilor a timpului de muncă necesar, sporesc plusvaloarea (deci și profitul), așadar îmbogățesc clasa capitaliștilor, deoarece și în măsura în care aceste „improvements“ depreciate the value of labour ²⁾.

În încheiere trebuie să mai cităm în acest capitol cîteva pasaje în care Ricardo analizează nature of *proportionate wages* ³⁾.

„Dacă trebuie să angajez un muncitor pentru o săptămînă și. dacă îi plătesc în loc de zece șilingi, numai opt, fără ca să fi avut loc vreo schimbare în ceea ce privește valoarea banilor, e probabil că muncitorul va putea să-și procure cu cei opt șilingi ai săi mai multe alimente și obiecte de primă necesitate decît mai înainte cu zece; aceasta se datorește însă nu unei creșteri a *valorii reale a salariului său*, după cum a afirmat A. Smith și mai recent d-l Malthus, ci unei scăderi a valorii obiectelor pe care își cheltuiește salariul său, lucruri cu totul diferite; și cu toate acestea, deoarece *numesc aceasta o scădere a valorii reale a salariilor*, se spune despre mine că folosesc un limbaj nou și neobișnuit, care nu se poate împăca cu adevăratele principii ale științei“ (l.c. p. 11—12.) [Versiunea românească, vol. I, p. 66].

„Nu după *cantitatea absolută a produsului* obținut de fiecare din aceste clase ne putem da seama corect de rata profitului rentei și salariilor, ci după cantitatea de muncă necesară pentru a obține acest produs. Prin perfecționarea mașinilor și a agriculturii, întregul produs poate fi dublat; dar dacă salariile, renta și profitul se vor dubla la fel, acestea trei vor *rămîne în aceeași proporție unele față de altele, ca și mai înainte*, fără a se putea spune despre vreuna din ele că a *variat în mod relativ*. Dar dacă salariile nu participă în aceeași proporție la această creștere, dacă ele în loc să se dubleze, ar crește doar cu jumătate, ...socotesc corect din partea mea să spun că... salariile au scăzut iar profitul a crescut; căci dacă am avea un etalon invariabil cu care să se măsoare *valoarea* acestui produs, am găsi că o valoare mai mică a rămas pe seama clasei muncitoare..., și pe seama clasei capitaliștilor una mai mare decît s-a atribuit mai înainte“ (l.c. p. 49.) [Versiunea românească, vol. I, p. 83].

„Scăderea salariului ar fi o scădere efectivă, în ciuda faptului că el“ (salariul) „îi poate procura o mai mare cantitate de bunuri ieftine decît salariul său anterior“ (l.c. p. 51.) [Versiunea românească, vol. I, p. 84].

Quincey subliniază cîteva dintre tezele dezvoltate de Ric[ardo], opunîndu-le tezelor altor economiști:

¹⁾ — perfecționările. — *Nota trad.*

²⁾ — „perfecționări“ scad valoarea muncii. — *Nota trad.*

³⁾ — natura salariului *relativ*. — *Nota trad.*

Pentru economiștii premergători lui Ricardo, problema se punea astfel: „cînd erau întrebări ce determină valoarea tuturor mărfurilor, ei răspundeau că aceasta este determinată în principal de salariu. Cînd erau întrebări: ce determină salariul? — ei spuneau că salariul trebuie să concorde cu valoarea mărfurilor pe care este cheltuit; răspunsul se reducea, în fond, la aceea că salariul este determinat de valoarea mărfurilor“ (p. 560 „*Dialogues of Three Templars on Polit. Econ., chiefly in relation to the principles of Mr. Ricardo*“, [1666] „*London Magazine*“, vol. IX, 1824).

Tot în aceste „*Dialogues*“ se vorbește despre legea of measure of value *by the quantity of labour* și *by the value of labour* ¹⁾:

„Ambele formule sînt atît de departe de a fi numai două expresii diferite ale aceleiași legi, încît legea d-lui Ricardo (și anume raportul dintre valoarea A și valoarea B este același cu raportul dintre *cantitățile* de muncă care le produc), ar putea fi exprimată cel mai bine, într-o formulare negativă, în felul următor: raportul dintre valoarea A și valoarea B *nu* este același cu raportul dintre *valorile* muncii care le produc“ [p. 348].

(Dacă compoziția organică a capitalului în A și B ar fi aceeași, atunci s-ar putea într-adevăr spune că raportul dintre valorile produselor acestor capitaluri *este același* cu raportul dintre *valorile* muncii care le produc. Căci în acest caz în ambele *accumulated labour* ²⁾ s-ar raporta așa cum se raportează în ambele *immediate labour* ³⁾. Cantitățile de muncă plătite însă s-ar raporta în A și B ca cantități totale de *immediate labour* folosită de ambele capitaluri. Să presupunem că compoziția organică = $C^{80} V^{20}$, iar rata plusvalorii = 50% . Dacă un capital ar fi de 500, iar celălalt de 300, într-un caz produsul ar reprezenta 550, iar în celălalt 330. Produsele s-ar raporta în acest caz așa cum salariul de 5×20 (adică 100) s-ar raporta la salariul de 3×20 (adică = $100 : 60$, = $10 : 6$, = $5 : 3$. Valorile produselor A și B s-ar raporta ca 550 la 330, sau ca 55 la 33, sau ca $55/11$ la $33/11$ (căci $5 \times 11 = 55$ și $3 \times 11 = 33$); prin urmare ca 5 la 3. Dar chiar și în acest caz s-ar cunoaște numai raportul dintre ele și nu valorile lor reale, deoarece raportului $5 : 3$ îi pot corespunde cantități de valoare extrem de diferite).

„Dacă prețul produsului este egal cu 10 șilingi, salariul și profitul luate la un loc nu pot să depășească 10 șilingi. Oare lucrurile nu stau

1) — măsurării valorii prin *cantitatea de muncă* și prin *valoarea muncii*. — *Nota trad.*

2) — munca acumulată. — *Nota trad.*

3) — munca nemijlocită. — *Nota trad.*

totuși invers, oare nu salariul și profitul luate la un loc determină prețul? Nu, aceasta este o teorie învechită, perimată" (p. 204, *Th. de Quincey. „The Logic of Polit. Econ.“. Edinburgh [and London], 1844*).

„Economia politică modernă a arătat că orice preț este determinat de cantitatea relativă a muncii care a produs-o și numai de aceasta. Din moment ce prețul a fost determinat, ipso facto ¹⁾ el determină *fondul* din care salariul și profitul *trebuie* să-și iar părțile cuvenite" (l.c., p. 204). Orice schimbare care poate să modifice raportul existent între salariu și profit, *trebuie să pornească de la salariu* (l.c. p. 205).

„Elementul nou introdus de Ricard[o] în doctrina rentei funciare constă în aceea că a redus-o la problema dacă anulează într-adevăr legea valorii" (l.c. p. 158).

---

¹⁾ — implicit. — *Nota trad.*

Capitolul șaisprezece

Teoria profitului a lui Ricardo

[1. Unele cazuri în care Ricardo face distincție între plusvaloare și profit]

Am demonstrat în amănunțime că legile plusvalorii sau, mai exact, legile ratei plusvalorii (presupunînd ziua de muncă dată) nu coincid chiar atît de simplu și nemijlocit cu legile profitului, sau nu sînt atît de simplu și nemijlocit aplicabile acestora din urmă, așa cum susține Ric[ardo]; că el identifică în mod greșit plusvaloarea cu profitul; că acestea sînt identice numai în măsura în care capitalul total constă din capital variabil sau se cheltuiește nemijlocit pentru salariu; că, de aceea, ceea ce analizează Ric[ardo] sub denumirea de „profit“ nu este, în general, altceva decît plusvaloarea. Numai în acest caz și produsul total s-ar reduce în întregime la salariu și plusvaloare. Ric[ardo] împărtășește vădit concepția lui Smith potrivit căreia *valoarea totală* a produsului anual se reduce la venituri. De aici și confundarea valorii cu prețul de cost.

Nu este necesar să repetăm aici că rata profitului nu este supusă nemijlocit aceluiași legi cărora le este supusă rata plusvalorii.

În primul rînd, am văzut că rata profitului poate să crească sau să scadă ca urmare a scăderii sau creșterii rentei, independent de any change in the value of labour¹⁾.

În al doilea rînd, absolute amount of profit = absolute amount of surplus value²⁾. Dar aceasta din urmă nu este determinată numai de rata plusvalorii, ci și de numărul muncitorilor ocupați. De aceea masa profitului poate rămîne aceeași

---

1) — orice schimbare în valoarea muncii. — *Nota trad.*

2) — masa absolută a profitului = masa absolută a plusvalorii. — *Nota trad.*

în cazul cînd rata plusvalorii scade, dar în același timp crește numărul muncitorilor folosiți și invers.

*În al treilea rînd, rata profitului, rata plusvalorii fiind dată, depinde de organic composition of capital*¹⁾.

În al patrulea rînd, în condiții în care plusvaloarea este dată (totodată se presupune că este dată și compoziția organică a capitalului pentru fiecare 100 de unități), rata profitului depinde de raportul de valoare dintre diferitele părți ale capitalului, care pot fi afectate în mod diferit, în parte de economy of power²⁾ etc. în folosirea condițiilor de producție, în parte de variations of value³⁾, care pot să afecteze o parte a capitalului, fără să afecteze celelalte părți ale lui.

În sfîrșit, ar trebui să se țină seama și de deosebirile în compoziția organică a capitalului care decurg din procesul circulației.

[667] Unele reflecții, care se întrezăresc chiar la Ric[ardo], ar fi trebuit să-l determine să facă distincție între plusvaloare și profit. Din cauză că nu face această distincție, după cît se vede, el alunecă pe alocuri — așa cum am arătat în treacăt cînd am analizat ch. I „*On Value*“ — pe panta concepției vulgare, potrivit căreia profitul este pur și simplu un adaos la valoarea mărfii; de pildă, cînd el arată felul în care este determinat profitul la un capital în care predomină capitalul fix etc.⁴⁾ De aici enormele absurdități ale epigonilor lui. Concepția vulgară trebuie să apară în mod necesar atunci cînd o teză justă din punct de vedere practic, și anume că în medie *capitaluri de mărime egală dau profituri egale*, sau că profitul depinde de mărimea capitalului investit, nu este legată printr-o serie de verigi intermediare de legile generale referitoare la valori etc., pe scurt atunci cînd se identifică profitul cu plusvaloarea, lucru care este exact numai în ceea ce privește capitalul total. Tocmai de aceea lui Ric[ardo] îi sînt închise toate căile pentru determinarea *ratei generale a profitului*.

Ric[ardo] își dă seama că *rata profitului* nu este afectată de variations of the value of commodities⁵⁾, care influențează în egală măsură toate părțile capitalului, de pildă, variation in the value of money⁶⁾. De aici el ar fi trebuit să conchidă că *ea este afectată* de acele variations in the value of commo-

1) — compoziția organică a capitalului. — *Nota trad.*

2) — economisirea de forță. — *Nota trad.*

3) — schimbările valorii. — *Nota trad.*

4) Vezi volumul de față, p. 189—190. — *Nota red.*

5) — schimbările valorii mărfurilor. — *Nota trad.*

6) — schimbarea valorii banilor. — *Nota trad.*

dities care *nu* influenţează *egal* toate părţile capitalului ; că deci sînt posibile schimbări ale ratei profitului în condiţii în care value of labour rămîne aceeaşi şi că acestea pot să se producă chiar într-o direcţie opusă schimbărilor valorii muncii. Dar, înainte de toate, el ar fi trebuit să-şi îndrepte atenţia asupra faptului că surplus *produce*, sau, ceea ce pentru el este acelaşi lucru, *surplus value*, sau, ceea ce este tot acelaşi lucru, *surplus labour*, în măsura în care el consideră toate acestea sub specie ¹⁾ al profitului — este calculat aici de el nu în raport cu capitalul variabil, ci în raport cu *întregul capital avansat*.

Referitor la change in the value of money ²⁾ el spune

„Oricît ar fi de mare variaţia valorii banilor, ea nu determină nici o diferenţă în *rata profitului* ; să presupunem că bunurile fabricantului se urcă de la 1 000 l.st. la 2 000 l.st. sau cu 100%, *rata profitului* său va fi aceeaşi dacă *capitalul său*, asupra căruia variaţiile banilor produc acelaşi efect ca şi asupra valorii produsului, dacă maşinile sale, clădirile şi capitalul în afacere cresc de asemenea cu 100%, iar el va avea la dispoziţia sa aceeaşi cantitate, şi nu mai mult, din produsul muncii din ţară. Dacă un capital de o valoare dată, economisind muncă, poate să dubleze *cantitatea de produse, iar aceasta să scadă* preţul lor anterior la jumătate, *produsul va rămîne la aceeaşi proporţie ca şi mai înainte faţă de capitalul care l-a produs şi în consecinţă* profitul se va menţine la aceeaşi rată. Dacă în acelaşi timp, el dublează cantitatea produsului, prin întrebuiţarea aceleiaşi capital, valoarea banilor scade la jumătate datorită unei întâmplări, produsul se va vinde cu dublul valorii în bani decît mai înainte ; dar şi capitalul întrebuiţat spre a-l produce va fi de o valoare în bani de două ori mai mare ca mai înainte ; şi de aceea, în acest caz, *valoarea produsului va rămîne în aceeaşi proporţie faţă de valoarea capitalului ca mai înainte*“ (l.c., p. 51, 52.) [Versiunea românească, vol. I, p. 84].

Dacă prin *produce* Ric[ardo] înţelege aici *surplus produce* atunci e bine, căci rata profitului = *surplus produce (value)*. Astfel, dacă surplus produce = 10 şi capitalul = 100, rata profitului = $\frac{10}{100} = \frac{1}{10} = 10\%$. Dar dacă el înţelege produsul total, nu mai e bine. În acest caz, prin raportul dintre value of the produce to the value of capital ³⁾, el nu are în vedere decît excedentul valorii mărfii peste valoarea capitalului avansat. În orice caz este clar că *aici* el nu identifică profitul cu plusvaloarea, şi rata profitului cu rata plusvalorii,

$$= \frac{\text{surplus value}}{\text{value of labour}} \text{ sau } \frac{\text{surplus value}}{\text{capital variabil}}$$

¹⁾ — din punctul de vedere. — *Nota trad.*

²⁾ — schimbarea valorii banilor. — *Nota trad.*

³⁾ — valoarea produsului şi valoarea capitalului. — *Nota trad.*

Ric[ardo] spune (ch. XXXII) :

„S-a presupus însă că prețul *produselor agricole* din care sint făcute mărfurile a scăzut ; prin urmare mărfurile vor scădea din această cauză. Ele vor scădea, este adevărat, însă scăderea lor nu va fi însoțită de vreo micșorare a venitului în bani al producătorului. Dacă el își vinde marfa cu mai puțini bani, faptul se datorește doar scăderii *valorii unuia din materialele din care este făcută*. Dacă el își vinde stofa, cu 900 l.st. în loc de 1 000 l.st., venitul său nu va fi mai mic, dacă lina din care este făcută a scăzut în valoare cu 100 l.st.“ (l.c. p. 518.) [Versiunea românească, vol. I, p. 303].

(Ceea ce R[icardo] are în vedere propriu-zis aici, și anume influența asupra unui caz practic, nu ne interesează aici. Deprecierea bruscă a valorii lînii ar afecta (negativ), fără îndoială, *money income*¹⁾ al fabricanților de stofă care ar avea în depozit un mare stoc de marfă finită, confecționat în perioada în care lina era mai scumpă, și care trebuie să fie vîndut după ce ea s-a [668] depreciat).

Dacă, așa cum presupune aici Ric[ardo], fabricanții de stofă pun în mișcare aceeași masă de muncă ca înainte {deși ei ar putea să pună în mișcare o cantitate mai mare, întrucît o parte din capitalul eliberat, care înainte se cheltuia *numai* pe materii prime, poate fi cheltuit acum pe materii prime + muncă} este clar că „*money income*“ al lor, dacă avem în vedere mărimea lui absolută, „*will not be less*“²⁾, iar *rata profitului* lor va fi mai mare decît înainte ; căci aceleași, să zicem, 10% ca și înainte, adică 100 l. st., trebuie calculate acum nu la 1 000 l. st., ci la 900 l. st. În primul caz *rata profitului* = 10%. În al doilea = $\frac{1}{9} = 11\frac{1}{9}\%$. Dar R[icardo] presupune că *raw produce of which commodities are made*³⁾ a scăzut în general și a crescut astfel *general rate of profit*⁴⁾, și nu numai *rate of profit* dintr-o singură ramură. Ricardo nu înțelege acest lucru, fapt cu atît mai uimitor cu cît cazul opus îl înțelege.

Și anume, în ch. VI, „*On Profits*“, Ric[ardo] analizează cazul cînd, ca urmare a scumpirii obiectelor de primă necesitate, din cauză că au început să fie cultivate terenurile mai proaste și deci a crescut renta diferențială — crește în primul rînd salariul, iar în al doilea rînd crește prețul tuturor produselor prime obținute de pe suprafața pămîntului. (Această din urmă

1) — venitul în bani. — *Nota trad.*

2) — nu se va micșora. — *Nota trad.*

3) — materia primă din care este confecționată marfa. — *Nota trad.*

4) — rata generală a profitului. — *Nota trad.*

presupunere nu este nicidecum necesară. Bumbacul, mătasea, chiar și lina și inul, pot să scadă foarte bine deși prețul cerealelor crește).

El afirmă în primul rînd că *plusvaloarea* (el spune profitul) fermierului va scădea, deoarece valoarea produsului muncii celor 10 muncitori, pe care îi angajează, reprezintă, ca și înainte, 720 l. st., iar din acest fond de 720 l. st., el trebuie acum să dea o parte mai mare pentru salariu. Și el continuă :

„Dar *rata profitului* va scădea și mai mult deoarece *capitalul* arendașului... constă într-o mare măsură din produse agricole ca grînele și clăile sale de fin, grîul și orzul său netreierat, caii și vacile sale, care toate se vor urca în preț, datorită *creșterii produselor*. Profitul său *absolut* va scădea de la 480 l.st. la 445 l.st. și 15 șilingi ; dar dacă, din cauza pe care am arătat-o chiar acum, capitalul său se va urca de la 3 000 la 3 200 l.st., *rata profitului său*, în cazul cînd grîul este de 5 l.st., 2 șilingi și 10 pence, va fi sub 14%. Dacă un fabricant ar fi întrebuițat de asemenea în afacerea sa 3 000 l.st., el ar fi fost obligat, din cauza urcării salariilor, să sporească capitalul său spre a fi în stare să continue aceeași afacere. Dacă mărfurile sale s-ar fi vîndut mai înainte cu 720 l.st., ele ar fi continuat să se vîndă cu același preț ; dar salariile muncii, care ar fi fost mai înainte 240 l.st. s-ar fi urcat în cazul cînd grîul ar fi fost la 5 l.st., 2 șilingi și 10 pence, la 274 l.st. și 5 șilingi. În primul caz el ar fi avut un sold de 480 ca profit la 3 000 l.st., în al doilea caz ar fi avut un profit de numai 445 l.st. și 15 șilingi la un capital mărit și, prin urmare, profitul său s-ar conforma ratei modificate a profitului arendașului“ (l.c., p. 116—117.) [Versiunea românească, vol. I, p. 115—116].

Prin urmare, aici Ricardo face distincție între *absolute profit* (adică *surplus value*) și *rate of profits*, arătînd de asemenea că în urma schimbării valorii capitalului avansat *rata profitului* scade mai mult decît scade *absolute profit* (*surplus value*), care scade ca urmare a *rise in the value of money*¹⁾. *Rate of profits* ar scădea aici și în cazul cînd *value of labour* ar rămîne *aceeași*, deoarece *același* profit absolut ar fi calculat la un capital mai mare. Cazul opus — creșterea ratei profitului (care diferă de creșterea plusvalorii, sau a profitului absolut) — ar avea astfel loc în exemplul citat de el mai sus, în care valoarea materiilor prime scade. Reiese deci că creșterea și scăderea ratei profitului sînt determinate și de alte împrejurări decît de creșterea și scăderea profitului absolut și de creșterea și scăderea ratei lui calculate la capitalul cheltuit pentru salariu.

În pasajul citat mai sus, Ric[ardo] spune :

¹⁾ — creșterii valorii banilor. — *Nota trad.*

„Bijuteriile, articolele de fierărie, de argintărie și de aramă nu se vor urca, deoarece nici unul din produsele agricole obținute de pe suprafața pământului nu intră în compoziția lor“ (l.c., p. 117). [Versiunea românească, vol. I, p. 116].

Prețul acestor mărfuri nu va crește, dar rata profitului din aceste ramuri ar depăși rata profitului din celelalte ramuri. Căci în acestea din urmă plusvaloarea micșorată (din cauza creșterii salariului) ar reveni la un capital avansat a cărui valoare a sporit dintr-o dată din două cauze: în primul rând, fiindcă au crescut cheltuielile pentru salarii și, în al doilea rând, fiindcă au crescut cheltuielile pentru materiile prime. În al doilea caz [669], plusvaloarea micșorată ar reveni la același capital avansat, care, ca urmare a creșterii salariului, a crescut numai în ceea ce privește partea sa variabilă.

În aceste pasaje Ric[ardo] aruncă peste bord întreaga sa teorie a profitului bazată pe identificarea greșită a ratei plusvalorii cu rata profitului.

„Astfel, în fiecare caz, profitul obținut din agricultură ca și cel din industrie este micșorat printr-o urcare a *prețului produselor agricole*, dacă aceasta este însoțită de o urcare a salariilor“ (l.c., p. 113, 114.) [Versiunea românească, vol. I, p. 114].

Din cele spuse de Ric[ardo] însuși reiese că chiar cînd nu este accompanied by a rise of wages, [the] *rate of profits* would be lowered by an enhancement of that part of the advanced capital, consisting of raw produce ¹⁾.

„Dar presupunînd că prețul mătăsurilor, catifelelor, mobilelor și al oricăror alte mărfuri, care nu sînt cerute de muncitori, s-ar urca, din cauză că *se cheltuiește* mai multă muncă pentru ele, *nu va influența acest lucru profitul?* Cu siguranță că nu, deoarece, *nimic nu poate influența profitul, decît o urcare a salariilor*; mătásurile și catifelele nu sînt consumate de către muncitor și, în consecință, nu pot determina o urcare a salariilor“ (l.c., p. 118.) [Versiunea românească, vol. I, p. 116—117].

Certainly; the *rate of profits* in those peculiar trades would fall, although the value of labour — wages remained the same ²⁾. Materiile prime folosite de fabricanții de mătase, piane, mobile etc. s-ar scumpi, prin urmare raportul dintre aceeași plusvaloare și capitalul cheltuit s-ar micșora, și de aceea rata

¹⁾ — însoțită de o creștere a salariilor, rata profitului poate să fie micșorată printr-o sporire a părții capitalului avansat, care constă din materie primă. — *Nota trad.*

²⁾ — Desigur; în aceste ramuri speciale, *rata profitului* ar scădea, deși valoarea muncii — salariile — au rămas aceleași. — *Nota trad.*

profitului ar scădea. *Rata generală a profitului* reprezintă media diferitelor rate ale profitului din toate ramurile industriei. Sau, pentru a obține ca și înainte un profit mediu, acești fabricanți vor spori prețul mărfurilor lor. O asemenea creștere nominală a prețurilor nu ar afecta direct rata profitului. *ci expenditure of profit* ¹⁾.

Ric[ardo] revine din nou la cazul examinat mai sus, cînd plusvaloarea (absolute profit) scade, fiindcă prețul mijloacelor de subzistență necesare (și deci renta funciară) crește.

Trebuie să observ din nou că *rata profitului* va scădea mult mai repede, decît am apreciat în calculele făcute, deoarece *valoarea produsului* fiind aceea pe care am stabilit-o în condițiile presupuse, *valoarea capitalului arendașului va spori cu mult, prin faptul că ea constă în mod necesar din multe din mărfurile a căror valoare a crescut*. Înainte ca grîul să se fi putut urca de la 4 la 12 l.st., valoarea de schimb a *capitalului său* se va fi dublat probabil și a ajuns la 6 000 l.st. în loc de 3 000 l.st. Dacă deci profitul său ar fi de 180 l.st., sau 6% la *capitalul său inițial*, profitul n-ar fi fost în mod real în acel timp, la o *rată mai mare* decît 3%, deoarece 6 000 cu 3% dă 180 l.st. ; și un *nou arendaș, cu o sumă de 6 000 în buzunar va putea intra în afacerea de arendare numai în aceste condiții*. Multe activități ar putea trage unele avantaje, mai mari sau mai mici din aceeași sursă. Fabricantul de bere, distilatorul, fabricantul de stofe, fabricantul de pînzeturi ar putea fi *în parte compensați pentru reducerea profitului lor de urcare a valorii stocurilor lor de materii prime și de produse finite*; dar un fabricant de articole de metal, de bijuterii și de multe ale mărfuri, ca și acei al căror capital constă doar din bani, vor suferi *întreaga scădere a ratei profitului*, fără nici un fel de compensație" (l.c., p. 123, 124.) [Versiunea românească, vol. I, p. 119].

Aici important este numai ceea ce Ric[ardo] nu observă, și anume că el aruncă peste bord a sa identificare a profitului cu plusvaloarea și că, independent de value of labour, rata profitului poate fi afectată de o variation in the value of the constant capital ²⁾. În rest, ilustrarea lui este numai în parte exactă. Cîștigul pe care fermierul, clothier³⁾ etc. l-ar obține de pe urma creșterii prețului la stocul de mărfuri existent și aflat pe piață ar dispărea, firește, de îndată ce ei ar desface aceste mărfuri. Creșterea valorii capitalului lor nu le-ar mai aduce un cîștig de îndată ce acest capital ar fi consumat și ar trebui reprodus. Ei s-ar afla atunci cu toții în situația

¹⁾ — cheltuirea profitului. — *Nota trad.*

²⁾ — schimbare a valorii capitalului constant. — *Nota trad.*

³⁾ — fabricantul de stofe. — *Nota trad.*

noului fermier despre care vorbește însuși Ric[ardo] și care ar trebui să avanseze un capital de 6 000 l. st. pentru a obține un profit de 30%. Dimpotrivă, [XIII-670] jeweller, manufacturer of hardware, money dealer¹⁾ etc. deși la început ei n-au primit nici un fel de compensație pentru pierderea lor, ar realiza o rată a profitului mai ridicată de 30%, deoarece ar crește în valoare numai capitalul cheltuit de ei pentru salarii și nu capitalul lor constant.

Important în compensarea amintită aici de Ric[ardo], a scăderii profitului prin creșterea valorii capitalului, este și faptul că în ceea ce-i privește pe capitaliști — și, în general, în ceea ce privește repartitia produsului muncii anuale — nu este vorba numai despre repartitia produsului între diferiți participanți la împărțirea venitului, ci și despre împărțirea acestui produs în capital și venit.

[2. *Formarea ratei generale a profitului*
(*average profits*) (sau a „*general rate of profits*“)
(„*usual profits*“)]

(a) *Rata medie dată a profitului ca punct de plecare
al teoriei ricardiene a profitului*

Aici Ric[ardo] nu e deloc clar din punct de vedere teoretic.

„Am remarcat deja că *prețul de piață* al unei mărfi poate să *depășească prețul ei natural, sau necesar*, deoarece ea poate fi produsă într-o cantitate mai puțin abundentă decât cea reclamată de o nouă cerere. Aceasta nu este, totuși, decât un efect *temporar*. Profitul urcat al capitalului întrebuințat pentru producerea acestei mărfi va atrage în mod natural capital spre această ramură de activitate, și îndată ce fondurile necesare au fost procurate iar cantitatea de mărfuri a sporit în mod corespunzător, prețul ei va scădea iar *profitul din acele ramuri se va conforma nivelului general*. O scădere a ratei generale a profitului nu este în nici un caz incompatibilă cu o *urcare parțială a profiturilor în anumite ramuri de activitate*. Tocmai inegalitatea profitului este ceea ce transferă capitalul de la o întrebuințare la alta. De aceea, în timp ce profitul general scade și poate ajunge treptat la un nivel redus, din cauza urcării salariilor și a sporirii dificultăților de a aproviziona cu obiecte de primă necesitate populația în creștere, profitul arendașului poate, pentru o durată scurtă de timp să fie deasupra nivelului anterior. Se poate da, de asemenea, pentru un

¹⁾ — giuvaergiul, fabricantul de articole de metal, posesorul de bani.
— *Nota trad.*

anumit timp, un extraordinar impuls unei anumite ramuri a comerțului exterior și colonial" (l.c., p. 118, 119.) [Versiunea românească, vol. I, p. 117].

„Trebuie să ne reamintim că prețurile variază întotdeauna pe piață și în primul rând, în funcție de raportul dintre cerere și ofertă. Cu toate că stofa ar putea fi furnizată cu 40 de șilingi iardul, dînd *capitalului profitul obișnuit*, ea, se poate urca la 60 sau 80 de șilingi din cauza unei schimbări generale a modei... Fabricanții de stofă vor avea un timp oarecare un profit neobișnuit, dar capitalul se va îndrepta, firește, spre această industrie, pînă ce oferta și cererea vor fi din nou la nivelul lor just, cînd prețul stofei va scădea din nou la 40 de șilingi, prețul ei natural, sau necesar. În același fel, cu fiecare creștere a cererii de griu, acesta se poate urca atît de mult încît să ofere arendașului mai mult decît profitul general. Dacă există pămînt fertil din abundență, prețul griului va scădea din nou la nivelul său anterior după ce s-a întrebuițat cantitatea corespunzătoare de capital, pentru producerea sa, iar profitul va fi același ca mai înainte; dar dacă nu există pămînt fertil din abundență, dacă pentru a produce această cantitate suplimentară de cereale se cere o cantitate de capital și de muncă mai mare decît cea obișnuită, griul nu va scădea la nivelul său anterior. Prețul său natural se va urca, iar arendașul, în loc să obțină în mod permanent profit mai mare, va fi obligat să se mulțumească cu rata micșorată, care este consecința inevitabilă a urcării salariilor produsă de urcarea obiectelor de primă necesitate" : (l.c. p. 119, 120.) [Versiunea românească, vol. I, p. 117].

Dacă *ziua de muncă* este dată (sau dacă există numai asemenea differences in the working days in different trades as are compensated by the peculiarities of different labour ¹⁾ este dată și *rata generală a plusvalorii*, i.e. of *surplus labour* ²⁾, întrucît salariul este on an average ³⁾ același. Ric[ardo] este convins de acest lucru. Și el confundă această *general rate of surplus value* ⁴⁾ cu *general rate of profits* ⁵⁾. Am arătat că în condiții cînd *general rate of surplus value* este aceeași *ratele profitului* în different trades ar fi totuși în mod necesar absolut diferite dacă mărfurile s-ar vinde la *valorile* lor. *Rata generală a profitului* apare pe baza faptului că plusvaloarea totală produsă se calculează la capitalul total al societății (al clasei capitaliștilor); de aceea fiecare capital în fiecare ramură reprezintă o parte *alicotă* a capitalului total cu aceeași [671] *compoziție organică*, în sensul împărțirii capitalului atît în capital variabil și capital constant cît și în capital circulant

¹⁾ — deosebiri în ceea ce privește ziua de muncă în diferite ramuri de activitate, care se compensează prin particularitățile diferitelor munci. — *Nota trad.*

²⁾ — adică a *supramuncii*. — *Nota trad.*

³⁾ — în medie. — *Nota trad.*

⁴⁾ — rată generală a plusvalorii. — *Nota trad.*

⁵⁾ — rata generală a profitului. — *Nota trad.*

și capital fix. Ca asemenea parte alicotă, el primește proporțional cu mărimea sa, dividende din surplus value produsă de suma totală a capitalului. Plusvaloarea împărțită astfel, partea plusvalorii care revine în cursul unei anumite perioade, de pildă în decurs de un an, unei porțiuni de capital de o mărime dată, de pildă 100, formează *average profit* sau *general rate of profit*, care intră în prețul de cost of every trade ¹⁾. Dacă această porțiune [la 100] = 15, usual profit = 15%, iar prețul de cost = 115. El poate fi mai mic dacă, de pildă, numai o parte din capitalul avansat intră ca dechét în procesul de valorificare. Dar el este întotdeauna = capitalul consumat + 15, adică plus average profit la capitalul avansat. Dacă într-un caz în produs ar intra 100, iar în altul numai 50, într-un caz prețul de cost ar fi = 100 + 15 = 115, iar în celălalt ar fi = 50 + 15 = 65; ambele capitaluri și-ar vinde mărfurile la același preț de cost, adică la un preț care ar aduce ambelor capitaluri aceeași rate of profit. Este clar că apariția, înfăptuirea, stabilirea *ratei generale a profitului* face necesară transformarea valorilor în prețuri de cost deosebite de ele. Dimpotrivă, Ric[ardo] presupune că valorile și prețurile de cost sînt identice, întrucît el confundă rata profitului cu rata plusvalorii. De aceea el nu are nici cea mai vagă idee de general change ²⁾ pe care procesul stabilirii unei general rate of profit o determină în prețurile mărfurilor, înainte de a se putea vorbi despre o general rate of profit. El consideră această rate of profits ca prius și de aceea o și include chiar în determinarea valorii (vezi ch. I : „On Value“). Presupunînd *general rate of profits*, el analizează numai modificările excepționale ale prețurilor, care sînt necesare pentru menținerea acestei *general rate of profits*, pentru existența ei ulterioară. El nu are nici o idee despre faptul că pentru a se crea general rate of profits trebuie ca în prealabil să aibă loc o transformare a valorilor în cost-prices ³⁾ că, prin urmare, pe baza unei rate generale a profitului, el nu mai poate opera nemijlocit cu *values of commodities* ⁴⁾.

Și în pasajul citat mai sus se reproduce numai ideea lui A. Smith, dar și aceasta — unilateral, deoarece la Ric[ardo] persistă în fundal a sa *general rate of profits*. La el, rata profitului se ridică numai în anumite ramuri peste nivel, deoarece

1) — al fiecărei ramuri. — *Nota trad.*

2) — schimbarea generală. — *Nota trad.*

3) — în prețuri de cost. — *Nota trad.*

4) — valorile mărfurilor. — *Nota trad.*

market price se ridică peste natural price ca urmare a raportului dintre supply și demand ¹⁾ a subproducției sau supraproducției din anumite ramuri. Concurența, oferta unui capital nou într-o ramură de producție sau retragerea unui capital vechi dintr-o altă ramură egalizează market price cu natural price și reduce profitul dintr-o anumită ramură de producție la nivelul general. Aici se presupune că real level of profits ²⁾ este constant și dat, și este vorba numai de a aduce la acest nivel profiturile din celelalte ramuri de producție, care, din cauza cererii și ofertei se ridică peste acest nivel sau scad sub acest nivel. R[icardo] presupune chiar întotdeauna că mărfurile ale căror prețuri aduc un profit mai ridicat decât cel mediu se vînd *peste* valoarea lor, iar cele ale căror prețuri aduc un profit mai mic decât cel mediu se vînd *sub* valoarea lor. Dacă, prin concurență, *valoarea lor de piață* ajunge să fie adecvată valorii lor, se stabilește astfel nivelul.

După Ric[ardo], însuși *nivelul* poate să crească sau să scadă cînd scade sau crește (relativ permanent) salariul, adică *rata plusvalorii relative*, ceea ce are loc fără schimbarea prețurilor. (Deși R[icardo] însuși admite aici o schimbare extrem de importantă a prețurilor în different trades, în funcție de raportul dintre capitalul circulant și capitalul fix).

Dar chiar cînd s-a stabilit o *general rate of profits* și deci s-au stabilit și *prețurile de cost*, *rate of profits* poate totuși să crească în unele ramuri, deoarece aici *ziua de muncă fiind mai lungă*, crește *the rate of absolute surplus value*. Faptul că concurența dintre muncitori nu poate avea efect nivelator este dovedit de *intervenția statului*. Aici rata profitului va crește fără ca market price să depășească „natural price“. E drept că concurența dintre capitaluri poate face — în cele din urmă chiar face realmente — ca acest profit suplimentar să nu revină în întregime capitaliștilor din aceste ramuri de producție. Ei vor fi nevoiți să scadă prețurile la mărfurile lor sub „natural prices“ ale lor, sau celelalte ramuri vor spori întrucîtva *prețurile* lor (în orice caz, dacă de fapt nu le vor spori — această creștere poate fi paralizată prin scăderea *valorii* acestor mărfuri —, le vor scădea totuși [672] nu în măsura cerută de dezvoltarea forței productive a muncii din propriile lor ramuri de producție). Nivelul general al profitului va crește și prețurile de cost se vor schimba.

1) — cerere și ofertă. — *Nota trad.*

2) — nivelul real al profitului. — *Nota trad.*

Mai departe : dacă apare o nouă ramură în care se folosește în mod neproportional multă muncă vie în comparație cu munca acumulată și în care deci compoziția organică a capitalului este mult inferioară compoziției organice medii, care determină profitul mediu, raportul dintre supply și demand în această nouă ramură poate să permită ca produsul ei să fie vîndut la un preț care să depășească *prețul său de cost* și care să fie mai apropiat de *valoarea sa reală*. Dacă concurența nivelează aceste deosebiri, acest lucru este posibil numai datorită creșterii *nivelului general*, deoarece în general capitalul realizează, pune în mișcare o cantitate mai mare de *supramuncă neplătită*. Raportul dintre supply și demand în primul caz nu face ca marfa să se vîndă *peste valoarea ei*, așa cum crede Ricardo, ci numai ca ea să se vîndă la un preț apropiat de *valoarea ei* și care depășește prețul ei de cost. Prin urmare, egalizarea nu poate face ca profitul să fie redus la nivelul lui anterior, ci duce la stabilirea unui *nivel nou*.

[b) *Concepția greșită a lui Ricardo despre influența comerțului colonial și în general a comerțului exterior asupra ratei profitului*]

La fel în *colonial trade* ¹⁾, de pildă, unde, datorită sclavajului și fertilității naturale (sau datorită faptului că juridic sau de fapt proprietatea funciară este încă slab dezvoltată) *value of labour* ²⁾ este mai scăzută decît în metropolă. Dacă capitalurile din metropolă pot trece oricînd în această ramură nouă, ele, ce-i drept, vor face să scadă profitul suplimentar specific obținut în această ramură, dar vor face să crească nivelul general al profitului (așa cum remarcă foarte just A. Smith).

Aici Ric[ardo] recurge în permanență la următoarea frază : se știe însă că în vechile ramuri de producție cantitatea de muncă folosită și salariul au rămas neschimbate. Dar general rate of profit este determinată de raportul dintre munca neplătită și cea plătită și capitalul avansat nu într-o ramură de producție sau alta, ci în toate ramurile de producție în care capitalul freely may be transferred ³⁾. Raportul acesta poate rămîne neschimbat în nouă cazuri din zece ; dar, dacă el se schimbă într-un caz din zece, general rate of profit trebuie să se schimbe în toate cele zece cazuri. Ori de cîte

¹⁾ — comerțul colonial. — *Nota trad.*

²⁾ — valoarea muncii. — *Nota trad.*

³⁾ — poate fi transferat în mod liber. — *Nota trad.*

ori crește masa muncii neplătite pusă în mișcare de un capital de o mărime dată, concurența poate face numai ca acele capitaluri de mărime egală să obțină dividende egale, părți egale din această supramuncă sporită, dar nu poate face ca, în ciuda faptului că supramunca a crescut în raport cu capitalul total avansat, dividendul fiecărui capital în parte să rămână neschimbat, să se reducă la partea anterioară din supramuncă. Din moment ce admite acest lucru, Ric[ardo] nu mai are nici un motiv să combată concepția lui A. Smith, potrivit căreia numai concurența crescîndă a capitalurilor, din cauza acumulării lor, scade rata profitului. Căci el însuși admite aici că rata profitului scade numai datorită concurenței, deși rate of surplus value crește. Această concepție este legată, firește, de cea de-a doua premisă greșită a sa și anume că rate of profit (dacă facem abstracție de scăderea sau de creșterea salariului) poate să crească sau să scadă numai în urma unor abateri temporare ale prețului de piață de la prețul natural. Și ce este natural price ? Prețul = advances + average profit ¹⁾. Prin urmare, acest lucru se reduce din nou la premisa că average profit nu poate să scadă sau să crească niciodată decît dacă scade sau crește relative surplus value ²⁾.

De aceea Ric[ardo] greșește cînd, în opoziție cu Smith, spune :

„Nici o trecere de la un fel de comerț exterior la altul, sau de la comerțul interior la comerțul exterior nu poate, după părerea mea, influența rata profitului“ (l.c., p. 413.) [Versiunea românească, vol. I, p. 254].

La fel greșește Ricardo cînd crede că rate of profits nu afectează prețurile de cost, deoarece ea nu afectează valorile.

Ric[ardo] greșește cînd consideră că, in consequence of a favoured foreign trade, general level ³⁾ trebuie să se stabilească întotdeauna prin scăderea profitului la nivelul lui anterior și nu prin creșterea lui.

„Ei susțin că egalitatea profiturilor se va produce prin urcarea generală a profitului ; iar eu sînt de părere că profitul din afacerea favorabilă se va coborî repede la nivelul general“ (l.c., p. 132, 133.) [Versiunea românească, vol. I, p. 124].

Datorită concepției sale complet greșite asupra ratei profitului, Ricardo nu înțelege deloc influența comerțului exterior,

¹⁾ — avansuri + profitul mediu. — *Nota trad.*

²⁾ — plusvaloarea relativă. — *Nota trad.*

³⁾ — în urma unei situații favorabile a comerțului exterior, nivelul general. — *Nota trad.*

în cazurile cînd el nu face să scadă nemijlocit prețul produselor alimentare consumate de muncitori. El nu vede importanța uriașă pe care o are pentru Anglia, de pildă, obținerea [673] de materii prime mai ieftine pentru industrie și nu înțelege că în acest caz, așa cum am arătat mai sus ¹¹³, deși prețurile scad, rata profitului crește, pe cînd în cazul contrar, în condiții cînd prețurile cresc, rata profitului poate să scadă, chiar și atunci cînd în ambele cazuri, salariul rămîne neschimbat.

„Așadar, rata profitului nu crește datorită extinderii pieței”... (l.c., p. 136.) [Versiunea românească, vol. I, p. 125].

Rate of profit nu depinde de prețul mărfii, ci de masa supramuncii, care poate fi realizată cu un capital dat. Deoarece nu înțelege esența banilor, Ric[ardo] subapreciază și în alte cazuri importanța pieței.

(La cele de mai sus încă o remarcă: Ricardo comite toate aceste blunders ¹⁾ deoarece se trăduiește să strecoare, cu ajutorul unor abstracții forțate, ideea că rata plusvalorii și rata profitului sînt identice. Economiiști vulgari au tras de aici concluzia că adevărurile teoretice reprezintă abstracții care contrazic raporturile reale. Dimpotrivă, ei ar fi trebuit să vadă că Ric[ardo] nu merge destul de departe cu abstracțiile juste și de aceea ajunge la abstracții greșite ¹¹⁴).

[3] *Legea scăderii ratei profitului*

(a) *Premisele greșite ale concepției ricardiene asupra scăderii ratei profitului*

Acesta este unul dintre principalele puncte ale sistemului ricardian.

Rata profitului are tendința să scadă. De ce? A. Smith spune: datorită acumulării crescînde și creșterii concurenței capitalurilor care o însoțesc. Ric[ardo] obiectează: concurența poate egaliza profiturile din diferite ramuri (mai sus am văzut că aici el nu este consecvent), dar ea nu poate scădea rata generală a profitului. Acest lucru ar fi posibil numai în cazul cînd, datorită acumulării de capital, creșterea capitalurilor ar

¹⁾ — greșeli. — Nota trad.

depăşi atît de mult creşterea populaţiei, încît cererea de muncă ar depăşi *în mod constant* oferta şi, ca urmare, salariul ar spori în mod constant — nominal, real şi sub raportul valorii de întrebuintare —, ar spori atît în ceea ce priveşte valoarea cit şi în ceea ce priveşte valoarea de întrebuintare. Acest lucru nu se întîmplă. Ric[ardo] nu este un optimist care să creadă în asemenea poveşti.

Întrucît *rata profitului şi rata plusvalorii* — a plusvalorii relative, în măsura în care el presupune că ziua de muncă rămîne neschimbată — sînt pentru el identice, scăderea constantă a ratei profitului sau tendinţa de scădere a ratei profitului el le poate explica numai *prin aceleaşi cauze* care determină scăderea constantă sau tendinţa de scădere a *ratei plusvalorii*, adică a acelei părţi a zilei de muncă în cursul căreia muncitorul nu lucrează pentru sine, ci pentru capitalist. Dar care sînt aceste cauze? Dacă se presupune că ziua de muncă este dată, acea parte a ei în cursul căreia muncitorul lucrează gratuit pentru capitalist poate să scadă, să se micşoreze numai cu condiţia să crească partea din ziua de muncă în cursul căreia el lucrează pentru sine. Dar acest lucru (se presupune că se plăteşte the value of labour) este posibil numai în cazul cînd se măreşte *valoarea* obiectelor de primă necesitate, a mijloacelor de subzistenţă pe care muncitorul îşi cheltuieşte salariul. Dar, datorită dezvoltării forţelor productive ale muncii, valoarea mărfurilor industriale scade în permanenţă. Prin urmare, scăderea ratei profitului poate fi explicată numai prin faptul că valoarea principalei părţi componente a mijloacelor de subzistenţă — produsele alimentare — creşte în permanenţă. Aceasta, deoarece productivitatea agriculturii scade în mod permanent. Aceeaşi premisă cu ajutorul căreia R[icardo] explică, în analiza pe care o face rentei funciare, existenţa şi creşterea acesteia. De aceea scăderea continuă a ratei profitului este legată de creşterea continuă a ratei rentei funciare. Am arătat deja că concepţia lui R[icardo] asupra rentei funciare este greşită. În felul acesta se năruie deci una dintre bazele explicaţiei pe care o dă pentru fall in the rate of profits. Iar în al doilea rînd ea se întemeiază pe premisa greşită că *rate of surplus value* şi *rate of profit* sînt identice. Aşa încît scăderea in the rate of profit este identică cu o scădere in the rate of surplus value, care, într-adevăr, ar fi explicabilă numai în maniera lui R[icardo]. Prin aceasta teoria lui este infirmată. Rata profitului scade, deşi rate of surplus value rămîne identică sau creşte, deoarece, odată cu

dezvoltarea forței productive a muncii, capitalul variabil se micșorează în raport cu capitalul constant. Așadar ea scade nu pentru că munca devine mai puțin productivă, ci pentru că ea devine mai productivă. Nu pentru că muncitorul este exploatat mai puțin, ci pentru că este exploatat mai mult, fie ca urmare a creșterii timpului de supramuncă absolut, fie — când statul frânează acest lucru — ca urmare a faptului că scăderea valorii relative a muncii și, prin urmare, creșterea timpului de supramuncă relativ rezultă din însăși esența producției capitaliste.

Așadar, teoria lui R[icardo] se bazează pe două premise greșite :

1) pe premisa greșită că existența și creșterea rentei funciare sînt condiționate de productivitatea descrescîndă a agriculturii ;

2) pe premisa greșită că rata profitului = rata plusvalorii relative, poate să crească sau să scadă numai invers proporțional cu creșterea sau cu scăderea salariului.

[674] Acum, în primul rînd, voi pune la un loc pasajele în care R[icardo] dezvoltă concepția expusă mai sus.

(b) *Ideea lui Ricardo că renta crescîndă absoarbe treptat rata profitului*

În prealabil încă unele observații cu privire la modul în care Ric[ardo], pornind de la concepția sa asupra rentei funciare, ajunge la concluzia că renta absoarbe treptat rata profitului.

În acest scop vom folosi, cu modificările necesare însă, tabelele de la p. 574 ¹⁾.

În aceste tabele se presupune că capitalul folosit = $C^{60} V^{40}$, plusvaloarea = 50% și, prin urmare, valoarea produsului, indiferent de productivitatea muncii = 120 l. st. Din acestea, 10 l. st. = profit, 10 l. st. = rentă absolută. Să presupunem că cele 40 l. st. sînt pentru 20 de muncitori (pentru o săptămîină de muncă, de pildă) (sau întrucît este vorba de rata profitului, pentru un an ; aceasta este absolut indiferent aici). Potrivit tabelului A, în care terenul I determină valoarea de piață, numărul de tone = 60 ; prin urmare, 60 de tone = 120 l. st., 1 tonă = $\frac{120}{60}$, = 2 l. st. Salariul = 40 l. st., deci = 20 de tone sau 20 quarteri de cereale. Prin urmare, acesta este

¹⁾ Vezi tabelul inserat între p. 496—497. — Nota red.

salariul necesar pentru numărul de muncitori folosiți de capitalul de 100 l. st. Dacă acum ar fi necesar să se folosească un teren mai prost a cărui exploatare ar cere un capital de 110 l. st. (60 l. st. capital constant și cei 20 de muncitori de aici puși în mișcare) pentru a produce 48 de tone (adică 60 l. st. capital constant și 50 l. st. capital variabil), în acest caz plusvaloarea = 10 l. st. Prețul unei tone = $2\frac{1}{2}$ l. st. Dacă am trece la un teren și mai prost, unde 120 l. st. dau 40 de tone, prețul unei tone = $\frac{120}{40} = 3$ l. st. Aici, pe terenul și mai prost, ar dispărea orice plusvaloare. Cei 20 de muncitori produc întotdeauna o valoare de 60 l. st. (3 l. st. = 1 zi de muncă, indiferent de mărime). Dacă, prin urmare, salariul crește de la 40 l. st. la 60 l. st., orice plusvaloare dispăre. Totodată se presupune tot timpul că 1 cuarter de cereale reprezintă salariul necesar al unui muncitor.

Să presupunem că în ambele aceste cazuri trebuie cheltuit un capital de numai 100 l. st. Sau, ceea ce este același lucru, oricare ar fi capitalul cheltuit, care va fi raportul pentru 100 l. st. ? Și anume, în loc să se calculeze că se cheltuiește un capital de 110 l. st., de 120 l. st., numărul muncitorilor și capitalul constant fiind aceleași, noi calculăm, presupunând aceeași compoziție organică (nu în ceea ce privește valoarea, ci în ceea ce privește cantitatea de muncă folosită și cantitatea de capital constant), cât capital constant și câți muncitori revin la un capital de 100. (Ca să rămână compararea acestor 100 de unități cu alte categorii.) Raportul dintre 110 și 60 = $100 : 54\frac{6}{11}$, iar raportul dintre 110 și 50 = $100 : 45\frac{5}{11}$. 20 de oameni pun în mișcare 60 capital constant ; câți [oamenii] vor pune în mișcare $54\frac{6}{11}$?

Lucrurile se petrec astfel : 60 l. st. reprezintă valoarea creată de un număr de muncitori folosiți (să zicem 20 de muncitori). Totodată, acestui număr de muncitori folosiți i se plătesc 20 de cuarteri, sau tone = 40 l. st., dacă 1 tonă sau 1 cuarter = 2 l. st. Dacă valoarea unei tone crește la 3 l. st., plusvaloarea dispăre. Dacă valoarea unei tone crește la $2\frac{1}{2}$ l. st., dispăre jumătate din plusvaloare, care reprezenta rentă absolută.

În primul caz, cheltuindu-se un capital de 120 l. st. (60 c și 60 v), produsul = 120 l. st. = 40 de tone (40×3). În al doilea caz, cheltuindu-se un capital de 110 l. st. (60 c și 50 v), produsul = 120 l. st. = 48 de tone ($48 \times 2\frac{1}{2}$).

În primul caz, cheltuindu-se un capital de 100 l. st. (50 c și 50 v), produsul = 100 l. st. = $33\frac{1}{3}$ tone ($3 \text{ l. st.} \times 33\frac{1}{3} =$

100 l. st.). Totodată, întrucît aici are loc numai o trecere la un teren mai prost, în capital nu s-au produs nici un fel de schimbări, capitalul constant de 50 l. st. este pus în mișcare, proporțional, de tot atîta [muncă] ca și capitalul de 60 l. st. Prin urmare, dacă acesta din urmă a fost pus în mișcare de 20 de oameni (care primeau 40 l. st. cînd valoarea unei tone = 2 l. st.), acum capitalul de 50 l. st. este pus în mișcare de $16\frac{2}{3}$ muncitori, care primesc 50 l. st. de cînd valoarea unei tone a crescut la 3 l. st. Un om primește, ca și înainte, 1 tonă sau 1 cuarter = 3 l. st., căci $16\frac{2}{3} \times 3 = 50$. Dacă valoarea creată de $16\frac{2}{3}$ oameni = 50 l. st., valoarea creată de 20 oameni = 60 l. st. Rămîne deci valabilă premisa anterioară că munca de o zi a 20 de oameni = 60 l. st.

Să luăm acum al doilea caz. Cheltuindu-se un capital de 100 l. st., produsul = $109\frac{1}{11}$ l. st. = 43 $\frac{7}{11}$ tone ($2\frac{1}{2} \times 43\frac{7}{11} = 109\frac{1}{11}$). Capitalul constant = $54\frac{6}{11}$ l. st., iar capitalul variabil = $45\frac{5}{11}$ l. st. Cîți oameni reprezintă aceste $45\frac{5}{11}$ l. st. ? $18\frac{2}{11}$ oameni [675]. Totodată, dacă valoarea zilei de muncă a 20 de oameni = 60 l. st., cea a $18\frac{2}{11}$ oameni = $54\frac{6}{11}$ l. st. și deci valoarea produsului = $109\frac{1}{11}$ l. st.

Vedem că în ambele cazuri același capital pune în mișcare un număr mai mic de oameni decît înainte, care însă costă mai mult. Ei lucrează tot atîta timp, dar timpul de supramuncă s-a micșorat sau a dispărut, deoarece cu aceeași muncă ei dau un produs mai mic (iar acest produs constă *din obiectele lor de primă necesitate*), prin urmare, deși ei lucrează *tot atîta* timp ca mai înainte, timpul de muncă cheltuit de ei ca să producă 1 tonă sau 1 cuarter a crescut.

În calculele sale, Ric[ardo] presupune întotdeauna că capitalul pune în mișcare *mai multă muncă* și de aceea este necesar să se cheltuiască *mai mult* capital, adică 120 sau 110 în loc de 100 cît s-a cheltuit înainte. Acest lucru este exact numai în măsura în care se presupune că trebuie să se producă *aceeași cantitate* de produs, adică, în cazurile citate mai sus, 60 de tone, și nu 40 de tone în cazul I, cheltuindu-se 120 l. st., și 48 de tone în cazul al II-lea, cheltuindu-se 110 l. st. De aceea, în primul caz, cheltuindu-se 100 l. st., se produc $33\frac{1}{3}$ tone, iar în al doilea caz $43\frac{7}{11}$ tone. Prin aceasta Ric[ardo] respinge implicit punctul de vedere just, care nu constă în aceea că trebuie să se folosească mai mulți muncitori pentru producerea aceleiași cantități de produs, ci în aceea că o can-

titate de muncă dată produce o cantitate mai mică din acest produs, din care o parte mai mare decât înainte reprezintă salariul.

Să comparăm acum ambele tabele, în primul rînd tabelul A de la p. 574 și noul tabel care rezultă din afirmațiile de pînă acum.

[Categorie]	Capital l.	Tonc	VT [Valoarea totală]	VP [Valoare de piață] per tonă l.	VI [Valoare indiv- iduală] per tonă l.	VD [Valoare diferen- țială] per tonă l.	PC [Preț de cost] per tonă l.	RA [Rentă absol- ută] l.	RD [Rentă dife- ren- țială] l.	RA [Rentă absol- ută] tone
I	100	60	120	2	2	0	$1\frac{5}{6}$	10	0	5
II	100	65	130	2	$1\frac{11}{13}$	$\frac{2}{13}$	$1\frac{9}{13}$	10	10	5
III	100	75	150	2	$1\frac{3}{5}$	$\frac{2}{5}$	$1\frac{7}{15}$	10	30	5
	300	200	400					30	40	15

[Categorie]	RD [Rentă diferen- țială] tone	Suma totală a rentei l.	Suma totală a rentei tone	Compo- ziția capi- talului	Plus- va- loare %	Număr de munci- tori	Sala- riu l.	Sala- riu tone	Rata profi- tului %
I	0	10	5	$C^{60} V^{40}$	50	20	40	20	10
II	5	20	10	$C^{60} V^{40}$	50	20	40	20	10
III	15	40	20	$C^{60} V^{40}$	50	20	40	20	10
	20	70	35						

Dacă acum am prezenta în ordine inversă acest tabel, după descending line a lui Ric[ardo], adică dacă am începe cu III și am admite totodată că pămîntul cel mai fertil, care a fost cultivat cel dintîi, nu dă nici o rentă, am avea la început în această categorie III un capital de 100 l. st. care produce o valoare de 120 l. st., din care 60 l. st. reprezintă capitalul constant, iar 60 l. st. munca nou adăugată. Mai departe, urmîndu-l pe Ric[ardo], ar trebui să se presupună că rata profitului ar fi mai ridicată decît cea arătată în tabelul A, deoarece dacă scade prețul unei tone de cărbune (cuarter de grîu) cei 20 de oameni primesc 20 de tone = 40 l. st. cînd o tonă = 2 l. st. Întrucît însă acum ea = $1\frac{9}{15}$ l. st., sau 1 l. st. și 12 șilingi, cei 20 de oameni primesc numai 32 l. st. (= 20 de tone). Capitalul cheltuit pentru același număr de muncitori, ar fi 60 c și 32 v = 92 l. st., valoarea = 120 l. st., deoarece ca și înainte valoarea creată de munca a 20 de muncitori = 60 l. st. Potrivit

acestui raport un capital de 100 l. st. ar trebui să creeze o valoare de $130^{10/22}$ l. st., căci $92 : 120 = 100 : 130^{10/23}$, (sau $23 : 30 = 100 : 130^{10/23}$). Iar compoziția organică a acestui capital de 100 l. st. ar fi $65^{5/23}$ și $P 34^{18/23}$ v. Prin urmare, capitalul ar fi $C^{65\ 5/23} + V^{34\ 18/23}$; valoarea produsului = $130^{10/23}$ l. st. Numărul muncitorilor ar fi $21^{17/23}$. Rata plusvalorii ar fi $87^{1/2}/0$.

[Categorie]	Capital l.	Număr de tone	VT [Valoare totală] l.	VP [Valoare de piață per tonă] l.	VI [Valoare individuală per tonă] l.	VD [Valoare diferențială per tonă] l.
III	100	$81^{12/23}$	$130^{10/23}$	$1^{3/5}$	$1^{3/5}$	0
Rentă l.	Profit l.	Rata profitului %	Compoziția capitalului		Rata plusvalorii %	Numărul de muncitori
0	$30^{10/23}$	$30^{10/23}$	$C^{65\ 5/23} V^{34\ 18/23}$		$87^{1/2}$	$21^{17/23}$

Salariul exprimat în tone = $21^{17/23}$ t și profitul = $19^{1/16}$ t. [676] Să presupunem acum, tot în cadrul premisei lui Ric[ardo], că, datorită creșterii populației, prețul de piață se urcă în așa măsură încît trebuie cultivată categoria II, în care valoarea unei tone = $11^{11/13}$ l. st.

Aici nu se întâmplă nicidecum, așa cum vrea Ric[ardo], ca $21^{17/23}$ muncitori să producă tot timpul aceeași valoare, și anume $5^{5/23}$ l. st. (salariul și plusvaloarea calculate împreună). Căci numărul de muncitori pe care îi poate angaja și, prin urmare, exploata categoria III se va micșora, potrivit chiar propriei lui premise, și deci va scădea și suma totală a plusvalorii.

Totodată, compoziția capitalului agrar rămîne tot timpul aceeași. Pentru a pune în mișcare C^{60} este nevoie întotdeauna de 20 de muncitori (ziua de muncă fiind dată), indiferent cum ar fi plătiți.

Întrucît acești 20 de muncitori obțin 20 de tone și o tonă = $1^{11/13}$ l. st., 20 de muncitori costă 20 $(1 + 1^{11/13})$ l. st. = 20 l. st. + $16^{12/13}$ l. st. = $36^{12/13}$ l. st.

Așadar, valoarea produsă de acești 20 de muncitori, indiferent de productivitatea muncii lor = 60 l. st., capitalul avansat = $96^{12/13}$ l. st., și valoarea = 120 l. st., prin urmare, profitul = $23^{1/13}$ l. st. De aceea profitul capitalului de 100 va fi $23^{17/21}$, iar compoziția capitalului : $C^{61\ 19/21} V^{38\ 2/21}$. [Sînt] ocupați $20^{40/63}$ muncitori.

Dacă valoarea totală = $123^{17}/_{21}$ l. st. și dacă valoarea individuală a unei tone în categoria III = $1^3/5$ l. st., cite tone va reprezenta acum produsul ? $77^8/_{21}$ tone. Rata plusvalorii este $62^{1/2}/_0$.

Dar categoria III vinde tona cu $1^{11}/_{13}$ l. st. Aceasta înseamnă că la fiecare tonă se obține o valoare diferențială de $4^{12}/_{13}$ șilingi, sau $^{16}/_{65}$ l. st., iar la $77^8/_{21}$ tone = $77^8/_{21} \times ^{16}/_{65} = 19^1/_{21}$ l. st.

În loc să-și vîndă produsul cu $123^{17}/_{21}$ l. st., III îl vinde cu $123^{17}/_{21}$ l. st. + $19^1/_{21} = 142^6/7$ l. st. Aceste $19^1/_{21}$ l. st. reprezintă renta.

Așadar pentru III am avea :

[Categorie]	Capital l.	Tone	[VTR] Valoarea de plată reală l.	[VPT] Valoarea de plată totală l.	VP [Valoarea de plată per tonă] l.	VI [Valoarea individuală per tonă] l.
III	100	$77^8/_{11}$	$123^{17}/_{21}$	$142^6/7$	$1^{11}/_{13}$	$1^3/5$
VD [Valoarea diferențială per tonă]	Renta l.	Renta în tone	Rata profitului %	Compoziția capitalului	Rata plusvalorii %	Numărul de muncitori
[+ $^{16}/_{65}$ l. =] + $4^{12}/_{13}$ ș.	$19^1/_{21}$	$10^{20}/_{63}$	$23^{17}/_{21}$	$C^{61} 19/_{21} V^{38} 2/_{21}$	$62^{1/2}$	$20^{40}/_{63}$

Salariul în tone = $20^{40}/_{63}$ tone. Profitul = $12^{113}/_{126}$ tone.

Să trecem acum la categoria II ; aici nu există rentă. Valoarea de piață și valoarea individuală sînt egale. Numărul de tone produse de II = $67^4/_{63}$ tone.

Prin urmare, pentru II avem :

[Categorie]	Capital l.	Tone	VT [Valoarea totală] l.	VP [Valoarea de plată per tonă] l.	VI [Valoarea individuală per tonă] l.
II	100	$67^4/_{63}$	$123^{17}/_{21}$	$1^{11}/_{13}$	$1^{11}/_{13}$
VD [Valoarea diferențială] per tonă l.	Renta l.	Rata profitului %	Compoziția capitalului	Plusvaloarea %	Numărul de muncitori
0	0	$23^{11}/_{21}$	$C^{61} 19/_{21} V^{38} 2/_{21}$	$62^{1/2}$	$20^{40}/_{63}$

Salariul în tone = $20^{40}/_6$ tone și profitul = $12^{113}/_{126}$ tone.

[677] 2. Așadar, pentru cazul al doilea, cînd apare categoria II și apare și renta avem :

[Categorie]	Capital	Tone	VTR [Valoarea totală reală]	VPT [Valoarea de piață reală]	VP [Va- loarea de piață per tonă]	VI [Va- loarea indi- viduală per tonă]	VD [Valoa- rea diferen- țială per tonă]	
	l.		l.	l.	l.	l.	l.	
III	100	$77^8/_{21}$	$123^{17}/_{21}$	$142^6/_{7}$	$1^{11}/_{13}$	$1^3/_{5}$	$[+1^6/_{05} \text{ l.} =]$ $+4^{12}/_{13} \text{ \$.}$	
II	100	$67^4/_{63}$	$123^{17}/_{21}$	$123^{17}/_{21}$	$1^{11}/_{13}$	$1^{11}/_{13}$	0	
[Compoziția capitalului]		Nu- mă- rul de mun- citori	Rata plus- valo- rii %	Rata profi- tului %	Salariul în tone	Profitul în tone	Renta l.	Renta în tone
$C^{61} V^{38}$	$19/_{21}$	$20^{40}/_{63}$	$62^1/_{2}$	$23^{17}/_{21}$	$20^{40}/_{63}$	$12^{113}/_{126}$	$19^1/_{21}$	$10^{20}/_{63}$
$C^{61} V^{38}$	$19/_{21}$	$20^{40}/_{63}$	$62^1/_{2}$	$23^{17}/_{21}$	$20^{40}/_{63}$	$12^{113}/_{126}$	0	0

Să trecem acum la al treilea caz și să presupunem, împreună cu Ric[ardo], că trebuie și poate fi exploatăată mina cea mai proastă (categoria I), deoarece *valoarea de piață* a crescut la 2 l. st. tona. Întrucît la un capital constant de 60 l. st. se cer 20 de muncitori, iar aceștia costă acum 40 l. st., avem aceeași compoziție a capitalului ca și în tabelul A de la p. 574, și anume $C^{60} V^{40}$ și valoarea produsă de 20 de muncitori este întotdeauna egală cu 60 l. st., deci valoarea totală a produsului produs de capitalul de 100 l. st. = 120 l. st., indiferent de productivitatea lui. Rata profitului este aici = 20%, plusvaloarea = 50%. Profitul în tone = 10 tone. Acum trebuie să vedem cum s-au schimbat III și II datorită acestei schimbări a valorii de piață și a apariției categoriei I, care determină rata profitului.

Deși III cultivă pămîntul cel mai fertil, ea poate folosi, cu un capital de 100 l. st., numai 20 de muncitori care o costă 40 l. st., întrucît la un capital constant de 60 l. st. se cer 20 de muncitori. De aceea, numărul muncitorilor folosiți de capitalul de 100 l. st. scade la 20. Valoarea totală reală a produsului său este acum = 120 l. st. Întrucît însă valoarea individuală a unei tone produse de categoria III = $1^9/_{15}$ l. st., cîte tone produce această categorie? 75 de tone, deoarece 120 împărțit la $2^4/_{15}$ ($1^9/_{25}$ l. st.) = 75. Numărul de tone produs de categoria III se micșorează, deoarece cu același capital ea poate folosi *mai puțină* muncă și nu *mai multă* (așa cum prezintă lucru-

riile, întotdeauna greșit, Ric[ardo], fiindcă el are în permanență în vedere numai cantitatea de muncă necesară pentru producerea *aceluiiași* produs și nu *cantitatea de muncă vie* care poate fi folosită în condițiile unei noi compoziții a capitalului; ceea ce aici este singurul lucru important). Dar aceste 75 de tone sint vândute de categoria III cu 150 l. st. (în loc de 120 l. st. care reprezintă valoarea lor) și astfel renta în III crește, ajungînd la 30 l. st.

În ceea ce privește categoria II, valoarea produsului este aici egală tot cu 120 l. st. etc. Întrucît însă valoarea individuală a unei tone = $1^{11/13}$ l. st. ea produce 65 de tone (căci 120 împărțit la $2^{2/13}$ $1^{11/13} = 65$). Pe scurt, avem aici tabelul A, de la p. 574. Dar întrucît aici, pentru scopul nostru, avem nevoie de noi rubrici, vom face acum un nou tabel, în care apare categoria I, iar plusvaloarea se ridică la 2 l. st.

3. [Al treilea caz:]

[Categorie]	Capital	Tone	VTR [Valoarea totală reală]	VPT [Valoarea de piață totală]	VP [Valoarea de piață per tonă]	VI [Valoarea de piață per tonă]	VD [Valoarea diferențială per tonă]
	I.		I.	I.	I.	I.	I.
III	100	75	120	150	2	$1^{3/5}$	$[2/5 \text{ l.} =] 8 \text{ \$.}$
II	100	65	120	130	2	$1^{11/13}$	$[2/13 \text{ l.} =] 3^{1/13} \text{ \$.}$
I	100	60	120	120	2	2	0

Compoziția capitalului	Numărul de muncitori	Rata plus- valorii %	Rata profi- tului %	Salariu în tone	Profit în tone	Renta l.	Renta în tone
$C^{60} V^{40}$	20	50	20	20	10	30	15
$C^{60} V^{40}$	20	50	20	20	10	10	5
$C^{60} V^{40}$	20	50	20	20	10	10	0
						40	20

[678] Pe scurt acest al treilea caz corespunde tabelului A de la p. 574 (dacă facem abstracție de renta absolută care apare aici ca parte a profitului), numai că este inversat.

Să trecem acum la alte cazuri (presupuse de noi ¹⁾).

În primul rînd categoria care mai dă profit, să zicem I b. Cu un capital de 100 l. st., ea dă numai $43^{7/11}$ tone.

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 481—483. — *Nota red.*

Valoarea unei tone a crescut, ajungînd la $2\frac{1}{2}$ l. st. Compoziția capitalului = $C 54\frac{6}{11}$ $V 45\frac{5}{11}$. Valoarea produsului = $109\frac{1}{11}$ l. st. $45\frac{5}{11}$ l. st. plătesc $18\frac{2}{11}$ oameni. Și întrucît valoarea creată de munca de o zi a 20 de oameni = 60 l. st., cea a $18\frac{2}{11}$ oameni = $54\frac{6}{11}$ l. st. De aceea, valoarea produsului = $109\frac{1}{11}$ l. st. *Rata profitului* = $9\frac{1}{11}$ l. st. = $3\frac{7}{11}$ tone. *Rata plusvalorii* = 20% .

Întrucît compoziția organică a capitalului în III, II, I este aceeași ca în I b și ele trebuie să plătească același salariu, cu un capital de 100 l. st., ele pot să folosească tot numai $18\frac{2}{11}$ oameni, care vor produce o valoare totală de $54\frac{6}{11}$ l. st. și, prin urmare, ca și I b, o plusvaloare de 20% și o rată a profitului de $9\frac{1}{11}\frac{0}{0}$. Valoarea totală a produsului este aici, ca și în categoria I b = $109\frac{1}{11}$ l. st.

Întrucît valoarea individuală a unei tone în III = $1\frac{3}{5}$ l. st. categoria aceasta produce (sau este $109\frac{1}{11}$ l. st. =) $109\frac{1}{11}$ împărțit la $1\frac{3}{5}$ sau $2\frac{4}{15}$ = $68\frac{2}{11}$ t. Mai departe, diferența dintre valoarea individuală a unei tone și valoarea ei de piață este acum $2\frac{1}{2}$ l. st. — $1\frac{3}{5}$ l. st. Deci 2 l. st. și 10 șilingi — 1 l. st. și 12 șilingi = 18 șilingi. La $68\frac{2}{11}$ tone = 18 ($68 + \frac{2}{11}$) șilingi = $1227\frac{3}{11}$ șilingi = 61 l. st. și $7\frac{3}{11}$ șilingi. În loc să-și vîndă produsul cu $109\frac{1}{11}$ l. st., III îl vinde cu 170 l. st. $9\frac{5}{11}$ șilingi. Iar acest excedent = renta categoriei III — Renta exprimată în tone = $24\frac{6}{11}$ tone.

Întrucît valoarea individuală a unei tone în II = $1\frac{11}{13}$ l. st., ea produce $109\frac{1}{11}$ împărțit la $1\frac{11}{13}$, adică = $59\frac{1}{11}$ tone. În categoria II diferența dintre valoarea de piață a unei tone și valoarea ei individuală este $2\frac{1}{2}$ l. st. — $1\frac{11}{13}$ l. st. Adică $17\frac{1}{26}$ l. st. La $59\frac{1}{11}$ tone aceasta înseamnă $38\frac{7}{11}$ l. st. Aceasta reprezintă renta. Valoarea de piață totală = $147\frac{8}{11}$ l. st. Renta exprimată în tone = $15\frac{5}{11}$ tone.

În sfîrșit, întrucît în I valoarea individuală a unei tone = 2 l. st., $109\frac{1}{11}$ l. st. = $54\frac{6}{11}$ tone. Diferența dintre valoarea individuală și valoarea de piață = $2\frac{1}{2}$ l. st. — 2 l. st. = 10 șilingi. La $54\frac{6}{11}$ tone aceasta = $(59 + \frac{6}{11}) 10$ șilingi = 590 șilingi + $\frac{60}{11}$ șilingi = 27 l. st. + $5\frac{5}{11}$ șilingi. Așadar, valoarea de piață totală = 136 l. st. $7\frac{3}{11}$ șilingi. Valoarea rentei exprimată în tone = $10\frac{10}{11}$ tone.

Dacă acum vom pune toate acestea laolaltă într-un tabel pentru cazul 4 avem :

[679] 4. [Al patrulea caz :]

[Cate- goria]	Capital l.	Tone	VTB [Valoa- rea totală reală] l.	VPT [Valoarea de piață totală] l.	VP [Va- loarea de piață per tonă] l.	VI [Va- loarea de piață per tonă] l.	VD [Valoarea diferențială per tonă]
III	100	68 ² / ₁₁	109 ⁴ / ₁₁	[170 ⁵ / ₁₁ l. =] 170 l. 9 ⁴ / ₁₁ ș.	2 ¹ / ₂	1 ³ / ₅ [9 ⁴ / ₁₀ l. =]	18 ș.
II	100	59 ⁴ / ₁₁	109 ⁴ / ₁₁	147 ⁸ / ₁₁ l. [=] 147 l. 14 ⁶ / ₁₁ ș.]	2 ¹ / ₂	1 ¹¹ / ₁₃ [17 ² / ₂₆ l. =]	
I	100	54 ⁶ / ₁₁	109 ⁴ / ₁₁	[136 ⁴ / ₁₁ l. =] 136 l. 7 ³ / ₁₁ ș.	2 ¹ / ₂	2 [1 ⁷ / ₂ l. =]	10 ș.
Ib	100	43 ⁷ / ₁₁	109 ⁴ / ₁₁	109 ⁴ / ₁₁ l. [=] 109 l. 9 ⁴ / ₁₁ ș.]	2 ¹ / ₂ 2	2 ¹ / ₂	0

Compoziția capitalului	Numărul de mun- citori	Rata plus- valo- rii %	Rata pro- fitului %	Sala- riul [în] tone	Pro- fitul [în] tone	Renta l.	Renta [în] tone
C ⁵⁴ 6/11 V ⁴⁵ 5/11	18 ² / ₁₁	20	9 ⁴ / ₁₁	18 ² / ₁₁	3 ⁷ / ₁₁	[61 ⁴ / ₁₁ l. =] 61 l. 7 ³ / ₁₁ ș.	24 ⁶ / ₁₁
C ⁵⁴ 6/11 V ⁴⁵ 5/11	18 ² / ₁₁	20	9 ⁴ / ₁₁	18 ² / ₁₁	3 ⁷ / ₁₁	[38 ⁷ / ₁₁ l. =] 38 l. 12 ⁸ / ₁₁ ș.	15 ⁵ / ₁₁
C ⁵⁴ 6/11 V ⁴⁵ 5/11	18 ² / ₁₁	20	9 ⁴ / ₁₁	18 ² / ₁₁	3 ⁷ / ₁₁	[27 ³ / ₁₁ l. =] 27 l. 5 ⁵ / ₁₁ ș.	10 ¹⁰ / ₁₁
C ⁵⁴ 6/11 V ⁴⁵ 5/11	18 ² / ₁₁	20	9 ⁴ / ₁₁	18 ² / ₁₁	3 ⁷ / ₁₁	0	0

Să examinăm, în sfârșit, ultimul caz, în care, după Ricardo, dispăre *întregul profit*, nu rămîne deloc plusvaloare.

Aici valoarea produsului crește pînă la 3 l. st., așa încît, dacă se folosesc 20 de oameni, salariul lor = 60 l. st., exact valoarea produsă de ei. Compoziția capitalului = C⁵⁰V⁵⁰. În acest caz se folosesc 16²/₃ oameni. Dacă valoarea produsă de 20 de oameni = 60 l. st., cea produsă de 16²/₃ oameni = 50 l. st. Prin urmare, salariul absoarbe întreagă această valoare. Un om primește, ca și înainte, o tonă. Valoarea produsului = 100 l. st. și numărul tonelor produse = 33¹/₃ din care ¹/₂ produce numai valoarea capitalului constant, iar cealaltă jumătate numai valoarea capitalului variabil.

Întrucît în III valoarea individuală a unei tone = 1³/₅ l. st. sau ²⁴/₁₅, cîte tone produce această categorie? 100 împărțit la ²⁴/₁₅, adică 62¹/₂ tone, a căror valoare = 100 l. st. Diferența dintre valoarea individuală și valoarea de piață = 3 l. st. — 1³/₅ l. st. = 16¹/₁₅ l. st. sau 1²/₅ l. st. La 62¹/₂ tone aceasta = 87¹/₂ l. st. Prin urmare, valoarea de piață totală a produsului = 187¹/₂ l. st., renta în tone = 29¹/₆ tone.

În II valoarea individuală a unei tone = $1^{11}/_{13}$ l. st. Prin urmare, valoarea diferențială = 3 l. st. — $1^{11}/_{13}$ l. st. = $1^2/_{13}$ l. st. Întrucît aici valoarea individuală a unei tone = $1^{11}/_{13}$ l. st., sau $2^4/_{13}$ l. st., capitalul de 100 l. st. produce 100 împărțit la $2^4/_{13}$, adică $5^4/_{6}$ tone. Pentru acest număr de tone diferența = 62 l. st. și 10 șilingi. Valoarea de piață a produsului = 162 l. st. și 10 șilingi. Exprimată în tone, renta = $20^5/_{6}$ tone.

În I valoarea individuală a unei tone = 2 l. st. Prin urmare, valoarea diferențială a unei tone = 3 l. st. — 2 l. st. = 1 l. st. Întrucît valoarea individuală a unei tone este aici = 2 l. st., cu un capital de 100 l. st. [se produc] 50 de tone. Aceasta dă o diferență de 50 l. st. Valoarea de piață a produsului = 150 l. st., iar renta în tone = $16^2/_{3}$ tone.

Să trecem acum la categoria I b, care pînă acum nu dădea nici o rentă. Aici valoarea individuală = $2^1/_{2}$ l. st. Prin urmare, valoarea diferențială = 3 l. st. — $2^1/_{2}$ = $1/_{2}$ l. st. sau 10 șilingi. Iar întrucît aici valoarea individuală a unei tone = $2^1/_{2}$ sau $5/_{2}$ l. st., capitalul de 100 l. st. produce 40 de tone. La aceste valoarea diferențială = 20 l. st., așa încît valoarea de piață totală = 120 l. st. Renta în tone = $6^2/_{3}$ tone.

Așadar, acum vom prezenta laolaltă acest al *cincilea caz*, în care, după părerea lui Ric[ardo], profitul dispare.

[680] 5. [Al cincilea caz :]

[Cate- gorie]	Capital	Tone	VTR [Va- loarea totală reală]	VPT [Va- loarea de piață totală]	VP [Va- loarea de piață per tonă]	VI [Va- loarea indivi- duală per tonă]	VD [Va- loarea diferen- țială per tonă]
			I.	I.	I.	I.	I.
III	100	$62^1/_{2}$	100	$187^1/_{2}$	3	$1^4/_{5}$	$1^2/_{5}$
II	100	$54^1/_{6}$	100	$162^1/_{2}$	3	$1^{11}/_{13}$	$1^2/_{3}$
I	100	50	100	150	3	2	1
Ib	100	40	100	120	3	$2^1/_{2}$	$1/_{2}$
Ia	100	$33^1/_{3}$	100	100	3	3	0
Compoziția capitalului	Numărul de muncitori	Rata plus- valorii %	Rata profi- tului %	Salariul in tone	Renta I.	Renta in tone	
C ⁵⁰ V ⁵⁰	$16^2/_{3}$	0	0	$16^2/_{3}$	$87^1/_{2}$	$29^1/_{6}$	
C ⁵⁰ V ⁵⁰	$16^2/_{3}$	0	0	$16^2/_{3}$	$62^1/_{2}$	$20^5/_{6}$	
C ⁵⁰ V ⁵⁰	$16^2/_{3}$	0	0	$16^2/_{3}$	50	$16^2/_{3}$	
C ⁵⁰ V ⁵⁰	$16^2/_{3}$	0	0	$16^2/_{3}$	20	$6^2/_{3}$	
C ⁵⁰ V ⁵⁰	$16^2/_{3}$	0	0	$16^2/_{3}$	0	0	

La o altă pagină voi prezenta toate cele 5 cazuri, într-un singur tabel.

[c) Transformarea unei părți a profitului
și a unei părți a capitalului în rentă. Schimbarea mărimii rentei
în funcție de cantitatea de muncă folosită în agricultură]

[683] Dacă din tabelele prezentate la paginile anterioare vom examina în primul rînd *tabelul E*, vom vedea că aici în ultima categorie I a lucrurile sînt foarte clare. Salariul absoarbe aici întregul produs și întreaga valoare a muncii. Nu există nici un fel de plusvaloare și deci nici profit și nici rentă. Valoarea produsului este = valoarea capitalului avansat, așa încît muncitorii, care în cazul de față posedă un capital propriu, pot să-și reproducă în permanență salariul și condițiile muncii lor, dar nu mai mult. În această din urmă categorie nu se poate spune că renta absoarbe profitul. Nu există nici rentă, nici profit, deoarece nu există nici un fel de plusvaloare. Salariul absoarbe plusvaloarea, deci și profitul.

În ceea ce privește celelalte patru categorii, prima facie ¹⁾ lucrurile nu sînt deloc clare. Dacă nu există plusvaloare, cum poate să existe rentă? În același timp, productivitatea muncii pe terenurile I b, I, II și III nu s-a schimbat deloc. Prin urmare, *inexistența* plusvalorii trebuie să fie numai o aparență.

Mai apare apoi și un alt fenomen care prima facie este tot atît de neclar. Renta exprimată în tone sau în cuarteri de cereale reprezintă pentru categoria III $29\frac{1}{6}$ tone sau cuarteri, în timp ce în *tabelul A*, în care se cultivă numai terenul III, nu există nici un fel de rentă. În afară de aceasta, acolo numărul muncitorilor era de $21\frac{17}{23}$, în timp ce acum, numărul lor este de numai $16\frac{2}{3}$; profitul însă (care absorbea întreaga plusvaloare) reprezenta numai $19\frac{1}{46}$ tone.

Aceeași contradicție apare și în II, unde renta în *tabelul E* reprezintă $20\frac{5}{6}$ tone sau cuarteri, în timp ce în *tabelul B* profitul, care absorbea întreaga plusvaloare (numărul muncitorilor fiind de $20\frac{40}{63}$, în timp ce acum este cu $16\frac{2}{3}$), reprezenta numai $12\frac{113}{126}$ tone sau cuarteri.

Același lucru se constată și în I, unde renta în *tabelul E* = $16\frac{2}{3}$ tone sau cuarteri, în timp ce în *tabelul C* profitul categoriei I, care absorbea întreaga plusvaloare, este egal cu numai 10 tone (cînd erau folosiți 20 de muncitori, în loc de $16\frac{2}{3}$).

În sfîrșit, același fenomen are loc în I b, unde renta în *tabelul E* = $6\frac{2}{3}$ tone sau cuarteri, în timp ce profitul lui I b

¹⁾ — la prima vedere. — Nota trad.

în tabelul D, unde profitul absorbea întreaga plusvaloare, este egal cu numai $3^{7/11}$ tone sau cuarteri (cînd erau folosiți $18^{2/11}$ muncitori, în loc de $16^{2/3}$).

Este însă limpede că, deși creșterea valorii de piață peste valoarea individuală a produselor din III, II, I, I b poate să schimbe modul în care se face repartitia produsului și să determine trecerea lui de la o grupă a participanților la împărțire la alta, această creștere a valorii de piață nu poate nicidecum să sporească produsul însuși, care cuprinde plusvaloarea rămasă după înlocuirea salariului. Întrucît productivitatea terenurilor și productivitatea capitalului au rămas neschimbate, în ce mod categoriile III — I b pot deveni mai productive, adică pot furniza un număr mai mare de tone sau cuarteri numai în virtutea faptului că pe piață apar produsele unui teren mai puțin fertil sau ale unei mine mai puțin productive din categoria I a ?

Enigma se rezolvă în felul următor :

Dacă munca de o zi a 20 de muncitori = 60 l. st., $16^{2/3}$ muncitori vor produce 50 l. st. Întrucît însă în categoria III timpul de muncă cuprins în $1^{3/5}$ l. st. sau în $8/5$ l. st. se exprimă în 1 tonă sau 1 cuarter, 50 l. st. se exprimă în $31^{1/4}$ tone sau cuarteri. Din această cantitate, $16^{2/3}$ tone sau cuarteri sînt folosiți pentru salariu ; prin urmare rămîn $14^{7/12}$ tone, care reprezintă *plusvaloarea*.

Mai departe, deoarece prețul de piață al unei tone a crescut de la $1^{3/5}$ l. st. sau $8/5$ l. st. la 3 l. st., este suficient să luăm din produs — care reprezintă $62^{1/2}$ tone sau cuarteri — $16^{2/3}$ tone sau cuarteri, pentru a înlocui valoarea capitalului constant. Or, în condiții în care o tonă sau un cuarter produse de categoria III a determinat ea însăși valoarea de piață și, datorită acestui fapt, aceasta din urmă era egală cu valoarea ei individuală, pentru înlocuirea capitalului constant de 50 l. st. era nevoie de $31^{1/4}$ tone sau cuarteri. Din aceste $31^{1/4}$ tone sau cuarteri, din această parte alicotă a produsului, necesară pentru înlocuirea capitalului atunci cînd valoarea unei tone era de $1^{3/5}$ l. st., acum e nevoie de numai $16^{2/3}$ tone. În felul acesta rămîn disponibile și revin rentei [684] $31^{1/4}$ — $16^{2/3}$ tone sau cuarteri. Așadar, $14^{7/12}$ tone sau cuarteri.

Dacă plusvaloarea care este produsă în III de $16^{2/3}$ muncitori, în condiții în care capitalul constant este de 50 l. st., și care reprezintă $14^{7/12}$ tone sau cuarteri, o adunăm cu acea parte din produs care, în loc să înlocuiască capitalul constant apare acum sub forma de plusprodus și care este egală tot cu $14^{7/12}$

[681 — 682] Mișcarea rentei așa cum o

Categoria	Capital l. st.	Numărul de tone	Valoarea reală a produsului total l. st.	Valoarea de piață a produsului total l. st.	Valoarea de piață a unei tone l. st.	Valoarea individuală a unei tone	Valoarea diferențială a unei tone l. st.
A. (Se cultivă numai categoria cea mai bună, categoria III). Renta nu							
III	100	81 ¹² / ₂₃	130 ¹⁰ / ₂₃	130 ¹⁰ / ₂₃	1 ³ / ₅	1 ³ / ₅	0
B. Apare categoria a doua (categoria II).							
III	100	77 ⁸ / ₂₁	123 ¹⁷ / ₂₁	142 ⁶ / ₇	1 ¹¹ / ₁₃	1 ³ / ₅	16 ⁶ / ₆₅
II	100	67 ⁴ / ₆₃	123 ¹⁷ / ₂₁	123 ¹⁷ / ₂₁	1 ¹¹ / ₁₃	1 ¹¹ / ₁₃	0
Total	200	144 ⁴ / ₉	247 ¹³ / ₂₁	266 ² / ₃			
C. Apare categoria a treia (categoria I).							
III	100	75	120	150	2	1 ³ / ₅	2 ⁵ / ₅
II	100	65	120	130	2	1 ¹¹ / ₁₃	2 ¹³ / ₁₃
I	100	60	120	120	2	2	0
Total	300	200	360	400			
D. Apare categoria a patra (categoria Ib).							
III	100	68 ² / ₁₁	109 ¹ / ₁₁	170 ⁵ / ₁₁	2 ¹ / ₂	1 ³ / ₅	9 ¹⁰ / ₁₀
II	100	59 ¹ / ₁₁	109 ¹ / ₁₁	147 ⁸ / ₁₁	2 ¹ / ₂	1 ¹¹ / ₁₃	17 ²⁶ / ₂₆
I	100	54 ⁶ / ₁₁	109 ¹ / ₁₁	136 ⁴ / ₁₁	2 ¹ / ₂	2	1 ² / ₂
I b	100	43 ⁷ / ₁₁	109 ¹ / ₁₁	109 ¹ / ₁₁	2 ¹ / ₂	2 ¹ / ₂	0
Total	400	225 ⁵ / ₁₁	436 ⁴ / ₁₁	563 ⁷ / ₁₁			
E. Apare categoria a cincea (categoria Ia).							
III	100	62 ¹ / ₂	100	187 ¹ / ₂	3	1 ³ / ₅	1 ² / ₅
II	100	54 ¹ / ₆	100	162 ¹ / ₂	3	1 ¹¹ / ₁₃	1 ² / ₁₃
I	100	50	100	150	3	2	1
Ib	100	40	100	120	3	2 ¹ / ₂	1 ² / ₂
Ia	100	33 ¹ / ₃	100	100	3	3	0
Total	500	240	500	720			

vede Ricardo (cu corectivele necesare)

Compoziția organică a capitalului	Numărul de muncitori	Rata plusvalorii	Profit l. st.	Profitul în tone	Salariul în tone	Rentă l. st.	Rentă în tone
există. Se folosește numai terenul cel mai fertil sau mina cea mai productivă							
65 ⁵ / ₂₃ c + 34 ¹⁸ / ₂₃ v	21 ¹⁷ / ₂₃	87 ¹ / ₂ 0/0	30 ¹⁰ / ₂₃	19 ¹ / ₄₆	21 ¹⁷ / ₂₃	0	0
Apariția rentei pe terenul (mina) III							
61 ¹⁹ / ₂₁ c + 38 ² / ₂₁ v	20 ⁴⁰ / ₆₃	62 ¹ / ₂ 0/0	23 ¹⁷ / ₂₁	12 ¹¹³ / ₁₂₆	20 ⁴⁰ / ₆₃	19 ¹ / ₂₁	10 ²⁰ / ₆₃
61 ¹⁹ / ₂₁ c + 38 ² / ₂₁ v	20 ⁴⁰ / ₆₃	62 ¹ / ₂ 0/0	23 ¹⁷ / ₂₁	12 ¹¹³ / ₁₂₆	20 ⁴⁰ / ₆₃	0	0
	41 ¹⁷ / ₆₃		47 ¹³ / ₂₁	25 ⁵⁰ / ₆₃	41 ¹⁷ / ₆₃	19 ¹ / ₂₁	10 ²⁰ / ₆₃
Apariția rentei de terenul (mina) II							
60 c + 40 v	20	50 0/0	20	10	20	30	15
60 c + 40 v	20	50 0/0	20	10	20	10	5
60 c + 40 v	20	50 0/0	20	10	20	0	0
	60		60	30	60	40	20
Apariția rentei pe terenul (mina) I							
54 ⁶ / ₁₁ c + 45 ⁵ / ₁₁ v	18 ² / ₁₁	20 0/0	9 ¹ / ₁₁	3 ⁷ / ₁₁	18 ² / ₁₁	61 ⁴ / ₁₁	24 ⁶ / ₁₁
54 ⁶ / ₁₁ c + 45 ⁵ / ₁₁ v	18 ² / ₁₁	20 0/0	9 ¹ / ₁₁	3 ⁷ / ₁₁	18 ² / ₁₁	38 ⁷ / ₁₁	15 ⁵ / ₁₁
54 ⁶ / ₁₁ c + 45 ⁵ / ₁₁ v	18 ² / ₁₁	20 0/0	9 ¹ / ₁₁	3 ⁷ / ₁₁	18 ² / ₁₁	27 ³ / ₁₁	10 ¹⁰ / ₁₁
54 ⁶ / ₁₁ c + 45 ⁵ / ₁₁ v	18 ² / ₁₁	20 0/0	9 ¹ / ₁₁	3 ⁷ / ₁₁	18 ² / ₁₁	0	0
	72 ⁸ / ₁₁		36 ⁴ / ₁₁	14 ⁶ / ₁₁	17 ⁸ / ₁₁	127 ³ / ₁₁	50 ¹⁰ / ₁₁
Dispariția plusvalorii și a profitului în toate categoriile							
50 c + 50 v	16 ² / ₃	0	0	0	16 ² / ₃	87 ¹ / ₂	29 ¹ / ₆
50 c + 50 v	16 ² / ₃	0	0	0	16 ² / ₃	62 ¹ / ₂	20 ⁵ / ₆
50 c + 50 v	16 ² / ₃	0	0	0	16 ² / ₃	50	16 ² / ₃
50 c + 50 v	16 ² / ₃	0	0	0	16 ² / ₃	20	6 ² / ₃
50 c + 50 v	16 ² / ₃	0	0	0	16 ² / ₃	0	0
	83 ¹ / ₃		0	0	83 ¹ / ₃	220	73 ¹ / ₃

tone sau cuarteri, plusprodusul total va reprezenta $28^{1/12} = 29^{2/12} = 29^{1/6}$ tone sau cuarteri. Aceasta este exact renta din categoria III din *tabelul E*, exprimată în tone de cărbune sau cuarteri de cereale. Absolut la fel se rezolvă contradicția aparentă în ceea ce privește mărimea rentei exprimată în tone sau cuarteri de cereale în categoriile II, I, I b din *tabelul E*.

Vedem, așadar, că *renta diferențială* — care apare în categoriile de pământ mai bune ca urmare a diferenței dintre valoarea de piață și valoarea individuală a produselor obținute pe aceste terenuri, sub forma sa reală, ca *rentă în produse*, ca *plusprodus* sau, în exemplul citat mai sus, ca *rentă în tone sau cuarteri de cereale* — constă din două elemente și este determinată de două transformări. [În primul rînd], plusprodusul, în care este exprimată supramunca muncitorilor, plusvaloarea, se transformă trecînd de la forma de profit la forma de rentă, și de aceea revine landlordului și nu capitalistului. În al doilea rînd, o parte din produs care mai înainte, atunci cînd produsul terenului de calitate mai bună sau al minei mai bune se vindea la valoarea sa proprie, era necesară pentru *înlocuirea valorii capitalului constant*, acum cînd, orice parte a produsului are o valoare de piață mai ridicată, se eliberează și apare de asemenea sub forma de plusprodus și de aceea revine landlordului și nu capitalistului.

Transformarea plusprodusului în rentă în loc de profit și transformarea în plusprodus, deci în rentă, a unei părți *alicote* a produsului, care înainte era destinată înlocuirii valorii capitalului constant, — ambele aceste procese constituie *renta în produse*, în măsura în care aceasta este rentă diferențială. Această din urmă împrejurare, și anume că o parte din produs în loc să se transforme în capital se transformă în rentă, nu a fost observată de Ric[ardo] și de toți urmașii lui. Ei văd numai transformarea plusprodusului în rentă, dar nu transformarea în plusprodus a unei cantități oarecare din acea parte a produsului care înainte nu revenea (profitului), ci capitalului.

Valoarea nominală a plusprodusului sau a *rentei diferențiale* formate în acest fel este determinată (potrivit presupunerii) de valoarea produsului obținut pe terenul cel mai prost sau în mina cea mai proastă. Dar această valoare de piață duce numai la o altă repartiție a acestui produs, dar nu-l creează.

Aceleași două elemente există cînd [este vorba] de oricare profit suplimentar, de pildă, în cazul cînd, datorită introducerii

unor noi mașini etc., produsul — a cărui producere costă acum mai puțin — se vinde la valoarea de piață, care depășește valoarea lui proprie. O parte din supramunca muncitorilor apare ca plusprodus (profit suplimentar) în loc să apară ca profit. Și o parte din masa produselor care, atunci când fabricatul se vinde la valoarea sa proprie, mai redusă, ar fi necesară pentru a înlocui capitalistului valoarea capitalului său constant, este acum eliberată, întrucât nu trebuie să înlocuiască nimic, devine plusprodus, și de aceea umflă profitul. [684].

[688] {Dealtfel, când vorbim despre legea scăderii ratei profitului în procesul dezvoltării producției capitaliste, prin profit înțelegem aici întreaga sumă a plusvalorii pe care și-o apropiază în primul rînd capitalul ocupat în producție, indiferent de felul în care trebuie s-o împartă apoi cu capitalistul care dă bani cu împrumut (care primește dobîndă) și cu landlordul (care primește renta). Prin urmare, aici rata profitului = $\frac{\text{plusvaloarea}}{\text{capitalul avansat}}$. Rata profitului, în această

accepție a ei, poate să scadă, deși, de pildă, profitul industrial crește în raport cu dobînda, sau invers; tot așa rata profitului poate să scadă, deși renta crește în raport cu profitul industrial, sau invers. Dacă profitul = P, profitul industrial = P', dobînda = D și renta = R, atunci $P = P' + D + R$. Și este limpede că, oricare ar fi P ca mărime absolută, P', D și R pot să crească sau să scadă unul în raport cu celălalt, independent de mărimea lui P., independent de creșterea sau scăderea lui P. Creșterea lui P', D și R unul față de altul înseamnă numai că P se repartizează în mod diferit între diferite persoane. Analizarea în continuare a împrejurărilor care duc la o repartiție sau alta a lui P între diferite persoane — repartiție care, totuși, nu este deloc identică cu creșterea sau cu scăderea lui P — nu intră aici, ci în analiza concurenței dintre capitaluri. Dar dacă R poate să atingă o mărime pe care P n-ar avea-o nici chiar dacă s-ar împărți numai între P' și D, aceasta, așa cum am arătat, nu este decît o aparență și rezultă din faptul că o parte din produs, în condiții în care valoarea lui crește în loc să se transforme din nou în capital constant, se eliberează și se transformă în rentă.) [688]

[684] În toată această tratare a problemei se presupune că produsul care s-a scumpit (în ceea ce privește valoarea de piață) nu intră naturaliter¹⁾ în compoziția capitalului constant, ci numai în salariu, numai în capitalul variabil. Dacă produsul care s-a scumpit ar intra în capitalul constant, atunci, după părerea lui Ric[ardo], ca urmare a acestui fapt, rata profitului ar scădea și mai mult, iar renta ar crește și mai mult. Acest lucru trebuie cercetat.

Pînă acum am admis că valoarea capitalului constant, adică în cazul de mai sus 50 l. st., trebuie să fie înlocuită cu valoarea produsului. Prin urmare, dacă 1 tonă sau 1 cuarter valorează 3 l. st., se înțelege că pentru înlocuirea valorii menționate este nevoie de mai puține tone sau cuartermi decît atunci cînd 1 tonă sau 1 cuarter valorează numai $1\frac{9}{15}$ l. st. etc. Dar să presupunem acum că cerealele sau cărbunele sau oricare alt produs al pămîntului — produs de un capital agrar — participă *naturaliter* la formarea capitalului constant, reprezentînd, de pildă, jumătate. În acest caz este limpede că, oricare ar fi prețul cărbunelui sau al cerealelor, [685] pentru a înlocui un capital constant de o anumită mărime, adică pus în mișcare de un anumit număr de muncitori, este nevoie întotdeauna de o anumită parte *in natura* din produsul total, întrucît compoziția organică a capitalului agrar care își găsește expresia în raportul dintre masa de muncă acumulată și masa de muncă vie rămîne, potrivit presupunerii, *neschimbată*.

Dacă, de pildă, capitalul constant este format jumătate din cărbune sau cereale și jumătate din alte mărfuri, atunci capitalul constant de 50 l. st. este format în proporție de 25 l. st. din alte mărfuri și în proporție de 25 l. st. [din cărbune sau cereale], (sau din $15\frac{5}{8}$ cuartermi sau tone), cînd valoarea unei tone = $\frac{8}{5}$ l. st. sau $1\frac{3}{5}$ l. st. Și oricum s-ar schimba valoarea de piață a unei tone sau a unui cuarter, $16\frac{2}{3}$ muncitori necesită întotdeauna un capital constant de 25 l. st. + $15\frac{5}{8}$ cuartermi sau tone, întrucît natura capitalului constant rămîne aceeași, după cum rămîne același și numărul respectiv de muncitori necesar pentru a pune în mișcare acest capital.

Dacă acum valoarea unei tone sau a unui cuarter ar crește, ca în tabelul E, la 3 l. st., pentru $16\frac{2}{3}$ muncitori ar fi necesar un capital constant de 25 l. st. + $3(15 + \frac{5}{8})$ l. st. = 25 l. st. + 45 l. st. + $\frac{15}{8}$ l. st. = $71\frac{7}{8}$ l. st. Întrucît însă $16\frac{2}{3}$ muncitori costă aici 50 l. st., cheltuirea necesară de capital total ar reprezenta în cazul dat $71\frac{7}{8}$ l. st. + 50 l. st. = $121\frac{7}{8}$ l. st.

1) — în formă naturală. — *Nota trad.*

Avînd aceeași compoziție organică, capitalul agrar s-ar schimba în ceea ce privește *raporturile* lui *valorice*.

Am avea $C^{71\frac{7}{8}} + V^{50}$ (pentru $16\frac{2}{3}$ muncitori). Pentru 100 compoziția ar fi $C^{58\frac{38}{39}} V^{41\frac{1}{39}}$. Ceva mai mult de $13\frac{2}{3}$ muncitori. Adică fără numărul fracționar $\frac{1}{117}$). Întrucît $16\frac{2}{3}$ muncitori pun în mișcare $15\frac{5}{8}$ cuarteri sau tone de capital constant, $13\frac{79}{117}$ muncitori pun în mișcare $12\frac{32}{39}$ tone sau cuarteri, a căror valoare este $38\frac{6}{13}$ l. st. Restul de capital constant = $20\frac{20}{39}$ l. st., ar consta din alte mărfuri. În toate împrejurările, din produs ar trebui să se scadă întotdeauna $12\frac{32}{39}$ tone sau cuarteri pentru a înlocui partea capitalului constant în care ele intră în natura. Întrucît valoarea produsă de 20 de muncitori = 60 l. st., valoarea produsă de $13\frac{79}{117}$ muncitori = $41\frac{1}{39}$ l. st. Dar în *tabelul E* salariul lor ar reprezenta tot $41\frac{1}{39}$ l. st. Prin urmare, aici nu este plusvaloare.

Numărul total de tone ar reprezenta $[51\frac{14}{39}$ tone ^{115} , din care] $12\frac{32}{39}$ tone se reproduc din nou ; $13\frac{79}{117}$ tone sînt folosite pentru muncitori. Celelalte părți a capitalului constant îi revin, la 3 l. st. tona, $6\frac{98}{117}$. Prin urmare, în total $33\frac{1}{3}$. Pentru rentă rămîn $17\frac{37}{39}$.

Pentru simplificare să luăm cazul extrem, cel mai favorabil pentru Ric[ardo], adică să presupunem că capitalul constant, întocmai ca cel variabil, constă numai din produsul agricol a cărui valoare se ridică la 3 l. st. per cuarter sau per tonă, datorită faptului că categoria I este dominantă pe piață.

Compoziția tehnologică a capitalului rămîne aceeași, adică rămîne neschimbat *raportul* dintre munca vie, care este reprezentată prin capitalul variabil — adică dintre numărul muncitorilor, — întrucît se presupune ziua de muncă normală, constantă —, și *masa mijloacelor de muncă*, care sînt necesare numărului respectiv de muncitori și care acum, potrivit presupunerii noastre, constau din tone de cărbune sau cuarteri de cereale.

Întrucît în cazul cînd compoziția organică inițială a capitalului era $C^{60}V^{40}$, iar prețul unei tone era de 2 l. st., V^{40} reprezenta 20 de muncitori, sau 20 cuarteri sau tone, C^{60} reprezenta 30 de tone ; iar întrucît acești 20 de muncitori au produs în categoria III 75 de tone, $13\frac{1}{3}$ muncitori (iar $V^{40} = 13\frac{1}{3}$ tone sau muncitori dacă, 1 tonă = 3 l. st.) produc 50 de tone și pun în mișcare un capital constant [686] de $\frac{60}{3} = 20$ de tone sau cuarteri.

Mai departe, întrucît 20 de muncitori produc o valoare de 60 l. st., $13\frac{1}{3}$ muncitori produc o valoare de 40 l. st.

Întrucît pentru 20 de tone capitalistul trebuie să plătească 60 l. st. și pentru $13\frac{1}{3}$ muncitori — 40 l. st., iar acești muncitori produc o valoare de numai 40 l. st., valoarea produsului = 100 l. st. ; cheltuielile = 100 l. st. Plusvaloarea și profitul = 0.

Întrucît însă productivitatea categoriei III a rămas aceeași, $13\frac{1}{3}$ muncitori produc, așa cum am spus, 50 de tone sau cuarteri. Dar cheltuirea în natura, exprimată în tone sau cuarteri, reprezintă numai $33\frac{1}{3}$ tone : 20 de tone pentru capitalul constant și $13\frac{1}{3}$ tone pentru salariu. Prin urmare, 50 de tone produse în categoria III cuprind un surplus produce de $16\frac{2}{3}$ tone, care reprezintă renta.

Dar ce reprezintă aceste $16\frac{2}{3}$ tone ?

Întrucît valoarea produsului = 100 l. st., iar produsul = 50 de tone, valoarea unei tone produse aici ar reprezenta în fact $\frac{100}{50}$, adică 2 l. st. Atîta timp cît produsul în natura reprezintă o cantitate mai mare decît cea necesară pentru înlocuirea capitalului în forma sa naturală, valoarea individuală a unei tone, chiar la această scară, este mai mică decît valoarea ei de piață.

Fermierul trebuie să cheltuiască 60 l. st. pentru a înlocui 20 de tone și calculează aceste 20 de tone la 3 l. st. per tonă, întrucît aceasta este valoarea ei de piață, și o vinde la acest preț. Tot așa el trebuie să cheltuiască 40 l. st. pentru a plăti $13\frac{1}{3}$ muncitori sau pentru a plăti numărul de tone sau de cuarteri pe care îl dă muncitorilor. Aceștia primesc astfel numai $13\frac{1}{3}$ tone.

În realitate însă, dacă avem în vedere categoria III, 20 de tone costă numai 40 l. st., iar $13\frac{1}{3}$ tone — numai $26\frac{2}{3}$ l. st. Dar $13\frac{1}{3}$ muncitori produc o valoare de 40 l. st., creează deci o plusvaloare de $13\frac{1}{3}$ l. st. Aceasta reprezintă, socotind 2 l. st. pe tonă, $6\frac{4}{6}$ sau $6\frac{2}{3}$ tone.

Și întrucît în categoria III, 20 de tone costă numai 40 l. st., rămîne un excedent de 20 l. st. = 10 tone.

Astfel, $16\frac{2}{3}$ tone, care reprezintă renta, se împart în $6\frac{2}{3}$ tone plusvaloare transformată în rentă și 10 tone capital transformat în rentă. Dar datorită faptului că valoarea de piață a unei tone s-a ridicat la 3 l. st., 20 de tone îl costă pe fermier 60 l. st., iar $13\frac{1}{3}$ tone îl costă 40 l. st., în timp ce $16\frac{2}{3}$ tone, care reprezintă excedentul valorii de piață peste valoarea produsului lui, apar sub formă de rentă care este egală cu 50 l. st.

Cîte tone furnizează $13\frac{1}{3}$ muncitori în categoria II ? 20 de muncitori furnizează aici 65 de tone, prin urmare $13\frac{1}{3}$ mun-

citori furnizează $43\frac{1}{3}$ tone. Valoarea produsului este egală, ca și mai sus, cu 100 l. st. Dar din $43\frac{1}{3}$ tone pentru înlocuirea capitalului sînt necesare $33\frac{1}{3}$ tone. Ca plusprodus sau rentă rămîn $43\frac{1}{3} - 33\frac{1}{3} = 10$ tone.

Această rentă de 10 tone se explică în felul următor: Valoarea produsului în categoria II = 100 l. st., produsul reprezintă $43\frac{1}{3}$ [tone], prin urmare valoarea unei tone = $\frac{100}{43\frac{1}{3}} = 2\frac{1}{13}$ l. st. Așadar, $13\frac{1}{3}$ muncitori costă $30\frac{10}{13}$ l. st.,

iar pentru plusvaloare rămîn $9\frac{3}{13}$ l. st. Mai departe, 20 de tone capital constant costă $46\frac{2}{13}$ l. st. și din 60 l. st. care s-au plătit pentru ele rămîn $13\frac{11}{13}$ l. st. Împreună cu plusvaloarea se obțin $23\frac{1}{13}$ l. st., ceea ce este exact pînă la ultimul farthing.

Numai în categoria I a, unde pentru înlocuirea capitalului constant și a salariului sînt realmente necesare $33\frac{1}{3}$ tone sau cuarteri în natura, adică este necesar produsul total, nu există în realitate nici plusvaloare, nici plusprodus, nici profit, nici rentă. Atîta timp cît lucrurile stau altfel, atîta timp cît se obține mai mult produs decît este [necesar] pentru înlocuirea capitalului în natura, are loc transformarea profitului (surplus value) și a capitalului în rentă. Transformarea capitalului în rentă are loc în măsura în care o parte din produs, care înainte — cînd valoarea era mai scăzută — trebuia să înlocuiască capitalul, acum se eliberează, sau, în măsura în care, o parte din produs, care ar fi trebuit să se transforme în capital și plusvaloare, revine rentei.

Totodată, vedem însă că scumpirea capitalului constant, dacă aceasta este o urmare a scumpirii produselor agricole, reduce considerabil renta, de pildă, renta categoriilor III și II [în tabelul E], scade de la 50 de tone = 150 l. st. cînd valoarea de piață a unei tone este de 3 l. st., la $26\frac{2}{3}$ tone, adică aproape la jumătate. Această scădere este necesară [687], întrucît aici numărul de muncitori folosiți de același capital de 100 l. st. se reduce în primul rînd fiindcă salariul crește, adică sporește valoarea capitalului variabil, în al doilea rînd, fiindcă crește valoarea mijloacelor de producție, capitalul constant. Creșterea salariului privity în sine are ca urmare faptul că la 100 l. st. revine mai puțină muncă și deci (valoarea mărfurilor care intră în capitalul constant rămînînd neschimbată), respectiv, mai puțin capital constant, așa încît aceste 100 l. st. together ¹⁾

¹⁾ — laolaltă. — Nota trad.

reprezintă mai puțină muncă acumulată și mai puțină muncă vie. Dar, în afară de aceasta, creșterea valorii mărfurilor care intră în capitalul constant face ca, — întrucît raportul tehnologic dintre munca acumulată și munca vie rămîne neschimbat — cu aceiași bani să fie folosită acum o cantitate mai mică de muncă acumulată și, ca urmare, o cantitate mai mică de muncă vie. Întrucît însă — productivitatea pămîntului fiind aceeași și compoziția tehnică a capitalului fiind dată — cantitatea produsului total depinde de cantitatea de muncă folosită, odată cu micșorarea acesteia din urmă se micșorează și renta.

Acest lucru iese la iveală abia atunci cînd dispăre *profitul*. Atîta timp cît acesta există, renta poate să crească, în pofida scăderii absolute a produsului în *toate* categoriile, așa cum se vede în tabelul de la p. 681¹⁾. În general, este clar că, atunci cînd există numai rentă, odată cu scăderea produsului și deci și a plusprodusului trebuie să scadă și renta. Acest lucru s-ar petrece mai rapid a priori dacă, odată cu creșterea capitalului variabil, ar crește și valoarea capitalului constant.

Dar și fără aceasta *tabelul de la p. 681* arată că creșterea rentei diferențiale, în condiții în care productivitatea agriculturii scade, este însoțită întotdeauna, *chiar cînd este vorba de categoriile de pămînt mai bune*, de micșorarea masei produsului total care revine la un capital avansat de o anumită mărime, de pildă de 100 l. st. Ric[ardo] nu are nici o idee despre acest lucru. Rata profitului scade, deoarece același capital de 100 l. st., de pildă, pune în mișcare tot *mai puțină* muncă și plătește această muncă mai scump, prin urmare, acumulează un surplus tot mai mic. Dar dacă productivitatea este dată, cantitatea de produs obținută efectiv depinde ca și plusvaloarea, de numărul muncitorilor folosiți de capital. Ric[ardo] scapă din vedere acest fapt, tot așa cum scapă din vedere și faptul că renta nu se formează numai prin transformarea plusvalorii în rentă, ci și prin transformarea capitalului în plusvaloare. Această transformare a capitalului în plusvaloare este, firește, doar aparentă. Dacă plusvaloarea ar fi determinată de valoarea produsului din categoria III etc., fiecare părticică de surplus produce ar reprezenta surplus value sau supramuncă. Mai departe, Ric[ardo] are întotdeauna în vedere numai faptul că pentru producerea aceleiași cantități de produs este necesar să se folosească mai multă muncă, dar el pierde din vedere ceea ce este hotărîtor pentru determinarea atît a ratei profitului cît și a masei produsului produs,

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 496—497. — *Nota red.*

și anume același capital folosește o cantitate de muncă vie care se micșorează continuu și din care o parte tot mai mare revine muncii necesare iar o parte tot mai mică supramuncii.

All this considered ¹⁾ trebuie spus că Ric[ardo], chiar dacă se admite renta numai ca rentă diferențială, nu a făcut în această problemă nici cel mai mic pas înainte în comparație cu predecesorii săi. Meritul lui considerabil în acest domeniu constă, așa cum a arătat De Quincey, în formularea științifică a problemei. În rezolvarea problemei însă, R[icardo] acceptă concepțiile predecesorilor :

Respectiv :

„În teoria rentei funciare Ric[ardo] a introdus elementul nou, prin aceea că a redus-o la problema dacă renta anulează the law of value actually ²⁾“ . (p. 158, Th. de Q[uiincey], „The Logic of Polit. Ec.“, [Edinburgh and] Lond. 1844).

Mai departe, la p. 163 a aceleiași lucrări, Quincey spune :

„Renta este acea parte din produsul pământului (sau a unui alt factor oarecare al producției) care se plătește landlordului pentru folosirea diferitelor lui forțe, măsurate prin comparație cu forțele unor factori asemănători, care operează pe aceeași piață“.

În continuare, p. 176 :

Se aduc obiecții împotriva lui Ric[ardo] că proprietarii terenului nr. 1 nu-l vor ceda în mod gratuit. Dar în acea perioadă {în acea perioadă mitologică} cînd se cultiva numai terenul nr. 1, „nu putea încă să se formeze o clasă specială de posesori și fermieri, deosebită de clasa proprietarilor funciari“.

[688] Astfel, potrivit lui Quincey, această lege a „proprietății funciare“ este valabilă numai atîta timp cît nu există nici o proprietate funciară în sensul modern al cuvîntului.

Să trecem acum la pasajele din Ric[ardo].

[d] *Ilustrarea pe bază de date istorice
a creșterii ratei profitului în condiții în care prețurile
la produsele agricole cresc simultan. Posibilitatea creșterii
productivității muncii în agricultură*

În prealabil încă o remarcă în legătură cu *renta diferențială* : în realitate, linia ascendentă și cea descendentă alternează, se încrucișează și se împletesc.

¹⁾ — Avînd în vedere toate acestea. — *Nota trad.*

²⁾ — într-adevăr legea valorii. — *Nota trad.*

Aceasta însă nu înseamnă nicidecum că, dacă în unele perioade scurte (ca, de pildă, din 1797—1813) predomină într-o măsură însemnată linia descendentă, în *virtutea acestui fapt* rata profitului trebuie să scadă (şi anume în măsura în care rata profitului este determinată de rata plusvalorii). Eu cred, dimpotrivă, că în această perioadă rata profitului a sporit în Anglia în mod neobişnuit, în pofida creşterii masive a preţurilor la grâu, şi, în general, la produsele agricole. Nu cunosc nici un statistician englez care să nu împărtăşească părerea că în cursul perioadei menţionate rata profitului a crescut. Unii economişti, ca de pildă Chalmers, Blake etc. şi-au bazat pe acest fapt propriile teorii. În prealabil trebuie să mai remarc faptul că este absolut absurdă încercarea de a explica urcarea preţurilor la grâu, care a avut loc în cursul acestei perioade, prin deprecierea banilor. Nici unul dintre cei care au studiat istoria preţurilor mărfurilor în această perioadă nu poate împărtăşi această concepţie. În afară de aceasta, preţurile încep să crească — şi această creştere a lor atinge un nivel considerabil — cu mult înainte de a avea loc vreo depreciere a banilor. Din momentul în care această depreciere are loc, trebuie să se procedeze pur şi simplu la o reducere corespunzătoare a preţurilor. Dacă însă se pune întrebarea de ce, în pofida creşterii preţurilor la cereale, rata profitului a crescut, acest lucru poate fi explicat prin următoarele împrejurări: prin prelungirea zilei de muncă, care este o urmare directă a introducerii de maşini noi, prin ieftinirea mărfurilor fabricate şi coloniale care intră în consumul muncitorilor, prin scăderea salariului (deşi salariul nominal a crescut) *sub* nivelul său mediu obişnuit {pentru perioada examinată aici, acest fapt este general recunoscut; P. J. Stirling în „*The Philosophy of Trade* etc.,” *Edinburgh*, 1846, care în ansamblu adoptă teoria rentei funciare a lui Ricardo, încearcă totuşi să demonstreze că urmarea *directă* a scumpirii continue a cerealelor (adică a scumpirii care nu este determinată de capriciile antotimpurilor) este întotdeauna scăderea salariului mediu¹¹⁶}; în sfârşit, creşterea ratei profitului se explică şi prin faptul că, datorită împrumuturilor şi cheltuielilor de stat, cererea de capitaluri a crescut mai mult decât oferta lor, ceea ce a determinat o creştere a preţului nominal al mărfurilor, datorită căreia fabricanţii retrag de la apărătorii rentei funciare şi de la alte persoane, care primesc un venit fix, o parte din cota produsului plătită sub formă de rentă etc. Operaţiunile de acest fel nu constituie obiectul analizei noastre aici, unde ne ocupăm de relaţiile fundamentale şi,

prin urmare, avem în față numai trei clase : landlorzi, capitaliști și muncitori. Dar, așa cum a demonstrat *Blake*, în condiții corespunzătoare aceste operații au un rol important în practică)¹¹⁷. [688].

[689] {La expoziția din 1862¹¹⁸, d-l *Hallett* din Brighton a expus „pedigree nursery wheat“¹⁾. „D-l *Hallett* afirma că spicele de cereale au nevoie, ca și caii de curse, de o îngrijire deosebită, în timp ce de obicei ele se cultivă precum varza și sfecla, fără să se țină seama de teoria selecției naturale. Spre a ilustra ce rezultate poate da — chiar când este vorba de grâu — o bună îngrijire, sînt citate unele exemple remarcabile. În 1857 d-l *Hallett* a semănat un spic de grâu roșu de cea mai bună calitate, care avea o lungime de $4\frac{3}{8}$ țoli și 47 de boabe. Din mica recoltă obținută, d-l *Hallett* a selecționat din nou, în 1858, spicul cel mai bun, cu o lungime de $6\frac{1}{2}$ țoli și cu 79 de boabe ; acest lucru a fost repetat în 1859 tot cu cel mai bun spic, care de data aceasta avea o lungime de $7\frac{3}{4}$ țoli și 91 de boabe. Anul următor, anul 1860, a fost un an nefavorabil experiențelor în agricultură și spicele de grâu nu au fost nici mai bune, nici mai mari ; dar un an mai târziu, în 1861, cel mai bun spic avea o lungime de $8\frac{3}{4}$ țoli și pe o singură tulpină se aflau 123 de boabe. Astfel, în decurs de cinci ani, lungimea spicului s-a dublat, iar numărul boabelor aproape s-a triplat. Aceste rezultate au fost obținute datorită sistemului pe care d-l *Hallett* îl numește «sistem *natural*» de cultivare a grâului, adică datorită faptului că semințele au fost puse la asemenea distanțe unele de altele — circa 9 țoli în toate direcțiile — încît fiecare avea loc destul pentru a se dezvolta pe deplin... El afirmă că în Anglia producția de cereale s-ar putea dubla dacă s-ar semăna «grâu selecționat» și dacă s-ar aplica «sistemul *natural*» de cultivare. El afirmă că de la unele boabe semănate la timpul potrivit, cite un bob la fiecare picior pătrat de pămînt, el a obținut tulpini formate în medie de 23 de spice cu cite circa 36 de boabe fiecare. În concordanță cu aceasta, produsul la un acru de pămînt, potrivit unui calcul exact, reprezenta 1 001 880 de spice, în timp ce de pe un acru însămînțat în mod obișnuit, cheltuindu-se de peste 20 de ori mai multe semințe, se obțineau numai 934 120 de spice de grâu, adică cu 67 760 spice mai puțin...“}.

(e) *Ricardo despre scăderea ratei profitului și a sa teorie a rentei*

„Paralel cu progresul societății, *prețul natural al muncii are întotdeauna o tendință de creștere, întrucît una din mărfurile principale de care este reglementat prețul său natural are o tendință de scumpire din cauza dificultății mai mari de a o produce*. Cu toate acestea, deoarece îmbunătățirile în agricultură, descoperirea de noi piețe, de unde pot fi importate alimente pot, pentru un timp, să contracareze tendința de creștere a prețului obiectelor de primă necesitate și pot chiar ocaziona scăderea prețului lor natural, aceleași cauze vor produce efecte corespunzătoare și asupra prețului natural al muncii.

1) — „grâu selecționat“. — *Nota trad.*

Prețul natural al tuturor mărfurilor, exceptînd produsele agricole și munca, are tendință de scădere o dată cu progresul bogăției și populației; pentru că, deși pe de o parte, valoarea lor reală crește datorită creșterii prețului natural al materiilor prime din care sînt făcute, acest lucru este mai mult decît compensat prin perfecționarea mașinilor, prin diviziunea și distribuirea mai bună a muncii și prin *îndemînarea crescîndă, atît în știință cît și în meșteșug a producătorilor*“. ([Ricardo, „On the principles of political economy, and taxation“] p. 86, 87.) [Versiunea românească, vol. I, p. 101].

„Pe măsură ce populația crește, prețul acestor obiecte de primă necesitate va crește în mod constant, din cauză că va fi necesară mai multă muncă pentru a le produce... De aceea, în loc ca salariile în bani ale muncii să scadă, ele se vor urca; dar ele nu se vor urca îndeajuns spre a permite muncitorului să cumpere cu ele atîtea obiecte de primă necesitate și de confort cît ar fi putut cumpăra înainte de urcarea prețului acestor mărfuri... Dar, cu toate că muncitorul va fi în realitate mai prost retribuit, totuși *această urcare a salariului său va micșora în mod necesar profitul fabricantului*; deoarece bunurile sale nu se vor vinde la un preț mai ridicat și, totuși, cheltuielile pentru producerea lor vor fi sporite...

Se pare, deci, că *aceeași cauză care determină urcarea rentei, adică sporirea dificultății de a produce o cantitate în plus de alimente cu aceeași cantitate proporțională de muncă, va determina, de asemenea, urcarea salariilor*; și că prin urmare, dacă banii vor fi de o valoare invariabilă, atît renta și că și salariile vor avea o tendință de urcare odată cu creșterea bogăției și a populației (l.c. p. 96, 97).

Dar între creșterea rentei și creșterea salariilor există următoarea diferență esențială. Creșterea valorii în bani a rentei este însoțită [690] de o sporire a cotei sale în produs; nu numai renta în bani a land-lordului este mai mare, ci și renta sa în grîu... Soarta muncitorului va fi mai puțin fericită; el va primi, este adevărat, mai mult ca salariu în bani, dar salariul său în grîu va fi mai mic; și nu numai puțința lui de a dispune de grîu, ci chiar condițiile sale generale se vor înrăutăți, din cauză că va găsi că este mult mai greu să mențină rata de piață a salariilor deasupra ratei lor naturale“ (l.c. p. 97, 98.) [Versiunea românească, vol. I, p. 105—106].

„Presupunînd că grîul și bunurile fabricate se vînd întotdeauna cu același preț, profiturile vor fi urcate sau scăzute în proporția în care salariile vor fi scăzute sau urcate. Dar să presupunem că prețul grîului crește din cauză că este necesară mai multă muncă pentru a-l produce; această cauză nu va urca prețul bunurilor fabricate, pentru producerea cărora nu a fost nevoie de nici o cantitate suplimentară de muncă... Dacă însă, după cum este în mod absolut sigur, salariile se vor urca odată cu urcarea grîului, atunci profitul lor în mod necesar va scădea“ (l.c., p. 108.) [Versiunea românească, vol. I, p. 111].

Dar s-ar putea pune întrebarea: „oare *cel puțin arendașul* nu va avea aceeași rată a profitului, cu toate că ar trebui să plătească o sumă în plus pentru salarii? Sigur că nu: deoarece va trebui să plătească, la fel ca și fabricantul, nu numai un spor de salariu fiecărui muncitor pe care îl întrebuințează, ci va fi obligat fie să plătească *rentă, fie să întrebuințeze un număr suplimentar de muncitori ca să obțină același produs*; iar creșterea prețului produselor agricole va fi numai de mărimea acelei rente sau a aceluia număr suplimentar de muncitori, și nu-l va compensa pentru urcarea salariilor“ (l.c. p. 108.) [Versiunea românească, vol. I, p. 111—112].

„Am arătat că, în primele stadii ale societății, atît partea cuvenită landlordului cît și partea muncitorului din valoarea produsului pămîntului nu putea fi decît mică ; și că ea sporește în proporție cu progresul bogăției și dificultăților de procurare a alimentelor“. (p. 109.) [Versiunea românească, vol. I, p. 112].

Aceasta este o ciudată fantezie burgheză despre „early stages of society“¹⁾. În aceste early stages, labourer este fie sclav, fie self sustaining peasant²⁾ etc. În primul caz el aparține, împreună cu pămîntul, landlordului ; în al doilea caz el este propriul său landlord. În ambele cazuri între landlord și labourer nu există capitalist. Ceea ce este numai un ultim rezultat al producției capitaliste — subordonarea agriculturii de către aceasta, transformarea, care decurge de aici, a sclavilor sau țărănilor în muncitori salariați și interpunerea capitalistului între landlord și labourer —, toate acestea Ricardo le consideră ca un fenomen propriu pentru „early stages of society“.

„Tendința naturală a profitului este deci de scădere, deoarece odată cu dezvoltarea societății și a bogăției cantitatea suplimentară de alimente cerute este obținută cu sacrificiul unei munci din ce în ce mai mari. Această tendință, această gravitație, am putea spune, a profitului, este, din fericire, înfrînată, la intervale repetate, de perfecționarea mașinilor, care au legătură cu producția obiectelor de primă necesitate, precum și de descoperirile în știința agriculturii care ne permit să eliberăm o parte din munca necesară, mai înainte și, în consecință, să micșorăm prețul obiectelor de primă necesitate pentru muncitor“ (l. c. p. 120, 121.) [Versiunea românească, vol. I, p. 118].

În următoarea frază Ric[ardo] spune direct că prin rate of profit el înțelege rate of surplus value.

„Cu toate că se produce o valoare mai mare, o proporție mai mare din ceea ce rămîne din această valoare după plata rentei este consumată de producători și aceasta, și numai ea, este aceea care reglementează profitul“ (l. c. p. 127.) [Versiunea românească, vol. I, p. 121].

Aceasta înseamnă că, făcînd abstracție de rentă, rata profitului este egală cu excedentul valorii mărfii peste valoarea muncii plătite în timpul producerii acestei mărfi sau peste acea parte a valorii mărfii pe care o consumă producers. Aici Ric[ardo] numește producers numai pe muncitori¹⁹⁾. El admite că produced value³⁾ este produsă de ei. Prin urmare, el defi-

¹⁾ — „primele stadii ale societății“. — Nota trad.

²⁾ — țăran care trăiește din propria muncă. — Nota trad.

³⁾ — valoarea produsă. — Nota trad.

nește aici plusvaloarea ca acea parte din valoarea produsă de muncitori pe care ei o produc pentru capitalist*.

Dar dacă el identifică rate of surplus value cu rate of profit și dacă totodată el presupune — și chiar așa și face — că durata zilei de muncă este dată dinainte, tendința de scădere a ratei profitului poate fi explicată numai prin cauzele care determină scăderea ratei plusvalorii. Aceasta din urmă, însă, — durata zilei de muncă fiind dată — este posibilă numai atunci când rate of wages crește permanent¹⁾. Iar acest lucru poate avea loc numai în cazul când valoarea obiectelor de primă necesitate crește mereu, fapt care, la rîndul său, este posibil numai dacă condițiile de producție în agricultură etc. se înrăutățesc continuu, adică dacă se admite că teoria rentei funciare a lui R[icardo] este justă. Întrucît Ric[ardo] identifică rate of surplus value cu rate of profit [691] și întrucît rate of surplus value se calculează numai în raport cu capitalul variabil cheltuit pentru salariu, Ric[ardo], ca și A. Smith, presupune că *valoarea întregului produs*, după ce se scade renta, se împarte între work-men și capitalists, adică se împarte în wages și profit. Cu alte cuvinte, el face presupunerea greșită că întregul capital avansat constă numai din capital variabil. Așa, de pildă, după pasajul citat mai sus el continuă :

„Cînd se cultivă însă pămînturi sărace sau cînd se întrebuițează mai mult capital și mai multă muncă pe pămînturile vechi, obținînd un produs mai redus, efectul trebuie să fie permanent. O proporție mai mare din acea parte de produs, care după plata rentei rămîne să fie împărțită între proprietarii de capital și muncitori va fi atribuită acestora din urmă“ (l. c., p. 127, 128.) [Versiunea românească, vol. I, p. 121].

Pasajul continuă :

„Fiecare muncitor poate avea, și probabil că va avea o cantitate absolută mai mică de produse ; cum însă se vor întrebuița mai mulți

* [691] Despre *originea plusvalorii* :

„Sub formă de bani... acest capital nu produce nici un profit ; sub formă de materiale, mașini și alimente, pentru care ar putea fi schimbat, el ar *produce venit*“ (l. c., p. 267.) [Versiunea românească, vol. I, p. 187]. „Capitalul posesorului de efecte [692] nu poate fi făcut nicicînd productiv — *acesta nu este de fapt nici un capital*. Dacă el și-ar vinde efectele și ar plasa capitalul pe care îl obține pentru aceasta în mod productiv, el ar putea face aceasta doar prin sustragerea capitalului cumpărătorului efectelor sale dintr-o întrebuițare productivă“ (p. 289, notă). [Versiunea românească, vol. I, p. 197].

¹⁾ — rata salariului crește permanent — *Nota trad.*

muncitori în raport cu produsul total reținut de arendaș, valoarea unei proporții mai mari din produsul total va fi absorbită de salarii și, în consecință, valoarea unei proporții mai mici va fi atribuită profitului“ (l. c., p. 128.) [Versiunea românească, vol. I, p. 121].

Iar puțin mai sus :

„Cantitatea rămasă din produsul pământului, după ce au fost plătiți landlordul și muncitorii, aparține în mod necesar arendașului și *constituie profitul capitalului său*“ (l. c., p. 110.) [Versiunea românească, vol. I, p. 112].

La sfârșitul secțiunii (ch. VI) „*On profits*“, R[icardo] spune că analiza scăderii ratei profitului făcută de el rămîne valabilă chiar și în cazul cînd s-ar fi făcut presupunerea greșită că *prețurile mărfurilor* cresc o dată cu creșterea salariului în bani al muncitorilor :

„În capitolul despre salarii am încercat să arătăm că *prețul în bani al mărfurilor... nu se urcă prin urcarea salariilor...* Dar dacă ar fi altfel, dacă prețul mărfurilor s-ar urca în mod permanent prin urcarea salariilor, tot n-ar fi mai puțin adevărată afirmația că salariile urcate îi lipsesc în mod inevitabil pe cei care întrebuițează munca salariată de o porțiune din profitul lor real. Presupunind că pălărierul, fabricantul de ciorapi și pantofarul ar plăti, fiecare din ei, salarii cu 10 l. st. mai mari pentru fabricarea unei cantități anumite din mărfurile lor și că prețul pălăriilor, ciorapilor și al ghetelor s-ar urca cu o sumă suficientă ca să despăgubească fabricantul pentru cele 10 l. st., *situația lor n-ar fi mai bună decît dacă n-ar fi avut loc această urcare*. Dacă fabricantul de ciorapi ar vinde ciorapii săi cu 110 l. st. în loc de 100, profitul său ar reprezenta aceeași sumă de bani ca mai înainte ; însă, deoarece el ar primi în schimbul acestei sume egale cu o zecime mai puține pălării, ghete și orice alte mărfuri, și întrucît ar putea cu suma *economiiilor sale anterioare*“ (adică capitalul fiind același) „*să întrebuițeze mai puțini muncitori, cu salariile sporite, și să cumpere mai puține materii prime la prețurile sporite, el nu ar fi într-o situație mai bună decît dacă profitul său în bani ar fi scăzut realmente ca sumă, iar fiecare lucru ar fi rămas la prețul său de mai înainte*“ (l. c., p. 129.) [Versiunea românească, vol. I, p. 121—122].

Ric[ardo], care în alte pasaje a subliniat întotdeauna în argumentarea sa numai faptul că pe un teren mai prost trebuie să se plătească *un număr mai mare de muncitori* pentru a produce *aceeași cantitate de produse*, aici, în sfârșit, subliniază un moment de o importanță hotărîtoare pentru rata profitului, și anume că, suma capitalului rămînînd aceeași, *fewer labourer are employed at increased wages*¹⁾. În rest el nu are întru totul dreptate. Dacă prețul pălăriilor etc. sporește

¹⁾ — se folosesc mai puțini muncitori cu un salariu sporit. — *Nota trad.*

cu 10%, situația capitalistului nu se schimbă, dar, cumpărând aceste mărfuri, landlordul ar fi nevoit să dea o sumă mai mare din renta sa. De pildă, renta lui a crescut de la 10 l. st. la 20. Dar cu aceste 20 l. st. el obține proporțional o cantitate mai mică de pălării etc. decît obținea înainte cu 10 l. st.

Ricardo are perfectă dreptate cînd spune :

„Într-o stare de progres a societății, produsul net al pămîntului se micșorează întotdeauna în raport cu produsul său brut“ (l. c. 198.) [Versiunea românească, vol. I, p. 154].

El consideră că în an improving state of society ¹⁾ renta crește. Adevărata cauză constă în faptul că, în an improving state of society, capitalul variabil se micșorează în raport cu capitalul constant. [691].

[692] Că odată cu progresul producției capitalul constant crește în raport cu capitalul variabil este un fapt pe care îl recunoaște și Ric[ardo], dar numai sub forma creșterii capitalului fix în raport cu cel circulant :

„În țările bogate și puternice, în care sînt investite capitaluri mari în mașini, schimbările comerțului vor provoca greutatea mai mari decît în țările sărace, în care există, proporțional, o cantitate mult mai mică de capital fix și o cantitate mult mai mare de capital circulant și unde, în consecință, se prestează mult mai multă muncă manuală. Nu este atît de greu a retrage un capital circulant dintr-o activitate în care a fost angajat, ca un capital fix. Este adeseori imposibil a trece mașinile, care au fost produse pentru o anumită ramură industrială, ca să servească o altă ramură ; dar îmbrăcămîntea, hrana și locuința muncitorului dintr-o ocupație pot fi destinate pentru nevoile muncitorului din altă ocupație“.

(prin urmare aici prin capital circulant se înțelege numai capitalul variabil, cheltuit pentru salariu)

„sau se poate ca același muncitor să primească aceeași hrană, îmbrăcăminte și locuință, în timp ce ocupația lui se schimbă. Acesta este, totuși, un rău la care o națiune bogată trebuie să se supună : și n-ar fi mai rezonabil ca ea să se plîngă de acest lucru pe cît ar fi cazul unui negustor bogat să se plîngă că vasul lui este expus pericolelor mării, în timp ce căsuța vecinului său sărman este scutită de un asemenea risc“ (l. c. p. 311.) [Versiunea românească, vol. I, p. 207—208].

Ric[ardo] însuși indică o astfel de cauză a creșterii rentei, total independentă de rise in the price of agricultural produce ²⁾ :

¹⁾ — într-o stare de progres a societății. — *Nota trad.*

²⁾ — creșterea prețului la produsul agricol. — *Nota trad.*

„La expirarea contractului de arendă, orice capital fixat de pământ trebuie să rămână, în mod firesc, *landlordului* și nu arendașului. Compensația de orice fel ce se acordă landlordului pentru acest capital, la rearendarea pământului său, va apare sub *formă de rentă* ; dar acestuia nu i se va plăti nici o rentă dacă, cu un capital dat, se poate obține mai mult grâu din străinătate decât poate fi cultivat pe acest pământ în țară“ (l. c., p. 315, notă.) [Versiunea românească, vol. I, p. 209, notă].

Despre același lucru Ric[ardo] spune :

„Într-o parte anterioară a acestei lucrări am semnalat diferența între renta propriu-zisă și remunerația plătită landlordului sub acest nume pentru avantajele pe care le-a procurat cheltuirea capitalului pentru arendașul său, dar poate că n-am accentuat îndeajuns diferența care se va produce prin diferitele moduri în care se poate întrebuișa acest capital. Întrucît o parte din acest capital, de îndată ce a fost cheltuită pentru îmbunătățiri într-o fermă, este inseparabil legată de pământ și tinde să sporească forțele sale productive, *remunerația plătită landlordului pentru folosința lui este strict de natura rentei* și este supusă tuturor legilor rentei. Indiferent dacă îmbunătățirile sînt făcute cu cheltuiala landlordului sau a arendașului, ele nu vor fi făcute prima dată decât dacă există o mare probabilitate ca recompensa, pînă la urmă să fie egală cu *profitul* ce se poate obține dintr-un oricare alt mod de întrebuișare a unui capital de aceeași mărime ; dar, odată îmbunătățirile făcute recompensa obținută *după aceea* va fi întotdeauna în *întregime de natura rentei* și va fi supusă tuturor variațiilor rentei. Totuși, unele din aceste cheltuieli nu oferă avantaje pământului decât pentru o perioadă limitată, și nu contribuie în mod permanent la sporirea forțelor sale productive ; fiind făcute pentru clădiri sau alte îmbunătățiri perisabile, ele cer în mod constant să fie reinnoite și, ca atare, nu aduc landlordului vreun adaos permanent la renta sa reală“ (l. c., p. 306, notă.) [Versiunea românească, vol. I, p. 205, notă].

Ric[ardo] spune :

„În toate țările și în toate timpurile, *profitul depinde* de cantitatea de muncă cerută pentru a obține obiectele de primă necesitate muncitorilor pe acel pământ, sau cu acel capital care nu produce nici o rentă“ (l. c., p. 128.) [Versiunea românească, vol. I, p. 121].

În conformitate cu aceasta, profitul fermierului pe terenul care, potrivit lui Ricardo, nu dă rentă — adică pe terenul cel mai prost — ar regla the general rate of profit. Raționamentul este acesta : produsul celui mai prost teren se vinde la *valoarea* lui și nu dă nici o rentă. Prin urmare, aici se vede clar cîtă plusvaloare rămîne capitalistului după ce se scade partea din valoarea produsului care reprezintă numai un echivalent pentru muncitor. Iar această plusvaloare este profitul. El are la bază premisa că *prețul de cost* și *valoarea* sînt identice, că întrucît produsul respectiv se vinde la prețul de cost, el se vinde deci la valoarea lui.

Acest lucru este inexact din punct de vedere istoric și teoretic. Am arătat ¹⁾ că, acolo unde există producție capitalistă și proprietate funciară, terenul sau mina din cea mai proastă categorie nu dă rentă, deoarece produsul se vinde *sub valoarea lui*, cînd este vîndut la valoarea de piață (care nu este reglată de el). Căci valoarea de piață acoperă numai *prețul lui de cost*. Dar de ce este reglat acest preț de cost? De rata profitului *capitalului neagrar* în a cărei determinare intră, firește, și prețul cerealelor, deși în ceea ce privește acesta din urmă nu se poate spune că numai el determină rata profitului. Afirmăția lui R[icardo] ar fi exactă numai în cazul cînd values și cost prices ar fi identice [693]. Și din punct de vedere istoric, dat fiind faptul că în agricultură producția capitalistă apare mai tîrziu decît în industrie, profitul în agricultură este determinat de profitul în industrie, și nu invers. Exact este numai faptul că, pe terenul cel mai prost care dă profit, dar nu rentă, și care vinde produsul la prețul de cost, *iese la iveală*, se manifestă vădit *average rate of profits* ²⁾, dar nu este de loc exact faptul că *average profit* este *reglat* de aceasta, ceea ce ar însemna cu totul altceva.

Rata profitului poate să scadă fără ca *rata dobînzii* și *rata rentei* să crească.

„Din expunerea făcută asupra profitului capitalului rezultă că *nici o acumulare de capital nu va micșora în mod permanent profitul**, *afară numai dacă nu există vreo cauză permanentă de urcare a salariilor*... Dacă obiectele de primă necesitate folosite de muncitori ar putea fi mereu sporite cu aceeași ușurință, atunci nu ar exista nici o *schimbare permanentă a ratei profitului sau a salariilor*“. (Ar trebui să se spună: a ratei plusvalorii și a valorii muncii), „*orice cantitate de capital s-ar fi acumulat. Adam Smith atribuie însă, mereu, micșorarea profitului acumulării de capital și concurenței care rezultă din ea, fără să țină seamă vreodată de dificultatea sporită în procurarea de alimente pentru numărul suplimentar al muncitorilor pe care îi va întrebuița capitalul suplimentar*“ (l. c., p. 338, 339.) [Versiunea românească, vol. I, p. 220].

Toate acestea ar fi exacte numai în cazul cînd profitul = surplus value.

---

* Prin *profit* Ric[ardo] înțelege aici partea din plusvaloare pe care o apropiază capitalistul și nicidecum plusvaloarea în întregime. Pe cit de inexactă este afirmația că plusvaloarea poate să scadă ca urmare a acumulării capitalului, pe atît de exact este acest lucru în ceea ce privește profitul.

---

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 313. — *Nota red.*

²⁾ — rata medie a profitului. — *Nota trad.*

A. Smith afirmă, aşadar, că odată cu acumularea capitalului, rate of profit scade datorită concurenței crescînde dintre capitaliști; Ric[ardo] însă afirmă că rata profitului scade datorită crescînde deterioration of agriculture ¹⁾ (scumpirea obiectelor de primă necesitate). Am combătut acest punct de vedere, care ar fi just numai în cazul cînd rate of surplus value și rate of profit ar fi identice, adică dacă rate of profit ar putea să scadă numai dacă rate of wages crește (presupunînd că ziua de muncă rămîne aceeași). Concepția lui Smith se bazează pe faptul că el (avînd o concepție greșită asupra valorii, infirmată chiar de el) consideră valoarea ca rezultat al adîționării salariului, profitului și rentei. După părerea lui, acumularea capitalurilor face să scadă *arbitrary profits* ²⁾, pentru care nu există o măsură immanentă, prin scăderea prețurilor mărfurilor, față de care, potrivit acestei concepții, profiturile constituie un adaos pur nominal.

Ric[ardo] are, desigur, dreptate din punct de vedere teoretic, aducînd împotriva lui S[mith] argumentul că acumularea capitalurilor nu schimbă determinarea valorii mărfurilor; Ric[ardo] greșește însă profund cînd încearcă să-l combată pe A. Smith invocînd faptul că în țară nu ar putea să existe supraproducție. Ric[ardo] neagă *plethora of capital* ³⁾ care, după el, a devenit o axiomă permanentă în economia engleză.

În primul rînd, el scapă din vedere faptul că în realitate acolo unde față în față nu stau numai capitalist și workman, ci capitalist, workman, landlord, moneyed interest, fixed incomes ⁴⁾ de la stat etc., scăderea prețurilor mărfurilor, care îi afectează pe amîndoi — și pe capitalistul industrial, și pe muncitor — este avantajoasă pentru celelalte clase.

În al doilea rînd, că producția capitalistă nu produce nicidecum în proporții stabilite arbitrar, dimpotrivă, cu cît ea se dezvoltă mai mult, cu atît este în mai mare măsură nevoită să producă în proporții care nu au nici o legătură cu immediate demand ⁵⁾, ci depind de lărgirea continuă a pieței mondiale. El se refugiază în premisa absurdă a lui Say potrivit căreia capitalistul nu produce pentru profit, pentru plusvaloare, ci

¹⁾ — deteriorări a agriculturii. — *Nota trad.*

²⁾ — profiturile arbitrare. — *Nota trad.*

³⁾ — supraabundența de capital. — *Nota trad.*

⁴⁾ — capitalistul, muncitorul, landlordul, capitalistul posesor de bani, cel care are venituri fixe. — *Nota trad.*

⁵⁾ — cererea nemijlocită. — *Nota trad.*

nemijlocit pentru consum, pentru valoarea de întrebuințare — pentru propriul său consum. El pierde din vedere faptul că marfa trebuie transformată în bani. Cererea din partea muncitorilor este insuficientă, căci profitul există tocmai datorită faptului că cererea din partea muncitorilor este mai mică decât valoarea produsului lor, iar el, profitul, este cu atât mai mare cu cât această cerere este relativ mai mică. Tot așa este insuficientă și cererea din partea capitaliștilor, a unora față de alții. Supraproducția nu determină o scădere *permanentă* a profitului, dar ea se repetă în mod constant la *anumite perioade*. Supraproducției îi urmează subproducția etc. Supraproducția decurge tocmai din faptul că masa populației nu are niciodată posibilitatea să consume peste *average quantity of necessaries* ¹⁾ și, prin urmare, consumul ei nu crește corespunzător cu creșterea productivității muncii. De altfel, toată această secțiune se referă la *concurența dintre capitaluri*. Tot ceea ce spune Ric[ardo] în această privință nu valorează nici doi bani. (Este vorba de ch. XXI, „*Effects of Accumulation on Profits and Interest*“).

„Există doar un singur caz, și acesta va fi numai *temporar*, în care acumularea de capital, la un preț scăzut al alimentelor, poate fi însoțită de o scădere a profitului, și anume atunci când fondurile pentru întreținerea muncii sporesc cu mult mai mare ușeală, decât populația; salariile vor fi atunci urcate, iar profitul scăzut“ (l. c., p. 343.) [Versiunea românească, vol. I, p. 222].

Obiectîndu-i lui *Say*, Ricardo face următoarea remarcă ironică în legătură cu raportul dintre profit și dobîndă :

„D-l *Say* admite că rata dobînzii depinde de rata profitului ; dar nu trebuie să tragem de aici concluzia că rata profitului depinde de rata dobînzii. Una este cauza, cealaltă este efectul, și e imposibil ca vreo împrejurare să le facă să-și schimbe locul“. (l. c., p. 353.) [Versiunea românească, vol. I, p. 226, notă].

Totuși, aceleași cauze care duc la scăderea profitului pot să determine creșterea dobînzii, și invers ¹²⁰.

„D-l *Say* recunoaște că *costul de producție* este baza prețului și totuși în diferite părți din cartea sa, el susține că prețul este reglementat de raportul în care cererea se află față de ofertă“ (l. c., p. 411.) [Versiunea românească, vol. I, p. 253].

Ric[ardo] ar fi trebuit să vadă că [694] *cost of production* este foarte diferit de *quantity of labour employed for the production of a commodity* ²⁾. În loc de aceasta el continuă :

¹⁾ — cantitatea medie de mijloace de subzistență. — *Nota trad.*

²⁾ — cantitatea de muncă folosită pentru producerea unei mărfi. — *Nota trad.*

„Regulatorul real și de ultimă instanță al valorii relative a două mărfuri este costul lor de producție“ (l. c.).

„Și nu este oare Adam Smith de acord cu această părere“ {că prețurile nu sînt reglate nici de salariu, nici de profit} „cînd spune că «prețurile mărfurilor, sau valoarea aurului și argintului comparată cu a mărfurilor, depinde de raportul dintre *cantitatea de muncă*, care este necesară pentru a aduce o anumită cantitate de aur și argint pe piață și aceea care este necesară pentru a aduce tot acolo o anumită cantitate de orice alt fel de bunuri»? Această cantitate nu va fi afectată, indiferent dacă, profitul este urcat sau scăzut, sau salariile scăzute sau urcate. Cum *se pot urca atunci prețurile din cauza profitului urcat*“? (l. c., p. 413, 414.) [Versiunea românească, vol. I, p. 254].

În pasajul citat, A. Smith nu înțelege prin *prices* decît the monetary expression of the *values* of commodities¹⁾. Faptul că valorile mărfurilor precum și aurul și argintul pe care se schimbă mărfurile, sînt determinate de relative quantities of labour required for producing those two sorts of commodities {commodities on the one side, gold and silver on the other²⁾} nu este cîtuși de puțin în contradicție cu afirmația că prețurile *reale* ale mărfurilor, adică prețurile lor de cost, „can be raised by high profits³⁾. Este drept că nu toate deodată, cum crede Smith. Dar prin high profits o parte din masa mărfurilor se ridică în mai mare măsură peste valoarea acestor mărfuri decît în cazul cînd average profits low⁴⁾ în timp ce altă parte scade sub valoarea lor¹²¹.

1) — expresia bănească a valorilor mărfurilor. — *Nota trad.*

2) — cantitățile relative de muncă necesare pentru producerea acestor două feluri de mărfuri {mărfurile pe de o parte, aurul și argintul de de altă parte}. — *Nota trad.*

3) — pot să crească datorită profiturilor ridicate. — *Nota trad.*

4) — profitul mediu este scăzut. — *Nota trad.*

Teoria acumulării a lui Ric[ardo]. Critica ei.
(Deducerea crizelor din forma fixă a capitalului)

[1. Greșeala lui Smith și Ricardo,
care nu au în vedere capitalul constant.
Reproducția diferitelor părți ale capitalului constant]

În primul rând vom pune laolaltă tezele lui R[icardo] risipite în cuprinsul întregii sale lucrări.

„...Toate cele ce se produc într-o țară sînt consumate, dar trebuie făcută cea mai mare deosebire între ceea ce este consumat de *acei care reproduc sau de acei care nu reproduc vreo altă valoare*. Cînd spunem că *venitul este economisit și adăugat la capital*, înțelegem prin aceasta că *porțiunea din venit considerată ca fiind adăugată la capital este consumată de muncitorii productivi, iar nu de cei neproductivi*“. (Aici aceeași deosebire ca și la A. Smith). „Nu există eroare mai mare decît a presupune că *capitalul sporește prin neconsumare*. Dacă prețul muncii s-ar urca atît de mult, încît, cu toată sporirea capitalului, nu ar putea fi întrebuințată mai multă muncă, aș spune că această *sporire de capital ar fi, totuși, consumată în mod neproductiv*“ (p. 163, notă). [Versiunea românească, vol. I, p. 137, notă].

Aici, așadar, totul se reduce la faptul dacă produsul este consumat sau nu de muncitori. La fel ca la A. Smith etc. În realitate aici ar fi trebuit să fie totodată vorba despre *industrial consumption* ¹⁾ al mărfurilor care alcătuiesc capitalul constant și sînt consumate ca unelte de muncă sau material de muncă, sau sînt consumate în așa fel încît prin acest consum se transformă în unelte de muncă sau material de muncă. Chiar de la început ideea că *accumulation of capital ar însemna conversion of revenue into wages* ²⁾, că s-ar reduce la *accumulation of variable capital*, este greșită, adică unilaterală. În felul acesta, întreaga problemă a acumulării este tratată greșit.

---

¹⁾ — consumul industrial. — *Nota trad.*

²⁾ — transformarea venitului în salariu. — *Nota trad.*

În primul rînd trebuie să fie clarificată *reproducția capitalului constant*. Aici examinăm reproducția anuală, adică luăm anul ca unitate de timp pentru procesul reproducției.

O parte însemnată a capitalului constant — *capitalul fix* — intră în procesul anual al muncii, fără a intra în procesul anual de valorificare. El nu este consumat. Deci nici nu trebuie să se reproducă. Se *păstrează*, iar împreună cu valoarea de întrebuințare se păstrează și valoarea de schimb, datorită faptului că în general intră în procesul de producție și rămîne în contact cu munca vie. Cu cît într-o țară, într-un an dat, această parte a capitalului este mai mare, cu atît este relativ mai mare reproducția (păstrarea) ei pur formală în anul următor ; acest lucru are loc dacă se presupune că procesul de producție reîncepe, continuă, se menține în mișcare fie și numai în vechile proporții. Reparațiile și toate celelalte care sînt necesare pentru păstrarea capitalului fix le calculăm la cheltuirea inițială de muncă făcută pentru el. Cu păstrarea în sensul arătat mai sus aceasta nu are nimic comun.

O a doua parte a capitalului constant este consumată în fiecare an în producția de mărfuri și de aceea trebuie să fie produsă. Aici intră întreaga parte a capitalului fix, care intră în fiecare an în procesul de valorificare și întreaga parte a capitalului constant care este alcătuită din capital circulant : materii prime și *matières instrumentales* ¹⁾.

În ceea ce privește această a doua parte a capitalului constant, trebuie să se mai facă și alte deosebiri :

[695] O mare parte din ceea ce într-o sferă a producției *apare* în calitate de capital constant — ca mijloc de muncă și material de muncă — este *simultan* un produs într-o altă sferă paralelă de producție. De pildă, firele constituie capitalul constant al țesătorului ; ele constituie un produs al filatorului, care poate numai cu o zi înainte se afla în proces de devenire. Vorbind aici despre *simultaneitate*, avem în vedere ceea ce s-a produs în decursul *aceluiiași* an. Unele și aceleași mărfuri, în diferitele lor faze, trec în decursul unuia și aceluiași an prin diferite sfere de producție. Dintr-o sferă ele ies ca produs și intră într-o altă sferă ca marfă care constituie capitalul constant. Și în calitate de capital constant ele toate sînt consumate în decursul anului respectiv : sau în așa fel încît în marfă intră numai valoarea lor, așa cum se întîmplă în cazul capitalului fix ; sau în așa fel încît în marfă intră și valoarea de întrebuințare, așa cum se întîmplă în cazul capitalului circulant. În timp ce marfa

¹⁾ — materiale auxiliare. — *Nota trad.*

produsă într-o sferă de producție intră în altă sferă de producție pentru a fi consumată aici în calitate de capital constant — alături de această *succesiune* de sfere de producție, în care intră una și aceeași marfă, diferitele elemente ale acestei mărfi sau diferitele faze ale ei se produc *simultan*, paralel. În decursul aceluiași an, ea este consumată neîntrerupt într-o sferă în calitate de capital constant și se produce neîntrerupt în altă sferă paralelă ca marfă. Aceleași mărfuri, care sînt consumate în felul acesta în decursul unui an în calitate de capital constant, se produc tot permanent de-a lungul aceluiași an. Mașina se uzează în sfera A. Simultan ea este produsă în sfera B. Capitalul constant consumat în decursul unui an în sferile de producție în care se produc mijloace de subzistență este produs *simultan* în alte sfere de producție, astfel încît în decursul anului sau la sfîrșitul anului el este înlocuit în natura. Ambele — și mijloacele de subzistență, și această parte a capitalului constant — sînt produse ale muncii noi, efectuate în decursul anului.

Am arătat mai sus ¹⁾ cum o parte din valoarea produsului din sferile de producție în care se produc mijloace de subzistență, partea valorii care înlocuiește capitalul constant din aceste sfere de producție, formează venitul pentru *producătorii* acestui capital constant.

Dar există încă o parte a capitalului constant care este *consumată anual*, fără a intra ca parte componentă în sferile de producție în care se produc mijloace de subzistență (mărfuri de consum). Prin urmare această parte nici nu poate fi înlocuită din aceste sfere. Avem în vedere partea capitalului constant — unelte de muncă, materii prime și *matières instrumentales* — care este consumată industrial în procesul de formare, în procesul de producție a capitalului constant însuși — a mașinilor, materiilor prime și materialelor auxiliare. Această parte, după cum am văzut ²⁾, este înlocuită *in natura* fie nemijlocit din produsul acestor sfere de producție, (ca de pildă, semințele, vitele, în parte cărbunele), fie prin schimbul unei părți a produselor din diferitele sfere de producție, care alcătuiesc capitalul constant. Aici are loc schimbul de capital pe capital.

Datorită existenței și consumării acestei părți a capitalului constant crește nu numai masa produselor, dar și *valoarea* produsului anual. *Partea valorii* din produsul anual, egală cu va-

¹⁾ Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 26, partea I, București, Editura politică, 1980, p. 98—112 și 212—221. — *Nota red.*

²⁾ Op. cit., p. 112—125, 162—173 și 221—229. — *Nota red.*

loarea acestei părți a capitalului constant consumat cumpără din nou în natura, sau scoate din nou din produsul anual, acea parte din acesta din urmă care trebuie să înlocuiască în natura capitalul constant consumat. Așa, de pildă, partea din valoarea semănăturii pe care o reprezintă sămînța determină acea parte din valoarea recoltei (și totodată cantitatea de cereale) care, în calitate de capital constant, trebuie să fie restituită pămîntului, producției. Fără munca nouă adăugată în decursul anului, această parte n-ar fi fost reprodusă ; dar în realitate ea a fost *produsă* de munca din anul trecut sau de munca trecută și, în măsura în care productivitatea muncii nu se schimbă, *valoarea* pe care această parte o adaugă la produsul anual nu este rezultatul muncii din anul în curs, ci din anul trecut. Cu cît este mai mare *proporțional*, capitalul constant folosit într-o țară, cu atît va fi mai mare și partea capitalului constant care este consumată în producția capitalului constant și care nu numai că se exprimă printr-o masă mai mare de produse, dar și ridică valoarea acestei mase de produse. Astfel, această *valoare* nu este numai rezultatul muncii prezente, al muncii din anul respectiv, în aceeași măsură ea este rezultatul muncii anului trecut, al muncii trecute, deși *fără* *immediate annual labour*¹⁾ ea n-ar fi putut apărea din nou, cum n-ar fi putut apărea nici produsul în care intră. Dacă această parte crește, nu crește numai masa produsului anual, ci și *valoarea* acestuia, chiar dacă cantitatea muncii anuale ar rămîne neschimbată. Această creștere este o formă a *acumulării capitalului*, formă a cărei înțelegere este foarte importantă. Și nimic nu poate fi mai departe de înțelegerea acestui lucru decît următoarea teză a lui Ricardo :

„Munca unui milion de oameni în fabrici va produce întotdeauna aceeași valoare, dar nu va produce întotdeauna aceeași bogăție“ (l. c. p. 320.) [Versiunea românească, vol. I, p. 212].

Acest milion de oameni, presupunînd ziua de muncă dată, nu numai că vor produce, în funcție de productivitatea muncii, mase de mărfuri foarte diferite, dar și valoarea acestor mase va fi foarte diferită, în funcție de faptul dacă va fi produsă cu o cheltuie mai mare sau mai mică de capital constant, dacă deci la ea se va adăuga o valoare mai mare sau mai mică creată de munca *din anul trecut*, de munca *trecută*.

¹⁾ — munca anuală nemijlocită. — *Nota trad.*

[2. *Valoarea capitalului constant și valoarea produsului*]

Aici, pretutindeni unde este vorba de reproducția capitalului constant, pentru simplificare, presupunem mai întâi că productivitatea muncii, deci și modul de a produce, rămân neschimbate. În proporțiile date ale producției urmează să fie înlocuită, în calitate de capital constant, o anumită cantitate de produse în natura. Dacă productivitatea rămâne neschimbată, nu se schimbă nici [696] valoarea acestei cantități. Dacă intervin schimbări în productivitatea muncii și, datorită acestui lucru, aceeași cantitate de produs poate fi din nou produsă mai scump sau mai ieftin, cu o cheltuire de muncă mai mare sau mai mică, intervine și o schimbare a valorii capitalului constant, schimbare care influențează mărimea excedentului produsului peste capitalul constant.

Să presupunem, de pildă, că pentru semănături e nevoie de 20 de cuarțeri [de grâu] a câte 3 l.st. = 60 l.st. Dacă pentru reproducția unui cuarțer se cheltuiește cu o treime mai puțină muncă, cuarțerul costă numai 2 l.st. Din produs trebuie să se scadă, ca și înainte, 20 de cuarțeri; dar partea pe care o reprezintă ele în valoarea întregului produs este acum egală numai cu 40 l.st. Pentru înlocuirea aceluiași capital constant va fi nevoie atunci de o parte mai mică din valoarea produsului total și de o parte mai mică a lui în natura, deși trebuie să fie restituiți pământului, ca și înainte, 20 de cuarțeri ca sămînță ¹²².

Dacă capitalul constant consumat anual ar reprezenta la o națiune 10 000 000 l.st., iar la alta numai 1 000 000, și munca nou adăugată a 1 000 000 de oameni, în decurs de un an, s-ar exprima în 100 000 000 l.st., valoarea produsului de la prima națiune ar reprezenta 110 000 000, iar la a doua numai 101 000 000. Totodată, nu e numai posibil, dar și neîndoios că la națiunea I unitatea de marfă ar fi mai ieftină decât la națiunea II, întrucît aceasta din urmă, cheltuind aceeași cantitate de muncă, ar produce o masă mult mai mică de mărfuri, mult mai mică decât aceea care ar corespunde diferenței dintre 10 și 1. E drept că la națiunea I, în comparație cu II, o parte mai mare din valoarea produsului, deci și o parte mai mare din produsul total, servește la înlocuirea capitalului. Dar și produsul total este mult mai mare.

În ceea ce privește mărfurile industriale, se știe că în Anglia 1 000 000 de oameni produc nu numai o cantitate mult mai mare de produs, dar și un produs de o valoare mult mai mare decât, de pildă, în Rusia, deși unitatea de marfă este mult mai ieftină.

În ceea ce privește însă agricultura, se pare că nu există o asemenea corelație între națiunile dezvoltate din punct de vedere capitalist și cele relativ nedezvoltate. Produsul unei națiuni înapoiate este mai ieftin decât produsul unei națiuni dezvoltate din punct de vedere capitalist. Este vorba de *prețul în bani*. Și cu toate acestea pare că produsul unei națiuni dezvoltate este produsul unei cantități mult mai mici de muncă (cheltuită în decursul anului) decât produsul unei națiuni înapoiate. În Anglia, de pildă, cu agricultura se ocupă mai puțin de $\frac{1}{3}$ din populație, în Rusia $\frac{4}{5}$; acolo $\frac{5}{15}$, aici $\frac{12}{15}$. Cifrele acestea nu trebuie luate à la lettre ¹⁾. Astfel, în Anglia există o masă de oameni în *not agricultural industry* ²⁾ — în construcția de mașini, comerț, transporturi etc. — care se îndeletnicește cu fabricarea și furnizarea elementelor producției agricole, lucru care nu există în Rusia. Astfel, numărul relativ al oamenilor ocupați în agricultură nu poate fi pur și simplu determinat prin acela al *immediately upon agriculture employed individuals* ³⁾. În țările cu producție capitalistă participă *indirect* la producția agricolă un număr mare de persoane, care în țările mai puțin dezvoltate participă direct la această producție. De aceea diferența pare mai mare decât este în realitate. Dar, pentru nivelul general al civilizației unei țări, diferența aceasta este foarte importantă, chiar dacă ea constă numai în faptul că numeroși producători care contribuie la producția agricolă nu participă la ea în mod nemijlocit și, smulși din idiotia vieții rurale, fac parte din populația industrială.

Să trecem deci peste asta. Să trecem și peste faptul că majoritatea *agricultural peoples* ⁴⁾ sînt nevoite să-și vîndă produsul sub valoarea lui, în timp ce în țările cu o producție capitalistă dezvoltată prețul produsului agricol se ridică pînă la valoarea lui. În orice caz, în valoarea produsului agricultorului englez, intră o parte din valoarea capitalului constant care nu intră în valoarea produsului agricultorului rus. Să presupunem că această parte a valorii este egală cu munca de o zi a 10 oameni. Să presupunem mai departe că acest capital constant este pus în mișcare de un singur muncitor englez. Vorbesc de partea capitalului constant din produsul agricol a cărei înlocuire — ca, de pildă, înlocuirea uneltelor agricole — nu se face printr-o cheltuire de muncă nouă. Dacă este nevoie de 5 muncitori ruși

1) — textual. — *Nota trad.*

2) — *activitatea neagricolă*. — *Nota trad.*

3) — persoanelor folosite nemijlocit în agricultură. — *Nota trad.*

4) — popoarelor de agricultori. — *Nota trad.*

pentru a produce același produs pe care-l produce 1 englez cu ajutorul capitalului constant și dacă capitalul constant folosit de rus este egal cu 1 zi de muncă, produsul englezului va fi egal cu $10 + 1 = 11$ zile de muncă, iar produsul rusului va fi egal cu $1 + 5 = 6$. Dacă pământul rusesc este mai fertil decât cel englezesc, în așa măsură încît fără a folosi capital constant sau folosind un capital constant de 10 ori mai mic produce aceeași cantitate de cereale pe care englezul o produce cu un capital de 10 ori mai mare, raportul dintre valorile acelorași cantități de cereale, englezești și rusești, este de $11 : 6$. Dacă un cuarter de cereale rusești s-ar vinde cu 2 l.st., cerealele englezești s-ar vinde cu $3\frac{2}{3}$ l.st. cuarterul, căci $2 : 3\frac{2}{3} = 6 : 11$. Astfel, prețul în bani și valoarea cerealelor englezești ar fi mult mai ridicate decât prețul în bani și valoarea cerealelor rusești, dar cu toate acestea cerealele englezești ar fi produse cu o cheltuială mai mică de muncă, căci pentru ca munca trecută să apară din nou, atît în masa produsului cît și în valoarea lui, nu e nevoie de nici un fel de cheltuire suplimentară de muncă nouă. Cerealele englezești ar avea întotdeauna un preț și o valoare mai ridicate numai în cazul cînd englezul, folosind mai puțină imediate labour decât rusul, ar folosi totodată un capital constant mai mare și dacă acest capital constant — care pe el nu-l costă nimic — deși la vremea lui l-a costat și trebuie să fie recuperat — nu ar face să crească productivitatea muncii în așa măsură, încît prin aceasta să fie compensată fertilitatea naturală a solului rusesc. Prin urmare, în țările cu producție capitalistă nivelul prețurilor în bani la produsele agricole poate fi mai ridicat decât în [697] țările nedezvoltate, deși în realitate ele costă o cantitate mai mică de muncă. Ele conțin mai multă imediate + past labour¹⁾, dar această past labour nu costă nimic. Produsul ar fi ieftin dacă n-ar interveni diferența de fertilitate naturală. Prin aceasta se pot explica și salariile în bani mai ridicate.

Pînă acum am vorbit numai de reproducția capitalului existent. Muncitorul înlocuiește salariul său împreună cu un surplus produce sau surplus value care constituie profitul capitalistului (inclusiv renta). El înlocuiește acea parte din produsul anual care îi servește din nou ca salariu. Capitalistul și-a consumat profitul în decursul anului, dar muncitorul a produs partea produsului care poate fi din nou consumată ca profit. Partea capitalului constant consumată în producția mijloacelor de subsistență este înlocuită prin capitalul constant produs în

¹⁾ — muncă nemijlocită + muncă trecută. — *Nota trad.*

decursul anului de munca nou adăugată. Producătorii acestei noi părți a capitalului constant își realizează venitul (profitul și salariul) sub forma acelei părți din mijloacele de subzistență a cărei valoare este egală cu valoarea capitalului constant consumat în producția acestor mijloace de subzistență. În sfârșit, capitalul constant consumat în producția capitalului constant, în producția mașinilor, a materiilor prime și a materialelor auxiliare, este înlocuit, în natura sau prin schimbul de capital pe capital, din produsul total al diferitelor sfere de producție care produc capital constant.

[3. *Condițiile necesare ale acumulării capitalului.*
Amortizarea capitalului fix și rolul ei
în procesul acumulării]

Cum stau însă lucrurile cu creșterea capitalului, cu *acumularea* lui, spre deosebire de reproducție, cu *transformarea venitului* în capital ?

Pentru simplificarea problemei să presupunem că productivitatea muncii rămâne aceeași, că nu au loc nici un fel de changes ¹⁾ în modul de a produce, că, prin urmare, e nevoie de aceeași cantitate de muncă pentru producerea aceleiași cantități de mărfuri, că, prin urmare, creșterea capitalului costă aceeași cantitate de muncă ca și producerea în anul precedent a unui capital de aceeași mărime.

O parte din plusvaloare trebuie să se transforme în capital în loc să fie consumată ca venit. Ea trebuie să se transforme parte în capital constant și parte în capital variabil. Iar proporția în care ea se împarte în aceste două părți diferite ale capitalului este în funcție de compoziția organică dată a capitalului, căci modul de a produce și raportul valoric dintre cele două părți rămân neschimbate. Cu cât producția este mai dezvoltată, cu atât va fi mai mare partea din plusvaloare care se transformă în capital constant, în comparație cu acea parte a ei care se transformă în capital variabil.

Așadar, în primul rînd, o parte din plusvaloare (și partea corespunzătoare ei din surplus produce care constă din mijloace de subzistență) trebuie să fie transformată în capital variabil, adică cu ea trebuie să se cumpere muncă nouă. Acest lucru este posibil numai în cazul cînd crește numărul muncitorilor sau se prelungește timpul lor de muncă. Aceasta din urmă se întîmplă

¹⁾ — schimbări. — *Nota trad.*

atunci cînd, de pildă, o parte din populația muncitoare era ocupată numai pe jumătate, pe două treimi sau pentru perioade mai mult sau mai puțin îndelungate, și prin prelungirea absolută a zilei de muncă, care atunci însă trebuia să fie plătită. Dar acest lucru nu poate fi considerat un mijloc permanent de acumulare. Populația muncitoare poate crește dacă muncitorii înainte neproductivi se transformă în muncitori productivi sau dacă în procesul de producție sînt atrase părți ale populației, care înainte nu munceau, ca, de pildă, femeile și copiii, pauperii. Ultimul punct îl lăsăm deoparte. În sfîrșit, ca rezultat al creșterii absolute a întregii populații muncitoare concomitent cu creșterea întregii populații. Acumularea poate fi un proces permanent, neîntrerupt numai cu condiția acestei creșteri absolute a populației (deși, în comparație cu capitalul folosit, are loc și o scădere relativă a populației). *Creșterea populației* apare drept o bază pentru acumulare ca proces permanent. Dar acest lucru presupune un salariu mediu care face posibilă creșterea neîntreruptă a populației muncitoare și nu numai reproducerea ei. Pentru cazurile extreme, producția capitalistă se asigură chiar prin aceea că silește o parte a populației muncitoare să muncească excesiv, iar pe cealaltă parte o ține în petto, ca armată de rezervă, parțial sau [total] pauperă.

Dar cum stau lucrurile cu cealaltă parte a plusvalorii care trebuie să se transforme în capital constant? Pentru simplificare facem abstracție de comerțul exterior și considerăm o națiune izolată. Să luăm un exemplu. Plusvaloarea creată de un țesător = 10 000 l.st., din care jumătate, adică 5 000 l.st., el vrea să o transforme în capital. Din această sumă, corespunzător compoziției organice a capitalului în producția țesătoriei mecanice, o cincime trebuie să fie cheltuită pentru salarii. Facem abstracție aici de rotația capitalului, în condițiile căreia îi este, poate, suficient să aibă o sumă calculată pentru cinci săptămîni, la a căror expirare el își vinde produsul și, în felul acesta, primește înapoi din sfera circulației capitalul pentru salarii. Presupunem că el trebuie să țină în rezervă la bancher 1 000 l.st. pentru salarii (pentru 20 de muncitori) și să-i cheltuiască treptat sub formă de salarii în decurs de un an. Apoi 4 000 l.st. trebuie să fie transformate în capital constant. În primul rînd, el trebuie să cumpere atîtea fire cît pot să transforme în pînză în decursul unui an 20 de muncitori. (Facem tot timpul abstracție de rotația părții circulante a capitalului.) Mai departe, el trebuie să sporească numărul războaielor de țesut și să adauge poate o nouă mașină cu abur sau să sporească capacitatea vechii mașini etc. Dar pentru a cumpăra toate astea el trebuie să găsească gata

pe piață fire, războaie de țesut etc. El trebuie să transforme cei 4 000 l.st. ale sale în fire, războaie de țesut, cărbune etc. [698], adică să cumpere toate aceste lucruri. Dar, pentru a le putea cumpăra, ele trebuie să existe. Întrucît am presupus că reproducția vechiului capital a avut loc în vechile condiții, filatorul trebuie să cheltuiască întregul său capital pentru a livra cantitatea de fire de care au avut nevoie țesătorii în anul precedent. Cum poate el satisface additional demand by an additional supply of yarn ¹⁾ ?

La fel stau lucrurile cu fabricantul de mașini, care furnizează războaiele de țesut etc. El a produs numai numărul de războaie de țesut noi care este suficient pentru înlocuirea uzurii medii a războaielor în industria de țesătorie. Dar, în febra acumulării, țesătorul comandă de 3 000 l.st. fire și de 1 000 l.st. războaie de țesut, cărbune (deoarece cu producătorii de cărbune lucrurile stau la fel) etc. Sau el dă filatorului 3 000 l. st., fabricantului de mașini și producătorului de cărbune etc. 1 000 l.st. pentru ca ei să transforme pentru el acești bani în fire, războaie de țesut și cărbune. Prin urmare, el ar trebui să aștepte încheierea acestui proces înainte de a putea să acumuleze, să înceapă producția de pînză nouă. Aceasta e întreruperea I.

Dar filatorul, cu cele 3 000 l.st. pe care le-a primit, se află, la rîndul său, în aceeași situație ca și țesătorul cu cele 4 000 l.st., cu singura deosebire că din cele 3 000 l.st. primește el scade imediat profitul său. El poate găsi an additional number of spinners ²⁾, dar el are nevoie de in, de fusuri, de cărbune etc. La fel și producătorul de cărbune are nevoie în afară de noi muncitori, și de noi mașini și unelte. Iar proprietarul uzinei constructoare de mașini, care trebuie să furnizeze noi războaie de țesut, fusuri etc., are nevoie, în afară de un număr suplimentar de muncitori, și de mai mult fier etc. Dar cel mai prost stau lucrurile cu producătorul de in, care poate furniza an additional quantity of flax ³⁾ abia în anul următor etc.

Deci, pentru ca țesătorul să aibă posibilitatea de a transforma în fiecare an, fără tergiversări și întreruperi, o parte din profitul său în capital constant și pentru ca acumularea să fie un proces neîntrerupt, este necesar ca el să găsească de-a gata pe piață an additional quantity of yarn, de războaie de țesut etc. Dacă el, ca și filatorul, producătorul de cărbune etc., vor găsi

---

¹⁾ — cererea suplimentară printr-o ofertă suplimentară de fire ? — *Nota trad.*

²⁾ — un număr suplimentar de filatori. — *Nota trad.*

³⁾ — o cantitate suplimentară de in. — *Nota trad.*

pe piață de-a gata în, fusuri și mașini, ei vor trebui numai să angajeze mai mulți muncitori.

O parte a capitalului constant, care este calculată anual ca uzură și intră ca atare în valoarea produsului, *nu* este în realitate uzură. Să luăm, de pildă, o mașină care funcționează în decurs de 12 ani și costă 12 000 l.st. uzura medie a acestei mașini care trebuie calculată în fiecare an, este egală cu 1 000 l.st. Întrucât în produs intră anual 1 000 l.st., la sfârșitul celor doisprezece ani va fi reproducă valoarea de 12 000 l.st. și va putea fi cumpărată o nouă mașină de același fel și la același preț. Reparațiile capitale și reparațiile curente care sînt necesare în decursul celor 12 ani fac parte din cheltuielile de producție ale mașinii și nu au nici o legătură cu problema noastră. Realitatea însă se deosebește de acest calcul mediu. S-ar putea ca în al doilea an mașina să funcționeze mai bine decît în primul. Și, totuși, după expirarea celor 12 ani ea nu mai poate fi folosită. Aici se întîmplă la fel ca și cu un animal domestic a cărui durată medie a vieții este de 10 ani, dar care, din pricina aceasta, nu moare totuși în fiecare an cu o zecime, deși după expirarea celor 10 ani el trebuie să fie înlocuit cu un nou exemplar din aceeași specie. Desigur, în decursul *unui* și *aceleiași an*, un anumit număr de mașini etc. intră întotdeauna în stadiul cînd trebuie într-adevăr înlocuite cu mașini noi. Prin urmare, în fiecare an un anumit număr de mașini vechi etc., trebuie efectiv înlocuite în natura cu mașini noi. Și acestui lucru îi corespunde *yearly average production of machinery* ¹⁾ etc. Valoarea pentru achitarea lor se ia din sumele realizate din vînzarea mărfurilor în conformitate cu perioada reproducției lor (a mașinilor). Dar rămîne valabil faptul că, deși o parte considerabilă din valoarea produsului anual (valoarea care se plătește anual pentru acest produs) este necesară pentru a înlocui peste 12 ani, de pildă, vechile mașini prin altele noi, nu este însă nicidecum nevoie de ea în realitate pentru ca în fiecare an să fie înlocuită în natura a 12-a parte a lor, lucru care practic ar fi irealizabil. Acest fond poate fi în parte folosit pentru plata salariilor sau pentru cumpărarea de materii prime — înainte de a fi vîndută sau achitată marfa, care este mereu aruncată în sfera circulației, dar nu se întoarce imediat din această sferă. Nu este însă posibil ca acest lucru să se producă de-a lungul unui an întreg, deoarece mărfurile a căror rotație are loc în decursul unui an trebuie să-și realizeze complet valoarea, adică trebuie să plătească, să realizeze salariul, materiile prime, uzura

¹⁾ — producția medie anuală de mașini. — *Nota trad.*

mașinilor și plusvaloarea cuprinse în ele. Așadar, acolo unde se folosește mult capital constant și deci mult capital fix, această parte a valorii produsului care înlocuiește uzura capitalului fix, reprezintă *fondul de acumulare* care poate fi întrebuințat de acela care îl folosește pentru investirea în întreprindere a unui nou capital fix (sau a unui capital circulant), nefăcîndu-se pentru această parte a acumulării nici o scădere din surplus value (vezi MacCulloch)¹²³. Acest fond de acumulare nu există pe acele trepte ale producției și la acele națiuni unde nu există un mare capital fix. Acesta este un punct important. Avem aici un fond pentru cheltuielile permanente în vederea îmbunătățirilor, extinderilor etc.

[4. *Dependența reciprocă a ramurilor de producție în procesul acumulării. Transformarea nemijlocită a unei părți din plusvaloare în capital constant în agricultură și în construcția de mașini*]

Dar problema pe care vrem s-o analizăm aici este următoarea. Chiar dacă capitalul total investit în construcția de mașini ar fi suficient numai pentru înlocuirea uzurii anuale a mașinilor, și în acest caz el ar produce mult mai multe mașini decît ar fi nevoie în fiecare an, deoarece uzura există în parte numai în mod ideal, iar în mod real, în natura, ea trebuie înlocuită numai după trecerea unui anumit număr de ani. Deci capitalul astfel folosit livrează anual o cantitate mare de mașini care pot fi folosite pentru noi investiții de capital și care anticipează noile investiții de capital. De pildă, constructorul de mașini își începe producția anul acesta. Să zicem că în cursul anului el furnizează mașini în sumă de 12 000 l.st. În acest caz, în cursul fiecăruia din următorii 11 ani el ar trebui, în condițiile reproducției simple a mașinilor produse de el, să producă numai de 1 000 l.st., și nici chiar această producție anuală nu ar fi consumată în fiecare an. O parte și mai mică din producția sa ar fi fost consumată în cazul cînd ar fi folosit întregul său capital. Pentru ca capitalul său să continue să funcționeze și să realizeze [699] anual numai reproducția sa simplă, este nevoie de o nouă lărgire neînteruptă a producției în ramurile care au nevoie de aceste mașini (cu atît mai mult atunci cînd el însuși acumulează).

Prin urmare, *chiar și în cazul cînd în această sferă de producție capitalul investit se reproduce numai*, e nevoie de o acumulare permanentă în celelalte sfere de producție. Iar pe de altă

parte, datorită numai reproducerii simple în construcția de mașini, acumularea permanentă în celelalte sfere de producție, își găsește tot atit de permanent pe piață, sub formă finită, unul dintre elementele ei. Aici, într-o sferă de producție, există o rezervă permanentă de mărfuri pentru acumulare, pentru un nou consum industrial adițional în celelalte sfere, chiar dacă în această sferă are loc numai o reproducție simplă a capitalului existent.

În ceea ce privește cele 5 000 l.st. profit sau plusvaloare, pe care capitalistul, de pildă țesătorul, le transformă în capital, sînt posibile două cazuri, presupunînd mereu că pe piață el găsește munca pe care trebuie s-o cumpere cu 1 000 l.st., luate din aceste 5 000 l.st., pentru ca, potrivit condițiilor sferei lui de producție, să transforme cele 5 000 l.st. în capital. Această parte [a plusvalorii capitalizate] se transformă în capital variabil și este cheltuită pentru *wages*¹⁾. Dar, pentru a folosi această muncă, el are nevoie de fire, de additional machinery²⁾ {cu excepția prelungirii zilei de muncă; în acest caz doar mașinile se uzează mai repede, timpul lor de reproducție se reduce, dar totodată se produce mai multă surplus value; și dacă valoarea mașinilor trebuie repartizată între mărfurile produse în decursul unui interval de timp mai scurt, în schimb se produc incomparabil mai multe mărfuri; așadar, în pofida acestei uzuri mai rapide, în valoarea sau în prețul unei unități de marfă intră o parte mai mică din valoarea mașinilor. În acest caz nu este nevoie să se cheltuiască în mod nemijlocit un *nou* capital pentru mașini. Va trebui numai înlocuită întrucîtva mai rapid valoarea mașinilor. Dar *matières instrumentales* ar necesita în acest caz the advance of additional capital³⁾} și additional *matières instrumentales*⁴⁾. Țesătorul fie că găsește pe piață de-a gata aceste condiții necesare producției sale, și atunci cumpărarea acestor mărfuri se deosebește de aceea a altor mărfuri doar prin faptul că sînt cumpărate pentru *consumul industrial* și nu pentru *consumul individual*, fie că nu le găsește de-a gata pe piață, și atunci el trebuie să le comande (ca, de pildă, mașinile de construcție nouă) întocmai cum trebuie să comande obiectele de consum personal, pe care nu le găsește pe piață. Dacă materia primă (inul) ar trebui produsă numai la comandă {așa cum produc, de pildă, raiatii indieni indigoul}, iuta etc. pe baza comenzii și avansului negustorilor englezi, în acest an țesătorului de in

1) — salarii. — *Nota trad.*

2) — mașini suplimentare. — *Nota trad.*

3) — cheltuire de capital suplimentar. — *Nota trad.*

4) — materiale auxiliare suplimentare. — *Nota trad.*

i-ar fi imposibil să realizeze acumularea în propria sa întreprindere. Pe de altă parte, dacă se presupune că filatorul capitalizează cele 5 000 l.st., ale sale, iar țesătorul nu acumulează, firele nu vor putea fi vândute, deși pe piață au existat toate condițiile pentru producerea lor, și aceste 5 000 l.st. sînt transformate, ce-i drept, în fire, dar nu în capital.

(*Creditul*, despre care nu este necesar să vorbim aici mai pe larg, face posibilă investiția capitalului acumulat nu în sfera în care a fost produs, ci acolo unde el are mai multe șanse să se valorifice. Dar fiecare capitalist preferă să-și investească capitalul acumulat, pe cît posibil, în propria sa ramură. Dacă el își investește capitalul în alte ramuri, el devine moneyed capitalist ¹⁾ și în loc de profit primește doar dobîndă, deci ar trebui să se lanseze în speculații. Aici însă noi vorbim despre average accumulation ²⁾ și numai cu titlu de exemplu presupunem că capitalul acumulat este investit într-o anumită ramură).

Pe de altă parte, dacă producătorul de in și-ar lărgi producția, adică dacă el ar acumula, iar filatorul, țesătorul, și constructorul de mașini etc. n-ar acumula, el ar avea în depozit un surplus de in și în anul următor ar produce, probabil, mai puțin.

{Aici, deocamdată, facem cu totul abstracție de consumul individual și examinăm numai legăturile dintre producători. Dacă aceste legături există, în primul rînd producătorii formează unul față de celălalt o piață pentru capitalurile pe care trebuie să și le înlocuiască unul altuia ; pentru o parte din mijloacele de subzistență formează o piață muncitorii nou angajați sau muncitorii care sînt angajați în condiții mai bune ; și întrucît în anul următor plusvaloarea crește, capitaliștii pot consuma partea crescîndă a venitului lor, și deci, to a certain extent ³⁾, formează, de asemenea, o piață unul pentru altul. Și totuși o parte considerabilă a produsului în anul respectiv poate rămîne nevîndută}.

Acum problema trebuie formulată așa : *dacă presupunem o acumulare generală*, adică dacă presupunem că în toate ramurile are loc o acumulare mai mare sau mai mică a capitalului, — și aceasta este într-adevăr o condiție a producției capitaliste și la aceasta capitalistul, în calitatea sa de capitalist, aspiră cu aceeași ardoare cu care aspiră la acumularea banilor cel care tezaurizează (și aceasta este și necesară pentru ca producția ca-

¹⁾ — capitalist posesor de bani. — *Nota trad.*

²⁾ — acumularea medie. — *Nota trad.*

³⁾ — într-o anumită măsură. — *Nota trad.*

pitalistă să progreseze) —, care sînt *condițiile* acestei acumulări generale, la ce se reduce ea ? Sau, întrucît țesătorul poate fi considerat ca reprezentant al capitalistului în general, *ce condiții* sînt necesare pentru ca el să poată transforma din nou în capital, fără nici o piedică, cele 5 000 de l.st. plusvaloare și an de an să continue neîntrerupt procesul acumulării ? A acumula 5 000 l.st. nu înseamnă altceva decît a transforma acești bani, această sumă de valoare în capital. *Condițiile necesare acumulării capitalului sînt deci exact aceleași ca și, în general, condițiile producerii lui inițiale sau ale reproducției lui.*

Dar condițiile acestea constau în faptul că, cu o parte din bani se cumpăra muncă, iar cu cealaltă parte mărfuri (materii prime, mașini etc.), care puteau fi *consumate productiv* de această muncă. {Unele mărfuri, ca, de pildă, mașinile, materiile prime, semifabricatele etc., sînt consumate numai productiv. Altele, ca, de pildă, casele, caii, grîul, secara (din care se face rachieu sau amidon ș.a.) etc., sînt consumate atît industrial cît și individual.} Pentru ca aceste mărfuri să poată fi cumpărate, ele trebuie să existe pe [700] *piață* ca mărfuri — în stadiul intermediar dintre producția care s-a încheiat și consumul care încă nu a început, în mîinile vînzătorilor, în stadiul circulației —, sau trebuie să existe posibilitatea ca ele să fie furnizate upon notice ¹⁾ (produse la comandă, ca, de pildă, atunci cînd se construiesc noi fabrici etc.). Așa s-a și întîmplat, și aceasta a servit ca premisă producției și reproducției capitalului în virtutea diviziunii muncii pe scară socială (distribution of labour and capital between the different trades ²⁾) existente în condițiile producției capitaliste, în virtutea producției și reproducției *paralele* care au loc *concomitent* pe întreaga suprafață. Aceasta a fost o *condiție a pieței*, a producției și reproducției capitalului. Cu cît capitalul este mai mare, cu cît productivitatea muncii este mai ridicată, în general cu cît sînt mai mari proporțiile producției capitaliste, *cu atît este mai mare și masa mărfurilor care se află în stadiul de trecere de la producție la consum* (individual și industrial), *în circulație, pe piață*, și cu atît există mai mari garanții pentru fiecare capital în parte că va găsi pe piață condiții gata pregătite pentru reproducția lui. Cu atît mai mult, cu cît, potrivit chiar esenței producției capitaliste, 1. fiecare capital în parte funcționează în proporții determinate nu de cererea individuală (comenzi etc., nevoi par-

¹⁾ — la comandă — *Nota trad.*

²⁾ — diviziunea muncii și a capitalului între diferite ramuri. — *Nota trad.*

ticulare), ci de tendințele de a realiza cît mai multă muncă, deci și supramuncă, și de a furniza cu capitalul respectiv o cantitate cît mai mare de mărfuri ; 2. fiecare capital în parte tinde să ocupe un loc cît mai mare pe piață și să înlătore, să-i îndeparteze pe concurenți. *Concurența capitalurilor*.

{Cu cît nivelul mijloacelor de comunicație este mai dezvoltat, cu atît se reduce mai mult stocul pe piață}.

„Acolo unde producția și consumul sînt relativ mari, firește că un *excedent relativ mare* se află întotdeauna în stadiul intermediar, pe piață, pe drumul de la producător la consumator, cu condiția ca rapiditatea cu care se vînd obiectele să nu crească în așa măsură încît să reducă la zero urmările pe care le-ar avea fără aceasta producția crescîndă“ (p. 6, 7 „*An Inquiry into those Principles, respecting the Nature of Demand and the Necessity of Consumption, lately advocated by Mr. Malthus*“ etc. Lond. 1821).

Așadar, acumularea unui nou capital poate avea loc numai în aceleași condiții ca și reproducția capitalului deja existent.

{Aici nu ne oprim deloc la cazul cînd s-a acumulat mai mult capital decît se poate plasa în producție, cînd acesta se află, de pildă, sub formă de bani la bancheri fără să fie întrebuițat. De aici rezultă împrumuturi în străinătate etc., pe scurt speculația cu investiții. Nu ne ocupăm nici de cazul cînd nu este posibil să se vîndă întreaga masă a mărfurilor produse, ca în timp de criză etc. Această problemă face parte din secțiunea în care se tratează concurența. Aici analizăm numai formele capitalului în diferitele faze ale procesului, presupunîndu-se totodată în permanență că mărfurile se vînd la valoarea lor}.

Țesătorul poate transforma din nou în capital 5 000 l.st. plus-valoare în cazul cînd el, în afară de munca în sumă de 1 000 l.st. găsește firele ready ¹⁾ pe piață etc. sau le poate obține la comandă ; pentru aceasta trebuie deci să fie produs un *surplus produce* care să conștie din mărfurile care intră în capitalul lui constant, îndeosebi din mărfurile pentru a căror producere este nevoie de un timp mai îndelungat și a căror cantitate nu poate fi sporită rapid sau în general nu poate fi sporită în cursul anului respectiv, așa cum este cazul materiilor prime, de pildă inul.

{Aici apare pe scenă capitalul comercial, care ține în depozit sub formă finită stocuri de mărfuri în vederea consumului crescînd, individual sau industrial ; aceasta este însă *numai una dintre formele mijlocirii* și de aceea nu este inclusă aici, ci în analiza concurenței dintre capitaluri}.

¹⁾ — gata. — *Nota trad.*

Aşa cum producţia şi reproducţia capitalului existent într-o sferă presupune producţia şi reproducţia *paralelă* în alte sfere, tot aşa şi acumularea sau formarea of additional capital in one trade ¹⁾ presupune crearea *concomitentă sau paralelă* of additional production in the other trades ²⁾. Astfel, proporţiile producţiei trebuie să crească concomitent în toate sferile care furnizează capital constant (corespunzător acelei părţi medii din creşterea totală a producţiei, determinată de cerere care revine fiecărei sfere în parte); capital constant însă furnizează toate sferile care nu dau finished produce ³⁾ pentru consumul individual. Aici lucrul cel mai important rămîne sporirea cantităţii de maşini (unelte), de *materii urime*, matières instrumentales, întrucît toate celelalte ramuri de producţie în care intră acestea — indiferent dacă aceste ramuri produc semifabricate sau produse finite — trebuie numai să pună în mişcare mai multă muncă, atunci cînd aceste condiţii există.

După cum se vede, pentru ca acumularea să aibă loc, este necesară în toate sferile o *producţie suplimentară* permanentă. Acest lucru trebuie explicat ceva mai amănunţit.

Apoi a doua problemă esenţială :

Plusvaloarea, aici partea din *profit* (inclusiv *renta*; dacă landlordul acumulează, transformă *renta* în capital, *capitalistul industrial* este acela care încasează întotdeauna plusvaloarea chiar şi atunci cînd muncitorul transformă o parte din venitul său în capital) care se transformă din nou în capital constă numai din *munca nou adăugată* în decursul [701] ultimului an. Întrebarea este dacă acest capital nou este cheltuit în întregime pentru salariu, este schimbat numai pe o muncă nouă ?

Pentru aceasta pledează următoarele fapte : Orice valoare provine iniţial din muncă. Orice capital constant este iniţial un produs al muncii în aceeaşi măsură ca şi capitalul variabil. Şi aici, după cum se vede, sîntem din nou martorii apariţiei nemijlocite a capitalului din muncă.

Împotrivă sînt următoarele fapte : Oare formarea capitalului adiţional trebuie să aibă loc în condiţii de producţie mai proaste decît reproducţia vechiului capital ? Oare trebuie să se întoarcă la o treaptă inferioară a modului de producţie ? Dar tocmai aşa ar sta lucrurile dacă noua valoare s-ar cheltui numai pentru muncă nemijlocită, care deci şi *fără capital fix etc.* ar trebui să producă ea însăşi întii acest capital, aşa cum iniţial munca

¹⁾ — capitalului adiţional într-o ramură. — *Nota trad.*

²⁾ — a producţiei adiţionale în celelalte ramuri. — *Nota trad.*

³⁾ — produs finit. — *Nota trad.*

trebuie să-și creeze ea însăși mai întâi capitalul constant. Aceasta este pur și simplu un nonsens. Este însă *premisea lui Ric[ardo]* etc. Asupra acestui lucru trebuie să ne oprim mai amănunțit.

Prima întrebare este :

Se poate oare ca o parte din plusvaloare să fie transformată în capital prin faptul că capitalistul în loc să *vindă* această parte sau, mai exact, surplus produce în care este ea reprezentată, o folosește dimpotrivă, *nemișlocit* în calitate de capital ? Un răspuns afirmativ la această întrebare ar conține deja concluzia că *nu* întreaga sumă a plusvalorii, care urmează să fie transformată în capital, se transformă în capital variabil sau se cheltuiește pe salarii.

În ceea ce privește partea din agricultural produce care constă din cereale și vite, acest lucru este evident de la bun început. O parte din cereale, care intră în acea parte a recoltei care reprezintă pentru fermier surplus produce sau surplus value, precum și o parte din vite—, în loc să fie vândute pot servi din nou, chiar imediat, ca o condiție de producție sub formă de semințe sau vite de muncă. La fel stau lucrurile cu o parte din îngrășămintele produse chiar pe pământ, care totodată pot să circule în comerț ca marfă, adică se pot vinde. Această parte a plusprodusului care revine fermierului ca surplus value, ca profit, poate fi transformată de către acesta, din nou, chiar imediat, într-o condiție de producție în cadrul propriei sfere de producție, adică poate fi transformată *nemișlocit* în capital. Această parte nu se cheltuiește pe salarii, nu se transformă în capital variabil. Ea este retrasă din consumul individual și în același timp nu este consumată în *mod productiv* în sensul în care folosesc acest cuvânt Smith și Ric[ardo]. Ea este consumată *industrial*, dar ca materie primă și nu ca mijloace de subzistență pentru muncitorii productivi sau neproductivi. Cerealele nu constituie numai mijloace de subzistență pentru muncitorii productivi etc., ci și hrană pentru vite, materie primă pentru producția de rachie și amidon etc. Vitele, pe de altă parte (vitele pentru tăiere și cele de muncă), nu constituie numai mijloace de subzistență, ci și materie primă pentru numeroase ramuri ale industriei, și anume păr, piei, grăsime, oase, coarne, etc., forță motrice, în parte chiar pentru agricultură, în parte pentru industria transporturilor.

În toate ramurile de producție în care *timpul de reproducție* depășește un an (ca, de pildă, o parte considerabilă a creșterii vitelor, economia forestieră etc.), dar ale căror produse trebuie totuși reproduse fără întrerupere, adică necesită o anumită

cantitate de muncă, în aceste ramuri acumularea și reproducția coincid în măsura în care munca *nou adăugată*, care reprezintă nu numai munca plătită, ci și munca neplătită, trebuie să se acumuleze în natura atita timp cît produsul va fi gata pentru vânzare. Aici nu este vorba de acumularea profitului care se adaugă anual corespunzător ratei generale a profitului — aceasta nu este o acumulare *reală*, ci numai un mijloc de calcul — ci de acumularea muncii totale, care se repetă în decurs de câțiva ani, de acumularea în condițiile căreia, prin urmare, nu numai munca plătită, ci și munca neplătită se acumulează în natura și se transformă imediat din nou în capital. În ceea ce privește acumularea profitului în asemenea cazuri, aceasta, dimpotrivă, nu depinde de cantitatea de muncă nou adăugată).

Tot așa stau lucrurile și cu *plantele industriale* (indiferent dacă furnizează materii prime sau matières instrumentales). Semințele lor și partea din aceste plante care poate fi folosită din nou ca îngrășăminte etc. reprezintă o parte din produsul total. Dacă ele *ar fi nevandabile*, aceasta nu ar schimba câtuși de puțin faptul că, din moment ce ele intră din nou în producție ca o condiție a acesteia, ele formează o parte din valoarea totală și, ca atare, [702] formează capitalul constant pentru o nouă producție.

Prin aceasta a fost elucidată o problemă fundamentală, referitoare la materiile prime și mijloacele de subzistență (food), în măsura în care ele constituie agricultural produce propriu-zis. Aici, prin urmare, acumularea coincide *direct* cu reproducția în proporții sporite, așa încît o parte a plusprodusului servește din nou ca mijloc de producție nemijlocit în propria sa sferă a producției, *nefiind schimbată pe salariu sau pe alte mărfuri*.

A doua problemă fundamentală o constituie *mașinile*. Nu mașinile care produc mărfuri, ci cele care produc mașini, *capitalul constant* al mașinilor constructoare de mașini. Dacă acestea sînt date, este nevoie numai de muncă pentru ca materia primă a industriei extractive (fier etc.) pentru diverse recipiente și mașini să fie furnizată. Odată cu acestea din urmă se furnizează și mașinile pentru prelucrarea materiilor prime propriu-zise. Dificultatea constă aici în a nu ajunge în cerce vicioux al premiselor. Și anume, pentru a produce mai multe mașini este nevoie de mai mult material (fier etc., cărbune etc.), iar pentru a produce acest material este nevoie de mai multe mașini. Indiferent dacă admitem că industriașii care produc mașini constructoare de mașini și industriașii care produc mașini (cu ajutorul mașinilor constructoare de mașini) fac parte din aceeași clasă

sau nu, aceasta nu schimbă nimic. Un lucru este limpede. O parte din surplus produce este reprezentată în mașinile constructoare de mașini (cel puțin aceasta depinde de fabricantul de mașini). Nu este obligatoriu ca ele să fie vândute; ele pot intra în noua producție în natura, în calitate de capital constant. Aici, prin urmare, avem a doua categorie a acestui surplus produce care intră nemijlocit (sau prin intermediul schimbului în aceeași sferă de producție) în noua producție (acumulare) ca capital constant, fără să treacă în prealabil prin procesul transformării în capital variabil.

Problema dacă o parte a plusvalorii poate fi transformată nemijlocit în capital constant se reduce, în primul rând, la problema dacă partea din *surplus produce* în care este reprezentată plusvaloarea intră nemijlocit din nou în propria sferă de producție în calitate de condiție de producție, fără să fie în prealabil înstrăinată.

Legea generală este următoarea :

Atunci când o parte din produs, deci și din *surplus produce* (adică din valoarea de întrebuințare în care este reprezentată surplus value), poate să intre din nou, în mod direct, fără mijlocire în calitate de condiție de producție, de mijloc al muncii sau de material al muncii, în sfera de producție din care a ieșit acest produs, — în cadrul acestei sfere a producției acumularea poate și trebuie să ia o asemenea formă încît o parte din surplus produce să nu se vîndă, ci să intre nemijlocit (sau prin schimbul cu specialiștii din celelalte ramuri din aceeași sferă de producție care acumulează în același mod) în procesul de producție ca condiție a reproducerii, așa încît aici acumularea și reproducția în proporții sporite coincid *in mod direct*. Ele trebuie să coincidă pretutindeni, dar nu în acest mod nemijlocit.

Acest lucru este valabil și în ceea ce privește o parte din *matières instrumentales*. De pildă în ceea ce privește cărbunele produs în decurs de un an. O parte din surplus produce poate fi folosită pentru a produce din nou cărbune, prin urmare poate să fie folosită de către producătorul ei direct, fără nici o mijlocire, ca capital constant pentru producția în proporții sporite.

În districtele industriale se întîlnesc constructori de mașini care construiesc fabrici întregi pentru fabricanți. Să presupunem că $\frac{1}{10}$ este surplus produce sau muncă neplătită. Evident că nu schimbă nimic faptul că această $\frac{1}{10}$ surplus produce, este reprezentată prin fabrici construite pentru terțe persoane cărora le sînt vîndute, sau printr-o clădire de fabrică construită de constructorul de mașini pentru sine, pe care el și-o vinde sieși. Aici este vorba numai de *felul valorii de întrebuințare* în care

este reprezentată supramunca, numai de faptul dacă această valoare de întrebuințare poate intra din nou ca o condiție de producție în sfera de producție [703] a capitalistului, căruia îi aparține surplusul produce. Avem din nou un exemplu care ilustrează marea importanță pe care o are determinarea *valorii de întrebuințare pentru determinarea formelor economice*.

Așadar, avem aici o parte considerabilă a surplus produce, hinc ¹⁾ a surplus value, care poate și trebuie să fie transformată nemijlocit în capital constant pentru a fi *acumulată* în calitate de *capital* și fără de care, în general, nu poate avea loc nici un fel de acumulare a capitalului.

Am văzut, în *al doilea rînd*, că acolo unde producția capitalistă este dezvoltată, deci productivitatea muncii, deci capitalul constant, deci îndeosebi și partea capitalului constant care constă din capital fix, *reproducția simplă a capitalului fix în toate sferile*, precum și, paralel, reproducția capitalului existent, produce capital fix, formează un fond de acumulare, adică furnizează mașini, capital constant pentru producția în proporții largite.

În *al treilea rînd* rămîne următoarea problemă: Poate oare o parte din *surplus produce* să fie transformată din nou în capital (capital constant) prin schimbul (mijlocit) dintre producătorii, de pildă, de mașini, unelte de muncă etc. și producătorii de materii prime — fier, cărbune, metal, lemn etc. —, adică prin schimbul diferitelor părți componente ale capitalului constant? De pildă, dacă fabricantul de cărbune, fier, lemn etc., cumpără mașini sau unelte de la constructorul de mașini, iar acesta cumpără metal, lemn, cărbune etc. de la producătorii acestor materii prime, prin intermediul schimbului ei își înlocuiesc reciproc părțile componente ale capitalului lor constant sau formează un nou capital constant. Aici problema este în ce măsură acest lucru este valabil pentru *surplus produce*.

[5. Transformarea plusvalorii capitalizate
în capital constant și capital variabil]

Mai înainte ²⁾ am văzut că, în condițiile reproducției simple a unui capital *dat*, partea din capitalul constant folosită la reproducția *capitalului constant* este înlocuită fie nemijlocit în

¹⁾ — deci. — *Nota trad.*

²⁾ Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 26, partea I, București, Editura politică, 1980, p. 111—125, 161—173 și 221—229. — *Nota red.*

natura, fie prin schimbul dintre producătorii de capital constant, un schimb al capitalului pe capital și nu al venitului pe venit sau al venitului pe capital. Mai departe, capitalul constant, care se folosește sau se consumă în mod industrial în producția obiectelor de consum — obiecte care intră în consumul individual — este înlocuit cu noi produse de același gen care sînt rezultatul muncii *nou adăugate* și, prin urmare, se reduce la venit (salariu și profit). În concordanță cu aceasta, în sferile care produc obiecte de consum, partea producției a cărei valoare este egală cu cea a capitalului constant folosit în aceste sfere reprezintă venitul producătorilor de capital constant, în timp ce, dimpotrivă, partea producției din sferele producătoare de capital constant care reprezintă munca nou adăugată, și de aceea formează venitul producătorilor acestui capital constant, reprezintă pentru producătorii de mijloace de subzistență capitalul constant (capitalul de înlocuire [Ersatzkapital]). Aceasta presupune, prin urmare, că producătorii de capital constant își schimbă surplusul produce (adică, aici, excedentul produsului lor peste cea parte a acestuia din urmă care este egală cu capitalul lor constant) pe mijloace de subzistență, consumă individual valoarea lui. Însă acest plusprodus

1. = salariul (sau fondul reprodus pentru salariu) și această parte trebuie să fie destinată (de către capitalist) cheltuielilor pentru salariu, adică pentru consumul individual (iar dacă se presupune minimul de salariu, muncitorul poate realiza salariul primit de el numai în mijloace de subzistență) ;

2. = profitul capitalistului (inclusiv renta). Dacă este destul de mare, această parte poate fi consumată în parte individual, în parte industrial. Iar în acest ultim caz are loc schimbul de produse între producătorii de capital constant ; aici însă nu mai avem schimbul acelei părți a produsului care reprezintă capitalul lor constant și care urmează să fie înlocuită reciproc, ci avem o parte a plusprodusului, venitul (munca *nou adăugată*) care se transformă nemijlocit în capital constant și, datorită acestui fapt, sporește masa capitalului constant și se mărește proporțiile reproducției.

Prin urmare, chiar și în acest caz, o parte din surplusul produce existent, adică o parte a muncii nou adăugate în decurs de un an, se transformă nemijlocit în capital constant fără să fi fost transformată în prealabil în capital variabil. Prin urmare, și aici se vede că consumul productiv al plusprodusului — sau acumularea — nu este nicidecum identic cu cheltuirea întregului plusprodus pentru salariul muncitorilor productivi.

Ne putem închipui următorul lucru : Fabricantul de mașini își vinde marfa (o parte) de pildă, producătorului de țesături. Acesta îi plătește bani. Cu acești bani el cumpără fier, cărbune etc. nu mijloace de subzistență. Cu toate acestea, dacă avem în vedere procesul în ansamblul lui, este limpede că producătorii de mijloace de subzistență nu pot să cumpere pentru înlocuirea capitalului lor constant mașini sau materii prime dacă producătorii elementelor care servesc pentru înlocuirea capitalului constant nu vor cumpăra de la ei mijloacele de subzistență pe care le-au produs, dacă, prin urmare, acest proces al circulației nu reprezintă în fond schimbul dintre mijloacele de subzistență și capitalul constant. Datorită faptului că actul cumpărării și cel al vânzării sînt separate unul de altul, pot să apară, firește, încălcări și complicații foarte mari în aceste procese de egalizare.

[704] Dacă o țară nu poate ea însăși să producă cantitatea de mașini pe care acumularea capitalului i-o permite, ea cumpără mașini din străinătate. Același lucru se întîmplă dacă nu poate să producă ea însăși cantitatea necesară de mijloace de subzistență (pentru salarii) și materii prime. Aici, odată cu apariția comerțului internațional, devine clar ca lumina zilei că o parte din plusprodusul țării — în măsura în care este destinat acumulării — nu se transformă în salariu, ci nemijlocit în capital constant. Dar în acest caz se creează impresia că acolo, în străinătate, banii avansați în acest scop se cheltuiesc în întregime pentru salarii. Am văzut că acest lucru nu se întîmplă și nu se poate întîmpla, chiar dacă se face abstracție de comerțul exterior.

Proporția în care surplus produce se împarte între capitalul constant și capitalul variabil depinde de compoziția medie a capitalului, iar cu cît producția capitalistă este mai dezvoltată, cu atît va fi *relativ* mai mică partea cheltuită nemijlocit pentru salarii. Concepția potrivit căreia surplus produce, întrucît el este produsul numai al muncii nou adăugate în decurs de un an, se transformă de asemenea numai în capital variabil, se cheltuiește numai pentru salarii, corespunde în general ideii greșite că, întrucît produsul este numai un rezultat al muncii sau materializarea ei, valoarea produsului se reduce în întregime la venituri : salariu, profit și rentă, așa cum considerau în mod greșit Smith și Ricardo.

O parte considerabilă a capitalului constant, și anume capitalul fix, poate consta din ceea ce intră nemijlocit în procesul de producție a mijloacelor de subzistență, a materiilor prime etc. sau din ceea ce servește fie pentru scurtarea procesului

de circulație, ca, de pildă, căile ferate, șoselele, canalele navigabile, liniile de telegraf etc., fie pentru păstrarea mărfurilor și [pentru] formarea de stocuri de mărfuri, ca, de pildă, antrepozite, depozite etc., sau, în sfârșit, din ceea ce sporește fertilitatea pământului numai după o îndelungată perioadă de reproducție, ca, de pildă, lucrările de nivelare a terenurilor, canalele de evacuare a apei etc. În funcție de cheltuirea unei părți mai mari sau mai mici din surplus produce pentru unul sau altul din aceste feluri de capital fix, urmările imediate, nemijlocite, pentru reproducția mijloacelor de subzistență etc., vor fi extrem de diferite.

[6. *Problema crizelor (Observații introductive).*
Distrugerea capitalului în timpul crizelor]

Dacă se presupune *producția suplimentară* a capitalului constant — adică o producție mai mare decât este necesar pentru înlocuirea vechiului capital, deci și a capitalului necesar pentru producerea cantității anterioare de mijloace de subzistență — *producția suplimentară* sau *acumularea* în sferile în care sînt folosite mașinile, materiile prime etc., nu prezintă nici un fel de dificultate. Dacă există munca suplimentară necesară, pe piață se găsesc toate mijloacele pentru o nouă formare de capital, pentru transformarea într-un capital nou a plusului de bani.

Dar întregul proces al acumulării se reduce, în primul rînd, la *producția suplimentară*, care, pe de o parte, corespunde creșterii naturale a populației și, pe de altă parte, creează o bază imanentă pentru fenomenele care se manifestă în *crize*. Măsura acestei producții suplimentare este *capitalul* însuși, porțiunile existente ale condițiilor de producție și tendința excesivă a capitaliștilor de a se îmbogăți, de a-și spori capitalul și nicidecum *consumul*, care este subminat anticipat, căci cea mai mare parte a populației, populația muncitoare, poate să-și sporească consumul numai în limite foarte înguste, iar pe altă parte, pe măsură ce capitalismul se dezvoltă, cererea de muncă scade *relativ*, deși în *mod absolut* această cerere crește. Aici se mai adaugă faptul că toate egalizările au un caracter *întîmplător*. și că, deși porțiunile în care sînt folosite capitalurile în diferite sfere se echilibrează tocmai prin intermediul unui proces oarecum constant, însuși caracterul constant al acestui proces presupune și disproporții constante, pe care el trebuie în mod constant să le egalizeze adesea prin violență.

Aici trebuie să analizăm numai formele prin care trece capitalul în diferitele stadii ale dezvoltării sale ulterioare. Prin urmare, aici nu se face o analiză a relațiilor reale în cadrul cărora se desfășoară procesul de producție real. Tot timpul se presupune că marfa se vinde la valoarea ei. Concurența capitalurilor rămâne în afara analizei, ca și creditul, ca și structura reală a societății, care nu constă nicidecum numai din clasa muncitorilor și clasa capitaliștilor industriali și în care deci consumatorii și producătorii nu sînt identici : prima categorie, a consumatorilor (ale căror venituri în parte nu sînt primare, ci secundare, derivate din profituri și salarii), este mult mai largă decît a doua, și de aceea modul în care își cheltuiește venitul și proporțiile acestuia din urmă determină modificări extrem de mari în bugetul economic și îndeosebi în procesul circulației capitalului și în procesul de reproducție. Dar dacă încă la analiza banilor ¹²⁴ am arătat că ei conțin în sine posibilitatea crizelor, atît pentru că ei reprezintă în general o formă deosebită de forma naturală a mărfii cît și sub forma lor de mijloc de plată, acest lucru iese la iveală într-o măsură și mai mare la analizarea naturii generale a capitalului, încă înainte de elucidarea relațiilor reale ulterioare care constituie toate premisele procesului de producție real.

[705] Concepția insipidului Say (la care vom reveni cînd vom vorbi despre această nulitate) — concepție (care aparține de fapt lui [James] Mill) preluată de Ric[ardo], potrivit căreia *supraproducția* sau cel puțin *general glut of the market* ¹) este imposibilă — se bazează pe teza că *produsele se schimbă pe produse* ¹²⁵ sau, așa cum credea Mill, pe „echilibrul metafizic dintre vînzători și cumpărători“ ¹²⁶, de unde ulterior s-a tras concluzia că cererea este determinată numai de producție, sau că cererea și oferta sînt identice. Aceeași teză se întîlnește și la Ric[ardo], sub forma preferată de el, și anume că *any amount of capital [can] be employed productively* ²) în orice țară.

„D-l Say“ — spune Ric[ardo], ch XXI, „Effects of Accumulation on profits and interest“, — „a arătat dealtfel, în modul cel mai convingător, că nu există cantitate de capital care să nu poată fi întrebuițată într-o țară, deoarece *cererea este limitată numai de producție*. Nimeni nu *produce decît în vederea consumului sau vînzării și nimeni nu vinde, niciodată decît cu intenția de a cumpăra* o altă marfă oarecare, care îi este imediat folositoare, sau care poate contribui la producția viitoare. Producînd deci, el devine în mod firesc fie consumatorul propriilor sale bunuri, fie cumpărătorul, sau consumatorul bunurilor unei alte persoane.

1) — suprasaturarea generală a pieței. — *Nota trad.*

2) — orice cantitate de capital poate fi folosită productiv. — *Nota trad.*

Nu se poate presupune că producătorul va fi pentru multă vreme greșit informat despre mărfurile pe care le poate produce în modul cel mai avantajos, spre a atinge scopul pe care îl are în vedere și anume *poseiunea altor bunuri*, și, deci, nu e probabil că *va continua să producă* (aici, în general, nu este vorba despre viața eternă) „o marfă pentru care nu există nici o cerere“ (p. 339, 340.) [Versiunea românească, vol. I, p. 220—221].

Ricardo, care se străduiește pretutindeni să fie consecvent, își dă seama că Say, care este pentru el o somitate, i-a jucat aici un renghi. Într-o notă la pasajul citat mai sus, el remarcă :

„Corespund oare cele ce urmează exact cu principiile d-lui Say ? «Cu cât capitalurile disponibile sînt mai abundente în raport cu posibilitățile de întrebuițare ale acestora, cu atît va scădea mai mult rata dobînzii la împrumuturile de capital» (Say, vol. II, p. 108). Dacă într-o țară poate fi întrebuițat capital pînă la orice limită, cum se poate spune că, capitalurile sînt abundente, în comparație cu posibilitățile de întrebuițare ?“ (l. c. p. 340, notă). [Versiunea românească, vol. I, p. 221, notă].

Întrucît Ric[ardo] se referă la Say, ne vom ocupa de critica tezelor lui atunci cînd vom analiza concepțiile acestui șarlatan.

Deocamdată aici remarcăm numai următoarele : În condițiile reproducției, întocmai ca și în condițiile acumulării capitalului, nu este vorba numai de a înlocui *aceeași* masă de valori de întrebuițare din care constă capitalul, în proporțiile ei anterioare sau în proporții lărgite (în condițiile acumulării), ci și de a înlocui *valoarea* capitalului avansat cu o rată obișnuită a profitului (cu o plusvaloare obișnuită). Prin urmare, dacă în virtutea unei împrejurări oarecare sau a unui concurs de împrejurări prețurile de piață ale mărfurilor (este absolut indiferent dacă este vorba de prețurile tuturor mărfurilor sau numai ale majorității lor) vor scădea mult sub prețul lor de cost, pe de o parte reproducția capitalului se va reduce atît cît este în general posibil. Dar și mai dificilă va fi acumularea. Surplus value acumulată sub formă de bani (aur sau bilete de bancă) s-ar transforma în capital numai cu o pierdere. De aceea ea se află, la bancă, inactivă, sub formă de tezaur sau sub formă de bani de credit, fapt care nu schimbă absolut cu nimic esența problemei. O asemenea dificultate însă ar putea să apară și în virtutea unor cauze contrare, dacă ar lipsi *premisele reale* ale reproducției (ca, de pildă, scumpirea cerealelor sau faptul că nu s-a acumulat o cantitate suficientă de capital constant în natură). Are loc o stagnare a reproducției și de aceea și a fluxului circulației. Cumpărarea și vînzarea se opun în mod antagonist una alteia, iar capitalul neocupat apare sub forma banilor care

stau inactivi. Același fenomen (în cea mai mare parte premergător crizelor) poate avea loc și în cazul când producția capitalului suplimentar se desfășoară foarte rapid, iar transformarea lui din nou în capital productiv sporește în așa măsură cererea de toate elementele acestuia din urmă, încît producția reală nu poate ține pasul cu această cerere, și de aceea cresc prețurile la toate mărfurile care intră în procesul formării capitalului. În acest caz nivelul dobînzii scade simțitor, indiferent de măsura în care crește profitul, iar această scădere a nivelului dobînzii duce în acest caz la cele mai riscante acțiuni speculative. Stagnarea reproducerii duce la micșorarea capitalului variabil, la scăderea salariului, la reducerea masei de muncă folosită. Acest lucru, la rîndul său, exercită din nou influență asupra prețurilor și determină o nouă scădere a lor.

Nu trebuie uitat faptul că în condițiile producției capitaliste nu avem de-a face nemijlocit cu valoarea de întrebuintare, ci cu valoarea de schimb și în special cu sporirea plusvalorii. Acesta este mobilul producției capitaliste, și este nostimă concepția care, pentru a se descotorosi cu ajutorul unor raționamente de contradicțiile producției capitaliste, face abstracție de baza ei și o înfățișează ca pe o producție care urmărește să asigure consumul nemijlocit al producătorilor.

Mai departe : întrucît procesul circulației capitalului nu durează numai o singură zi, ci, dimpotrivă, cuprinde o perioadă mai mult sau mai puțin îndelungată în care capitalul nu se întoarce la sine : întrucît această perioadă coincide cu perioada în decursul căreia prețurile de piață [706] se egalizează la prețuri de cost ; întrucît în decursul acestei perioade de *pieță* au loc răsturnări și schimbări importante, au loc schimbări importante în productivitatea muncii, și, deci, și în *valoarea reală* a mărfurilor, este absolut limpede că de la punctul de plecare — capitalul presupus — pînă la întoarcerea la sine la sfîrșitul uneia dintre aceste perioade trebuie să se producă mari catastrofe și trebuie să se acumuleze și să se dezvolte elementele crizei care nu pot fi în nici un chip înlăturate prin fraza lamentabilă că produsele se schimbă pe produse. *Egalarea* valorii mărfurilor dintr-o perioadă cu valoarea acelorași mărfuri într-o perioadă ulterioară, fapt pe care d-l Bailey îl consideră o scornire scolastică¹²⁷, constituie, dimpotrivă, principiul fundamental al procesului circulației capitalului.

Cînd este vorba despre *distrugerea capitalului* în timpul crizei, trebuie să distingem două lucruri.

Întrucît procesul reproducerii stagnează, iar procesul muncii se reduce și pe alocuri chiar încetează complet, se distruge

capitalul *real*. Mașinile care nu sînt folosite nu constituie capital. Munca ce nu este exploatată este producție pierdută. Materiile prime care stau nefolosite nu constituie capital. Clădirile (precum și mașinile nou construite) care fie că nu sînt folosite, fie că rămîn neterminate, mărfurile care mucegăiesc în depozit, toate acestea reprezintă distrugere de capital. Toate acestea nu exprimă decît stagnarea procesului de reproducție, faptul că condițiile de producție *existente* nu acționează de fapt ca condiții de producție, nu intră în acțiune ca atare. Totodată valoarea lor de întrebuințare și valoarea lor de schimb nu mai sersesc la nimic.

În al doilea rînd, *distrugerea de capital* produsă de crize înseamnă deprecierea *maselor valorilor* care ulterior constituie o piedică în calea reluării în aceleași proporții a procesului lor de reproducție ca capital. Aceasta înseamnă scăderea distrugătoare a prețurilor mărfurilor. Valorile de întrebuințare însă nu se distrug. Ceea ce pierde unul, cîștigă celălalt. Masele valorilor care acționează în calitate de capitaluri nu se pot reinnoi ca *capital*, rămînînd în aceleași mîini. Vechii capitaliști dau faliment. Dacă valoarea mărfurilor unui capitalist, prin a căror vînzare el își reproduce capitalul, era egală cu 12 000 l.st., din care 2 000 l.st. să zicem, reprezentau profitul, și dacă prețul acestor mărfuri scade la 6 000 l.st., capitalistul acesta nu poate nici să-și onoreze obligațiile contractuale și nici să reia, chiar dacă nu ar avea datorii, afacerile în proporțiile anterioare, avînd în mînă numai 6 000 l.st., căci prețurile mărfurilor se ridică din nou la nivelul prețurilor lor de cost. Astfel este distrus un capital de 6 000 l.st., deși cel care a cumpărat aceste mărfuri, întrucît le-a obținut cu jumătate din prețul lor de cost, poate, în condițiile unei noi înviorări a afacerilor, să prospere și chiar să se îmbogățească. O parte considerabilă a capitalului nominal al societății, adică a *valorii de schimb* a capitalului existent, este distrusă definitiv, deși tocmai această distrugere, în măsura în care nu afectează valoarea de întrebuințare, poate să stimuleze foarte mult noua reproducție. Aceasta este totodată perioada în care posesorii de bani se îmbogățesc pe seama industriștilor. În ceea ce privește însă scăderea capitalului pur fictiv — a rentelor de stat, acțiunilor etc., — în cazurile cînd ea nu duce la falimentul statului și al societăților pe acțiuni și nu frînează astfel reproducția în general, subminînd creditul de care se bucură capitaliștii industriali care posedă asemenea titluri — nu este altceva decît o transferare a avuției dintr-o mînă în alta și, în general, exercită o influență favorabilă

asupra reproducției, căci parvenții, în ale căror mâini ajung la preț ieftin aceste titluri și acțiuni, sînt în majoritatea cazurilor mai întreprinzători decît vechii lor posesori.

[7. Absurditatea negării supraproducției de mărfuri în condiții în care concomitent se recunoaște existența unei supraabundențe de capital]

Ric[ardo] este întotdeauna consecvent în ceea ce cunoaște. De aceea la el teza imposibilității *supraproducției* (de mărfuri) este identică cu teza potrivit căreia pletora sau superabundance of ¹⁾ capital nu sînt posibile *.

„Nu se poate acumula deci într-o țară nici o cantitate de capital care să nu poată fi întrebuințată în mod productiv, atît timp cît salariile se urcă mult, ca urmare a urcării obiectelor de primă necesitate, iar pentru profitul capitalului rămîne în consecință, atît de puțin, încît încetează motivul acumulării“ (l. c., p. 340.) [Versiunea românească, vol. I, p. 221]. „Urmează deci... că cererea nu are nici o limită — că nu există nici o limită în întrebuințarea de capital atîta timp cît produce un profit, și că, *oricît de abundant ar putea deveni capitalul*, nu există o altă rațiune suficientă pentru o *scădere a profitului* decît urcarea salariilor, și, mai departe, se poate adăuga că, singura cauză suficientă și permanentă de urcare a salariilor este sporirea dificultății de producere a alimentelor și obiectelor de primă necesitate [707] pentru numărul sporit al muncitorilor“ (l. c. p. 347, 348.) [Versiunea românească, vol. I, p. 224].

Ce-ar spune în acest caz Ric[ardo] despre stupiditatea urmașilor lui care neagă supraproducția într-o formă (ca general glut of commodities in the market²⁾) și în același timp nu numai că o admit sub altă formă, ca surproduction of capital, plethora of capital, superabundance of capital³⁾, dar și fac din ea punctul esențial al doctrinelor lor ?

Nici un economist cu bun simț din perioada postricardiană nu neagă plethora of capital. Dimpotrivă, toți explică astfel

---

* Aici trebuie să distingem : cînd Smith explică scăderea ratei profitului prin superabundance of capital, accumulation of capital⁴⁾ este vorba de o acțiune *permanentă*, și acest lucru e greșit. Dimpotrivă, superabundance of capital temporară, supraproducția, criza sînt altceva. Crize permanente nu există.

---

¹⁾ — supraabundența de capital. — *Nota trad.*

²⁾ — suprasaturare generală a pieței cu mărfuri. — *Nota trad.*

³⁾ — supraproducție de capital, pletoră de capital, supraabundență de capital. — *Nota trad.*

⁴⁾ — supraabundență de capital, acumularea de capital. — *Nota trad.*

crizele (în măsura în care nu le deduce din fenomenele creditului). Astfel, ei toți admit supraproducția într-o formă, dar o neagă în cealaltă. Rămîne, prin urmare, numai întrebarea : care este raportul dintre ambele forme de supraproducție, raportul dintre forma în care ea este negată și forma în care ea este afirmată ?

Ric[ardo] însuși nu știa nimic despre crize în sensul propriu al cuvîntului, despre crizele generale ale pieței mondiale, care rezultau din însuși procesul de producție. Crizele din 1800—1815 au putut fi explicate de el prin scumpirea cerealelor din cauza recoltelor proaste, prin deprecierea banilor de hîrtie, prin deprecierea mărfurilor coloniale etc., deoarece, datorită blocadei continentale, piața a fost îngustată în mod forțat din cauze politice și nu economice. Crizele de după 1815 el și le-a putut explica, de asemenea, în parte prin recolta proastă dintr-un an care a provocat o lipsă de cereale, în parte prin scăderea prețurilor la cereale, întrucît încetaseră să mai acționeze cauzele care, potrivit propriei lui teorii, trebuiau să ducă la umflarea prețurilor la cereale în timpul războiului și în timp ce Anglia era ruptă de continent, iar în parte prin trecerea de la război la pace și în legătură cu aceasta, prin „sudden changes in the channels of trade“ ¹⁾ (vezi ale sale „Principles“, ch. XIX : „On sudden Changes in the Channels of Trade“).

Fenomenele istorice ulterioare, îndeosebi periodicitatea aproape regulată a crizelor pieței mondiale, nu mai permiteau urmașilor lui Ricardo să nege faptele sau să le interpreteze ca fenomene întîmplătoare. În loc de aceasta ei, — fără să mai vorbim de aceia care explică totul prin credit pentru ca apoi să declare că și ei sînt gata să admită posibilitatea unei supra-abundance of capital — au inventat o splendidă diferență între *plethora of capital* și *over production*. Negînd-o pe aceasta din urmă, ei mențin frazele și principiile lui Ric[ardo] și Smith, în timp ce din prima ei încearcă să deducă fenomene inexplicabile pentru ei. Așa, de pildă, Wilson explică unele crize prin pletora de capital fix, iar altele prin pletora de capital circulant. Însăși pletora de capital este admisă de către cei mai buni economiști (ca, de pildă, Fullarton) și a devenit în așa măsură o prejudecată, încît această frază figurează ca ceva de la sine înțeles chiar și în compendiul savantului domn Roscher ¹²⁸.

Se pune, așadar, întrebarea : ce este *plethora of capital* și prin ce se deosebește ea de *overproduction* ?

1) — „schimbările neașteptate în căile comerțului“. — *Nota trad.*

(Dealtfel, echitatea cere să se remarce că alți economiști, ca, de pildă, Ure, Corbet, etc., declară *overproduction ca starea normală a marii industrii*, în măsura în care este vorba de piața internă. Reiese deci că *overproduction* duce la crize numai under certain circumstances¹⁾, cînd se îngustează și piața externă).

Potrivit acelorași economiști, capitalul = bani sau mărfuri. Supraproducția de capital este, prin urmare, = supraproducție de bani sau de mărfuri. Și, totuși, ambele aceste fenomene nu au parcă nimic comun. La acești economiști nu poate fi vorba nici măcar despre o supraproducție de bani, deoarece banii sînt considerați de ei ca marfă, așa încît întregul fenomen se reduce la supraproducția de mărfuri pe care ei o admit sub o denumire și o neagă sub cealaltă. Dacă ulterior se afirmă că există supraproducție de capital fix sau de capital circulant, la baza acestei afirmații stă faptul că aici mărfurile nu mai sînt considerate sub aspectul acestei determinări simple, ci sub aspectul determinării în care ele apar ca capital. Dar, pe de altă parte, prin aceasta se recunoaște că în condițiile producției [708] capitaliste și ale fenomenelor ei — de pildă în condițiile supraproducției — nu este vorba numai de simplul raport în care produsul apare ca *marfă*, capătă determinarea de marfă, ci de determinările sociale ale lui în virtutea cărora el este ceva *mai mare* decît marfa și ceva diferit de marfă.

În general se poate admite într-o oarecare măsură că înlocuirea expresiei *plethora of capital prin expresia supraproducție de mărfuri* nu este numai un simplu subterfugiu verbal sau numai o obtuzitate crasă care admite existența și necesitatea unui fenomen cînd acesta se numește a, dar îl neagă de îndată ce se numește b, așa încît aici există îndoieli și neîncredere numai în ceea ce privește *denumirea* fenomenului, dar nu în ceea ce privește fenomenul însuși — o obtuzitate crasă care tinde să scape de sarcina grea a explicării fenomenului pornind pe drumul negării lui atunci cînd el se prezintă sub o formă (sub o denumire), și anume sub forma în care el contrazice prejudecățile acestor economiști, și recunoașterii lui numai atunci cînd el se prezintă sub o formă care nu conține nici o idee. Dacă lăsăm la o parte toate acestea, trecerea de la expresia „supraproducție de mărfuri“ la expresia „plethora of capital“ constituie într-adevăr un oarecare progres. În ce constă însă

¹⁾ — în anumite împrejurări. — *Nota trad.*

acesta ? În recunoaşterea faptului că producătorii de mărfuri se opun unul altuia nu ca simpli posesori de mărfuri, ci ca capitalişti.

[8. Negarea de către Ricardo
a supraproducţiei generale. Posibilitatea crizei
rezultă din contradicţiile interne ale mărfii şi ale banilor]

lată încă câteva teze ale lui Ricardo :

„S-ar putea crede... că Adam Smith trage concluzia că *am fi forţaţi*“ (aşa şi este în realitate) „să producem un surplus de grâu, articole de lână şi articole de metal şi că acel capital întrebuiţat la producerea lor nu poate fi întrebuiţat în altă parte. Dar modul în care un capital va fi întrebuiţat este întotdeauna o chestiune de alegere şi, prin urmare, nu poate exista *pentru un timp mai îndelungat* un surplus dintr-o marfă oarecare ; întrucît dacă ar fi aşa, această marfă ar scădea sub preţul ei natural, iar capitalul ar fi transferat într-o activitate mai profitabilă“ (p. 341, 342, *notă*.) [Versiunea românească, vol. I, p. 221, *notă*].

„*Produsele sînt întotdeauna cumpărate cu produse sau cu servicii ; banii sînt doar mijlocitorul prin care se efectuează schimbul*“.

(Adică banii sînt numai un mijloc de circulaţie, iar însăşi valoarea de schimb — numai o formă efemeră de schimb a unui produs pe un alt produs, ceea ce este greşit).

„Se poate produce prea mult dintr-o anumită marfă, iar pe piaţă să existe o cantitate disponibilă atît de mare încît să nu se poată acoperi capitalul cheltuit pentru ea. *Acest lucru nu se poate întîmpla însă în ceea ce priveşte toate mărfurile*“ (p. 341, 342).

Dacă această producţie mărită, şi în consecinţă cererea la care dă ocazie, va micşora sau nu profitul, depinde numai de urcarea salariilor ; iar urcarea salariilor, cu excepţia unei perioade limitate, depinde de uşurinţa de a produce alimentele şi obiectele de primă necesitate pentru muncitori“ (p. 343).

„Cînd negustorii îşi angajează capitalurile în comerţul exterior sau în comerţul de tranzit, ei o fac întotdeauna în urma unei alegeri şi niciodată din necesitate ; o fac din cauză că în aceste afaceri profitul lor va fi ceva mai mare decît în afacerile din ţară“ (p. 344.) [Versiunea românească, vol. I, p. 222].

În ceea ce priveşte crizele, toţi autorii care descriu mişcarea reală a preţurilor sau toţi practicienii care scriu în anumite momente ale crizei ignorează flecăreala pseudoteoretică şi se mulţumesc să declare că ceea ce în teorie abstractă este just — şi anume faptul că nu sînt posibile *gluts of market*¹⁾ — în practică este greşit. Repetarea regulată a crizelor a redus de fapt

1) — suprasaturări ale pieţei. — *Nota trad.*

acest galimatias al lui Say și al altora la nivelul unei frazeologie care se folosește numai în times of prosperity, but is thrown to the winds in times of crisis“ 1).

[709] Crizele pieței mondiale sînt expresia contradicțiilor și antagonismelor producției burgheze care izbucnesc violent. În loc să analizeze însă în ce constă elementele antagoniste care provoacă catastrofa, apologeții se mulțumesc să nege catastrofa și, în ciuda periodicității ei legitime, susțin cu încăpăținare că dacă producția ar fi condusă după manuale, nu s-ar ajunge niciodată la crize. Apologia constă aici în falsificarea celor mai simple relații economice și mai ales în faptul că opoziția este considerată unitate.

Dacă, de pildă, cumpărarea și vînzarea, sau metamorfoza mărfii reprezintă o unitate a două procese sau, mai exact, trecerea unui proces prin două faze opuse, dacă această mișcare este deci în mod esențial unitatea ambelor faze, aceasta este în mod tot atît de esențial și separarea lor, transformarea lor în ceva independent una față de alta. Întrucît însă ele sînt totuși lăuntric legate una de alta, separarea unor momente lăuntric legate se poate manifesta numai în mod violent, ca un proces distructiv. Tocmai prin *criză* se manifestă forța efectivă a unității lor, a unității diferitelor lor momente, a deosebirilor. Independența pe care o capătă unele față de altele momentele care sînt legate reciproc și care se completează unul pe celălalt este nimicită în mod violent. Criza dezvăluia deci unitatea unor momente care au devenit independente unul față de altul. Fără această unitate lăuntrică a unor momente care par indiferente unele față de altele nici nu ar exista criză. Dar nu, spune economistul apologet. Întrucît există unitate, nu poate exista criză. Or, aceasta, la rîndul său, nu înseamnă altceva decît a afirma că unitatea opozițiilor exclude opoziția lor.

Pentru a dovedi că producția capitalistă nu poate duce la crize generale, sînt negate toate condițiile ei și toate determinările formei ei sociale, toate principiile ei și toate diferențialele specifice, într-un cuvînt se neagă însăși *producția capitalistă* și, în fond, se încearcă a se dovedi că dacă modul de producție capitalist nu ar fi o formă de producție socială specifică, dezvoltată specific, ci un mod de producție care precedă primii germeni ai capitalismului, antagonismele și contradicțiile proprii lui, deci și manifestarea lor violentă sub formă de crize nu ar exista.

1) — în timpuri de prosperitate, dar este aruncată peste bord în timpuri de criză. — *Nota trad.*

„Produsele” — spune Ricardo urmîndu-l pe Say — „sînt întotdeauna cumpărate cu produse sau cu servicii, banii sînt doar mijlocitorul prin care se efectuează schimbul”. [Versiunea românească, vol. I, p. 222].

Prin urmare, aici, în primul rînd, *marfa* care cuprinde opoziția dintre valoarea de schimb și valoarea de întrebuințare se transformă pur și simplu în produs (valoare de întrebuințare), iar schimbul de mărfuri se transformă deci într-un simplu troc, într-un comerț cu valori de întrebuințare. Sîntem împinși înapoi la ceea ce se petrecea nu numai înainte de producția capitalistă, dar chiar și înainte de producția de mărfuri simplă, iar un fenomen atît de complex al producției capitaliste cum este criza pieței mondiale, ei îl eludează negînd pur și simplu prima condiție a producției capitaliste, și anume condiția că produsul trebuie să fie marfă, trebuie de aceea să apară sub formă de bani și să parcurgă procesul metamorfozei. În loc să se vorbească despre munca salariată, se vorbește despre „services”, cuvînt din care de asemenea este eliminată determinarea specifică a muncii salariate și a consumului ei, și anume însușirea ei de a spori valoarea mărfurilor pe care se schimbă ea, de a da naștere plusvalorii, eliminîndu-se totodată și raportul specific datorită căruia banii și mărfurile se transformă în capital. „Service” este munca luată numai ca *valoare de întrebuințare* (or, aceasta este ceva secundar în producția capitalistă), tot așa cum în cuvîntul „produs” esența *mărfii* și contradicția cuprinsă în ea rămîn ascunse. În acest caz este cu totul consecvent ca *banii* să fie considerați ca simplu mijlocitor al schimbului de produse și nu ca formă esențială și imperios necesară a existenței mărfii, care în mod necesar trebuie să fie prezentată ca valoare de schimb, ca muncă socială generală. Întrucît printr-o asemenea transformare a mărfii în simplă valoare de întrebuințare (produs), se anihilează esența [710] valorii de schimb, tot atît de ușor devine posibil — sau, mai exact, necesar — să se nege *banii* ca formă esențială a mărfii, formă care în procesul metamorfozei devine independentă față de forma inițială a mărfii.

Prin urmare, aici, în raționamentele lor, ei eludează problema crizelor, omițînd sau negînd premisele de la care pornește producția capitalistă: existența produsului ca marfă, dedublarea mărfii în marfă și bani, momentele de separare în schimbul de mărfuri care rezultă din această dedublare, în sfîrșit raportul dintre bani sau marfă și munca salariată.

De altfel, situația nu se prezintă mai bine nici la economiștii (ca, de pildă, J. St. Mill) care vor să explice crizele prin aceste simple *posibilități* de criză cuprinse în metamorfoza mărfurilor, de pildă prin separarea cumpărării de vînzare. Aceste deter-

minări care explică posibilitatea crizei sînt departe de a explica realitatea ei, de a explica *de ce* fazele procesului întră într-un asemenea conflict încît numai prin criză, printr-un proces violent își pot manifesta unitatea lăuntrică. Această *separare* se manifestă în criză ; ea este forma elementară a crizei. A *explica* criza prin această formă elementară a ei înseamnă a explica existența ei prin ceea ce exprimă existența ei în forma ei cea mai abstractă, adică a explica criza prin criză.

„Nimeni“ — spune Ricardo ¹⁾ — „nu produce decît în vederea consumului sau *vînzării* și nimeni nu vinde, niciodată, decît cu intenția de a *cumpăra* altă marfă oarecare, care îi este imediat folositoare, sau care poate contribui la *producția viitoare*. Producînd, deci, el devine în mod firesc fie consumatorul propriilor sale bunuri“ (goods), „fie cumpărătorul, sau consumatorul bunurilor unei alte persoane. Nu se poate presupune că producătorul va fi pentru *multă vreme* greșit informat despre mărfurile pe care le poate produce în modul cel mai avantajos, spre a atinge scopul pe care îl are în vedere și anume *posesiunea altor bunuri* ; și deci, nu e probabil că *va continua* să producă o marfă pentru care nu există nici o cerere“. [l. c. p. 339—340]. [Versiunea românească, vol. I, p. 220—221].

Această flecăreală copilărească este demnă de un Say, dar nu de Ric[ardo]. În primul rînd, nici un capitalist nu produce pentru a consuma produsul său, iar atunci cînd vorbim despre producția capitalistă, putem spune cu deplin temei : „nimeni nu produce în vederea consumului propriului său produs“, chiar dacă el folosește din nou unele părți ale acestuia pentru consumul productiv. Aici însă este vorba despre consumul privat. Mai înainte se omisese că produsul este marfă. Acum se omite chiar diviziunea socială a muncii. În condițiile sociale în care oamenii produc pentru ei înșiși, într-adevăr nu există crize, dar nu există nici producție capitalistă. N-am auzit ca anticicii, cu producția lor bazată pe sclavagism, să fi cunoscut crizele, deși și în antichitate unii producători dădeau faliment. Prima parte a alternativei este un nonsens. La fel, a doua parte. Cel care a produs nu are de ales între a vinde sau a nu vinde. El trebuie să *vîndă*. Și iată că în condițiile crizelor apare tocmai o asemenea situație în care el nu poate să vîndă sau poate să vîndă numai sub prețul de cost sau trebuie să vîndă chiar în pierdere. Ce folos are el, și chiar noi, de pe urma faptului că el a produs pentru a vinde ? Problema constă tocmai în a ști ce împiedică această bună intenție.

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 542—543. — *Nota red.*

Mai departe ·

„Nimeni nu *vinde* niciodată, decît cu intenția de a *cumpăra* altă marfă, care îi este imediat folositoare, sau care poate contribui la producția viitoare“.

Ce idilică prezentare a relațiilor burgheze ! Ric[ardo] uită chiar că cineva poate *vinde* pentru a *plăti* și că aceste vânzări silite au un rol considerabil în crize. Efectuînd o vânzare, intenția imediată a capitalistului este de a transforma din nou marfa, sau, mai exact, capitalul-marfă în *capital bănesc* și a *realiza* în felul acesta un cîștig. Consumul — venitul — nu constituie cîtuși de puțin mobilul acestui proces, așa cum se întîmplă în realitate cînd este vorba de o persoană care își vinde *mărfurile* numai pentru a le transforma în mijloace de subsistență. În condițiile producției capitaliste însă, venitul apare ca un rezultat și nu ca un scop determinant. Fiecare *vinde* în primul rînd pentru a vinde, adică pentru a transforma marfa în bani.

[711] În timpul crizei, omul poate fi foarte mulțumit dacă a *vîndut*, iar la cumpărare el poate deocamdată nici să nu se gîndească. Desigur, pentru ca valoarea realizată să poată funcționa din nou ca capital, ea trebuie să treacă prin procesul re-producției, adică trebuie să fie din nou schimbată pe muncă și mărfuri. Criza însă este tocmai momentul perturbării și înteruperii procesului reproducției. Iar această perturbare nu poate fi explicată prin afirmația că ea nu are loc în perioada în care nu există criză. Nu începe nici o îndoială că nimeni „will continually produce a commodity for which there is no demand“ ¹⁾ (p. 339—340), dar nimeni nici nu enunță o ipoteză atît de absurdă. Dealtfel ea, în general, nu are absolut nici o contingență cu problema în discuție. Scopul producției capitaliste nu este în primul rînd „the possession of other goods“ ²⁾, ci apropierea of value, of money, of abstract wealth ³⁾.

Aici la baza raționamentelor lui Ric[ardo] stă teza lui James Mill cu privire la „echilibrul metafizic dintre cumpărare și vânzare“, analizată de mine mai sus ¹²⁹, teză care vede în procesele cumpărării și vânzării *numai* unitatea, dar nu și separarea. De aici și următoarea afirmație a lui Ric[ardo] (care îl urmează pe James Mill) :

¹⁾ — „nu va continua să producă o marfă pentru care nu există nici o cerere. — *Nota trad.*

²⁾ — posesiunea de alte bunuri. — *Nota trad.*

³⁾ — valorii, a banilor, a avuției abstracte. — *Nota trad.*

„Se poate produce prea mult dintr-o anumită marfă, iar pe piață, să existe o cantitate disponibilă atât de mare încît să acoperi capitalul cheltuit pentru ea. Acest lucru nu se poate întîmpla însă în ceea ce privește *toate* mărfurile“ (p. 341, 342.) [Versiunea românească, vol. I, p. 222].

Banii nu sînt numai „the medium by which the exchange is effected“ ¹⁾ (p. 341), ci și the medium by which the exchange of produce with produce becomes dissolved into the acts, independent of each other, and distant from each other, in time and space ²⁾. Această concepție greșită a [lui Ric[ardo] asupra banilor, pe care am citat-o, se bazează pe faptul că el analizează, în general numai *determinarea cantitativă* a valorii de schimb, și anume că ea este egală cu o anumită cantitate de timp de muncă, și uită *determinarea ei calitativă*, și anume că munca individuală numai datorită înstrăinării (alienation) ei poate să fie exprimată ca muncă *socială generală abstractă* *.

Teza potrivit căreia nu *toate* felurile de mărfuri, ci numai *unele* pot să existe ca „a glut in the market“ ³⁾, că de aceea supraproducția poate fi întotdeauna numai parțială, este un subterfugiu jalnic. În primul rînd, dacă avem în vedere numai natura mărfii, nimic nu se opune ca *toate mărfurile* să existe pe piață în cantitate excedentară și ca ele toate să scadă sub prețul lor ¹³⁰. Doar aici este vorba tocmai de momentul crizei. Și anume toate mărfurile, în afară de *bani*, [pot exista în cantitate excedentară]. Faptul că o marfă *dată* trebuie în mod necesar să fie reprezentată în bani înseamnă numai că această necesitate există pentru *toate* mărfurile. Și, în aceeași măsură în care pentru o marfă este greu să treacă prin această metamorfoză, este greu pentru toate mărfurile. Natura generală a metamorfozei mărfurilor — care cuprinde separarea cumpărării și vînzării, precum și unitatea lor — nu numai că nu exclude *posibilitatea* unei general glut ⁴⁾, ci, dimpotrivă, constituie tocmai posibilitatea unei general glut“.

* [718] (Faptul că Ricardo [consideră] banii numai ca *mijloc de circulație* este identic cu faptul că el consideră *valoarea de schimb* numai ca o formă efemeră, în general ca un lucru numai formal pentru producția burgheză capitalistă; de aceea la el producția capitalistă nu figurează ca un mod de producție ca atare.) [718].

¹⁾ — mijlocitorul prin care se efectuează schimbul. — *Nota trad.*

²⁾ — mijlocitorul prin care schimbul de produs pe produs se împarte în acte independente unul de altul și separate în timp și spațiu unul de altul. — *Nota trad.*

³⁾ — „o supraofertă pe piață“. — *Nota trad.*

⁴⁾ — supraoferte generale. — *Nota trad.*

Mai departe, raționamentele r[icardiene] și celelalte asemănătoare lor nu pornesc, firește, numai de la raportul dintre *cumpărare și vânzare*, ci și de la cel dintre *cerere și ofertă*, problemă la care ne vom referi cînd vom analiza concurența dintre capitaluri. După cum spune Mill, cumpărarea este vânzare etc., deci și cerera este ofertă, iar oferta cerere, dar și oferta și cererea se separă una de alta și pot deveni independente una față de alta. Oferta tuturor mărfurilor poate să fie la un moment dat mai mare decît cererea pentru toate mărfurile, datorită faptului că cererea *de marfă generală*, cererea de bani, de valoare de schimb, este mai mare decît cererea de toate celelalte mărfuri, cu alte cuvinte datorită faptului că momentul exprimării mărfii în bani, realizarea valorii de schimb, domină momentul transformării mărfii din nou în valoare de întrebuințare.

Dacă raportul dintre cerere și ofertă este înțeles într-un sens mai larg și mai concret, atunci prin acest raport se înțelege și raportul dintre *producție și consum*. În acest caz nu ar trebui totuși să se piardă din vedere *unitatea* ambelor momente, unitate care există în stare latentă și care se manifestă în mod violent prin criză, și raportul dintre aceasta și *separarea și opoziția* acestor momente, care de asemenea există și care sînt chiar caracteristice producției burgheze.

În ceea ce privește opunerea supraproducției parțiale celei generale, în măsura în care problema se reduce la a admite primul fel de supraproducție cu scopul de a evita admiterea celui de-al doilea, trebuie observat următoarele :

În *primul rînd* : crizele sînt precedate de cele mai multe ori de o inflațion of prices ¹⁾ la toate obiectele produse de producția capitalistă. De aceea toate aceste mărfuri participă la crahul care urmează și, menținîndu-și prețurile pe care le aveau înainte de crah, ele toate dau naștere unei suprasaturări a pieței. La prețuri scăzute, la prețuri care au scăzut sub prețul lor de cost, piața poate să absoarbă o masă de mărfuri pe care nu ar putea s-o absoarbă la prețurile de piață anterioare. Surplusul de mărfuri este întotdeauna relativ, adică este un surplus de mărfuri la prețuri date. Prețurile la care în acest caz sînt absorbite mărfurile sînt ruinătoare pentru producător sau negustor.

[712] În al doilea rînd :

Pentru ca criza (deci și supraproducția) să fie generală, este suficient ca ea să cuprindă principalele obiecte ale comerțului.

¹⁾ — umflare a prețurilor. — *Nota trad.*

[9. *Concepția greșită a lui Ricardo asupra raportului dintre producție și consum în condițiile capitalismului*]

Să vedem mai amănunțit cum încearcă Ric[ardo] să scape prin raționamentele sale de a general glut of the market ¹⁾.

„Se poate produce prea mult dintr-o anumită marfă, iar pe piață să existe o cantitate disponibilă atât de mare încît să nu se poată acoperi capitalul cheltuit pentru ea. Acest lucru nu se poate întimpla însă în ceea ce privește toate mărfurile. Cererea de grîu este limitată de numărul gurilor ce trebuie hrănite, cererea de ghețe și haine, de numărul persoanelor care trebuie să le poarte ; dar, cu toate că o societate sau o parte dintr-o societate poate să aibă atîta grîu și atîtea pălării și ghețe cît poate sau dorește să consume, nu același lucru se poate spune despre orice marfă produsă de natură, sau de meserii. Unii ar consuma mai mult vin, decît ar putea fi în stare să-și procure, alții avînd destul vin, ar dori să sporească în cantitate sau să îmbunătățească calitatea mobilierului lor. Alții pot să dorească să-și înfrumusețeze domeniile sau să-și mărească locuințele. Dorința de a face toate acestea, sau o parte din ele, este înrădăcinată în sufletul fiecăruia ; de nimic altceva nu e nevoie decît de mijloace, iar acestea nu se pot procura prin nimic altceva decît prin mărirea producției“. (l. c. p. 341, 342.) [Versiunea românească, vol. I, p. 222].

Este posibil oare un raționament mai pueril ? El înseamnă următoarele. O marfă poate fi produsă în cantitate mai mare decît cea care poate fi consumată. Acest lucru însă nu este valabil concomitent pentru toate mărfurile. Căci trebuințele pe care le satisfac mărfurile sînt nelimitate, iar toate aceste trebuințe nu sînt satisfăcute concomitent. Dimpotrivă. Procesul satisfacerii unei trebuințe face ca o altă trebuință să treacă, ca să zicem așa, în stare latentă. Reiese că nu este nevoie de nimic în afară de mijloace pentru satisfacerea acestor trebuințe, iar aceste mijloace pot fi obținute numai prin sporirea producției. Prin urmare, supraproducția generală nu este posibilă.

Ce sens au toate acestea ? În momente de supraproducție, o mare parte a națiunii (îndeosebi clasa muncitoare) este asigurată în mai mică măsură decît în oricare altă perioadă cu cereale, încălțăminte etc., ca să nu mai vorbim de vin și furniture ²⁾. Dacă supraproducția ar apărea numai după ce toți membrii națiunii și-ar fi satisfăcut cel puțin trebuințele cele mai arzătoare, în istoria de pînă acum a societății burgheze nu ar fi putut să aibă loc niciodată nu numai o supraproducție generală, dar nici una parțială. Dacă de pildă, the market is glutted by shoes or

¹⁾ — o supraofertă generală a pieței. — *Nota trad.*

²⁾ — mobilă. — *Nota trad.*

calicoes or wines or colonial produce ¹⁾, înseamnă oare aceasta că măcar $\frac{4}{6}$ din națiune și-au satisfăcut pe deplin trebuințele, de încălțăminte, pînză etc. ? Care este în genere legătura dintre supraproducție și trebuințele absolute ? Supraproducția este legată numai de trebuințele care pot fi plătite. Nu este vorba despre supraproducția absolută, despre supraproducția în sine în raport cu trebuințele absolute sau cu dorința de a poseda mărfuri. În acest sens nu există nici supraproducție parțială, nici supraproducție generală, și ele nu se opun nicidecum una alteia.

Dar, va spune Ric[ardo], when there is a lot of people, who want shoes and calicoes, why do they not procure themselves the means of obtaining them by producing something where-with to buy shoes and calicoes ²⁾ ? Nu ar fi oare mai simplu să se spună : de ce nu și-ar produce încălțăminte și pînză ? Și ceea ce este și mai uimitor în supraproducție este faptul că muncitorii, adevărații producători ai mărfurilor de care piața este suprasaturată, dar lipsă de aceste mărfuri. Aici nu se mai poate spune că ei ar trebui să producă aceste obiecte pentru a le obține, deoarece ei le-au produs și totuși nu le au. Nu se poate spune de asemenea că piața este suprasaturată de o anumită marfă, deoarece nu este nevoie de ea. Prin urmare, dacă nici supraproducția parțială nu poate fi explicată prin faptul că cantitatea de mărfuri de care piața este suprasaturată depășește nevoia de aceste mărfuri, supraproducția generală în nici un caz nu poate fi eludată cu ajutorul raționamentelor că este nevoie de multe din mărfurile existente pe piață, nevoie care rămîne nesatisfăcută.

Să revenim la exemplul cu fabricantul de pînză ³⁾. Atîta timp cît reproducția s-a desfășurat fără întreruperi — și deci s-a desfășurat fără întreruperi și faza acestei reproducții în care pînză, produsul existent ca marfă, ca marfă pentru vânzare, se transformă din nou în bani la valoarea ei — muncitorii care produc pînză au consumat și ei, să zicem, o parte din această pînză, iar odată cu extinderea producției, adică odată cu acumularea, ei au consumat respectiv mai mult, sau în producția de pînză a fost folosit un număr mai mare de muncitori care în parte au fost, totodată, și consumatorii ei.

¹⁾ — piața este suprasaturată de ghete, pînză, vinuri sau produse coloniale. — *Nota trad.*

²⁾ — dacă există un număr de oameni care au nevoie de ghete și de pînză, de ce ei nu și-ar procura mijloacele pentru a le cumpăra, de ce nu ar produce ceva cu care să cumpere ghete și pînză ? — *Nota trad.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 525—528. — *Nota red.*

[10. *Transformarea posibilității crizei în realitate.*
Criza ca manifestare a tuturor contradicțiilor
economiei burgheze]

Înainte de a merge mai departe vom menționa următoarele :

Separarea procesului de producție (nemijlocită) de procesul circulației nu reprezintă decît — într-o formă mai dezvoltată — *posibilitatea crizei*, posibilitate care s-a manifestat încă în *metamorfoza simplă* a mărfii ¹³¹. De îndată ce aceste procese, în loc să se succedă fluent, [713] devin independente ca momente separate și opuse, apare criza.

În condițiile metamorfozei mărfii, posibilitatea crizei își găsește expresia în următoarele :

În primul rînd, *marfa* care există în mod real ca valoare de întrebuințare, iar în mod ideal, în preț, ca valoare de schimb, trebuie să fie transformată în bani M — B. Dacă această dificultate — a vînzării — este rezolvată, cumpărarea, B — M, nu mai prezintă nici o dificultate, întrucît banii au calitatea de a fi schimbați nemijlocit pe orice. Dar premisa necesară a acestui lucru este existența valorii de întrebuințare a mărfii, utilitatea muncii cuprinse în ea ; în caz contrar, aceasta în general nu este marfă. Mai departe se presupune că valoarea individuală a mărfii este egală cu valoarea ei socială, cu alte cuvinte că timpul de muncă materializat în ea este egal cu timpul de muncă socialmente *necesar* pentru producerea acestei mărfi. De aceea, posibilitatea crizei, în sensul în care această posibilitate se manifestă în forma simplă a metamorfozei, rezultă numai din faptul că formele deosebite — fazele prin care trece metamorfoza mărfii în mișcarea ei — sînt, în primul rînd, forme și faze care se completează reciproc în mod necesar, iar în al doilea rînd, în pofida acestei legături lăuntrice necesare, reprezintă părți și forme ale procesului indiferente una față de alta, care nu coincid în timp și spațiu, care pot fi separate și sînt separate și care sînt independente una față de alta. Prin urmare, ea constă aici exclusiv în separarea vînzării și cumpărării. Numai sub forma de marfă trebuie să învingă marfa dificultatea ce-i stă în față. De îndată ce a luat forma de bani, această dificultate dispăre. Mai departe însă și aceasta se reduce la separarea vînzării de cumpărare. Dacă marfa, sub forma de bani, nu ar avea posibilitatea să părăsească sfera circulației, sau, cu alte cuvinte, să amîne transformarea ei din nou în marfă, dacă — așa cum se întîmplă în condițiile schimbului nemijlocit — cumpărarea și vînzarea coincid, în aceste condiții *posibilitatea crizei* ar dispărea. Căci se presupune că marfa este *valoare de întrebuin-*

țare pentru alți posesori de mărfuri. În condițiile schimbului nemijlocit, marfa nu poate fi schimbată numai în cazul când ea nu este o valoare de întrebuințare sau când cealaltă parte nu are valori de întrebuințare pe care ar putea fi schimbată; prin urmare, marfa nu poate fi schimbată numai în două condiții: sau atunci când una dintre părți a produs ceva *inutil*, sau când cealaltă parte nu are nimic *util* care să poată fi schimbat ca echivalent cu valoarea de întrebuințare pe care o are prima parte. În ambele cazuri însă schimbul în genere nu ar avea loc. *Dar dacă schimbul ar avea loc*, momentele lui nu ar fi separate unele de altele. Cumpărătorul ar fi vânzător, iar vânzătorul cumpărător. Astfel ar dispărea momentul *critic*, care rezultă din forma schimbului, în măsura în care schimbul este circulație, și, dacă spunem că forma simplă a metamorfozei cuprinde în sine posibilitatea crizei, spunem numai că în însăși această formă există posibilitatea ca momente care se completează în mod esențial să se rupă și să se separe unul de altul.

Aceasta se referă însă și la conținut. În condițiile schimbului nemijlocit, principala masă a producției producătorului diverselor produse este destinată satisfacerii propriilor lui trebuințe sau, în condițiile unei diviziuni a muncii întrucivta mai dezvoltate, satisfacerii unei trebuințe, cunoscută de el, a confrăților săi. Ceea ce urmează să fie schimbat ca marfă este un excedent și nu este esențial dacă acest excedent se schimbă sau nu. În condițiile *producției de mărfuri*, transformarea produsului în bani, vânzarea, este o *conditio sine qua[non]* ¹⁾. Producția nemijlocită pentru satisfacerea nevoilor proprii dispăre. Dacă mărfurile rămân nevândute, izbucnește criza. Dificultatea transformării *mărfii* — a unui anumit produs al muncii individuale — în bani, contrariul ei, în muncă abstractă socială generală, constă în faptul că *bani* nu apar ca un produs anumit al muncii individuale, că cel care a vândut, adică cel care acum posedă marfa sub forma de bani, nu este nevoit să cumpere din nou chiar imediat, să transforme din nou banii într-un anumit produs al muncii individuale. În schimbul nemijlocit această opoziție nu există. Aici nimeni nu poate fi vânzător fără să fie cumpărător, sau nu poate fi cumpărător fără să fie vânzător. Dificultatea întâmpinată de vânzător, presupunând că marfa lui are valoare de întrebuințare, rezultă exclusiv din faptul că cumpărătorul poate să amâne cu ușurință retransformarea banilor în marfă. Dificultatea de a transforma marfa în bani, de a o vinde, rezidă pur și simplu în faptul că marfa trebuie trans-

¹⁾ — condiție absolut necesară. — *Nota trad.*

formată în bani ; banii însă nu trebuie transformați imediat în marfă și în felul acesta *vînzarea și cumpărarea* pot să se separe una de alta. Am spus că această *formă* conține în sine *posibilitatea crizei*, adică posibilitatea ca momentele legate reciproc și indisolubil între ele să se rupă unele de altele și, ca urmare a acestui fapt, unirea lor să se înfăptuiască prin violență așa încît legătura lor reciprocă să-și croiască drum prin violența exercitată asupra independenței pe care ele au căpătat-o una față de alta. [714] Iar *criza* nu este altceva decît înfăptuirea prin violență a unității fazelor procesului de producție care s-au separat și au devenit independente unele de altele.

Posibilitatea abstractă, generală a crizei nu înseamnă altceva decît *forma cea mai abstractă* a crizei, fără conținut, fără cauza care să aibă un conținut concret, care să provoace criza. *Vînzarea și cumpărarea* pot să se separe una de alta. Ele sînt, prin urmare, *criză* ^{potențială} ¹⁾, și în momentul în care ele coincid este întotdeauna un moment critic pentru marfă. Dar ele pot să se succedă fluent. Rămîne, așadar, valabil faptul că *forma cea mai abstractă a crizei* (și de aceea posibilitatea formală a crizei) este însăși *metamorfoza mărfii* care, ca mișcare desfășurată, conține numai contradicția dintre valoarea de schimb și valoarea de întrebuițare cuprinsă în unitatea mărfii, mai departe — dintre marfă și bani. Dar faptul datorită căruia această posibilitate a crizei devine *criză* nu este cuprins în această formă ; ea cuprinde numai faptul că *forma* pentru *criză* există.

Or, tocmai acest lucru este important pentru analizarea economiei burgheze. Crizele pieței mondiale trebuie considerate ca o concentrare reală a tuturor contradicțiilor economiei burgheze și ca o rezolvare a lor prin violență. De aceea, momentele izolate care se concentrează astfel în aceste crize trebuie să fie evidente și să se dezvolte în fiecare sferă a economiei burgheze și, pe măsură ce pătrundem mai adînc în această economie, trebuie, pe de o parte, să descoperim determinări tot mai noi ale acestei contradicții și, pe de altă parte, să arătăm cum, în formele ei mai concrete se repetă și sînt cuprinse forme mai abstracte ale ei.

Așadar se poate spune : *criza* în prima ei formă este însăși *metamorfoza mărfii*, *separarea cumpărării de vînzare*.

În cea de-a doua formă a ei, *criza* este legată de funcția banilor ca mijloc de plată, în care banii figurează în două momente diferite, separate unul de altul în timp, în două funcții diferite.

1) — potențială. — *Nota trad.*

Ambele aceste forme sînt absolut abstracte, deși cea de-a doua este mai concretă decît prima.

Astfel, analizînd *procesul de reproducție* a capitalului (care coincide cu circulația lui), trebuie să arătăm, în primul rînd, că formele menționate mai sus aici se repetă pur și simplu, sau, mai exact, aici capătă pentru prima oară un conținut, o bază pe care se pot manifesta.

Să analizăm mișcarea pe care o face capitalul din momentul în care el, ca marfă, părăsește procesul de producție, pentru ca apoi să iasă din nou din el sub formă de marfă. Dacă aici vom face abstracție de toate determinările ulterioare ale conținutului, capitalul-marfă total, ca și fiecare marfă care face parte din el, trebuie să parcurgă procesul $M-B-M$, metamorfoza mărfii. Astfel posibilitatea generală a crizei cuprinsă în această formă — separarea cumpărării de vînzare — este cuprinsă în mișcarea capitalului, în măsura în care capitalul este și el o marfă și nu reprezintă altceva decît marfă. În afară de aceasta, din legătura reciprocă a metamorfozelor diferitelor mărfuri rezultă că o marfă se transformă în bani, fiindcă o altă marfă se transformă din nou din forma bani în marfă. Așadar, separarea cumpărării de vînzare apare aici sub o formă în care transformării unui capital din forma marfă în forma bani trebuie să-i corespundă transformarea unui alt capital din forma bani în forma marfă, prima metamorfoză a unui capital, trebuie să corespundă celei de-a doua metamorfoze a celui alt capital, părăsirea procesului de producție de către un capital trebuie să corespundă revenirii în procesul de producție a celui alt capital. Această întrebuintare și împletire a proceselor de reproducție sau de circulație a diferitelor capitaluri este, pe de o parte, necesară datorită diviziunii muncii, iar pe de altă parte întîmplătoare, și chiar în virtutea acestui fapt se lărgeste determinarea conținutului crizei.

În al doilea rînd, în ceea ce privește posibilitatea crizei care rezultă din forma banilor ca *mijloc de plată*, analizîndu-se capitalul iese la iveală existența unei baze mult mai reale pentru înfăptuirea acestei posibilități. De pildă, țesătorul trebuie să plătească întregul capital constant ale cărui elemente au fost furnizate de filator, de cultivatorul de in, de producătorul de mașini, fier și lemn, de producătorul de cărbune etc. În măsura în care aceștia din urmă produc capital constant care intră numai în producția capitalului constant, fără a intra în marfa finită, în țesătură, ei schimbă capital pe capital, înlocuindu-și unul altuia condițiile de producție. Dacă [715] presupunem acum că țesătorul vinde *negustorului* țesătura cu 1 000 l.st., primînd

în schimb o poliță, banii figurează ca *mijloc de plată*. La rîndul său, țesătorul vinde polița *bancherului*, căruia îi achită, să spunem, o datorie oarecare sau care îi scotează această poliță. Tot pe bază de poliță a vîndut cultivatorul de in filatorului, iar acesta din urmă țesătorului, la fel fabricantul de mașini țesătorului, fabricantul de fier și lemn fabricantului de mașini, producătorul de cărbune filatorului și țesătorului, fabricantului de mașini, producătorului de fier și de lemn. În afară de aceasta, producătorul de fier, de cărbune, de lemn și cultivatorul de in și-au plătit unul altuia cu polițe. Dacă acum negustorul nu plătește, țesătorul nu poate să achite bancherului polița.

Cultivatorul de in a tras polița asupra filatorului, fabricantul de mașini asupra țesătorului și filatorului. Filatorul nu poate plăti, pentru că nu poate să plătească țesătorul; ambii nu plătesc fabricantului de mașini, iar acesta din urmă nu plătește producătorului de fier, de lemn și de cărbune. Și cu toții, la rîndul lor, nerealizînd valoarea mărfii lor, nu pot înlocui partea valorii care înlocuiește capitalul constant. Așa apare criza generală. Aceasta nu este altceva decît *posibilitatea crizei* despre care am vorbit cu prilejul analizării banilor ca mijloc de plată, dar aici, în producția capitalistă, avem de-a face cu o legătură între polițe și cereri de plată, cumpărări și vânzări, în condițiile căreia posibilitatea crizei poate să se transforme în realitate.

În toate împrejurările: Dacă cumpărarea și vânzarea nu rămîn mai mult timp într-o stare de încordare una față de alta și de aceea nu apare necesitatea echilibrării lor prin violență; dacă, pe de altă parte, banii ca mijloc de plată funcționează în așa fel încît creanțele se amortizează reciproc și deci contradicția care potențial există în bani ca mijloc de plată n'u devine realitate; prin urmare, dacă ambele aceste forme abstracte ale crizei nu se manifestă în mod real ca atare, nu există criză. Nu poate exista criză fără ca cumpărarea și vânzarea să se separe una de alta și să intre în contradicție, sau fără să se manifeste contradicțiile cuprinse în bani ca mijloc de plată, fără deci ca criza să apară totodată sub forma ei simplă, sub forma contradicției dintre cumpărare și vânzare și sub forma contradicției cuprinse în bani ca mijloc de plată. Acestea însă sînt numai *forme*, posibilități generale ale crizelor și de aceea forme, forme abstracte ale crizei reale. În ele existența crizei apare ca în formele ei cele mai simple, precum și în conținutul ei cel mai simplu, în măsura în care însăși această formă este cel mai simplu conținut al ei. Acesta însă nu este încă un conținut *fundamentat*. Circulația simplă a banilor și chiar și circulația banilor ca mijloc de plată — și una și cealaltă apar cu mult

înaintea producției capitaliste, fără a genera crize — sînt posibile și reale fără crize. Prin urmare, numai prin aceste forme nu se poate explica de ce la un moment dat se afirmă latura lor critică, de ce contradicția cuprinsă în ele potenția ¹⁾ se manifestă actu ²⁾ ca atare.

Aici iese la iveală nemărginita platitudine a economiștilor care, nemaiputînd să se debaraseze prin raționamente de fenomenul supraproducției și al crizelor, se mulțumesc cu ideea că aceste forme cuprind posibilitatea izbucnirii *crizelor*, așa încît faptul că ele nu apar este *întîmplător* și totodată chiar și izbucnirea lor este prezentată ca o simplă *întîmplare*.

Contradicțiile care se dezvoltă în circulația mărfurilor și mai departe în circulația banilor — deci posibilitatea crizei — se reproduc de la sine în capital, întrucît circulația dezvoltată a mărfurilor și banilor are loc în realitate numai pe bază de capital.

Acum însă este vorba de a urmări dezvoltarea crizei potențiale — criza reală poate fi dedusă numai din mișcarea reală a producției capitaliste, din concurență și credit —, de a arăta dezvoltarea ulterioară a crizei potențiale în măsura în care ea decurge din determinările de formă ale capitalului care sînt *proprii* capitalului ca capital și nu sînt cuprinse pur și simplu în existența lui sub formă de marfă sau de bani.

[716] În sine, *procesul de producție* (nemijlocit) al capitalului nu poate să adauge aici nimic nou. Pentru ca acest proces să existe în general, se presupune că condițiile lui sînt date. De aceea, în prima secțiune referitoare la capital — în secțiunea despre procesul de producție *nemijlocit* — nu se adaugă nici un nou element al crizei. Potențial, el este cuprins aici, căci procesul de producție este apropierea și deci producerea plusvalorii. În însuși procesul de producție însă acest lucru nu se poate manifesta, deoarece în acest proces nu este vorba numai de *realizarea* valorii reproduse, ci și a plusvalorii.

Acest lucru poate să iasă la iveală pentru prima oară în *procesul circulației*, care în sine este totodată un *proces de reproducție*.

În continuare remarcăm că este necesar să prezentăm procesul circulației sau procesul reproducției *înainte* de a prezenta capitalul gata format — *capitalul și profitul*; căci trebuie să explicăm nu numai modul cum capitalul produce, ci și modul în care capitalul este produs. Mișcarea reală însă pornește de la

¹⁾ — potențial. — *Nota trad.*

²⁾ — în mod real, de fapt. — *Nota trad.*

capitalul existent ; este vorba de mişcarea reală pe baza producţiei capitaliste dezvoltate al cărei punct de plecare este ea însăşi şi care se presupune pe sine. De aceea procesul de reproducţie şi germeii crizelor care se dezvoltă continuu în acest proces pot fi explicate numai parţial în secţiunea care tratează reproducţia şi necesită o completare în capitolul „*Capital şi profit*”¹³².

Procesul total al circulaţiei sau procesul total a reproducţiei capitalului reprezintă unitatea fazei lui de producţie şi a fazei lui de circulaţie, un proces care parcurge ambele procese arătate ca pe propriile sale faze. Aici rezidă o posibilitate crescîndă a crizei, sau o formă abstractă a ei. De aceea economiştii care neagă crizele susţin numai unitatea acestor două faze. Dacă aceste faze ar fi numai separate una de alta, fără a fi o unitate, ar fi imposibilă restabilirea prin violenţă a unităţii lor, ar fi imposibilă criza. Dacă ele ar fi numai unite, fără a putea fi separate una de alta, ar fi imposibilă separarea lor prin violenţă, ceea ce reprezintă tot o criză. Criza este restabilirea prin violenţă a unităţii momentelor devenite independente şi autonomizarea prin violenţă a unor momente care în fond constituie ceva unit. [716]

[11. *Despre formele crizei*]

[770 a] La p. 716.

Aşadar :

1) *Posibilitatea generală a crizelor este cuprinsă în însuşi procesul metamorfozei capitalului, şi aceasta sub un dublu aspect, în măsura în care banii funcţionează ca mijloc de circulaţie, separarea cumpărării de vânzare. În măsura în care banii funcţionează ca mijloc de plată, cînd ei acţionează în două momente diferite, ca măsură a valorii şi ca realizare a valorii. Aceste două momente sînt separate. Dacă în intervalul dintre aceste două momente valoarea s-a schimbat şi marfa, în momentul vânzării ei, nu mai valorează atît cît valora în momentul în care banii funcţionau ca măsură a valorii, deci şi a creanţelor reciproce, titlul de creanţă nu poate fi achitat din banii obţinuţi pentru marfă, şi de aceea nu poate fi lichidat întregul şir de tranzacţii care, la rîndul lor, depind de această creanţă. De vreme ce marfa nu a putut fi vîndută în decursul unui anumit interval de timp — chiar dacă valoarea ei nu s-a schimbat — banii nu pot funcţiona ca mijloc de plată, deoarece ei trebuie să funcţioneze ca atare într-un anumit termen, dinainte stabilit. Întrucît însă una*

și aceeași sumă de bani funcționează aici pentru o întreagă serie de tranzacții și de creanțe reciproce, *imposibilitatea efectuării plăților* apare aici nu numai într-un punct, ci în multe puncte, și de aici provine *criza*.

Acestea sînt *posibilitățile formale* ale crizei. Prima este posibilă fără ultima, adică crizele sînt posibile fără credit, fără ca banii să funcționeze ca mijloc de plată. A doua însă este imposibilă *fără prima*, adică fără separarea cumpărării de vânzare. În ultimul caz însă, criza apare nu numai fiindcă marfa în general nu poate fi vîndută, ci și fiindcă ea nu poate fi vîndută *într-un anumit interval de timp*, și aici criza apare și capătă caracterul ei nu numai fiindcă marfa *nu poate fi vîndută*, ci și fiindcă *nu se realizează o întreagă serie de plăți* care se bazează pe vânzarea acestei mărfi anumite în acest termen anumit. Aceasta este *forma propriu-zisă a crizelor bănești*.

Astfel, dacă *criza* apare datorită separării cumpărării de vânzare, ea se dezvoltă ca *criză bănească*, cînd banii figurează deja ca *mijloc de plată*, și această a *doua formă* a crizelor apare în acest caz ca ceva de la sine înțeles de îndată ce *apare prima*. Prin urmare, atunci cînd se analizează cauzele care determină transformarea *posibilității crizei în realitate*, cînd se analizează *condițiile crizei*, este cu totul de prisos să se acorde o atenție deosebită acelei *forme* de criză care apare ca urmare a dezvoltării banilor ca *mijloc de plată*. Tocmai de aceea economiștilor le place să invoce această formă, *de la sine înțeleasă*, ca o *cauză* a crizelor. (Întrucît dezvoltarea banilor ca mijloc de plată este legată de dezvoltarea creditului și a supracreditului, trebuie, firește, să se explice cauzele acestor fenomene ; aici însă nu este încă locul).

2) În măsura în care crizele sînt determinate de *schimbările și revoluțiile prețurilor* care nu coincid cu *schimbările valorii mărfurilor*, ele, firește, nu pot fi analizate atunci cînd se studiază capitalul în general, cînd se presupune că prețurile sînt *identice cu valorile mărfurilor*.

3) *Posibilitatea generală* a crizelor o constituie însăși *meta-morfoza* formală a capitalului, separarea cumpărării de vânzare în timp și spațiu. Aceasta însă nu constituie niciodată o *cauză* a crizei, căci nu este altceva decît forma *cea mai generală a crizei*, adică criza însăși în *expresia ei cea mai generală*. Nu se poate spune însă că *forma abstractă a crizei* este *cauza crizei*. Problema cauzei crizei se pune tocmai ca să se știe de ce *forma ei abstractă*, forma posibilității ei, se transformă din posibilitate în *realitate*.

4) *Condițiile generale* ale crizelor, în măsura în care ele nu depind de *oscilațiile prețurilor* (indiferent dacă aceste oscilații ale prețurilor sînt legate de credit sau nu), care se deosebesc de oscilațiile valorilor, trebuie deduse din condițiile generale ale producției capitaliste. [770 a]

[716] (*Criza poate să apară* : 1) în condiții în care (banii) se retransformă în capital productiv ; 2) ca urmare a schimbărilor valorii elementelor capitalului productiv, îndeosebi a materiilor prime, de pildă atunci cînd recolta de bumbac scade. De aceea valoarea lui crește. Aici avem de-a face încă cu valori și nu cu prețuri). [716].

[770 a] *Primul moment. Retransformarea banilor în capital.* Se presupune o anumită treaptă a producției sau a reproducției. Aici capitalul fix poate fi considerat ca ceva dat, neschimbat, care nu intră în procesul de valorificare. Întrucît reproducția materiilor prime nu depinde numai de munca cheltuită pentru ele, ci și de productivitatea acestei munci, legată de condițiile naturale, masa produsului — chiar [XIV—771 a] masa produsului aceleiași cantități de muncă — poate să scadă. (De asemenea, în *bad seasons*)¹⁾. Prin urmare, valoarea materiilor prime crește, masa lor scade, sau este încălcat raportul în care banii trebuie să se retransforme în diferitele părți componente ale capitalului, pentru ca producția să continue în proporțiile anterioare. Trebuie să se cheltuiască mai mult pentru materii prime, rămîne mai puțin pentru muncă și nu poate fi absorbită o cantitate de muncă egală cu cea anterioară. În primul rînd, acest lucru este fizic imposibil, deoarece s-a redus cantitatea de materii prime. În al doilea rînd, deoarece pentru materiile prime trebuie să se cheltuiască o parte mai mare din valoarea produsului și deci o parte mult mai mică poate fi transformată în capital variabil. Reproducția nu poate fi repetată în proporțiile anterioare. O parte din capitalul fix nu funcționează, o parte din muncitori sînt aruncați în stradă. Rata profitului scade, deoarece valoarea capitalului constant a crescut în comparație cu valoarea capitalului variabil și se folosește mai puțin capital variabil. Sumele fixate anterior — dobînda, renta —, pe baza unei rate a profitului și a unei exploatari a muncii presupuse neschimbate, rămîn aceleași și nu pot fi plătite în întregime. De aici criza. Criza muncii și criza capitalului. Aceasta este, prin urmare, o perturbare a procesului de reproducție, determinată de creșterea valorii uneia dintre părțile capitalului constant, care trebuie înlocuită din valoarea produsului. Mai departe, deși

¹⁾ -- anotimourile proaste. — Nota trad.

rata profitului scade, produsul se scumpește. Dacă acest produs intră ca mijloc de producție în alte sfere ale producției, scumpirea lui determină în aceste sfere aceeași perturbare a *reproducției*. Dacă el intră în consumul general ca mijloc de subsistență, intră concomitent în *consumul muncitorilor*, sau nu intră. În primul caz urmările vor fi aceleași ca și în cazul când au loc perturbări în ceea ce privește *capitalul variabil*, lucru despre care vom vorbi mai departe. Dacă însă produsul intră în genere în *consumul general*, atunci, ca urmare a scumpirii lui (dacă consumul lui nu se reduce), poate să scadă cererea de alte produse, din care cauză va deveni *imposibilă transformarea acestora din nou* într-o sumă de bani corespunzătoare valorii lor și astfel se încalcă o altă latură a reproducției lor : nu *retransformarea banilor* în capital productiv, ci *retransformarea mărfii* în bani. În orice caz, în această ramură *masa profitului și masa salariului* se micșorează, și prin aceasta se micșorează și *partea câștigului necesar* de pe urma vânzării mărfurilor din celelalte ramuri de producție.

Această lipsă de *materii prime* poate să aibă loc și *independent de seasons* sau de *productivitatea naturală* a muncii care furnizează materii prime. Și anume, dacă în această ramură s-a cheltuit pentru mașini etc. o parte *excesiv de mare din plusvaloare*, din *capitalul suplimentar*, în condițiile unor noi *proporții* ale producției materiile prime vor fi insuficiente, deși pentru producția în *proporțiile anterioare* ele ar fi suficiente. Prin urmare, acest lucru are loc datorită transformării neproportionale a capitalului suplimentar în diferitele lui elemente. Este un caz de *supraproducție de capital fix*, care generează exact aceleași fenomene ca și în primul caz. Vezi ultima pagină.) [XIV—771 a]

[XIV — 861 a] [. . .] 1).

1) — În manuscris lipsește colțul de sus din partea stângă a paginii 861a din care cauză din primele două rânduri ale textului s-au păstrat numai sfârșiturile din dreapta a șase rânduri, care nu dau posibilitatea să se reconstituie în întregime textul, dar care permit să se presupună că aici Marx vorbește despre crizele care apar ca urmare „a revoluției în valoarea capitalului variabil”. „Scumpirea mijloacelor de subsistență necesare”, determinată de pildă, de o recoltă proastă, duce la creșterea cheltuielilor pentru muncitorii „puși în mișcare de capitalul variabil”. „Concomitent această creștere [duce] la scăderea cererii la toate celelalte mărfuri, la toate mărfurile care nu intră în consumul muncitorilor. De aceea „vanzarea acestor mărfuri la valoarea lor” devine imposibilă, apar perturbări în „prima fază a reproducției lor”, în transformarea mărfurilor în bani. Prin urmare, scumpirea mijloacelor de subsistență „duce la criză în celelalte ramuri” de producție.

Ultimele două rânduri din partea distrusă a paginii cuprind ideea care sintetizează acest raționament, și anume ideea că crizele pot să apară

Sau ele ¹⁾ au la bază *supraproducția capitalului fix* și, prin urmare, subproducția relativă a capitalului circulant.

Intrucît *capitalul fix*, ca și cel *circulant*, constă din mărfuri, nimic nu este mai ridicol decît poziția economiștilor care neagă *supraproducția de mărfuri*, dar, în același timp, admit *supraproducția de capital fix*.

5) *Crizele iau naștere ca urmare a perturbărilor în prima fază a reproducției*; deci ca urmare a perturbărilor în transformarea mărfurilor în bani sau ca urmare a *perturbării vânzării*. Cînd este vorba de crizele de primul fel, criza apare ca urmare a perturbărilor în *cumpărarea din nou* a elementelor capitalului productiv. [XIV—861 a]

[12. *Contradicții între producție și consum în condițiile capitalismului. Transformarea supraproducției principalelor articole de consum în supraproducție generală*]

[XIII — 716] Înainte de a trece la noi forme de criză ¹³³, vom reveni din nou la Ric[ardo] și la exemplul citat mai sus. [716]

[716] Atîta timp cît țesătorul reproduce și acumulează, și muncitorii acestuia cumpără o parte din produsul său, cheltuiesc o parte din salariul lor pe stambă. Tocmai pentru că el produce, ei au means ²⁾ pentru a cumpăra o parte din produsul lui, și deci în parte ei îi dau means pentru a-și vinde produsul. Muncitorul poate să apară ca cumpărător, ca reprezentant al cererii, numai pentru mărfurile care intră în consumul individual, deoarece el nu își valorifică propria sa muncă, nu posedă deci condițiile realizării muncii lui: mijloacele de muncă și materialul muncii. Prin urmare, chiar și acest fapt exclude cea mai mare parte a producătorilor (acolo unde producția capitalistă este dezvoltată — a muncitorilor înșiși) din numărul consumatorilor, al cumpărătorilor. Ei nu cumpără materii prime și mijloace de muncă; ei cumpără numai mijloace de subzistență (mărfuri care intră nemijlocit în consumul individual). De aceea nu există nimic mai ridicol decît să se vorbească despre identitatea dintre producători și consumatori, căci pentru un număr

---

ca urmare a scumpirii materiilor prime, „indiferent dacă aceste materii prime intră ca material în capitalul constant sau ca mijloace de subzistență“ în consumul muncitorilor. — *Nota red.*

¹⁾ — crizele. — *Nota red.*

²⁾ — mijloace. — *Nota trad.*

extrem de mare de trades ¹⁾ — pentru toate ramurile care nu produc articole destinate consumului direct — masa celor care participă la producție este complet înlăturată de la *cumpărarea* produselor produse chiar de ei înșiși. Ei nu sînt niciodată consumatori sau cumpărători *directi* ai acestei părți considerabile din propriile lor produse, deși ei plătesc partea din valoarea acestora din urmă cuprinsă în obiectele de consum cumpărate de ei. Aici iese la iveală, de asemenea, caracterul ambiguu al cuvîntului consumator și caracterul greșit al identificării lui cu cuvîntul cumpărător. În sensul consumului industrial, tocmai muncitorii consumă mașini și materii prime, le folosesc în procesul muncii. Muncitorii însă nu le folosesc pentru ei. De aceea ei nici nu sînt *cumpărătorii* acestora. Pentru ei, mașinile și materiile prime nu sînt valori de întrebuințare, nu sînt mărfuri, ci condiții obiective ale unui proces ale cărui condiții subiective sînt ei înșiși.

[717] S-ar putea spune însă că cel care îi angajează îi reprezintă în momentul cumpărării mijloacelor de muncă și a materialului muncii. El îi reprezintă însă în alte condiții decît cele în care ei s-ar reprezenta pe ei înșiși. El trebuie să vîndă o cantitate de mărfuri care conține plusvaloare, muncă neplătită. Muncitorii însă ar trebui să vîndă numai o cantitate de mărfuri, în care ar fi reprodusă valoarea avansată în producție sub forma valorii mijloacelor de muncă, a materialului muncii și a salariului. Prin urmare, el are nevoie de o piață mult mai largă decît cea de care ar avea nevoie muncitorii. Mai departe, de el și nu de ei depinde dacă el consideră condițiile pieței destul de favorabile pentru a începe reproducția.

Așadar, muncitorii sînt producători fără să fie consumatori — chiar cînd procesul reproducției nu este perturbat — în ceea ce privește toate articolele care sînt consumate nu individual, ci industrial.

Prin urmare, nu există un mod mai absurd de a nega crizele decît acela de a afirma că, în condițiile producției capitaliste, consumatorii (cumpărătorii), se identifică cu producătorii (vînzătorii). Ei nu coincid de loc unul cu altul. În măsura în care procesul de reproducție își urmează cursul, această identitate se poate afirma numai în ceea ce privește unul din 3 000 de producători, adică în ceea ce privește capitalistul. La fel de greșită este afirmația contrară, potrivit căreia consumatorii sînt producători. Landlordul (renta funciară) nu produce și totuși consumă.

¹⁾ — ramuri de producție. — *Nota trad.*

La fel stau lucrurile în ceea ce privește întregul monied interes¹⁾.

Frazele apologetice despre negarea crizelor prezintă importanță în măsura în care dovedesc întotdeauna contrarul celor ce vor să dovedească. Pentru a nega crizele, ele vorbesc despre unitate acolo unde există opoziție și contradicție. Ele sînt deci importante în măsura în care se poate spune : ele dovedesc că, dacă în realitate nu ar exista contradicțiile înlăturate doar în imaginație, nu ar exista criză. În realitate însă criza există, deoarece există aceste contradicții. Orice argument pe care ele îl aduc împotriva existenței crizei constituie o contradicție înlăturată doar imaginar, deci o contradicție reală, deci o bază a crizei. Intenția de a înlătura imaginar contradicțiile este, totodată, o confirmare a faptului că în realitate există contradicțiile care, potrivit unor deziderate pioase, *nu trebuie să existe*.

Ceea ce produc, în fond, muncitorii este plusvaloarea. Atîta timp cît o produc, ei au ce consuma. De îndată ce producția de plusvaloare încetează, încetează și consumul lor, deoarece ei au încetat să mai producă. Dar ei pot să consume nu pentru că produc echivalentul consumului lor. Dimpotrivă, cînd ei produc numai acest echivalent, consumul lor încetează, ei nu au echivalent pentru consum. Munca lor sau se întrerupe, sau se reduce, sau în toate aceste împrejurări, salariul lor scade. În ultimul caz — dacă nivelul producției rămîne același — ei nu consumă echivalentul producției lor. În acest caz însă ei nu au destule *means*²⁾, nu pentru că n-au produs suficient, ci pentru că le revine o parte prea mică din produsul produs de ei.

Așadar, cînd raportul este redus pur și simplu la raportul dintre consumatori și producători se uită că muncitorul salariat care produce și capitalistul care produce sînt doi producători de un fel absolut diferit, fără să mai vorbim de consumatorii care în general nu produc. Aici este din nou negată *opoziția* prin faptul că se face abstracție de opoziția care există în mod real în producție. Din însuși raportul dintre muncitorul salariat și capitalist reiese :

1) că cea mai mare parte a producătorilor (muncitori) nu sînt consumatori (cumpărători) ai unei părți foarte însemnate din produsul lor, și anume ai mijloacelor de muncă și ai materialului muncii ;

2) că cea mai mare parte a producătorilor, muncitorii, pot să consume un echivalent al produsului lor numai atîta timp cît

¹⁾ — capital bănesc. — *Nota trad.*

²⁾ — mijloace. — *Nota trad.*

ei produc mai mult decît reprezintă acest echivalent, adică atîta timp cît produc surplus value ¹⁾ sau surplus produce ²⁾. Ei trebuie să fie întotdeauna *supraproducători*, să producă peste ceea ce le este necesar pentru ca în limitele [718] a ceea ce le este necesar să fie consumatori sau cumpărători ¹³⁴.

Astfel, în ceea ce privește această categorie de producători, afirmația că între producție și consum există o unitate apare în orice caz prima facie greșită.

Cînd Ric[ardo] afirmă că unica limită a cererii este însăși producția și că aceasta este limitată de capital ¹³⁵, dacă se înlătură premisele greșite, acest lucru are în realitate numai sensul că producția capitalistă își găsește măsura numai în capital, înțelegîndu-se prin capital și forța de muncă, transformată în parte, componentă a capitalului (cumpărată de el) ca una din condițiile producției. Or, se pune tocmai întrebarea dacă capitalul ca atare constituie o limită și pentru consum. În orice caz el constituie o limită în sens negativ, adică în sensul că nu se poate consuma mai mult decît se produce. Problema este însă dacă el constituie în sens pozitiv o asemenea limită, dacă poate și trebuie să se consume — pe baza producției capitaliste — tot atît cît s-a produs. Analizată în mod just, teza lui Ric[ardo] afirmă tocmai contrarul celor ce a vrut el să spună, și anume că producția are loc fără să se țină seama de limitele existente al consumului și că ea este limitată numai de capital. Și acest lucru este într-adevăr caracteristic acestui mod de producție.

Așadar, potrivit presupunerii, piața este suprasaturată, de pildă, cu cottons (țesături de bumbac), așa încît ele, fie în parte, fie în întregime, nu pot fi vîndute sau pot fi vîndute numai cu mult sub prețul lor. (Vom spune deocamdată sub *valoarea* lor, deoarece la analiza procesului circulației sau a procesului re-producției mai avem de-a face cu valoarea și nu cu prețul de cost și cu atît mai puțin cu prețul de piață).

Dealtfel, în întregă această analiză se înțelege de la sine următorul lucru : nu se poate nega faptul că în unele ramuri se poate produce prea mult și *de aceea* în alte ramuri prea puțin, că, prin urmare, crizele parțiale pot să rezulte din producția *disproporționată* (producția proporționată este însă întotdeauna numai rezultatul producției disproporționate pe baza concurenței) și că una dintre formele generale ale acestei producții disproporționate poate fi supraproducția capitalului fix

1) — plusvaloare. — *Nota trad.*

2) — plusprodus. — *Nota trad.*

sau, pe de altă parte, supraproducția capitalului circulant*. După cum condiția necesară ca mărfurile să fie vândute la valoarea lor este ca în ele să fie cuprins numai timpul de muncă socialmente necesar, tot așa și pentru o întreagă sferă de producție a capitalului condiția este ca pentru această sferă deosebită să se fi cheltuit numai partea necesară din timpul de muncă total al societății, adică numai timpul de muncă necesar pentru satisfacerea trebuinței (demand) sociale. Dacă s-a cheltuit mai mult, atunci, chiar dacă fiecare unitate de marfă ar cuprinde numai timpul de muncă necesar, suma acestor unități va cuprinde mai mult decât timpul de muncă socialmente necesar, și tot așa: deși unitatea de marfă are valoare de întrebuințare, suma acestor unități, în condițiile premiselor date, pierde o parte din valoarea ei de întrebuințare.

Aici însă nu vorbim despre criză în măsura în care ea este bazată pe producția disproporționată, adică pe disproporția în repartizarea muncii sociale între diferite sfere de producție. Despre acest lucru se poate vorbi numai în măsura în care este vorba despre concurența dintre capitaluri. Am spus deja ¹⁾ că creșterea sau scăderea valorii de piață din cauza acestei disproporții are ca urmare transfer and withdrawal of capital from one trade to the other, migration of capital of one trade to the other ²⁾. Totuși, însăși această egalizare conține presupunerea opusului egalizării și, prin urmare, poate cuprinde în sine *criza*: însăși criza poate fi o formă a egalizării. Dar acest fel de criză este recunoscut de Ric[ardo] și de alții.

Analizînd procesul de producție ¹³⁶, am văzut că producția capitalistă tinde numai să acapareze cît mai multă supramuncă, adică tinde ca, grație capitalului dat, să materializeze cît mai mult timp de muncă nemijlocit fie prin prelungirea timpului de muncă, fie prin reducerea timpului de muncă necesar, prin dezvoltarea forțelor productive ale muncii, prin folosirea cooperării, divizionii muncii, mașinilor etc., pe scurt prin producția pe scară mare, adică prin producția de masă. Prin urmare, esența producției capitaliste este producția care nu ține seama de limitele pieței.

---

* [720] (Cînd au fost inventate mașinile de filat, a avut loc o supraproducție de fire în raport cu țesătoriile. Această neconcordanță a fost înlăturată de îndată ce în țesătorii s-au introdus războaiele mecanice.) [720].

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 543 și 546. — *Nota red.*

²⁾ — transferarea și retragerea capitalului dintr-o ramură în alta, migrarea capitalului dintr-o ramură în alta. — *Nota trad.*

La analizarea reproducerii se presupune la început că modul de a produce rămîne același, și el într-adevăr rămîne același, cîtva timp, și în condițiile lărgirii producției. Aici masa mărfurilor produse sporește, deoarece se folosește mai mult capital și nu pentru că capitalul este folosit mai productiv. Dar simpla sporire cantitativă [719] a capitalului sporește totodată și forța lui productivă. Dacă sporirea lui cantitativă este o urmare a dezvoltării forței productive, apoi și — invers — dezvoltarea acestei forțe productive, la rîndul ei, are ca premisă o bază capitalistă mai largă, o bază lărgită. Aici are loc o interacțiune. De aceea reproducția pe o bază mai largă, acumularea — deși inițial ea nu este decît o lărgire cantitativă a producției legată de faptul că condițiile de producție fiind aceleași, a fost investit un capital mai mare — la un anumit punct capătă întotdeauna și o expresie calitativă, apărînd ca o productivitate mai mare a condițiilor în care are loc reproducția. De aici sporirea masei produselor într-o proporție mai mare decît cea în care a crescut capitalul în condițiile reproducției lărgite, adică în condițiile acumulării.

Să revenim însă la exemplul nostru cu stambă.

Stagnarea pe piața which is glutted with calicoes ¹⁾ produce perturbări în reproducție la țesător. Aceste perturbări îi afectează în primul rînd pe muncitorii acestuia. Ei sînt în mai mică măsură — sau nu mai sînt chiar deloc — consumatori ai mărfii lui, consumatori de pînză și de alte mărfuri care intră în consumul lor. Ei au, desigur, nevoie de stambă, dar nu o pot cumpăra, întrucît nu au mijloace, și mijloace nu au deoarece nu pot continua producția, iar să continue producția nu pot deoarece s-a produs prea mult, too many cottons glut the market ²⁾. Lor nu le poate fi de nici un ajutor nici sfatul lui Ric[ardo] „to increase their production ³⁾“, nici „to produce something else“ ⁴⁾. Ei reprezintă acum o parte din suprapopulația temporară din supraproducția of labourers ⁵⁾, în cazul de față cotton producers ⁶⁾ deoarece surplus production of cottons upon the market ⁷⁾.

Dar, în afară de muncitorii folosiți nemijlocit de capitalul investit în producția de stambă, această stagnare în reproducția

1) — care este suprasaturată de stambă. — *Nota trad.*

2) — piața este suprasaturată de stambă. — *Nota trad.*

3) — „de a-și spori producția“. — *Nota trad.*

4) — „de a produce altceva“. — *Nota trad.*

5) — de muncitori. — *Nota trad.*

6) — producători de stambă. — *Nota trad.*

7) — pe piață este supraproducție de stambă. — *Nota trad.*

stambei va afecta masa celorlalți producători : spinners, cotton-dealers (or cotton cultivators), mechanics (producers of spindles and looms etc.), iron-coal producers¹⁾ etc. Toți aceștia vor fi afectați în ceea ce privește reproducția, deoarece reproducția stambei este o condiție a propriei lor reproducții. Situația ar fi aceeași chiar și în cazul când în sfera lor proprie nu ar avea loc o *supraproducție*, adică dacă acolo nu s-ar produce o cantitate mai mare decât cea determinată și justificată de activitatea neîntreruptă a industriei producătoare de stambă. Toate aceste ramuri au comun faptul că venitul lor (salariul și profitul, în măsura în care acesta din urmă se consumă ca venit și nu se acumulează) nu este consumat sub forma propriului lor produs, ci sub forma produsului sferelor care produc obiecte de consum, inclusiv stambă. Astfel consumul și cererea de stambă scad tocmai fiindcă pe piață există prea multă stambă. Scade însă și cererea de celelalte mărfuri pentru care se cheltuiește, ca pentru articole de consum, venitul acestor producători de stambă *indirecti*. La aceștia din urmă, mijloacele pentru a cumpăra stambă și alte articole de consum se limitează, se reduc, deoarece pe piață există prea multă stambă. Acest lucru este valabil și pentru alte mărfuri (articole de consum). Acum se constată deodată o *supraproducție relativă*, întrucât s-au redus mijloacele pentru cumpărarea lor, reducându-se totodată și cererea. Chiar dacă în aceste sfere nu s-a produs excesiv de mult, *supraproducție* există totuși.

Dacă are loc nu numai o *supraproducție* de pînză, ci și țesături de in, de mătase și de lînă nu este greu de înțeles că *supraproducția* acestor puține, dar importante articole determină o *supraproducție* mai mult sau mai puțin generală (*relativă*) pe întreaga piață. De o parte un surplus al tuturor condițiilor reproducției și o *suprasaturare* a pieței cu tot felul de mărfuri nevîndute, de cealaltă parte — capitaliștii falimentari și masele de muncitori lipsite de orice mijloace și care îndură lipsuri grele.

Acest argument, however, cuts two ways²⁾. Dacă este ușor de înțeles în ce mod *supraproducția* cîtorva principale articole de consum trebuie să atragă după sine fenomenul unei *supraproducții* mai mult sau mai puțin generale, acest lucru nu explică deloc cum poate să apară *supraproducția* principalelor

1) — filatori, negustori de bumbac (sau cultivatori de bumbac), mecanici (producători de fusuri și de războaie de țesut etc.), producători de fier, de cărbune etc. — *Nota trad.*

2) — are însă în vedere două aspecte. — *Nota trad.*

articole menționate. Căci fenomenul supraproduției generale se deduce din dependența nu numai a muncitorilor folosiți nemijlocit în aceste ramuri, ci și a muncitorilor din toate ramurile care produc elementele necesare pentru producerea produselor lor, diferitele faze ale capitalului constant folosit acolo. Pentru aceștia din urmă supraproduția este un efect. De unde apare ea însă la primii? Căci aceștia din urmă continuă să producă atîta timp cît continuă să producă primii, iar odată cu această continuare a producției se asigură, după cum se pare, și creșterea generală a venitului, și deci și a propriului lor consum ¹³⁸. [719]

[13. *Rămînerea în urmă a pieței
față de creșterea producției. Concepția lui Ricardo
asupra cererii nelimitate și asupra folosirii nelimitate
a capitalului*]

[720] Dacă ni se va spune că producția care se lărgeste continuu {care se lărgeste anual din două cauze: în primul rînd deoarece capitalul investit în producție crește neîntrerupt și, în al doilea rînd, deoarece el este folosit tot mai productiv; în timpul reproduției și al acumulării se adună continuu mici îmbunătățiri, care în cele din urmă schimbă complet proporțiile producției. Are loc o acumulare de îmbunătățiri care duce la dezvoltarea forțelor de producție}, are nevoie de o piață care se lărgeste continuu și că producția se lărgeste mai repede decît piața, vom avea fenomenul care urmează să fie explicat, dar exprimat altfel, nu în forma lui abstractă, ci în forma lui reală. Piața se lărgeste mai lent decît producția; cu alte cuvinte, în ciclul pe care îl parcurge capitalul în timpul reproduției sale — și în acest ciclu el nu se reproduce pur și simplu în proporțiile anterioare, ci în proporții lărgite, el descrie nu un cerc, ci o spirală — apare un moment cînd piața este prea îngustă pentru producție. Acest lucru se întîmplă la sfîrșitul ciclului. Aceasta înseamnă pur și simplu că piața este glutted ¹⁾. Supraproduția este evidentă. Dacă lărgirea pieței ar ține pasul cu lărgirea producției, there would be no glut of markets, no over-production ²⁾.

¹⁾ — suprasaturată.— *Nota trad.*

²⁾ — atunci nu ar exista suprasaturare a pieței, nu ar exista supra-produție. — *Nota trad.*

Totuși numai simpla admitere a faptului că piața trebuie să se lărgască odată cu producția ar însemna, pe de altă parte, și admiterea posibilității supraproducției, căci piața are limite geografice externe, piața internă apare ca o piață limitată în comparație cu o piață care este în același timp și internă și externă, iar aceasta din urmă, la rîndul ei, apare ca o piață limitată în comparație cu piața mondială, care în fiecare moment dat este și ea limitată, dar care se poate lărgi. De aceea, dacă se admite că piața trebuie lărgită pentru ca să nu aibă loc supraproducția, se admite și faptul că supraproducția poate avea loc, căci atunci este posibil — în măsura în care piața și producția reprezintă două [momente] indiferente unul față de altul — ca lărgirea uneia să *nu* corespundă lărgirii celeilalte, ca limitele pieței să nu se lărgescă destul de repede pentru producție sau ca noile piețe — noile lărgiri ale pieței — să poată fi ușor depășite de producție, așa încît piața lărgită să apară acum ca limită, tot așa cum apăruse înainte ca limită piața mai îngustă.

De aceea Ric[ardo] combate cu consecvență teza potrivit căreia odată cu lărgirea producției și creșterea capitalului este necesară și *lărgirea pieței*. Întregul capital existent într-o țară poate fi folosit avantajos chiar în țara respectivă. De aceea el polemizează cu A. Smith, care, pe de o parte, susține concepția lui (a lui Ric[ardo]), iar pe de altă parte, cu obișnuitul lui instinct rezonabil, a combătut-o. Smith nu cunoaște încă fenomenul supraproducției, al crizelor care rezultă din supraproducție. El cunoaște numai crizele de credit și cele bănești care apar de la sine odată cu sistemul creditului și al băncilor. De fapt el vede în acumularea capitalului o incontestabilă sporire a avuției și bunăstării generale a poporului. Pe de altă parte, chiar și numai dezvoltarea pieței interne și apariția pieței externe, a pieței coloniale și a celei mondiale sînt considerate de el ca o dovadă, ca să zicem așa, a supraproducției relative (potențiale) pe piața internă. Merită să cităm aici polemica lui R[icardo] cu el :

„Cînd negustorii își angajează capitalurile în comerțul exterior sau în comerțul de tranzit, ei o fac întotdeauna în urma unei alegeri și niciodată din necesitate ; o fac din cauză că în aceste afaceri profitul lor va fi ceva mai mare decît în afacerile din țară. Adam Smith a observat just că «dorința pentru alimente este limitată la fiecare individ de capacitatea strîmtă a stomacului omenesc»“.

{Aici A. Smith greșește profund excluzînd articolele de lux produse în agricultură}.

„*însă dorința de confort și de împodobire a clădirilor, de haine, echipaje, de mobilier casnic pare să nu aibă nici o limită sau o margine precisă*». Așadar, *natura*“ (continuă Ricardo) „*a limitat în mod firesc suma de capital care poate la o anumită dată, să fie angajată în mod profitabil în agricultură*“,

{Nu cumva aceasta să fie cauza existenței unor popoare care exportă produse agricole ? Ca și cum, în pofida naturii, nu s-ar putea investi în agricultură întregul capital potențial pentru ca în Anglia, de pildă, să se producă pepeni galbeni, smochine, struguri etc., să se cultive flori etc., să se crească păsări, vinat etc. ? Iar materiile prime pentru industrie nu sînt produse oare de capitalul agrar ? (Vezi, de exemplu, capitalurile pe care romanii le cheltuiau numai pentru creșterea artificială a peștilor),

„*dar ea n-a pus nici o limită*“ (ca și cum natura ar avea în general vreo legătură cu această problemă !) „*sumei de capital care poate fi întrebuințată pentru procurarea «confortului și împodobirii» vieții. Ceea ce se are în vedere este procurarea acestor plăceri într-o abundență cât mai mare și numai pentru că comerțul cu străinătatea sau comerțul de tranzit va realiza mai ușor acest lucru, oamenii preferă să se angajeze în acestea în loc să fabrice în țară mărfurile cerute sau pe cele care le pot substitui. Dacă însă, datorită unor împrejurări speciale, am fi împiedicați să angajăm capital în comerțul exterior sau în comerțul de tranzit, atunci trebuie să-l întrebuințăm în țară, deși mai puțin profitabil și atîta timp cît nu există limită pentru «dorința de confort, împodobire a clădirilor, haine, echipaje și mobilier casnic» și [721] nu poate fi altă limită nici pentru capitalul care poate fi întrebuințat pentru procurarea acestora, decît aceea care ne limitează puterea de a întreține pe muncitorii destinați să le producă.*

Adam Smith, totuși vorbește de comerțul de tranzit ca de un comerț făcut nu din preferință ci din necesitate ; ca și cum capitalul angajat în această afacere ar rămîne fără întrebuințare, dacă nu ar fi astfel întrebuințat, ca și cum capitalul din afacerile indigene s-ar putea revărsa, dacă nu ar fi menținut la o sumă limitată. El spune : «cînd stocul de capital al unei țări a sporit în asemenea măsură încît nu mai poate fi întrebuințat în întregime pentru acoperirea consumului și întreținerea muncii productive a acelei țări» {această parte a citatului este subliniată chiar de Ricardo)}, «partea suplimentară se revărsă în mod natural spre comerțul de tranzit și este întrebuințată spre a aduce aceleași servicii altor țări»... Dar nu s-ar putea întrebuința această porțiune din munca productivă a Marii Britanii la fabricarea altor feluri de bunuri, cu care să se poată cumpăra lucruri mult mai cerute în țară ? Și dacă nu, nu am putea întrebuința această muncă productivă, fie cu mai puțin folos, pentru fabricarea bunurilor cerute în țară sau cel puțin a acelor cu care le-am putea substitui ? Dacă am avea nevoie de catifele, n-am putea oare încerca să le facem ? Iar dacă nu am reuși, nu am putea face mai multă stofă sau diferite alte obiecte cerute de noi ?

Noi fabricăm mărfuri și cu acestea cumpărăm bunuri din străinătate, deoarece putem obține o cantitate mai mare“ {deosebire calitativă nu există !} „decît dacă le-am face în țară. Împiedicați-ne să facem acest comerț și vom fabrica din nou, imediat, pentru noi înșine. Dar această părere a lui Adam Smith, este în opoziție cu toate doctrinele sale

generale asupra acestui obiect. «Dacă o țară străină» (citează Ricardo din Smith) „ne poate aproviziona cu o marfă mai ieftină decât o putem face noi înșine, mai bine o cumpărăm de acolo cu o anumită parte din produsul muncii noastre întrebuițată într-un fel în care avem anumite avantaje. *Munca totală a țării, fiind întotdeauna în proporție cu capitalul care o întrebuițează*» (în proporție foarte diferită) (sublinierea aparține tot lui Ricardo), «nu va fi redusă prin aceasta, ci va trebui doar să găsească modul în care poate fi întrebuițată cu cel mai mare folos».

Iarăși, «Acei, așa dar, care pot dispune de mai multe alimente decât pot ei înșiși să consume sînt întotdeauna dispuși să *schimbe surplusul*, sau, ceea ce este același lucru, prețul acestuia, pentru plăceri de altă natură. Ceea ce rămîne în plus după satisfacerea trebuințelor limitate este dat pentru a servi *acelor dorințe, care nu pot fi satisfăcute, ci par a fi fără limită*. Săracii, pentru a obține alimente, se căznesc să satisfacă fanteziile celor bogați ; și, pentru a fi mai siguri că le obțin, se întrec în ceea ce privește prețul ieftin și calitatea lucrului lor. Numărul muncitorilor sporește odată cu creșterea cantității de alimente, sau cu progresul perfecționărilor și culturii pămîntului ; și cum natura activității lor admite în cea mai mare măsură diviziunea muncii, cantitatea de materiale pe care le pot prelucra crește într-o proporție mult mai mare decât numărul lor. De aici rezultă o cerere pentru tot felul de materiale, pe care le poate întrebuița priceperea umană, fie util, fie ornamental în locuință, îmbrăcăminte, echipaj sau mobilier casnic ; pentru zăcămintele organice și de minerale aflate în sinul pămîntului, pentru metale prețioase și pietre prețioase».

Urmează deci, din aceste afirmații că *cererea nu are nici o limită — că nu există nici o limită în întrebuițarea de capital atît timp cît el produce un profit, și că, oricît de abundent ar putea deveni capitalul*, nu există o altă rațiune suficientă pentru o scădere a profitului, decât urcarea salariilor, și mai departe se poate adăuga că, singura cauză suficientă și permanentă de urcare a salariilor este sporirea dificultății de producere a alimentelor și obiectelor de primă necesitate pentru numărul sporit al muncitorilor“ (l. c. p. 344—348.) [Versiunea românească, vol. I, p. 222—223].

[14. *Contradicția dintre dezvoltarea impetuoasă a forțelor productive și caracterul limitat al consumului maselor ca bază a supraproducției. Caracterul apologetic al teoriei imposibilității supraproducției generale*]

Cuvîntul *overproduction* ca atare induce în eroare. Atîta timp cît nu sînt satisfăcute trebuințele vitale ale unei părți considerabile a societății sau chiar numai cele mai directe trebuințe ale acesteia, nu poate fi, se înțelege, deloc vorba despre *supraproducție de produse*, în sensul că masa produselor ar fi excedentară în raport cu cererea. Dimpotrivă, trebuie spus că pe baza producției capitaliste, în acest sens există în permanență o *subproducție*. Limita producției o constituie profitul capitaliștilor și în nici un caz trebuințele producătorilor. Dar *supraproducția de produse și supraproducția de mărfuri* sînt două

lucruri absolut diferite. Dacă Ricardo] consideră că forma *marfă* este indiferentă produsului și, mai departe, că *circulația mărfurilor* se deosebește de schimb numai formal, că valoarea de schimb este aici numai o formă efemeră a schimbului de obiecte și de aceea banii constituie doar un mijloc formal de circulație, toate acestea decurg de fapt din premisa sa că modul de producție burghez este un mod de producție absolut, adică un mod de producție fără o determinare specifică mai exactă și că orice determinare a lui nu este decât ceva formal. Tocmai de aceea, el nici nu poate admite că modul de producție burghez conține în sine o limită a dezvoltării libere a forțelor productive, care se manifestă în crize, și între altele — în *supraproducție*, acest fenomen principal al crizelor.

[722] Din tezele lui Smith pe care le citează, le acceptă și de aceea le și repetă, Ricardo a văzut că satisfacerea „dorinței“ nelimitate pentru tot felul de valori de întrebuințare are loc întotdeauna pe baza unei stări a societății în care masa producătorilor trebuie să se limiteze, mai mult sau mai puțin, la satisfacerea nevoii „de hrană și de obiecte de primă necesitate“, adică la strictul necesar, așadar, că marea majoritate a producătorilor este înlăturată, mai mult sau mai puțin, de la participarea la consumul avuției, în măsura în care avuția depășește sfera obiectelor de primă necesitate.

Acest din urmă fapt are loc, desigur, și chiar într-o măsură mai mare, și în condițiile producției antice bazate pe sclavagism. Dar anticii nici nu se gîndeau să transforme surplusul produce în capital. Sau făceau acest lucru numai într-o măsură neînsemnată. (Urișele comori, în sensul propriu-zis al cuvîntului, pe care le-au adunat, arată ce cantitate mare de surplus produce nu era întrebuințată). O mare parte din surplus produce era cheltuită neproductiv : pe opere de artă, edificii religioase, travaux publics ¹⁾). Producția lor se baza într-o măsură și mai mică pe descătușarea și dezvoltarea forțelor productive materiale : diviziunea muncii, mașini, folosirea forțelor naturii și științei în producția particulară. De fapt, în linii generale, ei nici nu au depășit munca meșteșugărească. De aceea, avuția pe care au creat-o pentru consumul particular era relativ redusă și pare mare numai fiindcă era concentrată în miinile cîtorva oameni care nici nu prea știau ce să facă cu ea. De aceea, dacă în antichitate nu a existat *supraproducția*, a existat, în schimb, *supraconsumul* celor bogați, care în ultima perioadă a Romei și Greciei își găsește expresia într-o risipă nebunească.

1) — lucrări publice. — Nota trad.

Puţinele popoare care se îndeletniceau cu comerţul trăiau în parte pe seama tuturor acestor popoare, care erau *essentiellement* ¹⁾ sărace. Or, tocmai dezvoltarea impetuoasă a forţelor productive şi producţia de masă care rezultă de aici şi care se desfăşoară în condiţii în care, pe de o parte, consumul masei de producători este redus la sfera obiectelor de primă necesitate şi, pe de altă parte, profitul capitaliştilor este limita producţiei, constituie baza supraproducţiei moderne.

Toate obiecţiile pe care Ric[ardo] etc. le ridică împotriva supraproducţiei etc. se bazează pe faptul că ei consideră producţia burgheză fie ca un mod de producţie în care nu există deosebire între cumpărare şi vânzare — schimb direct —, fie ca o producţie *socială* în condiţiile căreia societatea repartizează, potrivit unui plan, mijloacele de producţie şi forţele de producţie, în proporţia şi în măsura în care acest lucru este necesar pentru satisfacerea diferitelor ei trebuinţe, aşa încît fiecărei sfere de producţie să-i revină *cota* de capital social necesară pentru satisfacerea trebuinţei respective. Această ficţiune rezultă în general din incapacitatea de a înţelege forma specifică a producţiei burgheze şi această incapacitate, la rîndul ei, rezultă din faptul că el este absorbit de producţia burgheză, prezentată ca producţie pur şi simplu. La fel cum un om care, profesînd o anumită religie, vede în ea religia pur şi simplu, iar pe toate celelalte religii le consideră *false*.

Întrebarea ar trebui să se pună invers : cum, pe baza producţiei capitaliste, în cadrul căreia fiecare lucrează pentru sine, iar munca specială este nevoită să se exprime întotdeauna în contrarul ei, în muncă generală abstractă şi, sub această formă, în muncă socială, sînt posibile egalizarea necesară şi legătura reciprocă dintre diferitele sfere de producţie, mărimea şi proporţionalitatea lor, altfel decît prin suprimarea permanentă a unei discordanţe permanente ? Acest lucru se mai admite atunci cînd este vorba despre egalizările produse de concurenţă, căci aceste egalizări presupun întotdeauna că ceva trebuie egalizat, adică presupun că această concordanţă este întotdeauna numai rezultatul mişcării care suprimă discordanţa existentă.

Tocmai de aceea Ric[ardo] admite posibilitatea suprasaturării pieţei cu unele mărfuri. După părerea lui, *imposibilă* este numai a simultaneous, general glut of the market ²⁾. De aceea nu este negată posibilitatea supraproducţiei într-o anumită sferă a producţiei. Imposibilitatea supraproducţiei generale constă în *si-*

¹⁾ — în fond. — *Nota trad.*

²⁾ — o suprasaturare generală, simultană a pieţei. — *Nota trad.*

multaneitatea acestui fenomen în toate sferele de producție, și de aici general glut of the market (o expresie care trebuie luată întotdeauna cum grano salis ¹⁾, deoarece, în momente de supraproducție generală, supraproducția în unele sfere este întotdeauna numai *rezultatul, consecința* supraproducției principalelor articole ale comerțului; [ea este] întotdeauna numai *relativă*, este supraproducție numai fiindcă există supraproducție în alte sfere).

Apologetica o interpretează exact invers. Supraproducția principalelor articole ale comerțului, singura în care se manifestă supraproducția activă — și acestea sînt, în general, articole care se pot produce numai în proporții de masă și numai industrial (chiar în agricultură) — este prezentată ca supraproducție numai fiindcă la unele articole există o supraproducție relativă sau pasivă. Există deci supraproducție numai fiindcă supraproducția nu este universală. *Caracterul relativ* al supraproducției — faptul că supraproducția reală în unele sfere determină supraproducția în celelalte sfere — este formulat în felul următor: nu există supraproducție *universală*, căci dacă supraproducția ar fi universală, s-ar menține același raport între toate sferele de producție, așadar, supraproducția *universală* este echivalentă cu proporționate production ²⁾, ceea ce exclude supraproducția. Și se pretinde că astfel se infirmă supraproducția universală. [723] Dar, întrucît *supraproducția universală* în sens absolut nu ar fi supraproducție, ci numai o dezvoltare mai mare decît de obicei a forței productive în toate sferele de producție, se pretinde că *nu există o supraproducție reală*, care nici nu este această supraproducție inexistentă care se suprimă pe sine însăși. Deși ea există tocmai pentru că nu este o astfel de supraproducție.

Privită mai de aproape această sofistică jalnică înseamnă următoarele: dacă admitem, de pildă, că are loc o supraproducție de fier, de țesături de bumbac, linens, silks, woollens ³⁾, nu se mai poate spune că s-a produs, de pildă, prea puțin cărbune și că aceasta este cauza supraproducției; căci această supraproducție de fier etc. conține și supraproducția de cărbune, după cum supraproducția de țesături, să zicem, conține și o supraproducție de fire. {Ar fi posibilă supraproducția de fire în comparație cu țesăturile, a fierului în comparație cu mașinile etc. Aceasta ar fi întotdeauna o supraproducție relativă de ca-

¹⁾ — Textual: cu un grăunte de sare; în sens figurat: cu anumite rezerve. — *Nota trad.*

²⁾ — producția proporțională. — *Nota trad.*

³⁾ — țesături de in, mătase, lînă. — *Nota trad.*

pital constant}. Așadar, nici nu ar putea fi vorba de o sub-producție de articole a căror supraproducție este subînțeleasă, întrucât ele intră ca elemente, în calitate de materii prime, materie instrumentale ¹⁾ sau de mijloace de producție, în articolele („particular commodity of which too much may be produced, of which there may be such a glut in the market, as not to repay the capital expended on it“ ²⁾) a căror supraproducție pozitivă este tocmai the fact to be explained ³⁾. Este vorba, așadar, de alte obiecte, aparținând nemijlocit sferelor de producție, care nu au nimic comun nici cu principalele obiecte al comerțului unde, potrivit presupunerii, există supraproducție, nici cu sferele în care — întrucât ele reprezintă *producția intermediară* pentru aceste sfere — producția trebuie să atingă cel puțin aceleași proporții ca în fazele finale ale produsului, deși aici nu există nici un impediment ca producția să depășească această limită și astfel să apară supraproducția în cadrul supraproducției. Așa, de pildă, deși cărbunele trebuie produs în cantitate suficientă pentru ca toate ramurile industriale în care cărbunele intră ca o condiție de producție necesară să poată funcționa și deci *supraproducția* de cărbune este inclusă în *supraproducția* de fier, fire etc. (chiar și în condițiile în care cărbunele a fost produs numai în cantitate proporțională cu cea de fier și de fire), este totuși posibil și *cazul* când cărbunele este produs în cantitate mai mare decât necesită supraproducția de fier, fire etc. Acest lucru nu este numai posibil, ci și foarte probabil. Căci *producția de cărbune și de fire* și producția din oricare altă sferă, care furnizează numai condiția sau care este doar o fază *prealabilă* a acestui produs care trebuie să fie terminat în altă sferă nu se orientează după cererea nemijlocită, după producția sau reproducția nemijlocită, ci după *gradul, măsura, raportul* (proporția) în care acestea *go on extending* ⁴⁾. Este self-evident ⁵⁾ că, făcând un asemenea calcul poți să greșești ținta. Rezultă deci că nu s-au produs în cantitate suficientă alte obiecte, de pildă piane, pietre prețioase etc., că în ce privește aceste obiecte există o subproducție. Sînt, firește, și cazuri de supraproducție acolo unde supraproducția obiectelor care nu fac parte din categoria

1) — material auxiliar. — *Nota trad.*

2) — „se poate produce prea mult dintr-o anumită marfă, iar pe piață să existe o cantitate disponibilă atît de mare încît să nu se poată acoperi capitalul cheltuit pentru ea“. — *Nota trad.* (Vezi volumul de față, p. 549, 553 și 555 — *Nota red.*)

3) — faptul care trebuie explicat. — *Nota trad.*

4) — se extind. — *Nota trad.*

5) — de la sine înțeles. — *Nota trad.*

obiectelor principale nu este o consecință și în care cauza supra-producției este, dimpotrivă, *subproducția* ca, de pildă, în cazul unei proaste recolte de cereale sau al unei proaste recolte de bumbac etc.

Absurditatea acestei fraze apare deosebit de pregnant fiind ea este aplicată pe plan internațional, așa cum au făcut Say ¹³⁹ și alți economiști care l-au urmat. Se afirmă, de pildă, că nu trebuie să se vorbească despre *supraproducția* din Anglia, ci de *subproducția* din Italia. Dacă Italia ar avea 1) suficient capital pentru înlocuirea capitalului englez exportat în Italia sub formă de mărfuri ; 2) dacă ea ar folosi acest capital în așa fel încît să producă obiectele specifice de care are nevoie capitalul englez în parte pentru a se înlocui pe sine, în parte pentru a înlocui venitul pe care îl aduce, nu ar avea loc nici un fel de supra-producție. Prin urmare, nu ar exista faptul *supraproducției din Anglia*, care există în mod real în raport cu producția reală din Italia, ci numai faptul *imaginării subproducției din Italia*, imaginată deoarece ea presupune în Italia un [724] capital și o dezvoltare a forței productive care nu există acolo, iar în al doilea rînd, pentru că aici se face și presupunerea, utopică, potrivit căreia acest capital, care *nu* există în Italia, se folosește exact așa cum ar fi necesar pentru ca oferta engleză și cererea italiană, producția engleză și cea italiană să se completeze reciproc. Cu alte cuvinte, aceasta nu înseamnă altceva [decît următoarele] : supra-producția nu ar exista dacă cererea și oferta ar corespunde una alteia, dacă capitalul ar fi repartizat proporțional între toate sferile de producție așa încît producția unui obiect ar cuprinde consumul altui obiect și deci propriul său consum. Supraproducția nu ar exista dacă nu ar exista supra-producția. Întrucît însă, în condițiile existente în diferite momente, producția capitalistă poate să-și permită o dezvoltare impetuoasă numai în unele sfere, orice producție capitalistă ar fi în general imposibilă dacă ea ar trebui să se dezvolte *simultan* și *uniform* în toate sferile. Întrucît în sferile pe care le-am menționat, supra-producția are loc în mod absolut, în mod relativ ea are loc și în sferile în care nu există supra-producție.

Așadar, explicarea supra-producției într-o parte prin sub-producție în altă parte nu înseamnă [decît următoarele] : dacă producția ar fi proporțională, nu ar exista supra-producție. Idem dacă cererea și oferta ar coincide. Idem dacă în toate sferile ar exista posibilități egale pentru producția capitalistă și pentru lărgirea ei — diviziunea muncii, mașinile, exportul pe piețe îndepărtate, producția în masă etc. —, dacă toate țările care fac comerț între ele ar avea aceeași capacitate de producție (și

anume, producția lor ar fi diferită și s-ar completa reciproc). Prin urmare, supraproducția are loc deoarece nu sînt îndeplinite toate aceste deziderate pioase. Sau și mai abstract : nu ar exista supraproducție într-un loc dacă pretutindeni ar exista în egală măsură supraproducție. Dar capitalul nu este destul de mare pentru ca supraproducția să aibă un caracter universal și de aceea are loc o supraproducție parțială.

Analizată mai îndeaproape, această fantezie înseamnă :

Se admite că în fiecare ramură de producție este posibilă supraproducția. Singura împrejurare care ar putea împiedica supraproducția simultană în toate ramurile constă, potrivit explicației menționate, în aceea că mărfurile se schimbă pe mărfuri, — i.e. recourse to the supposed ¹⁾ condițiilor of barter ²⁾. Acest artificiu este însă zădărnicit tocmai de faptul că trade ³⁾ nu este barter și de aceea vînzătorul mărfii nu este în mod necesar at the same time the buyer of another ⁴⁾. Tot acest artificiu se bazează deci pe faptul că se face abstracție de bani, se face abstracție de faptul că nu este vorba de schimbul de produse, ci de circulația mărfurilor, pentru care separarea cumpărării de vînzare are o importanță esențială.

{Circulația capitalului cuprinde în sine *posibilitatea* unor perturbări. Așa, de pildă, cînd banii se transformă din nou în condiții de producție ale capitalului, nu este vorba numai de a transforma din nou banii în aceleași (în ceea ce privește natura lor) valori de întrebuințare : pentru repetarea procesului de reproducție, esențial este ca aceste valori de întrebuințare să poată fi procurate din nou la valoarea lor anterioară (sau la o valoare mai scăzută, ceea ce este, desigur, și mai bine). Dar mare parte din aceste elemente ale reproducției care constă din materii prime poate să crească din două cauze. În primul rînd, dacă numărul uneltelor de producție crește mai repede decît cantitatea de materii prime care poate fi produsă for the given time ⁵⁾. În al doilea rînd, datorită caracterului variabil al seasons ⁶⁾. De aceea, așa cum just remarcă Tooke ¹⁴⁰, vremea joacă un rol important în industria modernă. (Același lucru este valabil și pentru mijloacele de subzistență în raport cu salariul). Așadar, transformarea din nou a banilor în marfă poate să întîmpine greutăți și să creeze posibilitatea de criză, la fel ca

1) — adică se recurge la presupunerea. — *Nota trad.*

2) — de schimb în natură. — *Nota trad.*

3) — comerțul. — *Nota trad.*

4) — în același timp cumpărătorul alteia. — *Nota trad.*

5) — în intervalul respectiv. — *Nota trad.*

6) — anotimpurilor. — *Nota trad.*

transformarea mărfii în bani. În măsura în care este vorba de circulația simplă și nu de circulația capitalului, aceste dificultăți nu există}. (Există încă o întreagă serie de momente, condiții, posibilități de criză care pot fi examinate numai la analiza relațiilor mai concrete, îndeosebi a concurenței dintre capitaluri și a creditului).

[725] Se neagă *supraproducția de mărfuri* și se admite, dimpotrivă, *supraproducția de capital*. Dar însuși capitalul constă din mărfuri sau, în măsura în care el constă din bani, trebuie să fie transformat din nou în mărfuri d'une manière ou d'une autre pentru a putea să funcționeze ca capital. Ce este deci *supraproducția de capital*? Supraproducția unor mase de valori destinate să producă plusvaloare (sau, considerând capitalul din punctul de vedere al conținutului lui material, supraproducția de mărfuri destinate reproduției), prin urmare *reproducția pe scară prea mare*, ceea ce este același lucru cu supraproducția propriu-zisă.

Mai exact aceasta nu înseamnă decât că se produce prea mult în scopul *îmbogățirii* sau că o parte prea mare din produs nu este consumată ca venit, ci este folosită pentru a face mai mulți bani (pentru a fi acumulată), nu pentru a satisface nevoile personale ale posesorului ei, ci pentru a-i furniza avuție socială abstractă, bani, și mai multă putere asupra muncii altuia — capital — sau a întări această putere. Acest lucru îl afirmă unii. (Ric[ardo] îl neagă ¹⁾). Cum explică însă ceilalți supraproducția de mărfuri? Prin aceea că producția is not diversified enough ²⁾, că anumite obiecte de consum nu sînt produse în cantitate destul de mare. Că aici nu poate fi vorba de consumul industrial este evident; căci fabricantul care produce prea multă pînză își sporește în mod necesar cererea de fire, mașini, muncă etc. Este vorba deci de consumul individual. S-a produs prea multă pînză, dar poate prea puține portocale. La început, pentru a prezenta ca [inexistentă] separarea cumpărării de vînzare, s-au negat banii. Acum este negat capitalul, pentru a-i prezenta pe capitaliști ca pe niște oameni care efectuează pur și simplu operația $M-B-M$ și produc pentru consumul individual și nu *în calitate* de capitaliști, care urmăresc îmbogățirea, transformarea din nou a unei părți din plusvaloare în capital. Dar afirmația că există *prea mult capital* nu înseamnă

¹⁾ Comp. volumul de față p. 545—546. — *Nota red.*

²⁾ — destul de diversificată. — *Nota trad.*

altceva decât că se consumă — și în condițiile date pot fi consumate — prea puține produse ca venit (Sismondi¹⁴¹). De ce însă producătorul de pînză sau producătorul de cereale să consume mai multă pînză sau producătorul de cereale cere producătorului de pînză să consume mai multe cereale ? De ce producătorul de pînză nu realizează el însuși o parte mai mare din venitul său (din plusvaloare) sub formă de pînză, iar fermierul sub formă de cereale ? Pentru fiecare în parte, se admite că (se face însă abstracție de limitele fiecărei trebuințe) acest lucru împiedică nevoia lor de capitalizare. Dar pentru totalitatea lor acest lucru nu se admite.

(Aici facem cu totul abstracție de elementul criză care rezultă din faptul că mărfurile se reproduc mai ieftin decât au fost produse. Hence¹⁾ deprecierea mărfurilor aflate pe piață).

Toate contradicțiile producției burgheze izbucnesc în crizele generale ale pieței mondiale, în timp ce în crizele parțiale (parțiale în ceea ce privește conținutul și amploarea) ele izbucnesc doar separat, izolat, unilateral.

În ceea ce privește în mod special *supraproducția*, condiția acesteia este legea generală a producției de capital : a produce pe măsura dezvoltării forțelor productive (adică în măsura în care este posibil, masa capitalului fiind dată, să se exploateze o masă maximă de muncă), fără să se țină seama de limitele existente ale pieței sau de cererea solvabilă, ceea ce are loc prin lărgirea permanentă a reproducției și acumulării, de unde retransformarea permanentă a veniturului în capital, în timp ce, pe de altă parte, cererea masei de producători este limitată și, în conformitate cu caracterul producției capitaliste, este nevoită să se limiteze la nivelul mediu al trebuințelor.

[15. *Concepțiile lui Ricardo asupra diferitelor moduri de acumulare a capitalului și asupra consecințelor economice ale acumulării*]

În ch. VIII. „On Taxes“ Ricardo spune :

„Cînd producția anuală a unei țări este mai mare decât pentru a înlocui consumul anual, se spune că ea își sporește capitalul ; cînd consumul anual nu este nici măcar înlocuit de producția anuală, se spune că își reduce capitalul. Capitalul poate fi deci sporit printr-o producție mărită, sau printr-o reducere a consumului neproductiv“ (p. 162, 163). [Versiunea românească, vol. I, p. 137].

1) — De aici. — *Nota trad.*

Prin „unproductive consumption“¹⁾ Ric[ardo] înțelege aici, așa cum afirmă în nota la citatul de mai sus (notă, p. 163), consumul lucrătorilor neproductivi, „by those who do not reproduce another value“²⁾. Prin urmare, prin sporirea producției anuale se înțelege sporirea consumului productiv anual. Acesta din urmă poate fi sporit fie prin sporirea lui directă, în condiții în care consumul neproductiv rămâne neschimbat sau chiar crește, fie prin reducerea consumului neproductiv.

„Cînd spunem“ — se spune în aceeași notă — „că venitul este economisit și adăugat la capital, înțelegem prin aceasta că porțiunea de venit considerată ca fiind adăugată la capital este consumată de muncitorii productivi, iar nu de cei neproductivi“.

Am arătat³⁾ că transformarea venitului în capital nu este deloc echivalentă cu transformarea venitului în capital variabil sau cu cheltuirea lui pentru salarii. R[icardo] însă este de altă părere. În aceeași notă el spune :

„Dacă prețul muncii s-ar urca atît de mult, încît, cu toată sporirea capitalului, nu ar putea fi întrebuințată mai multă muncă, aș spune că această sporire de capital ar fi, totuși, consumată în mod neproductiv“.

Prin urmare, nu consumarea venitului de către muncitorii productivi face acest consum „productiv“, ci consumarea lui de către muncitorii care produc plusvaloare. Potrivit acestei concepții capitalul crește numai în cazul cînd el dispune de *mai multă muncă*.

Ch. VII „On Foreign Trade“.

„Există două căi prin care se poate acumula capital : el poate fi economisit fie ca urmare a creșterii venitului, fie ca urmare a reducerii consumului. Dacă profitul meu a crescut de la 1 000 l.st. la 1 200 l.st., în același timp în care cheltuielile mele continuă să fie aceleași, eu am acumulat anual cu 200 l.st. mai mult ca înainte. Dacă reduc cu 200 l.st. cheltuielile mele, în cazul în care profitul continuă să fie același, se va produce același efect ; 200 l.st. pe an vor fi adăugate la capitalul meu“ (p. 135.) [Versiunea românească, vol. I, p. 125].

„Dacă prin introducerea mașinilor, valoarea majorității mărfurilor pentru care s-a cheltuit venitul scade cu 20%, aș fi capabil să economisesc la fel ca și în cazul cînd venitul meu mi-ar fi crescut cu 20 la sută dar într-un caz rata profitului e staționară, iar în celălalt a crescut cu 20 la sută. Dacă prin introducerea de mărfuri străine ieftine pot economisi din cheltuielile mele 20 la sută, efectul ar fi exact același ca atunci cînd mașinile ar fi scăzut cheltuielile producției lor, dar profitul nu se va urca (p. 136.) [Versiunea românească, vol. I, p. 125].

¹⁾ — consum neproductiv. — *Nota trad.*

²⁾ — „care nu reproduc vreo altă valoare“. — *Nota trad.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 518—541. — *Nota red.*

(Adică not be raised, if the cheaper goods entered neither into the variable nor the constant capital ¹⁾).

Aşadar, în condiții în care *cheltuirea venitului rămâne aceeași*, acumularea este o consecință a creșterii ratei profitului {dar acumularea nu depinde numai de nivelul, ci și de masa profitului}; în condiții în care *rata profitului rămâne aceeași*, acumularea este o consecință a reducerii cheltuielilor, care, așa cum consideră aici R[icardo], are loc ca urmare a ieftinirii „of commodities on which revenue was expended“ ²⁾ (ieftinire determinată fie de introducerea mașinilor, fie de foreign trades ³⁾).

Ch. XX. „Value and Riches, their distinctive Properties“

„Bogăția“ (prin aceasta Ric[ardo] înțelege *valorile de întrebuințare*) „unei țări poate fi mărită pe două căi : ea poate fi mărită, întrebuințând o parte mai mare din venit pentru întreținerea muncii productive — ceea ce va adăuga nu numai la cantitatea, ci și la valoarea masei mărfurilor; sau ea poate fi mărită, fără a întrebuința o cantitate suplimentară de muncă, făcând aceeași cantitate mult mai productivă, ceea ce va adăuga la abundența dar nu și la valoarea mărfurilor.

În primul caz nu numai că o țară va deveni bogată dar și valoarea bogățiilor sale se va mări. Ea va deveni bogată prin economie, prin micșorarea cheltuielilor sale pentru obiectele de lux și plăcere și prin întrebuințarea acestor economii în producție.

[727] În cel de-al doilea caz, nu va exista, în mod firesc, nici o reducere a cheltuielilor pe obiectele de lux și plăcere, nici nu se va întrebuința o cantitate mai mare de muncă productivă ci, cu aceeași muncă, se va produce mai mult; bogăția va spori, dar nu și valoarea. Din aceste două moduri de a mări bogăția, cel din urmă trebuie preferat, deoarece produce același efect fără privarea sau micșorarea plăcerilor, care însoțește întotdeauna primul mod. *Capitalul este acea parte din bogăția unei țări care este întrebuințată în vederea unei producții viitoare și care poate fi sporită în același fel ca și bogăția. Un capital suplimentar va fi la fel de eficace pentru producția bogăției viitoare, fie că se obține prin perfecționarea îndemînării mașinilor, fie prin folosirea unui venit mai mare cu scop reproductiv; deoarece bogăția depinde întotdeauna de cantitatea de mărfuri produsă, indiferent de ușurința cu care au fost procurate instrumentele întrebuințate în producție. O anumită cantitate de stofă și de alimente va întreține și va întrebuința același număr de oameni și va procura, prin urmare, aceeași cantitate de muncă, indiferent dacă aceste obiecte sînt produse de munca a 100 sau 200 de oameni; dar această cantitate va avea o valoare dublă dacă la producția stofei și alimentelor s-au întrebuințat 200 de oameni“ (p. 327, 328.) [Versiunea românească, vol. I, p. 215].*

Inițial R[icardo] a pus problema în felul următor :

Acumularea crește atunci cînd, cheltuielile rămînînd aceleași, rata profitului crește,

¹⁾ — nu ar crește, dacă produsele mai ieftine nu ar intra nici în capitalul variabil nici în capitalul constant. — *Nota trad.*

²⁾ — mărfurilor pe care se cheltuiește venitul. — *Nota trad.*

³⁾ — comerțul exterior. — *Nota trad.*

sau atunci cînd, rata profitului rămînînd aceeași, cheltuielile (în ceea ce privește valoarea) scad deoarece se ieftinesc mărfurile pe care se cheltuiește venitul.

Acum Ricardo constată o altă contradicție :

Acumularea crește, capitalul se acumulează atît în ceea ce privește masa sa cît și în ceea ce privește valoarea sa atunci cînd o parte mai mare din venit este retrasă din sfera consumului individual și este folosită pentru consumul productiv, cînd cu partea din venit economisită în acest fel se pune în mișcare mai multă muncă productivă. În acest caz acumularea are loc *from parsimony* ¹⁾.

Sau *expenditure* ²⁾ rămîn aceleași, nu se folosește mai multă muncă productivă, dar aceeași muncă produce mai mult, forța ei productivă crește. Elementele care alcătuiesc capitalul productiv — materii prime, mașini etc. {mai înainte era vorba de mărfurile *upon which revenue is expended* ³⁾, acum însă este vorba de mărfurile *employed as instruments in production* ⁴⁾} cu aceeași cheltuie de muncă se produc în cantitate mai mare, mai bine și de aceea mai ieftin. În acest caz acumularea nu depinde nici de creșterea ratei profitului, nici de faptul că, prin *parsimony*, o parte mai mare din venit, se transformă în capital, nici de faptul că, prin ieftinirea mărfurilor pe care se cheltuiește venitul, o parte mai mică din venit se cheltuiește pentru scopuri neproductive. Aici acumularea depinde de faptul că munca devine mai productivă în sferele de producție care furnizează elementele capitalului însuși, adică de faptul că se ieftinesc mărfurile care intră în procesul de producție sub formă de materii prime, unelte etc.

Dacă forța productivă a muncii a crescut datorită producției crescînde de capital fix, în comparație cu capitalul variabil, atunci crește nu numai masa, ci și *valoarea* reproducției, datorită faptului că o parte din valoarea capitalului fix intră în reproducția anuală. Acest lucru poate să aibă loc concomitent cu creșterea populației și creșterea numărului de muncitori folosiți, deși *în mod relativ*, în comparație cu capitalul constant pus de ei în mișcare, numărul muncitorilor folosiți se reduce în mod constant. Astfel are loc o creștere nu numai a avuției, ci și a valorii, și se pune în mișcare o masă mai mare de muncă vie, deși munca a devenit mai productivă iar masa muncii, în comparație cu masa mărfurilor produse, s-a micșorat. În sfîrșit,

1) — datorită *economiiilor*. — *Nota trad.*

2) — cheltuielile. — *Nota trad.*

3) — pe care se cheltuiește venitul. — *Nota trad.*

4) — folosite ca unelte în producție. — *Nota trad.*

și în condiții în care productivitatea muncii rămâne aceeași, capitalul constant și capitalul variabil pot să crească în egală măsură o dată cu creșterea naturală anuală a populației. Și în acest caz are loc acumularea capitalului atât în ceea ce privește masa cât și în ceea ce privește valoarea sa. Tuturor acestor puncte R[icardo] nu le acordă atenție.

În același capitol R[icardo] spune :

„Munca unui milion de oameni în fabrici va produce întotdeauna aceeași valoare, dar nu va produce întotdeauna aceeași bogăție“.

(Acest lucru este complet greșit. Valoarea produsului a un milion de oameni nu depinde numai de munca lor, ci și de valoarea capitalului cu care ei lucrează ; prin urmare, ea va fi foarte diferită în funcție de cantitatea forțelor productive produse anterior, cu care ei lucrează).

„Prin inventarea de mașini, prin perfecționarea îndemînării, printr-o mai bună diviziune a muncii, sau prin descoperirea de noi piețe unde schimburile pot fi făcute în condiții mai avantajoase, un milion de oameni pot produce dublul sau triplul sumei bogățiilor, «a obiectelor de primă necesitate a celor de confort și distracție» într-o anumită stare a societății, față de cât ar putea produce în alta, dar prin aceasta nu vor adăuga nimic la valoare“

(ar adăuga în orice caz, căci munca lor [728] trecută întră în noua reproducție într-o proporție mult mai mare),

„deoarece valoarea fiecărui lucru crește sau scade în raport cu ușurința sau dificultatea de a-l produce sau, cu alte cuvinte, în raport cu cantitatea de muncă întrebuițată pentru producerea lui“.

(Fiecare unitate de marfă se poate ieftini, dar valoarea masei totale crescînde de mărfuri va crește).

„Presupunînd că, cu un capital dat, munca unui anumit număr de oameni produce 1 000 de perechi de ciorapi și că prin inventarea de mașini același număr de oameni pot produce 2 000 de perechi sau că ei pot continua să producă 1 000 de perechi și pot produce încă 500 de pălării, atunci valoarea celor 2 000 de perechi de ciorapi sau a celor 1 000 de perechi de ciorapi și 500 de pălării nu va fi nici mai mică și nici mai mare, decît valoarea celor 1 000 de perechi de ciorapi înainte de introducerea mașinilor, deoarece, ele vor fi produsul aceleiași cantități de muncă“.

(Nota bene : dacă machinery newly introduced ¹⁾ nu costă nimic).

---

¹⁾ — mașinile nou introduse. — *Nota trad.*

„Dar valoarea masei generale a mărfurilor se va micșora totuși; pentru că, deși valoarea cantității mai mari de mărfuri produse, ca urmare a perfecționărilor va fi aceeași cu valoarea pe care ar fi avut-o cantitatea mai mică, care ar fi fost produsă dacă perfecționarea nu ar fi avut loc, se produce un efect și asupra părții încă neconsumate a bunurilor care fuseseră fabricate, înainte de perfecționare; valoarea acestor bunuri va fi redusă în așa măsură încît ele vor trebui să scadă, cantitate pentru cantitate, la nivelul bunurilor produse în condițiile tuturor avantajelor perfecționării; iar societatea, cu toată cantitatea sporită de mărfuri, cu toată bogăția sa sporită și cu toată înmulțirea mijloacelor de satisfacție, va avea o sumă de valoare mai mică. Dezvoltînd mereu ușurința de a produce, micșorăm mereu valoarea unora din mărfurile produse mai înainte, deși prin aceleași mijloace nu adăugăm numai la bogăția națională, dar și la forța de producție viitoare“ (p. 320—322.) [Versiunea românească, vol. I, p. 212—213].

Ric[ardo] vorbește aici despre deprecierea pe care o suferă, datorită dezvoltării progresive a forței productive, mărfurile produse în condiții mai puțin favorabile, indiferent dacă aceste mărfuri se află încă pe piață sau se află în procesul de producție în calitate de capital. De aici nu rezultă însă nicidecum că „the value of the general mass of commodities will be diminished“ ¹⁾, deși valoarea unei anumite părți a acestei mase se micșorează. Acest rezultat este posibil: 1) cînd valoarea mașinilor și a mărfurilor noi pe care le introduc improvements ²⁾, ar fi mai mică decît deprecierea mărfurilor de aceeași natură existente anterior, 2) cînd am trece cu vederea faptul că odată cu dezvoltarea forțelor productive crește continuu și numărul sferelor de producție, cu alte cuvinte că apar noi ramuri pentru investirea capitalului, ramuri inexistente anterior. Dezvoltîndu-se, producția se ieftinește și totodată se diversifică.

Ch. IX „Taxes on raw produce“.

„În ceea ce privește a treia obiecție împotriva impozitului pe produse agricole, și anume că urcarea salariilor și scăderea profitului constituie o descurajare pentru acumulare și acționează în aceeași direcție ca și o sărăcire naturală a solului, am încercat să arăt în altă parte a acestei lucrări că economiile se pot face tot atît de bine din cheltuieli, ca și din producție: tot așa de bine dintr-o reducere a valorii mărfurilor, ca și dintr-o urcare a ratei profitului. Sporind profitul meu de la 1 000 la 1 200 l.st., în timp ce prețurile continuă să fie aceleași, puterea mea de a-mi mări capitalul prin economii a sporit, dar nu a sporit atît de mult cît ar fi putut-o face dacă profitul meu ar fi continuat să fie ca mai înainte, în timp ce prețul mărfurilor ar fi scăzut atît de mult, încît 800 l. st. mi-ar fi procurat tot atît cît s-a cumpărat înainte cu 1 000 l. st.“ (p. 183, 184.) [Versiunea românească, vol. I, p. 147].

¹⁾ — „valoarea întregii mase de mărfuri va scădea“. — *Nota trad.*

²⁾ — perfecționările. — *Nota trad.*

Întreaga valoare a produsului. (sau mai exact a acelei părți din produs care se repartizează între capitalist și muncitor) poate să se deprecieze fără ca net income¹⁾ să scadă în ceea ce privește masa valorii lui. (Procentual, el poate chiar să crească). Despre aceasta în

Ch. XXXII „Mr. Malthus's Opinions on Rent“

„Așadar, întreaga argumentație a d-lui Malthus este clădită pe o bază șubredă ; ea presupune că, întrucît se reduce *venitul brut* al țării, trebuie în consecință să se reducă în aceeași proporție și venitul net. A fost unul din obiectivele acestei lucrări să arăt că, cu fiecare scădere a valorii reale a obiectelor de primă necesitate, vor scădea și salariile muncii, iar profitul capitalului se va urca ; cu alte cuvinte, că dintr-o valoare anuală anumită, o porțiune mai mică va fi plătită clasei muncitoare și o porțiune mai mare acelorale căror fonduri întrebuințează această clasă. Să presupunem că valoarea mărfurilor produse într-o anumită fabrică este de 1 000 l.st. și că ea este împărțită între patron și muncitorii lui, în proporție de 800 l.st. muncitorilor și 200 l.st. patronului [729]. Dacă valoarea acestor mărfuri ar scădea la 900 l.st., și 100 l.st. ar fi economisite din salariile muncii, ca urmare a scăderii obiectelor de primă necesitate, venitul net al patronului nu ar suferi nici o schimbare, și, în consecință, el ar putea plăti aceeași sumă de impozite cu tot atîta ușurință după, ca și înainte de reducerea prețului“ (p. 511. 512.) [Versiunea românească, vol. I, p. 300—301].

Ch. V „On Wages“

„Cu toată tendința salariilor de a se conforma ratei lor naturale, rata lor de piață poate fi într-o societate în progres în mod constant deasupra acesteia pentru o perioadă de timp nedeterminată ; deci, înainte ca impulsul pe care o sporire de capital îl dă pentru o nouă cerere de muncă să-și fi putut avea urmările, o altă sporire de capital poate avea același efect și astfel, dacă creșterea de capital este treptată și constantă, cererea pentru muncă va da un impuls continuu creșterii populației“ (p. 88.) [Versiunea românească, vol. I, p. 102].

Din punct de vedere capitalist, totul se prezintă invers. Masa populației muncitoare și gradul productivității muncii determină atît reproducția capitalului cît și reproducerea populației. Dimpotrivă, aici reiese că populația este determinată de *capital*.

Ch. IX. „Taxes on Raw Produce“

„O acumulare de capital produce, în mod natural, o concurență mai mare între cei care întrebuințează munca și o urcare, în consecință, a prețului ei“ (p. 178.) [Versiunea românească, vol. I, p. 145].

Aceasta depinde de proporția în care, în condițiile acumulării capitalului, cresc diferitele lui părți componente. Acumularea capitalului poate să aibă loc, iar cererea de muncă poate să se reducă în mod absolut sau în mod relativ.

¹⁾ — venitul net. — *Nota trad.*

Întrucît, potrivit teoriei rentei a lui R[icardo], o dată cu acumularea capitalului și cu creșterea populației rata profitului are tendința de scădere, deoarece crește valoarea obiectelor de primă necesitate sau scade productivitatea agriculturii, rezultă că acumularea are tendința de a frîna acumularea, iar *legea scăderii ratei profitului* — întrucît, pe măsură ce se dezvoltă industria, agricultura devine mai puțin productivă — planează ca o fatalitate asupra producției burgheze. Dimpotrivă, A. Smith privește cu satisfacție scăderea ratei profitului. Pentru el modelul este Olanda. Scăderea ratei profitului, arată Smith, silește pe majoritatea capitaliștilor, cu excepția celor foarte mari, ca în loc să trăiască de pe urma dobînzii, să folosească capitalul în producție ; ea este, așadar, un stimulent pentru producție. La discipolii lui R[icardo] groaza față de tendința fatală ia forme tragicomice.

Vom cita aici toate pasajele din R[icardo] referitoare la această problemă.

Ch. V „On Wages“.

„În diferitele stadii ale societății, acumularea de capital sau de mijloace pentru întrebuințarea muncii se face mai mult sau mai puțin repede și, *trebuie, în toate cazurile să depindă de forțele productive ale muncii*. Forțele productive ale muncii sînt în general cele mai mari, cînd este o abundență de pămînt fertil ; în astfel de perioade acumularea este adeseori atît de rapidă încît muncitorii nu se pot găsi cu aceeași rapiditate cu care se poate procura capitalul.

S-a calculat că în condiții favorabile, populația se poate dubla în 25 de ani ; dar, în aceleași condiții favorabile, capitalul total al țării ar fi dublat într-o perioadă și mai scurtă. În acest caz, salariile vor avea în decursul întregii perioade o tendință de urcare, din cauză că cererea pentru muncă va spori mereu, mai repede decît oferta.

În așezările noi, în care se introduc meșteșugurile și cunoștințele țărilor înaintate în civilizație, este probabil că capitalul are tendința de a crește mai repede decît populația ; iar dacă lipsa de muncitori n-ar fi suplinită de țările populate, această tendință ar urca foarte mult prețul muncii. Pe măsură ce aceste țări devin mai populate și pe măsură ce se iau în exploatare pămînturi de calitate mai slabă, tendința de sporire a capitalului descrește, *deoarece surplusul de produs care a rămas după satisfacerea nevoilor populației existente trebuie în mod necesar să fie în raport cu ușurința de producție, respectiv cu numărul mai mic de persoane întrebuințate în producție*. Așadar, cu toate că este probabil că, în cele mai favorabile condiții, puterea producției este chiar mai mare decît aceea a populației ; situația aceasta nu va continua astfel multă vreme, deoarece pămîntul fiind limitat în cantitate și diferit în calitate, cu fiecare porțiune sporită de capital întrebuințat, va avea loc o rată de producție micșorată, în timp ce *puterea populației va continua întotdeauna să rămînă aceeași*“ (p. 92, 93.) [Versiunea românească, vol. I, p. 104].

(Ultima afirmație este o născocire popească. The power of population decreases ¹⁾, pe măsură ce scade power of production ²⁾).

Aici — și acest lucru trebuie subliniat în primul rînd — R[icardo] recunoaște că „the accumulation of capital... must in all cases depend on the productive powers of labour“ ³⁾, că deci prius este munca și nu capitalul.

Mai departe, după R[icardo], rezultă că în old settled countries ⁴⁾, dezvoltate din punct de vedere industrial, ou agricultura se îndeletnicește un număr mai mare de oameni decît în colonii, în timp ce lucrurile se prezintă tocmai invers. Pentru producerea aceluiași produs [730], Anglia, de pildă, folosește mai puțini agricultural labourers an than any other country, new or old ⁵⁾. Este adevărat că, aici, la agricultural production ⁶⁾ participă indirect o parte mult mai mare a populației neagricole. În nici un caz însă în proporția în care în țările mai puțin dezvoltate populația nemijlocit agricolă este mai mare. Să presupunem că chiar în Anglia cerealele sînt mai scumpe, cheltuielile de producție mai mari. Se investește mai mult capital. În agricultural production intră mai multă muncă trecută, deși mai puțină muncă vie. Dar, datorită faptului că baza de producție există, reproducția capitalului agrar costă mai puțină muncă, deși valoarea acestui capital este înlocuită prin produs.

Ch. VI „On Profits“

În prealabil alte cîteva observații. Așa cum am văzut, plusvaloarea nu depinde numai de rata plusvalorii, ci și de numărul de muncitori folosiți concomitent, deci de mărirea capitalului variabil.

La rîndul ei, acumularea nu este determinată — nemijlocit — de rata plusvalorii, ci de raportul dintre plusvaloare și total amount of the capital advanced ⁷⁾, adică de rata profitului; și nu atît de rata profitului, cît de gross amount of profit ⁸⁾, care, așa cum am văzut, în ceea ce privește capitalul total al societății este identică cu gross amount of surplus value ⁹⁾, însă

¹⁾ — puterea populației scade. — *Nota trad.*

²⁾ — puterea producției. — *Nota trad.*

³⁾ — acumularea capitalului... trebuie să depindă în toate cazurile de forța productivă a muncii. — *Nota trad.*

⁴⁾ — țările de mult populate. — *Nota trad.*

⁵⁾ — mai puțini muncitori agricoli decît oricare altă țară nouă sau veche. — *Nota trad.*

⁶⁾ — producția agricolă. — *Nota trad.*

⁷⁾ — masa totală a capitalului avansat. — *Nota trad.*

⁸⁾ — masa generală a profitului. — *Nota trad.*

⁹⁾ — masa generală a plusvalorii. — *Nota trad.*

în ceea ce privește diferitele capitaluri folosite în different trades may variate very much from the amount of surplus value produced by them ¹⁾. Dacă considerăm acumularea capitalului en bloc profitul = plusvaloarea, iar rata profitului = plusvaloarea, sau, mai exact, cu plusvaloarea calculată la fiecare 100 de unități de capital.

Dață rata profitului (în procente) este dată, gross amount of profit depinde de mărimea capitalului avansat de care depinde, așadar, și acumularea, în măsura în care ea este determinată de profit.

Dață suma capitalului este dată, gross amount of profit depinde de nivelul ratei profitului.

De aceea, în condiții în care rata profitului este ridicată, un capital mic poate da o masă a profitului mai mare decât un capital mai mare în condiții în care rata profitului este scăzută.

Să considerăm :

Capital	1	Rata profitului	Masa profitului
100		10	10
100 × 2 = 200		$10/2$ sau 5	10
100 × 3 = 300		$10/2$ sau 5	15
100 × 1 $\frac{1}{2}$ = 150		5	7 $\frac{1}{2}$
2			
100		10	10
2 × 100 = 200		$\frac{10}{2^{1/2}} = 4$	8
2 $\frac{1}{2}$ × 100 = 250		4	10
3 × 100 = 300		4	12
3			
500		10	50
5 000		1	50
3 000		1	30
10 000		1	100

Dață înmulțitorul capitalului și împărțitorul ratei profitului sînt egali, adică dacă mărimea capitalului crește în aceeași proporție în care scade rata profitului, suma masei profitului

¹⁾ — diferite ramuri poate să fie foarte diferită de masa plusvalorii produsă de ele. — *Nota trad.*

rămîne aceeași. La o rată a profitului de 10% , 100 dau 10, iar la o rată a profitului de $\frac{10}{2}\%$ sau 5% , 2×100 dau tot 10. Cu alte cuvine, aceasta înseamnă că, dacă rata profitului scade în aceeași proporție în care se acumulează (crește) capitalul, masa profitului rămîne aceeași.

Dacă rata profitului scade mai repede decît crește capitalul, suma masei profitului se micșorează. La o rată a profitului de 10% , 500 dau o masă a profitului de 50. O sumă de șase ori mai mare, 6×500 , sau 3 000, la o rată a profitului de $\frac{10}{10}\%$, sau 1% , dă numai 30.

În sfîrșit, dacă capitalul crește mai repede decît scade rata profitului, masa profitului crește, deși rata profitului scade. Astfel, 100 cu 10% profit, 100 dă o masă a profitului egală cu 10. Iar 300 (3×100) cu 4% (deci cînd rata profitului scade de $2\frac{1}{2}$ ori), dă o masă a profitului egală cu 12.

Să revenim acum la tezele lui Ricardo.

Ch. VI „On Profits“

„*Tendința naturală a profitului este deci de scădere*, deoarece, odată ce dezvoltarea societății și bogăției cantitatea suplimentară de alimente cerute este obținută cu sacrificiul unei munci din ce în ce mai mari. *Această tendință, această gravitație* am putea spune, *a profitului*, este din *fericire frînată* la intervale repetate, de perfecționarea mașinilor care au legătură cu producția obiectelor de primă necesitate, precum și de descoperirile în știința agriculturii care ne permit să eliberăm o parte din munca necesară mai înainte și, [731] în consecință, să micșorăm prețul obiectelor de primă necesitate pentru muncitor. Urcarea prețului obiectelor de primă necesitate și a salariilor muncii este însă limitată; căci îndată ce salariile ar ajunge să fie egale... cu 720 l.st., ceea ce reprezintă încasările totale ale arendașului, *s-a sfîrșit cu orice acumulare, deoarece nici un capital nu mai poate produce atunci vreun profit oarecare și nici muncă suplimentară nu mai poate fi cerută*, și, în consecință, populația își va fi atins punctul culminant. De fapt însă, cu mult înainte de această perioadă, *rata foarte scăzută a profitului va fi oprit orice acumulare și aproape întregul produs al națiunii, după plata muncitorilor, va deveni proprietatea posesorilor de pămînt și a percepților de zeciuială și impozite*“ (p. 120. 121.) [Versiunea românească, vol. I, p. 118].

În concepția r[icardiană] aceasta însemna pentru burghezie „amurgul zeilor“, ziua de apoi.

„Cu mult înainte ca această situație a prețurilor să fi devenit permanentă, *ar fi dispărut orice motiv pentru acumulare; deoarece nimeni nu acumulează decît ca să-și facă acumularea productivă*... În consecință, o astfel de situație a prețurilor *nici cînd nu poate avea loc. Arendașul și fabricantul nu pot trăi fără profit, mai mult decît poate trăi muncitorul fără salariu. Motivul de acumulare al acestora va scădea cu fiecare scădere a profitului și va înceta complet cînd profitul va fi așa de scăzut, încît să nu le mai ofere o compensație echivalentă cu*

osteneala lor și cu riscul pe care trebuie să-l suporte, în mod necesar, la întrebuițarea productivă a capitalului lor". (p. 123).

„Trebuie să observ din nou că rata profitului va scădea mult mai repede..., deoarece valoarea produsului fiind aceea pe care am stabilit-o în condițiile presupuse, valoarea capitalului arendașului va spori cu mult, prin faptul că ea constă în mod necesar din multe din mărfurile a căror valoare a crescut. Înainte ca grâul să se fi putut urca de la 4 la 12 l.st., valoarea de schimb a capitalului său se va fi dublat probabil și a ajuns la 6 000 l.st. în loc de 3 000. Dacă, deci, profitul său ar fi de 180 l.st., sau 6% la capitalul său inițial, profitul n-ar fi fost în mod real în acel timp, la o rată mai mare decât 3%, deoarece 6 000 l.st. cu 3% dă 180 l.st.; și un nou arendaș, cu o sumă de 6 000 l.st. în buzunar va putea intra în afacerea de arendare numai în aceste condiții". (p. 123—124.) [Versiunea românească, vol. I, p. 119].

„Trebuie să ne așteptăm de asemenea ca oricât de mult ar scădea rata profitului la capital datorită acumulării de capital în agricultură și datorită urcării salariilor, totuși suma totală a profitului să crească. Astfel, presupunind că prin acumulări repetate și de cite 100 000 l.st. rata profitului ar scădea de la 20 la 19, 18, 17%, ceea ce reprezintă o scădere constantă a sa, trebuie să ne așteptăm ca întreaga sumă a profitului obținută de acești posesori succesivi de capital să fie întotdeauna progresivă; ca această sumă să fie mai mare cînd capitalul este de 200 000 l.st. decît cînd este de 100 000; și mai mare, cînd este de 300 000 l.st., și așa mai departe, crescînd cu fiecare sporire de capital, deși într-un ritm din ce în ce mai redus. Totuși această progresie este adevărată numai pentru un anumit timp; astfel, 19% la 200 000 l.st. este mai mult decît 20% la 100 000 l.st.; la fel 18% la 300 000 este mai mult decît 19% la 200 000 l.st.; dar, după ce s-a acumulat o sumă mare de capital o acumulare în continuare reduce totalul profitului. Astfel, presupunînd că acumularea este de 1 000 000 l.st. și că profitul este de 7%, întreaga sumă a profitului va fi de 70 000 l.st.; dacă la milion se va adăuga un capital de 100 000 l.st. iar profitul va scădea la 6%, posesorii de capital vor primi 66 000 l.st., sau cu 4 000 l.st. mai puțin, deși suma întregă a capitalului a sporit de la 1 000 000 la 1 100 000 l.st.

Nici o acumulare de capital nu poate avea loc însă, atîta timp cît capitalul produce oarecare profit, fără ca să ducă nu numai la o creștere a produsului, ci și la o creștere a valorii. Prin întrebuițarea unui capital suplimentar de 100 000 l.st., nici o parte a vechiului capital nu va deveni mai puțin productivă. Produsul pămîntului și al muncii țării va trebui să crească, iar valoarea lui se va urca, nu numai prin valoarea adăugirii care s-a făcut la cantitatea producției anterioare, ci și prin valoarea nouă, pe care o capătă întregul produs al pămîntului datorită creșterii dificultății de a produce ultima porțiune. Cînd însă acumularea de capital devine foarte mare, cu toată această valoare urcată, se va distribui în așa fel, că o valoare mai mică decît înainte va reveni profitului, în timp ce aceea care revine rentei și salariilor va crește" (p. 124—126.) [Versiunea românească, vol. I, p. 119—120].

„Cu toate că se produce o valoare mai mare, o proporție mai mare din ce rămîne din această valoare după plata rentei, este consumată de producători și aceasta și numai ea, este aceea care reglementează profitul. Atîta timp cît pămîntul produce din abundență, salariile se pot urca în mod temporar iar producătorii pot consuma mai mult decît în proporția în care ei sînt obișnuți; dar stimulentele care va fi dat prin aceasta populației va reduce repede pe muncitori la consumul lor obișnuit. Cînd se cultivă însă pămînturi sărace, sau cînd se întrebuițează mai

mult capital și mai multă muncă pe pământurile vechi, obținînd un efect mai redus, efectul trebuie să fie permanent“ (p. 127.) [Versiunea românească, vol. I, p. 121].

[732]. „De aceea efectele acumulării vor fi diferite în diferitele țări, și vor depinde mai ales de fertilitatea pământului. Oricît de întinsă ar fi o țară, în care pământul este de o calitate sărăcăcioasă și în care importul de alimente este prohibit, cele mai reduse acumulări de capital vor fi însoțite de reducerea mare a ratei profitului și urcarea rapidă a rentei ; și, dimpotrivă, o țară mică dar fertilă, mai ales cînd importul de alimente este liber, poate acumula un capital important fără vreo mare reducere a ratei profitului sau vreo mare creștere a rentei pămîntului“ (p. 128—129.) [Versiunea românească, vol. I, p. 121].

Impozitele (ch. XII „*Land Tax*“) „pot de asemenea să aibă ca rezultat faptul că nu rămîne *un surplus* de produs *suficient* pentru a încuraja eforturile acelor care, prin economiile lor sporesc, în mod obișnuit capitalul statului“ (p. 206.) [Versiunea românească, vol. I, p. 158].

„Există doar un singur caz“ (ch. XXI „*Effects of accumulation of profits and interest*“) „și acesta va fi numai temporar, în care acumularea de capital, la un preț scăzut al alimentelor, poate fi însoțită de o scădere a profitului și anume atunci cînd *fondurile pentru întreținerea muncii sporesc cu mult mai mare iușeală decît populația*; salariile vor fi atunci urcate, iar profitul scăzut. Dacă fiecare s-ar feri să folosească obiecte de lux și ar fi preocupat numai de acumulare, atunci s-ar putea produce o cantitate de obiecte de primă necesitate pentru care să nu existe un consum imediat. *Din astfel de mărfuri, limitate ca număr, ar putea să existe fără îndoială o abundență generală și în consecință s-ar putea să nu existe nici o cerere pentru o cantitate suplimentară din aceste mărfuri și nici profit la întrebuințarea unui capital suplimentar. Dacă oamenii ar înceta să consume, ei ar înceta să producă*“ (p. 343.) [Versiunea românească, vol. I, p. 222].

Acestea sînt ideile lui Ricardo cu privire la acumulare și la legea scăderii ratei profitului.

Miscelanee la Ric[ardo]. Încheiere la R[icardo]
(John Barton)

[A] *Venitul brut și venitul net*

În opoziție cu venitul brut (care era identificat cu produsul total sau cu valoarea produsului total), *venitul net* este forma în care fiziocrații fixează inițial plusvaloarea. Pentru ei renta funciară constituie unica formă a plusvalorii, întrucât, din punctul lor de vedere, profitul industrial nu este decît un salariu de un fel deosebit ; această concepție coincide cu cea a economiștilor de mai tîrziu la care profitul este ascuns în wages of superintendence of labour ¹⁾.

Așadar, în realitate, net revenue este excedentul produsului (sau al valorii lui), peste partea care înlocuiește capitalul avansat, atît pe cel constant cît și pe cel variabil. Prin urmare, el constă pur și simplu din profit și din rentă, aceasta din urmă reprezentînd doar o parte din profit, care este defalcată din el și care revine unei clase deosebite de clasa capitaliștilor.

Scopul nemijlocit al producției capitaliste nu este producția de mărfuri, ci producția de plusvaloare sau de profit (în forma lui dezvoltată) ; nu produsul, ci surplus produce. Considerată din acest punct de vedere, însăși munca este productivă numai în măsura în care creează pentru capital profit sau surplus produce. Dacă muncitorul nu-l creează, munca sa e neproductivă. Prin urmare masa muncii productive folosite prezintă interes pentru capital numai în măsura în care, datorită ei, sau corespunzător cu ea, crește masa supramuncii. Numai în această măsură se dovedește a fi necesar ceea ce noi am denumit timp de muncă necesar. Dacă o muncă nu dă un asemenea rezultat, ea este de prisos și trebuie să fie sistată.

Scopul permanent al producției capitaliste este de a produce, cu minimum de capital avansat, maximum de plusvaloare sau de surplus produce ; și, în măsura în care acest rezultat se obține altfel decît prin munca excesivă a muncitorilor, avem

---

¹⁾ — salariul pentru supravegherea muncii. — *Nota trad.*

de-a face aici cu o tendință a capitalului care se exprimă în strădania de a produce un produs dat cu o cît mai mică cheltuire de forțe și de mijloace, adică cu tendința economică a capitalului care învață omenirea să-și drămuiască forțele și să-și atingă scopul de producție cu o cît mai mică cheltuire de mijloace.

În această concepție, muncitorii apar drept ceea ce și sînt de fapt în producția capitalistă — simple mijloace de producție, și nu un scop în sine sau un scop al producției.

Net income ¹⁾ nu este determinat de valoarea produsului total, ci de excedentul valorii produsului total peste valoarea capitalului avansat, sau de mărimea plusprodusului în raport cu produsul total. Dacă acest excedent crește, chiar dacă valoarea [733] produsului scade sau chiar dacă o dată cu valoarea scade și cantitatea totală a produsului, scopul producției capitaliste este atins.

Ric[ardo] a exprimat foarte consecvent și realist această tendință. De aceea filantropii mic-burgezi îl atacă cu atîta înverșunare.

Examinînd venitul net, Ric[ardo] repetă greșeala de a reduce produsul total la venit — la wages, profits și rent ²⁾ —, și de a face abstracție de capitalul constant care urmează să fie înlocuit. Aici însă nu ne vom opri asupra acestei probleme.

Ch. XXXII „Mr. Malthus's Opinions on rent“.

„Este important să se facă o deosebire clară între venitul brut și venitul net, deoarece din venitul net al unei societăți trebuie să se plătească toate impozitele. Să presupunem că toate mărfurile din țară, tot griul, produsele agricole, mărfurile fabricate etc., care ar putea fi aduse pe piață în cursul unui an valorează 20 000 000 și că pentru a obține această valoare ar fi necesară munca unui anumit număr de oameni și că obiectele de primă necesitate ale acestor muncitori ar cere o cheltuială de 10 000 000. În acest caz aș spune că venitul brut al acestei societăți este de 20 000 000 și venitul său net de 10 000 000. Din această presupunere nu urmează că muncitorii trebuie să primească numai 10 000 000 pentru munca lor ; ei ar putea primi 12, 14 sau 15 000 000, și în acest caz ei ar avea 2, 4 sau 5 000 000 din venitul net. Restul ar fi împărțit între landlorzi și capitaliști ; dar întregul venit net nu ar depăși 10 000 000. Presupunînd că o asemenea societate plătește 2 000 000 impozite, venitul ei net s-ar reduce la 8 000 000“ (p. 512, 513.) [Versiunea românească, vol. I, p. 301].

¹⁾ — venitul net. — *Nota trad.*

²⁾ — salariu, profit și rentă. — *Nota trad.*

[În ch. XXVI Ricardo afirmă :]

„Care va fi avantajul ce ar rezulta pentru o țară din întrebuițarea unei mari cantități de muncă productivă când, indiferent dacă întrebuițează această cantitate sau una mai mică, renta și profitul ei net împreună vor fi aceleași ? *Întregul produs al pământului și al muncii din oricare țară este împărțit în trei părți : din acestea, una este destinată salariilor, alta profitului și cealaltă rentei*“.

(Ceea ce este greșit deoarece aici este omisă partea which is devoted to replace the capital (wages excluded) employed in production ¹⁾).

„Numai din ultimele două părți se pot face unele scăzăminte pentru impozite sau pentru economii ; *cea dintii, dacă este moderată, constituie întotdeauna cheltuielile necesare producției*“.

(Ric[ardo] însuși remarcă în nota de la această frază la p. 416 :

„Poate că acest lucru este exprimat prea categoric, întrucât se atribuie în general muncitorului, sub numele de salariu, mai mult decât cheltuielile de producție absolut necesare. În acest caz, o parte din produsul net al țării este primită de muncitor și poate fi economisită sau cheltuită de el ; sau îi dă acestuia posibilitatea să contribuie la apărarea țării“.)

„Unei persoane cu un capital de 20 000 de l.st. al cărei profit ar fi de 2 000 de l.st. pe an, îi va fi indiferent dacă capitalul său va întrebuița 100 sau 1 000 de oameni, dacă marfa produsă se vinde cu 10 000 l.st. sau cu 20 000 de l.st., cu condiția ca în toate cazurile profitul său să nu scadă sub 2 000 l.st. *Nu este la fel interesul unei națiuni ? Cu condiția ca venitul ei net real, renta și profitul ei, să fie aceleași, nu are importanță dacă națiunea se compune din 10 000 000 sau 12 000 000 de locuitori.* Capacitatea ei de a întreține flota și armata precum și tot felul de muncă neproductivă, trebuie să fie în raport cu venitul ei net, și nu cu venitul brut. Dacă 5 000 000 de oameni ar putea produce atâtea alimente și atâtea îmbrăcăminte cât ar fi necesare pentru 10 000 000, alimentele și îmbrăcăminte pentru 5 000 000 ar constitui venitul net. Ar fi oare de folos pentru țară dacă pentru a produce același venit net s-ar cere 7 000 000 de oameni, adică s-ar întrebuița 7 000 000 pentru a produce alimente și îmbrăcăminte suficiente pentru 12 000 000 ? Alimentele și îmbrăcăminte pentru 5 000 000 vor constitui întotdeauna, venitul net. Întrebuițarea unui număr mai mare de oameni nu ne va permite să adăugăm nici un om la armata și marina noastră și nici să contribuim cu o guinee mai mult la impozite“ (p. 416—417.) [Versiunea românească, vol. I, p. 255—256].

Pentru o mai bună înțelegere a concepției lui R[icardo] trebuie avute în vedere și următoarele pasaie :

¹⁾ — care este destinată să înlocuiască capitalul folosit în producție (cu excepția salariului). — *Nota trad.*

„Prețul relativ scăzut al grîului are însă întotdeauna avantajul că este mai probabil că împărțirea producției existente va mări *fondul pentru întreținere a muncii* — întrucît se va aloca mai mult sub formă de profit clasei productive și mai puțin sub formă de rentă, clasei neproductive“ (p. 317.) [Versiunea românească, vol. I, p. 210].

Prin productive clase se înțelege aici numai industrial capitalists.

„Renta este creatoare de valoare, ...și nu creatoare de avuție. Dacă prețul grîului, din cauza dificultății de a produce o parte din el, s-ar urca de la 4 l. st., la 5 l. st. cuarterul, 1 000 000 de cuarteri vor avea o valoare de 5 000 000 l. st. în loc de 4 000 000... Societatea va poseda o valoare mai mare, și în acest sens renta este creatoare de valoare. Dar această valoare este în așa măsură nominală, încît nu adaugă nimic la avuție, adică la obiectele de primă necesitate, la confortul și satisfacțiile societății. Am avea precis aceeași cantitate și nu mai mare de mărfuri și același milion de cuarteri de grîu ca mai înainte; dar efectul evaluării sale la 5 l. st. în loc de 4 l. st. va fi de a transfera o porțiune din valoarea grîului și a mărfurilor de la posesorii lor anteriori asupra landlorzilor. Renta, deci, este creatoare de valoare, dar nu creatoare de avuție; ea nu adaugă nimic la resursele unei țări“ (p. 485, 486.) [Versiunea românească, vol. I, p. 289].

[734] Să presupunem că, datorită unui import de cereale din străinătate, prețul cerealelor scade în așa măsură încît renta se reduce cu 1 000 000. Ric[ardo] spune că, în felul acesta money incomes¹⁾ ale capitaliștilor cresc, și apoi continuă :

„Dar se poate spune că venitul capitalistului nu se va mări, că milionul sustras din renta landlorzilor se va plăti ca salarii suplimentare muncitorilor! Fie! ...Situția societății se va îmbunătăți și ea va fi capabilă să suporte aceleași sarcini în bani, cu mai multă ușurință decît mai înainte; ea va dovedi doar, ceea ce este cu atît mai mult de dorit că situația unei clase, a celei mai importante clase a societății, este aceea care beneficiază cel mai mult de pe urma noii distribuirii. Tot ceea ce primesc ei peste suma de 9 000 000, formează o parte a venitului net al țării și această parte nu poate fi cheltuită fără să sporească venitul, fericirea sau puterea țării. Distribuți, deci, venitul net după cum vă place. Dați ceva mai mult unei clase, și ceva mai puțin altei clase, fără ca totuși să-l micșorați; cu aceeași muncă se va produce o sumă mai mare de mărfuri, cu toate că suma valorii brute în bani a acestor mărfuri se va reduce; dar venitul net în bani al țării, adică acel fond din care sînt plătite impozitele și din care sînt procurate satisfacțiile, va fi mult mai în măsură decît înainte să mențină populația existentă, să-i ofere satisfacții și obiecte de lux și să suporte orice sumă dată de impozite“ (p. 515, 516.) [Versiunea românească, vol. I, p. 302].

¹⁾ — veniturile bănești. — Nota trad.

[B] Mașinile. [Ricardo și Barton despre influența mașinilor asupra situației clasei muncitoare]

[1. Concepțiile lui Ricardo]

(a) Ricardo despre înlăturarea muncitorilor de către mașini]

Ch. I (sectio V) „On Value“

„Să presupunem... o mașină care ar putea fi întrebuințată într-o anumită activitate, spre a înlocui munca a 100 de oameni într-un an și că aceasta n-ar putea fi întrebuințată decât un singur an. Să presupunem, de asemenea, că mașina, costă 5 000 de l.st. și că salariile anuale plătite la 100 de oameni sînt 5 000 l.st. ; apare evident că pentru fabricant este absolut indiferent dacă cumpără mașina sau dacă întrebuințează oamenii. Dar să presupunem că munca se urcă și că, în consecință, salariile anuale pentru 100 de oameni cresc la 5 500 l.st., atunci e clar că fabricantul nu va mai sta multă vreme la îndoială și că va fi în interesul său să cumpere mașina și să-și facă lucrul său plătind 5 000 l.st. Dar nu se va urca atunci oare prețul mașinii, nu va valora ea, de asemenea 5 500 l.st., datorită scumpirii muncii ? Prețul se va urca în/cazul în care la construirea ei nu se întrebuințează nici un capital, iar constructorilor ei nu li se plătește nici un profit. Dacă, de exemplu, mașina ar fi produsul muncii a 100 de oameni care ar munci fiecare la ea timp de un an cu un salariu de 50 l.st. prețul ei ar fi, în consecință, 5 000 l.st. ; în cazul în care aceste salarii se urcă la 55 l.st. prețul ei va fi de 5 500 l.st., dar acest lucru nu este cu puțință ; trebuie să se întrebuințeze mai puțin de 100 de oameni, sau dacă nu, mașina nu poate fi vîndută cu 5 000 l.st., deoarece din cele 5 000 l.st. trebuie plătit și profitul capitalului care a întrebuințat oamenii. Să presupunem deci că s-au întrebuințat doar 85 de oameni cu o cheltuială de 50 l.st. pentru fiecare sau 4 250 l.st. pe an, și că cele 750 l.st. obținute din vînzarea mașinii peste suma avansată ca salarii oamenilor constituie profitul capitalului constructorului de mașini. Cînd salariile s-ar urca cu 10%, el ar fi obligat să întrebuințeze un capital suplimentar de 425 l.st. și ar trebui astfel să întrebuințeze 4 675 l.st. în loc de 4 250 l.st., la care capital n-ar mai obține decât un profit de 325 l.st. în caz că ar continua să-și vîndă mașina cu 5 000 l.st. Acesta este însă, cu siguranță, cazul tuturor fabricanților și capitaliștilor ; urcarea salariilor îi afectează pe toți. Dacă, prin urmare, constructorul mașinii ar urca prețul acesteia ca o consecință a creșterii salariilor, o cantitate neobișnuită de capital ar fi întrebuințată pentru construirea unor astfel de mașini, pînă cînd prețul lor va produce numai rata obișnuită a profitului. Vedem deci că prețul mașinilor nu va crește datorită urcării salariilor.

Totuși fabricantul care în cazul unei urcări generale a salariilor, ar putea recurge la o mașină care nu va mări cheltuielile de producție a mărfii, s-ar bucura de avantaje speciale dacă ar putea continua să ceară același preț pentru bunurile sale ; dar, după cum am văzut mai înainte, el ar fi obligat să scadă prețul mărfurilor sale, deoarece altfel capitalul s-ar îndrepta spre ramura lui de activitate pînă cînd profitul va scădea

la nivelul general. *În felul acesta beneficiază deci publicul de mașini. Acești agenți muți sînt întotdeauna produsul unei cantități de muncă mult mai mici decît cea pe care o înlocuiesc, chiar și atunci cînd au aceeași valoare în bani*" (p. 38—40)¹⁴². [Versiunea românească, vol. I, p. 78—79].

Este absolut exact. În același timp, acesta constituie răspunsul dat celor care consideră că muncitorii înlocuiți de mașini își găsesc de lucru chiar în ramura construcției de mașini, idee proprie, de altfel, epocii în care mecanic atelier¹⁾ se baza încă în întregime pe diviziunea muncii și cînd în producția de mașini nu se foloseau încă mașini.

Să presupunem că salariul anual al unui man²⁾ = 50 l.st. deci salariul a 100 = 5 000 l.st. Dacă acești 100 de oameni sînt înlocuiți cu o mașină, care costă și ea 5 000 l.st., această mașină nu poate fi decît produsul muncii a mai puțin de 100 de muncitori. Căci ea conține, pe lângă muncă plătită, și muncă neplătită, care formează tocmai profitul fabricantului de mașini. Dacă ea ar fi fost produsul a 100 de muncitori, ea ar fi conținut numai muncă plătită. Din 5 000 de l.st., la o rată a profitului de 10⁰/₁₀, circa 4 545 l.st. ar reprezenta capitalul avansat și circa 455 l.st. profitul. La 50 l.st. 4 545 ar reprezenta numai 90⁹/₁₀ de muncitori.

[735] Dar capitalul de 4 545 l.st. nu reprezintă nicidecum numai capital variabil (capital cheltuit nemijlocit pe salariu). În el sînt reprezentate de asemenea uzura capitalului fix folosit de constructorul de mașini și materia primă. Așadar, o mașină care costă 5 000 l.st. și care înlocuiește 100 de muncitori, al căror salariu = 5 000 l.st., este produsul unui număr de muncitori mult mai mic decît 90. De altfel mașina nu poate fi utilizată cu folos decît în cazul cînd ea {sau, cel puțin, acea parte a ei care, împreună cu dobînda aferentă, trece anual asupra produsului, adică intră în valoarea lui} este produsul unui număr mult mai mic de muncitori ocupați (timp de un an) decît numărul muncitorilor pe care ea îi înlocuiește.

Orice creștere a salariului sporește capitalul variabil care urmează să fie avansat, deși *valoarea produsului* — în măsura în care această valoare = capitalul variabil + supramunca — rămîne neschimbată (întrucît rămîne *neschimbat* numărul muncitorilor pe care capitalul variabil îi pune în acțiune); valoarea produsă de capitalul variabil rămîne aceeași.

1) — atelierul mecanic. — *Nota trad.*

2) — om. — *Nota trad.*

[b] *Ricardo despre influența perfecționărilor în producție asupra valorii mărfurilor.*
Teza greșită că fondul de salarii destinat muncitorilor concediați devine disponibil]

Ch. XX „*Value and riches, their different Properties*“.

*Natural agents*¹⁾ nu adaugă nimic la value of commodities²⁾, dimpotrivă, [o micșorează]. Tocmai prin aceasta ei add³⁾ la surplus value⁴⁾, singura care îl interesează pe capitalist.

„În contradicție cu părerea lui Adam Smith, d-l Say vorbește în capitolul patru despre valoarea pe care o dau mărfurilor *agenții naturali*, cum sint soarele, aerul, presiunea atmosferică etc., care se substituie uneori muncii omului, iar alteori colaborează cu el în producție. Dar acești agenți naturali cu toate că sporesc în mare măsură valoarea de întrebuințare, nu sporesc niciodată valoarea de schimb a unei mărfi, despre care vorbește d-l Say : îndată ce, cu ajutorul mașinilor, sau prin cunoașterea științelor naturii, obligăm agenții naturali să execute acțiunea pe care a făcut-o mai înainte omul, valoarea de schimb a acestei lucrări se micșorează în măsură corespunzătoare“. (p. 335, 336). [Versiunea românească, vol. I, p. 219].

Mașina costă [muncă]. *Natural agents* ca atare, nu costă nimic. Prin urmare, ei nu pot adăuga produsului nici o valoare, ci, dimpotrivă, îi micșorează valoarea în măsura în care înlocuiesc capitalul sau munca, imediate or accumulated labour⁵⁾. În măsura în care *natural philosophy*⁶⁾ ne învață cum să înlocuim munca omului prin *natural agents*, fără aid of machinery⁷⁾ sau cu ajutorul aceluiași mașini (și poate chiar mai ieftin ca înainte, cum se întâmplă, de pildă, la folosirea cazanului cu abur, a diverselor procese chimice etc.) ele nu-l costă nimic pe capitalist (și nici societatea) și duc la o ieftinire absolută a mărfurilor.

După pasajul de mai sus, R[icardo] continuă :

„Dacă zece oameni invirtesc o moară de grâu, și dacă se descoperă că, cu ajutorul vântului sau al apei, se poate economisi munca acestor oameni, valoarea făinii, care este în parte produsul acțiunii executate de moară, va scădea imediat, proporțional cu cantitatea de muncă economisită ; iar societatea va fi mai bogată cu mărfurile pe care munca celor zece oameni le-ar putea produce, fără ca fondurile destinate întreținerii lor să fi suferit vreo schimbare“ (p. 336). [Versiunea românească, vol. I, p. 219].

¹⁾ — agenții naturali. — *Nota trad.*

²⁾ — valoarea mărfurilor. — *Nota trad.*

³⁾ — adaugă. — *Nota trad.*

⁴⁾ — plusvaloare. — *Nota trad.*

⁵⁾ — munca imediată sau munca acumulată. — *Nota trad.*

⁶⁾ — științele naturii. — *Nota trad.*

⁷⁾ — ajutorul mașinilor. — *Nota trad.*

Societatea ar fi mai bogată, în primul rînd, cu atît cu cît a scăzut prețul făinii. Ea ar începe să consume mai multă făină sau spend the money formerly *destined for the flour* upon some other commodity, either existing, or called into life, because a new fund for consumption had become free ¹⁾.

Despre această parte of revenue, formerly spent in flour and now, consequent upon the diminished price of flour, become free for any other application, it may be said that it was „*destined*“ ²⁾ — de întreaga economie a societății — for a certain thing, and that it is now freed from that „*destiny*“ ³⁾. Este ca și cînd ar fi fost acumulat un nou capital. În felul acesta, folosirea mașinilor și a natural agents eliberează capital și creează posibilități pentru satisfacerea unor „*trebuiețe*“ înainte „*latente*“.

Ar fi însă greșit să se vorbească de „*the funds destined for the maintenance*“ of the ten men thrown out of employment by the new discovery ⁴⁾. Primul fond economisit sau creat prin discovery, constă din partea de venit pe care înainte societatea o plătea pentru făină și pe care acum o economisește datorită scăderii prețului la făină. Al doilea fond economist este acela pe care morarul îl plătea înainte celor zece muncitori, acum concediați. Acest „*fond*“ într-adevăr, după cum remarcă R[icardo], nu s-a micșorat cîtusi de puțin în urma descoperirii făcute și a concedierii celor zece muncitori. Dar fondul acesta nu are absolut nici o legătură organică cu cei zece muncitori menționați. Ei pot deveni pauperi, pot muri de foame etc. Cert este doar faptul că zece oameni din generația următoare, care ar fi trebuit să ocupe locul acestor zece muncitori pentru a acționa moara, trebuie să-și găsească altă ocupație și că în felul acesta (independent de average increase of population ⁵⁾), populația a crescut relativ, întrucît acum moara este acționată [fără ajutorul oamenilor], iar cei zece muncitori, care, dacă n-ar fi fost această descoperire, ar fi trebuit s-o acționeze, are em-

¹⁾ — ar cheltui pe alte mărfuri banii care înainte *erau destinați făinei*, adică pe o altă marfă existentă în acel moment, sau pe o marfă nou apărută, datorită faptului că a devenit disponibil un nou fond de consum. — *Nota trad.*

²⁾ — a venitului care înainte era cheltuită pe făină, iar acum, în urma scăderii prețului la făină, devine disponibilă, pentru orice altă utilizare, se poate spune că era „*destinată*“. — *Nota trad.*

³⁾ — pentru nu anumit lucru și că acum ea a fost degajată de această „*destinație*“. — *Nota trad.*

⁴⁾ — „*fondul destinat întreținerii*“ celor zece oameni rămași fără lucru în urma noii descoperiri. — *Nota trad.*

⁵⁾ — creșterea medie a populației. — *Nota trad.*

ployed in producing some other commodity¹⁾. Aşadar, inventarea de maşini şi employment of natural agents²⁾ generează disponibilităţi de capital şi de oameni (muncitori), creînd, o dată cu capitalul devenit disponibil, şi braţe de muncă disponibile („free hands“, cum spune Steuart)¹⁴³, ceea ce duce la [736] apariţia unor noi sfere de producţie sau la lărgirea vechilor sfere de producţie, la sporirea proporţiilor producţiei în acestea.

Cu capitalul devenit disponibil morarul va construi mori noi sau va da acest capital cu împrumut, în cazul cînd nu-l va putea cheltui sub formă de capital.

În nici o împrejurare însă nu există aici vreun fond „destined“ for the ten men displaced³⁾. Aici apare din nou⁴⁾ premisa absurdă că, dacă introducerea maşinilor (sau a natural agents) nu micşorează masa mijloacelor de subzistenţă care pot servi drept salariu (aşa cum se întîmplă, în parte, în agricultura atunci cînd caii îi înlocuiesc pe oameni sau cînd creşterea vitelor înlocuieşte cultivarea cerealelor), fondul devenit disponibil în modul arătat mai sus trebuie să se cheltuiască neapărat sub formă de capital variabil (ca şi cum ar fi imposibil un export de mijloace de subzistenţă sau mijloacele de subzistenţă n-ar putea fi cheltuite pe muncitori neproductivi, sau ca şi cum salariul n-ar putea creşte în unele sfere de producţie etc.), şi trebuie să fie folosit tocmai pentru angajarea muncitorilor concediaţi. Maşinile creează în permanenţă o suprapopulaţie relativă, o armată de rezervă a muncitorilor, ceea ce sporeşte considerabil puterea capitalului.

În nota la p. 335, Ricardo mai face următoarea remarcă îndreptată împotriva lui Say :

„Cu toate că Adam Smith, care defineşte bogăţia prin abundenţa obiectelor de primă necesitate, de confort şi de plăcere ale vieţii umane, ar fi admis că maşinile şi agenţii naturali pot contribui în foarte mare măsură la bogăţia unei ţări, el nu ar fi admis că aceştia adaugă ceva la valoarea acestei bogăţii“. [Versiunea românească, vol. I, p. 219].

Natural agents add, indeed nothing to value⁵⁾ dacă nu există circumstanţele⁶⁾ care favorizează creation of rent⁷⁾. Maşinile însă adaugă întotdeauna la valoarea existentă propria lor valoare ;

¹⁾ — sînt folosiţi pentru producerea altei mărfi. — Nota trad.

²⁾ — utilizarea agenţilor naturali. — Nota trad.

³⁾ — „destinat“ celor zece oameni concediaţi. — Nota trad.

⁴⁾ Vezi volumul de faţă, p. 610—611. — Nota red.

⁵⁾ — Agenţii naturali nu adaugă într-adevăr nimic la valoare. — Nota trad.

⁶⁾ — împrejurările. — Nota trad.

⁷⁾ — crearea rentei. — Nota trad.

iar în măsura în care existența lor, în primul rând, înlesnește transformarea continuă a capitalului circulant în capital fix și permite ca această transformare să se efectueze pe o scară mereu mai largă, ele sporesc nu numai avuția, ci și *valoarea* pe care munca trecută o adaugă la produsul muncii anuale; în al doilea rând, întrucât existența mașinilor face posibilă creșterea absolută a populației, iar o dată cu ea și creșterea masei muncii anuale, ele măresc și pe această a doua cale valoarea produsului anual. [736]

[c] *Probitatea lui Ricardo, care și-a revizuit concepțiile asupra folosirii mașinilor. Premise anterioare greșite care au persistat la Ricardo și în noul său mod de a pune problema]*

[736] Ch. XXXI „On Machinery“

Acest capitol, pe care Ricardo l-a adăugat în cea de-a treia ediție a lucrării sale, dovedește *probitatea* sa, care-l deosebește radical de economiștii vulgari.

„Mă simt cu atît mai obligat să-mi exprim părerile asupra acestor chestiuni“ (viz. ¹⁾ „influența mașinilor asupra intereselor diferitelor clase ale societății“), „cu cît, după o reflecție mai îndelungată, ele au fost supuse unei schimbări esențiale; și cu toate că nu am cunoștință să fi publicat ceva ca privire la mașini pe care aș fi obligat să-l retractez, totuși, am susținut pe alte căi“ (ca membru al parlamentului)¹⁴⁴ „unele doctrine pe care le socotesc acum greșite; mă simt, de aceea, obligat să supun spre examinare părerile mele actuale, împreună cu motivele care mi-au făcut să le adopt“. (p. 466.)

„Încă din primul moment în care mi-am îndreptat atenția spre problemele economiei politice, am fost de părere că orice întrebuintare a mașinilor, în orice ramură de producție, în măsura în care va avea ca efect să economisească munca, constituie o binefacere generală, însoțită doar de acele neajunsuri care provin în cele mai multe cazuri de pe urma transferării capitalului și a muncii dintr-o întrebuintare în alta“.

(Acest „inconveniență“²⁾ este destul de mare pentru muncitor, atunci cînd, așa cum se întîmplă în producția modernă, este permanent).

„Mi s-a părut că, atît timp cît landlorzii au aceeași rentă în bani, ei vor beneficia de reducerea prețurilor acelor mărfuri pe care și-ar cheltui această rentă și care reducere de preț nu ar putea să nu însoțească întrebuintarea mașinilor. Capitalistul, socoteam, beneficiază în cele din urmă, exact în același fel. Într-adevăr, acela care a descoperit mașina sau acela care a întrebuintat-o primul cu folos trebuie să se bucure de

¹⁾ — și anume. — *Nota trad.*

²⁾ — neajuns. — *Nota trad.*

un avantaj suplimentar, avînd pentru un timp mari profituri, dar în măsura în care mașina intră în uzul general, prețul mărfurilor produse va scădea ca o consecință a concurenței, la costul lor de producție, cînd capitalistul va obține același profit în bani ca și mai înainte și va participa numai la avantajul general [737] în calitate de consumator, fiind capabil, cu același venit în bani, să-și procure o cantitate suplimentară de obiecte de confort și de agrement. *Clasa muncitorilor*, socoteam, de asemenea, că este la fel de avantajat prin folosirea mașinilor, întrucît muncitorii ar avea mijloacele să cumpere mai multe mărfuri cu aceleași salarii în bani și consideram că nu va avea loc nici o reducere de salarii, deoarece capitalistul va avea puțința să ceară și să întrebuițeze aceeași cantitate de muncă ca și înainte, cu toate că ar putea fi obligat să o întrebuițeze pentru producția unei mărfi noi, sau în orice caz, a unei alte mărfi. Dacă, cu mașini perfecționate, întrebuițînd aceeași cantitate de muncă, cantitatea de ciorapi s-ar putea cvadrupla, iar cererea de ciorapi s-ar dubla doar, unii muncitori din industria de ciorapi ar trebui să fie concediați. Dar, deoarece capitalul cu care sînt întrebuițați acești muncitori continuă să existe și deoarece este în interesul celor care îl posedă să-l întrebuițeze în mod productiv, mie mi se părea că acesta va fi întrebuițat în producția altor mărfuri folositoare societății, și pentru care nu poate fi lipsă de cerere... Întrucît, așadar, mi se părea că va fi aceeași cerere de brațe de muncă ca și mai înainte, și că salariile nu vor fi mai scăzute, credeam că clasa muncitoare va participa în mod egal cu celelalte clase la avantajul provenit din ieftinirea generală a mărfurilor datorită întrebuițării mașinilor.

Acestea erau părerile mele și ele continuă să fie neschimbate atît în ce-l privește pe landlord cît și pe capitalist, acum sînt însă convis că înlocuirea muncii umane prin mașini este, adeseori, foarte păgubitoare intereselor clasei muncitorilor" (p. 466—468.) [Versiunea românească, vol. I, p. 281].

În primul rînd R[icardo] pornește de la premisa greșită că mașinile se introduc întotdeauna în sfere de producție în care există deja modul de producție capitalist. Or, inițial războiul mecanic de țesut îl înlocuiește pe țesătorul manual, mașina „Jenny“ pe torcătorul manual, iar cositoarea, treierătoarea, semănătoarea îl înlocuiesc, poate, pe self-labouring peasant ¹⁾ etc. Aici nu numai că nu este înlăturat muncitorul, dar și unealta lui de producție încetează de a mai fi capital (în sens ricardian). Această depreciere totală sau definitivă a vechiului capital se produce și atunci cînd mașinile revoluționează o producție manufacturieră care a existat pînă la apariția lor și care se baza exclusiv pe diviziunea muncii. În acest caz ar fi absurd să se afirme că „vechiul capital“ continuă să prezinte the same demand on labour ²⁾ ca și înainte.

¹⁾ — țăranul care își lucrează singur pămîntul. — *Nota trad.*

²⁾ — aceeași cerere de muncă. — *Nota trad.*

The „capital“ which was employed by the land-loom-weaver, hand spinner etc. has ceased being „in being“ ¹⁾.

Să presupunem însă, pentru simplificarea cercetării, că mașinile {firește, noi nu ne ocupăm aici de folosirea mașinilor în ramuri de producție noi} au fost introduse numai în sfera în care producția capitalistă (manufactura) a și devenit dominantă sau chiar în ateliere care se bazează pe producția mecanizată, așa încît este vorba de creșterea caracterului lor automat sau de introducerea unor mașini perfecționate care permit fie concedierea unei părți din muncitorii ocupați pînă atunci, fie folosirea *aceluiși* număr de muncitori ca și înainte, dar în așa fel, încît produsul furnizat de ei să fie mai mare. Acesta din urmă este, of course ²⁾, cazul oel mai favorabil.

Pentru a micșora confuzia trebuie să distingem două lucruri : 1) funds ³⁾ ale capitalistului care folosește mașini și concediază muncitori ; 2) funds ale societății, ale consumatorilor mărfurilor acestui capitalist.

Ad. 1. În ceea ce-l privește pe capitalistul care introduce mașini, e absurd și eronat să se afirme că el poate cheltui pentru salarii aceeași masă de capital ca și înainte. (Chiar în cazul cînd împrumută, această afirmație rămîne la fel de eronată în ceea ce privește societatea, dacă nu în ceea ce-l privește pe el.) O parte din capitalul său el o transformă în mașini și în alt capital fix, o altă parte în *matières instrumentales* ⁴⁾, de care înainte nu avusese nevoie, iar o parte de capital, mai mare decît înainte, el o transformă în materie primă, întrucît presupunem că el produce cu un număr mai mic de muncitori o cantitate mai mare de mărfuri și că, prin urmare, are nevoie în acest scop de o cantitate mai mare de materie primă. Raportul dintre capitalul variabil, adică capitalul cheltuit pentru salarii, și capitalul constant s-a micșorat în rama sa de producție. Iar acest raport micșorat *va rămîne*, (micșorarea capitalului variabil în raport cu capitalul constant *se va accentua* chiar și mai mult de pe urma faptului că paralel cu acumularea crește și forța productivă a muncii) chiar și cînd pe noua treaptă de producție întreprinderea acestui capitalist se va extinde în așa măsură încît el va putea să dea din nou de lucru tuturor muncitorilor concediați sau chiar unui număr de muncitori mai mare decît înainte. {Cererea de muncă va

¹⁾ — Capitalul folosit de țesătorul manual, de filatorul manual etc., a încetat să mai existe. — *Nota trad.*

²⁾ — desigur. — *Nota trad.*

³⁾ — fonduri. — *Nota trad.*

⁴⁾ — materiale auxiliare. — *Nota trad.*

crește în întreprinderea lui concomitent cu acumularea capitalului său, dar mult mai lent decât se acumulează capitalul său, care, ca mărime absolută, nu va mai constitui niciodată aceeași sursă de cerere de muncă, ca înainte. Rezultatul imediat este însă că o parte din muncitori sînt aruncați în stradă).

Dar, ni se va spune, indirect cererea de muncitori va rămîne aceeași. Căci cererea de muncitori în industria constructoare de mașini va crește. Dar R[icardo] însuși a arătat ¹⁾ că mașinile nu costă niciodată o cantitate de muncă egală cu cea pe care o înlocuiesc. Este posibil ca în atelierele mecanice orele de muncă să fie for some time ²⁾ mai multe [738] și la început să nu poată fi angajat nici un muncitor în plus. Materia primă — bumbacul, de pildă — poate să vină din America și din China, iar muncitorilor englezi concediați le este absolut indiferent dacă aceasta determină creșterea cererii de niggers ³⁾ sau de coolies ⁴⁾. Să presupunem însă că materia primă se produce în țară. În acest caz va fi folosit în agricultură un număr mai mare de femei și de copii, vor fi folosiți mai mulți cai etc. sau poate că acest produs se va produce într-o cantitate mare, pe cînd un altul se va produce într-o cantitate mai mică. Dar nu va apărea o cerere de muncitori concediați, căci și aici, în agricultură, are loc același proces care creează o suprapopulație relativă permanentă.

Prima facie ⁵⁾ pare neverosimil ca în urma introducerii mașinilor fabricantul să aibă capital disponibil atunci cînd face investiția de capital inițială. Introducerea mașinilor nu face decît să dea capitalului său o altă întrebuințare, al cărei rezultat imediat este, potrivit aceleiași premise, concedierea de muncitori și transformarea în capital constant a unei părți din capitalul variabil.

Ad. 2. Cît privește publicul, în urma ieftinirii mărfurilor produse cu ajutorul mașinilor el va dispune, în primul rînd, de o parte din venit; capitalul va deveni disponibil — nemijlocit — numai în măsura în care articolul produs cu ajutorul mașinilor intră, ca element al producției, în capitalul constant. {Dacă acest articol intră în consumul curent al muncitorilor, atunci, chiar potrivit părerilor lui R[icardo], acest fapt trebuie să ducă la o scădere a salariului real ¹⁴⁵ și în celelalte ramuri de producție}. O parte din venitul devenit disponibil va fi consumată

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 610—619. — *Nota red.*

²⁾ — pentru un timp. — *Nota trad.*

³⁾ — negri. — *Nota trad.*

⁴⁾ — culi. — *Nota trad.*

⁵⁾ — La prima vedere; aici — din capul locului. — *Nota trad.*

sub forma aceluiași articol, fie pentru că ieftinirea acestuia din urmă îl face accesibil unor noi categorii de consumatori (și în acest din urmă caz venitul ce se cheltuiește pentru procurarea acestui obiect nu este un venit disponibil), fie pentru că vechii consumatori vor consuma într-o cantitate mai mare articolul ieftinit, de pildă patru perechi de ciorapi de bumbac în loc de una. O altă parte din venitul devenit astfel disponibil poate servi pentru extinderea ramurii de producție în care au fost introduse mașinile sau pentru crearea unei noi ramuri, în care a different commodity is produced ¹⁾, sau, în sfârșit, pentru extinderea vreunei alte ramuri de producție dintre cele care existau și înainte. Indiferent de destinație, venitul devenit astfel disponibil și retransformat în capital abia dacă va fi suficient pentru a absorbi sporul de populație care asaltează anual toate ramurile de producție și pentru care este acum inaccesibilă, în primul rînd, vechea ramură de producție. Este însă de asemenea posibil ca o parte din venitul devenit disponibil să fie schimbat pe produse importate din străinătate sau să fie consumat de muncitori neproductivi. În orice caz, *nu există nici un fel de legătură necesară între venitul devenit disponibil și muncitorii care, devenind disponibili, au fost lipsiți de venit.*

3. Ideea absurdă care se află la baza argumentării lui R[icardo] se rezumă însă la următoarele :

Capitalul fabricantului care, introduce mașini, nu devine disponibil. El primește doar o altă destinație, și anume o destinație în cadrul căreia el nu se transformă ca înainte, în salariu pentru discharged workingmen ²⁾. În parte, el se transformă din capital variabil în capital constant. Chiar dacă o parte din el ar deveni disponibilă, ea ar fi absorbită de sferele de producție în care discharged labourers nu pot lucra și care, în cel mai bun caz, ar oferi azil doar celor care ar trebui să ocupe locul acestor muncitori.

Cît despre venitul devenit disponibil, dacă transformarea lui în venit disponibil nu este paralizată de un consum sporit al articolului ieftin sau dacă nu este schimbat pe mijloace de subzistență importate din străinătate, el nu face decît să desohidă, datorită extinderii vechilor ramuri de producție sau creării unor ramuri noi, o supapă necesară (if is does so ! ³⁾

¹⁾ — se produce o altă marfă. — *Nota trad.*

²⁾ — muncitorii concediați. — *Nota trad.*

³⁾ — dacă o deschide. — *Nota trad.*

acelei părți a sporului anual al populației pentru care, în primul rînd, este închisă vechea ramură de producție în care au fost introduse mașini.

Dar, ideea absurdă care, într-o formă ascunsă, stă la baza argumentării lui R[icardo] este următoarea :

Mijloacele de subzistență pe care le consumau înainte muncitorii acum concediați continuă doar să existe și se află, ca și înainte, pe piață. Pe de altă parte, brațele lor se află și ele pe piață. Așadar, pe de o parte există mijloace de subzistență (deci și mijloace de plată) pentru muncitori, *δουάμει*¹⁾ capital variabil, iar pe de altă parte muncitori neocupați. Există deci un fond pentru a-i pune în mișcare pe aceștia din urmă. Prin urmare își vor găsi de lucru.

E posibil oare ca pînă și un economist de talia lui R[icardo] să debiteze asemenea ineptii, la auzul cărora ți se face părul măciucă ?

Potrivit acestei concepții, în societatea burgheză nici un om apt de muncă și dornic de a munci nu ar putea să flămînzească atunci cînd pe piață, în societate, există mijloace de subzistență cu care i se poate plăti for any occupation whatever²⁾. În primul rînd, aceste mijloace de subzistență nu stau în fața muncitorilor concediați în calitate de capital.

Să presupunem că în urma introducerii mașinilor au fost brusc aruncați în stradă 100 000 de muncitori. În cazul acesta este în afară de orice îndoială, în primul rînd, [739] că agricultural products³⁾ aflate pe piață, care în medie ajung pentru tot anul și care înainte erau consumate de acești muncitori vor rămîne pe piață. Ce s-ar întîmpla dacă ele nu ar găsi cumpărători și dacă nici nu ar putea fi exportate ? Deoarece relativ, în raport cu cererea, oferta ar crește, prețul acestor produse ar scădea, iar în urma acestei scăderi de prețuri consumul la aceste mărfuri ar crește, chiar dacă cei 100 000 de muncitori concediați ar muri de foame. Dealtfel nici nu e necesar ca prețul mijloacelor de subzistență să scadă. Se prea poate ca ele să fie importate în cantitate mai mică sau exportate în cantitate mai mare.

R[icardo] pornește de la ideea fantezistă că întregul mecanism al societății burgheze este alcătuit cu atîta finețe, încît, dacă au fost concediați, de pildă, 10 muncitori, mijloacele lor de subzistență, devenite acum disponibile, trebuie să fie consumate neapărat, d'une façon ou d'une autre⁴⁾, de aceiași 10 muncitori,

1) — potențial. — *Nota trad.*

2) — pentru o muncă sau alta. — *Nota trad.*

3) — produsele agricole. — *Nota trad.*

4) — într-un fel sau altul. — *Nota trad.*

altfel ele nu vor putea fi desfăcute, — ca și cum la periferia acestei societăți nu s-ar afla mase de oameni parțial ocupați sau cu totul neocupați, care se zbat neincetat în căutare de lucru. Ca și cum capitalul existent sub formă de mijloace de subzistență ar reprezenta o mărime fixă.

Dacă, în urma scăderii cererii, prețul de piață al cerealelor ar scădea, capitalul existent sub formă de cereale s-ar micșora (capitalul bănesc) și, deoarece nu poate fi exportat, ar fi schimbat pe o parte mai mică din money revenue ¹⁾ al societății. Acest lucru este cu atât mai valabil pentru produsele industriale. În decursul șirului de ani în care hand-loom-weavers were gradually starving ²⁾, producția și exportul țesăturilor de bumbac engleze au crescut considerabil. În același timp (1838—1841) au crescut prețurile produselor alimentare. Țesătorii, însă, nu aveau nici măcar o zdreanță cu care să se îmbrace și nici provisions enough to keep soul and life together ³⁾. Producția permanentă, de suprapopulație, care se resoarbe numai în perioadele de prosperitate febrilă, constituie pentru industria modernă una din condițiile necesare ale producției. Și nu există nici un fel de impediment ca în același timp o parte a capitalului bănesc să stea nefolosită, fără întrebuintare, prețurile mijloacelor de subzistență să scadă datorită unei supraproducții relative, iar muncitorii înlăturați de mașini să moară de foame.

Firește că, in the long run ⁴⁾, munca devenită disponibilă, împreună cu partea de venit sau de capital devenită disponibilă, trebuie să-și găsească o întrebuintare într-o nouă ramură de producție sau în vechile ramuri de producție, în cazul extinderii acestora, dar aceasta folosește mai mult celor care trebuie să ia locul muncitorilor concediați, decît lor înșiși. Apar mereu noi ramificații ale ramurilor de muncă mai mult sau mai puțin neproductive în care venitul este cheltuit nemijlocit. La aceasta se adaugă formarea de capital fix (căi ferate etc.), ceea ce deschide posibilități pentru labour of superintendence ⁵⁾, producția de obiecte de lux etc., comerțul exterior, datorită căruia crește tot mai mult diversitatea obiectelor pe care se cheltuiește venitul.

Pornind de la punctul său de vedere absurd, R[icardo] consideră deci că introducerea mașinilor dăunează muncitorilor

¹⁾ — venitul în bani. — *Nota trad.*

²⁾ — țesătorii manuali mureau treptat de foame. — *Nota trad.*

³⁾ — suficientă hrană pentru a se ține pe picioare. — *Nota trad.*

⁴⁾ — în cele din urmă. — *Nota trad.*

⁵⁾ — munca de supraveghere. — *Nota trad.*

numai atunci cînd micșorează gross produce ¹⁾ (deci și gross revenue ²⁾, caz posibil, desigur, în marea agricultură, atunci cînd acolo încep să fie folosiți cei care consumă cereale pe care pînă atunci le consumau muncitorii, sau cînd ogoarele de cereale sînt transformate în pășuni pentru oi etc. ; dar e absurd [să extinzi acest caz] asupra industriei propriu-zise, a cărei piață pentru desfacerea produsului ei brut nu se limitează nicidecum la piața internă. (În afară de aceasta, dacă o parte din muncitorii moare de foame, s-ar putea ca o altă parte să se hrănească și să se îmbrace mai bine, tot așa s-ar putea hrăni și îmbrăca mai bine muncitorii neproductivi și păturile intermediare, aflate între muncitor și capitalist.)

Ideea că sporirea (sau cantitatea) de articole care fac parte din venit ar reprezenta ca atare un fond pentru muncitori sau ar constitui un capital pentru ei este greșită, ca atare. O parte din aceste articole este consumată de muncitorii neproductivi sau de cei care nu muncesc deloc, o altă parte poate fi preschimbată, prin intermediul comerțului exterior, din forma în care ea servește drept salariu — din forma ei grosieră — într-o formă sub care să intre în venitul celor avuți sau să servească drept element de producție al capitalului constant. În sfîrșit, o oarecare parte este consumată, chiar de muncitorii concediați, în working-house ³⁾, în închisoare, sub formă de pomeni sau de bunuri furate, sau, în sfîrșit, sub formă de plată pentru prostituția practică de fiicele lor.

În cele ce urmează voi sintetiza pe scurt tezele în care R[icardo] își expune absurditatea. Imboldul pentru aceasta l-a primit, după cum ne-o spune singur, din cartea lui Barton asupra căreia va trebui deci să ne oprim pe scurt după reproducerea citatelor menționate.

[740] Este de la sine înțeles că, pentru ca un anumit număr de muncitori să fie folosiți în producție în fiecare an, e necesar să se producă anual o anumită cantitate de produse alimentare și de alte obiecte necesare. În marea agricultură, în creșterea vitelor etc. se poate întîmpla ca net income ⁴⁾ (profitul și renta) să crească, în timp ce gross income ⁵⁾, masa obiectelor necesare destinate întreținerii muncitorilor să se micșoreze. Dar nu aceasta este problema aici. Masa articolelor, care intră în

---

¹⁾ — produsul brut. — *Nota trad.*

²⁾ — venitul brut. — *Nota trad.*

³⁾ — casa de muncă. — *Nota trad.*

⁴⁾ — venitul net. — *Nota trad.*

⁵⁾ — venitul brut. — *Nota trad.*

consum sau, ca să folosim expresia lui Ricardo, masa articolelor care intră în gross revenue poate să crească, fără ca, datorită acestui fapt, să crească partea din această masă care se transformă în capital variabil. Această parte poate chiar să scadă. În acest caz, o parte mai mare este consumată sub formă de venit de capitaliști, landlorzi, de slugile acestora, de clasele neproductive, de stat, de clasele intermediare (comercianții) etc.

La R[icardo] (și Barton) subtextul este : inițial el a pornit de la premisa că orice acumulare de capital = creșterea a capitalului variabil și că de aceea cererea de muncă crește nemijlocit în aceeași proporție în care se produce acumularea de capital. Această premisă este greșită, deoarece paralel cu acumularea capitalului are loc o schimbare în compoziția lui organică, partea constantă a capitalului crescînd mai rapid decît partea lui variabilă. Ceea ce nu împiedică totuși ca venitul să crească mereu atît în ce privește valoarea cît și în ce privește cantitatea. Dar această creștere a venitului nu înseamnă că pentru salarii se cheltuiește o parte proporțional mai mare din produsul total. Clasele și subclasele care nu trăiesc nemijlocit din munca lor cresc numeric și trăiesc mai bine ca înainte ; la fel crește și numărul lucrătorilor neproductivi.

De *venitul* capitalistului, care transformă în mașini o parte din capitalul său variabil, (și care de aceea, în toate sferile de producție în care materia primă formează unul dintre elementele procesului de valorificare, trebuie, în comparație cu cantitatea de muncă pe care el o folosește, să cheltuiască și pe materie primă o parte mai mare de capital), facem abstracție, întrucît nu are o legătură directă cu problema noastră. Capitalul pe care acest capitalist l-a investit efectiv în procesul de producție, precum și venitul său, există inițial sub forma *produselor* sau, mai bine zis, a *mărfurilor* pe care el însuși le produce, de pildă, sub formă de fire, dacă este filator. O parte din aceste mărfuri (sau din banii în schimbul cărora le vinde) este transformată în mașini, *matières instrumentales*¹⁾ și materie primă (after the introduction of machinery²⁾), în loc să plătească, ca înainte, muncitorilor această parte de bani sub formă de salariu, adică s-o transforme indirect în mijloace de subzistență pentru muncitori. Cu unele excepții, care au loc în agricultură, capitalistul va produce aceste mărfuri într-o cantitate mai mare decît înainte, cu toate că muncitorii *concediați* de el au încetat să mai fie consumatori, deci și demenders³⁾ ai propriilor lui

1) — materiale auxiliare. — *Nota trad.*

2) — după introducerea mașinilor. — *Nota trad.*

3) — cumpărători. — *Nota trad.*

produse, cum erau înainte. Acum există pe piață o cantitate mai mare de mărfuri de acest fel, deși ele au încetat să mai existe pentru muncitorii *thrown on the street* ¹⁾ sau au încetat să existe pentru ei în proporția în care existau înainte. Prin urmare, în ceea ce privește în primul rând produsul pe care îl produce acest capitalist, chiar și în cazul când acest produs intră în consumul muncitorilor, creșterea lui cantitativă nu este cîtuși de puțin în contradicție cu faptul că pentru muncitori o parte din el încetează să mai existe ca capital. Dimpotrivă, partea de capital constant care se reduce la mașini, materiies instrumentales și materii prime trebuie să înlocuiască acum o parte mai mare din acesta (din produsul total), adică o parte mai mare din produsul total trebuie să fie schimbată acum pe o cantitate mai mare din aceste elemente ale reproducției, decît înainte. Dacă sporirea cantității de mărfuri, determinată de introducerea mașinilor, s-ar afla în contradicție cu scăderea cererii anterioare în ceea ce privește mărfurile ce se produc cu ajutorul acestor mașini (*și anume a cererii din partea muncitorilor concediați*, introducerea mașinilor ar fi în most cases ²⁾ imposibilă. Prin urmare, între masa mărfurilor produse și partea din aceste mărfuri care se retransformă în salariu nu există nemișlocit nici o corelație determinată sau nici o legătură necesară dacă considerăm același capital, din care o parte se retransformă acum nu în muncă salariată, ci în mașini.

Cît privește însă societatea în general, în cadrul ei se produce o schimbare sau, mai bine zis, o extindere a limitelor venitului ei, în primul rînd în ceea ce privește obiectul care, datorită mașinilor, este mai ieftin. Acest venit poate fi cheltuit, ca și înainte, ca venit, iar dacă o parte cît de cît importantă a lui se transformă în capital, va găsi întotdeauna, pe lângă suprapopulația artificial creată, și sporul natural al populației, spor ce este în stare să absoarbă acea parte de venit care se transformă în capital variabil.

Așadar, prima facie rămîne numai următorul lucru : producția tuturor celorlalte obiecte, inclusiv producția din sferile producătoare de articole care intră în consumul muncitorilor, se desfășoară — cu toate că au fost concediați, să zicem, 100 de muncitori — în aceleași proporții ca și înainte ; în mod cert acest lucru are loc în momentul concedierii lor. De aceea, întrucît înainte muncitorii concediați erau cumpărători ai acestor obiecte, cererea respectivă a scăzut, deși oferta a rămas

¹⁾ — aruncați în stradă. — *Nota trad.*

²⁾ — în majoritatea cazurilor. — *Nota trad.*

aceeași. Prin urmare, dacă această scădere a cererii nu va fi compensată se va produce o scădere a prețului acestei mărfi (sau, în loc ca prețul să scadă, s-ar putea ca o cantitate mai mare din marfa respectivă să rămână pe piață ca rest pentru anul următor). Dacă marfa respectivă nu este totodată și articol de export și dacă cererea de această marfă continuă să fie sub nivelul ei anterior, reproducția se va micșora, dar nu este cîtuși de puțin necesară micșorarea [741] capitalului investit în această sferă. Se va produce, poate, mai multă carne sau o cantitate mai mare de plante tehnice sau de delicatese și mai puțin grîu, sau mai mult ovăz pentru cai etc., sau mai puține fustian jackets ¹⁾ și mai multă îmbrăcăminte pentru burghezii etc. Dar dacă de pildă, datorită ieftinirii țesăturilor de bumbac, muncitorii ocupați în producție ar putea cheltui mai mult pentru hrană etc., nu ar fi cîtuși de puțin necesar să apară vreuna din consecințele de mai sus. S-ar putea produce aceeași cantitate de mărfuri ca și înainte, și chiar o cantitate mai mare — inclusiv mărfuri care intră în consumul muncitorilor —, deși acum se transformă în capital variabil, adică se cheltuiește pe salarii, un capital mai mic, o parte mai mică din produsul total.

Aici nu se întîmplă ca o parte din capitalul producătorilor acestor mărfuri să devină disponibilă. În cazul cel mai rău, cererea pentru mărfurile lor scade, și de aceea reproducția capitalului lor va avea unele dificultăți în condițiile scăderii prețurilor la mărfurile lor. De aceea momentan propriul lor venit ar scădea, așa cum se întîmplă la orice scădere a prețurilor mărfurilor. Dar nu se poate spune că vreo parte a mărfurilor lor află se în fața muncitorilor în calitate de capital și acum „devine disponibilă” concomitent cu aceștia. Ceea ce se afla în fața acestora în calitate de capital era acea parte a mărfii care este produsă cu ajutorul mașinilor; această parte ajunge în mîinile lor sub formă de bani și ei o schimbau pe alte mărfuri (mijloace de subzistență), care în raport cu muncitorii nu apăreau în calitate de capital ci se aflau în fața banilor lor pur și simplu ca mărfuri. Acesta este, prin urmare, un raport de cu totul altă natură. Fermierul etc. ale cărui mărfuri muncitorii le cumpărau cu salariul lor nu stătea în fața acestora în calitate de capitalist și nu-i folosea în producție ca muncitori. Acum aceștia *n-au făcut decît să înceteze de a mai fi pentru el cumpărători*, fapt care, — if not counterbalanced by other circumstances ²⁾ —, ar putea să provoace o depreciere temporară a

¹⁾ — jachete de barhet. — *Nota trad.*

²⁾ — dacă nu este contracarat de alte împrejurări. — *Nota trad.*

capitalului său, dar nu eliberează capital pentru angajarea muncitorilor concediați. Capitalul care îi folosise pe aceștia în producție „is still in being“¹⁾, dar nu în forma în care el se reduce la salariu (sau se reduce doar indirect și într-o măsură mai mică).

În caz contrar ar rezulta că oricine a avut neșansa de a-și pierde într-un fel sau altul banii ar elibera astfel un capital for his own employment²⁾.

[d] Ricardo despre consecințele pe care le are pentru clasa muncitoare introducerea mașinilor]

Prin *gross revenue*³⁾ Ric[ardo] înțelege partea din produs care înlocuiește salariul și surplus value⁴⁾ (profit plus rentă); prin *net revenue*⁵⁾ el înțelege surplus produce⁶⁾ — surplus value. Aici, ca și în întreaga sa economie, el uită că o parte din *gross produce*⁷⁾ trebuie să înlocuiască valoarea mașinilor și a materiei prime, pe scurt valoarea capitalului constant.

Considerațiile lui R[icardo] pe care le reproducem mai jos prezintă interes atât prin conținutul unor observații făcute în treacăt cât și prin faptul că, mutatis mutandis, ele prezintă o importanță practică pentru *great agriculture*⁸⁾, și îndeosebi pentru creșterea oilor, ceea ce pune în evidență, așadar, limita producției capitaliste. Scopul determinant al acesteia din urmă nu este nicidecum producția pentru producători (*workmen*⁹⁾), mai mult chiar, aici scopul ei exclusiv este considerat a fi net revenue (profitul și renta), chiar atunci când acest scop este atins în detrimentul volumului producției, în detrimentul masei de mărfuri produse.

„Greșeala mea provenea de la presupunerea că ori de câte ori crește *venitul net* al societății crește și *venitul ei brut*; acum am însă motive suficiente pentru a fi convins că unul din fonduri, cel din care-și *trag venitul landlorzii și capitaliștii poate crește*, în timp ce celălalt, *de care depinde mai ales clasa muncitoare, poate scădea*. De aici urmează, dacă

1) — „continuă să existe“. — *Nota trad.*

2) — pentru propria lui ocupare. — *Nota trad.*

3) — venit brut. — *Nota trad.*

4) — plusvaloarea. — *Nota trad.*

5) — venit net. — *Nota trad.*

6) — plusprodusul. — *Nota trad.*

7) — produsul brut. — *Nota trad.*

8) — marea agricultură. — *Nota trad.*

9) — muncitori. — *Nota trad.*

am dreptate, că *aceeași cauză* care poate mări venitul net al țării poate, în același timp, să provoace o *suprapopulație* și să înrăutățească condiția de viață a muncitorului“ (p. 469.) [Versiunea românească, vol. I, p. 281].

Aici trebuie remarcat, în primul rând, că R[icardo] recunoaște că aceleași cauze care sporesc bogăția capitaliștilor și a landlorzilor „may... render the population redundant“¹⁾, ceea ce înseamnă că populația excedentară, sau suprapopulația, este prezentată aici ca un rezultat al procesului de îmbogățire propriu-zis și al acelei dezvoltări a forței productive care determină acest proces.

Cît privește fondul din care-și obțin veniturile capitaliștii și landlorzii și, pe de altă parte, fondul din care-și obțin venitul muncitorii, acest fond comun este în primul rând produsul total. O parte însemnată din produsele care intră în consumul capitaliștilor și landlorzilor nu intră în consumul muncitorilor. Pe de altă parte însă, aproape [toate] aceste produse — in fact plus ou moins²⁾ toate produsele care intră în consumul muncitorilor, intră și în cel al landlorzilor și capitaliștilor, inclusiv al retainers³⁾, hangers-on⁴⁾, cîinilor și pisicilor lor. Ar fi greșit să se creadă că ar exista două fonduri separate, diferite prin natura lor, reprezentînd fiecare o mărime fixă. Important este cît anume din acest fond comun primește fiecare. Scopul producției capitaliste este de a se obține, cu ajutorul unei mase date de avuție, o cantitate cît mai mare de surplus produce sau de surplus value. Acest scop se atinge prin aceea că capitalul constant crește relativ mai repede decît capitalul variabil, adică prin aceea că, cu un capital variabil cît mai mic, se pune în mișcare un [742] capital constant cît mai mare. Aceasta înseamnă că, într-un sens mult mai general decît consideră aici R[icardo], este just să se spună că una și aceeași cauză, determinînd creșterea fondului din care-și obțin veniturile capitaliștii și landlorzii, generează acest rezultat prin micșorarea fondului din care-și obțin venitul muncitorii.

De aici nu rezultă că fondul din care-și obțin venitul muncitorii scade *in mod absolut*, acest fond scade doar *in mod relativ*, în comparație cu produsul total produs de ei. Și acesta este singurul lucru care contează la determinarea părții alicote apropiate de muncitori din avuția creată de ei înșiși.

1) — „poate... să provoace o suprapopulație“. — *Nota trad.*

2) — de fapt, mai mult sau mai puțin. — *Nota trad.*

3) — servitorilor. — *Nota trad.*

4) — paraziților. — *Nota trad.*

„Să presupunem că un capitalist întrebuințează un capital în valoare de 20 000 l.st. și că el îndeplinește simultan funcțiile unui arendaș și ale unui fabricant de obiecte de primă necesitate. Să presupunem mai departe că 7 000 l.st. din acest capital sînt investite în capital fix, adică în clădiri, unelte etc. etc., și că restul de 13 000 l.st. este întrebuințat sub formă de capital circulant, pentru întreținerea muncii. Să presupunem, de asemenea, că profitul este de 10% și că în consecință, capitalul capitalistului este repus în fiecare an în starea sa inițială de eficiență și dă un profit de 2 000 l.st.

În fiecare an capitalistul își începe operațiunile, avînd în posesiunea sa alimente și obiecte de primă necesitate în valoare de 13 000 l.st., pe care în cursul anului le vinde în întregime muncitorilor săi pentru această sumă de bani, și în aceeași perioadă de timp, le plătește acestora aceeași sumă în bani ca salarii. *La sfîrșitul anului* aceștia îi redau alimente și obiecte de primă necesitate în valoare de 15 000 l.st., din care consumă sau dispune conform dorinței sau gustului său 2 000 l.st.“.

{Aici *natura plusvalorii* este exprimată foarte pregnant. Pasajul se află la p. 469, 470} [Versiunea românească, vol. I, p. 281—282].

„În ceea ce privește aceste produse, *produsul brut* al anului respectiv este de 15 000 l.st., și produsul net de 2 000 l.st. Să presupunem acum că în anul următor capitalistul întrebuințează, ca de obicei, jumătate din muncitorii săi pentru construirea unei mașini și cealaltă jumătate, pentru producția de alimente și obiecte de primă necesitate. În acest an el va plăti suma de 13 000 l.st. ca salarii, ca de obicei, și va vinde alimente și obiecte de primă necesitate pentru aceeași sumă muncitorilor săi : dar care ar fi situația în anul următor ?

Cîtă vreme mașina se găsește în construcție, se va obține numai jumătate din cantitatea obișnuită de alimente și de obiecte de primă necesitate, iar valoarea acestora va fi numai jumătate din valoarea cantității produse mai înainte. Mașina va valora 7 500 l.st., iar alimentele și obiectele de primă necesitate 7 500 l.st. și, prin urmare, capitalul capitalistului va fi tot atît de mare ca și mai înainte ; deoarece el va avea, pe lângă aceste două valori, capitalul său fix în valoare de 7 000 l.st., făcînd în total 20 000 l.st. capital și 2 000 l.st. profit. După scăderea acestei ultime sume pentru propriile sale cheltuieli, el va avea un capital circulant cu care să continue operațiile sale mai departe, nu mai mare de 5 500 l.st. ; și, prin urmare, mijloacele sale pentru întreținerea muncii se vor reduce de la 13 000 l.st. la 5 500 l.st. și în consecință, *întreaga muncă întrebuințată mai înainte cu 7 500 l.st. va deveni de prisos*“.

{Dar același lucru s-ar întîmpla și în cazul cînd, cu ajutorul mașinii care costă 7 500 l.st. s-ar produce acum exact aceeași cantitate de produse care se producea înainte cu un capital variabil de 13 000 l.st. Presupunînd că uzura mașinii reprezintă într-un an o zecime din valoarea ei, adică 750 l.st., valoarea produsului, care înainte era de 15 000 l.st., va fi acum de 8 250 l.st. (se face abstracție de uzura capitalului fix inițial de 7 000 l.st., de a cărui înlocuire R[icardo] nu vorbește în genere

nimic). Din aceste 8 250 l.st., 2 000 l.st., ar reprezenta profitul, după cum înainte 2 000 l.st. reprezentau profitul la 15 000 l.st. Fermierul ar câștiga în măsura în care el însuși consumă, sub formă de venit, produse alimentare și obiecte de primă necesitate. În măsura în care, în urma ieftinirii obiectelor de primă necesitate, el ar putea să reducă salariul muncitorilor săi, el ar avea iarăși de câștigat, în timp ce o parte din capitalul său variabil ar deveni disponibilă. Aceasta este tocmai partea care to a certain degree ¹⁾ ar putea folosi o muncă nouă, dar numai pentru că *salariul real* al muncitorilor neconcediați ar scădea. În felul acesta, o mică parte a muncitorilor concediați ar putea să capete din nou de lucru, pe seama celor care ar continua să lucreze. În sine însă, faptul că quantumul produsului rămîne același ca și înainte, nu va fi cituși de puțin în folosul muncitorilor concediați. Dacă salariul ar rămîne același, nu ar deveni [disponibilă] nici o parte a capitalului variabil. Valoarea produsului — 8 250 l.st. — nu ar crește cu nimic de pe urma faptului că ea reprezintă aceeași cantitate de produse alimentare și de obiecte de primă necesitate care înainte costa 15 000 l.st. Pentru a înlocui, pe de o parte, uzura mașinilor, iar pe de altă parte, capitalul său variabil, fermierul ar trebui să-și vîndă produsul cu 8 250 l.st. Dacă această ieftinire a produselor alimentare și a celorlalte obiecte de primă necesitate nu ar atrage după sine o scădere generală a salariului sau o scădere a ingredients entering into the reproduction of the constant capital ²⁾, am avea doar o creștere a venitului societății în măsura în care it is expended on food and necessaries ³⁾. O parte din muncitorii neproductivi și productivi etc. ar începe să trăiască mai bine. Voilà tout ⁴⁾ (Această parte a populației ar putea să facă economii, dar aceasta este întotdeauna an action in the future) ⁵⁾. Muncitorii concediați ar continua să flămânzească chiar dacă posibilitatea fizică de a-i întreține ar fi aceeași ca înainte. De asemenea, în reproducție s-ar folosi același capital ca înainte. Dar o parte din produs (a cărui valoare a scăzut), parte care înainte exista sub formă de *capital*, există acum sub formă de *venit*.)

¹⁾ — într-o anumită măsură. — *Nota trad.*

²⁾ — a [prețurilor] componentelor care intră în reproducția capitalului constant. — *Nota trad.*

³⁾ — el este cheltuit pe alimente și obiecte de primă necesitate. — *Nota trad.*

⁴⁾ — Asta-i tot. — *Nota trad.*

⁵⁾ — o chestiune de viitor. — *Nota trad.*

„Cantitatea redusă de muncă pe care o poate întrebuința capitalistul trebuie, de fapt, să producă cu ajutorul mașinii, și după scăderea cheltuielilor de reparații, o valoare egală cu 7 500 l.st. și să reconstituie capitalul circulant cu un profit de 2 000 l.st. la întregul capital ; dar dacă se obține aceasta [743] dacă venitul net nu e micșorat, ce importanță poate avea pentru capitalist dacă venitul brut va fi o valoare de 3 000, 10 000 sau de 15 000 l.st. ?“.

(Perfect adevărat. Gross income îi este cu totul indiferent capitalului. Singularul lucru care-l interesează este net income).

„În acest caz, așadar, cu toate că valoarea produsului net nu se va micșora, cu toate că puterea lui de a cumpăra mărfuri ar putea să crească mult, produsul brut va scădea de la o valoare de 15 000 l.st., la o valoare de 7 500 l.st., și deoarece *capacitatea de a întreține populația și de a întrebuința munca depinde întotdeauna de produsul brut al națiunii, și nu de produsul ei net*“. [Versiunea românească, vol. I, p. 282].

{De aici preferința lui A. Smith pentru gross produce pe care R[icardo] o combate. Vezi ch. XXVI „On Gross and Net Revenue“, pe care R[icardo] îl începe cu cuvintele :

„Adam Smith laudă mereu avantajele pe care le are o țară de pe urma unui mare venit brut, decît de pe urma unui mare venit net“ (p. 415.) [Versiunea românească, vol. I, p. 255].

astfel va exista în mod firesc o *reducere pentru muncă, populația va deveni supraabundentă*, iar situația clasei muncitoare va fi o situație de mizerie și sărăcie“. [Versiunea românească, vol. I, p. 282].

(Așadar, labour becomes redundant ¹⁾ pentru că demand for labour diminishes and that demand diminishes in consequence of the development in the productive powers of labour ²⁾. În cartea lui R[icardo] acest ultim pasaj este la p. 471).

„Întrucît însă *capacitatea de a economisi o parte din venit pentru a o adăuga la capital depinde de eficiența venitului net* de a satisface nevoile capitalistului, reducerea prețului mărfurilor, datorită introducerii mașinilor, trebuie neapărat să aibă ca rezultat ca la aceleași nevoi“ (but his wants enlarge ³⁾), *capitalistul să aibă mijloace sporite de economisire, și deci înlesniri mai mari de a-și transforma venitul în capital*“.

{Potrivit acestui raționament, o parte din capital — nu ca valoare, ci ca valori de întrebuințare, în sensul elementelor materiale din care constă această parte de capital — se trans-

¹⁾ — munca devine excedentară. — *Nota trad.*

²⁾ — cererea de muncă scade și această cerere scade ca urmare a dezvoltării forței productive a muncii. — *Nota trad.*

³⁾ — dar trebuințele lor cresc. — *Nota trad.*

formă, is transfered to revenue ¹⁾, pentru ca apoi o parte din venit to transfer into capital ²⁾. De pildă, o parte din produs, în sumă de 7 500 l.st., atunci cînd pentru capitalul variabil se cheltuiiau 13 000 l.st., intra în consumul muncitorilor angajați de fermier, și această parte de produs constituia o parte din capitalul fermierului. În urma introducerii mașinilor se produce, de exemplu, potrivit ipotezei noastre, aceeași cantitate de produs ca și înainte, dar valoarea lui nu mai reprezintă decît 8 250 l.st., în loc de 15 000 l.st., cît era înainte. Și din acest produs ieftinit, o parte mai mare intră acum atît în venitul fermierului cît și în venitul cumpărătorilor de produse alimentare și de obiecte de primă necesitate. Ei consumă acum o parte din produs ca venit, parte care era și înainte consumată ca venit de către labourers (concediați) ai fermierului, dar pe care stăpînul lor o consuma productiv, sub formă de capital. Datorită acestei creșteri a venitului, determinată de faptul că acum se consumă sub formă de venit o parte din produs care înainte se consuma sub formă de capital, are loc formarea unui nou capital și retransformarea venitului în capital}.

„Dar cu fiecare creștere a capitalului, el va întrebuița mai mulți muncitori“

în orice caz nu atît cît crește capitalul, to the whole extent of that increase. Perhaps he would buy more horses, or Guano, or new implements ³⁾.

„și astfel o parte din populația lăsată la început fără lucru va fi din nou întrebuițată; și dacă, producția sporită, datorită folosirii mașinii, ar fi atît de mare încît să ofere sub formă de produs net, o cantitate atît de mare de alimente și de obiecte de primă necesitate cît ar exista mai înainte sub formă de produs brut, atunci ar exista aceeași posibilitate de a întrebuița întreaga populație, și prin urmare, nu ar trebui neapărat (but possibly and probably! ⁴⁾) să existe o suprapopulație“ (p. 469—472.) [Versiunea românească, vol. I, p. 282].

În aceste din urmă rînduri R[icardo] spune, așadar, ceea ce eu am relevat mai înainte. Pentru ca venitul să se transforme în capital în modul arătat, trebuie ca în prealabil capitalul să se transforme în venit. Sau, cum spune Ri[cardo]: întîi produsul net se mărește pe seama produsului brut, pentru ca apoi

¹⁾ — este transferată în venit. — *Nota trad.*

²⁾ — să se transfere în capital. — *Nota trad.*

³⁾ — întreaga amploare a acestei creșteri. El poate cumpăra eventual mai mulți cai, sau guano, sau unelte noi. — *Nota trad.*

⁴⁾ — dar posibil și probabil. — *Nota trad.*

o parte din produsul net să poată fi retransformată în produs brut. Produce is produce ¹⁾. Net și brut nu schimbă nimic în această privință (deși opunerea lor poate însemna și că *excedentul peste cheltuieli*, adică produsul brut, scade). Produsul devine produs net sau produs brut în funcție de forma determinată pe care o ia el în procesul de producție.

„Tot ceea ce aş dori să dovedesc este că descoperirea și folosirea mașinilor poate fi însoțită de o micșorare a produsului brut; și ori de câte ori acesta este cazul ea va fi dăunătoare clasei muncitoare, întrucât o parte din numărul muncitorilor rămîne fără lucru, iar *populația va deveni supraabundentă în comparație cu fondurile existente pentru folosirea ei*“ (p. 472.) [Versiunea românească, vol. I, p. 282—283].

Dar the same may and in most instances [744] will be the case, even if the gross produce remains the same or enlarges; only that part of it, formerly acting as variable capital, is now being consumed as revenue ²⁾.

E de prisos să ne oprim aici la exemplul neconcludent cu fabricantul de postav care, în urma introducerii mașinilor, își restringe producția, exemplul pe care R[icardo] îl dă imediat după aceasta (p. 472—474).

„Dacă aceste păreri sînt juste, rezultă :

„1) Descoperirea și folosirea practică a mașinilor *duce întotdeauna la creșterea produsului net al țării*, cu toate că nu poate și nu va mări decât după un interval de timp îndelungat, — *valoarea aceluia produs net*“.

It will always increase that value whenever it diminishes the value of labour ³⁾.

„2) Sporirea produsului net al unei țări este compatibilă cu o micșorare a produsului brut și motivele pentru întrebuițarea mașinilor sînt întotdeauna suficiente să asigure această întrebuițare, dacă ea va determina creșterea produsului net chiar dacă poate iar adeseori chiar trebuie să reducă atît cantitatea produsului brut cît și valoarea lui“ (p. 474).

„3) Părerea împărtășită de clasa muncitoare, potrivit căreia întrebuițarea mașinilor este adeseori în detrimentul intereselor sale nu este bazată pe vreo prejudecată sau eroare, ci este în conformitate cu principiile corecte ale economiei politice“ (p. 474).

¹⁾ — Produsul este produs. — *Nota trad.*

²⁾ — același lucru se poate întîmpla și, în majoritatea cazurilor se va întîmpla chiar și atunci cînd produsul brut rămîne neschimbat sau crește, cu deosebirea că o parte a lui care înainte funcționa ca capital variabil este consumată acum ca venit. — *Nota trad.*

³⁾ — Aceasta va mări întotdeauna valoarea produsului, dacă scade valoarea muncii. — *Nota trad.*

„4) Dacă mijloacele de producție perfecționate datorită folosirii mașinilor, vor spori produsul net al unei țări într-un grad atât de mare încât să nu micșoreze produsul brut (înțelegând întotdeauna cantitatea de mărfuri și nu valoarea), atunci se va îmbunătăți situația tuturor claselor. Landlordul și capitalistul vor beneficia, nu de pe urma unei creșteri și profitului, ci de pe urma avantajelor ce rezultă din cheltuirea aceleiași rente și aceluiași profit pe mărfuri considerabil reduse în valoare“,

(această afirmație contrazice întreaga doctrină a lui R[icardo] potrivit căreia ieftinirea obiectelor de primă necesitate, și deci a salariului, atrage după sine creșterea profitului, în timp ce mașinile, permițând să se obțină pe aceeași suprafață de pământ, cu o cheltuire mai mică de muncă, o cantitate mai mare de produs, trebuie, după el, să ducă la scăderea rentei),

„în timp ce situația clasei muncitoare va fi, de asemenea, considerabil îmbunătățită, întâi din cauza sporirii cererii pentru oameni de serviciu“.

(nimic de zis, frumos rezultat al introducerii mașinilor — transformarea unei mari părți a clasei muncitoare, bărbați și femei, în servitori);

„în al doilea rând, din cauza stimulentei de a face economii din venit, pe care îl va reprezenta un produs net atât de abundent, și în al treilea rând, din cauza prețului scăzut la toate articolele de consum pe care se vor cheltui salariile acestei clase“ {and in consequence of which their wages will be reduced ¹⁾} (p. 474—475.) [Versiunea românească, vol. I, p. 283—284].

Tratarea burgheză apologetică a problemei mașinilor nu neagă în genere

1) că mașinile — când într-un loc când într-altul, dar în mod constant — make a part of the population redundant ²⁾, aruncă o parte din populația muncitoare în stradă. Suprapopulația (de aici scăderea când într-un loc când în altul a salariului) apare nu pentru că populația ar crește mai repede decât mijloacele de subzistență, ci pentru că creșterea rapidă a cantității de mijloace de subzistență, generată de introducerea mașinilor, permite introducerea unui număr și mai mare de mașini și, ca urmare, micșorează cererea nemijlocită de muncă. Așadar, suprapopulația apare nu pentru că s-ar micșora fondul social, ci pentru că, în urma creșterii acestui fond, scade relativ acea parte a lui, which is spent in wages ³⁾.

¹⁾ — și, ca urmare, salariile vor fi reduse. — *Nota trad.*

²⁾ — fac ca o parte din populație să fie excedentară. — *Nota trad.*

³⁾ — care este cheltuită pe salarii. — *Nota trad.*

2) Și mai puțin neagă această apologetică robia muncitorilor care lucrează la mașini și mizeria muncitorilor manuali sau a meșteșugarilor înlăturați de mașini și ajunși muritori de foame.

Această apologetică afirmă — și, în parte, pe bună dreptate — [în primul rînd] că, datorită mașinilor (în general datorită dezvoltării forței productive a muncii), net revenue (profitul și renta) crește în asemenea măsură, încît burghezul începe să aibă nevoie de mai mult *menial servants*¹⁾ decît înainte dacă înainte el trebuia să cheltuiască pe muncă productivă o parte mai mare din produsul său, acum el poate cheltui mai mult pe muncă neproductivă ; datorită acestui fapt, numărul servitorilor și al celorlalți lucrători care trăiesc din mijloacele clasei neproductive crește. Nimic de zis, frumoasă perspectivă această progresivă transformare în servitori a unei părți a muncitorilor. Tot atît de consolantă este pentru muncitori și împrejurarea că, în urma creșterii produsului net, se deschid pentru munca neproductivă mai multe sfere de activitate, ai căror reprezentanți consumă produsul muncitorilor productivi și în exploatarea acestor muncitori productivi ei sînt plus ou moins²⁾ la fel de interesați ca și clasele direct exploatare.

În al doilea rînd, apologetica burgheză afirmă că, datorită impulsului dat acumulării, pe noua bază care cere mai puțină muncă vie în comparație cu munca trecută, sînt atrași în producție și muncitorii concediați, pauperizați, sau în orice caz este atrasă în producție acea parte a sporului de populație, [745] care trebuie să le ocupe locul ; aceasta se datorește lărgirii producției fie în întreprinderile constructoare de mașini, fie în ramurile de producție legate de construcția de mașini care au devenit necesare și au apărut datorită construcției de mașini, fie în new fields of employment opened by the new capital, and satisfying new wants³⁾. Aceasta este cea de-a doua perspectivă minunată : — the labouring class e nevoită să suporte toate „temporary inconveniences“ — throwing out of labour, displacement of labour and capital⁴⁾ — fără însă ca toate acestea să însemne totodată sfîrșitul muncii salariate ; dimpotrivă, munca salariată se reproduce în proporții mereu sporite, crescînd în mod absolut, deși scade relativ, în comparație cu capitalul total care o folosește.

1) — personal casnic. — *Nota trad.*

2) — mai mult sau mai puțin. — *Nota trad.*

3) — în noile domenii de întrebuintare a muncii care au fost deschise de noul capital și care satisfac cerințe noi. — *Nota trad.*

4) — „inconvenientele temporare“ — concedierea, deplasarea muncii și a capitalului [dintr-o sferă în alta]. — *Nota trad.*

In al treilea rînd, că, datorită maşinilor, consumul devine tot mai rafinat. Ieftinirea obiectelor care satisfac nevoile vitale nemijlocite permite l rgirea sferei de produc ie a obiectelor de lux. Şi  n felul acesta se deschide  n fa a muncitorilor o a treia perspectiv  minunat  : to win their necessaries, the same amount of them, the same number of labourers will enable the higher classes to extend, refine, and varify the circle of their enjoiments, and thus to widen the economical, social, and political gulf separating them from their betters. Fine prospects, these, and very desirable results, for the labourer, of the development of the productive powers of his labour 1).

R[icardo] arată apoi că interesele claselor muncitoare cer

„ca o parte pe cât posibil mai mare din venit să fie sustrasă de la cheltuielile pe obiecte de lux, spre a fi cheltuită pentru întreţinerea de personal de serviciu“ (p. 476). Căci, fie că îmi [cumpăr] mobile scumpe, fie că întreţin personal de serviciu, prin aceasta eu creez o cerere pentru o anumită cantitate de mărfuri,  i pun în mişcare, într-un caz, cam tot atita muncă productivă c t  i în cel de-al doilea ; dar în acest din urmă caz, eu adaug o nouă cerere „la cererea anterioară de braţe de muncă, iar cererea suplimentară ar avea loc numai pentru că am ales această formă de a-mi cheltui venitul“ (p. 475, 476.) [Versiunea românească, vol. I, p. 284].

Acelaşi lucru se întimplă  i în cazul întreținerii of large fleets and armies 2) :

„Indiferent dacă el“ (the revenue) „ar fi cheltuit într-un fel“ sau în altul, *ar fi  ntrebuin tat  în producție aceeaşi cantitate de muncă*, deoarece alimentele  i îmbrăcămintea soldaţilor  i marinarilor ar necesita pentru producerea lor aceeaşi cantitate de muncă productivă ca  i cele mai luxoase mărfuri ; dar în caz de război, ar exista  i cererea suplimentară de soldaţi  i marinari ;  i, în consecin , un război care este suportat din venit  i nu din capitalul ţării, este favorabil creşterii populaţiei“ (p. 477).

„Există însă  i un alt caz care trebuie amintit cu privire la posibilitatea creşterii sumei venitului net al unei ţări  i chiar a venitului brut, paralel cu reducerea cererii pentru muncă,  i anume c nd munca omului este substituită prin aceea a cailor. Dacă la ferma mea  ntrebuin ez o sută de oameni  i dacă găsesc că alimentele consumate de cincizeci din aceşti oameni ar putea fi schimbate  i folosite pentru întreţinerea de cai iar acest lucru îmi aduce o recuperare în produse brute mai mare

1) — pentru a obține mijloacele de subzisten  necesare, aceeaşi cantitate din aceste mijloace, acelaşi număr de muncitori trebuie să creeze clase'or de sus posibilitatea de a- i extinde sfera delect rilor, de a le face mai rafinate  i mai variate, adincind astfel prăpastia economică, socială  i politică ce-i desparte pe muncitori de cei aflaţi deasupra lor. Acestea sînt minunatele perspective  i rezultatele cu totul demne de invidiat pe care le făgăduieşte muncitorului dezvoltarea forței productive a muncii lor. — *Nota trad.*

2) — de mari flote  i armate. — *Nota trad.*

după ce voi aloca suma necesară pentru dobînda capitalului, care va servi la cumpărarea cailor, va fi mai avantajos pentru mine să înlocuiesc munca oamenilor cu aceea a cailor și voi proceda în consecință astfel; dar acest lucru nu va fi în interesul oamenilor și, în afară de cazul cînd venitul pe care îl obțin a sporit atît de mult încît mi-ar permite să întrebuițez atît oamenii cît și caii, *este clar că populația va deveni, supraabundentă*, iar condiția muncitorilor va scădea sub nivelul general. Este clar că, în asemenea împrejurări, ei nu mai pot fi întrebuițați în agricultură“ (why not? if the field of agriculture was enlarged? ¹⁾). „dacă, însă produsul pămîntului ar spori prin înlocuirea oamenilor cu cai, oamenii ar putea fi întrebuițați în fabrici, sau ca personal de serviciu“ (p. 477, 478.) [Versiunea românească, vol. I, p. 285].

Există două tendințe care se încrucișează în permanență: [în primul rînd], tendința de a întrebuița cît mai puțină muncă pentru a produce aceeași cantitate sau o cantitate mai mare de mărfuri, aceeași cantitate sau o cantitate mai mare de net produce, de surplus value, de net revenue; în al doilea rînd, tendința de a folosi cît mai mulți muncitori (deși cît mai puțini în comparație cu cantitatea de mărfuri pe care o produc), deoarece — pe o treaptă de dezvoltare dată a forței productive —, odată cu creșterea masei de muncă folosite, crește și masa plusvalorii și a plusprodusului. O tendință îi aruncă pe muncitori în stradă și creează o populație excedentară; cealaltă îi absoarbe din nou și extinde în mod absolut wages-slavery ²⁾, așa încît muncitorul este lăsat în voia soartei, iar de această soartă el nu poate scăpa. De aceea, în dezvoltarea forțelor productive ale propriei sale munci muncitorul vede, și pe bună dreptate, ceva care îi este ostil; pe de altă parte, capitalistul îl tratează permanent ca pe un element susceptibil de a fi înlăturat din producție. Acestea sînt contradicțiile în care se zbate R[icardo] în acest capitol. Ceea ce uită el să arate [746] este creșterea neconținută a claselor de mijloc, care ocupă o poziție intermediară între muncitori, de o parte, și capitaliști și landlorzi de altă parte, clase de mijloc care se alimentează într-o măsură tot mai mare, în majoritatea cazurilor, direct din venit, fiind un balast pentru muncitori și sporind forța și stabilitatea socială a celor zece mii de sus. Eternizarea robiei salariate prin introducerea mașinilor este prezentată de burghezi ca „apologie“ a mașinilor.

„Am observat de asemenea mai înainte că *mărirea venitului net estimat în mărfuri, care este întotdeauna consecința mașinilor perfecționate*, va determina noi economii și acumulări. Aceste economii, e cazul să o reamintim, sînt *anuale* și trebuie să creeze în curînd

¹⁾ — de ce nu? dacă agricultura s-a extins? — *Nota trad.*

²⁾ — robia salariată. — *Nota trad.*

un fond mult mai mare decât venitul brut pierdut inițial prin descoperirea mașinii. Atunci cererea de muncă va fi tot atît de mare ca și mai înainte, iar situația populației va fi și mai mult îmbunătățită prin creșterea economiilor pe care o va face posibilă creșterea venitului net“ (p. 480) [Versiunea românească, vol. I, p. 286].

La început se pierde gross revenue și se cîștigă net revenue. Apoi o parte din increased net revenue ¹⁾ se retransformă în capital, și deci în gross revenue. În felul acesta muncitorul este silit să sporească mereu puterea capitalului, pentru ca după very serious disturbances ²⁾ să poată repeta același proces pe o scară mult mai largă.

„Cu fiecare spor de capital și populație, alimentele se vor urca în general, din cauza creșterii dificultăților de producție“ (p. 478, 479).

Și Ricardo continuă imediat :

„Consecința urcării alimentelor va fi o urcare a salariilor și fiecare creștere a acestora va avea tendința să determine într-o proporție mai mare decât mai înainte, *întrebuințarea capitalului economisit în mașini. Mașinile și munca sînt în permanentă concurență, iar mașinile nu pot fi întrebuințate de obicei pînă ce nu se urcă munca*“ (p. 479).

Mașinile reprezintă, așadar, un mijloc de a combate rise of labour ³⁾.

„Pentru a explica principiul, am presupus că mașinile perfecționate sînt descoperite *pe neașteptate* și folosite pe scară întinsă ; adevărul este, însă, că aceste descoperiri sînt treptate și că *ele determină mai curînd întrebuințarea capitalului economisit și acumulat, decât retragerea de capital din întrebuințarea lui actuală*“ (p. 478.) [Versiunea românească, vol. I, p. 285].

The truth is, that it is not so much the displaced labour as rether the new supply of labour — the part of the growing population which was to replace it —, which, by the new accumulations, gets for itself new fields of employment opened ⁴⁾.

„În America și în multe alte țări unde hrana oamenilor se procură cu ușurință, tentația de a întrebuința mașini nu este nici pe departe atît de mare“ (nicăieri, în afară de America, mașinile nu sînt folosite

¹⁾ — venitul net sporit. — *Nota trad.*

²⁾ — foarte serioase perturbări. — *Nota trad.*

³⁾ — creșterea muncii. — *Nota trad.*

⁴⁾ — Adevărul este că nu atît munca înlăturată, cît noua ofertă de muncă — partea populației sporite care trebuie să o înlocuiască —, este aceea care, prin noile acumulări, capătă posibilitatea de a intra în noile sfere de întrebuințare a muncii. — *Nota trad.*

în proporții atât de mari și, ca să zicem așa, pentru uzul casnic) „ca în Anglia, unde prețul alimentelor este urcat iar producția lor costă multă muncă”. [Versiunea românească, vol. I, p. 285—286].

{Tocmai America unde se folosesc relativ mult mai multe mașini decât în Anglia where there is always a redundant population ¹⁾ arată cât de puțin depinde folosirea mașinilor de prețurile alimentelor, deși ea poate să depindă de o lipsă relativă de muncitori, cum se întâmplă în America, unde o populație relativ rară este risipită pe teritorii uriașe. Astfel, de pildă, în „Standard” ¹⁴⁶ din 19 septembrie [18]62, într-un articol referitor la expoziție ¹⁴⁷, citim :

„Omul este un animal care produce mașini... Dacă îl considerăm pe american drept prototipul omului, această definiție este... perfectă. Una dintre ideile principale în sistemul concepțiilor americanului este aceea de a nu face cu mâna nimic din ceea ce ar putea fi făcut cu ajutorul mașinii. De la mișcarea leagănului și pînă la confectionarea sicriului, de la mulsul vacilor pînă la tăierea copacilor, de la cusutul unui nasture și pînă la votarea în alegerile prezidențiale, totul se face acolo cu ajutorul mașinii... El a inventat o mașină care-l scutește de osteneala de a mesteca hrana... *Extraordinara lipsă de forță de muncă* și, decurgînd de aici, valoarea ridicată a muncii“ {despite the low value of food ²⁾} „precum și o anumită agerime înăscută, i-au stimulat spiritul inventiv... Mașinile produse în America sînt, în general vorbind, mai puțin valoroase decât cele care se fac în Anglia... De cele mai multe ori ele sînt mai cîrînd *dispozitive pentru economisire de muncă* decât invenții care să permită să se facă lucruri care înainte erau imposibile“ {Dar vapoare ?}... „În pavilionul rezervat Statelor Unite la această expoziție este expusă o *mașină de egrenat bumbac, fabricată de d-nii Emery*. Timp de mulți ani după ce în America a început să fie cultivat bumbacul, producția de bumbac era foarte restrînsă nu numai pentru că cererea era extrem de scăzută, ci și pentru că dificultatea egrenării manuale a bumbacului făcea să fie dezavantajoasă cultivarea lui. Dar cînd Eli Whitney a inventat [747] mașina de egrenat bumbac cu ferăstrău, *suprafața cultivată cu bumbac s-a extins imediat*, și pînă în prezent ea a avut loc aproape în progresie aritmetică. Și nu vom exagera cîtuși de puțin dacă vom spune că Whitney a creat cultura comercială a bumbacului. Cu perfecționările mai mult sau mai puțin importante și utile care i s-au adus, mașina de egrenat bumbac a lui Whitney a continuat să fie utilizată tot timpul, iar pînă la perfecționarea de astăzi mașina inițială a lui Whitney nu a fost întru nimic mai prejos de majoritatea mașinilor care aveau pretenția s-o înlătore. Actuala mașină care poartă marca d-lor Emery din Albany (statul New York) va înlătura cu desăvîrșire — de asta nu ne îndoim — mașina lui Whitney, care stă la baza ei. Ea este tot atât de simplă, dar are un randament mai mare ; din ea bumbacul iese mai curat, și, în plus, iese în straturi, ca vata, astfel încît straturile de bumbac, ieșind din mașină, pot fi imediat presate și făcute balot... În pavilionul american al expoziției nu există aproape nimic altceva în afară de mașini... O mașină

¹⁾ — unde există permanent populație excedentară. — *Nota trad.*

²⁾ — cu toată valoarea scăzută a alimentelor. — *Nota trad.*

de muls... Un dispozitiv pentru mutarea curelei de transmisie de pe o șaibă pe alta... O mașină pentru pieptănatul și torsul cînepei, care dintr-o singură mișcare înfășoară firul de cînepă trăgîndu-l direct din baloturi... O mașină pentru confecționarea pungilor de hîrtie, care taie hîrtia dintr-o coală, o lipește, o pliază, confecționînd 300 de pungi pe minut... Mașina lui Hawes pentru storsul rufelor, care stoarce între două valțuri din cauciuc apa din rufe în așa fel încît le lasă aproape uscate; ea economisește timp și nu produce nici un fel de stricăciuni pinzei... Mașini de legătorie... Mașini pentru confecționarea încălțăminte. Este binecunoscut faptul că în Anglia fețele la încălțăminte se confecționează de multă vreme cu ajutorul mașinilor, dar aici sînt expuse mașini pentru fixatul tălpii, altele pentru croitul tălpii după tipar, precum și mașini pentru finisarea tocurilor... Un concasor de mare capacitate, avînd o construcție cît se poate de ingenioasă; el va găsi fără îndoială, o largă întrebuințare la pietruirea șoselelor și la sfărîmarea minereului... Sistemul de semnale marine ale d-lui W. H. Ward din Auburn, statul New York... Mașinile de secerat și de cosit reprezintă o invenție americană; ele sînt din ce în ce mai apreciate în Anglia. Mașina lui MacCormick este cea mai bună... Pompa refulantă a d-lui Hansbrow, care a fost premiată cu medalia Californiei și care prin simplitatea și randamentul ei este cea mai valoroasă dintre cele prezentate la expoziție... Cu aceeași cheltuire de forță ea poate pompa mai multă apă decît orice altă pompă din lume... Mașini de cusut...“}

„Aceeși cauză care urcă munca, nu urcă și valoarea mașinilor și, deci, cu fiecare spor de capital, o proporție tot mai mare este întrebuințată pentru mașini. Cererea de muncă va continua să crească cu creșterea capitalului, dar nu în proporția creșterii acestuia; proporția va fi inevitabil în descreștere“ ([Ricardo] l.c. p. 479).

În această din urmă frază, R[icardo] formulează corect legea creșterii capitalului, deși argumentele sale sînt cît se poate de unilaterale. În legătură cu acest pasaj al cărții sale, Ricardo dă o notă în care arată că în această privință el împărtășește părerea lui Barton, asupra lucrării căruia ne vom opri deci pe scurt.

În prealabil încă o remarcă. Acolo unde vorbește despre problema dacă venitul is expended in menial servants or luxuries ¹⁾, Ric[ardo] spune :

„În ambele cazuri, venitul net va fi același și de asemenea, și venitul brut, cel dintîi fiind însă realizat în mărfuri diferite“ (p. 476.) [Versiunea românească, vol. I, p. 284].

Tot astfel și gross produce poate fi același ca valoare, dar el se poate „realiza“ — și acest lucru muncitorii îl simt bine de tot — „in different commodities“ ²⁾, după cum urmează să înlocuiască mai mult capital variabil sau mai mult capital constant.

¹⁾ — este cheltuit pe personal casnic sau obiecte de lux. — Nota trad.

²⁾ — mărfuri diferite. — Nota trad.

[2. Concepțiile lui Barton]

[a) Barton despre scăderea relativă a cererii de muncă în procesul acumulării capitalului. Interpretarea unilaterală de către el a influenței compoziției organice a capitalului în acest proces]

Lucrarea lui Barton se intitulează :

John Barton. Observations on the circumstances which influence the condition of the Labouring Classes of Society, London, 1817.

Vom reproduce, în primul rând, puținele teze teoretice care se întâlnesc la Barton.

„Cererea de muncă depinde de creșterea capitalului circulant, nu de creșterea capitalului fix. Dacă ar fi adevărat că raportul dintre aceste două feluri de capital este același în toate timpurile și în toate țările, de aici ar rezulta, într-adevăr, că numărul muncitorilor ocupați ar fi direct proporțional cu avuția statului respectiv. Dar o asemenea presupunere nici aparent nu este verosimilă. Pe măsură ce științele naturii se dezvoltă și civilizația se extinde capitalul fix reprezintă o parte tot mai mare în raport cu capitalul circulant. Volumul capitalului fix folosit la producția unei bucăți de muselină englezească este cel puțin de o sută, dacă nu de o mie de ori mai mare decât volumul capitalului fix folosit pentru fabricarea unei bucăți asemănătoare de muselină indiană, iar [748] partea capitalului circulant este de o sută sau de o mie de ori mai mică. E lesne de înțeles că, în anumite împrejurări, întreaga sumă a economiilor anuale ale unui popor activ poate fi adăugată la capitalul fix ; în acest caz, economiile nu ar determina nici o creștere a cererii de muncă“ (l. c., p. 16, 17).

(În legătură cu aceasta, Ric[ardo] spune în nota de la p. 480 :

„Nu este ușor de conceput, cred, ca în orice împrejurări o sporire de capital să nu fie urmată de o cerere mai mare de muncă ; tot ce se poate spune este că cererea va fi în proporție descrescândă. Dl. Barton a avut în publicația de mai sus un punct de vedere just, după părerea mea, cu privire la unele din efectele creșterii sumei capitalului fix asupra condițiilor clasei muncitoare. Studiul său cuprinde multe informații prețioase“.)

La teza de mai sus a lui B[arton] trebuie să adăugăm și următoarele :

„Odată creat, capitalul fix încetează de a influența cererea de muncă“ (inexact, deoarece este necesară reproducția capitalului fix, cu toate că ea are loc numai la anumite intervale de timp și numai treptat), „dar în timpul creării sale el dă de lucru la un număr de brațe de muncă egal cu cel pe care l-ar putea folosi un capital circulant sau un venit de aceleași proporții“ (p. 56).

Și :

„cererea de muncă depinde în întregime de suma totală a venitului și a capitalului circulant“ (p. 34—35).

Barton are incontestabil un mare merit.

A. Smith consideră că demand for labour ¹⁾ crește direct proporțional cu acumularea capitalului. Malthus deduce suprapopulația din aceea că capitalul nu se acumulează (nu se reproduce pe scară crescîndă) cu aceeași rapiditate ca populația. Barton este primul care a observat că diferitele părți componente organice ale capitalului nu cresc proporțional cu acumularea și cu dezvoltarea forțelor productive ; că, dimpotrivă, în procesul acestei creșteri partea de capital care se transformă în salariu scade relativ în comparație cu partea ([Barton] o numește capital fix), care, ca mărime, nu schimbă decît într-o măsură neînsemnată demand for labour. De aceea Barton formulează pentru prima oară teza importantă „that the number of labourers employed is“ *not* „in proportion to the wealth of the state“ ²⁾, că el este relativ mai mare într-o țară nedezvoltată sub raport industrial decît într-o țară dezvoltată sub acest raport.

În ediția a treia a cărții sale „*Principles*“, în ch. XXXI „*On Machinery*“, Ric[ardo], care în edițiile anterioare era în această privință întru totul de acord cu Smith, adoptă corectarea făcută de B[arton], și anume o adoptă în formularea *unilaterală* pe care i-a dat-o acesta. Singurul punct în care [Ricardo] merge mai departe — și acest punct are o mare importanță — este acela că el nu se limitează, ca B[arton], să stabilească că cererea de muncă *nu* crește proporțional cu dezvoltarea mașinilor, ci afirmă și că însăși mașina „*makes population redundant*“ ³⁾, adică generează suprapopulația. El nu face decît să limiteze în mod greșit acest rezultat al introducerii mașinilor la cazul care poate fi întîlnit doar în agricultură și pe care el îl extinde și asupra industriei, și anume cazul în care produsul net crește pe seama produsului brut. Dar aceasta constituie în nuce ⁴⁾ o infirmare a întregii teorii absurde a suprapopulației, în special a tezei economiștilor vulgari că muncitorii trebuie să caute to keep their multiplication below the standard of the accumulation of capital ⁵⁾. Din modul în care B[arton] și R[icardo] tratează această problemă, rezultă, dimpotrivă, că această keeping down of the labouring population, diminishing the supply of

¹⁾ — cererea de muncă. — *Nota trad.*

²⁾ — „că numărul muncitorilor ocupați“ *nu* este „proporțional cu averea statului“. — *Nota trad.*

³⁾ — face ca populația să devină excedentară. — *Nota trad.*

⁴⁾ — în esență. — *Nota trad.*

⁵⁾ — să-și mențină înmulțirea sub nivelul acumulării capitalului. — *Nota trad.*

labour, and, consequently, raising its price, would only *accelerate* the application of machinery, the conversion of circulating into fixed capital, and, hence, make the population artificially „redundant“ ; that redundancy existing, generally, not in regard to the quantity of subsistence, but the means of employment, the actual demand for labour ¹⁾.

[749] Greșeala sau lipsa lui Barton este aceea că diferențierea organică sau compoziția organică a capitalului el o consideră numai sub forma în care această compoziție apare în *procesul circulației* — adică sub formă de capital fix și capital circulant — distincție care, descoperită încă de fiziocrați și dezvoltată de A. Smith, a devenit după acesta o prejudecată a economiștilor, prejudecată în măsura în care, prin tradiție, ei nu văd în compoziția organică a capitalului *decît* această distincție. Această distincție, care decurge din procesul circulației, exercită o influență considerabilă asupra reproducției avuției în genere, deci și asupra părții de avuție care formează „fondul muncitorului“. Dar nu acest lucru este hotărîtor aici. În calitate de capital fix, mașinile, clădirile, vitele de rasă etc. se deosebesc *nemișlocit* de capitalul circulant nu prin vreun raport față de salariu, ci numai prin modul în care se efectuează circulația și reproducția lor.

Raportul direct dintre diversele părți componente ale capitalului și munca vie nu este legat de fenomenele procesului circulației, nu decurge din acesta, ci din *procesul nemişlocit al producției*, și reprezintă raportul dintre *capitalul constant și capitalul variabil* ; deosebirea dintre aceste două feluri de capital se bazează *numai* pe raportul lor față de munca vie.

Așa, de pildă, B[arton] spune : demand for labour nu depinde de *capitalul fix*, ci numai de capitalul *circulant*. Dar o parte din capitalul circulant — *materia primă și materières instrumentales* — de asemenea nu poate fi schimbată pe muncă vie, la fel ca mașinile etc. În toate ramurile industriale în care materia primă intră ca element în procesul de valorificare ea, materia primă — în măsura în care considerăm aici numai cea parte a capitalului fix care intră în marfă — constituie *cea mai importantă fracțiune* din partea de capital care nu se cheltuiește

¹⁾ — această limitare a populației muncitoare, micșorînd oferta de muncă și sporind în consecință prețul ei, nu face decît să *accelereze* introducerea mașinilor, transformarea capitalului circulant în capital fix și, deci, ar crea artificial o populație „excedentară“ ; căci excedentul există de obicei nu în raport cu cantitatea de mijloace de subsistență, ci în raport cu mijloacele de angajare, cu cererea efectivă de muncă. — *Nota trad.*

pe salariu. O altă parte din capitalul circulant, și anume o parte din capitalul-marfă, este formată din obiecte de consum care intră în venitul clasei neproductive (adică nu al clasei muncitoare). Prin urmare, creșterea acestor două părți ale capitalului *circulant* nu afectează cererea de brațe de muncă mai mult decât o afectează creșterea capitalului fix. În plus, partea de capital circulant care constă din *matières brutes*¹⁾ și *matières instrumentales* crește în aceeași proporție sau chiar într-o proporție mai mare decât partea de capital care, sub formă de capital fix, se investește în mașini etc.

Ramsay a dezvoltat mai amplu deosebirea semnalată de *Barton*. El îl corectează pe *Barton*, menținându-se însă în limitele concepțiilor acestuia. El reduce de fapt deosebirea la deosebirea dintre capitalul constant și capitalul variabil, dar continuă să numească capitalul constant *capital fix*, deși include în el și materia primă etc., iar capitalul variabil — capital circulant, deși exclude din el întregul capital circulant care nu se cheltuiește nemijlocit pe salariu. Despre aceasta mai târziu, când vom ajunge la *Ramsay*. Dar acest lucru dovedește necesitatea aprofundării în continuare.

Clarificînd deosebirea dintre capitalul constant și capitalul variabil, deosebire care provine exclusiv din procesul nemijlocit al producției, din raportul dintre diversele părți componente ale capitalului și munca vie, iese la iveală totodată că, în sine, această deosebire nu are nici o legătură cu masa absolută a obiectelor de consum produse, deși prezintă o mare importanță din punctul de vedere al realizării acestei mase. This way, however, of realizing the gross revenue in different commodities being not, as R[icardo] has it, and B[arton] intimates it, *the cause* but the *effect* of the immanent laws of capitalistic production, leading to a diminishing proportion, if compared with the total amount of produce, of that part of it which forms the funds for the reproduction of the labouring class²⁾. Dacă o parte considerabilă a capitalului este formată din mașini, materie primă, *matières instrumentales* etc., înseamnă că din totalitatea clasei muncitoare numai o parte neînsemnată va fi ocupată cu reproducția mijloacelor de subzistență [750]

1) — materii prime. — *Nota trad.*

2) — Dar acest mod de realizare a venitului brut în diferite mărfuri nu reprezintă, așa cum reiese la R[icardo] și se subînțelege la B[arton], *cauza*, ci *efectul* legilor imanente ale producției capitaliste, care fac ca partea din produs care formează fondul pentru reproducția clasei muncitoare să se micșoreze tot mai mult în comparație cu suma totală a produsului. — *Nota trad.*

care intră în consumul muncitorilor. Dar această relative diminution ¹⁾ a reproducției capitalului variabil nu constituie cauza pentru relative decrease in the demand for labour ²⁾ ci, dimpotrivă, efectul ei. Tot astfel o parte mai mare din muncitorii ocupați în producția de obiecte de consum, care în general intră în venit, va produce obiecte care intră în consumul — în cheltuirea venitului — capitaliștilor, landlorzilor and their retainers (state, church etc.) ³⁾, în timp ce o parte mai mică va produce obiecte destinate venitului muncitorilor. Dar și acesta este un efect și nu o cauză. Odată cu schimbarea raportului social dintre muncitori și capitaliști, odată cu revoluționarea relațiilor dominante în producția capitalistă, această situație s-ar schimba imediat. The revenue would be „realized in different commodities“, to use an expression of Ric[ardo] ⁴⁾.

În condițiile fizice — ca să ne exprimăm astfel — ale producției nu există nimic care să determine în mod necesar cutarea sau cutare mod de realizare a venitului. The workmen, if domineering, if allowed to produce for themselves, would only soon, and without any great exertion, bring up the capital (to use a phrase of the econ[omic] vulgarians) up to the standard of their wants ⁵⁾. Este o mare deosebire dacă mijloacele de producție existente stau în fața muncitorilor în calitate de capital, astfel încât aceștia le pot utiliza *numai* în măsura în care acest lucru este necesar pentru a spori surplus value and the surplus produce for their employers ⁶⁾, adică dacă aceste mijloace de producție îi utilizează *pe ei*, pe muncitori, sau dacă muncitorii, ca subiecți, utilizează mijloacele de producție ca obiect spre a produce avuție pentru ei înșiși. Firește, totodată se presupune că producția capitalistă a și ridicat în genere dezvoltarea forțelor productive ale muncii la nivelul la care este posibilă această revoluție.

{Să luăm ca exemplu anul 1862 (toamna aceasta). Mizeria șomerilor din Lancashire. Pe de altă parte, on the London money-market „the difficulty of finding employment for mo-

¹⁾ — micșorare relativă. — *Nota trad.*

²⁾ — scăderea relativă a cererii de muncă. — *Nota trad.*

³⁾ — și slugilor lor (stat, biserică etc.). — *Nota trad.*

⁴⁾ — Venitul, ca să folosim expresia lui R[icardo], „s-ar realiza în diferite mărfuri“. — *Nota trad.*

⁵⁾ — Dacă stăpîni ar fi muncitorii, dacă ei ar avea posibilitatea să producă pentru ei înșiși, ei ar reuși în foarte scurt timp și fără prea mari eforturi să ridice capitalul (ca să folosim expresia economiștilor vulgari) la nivelul nevoilor lor. — *Nota trad.*

⁶⁾ — plusvaloarea și plusprodusul pentru cei care-i angajează — *Nota trad.*

ney¹⁾, astfel încît înființarea unor societăți frauduloase a devenit aproape o necesitate, întrucît e greu să obții la banii dați cu împrumut chiar și o dobîndă de 2%. Din teoria lui R[icardo] ar reieși că întrucît pe de o parte la Londra există capital, iar pe de altă parte la Manchester există forță de muncă neocupată, „some other employment ought to have been opened“²⁾.

[b) *Barton despre mișcarea salariului
și creșterea populației*]

B[arton] constată apoi că acumularea capitalului nu sporește decît treptat demand for labour³⁾, afară de cazul cînd încă înainte de aceasta populația a crescut în așa măsură încît rate of wages⁴⁾ este scăzut.

„Raportul existent în orice moment dat între salariu și întregul produs al muncii decide dacă alocarea de capital se face într-o direcție“ (capital fix) „sau în cealaltă“ (capital circulant) (p. 17).

„Dacă salariul scade în timp ce prețul mărfurilor rămîne neschimbat sau dacă prețul mărfurilor crește în timp ce salariul rămîne neschimbat, profitul întreprinzătorului crește, și aceasta îl determină să angajeze mai mulți muncitori. Dacă, dimpotrivă, salariul crește în comparație cu mărfurile, fabricantul utilizează cît mai puțini muncitori, străduindu-se să facă totul cu ajutorul mașinilor“ (p. 17, 18).

„Date demne de crezare atestă că, în condițiile creșterii treptate a salariului, în prima jumătate a secolului trecut populația a crescut mult mai încet decît în cea de-a doua jumătate a secolului, cînd prețul real al muncii a scăzut rapid“ (p. 25).

„Așadar, în sine, creșterea salariului nu va determina niciodată o sporire a populației muncitorești; scăderea salariului poate determina o creștere foarte rapidă a ei. De pildă, dacă trebuințele englezului ar scădea la nivelul trebuințelor irlandezului, fabricantul ar începe să folosească un număr mai mare de muncitori, corespunzător micșorării cheltuielilor lor de întreținere“ (l. c., p. 26).

„Dificultatea de a găsi de lucru constituie într-o măsură mai mare decît nivelul scăzut al salariilor o piedică în calea căsătoriilor“ (p. 27).

„Se consideră că orice sporire a avuției are tendința de a crea o nouă cerere de muncă. Deoarece însă, în comparație cu toate celelalte mărfuri, munca necesită pentru producerea ei o perioadă de timp mai îndelungată“

1) — pe piața financiară din Londra „este greu de găsit un plasament pentru bani“. — *Nota trad.*

2) — „ar exista posibilitatea unei alte întrebuintări a ei“. — *Nota trad.*

3) — cererea de muncă. — *Nota trad.*

4) — nivelul salariilor. — *Nota trad.*

{din aceeași cauză mărimea salariului se poate menține multă vreme sub nivelul mediu, căci, dintre toate celelalte mărfuri, munca este marfa cel mai greu to withdraw from the market and thus to bring down to the level of the actual demand ¹⁾}

dintre toate mărfurile [751] munca este cea al cărei preț se urcă cel mai mult atunci când se produce o creștere a cererii, și cum orice creștere a salariului determină o scădere de zece ori mai mare a profitului, e limpede că *sporirea capitalului* nu poate exercita *decît o influență lentă asupra creșterii cererii efective de muncă dacă înainte de aceasta nu s-a produs o creștere a populației care să mențină salariul la un nivel scăzut*" (p. 28).

B[arton] formulează aici teze diferite.

În primul rînd : privită în sine, creșterea salariului nu duce la o creștere a populației muncitorești ; în schimb, scăderea salariului poate foarte ușor și foarte repede să determine o creștere a ei. Dovadă : în prima jumătate a secolului al XVIII-lea avem o urcare treptată a salariului și o creștere lentă a populației ; dimpotrivă, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea avem o mare scădere a salariului real și o creștere rapidă a populației muncitorești. Explicația : contractarea căsătoriilor este împiedicată nu de insufficient rate of wages, ci de difficulty of finding employment ²⁾.

În al doilea rînd : a găsi de lucru este cu atît mai ușor cu cît nivelul salariului este mai scăzut. Căci transformarea capitalului în capital circulant sau în capital fix, adică în capital care utilizează munca sau în capital care n-o utilizează, se află în raport invers cu nivelul ridicat sau scăzut al salariului. Dacă salariul este scăzut, cererea de muncă este mare, întrucît în cazul acesta întreprinzătorului îi convine să utilizeze o cantitate mare de muncă și cu același capital circulant poate folosi un număr mai mare de muncitori. Dacă salariul este ridicat, fabricantul folosește un număr cît mai mic de muncitori, căutînd să facă totul cu ajutorul mașinilor.

În al treilea rînd : în sine, acumularea capitalului nu face să crească decît în mod lent cererea de muncă, întrucît orice creștere a acestei cereri, atunci cînd oferta de muncă este mai mică decît cererea, provoacă o urcare rapidă a prețului muncii și o scădere de zece ori mai mare a profitului. Acumularea poate avea un efect rapid asupra cererii de brațe de muncă numai

¹⁾ — de retras de pe piață și de redus la nivelul cererii reale. — *Nota trad.*

²⁾ — nivelul insuficient al salariului, ci de dificultatea de a găsi de lucru. — *Nota trad.*

atunci cînd ea a fost precedată de o creștere însemnată a populației muncitoare, astfel încît salariul se află la un nivel foarte scăzut și chiar dacă crește el continuă să rămînă scăzut, deoarece cererea mai mult absoarbe muncă neocupată decît generează o concurență în jurul muncitorilor complet ocupați.

Toate acestea, cum grano salis ¹⁾, sînt juste atunci cînd este vorba de o producție capitalistă pe deplin dezvoltată. Dar ele nu explică procesul propriu-zis al acestei dezvoltări.

De aceea, dovada istorică adusă de B[arton] contrazice teza pe care ea ar fi trebuit s-o demonstreze.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, salariul crește treptat, populația crește lent și nu există nici un fel de mașini; de asemenea, în comparație cu cealaltă jumătate a secolului, se folosește în mică măsură alt capital fix.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dimpotrivă, salariul scade neconținut, populația crește într-un ritm uimitor și apar numeroase mașini. Dar tocmai mașinile au fost cele care, pe de o parte, au făcut ca populația existentă să devină excedentară și au micșorat pe această cale salariul, iar pe de altă parte, datorită dezvoltării rapide a pieței mondiale, au absorbit din nou această populație, apoi au făcut-o din nou excedentară și au absorbit-o iarăși; paralel cu aceasta, ele au accelerat extrem de mult acumularea capitalului și au făcut să crească masa capitalului variabil, deși acest capital variabil a scăzut în mod relativ atît în comparație cu valoarea totală a produsului, cît și în comparație cu masa muncitorilor folosiți de el. Dimpotrivă, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea nu exista încă o mare industrie ci *manufactura*, bazată pe *diviziunea muncii*. Principala parte componentă a capitalului rămînea capitalul variabil, care se cheltuia pe salarii. Forța productivă a muncii se dezvoltă lent în comparație cu cea din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Cererea de muncă, deci și salariul, creșteau paralel cu acumularea capitalului și aproape proporțional cu ea. Anglia era încă *essentiell agricultural nation* ²⁾, în care era încă larg răspîndită (și continua chiar să se dezvolte) *home-manufacture* ³⁾ (torsul și țesutul), cu care se ocupa populația agricolă. Un proletariat în sensul strict al cuvîntului încă nu putea să apară, la fel cum nu existau încă nici industriași și milionari. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea precumpănea relativ capitalul variabil, în a doua

¹⁾ — cu anumite rezerve. — *Nota trad.*

²⁾ — o națiune esențialmente agricolă. — *Nota trad.*

³⁾ — industria casnică. — *Nota trad.*

jumătate — capitalul fix ; dar acesta din urmă are nevoie de o masă mare de material uman. Introducerea lui pe scară largă must be preceded by an increase of population¹⁾. Dar întregul mers real al dezvoltării contrazice felul în care este el tratat la B[arton], întrucât se constată că aici s-a produs în genere o schimbare în modul de producție : legile corespunzătoare marii industriei nu sînt identice cu legile care corespund manufacturii [752]. Aceasta din urmă nu reprezintă decît o fază de dezvoltare pe drumul spre cea dintîi.

Dar aici ar prezenta interes unele date istorice citate de B[arton] atît în ceea ce privește mișcarea salariului cît și în ceea ce privește mișcarea prețului cerealelor în Anglia, în măsura în care el compară prima jumătate a secolului al XVIII-lea cu cea de-a doua jumătate a acestui secol.

„Tabelul de mai jos arată“ („de pe la mijlocul secolului al XVII-lea pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea salariile au crescut, deoarece prețul cerealelor a scăzut în această perioadă cu nu mai puțin de 35%“), „raportul dintre salariul muncitorilor agricoli și prețul cerealelor în cursul ultimilor 70 de ani.

Perioada	Salariul săptămînal	Prețul grîului per cuarter	Salariul în pînts de grîu
1742—1752	6 ș. 0 p.	30 ș. 0 p.	102
1761—1770	7 „ 6 „	42 „ 6 „	90
1780—1790	8 „ 0 „	51 „ 2 „	80
1795—1799	9 „ 0 „	70 „ 8 „	65
1800—1808	11 „ 0 „	86 „ 8 „	60“

(p. 25, 26)

„Raportul Camerei lorzilor asupra legilor cu privire la asistența săracilor“ (din 1816 ?) „conține un tabel care arată numărul legilor cu privire la împrejmuirea pămînturilor, adoptate în fiecare sesiune parlamentară începînd de la revoluție ; din acest tabel se vede că în cei 66 de ani dintre 1688 și 1754 au fost adoptate 123 de asemenea legi, pe cînd în cei 69²⁾ de ani dintre 1754 și 1813 au fost adoptate 3 315. În cursul ultimei perioade, dezvoltarea culturii cerealelor a avut un ritm de aproximativ 25 de ori mai rapid decît în prima perioadă. Dar în primii 66 de ani se cultiva mereu pentru export o cantitate din ce în ce mai mare de cereale, pe cînd în cea mai mare parte a ultimilor 69 de ani se consuma tot ce se exporta înainte și în același timp se importa pentru propriul nostru consum o cantitate tot mai mare și, în cele din urmă, foarte mare de cereale. ...În comparație cu ultima perioadă, creșterea

¹⁾ — trebuie să fie precedată de o creștere a populației. — *Nota trad.*

²⁾ — Așa figurează la Barton. În realitate, din 1754 pînă în 1813 au trecut numai 59 de ani. — *Nota red.*

populației în prima perioadă a fost, prin urmare, și mai lentă decât arată dezvoltarea culturii cerealelor“ (p. 11, 12).

„În 1688, potrivit evaluărilor făcute de Gregory King după numărul caselor, populația Angliei și a Walesului număra 5 500 000 de locuitori. În 1780 ea număra, după Malthus, 7 700 000 de locuitori. Prin urmare, în decurs de 92 de ani ea a crescut cu 2 200 000. În următorii 30 de ani ea a crescut cu peste 2 700 000. Cît privește însă prima creștere a populației, ea s-a produs, după toate probabilitățile, în special în perioada 1750—1780“ (p. 13).

Pe baza unor date luate din sursă sigură, B[arton] evaluează că

„În 1750 numărul locuitorilor era de 5 946 000, ceea ce înseamnă că de pe timpul revoluției [1688] el a crescut cu 446 000 sau cu cîte 7 200 de oameni anual“ (p. 13, 14).

„Rezultă, așadar că, potrivit aprecierilor celor mai modeste, în ultimii ani creșterea populației a avut un ritm de 10 ori mai rapid decât acum 100 de ani. Dar nu este posibil ca acumularea capitalului să fie devenit de 10 ori mai mare“ (p. 14).

Problema nu este ce cantitate de mijloace de subzistență se produce în decurs de un an, ci cît de mare e partea de muncă vie care intră în decurs de un an în producția capitalului fix și a capitalului circulant. În funcție de aceasta se determină mărirea capitalului variabil în comparație cu capitalul constant.

B[arton] își explică remarkable increase¹⁾ a populației în aproape întreaga Europă în ultimii 50—60 de ani prin increased productiveness²⁾ a minelor din America, deoarece acest surplus de metale nobile a făcut ca prețurile mărfurilor să crească într-o măsură mai mare decât salariul, adică în fact a determinat o scădere a salariului. Astfel, rata profitului a crescut (p. 29—35). [XIII-752].

¹⁾ — creșterea uimitoare. — *Nota trad.*

²⁾ — productivitatea sporită — *Nota trad.*

A n e x e ¹⁴⁸

[1. O formulare mai veche a tezei cu privire la concordanța permanentă dintre cerere și ofertă în agricultură.

Rodbertus și economiștii-practicieni din
secolul al XVIII-lea]

[XII — 580 b] Teoria „formată în treacăt” de Smith, that corn produces its own demand ¹⁾ etc. ²⁾, pe care ulterior *Malthus*, în a sa teorie a rentei, a repetat-o doct și care într-o anumită măsură a devenit baza pe care și-a construit el teoria populației, a fost enunțată deosebit de *pregnant* în următorul pasaj:

„Există mai multe grâne sau mai puține, după cum e și *consumul*. Dacă există mai multe *guri*, vor fi și mai multe grâne pentru că vor fi mai multe brațe pentru cultivarea pământului ; iar dacă există mai multe grâne, vor fi și mai multe guri, întrucît *belșugul* duce la creșterea populației” (p. 125 [John Arbuthnot] „An Inquiry into the Connection between the present Price of Provisions, and the Size of Farms, etc. By a Farmer, Lond. 1773.)

De aceea

„în agricultură nu poate exista supraproducție” (p. 62).

Ideea fantezistă a lui Rodbertus cum că *sămînța* etc. nu intră [în cheltuielile fermierului] ca element al capitalului ³⁾ [este infirmată] de sute de lucrări, scrise — unele chiar de fermieri, în secolul al XVIII-lea (în special începînd din deceniul al 7-lea). În realitate ar fi just să se spună, dimpotrivă, că *renta* intră în cheltuielile fermierului ca un element al lor. Fermierul o înglobează în *cheltuielile de producție* (și ea este una din cheltuielile lui de producție).

„Dacă... *prețul cerealelor* este aproximativ la nivelul la care ar trebui să fie, acest lucru poate fi determinat numai de raportul în care *valoarea pământului* se află față de valoarea banilor” (l. c., p. 132).

---

¹⁾ — că grânele își creează singure cererea. — *Nota trad.*

²⁾ Vezi volumul de față, p. 386. — *Nota red.*

³⁾ Vezi volumul de față, p. 40—51. — *Nota red.*

Pasajul de mai jos arată că, din momentul în care capitalul devine dominant în agricultură, însuși fermierul capitalist începe să considere renta doar cu un scăzământ din profit, că întreaga surplus value începe să fie privită în fond ca profit :

„În cadrul *vechii metode profitul fermierului reprezenta trei rente*“ (Metairiesystem). „*În perioada copilăriei agriculturii, aceasta era o împărțeață dreaptă și echitabilă a proprietății. Această metodă este uzitată și astăzi în țările mai puțin dezvoltate... Unul aduce pământul și capitalul, celălalt cunoștințele și munca. Dar pe un teren fertil și bine lucrat renta are astăzi o importanță cât se poate de mică. Procentele la banii săi, sau venitul său, omul trebuie să le calculeze la suma pe care o poate investi sub formă de capital și la cheltuirea anuală a muncii sale*“.
(p. 34) [XII-580 b].

[2. Nathaniel Forster despre rivalitatea dintre
proprietarii funciari și industriași]

[XIII-670 a] „*Proprietarii funciari și industriași se dușmănesc tot timpul unii pe alții și își invidiază reciproc câștigurile*“. (p. 22, notă, [Nathaniel Forster], „*An Enquiry into the Causes of the Present High Price of Provisions etc.*“ Lond. 1767. [XIII-670 a].

[3. Concepția lui Hopkins asupra raportului dintre rentă și profit]

[XIII—669 b] Hopkins (a se vedea pasajul¹⁾), consideră în mod naiv că *rent of land*²⁾ reprezintă forma inițială a plus-valorii și că profitul este derivat din ea.

În pasaj se spune :

„Cînd... producătorii erau în același timp și agricultori și manufacturieri, proprietarul funciar primea cu titlu de *rentă funciară* o valoare egală cu 10 l.st. Să presupunem că jumătate din această rentă se plătea în materii prime, iar cealaltă jumătate în produse ale industriei. După ce producătorii s-au împărțit în două clase (agricultori și manufacturieri), acest sistem ar fi putut să se mențină în continuare. În practică însă agricultorii au găsit că e mai convenabil să plătească proprietarilor funciari întreaga rentă și s-o înglobeze în produsul lor atunci cînd îl schimbă pe produsul muncii manufacturierilor, pentru a repartiza în mod echitabil această plată între ambele clase și pentru ca salariul și profitul să rămînă la același nivel și într-o parte și în cealaltă“ (p. 26, Th. Hopkins, „*Enquiries relative to the Laws which regulate Rent, Profit etc.*“ . Lond. 1822). [XIII-669 b].

---

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 51. — *Nota red.*

²⁾ — renta funciară. — *Nota trad.*

[4. Carey, Malthus și James Deacon Hume despre îmbunătățirile în agricultură]

[XI-490 a] „Trebuie să menționăm că proprietarul și fermierul este pentru noi întotdeauna *una și aceeași persoană*... Așa stau lucrurile în Statele Unite“ (p. 97, H. C. Carey, *The Past, the Present, and the Future*. Philadelphia, 1848).

„Omul trece întotdeauna de la un pământ prost la unul mai bun, apoi revine la terenul prost și ară un sol marnos sau calcaros, și aceste treceri se repetă mereu... Și în fiecare etapă a acestui drum el creează o mașină mai bună¹⁾ (p. 128, 129.) „În agricultură capitalul poate fi investit *mai* rentabil decît în *mașini*, pentru că mașinile de același fel nu au *decît același* grad de eficacitate, pe cînd productivitatea pămîntului *crește* din ce în ce mai mult“ (l. c.). „Cîștigul de pe urma folosirii mașinii cu abur“ (care transformă the wool in cloth)²⁾ „constă în faptul că ea economisește salariul, *minus* paguba de pe urma uzării mașinii. Munca investită în cultivarea pămîntului produce salariul *plus* cîștigul de pe urma îmbunătățirii mașinii (l. c.). De aceea „un teren care aduce un venit anual de 100 lst. se vinde mai scump decît o mașină cu abur care aduce același venit... Cumpărătorul terenului știe că acesta îi va plăti salariul și dobînda plus creșterea valorii acestui teren datorită cultivării. Cumpărătorul mașinii cu abur știe că ea îi va plăti salariul și dobînda dar prin întrebuițare valoarea ei scade. Unul cumpără o mașină care prin întrebuițare se îmbunătățește ; altul cumpără o mașină care prin întrebuițare se degradează. ...Pămîntul reprezintă o mașină pe care un nou capital și o nouă cantitate de muncă pot fi cheltuite cu un folos din ce în ce mai mare, în timp ce la o mașină cu abur nu pot fi făcute cheltuieli care să aducă un venit din ce în ce mai mare“ (p. 131).

Chiar și îmbunătățirile din agricultură, care duc la micșorarea cheltuielilor de producție și, în ultimă analiză, la scăderea prețurilor, iar la început — cît timp prețurile se mențin la nivelul lor anterior — provoacă o creștere temporară a *profitului* în agricultură,

1) Este vorba de pămînt. — *Nota red.*

2) — lina în postav. — *Nota trad.*

„în cele din urmă sporesc renta. În majoritatea cazurilor, la expirarea termenului arendării, capitalul sporit care se investește în agricultură datorită ivirii unei posibilități de a obține vremelnic profituri mari nu poate fi scos în întregime de pe pământul arendat, iar la reînnoirea contractului de arendă landlordul obține de pe urma acestor investiții de capital un avantaj sub forma sporirii rentei sale“ (Malthus, *An Inquiry into the Nature and Progress of Rent etc.* London 1815 [p. 26].

„Dacă înainte, pe vremea când cerealele nu aveau încă prețurile ridicate care au predominat în ultimii ani, pământul arabil aducea de regulă doar o rentă mică, mai ales din cauza necesității unanim recunoscute de a lăsa pârloage, astăzi cuantumul rentei ar trebui micșorat din nou, pentru a face posibilă reluarea vechiului sistem“. (p. 72, J. D. Hume, *„Thoughts on the Corn-Laws“ etc.* London 1815). [XI-490 a].

[5. Hodgskin și Anderson despre creșterea
productivității muncii în agricultură]

[XIII-670] „Pe măsura creșterii populației, suprafața de pământ necesară pentru a procura omului hrana trebuincioasă devine din ce în ce mai mică“ (p. 69, „*The Natural and Artificial Right of Property contrasted etc.*“ by Hodgskin (anonym) Lond. 1832.

{Înainte de Hodgskin, același lucru a fost afirmat de Anderson ¹⁾.} [XIII—670 a].

---

¹⁾ Vezi volumul de față, p. 149—150. — *Nota red.*

[6. Scăderea] ratei profitului

[XIII—670 a] Profitul la un capital mai mare care folosește un capital constant mai mare (mașini, materie primă), dat fiind că el se repartizează la un capital total în cadrul căruia munca vie folosită constituie o parte proporțional mai mică din capitalul total, este mai mic decât un profit mai mic care a fost creat de o muncă vie ce reprezintă o parte proporțională mai mare într-un capital total mai mic. Micșorarea capitalului variabil și creșterea relativă a capitalului constant, cu toate că amîndouă aceste părți de capital cresc, nu reprezintă decât o altă *expresie pentru productivitatea sporită a muncii*. [XIII—670 a].

Adnotări și Indici

Citate în limbi străine

Capitolul opt

- p. 17 „In *Flandra*“ (belgiană) „*dung* and hay are in these parts imported from Holland“ (pentru cultura inului etc. Din în însă ei fac linseed etc.) „The refuse in Dutch towns is a matter of trade, and is regularly sold at high prices to Belgium. At about 20 miles from Antwerp, up the Schelde, the reservoirs may be seen for the manure that is brought from Holland. The trade is managed by a company of capitalists, on Dutch boats“ etc. (*Banfield.*)
- p. 18 «Le propriétaire fournit le domaine, les bâtimens, et ordinairement tout ou partie du bétail et des instrumens nécessaires à l'exploitation ; le colon, de son côté, apporte son travail, et rien ou presque rien de plus ; les produits de la terre se partagent par moitié.» (*Mathieu de Dombasle, «Annales agricoles»* etc. *Paris 1828*, 4te livraison, p. 301.) «Les colons partiaires sont généralement des hommes plongés dans la misère» (302). «Dacă métayer obține un accroissement de produit brut de 1 500 frs. au moyen d'une avance de 1 000 frs.» (deci un venit brut de 500 frs.), «el trebuie să împartă pe jumătate cu proprietăre, îi revin deci 750, pierde deci 250 frs. din ale sale avances.» (p. 304.) «Dans l'ancien système de culture, la dépense ou les frais de production sont pris presque entièrement sur les produits eux-mêmes en nature, par la consommation des bestiaux, du cultivateur et de sa famille ; il ne se fait presque aucune dépense en écus. Numai această împrejurare a pu donner lieu de croire que le propriétaire et le colon pouvaient partager entre eux tout le produit des récoltes qui n'est pas consommé dans l'exploitation ; dar acest proces este applicables numai la acest genre d'agriculture, adică la *agriculture misérable* ; dar de îndată ce se încearcă o ameliorare a agriculturii se observă că acest lucru este posibil numai prin quelques avances dont il faut réserver le montant sur le produit brut, pour l'appliquer à la production de l'année suivante, en sorte que tout partage du produit brut, entre le propriétaire et le colon, forme un obstacle insurmontable à toute amélioration.» (l. c. p. 307.)
- p. 113 Landlords sînt nemulțumiți de secarea mlaștinilor, de improving of commons, sowing of St. Foyne and Clovergrass, as the way to depress the price of victuals.” (*Petty*) “*Polit. Arith.*”, *Lond.* 1699, p. 230.)
- p. 113-114 „Rentele pot să scadă in some places, and some counties si totuși întregul pămînt al națiunii“ (el are în vedere valoarea

pământului) „improve all the while de exemplu cînd parks are disparked și pădurile și commons are taken in, and enclosed; when Fen-Lands are drained și cînd multe porțiuni“ (de pămînt) „prin industrie și manuring¹⁾ sînt ameliorate, it must certainly depretiate that ground which has been improved to the full before și nu mai sînt susceptibile de ameliorări. În felul acesta, renta persoanelor particulare scade, dar general rent of the kingdom și în același timp, improvements crește“ (p. 26, 27). „În 1666—1668, private rents au scăzut, dar in the kingdome general rental a fost mai mare în această perioadă decît în anii precedenți, deoarece the improvements upon land were greater and more universal, between those two periods, than at any time before“ (p. 28, D'Avenant, „Discourses on the Publick Revenues etc.“, Part II, London 1698).

Capitolul nouă

- p. 123 Legea din 1773 (...) „a fost determinată de *avowed* intention de a reduce pentru manufacturers ai noștri prețul cerealelor pentru ca prin encouragement of Foreign importation să se stabilească pentru propriul nostru popor a cheaper rate.“ (p. 50, [Anderson] „*A calm Investigation of the circumstances that have led to the present scarcity of grain in Britain*“, London 1801.)
- p. 127 „I shall greatly regret that *considerations for any particular class*, are allowed to check the progress of the wealth and population of the country.“ (p. 49, Ricardo, „*An Essay on the Influence of a low Price of Corn on the Profits of Stock etc.*“, London, 1815. 2nd ed.)
- p. 127 „That *some capital would be lost* cannot be disputed, but is the possession or preservation of capital the end, or the means? The means, ndoubtedly. What we want is *an abundance of comodities* (...) and if it could be proved that by the sacrifice of a part of our capital we should augment the annual produce“ (producția anuală) „of those objects which contribute to our enjoyment and happiness, we ought not to repine at the loss of a part of our capital.“ (p. 60, „*On Protection to Agriculture*“, 4th ed., London 1822.)
- p. 127 „To an individual with a capital of 20 000 l., whose profits were 2 000 l. per annum, it would be a matter quite indifferent whether his capital would employ a hundred or a thousand men, whether the commodity produced, sold for 10 000 l., or for 20 000 l., provided, in all cases, his profits were not diminished below 2 000 l., Is not the real interest of the nation similar? Provided its net real income, its rent and profits be the same, it is of no importance whether the nation consists of 10 or of 12 millions of inhabitants.“ (p. 416, „*Principles of Political Economy*“, 3d ed.)
- p. 138 „In an improved state of agriculture produce may be raised on the second or the third quality of land at as little cost as it could

¹⁾ In manuscris : manufacturing.

under the old system upon the first quality." (*Sir Edw. West, "Price of Corn and Wages of Labour", Lond., 1826, p. 98.*)

- p. 139 "*The principle of competition face imposibilă existența a 2 rates of profit in aceeași țară ; dar aceasta determină relative rents nu the general average of rent.*" (p. 30, *Th. Hopk[ins], "On Rent Land, and its Influence on Subsistence and Population", London 1828.*)
- p. 139 "If *all* labourers were employed for [the same end, or object, as the diamond cutter and the opera singer, in a short time there would be no *wealth* to subsist them, because *none of the wealth produced would then become capital*. If a considerable proportion were so employed, wages would be low ; because, but a comparatively small part of what was produced would be used as capital ; but if only a few of the labourers were so employed, and, of course, nearly all were ploughmen, shoemakers, weavers etc. then much capital would be produced, and wages *could* be proportionally high." (l. c. p. 84, 85.) "With the diamond cutter and the singer, must be classed all those who labour for the landlords, or annuitants, and who receive a part of their income as wages : all, in fact, whose labours *terminate* merely in producing those things which gratify landlords and annuitants, and who receive in return for their labours, a part of the rent of the landlord, or of the income of the annuitant. These are all productive labourers, but all their labours are for the purpose of converting the wealth which exists, in the shape of rent and annuities, into some other form, that shall, in that other form, more gratify the landlord and annuitant, and therefore they are *secondary* producers. All other labourers are *primary* producers." (l. c. p. 85.)
- p. 141 "The cultivators" in Italy "plătesc in general landlordului, cu titlu 1821, the whole net produce, care revine landlordului, government and tithe-owners reprezintă 20 ³/₄ milioane l., iar the whole wages numai 14 114 000 l." (Hopkins, l. c. p. 94.)
- p. 141 "The cultivators" in Italy "plătesc in general landlordului, cu titlu de rentă, ¹/₂ și chiar mai mult de ¹/₂ din produs în condițiile unei moderate skill in agriculture și ale unei scanty supply of fixed capital. Cea mai mare parte a populației constă din secondary producers and landlords and generally the primary producers are a poor and degraded class." (p. 101, 102.)
- p. 141 "Aceeași situație era în Franța în timpul lui Ludovic al XIV-lea (al XV-lea și al XVI-lea). După Young 140 905 304 l. în rent, tithes și taxes. De aceea agricultura era miseră. Populația Franței număra pe atunci 26 363 074. Chiar dacă 6 millions of labouring population, cifră vădit exagerată, chiar și așa fiecare family trebuia să furnizeze anual, direct sau indirect, an average de about 23 l. of net wealth to the landlords, the church, and the government. După Young, dacă se ține seama și de toate celelalte considerente, la 1 familie muncitoare revin anual 42 l. și 10 ș. de produs, din care 23 paid away to others, iar 19l, și 10 ș. remained to subsist itself." (l. c. p. 101—104.)
- p. 141 "The error of Mr. Malthus and his followers is to be found in the assumption, that a reduction of the labouring population would *not* be followed by a *correspondent reduction of capital.*" (l. c. p.

- 118). “Domnul Malthus uită că the demand is limited by the *means of paying wages* și” că “aceste means do not arise spontaneously, but always *previously created by labour.*” (l. c. p. 122.)
- p. 142 “Este ciudată această strong inclination to represent *net wealth* as *beneficial* to the labouring class, because it gives employment ! though it is evidently [509] not on account of being *net*, that it has that power, but because it is *wealth*, — *that which has been brought into existence by labour* : while simultaneously, an additional quantity of labour is represented as *injurious* to the labouring classes, though that labour produces 3× much as it consumes” l. c. p. 126.)
- p. 142 “If by the use of superior machinery, the whole primary produce could be raised from 200 to 250 or 300, while *net wealth* and profit took only 140, clar that there would remain as a fund for the wages of the primary producers 110 or 160 instead of 60.” (l. c. p. 128.)
- p. 142 “The condition of labourers is rendered *bad* either by crippling their productive power, or by taking from them what they have produced.” (l. c. p. 129.)
- p. 142 “No says Mr. Malthus, «the *weight of your burthen* has nothing whatever to do with your distress ; that arises solely there being *too many persons carrying it*».” (l. c. p. 134.)
- p. 142 “In the general principale, that *cost of production* regulates the exchangeable value of all commodities, *original materials* are not included ; but the claim which the *owners* of these have upon produce, causes *rent* to enter into value.” (p. 11. *Th. Hopkins, “Economical Enquiries relative to the Laws which regulate Rent, Profit, Wages, and the Value of Money”, London 1822.*)
- p. 142 „*Rent*, or a charge for use, arises naturally out of *ownership*, or the establishment of a *right of property.*” (l. c. p. 13.)
- p. 142 “Anything may yield a rent if it is possessed of the following qualities : — First, it must exist in a degree of scarcity ; secondly, it must have the power to aid labour in the great work of production.” (l. c. p. 14.)
- p. 142 ...“where land so plentiful, *compared with the labour and stock* to be employed upon it, (...) that no charge for rent could be made because it was not scarce.” (l. c. p. 21.)
- p. 142 “In unele țări lordul poate extorca 50% pe cînd în altele — nici 10%. În regiunile fertile din Orient a man can subsist upon 1/3 of the produce of his labour employed upon the land ; but in part of Switzerland and Norway, an exaction of 10% might depopulate the country... we see no *natural* bounds to the rent that may be exacted, but in the limited abilities of the payers” (p. 31)... “when inferior soils exist, *the competition of those inferior soils against the superior.*” (p. 33, 34.)
- p. 142-143 “In Anglia este mult common land, the natural fertility of which is equal to what a large part of *the land now cultivated was, prior to its being taken into cultivation* ; and yet *the expense* of bringing such common lands is so great, as to cause them not

to yield the ordinary interest for the money expended in improving them, leaving nothing as rent for the natural fertility of the soils, and this with all the advantages of an immediate application of labour, aided by stock skilfully applied, and furnished with manufactures cheaply produced; in afară de aceasta good roads in vecinătate etc. ...The present land proprietors may be considered the owners of all the accumulated labour which has for ages been expended, in bringing the country to its present productive state.” (l. c. p. 35.)

- p. 144 “A stream favourably situated, furnishes an instance of a rent being paid an appropriated gift of nature, of as exclusive a kind kind of any that can be named. This is well understood in manufacturing districts, where considerable rents are paid for small stream of water, particularly if the fall is considerable. The power obtained from such stream being equal to that afforded by large steam-engines, it is as advantageous to use them, though subject to the payment of a heavy rent, as it is to expend large sums in the erection and working of steam-engines. Of streams, too, there are some larger, some smaller. Contiguity to the seat of manufacture is also an advantage which commands a higher rent. In the counties of York an Lancaster there is probably a much greater difference between the rents paid for the smallest and the largest streams of water, than there is between the rents paid for 50 of the most fertile acres that are in common cultivation.” (Hopkins, l. c. p. 37, 38.)
- p. 150 “In cadrul unui judicios system of management productivitatea pământului can be made to augment, from year to year, for a succession of time be which no limit can be assigned, till at last it may be made to attain a degree of productiveness, of which we cannot perhaps, at this time conceive an idea.” ([Anderson, “A calm Inverstigation...”,] p. 35, 36.)
- p. 150 “Se poate spune cu certitudine că the present population este atit de neînsemnată în comparație cu cea pe care ar putea s-o hrănească această insulă încit problema este below any degree of serious consideration.” p. 37.)
- p. 150 “Wherever population increases the produce of the country must be augmented along with it, unless some moral influence is permitted to derange the economy of nature.” (p. 41.)
- p. 150-151 “It is not the rent of the land that determines the price of its produce, but it is the price of that produce which determines the rent of the land, although the price of that produce is often highest in those countries where the rent of land is lowest.” ...“This seems to be a paradox that deserves to be explained. In every country there is a variety of soils, differing considerably from one another in point of fertility. These we shall at present suppose arranged into different classes, which we shall denote by the letters A, B, C, D, E, F etc., the class A comprehending the soils of the greatest fertility, and the other letters expressing different classes of soils, gradually decreasing in fertility as you recede from the first. Now, as the expense of cultivating the least fertile soil is as great or greater than that of the most fertile field, it necessarily follows, that if an equal quantity of corn, the

produce of each field, can be sold at the same price, the profit on cultivating the most fertile soil must be much greater than that of cultivating the others"; ...“and as this continues do decrease” ...“as the sterility increases, it must at length *happen* that the *expense of cultivating* some of the inferior classes will *equal the value of the whole produce.*” ([Anderson, “An enquiry into the nature of corn laws...”, Edinburgh 1777], p. 45—48.)

- p. 152 ...“infinite diversity of soils” în parte din cauză că aceste “soils may be so much altered from their original state by the modes of culture they have been formerly subjected to, by the manures” etc. (p. 5, [Anderson] “An Inquiry into the Causes etc.”, Edinburgh 1779.)
- p. 152—153 “Where there are two fields, the produce of which is nearly as above stated, și anume că unul dă 12 bushels remunerating the expense, celălalt 20, without requiring any *immediate outlay for their improvement*, the farmer would pay even more rent than 6 bushels f. i. for the latter, iar pentru celălalt nimic. Dacă 12 bushels just sufficient for the expense of cultivating, no rent whatever can be afforded for *cultivated* land that yields only 12 bushels.” (p. 107—109, vol. III, [Anderson] “*Essays relating to agriculture and rural affairs*”. Edinburgh-London 1775—1796.)
- p. 153 “Yet it cannot be expected that, if the superior produce has been *immediately occasioned* by his own outlay of capital, and exertions of industry, he *can* pay nearly the same *proportion* of it as rent : but after the land has been *for some time in a permanent state of fertility to the degree*, though it even *originally derived that fertility* from his own industry, he will be content to pay such a proportion of rent as is here stated.” (l. c. p. 109, 110.)
- p. 160 “*The produce of the earth* — all that is derived from its surface by the united application of labour, machinery, and capital, is divided among three classes of the community ; namely, the proprietor of the land, the owner of the stock or capital necessary for its cultivation, and the labourers by whose industry it is cultivated.” ([Ricardo] “*Princ. of Pol. Ec.*”, Preface, 3^d ed. London 1821.)
- p. 160 “But in different stages of society, the proportions of *the whole produce* of the earth which will be allotted to each of these classes, under the names of rent, profit and wages, will be essentially different.” (l. c.)
- p. 165 «La rente dans le sens de Richardo, est la propriété foncière à l'état bourgeois : c'est-à-dire la propriété féodale qui a subi les conditions de la production bourgeoise.» ([Marx.] p. 156, «*Misère de la Phil.*», Paris 1847.)
- p. 165 «Ricardo, après avoir supposé la production bourgeoise comme nécessaire pour déterminer la rente, l'applique néanmoins à la propriété foncière de toutes les époques de tous les pays. Ce sont là les errements de tous les économistes, qui représentent les rapports de la production bourgeoise comme des catégories éternelles.» (l. c. p. 160.)
- p. 166 «Les terres capitaux peuvent être augmentées tout aussi bien que tous les autres instruments de production. On n'y ajoute rien à la

matière, pour parler le langage de M. Proudhon, mais on *multiplie les terres qui servent d'instrument de production*. Rien qu'à appliquer à des terres déjà transformées en moyen de production de secondes mises de capital, on augmente la terre capital sans rien ajouter à la terre matière, c'est-à-dire à l'étendu de la terre.» (l. c. p. 165.)

- p. 166 «En premier lieu on ne peut pas, comme dans l'industrie manufacturière, *multiplier à volonté les instruments de production du même degré de productivité*, c'est-à-dire les terrains du même degré de fécondité. Puis, à mesure que la population s'accroît, on en vient à exploiter des terrains d'une qualité inférieure, ou à faire sur le même terrain de nouvelles mises de capital proportionnellement moins productives que les premières.» (l. c. p. 157.)

Capitolul zece

- p. 168 "It is not the rent of the land that determines the *price* of its produce, but is is the *price* of that produce which determines the rent of the land" [Anderson, "An enquiry into the nature of corn laws...", *Edinburgh 1777*, p. 45.]
- p. 169 "The notion of agriculture yielding a produce, and a rent in consequences, because nature concurs with human industry in the process of cultivation, is a mere fancy. It is not from the produce, but from the price at which the produce is sold, that the rent is derived ; and this price is got not because nature assists in the production, but because it is the price which suits the consumption to the supply." [Buchanan in Smith, "An inquiry into the nature and causes of the wealth of nation" vol. II, *Edinburgh 1814*, p. 55, note.]
- p. 173-174 "Mr. Ricardo's system is one of discords ...its whole tends to the production of *hostility among classes* and nations... His book is the true manual of the demagogue, who seeks power by means of agrarianism, war, and plunder." (p. 74, 75 H./C./Carey, "The Past, the Present, and the Future", *Philadelphia 1848*.)
- p. 175 "It remains" ..."however to be considered, whether the appropriation of land, and the consequent creation of rent, will occasion any variation in the relative value of commodities, independently of the quantity of labour necessary to production." (p. 53, [Ricardo] "Princ. of Pol. Ec." 3^d edit., Lond. 1821.)
- p. 177 "It is the comparative quantity of commodities which labour will produce, that produces their present or past *relative value*." (l. c. p. 9.)
- p. 177 "Two commodities vary in *relative value*, and we wish to know in which the *variation* has taken place." (p. 9.)
- p. 179 "The inquiry to which to draw the reader's attention, relates to the effect of the *variations in the relative value of commodities*, and not in their *absolute value*." (p. 15.)
- p. 179 "Instead of regarding" ..."value as a relation between two objects, they" (Ricardo and his followers) "consider it as a

- positive result produced by a definite quantity of labour.” ([Bailey, “A critical dissertation...”], p. 30.)
- p. 179 ...“value, as something intrinsic and absolute.” (l. c. p. 8.)
- p. 180 “Not only the labour applied immediately to commodities affects their value, but the labour also which is bestowed on the implements, tools, and buildings, with which such labour is assisted.” ([Ricardo, “On the principles of political economy...”, London 1821,] p. 16.)
- p. 184 “In every state of society, the tools, implements, buildings, and machinery employed in different trades may be of *various degrees of durability*, and may require *different portions of labour to produce them*.” (l. c. p. 25.)
- p. 184 “The proportions, too, in which the capital that is to support labour” (capitalul variabil) “and the capital that it invested in tools, machinery, and buildings (capitalul fix)” may be *variously combined*.” Avem, aşadar o “difference in the *degree of durability of fixed capital*, and this variety in the proportions in which *the two sorts of capital may be combined*”. (p. 25.)
- p. 185 “The food and clothing consumed by the labourer, the buildings in which he works, the implements with his labour is assisted, are all of a *perishable nature*. There is however a vast difference in the time for which these different capitals will endure... According as capital is rapidly perishable, and requires to be *frequently reproduced*, or is of slow consumption, it is classed under the heads of circulating, or fixed capital.” (p. 26.)
- p. 185 “It is also to be observed that the *circulating capital* may *circulate*, or be *returned to its employer, in very unequal times*. The *wheat bought by a farmer to sow* is comparatively a fixed capital to the wheat purchased by a baker to make into loaves. One leaves in the ground, and can obtain no return for a years; the other can get it ground into flour, sell it as bread to his customers, and have his capital free to renew the same, or commence any other employment in a week.” (p. 26, 27.)
- p. 185 “Two trades then may employ *the same amount of capital*; but it may be very differently divided with respect to the portion which is fixed, and that which is circulating.” (p. 27)
- p. 185 “Again two manufacturers may employ the same amount of fixed, and the same amount of circulating capital; but the *durability of their fixed capitals*” (...) “may be very unequal. One may have steam-engines of the value of 10 000 l., the other, ships of the same value.” (p. 27, 28.)
- p. 186 “Different degrees of durability of ...capitals, or, which is the same thing... *of the time which must elapse* before one set of commodities can be brought to market.” (p. 30)
- p. 186 “It is hardly necessary to say, that commodities which have *the same quantity of labour bestowed upon their production*, will differ in exchangeable value, if they cannot be brought to market in *the same time*.” (p. 34.)
- p. 186 “Suppose I employ twenty men at an expense of 1 000 l. for a year in the production of a commodity, and at the end of the

year I employ twenty men again for another year, at a further expense of 1 000 l. in finishing or perfecting the same commodity, and that I bring it to the market at the end of two years, if *profits be 10 p. c.*, my commodity must sell for 2 310 l.; for I have employed 1 000 l. capital for one year, and 2 100 l. capital for one year more. Another man employs precisely the same quantity of labour, but he employs it all in the first year; he employs forty men at an expense of 2 000 l., and at the end of the first year he sells it with 10 p. c. profit, or for 2 200 l. Here then are two commodities *having precisely the same quantity of labour bestowed on them*, one of which sells for 2 310 l. — the other for 2 200 l.” (p. 34.)

p. 187 ...“*this difference... and variety in the proportions etc. introduce another cause*, besides the greater or less quantity of labour necessary to produce commodities, for the variations in their relative value — *this cause is the rise or fall in the value of labour.*” (p. 25, 26.)

p. 187 “A rise in the wages of labour cannot fail to affect unequally, *commodities produced under such different circumstances.*” (p. 27.)

p. 188-189 “Suppose two men employ one hundred men each for a year in the construction of two machines, and another man employs the same number of men in cultivating corn, each of the machines at the end of the year will be of the same value as the corn, for they will each be produced by the same quantity of labour. Suppose one of the owners of one of the machines to employ it, with the assistance of one hundred men, the following year in making cloth, and the owner of the other machine to employ his also, with the assistance likewise of one hundred men, in making cotton goods, while the farmer continues to employ one hundred men, as before in the cultivation of corn. During the second year they will all have employed the same quantity of labour” (...) “but the goods and machine together [532] of the clothier, and also of the cotton manufacturer, will be the result of the labour of two hundred men, employed for a year; or, rather, of the labour of one hundred men for two years; whereas the corn will be produced by the labour of one hundred men for one year, consequently if the corn be of the value of 500 l. the machine and cloth of the clothier together, ought to be of the value of 1 000 l. and the machine and cotton goods of the cotton manufacturer, *ought to be also twice the value of the corn. But they will be of more than twice the value of the corn, for the profit on the clothier's and cotton manufacturer's capital for the first year has been added to their capitals*, while that of the farmer has been expended and enjoyed. On account then of *the different degrees of durability of their capitals*, or, which is the same thing on account of the time which must elapse before one set of commodities can be brought to market, they will be valuable, not exactly *in proportion to the quantity of labour bestowed on them*, — they will not be as two to one, but something more, to compensate for the greater length of time which must elapse before the most valuable can be brought to market. Suppose that for the labour of each workman 50 l. per annum were paid, or 5 000 l. capital were employed and *profits were*

10 per cent., the value of each of the machines as well as of the corn, at the end of the first year, would be 5 500 l. The second year the manufacturers and farmers will again employ 5 000 l. each in the support of labour, and will therefore again sell their goods for 5 500 l.; but the men using the machines, to be on a par with the farmer, must not only obtain 5 500 l., for the equal capitals of 5 000 l. employed on labour, but they must obtain a further sum of 550 l.; for the profit on 5 500 l. which they have invested in machinery, and consequently" (...) "their goods must sell for 6 050 l." ... "Here then are capitalists employing precisely the same quantity of labour annually on the production of their commodities, and yet the goods they produce differ in value on account of the different quantities of fixed capital, or accumulated labour, employed by each respectively." ... "The cloth and cotton goods are of the same value, because they are the produce of equal quantities of labour, and equal quantities of fixed capital; but corn is not of the same value as these commodities, because it is produced, as far as regards fixed capital, under different circumstance." (p. 29—31.)

- p. 191 "...the goods they" (the cottonmanufacturer and the farmer) "produce differ in value on account of the different quantities of fixed capital, or accumulated labour, employed by each respectively". (p. 31.)
- p. 192 "Here then are two capitalists employing precisely the same quantity of labour annually in the production of their commodities, and yet the goods they produce differ in value." (p. 30, 31)
- p. 193 "Here then are capitalists employing precisely the same quantity of" (immediate, living) "labour annually on the production of their commodities, and yet the goods they produce differ in value" (i. e. have cost-prices different from their values) "on account of the different quantities of ...accumulated labour, employed by each respectively." (p. 30, 31.)
- p. 194 "But they" (the cottons "will be of more than twice the value of the corn, for the profit ...on the cotton manufacturer's capital for the first year has been added to his capital, while that of the farmer has been expended and enjoyed." (...) "On account then of the different degrees of durability of their capitals, or, which is the same thing, on account of the time which must be elapse before one set of commodities can be brought to market, they will be valuable, not exactly in proportion to the quantity of labour bestowed on them, — they not be as two to one, but something more, to compensate for the greater length of time which must elapse before the most valuable can be brought to market." (p. 30.)
- p. 197 "Suppose I employ twenty men at an expense of 1 000 l. for a year in the production of a commodity, and that at the end of the year I employ twenty men again for another year, at a further expense of 1 000 l. in finishing or perfecting the same commodity, and that I bring it to market at the end of two years, if profits be 10 p. c., my commodity must sell for 2 310 l.; for I have employed 1 000 l. capitalist for one year, and 2 100 l. capital for one year more. Another man employes precisely the

same quantity of labour, but he employs it all in the first year ; he employs forty men at an expense of 2 000 l., and at the end of the first year he sells it with 10 p. c. *profit*, or for 2 200 l. Here then are two commodities having precisely the same quantity of labour bestowed on them, one which sells for 2 310. — the other for 2 200 l. This case *appears* to differ from the last, but is *in fact* the same." p. 34, 35.)

- p. 199 "The difference in value arises in both cases from the *profits* being accumulated as capital, and is only a *just compensation*" (...) *for the time that the profits were withheld.*" (p. 35.)
- p. 202 "Ricardo nu s-a limitat să arate că a rise of wages nu poate duce la urcarea prețurilor tuturor mărfurilor, ci a stabilit, deasemenea, că o *rise of wages* duce în mod necesar la o *fall of prices* iar o *fall of wages* la o *rise of prices*. (p. 299, McCulloch, "The Principles of Political Economy", London 1825.)
- p. 203 "*There can be no rise in the value of labour without a fall of profits.*" ([Ricardo, "On the principles of political economy, and taxation", third edition, London 1821,] p. 31.)
- p. 203 "The degree of alteration in the relative value of goods, on account of a rise or fall of labour" (...), "would depend on the proportion which the fixed capital bore to the whole capital employed. All commodities which are produced by very valuable machinery, or in very valuable buildings, or which require a great length of time before they can be brought to market, would fall in relative value, while all those which were chiefly produced by labour, or wick would be speedily brought to market would rise in relative value." (p. 32.)
- p. 204-205 "The reader, however, should remark, that this cause of the variation of commodities" (...) "is comparatively slight in its effects ...Not so with the other great cause of the variation in the value of commodities, namely, the increase or diminution in the quantity of labour necessary to produce them... An alteration in the permanent rate of profits, to any great amount, is the effect of causes which do not operate but in the course of years ; whereas alterations in the quantity of labour necessary to produce commodities, are of daily occurrence. Every improvement in machinery inin tools, in bulidings, in raisings the raw material, saves labour, and enables us to produce the commodity to which the improvement is applied with more facili'y, and consequently its *value* alters. In estimating, then, the causes of the variations in the value of commodities, although it would be wrong wholly to omit the considera'tion of the effect produced by a rise or fall of labour, it would be equally incorrect to attach much importance to it." (p. 32, 33.)
- p. 205 "This difference in the degree of *durability* of fixed capital, and this *variety in the proportion* in which the two sorts of capital may be combined, introduce *another cause*, besides the greater or less quantity of labour necessary to produce commodities for the variations in their relative value — *this cause is the rise or fall in the value of labour.*" (p. 25, 26.)
- p. 206 .."it being shown in this section that wi'hout any variation in the quantity of labour, the *rise of its value* merely will occa-

- sion a fall in the exchangeable value of those goods, in the production of which *fixed capital* is employed; the larger the amount of fixed capital, the greater will be the fall." (p. 35.)
- p. 206 "In proportion as fixed capital is less durable, it approaches to the nature of circulating capital. It will be consumed and its *value reproduced in a shorter time*, in order to preserve the capital of the manufacturer." (p. 36.)
- p. 207 "...to keep it in its original state of efficiency; but the labour so bestowed may be considered as really expended on the commodity manufactured, which must bear a value in proportion to such labour." (p. 36, 37.) "If the wear and tear of the machine were great, if the quantity of labour requisite to keep in an efficient state were that of fifty men annually, I should require an additional price for my goods, equal to that which would be obtained by any other manufacturer who employed fifty men in the production of other goods, and who used no machinery at all. But a rise in the wages of labour would not equally affect commodities produced with machinery quickly consumed, and commodities produced with machinery slowly consumed. In the production of the one, a *great deal of labour would be continually transferred to the commodity* produced" ... "in the other very little would be so transferred." "Every rise of wages, therefore, or, which is the same thing, [540] every fall of profits, would lower the relative value of those commodities which were produced with a capital of a durable nature, and would proportionally elevate those which were produced with capital more perishable. A fall of wages would have precisely the contrary effect." (p. 37, 38.)
- p. 208 "It will be seen, then, that in the early stages of society, before much machinery or durable capital is used, the commodities produced by *equal capitals* will be nearly or *equal value*, and will rise or fall only relatively to each other on account of more or less labour being required for their production" ... "but after the introduction of these expensive and durable instruments, the *commodities produced by the employment of equal capitals will be of very unequal value*; and although they will still be liable to rise or fall relatively to each other, as more or less labour becomes necessary to their productive, they will be subject to another, though a minor variation, also, from the rise or fall of wages and profits. Since goods which sell for 5 000 l. may be the produce of a capital equal in amount to that from which are produced other goods which sell for 10 000 l., the *profits on their manufacture will be the same*; but those *profits would be unequal*, if the *prices of the goods* did not vary with a rise or fall in the *rate of profits*." (p. 40, 41.)
- p. 210 "Mr. Malthus appears to think that it is a part of my doctrine, that the *cost and value* of a thing should be the same; — *it is*, if he means by cost, "*cost of production including profits*." (p. 46, Notă.)
- p. 210 "May not gold be considered as a commodity produced with such proportions of the two kinds of capital as approach nearest to the average quantity employed in the production of most commo-

dities? May not these proportions be so nearly equally distant from the two extremes, the one where little fixed capital is used, the other where little labour is employed, as to form a just mean between them?" (l. c. p. 44.)

- p. 211 "Before I quit this subject, it may be proper to observe, that Adam Smith, and all the writers who have followed him, have, without one exception that I know of, maintained that a rise in the price of labour would be uniformly followed by a rise in the price of all commodities." ... "I hope I have succeeded in showing, that there are no grounds for such an opinion, and that only those commodities would rise which had less fixed capital employed upon them *than the medium in which price was estimated*" (...), "and that all those which had more, would precisely⁴⁾ fall in price when wages rose. On the contrary, if wages fall, those commodities only would fall, which had a less proportion of fixed capital employed on them, than the medium in which price was estimated; all those which had more, would positively rise in price." (p. 45.)
- p. 213 "When commodities varied in relative value, it *would be desirable* to have the means of a scertaining which of them fell and which rose in real value, and this could be effected only by comparing them one after another with some invariable standard measure, which should itself be subject to none of the fluctuations to which other commodities are exposed." (p. 41, 42.)
- p. 213 "...there is no commodity which is not itself exposed to the same variations... that is, there is none which is not subject to require more or less labour for its production." (p. 42.)
- p. 214 "...to be a perfect measure of value, by which we could accurately ascertain the variations in all other things." (p. 43.) "It would be a perfect measure of value for all things produced under the same circumstances precisely as itself, but for no others." (l. c.)
- p. 214-215 "A rise of wages from this cause will, indeed, be invariably accompanied by a rise in the price of commodities; but in such cases, it will be found that labour and all commodities have not varied in regard to each other, and that the variation has been confined to money." (p. 47.)
- p. 215 "The *exchangeable value of all commodities*, whether they be manufactured, or the produce of the mines, or the produce of land, is always regulated, not by the less quantity of labour that will suffice for their production under circumstances highly favorable, and exclusively enjoyed by those who have peculiar facilities of production; but by the greater quantity of labour necessarily bestowed on their production by those who have no such facilities; by those who *continue* to produce them under the most unfavorable circumstances; — by the most unfavorable circumstances, *the most unfavorable under which the quantity of produce required, renders it necessary to carry on the production.*" (p. 60, 61.)

---

⁴⁾ La Ricardo : positively.

- p. 220 "With the rise or fall of price, *profits* are elevated above, or depressed below *their general level*, and capital is either encouraged to enter into, or is warned to depart from *the particular employment* in which the variation has taken place." (p. 80.)
- p. 221-222 "...every man free to employ his capital where he pleases... will naturally seek for it that employment which is most advantageous; he will naturally be dissatisfied with a profit of 10 per cent, if by removing his capital he can obtain a profit of 15 per cent. This *restless desire on the part of all the employers of stock, to quit a less profitable for a more advantageous business, has a strong tendency to equalise the rate of profits of all, or to fix them in such proportions*, as may in the estimation of the parties, compensate for any advantage which one may have, or may appear to have over the other." (p. 81.)
- p. 222 "No writer has more satisfactorily and ably shewn than Dr. Smith, the tendency of capital to move from employments in which the gods produced do not repay by *their price that whole expenses, including the ordinary profits*" (...), "of producing and bringing them to market." (p. 342, nota.)
- p. 222-223 "It is perhaps very difficult to trace *the steps* by which this change is effected: it is probably effected, by a manufacturer *not absolutely changing his employment, but only lessening the quantity of capital he has in that employment*. In all rich countries, there is a number of men forming what is called the *monied class*; these men are engaged in *no trade*, but live on the interest of their money, which is employed in discounting bills, or in loans to the more *industrious* part of the community. The bankers too employ a large capital on the same objects. The capital so employed forms a circulating capital of a large amount, and is employed, in larger or smaller proportions, by all the different trades of a country. There is perhaps no manufacturer, however rich, who limits his business to the extent that¹⁾ his own funds alone will allow: he has always some portion of this floating capital, increasing or diminishing according to the activity of the demand for his commodities. When the demand for silks increases, and that for cloth diminishes, the clothier does not remove with his capital to the silk trade, but he dismisses some of his workmen, he discontinues his demand for the loan from bankers and monnied men; while the case of the silk manufacturer is the reverse: he *borrowes more, and thus capital is transfered from one employment to another, without the necessity of a manufacturer discontinuing his usual occupation*. When we look to the markets of a large town, and observe how regularly they are supplied both with home and foreign commodities, in the quantity in which they are required, under all the circumstances of varying demand, arising from the caprice of taste, or a change in the amount of population, without often producing either the effects of a glut from a too abundant supply, or an enormously high price from the supply being unequal to the demand, we must confess that *the principle which apportions capital to each trade* in the precise amount that it is required, is more active than is generally supposed." (p. 81, 82.)

---

¹⁾ In manuscris : of.

- p. 224 "In making *labour* the *foundation* of the value of commodities, and the *comparative quantity of labour* which is necessary to their production, the rule which determines the respective quantities of goods which shall be given in exchange for each other we must not be supposed to deny the *accidental and temporary deviations of the actual or market price* of commodities from this, *their primary and natural price.*" (p. 80.)
- p. 224 "Let us suppose that all commodities are at their *natural price*, and consequently that the *profits of capital* in all employments are exactly at the *same rate*, or differ only so much as, in the estimation of the parties, is equivalent to any real or fancied advantage which they possess or forego." (p. 83.)
- p. 224-225 "It is then the desire, which every capitalist has, of diverting his funds from a less to a more profitable employment, that prevents the *market price* of commodities from¹⁾ continuing for any length of time either much above, or much below their *natural*²⁾ *price*. It is this competition which so adjusts the *changeable value*" ... "of commodities, that after paying the wages for the labour necessary to their production, and all other expenses required to put the capital employed in its original state of efficiency, the *remaining value or overplus* will in *each trade* [be] in proportion to the *value of the capital* employed." (p. 84.)
- p. 225 "In the 7th chap. of the *Wealth of Nations*, all that concerns this question is most ably treated." (p. 84.)
- p. 229 "Their price" (of monopolised commodities) "has no necessary connexion with their *natural value* : but the *prices* of commodities, which are subject to competition, ... will ultimately depend ... on ... *cost of their production.*" (p. 465.)
- p. 229 "It" (foreign trade) "can only be regulated by altering the *natural price*, not the *natural value*, at which commodities can be produced in those countries, and that is effected by altering the distribution of the precious metals." (l. c. p. 409.)
- p. 230 "...il y a toujours quelques marchandises... dont le prix se résout en *deux* parties seulement ; les salaires du travail et les profits des fonds" ([Smith, "Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations", Paris 1802,] l. I, ch. VI, v. I, p. 103.)
- p. 230 "*Salaires, profit et rente* sont les *trois sources primitives* de tout revenu, aussi bien que de *toute valeur échangeable.*" (t. I, l. I, ch. VI, p. 105.)
- p. 232 "La marchandies est [550] alors *vendue précisément ce qu'elle vaut*" (...) "ou" (...) "ce *qu'elle coûte* réellement à la personne qui la porte au marché" (...) "car quoique, dans le langage ordinaire, quand on parle de ce qu'une marchandise *coûte en première main*, on n'y comprend pas le *profit* de la personne qui fait métier de la vendre, cependant si celle-ci la vendait à un *prix qui ne lui rendit pas son profit au taux ordinaire* du canton,

---

1) In manuscris : of.

2) In manuscris : market.

il est évident qu'elle perdrait à ce métier, puisqu'elle aurait pu faire ce profit en employant son capital d'une autre manière." (p. 111.)

- p. 233 «Le prix naturel ou valeur entière des rente, profit et salaire qu'il faut payer pour qu'elle» (la marchandise) «viene au marché.» (l. c. p. 112.)
- p. 234 «Quand la quantité amenée au marché suffit tout juste pour remplir la demand effective, et rien de plus, la *prix de marché* se trouve naturellement être précisément... le même que le *prix naturel*.» (t. I, l. c. p. 114.) «Le *prix naturel* est donc pour ainsi dire le point central vers lequel gravitent continuellement les prix de toutes les marchandises. Différentes circonstances accidentelles peuvent quelquefois les tenir un certain tems élevés au dessus, et quelquefois les forcer à descendre un peu au dessus de ce prix.» (t. I, l. c. p. 116.)
- p. 234 ...«somme totale d'industrie employée annuellement à l'effet de faire venir au marché une marchandise» inclusiv nevoile societății sau «demande efective.» (p. 117.)
- p. 234 ...«la même quantité d'industrie produira, en différentes années, des quantités fort différentes de marchandises, pendant que, dans d'autres emplois, elle produira la même ou très-approchant la même quantité. Le même nombre d'ouvriers employés à la culture produira, en différentes années, des quantités fort différentes de blé, de vin, d'huile, de houblon, etc. Mais le même nombre de fileurs et de tisserands produira chaque année la même ou très-approchant la même quantité de toile ou de drap ...Dans l'autre» (neagricol) «espèce d'industrie, le produit de quantités égales de travail étant toujours le même ou très-approchant le même» (adică atîta timp cit condițiile de producție rămîn aceleași), «il peut s'assortir plus exactement à la demande effective.» (p. 117, 118.)
- p. 235 «Quelle que soit la partie de ce prix» (naturel) «qui soit payée au-dessous du taux *naturel*, les personnes qui y ont intérêt sentiront bientôt le dommage qu'elles éprouvent, et aussitôt elles retireront, ou tant de terre, ou tant de travail, ou tant de capitaux de ce genre d'emploi, que la quantité de cette marchandise qui sera amenée au marché ne sera bientôt plus que suffisante pour répondre à la demand effective. Ainsi son *prix de marché* remontera bientôt au *prix naturel*, au moins sera-ce le cas partout où règne une entière liberté.» (l. c. p. 125.)
- p. 236 «Le *prix naturel* varie lui-même avec le *taux naturel* de ses parties constituantes, le salaire, le profit et la rente.» (l. c. p. 127.)
- p. 236 «Il faut de toute nécessité qu'un homme vive de son travail, et que son travail, et que son salaire suffise au moins à sa subsistance; il faut même quelque chose de plus dans la plupart des circonstances, autrement il lui serait impossible d'élever une famille, et alors la race de ces ouvriers ne pourrait pas durer au-delà de la première génération.» (l. c. p. 136.)
- p. 238 Quoique, sans aucun doute, la pauvreté décourage la mariage, cependant elle ne l'empêche pas toujours; elle paraît même être favorable à la génération ...La stérilité, qui est si fréquente chez

les femmes du grand monde, est extrêmement rare parmi celles d'une condition inférieure ...Mais si la pauvreté n'empêche pas d'engendrer des enfants, elle est un très-grand obstacle à ce qu'on puisse les élever. Le tendre rejeton est produit. mais c'est dans un sol si froid, et dans un climat si rigoureux qui bientôt il se dessèche et périt ...Naturellement toutes les espèces animales multiplient à proportion de leurs moyens de subsistance, et aucune espèce ne peut jamais multiplier au-delà. Mais dans les sociétés civilisées, ce n'est que parmi les classes inférieures du peuple que la disette de subsistance peut mettre des bornes à la propagation ultérieure de l'espèce humaine ...C'est ...*la demande d'hommes qui règle nécessairement la production des hommes*, comme fait la demande à l'égard de toute autre marchandise ; elle hâte la production quand celle-ci marche trop lentement, et l'arrête quand elle va trop vite...» (l. c. p. 160—163 passim.)

- p. 238 «Les salaires qu'on paie à des gens de journée et domestiques de toute espèce, doivent être tels que ceux-ci puissent, l'un dans l'autre, *continuer à maintenir leur population*, suivant que peut le requérir l'état croissant ou décroissant, ou bien stationnaire de la demande qu'en fait la société.» (l. c. p. 164.)
- p. 239 «Le fonds destiné à remplacer et à réparer, pour ainsi dire, le *déchet* résultant du temps et du service dans la personne de l'esclave, est ordinairement sous l'administration d'un maître peu attentif ou d'un inspecteur négligent. Celui qui est destiné au même emploi, à l'égard du serviteur libre, est économisé par les mains mêmes du serviteur libre. Dans l'administration du premier s'introduisent naturellement les désordres qui règnent en général dans les affaires du riche ; la frugalité sévère et l'attention parcimonieuse de pauvre s'établissent aussi naturellement dans l'administration du second.» (p. 164.)
- p. 239 «L'ouvrage fait par de mains libres, revient à la fin à meilleur compte que celui qui est fait par des esclaves.» (p. 165.) «Ainsi, si la récompense libérale du travail est l'effet de l'accroissement de la richesse nationale, elle devient aussi la cause de l'accroissement de la population. Se plaindre de la libéralité de cette récompense, [554] c'est se plaindre de ce qui est à la fois l'effet et la cause de la plus grande prospérité publique.» (p. 165.)
- p. 239 El «encourage non seulement la population», ci «augmente aussi l'industrie du commun du peuple. Ce sont les salaires du travail qui sont l'encouragement de l'industrie, et celle-ci, comme toute autre qualité de l'homme, se perfectionne à proportion de l'encouragement qu'elle reçoit. Une subsistance abondante augmente la force corporelle de l'ouvrier ; et la douce espérance d'améliorer sa condition ...l'excite à tirer de ses forces tout le parti possible. Aussi verrons-nous toujours les ouvriers plus actifs, plus diligents, plus expéditifs là où les salaires sont hauts, que là où ils sont bas.» (l. c. p. 166.)
- p. 239 «Les ouvriers qui sont largement payés à la pièce, sont très-sujets à se forcer d'ouvrage, et à ruiner leur santé et leur tempérament en peu d'années.» (166, 167.) «Si les maîtres écoutaient toujours ce que leur dictent à la fois la raison et l'humanité,

- ils auraient lieu souvent de modérer plutôt que d'exciter l'application au travail, dans une grande partie de leurs ouvriers.» p. 168.)
- p. 239 ...«plus d'aisance puisse rendre les ouvriers paresseux». (p. 169.)
- p. 240 «*Le prix pécuniaire du travail est nécessairement réglé par deux circonstances, la demande de travail et le prix des choses propres aux besoins et aisances de la vie ...c'est ce qu'il faut d'argent pour acheter cette quantité déterminées de choses*» (propres aux besoins et aux aisances de la vie), «qui règle le prix pécuniaire du travail.» (l. c. p. 175.)
- p. 240 «La disette d'une année de cherté, en diminuant la demande de travail, tend à en faire baisser le prix, comme la cherté des vivres tend à le hausser. Au contraire, l'abondance d'une année de bon marché, en augmentant cette demande, tend à élever le prix du travail, comme le bon marché des vivres tend à le faire baisser. Dans les variations ordinaires du prix des vivres, ces deux causes opposées semblent se contrebalancer l'une l'autre; ce qui probablement est en partie la raison pourquoi les salaires du travail son partout beaucoup plus fixes et plus constans que le prix des vivres.» (p. 117.)
- p. 240 «L'augmetantion qui survient dans les salaires du travail, augmente nécessairement le prix de beaucoup de marchandises *en haussant cette partie du prix qui se résout en salaires*, et elle tend d'autant à diminuer la consommation tant intérieure qu'extérieure de ces marchandises. Cependant la même cause qui fait hausser les salaires du travail, l'accroissement des capitaux, tend à augmenter ses facultés productives, et tend à mettre une plus petite quantité de travail en état de produire une plus grande quantité d'ouvrage. ...Il y a donc une infinité de marchandises qui, en conséquence de tous ces moyens de perfectionner l'industrie, viennent à être produites *avec un travail tellement inférieur à celui qu'elles coûtaient auparavant*, que *l'augmentation dans le prix de ce travail se trouve plus que compensée par la diminution dans la quantité de travail.*» (p. 177, 178.)
- p. 241 «Il serait encore plus difficile de déterminer le profit moyen de tous les différens commences établis dans un grand royaume.» (p. 180.)
- p. 241-242 «On peut établir pour maxime que partout où on pourra faire beaucoup de profits par le moyen de l'argent, on donnera communément beaucoup pour avoir la faculté de s'en servir, et qu'on donnera en général moins quand il n'y aura que peu de profits à faire par son moyen.» (p. 180, 181.)
- p. 242 ...«*de forts salaires et de hauts profits sont naturellement des choses qui vont rarement ensemble*, si ce n'est dans le cas particulier d'une colonie nouvelle.» (p. 187.)
- p. 242 «Une colonie nouvelle doit nécessairement, pendant quelque temps, plus que la majeure partie des autres pays, avoir la masse de ses capitaux au dessous de la proportion que peut comporter l'étendue de son territoire, et avoir sa population au dessous de la proportion que peut comporter l'étendue de son capital. Les colons ont plus de terres qu'ils n'ont de capitaux à consacrer à la culture; ainsi, ce qu'ils ont de capitaux, ils l'appliquent *seulement*

à la culture des terres les plus fertiles et les plus favorablement situées, celles qui sont près des côtes de la mer ou le long des rivières navigables. Ces terres aussi s'achètent très-souvent au dessous même de la valeur de leur produit naturel.» (...) «Le capital employé à l'achat et à l'amélioration des ces terres doit rendre un très-gros profit, et par conséquent fournir de quoi payer un très-gros intérêt. Son accumulation rapide dans un emploi profitable met le planteur dans le cas d'augmenter le nombre des bras qu'il occupe, beaucoup plus vite qu'un établissement récent ne lui permet d'en trouver ; aussi ceux qu'il peut se procurer sont-ils très-libéralement payés. A mesure que la colonie augmente, les profits des capitaux baissent. Quand les terres les plus fertiles et les mieux situées se trouvent toutes occupées, la culture de celles qui sont inférieures, tant pour la sol que pour la situation, offre de moindres profits à faire, et par conséquent un intérêt plus faible pour le capital qu'on y aura employé. C'est pour cela que le taux de l'intérêt ...a considérablement baissé dans la plupart de nos colonies, pendant le cours de ce siècle.» (p. 187—189.)

- p. 243 «Une diminution survenue dans la masse des capitaux d'une société, ou dans le fonds destiné à alimenter l'industrie, en amenant la baisse de salaires, amène pareillement une hausse dans les profits, et par conséquent dans le taux de l'intérêt. Les salaires du travail étant baissés, les propriétaires de ce qui resiste de capitaux dans la société, peuvent établir leurs marchandises à meilleur compte qu'auparavant ; et comme il y a moins de capitaux employés à fournir le marché qu'il n'y en avait auparavant, ils peuvent vendre plus cher.» (p. 191, 192.)
- p. 243 Cea „mai mare rată“ este aceea «qui, dans la plus grande partie des marchandises, emporte la totalité de ce qui devrait aller à la rente de la terres, et laisse seulement ce qui est nécessaire pour salarier le travail de préparer la marchandise et de la conduire au marché, au taux le plus bas auquel le travail puisse jamais être payé, c'est-à-dire, la simple subsistance de l'ouvrier.» (p. 197, 198.)
- p. 243 «Le taux le plus bas des profits ordinaires des capitaux doit toujours être quelque chose au-delà de ce qu'il faut pour compenser les pertes accidentelles auxquelles est exposé chaque emploi de capital. Il n'y a que ce surplus qui constitue vraiment le profit ou le bénéfice net.» (p. 196.)
- p. 243 «Dans la Grande-Bretagne, on porte au double de l'intérêt ce que les commerçans appellent un profit honnêt, modéré, raisonnable ; toutes expressions qui, à mon avis, ne signifient autre chose qu'un profit commun et d'usage.» (p. 198.)
- p. 243 «Dans les pays qui vont en s'enrichissant avec rapidité, le faible taux des profits peut compenser le haut prix des salaires du travail dans le prix de beaucoup de marchandises. et mettre ces pays à portée de vendre à aussi bon marché que leurs voisins qui s'enrichiront moins vite, et chez lesquels les salaires seront plus bas.» (p. 199.)
- p. 244 «Dans le fait, de hauts profits tendent, beaucoup plus que de hauts salaires, à faire monter le prix de l'ouvrage.» (p. 199.) De

- exemplu, cînd salariul tuturor muncitorilor care lucrează în fabricues des toiles crește cu 2 deniers (pence) pe zi — la «pièce de toile» va crește cu 2 d. în raport cu muncitorii ocupați «en multipliant le nombre des ouvriers par le nombre des journées pendant lesquelles ils auraient été ainsi employés. Dans chacun des différens degrés de main-d'oeuvre que subirait la marchandise, cette partie de son prix, qui se résout en salaires, hausserait seulement dans la proportion arithmétique de cette hausse des salaires. Mais si les profits de tous les différens maîtres qui mettent ces ouvriers à l'ouvrage venaient à monter de 5 pour cent, cette partie du prix de la marchandise qui se résout en profits, s'élèverait dans chacun des différens degrés de la main-d'oeuvre, en *raison progressive* de cette hausse du taux des profits' ...La hausse des salaires opère en haussant le prix d'une marchandise, comme opère l'intérêt simple dans l'accumulation d'une dette. La hausse des profits opère comme l'intérêt composé.» (p. 200, 201.)
- p. 244 «Nos marchands et nos maîtres manufacturiers se plaignent beaucoup des mauvais effets des hauts salaires, en ce que ces hauts salaires renchérissent leurs marchandises, et par-là en diminuent le débit, tant dans l'intérieur que chez l'étranger : ils ne parlent pas des mauvais effets ces hauts profits ; ils gardent le silence [557] sur les conséquences fâcheuses de leurs propres gains ; ils ne se plaignent que de celles du gain des autres.» (p. 201.)
- p. 245 «La loterie du droit est donc bien loin d'être une loterie parfaitement égale, et cet état, comme la plupart des autres professions libérales et honorables, est évidemment très-mal récompensé, sous le rapport du gain pécuniaire.» (t. I, l. I, ch. X, p. 216, 217.)
- p. 245 «Leur paye est au dessous du salaire des simples manoeuvres, et quand ils sont en activité, de service leurs fatigues sont beaucoup plus grandes que celles de ces derniers.» (t. I, l. I, ch. X, p. 223.)
- p. 245 «Quoique leur métier exige bien plus de savoir et de dextérité que presque tout autre métier d'artisan, et quoique toute la vie d'un matelot soit une scène continuelle de travaux et de dangers ...leurs salaires ne sont pas plus forts que ceux que gagne un simple manoeuvre dans le port qui règle le taux de ces salaires.» (t. I, l. I, ch. X, p. 224.)
- p. 245 «Sans doute il ne serait pas convenable de comparer un curé ou un chapelain, à un artisan à la journée. On peut bien portant, sans choquer la décence, considérer l'honoraire d'un curé ou d'un chapelain comme étant de la même nature que les salaires de cet artisan.» (t. I, l. I, ch. X, p. 271.)
- p. 245 «Dans une même société ou canton, le taux moyen des profits ordinaires dans les différens emplois des capitaux se trouvera bien plus proche du même niveau, que celui des salaires pécuniaires des diverses espèces de travail.» (l. c. p. 228.)
- p. 245 «C'est *l'étendue du marché* qui, offrant de l'emploi à de plus gros capitaux, diminue le profit *apparent* ; mais aussi c'est elle qui, obligeant de se fournir à de plus grandes distances, augmente le premier coût. Cette diminution d'une part, et cette augmentation

de l'autre, semblent, en beaucoup de cas, se contrebalancer à peu près.» (l. c. p. 223.)

- p. 246 «Dans les petites villes et les villages, au moyen du peu d'étendue du marché le commerce ne peut pas s'agrandir à mesure que grossit le capital : aussi dans ces endroits-là, quoique le taux des profits d'une personne en particulier puisse être très-haut, cependant la masse ou la somme totale de ces profits ne peut jamais être très-forte, ni par conséquent le montant de son accumulation annuelle. Au contraire, dans de grandes villes, on peut étendre son commerce à mesure que le capital augmente, et le crédit d'un homme qui est économe et qui fait bien ses affaires, augmente encore bien plus vite que son capital. A proportion de l'augmentation de l'un et de l'autre, il agrandit la sphère des ses opérations.» (l. c. p. 223.)
- p. 246 ...«petit jardin potager, autant d'herbe qu'il en faut pour nourrir une vache, et peut-être un acre ou deux de mauvaise terre labourable»... (p. 241.)
- p. 246 ...«le superflu de leur tems à quiconque les voulait employer, et-qu'ils travaillaient pour de moindres salaires que les autres ouvriers.» (p. 241.) «Cependant plusieurs écrivains qui ont recueilli les prix du travail et des denrées dans les tems anciens, et qui se sont plu à les représenter tous deux prodigieusement bas, ont regardé cette rétribution accidentelle comme forment tout le salaire de ces ouvriers.» (p. 242.)
- p. 246 «cette égalité dans la somme totales des avantages et désavantages des divers emplois de travail et de capitaux ne peut avoir lieu que dans les emplois qui sont la seule ou la principale occupation de ceux qui les exercent.» (p. 240.)
- p. 247 «Chaque classe» (*in cadrul oraşelor corporatiste*) «il est vrai, au moyen de ses réglemens, se trouvait obligés, pour les marchandises qu'il lui fallait prendre dans la ville, chez les marchands et artisans des autres classes, de les acheter quelque chose de plus cher qu'elle n'aurait [fait] sans cela ; mais en revanche elle se trouvait aussi à même de vendre les siennes plus cher, dans la même proportion, de manière que jusque-là cela devait, comme on dit, aller l'un pour l'autre ; et dans les affaires que les classes différentes faisaient entr'elles dans la ville, aucune d'elles ne perdait à ces réglemens. Mais dans les affaires qu'elles faisaient avec la campagne, toutes également trouvaient de gros bénéfices ; et c'est dans ce dernier genre d'affaires que consiste tout le trafic qui soutient et qui enrichit les villes. Chaque ville tire de la campagne toute sa subsistance et tous les matériaux de son industrie. Elle paie ces deux objets principalement de deux manières ; la première, en renvoyant à la campagne une partie de ces matériaux travaillés et manufacturés, dans lequel cas le prix en est augmenté du montant des salaires des ouvriers, et du montant des profits de leurs maîtres ou de ceux qui les emploient immédiatement ; la seconde, en envoyant à la campagne le produit tant brut que manufacturé, soit des autres pays, soit des endroits les plus éloignés de même pays, qui s'importe dans la ville, dans lequel cas aussi le prix originaire de ces marchandises s'accroît des salaires des voituriers ou matelots, et du profit des marchands

- qui les emploient. Ce qui est gagné dans la première de ces deux branches de commerce, compose tout le bénéfice que la ville retire de ses manufactures. Ce qui est gagné dans la seconde, compose tout le bénéfice que lui rapoportent son comerce intérieur et son commerce étranger. La totalité de ce qui este gagné dans l'une et dans l'autre branche, consiste en salaires d'ouvriers et profits de ceux qui les emploient. Ainsi, sous réglemens qui tendent à faire monter ces salaires et ces profits au dessus de ce qu'ils devraient être naturellement, tendent à mettre la ville en état d'acheter, avec une moindre quantité de son travail, le produit d'une plus grande quantité du travail de la campagne.»* (p. 258, 259.)
- p. 248 «Ils donnent aux marchands et artisans de la ville un avantage sur les propriétaires, fermiers et ouvriers de la campagne, et ils rompent cette égalité naturele, qui sans cela aurait lieu dans le commerce qui s'établit entre e'une et l'autre. La *totalité du produit annuel de travail de la société se divise* annuellement entre ces deux différentes sections du peuple. L'effet de ces réglemens» (orășenești) «est de donner aux habitans des villes *une part plus forte* que celle qui leur échoirait sans cela dans le produit, et d'en donner une moindre aux habitans des campagnes. Le *prix* que paient les villes pour les denrées et matières qui y sont annuellement importées, ce sont tous les objets de manufactures et autres marchandises qui en sont annuellement exportées. *Plus ces dernières sont vendues cher*, plus les autres sont achetées bon marché. L'industrie des villes en devient plus avantageuse et celle des campagnes vient à l'être moins.» (p. 258—260.)
- p. 248 «Les habitans d'une ville étant *rassemblés dans un même lieu*, peuvent aisément communiquer et se concerter ensemble. En conséquence les métiers les plus minces qui se soient établis dans les villes, ont été érigés en corporation, dans un lieu ou dans un autre ...» (p. 261.) «Les habitans de la campagne, qui vivent dispersés et éloignés l'un et l'autre, ne peuvent pas facilement se concerter entr'eux. Non-seulement ils n'ont jamais été réunis en corps de métier, mais même l'esprit de corporation n'a jamais régné parmi eux. On n'a jamais pensé qu'un apprentissage fût nécessaire pour l'agriculture, qui est la grande industrie de la campagne.» (p. 262.)
- p. 248 «Il faut bien plus de jugement et de prudence pour diriger des operations qui doivent varier à chaque changement de saison, ainsi que dans une infinité d'autres circonstances, que pour des travaux qui sont toujours les mêmes ou à peu près les mêmes.» (p. 263.)
- p. 249 «Ce n'est pas seulement aux corporations et à leurs réglemens qu'il faut attribuer la supériorité que l'industrie des villes a usurpée dans toute l'Europe sur celle des campagnes, il y a encore d'autres réglemens qui la maintiennent : *les forts droits* dont sont chargés tous ouvrages de manufacture étrangère et toutes marchandises importées par les marchands étrangers, tendent tous au même but.» (p. 265.) Aeste «réglemens les» (les villes) «garantissent de la concurrence des étrangers», (265.)

p. 248-250 «Il paraît qu'anciennement dans la Grande-Bretagne, l'industrie des villes avait sur celle des campagnes plus de supériorité qu'à présent : aujourd'hui les salaires du travail de la campagne se rapprochent davantage de ceux du travail des manufactures, et les profits des capitaux employés à la culture ¹⁾, de ceux des capitaux employés au commerce et aux manufactures, qu'ils ne s'en rapprochaient, à ce qu'il semble, dans le dernier» (17th) «siècle ou dans le commencement de celui-ci» (18th). «Ce changement peut être regardé comme la conséquence nécessaire, quoique très-tardive, de l'encouragement forcé donné à l'industrie des villes. Le capital qui s'y accumule, devient, avec le temps, si considérable, qu'il ne peut plus y être employé avec le même profit à cette espèce d'industrie qui est particulière aux villes : cette industrie a ses limites comme toute autre, et *l'accroissement des capitaux, en augmentant [la concurrence], doit nécessairement réduire les profits. La baisse des profits dans la ville force les capitaux à refluer dans les campagnes* où ils vont créer de nouvelles demandes de travail de culture, et font hausser par conséquent les salaires de ce dernier travail : *alors ces capitaux se répandent, pour ainsi dire, sur la surface de la Terre et par l'emploi qu'on en fait en culture, ils sont en partie rendus à la campagne, aux dépens de laquelle, en grande partie, ils s'étaient originellement accumulés dans les villes.*» (p. 266, 267.)

Capitolul unsprezece

- p. 260 «Adam Smith ...cannot be correct in supposing that the *original rule which regulated the exchangeable value of commodities*, namely, the comparative quantity of labour by which they were produced *can be at all altered by the appropriation of land and the payment of rent.*» ([Ricardo, "On the principles of political economy...", London 1821,] p. 67.)
- p. 261 "*Rent* is that portion of the produce of the earth which is paid to the landlord for *the use* of the *original* and *indestructible powers of the soil.*" (p. 53.)
- p. 261 "...capital employed in ameliorating the quantity of the land, and in erecting such buildings as were necessary to secure and preserve the produce." (p. 54.)
- p. 262 "Is it not, however, evident, that the person who paid what the" (Smith) "calls rent, paid it in consideration of the *valuable commodity* which was then standing on the land, and that the actually *repaid himself with a profit, by the sale of the timber ?*" (p. 54.)
- p. 262 "The compensation for the [565] mine or quarry, is paid for the *value* of the coal or stone which can be removed from them, and has no connection with the original and indestructible powers of the land. This is a distinction of great importance, in an enquiry concerning rent and profits ; for it is found, that the laws which regulate the progress of rent, are widely different from those which regulate the progress of profits, and seldom operate in the same direction." (p. 54, 55.)

---

¹⁾ În manuscris : manufacture.

- p. 265 "The compensation *given* for the mine or quarry, is paid for the *value* of the coal or stone which can be removed from them, and has no connection with the *original* and indestructible *powers* of the soil." (54, 55.)

Capitolul treisprezece

- p. 328 "On the *first settling of a country*, in which there is an *abundance* of rich and fertile land, a *very small proportion* of which is *required to be cultivated for the support of the actual population*, or indeed can *be cultivated with the capital* which the population can command, there will be *no rent*; for no one would *pay for the use* of land, when there was an *abundant quantity not yet appropriated*, and, *therefore*" (...), "at the *disposal of whosoever might choose to cultivate it.*" (p. 55.)
- p. 328-329 "On the *comon principles of supply and demand*, *no rent could be paid for such land*, for the reason stated why nothing is given for the use of air and water, or for any other of the gifts of nature which exist in *boundless quantity* ...no charge is made for the use of these [601] natural aids, because they are inexhaustible, and at every man's disposal ...If all land had *the same properties*, if it were *unlimited in quantity*, and *uniform in quality*, no charge could be made for its use" (...), "unless where it possessed *peculiar advantages of situation*" (...) "It is only, then, because land is *not unlimited in quantity* and uniform in quality, and because in the progress of population, land of an *inferior quality*, or *less advantageously situated*, is called into cultivation, that *rent is ever paid for the use* of it. When in the progress of society, land of the second degree of fertility is taken into cultivation, *rent immediately commences on that of the first quality*, and the amount of that *rent will depend on the difference in the quality of these two portions of land.*" (p. 56, 57.)
- p. 331 "When land of the third quality is taken into cultivation, *rent immediately commences on the second*, and it is regulated as before by the difference in their productive powers. At the same time, the rent of the first quality will rise, for that must always be above the rent of the second, by the difference between the produce which they yield with a given quantity of capital and labour. With every *step in the progress of population, which shall oblige a country to have recourse to land of a worse quality*" (...) "to enable it to raise its supply [602] of food, rent, on all the more fertile land, will rise." (p. 57.)
- p. 331 "On the first settling of a country, in which there is an *abundance of rich and fertile soil* — *not yet appropriated.*" (p. 55.)
- p. 332 "If *all land had the same properties*, if it were *unlimited in quantity*, and *uniform in quality*, no charge could be made for its use." p. 56.)
- p. 333 "The most *fertile, and most favorably situated*, land will be *first cultivated.*" p. 60.)
- p. 335-336 "for either there must be *two rates of profit on agricultural capital*, or ten quarters, or the value of ten quarters *must be*

withdrawn from the produce of No. 1, for some other purpose.

Whether the *proprietor of the land*, or any other person, cultivated No. 1, these ten quarters would equally constitute rent; for the cultivator of No. 2 would get the same result with his capital, whether he cultivated No. 1, paying 10 quarters for rent, or continued to cultivate No. 2, paying no rent." (p. 58.)

- p. 336 "The most fertile, and most favorably situated, land will be first cultivated, and the exchangeable value of its produce will be adjusted in the same manner as the exchangeable value of all other commodities, by the total quantity of labour necessary in various forms from first to last, to produce it, and bring it to market. When land of an inferior quality is taken into cultivation, the exchangeable value of raw produce will rise, because more labour is required to produce it. The *exchangeable value* of all commodities, whether they be manufactured, or the produce of the mines, or the produce of land, is *always regulated*, not by the *less quantity of labour that will suffice for their production under circumstances highly favorable*, and *exclusively enjoyed by those who have peculiar facilities of production*; but by the *greater quantity of labour necessarily bestowed on their production by those who have no such facilities*; by those who continue to produce them under the most *unfavorable circumstances*; meaning — by the most unfavorable circumstances, the most unfavorable under which the *quantity of produce required*"..., "rendes it necessary to carry on the production." (p. 60, 61.)
- p. 337 "Rent is always the difference between the produce obtained by the employment of two [604] equal quantities of capital and labour." (p. 59.)
- p. 337 "there cannot be two rates of profit." (p. 59.)
- p. 337 "It is true, that on the best land, the same produce would still be obtained with the same labour as before, but its value would be enhanced in consequence of the diminished returns obtained by those who employed fresh labour and stock on the less fertile land. Notwithstanding, then, that the advantages of fertile over inferior lands are in no case lost, but only *transferred* from the cultivator, or consumer, to the landlord, yet, since more labour is required on the inferior lands, and *since it is from such land only that we are enabled to furnish ourselves with the additional supply* of raw produce, the comparative value of that produce will continue *permanently* above its former level, and make it exchange for more hats, cloth, shoes, etc. in the production of which no such additional quantity of labour is required." (p. 62, 63.)

"The reason then, *why raw produce rises in comparative value*, is because more labour is employed in the production of the last portion obtained, and *not because a rent is paid to the landlord*. The *value of corn is regulated* by the quantity of labour bestowed on its production on that quality of land, or with that portion of capital, which pays no rent. *Corn is not high because a rent is paid, but a rent is paid because corn is high*; and it has been *justly* observed, that *no reduction would take place in the price of corn, although landlords should forego the whole of their rent*. Such a measure would only enable some farmers to

live like gentlemen, but would not diminish the quantity of labour necessary to raise raw produce on the least productive land in cultivation." (p. 63.)

- p. 339 "I always consider it as the result of a *partial monopoly*, never really regulating price" (...), "but rather as the effect of it. If *all rent were relinquished by landlords*, I am [of] opinion, that the commodities produced on the land would be no cheaper, because there is always a portion of the same commodities produced on land, for which *no rent* is or can be paid, as the *surplus produce* is only sufficient to pay the profits of stock." (Ric[ardo], "Princ." l. c. p. 332, 333.)
- p. 340 "The rise of rent is *always* the effect of the increasing wealth of the country, *and of the difficulty of providing food for its augmented population.*" (65, 66.)
- p. 340 "Wealth increases most rapidly in those countries where the disposable land¹⁾ is most fertile, where importation is least restricted, and where through agricultural improvements, productions can be multiplied without any increase in the proportional quantity of labour, and where *consequently the progress of rent is slow.*" (p. 66, 67.)
- p. 340 "If the high price of corn were the effect, and not the cause of rent, price would be proportionally influenced as rents were high or low, and *rent would be a component part of price.* But that corn which is produced by the greatest quantity of labour is the regulator of the price of corn; and rent does not and cannot enter in the least degree as a *component part of its price*... Raw material enters into the composition of most commodities, but the *value* of that raw material, as well as corn, is regulated by the *productiveness of the portion of capital last employed on the land, and paying no rent*; and therefore rent is not a *component part of the price* commodities." (p. 67.)
- p. 344 "We have seen, that with every portion of additional capital which it becomes necessary to employ on the land with a less productive return, rent would rise." (...) "It follows from the same principles, that any circumstances in the society which should make it unnecessary to employ the same amount of capital on the land, and which should therefore make the portion last employed more productive, would lower rent." (p. 68.)
- p. 344-345 "The same effects may however be produced, when the wealth and population of a country are increased, if that increase is accompanied by such marked improvements in agriculture, as shall have the same effect of diminishing the necessity of cultivating the poorer lands, or of expending the same amount of capital on the cultivation of the more fertile portions." (p. 68, 69.)
- p. 345 "With the same population, and no more, there can be no demand for any additional quantity of corn." (p. 69.)
- p. 345 "Our enormous increase of consumption in 1848, 49, 50, shows that we were previously *underfed*, and that prices were forced up by the deficiency of supply." (p. 158, F. W. Newman, "Lectures on Pol. Ec.", Lond. 1851.)

---

¹⁾ In manuscris : capital.

- p. 345 "The Ricardo argument", that rent cannot enhance price, "turns on the assumption that the power of demanding rent can in no case of real life *diminish supply*. But why not? There are very considerable tracts which would immediately have been cultivated if no rent could have been demanded for them, but *which were artificially kept vacant*, either because landlords could let them advantageously as shooting ground, or prefer the romantic wilderness to a petty nominal rent which alone they could get by allowing them to be cultivated." (p. 159.)
- p. 346 "...increased the *productive powers of the land...* such as the *more skilful rotation of crops, or the better choice of manure*. These improvements absolutely enable us to obtain the same produce from a smaller quantity of land." [(Ricardo, "On the principles of political economy, and taxation", London 1821, p. 70.)
- p. 346 "If, for example, the successive portions of capital yielded 100, 90, 80, 70 ; whilst I employed these four portions, my rent would be 60, or the difference between

$$\begin{array}{r}
 70 \text{ and } 100 = 30 \\
 70 \text{ and } 90 = 20 \\
 70 \text{ and } 80 = 10 \\
 \hline
 60
 \end{array}
 \left. \vphantom{\begin{array}{r} 70 \\ 70 \\ 70 \\ \hline 60 \end{array}} \right\} \text{whilst the produce would be [340]}
 \left. \vphantom{\begin{array}{r} 100 \\ 90 \\ 80 \\ 70 \\ \hline 340 \end{array}} \right\}
 \begin{array}{r}
 100 \\
 90 \\
 80 \\
 70 \\
 \hline
 340
 \end{array}$$

and while I employed these portions, the *rent would remain the same*, although the produce of each should have an *equal augmentation*." (...) "If, instead of 100, 90, 80, 70, the produce should be increased to 125, 115, 105, and 95, the rent would still be 60, or the difference between

$$\begin{array}{r}
 [608] 95 \text{ and } 125 = 30 \\
 95 \text{ and } 115 = 20 \\
 95 \text{ and } 105 = 10 \\
 \hline
 60
 \end{array}
 \left. \vphantom{\begin{array}{r} 95 \\ 95 \\ 95 \\ \hline 60 \end{array}} \right\} \text{whilst the produce would be }
 \left. \vphantom{\begin{array}{r} 125 \\ 115 \\ 105 \\ 95 \\ \hline 440 \end{array}} \right\}
 \begin{array}{r}
 125 \\
 115 \\
 105 \\
 95 \\
 \hline
 440
 \end{array}$$

But with such an increase of produce *without an increase of demand*, there could be no motive for employing so much capital on the land ; one portion would be withdrawn, and consequently the last portion of capital would yield 105 instead of 95, and rent would fall to 30, or the difference between

$$\begin{array}{r}
 105 \text{ and } 125 = 20 \\
 105 \text{ and } 115 = 10 \\
 \hline
 30
 \end{array}
 \left. \vphantom{\begin{array}{r} 105 \\ 105 \\ \hline 30 \end{array}} \right\} \text{whilst the produce will be still }
 \left. \vphantom{\begin{array}{r} 125 \\ 115 \\ \hline 345 \end{array}} \right\}
 \begin{array}{r}
 125 \\
 115 \\
 \hline
 345
 \end{array}$$

(p. 72, 72.)

- p. 347-348 "But there are improvements which may lower the relative value of produce without lowering the *corn rent*, though they will lower the *money rent of land*. Such improvements do not increase the productive powers of the land ; but they enable us to obtain its produce *with less labour*. They are rather directed to the *formation of the capital applied to the land*, than to the *cultivation of the land itself*. *Improvements in agricultural imple-*

- ments*, such as the plough and the thrashing machine, economy in the use of horses employed in husbandry, and a better knowledge of the veterinary art, are of this nature. *Less capital*, which is the same thing as *less labour*, will be employed on the land; but to *obtain the same produce*, *less land cannot be cultivated*. Whether improvements of this kind, however, affect *corn rent*, must depend on the question, whether the difference between the produce obtained by the employment of different portions of capital be increased stationary, or diminished." (73.)
- p. 348 "If four portions of capital, 50, 60, 70, 80, be employed on the land, giving each *the same results*, and any improvement in the formation of such capital should enable me to withdraw 5 from each, so that they should be 45, 55, 65 and 75, no alteration would take place in the corn rent: but if the improvements would be such as to enable me to make the whole saving on that portion of capital, which is least productively employed, corn rent would immediately fall, because the difference between the capital most productive, and the capital [609] least productive, would be diminished; and *it is this difference which constitutes rent.*" (p. 73, 74.)
- p. 353 "Whatever diminishes the *inequality in the produce* obtained from successive portions of capital employed on the same or on new land tends to lower rent; and *whatever increases that inequality*, necessarily produces an opposite effect, and tends to raise it." (p. 74.)
- p. 354 "These people have a legal right to maintenance *out of the property they have mostly created by their industry* ...It is said that the men who have made fortunes by the cotton industry are those upon whom it is especially incumbent to come forward with a generous relief. No doubt it is so ...the mercantile and manufacturing sections have done so ...But are these the only class which has made money by the cotton manufacture? Assuredly not. The landed proprietors of Lancashire and North Cheshire have enormously participated in the wealth thus produced. And it is the peculiar advantage of these proprietors to have participated in the wealth without lending a hand or a thought to the industry that created it ...The mill-owner has given his capital, his skill, and his unwinking vigilance to the [612] creation of this great industry, now staggering under so heavy a blow; the mill-hand has given his skill, *his time*, and his bodily labour; but what have the landed proprietors of Lancashire given? Nothing at all — literally nothing; and yet they have made from it more substantial gains than either of the other classes ...it is certain that the increase of the yearly income of these Great landlords, attributable to this single cause, in something enormous, probably not less than threefold." ["The Morning Star", 15. Juli 1862.]
- p. 354 "this rent" (of mines), "as well as the rent of land, is the effect, and never the cause of the *high value* of their produce." ([Ricardo, "On the Principles of political economy...", London 1821,] (p. 76.)
- p. 355 "The metal produced from the poorest mine that is worked, must at least have an exchangeable value, not only sufficient to procure all the clothes, food, and other necessities consumed by those employed in working it, and bringing the produce to market,

but also to afford the comon and ordinary profits to him who advances the stock necessary to carry on the undertaking. The return for capital from the poorest mine paying no rent, would regulate the rent of all the other more productive mines. *This mine is supposed to yield the usual profits of stock. All that the other mines produce more than this, will necessarily be paid to the owners for rent.*" (p. 76, 77.)

- p. 356 "If equal quantities of labour, whith equal quantities of fixed capital, could at all times obtain, from that mine which paid no rent, equal quantities of gold ...the quantity" (of gold) "would enlarge with the demand, but its value would be invariable" (p. 79.)
- p. 357 "I believe that as yet in every country, from the rudest to the most refined, there is land of such a quality that it cannot yield a produce more than sufficiently valuable to replace the stock employed upon it, together with the profits ordinary and usual in that country. In America we all know that is the case, and yet no one maintains that principles which regulate rent, are different in that country and in Europe." (p. 389, 390.)
- p. 358 "But if it were true that England had so far advanced in cultivation, that at this time there were no lands remaining which did no afford a rent, it would be equally true, that there formerly must have been lands; and that whether there be or not, is of no importance to this question, for it is the same thing if there be any capital employed in Great Britain on land which yields only the return of stock with its ordinary profits, whether it be employed on old or on new land. If a farmer agrees for land on a lease of 7 or 14 years, he may propose to employ on it a capital of 10 000 l., knowing that at the existing price of grain and raw produce, he can replace that part of his stock which he is obliged to expend, pay his rent, and obtain the general rate of profit. He will not employ 11 000 l., unless that last 1 000 l. can be employed so productively as to afford him the usual profits of stock. In his calculation, whether he shall employ it or ont, he considers only whether price of raw produce is sufficient to replace his expenses and profits, for he knows, that he shall have no additional rent to pay. Even at the expiration of his lease his rent will not be raised; for if his landlord should require rent, because this additional 1 000 l. was employed, he would withdraw it, since, by employing it, he gets, by the supposition, only the ordinary and usual profits which he may obtain by any other employment of stock; and therefore, he cannot afford to pay rent for it, unless the price of raw produce should further rise, or which is the same thing, unless the usual and general rate of profits should fall." (p. 390, 391.)
- p. 363 "If the comprehensive mind of A. Smith had been directed to this fact, he would not have maintained that rent forms one of the component parts of the price of raw produce; for price is everywhere regulated by the return [obtained] of this last portion of capital, for which no rent is paid." (p. 39.)
- p. 364 "The proportion, both of their produce and of their rent, is in proportion" (spune A. Smith) "to their absolute, and not to their relative fertility." (p. 392.)

- p. 364 "But, suppose that *there were no land which did not afford a rent*; then, *the amount of rent on the worst land would be in proportion to the excess of the value of the produce above the expenditure of capital and the ordinary profits of stock*; the same principle would govern the rent of land of a somewhat better quality, or more favourably situated, and, therefore, the rent of this land would exceed the rent of that inferior to it, by the superior advantages which it possessed; the same might be said of that of the third quality, and so on to the very best. Is it not, then, as certain, that it is the *relative fertility of the land*, which determines the portion of the produce, which shall be paid for the rent of land, as it is that the *relative fertility of mines*, determines the portion of their produce, which shall be paid for the rent of mines?" (p. 392, 393.)
- p. 366-367 "After A. Smith has declared that there are some mines *which can only be worked by the owners*, as they will afford only sufficient to defray the expense of working, together with the ordinary profits of the capital employed, *we should expect that he would admit that it was these particular mines which regulated the price of the produce from a 11 mines*. If the old mines are insufficient to supply the quantity of coal required, the *price of coal will rise*, and will continue rising till the owner of a new and inferior mine finds that he can obtain the usual profits of stock by working the mine ...It appears then that *it is always the least fertile mine which regulates the price for coal*. A. Smith, however, is of a different opinion: he observes that the most fertile coal mine, too, regulates the price of coals at all the other mines in its neighbourhood. Both the proprietor and the undertaker of the work find, the one, that he can get a greater rent, the other, that he can get a greater profit, by somewhat underselling all their neighbours. Their neighbours are soon obliged to sell *at the same price*, though they cannot so well afford it, and though it always diminishes, and sometimes takes away, altogether, both their rent and their profit. Some works are abandoned altogether; others can afford no rent, *and can be wrought only be the proprietor*". If the demand for coal should [617 a] be diminished, or if by new processes the quantity should be increased, the *price would fall*, and some mines would be abandoned; but in *every cas*, the *price must be sufficient to pay the expensses and profit of that mine which is worked without being charged with rent*. It is, therefore, the least fertile mine which regulates prices. Indeed, it is so stated in another place by A. Smith himself, for he says: "*The lowest price at which coals can be sold for any considerable time is like that of all other commodities, the price which is barely sufficient to replace, together with its ordinary profits, them stock which must be employed in bringing to the market. At a coal mine for which the landlord can get no rent, but which he must either work himself, or let it alone all together, the price of coals must generally be nearly about this price.*" (p. 393—395.)
- p. 369 "...no part of that additional proportion would go to rent, but the whole in invariably to profits... while lands of the same quality were cultivated, and there was no alteration in their

relative fertility or advantages, *rent would always bear the same proportion to the gross produce.*" (p. 396.)

- p. 370 "Dr. Smith's error, throughout his whole work, lies in supposing that the value of corn is constant; that though the value of all other things may, the value of corn never can be raised. Corn, according to him, is always of the same value because it will always feed the same number of people. In the same manner, it might be said, that cloth is always of the same value, because it will always make the same number of coats. What can value have to do with the power of feeding and clothing?" (p. 449, 450.)
- p. 370 "...Dr. Smith ...has ably supported the doctrine of the natural price of commodities ultimately regulating their market price." (p. 451.)
- p. 370 "...estimated in corn, gold may be of very different value in two countries. I have endeavoured to show that it will be low in rich countries, and high in poor countries; A. Smith is of a different opinion: he thinks that the value of gold estimated in corn, is highest in rich countries." (p. 454.)
- p. 370 "Rent is a creation of value ...but not a creation of wealth." (p. 485.)
- p. 370 "In speaking of the high price of corn, Mr. Malthus evidently does not mean the price per quarter or per bushel, but rather the excess of price for which the whole produce will sell, above the cost of its production, including always in the term cost of production", profits as well as wages. One hundred and fifty qrs. of corn at 3 l. 10 sh. per qr., would yield a larger rent to the landlord than 100 qr. at 4 l., provided the cost of production were in both cases the same." (p. 487) "Whatever the nature of the land may be, high rent must depend on the high price of the produce; but, given the high price, rent must be high in proportion in abundance and not to scarcity." (p. 492.)
- p. 370-371 "As rent is the effect of the high price of corn, the loss of rent is the effect of a low price. Foreign corn never enters into competition with such home corn as affords a rent; the fall of price invariably affects the landlord till the whole of his rent is absorbed; — if it fall still more, the price will not even afford the common profits of stock; capital will then quit the land for some other employment, and the corn, which was before grown upon it will then, and not till then, be imported. From the loss of rent, there will be loss of value, of estimated money value, but, there will be gain of wealth. The amount of the raw produce and other productions together will be increased; from the greater facility with which they are produced, they will, though augmented in quantity, be diminished in value" (p. 519.)

Capitolul paisprezece

- p. 372 «le capital qui fournit la sémence» (materia primă) «paie le travail, achète et entretient les bestiaux et autres *instruments de labourage.*» ([Smith, «Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations». t. I, Paris 1802,] p. 299.)

- p. 373 «Tout ce qui reste du produit ou de son prix au-delà de cette portion» {qui paie le capital avancé «et en outre les profits ordinaires»} «quel que puisse être ce reste, le *propriétaire tâche* de se le réserver comme rente de sa terre.» (l. c. p. 300.) «Ce *srplus* peut toujours être regardé comme la *rente naturelle* de la terre.» p. 300)
- p. 373 «Le propriétaire exige une rente même pour la terre non améliorée» (p. 300, 301.)
- p. 373 «Il» (le propriétaire) «exige quelquefois une rente pour ce qui est tout-à-fait incapable d'être amélioré par la main des hommes.» (p. 301.)
- p. 373 «La rente de la terre, considérée comme le prix payé pour l'usage de la terre, est donc naturellement un prix de monopole» (p. 302.)
- p. 373 «Si le prix ordinaire est plus que suffisant, le *surplus* en ira naturellement à la rente de la terre. S'il n'est juste que suffisant, la marchandise *pourra* bien être portée au marché, mais elle ne peut fournir à payer une rente au propriétaire. Le prix sera-t-il ou ne sera-t-il pas plus que suffisant ? C'est ce qui dépend de la demande.» (t. I, p. 302, 303.)
- p. 374 «Ces trois parties semblent constituer immédiatement ou en définitif la totalité du prix» (t. I, l. I, ch. VI, p. 101).
- p. 374 «Néanmoins dans les sociétés les plus avancées, il y a toujours quelques marchandises mais en petit nombre, dont le *prix se résout en deux parties seulement*; les *salaires du travail et les profits des fonds*, et d'autres en beaucoup plus petit nombre encore, dont le *prix consiste uniquement en salaires de travail*. Dans le prix du poisson de mer, par exemple, une partie paie le travail des pêcheurs, et l'autre les profits du capital placé dans la pêcherie. Il est rare que la *rente* fasse partie de [620] ce prix ...Dans quelques endroits de l'Écosse, il y a de pauvres gens qui font métier de chercher le long des bords de la mer ces petites pierres tachetées, connues vulgairement sous le nom de *cailloux d'Écosse*. Le prix que leur paie le *lapidaire* est en entier le *salairé de leur travail*; il n'y entre ni *rente* ni *profit*. Mais la *totalité du prix de chaque marchandise* doit toujours, en dernière analyse, se résoudre en *quelqu'une de ces parties ou en toutes trois*.» (T. I, l. I, ch. VI, p. 103, 104.)
- p. 375 «...*la totalité du prix de chaque marchandise doit toujours... se résoudre en qulqu'une de ces parties ou en toutes trois*.»
- p. 375 «Quand ces trois différentes sortes de revenus appartiennent à différentes personnes, il est aisé de les distinguer; mais quand ils appartiennent à la même personne, on les confond quelquefois l'un avec l'autres, au moins dans le langage ordinaire.» (t. I, l. I, ch. VI, p. 106.)
- p. 376 «Comme dans un pays civilisé il n'y a que très-peu de marchandises dont *toute la valeur échangeable procède de travail seulement*». (aici salariul și munca se identifică) «et que, dans la très-majeure partie d'entr'elles, la *rente* et le *profit* contribuent pour de fortes portions, il en résulte que le *produit* annuel du travail de ce pays» {aici deci marchandises sînt echivalente ou *produit* du *travail*, deși toute la valeur de ce produit ne procède du travail seulement «suffira toujours pour *acheter* et *commander*

une *quantité de travail beaucoup plus grande que celle qu'il a fallu employer pour faire croître ce produit, le préparer et l'amener au marché*. (l. c. p. 108, 109.)

- p. 376-377 «Comme dans un pays civilisé il n'y a que très-peu de marchandises dont toute la valeur échangeable procède du travail seulement et que, dans la très-majeure partie d'entr'elles, la rente et le profit y contribuent pour de fortes portions, il en résulte que le produit annuel du travail de ce pays suffira pour acheter et commander une *quantité de travail* beaucoup plus grande que celle qu'il a fallu employer pour faire croître ce produit, le préparer et l'amener au marché».
- p. 377 «Il faut observer que la valeur réelle de toutes les différentes parties constituantes du prix se mesure par la *quantité de travail que chacune d'elles peut acheter ou commander. Le travail*» (in acest sens) «mesure la valeur, non-seulement de cette partie du prix qui se *résout en travail*» (ar trebui să se spună : en salaires). «mais encore de celle qui se *résout en rente*, et de celle qui se *résout en profit*. (t. I, l. I, ch. VI, p. 100.)
- p. 378 «Un ouvrier indépendant qui a un *petit capital* suffisant pour acheter des matières et pour subsister jusqu'à ce qu'il puisse porter son ouvrage au marché, gagnera à la fois, et les *salaires du journalier* qui travaille sous un *maître*, et le profit que ferait le maître sur l'ouvrage de celui-ci. Cependant la totalité de ce que gagne cet ouvrier se nomme *profit*, et les salaires sont encore ici confondus dans le profit. Un jardinier qui cultive de ses mains son propre jardin, réunit à la fois dans sa personne les *trois différents caractères de propriétaire, de fermier et de l'ouvrier*. Ainsi le produit de son jardin doit lui payer la rente du premier, le profit du second et le salaire du troisième. Néanmoins le tout est regardé communément comme le *fruit de son travail*. Ici la rente et le profit se confondent dans le salaire.» (t. I, l. I., ch., VI, p. 105.)
- p. 379 «Salaire, profit et rente sont les *trois sources primitives* de tout *revenu*, aussi bien que de toute valeur échangeable.» (t. I, l. ch., VI, p. 105.)
- p. 380 «Lorsque le prix d'une marchandise n'est ni plus ni moins que ce qu'il faut pour payer suivant leurs taux *naturels*, et la *rente de la terre et les salaires du travail, et les profits du capital employé* à la produire, la préparer et la conduire au marché, alors cette marchandise est vendue à ce qu'on peut appeler son *prix naturel*. La marchandise est alors vendue *précisément ce qu'elle vaut*.» (I, p. 111.)
- p. 380 «*Le prix de marché* de chaque marchandise particulière est déterminé par la proportion entre la quantité de cette marchandise existante actuellement au marché, et les demandes de ceux qui sont disposés à en payer le *prix naturel* ou la *valeur entière des rente, profit et salaire qu'il faut payer* pour qu'elle vienne au marché.» (p. 112.)
- p. 380 «Quand la quantité d'une marchandise quelconque, amenée au marché, se trouve *au dessous* de la demande effective, tous ceux qui sont disposés à payer la *valeur entière des rente, salaires et profits* qu'il en coûte pour amener cette marchandise au marché, ne peuvent se fournir de la quantité qu'il leur faut... *le prix de*

- marché s'élèvera plus ou moins au dessus du prix naturel, suivant que la grandeur du déficit, ou suivant que la richesse ou la fantaisie des concurrens viendra à animer plus ou moins la chaleur de cette concurrence.» (p. 113.)*
- p. 380 «Quand la quantité amenée au marché excède de demande effective, elle ne peut être vendue à ceux qui consentent à payer la valeur entière des rentes, salaires et profits qu'il en a coûté pour l'y amener ...Le *prix de marché* tombera alors plus ou moins au dessous du *prix naturel*, selon que la quantité de l'excédent augmentera plus ou moins la concurrence des vendeurs, ou suivant qu'il leur importera plus ou moins de sa défaire sur-le-champ de la marchandise.» (I, p. 114.)
- p. 380 «Quand la quantité amenée au marché suffit tout juste pour remplir la demande effective, le *prix de marché* se trouve naturellement être précisément ...le même que le *prix naturel* ...La concurrence des différens vendeurs les oblige à accepter ce prix, mais elle ne les oblige pas à accepter moins.» (I, p. 114, 115.)
- p. 381 «Si cette quantité» (amenée au marché) «excède pendant quelque tems la demande effective, il faut que quel'qu'une des parties constituantes de son prix soit payée au dessous de son *prix naturel*. Si c'est la rente, l'intérêt des propriétaires les portera sur-le-champ à retirer une partie de leur terre de cet emploi.» (I, p. 115.)
- p. 381 «Si au contraire la quantité amenée au marché restait, pendant quelque tems, au dessous de la demande effective, quelquesuns des parties constituantes de son prix hausseraient nécessairement au dessus de leur taux nature. Si c'est la rente, l'intérêt de tous les autres propriétaires les portera naturellement à disposer une plus grande quantité de terre à la production de cette marchandise.» (I, p. 116.)
- p. 381 «Les fluctuations accidentales et momentanées qui surviennent dans le *prix de marché* d'une denrée, tombent principalement sur ces parties de son prix, qui se résolvent en salaires et en profits. La partie qui se résout en rente en est moins affectée.» (p. 118, 119.)
- p. 381 «Le *prix de monopol* est, à tous les momens, le plus haut qu'il soit possible de retirer. Le *prix naturel* ou le prix résultant de la libre concurrence est au contraire le plus bas qu'on puisse accepter, non pas à la vérité à tous les momens, mais pour un tems un peu considérable de suite.» (I, p. 124.)
- p. 381 «Quoique le *prix de marché* d'une marchandise particulière puisse continuer long-tems à rester au dessus du *prix naturel*, il est difficile qu'il puisse continuer long-tems à rester dessous. *Quelle que soit la partie de ce prix qui soit payée au dessous du taux naturel*, les personnes qui y ont intérêt sentiront bientôt le dommage qu'elles éprouvent, et aussitôt elle retireront, ou tant de terre, ou tant de travail, ou tant de capitaux de ce genre d'emploi, que la quantité de cette marchandise qui sera amenée au marché ne sera bientôt plus que suffisante pour répondre à la demande effective. Ainsi son *prix de marché* remontera bientôt au *prix-naturel*, au moins sera-ce le cas partout où règne une entière liberté.» (I, p. 125.)

- p. 382 ...*«la valeur entière des rente, profit et salaire qu'il faut payer pour qu'elle vienne au marché.»* (I, p. 112.)
- p. 382 *«On ne peut porter ordinairement au marché que ces parties seulement du produit de la terre dont le prix ordinaire est suffisant pour remplacer le capital qu'il faut employer pour les y porter, et les profits ordinaires de ce capital.»* (p. 302, 303.)
- p. 382-383 *«Si le prix ordinaire est plus que suffisant»* (pentru a înlocui capitalul și a plăti profiturile ordinare de pe capital), «le surplus va naturellement à la rente de la terre. S'il n'est juste que suffisant, la marchandise pourra bien être portée au marché, mais elle ne peut fournir à payer une rente au propriétaire. Le prix sera-t-il ou ne sera-t-il plus que suffisant ? C'est ce qui dépend de la demande.» (ch. XI, l. 1.) (I, p. 302, 303.)
- p. 383 *«Il y a quelques parties du produit de la terre dont la demande doit toujours être telle, qu'elles rapporteront un prix plus fort que ce qui est suffisant pour les faire venir au marché, et il y en a d'autres dont il se peut que la demande soit telle, qu'elles ne le rapportent pas. Les premières doivent toujours fournir de quoi payer une rente au propriétaire ; les derniers peuvent quelquefois fournir de quoi en payer et quelquefois ne le pas fournir, suivant la différence des circonstances.»* (l. c. p. 303.)
- p. 384 *«Il faut donc observer»* (...) *«que la rente entre dans la composition du prix des marchandises, d'une autre manière que n'y entrent les salaires et les profits ...Le taux haut ou bas des salaires ou des profits est la cause du haut ou bas prix [625] des marchandises ; le taux haut ou bas de la rente est l'effet du prix ; le prix d'une marchandise particulière est haut ou bas, parce qu'il faut, pour la faire venir au marché, payer des salaires et des profits hauts ou bas ; mais c'est parce que son prix est haut ou bas, c'est parce qu'il est ou beaucoup plus, ou guère plus, ou point du tout plus que ce qui est suffisant pour payer ces salaires et ces profits, que cette marchandise fournit de quoi payer une forte rente ou une faible rente, ou ne fournit pas de quoi en payer une.»* (I, p. 303, 304.)
- p. 386 *«Première section. Du produit qui fournit toujours de quoi payer une rente.»* [l. c. p. 305.]
- p. 387 *«Les hommes, comme toutes les autres espèces animales, se multipliant naturellement en proportion des moyens de leur subsistance, il y a toujours plus ou moins demande de nourriture. Toujours la nourriture pourra acheter ou commander une quantité plus ou moins grande de travail, et toujours il se trouvera quelqu'un disposé à faire quelque chose pour la gagner.»* (I. 1, ch. XI.) (I. p. 305.)
- p. 387 *«Or»* {why ?}, *«la terre, dans presque toutes les situations possibles produit plus de nourriture que ce qu'il faut pour faire subsister tout le travail qui concourt à mettre cette nourriture au marché, et même le faire subsister de la manière la plus libérale, qui ait jamais eu lieu pour ce genre de travail. Le surplus de cette nourriture est aussi toujours plus que suffisant pour remplacer avec profit le capital qui fait mouvoir ce travail. Ainsi, il reste toujours quelque chose pour donner une rente au propriétaire.»* (l. c. p. 305, 306.)

- p. 387 «La rente varie selon la fertilité de la terre, quel que soit son produit, et selon sa situation, quelle que soit sa fertilité». (p. 306.)
- p. 387 «Il faut donc que ce dernier produit fasse subsister une plus grande quantité de travail ; et par conséquent que le *surplus*, dont le profit du fermier et la rente du propriétaire sont tirés tous les deux, en soit d'autant diminué.» (I, p. 307.)
- p. 388 «Une *pièce de blé*, d'une fertilité médiocre, produit une beaucoup *plus grande quantité de* que la meilleure prairie d'une pareille étendue.» [...] Quoique sa culture exige *plus de travail*, cependant le *surplus* qui reste après le remplacement de la semence et la *subsistance de tout ce travail*, est encore beaucoup plus considérable.» [...] «Ainsi, en supposant qu'une livre de viande de boucherie ne *valût jamais plus* qu'une livre de pain, cet *excedent*» (...) «serait partout d'une *plus grande valeur*» [...] «et formerait un fonds plus abondant, tant pour le profit du fermier ; que pour la *rente* du propriétaire.» (p. 308, 309.)
- p. 389 ...«*les profits et la rente que cette tere mise en labour* aurait rapporter au fermier et au propriétaire. Quand les bestiaux sont venus au même marché, ceux qui ont été nourris au milieu des friches les plus incultes sont, à proportion du poids et de la qualité, vendus au même prix que ceux qui ont été élevés sur la terre la mieux cultivée. Les propriétaires de ces friches en profitent, et ils haussent la rente de leurs terres en *proportion du prix de bétail* qu'elles nourrissent» (...) «...C'est ainsi que, dans le progrès de l'amélioration des terres, les *rentes et profits des pâtures incultes* viennent à se régler en quelque sorte sur les rentes et les profits de celles qui sont cultivées, et *celles-ci, à leur tour, sur les rentes et profits des terres à blé.*» (I, p. 310, 311.)
- p. 389 «Partout où il n'y a pas d'avantage local ...la rente et le profit que donne le blé ou tout autre végétale qui sert à la nourriture générale du peuple, doivent naturellement régler la rente et le profit que donnera une terre propre à cette production, et qui sera mise en nature du pré.» (p. 315.)
- «L'usage des prairies artificielles, des turneps, carotes, choux, et. et *tous les autres expédiens* dont on s'est avisé pour *qu'une même quantité de terre pût nourrir un plus grand nombre de bestiaux que ne faisait la pâture naturelle*, ont dû contribuer, à ce qu'il semble, à diminuer un peu cette supériorité que le prix de la viande a naturellement sur celui du pain, dans un pays bien cultivé.» (I. c.) «Aussi paraissent-ils avoir produit cet effet etc.» (I. c.)
- p. 389 «Dans tous les grands pays, la majeure partie des terres cultivées est employée à produire, ou de la nourriture pour les hommes, ou de la nourriture pour les bestiaux. La rente et le profit de ces terres règlent les rentes et les profits de toutes les autres terres cultivées. Si quelque produit particulier fournissait moins, la terre en serait bientôt remise en blé ou en nature de pré ; et s'il en avait quelqu'un qui fournit plus, on consacrerait bientôt à ce genre de produit quelque partie des terres qui sont en blé ou en nature de prés.» (I, p. 318.)
- p. 390 «Les rentes et profits de ces productions qui exigent ou de plus fortes avances primitives pour y approprier la terre, ou une plus

grande dépense pour leur culture annuelle, quoique souvent fort supérieurs aux rentes et profits des blés et de l'herbe des prés, cependant, dans tous les cas où ils ne font que compenser les avances ou dépenses extraordinaires, sont en effet réglés par les rentes et les profits de ces deux espèces ordinaires de récoltes.» (I, p. 323, 324.)

- p. 390 «C'est ainsi que la rente des terres cultivées pour produire la nourriture des hommes, règle la rente de la plupart des autres terres cultivées.» (I, p. 331) «En Europe, c'est le blé qui est la principale production de la terre servant immédiatement à la nourriture de l'homme. Ainsi, excepté quelques circonstances particulières, la rente des terres à blé règle en Europe celle de toutes les autres terres cultivées.» (l. c. p. 331, 332.)
- p. 390 ...«alors le rente du propriétaire ou l'excédent de nourriture qui lui restait après le paiement du travail et le remboursement du capital et des profits ordinaires du fermier, serait nécessairement beaucoup plus considérable. Quel que pût être, dans ces pays-la, le taux de la subsistance ordinaire du travail, ce plus grand excédent de nourriture en ferait toujours subsister davantage, et par conséquent mettrait le propriétaire en état d'en acheter ou d'en commander une plus grande quantité.» (I, p. 332.)
- p. 390 «En Caroline ...les planteurs sont généralement, comme dans les autres colonies anglaise, fermiers et propriétaires à la fois, et où par conséquent la rente se confond dans le profit.» (I, p. 333.)
- p. 390 «propre au blé, ni au pâturage, ni à la vigne, ni dans le fait à aucune production végétale bien utile aux hommes ; et toutes les terres propres à ces diverses cultures ne le sont nullement à celle du riz.» (p. 334) «Ainsi, même dans les pays à riz, la rente des terres qui le produisent, ne peut pas régler la rente des autres terres cultivées qu'il est impossible de mettre dans cette nature de rapport.» (I, p. 334.)
- p. 391 ...«il en resulterait que la même quantité de terre cultivées ferait subsister une bien plus grande quantité de monde, et que ceux qui travailleraient étant généralement nourris de pommes de terre, il se trouverait un excédent bien plus considérable, après le remplacement du capital et la subsistance de tout le travail employé à la culture. Il appartiendrait aussi au propriétaire une plus grande portion dans cet excédent. La population augmenterait et les rentes s'élevaient beaucoup au dessus de ce qu'elles son aujourd'hui.» (I, p. 335.)
- p. 391 «Quand la quantité amenée au marché suffit tout juste pour remplir la demande effective, le prix de marché se trouve naturellement être précisément ...le même que le prix naturel.» (I, p. 114.)
- p. 392 «Seconde section. Du produit qui fournit quelquefois de quoi payer une rente, et quelquefois ne le fournit pas.» [l. c. p. 337.]
- p. 392 «La nourriture de l'homme paraît être le seul des produits de la terre qui fournisse toujours, et nécessairement de quoi payer une rente quelconque au propriétaire. (De ce «toujours» și «nécessairement» nu se arată.) «Les autres genres de produits peuvent quelquefois en rapporter une, et quelquefois ne le peuvent pas, selon les circonstances.» (l. c., I, p. 337.)

- p. 392 «Les deux plus grands besoins de l'homme, après la nourriture, sont le *vêtement* et le *logement*.» (l. c. p. 338.)
- p. 392 ...«dans son état primitif et inculte» ...«qu'elle n'en peut *nourrir*» ...«*subordonance* de ces matériaux» ...«et le prix de celles dont on fait usage est regardé comme *équivalent seulement au travail et à la dépense de les mettre en état de servir*.» ...«qu'elle serait dans le cas de nourrir...» ...«tels que ces personnes voudraient les avoir et consentiraient à les payer» ...«disette» ...«ce qui augmente nécessairement leur valeur» «Il y a souvent *demande pour plus qu'on n'en peut avoir*.» ...«la dépense de les transporter au marché; ainsi leur prix peut toujours fournir quelque chose pour *faire une rente* au propriétaire de la terre.» (I, p. 338, 339.)
- p. 392 ...«des plus gros animaux» ...«chaque homme, en pourvoyant à sa *nourriture*, se pourvoit en même tems de matières de *vêtement pour plus qu'il n'en pourra porter*» ...«*au-delà de ce que coûte la dépense de les envoyer vendre*. Ce prix fournit donc quelque rente au propriétaire de la terre» ...«un peu le rente du pays qui la produisait.» (p. 339, 340.)
- p. 393 «Les *matières de logement* ne peuvent pas toujours se transporter à une aussi grande distance que celle de *vêtement*, et ne deviennent pas non plus aussi promptement un objet de commerce étranger. Lorsqu'elles sont *surabondantes* dans le pays qui les produit, il arrive fréquemment, même dans l'état actuel du commerce du monde, qu'elles ne sont *d'aucune valeur* pour le *propriétaire de la terre*.» ...«dans un pays bien peuplé et bine cultivé...» ...«dans plusieurs endroits de l'Amérique septentrionale» ...«Quand il y a une telle surabondance dans les matières de logement, la partie dont on fait usage n'a d'autre valeur que le travail et la dépense qu'on a mis à la rendre propre au service. Elle ne rapporte aucune rente au propriétaire, qui en général en abandonne l'usage à quiconque prend seulement la peine de le lui demander. Cependant il peut quelquefois être dans le cas d'en retirer une rente, *s'il y a demande* de la part de nations plus riches.» (I, p. 340, 341.)
- p. 393 «Numărul pe care leur produit peut *vêtir et loger*, mais en raison de celui que ce *produit peut nourrir*. Quand la nourriture ne manque pas, il est aisé de trouver les choses nécessaires pour se *vêtir* et se *loger*; mais on peut avoir celles-ci sous sa main, et éprouver souvent de grandes difficultés à se procurer la nourriture. Dans quelques endroits, même du royaume d'Angleterre, le travail d'un seul homme dans une seule journée, peut bâtir ce qu'on y appelle une maison.» ...«Mais quand, au moyen de la culture et de l'amélioration de la terre, le travail *d'une seule famille peut fournir à la nourriture de deux*, alors le travail d'une moitié de la société suffit pour nourrir le tout.» ...«cherchent toujours à en échanger le surplus. Les pauvres *pour obtenir de la nourriture*» ...«besogne» ...«une extrême subdivision du travail» ...«De là naît la demande de toute espèce de matières que puisse mettre en oeuvre l'invention des hommes, soit pour l'utilité, soit pour la décoration des bâtiments, de la parure, de l'équipage ou du mobilier: de là la demande, de fossiles et de minéraux renfermés dans les entrailles de la terre: de là la demande de métaux précieux et de pierres précieuses.» Aşadar renta nu pro-

vine numai din nourriture, și alte produse ale pământului ulterior dau rentă și astfel această *addition de valeur* se datorează à *l'accroissement de puissance qu'a acquis le travail pour produire* de la nourriture, au moyen de la culture et de l'amélioration de la terre.» (I, p. 342—345.)

- p. 394 ...«pour que le prix qu'elles rendent soit *au-delà de ce qu'exigent le paiement du travail fait pour les amener au marché et le remplacement du capital employé* [630] *pour le même objet avec ses profits ordinaires. La demande sera ou ne sera pas assez forte pour cela, d'après différentes circonstances.*» (I, p. 345.)
- p. 395 «Quoique ces animaux ne multiplient pas dans la même proportion que le blé, *qui est entièrement le fruit de l'industrie humaine*, cependant la propagation de leur espèce est favorisée par les soins et la protection de l'homme.» (p. 347.)
- p. 396 «Le *propriétaire n'en permettrait pas l'exploitation à d'autres sans exiger une rente, et personne ne trouverait moyen de lui en payer une*» (I, p. 346.)
- p. 391 «Le *prix le plus bas*» (inainte sufficient price) «auquel le charbon de terre puisse se vendre, pendant un certain tems, et comme celui de toutes les autres marchandises, le *prix qui est simplement* suffisant pour remplacer, avec ses profits ordinaires, le capital employé à faire venir au marché.» (I, p. 350.)
- p. 397 «Ainsi le prix des métaux même grossiers, et plus encore celui des métaux précieux, *aux mines les plus fécondes qui existent*, influe nécessairement sur le prix de ces métaux à toute autre mine du monde.» (I, p. 351, 352.)
- p. 397 «Ainsi le prix de chaque métal à chaque mine étant réglé en quelque sorte par le prix qu'a ce métal à la mine la plus féconde qui soit pour le moment exploitée dans le Monde, il en résulte qu'à la plus grande partie des mines, ce *prix ne doit guère faire plus que payer la dépense de l'exploitation*, et qu'il peut *rarement* fournir une bien forte rente au propriétaire. Aussi à la plupart des mines, la rente ne compose-t-elle qu'une petite part dans le prix du métal, et une bien plus petite encore s'il s'agit de métaux précieux. Le travail et le profit forment la majeure partie de ce prix.» (I, p. 353, 354.)
- p. 398 «Le plus bas prix auquel on puisse, pendant un certain tems, vendre les métaux précieux ...se règle sur le même principes qui déterminent le plus bas prix ordinaire de toute autre marchandise. Ce qui le détermine, c'est le capital qu'il faut communément employer pour les faire venir de la mine au marché, c'est-à-dire, la quantité de nourriture, vêtement et logement qu'il faut communément consommer pour cela. Il faut que le prix soit tout au moins suffisant pour remplacer ce capital avec les profits ordinaires.» (I, p. 359.)
- p. 398 «La *demande de pierres précieuses* vient entièrement de leur beauté. Elles ne servent à rien qu'à l'ornement, et le mérite de leur beauté est *extrêmement rehaussé par leur rareté ou par la difficulté et la dépense de les extraire de la mine*. En conséquence, c'est de salaires et de profits qu'est composée le plus

souvent la presque totalité de leur haut prix. La rente n'y entre que pour une très-faible partie, très-souvent elle n'y entre pour rien, et il n'y a que les mines les plus fécondes qui puissent suffire à en payer une un peu considérable.» (I, p. 361.)

- p. 398 «Le prix des métaux précieux et des pierres précieuses étant réglé pour le monde entier, par le prix qu'ils ont à la mine la plus féconde, il s'ensuit que la rente que peut rapporter au propriétaire une mine des uns ou des autres, est en proportion, non de la fécondité *absolue* de la mine, de ce qu'on peut appeler sa fécondité *relative*, c'est-à-dire, de sa supériorité sur les autres mines du même genre. Si on découvrait de nouvelles mines qui fussent aussi supérieures à celles du Potosi, que celles-ci se sont trouvées être supérieures aux mines de l'Europe, la valeur de l'argent pourrait par-la se dégrader au point que les mine, même du Potosi, ne vaudraient pas la peine de les exploiter.» (I, p. 362.)
- p. 399 «L'abondance dégrade nécessairement la valeur d'un produit, qui ne tire sa principale valeur que de sa rareté.» (I, p. 363.)
- p. 399 «Il en est autrement des biens qui existent à la surface de la terre. La valeur, tant de leur produit que de leur rente, est en proportion de leur fertilité *absolue* et non de leur fertilité *relative*. La terre qui produit une certaine quantité de nourriture ou de matériaux de vêtement et de logement, peut toujours nourrir, vêtir et loger un certain nombre de personnes ; et *quelle que soit la proportion dans laquelle de propriétaire prendra part dans ce produit*» (problema este însă whether he taken any share of the produce, and in what proportion), «cette part [632] mettra toujours à son commandement une quantité proportionnée du travail de ces personnes, et des commodités que ce travail peut lui procurer.» (I, p. 363, 164.)
- p. 399 «La valeur des terres les plus stériles n'éprouve aucune diminution par le voisinage des terres plus fertiles. Au contraire, elle y gagne en général une augmentation. Le grand nombre de personnes que les terres fertiles font subsister, *procurent à maintes parties du produit des terres stériles un marché* qu'elles n'auraient jamais trouvé parmi les personnes que leur propre produit eût pu faire subsister.» (...) «Tout ce qui tend à rendre la terre plus fertile en subsistance, augmente non-seulement la valeur des terres sur lesquelles se fait l'amélioration» (...) «mais encore contribue à augmenter pareillement la valeur de plusieurs autres terres, en faisant naître de nouvelles demandes de leur produit.»... (I, p. 364.)
- p. 400 «Whatever part of the whole rent of a house is *over and above* what is *sufficient* for affording this reasonable *profit*» (to the builder), «naturally goes to the ground rent ; and where the owner of the building, are two different persons, it is in most cases completely paid to the former. In country houses, at a distance from any great town, where there is plentiful choice of ground, the ground rent is scarcely any thing, or no more than what the space upon which the house stands, would pay employed in agriculture.» (b. V, ch. II.)
- p. 400 «Both ground rents, and the ordinary rent of land are a species of revenue, which the owner in many cases enjoys, without any

care or attention of his own. Though a part of this revenue should be taken from him, in order to defray the expenses of the State, no discouragement will thereby be given to any sort of industry. The annual produce of the land and labour of the society, the real wealth and revenue of the great body of the people, might be the same after such a tax as before. Ground rents, and the ordinary rent of land are, therefore, perhaps, the species of revenue, which can best bear to have a peculiar tax imposed upon them." (b. V, ch. II.)

- p. 401 «*Troisième section. Des variations dans la proportion entre les valeurs respectives de l'espèce de produit qui fournit toujours une rente, et l'espèce de produit qui quelquefois en rapporte*» etc. [l. c., t. II, p. l.]
- p. 401 «Dans un pays naturellement fertile, mais dont la très-majeure partie est tout-à-fait inculte, comme le bétail, la volaille, le gibier de toute espèce, peuvent s'acquérir au moyen d'une très-petite quantité de travail, il s'ensuit qu'ils ne peuvent en acheter ou [en] commander qu'une très-petite quantité.» (II, p. 25.)
- p. 401-402 «Quel que soit l'état de la société, quel que soit son degré de civilisation, le blé est toujours une production de l'industrie de l'homme : or, le produit moyen de toute espèce d'industrie s'assortit toujours avec plus ou moins de précision à la consommation moyenne, la quantité moyenne de l'approvisionnement à la quantité moyenne de la demande ; d'ailleurs dans les différens degrés d'amélioration d'un pays, il faudra toujours, l'une portant l'autre, des quantités de travail à peu près égales, ou, ce qui revient au même, le prix de quantités à peu près égales, pour faire croître des quantités égales de blé dans un même sol et un même climat ; l'augmentation continuelle qui a lieu dans les forces productives du travail, à mesure que la culture va en se perfectionnant, étant plus ou moins contrebalancée par l'accroissement continu du prix des bestiaux, qui sont les principaux instrumens de l'agriculture. Nous devons donc, d'après ceci, être bien certains qu'en tout état possible de la société, dans tout degré de civilisation, des quantités égales de blé seront une représentation ou équivalent plus juste de quantités égales de travail, que ne le seraient des quantités égales de toute autre partie du produit brut de la terre. En conséquence le blé ...est, dans tous les différens degrés de richesse et d'amélioration de la société, une mesure de valeur plus exacte que toute autre marchandise ou que toute autre classe de marchandise ...En outre, le blé ou tout autre végétal faisant la nourriture ordinaire et favorite du peuple, constitue, dans tout pays civilisé, la principale partie de la subsistance de l'ouvrier ...Ainsi le prix du travail en argent dépend beaucoup plus du prix moyen du blé, qui est la subsistance de l'ouvrier, que de celui de la viande ou de toute autre partie du produit brut de la terre ; par conséquent, la valeur réelle de l'or et de l'argent, la quantité réelle de travail qu'ils peuvent acheter ou commander, dépend beaucoup plus de la quantité de blé qu'ils peuvent acheter ou représenter, que de celle de viande ou de toute autre espèce de produit brut dont ils pourraient disposer.» (I, p. 26—28.)
- p. 402 «On peut dire d'une marchandise, qu'elle est chère ou à bon marché, non-seulement en raison de ce que son prix habituel fait une grosse ou une petite somme, mais aussi en raison de ce que

ce prix habituel se trouve plus ou moins au dessus du prix le plus bas, auquel il soit possible de la mettre au marché pendant un certain tems de suite. *Ce prix le plus bas est celui qui remplace purement, avec un profit modique, la capital qu'il faut employer pour mettre cette marchandise au marché. Ce prix est celui qui ne fournit rien pour le propriétaire de la terre, celui dont la rente ne fait pas une partie constituante, et qui se résout tout entier en salaires et en profits.*» (II, p. 81.)

- p. 402 «Le prix des diamans et les autres pierres précieuses est peut-être encore plus près que le prix de l'or, du prix le plus bas auquel il soit possible de les mettre au marché.» (II, p. 83.)
- p. 402 «La quantité de ces marchandises restant la même ou à peu près la même, tandis que la concurrence des acheteurs va toujours croissant leur prix peut monter à tous les degrés possibles d'excès.» (II, p. 91.)
- p. 402-403 «Elle consiste dans ces plantes et ces animaux utiles que la nature produit dans les pays incultes, avec tant de profusion, qu'ils n'ont que peu ou point de valeur, et qui, à mesure que la culture s'étend, sont forcés par elle de céder le terrain à quelque produit plus profitable. Pendant une longue période dans le cours des progrès de l'amélioration, la quantité des produits de cette classe va toujours en diminuant, tandis qu'en même tems la demande qu'on en fait va toujours en augmentant. Ainsi la valeur réelle, la quantité réelle de travail qu'ils peuvent acheter ou commander, s'élève par degrés jusqu'à ce qu'enfin elle monte assez haut pour en faire un produit aussi avantageux que toute autre production venue à l'aide de l'industrie humaine sur les terres les plus fertiles et les mieux cultivées. Quand elle est montée jusque-là, elle ne peut plus guère aller plus haut; autrement pour augmenter la quantité du produit, on y consacrerait bientôt plus plus de terre et plus d'industrie.» (II, p. 94, 95.)
- p. 403 «De tous les différens articles qui composent cette seconde classe de produit brut, la bétail est peut-être celui dont le prix s'élève le premier à cette hauteur, dans le cours des progrès de l'amélioration» (II, p. 96, 97) «Si le bétail est une des premières parties qui atteigne ce prix» [adică which makes it worth while cultivating soil in order to feed them], «le gibier est peut-être une des dernières. Quelqu'exorbitant que puisse paraître le prix de la venaison en Angleterre, il s'en faut encore qu'il puisse compenser la dépense d'un parc de bêtes fauves, comme le savent très-bien tous ceux qui sont occupés de la conservation de ce genre de gibier.» (II, p. 104.)
- p. 403 «Dans toutes les fermes, les rebuts de la grange et de l'étable peuvent entretenir un certain nombre de volailles. Comme elles sont nourries de ce qui serait perdu sans cela, on les a seulement pour faire profit de tout; et comme elles ne coûtent presque rien au fermier, il peut trouver encore son compte à les vendre pour très-peu de chose.» ...«il y ait profit à cultiver la terre exprès pour en nourrir.» (II, p. 105, 106.)
- p. 403 ...«on a, dans l'origine, pour faire profit de tout.» (II, p. 108, 109.)
- p. 404 «Il est évident que les terres d'un pays ne peuvent jamais parvenir à un état d'amélioration et de culture complète avant que le

prix de chaque produit que l'industrie humaine se propose d'y faire croître, ne soit d'abord monté assez haut *pour payer la dépense d'une amélioration et d'une culture complète*. Pour que les choses en soient là, il faut que le *prix* de chaque produit particulier suffise à payer d'abord la rente d'une bonne terre à blé, qui est celle qui règle la rente de la plupart des autres terres cultivées, et à payer en second lieu le travail et la dépense du fermier, aussi bien qu'ils se paient communément sur une bonne terre à blé, ou bien, en autres termes, *à lui rendre avec les profits ordinaires, le capital qu'il y emploie*. Cette hausse dans le *prix* de chaque produit particulier doit évidemment [634] précéder l'amélioration et la culture de la terre destinée à faire naître ce produit ...Acesta diferitele sorturi de produs brut *sunt venues à valoir*, non une plus grande quantité de travail et de subsistances qu'auparavant. Comme *il en coûte une plus grande dose de travail et de subsistances pour les faire venir au marché*, par cela même elles *en représente ou en valent une plus grande quantité quand elles y sont venues.*» (II, p. 113—115.)

- p. 404 ...«sur la multiplication duquel l'industrie humaine n'a qu'un pouvoir limité ou incertain.» (II, p. 115.)
- p. 405 «Dans les pays mal cultivés, et qui par conséquent ne sont que très-faiblement peuplés, le *prix* de la laine et de la peau est toujours beaucoup plus grand, relativement à celui de la bête entière, que dans les pays qui, étant plus avancés en richesse et en population, ont une plus grande demande de viande de boucherie.» (II, p. 117.)
- p. 405 Il faut alors, en général, aller chercher le poisson à de plus grandes distances ; il faut employer de plus grands bâtimens et mettre en oeuvre des machines plus dispendieuses en tout genre ...«ne pourre guère être alors approvisionné à moins d'un travail» ...«travail qu'il fallait pour l'approvisionnement dans le premier état.» «Ainsi le *prix réel* de cette denrée doit augmenter naturellement dans le progrès que fait l'amélioration...» (II, p. 130.)
- p. 405 «Si l'extension de l'amélioration et de la culture élève *nécessairement le prix de chaque espèce de nourriture animale*, relativement au *prix* de blé, d'un autre côté elle fait aussi nécessairement baisser celui de toute espèce, je crois, *de nourriture végétale*. Elle élève le *prix* de la nourriture animale, parce qu'une grande partie de la terre qui produit cette nourriture, étant rendue propre à la production du blé, doit rapporter au propriétaire et au fermier la rente et le profit d'une terre à blé. Elle *fait baisser le prix de la nourriture végétale*, parce *qu'en ajoutant à la fertilité de la terre*, elle accroît l'abondance de cette sorte de nourriture. Les améliorations dans la culture introduisent aussi plusieurs espèces de nourriture végétale, qui, exigent moins de terre que le blé, et pas plus de travail, viennent au marché à beaucoup meilleur compte que le blé. Telles sont les pommes terre et le maïs ...D'ailleurs, il y a beaucoup d'espèces d'alimens du genre végétale, qui dans l'état grossier de l'agriculture, sont confinés dans le jardin potager, et ne croissent, qu'à l'aide de la bêche, mais qui, lorsqu'elle s'est perfectionnée, viennent à se semer en plein champ, et à croître à l'aide de la charrue ; tels sont les turneps, les carottes, les choux, etc.» (II, p. 145, 146) (I. I, ch. XI.)

- p. 406 «...le prix réel des *matières premières* ne hausse point ou ne hausse pas extrêmement.» (I. c. II, p. 149.)
- p. 406 «De meilleures machines, une [635] plus grande dextérité et une division et distribution de travail mieux entendues, toutes choses qui sont les effets naturels de l'avancement du pays, sont causes que, pour exécuter *une pièce quelconque, il ne faut qu'une bien moindre quantité de travail*; et quoique, par suite de l'état florissant de la société, le *prix réel du travail* *doive s'élever* considérablement, cependant *la grande diminution dans la quantité du travail que chaque chose exige*, fait bien plus en général que compenser quelque hausse que se soit qui puisse survenir dans le prix de ce travail.» (II, p. 148.)
- p. 407 «Il en *coûtait une bien plus grande quantité de travail pour mettre la marchandise au marché*; ainsi, quand elle y était venue, il fallait bien qu'elle achetât ou qu'elle obtint en échange le *prix* d'une plus grande quantité de travail.» (II, p. 156.)
- p. 407 «L'extension de l'amélioration des terres et de la culture y tend d'une manière direct. La part du propriétaire dans le produit augmente nécessairement à mesure que le produit augmente.» (II, p. 158) ...«survient dans le prix réel de ces sortes de produits bruts, dont le renchérissement est d'abord l'effet de l'amélioration et de la culture, et devient ensuite la cause de leurs progrès ultérieurs» ...«Ce produit, après avoir haussé dans son prix réel, *n'exige pas plus de travail, pour être recueilli, qu'il n'en exigeait auparavant*. Par conséquent il *faudra une moindre portion qu'auparavant de ce produit*, pour suffire à remplacer le *capital qui fait mouvoir ce travail, ensemble les profits ordinaires de ce capital*. La portion restante du produit, qui est la part du propriétaire, sera donc plus grande, relativement au tout, qu'elle ne l'était auparavant.» (II, p. 158, 159.)
- p. 407 «Tout ce qui réduit le prix réel de ce premier genre de produit, élève le prix réel du second.» (II, p. 159) ...et la rente grossit avec le produit.... (I. c. p. 160.)
- p. 408 «La classe des propriétaires peut gagner peut-être plus que celle ci» (des ouvriers) «à la prospérité de la société; mais aucune ne souffre aussi cruellement de son déclin, que la classe des ouvriers.» (I. c. p. 162.)
- p. 408 ...«intérêt général de la société.» (I. c. p. 163.) «Intérêt particulier de ceux qui exercent une branche particulière de commerce ou de manufacture, est *toujours*, à quelques égards, *différent* et même *contraire* à celui du public.» (II, p. 164, 165) ...«une classe de gens dont l'intérêt ne saurait [636] jamais être exactement le même que l'intérêt de la société, qui ont en général intérêt à tromper le public et même à le surcharger, et qui en conséquence ont déjà fêt l'un et l'autre en beaucoup d'occasions.» (II, p. 165.)

Capitolul cincisprezece

- p. 410 ...“trades where *profits* are in *proportion to the capital*, and not in proportion to the *quantity of labour* employed.” ([Ricardo, *On the principles of political economy...*], London 1821,], p. 418.)

- p. 411 ...“carring trade, the distant foreign trade, and trades where extensive machinery is required”. (l. c. p. 418.)
- p. 412 ...«that the great profits which are sometimes made by particular merchants in foreign trade, will elevate the general rate of profits in the country”. (l. c. ch. VII “*On Foreign trade*”, p. 132.)
- p. 412 “They contend, that the equality of profits will be brought about by the general rise of profits ; and I am of opinion, that the profits of the favoured trade will speedily subside to the general level.” (p. 132, 133.)
- p. 412 “I admit, that from the nature of rent, a given capital employed in agriculture, on any but the land last cultivated, puts in motion a greater quantity of labour than an equal capital employed in manufactures and trade.” (l. c. p. 419.)
- p. 414 “There cannot be *two rates of profit in the same employment*, and therefore when the value of the produce is in different proportion to capital, it is the rent which will differ, and not the profit”. (ch. XIII, “*Land Tax*”, p. 212, 213.)
- p. 414 “The exchangeable value of all commodities, whether they be manufactured, or the produce of the mines, or the produce of the land, is always regulated, not by the less quantity of labour that will suffice for their production under circumstances highly favorable and exclusively enjoyed by those who have peculiar facilities of production ; but by the greater quantity of labour necessarily bestowed on their production by those who have no such facilities ; by those who continue to produce them under the most unfavorable circumstances ; meaning — by *the most unfavorable circumstances, the most unfavorable under which the quantity of produce required*, renders it necessary to carry on the production.” (ch. II, “*On Rent*”, p. 60, 61.)
- p. 414 “M. Say supposes, “A landlord by his *assiduity, economy and skill*, to increase his annual revenue by 5 000 francs” ; but a landlord has no means of employing his assiduity, economy and skill on his land, unless he farms it himself ; and then it is in quality of capitalist and farmer that he makes the improvement, and not in quality of landlord. It is not conceivable” ...“that he could so augment the produce of his farm by any *peculiar skill* on his part, without first increasing the quantity of capital employed upon it.” (l. c. p. 209.)
- p. 415 “The rise in the price of commodities, in consequence of taxation or of difficulty of production, will in all cases ultimately ensue ; but the *duration of the interval*, before the market price will conform to the natural price, *must depend on the nature of the commodity*, and on *the facility with which it can be reduced in quantity*. If the quantity of the commodity taxed could not be diminished, if the capital of the farmer or [of] the latter for instance, could not be withdrawn to other employments, it would be of no consequence that their profits were reduced below the general level by means of a tax ; unless the demand for their commodities should increase, they would never be able to elevate the market price of corn and of hats up to their increased natural price. Their threats to leave their employments, and remove their capitals to more favoured trades, would be treated as an idle

menace which could not be carried into effect; and consequently the price would not be raised by diminished production. *Commodities*, however, of all descriptions *can be reduced in quantity, and capital can be removed from trades which are less profitable to those which are more so, but with different degrees of rapidity.* In proportion as the supply of a particular commodity can be more easily reduced, without inconvenience to the producer, the price of it will more quickly rise after the difficulty of its production has been increased by taxation, or by any other means." (p. 214, 215.)

- p. 416 "The agreement of the market and natural price of all commodities, depends at all times on the facility with which the supply can be increased or diminished. In the case of gold, houses, and labour, as well as many other things, this effect cannot, under some circumstances, be speedily produced. But it is different with those commodities which are consumed and reproduced from year to year, such as hats, shoes, corn, and cloth; they may be reduced, if necessary, and the interval cannot be long before the supply is contracted in proportion to the increased charge of producing them." (l. c. p. 220, 221.)
- p. 416 "*Rent being not a creation, but merely a transfer of wealth.*" (l. c. p. 221.)
- p. 416 "*A tax on raw produce* from the surface of the earth, will ...fall on the consumer, and will in no way affect rent; unless by diminishing the funds for the maintenance of labour, it lowers wages, reduces the population, and diminishes the demand for corn." (p. 221.)
- p. 416 "Taxes on those commodities, which are generally denominated luxuries, fall on those only who make use of them ...But taxes on necessaries do not affect the consumers of necessaries, in proportion to the quantity that may be consumed by them, but often in a much higher proportion." De exemplu a tax on corn. "It alters the rate of profits of stock. Whatever raises the wages of labour, lowers the profits of stock; therefore every tax on any commodity consumed by the labour, has a tendency to lower the rate of profits." (p. 231.)
- p. 423 "In a former part of this work, we discussed the effects of the division of capital into *fixed and circulating*, or rather into *durable and perishable capital*, on the prices of commodities. We showed that two manufacturers might employ precisely the same amount of capital, and might derive from it precisely the same amount of profits, but that they would sell their commodities for every different sums of money, according as the capitals they employed were rapidly, or slowly, consumed and reproduced. The one might sell his goods for 4 000 l., the other for 10 000 l., and they might both employ 10 000 l. of capital, and obtain 20 p. c. profit, or 2 000 l. The capital of one might consist, f. i., of 2 000 l. circulating capital, to be reproduced, and 8 000 l. fixed, in buildings and machinery; the capital of the other, on the contrar, might consist of 8 000 l. of circulating, and of only 2 000 fixed capital in machinery and buildings. Now, if each of these persons were to be taxed ten per cent, on his income, or 200 l. the one, to make his business yield him the *general rate of profit*, must raise his

goods from 10 000 l. to 10 200 l. ; the other would also be obliged to raise the price of his goods from 4 000 l. to 4 200 l. Before the tax, the goods sold by one of these manufacturers were 2¹/₂ times more valuable than the goods of the other; after the tax they will be 2.42 times more valuable; the one kind will have risen two per cent; the other five per cent; consequently a tax upon income, whilst money continued unaltered in value, would alter the relative prices *and* value of commodities" (p. 234, 235.)

- p. 424 "If a country were not taxed, and money should fall in value, its abundance in every market" aici concepția amuzantă că a fall in the value of money ought to be accompanied : by its abundance in every market [644] "would produce similar effects in each. If meat rose 20 per cent., bread, beer, shoes, labour, and every *commodity*, would also rise 20 per cent. ; it is necessary they should do so, to secure to each trade the same rate of profits. But this is no longer true when any of these commodities is taxed ; if, in that case, they should all rise in proportion to the fall in the value of money, *profits would be rendered unequal* ; in the case of the commodities taxed, *profits would be raised above the general level*, and capital *would be removed from one employment to another, till an equilibrium of profits was resored*, which could only be, after *the relative prices* were altered." (p. 237.)
- p. 424 "Mr. Buchanan considers corn and raw produce as at a monopoly price, because they yield a rent ; all commodities which yield a rent, he supposes must be at a monopoly price ; and thence he infers, that all taxes on raw produce would fall on the landlord, and not on the consumer.
"The *price of corn*", he says, "which always affords a rent, being in no respect influenced by the expenses of its production, those expenses must be paid out of the rent ; and when they rise of all, therefore, the consequence is not a higher or lower price, but a higher or lower rent. In this view, all taxes on farm servants, horses, or the implements of agriculture, are in reality land-taxes ; the burden falling on the farmer during the currency of his lease, and on the landlord when the lease comes to be renewed. In like manner all those improved implements of husbandry which save expense to the farmer, such as machines for threshing and reaping, whatever gives him easier access to the market, such as good roads, canals, and bridges, though they lessen the original cost of corn, *do not lessen its market price*. Whatever is saved by those improvements, therefore, belongs to the landlord as part of his rent".
"It is evident" (spune Ric.) "that if we yield to Mr. Buchanan the basis on which his argument is built, namely, that the price of corn always yields a rent, all the consequences which he contends for would follow of course." (p. 292, 293.)
- p. 430 "I hope I have made it sufficiently clear, that until a country is cultivated in every part, and up to the highest degree, there is always a *portion of capital employed on the land* which yields no rent, *and*" (!) "that it is this portion of capital, the result of which, as in manufactures, is divided between profits and wages that *regulates the price of corn*. The price of corn, then, which does not afford a rent, being influenced by the expenses of its production, those expenses cannot be paid out of rent. The conse-

quence therefore of those expenses increasing, is higher price, and not a lower rent." (l. c. p. 293.)

- p. 431 "Mr. Malthus appears to think that it is a part of my doctrine, that the cost and *value* of a thing should be the same; — it is, if he means by cost, "*cost of production*" including profits" (l. c. p. 46.)
- p. 433 "Raw produce is not at a monopoly price, because the market price of barley and wheat is as much regulated by their cost of production, as the market price of cloth and linen. The only difference is this, that *one portion of the capital* employed in agriculture regulates the price of corn, namely, that portion which pays no rent; whereas, in the production of manufactured commodities every portion of capital employed with the same results; and as no portion pays rent, every portion is equally a regulator of price." (l. c. p. 290, 291.)
- p. 433 "The value of a commodity, or the quantity of any other commodity for which it will exchange, depends on the relative quantity of labour which is necessary for its production, and not on the greater or less compensation which is paid for *that labour*." [l. c. p. 1.]
- p. 434 "“A Smith, who so accurately defined the original source of exchangeable value, and who was bound in consistence to maintain, that all things became more or less valuable in proportion as more or less labour was bestowed on their production, has himself erected another standard measure of value, and speaks of things being more or less valuable, in proportion as they will exchange for more or less of this standard measure ...as if these were two equivalent expressions, and as if because a man's labour had become doubly efficient, and he could therefore produce twice the quantity of a commodity, he would necessarily receive twice the former quantity in exchange for it” (și anume munca sa). "If this indeed were true, if the reward of the labourer were always in proportion to what he produced, the quantity of labour [bestowed on a commodity, and the quantity of labour] which that commodity would purchase, would be equal and either might accurately measure the variations of other things: but they are not equal." (p. 5)
- p. 436 "Is not the value of labour ...variable; being not only affected, as all other things" (adică commodities) "are, by the proportion between the supply and demand, which uniformly varies with every change in the condition of the community, but also by the varying price of food and other necessaries, on which the wages of labour are expended?" (p. 7.)
- p. 437 "Treating labour as a commodity, and capital, the produce of labour, as another, then, if the value of these two commodities were regulated by equal quantities of labour, a given amount of labour would, under all circumstances, exchange for that quantity of capital which had been produced by the same amount of labour; antecedent labour would always exchange for the same amount of present labour. But the value of labour in relation to other commodities, is so far, at least, as wages depend upon share, is determined, not by equal quantities of labour but by the proportion between supply and demand." (E. G. Wakefield, notă

la p. 230 a volumului I din ediția îngrijită de el, A. Smith "Wealth of Nations", London 1836.)

- p. 438 "Not only *the labour applied immediately to commodities* affects their value, but the *labour also* which is *bestowed* on the imple-ments, tools, and buildings, with which such labour is assisted." [Ricardo, "On the principles of political economy...," London 1821, p. 16.]
- p. 438-439 "*Labour*, like all other things which are purchased and sold, and which may be increased or diminished" (...), "has its natural and its market price. *The natural price of labour* is that price which is necessary to enable the labourers, one with another, to subsist and to perpetuate their race, without either increase or diminution." (...) "The power of the labourer to support himself, and the family which may be necessary to keep up the number of labourers ...depends on *the price of the food, necessaries, and conveniences required for the support of the labourer and his family*. With a rise in the price of food and necessaries, the natural price of labour will rise; with the fall in their price, the natural price of labour will fall." (p. 86.)
- p. 439 "It is not to be understood that the natural price of labour, esti-mated even in food and necessaries, is absolutely fixed and con-stant. It varies at different times in the same country, and very materially differs in different countries. It essentially depends on the habits and customs of the people." (p. 91.)
- p. 439 "*Capital* is that part of the wealth of a country which is emplo-yed in production, and consists of food, clothing, tools, raw mate-rials, machinery, etc. necessary to give effect to labour." (p. 89) "*Less capital*, which is the same thing as *less labour*." (p. 73) "Labour and capital that is, *accumulated labour*." (l. c. p. 499.)
- p. 440 "Mr. Ricardo, ingeniously enough, avoids a difficulty, which, on a first view, threatens to encumber his doctrine, that value depends on the quantity of labour employed in production. If this prin-ciples rigidly adhered to, it follows, that the *value of labour* depends on *the quantity of labour employed in producing it* — which is evidently absurd. By a dexterous turn, therefore, Mr. Ricardo makes the value of labour depend on the quantity of labour required to produce wages, or, to given him the benefit of his own language, he maintains, that the *value of labour is to be estimated* by the quantity of labour required to produce wages, by which means, the quantity of labour required to produce the money or commodities given to the labourer. This is similar to saying, that the value of cloth is to be estimated, not by the quantity of labour bestowed upon its production, but by the quantity of labour bestowed on the production of the silver, for which the cloth is exchanged." (p. 50, 51 [Bailey] "A Critical Dissertation on the Nature, Measures, and Causes of Value etc." Lond. 1825.)
- p. 440 "...the number of pounds that may be annually paid to the labour-er"... "...the *number of day's work*, necessary to obtain those pounds." [Ric[ardo] l. c. p. 152.)
- p. 453 "The labour of a million of men in manufacturers, will always produce the *same value* but will not always produce the same riches." (l. c. p. 320.)

- p. 457 ...“they” (the wages of labour and the profit on stock) “*are together always of the same value*” (l. c. p. 499 ch. XXXII “Mr. M[althus]’s opinions on rent”.)
- p. 457 “Wages and profits together will be of *the same value*.” (l. c. p. 491, notă.)
- p. 457 “Wages and profits taken together will continue *always* of the same value.” (p. 490, 491.)
- p. 457 “Wages are to be estimated by their *real value*, adică by the *quantity of labour and capital employed in producing them*, and not by their *nominal value* either in coats, hats, money, or corn”. (l. c. ch. I, “*On Value*”, p. 50.)
- p. 457 “The labourer is only paid a really high price for this labour, when his wages will purchase the produce of a great deal of labour.” (l. c. p. 322.)
- p. 460 “The *value* of the deer, the produce of the hunter’s *day’s labour*, would be exactly equal to the value of the fish, the produce of the fisherman’s *day’s labour*. The comparative value of the fish and the game, would be entirely regulated by the quantity of labour realised in each, *whatever might be the quantity of production, or however high or low general wages of profits might be*. If... the fisherman... employed ten men, whose annual labour cost 100 l. and who in *one day* obtained by their labour twenty salmon: If... the hunter also employed ten men, whose *annual labour* cost 100 l. and ho *in one day* procured him ten deer; then the natural price of a deer would be two salmon, whether *the proportion of the whole produce bestowed on the men who obtained* were large or small. The *proportion* which might be paid for *wages*, is of the utmost importance in the question of *profits*; for it must at once be seen, that profits would be high or low, exactly in proportion as wages low or high; but it could not in the least affect the relative value of fish and game, as wages would be high or low at the same time in both occupations.” (ch. I, “*On Value*” p. 20, 21.)
- p. 460 “No alteration in the wages of labour could produce any alteration in the relative value of the commodities; for suppose them to rise, no *greater quantity of labour* would be required in any of these occupations, but it would be *paid* for at a *higher price*... Wages might rise twenty per cent, and profits consequently fall in a greter or less proportion, without occasioning the least alteration in the relative value of these commodities.” (l. c. p. 23.)
- p. 460 “There can be no rise in the *value of labour* without a fall of profits. If the corn to be *divided* between the farmer and the labourer, the *larger the proportion* that is given to the latter, the less will remain for the former. So if cloth or cotton goods be *divided* between the workman and his employer, the *larger the proportion* given to the former, the less remains for the latter.” (l. c. p. 31.)
- p. 460 “A. Smith, and all the writers who have followed him, have, without one exception that I know of, maintained that a *rise in the price of labour* would be uniformly followed by a *rise in the price of all commodities*. I hope I have succeeded in showing, that there are no grounds for such an opinion.” (l. c. p. 45.)

- p. 461 "A rise of wages, from the circumstance of the labourer being more liberally rewarded, or from a difficulty of procuring the necessaries on which wages are expended, does not, except in some instances, produce the effect of raising price, but has a great effect in lowering profits." ... "an alteration in the value of money"... "In the one"... "case, no *greater proportion of the annual labour of the country* is devoted to the *support of labourers*; in the other case, a larger portion is so devoted." (l. c. p. 48.)
- p. 461 "With a rise in the price of food and necessaries, the natural price of labour will rise; with a fall in their price, the natural price of labour will fall." (l. c. p. 86.)
- p. 461 "The *surplus produce* remaining, after satisfying the wants of the existing population, must necessarily be in proportion to the *facility of production*, adică to the smaller *number of persons* employed in production." (p. 93.)
- p. 461 "Neither the farmer who cultivates that quantity of land, which regulates price, nor the manufacturer, who manufactures goods, sacrifice any portion of the produce for rent. The *whole value of their commodities is divided* into *two portions* only: one constitutes the profits of stock, the other the wages of labour." (l. c. p. 107.)
- p. 461 "Suppose the price of silks, velvets, furniture, and any other commodities, not required by the labourer, to rise in consequence of more labour being expended on them, would not that affect profits? Certainly not: for nothing can affect profits but a rise in wages; silks and velvets are not consumed by the labourer, and therefore cannot rise wages." (l. c. p. 118.)
- p. 461 "If the labour of ten men will, on land of a certain quality, obtain 180 qrs. of wheat, and its value be 4 l. per qr., or 720 l..." (p. 110) "...in all cases, the same sum of 720 l. must be divided between wages and profits ...Whether wages of profits rise or fall, it is this sum of 720 l. from which they must both be provided. On the one hand, profits can never rise so high as to absorb so much of this 720 l. that enough will not be left to furnish the labourers with absolute necessaries; on the other hand, wages can never rise so high as to leave no portion of this sum for profits." (l. c. p. 113.)
- p. 461 "Profits *depend on high or low wages*, wages on the price of necessaries, and the price of necessaries chiefly on the price of food because all other requisites may be increased almost without limit." (l. c. p. 119.)
- p. 461-462 "Although a greater value is produced" (în cazul când calitatea pământului se înrăutățește) "a *greater proportion of what remains of that value*, after paying rent, is consumed by the *producers*" aici el identifică pe labourers cu producers, "and it is this, and *this alone*, which regulates profits." (l. c. p. 127.)
- p. 462 "It is the essential quality of an *improvement* to *diminish the quantity of labour* before required to produce a commodity; and this diminution cannot take place without a *fall of the price or relative value*." (l. c. p. 70.)

- p. 462 "Diminish the cost of production of hats, and their price will ultimately fall to their new natural price, although the demand should be doubled, trebled, or quadrupled. Diminish the cost of subsistence of men, by diminishing the natural price of the food and clothing, by which life is sustained, and wages will ultimately fall, notwithstanding that the demand for labourers [664] very greatly increase." (l. c. p. 460.)
- p. 462 "In proportion as less is appropriated for wages, more will be appropriated for profits, and vice versa." (l. c. p. 500.)
- p. 462 "It has been one of the objects of this work to shew, that with every fall in the real value of necessaries, the wages of labour would fall, and that the profits of stock would rise — in other words, that of any given *annual value a less portion would be paid* to the labouring class, and a larger portion to those *whose funds employed this class.*" [l. c. p. 511, 512.]
- p. 462 "Suppose *the value* of the commodities produced in a particular manufacture to be 1000 l., and to *be divided* between *the master* and his labourers" (...), "in the proportion of 800 l. to labourers, and 200 to the master; if the value of these commodities should fall to 900 l., and 100 l. be saved from the wages of labour, in consequence of the fall of necessaries, the net income of the masters would be in no degree impaired." (p. 511, 512.)
- p. 462-463 "If the shoes and clothing of the labourer, could, by improvements in machinery, be produced by one fourth of the labourer now necessary to their production, they would probably fall 75 per cent; but so far is it from being true, that the labourer would thereby be enabled permanently to consumer four coats, or four pair of shoes, instead of one, that it is probable his *wages would in no long time be adjusted* by the effects of competition, and the stimulus to population, to the *new value of the necessaries* on which they were expended. If these improvements extended to all the objects of the labourer's consumption, we should find him probably at the end of a very few years, in possession of only a small, if any, addition to his enjoyments, although the exchangeable value of those commodities, compared with any other commodity had sustained a very considerable reduction; and though they were the produce of a very considerably diminished quantity of labour." (l. c. p. 8.)
- p. 463 "When wages rise it is always at the expense of profits, and when they fall, profits always rise." (l. c. p. 491, notă.)
- p. 463 "It has been my endeavour to show throughout this work, that the rate of profits can never be increased but by a fall in wages, and that there can be no permanent fall of wages but in consequence of a fall of the necessaries on which wages are expended. If, therefore, by the *extention of foreign* trade, or by *improvements in machinery*, the food and necessaries of the labourer can be brought to market, at a reduced price, profits will rise. If, instead of growing our own corn, or manufacturing the clothing and other necessaries of the labourer, we discover a new market from which we can supply ourselves with these commodities at a cheaper price, wages will fall and profits rise; but if the commodities obtained at a cheaper rate, by the extension of foreign

commerce, or by the improvement of machinery, be exclusively the commodities consumed by the rich, no alteration will take place in the rate of profits. The rate of wages would not be affected, although wine, velvets, silks, and other expensive commodities should fall 50 per cent., and consequently profits would continue unaltered.

Foreign trade, then, though highly beneficial to a country, as it increases the amount and variety of the objects on which revenue may be expended, and affords, by the abundance and cheapness of commodities, incentives to saving" (...), "and to the *accumulation of capital*, has no tendency to rise the profits of stock, *unless the commodities imported be of that description on which the wages of labour are expended.*

The remarks which have been made respecting foreign trade, apply equally to home trade. The rate of profits is *never increased*"... "by a *better distribution of labour*, by the *invention of machinery*, by the *establishment of roads and canals*, or by *any means of abridging labour in the manufacture or in the conveyance of goods*. These are causes which operate on price, and never fail to be highly beneficial to consumers; since they enable them, with the same labour, to obtain in exchange a greater quantity of the commodity to *which the improvement is applied*; but they have no effect whatever on profit. On the other hand, every [665] diminution in the wages of labour raises profits, but produces no effect on the price of commodities. One is advantageous to all cases, for all classes are consumers" (...); "the other is beneficial only to producers; they gain more, but every thing remains at its former price" (... "every thing remains at its former price."). "In the first case they get the same as before; but *every thing*" (...), "on which their gains are expended, is diminished in exchangeable value". (p. 137, 138.)

- p. 465 "If I have to hire a labourer for a week, and instead of ten shillings I pay him eight, no variation having taken place in the value of money, the labourer can probably obtain more food and necessaries, with his eight shillings, than he before obtains for ten: but this is owing, not to a rise in the *real value of his wages*, as stated by A. Smith, and more recently by Mr. Malthus, but to a fall in the value of the things on which his wages are expended, things perfectly distinct; and yet *for calling this a fall in the real value of wages*, I am told that I adopt new and unusual language, not reconcilable with the true principles of the science." (l. c. p. 11, 12.)
- p. 465 "It is not by the *absolute quantity of produce* obtained by either class, that we can correctly judge of the rate of profit, rent, and wages, but by the quantity of labour required to obtain the produce. By improvements in machinery and agriculture, the whole produce may be doubled; but if wages, rent, and profit be also doubled, these three will bear *the same proportion to one another as before*, and neither could be said to have *relatively varied*. But it wages partook not of the whole of this increase; if they, instead of being doubled, were only increased one-half ...it would, I apprehend, be correct for me to say, that wages had fallen while profits had risen; for if we had an invariable standard by

- which to measure the *value* of this produce, we should find that a less value had fallen to the class of labourers..., and a greater to the class of capitalists, than had been given before." (l. c. p. 49.)
- p. 465 "It will not the less be a real fall, because they" (the wages) "might furnish him with a greater quantity of cheap commodities than his former wages." (l. c. p. 51.)
- p. 466 ... "when it was asked what determined that value of all commodities : it is answered that this value was chiefly determined by wages. When again it was asked — what determined wages ? is was recollected that wages must be adjusted to the value of the commodities upon which they were spent : and the answer was in effect that wages were determined by the value of commodities." (p. 560, [*Th. de Quincey*] "Dialogues of Three Templars on Polit. Econ. chiefly in relation to the principles of Mr. Ricardo" [666] "*London Magazine*", vol. IX, 1824.)
- p. 466 "So far are the two formulae from presenting merely two different expressions of the same law, that the very best way of expressing negatively Mr. Ricardo's law (viz. A is to B in value as the quantities of the producing labour) would be to say, A is not to B in value as the *values* of the producing labour." [l. c. p. 348.]
- p. 466-467 "Dacă prețul este 10 șilingi, atunci wages și profits taken as a whole, cannot exceed ten shillings. But do not the wages and profits as a whole, themselves, on the contrary, predetermine the price ? No ; that [is] the old superannuated doctrine." (p. 204, *Th. de Quincey*, "The Logic of Pol. Econ.", Edinburgh [and London] 1844.)
- p. 467 "Economia modernă a arătat that all price is governed by proportional quantity of the producing labour, and by that only. Being itself once settled, then, ipso facto, price settles the *fund* out of which both *wages and profits must draw their separate dividends*". (l. c. p. 204.) "Any change that can disturb the existing relations between wages and profits, *must originate in wages*". (l. c. p. 205.),

Capitolul șaisprezece

- p. 470 "The variation in the value of money, however great, makes no difference in the *rate of profits* ; for suppose the goods of the manufacturer to rise from 1 000 l., or 100 p. c., if *his capital*, on which the variations of money have as much effect as on the value of produce, if his machinery, buildings, and stock in trade rise also 100 per cent., his *rate of profits* will be the same ... If, with a capital of a given value, he can, be economy in labour, double the quantity of produce, and it fall to half its former price, it *will bear the same proportion to the capital that produced it* which it did before, and *consequently* profits will still be at the same rate. If. at the same time that he doubles the quantity of produce by the employment of the same capital, the value of money is by any accident lowered one half, the produce will sell for twice the money [value] that it did before ; but the capital

employed to produce it will also be of twice its former money value ; and therefore in this case too, *the value of the produce will bear the same proportion to the value of the capital as it did before.*" ([Ricardo, "On the principles of political economy...", London 1821], p. 51, 52.)

- p. 471 "The *raw produce* of which commodities are made, it supposed to have fallen in price, and, therefore, commodities will fall on the account. True, they will fall, but their fall will not be attended with any diminution in the money income of the producer, If he sell his commodity for less money, it is only because *one of the materials from which it is made has fallen in value.* If the clothier sell his cloth for 900 l. instead of 1 000 l., his income will not be less, if the wool from which it is made, has declined 100 l. in value." (l. c. p. 518.)
- p. 473 "But the *rate of profits* will fall still more, because the *capital* of the farmer.. consists in a great measure of raw produce, such as his corn and hay-ricks, his unthreshed wheat and barley, his horses and cows, which would all rise in price in consequence of the *rise of produce.* His *absolute profits* would fall from 480 l. to 445 l. 15 sh. ; but if from the cause which I have just stated, his capital should rise from 3 000 l. to 3 200 l., *the rate of his profits* would, when corn was at 5 l. 2 sh. 10 d. be under 14 per cent. If a manufacturer has also employed 3 000 l. in his business, he would be obliged in consequence of the rise of wages, to increase his capital, in order to be enabled to carry on the same business. If his commodities sold before for 720 l. they would continue to sell at the same price ; but the wages of labour, which were before 240 l., would rise when corn was at 5 l. 2 sh. 10 d., to 274 l. 5 sh. In the first case he would have a balance of 480 l. as profit on 3 000 l., on the second he would have a profit only of 445 l. 15 sh., on an increased capital, and therefore his profits would conform to the altered rate of those of the farmer." l. c. p. 116, 117.)
- p. 473 "Articles of jewellery, of iron, of plate, and of copper, would not *rise*, because none of the raw produce from the surface of the earth enters into their composition." (l. c. p. 117.)
- p. 473 "In every case, agricultural, as well as manufacturing profits are lowered by a rise in *the price of raw produce*, if it be accompanied by a rise of wages." (l. c. p. 113, 114.)
- p. 473 "Suppose the price of silks, velvets, furniture, and any other commodities, not required by the labourer, to rise in consequence of more labour being *expended on them*, would not that affect profits? certainly not : for *nothing can affect profits but a rise in wages* ; silks and velvets are not consumed by the labourer, and therefore cannot raise the wages." (l. c. p. 118.)
- p. 474 "I must again observe, that the *rate of profits* would fall much more rapidly than I have estimated in my calculation for the *value of the produce* being that I have stated in under the circumstances supposed, the value of *the farmer's stock* would be *greatly increased from its necessarily consisting of many of the commodities which had risen in value.* Before corn could rise from 4 l. to 12 l., *his capital* would probably be doubled in exchange-

ble value, and be worth 6 000 l. instead of 3 000 l. If then his profit were 180 l., or 6 per cent, on his *original capital*, profits would not at that time be really at a *higher rate* that 3 per cent, for 6 000 l. at 3 per cent, gives 180 l., ; and on *those terms only could a new farmer with 6 000 l. money in his pocket enter into the farming business*. Many trade would derive some advantage, more or less, from the same source. They brewer, the distiler, the clothier the linen manufacturer, would be *partly compensated for the diminution of their profits, by the rise in the value of their stock of raw and finished materials* ; but a manufacturer of hardware, of jewellery, and [of] many other commodities, as well as those whose capitals uniformly consisted of money, would be subject to the *whole fall in the rate of profits*, without any compensation whatever." (l. c. p. 123, 124.)

- p. 475 "I have already remarked, that the *market price* of a commodity may exceed its *natural or necessary price*, as it may be produced in less abundance than the new demand for it requires. This, however, is but a *temporary* effect. The high profits on capital employed in producing that commodity, will naturally attract capital to that trade ; and as soon as the requisite funds are supplied, and the quantity of the commodity is duly increased, *its price will fall*, and the *profits of the trade will conform to the general level*. A fall in the general rate of profits is by no means incompatible with a *partial rise of profits in particular employments*. *It is through the inequality of profits, that capital is moved from one employment to another*. Whilst then general profits are falling, and gradually settling at a lower level in consequence of the rise of wages, and the increasing difficulty of supplying the increasing population with necessaries, the profits of the farmer may, for an interval of some little duration, be above the former level. An extraordinary stimulus may be also given for a certain time, to a particular branch of foreign and colonial trade." (l. c. p. 118, 119.)
- p. 476 "It should be recollected that prices always vary in the market, and in the first instance, through the comparative state of demand and supply. Although cloth could be furnished at 40 sh. per yard, and given the *usual profits of stock*, it may rise of 60 or 80 sh. from a general change of fashion. ...The makers of cloth will for a time have unusual profits, but capital will naturally flow to that manufacture, till the supply and demand are again at thier fair level, when the price of cloth will again sink to 40 sh., its natural or necessary price. In the same manner, with every increased demand for corn, it may rise so high as to afford more than the general profits to the farmer. If there be plenty of fertile land, the price of corn will again fall to its former standard, after the requisite quantity of capital has been employed in producing it, and profits will be as before ; but if there be not plenty of fertile land, if, to produce, this additional quantity, more then the usual quantity of capital and labour be required, corn will not fall to its former level. Its natural price will be raised, and the farmer, instead of obtaining permanently larger profits, will find himself obliged to be satisfied with the diminished rate which is the inevitable consequence of the rise of wages, produced by the rise of necessaries." (l. c. p. 119, 120.)

- p. 480 "Any change from one foreign trade to another, or from home to foreign trade, cannot, in my opinion, affect the rate of profits." (l. c. p. 413.)
- p. 480 "They contend, that the equality of profits will be brought about by the general rise of profits ; and I am of opinion, that the profits of the favoured trade will speedily subside to the general level." (l. c. p. 132, 133.)
- p. 481 "It is *not*, therefore, in consequence of the extension of the market that the rate of profit is raised." (l. c. p. 136.)
- p. 505 "Rent is the portion of the produce from the soil (or *from any agency of production*) which is paid to the landlord for the *use of its differential powers*, as measured by comparison with those of similar agencies operating on the same market." (l. c. [Thomas de Quincey, "The logic of political economy", Edinburgh and London 1844] p. 163.)
 ..."*no separate class of occupants and tenents* distinct from the *class of owners* [688] can have been formed." (l. c. p. 176.)
- p. 507 "Mr. Hallett insists that ears of corn, like race-horses, must be carefully reared, instead of, as is done ordinarily, grown in higgledy-piggledy fashion, with no regard to the theory of natural selection. In illustration of what good education may do, even with wheat, some remarkable examples are given. In 1857, Mr. H[allett] planted an ear on the first quality of the red wheat, exactly $4\frac{3}{8}$ inches long, and containing 47 grains. From the produce of the small crops ensuing, he again selected, in 1858, the finest ear, $6\frac{1}{2}$ inches long, and with 79 grains ; and this was repeated. in 1859, with the again best offspring, this time $7\frac{3}{4}$ inches long, and containing 91 grains. The next year, 1860, was a bad season for agricultural education, and the wheat refused to grow any bigger and better ; but the year after, 1861, the best ear came to be $8\frac{3}{4}$ inches long, with no less than 123 grains on the single stalk. Thus the wheat had increased, in five years, to very nearly double its size, and to a threefold amount of productiveness in number of grains. These results were obtained by what Mr. H[allett] calls the "*natural system*" of cultivating wheat ; that is the planting of single grains at such a distance — about 9 inches from each other — every way — as to afford each sufficient space for full development ...He asserts that the corn produce of England may be doubled by adopting "*pedigree wheat*" and the "*natural system*" of cultivation. He states that from single grains, planted at the proper time, one only of each square foot of ground : he obtained plants consisting of 23 ears in the average, with about 36 grains in each ear. The produce of an acre at this rate was, accurately counted, 1 001 880 ears of wheat ; while, when sown in the ordinary fashion, with an expenditure of more than 20 times the amount of seed, the crop amounted to only 934 120 ears of corn, or 67 760 ears less..." [Sursa nu a fost stabilită.]
- p. 507 "With the progress of society the *natural price of labour* has always a *tendency to rise*, because one of the *principal commodities* by which its *natural price* is regulated, has a *tendency to become dearer*, from the *greater difficulty of producing it*. As, however, the improvements in agriculture, the discovery of the new markets, whence provisions may be imported, may for a time

counteract the tendency to rise in the price of necessaries, and may even occasion their natural price to fall, so will the same causes produce the correspondent effects on the natural price of labour.

The natural price of all commodities, excepting raw produce and labour, has a tendency to fall, in the progress of wealth and population; for though, on one hand, they are enhanced in real value, from the rise in the natural price of the raw material of which they are made, this is more than counterbalanced by the improvements in machinery, by the better division and distribution of labour, and by *the increasing skill, both in science and art, of the producers.*" ([Ricardo, "On the principles of political economy, and taxation." London 1821] p. 86, 87.)

- p. 508 "As population increases, these necessaries will be constantly rising in price, because more labour will be necessary to produce them ...Instead, therefore, of the money wages of labour falling, they would rise; but they would not rise sufficiently to enable the labourer to purchase as many comforts and necessaries as he did before the rise in the price of commodities ...Notwithstanding, then, that the labourer would be really worse paid, *yet this increase in his wages would necessarily diminish the profits of the manufacturer*; for his goods would sell at no higher price, and yet the expense of producing them would be increased...

It appears, then, that *the same cause which raises rent the increasing difficulty or providing an additional quantity of food with the same proportional quantity of labour, will also rise wages*; and therefore if money be of an unvarying value, both rent and wages will have a tendency to rise with the progress of wealth and population. (l. c. p. 96. 97.)

But there is this essential difference between the rise of rent and the rise of wages. The rise in the money value of rent is accompanied by an [690] increased share of the produce; not only is the landlord's money rent greater, but his corn rent also ...The fact of the labourer will be less happy; he will receive more money wages, it is the true, but his corn wages will be reduced; and not only his command of corn, but his general condition will be deteriorated, by his finding it more difficult to maintain the market rate of wages above their natural rate." (l. c. p. 97, 98.)

- p. 508 "Suppose corn and manufactured goods always to sell at the same price, profits would be high or low in proportion as wages were low or high. But suppose corn to rise in price because more labour is necessary to produce it; that cause will not raise the price of manufactured goods in the production of which no additional quantity of labour is required ...if, as is absolutely certain, wages would rise with the rise of corn, then their profits would necessarily fall." (l. c. p. 108.)
- p. 508 "...whether the farmer at least would not have the same rate of profits, although he should pay an additional sum for wages? Certainly not: for he will not only have to pay, in common with the manufacturer, an increase of wages to each labourer he employs, but he will be obliged *either to pay rent, or to employ an additional number of labourers to obtain the same produce*; and the rise in the price of the raw produce will be proportioned

- only to that rent, or that additional number, and will not compensate him for the rise of wages." (l. c. p. 108.)
- p. 509 "We have shown that in *early stages of society*, both the landlord's and the labourer's share of the *value* of the produce of the earth, would be but small; and that it would increase in proportion to the progress of wealth, and the difficulty of procuring food." (l. c. p. 109.)
- p. 509 "The natural tendency of profits then is to fall; for, in the progress of society and wealth, the additional quantity of food required is obtained by the sacrifice of more and more labour. This tendency, this gravitation as it were of profits, is happily checked at repeated intervals by the improvements of machinery, connected with the production of necessaries, as well as by discoveries in the science of agriculture which enable us to relinquish a portion of labour before required, and therefore to lower the price of the prime necessary of the labour." (l. c. p. 120, 121.)
- p. 509 "Although a greater *value* is produced, a *greater proportion* of *what remains of the value*, after paying rent, to be consumed by the producers, and *it is this, and this alone, which regulates profits.*" (l. c. p. 127.)
- p. 510 "In the form of money ...capital is productive of no profit; in the form of materials, machinery, and food, for which it might be exchanged, it *would be productive of revenue.*" (l. c. p. 267.) "The capital of the stockholder can [692] never be made productive — *it is, in fact, no capital.* If he were so sell his stock, and employ the capital he obtained for it productively, he could only do so by detaching the capital of the buyer of his stock from a productive employment." (l. c. p. 289, notă.)
- p. 510 "When poor lands are taken into cultivation, or when more capital and labour are expended on the old land, with a less return of produce, the effect must be permanent. A greater proportion of that part of the produce which remains to be divided, after paying rent, between the owners of stock and the labourers, will be apportioned to the latter." (l. c. p. 127, 128.)
- p. 511 "Each man may, and probably will, have a less absolute quantity; but as more labourers are employed in proportion to the whole produce retained by the farmer, the value of a greater proportion of the whole produce will be absorbed by the wages, and consequently the value of a smaller proportion will be devoted to profits." (l. c. p. 128.)
- p. 511 "The remaining quantity of the produce of the land, after the landlord and labourer are paid, necessarily belongs to the farmer, and *constitutes the profits of his stock.*" (l. c. p. 110.)
- p. 511 "In the Chapter on Wages, we have endeavoured to show that *the money price of commodities would not be raised by a rise of wages* ...But if it were otherwise, if the prices of commodities were permanently raised by the high wages, the proposition would not be less true, which asserts that the wages invariably affect the employers of labour by depriving them of a portion of their real profits. Supposing the hatter, the hosier, and the shoemaker each paid 10 l. more wages in the manufacture of a particular quantity of their commodities, and that the price of hats, stock-

ings, and shoes, rose by a sum sufficient to repay the manufacturer the 10 l. ; *their situation would be no better than if no such rise took place.* If the hosier sold his stockings for 110 l. instead of 100 l., his profits would be precisely the same money amount as before ; but as he would obtain in exchange for this equal sum, one tenth less of hats, shoes, and every other commodity ; and as he could *with his former amount of savings* (...) "*employ fewer labourers at the increased wages, and purchase fewer raw materials at the increased prices, he would be in no better situation than if his money profits had been really diminished in amount, and every thing at its former price.*" (l. c. p. 129.)

- p.512 "In an improving state of society, the net produce of land is always diminishing in proportion to its gross produce." (l. c. p. 198.)
- p. 512 "In rich and powerful countries, where large capitals are invested in machinery, more distress will be experienced from a revulsion in trade, than in poorer countries *where there is proportionally a much smaller amount of fixed, and a much larger amount of circulating capital,* and where consequently *more work is done by the labour of man.* It is not so difficult to withdraw a circulating as a fixed capital, from any employment in which it may be engaged. It is often impossible to divert the machinery which may have been erected for one manufacture, to the purposes of another ; but the clothing, the food, and the lodging of the labourer in one employment may be devoted to the support of the labourer in another" (...); "or the same labourer may receive the same food, clothing and lodging, whilst his employment is changed. This, however, is an evil to which a rich nation must submit ; and it would not be more reasonable to complain of it, than it would be in a rich merchant to lament that his chip was exposed to the dangers of the sea, while his poor neighbour's cottage was safe from all such hazard." (l. c. p. 311.)
- p. 513 "Whatever capital becomes fixed on the land, must necessarily be the *landlord's*, and not the tenanats, at the expiration of the lease. Whatever compensation the landlord may receive for this capital, on re-letting his land, *will appear in the form of rent* ; but no rent will be paid, if, with a given capital, more corn can be obtained from abroad, than can be grown on this land at home." (l. c. p. 315, notă.)
- p. 513 "In a former part of this work, I have noticed the difference between rent, properly so called, and the remuneration paid to the landlord under that name, for the advantages which the expenditure of his capital has procured to this tenant ; but I did not perhaps sufficiently distinguish the difference which would arise from the different modes in which this capital might be applied. As a part of this capital, when once expended in the improvement of a farm, is inseparably amalgamated with the land, artends to increase its productive powers, the *remuneration paid to the landlord for its use is strictly of the nature of rent,* and is subject to all the laws of rent, Whatever the improvement be made at the expense of the landlord or the tenant, it will not be undertaken in the first instance, unless there is a strong probability that the return will at least be equal to the *profit* that can be made by the disposition of any other equal capital ; but when

once made, the return obtained will *ever after be wholly of the nature of rent*, and will be subject to all the variations of rent. Some of these expenses, however, only give advantages to the land for a limited period, and do not add permanently to its productive powers. Being bestowed on buildings, and other perishable improvements, they require to be constantly renewed, and therefore do not obtain for the landlord any permanent addition to his real rent." (l. c. p. 306, notă.)

- p. 513 "In all countries, and at all times, *profits depend* on the quantity of labour requisite to provide necessaries for the labourers, on that land or with that capital which yields no rent." (l. c. p. 128.)
- p. 514 "From the account which has been given of the profits of stock, it will appear, that *no accumulation of capital will permanently lower, profits, unless there be some permanent cause for the rise of wages* ...If the necessaries of the workman could be constantly increased with the same facility, there could be no *permanent alteration in the rate of profit or wages*" (ar trebui spus in the rate of surplus value and the value of labour), "to whatever amount capital might be accumulated. *Adam Smith, however, uniformly ascribe the fall of profits to the accumulation of capital, and to the competition which will result from it*, without ever adverting to increasing difficulty of providing food for the additional number of labourers which the additional capital will employ." (l. c. p. 338, 339.)
- p. 516 "There is only one case, and that will be *temporary*, in which the accumulation of capital with a low price of food may be attended with a fall of profits: and that is, when the funds for the maintenance of labour increase much more rapidly than population; — wages then be high, and profits low." (l. c. p. 343.)
- p. 516 "M. Say allows, that the rate of interest depends on the rate of profits; but it does not therefore follow, that the rate of profits depends on the rate of interest. One is the cause, the other the effect, and it is impossible for any circumstances to make them change place." (l. c. p. 353, notă.)
- p. 516 "M. Say acknowledge that the cost of *production* is the foundation of price, and yet in various parts of his book he maintains that price is regulated by the proportion which demand bears to supply." (l. c. p. 411.)
- p. 517 "The real and ultimate regulator of the relative value of any two commodities, is the cost or their production." (l. c.)
- p. 517 "And does not A. Smith agree in this opinion "that prices are regulated neither by wages nor profits, "when he says, that" the *prices* of commodities, or the *value* of gold and silver as compared with commodities, depends upon the proportion between the *quantity of labourer* which is necessary in order to bring a certain quantity of gold and silver to market, and that which is necessary to bring thither a certain quantity of any other sort of goods? That quantity will not be affected, whether profits be high or low, or wages low or high. *How then can prices be raised by high profits?*" (l. c. p. 413, 414.)

Capitolul șaptesprezece

- p. 518 "...all the productions of a country are consumed ; but is made the greatest difference imaginable whether they are consumed by *those who reproduce, or by those who do not reproduce another value*. When we say that *revenue is saved, and added to capital*, what we mean is, that the *portion of revenue, so said to be added to capital, is consumed by productive instead of unproductive labourers*." (...) "There can be no greater error than in supposing that *capital is increased by nonconsumption*. If the price of labour should rise so high, that notwithstanding the increase of capital, no more could be employed, I should say that such *increase of capital would be still unproductively consumed*." (p. 163, notă.)
- p. 521 "The labour of million of men in manufacture, will always produce the same value, but will not always produce the same riches." (l. c. p. 320.)
- p. 533 "There will, indeed, where production and consumption are comparatively great, naturally be, at any given moment, a *comparatively great surplus* in the intermediate state, in the market, on its way from having been produced to the hands of the consumer; unless indeed the quickness with which the things are sold off should have increased so as to counteract what would else have been the consequence of the increased production." (p. 6, 7 "*An Inquiry into those Principles, respecting the Nature of Demand and the Necessity of Consumption, lately advocated by Mr. Malthus etc.*", Lond. 1821.)
- p. 542 "Mr. Say" (...) "has ...most satisfactorily shown, that there is no amount of capital which may not be employed in a country, because *demand is only limited by production*. No man *produces, but with a view to consume or sell, and he never sells, but with an intention to purchase some other commodity*, which may be immediately useful to him, or which may contribute to future production. By producing, then, he necessarily becomes either the consumer of his own goods, or the purchaser and consumer of the goods of some other person. It is not to be supposed that he should, for any length of time, be ill-informed of the commodities which he can most advantageously produce, to attain the object which he has in view, namely, the *possession of the other goods* ; and, therefore, it not probable that he will *continually*" (...) "produce a commodity for which there is not demand." ([Ricardo. "On the principles...", London 1821,] p. 339, 340.)
- p. 543 "Is the following quite consistent with M. Say's principle ? "The more disposable capitals are abundant in proportion to the extent of employment for them, there more will the rate of interest on loans of capital fall." (*Say*, vol. II, p. 108). If capital to any extent can be employed by a country, how can it be said to be abundant, compared with the extent of employment for it ?" (l. c. p. 340, notă.)
- p. 546 "There cannot, then, be accumulated in a country and amount of capital which cannot be employed productively, until wages rise so high in consequence of the rise of necessaries, and so little

consequently remains for the profits of stock, that the motive for accumulation ceases". (l. c. p. 340) "If follows, then ...that there is no limit to demand — no limit to the employment of capital while it yields any profit, and that *however abundant capital may become*, there is not other adequate reason for a *fall of profit* but a rise of wages, and further it may be added, that the only adequate and permanent cause for the rise of wages is the increasing difficulty of providing food and necessaries [707] for the increasing number of workmen." (l. c. p. 347, 348.)

- p. 549 "One would be led to think ...that Adam Smith concluded we were *under some necessity*" (...) "*of producing a surplus* of corn, woollen goods, and hardware, and that the capital which produced them could not be otherwise employed. It is, however, always a matter of choice in what may a capital shall be employed, and therefore there can never, *for any length of time*, be a surplus of any commodity; for if there were, it would fall below its natural price and capital would be removed to some more profitable employment." (p. 341, 342, notă.)
- p. 549 "*Productions are always bought by productions, or by services; money is only the medium by which the exchange is effected.*" (...) "Too much of a particular commodity may be produced, of which there may be such a glut in the market, as not to repay the capital expended upon it; *but this cannot be the case with all commodities.*" (l. c. p. 341, 342.)
- p. 549 "Whether *these increased production, and the consequent demand* which they occasion, shall or shall not lower the profits, depends solely on the rise of wages; and the rise of wages, excepting, for a limited period, on the facility of producing the food and necessaries of the labourer." (l. c. p. 343.)
- p. 549 "When merchants engage their capitals in foreign trade, or in the carrying trade, it is always from choice, and never from necessity: it is because in that trade their profits be somewhat greater than in the home trade." (p. 344.)
- p. 554 "Too much of a *particular* commodity may be produced, of which there may be such a glut in the market, as not to repay the capital expended on it; but this cannot be the case with respect to *all commodities.*" (p. 341, 342.)
- p. 556 "Too much of a particular commodity may be produced, of which there may be such a glut in the market as not to repay the capital expended on it; but this cannot be the case with respect to all commodities; the demand for corn is limited by the mouths which are to eat it, for shoes, and coats by the persons who are to wear them; but though a community, or a part of a community, may have as much corn, and as many hats and shoes, as it is able or may wish to consume, *the same cannot be said of every commodity produced by nature or by art.* Some would consume more wine, if they had the ability to procure it. Others having enough of wine, would wish to increase the quantity or improve the quality of their furniture. Others might wish to ornament their grounds, or to enlarge their houses. The wish to do all or some of these is implanted in every man's breast; *nothing is required but the means, and nothing can afford the means, but an increase of production.*" (l. c. p. 341, 342.)

p. 576-577 "When merchants engage their capitals in foreign trade, or in the carrying trade, it is always from choice, and never from necessity; it is because in that trade their profits be somewhat greater than in the home trade. Adam Smith has justly observed "that the desire of food is limited in every man by the narrow capacity of the human stomach" {...} "but the desire of the conveniences and ornaments of building, dress, equipage, and household furniture, seem to have no limits or certain boundary. "Nature then" (...) "has necessarily *limited the amount of capital which can at any time be profitably engaged in agriculture*" {...}, "but she has placed no limits" (...) "to the amount of capital that may be employed in procuring "the conveniences and ornaments" of life. To procure these gratifications *in the greatest abundance is the object in view*, and it is only because foreign trade, or the carrying trade, will accomplish it better, that men engage in them in preference to manufacturing the commodities required, or a substitute for them, at home. If, however, from peculiar circumstances, we were precluded from engaging capital in foreign trade, or in the carrying trade, we should though with less advantage, employ it at home; and *while there is no limit to the desire of "conveniences, ornaments of buildings dress, equipage, and [721] household furniture, "there can be no limit to the capital that may be employed in procuring them*, except that which bounds our power to *maintain the workmen who are to produce them*.

Adam Smith, however, speaks of the carrying trade as one, not of the choice, but of necessity; as if the capital engaged in it would be inert if not so employed, as *if the capital in the home trade could overflow*, if not confined to a limited amount. He says, "when the capital stock of any country is increased to such a degree, *that it cannot be all employed in supplying the consumption, and supporting the productive labour of that particular country*" {acest pasaj din citat este subliniat de Ric[ardo]}, "the *surplus part* of it naturally disgorge itself into the carrying trade, and is employed in performing the same offices to other countries" ...But could not this portion of the productive labour of Great Britain be employed in preparing some other sort of goods, with which something more in demand at home might be purchased? And if it could not, might we not employ this productive labour, though with less advantage, in making those goods in demand at home, or at least some substitute for them? If we wanted velvets, might we not attempt to make velvets; and if we could not succeed, might we not make more cloth, or some other object desirable to us?

We manufacture commodities, and with them buy goods abroad, because we can obtain a *greater quantity*" {...} "than we could make at home. Deprive us of this trade, and we immediately manufacture again for ourselves. But this opinion of Adam Smith is at variance with all his general doctrines on this subject." "If" {...} "a foreign country can supply us with a commodity cheaper than we ourselves can make it, better buy it of them with some part of the produce of our own industry, employed in a way in which we have some advantage. *The general industry of the country being always in proportion to the capital which employs it*" {...} (Ric[ardo] subliniază din nou ultima parte a frazei) "will

not thereby be diminished but only left to find out the way in which it can be employed with greatest advantage."

Again. "Those, therefore, who have the command of more food than they themselves can consume, are always willing to *exchange the surplus*, or, that is the same thing, the price of it, for gratifications of another kind. What is over and above satisfying the limited desire, it given for the amusement of *those desires which cannot be satisfied, but seem to be altogether endless*. The poor, in order to obtain food, exert themselves to gratify those fancies of the rich; and to obtain it more certainly, they vie with one another in the cheapness and perfection of their work. The number of workmen increases with the increasing quantity of food, or with the growing improvements and cultivation of the lands; and as the nature of their business admits of the utmost subdivisions of labours, the quantity of materials which they can work up increases in a much greater proportion than their numbers. Hence arises a demand for every sort of material which human invention can employ, either usefully or ornamentally, in building, dress, equipage, or household furniture; for the fossils and minerals contained in the bowels of the earth, the precious metals, and the precious stones."

It follows then these admissions, that *there is not limit to demand — no limit to the employment of capital while it yields any profit*, and that however abundant capital may become, there is no other adequate reason for a fall of profit but a rise of wages, and further it may be added, that the only adequate and permanent cause for the rise of wages is the increasing difficulty of providing food and necessities for the increasing number of workmen." (l. c. p. 344—348.)

- p. 586 "When the annual productions of a country more than replace its annual consumption, it is said to increase its capital; when its annual consumption is not at least replaced by its annual production, it is said to diminish its capital. Capital may therefore be increased by an increased production, or by a diminished unproductive consumption." (p. 162, 613.)
- p. 587 "When we say" (...) "that revenue is saved, and added to capital, what we mean is, that the portion of revenue, so said to be added to capital, is consumed by productive instead unproductive labourers." (l. c. p. 163, notă.)
- p. 587 "If the price of labour should rise so high, that notwithstanding the increase of capital, no more could be employed, I should say that such increase of capital would be still unproductively consumed." (l. c. p. 163, notă.)
- p. 587 "*There are two ways in which capital may be accumulated: it may be saved in consequence of increased revenue, or of diminished consumption. If my profits are risen from 1 000 l. to 1 200 l. while my expenditure continues the same, I accumulated annually 200 l. more than I did before. If I save 200 l. out of my expenditure, while my profits continue the same, the same effect will be produced; 200 per annum will be added to my capital.*" (p. 135.)
- p. 587 "If by the introduction of machinery, the *generality of the commodities on which revenue was expended* fell 20 per cent. in value, I should be enabled to save as effectually as if my revenue had been raised 20 per cent.; but in one case the *rate of profits* is

stationary, in the other it is raised 20 per cent. If, by the introduction of cheap foreign goods, I can save 20 per cent. from my expenditure, the effect will be precisely the same as if machinery had lowered the expense of their production, but profits would not be rised." (p. 136.)

- p. 588 "The wealth" (...) "of a country may be increased in two ways : it may be increased by *employing a greater portion of revenue in the maintenance of productive labour*, — which will not only add to the *quantity*, but to the *value* of the mass of commodities ; or it may be increased, without employing any additional quantity of labour, by *making the same quantity more productive*, — which will add to the abundance, but not to the value of commodities.

In the first case, a country would not only become rich, but the value of its riches would increase. It *would become rich by parsimony* ; by diminishing its expenditure on objects of *luxury* and enjoyment ; and *employing those savings in reproduction*.

[727] In the second case, there will not necessarily be *either any diminished expenditure on luxuries and enjoyments, or any increased quantity of productive labour employed*, but *with the same labour more would be produces* ; wealth would increase, but not value. Of these two modes of increasing wealth, the last must be preferred, since it produces the same effect without that privation and diminution of enjoyments, which can never fail to accompany the first mode. *Capital is that part of wealth of a country which is employed with a view to future production, and may be increased in the same manner as wealth*. An *additional capital* will be equally efficacious in the production of future wealth, whether it be *obtained from improvements in skill and machinery*, or from *using more revenue reproductively* ; for wealth always depends on the quantity of commodities produced, without any regard to the facility with which the instruments employed in production may have been procured. A certain quantity of clothes and provisions will maintain and employ the same number of men, and will therefore procure the same quantity of work of to be done, whether they be produced by the labour of 100 or 200 men ; but they will be of twice the value if 200 have been employed on their production." (p. 327, 328.)

- p. 590 "The labour of a million of men in manufactures, will always produce the same value, but will not always produce the same riches." (...) "By the invention of machinery, by improvements in skill, by a better division of labour, or by the discovery of new markets, where more advantageous exchanges may be made, a million of men may produce double, or treble the amount of riches, of necessaries, conveniences, and amusements, in one state of society, that they could produce in another, but they will not on that account add any thing to value" (...), "for every thing rises or falls in value, in proportion to the facility or difficulty of producing it, or, in other words, in proportion to the quantity of labour employed on its production." (...) "Suppose with a given capital, the labour of a certain number of men produced 1 000 pair of stockings, and that by inventions in machinery, the same number of men can produce 2 000 pair, or that they can continue to produce 1 000 pair, and can besides produce 500 hats ; then the value of the 2 000 pair of stockings (or of the 1 000 pair of stock-

ings), and 500 hats, will be neither more nor less than that of the 1 000 pair of stockings before the introduction of machinery; for they will be the produce of the same quantity of labour." (...) "But the *value of the general mass of commodities will nevertheless be diminished*; for, although the value of the increased quantity produced, in consequence of the improvement, will be the same exactly as the value would have been of the less quantity that would have been produced, had no improvement taken place, *an effect is also produced on the portion of goods still unconsumed, which were manufactured previously to the improvement*; the value of those goods will be reduced, inasmuch as they must fall to the level, quantity for quantity, of the goods produced under all the advantages of the improvement: and the society will, notwithstanding the increased quantity of commodities, notwithstanding its augmented riches, and its augmented means of enjoyment. *have a less amount of value. By constantly increasing the facility of production, we constantly diminish the value of some of the commodities before produced*, though by the same means we not only add to the national riches, but also to the power of future production." (p. 320—322.)

- p. 591 "With respect to the third objection against taxes on raw produce; namely, that the raising wages, and lowering profits, is a discouragement to accumulation, and acts in the same way as a natural poverty of soil; I have endeavoured to shew in another part of this work that *savings may be as effectually made from expenditure as from production; from a reduction in the value of commodities, as from a rise in the rate of profits*. By increasing my profits from 1 000 to 1 200 l., whilst *prices* continue the same, my power of increasing my capital by savings is increased, but it is not increased so much as it would be if *my profits continued as before*, whilst commodities were so lowered in price, that 800 l. would produce¹⁾ me as much as 1 000 l. purchased before." (p. 183, 184.)
- p. 592 "The whole argument, however, of Mr. Malthus, is built on an infirm basis: it supposes, because the *gross income* of the country is diminished, that, therefore, the net income must also be diminished, in the same proportion. It has been one of the objects of his work to shew, that with every fall in the real value of necessaries, the wages of labour would fall, and that the profits of stock would rise — in other words, that of any given annual value a less portion would be paid to the labouring class, and a larger portion to those whose funds employed this class. Suppose the value of the commodities produced in a particular manufacture to be 1 000 l., and to be divided between the master and his labourers, in the proportion of 800 l. to labourers, and 200 l. to the master: [729] if the value of these commodities should fall to 900 l., and 100 l. be saved from the wages of labour, the net income of the masters would be in no degree impaired, and, therefore, [he] could with just as much facility pay the same amount of taxes, after, as before the reduction of price." (p. 511, 512.)

¹⁾ La Ricardo : procure.

- p. 592 "Notwithstanding the tendency of wages to conform to their natural rate, their market rate may, in an improving society, for an indefinite period, be constantly above it ; for no sooner may the impulse, which an increased capital gives to a new demand for labour be obeyed, than another increase of capital may produce the same effect ; and thus, if the increase of capital be gradual and constant, the demand for labour may give a continued stimulus to an increase of people. (p. 88.)
- p. 592 "An accumulation of capital naturally produces an increased competition among the employers of labour, and a consequent rise in its price." (p. 178.)
- p. 593 "In different stages of society, the accumulation of capital, or of the means of employing labour, is more or less rapid, and *must in all cases depend on the productive powers of labour*. The productive powers of labour are generally greatest when there is an abundance of fertile land : at such periods accumulation is often so rapid, that labourers cannot be supplied with the same rapidity as capital." (p. 92.) "It has been calculated, that under favourable circumstances population may be doubled in twenty-five years ; but under the same favourable circumstances, the whole capital of a country might possibly be doubled in a shorter period. In that case, wages during the whole period would have a tendency to rise, because the demand for labour would increase still faster than the supply. In new settlements, where the arts and knowledge of countries far advances in refinement are introduced, it is probable that capital has a tendency to increase faster than mankind : and if the deficiency of labourers were not supplied by more populous countries, this tendency would very much raise the price of labour. In proportion as these countries become populous, and land of a worse quality is taken into cultivation, the tendency to an increase of capital diminishes ; *for the surplus produce remaining, after satisfying the wants of the existing population, must necessarily be in proportion to the facility of production, viz. to the smaller number of persons employed in production*. Although, then, it is probable, that under the most favourable circumstances, the power of production is still greater than that of population, it will not long continue so ; for the land being limited in quantity, and differing in quality, with every increased portion of capital employed on it, there will be a decreased rate of production, *whilst the power of population continues always the same.*" (p. 92, 93.)
- p. 596 "The *natural tendency of profits then is to fall* ; for, in the progress of society and wealth, the additional quantity of food required is obtained by the sacrifice of more and more labour. This tendency, this *gravitation as it were of profits, is happily checked* at repeated intervals by the improvements in machinery, connected with the production of necessaries, as well as by discoveries in the science of agriculture which enable us to relinquish a portion of labour before required, and [731] therefore to lower the price of the prime necessary of the labourer. The rise in the price of necessaries and in the wages of labour is however limited ; for as soon as wages should be equal ...to 720 l., the whole receipts of the farmer, there *must be an end of*

accumulation ; for no capital can they yield and profit whatever, and no additional labour can be demanded, and consequently population will have reached its highest point. Long indeed before this period, the very low rate of profits will have arrested all accumulation, and almost the whole produce of the country, after paying the labourers, will be the property of the owners of land and the receivers of tithes and taxes." (p. 120, 121.)

- p. 596-597 "Long before this state of prices was become permanent, *there would be no motive for accumulation ; for no one accumulates but with a view to make his accumulation productive, and consequently such a state of prices never could take place. The farmer and manufacturer can no more live without profit, than the labourer without wages. Their motive for accumulation will diminish with every diminution of profit, and will cease altogether when their profits are so low as not to afford them an adequate compensation for their trouble, and the risk which they must necessarily encounter in employing their capital productively."* (p. 123.)
- p. 597 "I must again observe, that the rate of profits would fall much more rapidly ...for the value of the produce being what I have stated it under the circumstances supposed, the value of the farmer's stock would be greatly increased from its necessarily consisting of many of the commodities which had risen in value. Before corn could rise from 4 l. to 12 l., *his capital would probably be doubled in exchangeable value, and be worth 6 000 l. instead of 3 000 l. If then his profit were 180 l., or 6 per cent. on his original capital, profits would not at that time be really at a higher rate than 3 per cent. ; for 6 000 l. at 3 per cent. gives 180 l. ; and on those terms only could a new farmer with 6 000 l. money in his pocket enter into the farming business."* (p. 124.)
- p. 597 "We should also expect that, however, *the rate of the profits of stock might diminish in consequence of the accumulation of capital on the land, and the rise of wages, yet that the aggregate amount of profits would increase.* Thus supposing that, with repeated accumulations of 100 000 l., the rate of profit should fall from 20 to 19, to 18, to 17 per cent., a constantly diminishing rate we should expect that the whole amount of profits received by those successive owners of capital would be always progressive ; that it would be greater when the capital was 200 000 l., than when 100 000 l., still greater when 300 000 l. ; and so on, *increasing though at a diminishing rate, with every increase of capital.* This progression however is only true for a certain time : thus 19 per cent. on 200 000 l. is more than 20 on 100 000 l. ; again 18 percent. on 300 000 l. is more than 19 per cent. on 200 000 l. ; but after capital has accumulated to a large amount, and profits have fallen, the further accumulation diminishes the aggregate of profits. Thus suppose the accumulation should be 1 000 000 l., and the profits 7 per cent. the whole amount of profits will be 70 000 l. ; now if an addition of 100 000 l. capital be made to the million, and profits should fall to 6 per cent., 66 000 l. or a diminution of 4 000 l. will be received by the owners of stock, although the whole amount of stock will be increased from 1 000 000 l. to 1 100 000 l.

There can, however, be no accumulation of capital, so long as stock yields any profit at all, without its yielding not only an increase of produce, but an increase of value. By employing 100.000 l. additional capital, no part of the former capital will be rendered less productive. The produce of the land and labour of the country must increase, and its value will be raised. not only by the value of the addition which is made to the former quantity of productions, but by the new value which is given to the whole produce of the land, by the increased difficulty of producing that last portion of it. When the accumulation of capital, however, becomes very great, notwithstanding this increased value, it will be so distributed that a less value than before will be appropriated to profits, while that which is devoted to rent and wages will be increased." (p. 124—126.)

- p. 597 "Although a greater value is produced, a greater proportion of what remains of that value, after paying rent, is consumed by the producers, and it is this, and this alone, which regulates profits. Whilst the land yields abundantly, wages may temporarily rise, and the producers may consume more than their accustomed proportion ; but the stimulus which will thus be given to population, will *speedily reduce the labourers of their usual consumption.* But when poor lands are taken into cultivation, or when more capital and labour are expended on the old land. with a less return of produce the effect must be permanent." (p. 127.)
- p. 598 "The effects then of accumulation will be different in different countries, and will depend chiefly on the fertility of the land. However extensive a country may be where the land is of a poor quality, and where the importation of food is prohibited, the most moderate accumulations of capital will be attended with great reductions in the rate of profit, and a rapid rise in rent ; and on the contrary a small but fertile country, particularly if it freely permits the importation of food, may accumulate a large stock of capital without any great diminution in the rate of profits, or any great increase in the rent of land." (p. 128, 129.)
- p. 598 "...*sufficient surplus produce* may not be left to stimulate the exertions of those who usually augment by their savings the capital of the State." (p. 206.)
- p. 598 "There is only one case" [ch. XXI "*Effects of accumulation on profits and interest*"] "and that will be temporary, in which the accumulation of capital with a low price of food may be attended with a fall of profits ; and that is, when the *funds for the maintenance of labour increase much more rapidly than population ;* — wages will then be high, and profits low. If every man were to forego the use of luxuries, and be intent only on accumulation, a quantity of necessaries might be produced, for which there could not be any immediate consumption. *Of commodities so limited in number, there might undoubtedly be a universal glut,* and consequently there might neither be demand for an additional quan-

tity of such commodities, nor profits on the employment of more capital. If men ceased to consume, they would cease to produce.” (p. 343.)

Capitolul optsprezece

p. 600 “It is of importance to distinguish clearly between gross revenue and net revenue, for it is from the net revenue of a society that all taxes must be paid. Suppose that all the commodities in the country, all the corn, raw produce, manufactured goods, etc. which could be brought to market in the course of the year, were of the value of 20 millions, and that in order to obtain this value, the labour of a certain number of men was necessary, and that the absolute necessaries of these labourers required an expenditure of 10 millions. I should say that the gross revenue of such society was 20 millions, and its net revenue 10 millions. It does not follow from this supposition, that the labourers should receive only 10 millions for their labour; they might receive 12, 14, or 15 millions, and in that case they would have 2, 4, or 5 millions of the net income. The rest would be divided between landlords and capitalists; but the whole net income would not exceed 10 millions. Suppose such a society paid 2 millions in taxes, its net income would be reduced to 8 millions.” (p. 512, 513.)

p. 601 “What would be the advantage resulting to a country from a great quantity of productive labour, if, whether it employed that quantity or a smaller, its net rent and profits together would be the same. The *whole produce of the land and labour of every country is divided into three portions: of these, one portion is devoted to wages, another to profits, and the other to rent.*” (...) “It is from the two last portions only, that any deductions can be made for taxes, or for savings; *the former, if moderate, constituting always the necessary expenses of production.*” (...“Perhaps this is expressed too strongly, as more is generally allotted to the labourer under the name of wages, than the absolutely necessary expenses of production. In that case a part of the net produce of the country is received by the labourer, and may be saved or expended by him; or it may [be] enable him to contribute to the defence of the country.”)

“To an individual with a capital of 20 000 l., whose profits were 2 000 l. per annum, it would be a matter quite indifferent whether his capital would employ a hundred or a thousand men, whether the commodity produced, sold for 10 000 l. or for 20 000 l. provided, in all cases, his profits were not diminished below 2 000 l. *Is not the real interest of the nation similar? Provided its net real income, its rent and profits be the same, it is of no importance whether the nation consists of ten or of 12 millions of inhabitants.* Its power of supporting fleets and armies, and all species of unproductive labour, must be in proportion to its net, and not in proportion to its gross income. If five millions of men could produce as much food and clothing as was necessary for ten millions, food and clothing for five millions would be the net revenue. Would it be of any advantage to the country, that to produce this same net revenue, seven millions of men should be

required, that is to say, that seven millions should be employed to produce food and clothing sufficient for 12 millions? The food and clothing of five millions would be still the net revenue. The employing a greater number of men would enable us neither to add a man to our army and navy, nor to contribute one guinea more in taxes." (p. 416, 417.)

- p. 602 "There is this advantage always resulting from a relatively low price of corn, — that the division of the actual production is more likely to increase the *fund for the maintenance of labour*, inasmuch as more will be allotted, under the name of profit, to the productive class, and less under the name rent, to the *unproductive class*." (p. 317.)
- p. 602 "rent is a creation of value ...but not a creation of wealth. If the price of corn, from the difficulty of producing any portion of it, should rise from 4 l. to 5 l. per qr., a million of qrs. will be of the value of 5 000 000 l. instead of 4 000 000 l., ...the society altogether will be possessed of greater value, and in that sense rent is a creation of value. But this value in so far nominal, that it adds nothing to the wealth, that is to say, the necessaries, conveniences, and enjoyments of the society. We should have precisely the same quantity, and no more of commodities, and the same million quarters of corn as before; but the effect of its being rated at 5 l. per quarter, instead of 4 l., *would be to transfer a portion of the value of the corn and commodities from their former possessors to the landlords*. Rent then is a creation of value, but not a creation of wealth; *it adds nothing to the resources of a country*." (p. 485, 486.)
- p. 602 "But it may be said, that the capitalist's income will not be increased; That the million deducted from the landlord's rent, will be paid in additional wages to labourers! Be it so; ...the situation of the society will be improved, and they will be able to bear the same money burthens with greater facility than before; it will only prove what is still more desirable, that the situation of another class, *and by far the most important class in society*, is the one which is chiefly benefited by the new distribution. All that they receive more than 9 millions, *forms part of the net income of the country*, and it cannot be expended without adding to its revenue, its happiness, or its power. Distribute then the net income as you please. Give a little more to one class, and a little less to another, yet you do not thereby diminish it; a greater amount of commodities will be still produced with the same labour, although the amount of the gross money value of such commodities will be diminished; but the net money income of the country, that fund from which taxes are paid and enjoyments procured, would be much more adequate, than before, to maintain the actual population, to afford it enjoyments and luxuries, and to support any given amount of taxation." (p. 515, 516.)
- p. 603 "Suppose ...a machine which could in any particular trade be employed to do the work of one hundred men for a year, and that it would last only for one year. Suppose too, the machine to cost 5 000 l., it is evident that it would be a matter of indifference to the manufacturer whether he bought the machine or employed

the men. But suppose labour to rise, and consequently the wages of one hundred men for a year to amount to 5 500 l., it is obvious that the manufacturer would now no longer hesitate, it would be for his interest to buy the machine and get his work done for 5 000. l. But will not the machine rise in price, will not that also be worth 5 500 l. in consequence of the rise of labour? It would rise in price if *there were no stock employed on its construction, and no profits to be paid to the maker of it*. If for example, the machine were the produce of the labour of one hundred men, working one year upon it with wages of 50 l. each, and its price were consequently 5 000 l.; should those wages rise to 55 l., its price would be 5 500 l., but this cannot be the case; less than one hundred men are employed or it could not be sold for 5 000 l., for out of the 5 000 l. must be paid the profits of stock which employed the men. Suppose then that only eightyfive men were employed at an expense of 50 l. each, or 4 250 l. per annum, and that the 750 l. which the sale of the machine would produce over and above the wages advances to the men, constituted the profits of the engineer's stock. When wages rose 10 per cent. he would be obliged to employ an *additional capital* of 425 l. and would therefore employ 4 675 l. instead of 4 250 l., on which capital he would only get a profit of 325 l. if he continued to sell this machine for 5 000 l.; but this is precisely the case of all manufacturers and capitalists; the rise of wages affects them all. It therefore the maker of the machine should raise the price of it in consequence of a rise of wages, an unusual quantity of capital would be employed in the construction of such machines, till their price afforded only the common rate of profits. We see then that machines would not rise in price, in consequence of a rise of wages.

The manufacturer, however, who in a general rise of wages, can have recourse to a machine which shall not increase the charge of production on his commodity, would enjoy peculiar advantages if he could continue to charge the same price for his goods; but he, as we have already seen, would be obliged to lower the price of his commodities, or capital would flow to his profits had sunk to the general level. Thus *then is the public benefited by machinery; these mute agents are always the produce of much less labour than that which they displace, even when they are of the same money value.*" (p. 38—40.)

- p. 605 "In contradiction to the opinion of Adam Smith, M. Say, in the fourth chapter, speaks of the value which is given to commodities by *natural agents*, such as the sun, the air, the pressure of the atmosphere, etc., which are sometimes substituted for the labour of man, and sometimes concur with him in producing. But these natural agents, though they add greatly to *value in use*, never add exchangeable value, of which M. Say is speaking, to a *commodity*: as soon as by the *aid of machinery, or by the knowledge of natural philosophy*, you oblige natural agents to do the work which was before done by man, the exchangeable value of such work falls accordingly." (p. 335, 336.)
- p. 605 "If ten men turned a corn mill, and it be discovered that by the assistance of wind, or of water, the labour of these ten men may

be spared the flour which is the produce partly of the work performed by the mill, would immediately fall in value, in proportion to the quantity of labour saved; and the society would be richer by the commodities which the labour of the ten men could produce, the funds destined for their maintenance being in no degree impaired." (p. 336.)

- p. 607 "though Adam Smith, who defined riches to consist in the abundance of necessaries, convenience and enjoyments of human life, would have allowed that *machines and natural agents* might very greatly add to the riches of a country, he would not have allowed that they *add any thing to the value of those riches.*" (ibidem p. 335, note.)
- p. 608 "It is more incumbent on me to declare my opinions on this question" [adică "The influence of machinery on the interest of the different classes of society"], "because they have on further reflection, undergone a considerable change; and although I am not aware that I have ever published any thing respecting machinery which it is necessary for me to retract, yet I have in other ways" (...) "given my support to doctrines which I now think erroneous; it, therefore, becomes a duty in me to submit my present views to examination, with my reasons for entertaining .hem." (p. 466.)
- p. 608-609 "Ever since I first turned my attention to questions of political economy, I have been of opinion, that such an application of machinery to any branch of production, as should have the effect of saving labour, was a general good, accompanied only with that portion of inconvenience which in most cases attends the removal of capital and labour from one employment to another." (...) "It appeared to me, that provided the landlords had the same money rents, they would be benefited by the reduction in the prices of some of the commodities on which those rents were expended, and which reduction of price could not fail to be the consequence of the employment of machinery. The capitalist, I thought, was eventually benefited precisely in the same manner. He, indeed, who made the discovery of the machine. or who first applied it, would enjoy an additional advantage by making great profits for a time; but, in proportion as the machine came into general use, the price in the commodity produced, would, from the effects of competition, sink to its cost of production, when the capitalist would get the same money profits as before, and he would only participate in the general advantage, [737] as a consumer, by being enabled, with the same money revenue, to command an additional quantity for comforts and enjoyments. *The class of labourers also, I thought, was equally benefited by the use of machinery* as they would have the means of buying more commodities with the same money wages, and I thought that *no reduction of wages would take place, because the capitalist would have power of demanding and employing the same quantity of labour as before*, although he might be under the necessity of employing it in the production of a new, or at any rate of a different commodity. If, by improved machinery, with the employment of the same quantity of labour, the quantity of stockings could be quadrupled, and the demand for stockings were only

doubled, some labourers would necessarily be discharged from the stocking trade ; but *as the capital which employed them was still in being, and as it was the interest of those who had it to employ it productively*, it appeared to me that it would be employed on the production of some other commodities, useful to the society, for which there could not fail to be a demand ...As, then, it appeared to me that *there would be the same demand for labour as before*, and that wages would not be lower, I thought that the labouring class would, equally with the other classes, participate in the advantage, from the general cheapness of commodities arising from the use of machinery.

These were my opinions, and they continue unaltered, as far as regards the landlord and the capitalist ; but I am convinced, that *the substitution of machinery for human labour, is often very injurious to the class of labourers.*" (p. 466—468.)

p. 619 "My mistake arose from the supposition, that whenever the *net income* of a society increased, its *gross income* would also increase ; I now, however, see reason to be satisfied that *the one fund, from which landlords and capitalists derive their revenue, may increase*, while the other, *that upon which the labouring class mainly depend, may diminish*, and therefore it follows if I am right, that the *same cause* which may increase the net revenue of the country, may at the same time *render the population redundant*, and deteriorate the condition of the labourer." (p. 469.)

p. 621 "A capitalist we will suppose employs a capital of the value of 20 000 l. and that he carries on the joint business of a farmer, and a manufacturer of necessaries. We will further suppose, that 7 000 l. of this capital is invested in fixed capital, adică in buildings, implements, etc., and that the remaining 13 000 l. is employed as circulating capital in the support of labour. Let us suppose, too, that profits are 10 p. c., and consequently that the capitalist's capital is every year put into its original state of efficiency, and yields a profit of 2 000 l.

Each year the capitalist begins his operations, by having food and necessaries in his possession of the value of 13 000 l., all of which he sells in the course of the year to his own workmen for that sum of money, and, during the same period, he pays them the like amount of money for wages ; *at the end of the year* they replace in his possession food and necessaries of the value of 15 000 l., 2 000 l. of which he consumes himself, or disposes of as may best suit his pleasure and gratification." [...] "As far as these products are concerned, the *gross produce* for that year is 15 000 l., and the net produce 2 000 l. Suppose now, that the following year the capitalist employs half his men in constructing a machine, and the other half in producing food and necessaries as usual. During that year he would pay the sum of 13 000 l. in wages as usual, and would sell food and necessaries to the same amount to his workmen ; but what would be the case the following year ?

While the machine was being made, only one-half of the usual quantity of food and necessaries would be obtained, and they would be only one-half the value of the quantity which was produced before. The machine would be worth 7 500 l. and the food and necessaries 7 500 l., and, therefore, the capital of the capitalist would be as great as before ; for he would have besided these two

values, his fixed capital worth 7 000 l., making in the whole 20 000 l. capital, and 2 000 l. profit. After deducting this latter sum for his own expenses, he would have a no greater circulating capital than 5 500 l. with which to carry on his subsequent operations; and, therefore, his means of employing labour, would be reduced in the proportion of 13 000 l. to 5 500 l., and, consequently, *all the labour which was before employed by 7 500 l., would become redundant.*" (p. 469—471.)

- p. 623 "The reduced quantity of labour which the capitalist can employ, must, indeed, with the assistance of the machine, and after deduction for its repairs, produce a value equal to 7 500 l., it must replace the circulating capital with a profit of 2 000 l. on the whole capital; but if this be done, [743] if the net income be not diminished, of what importance is it to the capitalist, whether the gross income be of the value of 3 000 l., of 10 000 l., or of 15 000 l.?" (...) "In this case, then, although the net produce will not be diminished in value, although its power of purchasing commodities may be greatly increased, the gross produce will have fallen from a value of 15 000 l. to a value of 7 500 l., and as *the power of supporting a population, and employing labour, depends always on the gross produce of a nation, and not on its net produce.*"

{... "Adam Smith constantly magnifies the advantages which a country derives from a large gross rather than a large net income." (p. 415.) {"there will necessarily be a diminution in the demand for labour, population will become redundant, and the situation of the labouring classes will be that of distress and poverty." {...p. 471.} "As, however, the power of saving from revenue to add to capital, must depend on the efficiency of the net revenue, to satisfy the wants of the capitalist, it could not fail to follow from the reduction in the price of commodities consequent on the introduction of machinery, that with the same, wants" {but his wants enlarge} "be would have increased means of saving, — increased facility of transferring revenue into capital." {...} "But with every increase of capital he would employ more labourers" {...}; "and, therefore, a portion of the people thrown out of work in the first instance, would be subsequently employed; and if the increased production, in consequence of the employment of the machine, was so great as to afford, in the shape of net produce, as great a quantity of food and necessaries as existed before in the form of gross produce, there would be the same ability to employ the whole population, and, therefore, there would not necessarily be any redundancy of people." (p. 469—472.)

- p. 625 "All I wish to prove, is, that the discovery and use of machinery may be attended with a diminution of gross produce; and whenever that is the case, it will be injurious to the labouring class, as some of their number will be thrown out of employment, and *population will become redundant, compared with the funds which are to employ it.*" (p. 472.)
- p. 625 "If these views be correct, it follows, 1 st. That the discovery, and useful application of machinery, *always leads to the increase of the net produce of the country*, although it may not, and will, after an inconsiderable interval, increase the *value of that net produce.*" (p. 474.)

p. 625 “2dly. That the increase of the net produce of a country is compatible with a diminution of the gross produce, and that the motives for employing machinery are always sufficient to insure its employment, if it will increase the net produce, although it may, and frequently, must, diminish both the quantity of the gross produce, and its value.” (p. 474.)

“3dly. Tha the opinion entertained by the labouring class, that the employment of machinery is frequently detrimental to their interests, is not founded on prejudice and error, but is comfortable to the correct principles of political economy.” (p. 474.)

“4thly. That if the improved means of production, in consequence of the use of machinery, should increase the net produce of a country in a degree so great as not to diminish the gross produce, (I mean always quantity of commodities and not value,) then the situation of all classes will be improved. The landlord and capitalist will benefit, not by an increase of rent and profit but by the advantages resulting from the expenditure of the same rent, and profits, on commodities, very considerably reduced in value” (...), “while the situation of the labouring classes will also be considerably improved; 1 st., *from the increased demand for menial servants*” (...); “2dly, from the stimulus to savings from revenue, which dugh an abundant net produce will aford; and 3dly, from the low price of all articles of consumption on which their wages will be expended”... (p. 474, 475.)

p. 628 ...“that as much of the revenue as possible should be diverted from expenditure on luxuries, to be expended on menial servants.” (p. 476.)

p. 628 ...“to the former demand for labourers, and this addition would take place only because I chose this mode of expending any revenue.” (p. 475, 476.)

p. 628 “Whether it” (the revenue) “was expended in the one way or in the other, there would be *the same quantity of labour employed in production*; for the food and clothing of the soldier and sailor would require the same amount of industry to produce it as the more luxurious commodities; but in the case of the war, there would be the additional demand for men as soldiers and sailors; and, consequently, a war which is supported out of the revenue, and not from the capital of a country, is favourable to the increase of population.” (p. 477.)

p. 628-629 “There is one other case that should be noticed of the possibility of an *increase in the amount of the net revenue of a country*, and *even of its gross revenue*, with a diminution of demand for labour, and that is, when the labour of horses is substituted for that of man. If I employed one hundred men of my farm, and if I found that the food bestowed on fifty of those men, could be diverted to the support of horses, and afford me a greater return for raw produce, after allowing for the interest of the capital which the purchase of the horses would absorb, it would be advantageous to me to substitute the horses for the men, and I should accordingly do so; but this would not be for the interest of the men, and unless the income I obtained, was so much increased as to enable me to employ the men as well as

- the horses, *it is evident that the population would become redundant*, and the labourer's condition would sink in the general scale. It is evident he could not, under any circumstances, be employed in agriculture" (why not? if the field of agriculture was enlarged?); "but if the produce of the land were increased by the substitution of horses for men, he might be employed in manufactures, or as a menial servant." (p. 477, 478.)
- p. 629-630 "I have before observed, too, that *the increase of net incomes, estimated in commodities, which is always the consequence of improved machinery*, will lead to new savings and accumulations. *These savings*, it must be remembered, are *annual*, and must soon create a *fund, much greater than the gross revenue, originally lost by the discovery of the machinery*, when the demand for labour will be as great as before, and the situation of the people will be still further improved by the increased saving which the increased net revenue will still enable them to make." (p. 480.)
- p. 630 "With every increase of capital and population, food will generally rise, on account of its being more difficult to produce". (p. 478, 479.)
- p. 630 "The consequence of a rise of food will be a rise of wages, and every rise of wages will have a tendency to determine *the saved capital in a greater proportion than before to the employment of machinery. Machinery and labour are in constant competition, and the former can frequently not be employed until labour rises.*" (p. 479.)
- p. 630 "To elucidate the principle, I have been supposing, that improved machinery is *suddenly* discovered, and extensively used; but the truth is, that these discoveries are gradual, and rather operate in *determining the employment of the capital which is saved and accumulated, than in diverting capital from its actual employment.*" (p. 478.)
- p. 630-631 "In America and many other countries, where the food of man is easily provided, there is not nearly so great temptation to employ machinery" (...) "as in England, where food is high, and costs much labour for its production." (p. 479.)
- p. 631-632 "Man is a machine-making animal" ...if we consider the American as a representative man, the definition is ....perfect. It is one of the cardinal points of an American's system to do nothing with his hands that he can do by a machine. From rocking a cradle to making a coffin, from milking a cow to clearing a forest, from sewing on a button to voting for president, almost, he has a machine for everything. He has invented a machine for saving the trouble of masticating food ...*The exceeding scarcity of labour and its consequent high value*" {despite the low value of food}, "as well as a certain innate cutenes, have stimulated this inventive spirit ...The machines produced in America are, generally speaking, inferior in value to those made in England ...they are rather, as a wholes, *makeshifts to save labour* than inventions to accomplish former impossibilities." {...} ..."in the United States department der Exhibition is *Emery's cottongin*. For many a year after the introduction of cotton to America the crop was very

small ; because not only was the demand rather limited, but the difficulty of cleaning the crop by manual labour rendered it anything but remunerative. When Eli Whitney, however, invented the saw [747] cotton-gin there was an immediate increase in the breadth planted, and that increase has up to the present time gone on almost in an arithmetical¹⁾ progression. In fact, it is not too much to say that Whitney made the cotton trade. With modification more or less important and useful his gin has remained in use ever since ; and until the invention of the present improvement and addition Whitney's original gin was quite as good as the most of its would-be supplinters. By the present machine, which betars the name of Messers. Emery, of Albany, N. Y., we have no doubt that W[hitnes]'s gin, on which it is based, will be quite supplanted. It is as simple and more efficacious ; it delivers the cotton not only cleaner, but in sheets like wadding, and thus the layers as they leave the machine are at once fit for the cotton press and the bale. In American Court proper there is little else than machinery. *The cow-milker... a belt-shifter ...a hemp carding and spinning machine*, which at one operation reels the cliver direct from the bale ...*A machine for the manufacture of paper-bags*, which is cuts from the sheet, pastes, folds, and perfects at the rate of 300 a minute ...*Hawe's clothes-wringer*, which by two indiarubber rollers presses from clothes the water, leaving them almost dry, saves time, but does not injure the texture ...*bookbinder's machinery ...machines for making shoes*. It is well known that the uppers have been for a long time made up by machinery in this country, but there are machines for putting on the sole, others for cutting the sole to shape, and others again for trimming the heels ...*A stonebreaking machine* is very powerful und ingenious, and notdoubt will come extensively into use for ballastring roads and crushing ores ...*A system of marine signals* by Mr. W. H. Ward of Auburn, New York... *Reaping and mowing machines* are an American invention coming into very general favour in England. M'Cormick's the best ...*Hansbrow's California Prize Medal Force-Pump*, is in simplicity and efficiency the best in the Exhibition ...it will throw mere water with the same power than any pump in the world ...*Sewing machines...*" ("The Standard", din 19 septembrie 1862.)

- p. 632 "The same cause that raises labour, does not raise the value of machines, and, therefore, *with every augmentation of capital, a greater proportion of it is employed on machinery. The demand for labour will continue to increase with an increase of capital, but not in proportion to its increase ; the ratio will necessarily be a diminishing ratio.*" ([Ricardo, "On the principles of political economy..." London 1821.] p. 479.)
- p. 632 "In both cases the net revenue would be the same, and so would be the gross revenue, but the *former would be realised in different commodities.*" (p. 476.)
- p. 633 "The demand for labour depends on *the increase of circulating, and not of fixed capital*. Were it true *that the proportion between these two sorts of capital is the same at all time, and in all*

¹⁾ In manuscris : a geometrical.

- countries, then, indeed, it follows that the *number of labourers employed is in proportion to the wealth of the State*. But such a position has not the semblance of probability. As arts are cultivated, and civilization is extended, *fixed capital bears a larger and larger proportion to circulating capital*. The amount of fixed capital employed in the production of a piece of British muslin is at least a hundred, probably a thousand times greater than that employed in the production of a similar piece of Indian muslin. And the [748] proportion of circulating capital employed is a hundred or a thousand times less. It is easy to conceive that, under certain circumstances, the whole of the annual savings of an industrious people might be added to fixed capital, in which case they would have no effect in increasing the demand for labour." ([Barton, "Observations on the circumstances which influence to condition of the labouring classes of society", London 1817] p. 16, 17.)
- p. 633 "It is not easy, I think, to conceive that under any circumstances an increase of capital should not be followed by an increased demand for labour ; the most that can be said is, that the *demand will be in a diminishing ratio*. Mr. Barton, in the above publication, has, I think, taken a *correct view* of some of the effects of an increasing amount of fixed capital on the condition of the labouring classes. His Essay contains much valuable information." [Ricardo "On the principles of political economy..." London 1821, p. 480, note.)
- p. 633 "Fixed capital when once formed, ceases to affect the demand for labour" (...), "but during its formation it gives employment to just as many hands as an equal amount would employ, either of circulating capital, or of revenue." ([Barton, l. c.] p. 56.)
- p. 633 "The demand for labour absolutely depends on the joint amount of revenue and circulating capital." (p. 34, 35.)
- p. 638 "*Raportul în care wages of labour at any given time bear to the whole produce of labour* determină appropriation of capital in one" (fixed) "or the other" (circulating) "way". (p. 17.)
- p. 638 "Dacă salariul scade în timp ce prețul mărfurilor rămâne neschimbat sau dacă prețul mărfurilor crește în timp ce salariul rămâne neschimbat, profitul employer crește și he is induced to hire more hands. Dacă, dimpotrivă, wages cresc în comparație cu mărfurile, manufacturer utilizează mai puțini muncitori, străduindu-se să facă totul cu ajutorul mașinilor". (p. 17, 18.)
- p. 638 "We have good evidence that population advanced much more slowly under a gradual rise of wages in timpul earlier part a ultimului secol decât în timpul ultimei part a aceluiași secol while the real price of labour fell rapidly." (p. 25.)
- p. 638 "A rise of wages, of itself, then, never increases the labouring population ; — a fall of wages poate să o facă să crească foarte rapid. De exemplu englezul își reduce pretențiile la nivelul irlandezului. Astfel fabricantul investește mai mult în proporție to the diminished expense of maintenance." (l. c. p. 26.)
- p. 638 "It is *the difficulty of finding employment*, much more than the insufficiency of the rate of wages discourages marriage." (p. 27.)

- p. 638 "It is admitted that every increase of wealth has the tendency to create a fresh demand for labour ; dar acolo, dintre toate mărfurile, munca cere cel mai mult timp pentru a fi produsă"... "astfel, of all commodities, it [751] is the most raised by a given increase of demand ; și acolo fiecare rise of wages a ten-fold reduction of profits produces ; este clar că, *sporirea capitalului poate influența doar lent in adding to the effectual demand for labour*, unless preceded by such an increase of population as shall have the effect of keeping down the rate of wages." (p. 28.)
- p. 641 "Următorul statement arată (...) "what proportion the *wages of husbandry* have been to the price of corn în ultimii 70 de ani.

Periods	Weekly Pay	Wheat per qr.	Wages in prints of wheat
1742—1752	6 sh. 0 d.	30 sh. 0 d.	102
1761—1770	7 6	42 6	90
1780—1790	8 0	51 2	80
1795—1799	9 0	70 8	65
1800—1808	11 0	86 8	60"

(p. 25, 26)

- p. 641 "Dintr-un tabel al bill-ului cifra for the inclosing of land passed in each session since the Revolution, dată în the Lord's Report on the Poor Laws" (1816 ?), "se vede că, în 66 de ani, din 1688—1754 au fost date 123 de biluri iar în 69 de ani, din 1754—1813 3 315. The progress of cultivation a fost de aproximativ 25 de ori mai rapid în ultima perioadă decît în cea anterioară. Dar în primii 66 de ani more and more corn was grown continually for exportation ; în timp ce, in the greater part a ultimilor 69 de ani tot ce înainte se exporta s-a consumat dar, totodată, s-a importat an increasing și chiar a very large quantity, pentru consumul nostru... Sporul populației în prima perioadă în comparație cu ultima a fost deci mai lent decît the progress of cultivation might appear to indicate." (p. 11, 12.)
- p. 642 "...1750 numărul locuitorilor — 5 946 000, making an increase de la Revoluție de 446 000 sau 7 200 per annum..." (p. 14.)
- p. 642 "După a lowest estimate, then progress of population de 10 ori mai rapidă of late years as a century ago. Dar este imposibil de crezut că acumularea capitalului a fost de zece ori mai mare." (p. 14.)

Anexe

- p. 645 "Corn is scarce or not scarce in proportion to the consumption of it. If there are *more mouths*, there will be *more corn*, because there will be *more hands* to till the earth ; and fi there is *more corn*, there will more mouth, because *plenty* will bring *people*..." (p. 125 [John Arbuthnot] "An Inquiry into the Connection between the present Price of Provisions, and the Size of Farm etc. By a Farmer." Lond. 1773.)
- p. 645 "...the culture of earth cannot be over-done". p. 62.)

- p. 646 "If the *price of corn* is nearly what is ought to be, which can only be determined by the proportion that the *value of land* bears to the *value of money*. (l. c. p. 132.)
- p. 646 "The *old* method of calculating the *profits* of the farmer by the *three rents*" (Metairie-system). "*In the infancy of agriculture*, is was a conscientious and equal partition of property; and such as is now practised in the less enlightened parts of the world... the one finds land and capital, the other knowledge and labour; but on a well-cultivated and good soil, the rent is now the least object: it is the *sum which a man can sink in stock*, and in the *annual expense of his labour*, or which he is to reckon the interest of his money, or income." (p. 34.)
- p. 646 "The *landed and trading interests* are eternally jarring, and jealous of each other's advantages." (p. 22, notă [Nathaniel Forster] "*An Enquiry into the Causes of the Present High Price of Provisions* etc.", London 1767.)
- p. 648 "When the... producers were both agriculturists and manufacturers, the land-owner received, as *rent of land*, a value of 10 l. Suppose this rent to have been paid $\frac{1}{2}$ in raw produce, and the other $\frac{1}{2}$ in manufacturers; — on the *division* of the producers into the two classes of agriculturists and manufacturers"... "In practice, however it, would be found more convenient for the cultivators of the land, to *pay the rent*, and to charge it on their produce, when exchanging it against the produce of the labour of the manufacturers; so as to divide the payment into two equitable proportions between the two classes, and to leave wages and profits equal in each department." (p. 26, Th. Hopkins, "*Enquiries relative to the Laws which regulate Rent, Profit* etc.", London 1822.)
- p. 649 "It will be observed that we consider the owner and farmer always as *one and the same person*... Such it is in the United States." (p. 97, H. C. Carey, "*The Past, The Present and the Future*", Philadelphia 1848.)
- p. 649 "Man is always going from a poor soil to the better, and then returning on his footsteps to the original poor one, and turning up the marl or the lime; and so on, in continued succession... and at each in this course, he is making a better machine." (p. 128, 129.) "Capital may be invested in agriculture with *more* advantage than in *engines*, because the last are *only of equal*, whereas the other is of *superior*, power." (l. c.) "The gain of a steam-engine in the wages of labour" (the wool s-a transformat in cloth etc. "minus the loss by deterioration of the machine. Labour applied to fashioning the earth produces + the gain by improvements of the machine." (l. c.)... "a price of land that yields l. 100 per annum..." (p. 130) "The buyer of the first knows that it will pay him wages and interest + the increase of its value by use. The other one that deteriorates with use... The one is a machine upon which now capital and labour may be expended with constantly increasing return; while upon the other no such expenditure can be made." (p. 131.)

- p. 650 ...*"to increase rent ultimately. The increased capital, which is employed in consequence of the opportunity of making great temporary profits can seldom or ever be entirely removed from the land, at the current leases ; and, on the renewal of these leases, the landlord feels the benefit of it in the increase of his rents."* (Malthus, *"Inquiry into the Nature and Progress of Rent etc."*, London, 1815, (p. 26.)
- p. 650 "If, until the prevalence of the late high prices, arable land in general bore but *little rent*, chiefly by reason of the *acknowledged necessity follows*; the rents must be again reduced, to admit of a return to the same system." (p. 72, J. D. Hume, *"Thoughts on the Corn-Laws etc."*, London 1815.)
- p. 651 "A diminishing surface suffices to supply man with food as population multiplies." (p. 69, *"The Natural and Artificial Right of Property contrasted etc."*, "by Hodgskin (anonim), Lond. 1832.)

Adnotări

1 După ce a terminat amplul capitol intitulat „Teorii cu privire la munca productivă și munca neproductivă“, capitol care face parte din secțiunea referitoare la Smith, și după ce a scris alte trei capitole care reprezintă completări la secțiunea consacrată fiziocraților (despre Necker, despre „Tableau Economique“ al lui Quesnay și despre Linguet), Marx urma să treacă, potrivit planului său, la elaborarea secțiunii consacrate lui Ricardo. Dar nu a făcut-o imediat. După capitolul despre Linguet, el a început să scrie capitolul despre Bray, probabil în legătură cu mențiunea din capitolul despre Linguet referitoare la „puținii autori socialiști“ despre care Marx intenționa să vorbească „în continuare“ (vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 26, partea I, București, Editura politică, 1980, p. 330). În conformitate cu aceasta, în sumarul-plan al caietului al X-lea Marx șterge în titlul capitolului „f“ (acest titlu urmează imediat după titlul capitolului „e“ Linguet“) cuvântul „Ricardo“, scris inițial, și scrie în locul lui : „Bray“ (op. cit., p. 3). Dar capitolul despre Bray a rămas neterminat. Ulterior, Marx a decis să includă analiza concepțiilor lui Bray în capitolul consacrat adversarilor proletari ai economiștilor.

Trecînd la elaborarea capitolului referitor la Bray, Marx intenționa să înceapă secțiunea consacrată lui Ricardo cu capitolul următor, capitolul „g“. Dar și de această dată numele lui Ricardo din titlul capitolului a fost șters, iar în calitate de capitol „g“ a apărut „Digresiunea“ intitulată „Domnul Rodbertus. O nouă teorie a rentei funciare“.

Capitolul despre Rodbertus a fost scris de Marx în iunie 1862. Într-o scrisoare datată 9 iunie 1862, Lassalle îl ruga pe Marx să-i înapoieze cît mai curînd cartea lui Rodbertus despre renta funciară, pe care i-o împrumutase. Această împrejurare a constituit, probabil, motivul exterior care l-a determinat pe Marx să înceapă imediat capitolul despre Rodbertus. Existau însă și serioase motive intime care făceau necesară în prealabil o analiză critică a teoriei rentei funciare a lui Rodbertus.

După cum reiese din corespondența lui Marx, pe atunci el era complet edificat asupra caracterului greșit al teoriei ricardiene a rentei funciare. Marx considera că una din principalele lacune ale acestei teorii constă în faptul că ea nu conține conceptul de rentă absolută. O încercare de a prezenta acest concept a fost făcută de Rodbertus în cea de-a treia scrisoare din seria „Sociale Briefe an von Kirchmann“. Înainte de a trece la analiza propriu-zisă a

- teoriei ricardiene a rentei funciare, în „Digresiunea“ de față Marx a supus unei ample analize critice această încercare a lui Rodbertus. — 7.
- 2 Marx se referă la lucrarea sa „Mizeria filozofiei“ (cap. II, § IV, intitulat „Proprietatea funciară sau renta funciară“), lucrare îndreptată împotriva lui Proudhon. Vezi *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1958, p. 162—172 și în special p. 166—168 și 171. — 12.
- 3 Este vorba despre cartea: *J. Wade*. „History of the Middle and Working Classes“. London, 1833. — 12.
- 4 Prin „Rohmaterial“ („materie primă“) Marx înțelege în acest pasaj un obiect al muncii care nu a suferit modificări datorită muncii, un obiect al muncii care este dat de natură. În toate celelalte cazuri, în manuscrisul său din 1861—1863 Marx folosește termenul de „Rohmaterial“ în sensul formulat în capitolul al 5-lea al volumului I al „Capitalului“, și anume un obiect al muncii care „a suferit o schimbare prin intermediul muncii“ (vezi *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 191—192). — 14.
- 5 În caietul al IV-lea al manuscrisului său din 1861—1863 (p. 149 și urm.), Marx numește „prima diviziune a muncii“ — diviziunea muncii în societate între producători de mărfuri independenți, iar „a doua diviziune a muncii“ — diviziunea muncii în întreprinderea capitalistă, și în special în atelierul manufacturier. Cf. *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 361—369. — 16.
- 6 Marx citează aici cartea: *T. C. Banfield*. „The Organization of Industry“. Second edition, London, 1848, p. 40, 42. — 17.
- 7 Prin termenul „preț mediu“ („Durchschnittspreis“), Marx înțelege aici același lucru ca și prin termenul de „preț de producție“, adică cheltuielile de producție ($c + v$) plus profitul mediu. Însuși termenul de „preț mediu“ indică faptul că aici este vorba despre „prețul mediu de piață pentru o perioadă mai mult sau mai puțin îndelungată; sau acel punct central către care tinde prețul de piață“, după cum explică Marx mai departe, la p. 341 din volumul de față. Pentru prima oară, acest termen se întâlnește la Marx în prima parte a „Teoriilor asupra plusvalorii“ (vezi *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 26, partea I, București, Editura politică, 1980, p. 67). — 19.
- 8 Deosebirea existentă, în special, în agricultură între timpul de producție și timpul de muncă și particularitățile dezvoltării capitalismului în agricultură care decurg din aceasta, a fost tratată de Marx în manuscrisul din 1857—1858 (vezi *K. Marx*. „Bazele criticii economiei politice“, partea a II-a, București, Editura politică, 1974, p. 155—157). Noțiunea de perioadă de producție (în sensul de perioadă care, în afară de timpul de muncă, cuprinde și timpul în cursul căruia obiectul muncii este supus numai acțiunii proceselor naturale) a fost amplu dezvoltată de Marx în volumul al doilea al „Capitalului“, secțiunea a doua, capitolul 13 (vezi *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 24, București, Editura politică, 1967, p. 251—260). — 22.
- 9 Această caracterizare a capitaliștilor ca concurenți dușmani și totodată ca „confrați“ a fost fundamentată de Marx în volumul al

- III-lea al „Capitalului“. Analizînd procesul de egalizare a ratei profitului, în cadrul căruia „fiecare capitalist, ca și totalitatea capitaliștilor din fiecare sferă de producție în parte, participă la exploatarea întregii clase muncitoare de către întregul capital și determină, prin participarea lor, un anumit grad al acestei exploatări“ (vezi *K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 25, partea I, București, Editura politică, 1969, p. 199), Marx scrie : „...aici se explică matematic exact de ce capitaliștii, care în concurența dintre ei se poartă ca niște frați vitregi, constituie o adevărată alianță francmasonică față de totalitatea clasei muncitoare (op. cit., p. 201). — 23.
- 10 Prin „cartea de față“ Marx înțelege cartea „Despre capital“ — prima și cea mai importantă carte din cele șase în care intenționa el, în 1858—1862, să împartă opera sa economică (vezi *K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 7 și 13). — 24.
- 11 *P. J. Stirling*. „The Philosophy of Trade ; or, Outlines of a Theory of Profits and Prices“. Edinburgh, 1864, p. 209—210. — 27.
- 12 Despre concepția vulgară a lui Carey, care considera că renta funciară reprezintă dobînda la capitalul investit în agricultură, Marx face unele considerații mai încolo (vezi volumul de față, p. 143—144, 149 și 170), precum și în volumul al III-lea al „Capitalului“ (vezi *K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 25, partea a II-a, București, Editura politică, 1973, p. 164—165, 312). — 28.
- 13 Despre concepția lui Buchanan că prețul produselor agricole ar fi un preț de monopol, Marx face unele considerațiuni la p. 169, 360, 424—425 din volumul de față. Analiza concepțiilor lui Hopkins asupra rentei funciare a fost făcută de Marx la p. 139—144 din volumul de față. — 28.
- 14 Marx citează cartea : *G. Opdyke*. „A Treatise on political Economy“, New York, 1851, p. 60. — 28.
- 15 Este vorba despre cartea : *F. W. Newman*. „Lectures on Political Economy“. London, 1851, p. 155. — 32.
- 16 În manuscris urmează un pasaj în care Marx citează exemplul unui cultivator de bumbac, al unui filator și al unui țesător. După ce calculează profitul obținut de fiecare din aceștia, Marx trece la calcularea proporțiilor profitului în ipoteza că țesătorul ar fi în același timp țesător, cultivator de bumbac și filator. Nesatisfăcut însă de cele scrise, Marx a întrerupt pasajul, l-a șters, dînd apoi ideii sale formularea precisă reprodusă în text. — 44.
- 17 Marx se referă la ampla digresiune cu privire la J. St. Mill cuprinsă în caietele al VII-lea și al VIII-lea (p. 319—345 din manuscris). Conform cuprinsului „Teoriilor asupra plusvalorii“ întocmit de Marx și indicației date de el în caietul al VII-lea al manuscrisului (p. 319), în ediția de față capitolul consacrat lui J. St. Mill a fost transferat în partea a treia a „Teoriilor“, în capitolul referitor la destrămarea școlii ricardiene. În paragraful al șaptelea al acestui capitol care tratează despre J. St. Mill, paginile 332—334 ale manuscrisului sînt consacrate elucidării problemei : influențează sau nu rata profitului concentrarea în mîinile unui singur capitalist a producției produsului finit și a producției de capital constant pentru acest produs. — 44.

- 18 Marx se referă la acea parte a cercetărilor sale, care ulterior au constituit volumul al III-lea al „Capitalului”. — 44.
- 19 Marx se referă la al XII-lea caiet de extrase de economie politică făcute de el. Pe coperta caietului se află următoarea mențiune făcută de Marx: „Londra, 1851, iulie”. La p. 14 a acestui caiet se găsește pasajul din cartea lui Hopkins „Economical Enquiries relative to the Laws which Regulate Rent, Profit, Wages, and the Value of Money” (London, 1812), la care se referă Marx aici și pe care îl reproduce ulterior pe coperta caietului al XIII-lea al manuscrisului „Teorii asupra plusvalorii” (p. 669 b). În volumul de față, acest pasaj este dat în „Anexe” (vezi p. 648). — 51.
- 20 Despre „importanța ieftinirii sau scumpirii materiei prime pentru industria care prelucrează această materie primă”, Marx vorbește în ampla digresiune cu privire la J. St. Mill (p. 335—338 ale manuscrisului), amintită în adnotarea 17, care, în conformitate cu indicația lui Marx, a fost transferată în ediția de față în partea a treia a „Teoriilor asupra plusvalorii”, în capitolul referitor la destrămarea școlii ricardiene. (Vezi *Marx-Engels*. „Werke, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag Berlin, 1968, S. 190—232). — 62.
- 21 T. R. Malthus, „Principles of Political Economy”. 2nd edition, London 1836, p. 268. Această afirmație a lui Malthus este reprodusă și analizată de Marx în capitolul „T. R. Malthus” din partea a treia a „Teoriilor asupra plusvalorii” (p. 765—766 din manuscris). (Vezi *Marx-Engels*. Werke, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag Berlin, 1968, S. 7—63). — 66.
- 22 Marx se referă la exemplul citat de el în caietul al VII-lea al manuscrisului (p. 335—336), în ampla digresiune cu privire la J. St. Mill, vezi adnotările 17 și 20. — 73.
- 23 Marx a făcut în acest citat din Rodbertus „schimbările corespunzătoare” care decurg din faptul — pe care acesta îl pierde din vedere — că valoarea mașinilor și a celorlalte mijloace de producție intră în produsul agriculturii într-un mod tot atât de necesar cum valoarea materiei prime agricole intră în produsul industriei care prelucrează această materie primă. În forma în care figurează la Rodbertus, acest pasaj a fost reprodus de Marx mai sus (vezi volumul de față, p. 54 și p. 55). Termenul „valoare-mașină” („Maschinenwert”) Marx l-a format, nu fără ironie, prin analogie cu termenul „Materialwert” („Valoarea materialului”), folosit de Rodbertus. În textul citatului, toate cuvintele care aparțin lui Marx au fost date cu litere rărite. — 79.
- 24 În manuscris urmează aici o scurtă remarcă despre capital ca „reflectare legalizată a muncii altor oameni”, remarcă pe care Marx a pus-o între paranteze drepte, cu indicația că urmează a fi mutată în alt loc, întrucât aici întrerupe continuitatea expunerii. În volumul de față, această remarcă a fost inserată mai sus, la p. 28 ca notă de subsol. — 95.
- 25 În acest paragraf, în care Marx începe să analizeze problema dependenței sumei rentei (absolute și diferențiale) de fertilitatea relativă a solului, el admite pentru un moment că suma rentei este direct proporțională cu fertilitatea solului (în sensul că, dacă o categorie de pământ este cu $\frac{1}{5}$ mai fertilă decât alta, suma rentei în această categorie este și ea cu $\frac{1}{5}$ mai mare decât suma rentei ce se obține

în categoria mai puțin fertilă). Ulterior, Marx nu mai admite acest lucru și formulează precis în ce mod suma rentei depinde de fertilitatea relativă a solului.

Dacă, ținând seama de aceste lămuriri ulterioare ale lui Marx, am calcula suma rentei în categoriile II, III și IV pornind de la numărul de cuarteri care se produc în aceste categorii și care se vînd la prețul de $\frac{1}{3}$ l. st. cuarterul, preț comun tuturor categoriilor, obținem pentru categoria II 34 l. st., pentru III — $62 \frac{4}{5}$ l. st., pentru IV — $97 \frac{9}{25}$ l. st. Calculul se face în felul următor : intrucît categoria II este cu $\frac{1}{5}$ mai fertilă decît I, ea aduce $360 + 72$, adică 432 de cuarteri, care se vînd cu $\frac{432}{3}$ l. st., adică cu 144 l. st. ; din

acestea, 110 l. st. reprezintă cheltuielile de producție plus profitul mediu ; pentru renta funciară (absolută și diferențială) rămîn 34 l. st. La fel se face calculul pentru categoriile III și IV.

Metoda de calculare precisă a sumei rentei a fost larg aplicată de Marx în capitolul al XII-lea („Tabele de rentă diferențială cu explicații“), dar această metodă este schițată și în capitolul de față, capitolul opt. Astfel la p. 105, unde Marx repetă pentru prima oară cifra $17 \frac{7}{25}$ de la p. 98 ca reprezentînd suma rentei în categoria IV și dă cifra $7 \frac{7}{25}$ l. st. ca cifră a rentei diferențiale în aceeași categorie, el indică apoi și calea corectă pentru determinarea rentei diferențiale în categoria IV, și anume $207 \frac{9}{25}$ l. s. minus 120 l. st., adică $87 \frac{9}{25}$ l. st. Dacă la această sumă se adaugă 10 l. st. rentă absolută, rezultă că renta totală în categoria IV este egală cu $97 \frac{9}{25}$ l. st., cifră care corespunde pe deplin concluziilor ulterioare ale lui Marx. — 98.

- 26 În volumul al doilea, p. 78—79, al lucrării sale „Cours d'économie politique“, St.-Petersbourg, 1815, Storch scrie : „Renta celor mai fertile terenuri determină mărimea rentei tuturor celorlalte terenuri aflate în concurență cu cele mai fertile terenuri. Atîta timp cît produsul celor mai fertile terenuri este suficient pentru satisfacerea cererii, terenurile mai puțin fertile, care concurează cu cele mai fertile, nu pot fi cultivate sau, cel puțin, nu dau rentă. Dar imediat ce cererea începe să depășească cantitatea de produse furnizate de terenurile mai fertile, prețul produsului crește, devenind posibile atît cultivarea terenurilor mai puțin fertile, cît și obținerea rentei de pe aceste pămînturi“. Despre acest punct de vedere al lui Storch, Marx vorbește și în volumul al III-lea al „Capitalului“. (Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 25, partea I, București, Editura politică, 1969, p. 186 și vol. 25, partea a II-a, București, Editura politică, 1973, p. 200). — 99.
- 27 Despre faptul că în problema valorii de piață a produselor agricole au avut dreptate atît Ricardo cît și Storch și că în același timp amîndoi n-au avut dreptate, deoarece „au omis cu totul cazul mijlociu“, Marx scrie într-o notă de subsol în capitolul 10 al volumului al III-lea al „Capitalului“. (Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 25, partea I, București, Editura politică 1969, p. 186). — 102.
- 28 Despre două feluri de calcule în acest exemplu, vezi adnotarea 25. — 105.
- 29 Aici Marx face abstracție de profitul la capitalul agricol avansat în categoriile I, II, III și IV. Dacă în categoria I un capital de 100 l. st. produce 330 de busheli, cu 6 șilingi și 8 pence (sau $\frac{1}{3}$ l. st.)

- per bushel, valoarea produsului total al acestei categorii este de 110 l. st., și intrucît 10 l. st. revin rentei, pentru profit nu mai rămîne nimic. Într-un mod identic, și pentru valoarea produsului total al tuturor celor patru categorii, cînd în fiecare dintre ele se cheltuiesc 100 l. st., rezultă suma de 500 de l. st., reprezentînd numai compensarea capitalului cheltuit (400 de l. st.) și totalul rentelor funciare din categoriile I, II, III și IV egal cu 100 de l. st. (10+20+30+40). — 109.
- 30 Creșterea nivelului (ratei) rentei ca urmare a apariției rentelor diferențiale plătite cu capitaluri investite în terenurile mai fertile este „doar aparentă” în cazul în care se bazează pe „valoarea socială falsă”, despre care Marx vorbește mai amănunțit în capitolul 39 al volumului al III-lea al „Capitalului” (vezi *K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 25, partea a II-a, București, Editura politică, 1973, p. 202—203). După cum explică Marx mai departe, un capitalist, care arendează un pămînt mai fertil, își vinde produsul la prețul produsului pămîntului mai puțin fertil „ca și cum pentru producerea aceleiași cantități de produs i-ar trebui același capital” ca în cazul pămîntului mai puțin fertil. — 109.
- 31 Cifrele 90, 80 și 70 sînt luate de Marx, probabil, pentru a indica diferențele dintre capitalurile investite în categoriile II, III și IV și rentele diferențiale produse de ele (în categoria II un capital de 100 l. st. produce 10 l. st. rentă diferențială, în categoria III — 20 l. st., în categoria IV — 30 l. st.). Dacă se face un calcul exact, pornind de la faptul că produsul categoriei II este de 360 de busheli, produsul categoriei III — 390 de busheli, iar produsul categoriei IV — 420 de busheli, rezultă următoarele cifre: 91 $\frac{2}{3}$ l. st., 84 $\frac{8}{13}$ l. st. și 78 $\frac{4}{7}$ l. st. — 109.
- 32 În manuscris, acest paragraf, pus de Marx între paranteze, se află cu două alineate mai jos (tot la p. 494), intercalîndu-se în scurta digresiune istorică asupra concepțiilor lui Petty și D'Avenant asupra variației mărimii rentei funciare. Prin conținutul lui însă, paragraful pus între paranteze se leagă de considerațiile anterioare ale lui Marx asupra raportului dintre productivitatea agriculturii și productivitatea industriei. — 113.
- 33 Marx se referă la lucrarea lui Anderson „An Inquiry into the Nature of the Corn Laws; with a view to the new Corn-Bill proposed for Scotland”, Edinburgh, 1777. — 115.
- 34 Este vorba de lucrarea lui Adam Smith „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”, London, 1776. — 115.
- 35 *Bristish Museum* — muzeu național al Angliei (fondat în 1753); se află la Londra. Partea principală a muzeului o reprezintă biblioteca, una dintre cele mai mari din lume. În această bibliotecă au lucrat Marx și Engels. V. I. Lenin a frecventat această bibliotecă în mai—iunie 1908. — 115.
- 36 Este vorba despre prefața lui Ricardo la prima ediție a cărții sale „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Vezi *D. Ricardo*. „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Third edition, London, 1821, p. VI—VII. — 116.
- 37 [Th. R. Malthus.] „An Essay on the Principle of Population”. London, 1798. — 116.

- 38 Marx se referă la cartea lui Townsend „A Dissertation on the Poor Laws“ (London, 1786), pe care o citează în caietul al III-lea al manuscrisului din 1861—1863 (p. 112—113), în capitolul „Plusvaloarea absolută“. Toate cele trei citate reproduse de Marx se regăsesc și în capitolul 23 al volumului I al „Capitalului“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 656). — 116.
- 39 Vezi adnotarea 37. — 120.
- 40 Este vorba despre broșurile lui Malthus „The Grounds of an Opinion on the Policy of Restricting the Importation of Foreign Corn“ și „An Inquiry into the Nature and Progress of Rent“. — 120.
- 41 Este vorba despre legea cerealelor din 1815, prin care se interzicea importul de cereale în Anglia atâta timp cât în țară prețul cerealelor se menținea sub 80 de șilingi per cuarter. — 120.
- 42 Aluzie la economistul vulgar german Roscher, profesor la Universitatea din Leipzig. — 122.
- 43 Sub numele de *Abraham a Santa Clara* este cunoscut predicatorul și publicistul austriac Ulrich Megerle (1644—1709), care, căutînd să propage catolicismul într-o formă accesibilă marelui public, a rostit predici despre „mîntuirea sufletului“ și a publicat scrieri morale concepute într-un stil pretins popular. — 122.
- 44 În manuscris urmează în continuare un scurt pasaj în care Marx compară concepția lui Ricardo asupra nivelului salariului cu cea a lui Malthus asupra acestei probleme. Acest pasaj a fost plasat mai sus, la p. 121 a volumului de față, ca notă de subsol. — 123.
- 45 Marx se referă la lucrarea lui MacCulloch „The Literature of Political Economy : a Classified Catalogue of Select Publications in the Different Departments of that Science, with Historical, Critical, and Biographical Notices“, London, 1845. — 123.
- 46 Marx adaugă la numele lui Roscher numele istoricului antic grec Tucidide în legătură cu faptul că „d-l profesor Roscher s-a proclamat cu modestie Tucidide al economiei politice“, cum scrie Marx (în caietul al XV-lea, p. 922 a manuscrisului), în partea a II-a a „Teoriilor asupra plusvalorii“ (Comp. Marx-Engels. Werke, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag Berlin, 1968, S. 492—493). Această pretențioasă comparație a persoanei sale cu Tucidide este făcută de Roscher în prefața lucrării sale „Grundlagen der Nationalökonomie“. Denumirea de „Tucidide Roscher“ are un caracter vădit ironic. După cum arată Marx în acest capitol și într-o serie de alte locuri, Roscher a denaturat în mod grosolan atît istoria relațiilor economice cît și istoria teoriilor economice. — 124.
- 47 Este vorba despre lucrarea lui West „Essay on the Application of Capital to Land, with Observations shewing the Impolicy of any great Restriction of the Importation of Corn“ și despre lucrarea lui Ricardo „An Essay on the Influence of a Low Price of Corn on the Profits of Stock ; shewing the Inexpediency of Restrictions on Importation“. — 125.
- 48 W. Roscher. „System der Volkswirtschaft“. Band I : „Die Grundlagen der Nationalökonomie“, Dritte, vermehrte und verbesserte Auflage. Stuttgart und Augsburg, 1858, S. 191. — 126.

- 49 Marx se referă la cartea lui Hopkins „Economical Enquiries relative to the Laws which Regulate Rent, Profit, Wages, and the Value of Money“, London, 1822. Pasajul respectiv din această carte este citat de Marx mai jos (vezi volumul de față, p. 144—145) — 128.
- 50 În textul „Teoriilor asupra plusvalorii“, Marx nu a mai revenit la aceste concepții ale lui Roscher. În partea a treia a „Teoriilor“, în capitolul intitulat „Destrămarea școlii ricardiene“, Marx face o critică amplă concepțiilor vulgare ale lui MacCulloch, concepții similare cu cele ale lui Roscher și care s-au format, ca și concepțiile acestuia, sub influența puternică a concepției apologetice a „serviciilor productive“ pe care a formulat-o J.-B. Say și despre care Marx vorbește în paragraful următor. În volumul I al „Capitalului“, în nota 22 din capitolul al 6-lea, Marx amintește concepția lui Roscher asupra naturii ca una din sursele valorii. (Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 219) și în „Capitalul“, vol. III, capitolul 48 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 25, partea a II-a, București, Editura politică, 1973, p. 364—365. — 135.
- 51 Despre „enclosures“ (împrejmuirile) pământurilor obștești din Anglia, Marx vorbește mai detaliat în capitolul 24 din volumul I al „Capitalului“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 730—732). — 148.
- 52 Este vorba despre teoria malthusiană a populației. — 150.
- 53 James Anderson citează aici din cartea italianului Camillo Tarello da Lonato „Ricordo d'Agricoltura“. Sînt cunoscute 12 ediții ale acestei cărți : Veneția 1567, 1609, 1704 și 1722 ; Mantua 1577, 1585, 1622, 1735 ; Treviso 1601, 1731 ; Bergamo 1736 ; Milano 1816. Anderson a folosit prima ediție apărută la Mantua și citează după versiunea franceză editată de Société économique din Berna. — 150.
- 54 Acest pasaj din Anderson reprezintă o parte dintr-un fragment mai mare reprodus de MacCulloch din cartea lui Anderson „An Inquiry into the Nature of the Corn Laws“ (Edinburgh, 1777) unde acest fragment se află la p. 45—48. — 151.
- 55 Prin „fertilitatea pământului“, Marx înțelege aici suma totală a rentei obținute pe terenul respectiv. — 155.
- 56 J. Mill. „Elements of Political Economy“. London, 1821, p. 198. — 158.
- 57 În „Capitalul“, volumul I, capitolul 24, Marx scrie că între 1801 și 1831 populația rurală a Angliei a fost deposedată de 3 511 770 de acri de pământuri obștești, care „au fost dăruite landlorzilor de către un parlament format din landlorzi“ (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 733). — 164.
- 1958, p. 165. — 165.
- 58 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1958, p. 165. — 165.
- 59 Op. cit., p. 168. — 165.
- 60 Op. cit., p. 171. — 166.
- 61 Op. cit., p. 165. — 166.

62 Prin „*mașini agricole*“ Rodbertus înțelege aici categorii de pământ cu fertilitate diferită. Compararea categoriilor de pământ cu mașini de randament diferit, a fost luată de Rodbertus de la Malthus. — 166.

63 Termenul „*preț de cost*“ („Kostenpreis“ sau „Kostpreis“, „cost price“) este folosit aici de Marx în sensul de „*preț de producție*“ sau „preț mediu“ ($c + v + \text{profitul mediu}$), Despre termenul „preț mediu“, vezi adnotarea 7.

Pentru prima oară, termenul „Kostenpreis“ se întâlnește la Marx în partea I a „Teoriilor asupra plusvalorii“, dar acolo el este folosit în sensul de „cheltuieli imanente de producție“ ale mărfii ($c + v + p$), care coincid cu valoarea mărfii.

În partea a II-a a „Teoriilor asupra plusvalorii“ (*Marx-Engels, Werke, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag Berlin, 1968*), termenul „Kostenpreis“ este folosit de Marx fie în sensul de cost de producție (în aceste cazuri el a fost tradus prin „preț de cost“), fie în sensul de cheltuieli de producție pentru capitalist, adică în sensul de $c + v$ (în aceste cazuri el a fost tradus prin „cheltuieli de producție“).

Folosirea în trei sensuri a termenului „Kostenpreis“ se explică prin aceea că cuvântul „Kosten“ („cheltuieli“, „cheltuieli de producție“) se folosește în știința economică în trei sensuri diferite, după cum subliniază în mod special Marx în partea a III-a a „Teoriilor asupra plusvalorii“ (vezi *Marx-Engels, Werke, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag Berlin, 1968, S. 74—80 și 502—503*): 1) în sensul de avans plătit de capitalist; 2) în sensul de preț al capitalului avansat plus profitul mediu și 3) în sensul de cheltuieli reale (sau imanente) de producție pentru marfa însăși.

În afară de aceste trei sensuri, întâlnite la clasicii economiei politice burgheze, există și un al patrulea sens, vulgar, al termenului de „cheltuieli de producție“, folosit de J.-B. Say care definește „cheltuielile de producție“ ca „ceea ce se plătește pentru serviciile de producție ale muncii, capitalului și pământului“ (*J. B. Say, „Traité d'économie politique“. Seconde édition. Tome II, Paris, 1814, p. 453*). Marx respinge categoric această accepție vulgară a „cheltuielilor de producție“ (vezi, bunăoară, volumul de față, p. 135, 229 și 516). — 168.

64 Citatul este luat dintr-o notă a lui Buchanan la ediția îngrijită de el a cărții „*Avuția națiunilor*“ de A. Smith (*Adam Smith, „An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations“*. In three volumes. With notes, and additional volume, by David Buchanan. Vol. II, Edinburgh, 1814, p. 55). În capitolul al doilea al cărții sale „*Principles*“, Ricardo citează într-o notă de subsol acest raționament al lui Buchanan. — 169.

65 *D. Ricardo, „On the Principles of Political Economy, and Taxation“*. Third edition. London, 1821, p. 1—12. — 171.

66 *J. B. Say, „Traité d'économie politique“*. Cinquième édition. Tome I, Paris, 1826, p. LXXXIII—LXXXIV. Sau *J.-B. Say, „Traité d'économie politique“*. Sixième édition. Paris, 1841, p. 41. — 173.

67 Printre capitolele din cartea lui Ricardo care sînt consacrate problemelor fiscale, Marx înglobează, în afară de cele 12 capitole (cap. VIII—XVIII și XXIX) în care se vorbește despre impozite în înțelesul propriu al cuvîntului, încă două capitole — XXII și XXIII („Primele de export și prohibițiile la import“ și „Despre primele

- de producție") — în care sînt atinse, de asemenea, probleme de natură fiscală : potrivit teoriei lui Ricardo, primele se plătesc dintr-un fond format din diverse impozite plătite de populație. — 174.
- 68 Vezi adnotarea 18. — 177.
- 69 Prin „mijloace de subzistență care intră în *consum în general*“ Marx are în vedere aici, pe de o parte, toate mijloacele de consum individual, iar pe de altă parte, materialele auxiliare care constituie mijloace de consum productiv pentru mașini (cârbune, ulei de mașini etc.). — 181.
- 70 În ce privește conceptele „*timp de producție*“ și „*timp de muncă*“, vezi adnotarea 8. — 186.
- 71 Profitul mediu reprezintă $20 \frac{5}{26}\%$ în cazul cînd capitalul cheltuit de fermier și capitalul cheltuit de fabricant sînt egale. Dacă însă ținem seama de diferența dintre mărimile capitalurilor cheltuite — 800 l. st. la fermier și 1 300 l. st. la fabricant (în total 2 100 l. st.) — și dacă profitul total al amîndurora este egal cu 400 l. st., profitul mediu va fi $\frac{400 \times 100}{2100} = 19 \frac{1}{21}\%$. — 196.
- 72 Despre concepțiile lui Torrens, James Mill și MacCulloch, vezi secțiunile respective din partea a III-a a „Teoriilor asupra plusvalorii“ (*Marx-Engels, Werke, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag, Berlin 1968*). — 201.
- 73 *Cuarterul* englez (măsură de capacitate egală cu 290,9 litri) are 8 *busheli*. — 213.
- 74 Prin „raportul numeric sau proporțional al mărimilor“ diferitelor grupuri de întreprinzători, Marx înțelege aici cantitatea de produs furnizată pe piață de fiecare dintre aceste grupuri. — 216.
- 75 Marx se referă la cartea lui Corbet „An Inquiry into the Causes and Modes of the Wealth of Individuals ; or the Principles of Trade and Speculation Explained“ (London, 1841), în care Corbet afirmă că în industrie prețul este reglat de mărfurile produse în condițiile cele mai bune și că la fiecare fel de marfă tocmai aceste mărfuri formează masa precumpănitoare (p. 42—44). — 217.
- 76 Mai sus, la p. 124 a volumului de față, Marx a dat un citat din cartea lui Roscher „Die Grundlagen der Nationalökonomie“, care atestă confuzia totală din concepțiile lui Roscher asupra luptei în jurul teoriei lui Anderson despre renta funciară și asupra „antagonismului dintre oamenii finanțelor și proprietarii funciari“. — 222.
- 77 Se presupune că 10% reprezintă rata medie a profitului în localitatea respectivă. — 233.
- 78 Marx se referă la cartea lui James Stewart „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy“, vol. I, Dublin 1770, în care este descris procesul trecerii de la economia, în esență naturală a satului englez la economia de mărfuri și capitalistă, care era însoțită de transformarea agriculturii într-o ramură a activității capitaliste, de intensificarea muncii în agricultură și de exproprierea populației agricole. Expresia lui Stewart „oamenii au început să prețuiască timpul“ se află la pagina 171 din volumul I al cărții menționate. Această expresie, precum și alte citate din Stewart, sînt inserate de

Marx și în manuscrisul lui economic din 1857—1858 (vezi *K. Marx. Bazele criticii economiei politice, partea a II-a, București, Editura politică, 1974, p. 257*). — 246.

- 79 Marx se referă la cartea lui Hulmann „Städtewesen des Mittelalters“, Theile 1—4, Bonn, 1826—1829. — 249.
- 80 Teza că suma totală a rentei (renta absolută și renta diferențială luate laolaltă) este egală cu diferența dintre valoarea de piață și prețul de cost este analizată mai detaliat ulterior (vezi volumul de față, p. 312). — 274.
- 81 Mărimea $16/65$ l. st. se obține scăzându-se valoarea individuală a unei tone de cărbune III, care reprezintă $1 \frac{3}{5}$ l. st., din noua valoare de piață a unei tone de cărbune egală cu $1 \frac{11}{13}$ l. st. — 274.
- 82 Exemplele precedente reproduse de Marx nu se referă la agricultura, ci la exploatarea unor mine de cărbune cu productivitate diferită. Dar tot ce s-a spus despre aceste mine este valabil și pentru agricultură, în măsura în care ea este practică pe pământuri cu fertilitate diferită. — 275.
- 83 După cum arată mai încolo Marx (vezi volumul de față, p. 285), prin *valoare diferențială* (Differentialwert) el înțelege diferența dintre valoarea de piață și valoarea individuală. Valoarea diferențială este determinată de Marx în raport cu unitatea de produs, iar renta diferențială în raport cu întregul produs obținut în categoria respectivă. Dacă valoarea de piață a unității de produs este mai mare decât valoarea individuală a acesteia din urmă, diferența va fi o mărime pozitivă; dacă însă este mai mică decât valoarea individuală, această diferență va fi o mărime negativă. De aici semnele + și — în tabelul general dat de Marx la p. 574 din manuscris (vezi tabelul inserat între p. 288—289 ale volumului de față).

În tabelele C, D și E de la p. 572 din manuscris (p. 278 a volumului de față), Marx pune semnele + și — înaintea cifrelor care exprimă (în lire sterline) mărimea rentei diferențiale. De pildă, în tabelul C, la rubrica „Rentă diferențială“, figurează o mărime negativă — $9 \frac{3}{13}$ l. st. Aceasta înseamnă că în cazul de față fertilitatea categoriei I este atât de scăzută, încât la valoarea de piață existentă pământul din această categorie nu numai că nu dă nici o rentă diferențială, dar chiar și renta absolută scade aici mult sub mărimea ei normală. În cazul I C renta absolută nu reprezintă decât $\frac{10}{13}$ l. st., adică cu $9 \frac{3}{13}$ l. st. sub mărimea ei normală, care în exemplul de față reprezintă 10 l. st.

În tabelul general de la p. 574 din manuscris, același fenomen al rentei diferențiale negative este exprimat de Marx cu ajutorul valorii diferențiale negative, iar la rubrica „Rentă diferențială“ pune în aceste cazuri numai cifra „0“, care înseamnă că aici nu există rentă diferențială pozitivă (în cazurile în care există rentă diferențială negativă, care se manifestă printr-o scădere corespunzătoare a rentei absolute, ceea ce se poate vedea în rubrica „Rentă absolută“). Trecerea mărimilor negative în rubrica „Valoare diferențială“ înălătură inconveniența ivită în tabelul C de la p. 572 din manuscris, când au trebuit să fie adunate rentele diferențiale ale diferitelor categorii: în suma totală au intrat numai rentele diferențiale pozitive, adică cele cu semnul +, în timp ce mărimea negativă „— $9 \frac{3}{13}$ l. st.“, pentru a se evita un calcul greșit, a fost considerată pur și

simplic egală cu zero. De aceea, pentru calcularea rentelor diferențiale negative, Marx a introdus în tabelul său general o rubrică specială : „Valoarea diferențială per tonă“, în care intră și valorile diferențiale negative. — 278.

84 După aceste cuvinte, la p. 573 din manuscris, Marx compară tabelele A, B, C și D în forma lor desfășurată, cu toate rubricile. La pagina următoare, 574, din manuscris, el retranscrie într-o formă mai ordonată toate datele tabelelor A, B, C și D și le adaugă datele corespunzătoare ale tabelului E. Rezultă un singur tabel general, care a fost inserat între paginile 288—289 ale volumului de față. Datele tabelelor A, B, C și D pe care Marx le-a transcris la pagina 573 din manuscris au intrat în întregime în tabelul general și de aceea nu au mai fost reproduse separat în textul volumului. — 278.

85 Este vorba despre prima fasciculă a lucrării „Contribuții la critica economiei politice“. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 54. — 280.

86 În exemplul citat de Marx, ambele părți componente ale capitalului avansat cuprind, proporțional în aceeași măsură, un produs a cărei producție depinde de proprietatea funciară. Marx presupune că, cu toată creșterea capitalului constant 88c în loc de 80c, ca urmare a scumpirii materiei prime și a capitalului variabil (22v în loc de 20v, datorită scumpirii obiectelor care intră în consumul muncitorilor), valoarea de piață a produsului total a rămas tot 120 (în alt exemplu, analizat la pagina 298—305 din volumul de față, Marx, dimpotrivă, pornește de la schimbarea valorii de piață). Ca urmare a acestei scumpiri a capitalului constant și a capitalului variabil, în condițiile menținerii valorii de piață anterioare a produsului total, plusvaloarea însoțită de capitalist s-a micșorat de la 20 la 10 și, în mod corespunzător — cu zece unități —, a crescut renta diferențială, care a sporit pe terenurile mai productive, în legătură cu trecerea la cultivarea unor terenuri mai puțin productive. Prin urmare, valoarea nou creată, egală — ca și înainte — cu 40 (întrucât modul de a produce a rămas același), este supusă aici următoarei redistribuiri : 10 unități formează acum plusvaloarea care revine capitalistului, 20 de unități revin capitalului variabil, iar la 10 unități sporirii rentei diferențiale, sporirea produsă prin creșterea cu opt unități a valorii capitalului constant și cu două unități a valorii capitalului variabil.

Mai departe, la p. 684—686 din manuscris (p. 499—504 din volumul de față), Marx examinează un caz analog, luând exemplul unui capital agrar al cărui produs, în forma lui naturală, intră în formarea elementelor părții constante și a celei variabile ale acestui capital. — 295.

87 În efectuarea acestui calcul, pe care în paragraful imediat următor chiar Marx îl califică drept „imposibil“, Marx a pornit de la faptul că munca nou adăugată în filarea bumbacului este egală cu 40 l. st. și s-a limitat la aceea că a împărțit această sumă de lire sterline în muncă necesară și supramuncă conform presupunerii că salariul necesar se majorează cu $\frac{1}{3}$. Calculul s-a dovedit imposibil, deoarece în acest caz — la un capital de 100 l. st. — nu pot rămâne nemodificate nici numărul anterior de muncitori (20 de oameni) și nici vechea sumă reprezentând munca nou adăugată de ei (40 l. st.). Din moment ce, conform presupunerii, salariul necesar a fost

- majorat cu $\frac{1}{3}$, capitalul de 100 l. st. nu mai poate angaja 20 de muncitori, ci este nevoit să reducă numărul lor la $18\frac{3}{4}$, așa cum și procedează Marx în calculele lui ulterioare. Iar modificarea numărului muncitorilor antrenează și toate celelalte modificări în calculul referitor la cazul II. În felul acesta, rezultă următorul calcul. Dacă înainte 1 muncitor costa 1 l. st., acum el costă $1\frac{1}{3}$ l. st., iar 20 de muncitori costă acum $26\frac{2}{3}$ l. st. Deci, pentru a continua producția de fire la proporțiile anterioare, este nevoie de un capital de $106\frac{2}{3}$ l. st., cu compoziția $80c+26\frac{2}{3}v$. Recalculat la 100 l. st. compoziția capitalului va fi $75c+25v$. — 304.
- 88 Aici, precum și uneori în textul ulterior, Marx folosește termenul „Produktionskosten“ în sens de cheltuieli de producție plus profitul mediu, adică în sensul de preț de cost. O folosire similară a termenului „Produktionskosten“ se întâlnește și în unele pasaje din volumul al III-lea al „Capitalului“. Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 25, partea a II-a, București, Editura politică, 1973, p. 194, 215, 321—323. — 311.
- 89 Vezi adnotarea 26. — 311.
- 90 Despre teoria colonizării a lui Wakefield, vezi capitolul 25 din volumul I al „Capitalului“ (Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 767—776). — 320.
- 91 În capitolul anterior, Marx a arătat că categoria I din tabelul D „joacă un rol complet pasiv“ (p. 311); „nu ea determină piața, acest lucru îl fac, contra ei, categoriile IV, III, II“ (p. 311) care, prin presiunea pe care o exercită asupra pieței, mențin valoarea de piață a produsului la nivelul prețului de cost individual al produsului din prima categorie, adică la un nivel considerabil mai scăzut decât valoarea individuală a acestui produs. — 342.
- 92 Prin *prețul de cost pe piață* (the market cost-price), Marx înțelege prețul de cost general care reglează prețurile de piață ale mărfurilor într-o anumită sferă de producție. Comp. volumul de față, p. 127, unde prețul de cost pe piață figurează sub denumirea de „prețul mediu general“, „prețul mediu de piață“. — 343.
- 93 În ultima rubrică a tabelului general de la p. 350—351, precum și în textul de la p. 352—353, prin „rentă absolută“ Marx înțelege *rata* rentei absolute. — 352.
- 94 „*The Morning Star*“ — cotidian englez, organ al liberschimbistilor, a apărut la Londra din 1856 pînă în 1869. — 353.
- 95 Ricardo numește renta „creare de valoare“ („a creation of value“) în sensul că ea dă proprietarilor funciari posibilitatea de a dispune de acel *spor de valoare* a întregului produs social, care, după Ricardo, apare în urma creșterii dificultăților legate de producerea unei părți sau alteia a cerealelor pe care Ricardo îl numește „nominal“, deoarece avuția reală a societății nu crește cîtuiși de puțin din această cauză. În capitolul 23 al cărții sale, Ricardo critică concepția lui Malthus despre rentă ca „cîștig net și o nouă creare de bogății“, formulînd teza că renta nu adaugă nimic la avuția societății în ansamblu și nu face decît să „transfere o porțiune din valoarea grîului și a mărfurilor de la posesorii lor anteriori asupra landlorzilor“.

- Într-o formă mai completă, acest pasaj din „Principles“ ale lui Ricardo este reprodus de Marx mai departe, la p. 603 din volumul de față. El a servit drept punct de plecare pentru teza lui Marx despre „valoarea socială falsă“ (vezi *K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 25, partea a II-a, București, Editura politică, 1973, p. 202—203). Vezi și adnotarea 30. — 370.
- 96 Marx are în vedere teza lui Rodbertus potrivit căreia în cheltuielile de producție ale produsului agricol nu intră valoarea materiilor prime. Vezi volumul de față, cap. VIII, § 4. — 372.
- 97 Acest rînd a fost introdus de Marx după ce a scris fragmentul referitor la concepțiile lui Smith asupra rentei imobilelor (p. 641 a manuscrisului lui Marx). — 400.
- 98 Ambele citate din Smith cuprinse în acest pasaj nu sînt date de Marx după traducerea franceză a lui Garnier, pe care Marx o folosește atunci cînd citează pe Smith în volumul de față, ci în limba engleză după cartea lui Ricardo „On the Principles of Political Economy, and Taxation“ (ediția a treia, cap. 14). — 400.
- 99 Marx are în vedere pagina 230 din cartea lui Ricardo „On the Principles of Political Economy, and Taxation“, third edition, London, 1821. — 400.
- 100 Mai departe în manuscris urmează un fragment în care sînt analizate enunțurile lui Ricardo cu privire la propria lui concepție asupra rentei. Acest fragment, separat printr-o linie de textul care-l precedează, este o completare la capitolele în care este analizată teoria ricardiană a rentei; prin conținutul său, acest fragment aparține capitolului 13, unde se și publică în volumul de față (vezi p. 339).
- După acest fragment, în manuscris urmează o completare, în paranteze rotunde, la analiza teoriei ricardiene a prețului de cost, pe care Marx o face în capitolul 10, unde această completare a și fost mutată în volumul de față (vezi p. 229—230). — 408.
- 101 Mai departe în manuscris (p. 641) se află un fragment referitor la concepțiile lui Smith asupra rentei imobilelor. În volumul de față acest fragment a fost mutat în capitolul 14 (vezi p. 399—400). — 422.
- 102 Apoi în manuscris (sfîrșitul paginii 642 și începutul paginii 643) urmează un fragment referitor la schimbările oprite una alteia valorii capitalului constant și ale valorii capitalului variabil. Acest fragment, care este o completare la p. 640—641 din manuscrisul lui Marx, este inserat la p. 419—421 din volumul de față. — 423.
- 103 Această definiție a prețului de monopol este dată de Ricardo în capitolul 17 din ale sale „Principles“ (ediția a treia, Londra, 1821, p. 289—290). O definiție analogă a prețului de monopol, dată de A. Smith, este reprodusă de Marx mai sus, la p. 381 din volumul de față. — 425.
- 104 Marx are în vedere secțiunile IV și V ale primului capitol din lucrarea lui Ricardo „On the Principles of Political Economy, and Taxation“ (third edition), în care acesta examinează problema influenței creșterii sau scăderii salariului asupra „valorilor relative“ ale mărfurilor produse de capitaluri cu compoziții organice

diferite. Marx a făcut o analiză critică detaliată a acestor două secțiuni la p. 181—212 din volumul de față. — 428.

- 105 Marx schițează aici, cu titlu de exemplu, una dintre direcțiile în care poate să aibă loc procesul apropierii compoziției organice a capitalului agrar de compoziția organică a capitalului industrial. Ca punct de plecare Marx ia $60 c + 40 v$ — pentru capitalul agrar ; $80 c + 20 v$ — pentru capitalul neagrar.

Marx admite că, datorită creșterii productivității muncii agricole, numărul muncitorilor din agricultură se reduce cu o pătrime. Se schimbă, prin urmare, compoziția organică a capitalului agrar : pentru produsul care mai înainte necesita o cheltuire de 100 de unități de capital, $60 c + 40 v$, este necesar acum o cheltuire de numai 90 de unități de capital, $60 c + 30 v$, ceea ce calculat la 100 dă $66 \frac{2}{3} c + 33 \frac{1}{3} v$. Astfel, compoziția organică a capitalului în agricultură s-ar apropia de compoziția organică a capitalului în industrie.

Marx admite, mai departe, că, concomitent cu reducerea numărului muncitorilor agricoli, are loc și o scădere a salariului cu o pătrime, scădere determinată de ieftinirea cerealelor. În acest caz este necesar să se admită că salariul ar scădea în aceeași proporție și în industrie. Totuși, asupra capitalului agrar, care are o compoziție organică mai joasă, scăderea salariului se răsfrânge într-o măsură mai mare decât asupra capitalului neagrar. Acest lucru ar duce la o nouă micșorare a diferenței dintre compoziția organică a capitalului în agricultură și compoziția organică a capitalului în industrie.

Capitalul agrar $66 \frac{2}{3} c + 33 \frac{1}{3} v$, în condițiile în care salariul scade cu $\frac{1}{4}$, se transformă într-un capital $66 \frac{2}{3} c + 25 v$, ceea ce, calculat la 100, reprezintă $72 \frac{8}{11} c + 27 \frac{3}{11} v$.

Capitalul neagrar $80 c + 20 v$, dacă salariul scade cu $\frac{1}{4}$, se transformă într-un capital $80 c + 15 v$, ceea ce calculat la 100, reprezintă $84 \frac{4}{19} c + 15 \frac{15}{19} v$.

Dacă numărul muncitorilor în agricultură ar continua să se micșoreze și salariul ar continua să scadă, compoziția organică a capitalului agrar s-ar apropia tot mai mult de compoziția organică a capitalului neagrar.

Analizând acest caz ipotetic, pentru a lămuri influența pe care creșterea productivității muncii în agricultură o exercită asupra compoziției organice a capitalului agrar, Marx face abstracție aici de creșterea concomitentă și, în majoritatea cazurilor, mult mai rapidă a productivității muncii în industrie, creștere care își găsește expresia în ridicarea continuă a compoziției organice a capitalului industrial în comparație cu cel agrar. În ceea ce privește raportul dintre compoziția organică a capitalului în industrie și în agricultură, vezi volumul de față, p. 12—14, 92—93, 102—103, 106, 111—112, 258—259. — 429.

- 106 La Marx, în numerotarea paginilor de manuscris cifra 649 a fost omisă. — 433.

- 107 La pagina următoare (653) a manuscrisului său, Marx revine la „malițiozitatea“ lui Say în legătură cu invocarea de către Ricardo a legii cererii și a ofertei în definirea „valorii muncii“ prin mijloacele de subsistență necesare întreținerii muncitorului. Marx se referă la traducerea franceză a cărții lui Ricardo efectuată de Constancio și însoțită de note ale lui Say. Aici la Marx este o

- inexactitate. În notele lui la textul lui Ricardo, Say are o atitudine „malițioasă” în legătură cu faptul că prin cerere și ofertă Ricardo definește valoarea *banilor*. Pasajul respectiv din notele lui Say este reprodus de Marx în „Mizeria filozofiei” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1958, p. 114). El este luat din cartea : D. Ricardo. „Des principes de l'économie politique et de l'impôt”. Traduit de l'anglais par Constancio, avec des notes explicatives et critiques par J. E. Say. Tome II, Paris, 1835, p. 206—207. — 437.
- 108 Vezi adnotarea 107. — 439.
- 109 Marx se referă la broșura lui James Deacon Hume „Thoughts on the Corn-Laws” (London, 1815). Vorbind despre teza lui Adam Smith, potrivit căreia „prețul muncii este determinat de prețul cerealelor”, Hume scrie : „Cînd dr. Smith vorbește despre cereale, el are în vedere produsele alimentare în genere, ...toate produsele agricole” (p. 59). — 441.
- 110 Marx are în vedere partea din manuscrisul său care începe în caietul al III-lea la p. 95 b și este intitulată „2) Plusvaloarea absolută”. Pasajul la care se referă Marx se află la punctul d) al acestei părți, intitulat „Zile de muncă concomitente” (p. 102—104 din manuscrisul lui Marx). — 450.
- 111 Marx are în vedere valoarea nou creată de 20 de muncitori : o oră de muncă a acestor 20 de muncitori creează o valoare de 2 l. st., iar o zi de muncă de 14 ore creează o valoare de 28 l. st. — 451.
- 112 Valoarea produsului total conține valoarea (c) care a trecut asupra produsului și valoarea nou creată ($v + p$). Întrucît în cazul de față Marx face abstracție de capitalul fix, valoarea transferată se reduce la valoarea materiilor prime. În exemplul citat, valoarea materiilor prime este egală cu $93 \frac{1}{3}$ l. st. (în decurs de o oră se transformă în fire 133 $\frac{1}{3}$ pfunzi de bumbac, iar în 14 ore 1866 $\frac{2}{3}$ pfunzi ; 1 pfund de bumbac costă 1 șiling). Împreună cu valoarea nou creată (28 l. st.), aceasta reprezintă 121 $\frac{1}{3}$ l. st. — 452.
- 113 Vezi adnotarea 20. — 481.
- 114 Marx are aici în vedere pe criticii lui Ricardo de felul lui J.-B. Say, care îi reproșează lui Ricardo faptul că pune la baza raționamentelor sale „principii abstracte, cărora li se atribuie într-o măsură prea mare o valabilitate universală”, fapt care ar duce la concluzii necorespunzătoare realității (J. B. Say, *Traité d'économie politique*, Sixième édition. Paris, 1841, p. 40—41). — 481.
- 115 Cifra 51 $\frac{11}{39}$ tone se obține prin următorul calcul : dacă 16 $\frac{2}{3}$ muncitori în categoria a III-a din tabelul E produc 62 $\frac{1}{2}$ tone, 13 $\frac{79}{117}$ muncitori, în condiții în care productivitatea muncii este aceeași, vor produce $\frac{13 \frac{79}{117} \times 62 \frac{1}{2}}{16 \frac{2}{3}}$, adică 51 $\frac{11}{3}$ tone. — 501.
- 116 Vezi adnotarea 11. — 506.
- 117 Marx are în vedere cartea : W. Blake. „Observations on the Effect produced by the Expenditure of Government during the Restriction of Cash Payments”. London, 1823. Extrasele din această carte în problema examinată în text, precum și observațiile lui Marx se

- pot găsi în manuscrisul economic din 1857—1858 (vezi *K. Marx*, „Bazele criticii economiei politice“, partea a II-a, București, Editura politică, 1974, p. 262—263). — 507.
- 118 Este vorba de Expoziția universală de la Londra care s-a deschis la 1 mai 1862 și la care s-au expus mostre ale producției industriale și agricole, opere de artă și cele mai noi realizări ale științei. — 507.
- 119 Marx menționează pentru a doua oară pasajul din „Principles“ ale lui Ricardo în care cuvântul „*producător*“ („producer“) este întrebuințat în sensul de „muncitor“ (prima oară, Marx menționează identificarea de către Ricardo a noțiunilor „*producător*“ și „*muncitor*“ mai sus la p. 461). În alte locuri din cartea sa Ricardo folosește cuvântul „*producător*“ în sens de „*capitalist-întreprinzător*“ (vezi, bunăoară, citatele din cartea lui Ricardo reproduse la p. 463, 471, 602). — 510.
- 120 Observația lui Ricardo, reprodusă aici, în legătură cu opiniile lui Say despre raportul dintre profit și dobândă o găsim din nou la Marx la p. 736 a manuscrisului său, unde el a pus-o în paranteze pătrate ca ceva ce nu are legătură cu problemele tratate la p. 736. Însoțind cuvintele de încheiere ale lui Ricardo („nici un fel de împrejurări nu le poate face să-și schimbe locurile“) cu replica: „Această din urmă afirmație «în anumite împrejurări» este absolut inexactă“.
- În „Capitalul“, volumul III (cap. 22), Marx arată posibilitatea mișcărilor opuse una alteia ale ratei profitului și nivelului dobânzii în diferite faze ale ciclului capitalist. Marx scrie: „Da, vom examina ciclurile de rotație în care se mișcă industria modernă... vom vedea că de cele mai multe ori un nivel scăzut al dobânzii corespunde perioadelor de prosperitate sau de supraprofit, creșterea dobânzii corespunde perioadei de trecere de la prosperitate la reversul ei, iar maximul dobânzii, care atinge extraordinare proporții de camătă, corespunde crizei“ (vezi *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 25, partea I, București, Editura politică, 1969, p. 364—365). — 516.
- 121 Aici Marx revine la problema analizată la p. 412—413 ale volumului de față, problema influenței exercitate asupra ratei medii a profitului și respectiv asupra prețurilor de cost de profiturile mai ridicate decît în metropolă, obținute de pe urma comerțului colonial și în general de pe urma comerțului exterior. Așa cum arată Marx, în această problemă Adam Smith a adoptat un punct de vedere mult mai just decît Ricardo. Cf. *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 25 partea I, București, Editura politică, 1969, p. 239—241. — 517.
- 122 Acest exemplu se bazează pe presupunerea că, în condiții în care productivitatea muncii crește, din 20 de cuarteri de grîu folosiți ca sămînță se obține o recoltă cu 50% mai mare decît înainte. Dacă înainte recolta reprezenta, să zicem 100 de cuarteri, acum, cheltuindu-se aceeași cantitate de muncă, ea reprezintă 150 de cuarteri; totodată, acești 150 de cuarteri costă tot atît cît costau înainte 100 de cuarteri, adică 300 l. st. Înainte semințele reprezentau 20% din recoltă (atît ca număr de cuarteri cît și ca valoare); acum ele reprezintă 13 1/3%. — 522.

- 123 Cuvintele „Vezi MacCulloch“, puse între paranteze, au fost introduse ulterior de Marx (cu creionul). În scrisoarea din 24 august 1867 adresată lui Engels, referindu-se la scrisoarea sa din 20 august 1862 în care el a enunțat pentru prima oară ideea folosirii fondului de amortizare în scopul acumulării, Marx comunică lui Engels că ulterior el a găsit la MacCulloch unele aluzii în această privință. Marx are în vedere cartea lui MacCulloch „The Principles of Political Economy“, Edinburgh 1825, p. 181—182. Marx revine la această problemă la p. 777 și 781 ale manuscrisului său (vezi și *Marx-Engels. Werke*, Bd. 26. dritter Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 54—63.) — 529.
- 124 Este vorba despre prima ediție a lucrării „Contribuții la critica economiei politice“. Vezi *K. Marx* și *F. Engels. Opere*, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 86—87, 130, 134—135. — 542.
- 125 *J. B. Say* „Traité d'économie politique“. Seconde édition. Tome II, Paris, 1814, p. 382 : „Produsele se cumpără numai pe produse. Această formulă a lui Say este reprodusă aproape integral la Ricardo în pasajul citat mai departe (la p. 548) din ale sale „Principles“ (third edition, London, 1821, p. 341). Marx o analizează critic (volumul de față, p. 548—551), precum și în capitolul „Destrămarea școlii ricardiene“, p. 811 din manuscrisul lui Marx (vezi *Marx-Engels. Werke*, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1968, S. 116.) — 542.
- 126 Marx are în vedere raționamentele lui James Mill, cuprinse în paragraful III din capitolul al 4-lea al cărții sale „Elements of Political Economy“, London, 1821, p. 186—195, cu privire la echilibrul permanent și necesar dintre producție și consum, dintre ofertă și cerere, dintre suma cumpărărilor și suma vânzărilor. Mai amănunțit, această concepție a lui James Mill (enunțată de el pentru prima oară în broșura sa „Commerce Defend“, London, 1808), este analizată de Marx în prima ediție a lucrării „Contribuții la critica economiei politice“, în secțiunea referitoare la metamorfoza mărfurilor (vezi *K. Marx* și *F. Engels, Opere*, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 85—86). — 542.
- 127 [*S. Bailey*] „A Critical Dissertation on the Nature, Measures, and Causes of Value“, London, 1825, p. 71—93. — 544.
- 128 *W. Roscher. „System der Volkswirtschaft“*. Erster Band : „Die Grundlagen der Nationalökonomie“. Dritte Auflage, Stuttgart, und Augsburg, 1858, S. 368—370. — 547.
- 129 Vezi adnotarea 126. — 553.
- 130 În prima parte a „Teoriilor asupra plusvalorii“, Marx explică astfel expresia „sub prețul lor“ : „sub prețul lor, adică sub suma de bani în care este reprezentată valoarea ei (a mărfii) (vezi *K. Marx* și *F. Engels. Opere*, vol. 26, partea I, București, Editura politică, 1980, p. 301). — 554.
- 131 Marx are în vedere secțiunea „Metamorfoza mărfurilor“ : din prima ediție a lucrării „Contribuții la critica economiei politice“. Vezi *K. Marx* și *F. Engels. Opere*, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 76—87 și în special p. 85—87. — 558.

- 132 Marx are în vedere acea parte a cercetării sale care a devenit ulterior volumul al III-lea al „Capitalului”. — 564.
- 133 Scurte observații despre formele crizei Marx a notat imediat după aceasta pe copertile caietului XIII (pagina 770 a manuscrisului) și ale caietului XIV (paginile 771 a și 861 a). Textul acestor pagini este inserat mai sus (în paragraful al 11-lea : „Despre problema formelor crizei”) conform mențiunii lui Marx : „La p. 716”. — 568.
- 134 Mai departe în manuscris urmează un scurt paragraf cu privire la concepțiile lui Ricardo despre bani și valoarea de schimb. La Marx, acest paragraf a fost pus între paranteze, cu indicația că trebuie mutat în alt loc, întrucât afectează coerența expunerii. În volumul de față această intercalare se află mai sus, la p. 554, sub formă de notă de subsol. — 571.
- 135 *D. Ricardo*. „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Third edition. London, 1821, p. 339 : „... cererea este limitată numai de producție” (acest pasaj este reprodus de Marx mai sus, într-un context mai larg, la p. 542) și p. 347 : „...cererea nu are nici o limită pentru cerere, nu există nici o limită în întrebuițarea de capital...” (acest pasaj este citat de Marx într-un context mai larg, mai sus, la p. 546). — 571.
- 136 Marx se referă la caietele I—V ale manuscrisului său din 1861—1863, care preced nemijlocit în manuscrisul „Teorii asupra plusvalorii”, în special capitolele referitoare la producerea plusvalorii absolute și a plusvalorii relative. — 572.
- 137 *D. Ricardo*. „On the Principles of Political Economy, and Taxation”. Third edition. London, 1821, p. 342 : „...de nimic altceva nu este nevoie decât de mijloace, iar acestea nu se pot procura... decât prin mărirea producției” (acest pasaj este reprodus de Marx într-un context mai larg, mai sus la p. 556) și p. 389—340 : „...nu e probabil că va continua să producă o marfă pentru care nu există nici o cerere” (acest pasaj este citat într-un context mai larg, la p. 543). — 573.
- 138 Mai departe în manuscris urmează un scurt paragraf pus în paranteze, care cuprinde un exemplu de criză parțială : supraproducția de fire determinată de introducerea mașinilor de filat. În volumul de față acest paragraf se află mai sus, la p. 572 sub formă de notă de subsol. — 575.
- 139 Marx se referă la aserțiunile lui Say (din ale sale „Lettres à Malthus”, Paris, 1820, p. 15), despre faptul că, dacă, de pildă, în Italia se observă o saturare a pieței cu mărfuri englezești, aceasta se explică prin producerea insuficientă de mărfuri care ar putea să fie schimbate pe mărfuri englezești. Aceste aserțiuni ale lui Say sînt reproduse în tratatul anonim „An Inquiry into those Principles...” (London, 1821, p. 15) și figurează în extrasele făcute de Marx din „An Inquiry into those Principles...” în caietul lui de note XII, p. 12 Comp. și teza lui Say că „întîrzierea în vînzarea unor produse este generată de raritatea altora”, pe care Marx o analizează în partea I a „Teoriilor asupra plusvalorii” (vezi *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 26, partea I, București, Editura politică, 1980, p. 247). — 583.

- 140 *Th. Tooke*. „A History of Prices, and of the State of the Circulation“. Volumes I—VI, London, 1838—1857. Despre influența climei asupra prețurilor Tooke vorbește într-o serie de locuri din aceste șase volume, în special la începutul volumului al IV-lea, apărut în 1848. — 584.
- 141 *Sismondi* a explicat crizele prin „disproporția crescîndă dintre producție și consum“. (*J. C. L. Sismonde de Sismondi*. „Nouveaux Principes d'Economie politique“. Seconde édition. Tome I, Paris, 1827, p. 371). În lucrarea sa „Mizeria filozofiei“, *Marx* arată că, în conformitate cu această teorie a lui *Sismondi*, „scăderea venitului este proporțională cu creșterea producției“ (vezi *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 4, București, Editura politică, 1958, p. 74). În „Anti-Dühring“, *Engels* arată că „explicarea crizelor prin subconsum pornește de la *Sismondi*, la care ea mai are un oarecare sens“ (vezi *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 283), iar în prefața la volumul al II-lea al „Capitalului“ *Engels* a reprodus din „Nouveaux Principes“ ale lui *Sismondi* următorul pasaj pentru a ilustra punctul de vedere al acestuia: „Astfel, în urma concentrării avuțiilor în mîna unui mic număr de proprietari, piața internă se restrînge din ce în ce mai mult, iar industria este tot mai mult silită să caute desfacere pe piețele externe, unde o așteaptă zguduiri și mai mari“ (vezi *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 24, București, Editura politică, 1967, p. 24). La concepția lui *Sismondi* despre crize *Marx* revine în partea a III-a a „Teoriilor asupra plusvalorii“, relevînd atît elementele prețioase ale acestei concepții, cît și lacunele ei esențiale (vezi, în special, în capitolul despre *Malthus* pagina 775 a manuscrisului lui *Marx*) (vezi *Marx-Engels*, Werke, Bd. 26, dritter Teil, Dietz Verlag, Berlin, 1958, S. 48—51). — 586.
- 142 Acest pasaj există și în prima ediție a lucrării lui *Ricardo* „Principles...“, apărută în 1817. — 604.
- 143 *J. Steuart*. „An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy“, vol. I, Dublin, 1770, p. 396. Acest pasaj este reprodus de *Marx* în manuscrisul său economic din 1857—1858 (vezi *K. Marx*. „Bazele criticii economiei politice“, partea a II-a, București, Editura politică, 1974, p. 240), Cf. și *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 26, partea I, București, Editura politică, 1980, p. 18 și vol. 25, partea a II-a, București, Editura politică, 1973, p. 326. — 607.
- 144 După toate probabilitățile, *Ricardo* se referă aici la cuvîntarea rostită de el în Camera comunelor la 16 decembrie 1819, în legătură cu propunerea lui *William De Crespigny* de a se crea o comisie pentru studierea planului lui *Robert Owen* de lichidare a șomajului și îmbunătățire a situației claselor muncitoare.
- În cuvîntarea sa, *Ricardo* a afirmat că „mașinile nu micșorează cererea de brațe de muncă“ (*The Works and Correspondance of David Ricardo*. Edited by *P. Sraffa*, Vol. V., Cambridge, 1952, p. 30). — 608.
- 145 În ce privește conceptul de „salarîu real“ („real wages“) la *Ricardo*, vezi volumul de față, p. 465 și 481. — 611.

-
- 146 „*The Standard*“ — cotidian conservator englez, fondat la Londra în 1827. — 631.
- 147 Este vorba despre articolul „America la expoziție“, publicat (fără a se indica numele autorului) în paginile 5 și 6 ale ziarului „Standard“ din 19 septembrie 1862. În ce privește Expoziția universală din 1862, vezi adnotarea 118. — 631.
- 148 Scurtele observații care se publică sub formă de anexe la partea a doua a „Teoriilor asupra plusvalorii“ îi aparțin lui Marx și au fost scrise de el pe copertile caietelor XI, XII și XIII. Ele cuprind material suplimentar cu privire la unele probleme analizate în textul propriu-zis al părții a doua a „Teoriilor“. — 643.

Indice bibliografic cuprinzînd lucrările menționate de Marx

La lucrările citate de Marx au fost indicate, în măsura în care acest lucru a putut fi stabilit, edițiile presupuse că ar fi fost folosite de el. În unele cazuri, în special acolo unde izvoarele bibliografice nu sînt precizate, nu se menționează ediția. Unele izvoare nu au putut fi identificate.

Anderson James: A calm investigation of the circumstances that have led to the present scarcity of grain in Britain: Suggesting the means of alleviating that evil, and of preventing the recurrence of such a calamity in future. 2nd ed. London 1801. — 123, 149, 150.

— (anonim) An enquiry into the nature of the corn laws, with a view to the new corn bill proposed for Scotland. Edinburgh 1777. — 124—125, 128, 151, 168.

— Essays. Relating to agriculture and rural affairs. Vols. 13. Edinburgh 1775. — 115, 152.

— An inquiry into the causes that have hitherto retarded the advancement of agriculture in Europe: with hints for removing the circumstances that have chiefly obstructed its progress. Edinburgh 1779. — 151.

— Recreations in agriculture, natural-history, arts, and miscellaneous literature. Vols. 1—4. London 1779—1802. — 115, 151.

[Arbuthnot, John]: An inquiry into the connection between the present price of provisions, and the size of farms. With remarks on population as effected thereby. To which are added, proposals for preventing future scarcity. By a farmer. London 1773. — 583, 584.

[Bailey, Samuel]: A critical dissertation on the nature, measures, and causes of value; chiefly in reference to the writings of Mr. Ricardo and his followers. By the author of essays on the formation and publication of opinions. London 1825.

— (anonim) A letter to a political economist; occasioned by an article in the Westminster Review on the subject of value. By the author of the critical dissertation on value therein reviewed. London 1826. — 179.

- Banfield, T[homas] C[harles]* : The organization of industry, explained in a course of lectures, delivered in the University of Cambridge in easter term 1844. 2nd ed. London 1848. — 16—19.
- Barton, John* : Observations on the circumstances which influence the condition of the labouring classes of society. London 1817. — 615, 632—633, 638—639, 640—641.
- Bastian, Adolf* : Der Mensch in der Geschichte. Zur Begründung einer psychologischen Weltanschauung. Bd. 1. Leipzig 1860. — 125.
- Blake, W.* : Observations on the effects produced by the expenditure of government during the restriction of cash payments. London 1823. — 506—507.
- Carey, H[enry] C[harles]* : The past, the present, and the future. Philadelphia 1848. — 173, 649.
- Corbet, Thomas* : An inquiry into the causes and modes of the wealth of individuals ; or the principles of trade and speculation explained. In 2 parts. London 1841. — 217.
- Darwin, Charles* : On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life. Fifth thousand. London 1860. — 122.
- [D'Avenant, Charles]* : Discourses on the public revenues, and on the trade of England. Which more immediately treat of the foreign traffick of this kingdom. Viz. I. That foreign trade is beneficial to England. II. On the protection and care of trade. III. On the plantation trade. IV. On the East-India trade. By the author of the essay on ways and means. Part II. To which is added, the late essay on the East-India trade. By the same hand. London 1698. — 113.
- Dombasle, C[hristophe]-J[oseph]-A[lexandre] Mathieu de* : Annales agricoles de Roville, ou mélanges d'agriculture, d'économie rurale, et de législation agricole. 4e livraison. Paris 1828. — 18.
- [Forster, Nathaniel]* : An enquiry into the causes of the present high price of provisions. In two parts : I. Of the general causes of this evil. II. Of the causes of it some particular instances. London 1767. — 647.
- [Hodgskin, Thomas]* : The natural and artificial right of property contrasted. A series of letters, addressed without permission, to H. Brougham... London 1832. — 651.
- Hopkins, Thomas* : Economical enquiries relative to the laws which regulate rent, profit wages, and the value of money. London 1822. — 51, 129, 141—144, 648.
- On rent of land, and its influence on subsistence and population : with observations on the operating causes of the condition of labouring classes in various countries. London 1828. — 139—142.

- Hüllmann, Karl Dietrich* : Staetewesen des Mittelalters. Th. 1—4. Bonn 1826—1829. — 249.
- Hume, J[ames] D[eacon]* : Thoughts on the corn-laws, as connected with agriculture, commerce, and finance. London 1815. — 441, 650.
An inquiry into those principles, respecting the nature of demand and the necessity of consumption, lately advocated by Mr. Malthus, from which it is concluded, that taxation and the maintenance of unproductive consumers can be conducive to the progress of wealth. London 1821. — 533.
- [Malthus, Thomas Robert]* : An essay on the principle of population, as it affects the future improvement of society, with remarks on the speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and other writers. London 1798. — 116, 120, 121.
— The grounds of an opinion on the policy of restricting the importation of foreign corn; intended as an appendix to „Observations on the corn laws“. London 1815. — 121.
— An inquiry into the nature and progress of rent, and the principles by which it is regulated. London 1815. — 116, 121, 650.
— Principles of political economy considered with a view to their practical application. London 1820. — 121.
— Principles of political economy considered with a view to their practical application. 2nd ed. with considerable additions from the author's own manuscript and an original memoir. London 1836. — 66.
- Marx, Karl* : Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon. Paris, Bruxelles 1847. — 11, 165.
— Zur Kritik der Politischen Oekonomie. 1. Heft. Berlin 1859.
- McCulloch, J[ohn] R[amsay]* : The literature of political economy; a classified catalogue of select publications in the different departments of that science, with historical, critical, and biographical notices. London 1845. — 281, 542.
— The principles of political economy; with a scetch of the rise and progress of the science. Edinburgh 1825. — 202.
- Mill, James* : Commerce defended: an answer to the arguments by which Mr. Spence, Mr. Cobbet, and others have attempted to prove that commerce is not a source of national welth. London 1808. — 542.
— Elements of political economy. London 1821. — 542.
- Mill, John Stuart* : Essays on some unsettled questions of political economy. London 1844. — 124.
- The Morning Star*. London, 15 iulie 1826. — 353.
- Newman, Francis William* : Lectures on political economy. London 1851. — 17, 32.

Opdyke, George: A treatise on political economy. New York 1851. — 345.

Petty, William: Political arithmetick. In *William Petty*: Several essays in political arithmetick: The titles of which follow in the ensuing pages. Political Arithmetick, or a discourse concerning the extent and value of lands, people, buildings; husbandry, manufactures, commerce, fishery, artizans, seamen, soldiers, public revenues, interest, taxes, superlucration, registries, banks; valuation of men, increasing of seamen, of militia's, harbours, situation, shipping, power at sea etc. As the same relates to every country in general, but more particularly to the territories of His Majesty of Great Britain, and his neighbours of Holland, Zealand, and France. London 1699. — 113.

Quesnay, François: Analyse du Tableau Économique (1766). In: Physiocrates. Quesnay, Dupont de Nemours, Mercier de la Rivière, Baudeau, Le Trosne, avec une introd. sur la doctrine des physiocrates, des commentaires et des notices historiques par Eugène Daire. 1e partie. Paris 1846. — 41.

[*Quincey, Thomas de*]: Dialogues of three templars on political economy, chiefly in relation to the principles of Mr. Ricardo. In: The London Magazine. Vol. IX. April, May 1824. — 465.

The logic of political economy. Edinburgh, London 1844. — 166, 505.

Ricardo, David: An essay on the influence of a low price of corn on the profits of stock; shewing the inexpediency of restrictions on importation: with remarks on Mr. Malthus' two last publications. An inquiry into the nature and progress of rent; and the grounds of an opinion on the policy of restricting the importation of foreign corn. 2nd ed. London 1815. — 128.

— On protection to agriculture, 4th ed. London 1822. — 128.

— On the principles of political economy, and taxation. 3rd ed. London 1821. — 115, 128, 129, 160, 169, 174—223, 259—261, 318, 328—371, 400, 410, 481, 507—517, 521, 543, 546—557, 576—578, 582, 586—610, 620—634, 637.

— Des principes de l'économie politique et de l'impôt. Trad. de l'anglais par F. S. Constancio, avec des notes explicatives et critiques, par Jean-Baptiste Say. T. 1—2. Paris 1819. — 439.

— Des principes de l'économie politique et de l'impôt. Trad. de l'anglais par F. S. Constancio, avec des notes explicatives et critiques par J.-B. Say. 2de éd., revue, corrigée et augmenté d'une notice sur la vie et les écrits de Ricardo, publiée par sa famille. T. 1—2. Paris 1835. — 439.

Rodbertus[-Jagetzow, Karl]: Sociale Briefe an von Kirchmann. Dritter Brief: Widerlegung der Ricardo'schen Lehre von der Grundrente und Begründung einer neuen Rententheorie. Berlin 1851. — 51—55, 62, 66—71, 77, 79, 83—88, 90, 107, 155—156, 159—167, 255.

Roscher, Wilhelm: Die Grundlagen der Nationalökonomie. Ein Hand- und Lesebuch für Geschäftsmänner und Studierende. 3, verm. und verb. Aufl. Stuttgart, Augsburg 1858. — 123.

- Say, J.-B.* : Lettres à M. Malthus, sur différens sujets d'économie politique, notamment sur les causes de la stagnation générale du commerce. Paris, Londres 1820. — 583.
 — Traité d'économie politique, ou simple exposition de la manière dont se forment, se distribuent, et se consomment les richesses. 2de éd. T. 2. Paris 1814. — 543.
 — Traité d'économie politique, ou simple exposition de la manière dont se forment, se distribuent, et se consomment les richesses. 5e éd. T. 1. Paris 1826. — 173.
 — Traité d'économie politique, ou simple exposition de la manière dont se forment, se distribuent, et se consomment les richesses. 6e éd. T. 1. Paris 1841. — 173.
- Sismondi, J[ean]-Ch[arles]-L[eonard] Simonde de* : Nouveaux principes d'économie politique, ou de la richesse dans ses rapports avec la population. 2de éd. T. 1—2. Paris 1827 — 585, 586.
- Smith, Adam* : An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. In 2 vols. London 1776. — 115, 128, 225.
 — An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. With notes, and an add. vol., by David Buchanan. In 3 vols., Edinburgh 1814. — 169.
 — An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. With a commentary, by the author of "England and America" [d. i. Edward Gibbon Wakefield]. In 6 vols., London 1835—1839. — 438.
 — Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations. Trad. nouv., avec de notes et observations, par Germain Garnier. T. 1—5. Paris 1802. — 230—250, 732—408.
- The Standard*. London, 19 septembrie 1826. — 631.
- Steuart, James* : An inquiry into the principles of political oeconomy : being an essay on the science of domestic policy in free nations. In which are particularly considered population, agriculture, trade, industry, money, coin, interest, circulation, banks, exchange, public credit, and taxes. In 3 vols. Vol. 1. Dublin 1770. — 274.
- Stirling, Patrick James* : The philosophy of trade ; or, outlines of a theorie of profits and prices, including an examination of the principles which determine the relative value of corn, labour, and currency. Edinburgh, London 1846. — 506.
- Storch, Henri* : Cours d'économie politique, ou exposition des principes qui déterminent la prospérité des nations. T. 1—6. St.-Pétersbourg 1815. — 98—99.
- Tooke, Thomas* : A history of prices, and of the state of the circulation. Vols. 1—6. London 1838—1857. — 584.
- [Townsend, Joseph]* : A dissertation on the poor laws. By a wellwisher to mankind. London, 1786. — 116.
- Wade, John* : History of the moddle and working classes ; with a popular exposition of the economical and political principles which have influenced the past and present condition of the industrious orders. Also an appendix of prices, rates of wages, population, poor rates,

mortality, marriages, crimes, educations, occupations, and other statistical information, illustrative of the former and present state of the agricultural, commercial, and manufacturing classes. London 1833. — 12.

[*Wakefield, Edward Gibbon*]: A commentary to Smith's wealth of nations — vezi *Smith, A.* An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. With a commentary, by the author of „England and America“. — 437.

[*West, Edward*]: Essay on the application of capital to land, with observations shewing the impolicy of any great restriction of the importation of corn, and that the bounty of 1688 did not lower the price of it. By a fellow of University College, Oxford. London 1815. — 116, 125.

— Price of corn and wages of labour, with observations upon Dr. Smith's, M. Ricardo's, and Mr. Malthus's doctrines upon those subjects; and an attempt at an exposition of the causes of the fluctuation of the price of corn during the last thirty years. London 1826. — 138.

Indice de lucrări citate, apărute și în limba română

Ricardo, D. : Opere alese, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, vol. I—II.

Smith, A. : *Avuția națiunilor. Cercetare asupra naturii și cauzelor ei.* București, Editura Academiei R.P.R., 1962, vol. I—II.

Indice de nume

A

Abraham a Santa Clara (pseudonimul lui *Magerle, Hans Ulrich*) (1644—1709) — predicator catolic și scriitor austriac. — 122.

Anderson, James (1739—1808) — economist scoțian, precursor al lui Ricardo în teoria rentei. — 28, 88, 115—118, 122—128, 131, 133, 149—154, 165, 166, 168, 169, 251—253, 257, 259, 291, 345, 651.

Arbuthnot, John — fermier englez; autorul unei lucrări despre corelația dintre prețurile mijloacelor de subzistență și mărimea fermelor, care a apărut anonim în 1773 la Londra. — 645.

B

Bailey, Samuel (1791—1870) — filozof și economist englez; a combătut de pe pozițiile economiștilor vulgari teoria valorii bazată pe muncă a lui Ricardo; totodată el a atras atenția asupra unor contradicții în concepțiile economice ale lui Ricardo. — 126, 171, 177, 179, 437, 439, 544.

Banfield, Thomas Charles (1795—1880) — economist englez. — 17.

Barton, John (sfârșitul secolului al XVIII-lea—începutul secolului al XIX-lea) — economist englez, reprezentant al economiei politice clasice burgheze. — 599, 615, 616. 632—642.

Bastian, Adolf (1826—1905) — etnolog german. — 126.

Blake, William — economist englez din prima jumătate a secolului al XIX-lea, autor al unor lucrări despre circulația banilor. — 506, 507.

Buchanan, David (1779—1848) — economist și publicist englez, discipol și comentator al lui Adam Smith. — 28, 168, 425, 429.

C

Carey, Henry Charles (1793—1879) — economist vulgar american, protecționist, a propovăduit armonia între clase în societatea burgheză. — 28, 164, 173, 334, 649.

Chalmers, Thomas (1780—1847) — teolog și economist scoțian, adept fervent al lui Malthus. — 254, 506.

Cobbett, William (1762—1835) — om politic și publicist englez de origine țărănească; reprezentant de seamă al radicalismului mic burghez; a luptat pentru democratizarea regimului politic din Anglia. — 122, 125.

Constancio, Francisco Solano (1772—1846) — medic, diplomat și scriitor portughez; a tradus în limba franceză lucrări ale unor economiști englezi. — 439.

Corbet, Thomas (secolul al XIX-lea) — economist englez, adept al lui Ricardo. — 216, 255, 547.

D

Darwin, Charles Robert (1809—1882) — mare naturalist englez; intemeietorul biologiei științifice și al concepției despre evoluția istorică a speciilor de plante și animale pe calea selecției naturale, concepție cunoscută sub numele de darvinism. — 119, 122.

D'Avenant (Davenant), Charles (1656—1714) — economist și statistician englez, mercantilist. — 114, 131.

De Quincey, Thomas (1785—1859) — scriitor și economist englez, comentator al lui Ricardo; lucrările sale reflectă decăderea și destrămarea școlii lui Ricardo. — 465, 466, 505.

Dombasle, Christophe-Joseph-Alexandre Mathieu de (1777—1843) — agronom francez. — 18.

E

Emery, Charles Edward (născut 1838) — inventator american. — 631.

F

Forster, Nathaniel (aprox. 1726—1790) — pastor englez, autorul unor lucrări tratând probleme economice; a apărat interesele muncitorilor. — 647.

Fourier, François-Marie-Charles (1772—1837) — mare socialist utopist francez. — 244.

Fullarton, John (1780—1849) — economist englez, autorul unor lucrări despre circulația banilor și despre credit, adversar al teoriei cantitative a banilor. — 547.

H

Hallet, Frederic Francis (secolul al XIX-lea) — agronom englez. — 507.

Hansbrow (secolul al XIX-lea) — inventator american. — 632.

Hawes (secolul al XIX-lea) — inventator american. — 632.

Henric al VII-lea (1457—1509) — rege al Angliei (1485—1509). — 252.

Herbert, Claude-Jacques (1700—1758) — economist francez, precursor al lui Malthus. — 122.

Hodgskin, Thomas (1787—1869) — economist și publicist englez; a apărat interesele proletariatului și a criticat capitalismul de pe pozițiile socialismului utopic, folosind în acest scop teoria lui Ricardo. — 651.

Hopkins, Thomas (începutul secolului al XIX-lea) — economist englez. — 28, 51, 129, 139, 142, 144, 648.

Hüllmann, Karl Dietrich (1765—1846) — istoric german, autor al unor lucrări de istorie a evului mediu. — 249.

Hume, David (1711—1776) — filozof englez, idealist subiectiv, agnostic, economist și istoric burghez, adversar al mercantilismului, unul dintre primii reprezentanți ai teoriei cantitative a banilor. — 128.

Hume, James Deacon (1774—1842) — economist burghez englez, adept al liberului schimb. — 441, 649, 650.

K

King, Gregory (1648—1712) — statistician englez. — 642.

Kirchmann, Julius Hermann von (1802—1884) — jurist, publicist și filozof, liberal consecvent; în 1848 a fost deputat în Adunarea națională prusiană (centrul de stînga) și în 1849 deputat în cea de-a doua Cameră; mai tirziu progresist. — 7, 52, 156, 166, 255.

L

- Ludovic al XIV-lea* (1638—1715) — rege al Franței (1643—1715). — 141.
- Ludovic al XV-lea* (1710—1774) — rege al Franței (1715—1774). — 141.
- Ludovic al XVI-lea* (1754—1793) — rege al Franței (1774—1792), a fost executat în timpul revoluției burgheze franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. — 141.

M

- Malthus, Thomas Robert* (1766—1834) — preot englez, economist, ideolog al aristocrației funciare imburghezite, apologet al capitalismului, promotor al teoriei reacționare a suprapopulației, prin care căuta să justifice mizeria oamenilor muncii în capitalism. — 25, 28, 66, 115—125, 141, 149, 169, 174, 200, 237, 370, 431, 435, 465, 592, 634, 642, 645, 649, 650.
- MacCulloch, John Ramsay* (1789—1864) — economist burghez englez, vulgarizator al teoriei economice a lui Ricardo; apologet al capitalismului. — 115, 124, 126, 151, 200, 202, 529.
- MacCormick, Cyrus Hall* (1809—1884) — inventator american. — 631.

Mill, James (1773—1836) — economist și filozof burghez englez, vulgarizator al teoriei lui Ricardo; în filozofie — continuator al lui Bentham. — 158, 200, 542, 553, 554.

Mill, John Stuart (1806—1873) — economist burghez și filozof pozitivist englez; epigon al economiei politice clasice burgheze; fiul lui James Mill. — 45, 125, 551.

N

Newman, Francis William (1805—1897) — filolog și publicist en-

glez, radical-burghez, autorul unor lucrări cu privire la probleme religioase, politice și economice. — 17, 32, 345.

O

- Opdyke, George* (1805—1880) — întreprinzător și economist burghez american. — 28.
- Ovidiu, Publius, Naso* (43 i.e.n.—c. 17 e.n.) — poet latin. — 126.

P

- Petty, Sir William* (1623—1687) — economist și statistician englez, părintele economiei politice clasice burgheze engleze. — 113, 114, 131.
- Proudhon, Pierre-Joseph* (1809—1865) — publicist, sociolog și economist francez, ideolog al mișcării burgheze, unul dintre întemeietorii anarhismului. — 11, 165.

Q

Quesnay, François (1694—1774) — economist francez de seamă, întemeietorul școlii fiziocraților, de profesie medic. — 40.

R

Ramsay, Sir George (1800—1871) — economist englez, unul dintre ultimii reprezentanți ai economiei politice clasice burgheze. — 636.

Ricardo, David (1772—1823) — economist englez, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai economiei politice clasice burgheze. — 10—13, 21, 24—28, 39, 53, 62, 68, 72, 85, 88, 93, 96, 102—103, 105—109, 115, 116, 118—129, 131, 134, 135, 149, 154—165, 168—215, 217—226, 234, 235, 242, 251—267, 269, 286, 289—292, 309, 318, 325—341, 343—348, 352—360, 383, 384, 391, 395—397, 401, 409—417, 421—426, 429—437, 449, 451, 453—484, 485, 488, 492, 494—495, 496—497, 503—504, 506—517, 521, 534, 540—543, 546—556, 568, 571—581, 585—616, 618—638.

Rodbertus [-Jagetzow], **Johann Karl** (1805—1875) — mare proprietar funciar prusian, economist, ideolog al iuncherimii imburghezite; teoretician al „socialismului de stat” prusian. — 7, 8, 15, 21, 40—42, 47, 51—63, 65, 66, 68—72, 75, 77—81, 83—92, 95, 101, 105—108, 114, 126, 130, 131, 155—167, 184—185, 251—255, 259, 372, 645.

Roscher, Wilhelm Georg Friedrich (1817—1894) — economist vulgar german, întemeietorul așa-numitei școli istorice în economia politică din Germania; a combătut socialismul utopic și economia politică clasică burgheză; a înlocuit analiza teoretică printr-un empirism plat; a negat existența legilor economice. 122—126, 135, 136, 222, 547.

S

Say, Jean Baptiste (1767—1832) — economist vulgar francez, a sistematizat și vulgarizat opera lui Adam Smith; a fundat teoria vulgar-economică cu privire la factorii producției, considerînd pămîntul, capitalul și munca drept izvoare de sine-stătătoare ale rentei, profitului și salariului (formula trinitară). — 134, 172, 173, 229, 413, 437, 439, 515, 516, 542, 543, 550, 552, 583, 605, 607.

Sismondi, Jean Charles. Leonard Simonde de (1773—1842) — economist și istoric elvețian; a criticat capitalismul „de pe poziții mic-burgheze” (Lenin) și a idealizat mica producție; reprezentant de seamă al romantismului economic. — 119, 414, 586.

Smith, Adam (1723—1790) — economist englez, unul dintre reprezentanții de seamă ai economiei politice clasice burgheze. — 21, 107, 127, 156, 157, 160, 168, 171—174, 176, 177, 210, 222, 223, 224, 228—250, 253, 254, 256, 259—262, 265, 328, 329, 334, 340, 343, 344, 357, 361—408, 410, 426, 433—438,

440—443, 445, 453, 454, 458, 460, 465, 468, 478—481, 508, 514—517, 535, 540, 546—548, 576—579, 593, 605, 607, 624, 634—635, 645.

Steuart (Stewart) Sir James (cunoscut și sub numele *Denham*) (1712—1780) — economist burghez englez, unul dintre ultimii reprezentanți ai mercantilismului, pe care el, ca teoretician, l-a sistematizat; adversar al teoriei cantitative a banilor. — 115, 116, 122, 126, 246, 607.

Stirling, Patrick James (1809—1891) — economist vulgar englez. — 27, 505.

Storch, Andrei Karlovici (Heinrich) (1766—1835) — economist, stacionar și istoric rus, membru al Academiei de Științe din Petersburg; epigon al economiei politice clasice burgheze. — 98, 310—311.

T

Tarello da Lonato, Camillo (secolul al XVI-lea) — agrobiolog italian. — 150.

Tooke, Thomas (1774—1858) — economist englez, a aderat la școala clasică a economiei politice; a criticat teoria banilor a lui Ricardo; „ultimul economist englez of any value de oarecare valoare” (Marx). — 116, 584.

Torrens, Robert (1780—1864) — economist englez adept al lui „currency principle”. — 200.

Townsend, Joseph (1739—1816) — cleric, geolog și sociolog englez; a propagat teoria antiștiințifică a populației preluată ulterior de Malthus. — 116, 122.

U

Ure, Andrew (1778—1857) — chimist englez, economist vulgar, autor al mai multor lucrări de economie industrială. — 547.

W

Wade, John (1778—1875) — publicist, economist și istoric englez. — 12.

Wakefield, Edward Gibbon (1796—1862) — om de stat englez, economist, a elaborat teoria burgheză a colonizării. — 255, 319, 438.

Wallace, Robert (1697—1771) — teolog și statistician englez, adept și propagator al teoriei antiștiințifice a populației preluată ulterior de Malthus. — 122.

Ward, W. H. (secolul al XIX-lea) — inventator american. — 631.

West, Sir Edward (1782—1828) — economist englez, unul dintre re-

prezentanții economiei politice clasice burgheze; a formulat o teorie a rentei funciare. — 28, 116, 123, 138, 149, 261.

Whitney, Eli (1765—1825) — inventator american. — 631.

Wilson, James (1805—1860) — om politic și economist englez, fondator și redactor al revistei "Economist"; ministru de finanțe (1853—1858), adept al liberului-schimb, adversar al teoriei cantitative a banilor. — 546.

Y

Young, Arthur (1741—1820) — agronom și economist englez, reprezentant al teoriei cantitative a banilor. — 141.

Tablou de greutate, măsuri și monede

Greutăți

Tonă (ton) = 20 hundredweights	1 016,05 kg
Libra — veche măsură de greutate romană (circa 3/4 pfunzi), ulterior pfundul spaniol și portughez	460 resp. 459 g

Măsuri

Acru (acre)	= 4 roods	4 046,7 m ²
cot		66,69 cm
quarter (gr) (măsură de volum engleză)		cca 291 l
bushel	= 8 gallons	36,349 l
Pinte (pint)	= 1/8 gallon	0,568

Monede *

Liră sterlină (pound sterling, l.)	= 20 șilingi	20,43 M.
Șiling (shiling, șh.)	= 12 pence	1,02 M.
Penny (pence, d.)	= 4 farthing	8,51 pfeningi
Farthing (f.)	= 1/4 penny	2,12 pfeningi
Guinee (guinea) (monedă de aur engleză)	= 21 șilingi	21,45 M.
Livra		20,43 M.
Franc (fr., frs.)	= 100 centime	80,00 pfeningi

* Calculul în mărci și pfeningi se raportează la anul 1871 (1 marcă = 1/279 aur pur).

Cuprins

Capitolul opt. Domnul Rodbertus. Digresiune. O nouă teorie a rentei funciare	7
1. Excedentul de plusvaloare în agricultură. Dezvoltarea mai lentă a agriculturii în comparație cu industria în condițiile capitalismului	7
2. Raportul dintre rata profitului și rata plusvalorii. Valoarea materiei prime agricole ca element al capitalului constant în agricultură	14
3. Valoare și preț mediu în agricultură. Rentă absolută	19
a) Egalizarea ratei profitului în industrie	19
b) Formularea problemei rentei funciare	24
c) Proprietatea privată asupra pământului ca condiție necesară a existenței rentei absolute. Scindarea în profit și rentă a plusvalorii obținute în agricultură	32
4. Teza lui Rodbertus potrivit căreia în agricultură valoarea materiei prime nu intră în cheltuielile de producție	40
5. Premisele greșite ale teoriei rentei a lui Rodbertus	51
6. Neînțelegerea de către Rodbertus a raportului dintre prețul mediu și valoare în industrie și în agricultură. Legea prețului mediu	61
7. Concepția greșită a lui Rodbertus asupra factorilor care determină rata profitului și rata rentei funciare	68
a) Prima teză a lui Rodbertus	69
b) A doua teză a lui Rodbertus	72

c) A treia teză a lui Rodbertus	84
8. Adevărata esență a legii denaturate de Rodbertus	91
9. Corelația dintre renta diferențială și renta absolută. Caracterul istoric al rentei funciare. Despre metoda de cercetare la Smith și Ricardo	94
10. Rata rentei și rata profitului. Raportul dintre productivitatea din agricultură și productivitatea din industrie pe diferite trepte ale dezvoltării istorice	107
Capitolul nouă. Observații cu privire la istoria descoperirii așa-numitei legi ricardiene. Observații suplimentare cu privire la Rodbertus (Digresiune)	115
1. Descoperirea rentei diferențiale de către Anderson. Denaturarea concepțiilor lui Anderson în interesul proprietarilor funciari de către Malthus, plagiatorul său	115
2. Dezvoltarea forțelor productive ca principiu fundamental al lui Ricardo în aprecierea fenomenelor economice. Apologia făcută de Malthus celor mai reacționare elemente ale claselor dominante. Infirmarea efectivă de către Darwin a teoriei populației a lui Malthus	119
3. Denaturarea de către Roscher a istoriei concepțiilor asupra rentei funciare. Exemple de obiectivitate științifică la Ricardo. Renta în producția agrară și în producția industrială. Dubla acțiune a concurenței	123
4. Greșelile și confuziile lui Rodbertus în problema raportului dintre valoare și plusvaloare în cazul scumpirii produsului	129
5. Negarea rentei absolute de către Ricardo — o urmare a greșelilor lui în teoria valorii	131
6. Teza lui Ricardo cu privire la creșterea continuă a prețurilor la cereale. Tabelul prețurilor medii la cereale în anii 1641—1859	135
7. Hopkins despre deosebirea dintre renta absolută și renta diferențială și dintre munca productivă și munca neproductivă, despre proprietatea privată ca geneză a rentei funciare	139

8. Cheltuielile de desțelenire. Perioadele de creștere a prețurilor la cereale și perioadele de scădere a lor (1641—1859)	144
9. Anderson contra Malthus. Teza lui Anderson cu privire la productivitatea crescândă a agriculturii și influența ei asupra rentei diferențiale	149
10. Inconsistența criticii făcute de Rodbertus teoriei rentei a lui Ricardo. Neînțelegerea de către Rodbertus a particularităților agriculturii capitaliste	155
Capitolul zece. Teoria prețului de cost a lui Ricardo și Adam Smith. (Infirmare)	168
A. Teoria prețului de cost a lui Ricardo	168
1. Falimentul teoriei fiziocraților și dezvoltarea concepțiilor asupra rentei funciare	168
2. Determinarea valorii prin timpul de muncă la Ricardo. Baza istorică și neajunsurile metodei lui de cercetare	171
3. Confuzia pe care o face Ricardo în problema rentei „absolute” și a valorii „relative”. Neînțelegerea de către el a formei valoare	177
4. Cum tratează Ricardo profitul, rata profitului, prețurile medii etc.	180
a) Confuzia pe care o face Ricardo între capitalul constant și capitalul fix, între capitalul variabil și cel circulant. Explicația greșită dată de el schimbării valorilor relative	180
b) Confundarea de către Ricardo a prețului de cost cu valoarea și contradicțiile ce decurg de aici în a sa teorie a valorii. Neînțelegerea de către el a procesului egalizării ratei profitului și transformării valorilor în prețuri de cost	199
5. Prețuri medii sau prețuri de cost și prețuri de piață	215
a) Observații introductive : valoare individuală și valoare de piață ; valoare de piață și preț de piață	215
b) Confundarea de către Ricardo a procesului formării valorii de piață cu procesul formării prețurilor de cost	218

c) Ambele determinări ale „prețului natural“ la Ricardo. Variațiile prețului de cost în funcție de variațiile în productivitatea muncii	223
B. Teoria prețului de cost a lui Smith	230
1. Premisele greșite ale teoriei prețului de cost a lui Smith. Inconsecvența lui Ricardo, datorată menținerii identificării smithiene a valorii cu prețul de cost	230
2. Teoria lui Smith cu privire la „rata naturală“ a salariului, profitului și rentei	236
Capitolul unsprezece. Teoria rentei a lui Ricardo	251
1. Condițiile istorice ale dezvoltării teoriei rentei de către Anderson și Ricardo	251
2. Tratarea greșită de către Ricardo a prețului de cost și influența ei asupra teoriei ricardiene a rentei	255
3. Insuficiența definiției ricardiene a rentei	260
Capitolul doisprezece. Tabele cu explicații privind renta diferențială	267
1. Modificări în masa și rata rentei	267
2. Diferite combinații ale rentei diferențiale și rentei absolute. Tabelele A, B, C, D, E	270
3. Analiza tabelelor	287
a) Cu privire la tabelul A. Raportul dintre valoarea individuală și valoarea de piață	287
b) Legătura dintre teoria rentei a lui Ricardo și concepția productivității descrescînde a agriculturii. Schimbările ratei rentei absolute în corelația lor cu schimbările ratei profitului	289
c) Considerații privind influența schimbării valorii mijloacelor de subzistență și a materiei prime (deci și a valorii mașinilor) asupra compoziției organice a capitalului	293
d) Variațiile rentei totale în funcție de variația valorii de piață	307
Capitolul treisprezece. Teoria rentei a lui Ricardo. Sfîrșit	328

1. Premisa ricardiană a inexistenței proprietății funciare. Trecerea la noi terenuri în funcție de poziția și fertilitatea lor	328
2. Afirmatia lui Ricardo că renta diferențială nu poate influența prețul cerealelor. Renta absolută — cauză a creșterii prețurilor produselor agricole	335
3. Concepția lui Smith și Ricardo asupra „prețului natural“ al produsului agricol	340
4. Ricardo despre îmbunătățirile în agricultură și despre influența lor asupra rentei funciare	344
5. Critica pe care o face Ricardo teoriei rentei a lui Smith și unor teze ale lui Malthus	357
Capitolul paisprezece. Teoria rentei a lui A. Smith	372
1. Contradicții în tratarea problemei	372
2. Teza lui Smith cu privire la caracterul deosebit al cererii de produse agricole. Elementul fiziocratic din teoria rentei a lui Smith	386
3. Cum tratează Smith raportul dintre ofertă și cerere la diferite feluri de produse ale pământului. Concluziile lui privind teoria rentei	392
4. Analiza schimbării prețurilor la produsele pământului, făcută de Smith	401
5. Concepțiile lui Smith asupra dinamicii rentei și aprecierea făcută de el asupra intereselor diferitelor clase sociale	407
Capitolul cincisprezece. Teoria plusvalorii a lui Ricardo	409
A. Ricardo despre profit și rentă	409
1. Confuzia pe care o face Ricardo între legile plusvalorii și legile profitului	409
2. Diferite cazuri de schimbare a ratei profitului	416
3. Schimbări opuse în valoarea capitalului constant și a capitalului variabil și influența lor asupra ratei profitului	419
4. Confundarea prețului de cost cu valoarea în teoria profitului a lui Ricardo	422

5. Raportul dintre rata generală a profitului și rata rentei absolute. Influența exercitată de scăderea salariului asupra prețului de cost	424
B. Ricardo despre plusvaloare	433
1. Cantitatea de muncă și valoarea muncii	433
2. Valoarea capacității de muncă. Value of labour	438
3. Plusvaloarea	444
4. Plusvaloarea relativă. Salariul relativ	458
Capitolul șaisprezece. Teoria profitului a lui Ricardo	468
1. Unele cazuri în care Ricardo face distincție între plusvaloare și profit	468
2. Formarea ratei generale a profitului (average profits) (sau a "general rate of profits") ("usual profits")	475
a) Rata medie dată a profitului ca punct de plecare al teoriei ricardiene a profitului	475
b) Concepția greșită a lui Ricardo despre influența comerțului colonial și în general a comerțului exterior asupra ratei profitului	479
3. Logica scăderii ratei profitului	481
a) Premisele greșite ale concepției ricardiene asupra scăderii ratei profitului	481
b) Ideea lui Ricardo că renta crescândă absoarbe treptat rata profitului	483
c) Transformarea unei părți a profitului și a unei părți a capitalului în rentă. Schimbarea mărimii rentei în funcție de cantitatea de muncă folosită în agricultură	494
d) Ilustrarea pe bază de date istorice a creșterii ratei profitului în condiții în care prețurile la produsele agricole cresc simultan. Posibilitatea creșterii productivității muncii în agricultură	505
e) Ricardo despre scăderea ratei profitului și a sa teorie a rentei	507
Capitolul șaptesprezece. Teoria acumulării a lui Ricardo. Critica ei. (Deducerea crizelor din forma fixă a capitalului)	518

---

1. Greșeala lui Smith și Ricardo, care nu au în vedere capitalul constant. Reproducția diferitelor părți ale capitalului constant	518
2. Valoarea capitalului constant și valoarea produsului	522
3. Condițiile necesare ale acumulării capitalului. Amortizarea capitalului fix și rolul ei în procesul acumulării	525
4. Dependența reciprocă a ramurilor de producție în procesul acumulării. Transformarea nemijlocită a unei părți din plusvaloare în capital constant în agricultură și în construcția de mașini	529
5. Transformarea plusvalorii capitalizate în capital constant și capital variabil	538
6. Problema crizelor (Observații introductive). Distrugerea capitalului în timpul crizelor	541
7. Absurditatea negării supraproducției de mărfuri în condiții în care concomitent se recunoaște existența unei supraabundențe de capital	546
8. Negarea de către Ricardo a supraproducției generale. Posibilitatea crizei rezultă din contradicțiile interne ale mărfii și ale banilor	549
9. Concepția greșită a lui Ricardo asupra raportului dintre producție și consum în condițiile capitalismului	556
10. Transformarea posibilității crizei în realitate. Criza ca manifestare a tuturor contradicțiilor economiei burgheze	558
11. Despre formele crizei	564
12. Contradicții între producție și consum în condițiile capitalismului. Transformarea supraproducției principalelor articole de consum în supraproducție generală	568
13. Rămânerea în urmă a pieței față de creșterea producției. Concepția lui Ricardo asupra cererii nelimitate și asupra folosirii nelimitate a capitalului	575
14. Contradicția dintre dezvoltarea impetuoasă a forțelor productive și caracterul limitat al consumului maselor ca bază a supraproducției. Caracterul apo-	

logetic al teoriei imposibilității supraproducției generale	578
15. Concepțiile lui Ricardo asupra diferitelor moduri de acumulare a capitalului și asupra consecințelor economice ale acumulării	586
Capitolul optsprezece. Miscelaneu la Ricardo. Încheiere la Ricardo (John Barton)	599
A. Venitul brut și venitul net	599
B. Mașinile. Ricardo și Barton despre influența mașinilor asupra situației clasei muncitoare	603
1. Concepțiile lui Ricardo	603
a) Ricardo despre înlăturarea muncitorilor de către mașini	603
b) Ricardo despre influența perfecționărilor în producție asupra valorii mărfurilor. Teza greșită că fondul de salarii destinat muncitorilor concediați devine disponibil	605
c) Probitatea lui Ricardo, care și-a revizuit concepțiile asupra folosirii mașinilor. Premise anterioare greșite care au persistat la Ricardo și în noul său mod de a pune problema	608
d) Ricardo despre consecințele pe care le are pentru clasa muncitoare introducerea mașinilor	619
2. Concepțiile lui Barton	633
a) Barton despre scăderea relativă a cererii de muncă în procesul acumulării capitalului. Interpretarea unilaterală de către el a influenței compoziției organice a capitalului în acest proces	633
b) Barton despre mișcarea salariului și creșterea populației	638

ANEXE

1. O formulare mai veche a tezei cu privire la concordanța permanentă dintre cerere și ofertă în agricultură. Rodbertus și economiștii-practicieni din secolul al XVIII-lea	645
2. Nathaniel Forster despre rivalitatea dintre proprietarii funciari și industriași	647
3. Concepția lui Hopkins asupra raportului dintre rentă și profit	648
4. Carey, Malthus și James Deacon Hume despre îmbunătățirile în agricultură	649

5. Hodskin și Anderson despre creșterea productivității muncii în agricultură	651
6. Scăderea ratei profitului	652

ADNOTĂRI ȘI INDICI

Citate în limbi străine	655
Adnotări	737
Indice bibliografic	758
Indice de lucrări citate, apărute și în limba română	763
Indice de nume	764
Tablou de greutate, măsuri și monede	769

ILUSTRĂȚII

Prima pagină din partea a II-a a manuscrisului lui K. Marx „Teorii asupra plusvalorii“ (pagina 445 din caietul al X-lea al manuscrisului din 1861—1863)	9
O pagină din „Teorii asupra plusvalorii“ în manuscrisul lui K. Marx, cu un tabel cuprinzând prețurile medii ale grâului în perioada 1641—1749	140

Redactor : MARIA ALEXE
Tehnoredactor : MARIANA RĂDULESCU

Format 16/60X90, Coli editură 56,02. Coli tipar 49.

Comanda nr. 7311/661,
Întreprinderea poligrafică „Bucureștii-Noi”,
str. Hrisovului nr. 18 A,
Republica Socialistă România

